U 282

УНИВ БИБЛИОТЕКА
Н. Бр. 37685

ALBUM DE LA GUERRE 1914-1918

PAR LE Lt COLONEL ANDRA POPOVIĆ

Histoire illustrée de la Guerre Mondiale, contenant un grand nombre de photographies, images, croquis et cartes, suivis d'un bref résumé en langues serbe, française et anglaise, de tous les évènements importants qui se sont passés sur tous les théâtres de guerre.

Editeur: Ratni Album, Beograd.

Гроб незнаног војника на Авали - Grob neznanog vojnika na Avali - Le tombeau du soldat inconnu sur Avala - Grave of the unknown Soldier on mount Avala.

THE ALBUM OF THE WAR OF 1914-1918

BY Lt COLONEL ANDRA POPOVIĆ

The History of the World War in numerous photographs, pictures, sketches, maps, with a short historic survey of all important events in the whole war and from all theatres of war, written and explained in the Serbian, French and English languages.

Publisher: Ratni Album, Beograd.

Ратни Албум 1914-1918 Ratni Album

ПОТПУКОВНИК-POTPUKOVNIK

АНДРА ПОПОВИЋ-ANDRA POPOVIĆ

Историја Светског Рата у многобројним фотографијама, сликама, скицама, картама, као и кратком историјском прегледу свих важнијих догађаја из целога рата и са свих војишта — све написано и објашњено на нашем, француском и енглеском језику.

Издаје
Уредништво Ратног Албума, Београд.

Istorija Svetskog Rata u mnogobrojnim fotografijama, slikama, skicama, kartama, kao i kratkom istorijskom pregledu svih važnijih dogadjaja iz celoga rata i sa svih vojišta — sve napisano i objašnjeno na našem, francuskom i engleskom jeziku.

Izdaje
Uredništvo Ratnog Albuma, Beograd.

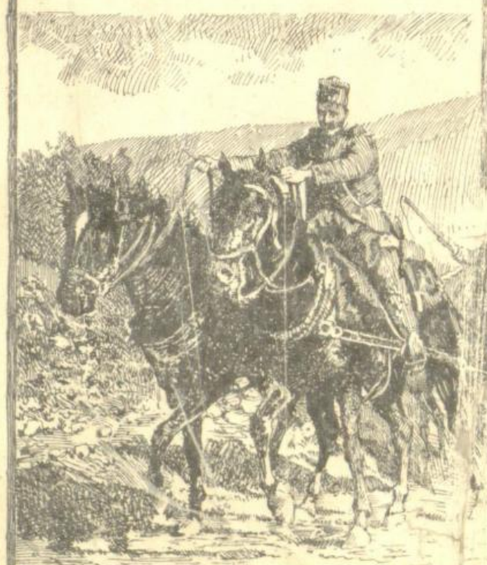

Copyright 1926 by Ratni Album, Beograd.

Права сопственика слика из овог Албума, за ма какву њину употребу, за све земље, резервисана су и заступа их Уредништво Ратног Албума у Београду.

У овај Албум су ушле слике примљене у већем броју, од г. г. А. Поповића, Р. Марјановића, П. Коруновића. Р. Шуковића, М. Игрутиновића, Љ. Недељковића, М. Вукашиновића, Ј. Јовића, Д. Ристића, М. Ђорђевића, М. Павловића, В. Вучинића, Др. Липовшчака, Ј. Вукотића, М. Мартиновића, Р. Рајса С. Чернова, Д. Стојановића, М. Михајловића, Ј. Пешића, Д. Степановића, М. Селаковића, К. Милосављевићке, М. Радосављевића, Б. Митровића, Д. Калафатовића, Д. Кушаковића, Д. Николајевића, С. Мастерчића, М. Шимића, З. Ђорђевића, Инвалидске и Четничке Организације, Др. Трумбића, из Двора, Врховне Команде, Министарстава и др. установа, а сем тога од г. Медека из Чешке и г. Свјечицког из Пољске.

Коришћене су поједине слике и из следећих штампаних дела:

L'Album de la Guerre 1914—1919 izdanje L'Illustration, Paris.

La France Héroïque et ses Alliés 1914—1919 izdanje Larousse, Paris.

Grosser Bilderatlas des Weltkrieges, izdanje F. Bruckmann, München.

Kriegsalbum der Woche, izdanje A. Scherl, Berlin.

Herbstschlacht in Mazedonien od G. Strutz-a, izdanje G. Stalling-Oldenburg.

Bulgarien od prof. V. Antonoff-a, izdanje G. Stilke, Berlin.

Разни појединачни аустријски ратни листови, Wien.

Ратничка Читанка од П. Коруновића, издање „Планета", Београд.

Владалачка Кућа Петровић-Његош, издање Одбора 50 годишњице, Цетиње.

Jugoslavija, veliki narod. Kalendar 1922. Izdanje Saveza Dobrovoljaca, Zagreb.

Избор, уређење и опис слика, предисторијски и политички део, као и преглед догађаја на осталим фронтовима је од А. Поповића (текст је рађен по Ж. Павловићу, А. Белићу, Х. Корди, М. Шварце у, Немачким званичним документима, Дипломатској преписци, Гопчевићу и разним изворима).

Преглед операција наше војске је од генерала Д. Кушаковића.

Овај је албум приватно издање.

Prava sopstvenika slika iz ovog Albuma, za ma kakvu njinu upotrebu, **za sve zemlje, rezervisana su** i zastupa ih **Uredništvo Ratnog Albuma u Beogradu.**

U ovaj Album su ušle slike primljene u većem broju od g. g. A. Popovića, R. Marjanovića, P. Korunovića, R. Sukovića. M. Igrutinovića, Lj. Nedeljkovića. M. Vukašinovića, J. Jovića, D. Ristića, M. Djordjevića, M. Pavlovića, V. Vučinića, Dr. Lipovščaka, J. Vukotića, M. Martinovića, B. Nešića, R. Reiss-a, S. Černova, D. Stojanovića M. Mihajlovića, J. Pešića, D. Stepanovića, M. Selakovića, K. Milosavljevićke, M. Radosavljevića, B. Mitrovića, D. Kalafatovića D. Kušakovića, D. Nikolajevića, S. Masterčića, M. Simića, Z. Djordjevića, Invalidske i Četničke Organizacije, Dr. Trumbića, iz Dvora, Vrhovne Komande, Ministarstava i dr. ustanova, a sem toga od g. R. Medeka iz Češke i g. Svječickog iz Poljske.

Korišćene su pojedine slike iz sledećih štampanih dela:

L'Album de la Guerre 1914—1918 izdanje L'Illustration, Paris.

La France Heroïque et ses Alliés 1914—1918 izdanje Larousse, Paris.

Grosser Bilderatlals des Weltkrieges, izdanje F. Bruckmann, München.

Kriegsalbum der Woche, izdanje A. Scherl, Berlin.

Herbstschlacht in Mazedonien od G. Strutz-a, izdanje G. Stalling-Oldenburg.

Bulgarien od prof. V. Antonoff-a, izdanje G. Stilke, Berlin.

Razni pojedinačni austrijski ratni listovi, Wien.

Ratnička Čitanka od P. Korunovića, izdanje „Planeta" Beograd.

Vladalačka Kuća Petrović-Njegoš, izdanje Odbora 50 godišnjice, Cetinje.

Jugoslavija veliki narod. Kalendar 1922. Izdanje Saveza Dobrovoljaca Zagreb.

Izbor, uredjenje i opis slika, predistorijski i politički deo, kao i pregled dogadjaja na ostalim frontovima je od A. Popovića (tekst je radjen po Ž. Pavloviću, A. Beliću, H. Cordi, M. Schwarte-u, Nemačkim zvaničnim dokumentima, Diplomatskoj prepisci, Gopčeviću i raznim izvorima).

Pregled operacija naše vojske je od generala D. Kušakovića.

Ovaj je Album privatno izdanje.

Les droits de propriété des tableaux de cet album et leur utilisation quelconque **pour tous les pays sont réservés** et sont représentés par la **Rédaction Ratni Album à Beograd.**

Dans cet album sont employés les tableaux reçus en majeure partie de MM. : A. Popović, R. Marjanović, P. Korunović, R. Šuković, M. Igrutinović, Lj. Nedeljković, M. Vukašinović, J. Jović, D. Ristić, M. Djordjević, M. Pavlović, M. Vučinić, Dr. Lipovščak, J. Vukotić, M. Martinović, B. Nešić, R. Reiss, S. Černov, D. Stojanović, M. Mihajlović, J. Pešić, D. Stepanović, M. Selaković, K. Milosavljevićka, M. Radosavljević, B. Mitrović, D. Kalafatović, D. Kušaković, D. Nikolajević, S. Masterčić, M. Šimić, Z. Djordjević, de l'Organisation des Invalides et des Commitadžis, du Dr. Trumbić, de la Cour, du Quartier Général, des Ministères et d'autres Administrations. En outre de MM. R. Medek de la Tchèque et S. Swieçicki de la Pologne.

Quelques tableaux ont été pris des ouvrages imprimés suivants:

L'Album de la Guerre 1914—1918. Edition l'Illustration, Paris.

La France Héroïque et ses Alliés 1914—1918. Edition Larousse, Paris.

Grosser Bilderatlas des Weltkrieges. Verlag F. Bruckmann, München.

Kriegsalbum der Woche. Verlag A. Scherl, Berlin.

Herbstschlacht in Mazedonien von G. Strutz. Verlag G. Stalling, Oldenburg.

Bulgarien von Prof. V. Antonoff. Verlag G. Stilke, Berlin.

Diverses feuilles illustrées autrichiennes de la Guerre. Vienne.

Ratnička Čitanka, P. Korunović. Izdanje «Planeta», Beograd.

Vladalačka Kuća Petrović-Njegoš. Izdanje «Odbora Jubileuma» 50 godišnjice, Cetinje.

Jugoslavija (le Grand Calendrier populaire) 1922. Izdanje Saveza Dobrovoljaca, Zagreb.

Le choix, l'arrangement et la description des tableaux, puis l'histoire d'avant la Guerre, les questions politiques, ainsi qu'un court résumé des événements sur les différents Fronts sont de A. Popović. Les descriptions sont d'après Ž. Pavlović, A. Belić, H. Corda, M. Schwarte, les Archives allemandes de la Guerre, les documents diplomatiques, Gopčević, et d'autres sources.

La courte description des opérations de notre Armée par le général D. Kušaković.

Cet album est une édition privée.

The Copyright of the pictures in this Album for all purposes and all countries **is reserved** and represented by the **Edition of the Ratni Album in Beograd.**

In this Album are entered a great number of photographs received from : A. Popović, R. Marjanović, P. Korunović, R. Šuković, M. Igrutinović, Lj. Nedeljković, M. Vukašinović, J. Jović, D. Ristić, M. Djordjević, M. Pavlović, V. Vučinić, Dr. Lipovščak, J. Vukotić, M. Martinović, B. Nešić, R. Reiss, S. Černov, D. Stojanović, M. Mihajlović, J. Pešić, D. Stepanović, M. Selaković, K. Milosavljevićka, M. Radosavljević, B. Mitrović, D. Kalafatović, D. Kušaković, D. Nikolajević, S. Masterčić, M. Simić, Z. Djordjević, the Invalid and Komitadži Orgnisation, Dr. Trumbić, from the Court, Head-Quarters, Ministeries, and other Authorities besides those of M. R. Medek from Czechia and M. S. Swieçicki from Poland.

Some picures were employed from the following printed works:

L'Album de la Guerre 1914—1918. Edition l'Illustration, Paris.

La France Héroïque et ses Alliés 1914—1918. Edition Larousse, Paris.

Grosser Bilderatlas des Weltkrieges. Verlag F. Bruckmann, München.

Kriegsalbum der Woche. Verlag A. Scherl, Berlin.

Herbstschlacht in Mazedonien von G. Strutz, Verlag G. Staling, Oldenburg.

Bulgarien von Prof. Antonoff. Verlag G. Stilke, Berlin.

Various single Austrian war prints. Vienna.

Ratnička Čtanka. P. Korunović. Izdanje "Planeta", Beograd.

Vladalačka Kuća Petrović-Njegoš. Izdanje Odbora 50 — godišnjice — Cetinje.

Jugoslavija (the great People's Calendar) 1922. Izdanje Saveza Dobrovoljac, Zagreb.

The choice, arrangement, and description of the pictures, the pre-historical and political part, as well as a short summary of the events on the other fronts are written by A. Popović (the descriptions are collected by Ž. Pavlović, A. Belić, H. Corda, M. Schwarte and the German Archives, Diplomatic documents, Gopčević, and other sources).

The Summary of the operations of our Army is by General D. Kušković.

This Album **is a private edition.**

Поред **збирке народних песама,** о славним делима наших предака, које овековечише Вишњић и Караџић

НЕКА ВЕЧИТО ГОРИ ОВА СВЕЋА СПОМЕНИЦА,

за покој душе мртвих и **у славу и захвалност** и мртвих и живих **учасника великог светског рата,** наших и наших савезника, знаних и незнаних, који сви, борећи се за заштиту Части, Слободе и Правде, Божјом Помоћу оживотворише **Ослобођење и Уједињење** нашег троименог народа.

Филип Вишњић-Filip Višnjić

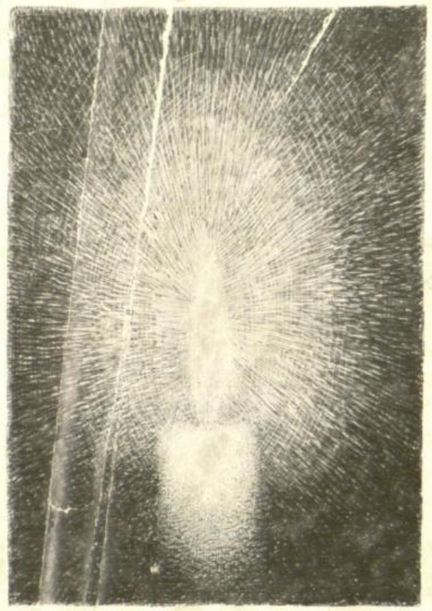

АЛЕКСА ПОПОВИЋ · ANDRA POPOVIĆ

Pored **zbirke narodnih pesama,** o slavnim delima naših predaka, koje ovekovečiše Višnjić i Karadžić

NEKA VEČITO GORI OVA SVEĆA SPOMENICA,

za **pokoj duše** mrtvih i **u slavu** i **zahvalnost** i mrtvih i živih **učasnika velikog svetskog rata,** naših i naših saveznika, znanih i neznanih, koji svi, boreći se za zaštitu Časti, Slobode i Pravde, Božjom Pomoću oživotvoriše **Oslobodjenje i Ujedinjenje** našeg troimenog naroda.

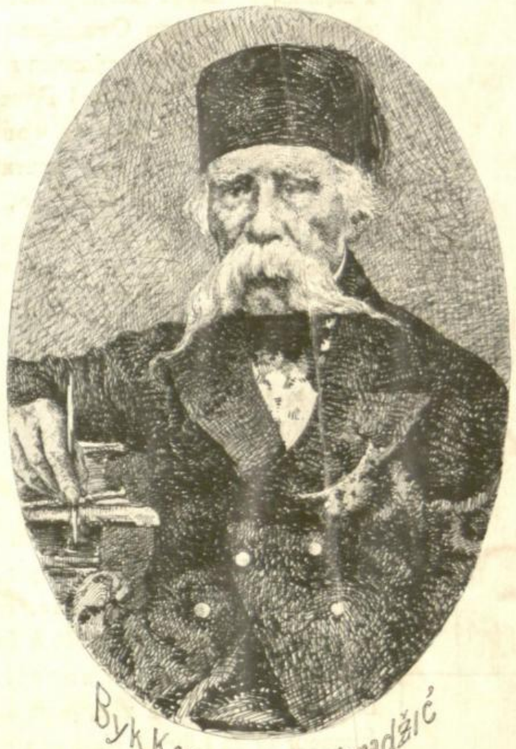

Вук Караџић-Vuk Karadžić

A côté de la collection des Poésies Nationales chantant les exploits de nos pères immortalisées par Višnjić et Karadžić,

CE CIERGE-SOUVENIR DOIT AUSSI BRÛLER ÉTERNELLEMENT **pour le repos de l'âme** de tous ceux qui sont tombés, et **en signe de reconnaissance et de gloire** pour tous ceux qui ont pris part à la Grande Guerre Mondiale morts ou vivants, les nôtres et ceux de nos Alliés, les connus et les inconnus, qui, tous protégeant l'Honneur, la Justice et la Liberté, ont contribué avec l'aide de Dieu, à réaliser **la Libération** et **l'Union** de notre peuple.

As well **as the collection of national poems, immortalized by Višnjić and Karadžić** which sing the praises and glorify the deeds of our fathers

THIS CANDLE SHALL BURN FOR EVER

for the repos of the souls of the fallen, and as a token of gratitude and glory for all the **living and dead participators in the Great World War,** to our own people, as well as to our Allies, the known and the unkown, to all these who, fighting for Honour, Justice and Freedom, have with the help of God, contributed toward the realisation of **the Liberation and the Unity** of our nation.

Танаско Рајић
Tanasko Rajić

... Ал' на топу само један
Стоји јунак непобедан ...
... Сто пушака у једаред плану,
Сто ножева у мах се заману ...
... Од сто рана, од сто јатагана
Паде Рајић јунак од мегдана.

... Al' na topu samo jedan
Stoji junak nepobedan ...
... Sto pušaka u jedared planu,
Sto noževa u mah se zamanu ...
... Od sto rana, od sto jatagana
Pade Rajić, junak od megdana.

... Vide Sindjelić da mreti treba.
... Pa iza pasa kuburu trže,
Znamenje krsta na braću vrže;
„Frostite mene, sokoli moji",
I sidje dole, gde barut stoji ...
.....

... Виде Синђелић да мрети треба.
... Па иза паса кубуру трже,
Знамење крста на браћу врже;
„Простите мене, соколи моји",
И сиђе доле, где барут стоји ...
.....

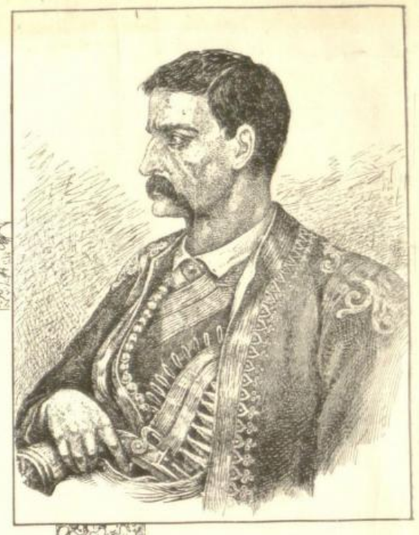

Стеван Синђелић
Stevan Sindjelić

Највиша светиња је **Част**; највеће благо **Слобода**; највиша дужност **користити Отаџбини** највећа част **умрети за Отаџбину**; најлепша врлина **Верност Отаџбини и – Часној Речи.** Цео један народ, као и сваки човек, ако није увек кадар, да у заштиту своје Части и Слободе, **радо жртвује све, па и сам живот**, недостојан је да живи.

La chose la plus sacrée est **l'Honneur**; le bien le plus précieux, **la Liberté**; le devoir le plus sublime, **servir sa Patrie**; l'honneur le plus grand, **mourir pour Elle**; la vertu la plus belle, la **Fidélité à la Patrie** et **à la Parole d'Honneur.** Un peuple, aussi bien que tout homme, qui ne serait pas toujours prêt à faire **avec joie tous les sacrifices, même celui de sa vie**, pour défendre son Honneur et sa Liberté, n'est pas digne de vivre.

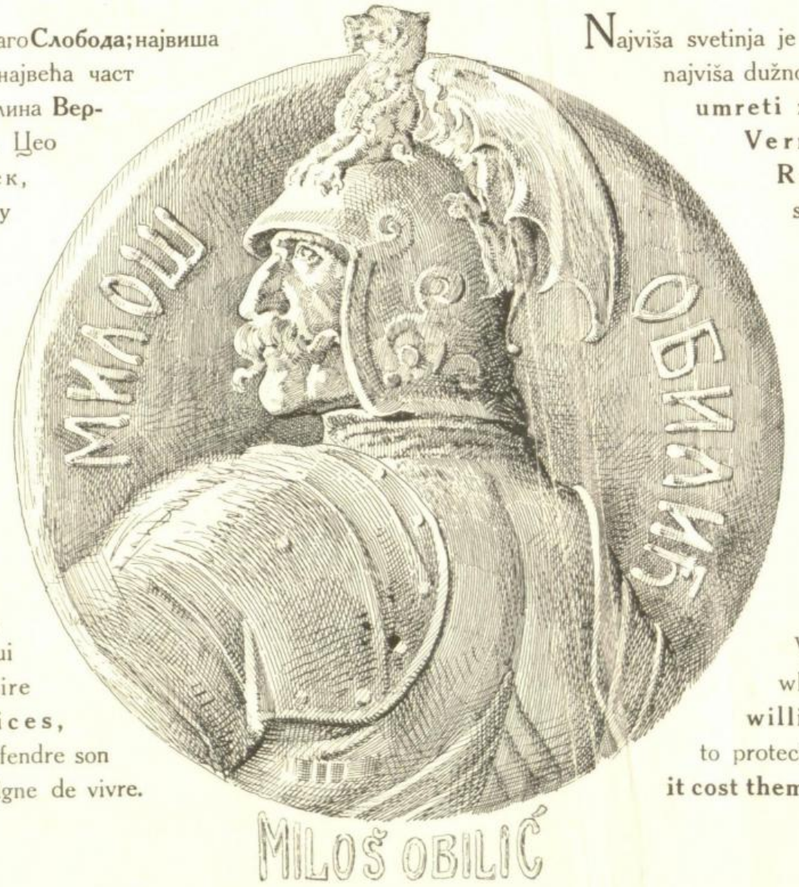

Najviša svetinja je **Čast**; najveće blago **Sloboda**; najviša dužnost **koristiti Otadžbini**; najveća čast **umreti za Otadžbinu**; najlepša vrlina **Vernost Otadžbini i – Časnoj Reči.** Ceo jedan narod, kao i svaki čovek, ako nije uvek kadar, da u zaštitu svoje Časti i Slobode, **rado žrtvuje sve, pa i sam život** nedostojan je da živi.

Honour is the most sacred Gift; **Freedom** the greatest Possession; To **serve the Fatherland** the highest Duty; **To die for the Fatherland** the greatest Honour; **Faithfulness to the Fatherland and to One's Word** the noblest Virtue. Nations, like individuals, which are not at all times prepared **willingly to sacrifice everything** to protect their Honour and Freedom, **though it cost them their lives,** are not worthy to live.

Илија Бирчанин
Ilija Birčanin

... „Десну руку на јатаган држи,
А лијевом порезу ми пружа; ...
... Једва чекам, да ме прође беда,
Јер не могу да гледам у њега" ...

... „Desnu ruku na jatagan drži
A lijevom porezu mi pruža; ...
... Jedva čekam, da me prodje beda,
Jer ne mogu da gledam u njega" ...

„Ни саблји сам Неготин добио,
На саблји га могу изгубити ...
Главу дајем, Крајину не дајем!"

„На сабљи сам Неготин добио,
На сабљи га могу изгубити ...
Главу дајем, Крајину не дајем!"

Хајдук Вељко Петровић
Hajduk Veljko Petrović

Њ. В. **Краљ Петар I.** Велики Ослободилац

Nj. V. Kralj **Petar I.** Veliki Oslobodilac. S. M. **Petar Ier**, le Grand Libérateur. H. M. King **Petar Ier**, the Great Liberator.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ

Њ. К. В. **Александар**, Престолонаследник и Врховни Командант

Nj. K. V. **Aleksandar**, Prestolonaslednik i Vrhovni Komandant.

Le Prince Héritier **Aleksandar**, Généralissime.

H. R. H. Prince **Aleksandar**, Heir Apparent and Commander in Chief.

1. † **Милован Миловановић,** бивши Министар Председник и -Спољних Послова.

2. **Никола Пашић,** Министар Председник и -Спољних Послова.

1. **Milovan Milovanović,** bivši Ministar Predsednik i -Spoljnih Poslova. 2. **Nikola Pašić**, Ministar Predsednik i -Spoljnih Poslova.

1. **Milovan Milovanović**. ancien Président du Conseil et Ministre des Affaires étrangères. 2. **Nikola Pašić**, Président du Conseil et Ministre des Affaires étrangères.

1. **Milovan Milovanović,** late Prime Minister and Minister for foreign affairs. 2. **Nikola Pašić**, Prime Minister and Minister for foreign affairs.

5

Наше највише војсковође — Nase najviše vojskovodje. — Nos plus grands généraux. — Our highest military leaders.

1. Војвода **Радомир Путник**, Начелник Штаба Врховне Команде (до Крфа).

2. Војвода **Живојин Мишић**, до пред Солунском Офанзивом командовао I. Армијом предузетсм код Шапца од рањеног Војводе Бојовића, а тада постаје Начелник Штаба Врховне Команде.

1. Vojvoda **Radomir Putnik**, Načelnik Štaba Vrhovne Komande. 2. Vojvoda **Živojin Mišić**, do pred Solunskom Ofanzivom komandovao I. Armijom, preduzetom kod Šapca od ranjenog Vojvode Bojovića, a tada postaje Načelnik Štaba Vrhovne Komande.

1. Le voivode **Radomir Putnik**, Chef d'Etat-Major du Grand Quartier Général (jusqu'à Corfou). 2. Le voivode **Živojin Mišić**, Chef de la Ire Armée, auquel, le voivode blessé Bojović transmit le commandement à Šabac; devint Chef d'Etat-Major du Grand Quartier General peu de temps avant l'Offensive de Salonique.

1. Fieldmarshal **Radomir Putnik**, Chief of Staff at General Headquarters (until Corfu). 2. Fieldmarshal **Živojin Mišić**, commanded the I. Army, which he took over from Fieldmarshal Bojović at Šabac, after the latter had been woundet became Chief of Staff at General Headquarters shortly before the Salonika Offensive.

Наше највише војсковође. Naše najviše vojskovodje. Nos plus grands généraux. Our highest military leaders.

1. Војвода **Степа Степановић,** Командант II. Армије (целога рата).

2. Војвода **Петар Бојовић,** као Командант I. Армије рањен код Шапца; на Крфу заменио Војводу Путника; пред Солунским пробојем Предузео понова Команду I. Армије.

1. Vojvoda **Stepa Stepanović,** Komandant 2. Armije (celoga rata). 2. Vojvoda **Petar Bojović,** kao Komandan 1. Armije ranjen kod Šapca, na Krfu zamenio Vojvodu Putnika; pred Solunskim Probojem preduzeo ponovo Komandu 1. Armije.

1. Le Voivode **Stepa Stepanović,** Chef de la 2me Armée (pendant toute la guerre). 2. Le Voivode **Petar Bojović,** blessé à Šabac, où il commandait la 1ère Armée, devint à Corfou le successeur du Voivode Putnik, prit de nouveau le commandement de la 1re Armée peu de temps avant l'offensive de Solonique.

1. Fieldmarshal **Stepa Stepanović,** commanded the 2. Army (throughout the war). 2. Fieldmarshal **Petar Bojović,** was wounded at Šabca when commanding the 1. Army; in Corfu succeeded Fieldmarshal Putnik; shortly before the Salonika offensive he resumed command of the 1. Army.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА * БЕОГРАД *

1. Наши Савезници: **Николај II.** (Русија), **Ђорђе V.** (Енглеска) и **Алберт I.** (Белгија).

2. Њ. В. Краљ **Петар** пред поласком из Двора.

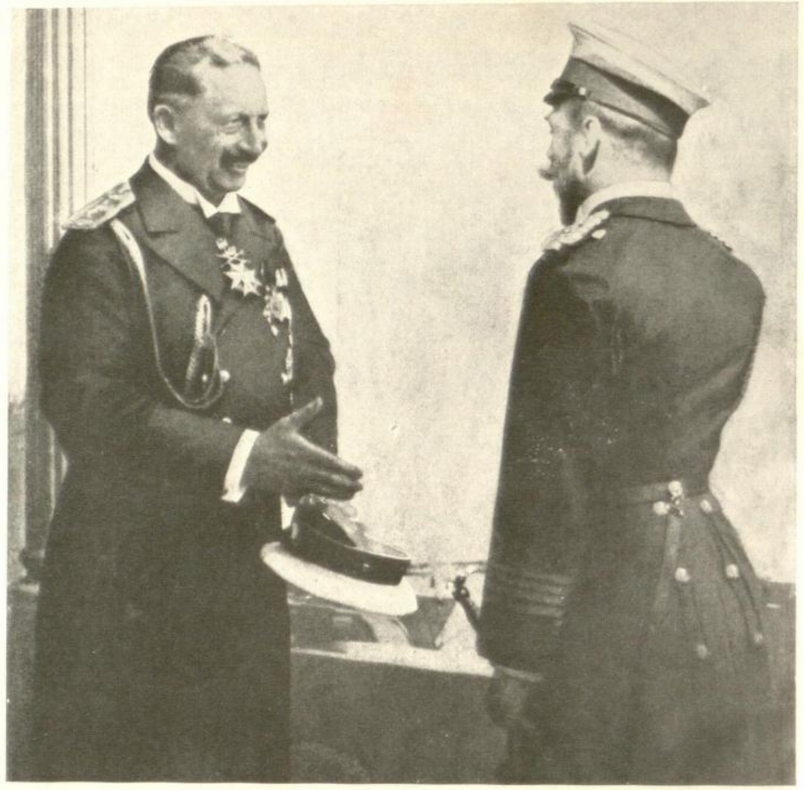

3. **Николај II.** као гост код **Вилхелма II.** (два брата од рођене тетке), пре рата.

4. Цар **Вилхелм,** као гост Енглеског Краља у Лондону пре рата.

5. **Поанкаре,** Председник Француске Републике, као гост Руског Цара у Петрограду, пред сам рат.

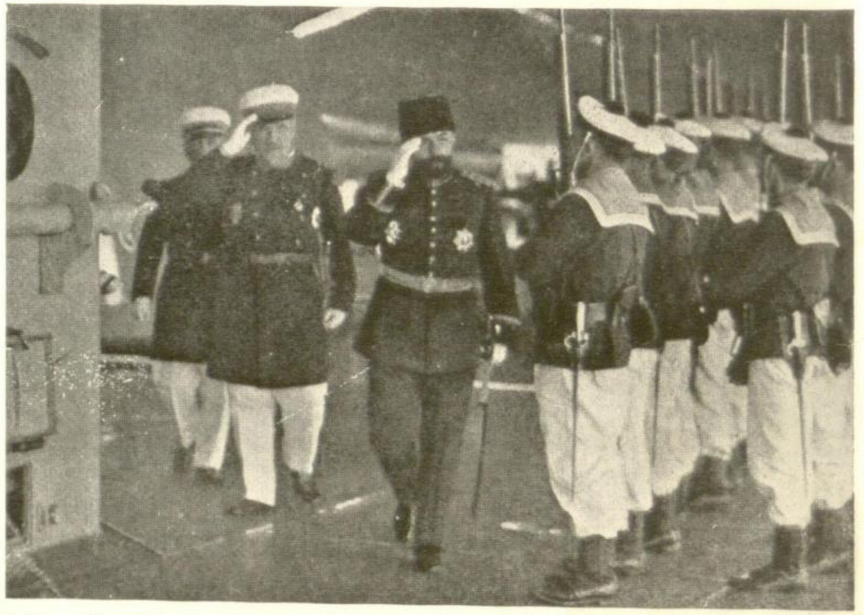

6. **Џемал Паша,** Министар Турске Морнарице, као гост на француским флотним маневрима (пре рата).

1. Naši Saveznici: **Nikolaj II.** (Rusija) **Georges V.** (Engleska) i **Albert I.** (Belgija). 2. Nj. B. Kralj **Petar** pred polaskom iz Dvora. 3. **Nikolaj II.** kao gost kod Wilhelma II. (dva brata od rodjene tetke) pre rata. 4 Car **Wilhelm** kao gost Engleskog Kralja u Londonu (pre rata). 5 **Poincaré,** Predsednik Francuske Republike, kao gost Ruskog Cara u Petrogradu (pred samim ratom). 6. **Djemal Paša,** Ministar Turske Mornarice, kao gost na francuskim flotnim manevrima (pre rata).

1. Nos Alliés: **Nicolas II** (Russie); **Georges V** (Angleterre) et **Albert Ier** (Belgique). 2. Sa Majesté le roi **Petar** devant l'escalier de Son Palais. 3. **Nicolas II** hôte de Guillaume II, cousins germains (avant la guerre). 4. L'Empereur **Guillaume,** hôte du Roi d'Angleterre à Londres (avant la guerre). 5. **Poincaré,** Président de la République Française, hôte du Tsar de Russie à Petrograd. 6. **Djemal Pacha,** Ministre de la Marine Turque, assistant aux manœuvres de la Flotte Française avant la guerre.

1. Our Allies **Nicolas II.** (Russia) **George V.** (England) **Albert I.** (Belgium). 2. His Majesty King **Petar** at the foot of the staircase of the Palace. 3. **Nicolas II.** the guest of William II., two firstcousins (before the war). 4. The Emperor **William** guest of the King of England in London (before the war). 5. **Poincaré** guest of Nicolas Czar of Russia at Petrograd (before the war). 6. **Djemal Pasha,** Minister of the Turk'sh Navy, assisted at the Manoeuvres of the French Fleet before the war.

ВИДОВДАНСКИ АТЕНТАТ

28 јуна 1389. Пропало је наше царство на Косову; **Милош Обилић** је тога дана убио Султана Мурата I. као највећег непријатеља нашега народа.
28 јуна 1914. Гаврило Принцип је убио у Сарајеву Франца Фердинанда као највећег непријатеља нашег ослобођења и изазвао догађаје, који су се завршили **Обновом Царства и Уједињењем** са браћом Хрватима и Словенцима.

Vidovdanski Atentat. 28. Juna 1389. Propalo je naše carstvo na Kosovu; Miloš Obilić je toga dana ubio Sultana Murata I. kao najvećeg neprijatelja našega naroda. 28. Juna 1914. Gavrilo Princip je ubio u Sarajevu Franza Ferdinanda, kao najvećeg neprijatelja našeg oslobodjenja i izazvao dogadjaje, koji su se završili Obnovom Carstva i Ujedinjenjem sa bracom Hrvatima i Slovencima.

Vitovdanski Attentat. Le 28 juin 1389 fut détruit notre *Empire* sur le champ de bataille de Kosovo Poljé; ce jour-là Miloš Obilić tua le Sultan Mourad I, le plus grand ennemi de notre peuple. Le même jour, en 1914, Gavrilo Princip tua à Sarajevo Franz Ferdinand, le plus grand ennemi de notre liberté, ce qui fut le point de départ des événements qui aboutirent à la *renaissance* de notre ancien Empire et à notre *réunion* avec nos frères Croates et Slovenes.

The assault of Vidovdan. On June 28th 1389 our *Empire* was destroyed, on the battlefield of Kosovo Polje; on this day Sultan Mourad I, the greatest enemy of our Nation, was killed by Miloš Obilić. On the same day in 1914, Gavrilo Princip killed Franz Ferdinand, the greatest enemy to our fredom at Sarajevo; this was the first of the events which led up to the *rebirth* of our ancient Empire and to our *reunion* with our Croat and Slovenec brothers.

1. **Франц Фердинанд,** Аустроугарски Престолонаследник и његова морганатска супруга Софи Хотек, Војводкиња Хоенбершка.

2. **Недељко Чабриновић,** први атентатор.

3. **Гаврило Принцип,** други атентагор.

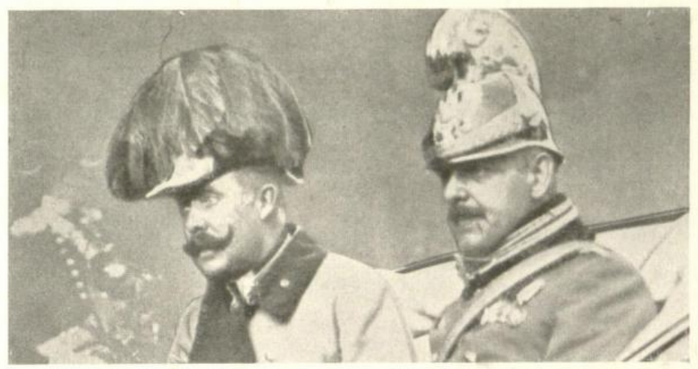

4. **Франц Фердинанд** полази из Беча за Сарајево.

5. Кнежевски пар за кратко време, пре неуспелог Чабриновићевог атентата са бомбом

6. Кнежевски пар после првог атентата полази из општине за болницу неколико тренутака пред погибијом.

7. Хапшење Принципово.

8. Суђење атентатора и за саучесништво осумњичених лица (први ред с лева: **Грабеж, Чабриновић, Принцип, Илић и Јовановић).**

9. Генерал **Конрад фон Хецендорф,** Начальник Главног Генерэлштаба Аустроугарскога пројектује „Казнену Експедицију" за Србију.

1. **Franz Ferdinand,** Austro-Ugarski Prestolonaslednik i njegova morganatska supruga **Sofie Chotek,** Vojvodkinja Hoenberška. 2. **Nedeljko Čabrinović,** prvi atentator. 3. **Gavrilo Princip,** drugi atentator. 4. **Franz Ferdinand** polazi iz Beča za Sarajevo. 5. Kneževski par za kratko vreme pre neuspelog, Cabrinovićevog atentata sa bombom. 6. Kneževski par posle prvog atentata, polazi iz opstine za bolnicu, nekoliko trenutaka pred pogibijom. 7. Hapšenje Principovo. 8. Sudjenje atentatora i za saučesništvo osumnjičenih lica (prvi red sleva: **Grabež Čabrinović, Princip, Ilić** i **Jovanović**). 9. General **Kozrad von Hö zendorf,** Načelnik Glavnog Generalstaba Austro-Ugarskog, projektuje „Kaznenu Ekspediciju" za Srbiju.

1. **Franz Ferdinand,** Prince Héritier d'Autriche-Hongrie et son épouse morganatique, **Sophie Chotek,** Duchesse de Hohenberg. 2. **Nedeljko Čabrinović,** auteur du premier attentat. **3. Gavrilo Princip,** auteur du second attentat. 4. **Franz Ferdinand,** partant de Vienne pour se rendre à Sarajevo. 5. Le Prince Héritier et son épouse peu de temps avant l'attentat manqué de Čabrinović (lancement d'une bombe). 6. Le Prince Héritier et son épouse se rendant peu après le premier attentat de l'Hotel de Ville à l'Hôpital, immédiatement avant le second attentat. 7. Arrestation de Princip. 8. Procès des auteurs des deux attentats et de leurs prétendus complices (1er rang à partir de la gauche **Grabež, Čabrinović, Princip, Ilić** et **Jovanović**). 9. Le Général **K. v. Hötzendorf,** Chef du Grand Etat-Major Austro-Hongrois, étudie le plan de la « Strafexpedition » contre la Serbie.

1. **Franz Ferdinand,** Heir Apparent to the Throne of Austria-Hungary, and his morganatic wife **Sophie Chotek,** Duchess of Hohenberg. 2. **Nedeljko Čabrinović,** who made the first attempt. 3. **Gavrilo Princip,** who made the second and succesful attempt. 4. **Franz Ferdinand** leaves Vienna for Sarajevo. 5. The Crown Prince and Princess shortly before the unsuccessful attempt by Cabrinović (this first attempt was made with a bomb). 6. The Crown Prince and Princess, after the first attempt on their lives, on the way from the Town Hall to the Hospital, immediately before the second attempt. 7. Princips arrest. 8. Trial of the criminals and their alleged accomplices (first row from the left: **Grabež, Čabrinović, Princip, Ilić** and **Jovanović**). 9. General **K. v. Hötzendorf,** Chief of the Austro-Hungarian Great General Staff, studies the project of the "punitive expedition against Serbia".

Наша Влада и пријем ултиматума 23 Јула 1914.

Naša Vlada i prijem ultimatuma 23 Jula 1914.

Les membres du gouvernement lors de remise de l'ultimatum le 23 Juillet 1914.

Our Government and the Reception of the Ultimatum 23 July 1914.

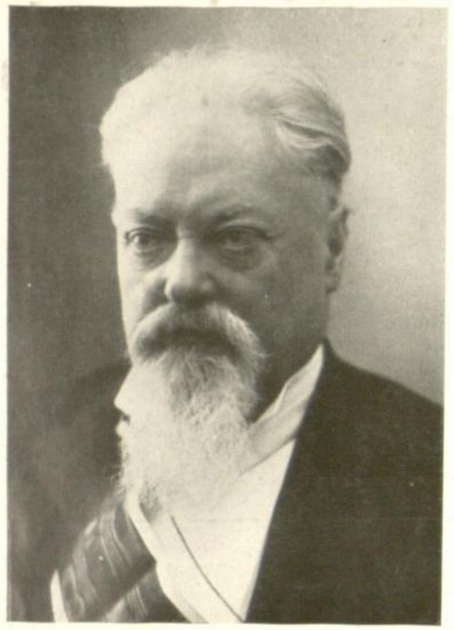

1. Др. **Лазар Пачу,** Министар Финансија, коме је у одсуству Пашићевом предат ултиматум.

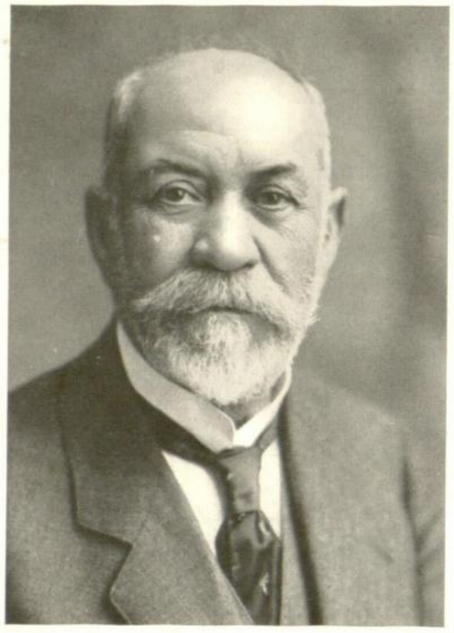

2. **Стојан Протић,** Министар Унутрашњих дела.

3. **Јован П. Јовановић**, Министар Грађевина.

4. **Љуба Јовановић,** Министар Просвете и Црквених послова.

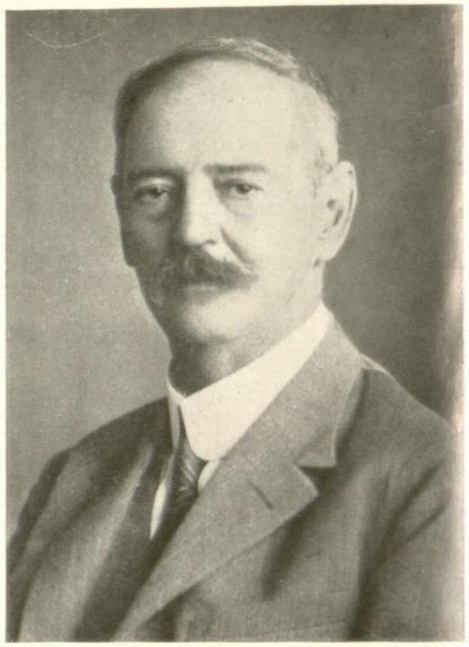

5. **Марко Ђуричић,** Министар Правде.

6. Др. **Велизар Јанковић** Министар народне Привреде.

7. **Душан Стефановић,** пуковник, Министар Војни.

8. **Барон Гизл фон Гизлинген,** Аустро-Угарски Посланик, који је предао нашој Влади ултиматум 23 јула 1914.

9. **Славко Грујић,** Начелник Мин. Спољ. послова присуствовао предаји ултиматума.

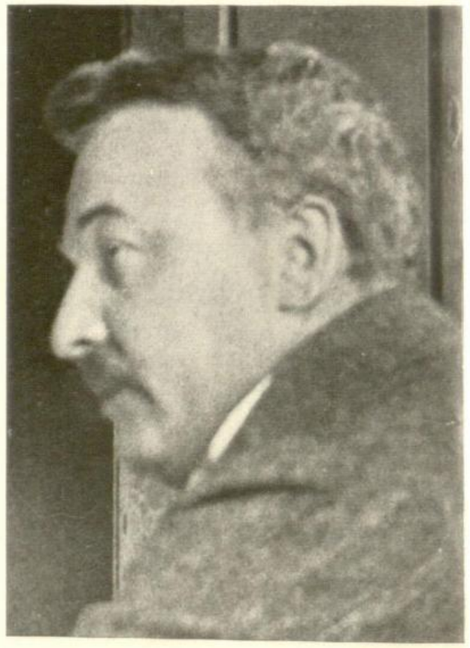

10. Др. **Милан Шајиновић,** Шеф Политичког одељења министарства.

1. Dr. **Lazar Paču,** Ministar Finansija, kome je u otsustvu Pašićevom predat ultimatum. 2. **Stojan Protić,** Ministar Unutrašnjih Dela. 3. **Jovan P. Jovanović,** Ministar Gradjevina. 4. **Ljuba Jovanović,** Ministar Prosvete i Crkvenih poslova. 5. **Marko Djuričić,** Ministar Pravde. 6. Dr. **Velizar Janković,** Ministar narodne Privrede. 7. **Dušan Stefanović,** pukovnik, Ministar Vojni. 8. Baron **Giesl v. Gieslingen,** Austro-Ugarski Poslanik, koji je predao našoj Vladi ultimatum. 9. **Slavko Grujić,** Načelnik Ministarstva Spoljnih Poslova, prisustvovao predaji ultimatuma. 10. Dr. **Milan Šajinović,** Šef Političkog odelenja ministarstva.

1. Le Dr. **Lazar Paču,** Ministre des Finances, auquel, en l'absence de M. Pašić, fut remis l'Ultimatum. 2. **Stojan Protić**, Ministre de l'Intérieur. 3. **Iovan P. Jovanović,** Ministre des Travaux Publics. 4. **Ljuba Jovanvoić**, Ministre de l'Instruction Publique et des Cultes. 5. **Marko Djuričić,** Ministre de la Justice. 6. Le Dr. **Velizar Janković,** Ministre de l'Agriculture. 7. **Dušan Stefanović,** Colonel, Ministre de la Guerre. 8. Le Baron **Giesl von Gieslingen,** Ministre d'Autriche-Hongrie, qui remit l'Ultimatum à notre Gouvernement. 9. **Slavko Grujić,** Directeur du Département des Affaires Etrangères, qui assista à la remise de l'Ultimatum. 10. Le Dr. **Milan Šajinović,** Chef de la Section Politique au Ministère des Affaires Etrangères.

1. Doctor **Lazar Paču,** Minister of Finance to whom, owing to the absence of Mr. Pašić, the Ultimatum was handed. 2. **Stojan Protić,** Minister of the Interior. 3. **Jovan P. Jovanović,** Minister of Public works. 4. **Ljuba Jovanović,** Minister of Public Education and Culture. 5. **Marko Djuričić,** Minister of Justice. 6. Dr. **Velizar Janković,** Minister of Agriculture. 7. **Dušan Stefanović,** Minister of War. 8. Baron **Giesl of Gieslingen,** Austrian-Hungarian Minister who handed over the Ultimatum to our Government. 9. **Slavko Grujić,** Director of the Foreign Affairs Department who assisted at the presenting of the Ultimatum. 10. Dr. **Milan Šajinović,** Chief of the Foreign Affairs political section.

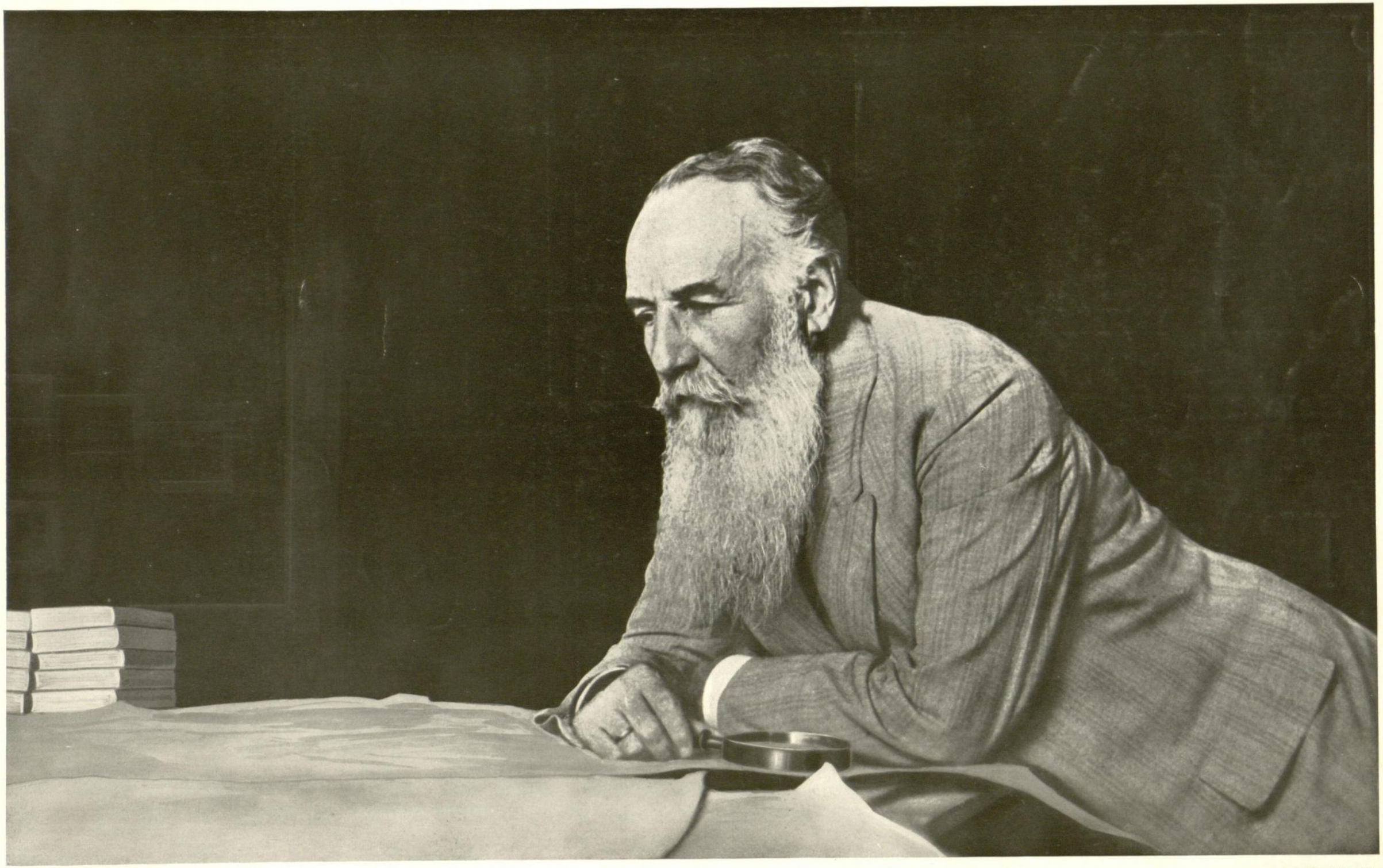

Никола Пашић, Министар Председник у свом кабинету.

(Phot. S. Tchernoff)

Nikola Pašić, Ministar Predsednik u svom kabinetu.

Nikola Pašić, Président du Conseil dans son cabinet de travail.

Nikola Pašić, the Prime Minister in his Study.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА БЕОГРАД

Браћа по крви у нужди први пријатељи. Braća po krvi u nuždi prvi prijatelji. C'est dans le malheur qu'on retrouve les vrais amis. In trouble blood brothers are the most genuine friends.

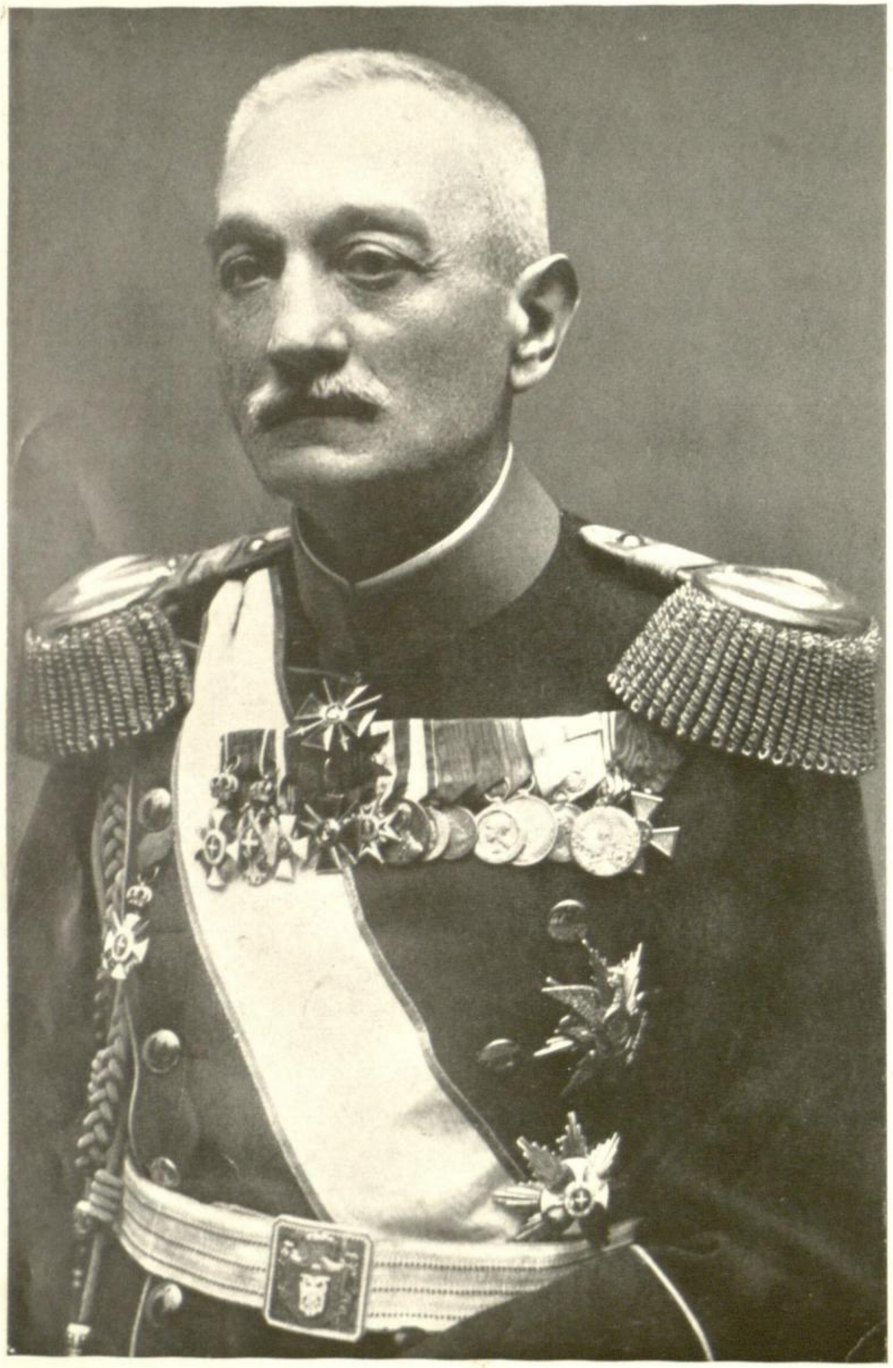

1. Њ. В. Кнез **Арсен Карађорђевић,**
брат Краља Петра.

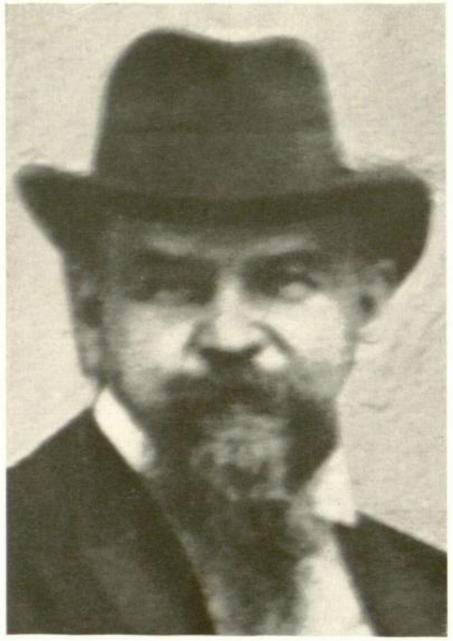

2. Барон **Николај фон Хартвиг,**
Руски Посланик на нашем Двору.

3. Генерал **Виктор Артамонов,**
Руски Војни Изасланик у Београду.

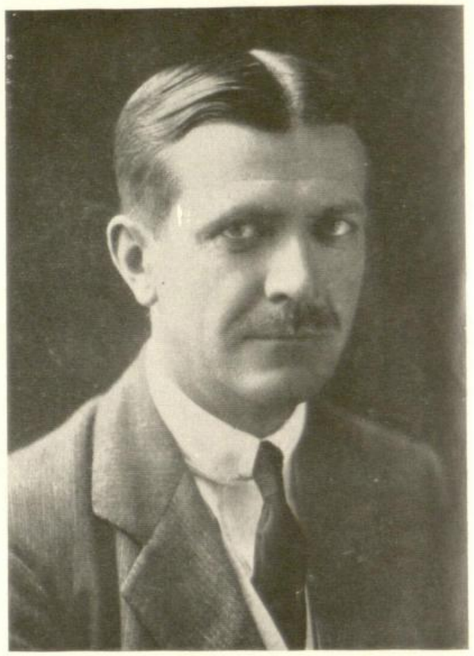

4. **В. Штрандман,**
Руски Отправник Послова (по смрти Хартвиговој).

5. **Ристо Поповић,** Црногорски Министар
финансија и Заступник Мин. Председника.

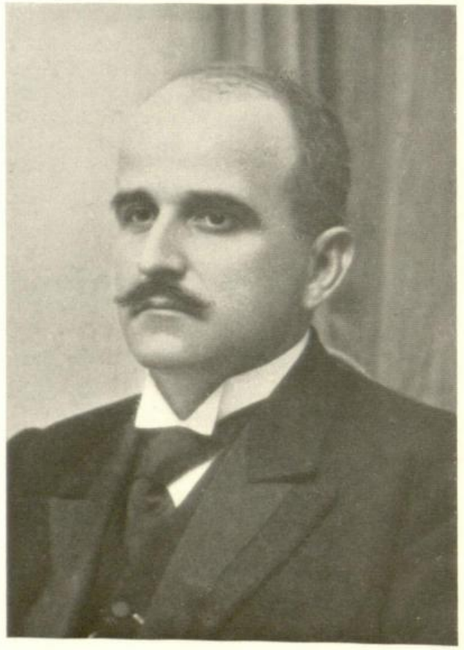

6. **Петар Пламенац,**
Црногорски Министар Спољник Послова.

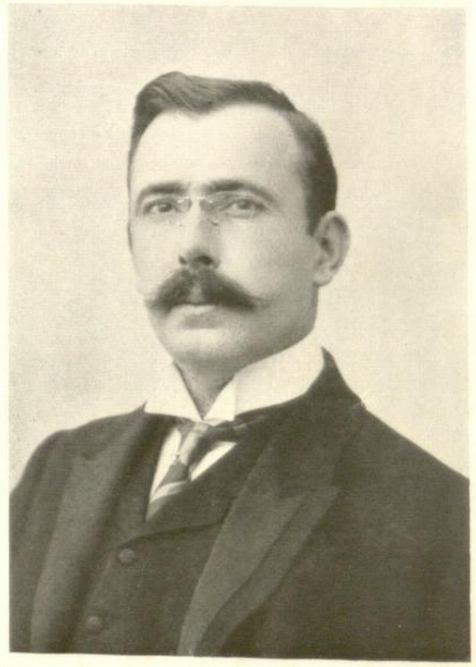

7. **Славо Рамадановић,** Ген. Директор Политич. Одељења
предао црногорску ноту о објави рата Аустро-Угарској.

1. Nj. V. Knez **Arsen Karađorđević,** brat Kralja Petra. 2. Baron **Nikolaj von Hartwig,** Ruski Poslanik na našem Dvoru. 3. General **Viktor Artamonov,** Ruski Vojni Izaslanik u Beogradu. 4. **V. Strandman,** Ruski Otpravnik Poslova (po smrti Hartvigovoj). 5. **Risto Popović,** Crnogorski Ministar Finansija i Zast. Min. Predsednika. 6. **Petar Plamenac,** Crnogorski Ministar Spoljnih Poslova. 7. **Slavo Ramadanović,** Gener. Direktor Polit. Odelenja, predao Crnogorsku notu o objavi rata Austro-Ugarskoj.

1. Son Altesse le Prince **Arsen Karadjordjević,** frère du Roi Petar. 2. Le Baron **Nikolai von Hartwig,** Représentant de la Russie auprès de la Cour de Serbie. 3. Le Général **Viktor Artamonov,** Attaché Militaire Russe à Belgrad. 4. **W. Strandman,** Chargé d'Affaires Russe (après le décès du Baron von Hartwig). 5. **Risto Popović,** Ministre des Finances du Monténégro et remplaçant du Président du Conseil. 6. **Petar Plamenac,** Ministre des Affaires Etrangères du Monténégro. 7. **Slavo Ramadanović,** Directeur Général du Département des Affaires Etrangères du Monténégro lequel a remis la Note Monténégrine de la déclaration de guerre à l'Autriche-Hongrie.

1. His Highness Prince **Arsen Karadjordjević,** brother of King Petar. 2. Baron **Nicolas v. Hartwig,** Russian representative at the Serbian Court. 3. General **Viktor Artamonov,** Russian Military attaché at Belgrade. 4. **W. Strandman,** Russian Charge d'affaires (after the death of Baron v. Hartwig). 5. **Risto Popović,** Minister of Finance at Montenegro and Representative of the Prime Minister. 6. **Petar Plamenać,** Minister of Foreign Affairs for Montenegro. 7. **Slavo Ramadanović,** General Director of the departement of Foreign Affairs for Montenegro, who brought the Montenegrian Declaration of war to Austria-Hungary.

Хартвигов погреб у Београду. Hartvigov pogreb u Beogradu. Enterrement de v. Hartwig à Belgrade. The funeral of Baron v. Hartwig at Belgrade.

1. **Влада** и **Дипломатски Кор** на пратњи Барона **Хартвига,** који је напрасно умро од срчаног напада у згради Аустро-Угар. Посланства приликом једне живе дискусије о ултиматуму.

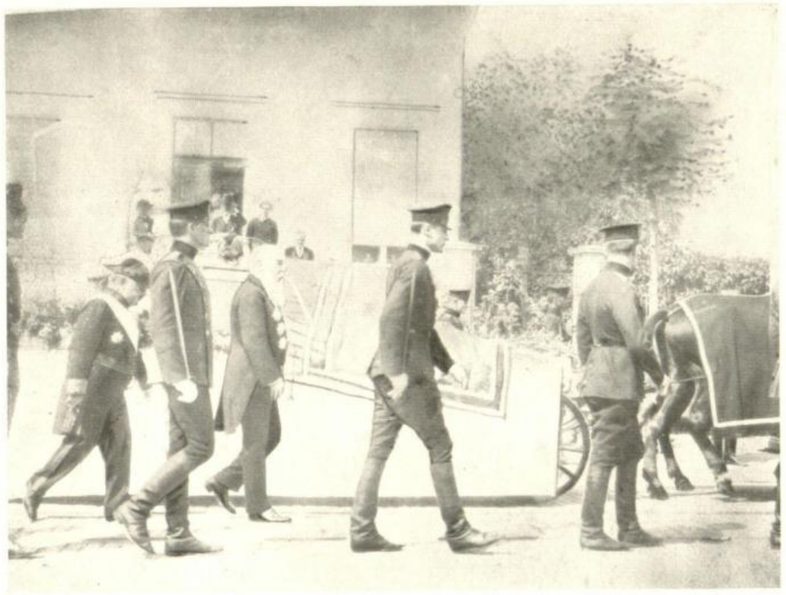

2. Министар Председник **Н. Пашић,** на пратњи Хартвиговој.

3. Покојног **Барона Хартвига** износе из зграде Руског Посланства.

4. Манифестације у Београду противу унижавајућег и насилничког ултиматума.

5. Краљ **Петар** и **Н. Пашић** долазе у цркву.

1. Vlada i Diplomatski kor na pratnji Barona Hartwiga koji je naprasno umro od srčanog napada u zgradi Austro-Ugar. Poslanstva, prilikom jedne žive diskusije o ultimatumu. 2. Ministar Predsednik N. Pašić, na pratnji v. Hartwigovoj. 3. Pokojnog Barona v. Hartwiga iznose iz zgrade Ruskog Poslanstva. 4. Manifestacije u Beogradu protivu unižavajućeg i nasilničkog ultimatuma. 5. Kralj Petar i Pasić dolaze u crkvu.

1. Le Gouvernement serbe et le Corps diplomatique accompagnant le corps du Baron v. Hartwig lequel, au cours d'une très vive discussion sur l'Ultimatum, mourut subitement à la Légation d'Autriche-Hongrie d'une rupture d'anévrisme. 2. N. Pašić, Président du Conseil, accompagnant les dépouilles mortelles du Baron v. Hartwig. 3. Le corps du Baron v. Hartwig est transporté hors de la Légation de Russie. 4. Demonstrations à Belgrade contre l'humiliant et brutal Ultimatum. 5. Le roi Pe'ar et N. Pašić se rendant à l'Eglise.

1. The Government and the Diplomatic Corps following the body of Baron von Hartwig who died quite suddenly during a very lively discussion about the Ultimatum at the Austrian-Hungarian Legation of an aneruism rupture. 2. **N. Pašić** Prime Minister accompanying the body of Baron von Hartwig. 3. Baron v. Hartwig's body is removed from the Russian Legation. 4. Demonstration at Belgrade against the brutal and humiliating Ultimatum. 5. King Petar and **N. Pašić** going to Church.

Наши посланици у иностранству. Naši poslanici u inostranstvu. Nos ambassadeurs à l'étranger. Our Ambassadors abroad.

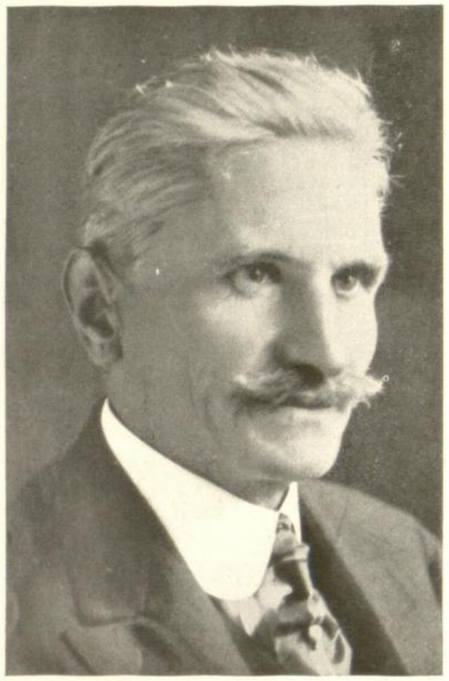

1. Др. **М. Спалајковић,** Посланик у Петрограду.

2. **Мил. Веснић,** Посланик у Паризу.

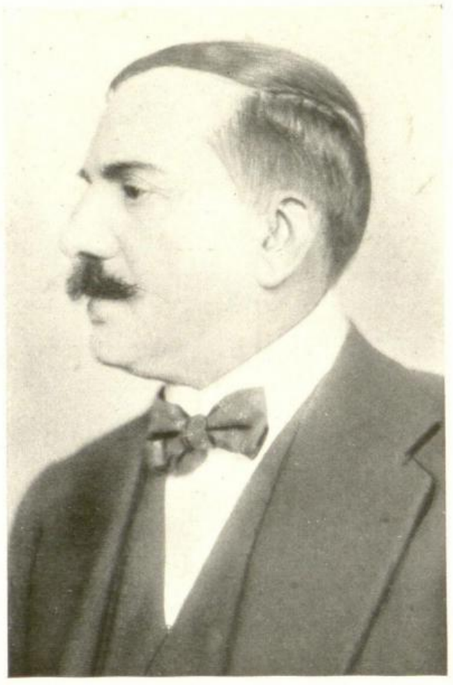

3. **Мата Бошковић,** Посланик у Лондону.

4. **Љуба Михајловић,** Посланик у Риму.

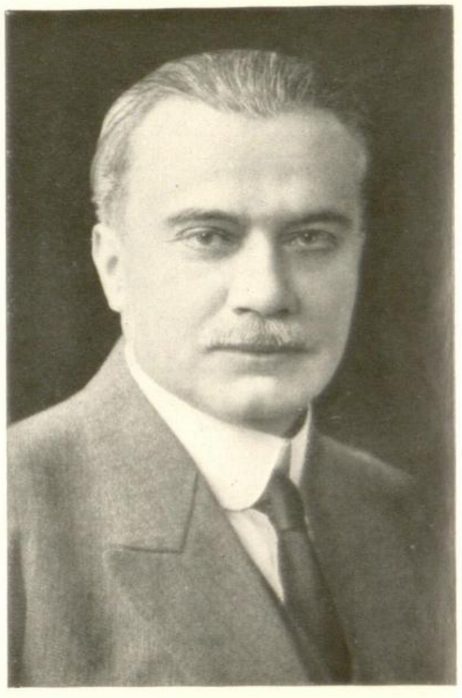

5. Др. **Мих. Гавриловић,** Посланик на Цетињу.

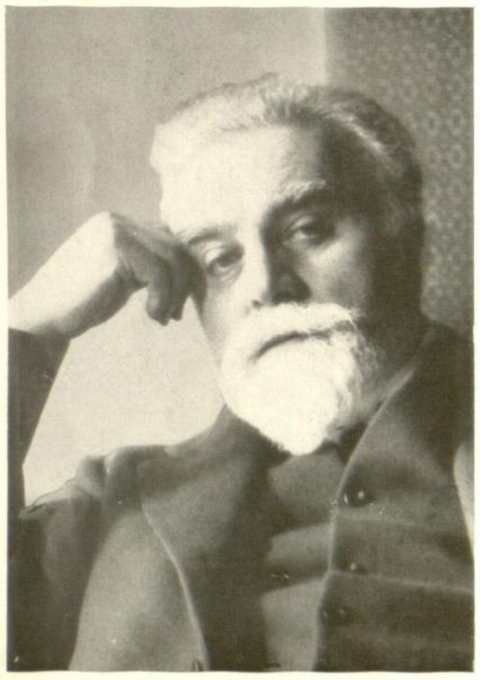

6. **Ж. Балугџић,** Посланик у Атини.

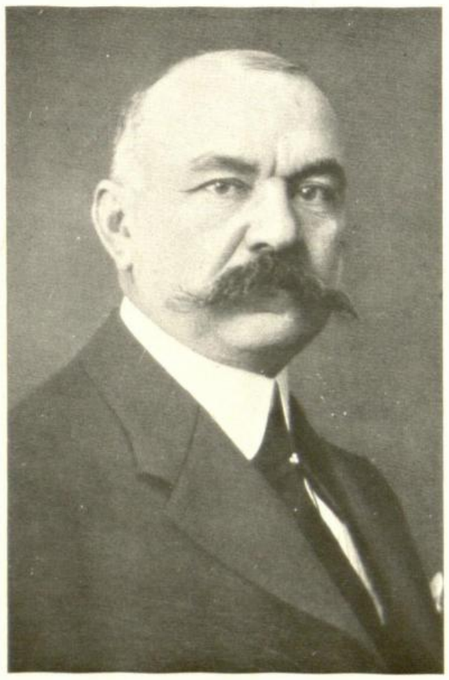

7. **П. Маринковић,** Посланик у Букурешту.

8. **Јов. М. Јовановић,** Посланик у Бечу.

9. Др. **Мил. Јовановић,** Отправник послова у Берлину.

10. **М. Ђорђевић,** Отправник послова у Цариграду.

1. Dr. **M. Spalajković,** Poslanik u Petrogradu. 2. **Mil. Vesnić,** Poslanik u Parizu. 3. **Mata Bošković,** Poslanik u Londonu. 4. **Ljuba Mihajlović,** Poslanik u Rimu. 5. Dr. **Mih. Gavrilović,** Poslanik na Cetinju. 6. **Ž. Balugdžić,** Poslanik u Atini. 7. **P. Marinković,** Poslanik u Bukureštu. 8. **Jov. M. Jovanović,** Poslanik u Beču. 9. Dr. **Mil. Jovanović,** Otpravnik poslova u Berlinu. 10. **M. Djordjević,** Otpravnik poslova u Carigradu.

1. Dr. **M. Spalajković,** Ministre de Serbie à Pétrograd. 2. **Mil. Vesnić,** Ministre à Paris. 3. **Mata Bošković,** Ministre à Londres. 4. **Ljuba Mihajlović,** Ministre à Rome. 5. Dr. **Mih. Gavrilović,** Ministre à Cettigne. 6. **Ž. Balugdžić,** Ministre à Athènes. 7. **P. Marinković,** Ministre à Bucarest. 8. **Jov. M. Jovanović,** Ministre à Vienne. 9. Dr. **Mil. Jovanović,** Chargé d'Affaires à Berlin. 10. **M. Djordjević,** Chargé d'Affaires à Constantinople.

1. Dr. **M. Spalajković,** Serbian Minister at Petrograd. 2. **Mil. Vesnić,** Minister at Paris. 3. **Mata Bošković,** Minister at London. 4. **Ljuba Mihajlović,** Minister at Rome. 5. Dr. **Mih. Gavrilović,** Minister at Cetinje. 6 **Ž. Balugdžić,** Minister at Athens. 7. **P. Marinković,** Minister at Bucharest. 8. **Jov. M. Jovanović,** Minister at Vienna. 9. Dr. **Mil. Jovanović,** Charge d'affaires at Berlin. 10. **M. Djordjević,** Charge d'affaires at Constantinople.

1. **А. Извољскиј,** Руски Амбасадор у Паризу.

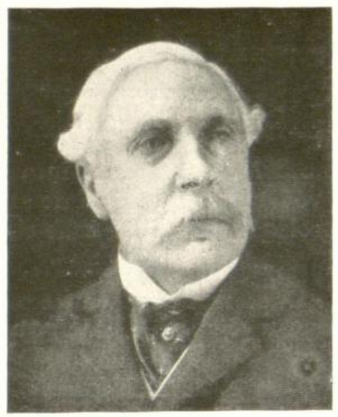

2. **Франсис Берти,** Енглески Амбасадор у Паризу.

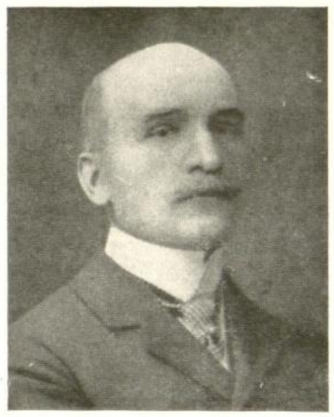

3. **Палеолог,** Француски Амбасадор у Петрограду.

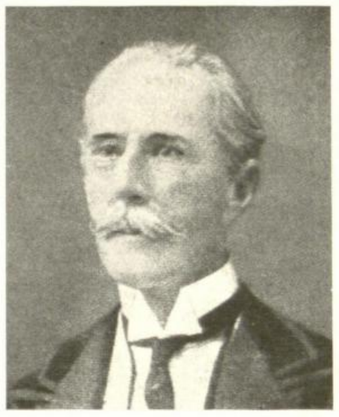

4. **Г. Бјуканан,** Енглески Амбасадор у Петрограду.

5. **Пол Камбон,** Француски Амбасадор у Лондону.

6. **Е. Гошен,** Енглески Амбасадор у Берлину.

7. **Жил Камбон,** Француски Амбасадор у Берлину.

8. **Ђерард,** Амерички Амбасадор у Берлину.

9. **Андре Тардије,** Француски највиши Комесар у Америци.

10. **Шарп,** Амерички Амбасадор у Паризу.

11. Гроф **Сечен фон Темерин,** Аустро-Угар. Амбасадор у Паризу.

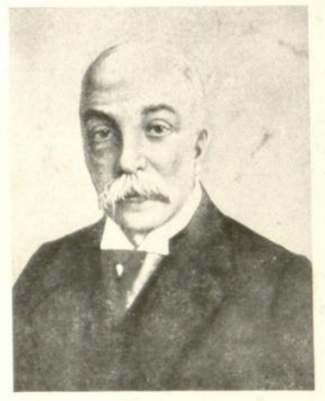

12 Др. **Думба,** Аустро-Угарски Амбасадор у Америци.

13. **Фон Шен,** Немачки Амбасадор у Паризу.

14. Кнез **К. Лихновски,** Немачки Амбасадор у Лондону.

15. **Ј. Гроф фон Бернсторф,** Немачки Амбасадор у Вашингтону.

16. Кнез **Б. фон Билов,** Немачки Амбасадор у Риму.

17. Фон **Јагов,** Државн Секретар у Берлину.

1. **A. Iswolsky,** Ruski Ambasador u Parizu. 2 **Francis Bertie,** Engleski Ambasador u Parizu. 3. **Paleologue,** Francuski Ambasador u Petrogradu. 4. **G. Buchanan,** Engleski Ambasador u Petrogradu. 5 **Paul Cambon,** Francuski Ambasador u Londonu. 6. **E. Goschen,** Engleski Ambasador u Berlinu. 7. **Jules Cambon,** Francuski Ambasador u Berlinu. 8. **Gerard,** Američki Ambasador u Berlinu. 9. **André Tardieu,** Francuski najviši Komesar u Americi. 10. **Sharp,** Američki Ambasador u Parizu. 11. Grof **Szeczen von Temerin,** Austro-Ugar. Ambasador u Parizu. 12. Dr. **Dumba,** Austro-Ugarski Ambasador u Americi. 13. **von Schön,** Nemački Ambasador u Parizu. 14. Knez **Lichnowsky.** Nemački Ambasador u Londonu. 15. **J. Grof fon Bernstorff,** Nemački Ambasador u Vašingtonu. 16. Knez **B. von Bülow,** Nemački Ambasador u Rimu. 17. **v. Jagow,** Državni Sekretar u Berlinu.

1. **A. Isvolsky,** Ambassadeur de Russie à Paris. 2. **Francis Bertie,** Ambassadeur d'Angleterre à Paris. 3. **Paléologue,** Ambassadeur de France à Pétrograd. 4. **G. Buchanan,** Ambassadeur d'Angleterre à Pétrograd. 5. **Paul Cambon,** Ambassadeur de France à Londres. 6. **E. Goschen,** Ambassadeur d'Angleterre à Berlin. 7. **Jules Cambon,** Ambassadeur de France à Berlin. 8. **Gerard,** Ambassadeur des États-Unis à Berlin. 9. **André Tardieu,** Haut Commissaire Français aux États-Unis. 10. **Sharp,** Ambassadeur des États-Unis à Paris. 11. Comte **Szeczen de Temerin,** Ambassadeur d'Autriche-Hongrie à Paris. 12. Dr. **Dumba,** Ambassadeur d'Autriche-Hongrie aux États-Unis. 13. **De Schœn,** Ambassadeur d'Allemagne à Paris. 14. Le prince **K. Lichnowsky,** Ambassadeur d'Allemagne à Londres. 15 Comte **J. Bernstorff,** Ambassadeur d'Allemagne aux États-Unis. 16. Le prince **B. de Bülow,** Ambassadeur d'Allemagne à Rome. 17. De **Jagow,** secrétaire d'État à Berlin.

1. **A. Isvolsky,** Russian Ambassador at Paris. 2. **Francis Bertie,** English Ambassador at Paris. 3. **Paleologue,** french Ambassador at Petrograd. 4. **G. Buchanan,** English Ambassador at Petrograd. 5. **Paul Cambon,** french Ambassador at London. 6. **E. Goschen,** English Ambassador at Berlin. 7. **Jules Cambon,** french Ambassador at Berlin. 8. **Gerard,** United States Ambassador at Berlin. 9 **André Tardieu,** french High Commissary of the United States. 10. **Sharp,** United States Ambassador at Paris. 11. **Count Szeczen de Temerin,** Austrian Hungarian Ambassador at Paris. 12. **Dr. Dumba,** Austrian-Hungarien Ambassador in the United States. 13. **Von Schön,** German Ambassador at Paris. 14. **Prince K. Lichnowsky,** German Ambassador in London. 15. **Count J. Bernstorff,** German Ambassador in the United Staates. 16. **Prince B. Bülow,** German Ambassador at Rome. 17. **De Jagow,** Secretary of State at Berlin.

Њ. В. Краљ **Петар** после примљеног ултиматума у свом кабинету.

(Phot. S. Tchernoff)

Nj. V. Kralj **Petar** posle primljenog ultimatuma u svom kabinetu.

Sa Majesté le Roi **Petar** dans son cabinet, après la réception de l'ultimatum.

H. M. King **Petar** in his study after the reception of the Ultimatum.

1. Војвода **Р. Путник,** Начелник Штаба Врховне Команде у свом кабинету.

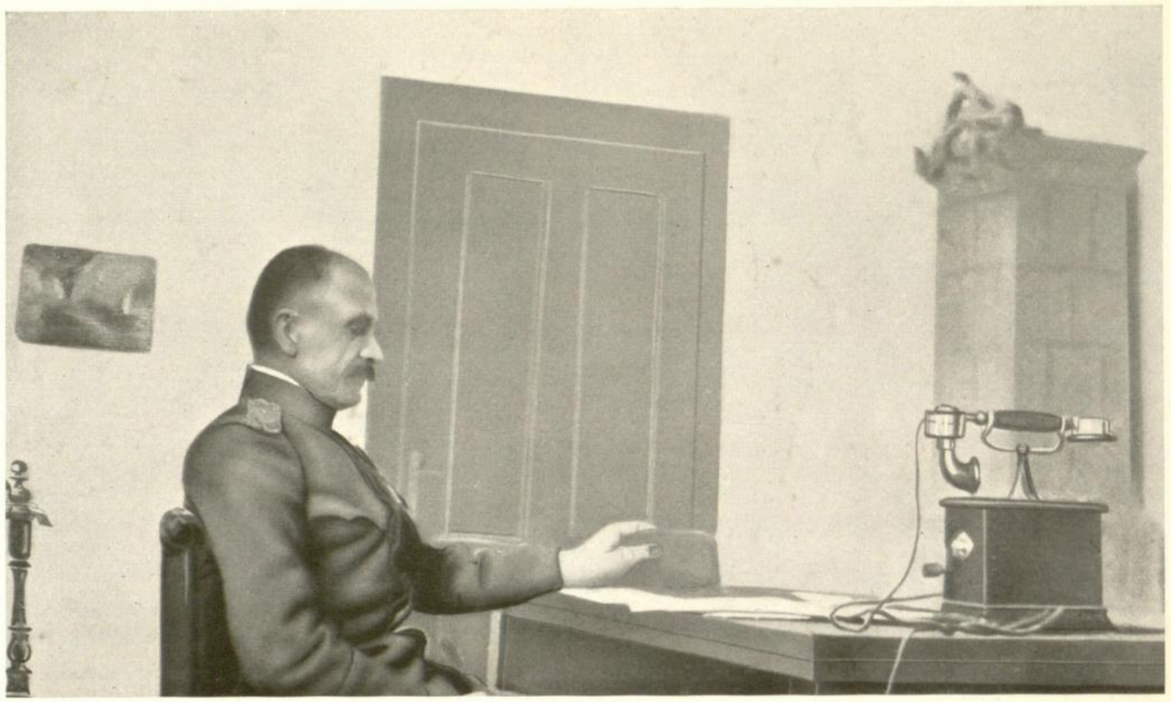

2. Војвода **Ж. Мишић,** Начелник Штаба Врховне Команде на Солунском Фронту, изнурен дугим напрезањем, спава за столом.

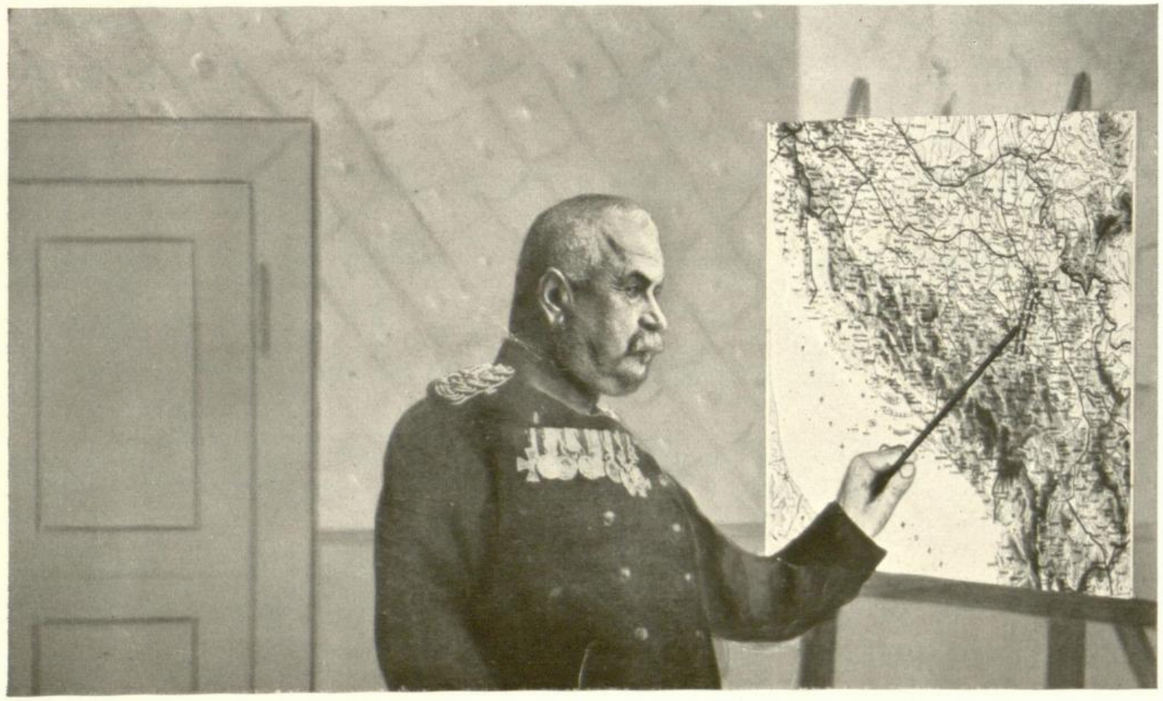

3. Војвода **С. Степановић,** студира распоред трупа уочи Колубарске Битке.

4. Војвода **П. Бојовић,** диктира армијску заповест за напад на противника.

1. Vojvoda **R. Putnik,** Načelnik Štaba Vrhovne Komande u svom kabinetu. 2. Vojvoda **Ž. Mišić,** Načelnik Štaba Vrhovne Komande na Solunskom Frontu iznuren dugim naprezanjem spava za stolom. 3. Vojvoda **S. Stepanović,** studira raspored trupa uoči Kolubarske Bitke. 4. Vojvoda **P. Bojović,** diktira armijsku zapovest za napad na protivnika.

1. Voïvode **Putnik,** chef d'Etat-Major du quartier général dans son cabinet de travail. 2. Voïvode **Mišić,** chef d'Etat-Major du quartier général au front de Salonique, épuisé par de longs efforts, dort à table. 3. Voïvode **Stepanović** étudie la répartition des troupes la veille de la bataille de Kolubara. 4. Voïvode **P. Bojović** dicte des ordres pour l'attaque de l'ennemi.

1. Fieldmarshal **Putnik,** Chief of the General Staff at Head Quarters, in his study. 2. Fieldmarshal **Mišić,** Chief of the General Staff at Head Quarters at the front in Salonica, exhausted by much exertion, has fallen asleep at the table. 3. Fieldmarshal **Stepanović** studies the distribution of troops on the eve of the battle of Kolubara. 4. Fieldmarshal **P. Bojović** dictates the army order to attack the enemy.

1. **Милош Васић,** као ђ-штаб. пуковник Командант Дунавске див. II. поз. (I. Арм.); на Солунском фронту Команд. II. Арм.

2. **Мирко Милисављевић,** као арт. пуковник командовао Тимочком див. II. поз. (I. Арм.).

3. **Љубомир Милић,** као пеш. пуковник Командант Моравске див. II. поз. (I. Арм.)

4. **Владимир Кондић,** генерал, Командант Тимочке див. I. поз. (I. Арм.)

5. **Илија Гојковић,** генерал, Командант Моравске див. I. поз. (II. Арм.)

6. **Михајло Рашић,** генерал, Командант Комбиноване див. (II. Арм.)

7. **Стеван Хаџић,** као ђ-штаб. пуковник Командант Шумадијске див. I. поз. (II. Арм.) и у Русији I. Српске Добровољ. див.

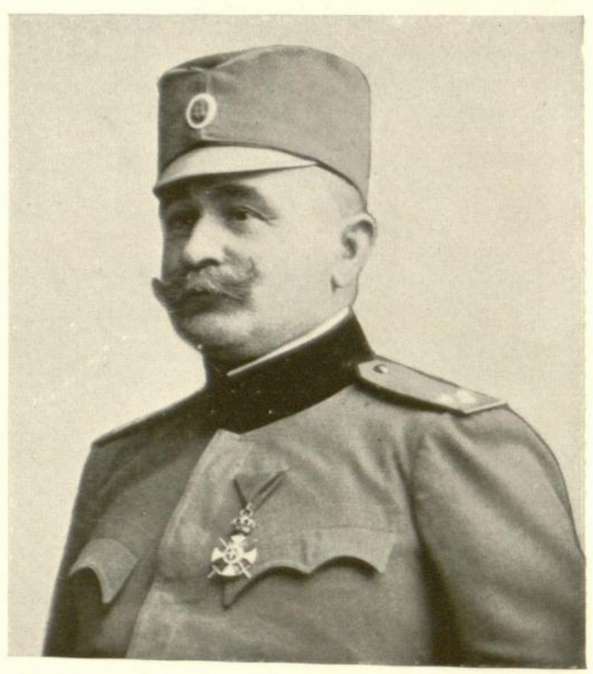

8. **Миливоје Анђелковић,** пешад. пуковник, Командант Дунавске див. I. поз. (II. Арм.).

1. **Miloš Vasić,** kao dj-štab. pukovnik Komandant Dunavske Div. II. poz. (I. Arm.), na Solunskom Frontu Komand. II. Arm. 2. **Mirko Milisavljević,** kao art. pukovnik komandovao Timočkom div. II. poz. (I. Arm.). 3. **Ljubomir Milić,** kao peš. pukovnik Komandant Moravske div. II. poz. (I. Arm.). 4. **Vladimir Kondić,** djeneral, Komandant Timočke Div. I. poz. (I. Arm.). 5. **Ilija Gojković,** djeneral, Komandant Moravske Div. I. poz. (II. Arm.). 6. **Mihajlo Rašić,** djeneral, Komandant Kombinovane Div. (II. Arm.) 7. **Stevan Hadžić,** kao dj-štab. pukovnik Komandant Šumadijske Div. I. poz. (II. Arm.) i u Rusiji I. Srpske Dobrovolj. Div. 8. **Milivoje Andjelković,** pešad. pukovnik, Komandant Dunavske Div. I. poz. (II. Arm.).

1. **Miloš Vasić,** commandant la Division Donau II (1re Armée) comme colonel d'état-major et commandant la 2me Armée au front de Salonique. 2. **Mirko Milisavljević** commandant la Division Timok II (1re Armée) comme colonel d'artillerie. 3. **Ljubomir Milić,** commandant la Division Morava II (1re Armée) comme colonel d'infanterie. 4. **Vladimir Kondić,** général, commandant la Division Tomok I (1re Armée). 5. Général **Ilija Gojković,** commandant la Division Morava I (2me Armée). 6. Général **Mihajlo Rašić,** commandant la Division Combinée (2me Armée). 7. **Stevan Hadžić,** commandant la Division Šumadija I (2me Armée) et en Russie la Division des volontaires serbes, comme colonel d'état-major. 8. Colonel d'Infanterie **Milivoje Andjelković,** commandant la Division Donau I (2me Armée).

1. **Miloš Vasić** as Colonel of the General Staff Commandant of the Danube Division II (1st Army); at Salonica Front Commandant of the IInd Army. 2. **Mirko Milisavljević** as Colonel of Artillery Commandant of the Timok Division II (1st Army). 3. **Ljubomir Milić** as Colonel of Infantry Commandant of the Morava Division II (1st Army). 4. **Vladimir Kondić,** General Commandant of the Timočka Division I (1st Army). 5. **Ilija Gojković,** General, Commandant of the Morava Division I (IInd Army). 6. **Mihajlo Rašić,** General, Commandant of the Combined Division (IInd Army). 7. **Stevan Hadžić** as General Staff Colonel Commandant of the Šumadija Division I (IInd Army), in Russia 1st Serbian Volunteer Division. 8. **Milivoje Andjelković,** Colonel of Infantry Commandant of the Danube Division I (IInd Army).

1. **Павле Јуришић-Штурм,** ђенерал, Командант III. Армије, од почетка рата до Крфа.

2. **Крста Смиљанић,** као ђ-штаб. пуковник Командант Дринске див. I. поз. (III. Арм.) и на Солун. Фронту Дринске див.

3. **Живко Павловић,** као ђ-штабни пуковник Начел. Операт. Одел. Врх. Команде (на Сол. Фронту Команд. Шумад. Див.)

4. **Божидар Терзић,** као ђ-штаб. пуковник Начел. Штаба I. Армије; Командант Шумадијске див. I. позива.

5. **Воја Живановић,** као ђ-штаб. пуковник Начел. Штаба II. Арм. Командант Тимочке див. I. позива и на Солун. Фронту Југослов. див.

1. **Pavle Jurišić-Šturm,** djeneral, Komandant III Armije, od početka rata do Krfa. 2. **Krsta Smiljanić,** kao dj-štab. pukovnik Komandant Drinske div. I poz. (III. Arm.) i na Sol. Frontu Drinske Div. 3. **Živko Pavlović,** kao dj-štab. pukovnik Načel. Operat. Odel. Vrhovne Komande (na Sol. Frontu Komandant Šumadijske Divizije). 4. **Božidar Terzić,** kao dj-štab. pukovnik Načel. Štaba I. Armije, Komandant Šumadijske Divizije I. poz. 5. **Voja Živanović,** kao dj-štab. pukovnik Načelnik Staba II. Arm., Komandant Timočke Divizije I. poz. i na Sol. Frontu Jugoslovenske Divizije.

1. Général **Pavle Jurišić-Šturm,** commandant la 3me Armée jusqu'en février 1916. 2. **Krsta Smiljanić,** commandant la Division Drina I (3me Armée) et la Division Drina au front de Salonique comme colonel d'état-major. 3. **Živko Pavlović,** chef de la section des opérations de l'Armée de campagne, au front de Salonique commandant la Division Šumadia comme colonel d'état-major. 4. **Božidar Terzić,** chef d'état-major général de la 1re Armée, commandant la Division Šumadia I comme colonel d'état-major. 5. **Voja Živanović,** chef d'état-major général de la 2me Armée, commandant la Division Timok I, et au front de Salonique la Division Jugoslovenska comme colonel d'état-major.

1. **Pavle Jurišić-Šturm** General, Commandant of the IIIrd Army (till Corfu). 2. **Krsta Smiljanić** as Colonel of the General Staff Commandant of the Drina Division I (IIIrd Army) and at the Salonica front of the Drina Division. 3. **Živko Pavlović** as General Staff Colonel Chief of the operating section of Head Quarters (Commandant of the Šumadija Division at the Salonica front). 4. **Božidar Terzić** as General Staff Colonel Chief of the General Staff of the 1st Army, Commandant of the Šumadija Division I. 5. **Voja Živanović** as General Staff Colonel Chief of the General Staff of the IInd Army, Commandant of the Timok Division I and of the Jugoslovenska Division at the Salonica front.

1. **Милош Божановић,** генерал, Командант Ужичке Војске.

2. **Вукоман Арачић,** генерал, Командант Тимочке див. II. поз. доцније Ужичке војске.

3. **Драгутин Милутиновић,** као пешад. пуковник Командант Шумадијске див. II. поз.

4. **Михајло Живковић,** генерал, Командант Одбране Београда, у Русији Добровољачког корпуса.

5. **Дамјан Поповић,** генерал, Командант Трупа нових области.

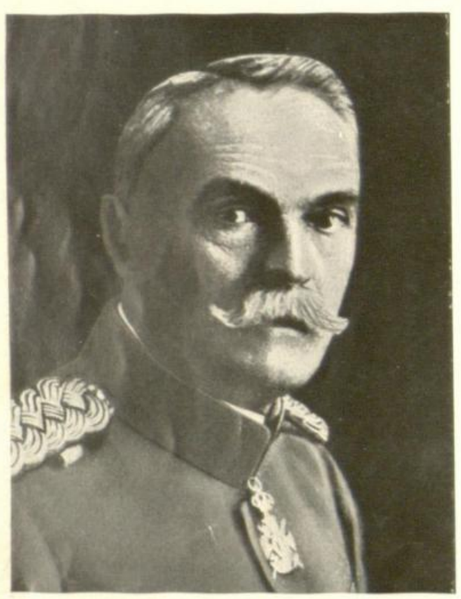

6. **Јован Викторовић,** као пеш. пуковник Команд. Брегалничке дивизије, доцније Дринске див.

7. **Милован Плазина,** пеш. пуковник, Командант Подринског и доцније Власинског одреда.

8. **Божидар Јанковић,** генерал, Начелник Штаба Црногорске војске и Шеф војне мисије.

9. **Петар Пешић,** као ђ-штаб. пуковник, прво помоћник, доцније Начелник Штаба Црногорске војске, на Солунском Фронту Помоћник Начелника Штаба Врховне Команде.

10. **Боривоје Нешић,** као инж. пуковник, члан војне мисије у Црној Гори.

1. **Miloš Božanović,** general, Komandant Užičke Vojske. 2. **Vukoman Aračić,** general, Komandant Timočke divizije II. poz. docnije Užičke Vojske. 3. **Dragutin Milutinović,** kao pešad. pukovnik Komandant Šumadijske div. II. poz. 4. **Mihajlo Živković,** general, Komandant Odbrane Beograda, u Rusiji Dobrovoljačkog korpusa. 5. **Damjan Popović,** general, Komandant Trupa novih oblasti. 6. **Jovan Viktorović,** kao pešad. pukovnik Komandant Bregalničke divizije docnije Drinske div. 7. **Milovan Plazina,** peš. pukovnik, Komandant Podrinskog i docnije Vlasinskog odreda. 8. **Bozidar Janković,** general, Načelnik Štaba Crnogorske vojske i Šef vojne misije. 9. **Petar Pešić,** kao dj-štab. pukovnik prvo Pomoćnik, docnije Načelnik Štaba Crnogorske vojske, na Solunskom frontu Pomoćnik načelnika štaba Vrhovne Komande. 10. **Borivoje Nešić,** kao inž. pukovnik član vojne misije u Crnoj Gori.

1. Général **Miloš Božanović,** commandant l'Armée Užička. 2. Général **Vukoman Aračić,** commandant la Division Timočka II, et plus tard l'Armée Užička. 3. **Dragutin Milutinović,** commandant la Division Šumadija II comme colonel d'infanterie. 4. Général **Michajlo Živković,** commandant de la Défense de Beograd et commandant en Russie le corps des volontaires. 5. Général **Damjan Popović,** commandant des troupes de Nove Oblasti. 6. **Jovan Viktorović,** commandant la Division Bregalnička, et plus tard la division Drinska comme colonel d'infanterie. 7. Colonel d'infanterie **Milovan Plazina,** commandant le détachement Podrinje, et plus tard le détachement Vlasina. 8. Général **Božidar Janković,** chef d'état-major, général de l'armée de Monténégro, chef de la Mission Militaire Serbe. 9. **Petar Pešić,** premier adjoint et plus tard chef de l'état-major général de l'Armée Monténégrine; au front de Salonique adjoint au chef d'état-major général comme colonel d'état-major. 10. Colonel du Génie **Borivoje Nešić,** membre de la mission militaire au Monténégro.

1. **Miloš Božanović,** General, Commandant of the Užička Army. 2. **Vukoman Aračić,** General, Commandant of the Timočka Division II, later of the Užička Army. 3. **Dragutin Milutinović** as Colonel of Infantry Commandant of the Šumadija Division II. 4. **Mihajlo Živković,** Commandant of the Beograd defence command and volunteer corps in Russia. 5. **Damjan Popović,** General, Commandant of the troops of the newer Provinces. 6. **Jovan Viktorović** as Colonel of the Infantry, Commandant of the Bregalnička Division, later Drinska Division. 7. **Milovan Plazina,** Colonel of Infantry, Commandant of Podrinje detachment, later of Vlasina detachment. 8. **Božidar Janković,** General in Chief of the Montenegrin General Staff and Chief of the Serbian military mission. 9. **Petar Pešić** as General Staff Colonel first assistant, later Chief of the Montenegrin Army General Staff, on the Salonica front, Assistant to the Chief of the General Staff. 10. **Borivoje Nešić** as Engineer Colonel member of the military mission in Montenegro.

1. **Милан Туцаковић,** као ђ-штаб. пуковник Ком. Вардарске дивизије на Сол. Фронту.

2. **Панта Грујић,** као пеш. пуковник Командант Моравска дивизије на Солунском Фронту.

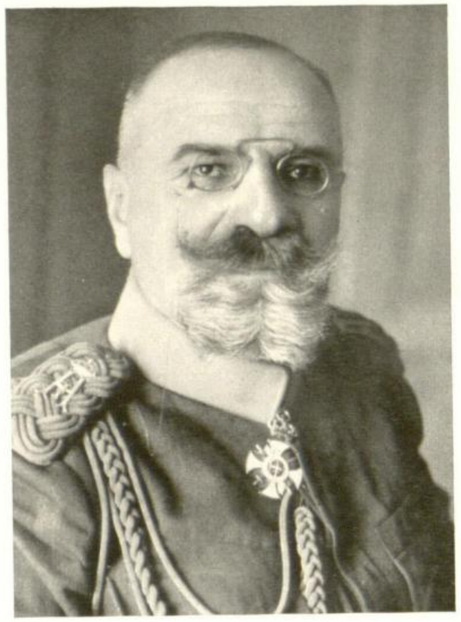

3. **Миливоје Зачевић,** као ђ-штаб. пуковник Нач. Саобраћаја Врховне Команде, на Сол. Фр. Начелн. Штаба I. армије, Командант Тимочке Дивизије.

4. **Ђура Докић,** као коњички пуковник на Сол. Фронту предузео Тимочку Дивизију.

5. **Света Матић,** као арт. пуковник на Солунском Фронту Командант Дунавске Дивизије.

6. **Емило Белић,** као ђ-штаб. ппуковник на Сол. Фронту Начелник Штаба I. Армије.

7. **Милан Ж. Миловановић,** као ђ-штаб. ппуковник Начелник Оперативног Одељења Врховне Команде, Начелник Штаба II. Армије (С. Ф.)

8. **Михајло Јовановић,** као ђ-штаб. ппуковник прво Помоћник, а на Сол. Фронту Начелник Штаба III. Армије.

9. **Милош Јовановић,** као ђ-штаб. ппуковник Помоћник Начелника Штаба I. Армије.

10. **Душан Трифуновић,** као ђ-штаб. ппуковник, Шеф Ђенералштаба Мин. Војног.

1. **Milan Tucaković,** kao dj-štab. pukovnik Komandant Vardarske Divizije na Solunskom Frontu. 2. **Panta Grujić,** kao peš. pukovnik Komandant Moravske Divizije na Sol. Frontu. 3. **Milivoje Zečević,** kao dj-štab. pukovnik. Nač. Saobraćaja Vrhovne Komande, na Sol. Frontu Načelnik Štaba I. Armije, Komandant Timočke Divizije. 4. **Djura Dokić,** kao konjički pukovnik na Sol. Frontu preduzeo Timočku Diviziju. 5. **Sveta Matić,** kao art. pukovnik na Sol. Frontu Komandant Dunavske Divizije. 6. **Emilo Belić,** kao dj-štab. ppukovnik na Sol. Frontu Načelnik Štaba I. Armije. 7. **Milan Ž. Milovanović,** kao dj-štab. ppukovnik Načelnik operativnog odelenja Vrhovne Komande, Načelnik štaba II. Armije (S. F.). 8. **Mihajlo Jovanović,** kao dj-štab. ppukovnik prvo Pomoćnik, a na Sol. Frontu Načelnik štaba III. Armije. 9. **Miloš Jovanović,** kao dj-štab. ppukovnik Pomoćnik Načelnika Štaba I. Armije. 10. **Dušan Trifunović,** kao dj-štab. ppukovnik Šef Djenera'štaba Min. Vojnog.

1. **Milan Tucaković,** commandant la division Vardar au front de Salonique comme colonel d'Etat-Major. 2. **Panta Grujić,** commandant la division Morava au front de Salonique comme colonel d'infanterie. 3. **Milivoje Zečević,** chef du service des transports au quartier général, au front de Salonique chef de l'Etat-Major général de la Ire Armée, commandant la division Timok comme colonel d'Etat-Major. 4. **Djura Dokić,** ayant pris le commandement de la division Timok au front de Salonique comme colonel de cavalerie. 5. **Sveta Matić,** commandant la division Danube au front de Salonique comme colonel d'artillerie. 6. **Emilo Belić,** chef d'Etat-Major général de la Ire Armée au front de Salonique comme lt.colonel d'Etat-Major. 7. **Milan Ž. Milovanović,** chef de la section des opérations du quartier général, chef de l'Etat-Major général de la 2me Armée au front de Salonique comme lt.colonel d'Etat-Major. 8. **Mihajlo Jovanović,** adjoint et plus tard chef de l'Etat-Major général de la 3me Armée au front de Salonique comme lt. colonel d'Etat-Major. 9. **Miloš Jovanović,** adjoint au chef de l'Etat-Major général de I. Armée comme lt. colonel d'Etat-Major. 10. **Dušan Trifunović,** chef de l'Etat-Major général du ministère de la guerre, comme lt. colonel d'Etat-Major.

1. **Milan Tucaković,** as General Staff Colonel Commandant of the Vardar Division on the Salonica front. 2. **Panta Grujić,** as Colonel of the Infantry Commandant of the Morava Division on the Salonica front. 3. **Milivoje Zečević** as Colonel of the General Staff Chief of the communication service at Head Quarters, on the Salonica front Chief of the General Staff of the Ist Army, Commandant the Timok Division. 4. **Djura Dokić** as Colonel of Cavalry at the Salonica front, took over the Timok Division. 5. **Sveta Matić** as artillery Colonel on the Salonica front Commandant of the Danube division. 6. **Emilo Belić** as General Staff Lt-colonel Chief of the General Staff of the Ist Army. 7. **Milan Ž. Milovanović,** as colonel of the General Staff Chief of the operating section of the Head Quarters, Chief of the General Staff of the IInd Army (at the Salonica front). 8. **Mihajlo Jovanović** as Lt-colonel of the General Staff assistant and later General Staff Chief of the IIIrd Army. 9. **Miloš Jovanović** as Lieutenant Colonel of the General Staff assistant of the General Staff Chief of the Ist Army, Chief of the General Staff Sumadija Division. 10. **Dušan Trifunović** as Lt-colonel of the General Staff Chief of the General Staff in the Ministry of war.

1. **Никола Стевановић,** ђ-штаб. пуковник, Ком. Дринске див. I. позива.

2. **Стева Миловановић,** пеш. пуковник, Командант Моравске дивизије I. поз.

3. **Петар Мишић,** као пеш. пуковник на Сол. Фронту предузео Шумадијску див.

4. **Душан Пешић,** као ђ-штаб. пуковник Начелник Штаба III. Армије.

5. **Драгутин Кушаковић,** као ђ-штаб. пуковник Војни Изасланик у Софији, Начелник Штаба Трупа Нових Области и у Русији Добровољачког Корпуса.

6. **Милан Гр. Миловановић,** као ђ-штаб. п.-пуковник Начелник Штаба II. Армије.

7. **Милан Ђ. Недић,** као ђ-штаб. п.-пук. Шеф војно-желез. саобраћаја, на Сол. Фронту Командант Тимочке Бригаде

8. **Радоје Радојловић,** Начелник Војних Пошта.

9. **Никола Дерок,** као инж. п.-пуковник, Начелник Пошт.-Телеграф. одељења Врховне Команде.

1. **Nikola Stevanović,** dj-štab. pukovnik, Komandant Drinske div. I. poziva. 2. **Steva Milovanović,** peš. pukovnik, Komandant Moravske divizije I. poziva. 3. **Petar Mišić,** kao pešad. pukovnik na Sol. Frontu preduzeo Šumadijsku div. 4. **Dušan Pešić,** kao dj-štab. pukovnik Načelnik štaba III. Armije. 5. **Dragutin Kušaković,** kao dj-štab. pukovnik Vojni Izaslanik u Sofiji, Načelnik štaba Trupa novih oblasti i u Rusiji Dobrovoljačkog korpusa. 6. **Milan Gr. Milovanović,** kao dj- štab. p-pukovnik Načelnik štaba II. Armije. 7. **Milan Dj. Nedić,** kao dj-štab. p-pukovnik Šef vojno-želez. saobraćaja, na Sol. Frontu Komandant Timočke brigade. 8. **Radoje Radojlović,** Načelnik Vojnih Pošta. 9. **Nikola Derok,** kao inž. p-pukovnik Načelnik Pošt-Telegrafskog odelenja Vrhovne Komande.

1. Colonel d'Etat-Major **Nikola Stevanović,** commandant la division Drina I. 2. Colonel d'infant. **Steva Milovanović,** commandant la division Morava I. 3. **Petar Mišić,** ayant pris le commandement de la division Šumadija au front de Salonique comme colonel d'infanterie. 4. **Dušan Pešić,** chef de l'Etat-Major général de la 3me Armée comme colonel de l'Etat-Major. 5. **Dragutin Kušaković,** attaché militaire à Sofia, chef d'Etat-Major général des troupes de Nove Oblasti et commandant le corps des Volontaires en Russie comme colonel de l'Etat-Major. 6. **Milan Gr. Milovanović,** chef de l'Etat-Major général de la 2me Armée comme Lt. colonel de l'Etat-Major. 7. **Milan Dj. Nedić,** chef du service des chemins de fer de campagne, commandant la brigade Timok au front de Salonique comme Lt. colonel de l'Etat-Major. 8. **Radoje Radojlović,** chef du service des postes de campagne. 9. **Nikola Derok,** chef de la section des postes et télégraphe au quartier général comme Lt. colonel du génie.

1. **Nikola Stevanović,** General Staff Colonel, Commandant of the Drina Division I. 2. **Steva Milovanović,** Colonel of Infantry, Commandant of the Morava Division I. 3. **Petar Mišić** as Colonel of Infantry at the Salonica front took over the Šumadija Division. 4. **Dušan Pešić** as Colonel of the General Staff Chief of the IIIrd Army General Staff. 5. **Dragutin Kušaković** as Colonel of the General Staff military attaché at Sofia, Chief of the General Staff of the newer province troops and in Russia of the volunteer corps. 6. **Milan Gr. Milovanović** as Lieutenant-Colonel Chief of the IInd Army General Staff. 7. **Milan Dj. Nedić** as Lieutenant-Colonel of the General Staff Chief of the field-railway service, Commandant of the Timok Brigade at the Salonica front. 8. **Radoje Radojlović,** Chief of the field-post service. 9. **Nikola Derok** as Lieutenant-Colonel Chief of the postal-telegraph section of the Head Quarters.

1. **Бранко Јовановић,** као коњич. пуковник Командант Коњичке дивизије.

2. **Ђорђе Ђорђевић,** као коњички пуковник доцнији Командант Коњичке див.

3. **Божидар Срећковић,** као арт. пуковник Командант Артилерије I. Армије.

4. **Вој. Милојевић,** као арт. пуковник Командант Артилерије II. Армије.

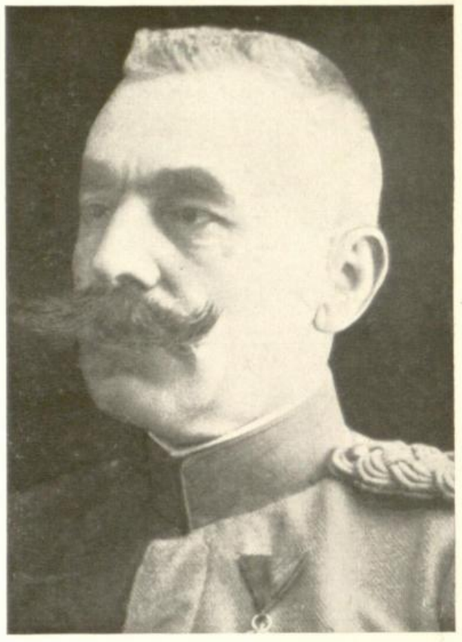

5. **Милош Милојевић,** као арт. пуковник Команд. Артилерије III. Армије.

6. **Светислав Стајевић,** арт. пуковник, Начелник Одељења у Мин. Војном.

7. **Душан Цветковић,** као инж. пуковник Команд. Инжињерије II. Армије.

8. **Ђурђе Лазић,** као инж. тех. пуковник, Команд. Инжињерије III. Армије.

9. **Жарко Протић,** као инж.-тех. пуковник, Начелник одељења Мин. Војног.

10. **Петар Прокић,** као инж. пуковник Командант Желез. Команде.

1. **Branko Jovanović**, kao konjič. pukovnik Komandant Konjičke divizije. 2. **Djordje Djordjević**, kao konjič. pukovnik docniji Komandant Konjičke div. 3. **Božidar Srećković**, kao art. pukovnik Komandant Artilerije I. Armije. 4. **Voj. Milojević**, kao art. pukovnik Komandant Artilerije II. Armije. 5. **Miloš Milojević**, kao art. pukovnik Komandant Artilerije III. Armije. 6. **Svetislav Stajević**, art. pukovnik, Načelnik Odelenja u Min. Vojnom. 7. **Dušan Cvetković**, kao inž. pukovnik Komandant Inžinjerije II. Armije. 8. **Djurdje Lazić**, kao inž. teh. pukovnik Komandant Inžinjerije III. Armije. 9. **Žarko Protić**, kao inž. teh. pukovnik Načelnik odelenja Min. Vojnog. 10. **Petar Prokić**, kao inž. pukovnik Komandant Želez. komande.

1. **Branko Jovanović**, commandant la division de cavalerie comme colonel. 2. **Djordje Djordjević**, plus tard commandant la division de cavalerie comme colonel. 3. **Božidar Srećković**, commandant l'artillerie de la Ire Armée comme colonel. 4. **Voj. Milojević**, commandant l'artillerie de la 2me Armée comme colonel. 5. **Miloš Mihajlović**, commandant l'artillerie de la 3me Armée comme colonel. 6. Colonel d'artillerie **Svetislav Stajević**, chef de la section d'artillerie au Ministère de la Guerre. 7. **Dušan Cvetković**, commandant le génie de la 2me Armée comme colonel. 8. **Djurdje Lazić**, commandant le Génie de la 3me Armée comme colonel. 9. **Žarko Protić**, chef de la section du génie au Ministère de la Guerre comme colonel. 10. **Petar Prokić**, commandant le détachement des troupes će chemin-de-fer comme colonel.

1. **Branko Jovanović** as Cavalry Colonel Commandant of the Cavalry division. 2. **Djordje Djordjević** as Cavalry Colonel afterwards Commandant of the Cavalry division. 3. **Božidar Srećković** as Colonel of Artillery Commandant of the Ist Army artillery. 4. **Voj. Milojević** as Colonel of Artillery Commandant of the IInd Army Artillery. 5. **Miloš Mihajlović** as Colonel of Artillery Commandant of the IIIrd Army Artillery. 6. **Svetislav Stajević**, Colonel of Artillery, Chief of the Artillery section of the Ministry of war. 7. **Dušan Zvetković** as Engineer Colonel Commandant of the Engineer troops of the IInd Army. 8. **Djurdje Lazić** as Engineer Colonel Commandant of the Engineer troops of the IIIrd Army. 9. **Žarko Protić** as Engineer Colonel Chief of the Engineer section of the Ministry of war. 10. **Petar Prokić** as Engineer Colonel Commandant of the railway command.

1. Др. Лазар **Генчић,** санит. пуковник, Начелник Санитета до Крфа.

2. **Др. Роман Сондермајер,** санитет. пуковник, заменио Генчића (до јесени 1917. г.)

3. **Др. Ђорђе Владислављевић,** као санитет. пук. Начелник Санитета у време офанзиве.

4. **Милан Митровић,** као ветер. п-пуковник Шеф ветеринара.

5. **Драгутин Новачек,** као ветер. п-пуковник заменио Митровића.

6. **Др. Сима Карановић,** као санит. пуковник Начелник Оделења Мин. Војног.

7. **Станко Цветковић,** судски пуковник, Нач. Судства Врховне Команде.

8. **Гојко Павловић,** судки пуковник, заменио у Солуну Цветковића.

9. **Влада Јовановић,** као судски пуковник Начел. Судства за време офанзиве.

10. **Никодије Стефановић,** генерал, Командант Српских Трупа на Крфу.

1. **Dr. Lazar Genčić,** sanitet. pukovnik, Načelnik Saniteta do Krfa. 2. **Dr. Roman Sondermajer,** sanitet. pukovnik, zamenio Genčića (do jeseni 1917. g.). 3. **Dr. Djordje Vladisavljević,** kao sanitet. pukovnik Načelnik Sanitela u vreme ofanzive. 4. **Milan Mitrović,** kao veter. p.-pukovnik Šef veterinara. 5. **Dragutin Novaček,** kao veter. p-pukovnik zamenio Mitrovića. 6. **Dr. Sima Karanović,** kao sanitet. pukovnik Načelnik Odelenja Min. Vojnog. 7. **Stanko Cvetković,** sudski pukovnik, Načelnik Sudstva Vrhovne Komande. 8. **Gojko Pavlović,** sudski pukovnik, zamenio u Solunu Cvetkovića. 9. **Vlada Jovanović,** kao sudski pukovnik Načelnik Sudstva u vreme ofanzive. 10. **Nikodije Stefanović,** general, Komandant Srpskih Trupa na Krfu.

1. Colonel médecin **Dr. Lazar Genčić,** chef du service sanitaire jusqu'en 1916. 2. Colonel médecin **Dr. Roman Sondermajer,** successeur de Genčić jusqu'en automne 1917. 3. **Dr. Djordje Vladisavljević,** chef du service sanitaire lors de l'offensive comme colonel-médecin. 4. **Milan Mitrović,** chef du service vétérinaire comme Lt. colonel-vetérinaire. 5. **Dragutin Novaček,** successeur de Mitrović comme Lt. colonel-vétérinaire. 6. **Dr. Sima Karanović,** chef de section du service sanitaire au Ministère de la Guerre comme colonel-médecin. 7. Colonel-auditeur **Stanko Cvetković,** chef des affaires judiciaires. 8. Colonel-auditeur **Gojko Pavlović,** successeur de Cvetković à Salonique. 9. **Vlada Jovanović,** chef des affaires judicaires pendant l'offensive comme colonel-auditeur. 10. Général **Nikodije Stefanović,** commandant des troupes serbes à Corfou.

1. **Dr. Lazar Genčić,** medical staff colonel, Chief of the sanitary affairs till Corfu. 2. **Dr. Roman Sondermajer,** medical staff colonel, succesor to Genčić until Autumn 1917. 3. **Dr. Djordje Vladisavljević** as medical staff colonel Chief of sanitary affairs at the time of the offensive. 4. **Milan Mitrović** as veterinary Lt-colonel Chief of veterinary affairs. 5. **Dragutin Novaček,** as veterinary Lt-colonel successor of Mitrović. 6. **Dr. Sima Karanović** as medical Staff colonel Chief of the sanitary section of the Ministry of war. 7. **Stanko Cvetković,** law-colonel, Chief of the field law service. 8. **Gojko Pavlović,** law-colonel, successor to Cvetković in Salonica. 9. **Vlada Jovanović** as Colonel General Chief of the law service at the time of the offensive. 10. **Nikodije Stefanović,** General, Commandant of the Serbian troops at Corfu.

1. Једна успомена. Њ. К. В. Престолонаследник Александар, Барон Хартвиг и генерал Артамонов, као гости на слави 16. пешадиског пука у Нишу, још пре Балканског рата.

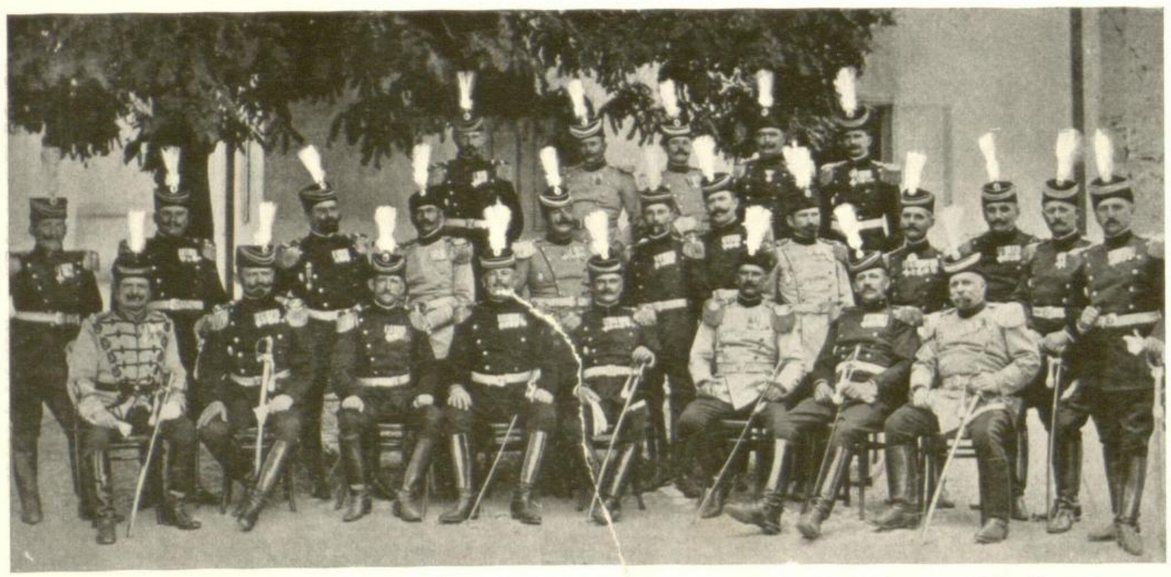

2. Наши Команданти пукова из Балканског Рата, већином Команданти бригада и дивизија у рату 1914—18. год.

3. Њ. В. Престолонаследник Александар на ручку код Коњичке Дивизије.

1. **Jedna uspomena. Nj. K. V. Prestolonaslednik Aleksandar, Baron v. Hartwig** i general **Artamonov,** kao gosti na slavi 16. pešadiskog puka u Nišu, još pre Balkanskog rata. 2. Naši **Komandanti pukova** iz Balkanskog Rata, većinom Komandanti brigada i divizija u ratu 1914—1918. god. 3. Nj. V. Prestolonaslednik Aleksandar na ručku **kod Konjičke Divizije.**

1. S. A. R. le **Prince héritier Aleksandar,** le **Baron von Hartwig** et le **Général Artamonov**, comme hôtes à la fête patronale du 16me régiment d'infanterie à Niš avant la guerre balkanique. 2. **Les commandants de régiments** serbes dans la guerre balkanique en majeure partie promus comme commandants de brigade et de division dans la guerre mondiale. 3. S. A. R. le Prince héritier Aleksandar, hôte des officiers de la **division de cavalerie.**

1. A souvenir of H. R. H. **Crown-Prince Aleksandar, Baron v. Hartwig** and **General Artamonov** as guests at the Saints' celebration of the 16th Infantry regiment in Niš a long time before the Balkan war. 2. Our **Regimental Commandants** of the Balkan war, mostly Brigade and Division Commandants in the Great War (1914—1918). 3. H. R. H. Crown-Prince Aleksandar at mess with officers of the **Cavalry Division.**

1. Њ. В. **Никола I.** Краљ Црне Горе и Брда.

2. Њ. К. В. **Данило,** Престолонаследник Црногорски.

3. Њ. В. **Кнез Мирко,** други син црногорског краља.

4. Њ. В. **Кнез Петар,** трећи син црногорског краља, Командант Ловћенског одреда.

5. Њ. В. **Милена,** Краљица Црногорска.

6. Њ. В. Књегиња **Зорка,** удата за Њ. В. Краљем Петром.

7. Њ. В. Књегиња **Милица,** удата за Руским Вел. Кн. Петром Николајевичем.

8. Њ. В. Књегиња **Ана,** удата за Кн. Ф. Батенбергом.

9. Њ. В. Књегиња **Анастасија,** удата за Руск. Вел. Кн. Николајем Николајевичем.

1. Nj. V. **Nikola I.** Kralj Crne Gore i Brda. 2. Nj. K. V. **Danilo,** Prestolonaslednik Crnogorski. 3. Nj. V. **Knez Mirko,** drugi sin crnogorskog Kralja. 4. Nj. V. Knez Petar, treći sin crnogorskog Kralja, Komandant Lovćenskog odreda. 5. Nj. V. **Milena,** Kraljica Crnogorska. 6. Nj. V. Knjeginja **Zorka,** udata za Nj. V. Kraljem Petrom. 7. Nj. V. Knjeginja **Milica,** udata za Ruskim Vel. Knezom Petrom Nikolajevičem. 8. Nj. V. Knjeginja **Ana,** udata za Knezom F. Batenbergom. 9. Nj. V. Knjeginja **Anastasija,** udata za Ruskim Vel. Knezom Nikolajem Nikolajevičem.

1. S. M. **Nikola I,** le Roi de Monténégro. 2. S. A. R. le **Prince héritier Danilo.** 3. S. A. le **Prince Mirko,** second fils du Roi de Monténégro. 4. S. A. le **Prince Petar,** troisième fils du Roi de Monténégro, commandant du secteur du Lovćen. 5. S. M. la **Reine Milena** de Monténégro. 6. S. A. la **Princesse Zorka,** mariée au Roi Petar I. 7. S. A. la **Princesse Milica,** mariée au grand Duc Petar Nikolajevič. 8. S. A. la **Princesse Ana,** mariée au Prince F. Battenberg. 9. S. A. la **Princesse Anastasia,** mariée au grand Duc Nikolaj Nikolajevič.

1. H. Majesty **Nikola I,** King of Montenegro. 2. H. R. H. **Danilo,** Crown-Prince of Montenegro. 3. H. H. **Prince Mirko,** second son of the King of Montenegro. 4. H. H. **Prince Petar,** the 3rd son of the King of Montenegro, Commandant of the Lovćen division. 5. Her Majesty **Milena,** Queen of Montenegro. 6. H. H. **Princess Zorka,** married to King Petar. 7. H. H. **Princess Milica,** married to the Russian Prince Petar Nikolajevič. 8. H. H. **Princess Ana,** married to Prince F. Battenberg. 9. H. H. **Princess Anastasia,** married to the Russian Prince Nikolaj Nikolajevič.

Црногорске војсковође. Crnogorske vojskovodje. Les chefs de l'armée monténégrine. Montenegrin Army leaders.

1. **Сердар Јанко Вукотић,** Министар Председник и Војни, Командант Санџачке војске.

2. **Митар Мартиновић,** дивизијар, Команд. Дринск. одреда, доцније Изасланик у Русији.

3. **Војвода Ђуро Петровић,** дивизијар, Команд. Херцеговачког одреда.

4. **Лука Гојнић,** бригадир, Командант Санџачког одреда.

5. **Радомир Вешовић,** бригадир, Команд. Старо-Србијанског одреда, доцније Министар Војни.

6. **Милутин Вучинић,** бригадир, доцнији Команд. Дринског одреда.

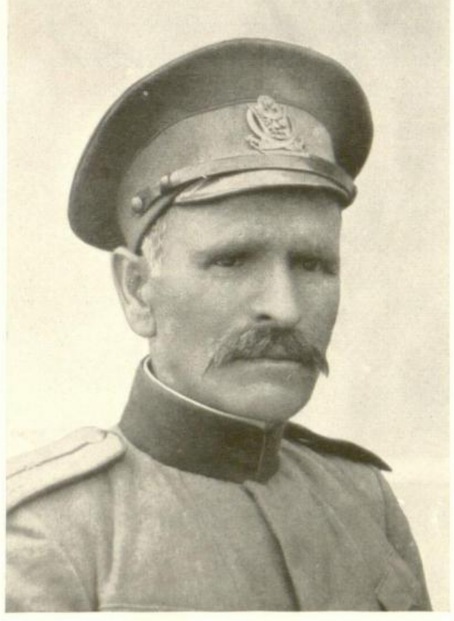

7. **Мило Рашовић,** командијер, Командант Кучко-Арбанашког одреда.

8. **Лакић Војводић,** бригадир, Командант Васојевићког одреда.

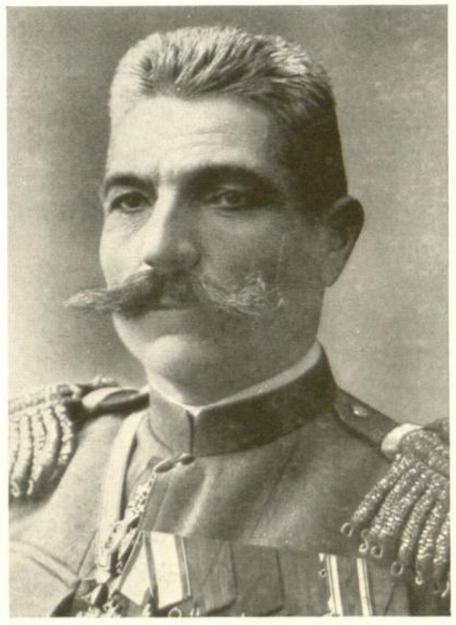

9. **Машан Божовић,** бригадир, Командант IV. Див. у Санџачкој војсци.

10. **Јово Бећир,** бригадир, Командант Дивизије Херцеговачког одреда.

1. **Serdar Janko Vukotić,** Ministar Predsednik i Vojni, Komandant Sandžačke vojske. 2. **Mitar Martinović,** divizijar, Komandant Drinskog odreda, docnije Izaslanik u Rusiji 3. Vojvoda **Djuro Petrović,** divizijer, Komandant Hercegovačkog odreda. 4. **Luka Gojnić,** brigadir, Komandant Sandžačkog odreda. 5. **Radomir Vešović,** brigadir, Komandant Staro Srbijanskog odreda, docnije Ministar Vojni. 6. **Milutin Vučinić,** brigadir, docniji Komandant Drinskog odreda. 7. **Milo Rašović,** komandijer, Komandant Kučko-Arbanaškog odreda. 8. **Lakić Vojvodić,** brigadir, Komandant Vasojevićkog odreda. 9. **Mašan Božović,** brigadir, Komandant IV. Div. u Sandžačkoj vojsci. 10. **Jovo Bećir,** brigadir, Komandant Divizije Hercegovačkog odreda.

1. Le **Serdar Janko Vukotić,** Ministre Président et Ministre de la Guerre, commandant l'armée du Sandžak. 2. **Mitar Martinović,** général de division, commandant du secteur de la Drina, plus tard délégué auprès de l'armée russe. 3. Le **Vojvoda Djuro Petrović,** général de division, commandant l'armée du secteur Herzegovina. 4. **Luka Gojnić,** général de brigade, commandant du secteur de l'armée du Sandžak. 5. **Radomir Vešović,** général de brigade, commandant du secteur Stara Srbija, plus tard ministre de la Guerre. 6. Milutin Vučinić, général de brigade, commandant du secteur de la Drina, successeur du général M. Martinović. 7. **Milo Rašović,** colonel, commandant d'un détachement Kučko-Albanais. 8. **Lakić-Vojvodić,** général de brigade, commandant du secteur de Vasojevići. 9. **Mašan Božović,** général de brigade, commandant dans le secteur du Sandžak — 4me division. 10. **Jovo Bećir,** général de brigade, commandant dans le secteur de Herzegovina.

1. Serdar **Janko Vukotić,** Prime minister and minister of war. Commandant of the Sandžak Army. 2. **Mitar Martinović,** general Commandant of the Drina division, later delegated in Russia. 3. Vojvoda **Djuro Petrović,** general Commandant of the Herzegovinan division. 4. **Luka Gojnić,** general Commandant of the Sandžak division. 5. **Radomir Vešović,** general Commandant of the Stara Srbija division, later Minister of war. 6. **Milutin Vučinić,** general, later Commandant of the Drina division. 7. **Milo Rašović,** Commandant of the Kuči-Albanian Detachment. 8. **Lakić Vojvodić,** general Commandant of the Vasojevići division. 9. **Mašan Božović,** general Commandant of the 4th Division in Sandžak Army. 10. **Jovo Bećir,** general, Commandant of the Division in the Herzegovinan Detachment.

1. Њ. В. **Николај II. Романов,** Руски Цар.

2. **И. Горемикин,** Министар Председник Ратне Владе (убијен у децембру 1917. год).

3. **С. Сазонов,** Министар Спољних послова.

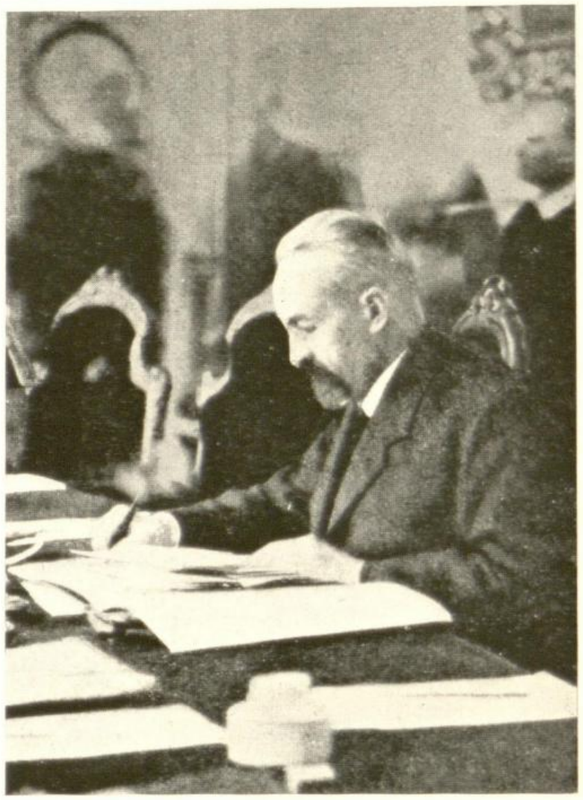

4. Кнез **Г. Љвов,** Председник прве револуционе владе.

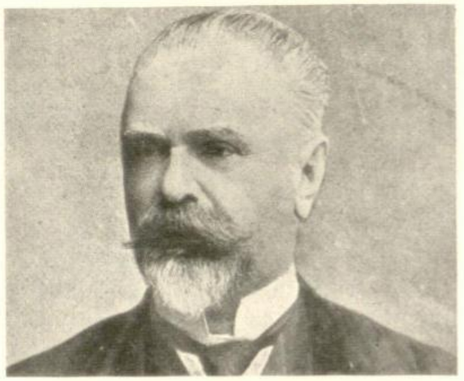

5. **Б. Штјурмер,** у 1916. год. заменио Горемокина, германофил по пореклу.

6. Генерал **Самсонов,** Командант Наревске (2) Арм., због пораза код Таненберга августа 1914. год. извршио самоубиство.

7. Велики Кнез **Николај Николајевич,** Главни Заповедник сухоземне војске и флоте.

8. Генерал **М. Алексејев,** Командант Северо-Западног фронта, у априлу 1915. год. Начелник штаба Врховне Команде.

9. Генерал **фон Ренекампф,** Ком. I. Армије, из личне мржње или зависти, дозволио Немцима да униште Самсонову Армију.

10. Ген. **Жилински,** Командант потученог Северо-Западног фронта (сменио га генерал Руски).

1. Nj. V. **Nikolaj II. Romanov,** Ruski Car. 2. **I. Goremykin,** Minstar Predsednik Ratne Vlade, ubijen u decembru 1917. god. 3. **S. Sasonov,** Ministar Spoljnih poslova. 4. **Knez G. Lvov,** Predsednik prve Ratne Vlade. 5. **B. Stürmer,** u 1916. god. zamenio Goremykina, germanophil po poreklu. 6. General **Samsonov,** Komandant Narevske (2) Armije, zbog poraza kog Tanenberga avgusta 1914. god. izvršio samoubistvo. 7. **Veliki Knez Nikolaj Nikolajević,** Glavni Zapovednik suhozemne vojske i flote. 8. General **M. Aleksiev,** Komandant Severo-Zapadnog fronta, u aprilu 1915. g. Načelnik štaba Vrhovne Komande. 9. General **von Rennenkampf,** Komandant 1. Armije iz lične mržnje ili zavisti, dozvolio Nemcima da unište Samsonovu Armiju. 10. General **Žilinski,** Komandant potučenog Severo-Zapadnog fronta (smenio ga general Ruski).

1. S. M. **Nikolaj II de Romanov**, Tzar de toutes les Russies. 2. **J. Goremykin,** ministre Président au commencement de la guerre, tué en décembre 1917. 3. **S. Sasonov,** ministre des Affaires Etrangères. 4. Le **Prince G. Lvov,** président du premier gouvernement révolutionaire. 5. **B. Stürmer,** successeur de Goremykin comme ministre président (germanophile par son origine). 6. Le général **Samsonov,** commandant la deuxième armée de Narew, se suicida en 1914 après la défaite de Tannenberg. 7. Le **Grand Duc Nikolaj Nikolajević,** généralissime de l'armée et de la flotte russes. 8. Le général **Aleksiev,** commandant du front N. promu en avril 1915 comme chef de l'état major général de l'armée russe. 9. Le général **von Rennenkampf,** commandant la 1re armée. Par haine ou par envie, contribua à la défaite de l'armée Samsonov. 10. Le général **Žilinski,** commandant du front N-Ouest battu (puis remplacé par le général Russki).

1. **H. M. Nikolaj II Romanov,** Russian Czar 2. **I. Goremykin,** Prime minister (of the war government) murdered in December 1917. 3. **S. Sasonov,** Minister for Foreign affairs. 4. **Prince Lvov,** President of the first Revolutionary government. 5. **B. Stürmer,** successor to Goremykin in 1916 (germanophile by origin). 6. General **Samsonov,** Commandant of the IInd Army, committed suicide in consequence of defeat sustained at Tannenberg in August 1914. 7. Prince **Nikolaj Nikolajević,** Commandant in Chief of the Russian Army and Navy. 8. General **A. Aleksiev,** Commandant of the North-West front, Chief of the General Army Staff in April 1915. 9. General **v. Rennenkampf,** Commandant of the Ist Army who allowed the Germans to destroy Samsonov's Army unhindered, whether through personal hate or envy. 10. General **Žilinsky,** Commandant of the defeated North-West front (replaced by General Russki).

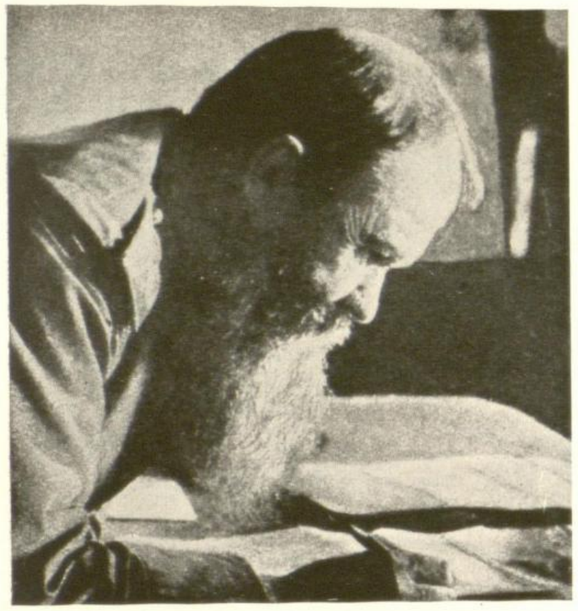

1. Генерал **Иванов,** Главни Заповедник Јужне групе армија (3, 4, 5 и 8).

2. Генерал **Руски,** Командант 3. Армије, доцније Северозападног фронта.

3. Генерал **А. Брусилов,** Командант 8. Армије, Југозападног фронта, у јулу 1917. год. Врховни Заповедник.

4. Генерал **Барон Врангел,** Командант Контр-револуционих трупа.

5. Генерал **Н. Куропаткин,** Командант Северне групе армија.

6. Генерал **Сахаров,** Командант 11. Армије.

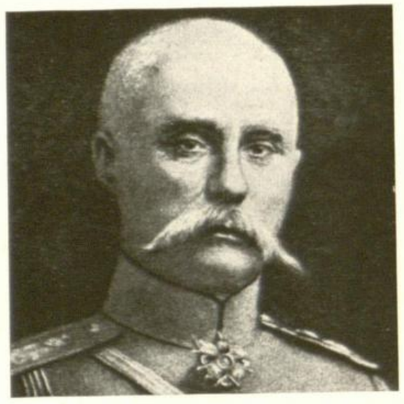

7. Генерал **Лечитски,** Командант 9. Армије.

8. Генерал **В. Гурко,** Командант 1. Кавал. Див., 6. Корпуса, Начелник Генералштаба Врховне Команде, Командант Руско-Румунског фронта.

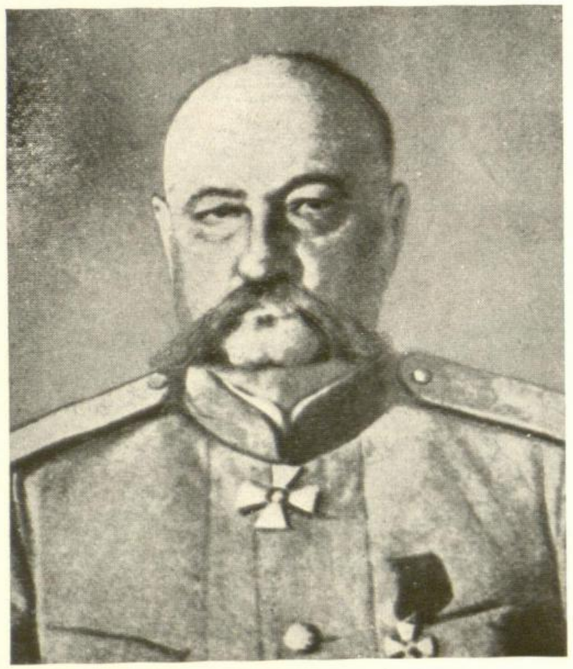

9. Генерал **Јуденић,** Начелник Штаба Кавкаског фронта.

10. **А. Каледин,** Командант 8. Армије.

11. **Ратко Димитријев,** Командант неуспелог напада на Пшемисл.

12. Генерал **Скоропадски,** Хетман Украјине (по милости Вилемовој).

13. Генерал **Баратов,** Командант експедиционог корпуса против Персије.

1. General **Ivanov,** Glavni Zapovednik Južne grupe armija (3, 4, 5 i 8). 2. General **Ruski,** Komandant 3. Armije, docnije Severozapadnog fronta. 3. General **A. Brusilov,** Komandant 8. Armije, Jugozapadnog fronta, u julu 1917. g. Vrhovni Zapovednik. 4. General **Baron Wrangel,** Komandant Kontr-revolucionih trupa. 5. General **N. Kuropatkin,** Komandant Severne grupe armija. 6. General **Saharov,** Komandant 11. Armije. 7. General **Lečitski,** Komandant 9. Armije. 8. General **V. Gurko,** Komandant I. Kaval. Divizije, 6. Korpusa Načelnik generalštaba Vrhovne Komande, Komandant Rusko-Rumunskog fronta. 9. General **Judenić,** Načelnik Štaba Kavkaskog fronta. 10. **A. Kaledin,** Komandant 8. Armije. 11. **Ratko Dimitrijev,** Komandant neuspelog napada na Przemysl. 12. General **Skoropadski,** Hetman Ukrajine (po milosti Wilhelmovoj). 13. General **Baratov,** Komandant ekspedicionog korpusa protiv Persije.

1. Le général **Ivanov,** commandant en chef des groupes des armées du sud (3me, 4me, 5me et 8me armées). 2. Le général **Russki,** commandant la troisième armée, plus tard commandant du front N-Ouest. 3. Le général **A. Brusilov,** commandant la 8me armée du front S-Ouest, devenu généralissime en juillet 1917. 4. Le général **Baron Wrangel,** commandant de troupes contre-révolutionnaires. 5. Le général **A. Kuropatkin,** commandant du groupe des armées du N. 6. Le général **Saharov,** commandant la 11me armée. 7. Le général **Lečicki,** commandant de la 9me armée. 8. Le général **V. Gurko,** commandant de la 1re division de cavalerie, du 6me corps d'armée, chef d'état-major général et commandant du front russo-roumain. 9. Le général **Judenić,** chef d'état-major général de l'armée du Caucase. 10. **A. Kaledin,** commandant la 8me armée. 11. Le général **Ratko-Dimitriev,** commandant l'attaque de Przemysl, mal réussie. 11. Le général **Skoropadski,** par la grâce de Wilhelm II, Hetman de l'Ukraine. 13. Le général **Baratov,** commandant d'un corps expéditionnaire en Perse.

1. General **Ivanov,** Commandant in Chief of the South Group of the 3rd, 4th, 5th and 8th Army. 2. General **Russki,** Commandant of the 3rd Army, later on the North-West front. 3. General **A. Brusilov,** Commandant of the 8th Army at the South-West front and Commandant in Chief in July 1917. 4. General **Baron Wrangel,** Commandant of the Contre-revolutionary troops. 5. General **A. Kuropatkin,** Commandant of the Northern group of the Army. 6. General **Saharov,** Commandant of the 11th Army. 7. General **Lečicki,** Commandant of the 9th Army. 8. General **V. Gurko,** Commandant of the 1st Cavalry division, Chief of the great General Staff, Commandant of the Russian-Roumanian front. 9. General **Judenić,** Chief of the General Staff at the Caucasian front. 10. **A. Kaledin,** Commandant of the 8th Army. 11. **Ratko-Dimitriev,** Commandant of the unsuccessful attack at Przemysl. 12. General **Skoropadski,** Hetman of the Ukraina (by the grace of Emperor Wilhelm). 13. General **Baratov,** Commandant of the expedition corps against Persia.

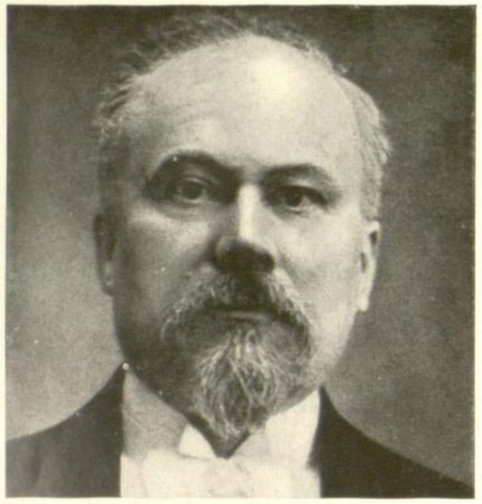

1. **Р. Поанкаре,** Председник Француске Републике.

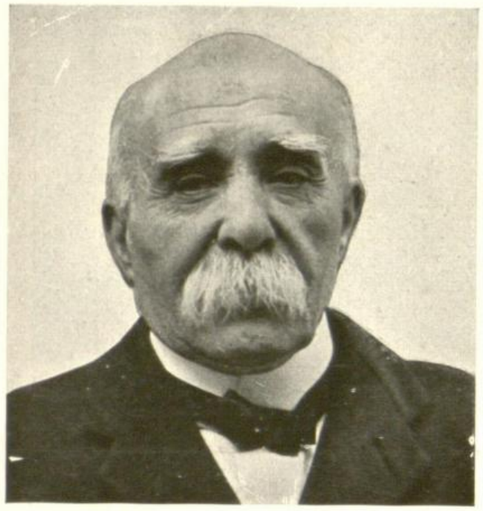

2. **Г. Клемансо,** Министар Председник и Војни (од новембра 1917. год).

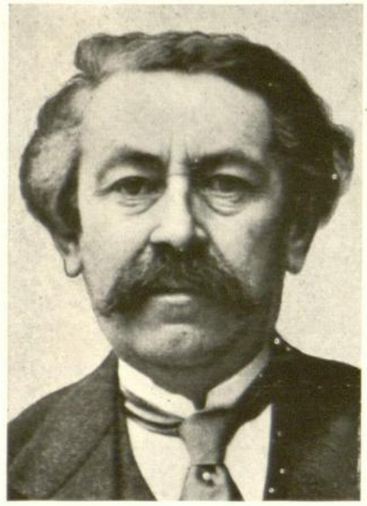

3. **А. Бријан,** Министар Правде, у 1915. г. Министар Председник и Спољних Послова.

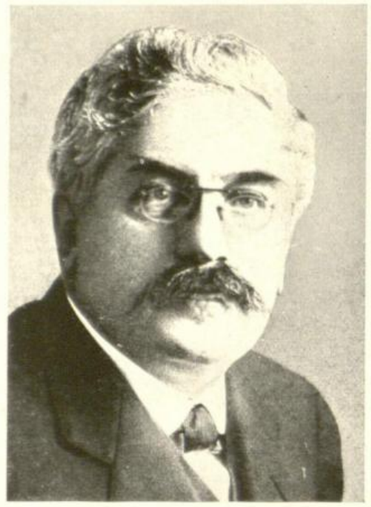

4. **А. Милран,** Министар Војни (1914—1915), после рата Министар Председник.

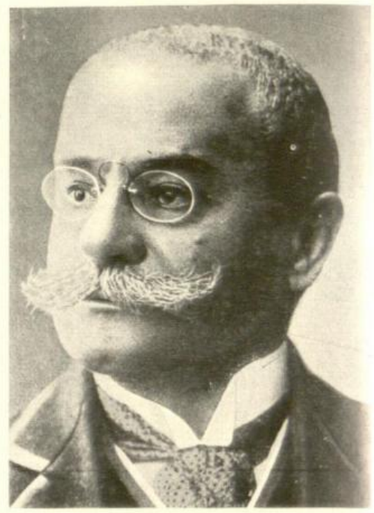

5. **Т. Делкасе,** Министар Војни (јуни) затим Спољних послова (август 1914).

6. **Стефан Пишон,** Министар Спољних послова (1913. и од 1917—1920).

7. **Рене Вивиани,** Министар Председник и Спољних послова 1914—1915.

8 **Бјенвени Мартен,** Заступник Министра Спољних Послова.

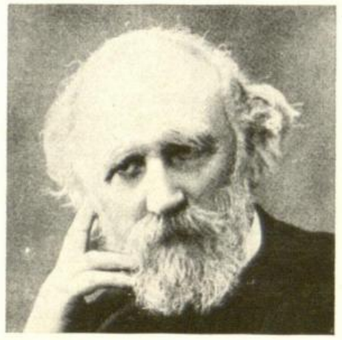

9. **Александр Рибо,** Минист. Финансија (дец. 1916). затим Председник и Спољних послова (март 1917.)

10. **П. Пенлеве,** Министар Просвете (1915—1916), Марине (1917), Председник и Војни (крајем 1917).

11. **Луј Барту,** Министар Спољних послова (1917).

12. **Л. Лушер,** Министар Наоружања (1917).

13. **Алберт Тома,** Министар Наоружања (1914).

14. **Ерио,** Министар Исхране (1915).

15. **Пол Дешанел,** Председник Скупштине.

16. **Антоен Дибост,** Председник Сената.

1. **R. Poincaré,** Predsednik Francuske Republike. 2. **G. Clemanceau,** Ministar Predsednik i Vojni (od novembra 1917. god). 3. **A. Briand,** Ministar Pravde, u 1915. g. Ministar Predsednik i Spoljnih poslova. 4. **A. Millerand,** Ministar Vojni (1914—1915), posle rata Ministar Predsednik. 5. **T. Delcassé,** Ministar Vojni (juni) zatim Spolj. poslova (avgust 1914). 6. **Stéphen Pichon.** Ministar Spoljnih poslova (1913. i od 1917—1920). 7. **René Viviani,** Ministar Predsednik i Spoljnih poslova (1914—1915). 8. **Bienvenu Martin,** Zastupnik Ministra spoljnih poslova. 9. **Alexandre Ribot,** Ministar Finasija (dec. 1916.) zatim Predsednik i Spoljnih poslova (mart 1917.) 10. **P. Painlevé,** Ministar Prosvete (1915—1916.), Marine (1917.), Predsednik i Vojni (krajem 1917.) 11. **L. Barthou,** Ministar Spoljnih Poslova (1917.) 12. **L. Loucheur,** Ministar Naoružanja (1917.) 13. **Albert Thomas,** Ministar Naoružanja. 14. **Hérriot,** Ministar Ishrane. 15. **Paul Déchanel,** Predsednik Skupštine. 16. **Antoin Dubost,** Predsednik Senata.

1. **R. Poincaré,** Président de la République. 2. **G. Clemenceau,** ministre président et ministre de la Guerre (depuis novembre 1917). 3. **A. Briand,** ministre de la Justice en 1915, ministre président et ministre des Affaires Etrangères. 4. **A. Millerand,** ministre de la Guerre (1914—1915). ministre président, la guerre terminée. 5. **T. Delcassé,** ministre de la Guerre en juin 1914, ministre des Affaires Etrangères en août 1914. 6. **Stephen Pichon,** ministre des Affaires Etrangères (en 1913 et plus tard en 1917—1920). 7. **René Viviani,** ministre président, ministre des Affaires Etrangères (1914—1915). 8. **Bienvenu Martin,** ministre des Affaires Etrangères ad-interim. 9. **Alexandre Ribot,** ministre des Finances en décembre 1916, plus tard ministre président et ministre des Affaires Etrangères en mars 1917. 10. **P. Painlevé,** ministre de l'Instruction Publique (1915—1916), ministre de la marine en 1917 et ministre de la guerre, fin 1917). 11. **L. Barthou,** ministre des Affaires Etrangères (1917) 12. **L. Loucheur,** ministre de l'Armement (1917). 13. **Albert Thomas,** ministre de l'Armement (1914). 14. **Hérriot,** ministre du Ravitaillement (1915). 15. **Paul Déchanel,** président de la Chambre des Députés. 16. **Antonin Dubost,** président du Sénat.

1. **R. Poincaré,** President of the Republic. 2. **G. Clemenceau,** prime minister and of the war (from November 1917) 3. **A. Briand,** minister of Justice in 1915 prime minister and minister of Foreign affairs. 4. **A. Millerand,** minister of war (1914—1915), prime minister after the war. 5. **T. Delcassé,** minister of war (in June), later minister of Foreign affairs (August 1914). 6. **Stephen Pichon,** minister for Foreign affairs (in 1913 and later from 1917—1920). 7. **René Viviani,** prime minister and minister for Foreign affairs (1914—1915). 8. **Bienvenu Martin,** Representative of the minister for Foreign affairs. 9. **Alexandre Ribot,** finance minister (in 1916) later prime minister and minister for Foreign affairs (March 1917). 10. **P. Painlevé,** minister of education (1915—1916), naval minister (in 1917), prime minister and minister of war (end of 1917). 11. **L. Barthou,** minister for Foreign affairs (1917). 12. **L. Loucheur,** minister de l'armement (1917). 13. **Albert Thomas,** minister de l'armement. 14. **Herriet,** minister for food supplies. 15. **Paul Déchanel,** President of the Deputy Chamber. 16. **Antonin Dubost,** President of the Senate.

Француске Војсковође. Francuske Vojskovodje. Les commandants de l'armée française. French war leaders.

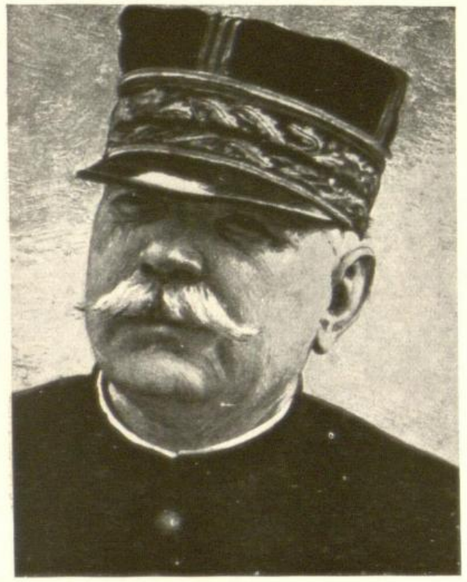

1. Генерал **И. Жофр,** до рата Начелник Главног Генералштаба, Врховни Заповедник до децембра 1915., затим Врховни Директор француске војске и Саветник Владе.

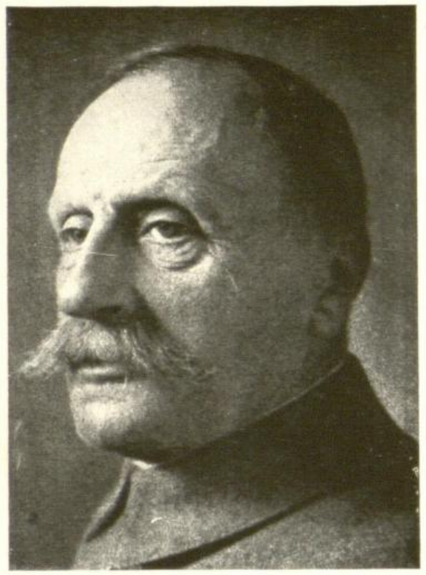

2. Генерал **Ф. Фош,** Командант 20. Корпуса, 9. Армије, Северне војске и Врховни Заповедник (од априла 1918).

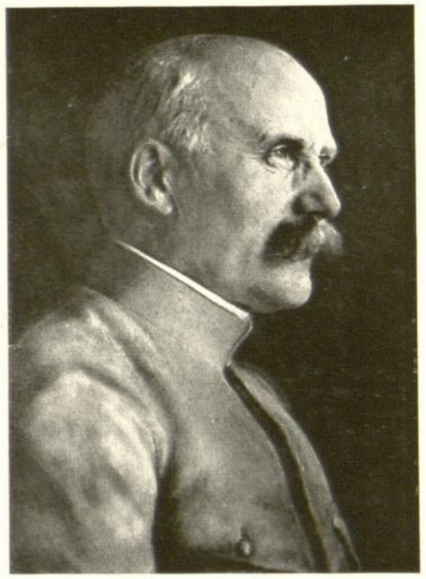

3. Генерал **Х. Петен,** Командант Дивизије (1914), 33. корпуса, 2 Армије, Верденске армијске групе, Врховни Заповедник (од маја 1917).

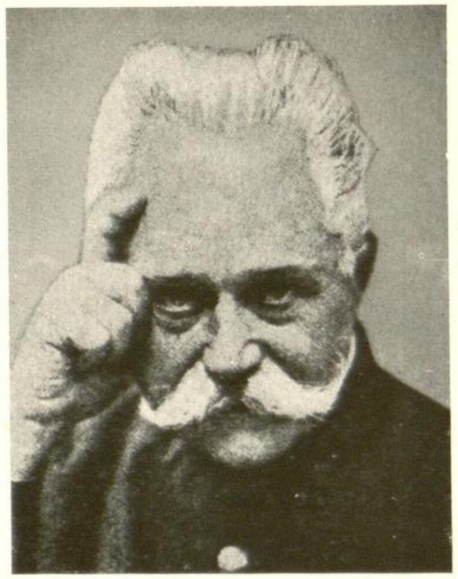

4. Генерал **М. Сарај,** Командант 3. Армије, доцније Савезничких сила на Истоку (до 1917. у Солуну).

5 Генерал **Франше Деспере,** Командант 1. Корп. (1914), 5 Армије, Северне армијске групе, Савезничких трупа на Истоку (Солун.)

6. Генерал **Гијома,** Командант 1. Корпуса, 2, — доцније 5 Армије (на Солунском фронту сменио Сараја, предао Франше Деспере-у).

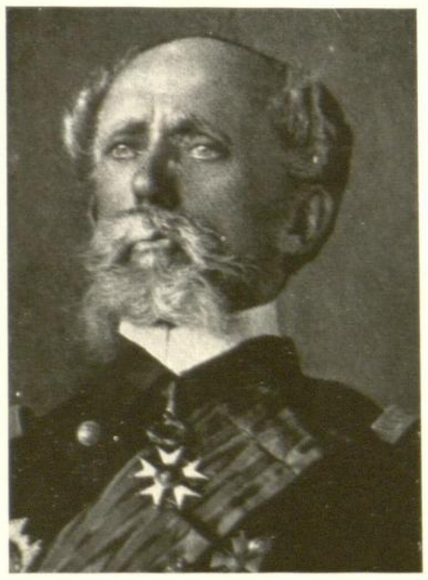

7. Контр-адмирал **Гепрат,** Командант Француске-Егејске флоуе (Бизерта).

8. Адмирал **Дартиж ди Фурне,** Командант Француско-Британске флоте у Средоземном мору.

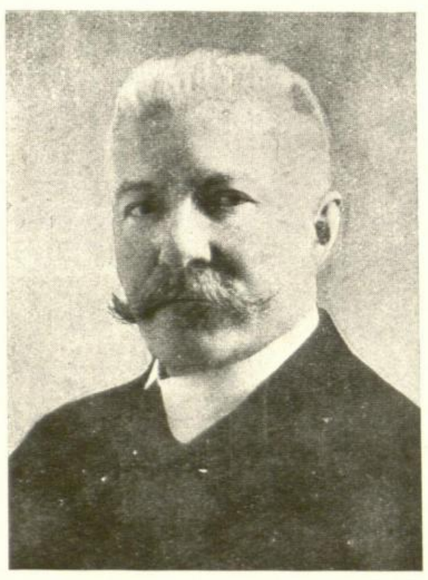

9. **Жонар,** сенатор, Савезнички Високи Комесар у Грчкој.

10. Вице Адмирал **д Гедон,** Командант флоте, која је превезла нашу војску на Крф и у Солун.

1. General **I. Joffre,** do rata Načelnik Glavnog Generalštaba, Vrhovni Zapovednik (do decembra 1915), zatim Vrhovni Direktor francuske vojske i Savetnik Vlade. 2. General **F. Foch,** Komandant 20. Korpusa, 9. Armije, Severne vojske i Vrhovni Zapovednik (od aprila 1918.) 3. General **H. Pétain,** Komandant Divizije (1914.), 33. Korpusa, 2. Armije, Verdenske armijske grupe, Vrhovni Zapovednik (od maja 1917). 4. General **M. Sarrail,** Komandant 3. Armije, docnije Saveznićkih sila na Istoku (do 1917. u Solunu.) 5. General **Franchet d'Espérey,** Komandant 1. Korpusa (1914.), 5. Armije, Severne armijske grupe, Saveznićkih trupa na Istoku (Solun) 6. General **Guillaumat,** Komandant 1. Korpusa, 2-, docnije 5- Armije (na Sol. Frontu smenio Sarrail-a, predao Franchet d'Espérey-u.) 7. Kontradmiral **Guepratte,** Komandant Francuske Egejske flote (Bizerta). 8. Admiral **Dartige du Fournet,** Komandant Francusko-Britanske flote u Sredozemnom moru. 9. **Jonart,** senator, Savezniški Visoki Komesar u Grčkoj. 10. Vice Admiral **de Gueydon,** Komandant Flote, koja je prevezla našu vojsku na Krf i u Solun.

1. Le général **I. Joffre,** en temps de paix chef du grand état-major général, généralissime jusqu'en décembre 1915, ensuite directeur supérieur des armées françaises sur tous les fronts et conseiller technique militaire du gouvernement. 2. Le général **F. Foch,** commandant le 20me corps d'armée, la 9me armée, l'armée du N., généralissime en avril 1918. 3. Le général **H. Pétain,** commandant de division en 1919, du 33me corps d'armée, de la 2me armée, du groupement de Verdun, généralissime en mai 1917. 4. Le général **M. Sarrail,** commandant la 3me armée, plus tard commandant des armées alliées en Orient (jusqu'en 1917 à Salonique). 5. Le général **Franchet d'Espérey,** commandant le 1re corps d'armée en 1914, la 5me armée, le groupement des armées du N. et les troupes alliées en Orient en 1917. 6. Le général **Guillaumat,** commandant le 1re corps d'armée, 2me et plus tard 5me armée, succéda sur le front de Salonique au général Sarrail, lui-même remplacé par le général Franchet d'Espérey. 7. Le contre-amiral **Guepratte,** commandant la flotte française dans la mer Egée. 8. L'amiral **Dartige du Fournet,** commandant la flotte franco-anglaise en Méditerranée. 9. **Jonnart,** sénateur, haut commissaire de l'Entente en Grèce. 10. Le vice-amiral **de Gueydon,** commandant la flotte française ayant transporté les troupes serbes à Corfou et à Salonique.

1. General **I. Joffre,** in peace time Chief of the General Staff, Commandant in Chief until December 1915, afterwards Head Director of the French Army on all fronts and military technical counsellor for the government. 2. General **F. Foch,** Commandant of the 20th corps, 9th Army, North Army, Commandant in Chief (from April 1918). 3. General **H. Pétain,** Division Commandant (1914), 33th Corps, 2nd Army, Army-grouping in Verdun, Commandant in Chief (May 1914). 4. General **M. Sarrail,** Commandant of the 3rd Army, later Allied-forces in the East (in Salonica till 1917). 5. General **Franchet d'Espérey,** Commandant of the 1st Corps (1914) 5th Army, North Army group. Allied-forces in the East (Salonica). 6. General **Guillaumat,** Commandant of the 1st Corps, 2nd later 5th Army, at the Salonica front, successor to Sarrail, replaced by Franchet d'Espérey. 7. Contre-Admiral **Guepratte,** Commandant of the French Aegian fleet. 8. Admiral **Dartige du Fournet,** Commandant of the French and British Fleet in the Mediterranean Sea. 9. **Jonart,** Senator, High Commissioner of the Entente in Greece. 10. Vice-Admiral **de Gueydon,** Commandant of the Fleet, who directed the transport of our Army to Corfu and Salonica.

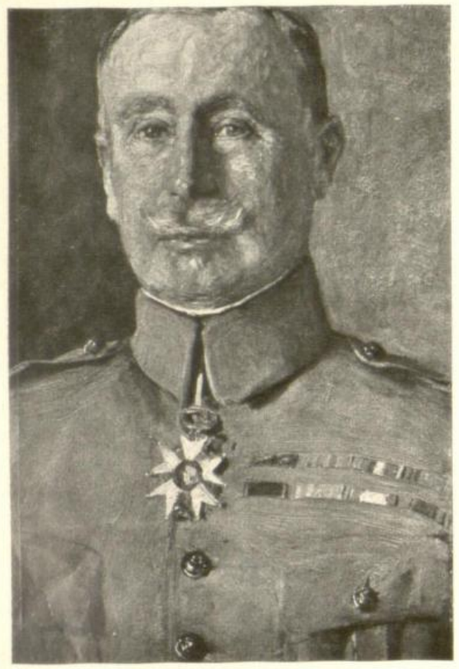

1. Генерал **Нивел,** Командант, 3. Корпуса, 2. Арм., Групе Армија Центра; у 1915. Врховни Командант (заменио Жофра)

2. Генерал **Галијени,** Гувернер Париза, Министар Војни (октобар 1915).

3. Генерал **По,** Командант Војске у Елзасу, доцније Делегат код Белгијске војске.

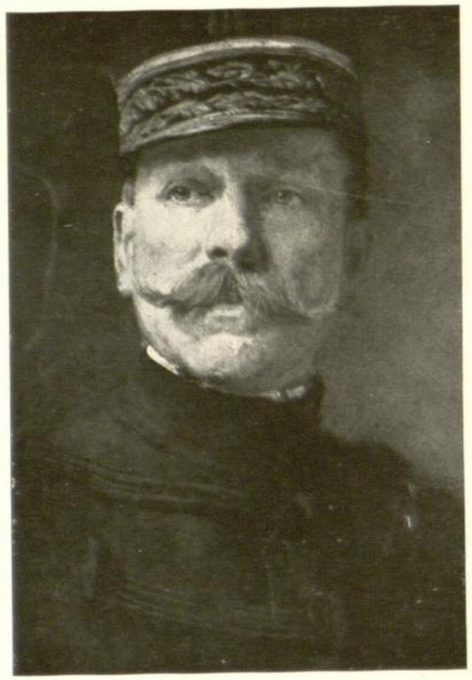

4. Генерал **Дибај,** Командант 1. Армије (у Лорену).

5. Генерал **Кастелно,** Командант 2. Армије (у Лорену), доцније делегиран у Русију.

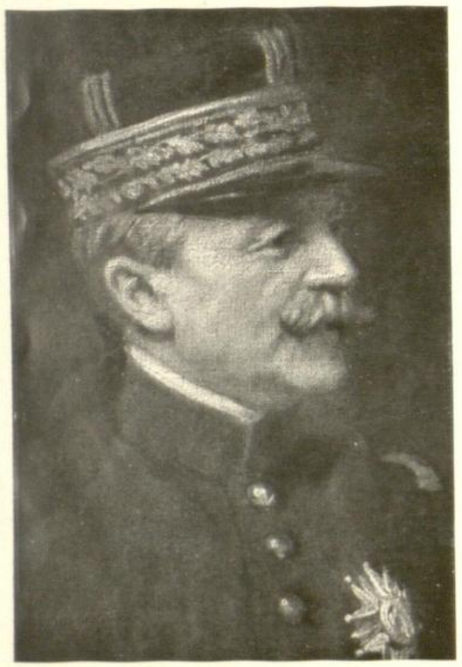

6. Генерал **де Ламж д' Кари,** Командант 4. Армије.

7. Генерал **Мазел,** Командант 5. Армије.

8. Генерал **Фајол,** Командант 6. Армије, Групе Армија, Савезничке војске у Италији.

9. Генерал **Манжен,** Командант 8. бригаде, 5 Див., 6. Армије и доцније 10. Армије.

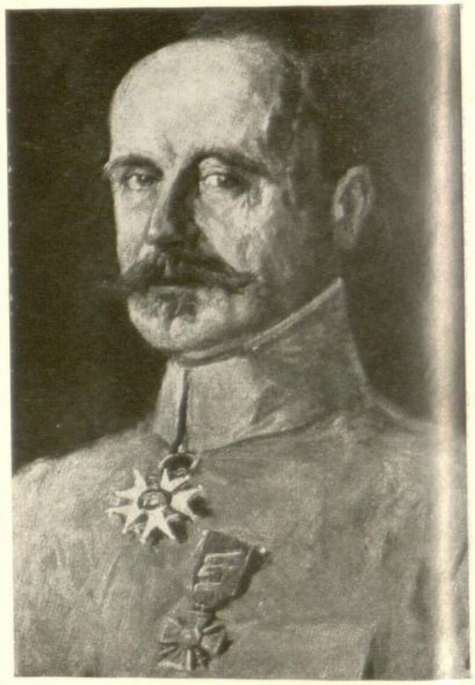

10. Генерал **Дбене,** Командант 1. Армије (191).

1. General **Nivelle,** Komandant, 3. Korpusa, 2. Armije, Grupe Armija Centra; u 1915. Vrhovni Komandant (zamenio Joffre-a). 2. General **Gallieni,** Guverner Pariza, Ministar Vojni (oktobar 1915). 3. General **Pau,** Komandant Vojske u Elzasu, docnije Delegat kod Belgijske vojske. 4. General **Dubail,** Komandant 1. Armije (u Lorenu). 5. General **Castelnau,** Komandant 2. Armije (u Lorenu), docnije delegiran u Rusiju. 6. General **de Langle de Cary,** Komandant 4. Armije. 7. General **Mazel,** Komandant 5. Armije. 8. General **Fayolle,** Komandant 6. Armije, Grupe Armija, Savezničke vojske u Italiji. 9. General **Mangin,** Komandant 8. Brigade, 5. Divizije, 6. Armije i docnije 10. Armije. 10. General **Debeney,** Komandant 1. Armije (1918).

1. Le général **Nivelle,** commandant le 3me corps d'armée, la 2me armée, le groupement des armées du centre (en 1915 généralissime, succéda au général Joffre. 2. Le général **Gallieni,** gouverneur de Paris, ministre de la guerre en octobre 1915. 3. Le général **Pau,** commandant de l'armée en Alsace, plus tard délégué français auprès de l'armée belge. 4. Le général **Dubail,** commandant la 1re armée en Lorraine. 5. Le général **de Castelnau,** commandant la 2me armée en Lorraine, plus tard délégué français auprès de l'armée russe. 6. Le général **de Langle de Cary,** commandant la 4me armée. 7. Le général **Mazel,** commandant la 5me armée. 8. Le général **Fayolle,** commandant de la 6me armée, du groupement d'armée et des troupes alliées en Italie. 9. Le général **Mangin,** commandant de la 8me brigade, 5me division, 6me armée et plus tard de la 10me armée. 10. Le général **Debeney,** commandant de la 1re armée en 1918

1. General **Nivelle,** Commandant of the 3rd Corps, 2nd Army, Central group of the Army, 1915 Commandant in Chief (successor to Joffre). 2. General **Gallieni,** Governor of Paris, Minister of war (October 1915). 3. General Pau, Commandant of the Army in Alsace, later delegate tothe Belgian Army. 4. General **Dubail,** Commandant of the 1. Army (in Lorraine). 5. General **Castelnau,** Commandant of the 2nd Army (in Lorraine) later on delegated in Russia. 6. General **Langle de Cary,** Commandant of the 4th Army. 7. General **Mazel,** Commandant of the 5th Army. 8. General **Fayolle,** Commandant of the 6th Army, group of the Army, and Allied troops in Italy. 9. General **Mangin,** Commandant of the 8th Brigade, 5th Division, 6th Army and later 10th Army. 10. General **Debeney,** Commandant of the 1st Army 1918.

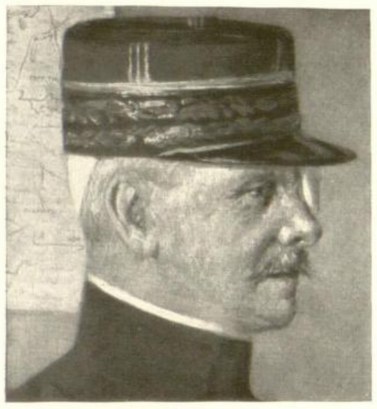

1. Генерал **Монури** (Лоренске, доцније 6. армије).

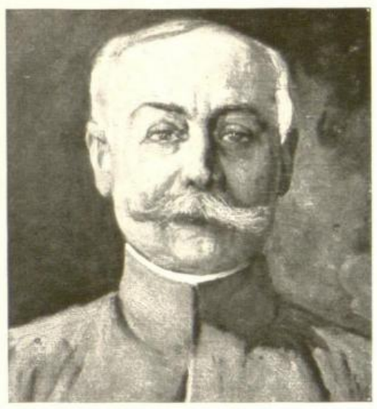

2. Генерал **Антоан** (4. армије, доц. 1. армије).

3. Генерал **Дегут** (у почетку 2. пеш. див., доцније 6. армије).

4. Генерал **Модуји** (у почетку 18. корпуса, доц. 7. армије).

5. Генерал **д'Урбал** (помоћник Модуја, 10. армије, белгијског одреда).

6. Генерал **Хели д'Оасел** (36 корпус, одликовао се помажући Енглезе у заузећу Ленса).

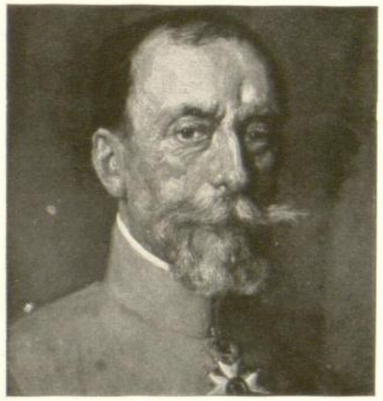

7. Генерал **де Виларе** (корпус у 6. армији).

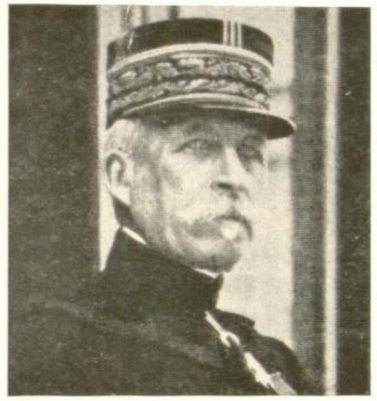

8. Генерал **д'Амаде** (алписке армије, доцније Галипољске експедиције).

9. Генерал **Гуро** (заменио д'Амада на Галипољу, доцније на Марни 1918. примо 4. армију).

10. Адмирал **Буе де Лаперер** (команд. француско-британске средиз. флоте-Дарданели).

11. Ген **Бертло,** шеф војне мисијеу Румунији, на Марни (1918) 5. армија доц. Дунав. Армије.

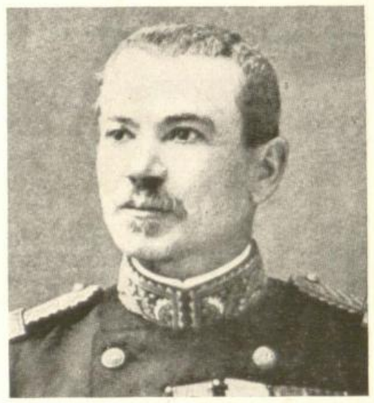

12. Генерал **Емрих,** Командант француских трупа у Африци.

13. Генерал **Биа,** начелник Штаба Северне и Северо-Источне војске.

14. Генерал **Мордак,** одликовао се при заузимању положаја источно Обриве-а (април 1917.).

15. Генерал **Ханри,** командант франц. армије на Сол. Фр.

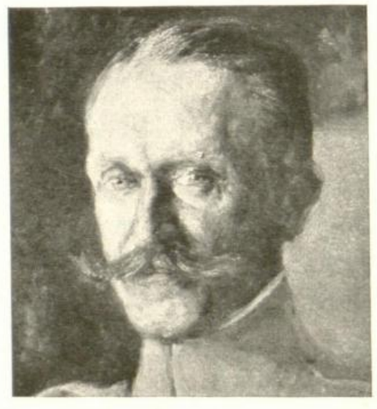

16. Генерал **Дивал,** Командант француске воздушне флоте.

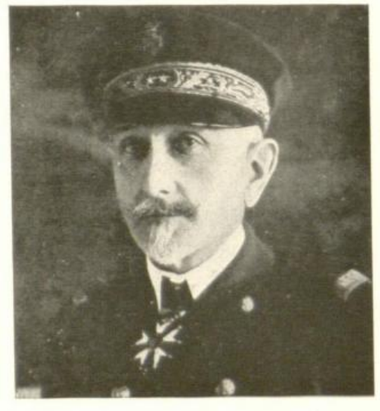

17. Адмирал **Лаказ,** Министар Марине (октобар 1915. и децембар 1916. г.)

18. Генерал **Лиоте,** Министар Војни у децембру 1916. г.

1. General **Maunoury** (Lorenske, docnije 6. armije). 2. General **Anthoine** (4. armije, doc. 1. armije). 3. General **Degoutte** (upočetku 2. peš. div., docnije 6. armije). 4. General **Maud'hui** (u početku 18. korpusa, docnije 7. armije). 5. General **d'Urbal** (pomoćnik Maud'hui, 10. armija. belgijski odred). 6. General **Hély d'Oissel** (36. korpus, odlikovao se pomažući Engleze u zauzeću Lensa. 7. General **de Villaret** (korpus u 6. armiji). 8. General **d'Amade** (alpiske armije, docnije Galipoljske ekspedicije). 9. General **Gouraud** (zamenio d'Amade na Galipolju, docnije na Marni 1918. primio 4. armiju). 10. General **Boué de Lapeyrère** (komandant francusko-britanske srediz. flote Dardaneli). 11. General **Berthelot,** šef vojne misije u Rumuniji, na Marni (1918) 5. armije, doc. Dunavske Armije. 12. General **Aymerich,** Komandant francuskih trupa u Africi. 13. General **Buat,** načelnik Štaba Severne i Severo-Istočne vojske. 14. General **Mordacq,** odlikovao se pri zauzimanju položaja istočno Auberive-a (april 1917). 15. General **Henrys,** Komandant francuske armije na Sol. Fr. 16. General **Duval,** Komandant francuske vazdušne flote. 17. Admiral **Lacaze,** Ministar Marine (oktobar 1915. i decembar 1916. g.). 18. General **Lyautey,** Ministar Vojni u decembru 1916. g.

1. Général **Maunoury** (Armée Lorraine, plus tard 6me Armée). 2. Général **Anthoine** (4me, plus tard 1re Armée). 3. Général **Degoutte** (au commencement 2me division d'infanterie, plus tard 6me Armée). 4. Général **Maud'hui** (au commencement 18me corps, plus tard 7me Armée). 5. Général **d'Urbal,** Aide du Général Maud'hui (10me Armée, Groupe Belge). 6. Général **Hély d'Oissel** (36me corps, s'est principalement distingué à la prise de Lens, en secondant les Anglais). 7. Général **de Villaret** (corps de la 6me Armée). 8. Général **d'Amade** (Armée des Alpes, plus tard dans l'Expédition de Galipoli). 9. Général **Gouraud** (a remplacé le Général d'Amade à Galipoli, plus tard reçu la 4me Armée à la 2me Marne 1918). 10. Amiral **Boué de Lapeyrère,** Commandant de la Flotte franco-anglaise de la Mer Méditerranée (Dardanelles). 11. Général **Berthelot,** Chef de la Mission Militaire en Roumanie (5me Armée dans la bataille de la Marne, 1918, plus tard Armée du Danube). 12. Général **Aymerich,** Commandant des troupes françaises en Afrique. 13. Général **Buat,** Chef de l'Etat-Major de l'Armée du Nord et du Nord-Est. 14. Général **Mordacq** (s'est distingué à la prise des positions à l'est d'Auberive — Avril 1917). 15. Général **Henrys,** Commandant de l'Armée française sur Front de Salonique. 16. Général **Duval,** Commandant de la Flotte Aérienne. 17. Amiral **Lacaze,** Ministre de la Marine (Oct. 1915, Déc. 1916). 18. Général **Lyautey,** Ministre de la Guerre en Décembre 1916.

1. General **Maunoury** (Lorraine Army, later 6th Army). 2. General **Anthoine** (4th, later 1st Army). 3. General **Degoutte** (first 2nd infantry division, later 6th Army). 4. General **Maud'hui** (first 18th corps, later 7th Army.) 5. General **d'Urbal,** Assistant of Maud'hui (10th Army Belgian Group). 6. General **Hély d'Oissel** (36th corps), distinguished himself particularly in aiding the British at the taking of Lens. 7. General **de Villaret** (corps of the 6th Army). 8. General **d'Amade** (Alpine Army, later Gallipoli-Expedition). 9. General **Gouraud** took d'Amade's place in Gallipoli, later took over the 4th Army on the 2nd Marne 1918. 10. Admiral **Boué de Lapeyrère,** Commandant of the Anglo-French Mediterranean Fleet (Dardanelles). 11. General **Berthelot,** Chief of the Military Mission in Roumania, at the Battle of the Marne (1918) 5th Army, later Danube Army. 12. General **Aymerich,** Commandant of the French troops in Africa. 13. General **Buat,** Chief of the General Staff of the North and North-Eastern Army. 14. General **Mordacq,** distinguished himself most particularly at the taking of the position east of Auberive (April 1917). 15. General **Henrys,** Comm. of the French Army at Salonica fr. 16. General **Duval,** Comm. of the French air flotille. 17. Admiral **Lacaze,** Naval-Minister (October 1915/December 1916). 18. General **Lyautey,** Minister of War in December 1916.

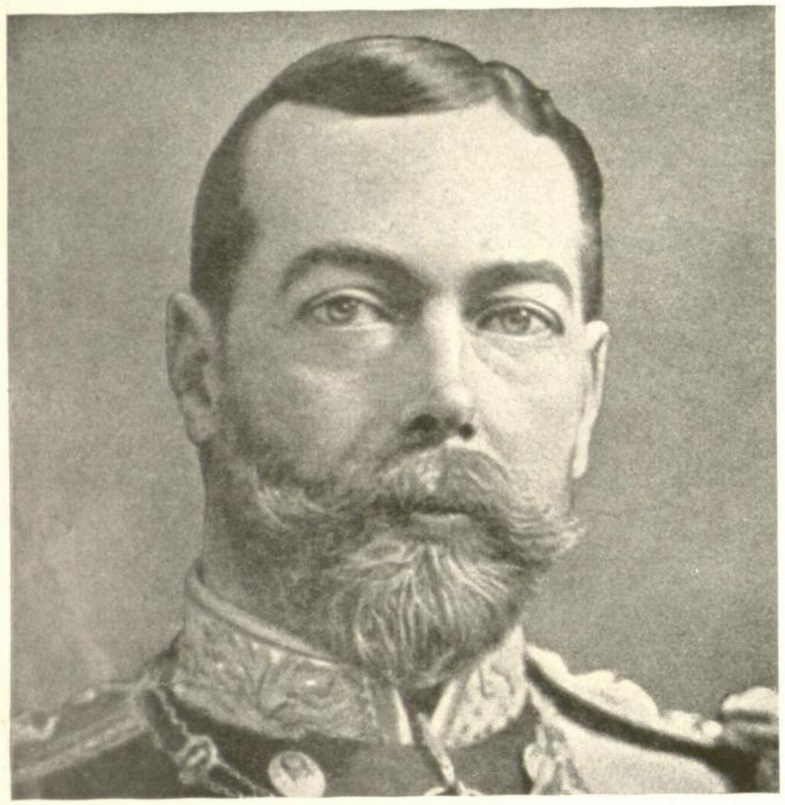

1. **Њ. В. Џорџ V,** Краљ Енглески, Цар Индијски.

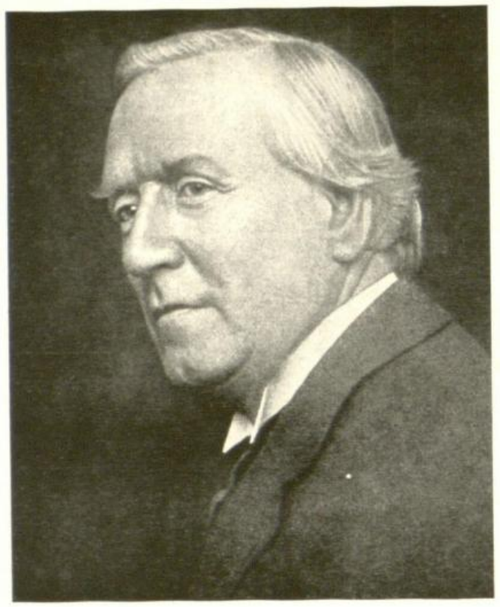

2. **Асквит,** Министар Председник.

3. **Е. Грej,** Министар Спољних Послова.

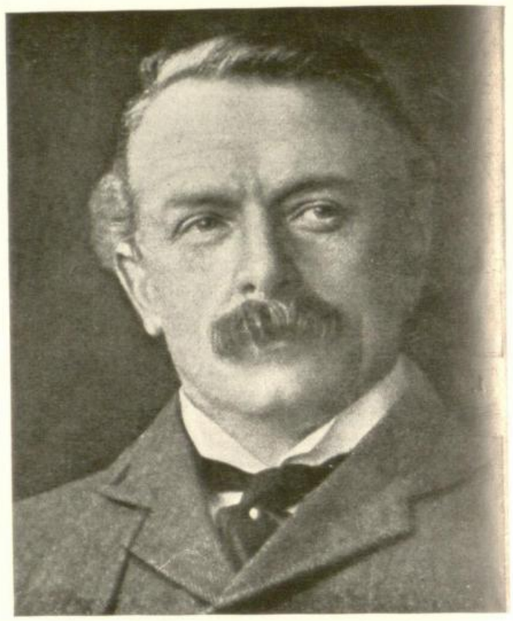

4. **Лојд Џорџ,** Министар Муниције, доц. и Војни.

5. **Чарлс Кичнер оф Картум,** Министар Војни.

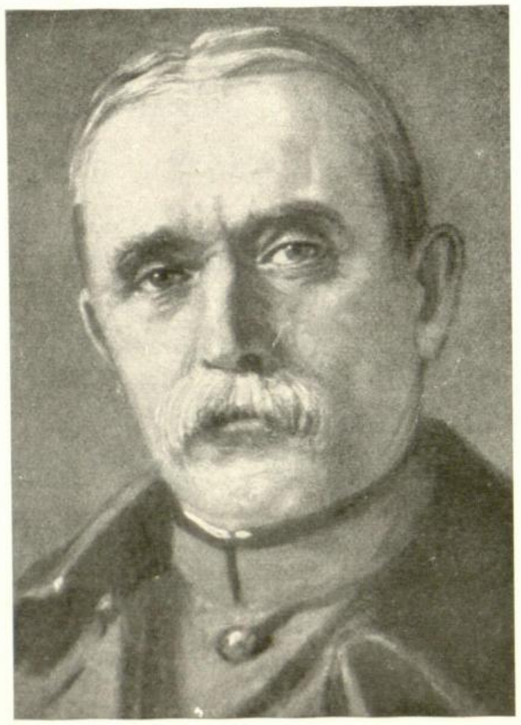

6. **Џон Френч,** ген., Врховни Команд. Британске војске.

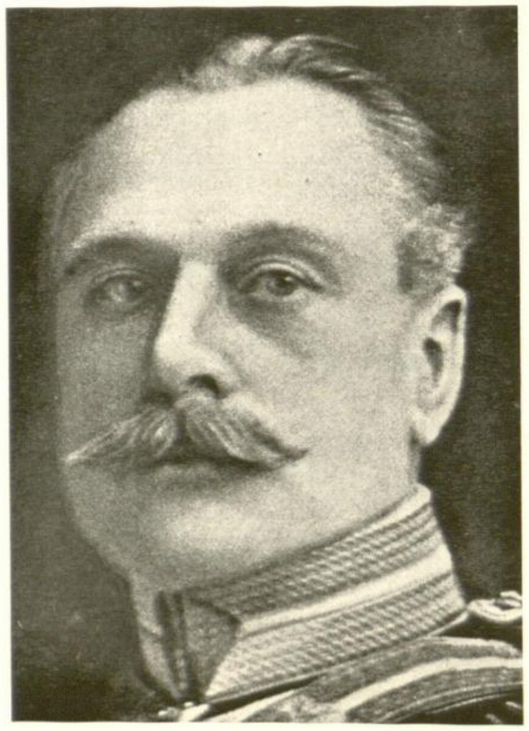

7. **Дглас Хег,** командант 1. корп., доцн. Врховни Команд.

8. **Девид Бите,** вице-адмирал, главни запов. Брит. флоте.

1. **Nj. V. George V,** Kralj Engleski, Car Indijski. 2. **H. Asquith,** Ministar Predsednik. 3. **E. Grey,** Ministar Spoljnih Poslova. 4. **Lloyd George,** Ministar Municije, doc. i Vojni. 5. **Charles Kitchener of Khartoum,** Ministar Vojni. 6. **John French,** general, Vrhovni komandant Britanske Vojske. 7. **Douglas Haig,** komandant 1. korpusa, docnije Vrhovni komandant. 8. **David Beatty,** vice-admiral, glavni zapovednik britanske flote.

1. **S. M. George V,** Roi d'Angleterre, Empereur des Indes. 2. **H. Asquith,** Président des Ministres. 3. **E. Grey,** Ministre des Affaires Etrangères. 4. **Lloyd George,** Ministre des Munitions, plus tard Ministre de la Guerre. 5. **Charles Kitchener of Khartoum,** Ministre de la Guerre. 6. **John French,** Général, Commandant en Chef de l'Armée anglaise. 7. **Douglas Haig,** Commandant du 1er Corps, plus tard Généralissime. 8. **David Beatty,** Vice-Amiral, Commandant en Chef de la Flotte anglaise.

1. **H. M. George V,** King of England, Emperor of India. 2. **H. Asquith,** Prime Minister. 3. **E. Grey,** Minister for Foreign Affairs. 4. **Lloyd George,** Minister of Munition, later Minister of War. 5. **Charles Kitchener of Khartoum,** Minister of War. 6. **John French,** General, Commander in Chief of the British Army. 7. **Douglas Haig,** Commander of the 1st Corps, later Commander in Chief. 8. **David Beatty,** Vice-Admiral, Commander in Chief of the British Fleet.

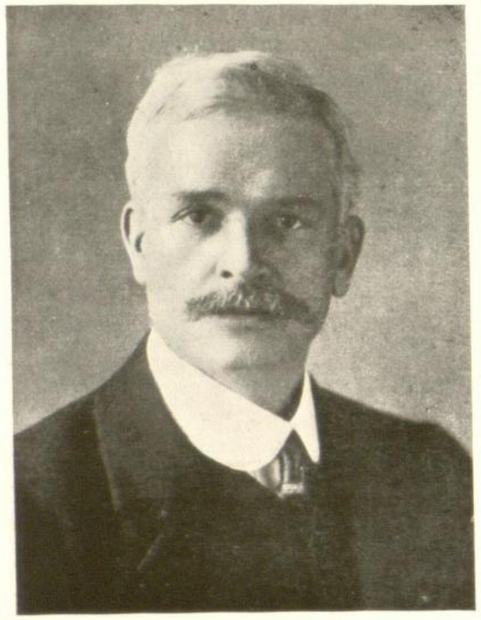

1. **Андру Фишер,** Аустралијски Мин. Председник.

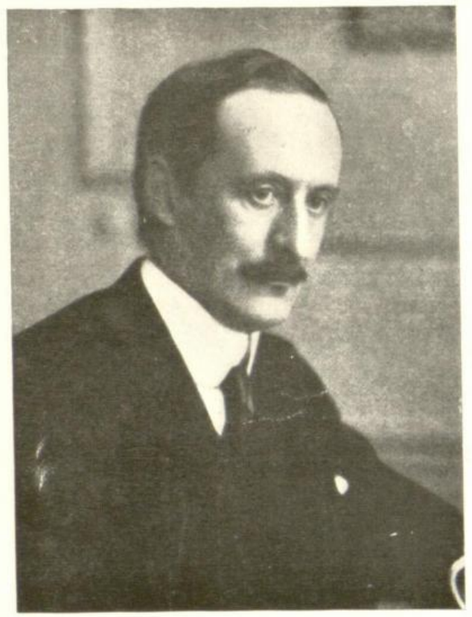

2. **Лорд Хардинг,** вице-краљ индијски.

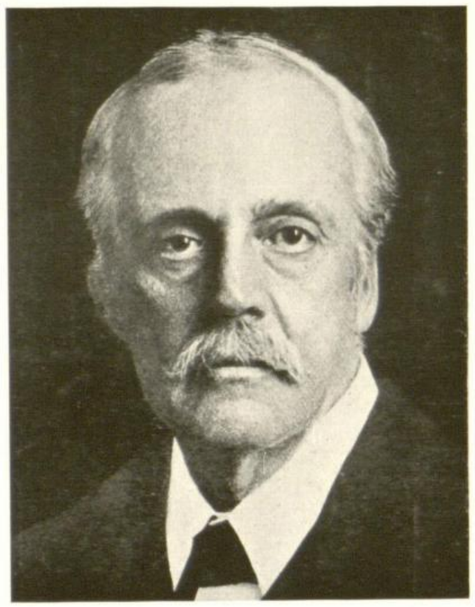

3. **Балфур,** први лорд адмиралитета.

4. **Винстон Черчил,** први лорд адмирал., Министар Марине.

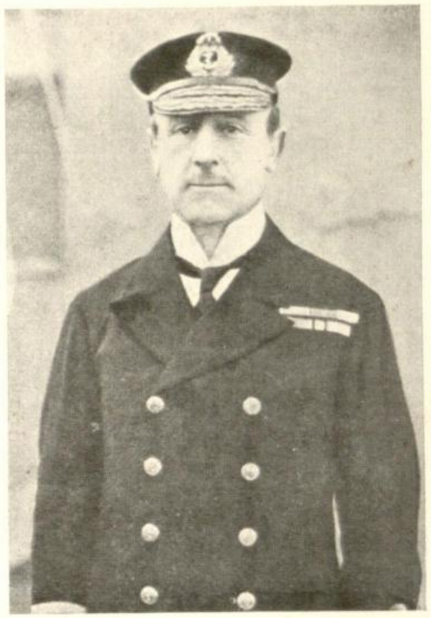

5. **Џон Џелико,** адмир., гл. зап. фл. код Скагер.

6. **Лорд Ј. А. Фишер,** први лорд адмир. организ. мар.

7. **Х. Б. Џаксон,** заменио Фишера.

8. **Робек,** вице адм., ком. енгл.-франц. флоте на Дард.

9. **Крадок,** адм., погинуо у борби код Валпареза.

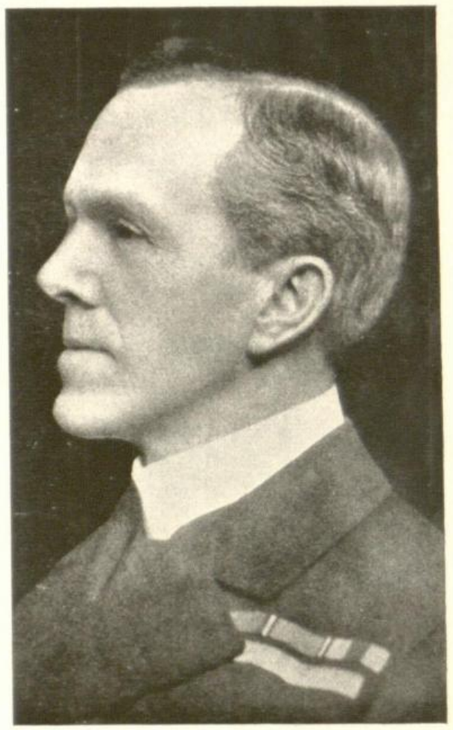

10. **Стердел,** потукао фон Шпее-а код Порт Станлеја.

1. **Andrew Fisher,** Australijski Ministar Predsednik. 2. **Lord Hardinge,** Vice-Kralj indijski. 3. **Balfour,** prvi lord admiraliteta. 4. **Winston Churchill,** prvi lord admiraliteta, ministar marine. 5. **John Jellicoe,** admiral, glavni zapovednik u borbi kod Skageraka. 6. **Lord J. A. Fisher,** prvi lord admiraliteta organiz. mar. 7. **H. B. Jackson,** zamenio Fisher-a. 8. **de Robeck,** vice-admiral, komand. engl.-franc. flote na Dardan. 9. **Cradock,** admiral, poginuo u borbi kod Valparaisa. 10. **Sturdel,** potukao von Spee-a kod Port Stanley.

1. **Andrew Fisher,** Président des Ministres d'Australie. 2. **Lord Hardinge,** Vice-Roi des Indes. 3. **Balfour,** Premier Lord de l'Amirauté. 4. **Winston Churchill,** Premier Lord de l'Amirauté, Ministre de la Marine. 5. **John Jellicoe,** Amiral, Commandant en chef dans la bataille de Skagerak. 6. **Lord J. A. Fisher,** Premier Lord de l'Amirauté, Organ.s. de la Marine. 7. **H. B. Jackson,** Successeur de Fisher. 8. **de Robeck,** Vice-Amiral, Commandant de la Flotte Anglo-Française des Dardanelles. 9. **Gradock,** Amiral, tombé dans le combat près de Valparaiso. 10. **Sturdel,** Amiral, a vaincu von Spee dans la bataille de Port Stanley.

1. **Andrew Fisher,** Australian Prime Minister. 2. **Lord Hardinge,** Viceroy of India. 3. **Balfour,** First Lord of the Admirality. 4. **Winston Churchill,** First Lord of the Admirality, Naval Minister. 5. **John Jellicoe,** Admiral, Commander in chief in the Battle of Skagerak. 6. **Lord J. A. Fisher,** First Lord of the Admirality, Organis. of the Navy. 7. **H. B. Jackson,** Successor to Fisher. 8. **de Robeck,** Vice-Admiral, Commandant of the Anglo-French Fleet in the Dardanelles. 9. **Gradock.** Admiral, fallen in the battle near Valparaiso. 10. **Sturdel,** Admiral, defeated von Spee in the battle at Port Stanley.

1. Генерал **Х. С. Хорн,** Командант 1. Армије.

2. Генерал **Х.К. О. Пламар,** Командант 2. армије.

3. Генерал **Е. Х. Х. Аленбе,** Командант 3. армије, доцније у Палестини.

4. Генерал **Ц. Х. Г. Бинг,** доцније примо 3. армију.

5. Генерал **Х. С. Роленсон,** Командант 4. армије.

6. Генерал **Х. д'ла П. Гох,** Командант 5. армије.

7. Генерал **В. П. Птнеј,** Командант 3. корпуса.

8. Генерал **А. В. Кари,** Командант Канадског Корпуса.

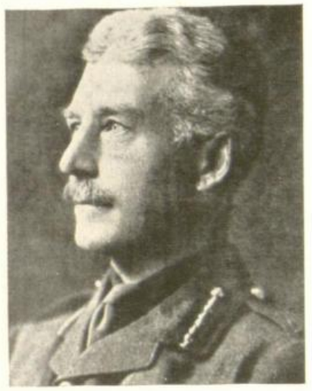

9. Генерал **Сандеман-Кере,** спасао повлачење 5. армије и Кале.

10. Ген. **Х. Л. Смит-Дорин,** 2. корпус, 2. армија, доцније у З. Африци.

11. Генерал **Е. А. Х. Олдерсон,** Командант Канадског Корпуса.

12. Генерал **Јан Хамилтон,** Команд. Савезничких трупа на Дарданел.

13. Генерал **Чарл Манро,** сменио Хамилтона.

14. Ген. **Бервуд,** Команд. Корпуса Аустралијског, доцније 5. армије.

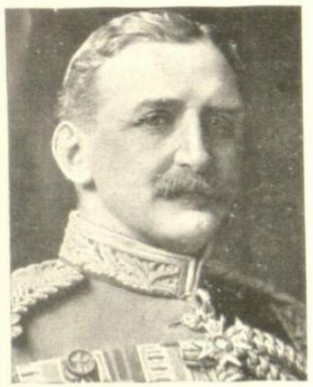

15. Генерал **Џон Максвел,** Командант британских трупа у Египту.

16. Генерал **Перси Лек,** Командант трупа у Месопотамији.

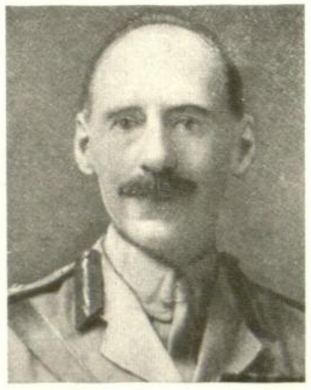

17. Генерал **Горинг,** Командант дивизије у Месопотамији.

18. Генерал **Таунсхенд,** Командант дивизије, капитулирао у Куту.

19. Генерал **Стенли Мод,** освајач Багдада и Месопотамије.

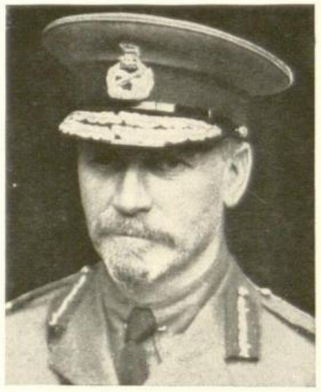

20. Генерал **Кристиан Смотс,** Командант трупа у ј. з. Африци.

21. Генерал **Бота,** некад бурски генерал, команд. трупа у ј. з. Африци.

1. General **H. S. Horne,** Komandant 1. armije. 2. General **H. C. O. Plumer,** Komandant 2. armije. 3. General **E. H. H. Allenby,** Komandant 3. armije, docnije u Palestini. 4. General **J. H. G. Byng,** docnije primio 3. armiju. 5. General **H. S. Rawlinson,** Komandant 4. armije. 6. General **H. de la P. Gough,** Komandant 5. armije. 7. General **W. P. Pulteney,** Komandant 3. korpusa. 8. General **A. W. Currie,** Komandant Kanadskog Korpusa. 9. General **Sandeman Carey,** spasao povlačenje 5. armije i Calais. 10. General **H. L. Smith-Dorrien,** 2. korpus, 2. armija, docnije u Z. Africi. 11. General **E. A. H. Alderson,** Komandant Kanadskog Korpusa. 12. General **Jan Hamilton,** Komandant Savezničkih trupa na Dardanelima. 13. General **Charles Monro,** smenio Hamilton-a. 14. General **W. R. Birwood,** Kom. Korp. Australijskog, docnije 5. armije. 15. General **John Maxwell,** Komandant britanskih trupa u Egiptu. 16. General **Percy Lake,** Komandant trupa u Mesopotamiji. 17. General **Gorringe,** Komandant divizije u Mesopotamiji. 18. General **Townshend,** Komandant divizije, kapitulirao u Kutu. 19. General **Stanley Maude,** osvajač Bagdada i Mesopotamije. 20. General **Christian Smuts,** Komandant trupa u Z. Africi. 21. General **Botha,** nekad burski general, komandant trupa u j. z. Africi.

1. Général **H. S. Horne,** Commandant de la 1re Armée. 2. Général **H. C. O. Plumer,** Commandant de la 2me Armée. 3. Général **E. H. H. Allenby,** Commandant de la 3me Armée, plus tard en Palestine. 4. Général **J. H. G. Byng,** a pris plus tard le Commandement de la 3me Armée. 5. Général **H. S. Rawlinson,** Commandant de la 4me Armée. 6. Général **H. de la P. Gough,** Commandant de la 5me Armée. 7. Général **W. P. Pulteney,** Commandant du 3me Corps. 8. Général **A. W. Currie,** Commandant du Corps du Canada. 9. Général **Sandeman Carey,** a sauvé la Retraite de la 5me Armée, par cela aussi Calais. 10. Général **H. L. Smith-Dorrien,** 2me Corps, 2me Armée puis au S. O. de l'Afrique. 11. Général **E. R. H. Alderson,** Commandant du Corps Canadien. 12. Général **Jan Hamilton,** Commandant des Troupes Alliées aux Dardanelles. 13. Gén. **Charles Monro,** succ. de Hamilton. 14. Gén. **W. R. Birwood,** Comm. du Corps Australien, plus tard de la 5me Armée. 15. Général **John Maxwell,** Commandant des Troupes Anglaises en Egypte. 16. Général **Percy Lake,** Commandant des Troupes en Mésopotamie. 17. Général **Gorringe,** Commandant de Division en Mésopotamie. 18. Général **Townshend,** Commandant de Division, capitula à Kut. 19. Général **Stanley Maude,** vainqueur de Bagdad et de la Mésopotamie. 20. Général **Christian Smuts,** Commandant des Troupes dans l'Afrique S. O. 21. Général **Botha,** ancien Général des Boers, Commandant des Troupes dans l'Afrique S. O.

1. General **H. S. Horne,** Commandant of the 1st Army. 2. General **H. C. O. Plumer,** Commandant 2nd Army. 3. General **E. H. H. Allenby,** Commandant 3rd Army, later in Palestine. 4. General **J. H. G. Byng,** later took over the Command of the 3rd Army. 5. General **H. S. Rawlinson,** Commandant of the 4th Army. 6. General **H. de la P. Gough,** Commandant of the 3rd Corps. 7. General **W. P. Pulteney,** Commandant of the 3rd Corps. 8. General **A. W. Currie,** Commandant of the Canadian Corps. 9. General **Sandeman Carey,** saved the retreat of the 5th Army and also Calais. 10. General **H. L. Smith-Dorrien,** 2nd Corps 2nd Army, later S. W. Africa. 11. General **E. H. Alderson,** Commandant of the Canadian Corps. 12. General **Jan Hamilton,** Commandant of the Allied Troops on the Dardanelles. 13. General **Charles Monro,** succ. to J. Hamilton. 14. Gen. **W. R. Birwood,** Comm. of the Austr. Corps, later of the 5th Army. 15. Gen. **John Maxwell,** Commandant of the British troops in Egypt. 16. General **Percy Lake,** Commandant of the troops in Mesopotamia. 17. General **Gorringe,** Divisional Commander in Mesopotamia. 18. General **Townshend,** Divisional Commandant capitulated in Kut. 19. General **Stanley Maude,** conqueror of Bagdad and Mesopotamia. 20. General **Christian Smuts,** Commandant of the troops in S. W. Africa. 21. General **Botha,** former Boer-General, Commandant of the native troops in S. W. Africa.

1. Граф **Берхтолд,** аустро-угарски Министар Спољних Послова.

3. Њ. В. **Франц Јозеф I,** Цар Аустријски, Краљ Мађарски.

4. **Граф Штирк,** аустро-угарски Министар Председник ,убијен октобра 1916. г. у Бечу.

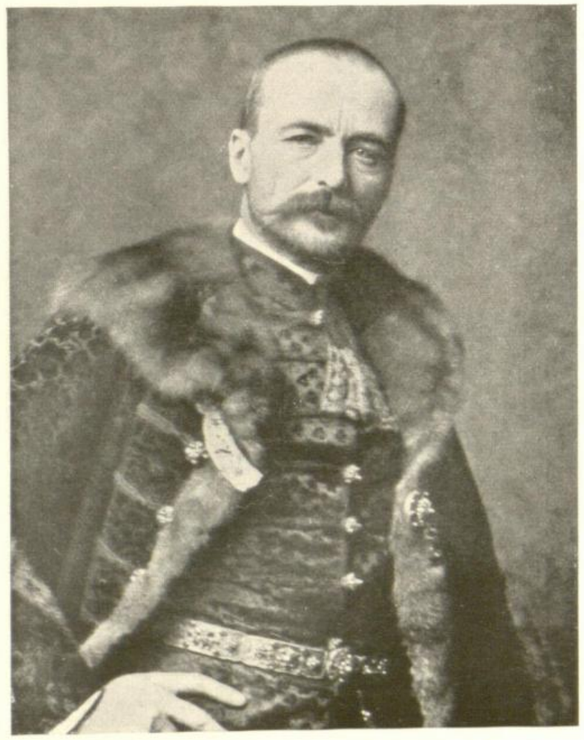

2. Граф **фон Тиса,** мађарски Министар Председник. Октобра 1918. убијен у Пешти.

5. Њ. В. **Ерцхерцог Карл Франц Јозеф,** аустро-угарски Престолонаследник.

1. Graf **v. Berchtold,** austro-ugarski Ministar Spoljnih Poslova. 2. Graf **von Tisza,** madžarski Ministar Predsednik. Oktobra 1918. ubijen u Pešti. 3. Nj. V. **Franz Josef I,** Car Austrijski, Kralj Madžarski. 4. Graf **Stürgkh,** austro-ugarski Ministar Predsednik, ubijen oktobra 1916. g. u Beču. 5. Nj. V. Erzherzog **Karl Franz Josef,** austro-ugarski Prestolonaslednik.

1. Le Comte **L. v. Berchtold,** Ministre des Affaires Etrangères de l'Austro-Hongrie. 2. Le Comte **v. Tisza,** Président des Ministres de Hongrie, a été assassiné à Budapest en Octobre 1918. 3. S. M. **Franz Josef,** Empereur d'Autriche et Roi de Hongrie. 4. Le Comte **Stürgkh,** Président des Ministres de l'Austro-Hongrie (assassiné en Octobre 1916 à Vienne). 5. S. A. le Grand-Due **Karl Franz Josef,** Prince Héritier d'Austro-Hongrie.

1. Graf **L. von Berchtold,** Austro-Hungarian Minister for Foreign Affairs. 2. Graf **v. Tisza,** Hungarian Prime Minister, murdered in Buda-Pesth 1918. 3. His Majesty **Franz Josef I.,** Emperor of Austria, King of Hungary. 4. Graf **Stürgkh,** Austro-Hungarian Prime Minister, murdered at Vienna in October 1916. 5. H. R. H. Archduke **Carl Franz Josef,** Austro-Hungarian Crown-Prince.

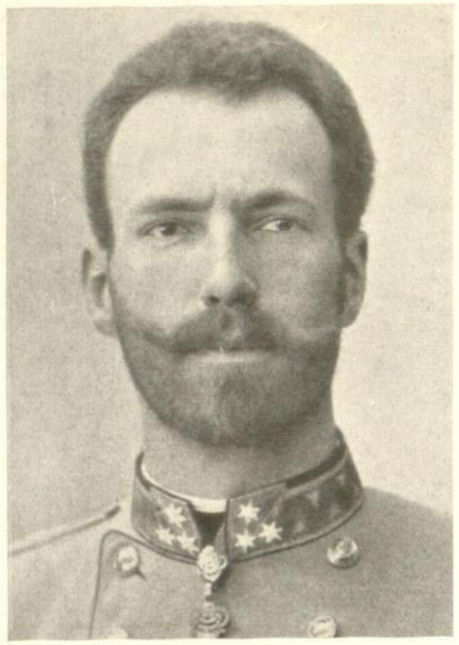

1. **Ерцхерцог Евген,** генкав., 1914. сменио Поћорека, 1915. Главни командант против Италије.

2. **Оскар Поћорек,** генерал, командант 6. армије и „Казнене Експедиције" противу Србије.

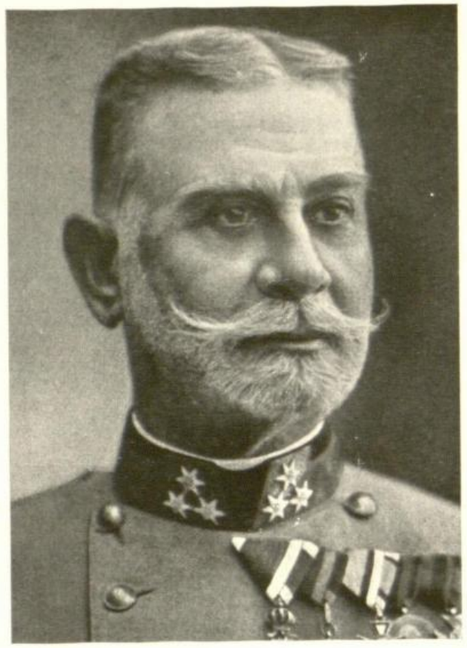

3. **Л. Ритер фон Франк,** гендинф., командант 5. армије, децемб. 1914. посео напуштени Београд.

4. **фон Кевеш,** гендинф., команд. корп. и армијске групе, 3., 7., Балканске арм. и на крају Врхов. Ком.

5. **фон Георги,** геноберст, министар народне одбране.

6. **фон Шојхенштил,** фелдмаршлојт., команд. VIII. корпуса.

7. **Антон Хаус,** велики адмирал, Врховни Заповедник Марине.

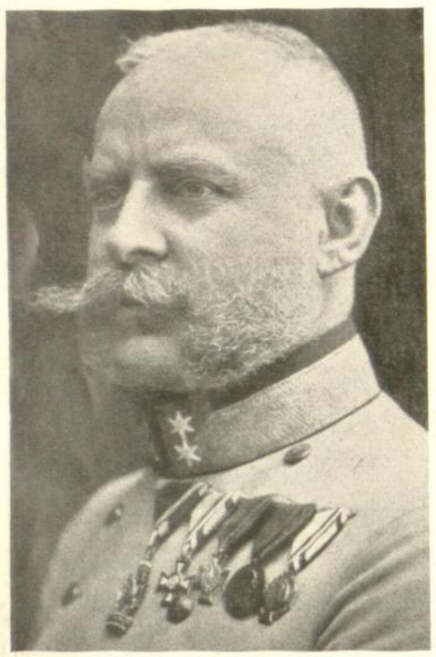

8. **Алфред Краус,** генерал, команд. 29. пеш. див., Корп., начел. штаба Балк. војске а затим ј-зап. фр.

9. **фон Бем-Ермоли,** гендкав., командант 2. армије.

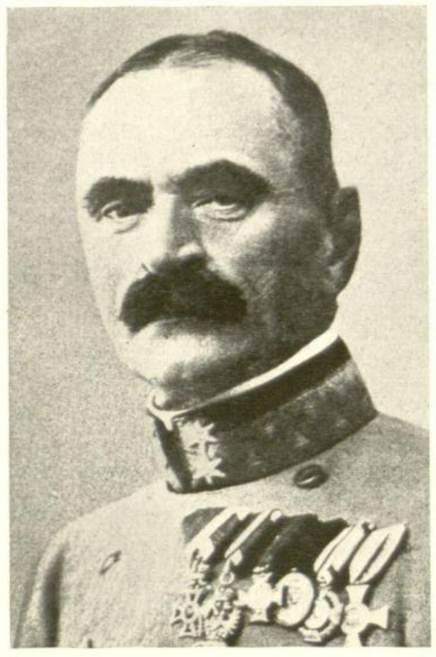

10. **фон Тершћански,** гендкав., командант IV. корпуса и Балканске војске.

11. **Њ. В. Цар Карл** (1) и његови највиши команданти: **Ерцхерцог Евген** (2), **Ерцхерцог Јозеф** (3), **фон Хецендорф** (4), **фон Кевеш** (5), **Вурм** (6), **Патек** (7), **фон Кробатин** (8), **фон Арц** (9), **фон Бем-Ермоли** (10), **фон Шојхенштил** (11), **фон Бородевић** (12), **фон Рор** (13), **фон Кирхбах** (14).

1. **Erzherzog Eugen,** gendkav., 1914. smenio Potioreka, 1915. Glavni komandant protiv Italije. 2. **Oskar Potiorek,** general, komandant 6. armije i „Kaznene Ekspedicije" protivu Srbije. 3. **L. Ritter v. Frank,** gendinf., komandant 5. armije, decemb. 1914. poseo napušteni Beograd. 4. **von Kövess,** gendinf., komand. korpusne i armijske groupe, 3., 7., Balkanske Armije i na kraju Vrhovni Komand. 5. **von Georgi,** genoberst, ministar narodne odbrane. 6. **von Scheuchenstuel,** feldmaršlojt., komand. VIII. korpusa. 7. **Anton Haus,** veliki admiral, Vrhovni Zapovednik Marine. 8. **Alfred Krauss,** general, kommand. 29. peš. div., korpusa, načel. štaba Balkan. vojske a zatim jugo-zapad. fronta. 9. **von Boehm Ermolli,** gendkav., komand 2. armije. 10. **von Tersztyansky,** gendkav., komandant IV korpusa i Balkanske vojske. 11. **Nj. V. Car Karl** (1) i njegovi najviši komandanti: **Erzherzog Eugen** (2), **Erzherzog Josef** (3), **von Hötzendorf** (4), **von Kövess** (5), **Wurm** (6), **Patek** (7), **v. Krobatin** (8), **v. Arz** (9), **von Böhm-Ermolli** (10), **von Scheuchenstuel** (11), **von Boroević** (12), **v. Rohr** (13), **v. Kirchbach** (14).

1. **Grand-Duc Eugen,** Gén. de Cav. 1914 remplace Potiorek. 1915 Comm. en Chef contre l'Italie. 2. **Oskar Potiorek,** Gén., Comm. de la 6me Armée et de la « Strafexpedition » contre la Serbie. 3. **L. Ritter von Frank,** Gén. d'Inf., Comm. de la 5me Armée, décembre 1914 a occupé Belgrad évacué par nous. 4. **von Kövess,** Gén. d'Inf., Comm. du Corps et des Groupes d'Armée 3me, 7me, Armée du Balcan et à la fin Généralissime. 5. **von Georgi,** Gén.-Oberst, Ministre de la Défense Nationale. 6. **von Scheuchenstuel,** Feld-Maréchal, Comm. VIIIme Corps. 7. **Anton Haus,** Grand-Amiral, Comm. en chef de la Marine. 8. **Alfred Krauss,** Gén., Comm. 29me Div. d'Inf., du Corps, Chef de l'Etat Major de l'armée du Balcan, et à la fin Front S.O. 9. **von Boehm Ermolli,** Gén. de Cav., Comm. 2me Armée. 10. **von Tersztyansky,** Gén. de Cav., Comm. IVme Corps, Armée du Balcan. 11. **S. M. l'Empereur Carl** (1), et ses Command. Supérieurs: **Grand-Duc Eugen** (2), **Grand-Duc Joseph** (3), **von Hötzendorf** (4), **von Kövess** (5), **Wurm** (6), **Patek** (7), **v. Krobatin** (8), **von Arz** (9), **v. Boehm Ermolli** (10), **v. Scheuchenstuel** (11), **v. Boroević** (12), **v. Rohr** (13), **v. Kirchbach** (14).

1. **Arch-Duke Eugen,** Cav.-Gen. 1914, replaced Potiorek in 1915, Comm. in Chief against Italy. 2. **Oskar Potiorek,** Gen., Comm. of the 6th army and the "Strafexpedition" against Serbia. 3. **L. Ritter von Frank,** Inf.-Gen., Comm. of the 6th army in December 1914, occupied Beograd evacuated by us. 4. **von Kövess,** Inf.-Gen., Comm. of corps and army group 3th—7th, Balkan army and finally Comm. in Chief. 5. **v. Georgi,** Gen.-Oberst, Minister of the country's defence. 6. **von Scheuchenstuel,** Fieldmarshal-Lieut., Comm. of the 8th corps. 9. **Aton Haus,** Lord-High-Admiral Naval-Comm. in Chief. 8. **Alfred Krauss,** Gen., Comm. of the 29th inf.-div., of the corps, Chief of the Gen.-Staff of the Balkan army, and at last of the S.W. front. 9. **von Boehm Ermolli,** Cav.-Gen., Comm. of the 2nd army. 10. **von Tersztyansky,** Cav.-Gen., Comm. of the IVth corps, Balkan army. 11. **H. M. King Karl** (1) and H. H. the commanding Gen. **Archduke Eugen** (2), **Archduke Josef** (3), **v. Hötzendorf** (4), **v. Kövess** (5), **Wurm** (6), **Patek** (7), **v. Krobatin** (8), **v. Arz** (9), **v. Boehm-Ermolli** (10), **v. Scheuchenstuel** (11), **v. Boroević** (12), **v. Rohr** (13), **v. Kirchbach** (14).

Аустријске војсковође. Austrijske vojskovodje. Chefs d'Armée Autrichiens. Austrian Army Leaders.

1. **Конрад фон Хецендорф,** ген. инф., нач. глав. генералштаба, командант трупа на Италијанском фронту.

2. **фон Кробатин,** аустро-угарски министар војни, до апр. 1917. г. а тада командант 10. арм. на италијанском фронту.

3. Фелдмарш. **фон Хефер,** заступник нач. главног генералштаба.

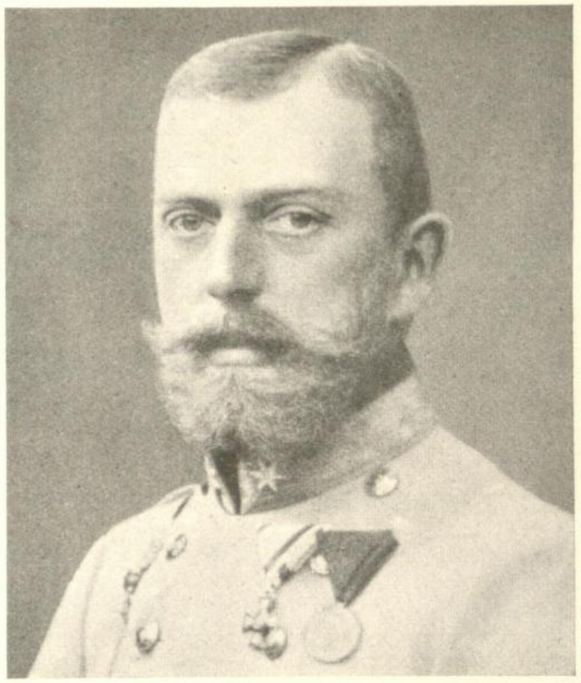

4. **Ерцхерцог Јозеф Фердинанд,** ген. инф. команд. 14. корп., 4. армије и своју групе.

5. **Ерцхерцог Фридрих,** генерал инфантерије, врховни команд. војске и флоте.

6. **Светозар Боројевић фон Бојна,** генерал инфантерије, командант 3. дивизије 5. армије.

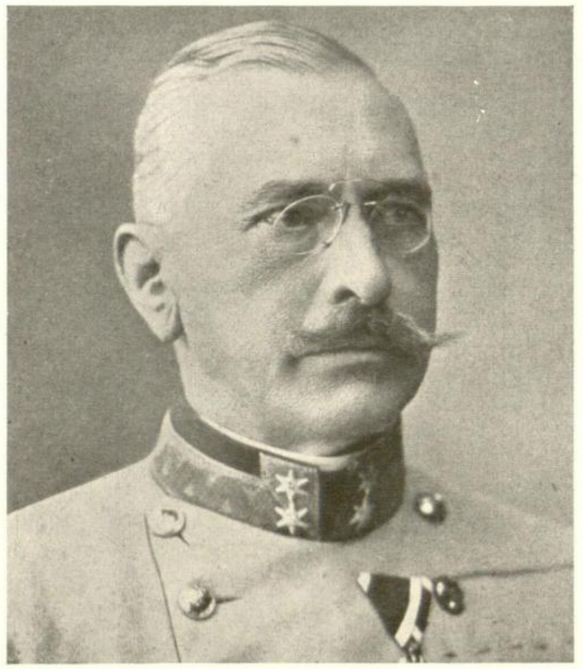

7. **Виктор Данкл,** генерал кавалерије, командант 1. дивизије 11. армије.

8. **Ауфенберг фон Комаров,** генерал инфантерије, командант 4. армије.

1. **Conrad von Hötzendorf,** gen. inf., nač. gl. generalšt., komand. trupa na Ital. fr. 2. **von Krobatin,** austro-ugarski min. vojni, do aprila 1917. g. a tada kom. 10. arm. na ital. fr. 3. Feldmaršal **von Höfer,** zast. nač. gl. generalšt. 4. **Erzherzog Josef Ferdinand,** gen. inf., kom. 14. korp., 4. arm. i svoje grupe. 5. **Erzherzog Friedrich,** gen. inf., vrh. kom. vojske i flote. 6. **Svetozar Boroević von Bojna,** gen. inf., kom. 3., docnije 5. arm. 7. **Victor Dankl,** gen. kav., kom. 1., docnije 11. arm. 8. **Auffenberg von Komarow,** general infanterije, kommandant 4. armije.

1. **Conrad von Hötzendorf,** Gén. d'Inf., Chef de l'Etat-Major, Comm. des Troupes sur le Front Italien. 2. **von Krobatin,** Ministre de la Guerre, Autr.-Hong. jusqu'en Avril 1917, puis Comm. de la 10me Arm. au Fr. Italien. 3. **Feld-Maréchal von Höfer,** remplace le Chef de l'Etat-Major. 4. **Grand Duc Joseph Ferdinand,** Gén. d'Inf. Comm. 14me Corps, 4me Arm., et son propre groupe. 5. **Grand Duc Friedrich,** Gén. d'Inf., Généralissime de l'Armée. et de la Flotte. 6. **Svetozar Boroević von Bojna,** Gén. d'Inf., Comm. de la 3me, plus tard 5me Armée. 7. **Victor Dankl,** Gén. de Cav., Comm. 1re, plus tard 11me Arm. 8. **Auffenberg von Komarow,** Gén. d'Inf., Comm. 4me Armée.

1. **Conrad von Hötzendorf,** Inf.-Gen.. Chief of the Gen.-Staff, Comm. of the troops on the Italian front. 2. **von Krobatin,** Austro-Hung. Minister of war until April 1917 — and then Comm. of the 10th Army on the Italian front. 3. **Fieldmarshal-Lieut. von Höfer,** deputy for the Gen.-Staff Chiefs. 4. **Archduke Josef Ferdinand,** Inf.-Gen. Comm. 14th Corps, 4th Army and own group. 5. **Archduke Friedrich,** Inf.-Gen., Comm. in Chief of the Army and the Navy. 6. **Svetozar Boroević von Bojna,** Inf.-Gen. Comm. of the 3rd, later 5th army. 7. **Victor Dankl,** Cav.-Gen., Comm. of the 1st, later 11th army. 8. **Auffenberg von Komarow,** Inf.-Gen., Comm. of the 4th Army.

1. **Паул Пухало фон Брлог,** генералоберст, командант 6. армије.

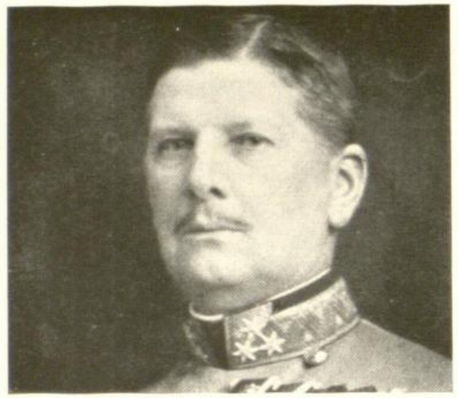

2. **Ритер фон Брудерман,** генерал кавалерије, командант 3. армије, ј. з. војске

3. **Франц фон Рор,** генерал-оберст, командант армије у Корушкој.

4. **Фон Арц,** Командант 1. армије, доцније шеф Главног Генералштаба.

5. Ерцхерцог **Леополд Салватор,** генерални инспектор ц. к. Артилерије.

6. **Јозеф Рот,** Командант Земаљске Одбране Тирола.

7. **Фон Пфланцер Балтин,** генерал кавалерије (5. армије и арм. групе).

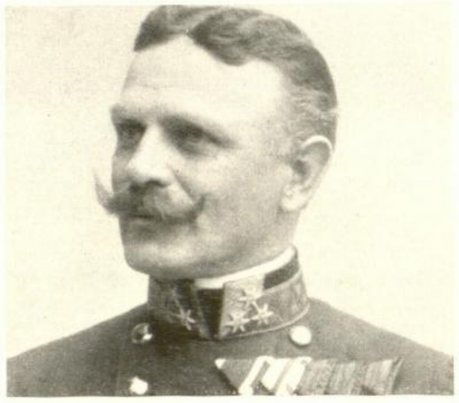

8. **Фон Кузманек,** генералоберст, заробљен за време друге опсаде Пшемисла.

9. Генерал мајор **Крупа** (Командант 59. пешад. дивизије у Јужном Тиролу 1916.

10. **Мецгер,** фелдмаршал-лојтнант (командант на западном фронту 1917).

11. Гроф **Буриан фон Рајец,** аустро-угарски Министар Спољних Послова (1915—1916 и у 1918).

12. Гроф **Чернин,** аустро-угарски Министар Спољних Послова (дец. 1916—1918).

13. **Цурмај,** фелдмаршал-лојтнант (корпус на руском фронту) Хонвед-министар.

14. **Фон Хен,** генерал мајор, шеф ратне пресе.

15. Вицеадмирал **фон Кајлер,** шеф одељења за Морнарицу у аустро-угарском Ратном Министарству.

1. **Paul Puhallo von Brlog,** Generaloberst, komandant 6. armije. 2. **Ritter v. Brudermann,** general kavalerije, komandant 3. armije, J. Z. vojske. 3. **Franz von Rohr,** Generaloberst, komandant armije u Koruškoj. 4. **von Arz,** komandant 1. armije, docnije Šef Glavnog Generalštaba. 5. **Erzherzog Leopold Salvator,** generalni inspektor c. k. Artilerije. 6. **Joseph Roth,** komandant Zemaljske Odbrane Tirola. 7. **v. Pflanzer Baltin,** general kavalerije (5. armije i arm. grupe). 8. **v. Kusmanek,** Generaloberst, zarobljen za vreme druge opsade Przemysl-a. 9. Generalmajor **Kroupa** (komandant 59. pešad. divizije u Južnom Tirolu 1916). 10. **Metzger,** Feldmarschalleutnant (komandant na zapadnom frontu 1917). 11. Grof **Burian von Rajecz,** austro-ugarski Ministar Spoljnih Poslova (1915—1916 i u 1918). 12. Grof **Czernin,** austro-ugarski Ministar Spoljnih Poslova (dec. 1916—1918). 13. **Szurmay,** Feldmarschalleutnant (korpus na ruskom frontu) Honved-ministar. 14. **von Hoen,** Generalmajor, šef ratne prese. 15. Viceadmiral **von Kailer,** šef odelenja za Mornaricu u austro-ugarskom Ratnom Ministarstvu.

1. **Paul Puhallo v. Brlog,** Général-Oberst, Commandant de la 6me Armée. 2. **Ritter von Brudermann,** Général de Cavalerie, Commandant de la 3me Armée S.O. 3. **Franz von Rohr,** Général-Oberst, Commandant de l'Armée en Koruška. 4. **von Arz,** Commandant de la 1re Armée, plus tard Chef du Grand Etat-Major. 5. Le Grand-Duc **Léopold Salvator,** Inspecteur Général de l'Artillerie I. R. 6. **Joseph Roth,** Commandant de la Défense du Tirol. 7. **Freiherr v. Pflanzer Baltin,** Général de Cavalerie (5me Armée et Groupe d'Armée). 8. **von Kuzmanek,** Général-Oberst a capitulé à Przemysl. 9. Général-Major **Kroupa,** Commandant de la 59me Division d'Infanterie (Tirol du Sud 1916). 10. **Metzger,** Lieutenant-Feld-Maréchal, Commandant au front Ouest 1917. 11. Baron **Burrian von Rajecz,** Ministre des Affaires Etrangères d'Austro-Hongrie (1915—1916 et 1918.) 12. Le Comte **Czernin,** Ministre des Affaires Etrangères d'Austro-Hongrie (Déc. 1916—1918). 13. **Szurmay,** Lieutenant-Feld-Maréchal (Corps au Front Russe), Honved-Ministre. 14. **von Hoen,** Général-Major, Chef de la Presse de la Guerre. 15. Vice-amiral **v. Kailer,** Chef de la section de la Marine au Ministère de la Guerre.

1. **Paul Puhallo von Brlog,** General-Colonel, Commandant of the 6th Army. 2. **Ritter von Brudermann,** General of Cavalry, Commandant of the 3rd Army S. W. Army. 3. **Franz v. Roh·,** Colonel General, Army Commandant in Koruška. 4. **von Arz,** Commandant of the 1st Army, later chief of the great General Staff. 5. Archduke **Leopold Salvator,** General Inspector of the Imperial Artillery. 6. **Joseph Roth,** Commandant of the Tyrolese defence. 7. Freiherr **von Pflanzer Baltin,** Cavalry-General (5th Army and Army Group). 8. **V. Kuzmanek,** Colonel-General capitulated in Przemysl. 9. Major-General **Kroupa,** Commandant of the 59th Infantry Division (in South Tyrol 1916). 10. **Metzger,** Fieldmarshall-Lieutenant, Commandant at the West front 1917. 11. Baron **Burrian von Rajecz,** Austro-Hungarian Minister for Foreign Affairs (1915, 1916 and in 1918). 12. Graf **Czernin,** Austro-Hungarian Minister for Foreign Affairs (Dec. 1916—1918). 13. **Szurmay,** Fieldmarshall-Lieutenant (Corps at the Russian front, Honved-Minister). 14. **von Hoen,** Major General, Chief of the war intelligence. 15. Vice-Admiral **v. Kailer,** Chief of the Naval section in Austro-Hungarian Ministry of war.

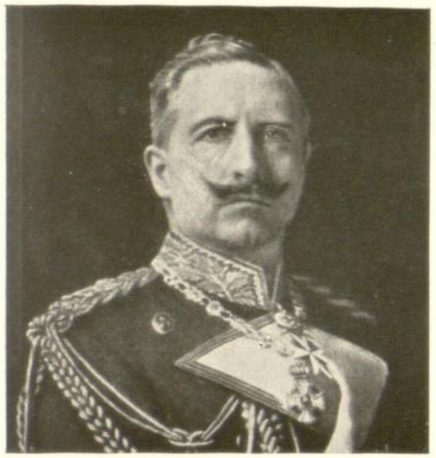

1. Њ. В. **Вилхелм II.** Немачки Цар.

2. Њ. В. **Вилхелм II.** са својих шест синова.

3. Ген. д. инф. **фон Фалкенхајн,** Министар Војни, Нач. Штаба Врх. Команде, доц. Ком. 9. Армије, 10. арм. и Турске групе Јилдирим.

5. **Фон Бетман Холвег,** Државни Канцелар.

4. **Фон Хинденбург,** Цар **Вилхелм** и **Лудендорф,** у Штабу Немачке Врховне Команде.

6. **Фон Молтке,** ген. оберст, Начелник Генералштаба Врховне Команде.

1. Nj. V. **Wilhelm II.** Nemački Car. 2. Nj. V. **Wilhelm II** sa svojih šest sinova. 3. Gen. d. Inf. **v. Falkenhayn,** Ministar Vojni, Nač. Štaba Vrh. Komande, doc. Komand. 9. armije, 10. arm. i Turske grupe Yildirim. 4. **von Hindenburg,** Car **Wilhelm** i **Ludendorff** u Štabu Nemačke Vrhovne Komande. 5. **v. Bethmann-Hollweg,** Državni Kancelar. 6. **v. Moltke,** Generaloberst, Načelnik Generaštaba Vrhovne Komande.

1. S. M. **Wilhelm II,** Empereur d'Allemagne. 2. S. M. **Wilhelm II,** avec ses 6 fils. 3. **v. Falkenhayn,** Général d'Infanterie, Ministre de la Guerre, Chef de l'Etat-Major de l'Armée en Campagne, plus tard Commandant de la 9me Armée, 10me Armée, et du Groupe Turc Yildirim. 4. **v. Hindenburg,** l'Empereur **Wilhelm** et **Ludendorff** dans l'Etat-Major de l'Armée en Campagne. 5. **von Bethmann-Hollweg,** Chancelier de l'Empire. 6. **von Moltke,** Lieut.-Gén., Chef de l'Etat-Major de l'Armée en Campagne.

1. His Majesty **Wilhelm II,** German Emperor. 2. H. M. **Wilhelm II,** with his six Sons. 3. General of infantry **v. Falkenhayn,** Minister of war, Chief of the General Staff at Headquarters, later Commandant of the 9th Army, 10th Army and the Turkish Group Yildirim. 4. **von Hindenburg,** Emperor **Wilhelm** and **Ludendorff,** in the Headquarters of the fieldarmy. 5. **von Bethmann-Hollweg,** Imperial Chancellor. 6. **von Moltke,** Colonel-General, Chief of the General Staff at Headquarters.

фон Хинденбург, генфелдмарш., Команд. на Рус. Фр., доцније Нач. Штаба Врховне Команде.

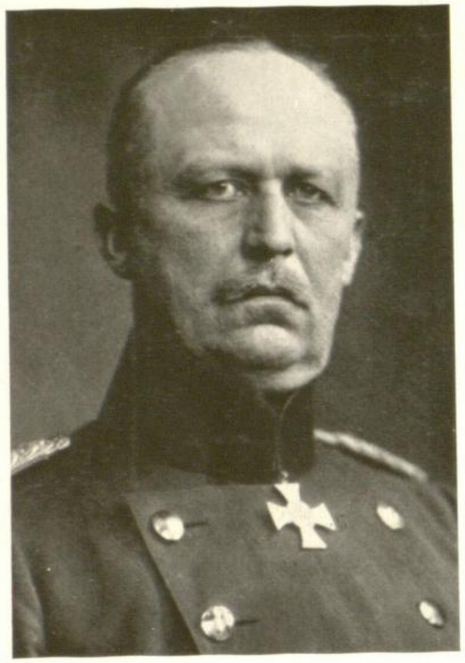

2. **Лудендорф,** гендинф., Нач. опер. одел. код Хинденбурга (8. арм. и доц. Врх. Ком.).

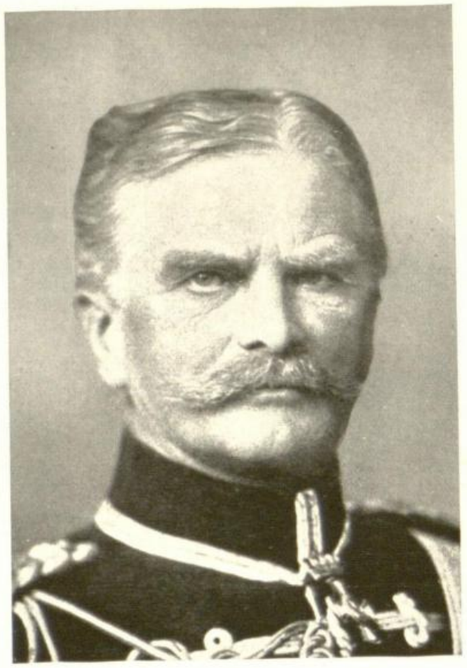

3. **фон Макензен,** гендкав., 9. арм., групе војсака у јужној Пољској, затим против Србије и Румуније.

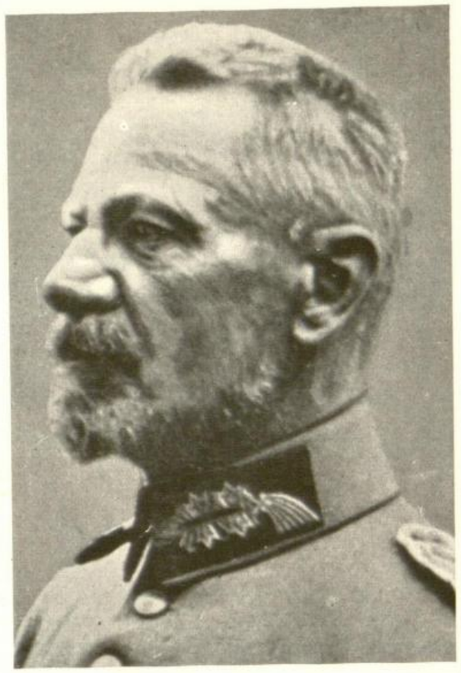

4. **фон Галвиц,** гендарт., Ком. 12. арм., 4 групе војс., 5. гр., 5 арм. на Вердену и 11. арм. против Србије.

5. **фон Винклер,** генлојт., примио 11. арм., од фон Галвица.

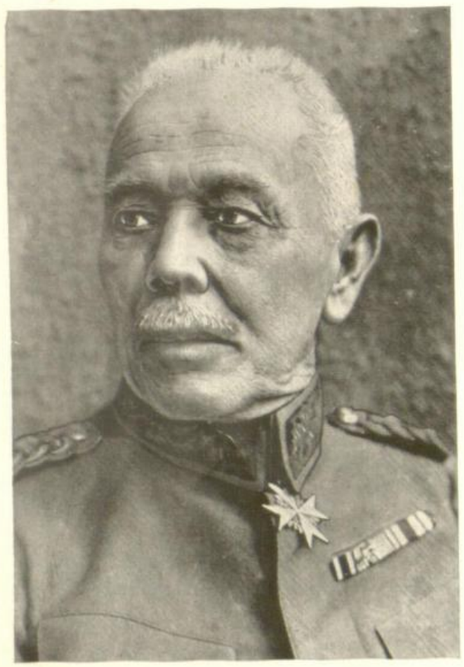

6. **фон Штојбен,** гендинф. примио 11. армију од фон Винклера.

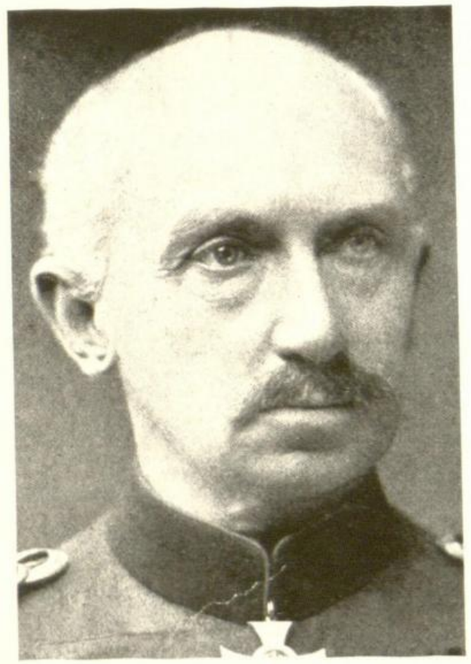

7. **Ото фон Белов,** гендинф., Ком. 8. арм. трупа у Маке д., доц. 6, 14, 7. и на послетку 1. армије.

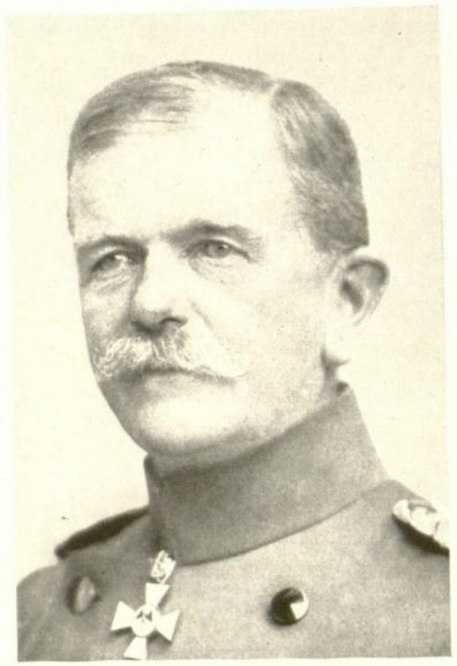

8. **фон Шолц,** гендарт., 8. арм., примио Макенз. групу од фон Белова у Македонији.

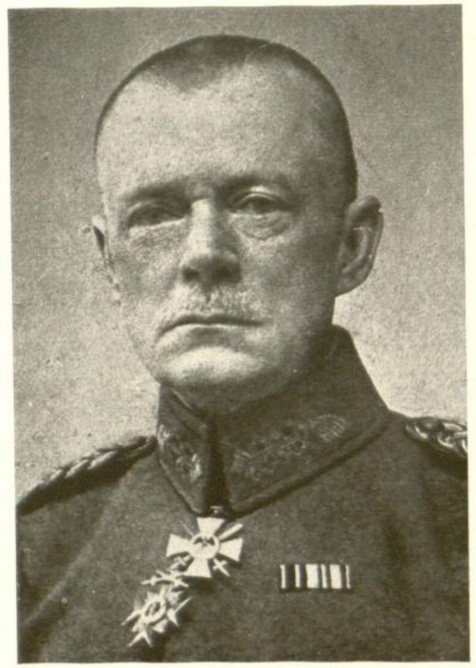

9. **фон Хипел,** генмајор, команд. немачке дивизије и одбране Црне р.

10. **фон Сект,** генмајор, Нач. Штаба код Макензена, 11. арм., гр. Ерцхерц. Карл, Турске Врх. Ком.

1. **von Hindenburg,** genfeldmarš., Gl. Kom. na Rus. Fr., docnije Nač. Št. Vrh. Kom. 2. **Ludendorff,** gendinf., Nač. oper. odel. kod Hindenburga (8. arm. i doc. Vrh. Kom.). 3. **von Mackensen,** gendkav. kom. 9. arm., grupe vojs. u j. Poljskoj, zatim protiv Srb. i Rum. 4. **von Gallwitz,** gendart., Kom. 12. arm., 4. gr. vojs., 5. gr., 5. arm. na Verdun-u i 11. arm. protiv Srb. 5. **von Winckler,** genl., primio 11. arm. od von Gallwitz-a. 6. **von Steuben,** gendinf., primio 11. arm od von Winckler-a. 7. **von Below,** gendinf. Kom 8. arm., trupa u Maked., doc. 6., 14., 7. i naposletku 1. arm. 8. **von Scholtz,** gendart., 8. arm., primio Mackens. grupu od von Belowa u Makedoniji. 9. **von Hippel,** genmajor, komand. nemačke divizije i odbrane Crne r. 10. **von Seeckt,** genmajor, Nač. Staba kod Mackensena, 11. arm., gr. Erzherz. Karl, Turske Vrh. Kom.

1 **von Hindenburg,** Gén. Feld-Maréchal, Généralissime au Front Russe, plus tard Chef d'Etat-Major du Grand Quartier Général. 2. **Ludendorff,** Gén. d'Inf., Chef de la Section opérative chez Hindenburg (8me Armée, plus tard Quartier Général. 3. **von Mackensen,** Gén de Cav. Comm. 9me Armée, Groupe de l'Armée dans la Pologne Mérid., puis contre la Serbie et la Roumanie. 4. **von Gallwitz,** Gén. d'Art. Comm. 12me Armée, 4me Groupe de l'Armée, 5me Groupe, 5me Armée près de Verdun, et 11me Armée contre la Serbie. 5. **von Winkler,** Lieut.-Gén. prit la 11me Armée de von Gallwitz. 6. **von Steuben,** Gén. d'Inf. prit la 11me Armée de von Winckler. 7. **von Below,** Gén. d'Inf. Comm. 8me Armée, Troupes en Macédoine, plus tard 6me. 14me, 7me et à la fin 1re Armée. 8 **von Scholtz,** Gén. d'Art., Comm. 8me Armée, prit le Groupe Makensen de Below en Macédoine. 9. **von Hippel,** Gén. de Brigade, Comm. de la Divis. Allem. à la Défense de Crna r. secteur. 10. **von Seeckt,** Gén. de Brig., Chef d'Etat-Major de Mackensen, de la 11me Armée, du group Erzherzog Karl, du Gr. Quart. Gén. turc.

1. **von Hindenburg,** Fieldmarsh.-Gen., Comm. in Chief on the Russ. front, later Chief of Staff at General Head-Quarters. 2. **Ludendorff,** Infantry-General, Chief of the oper. section with Hindenburg (8th Army and later Head-Quarters). 3. **von Mackensen,** Cav.-Gen., Comm. of the 9th Army, of the Army-Group in South Poland, afterwards against Serbia and Roumania. 4. **von Gallwitz,** Artillery-General, Comm. of the 12th Army, 4th Group of the Army, 5th Group, 5th Army at Verdun and of the 11th Army against Serbia. 5. **von Winckler,** Lieut.-Gen. took over the 11th Army from von Gallwitz. 6. **von Steuben,** Inf.-Gen., took over the 11th Army from von Winckler, 7. **von Below,** Inf.-Gen., Comm. of the 8th Army, of the troops in Macedonia, later 6th, 14th, 7th and at last of the 1st Army. 8. **von Scholtz,** Art.-Gen., Comm. of the 8th Army took over the Mackensen-Group from von Below in Macedonia. 9. **von Hippel,** Major-Gen., Comm. of the German division at the defence of Crna r. sector. 10. **von Seeckt,** Major-Gen., Chief of the Staff with Mackensen, 11th Army, Group Archduke Karl, and Turkish General Head-Quarters.

Немачке војсковође. Nemačke vojskovodje. Chefs d'Armée Allemands. The German Army Leaders.

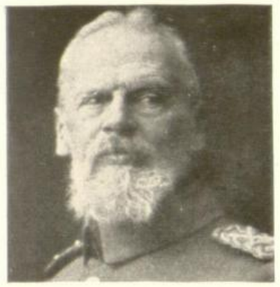

1. **Леополд, принц баварски,** генфелдм., 9. ар., гр. ар. и Ист. вој.

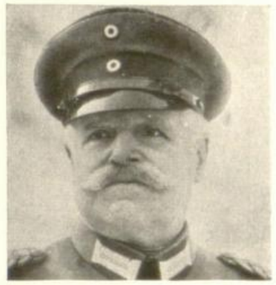

2. **ф. Ајхорн,** ген.-оберст, 10 арм., група арм., убијен у Кијеву.

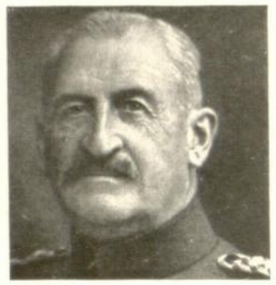

3. **фон Линсинген,** гендинф., група арм. у Пољск. и Украјини.

4. **фон Војрш,** геноберст Источна војска.

5. **фон Клук,** геноберст (1. армија).

6. **фон Билов,** генфелдмарш. (2. армија).

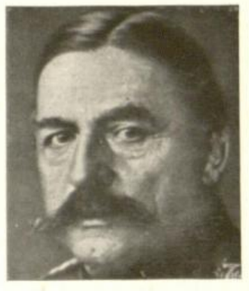

7. **фон Хаузен,** геноберст (3. армија).

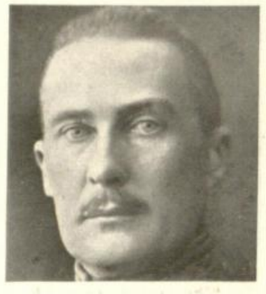

8. **Херцог фон Виртемберг,** геноб. (4 арм., доц. 3. гр. арм.).

9. **Фридрих Вилхелм,** Престнасл. немачки, генлојт. (5. арм.).

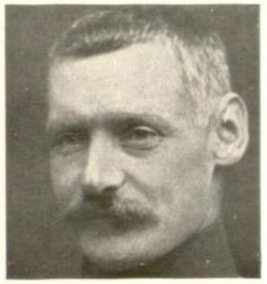

10. **Рупрехт,** Престнасл. бавар., генфелдм. (6. арм., доц. 2. гр. арм.)

11. **фон Херинген,** геноберст, (7. арм., доц. Обалска Одбрана).

12. **фон Франсоа,** гендинф., (8. армија—Рус. фронт).

13. **фон Карловиц,** гендинф. (9. доц. 2. армија).

14. **фон Мудра,** гендинф., (17. доц. 1. арм.).

15. **фон Хутије,** гендинф., (18. армија—Рига).

16. **Граф фон Ботмер,** геноб. (Јужна, доц. 19. арм.).

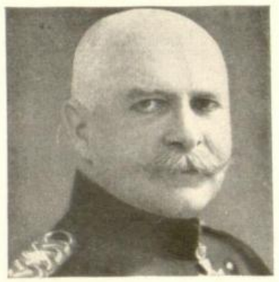

17. **Кош,** генлојт. (Дунав. арм. —Румунија).

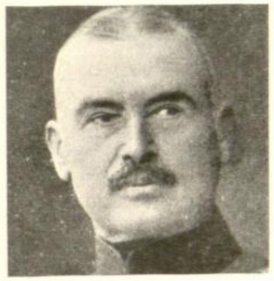

18. **Лиман ф. Сандерс,** гендк. (Турска гр. Јилдирим-Дард.).

19. **фон Еберхард,** гендинф. (7., доц. 1. арм.).

20. **фон Бен,** гендинф. (арм. група С. и 7. арм.).

21. **фон д. Марвиц,** гендкав. (примио 2. доц. 5. арм.).

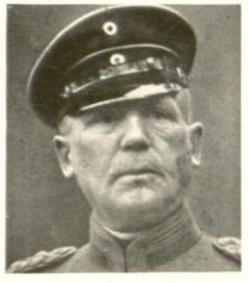

22. **фон Ајнем,** генкав. (примио доц. 3. арм.).

23. **Сикст фон Армин,** гендинф. (примио 4. арм.).

24. **фон Лохов,** гендинф. (предузео 5. арм.).

25. **фон Кваст,** гендинф. (предузео 6. арм).

26. **фон Ебен,** гендинф. (предузео 9. арм., доц. арм. одр. *A*).

27. **фон д'Елза,** гендинф. (арм. одред *A*).

28. **Геде,** гендинф., (арм. одред *B*).

29. **фон Штранц,** гендинф., (арм одред *C*).

30. **Фухс,** генлојт. (арм. одред *C*).

31. **фон Шефер-Бојадел** гендинф., (армијски одред).

32. **фон Кирхбах,** гендинф., (арм. одред *D*, доц. 8. арм.).

1. **Leopold, princ bavarski,** genfeldmarš., 9. arm., grupa armija i Istočne vojske. 2. **v. Eichhorn,** genoberst , 10. arm., grupa armija, ubijen u Kijevu. 3. **von Linsingen,** genderinf., grupa armija u Poljskoj i Ukrajini. 4. **von Woyrsch,** genoberst., Istočna vojska. 5. **von Kluck,** genoberst (1. arm.). 6. **von Bülow,** genfeldmarš. (2. arm.). 7. **von Hausen,** genoberst (3. armija). 8. **Herzog von Württemberg,** genoberst (4. arm., doc. 3. gr. arm.). 9. **Friedrich Wilhelm,** Prestolonasled. nemački, genlojt. (5. arm.). 10. **Rupprecht,** Prestolonasled. bavarski, genfeldmarš., (6. arm., doc. 2. grupa arm.). 11. **von Heeringen,** genoberst. (7. arm., doc. Obalske Odbr.). 12. **v. François,** gendinf., (8. arm., Rus. fr.). 13. **von Carlowitz,** gendinf. (9. doc. 2. arm.). 14. **von Mudra,** gendinf. (17. doc. 1. arm.). 15. **von Hutier,** gendinf. (18. arm., Riga). 16. **Graf von Bothmer,** genoberst. (Južna, doc. 19. arm.). 17. **Kosch,** genlojt. (Dunav. arm., Rumunija). 18. **Liman von Sanders,** gendkav. (Turska gr. Jildirim, Dardaneli). 19. **von Eberhard,** gendinf. (7., doc. 1. arm.). 20. **von Boehn,** gendinf. (arm. grupa C i 7. arm.). 21. **von der Marwitz,** gendkav. (primio 2. doc. 5. arm.). 22. **von Einem,** genkav. (primio doc 3 arm.). 23. **Sixt von Arnim,** gendinf. (preduzeo 9. arm., doc. arm. gendinf. (preduzeo 5. arm). 25. **von Quast**. gendinf. (preduzeo 6. arm.). 26. **von Eben,** gendinf. (preduzeo 9. arm., doc. arm. odred *A*). 27. **von d'Elsa,** gendinf. (arm. odred A). 28. **Gaede,** gendinf., (arm. odred *B*). 29. **von Strantz,** gendinf., (arm. odred *C*). 30. **Fuchs,** genlojt. (arm. odred *C*). 31. **von Scheffer-Boyadel**, gendinf. (armijski odred). 32. **von Kirchbach**. gendinf., (arm. odred *D*, doc 8. arm).

1. **Léopold, Prince de Bavière,** Gén. Feld-Maréchal, 9me Arm., Groupe de l'Arm., Arm. de l'Est. 2. **Eichhorn,** Lieut.-Gén., 10me Arm., Gr. de l'Armée, fut assassiné à Kiew. 3. **von Linsingen,** Gén. d'Inf., Gr. de l'Arm. en Pologne et en Ukraine. 4. **von Woyrsch.** Lieut.-Gén., Arm. de l'Est. 5. **von Kluck,** Lieut.-Gén. (1re Arm.). 6. **von Bülow,** Gén. Feld-Maréchal (2me Arm.). 7. **von Hansen**, Lieut.-Gén. (3me Arm.). 8. **Herzog von Württemberg,** Lt.-Gén (4me Arm , plus tard 3me Gr. de l'Armée). 9 **Friedrich Wilhelm,** Prince Héritier d'Allemagne, Lieut.-Gén. (5me Arm.). 10. **Rupprecht,** Prince Héritier de Bavière, Gén. Feld-Maréchal (6me Armée, puis 2me Gr. de l'Arm.). 11. **von Heeringen,** Lieut. Gén. (7me Arm., puis Défense des Côtes). 12 **von François,** Gén. d'Inf. (8me Arm., Fr. Russe). 13. **von Carlowitz,** Gén. d'Inf. (9me Armée, puis 2me). 14. **von Mudra**, Gén. d'Inf. (17me puis 1re Arm.). 15. **von Hutier,** Gén. d'Inf. (18me Arm., Riga). 16. **Graf von Bothmer,** Lieut.-Gén. (Arm. du Sud, puis 19me Arm). 17. **Kosch,** Lieut.-Gén. (Arm. du Danube, Roumanie). 18. **Liman von Sanders,** Gén. de Cav. (Gr. Turc, Jildirim, Dardanelles). 19. **von Eberhard,** Gén. d'Inf. (7me, puis 1re Arm.). 20. **v. Boehn,** Gén. d'Inf. (Gr. d'Arm. C, 7me Arm.). 21. **von der Marwitz,** Gén. de Cav. (a pris 2me, puis 5me Arm.). 22. **von Einem,** Gén. de Cav. (a pris 3me Arm.). 23. **Sixt von Armin,** Gén. d'Inf. (a pris 4me Arm.). 24 **von Lochow,** Gén. d'Inf. (a pris 5me Arm.). 25. **von Quast,** Gén. d'Inf. (a pris 6me Arm. 26. **von Eben,** Gén. d'Inf. (a pris 9me Arm., puis Détachement de l'Arm. A). 27. **von d'Elsa,** Gén. d'Inf. (Détachement A). 28. **Gaede,** Gén d'Inf. (Détach. B). 29. **von Strantz,** Gén. d'Inf. (Détach. C). 30. **Fuchs,** Lieut.-Gén. (Détach. C). 31. **von Scheffer-Boyadel,** Gén. d'Inf. (Détach. de l'Arm.) 32. **von Kirchbach,** Gen. d'Inf. (Détachement D, plus tard 8me Arm.).

1. **Leopold Prince of Bavaria,** Fieldmarsh. Gen. 9th Army Army-Group, East-Group. 2. **v. Eichhorn,** Col.-Gen., 10th Army, Army-Group, murdered at Kiew. 3. **von Linsingen,** Inf.-Gen., Army-Group in Poland and in the Ukraine. 4. **von Woyrsch,** Col.-Gen., East-Army. 5. **von Kluck,** Col.-Gen. (1st Army). 6. **von Bülow,** Fieldmarsh.-Gen. (2nd Army). 7. **von Hausen,** Col.-Gen. 3rd Army. 8. **Herzog von Württemberg,** Col.-Gen. (4th Army, later 3rd Army-Gr.). 9. **Friedrich Wilhelm,** Crown-Prince of Germany, Lt.-Gen. (5th Army). 10. **Rupprecht,** Crown-Prince of Bavaria, Fieldmarsh.-Gen. (6th Army, later 2nd Army-Group). 11. **von Heeringen,** Col.-Gen. (4th Army, later Coast defence). 12. **von François,** Inf.-Gen. (8th Army, Russ. front). 13. **von Carlowitz,** Inf.-Gen. (9th later 2nd Army) 14. **von Mudra,** Inf.-Gen. (17th later 1st Army). 15. **von Hutier**, Inf.-Gen. (18th Army, Riga). 16. **Graf von Bothmer,** Col.-Gen. (south Army later 19th Army). 17. **Kosch,** Lieut.-Gen. (Danube Army Roumania). 18. **Liman v. Sanders,** Cav.-Gen. (Turkish Group Jildirim, Dardanelles). 19. **v. Eberhard,** Inf.-Gen. (7th, later 1st Army). 20. **von Boehn,** Inf.-Gen. (Army-Group C, 7th Army). 21. **von der Marwitz**. Cav.-Gen. (took over 2nd later 5th Army). 22. **von Einem,** Cav.-Gen. (later took over 3rd Army). 23. **Sixt von Arnim,** Inf.-Gen. (took over 4th Army). 24. **von Lochow,** Inf.-Gen. (took over 5th army). 25. **von Quast.** Inf.-Gen. (took over the 6th Army). 26. **von Eben,** Inf.-Gen. (took over the 9th Army, later Army-Group A). 27. **von d'Elsa,** Inf.-Gen. (Army-Group A). 28. **Gaede,** Inf -Gen. (Army Group B). 29. **von Strantz,** Inf.-Gen. (Army-Group C). 30. **Fuchs,** Lieut.-Gen. (Army-Group C). 31. **von Scheffer-Boyadel,** Inf.-Gen. (Army Group). 32. **von Kirchbach,** Inf.-Gen. (Army-Group D, later 8th Army).

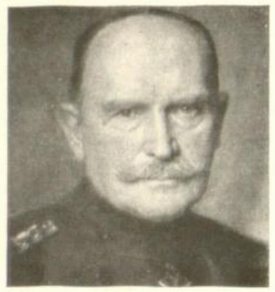

1. **фон Безелер,** генер. (Антверпен, Ново Георгиј).

2. Фрајхер **фон Бисинг** (Гувернер Белгије).

3. **Зигер,** генлојт. (16 Рез див. З. фронт).

4. **Гренер,** генлојт. (1. Арм. (корп., Шеф жељ. саобр.).

5. **фон Маршал,** ген. дер кав., (3. Гард. кав. див. на Соми).

6. **фон Морген,** генлојт. (1. Рез. корпус, Руск. Фронт).

7. **фон Фасбендер,** ген. Инф. (1. Бав. рез. корп. на Соми).

8. **ф. Кнојсл,** генлојт. (1. Ба... рез. корп., Рус. Фронт).

9. К. фон **Делмензинген,** генлојт. (2. Бав. арм. корп., Румун.).

10. **Фон Кине,** генлојт. (V. Рез. корп., Румун.).

11. **фон Риман,** ген. дер Инф. (VI. доц. VIII. Арм. корп., З. Ф.

12. **фон дер Борне,** ген. д. Инф. (VI. Рез. корп., З. Фр.).

13. **фон Гарније,** генлојт. (V. доц. VII. Рез. корп., на Соми).

14. **фон Флек,** генлојт. (VIII. Кав. Корп., З. Фр.).

15. **фон Вихура,** генлојт. (VIII. Рез. корп., З. Фр.).

16. **фон Этингер,** генлојт. (10... Пеш. див. IX. Арм. корп., З. Фр.).

17. **фон Емих,** ген. дер Инф. (X. Арм. корп., Лијеж.).

18. **фон Литвиц,** генлојт. (X. Арм. корп., З. Фр.).

19. **фон Штајн,** генлојт. (XIV. Рез. корп. доц. Мин. Војни).

20. **фон Катен,** ген. д. Инф. (XXIII. Рез. корп., Рус. Фр.).

21. **фон Герок,** ген. д. Инф. (XXIV. Рез. корп., Рус. Фр.).

22. **фон Хигел,** ген. д. Инф. (XXVI. Рез. корп., Изер).

23. **фон Лауенштајн,** генлојт. (XXXIX. Рез. корп., Рус. Фр.).

24. **фон Штабс,** генлојт. (XXXIX. Рез. корп., Румун).

25. **Лицман,** ген. д. Инф. (XXXX. Рез. корп., Рус. Фр.).

26. **Гринерт,** генлојт. (XXXX. Рез, корп., З. Фр.).

27. **фон Хофакер,** генлојт. (Генком. 51. З. Фр.).

28. **Еб. граф фон Шметов,** генлојт. 7. Кав. див., Румунија).

29. **фон Есторф,** генлојт. (Генком.. 50 и 42 Пеш. див., Рус. Фр.)

30. **Ег. граф фон. Шметов,** генлојт. (Генком. 65. Рус. Фр.).

31. **фон Зекендорф,** генлојт. (Генком. 68., Рус. Фр.).

32. **Лекис,** генлојт. (Група Мец, З. Фр.).

1. **von Beseler,** gener. (Antwerpen, Novo Georgij). 2. **Freiherr von Bissing** (Guverner Belgije). 3. **Sieger,** genlojt. (16. Rez. div., Z. Fr.). 4. **Gröner,** genlojt. (1. Arm. korp., Šef želj. saobr.). 5. **von Marschall,** gendkav. (3. Gard. kav. div. na Somme-i). 6. **von Morgen,** genlojt. (1. Rez. korpus, Rus. Fr.). 7. **von Fasbender,** gendinf. (1. Bav. rez. korp. na Somme-i). 8. **von Kneussl,** genlojt. (1. Bav. rez. korp., Rus. Fr.). 9. **K. von Dellmensingen,** genlojt. (2. Bav. arm. korp., Rumunija). 10. **von Kühne,** genlojt. (V. Rez. korp., Rum. Fr.). 11. **v. Riemann,** gendinf. (VI. doc. VIII. Arm. korps., Z. Fr.) 12. **von der Borne,** gendinf. (VI. Rez. korp., Z. Fr.). 13. **von Garnier,** genlojt. (V. docn. VII Rez. korp., na Somme-i). 14. **von Fleck,** genlojt. (VIII. Kav. korp., Z. Fr.). 15. **von Wichura,** genlojt. (VIII. Rez. korp., Z. Fr.). 16. **von Oetinger,** genlojt. (109. Peš. div. IX. Arm. korp., Z. Fr.). 17. **von Emmich,** gendinf. (X. Arm. korp., Liége). 18. **von Lüttwitz,** genlojt. (X. Arm. korp., Z. Fr.). 19. **von Stein,** genlojt. (XIV. Rez. korp. docn. Min. Vojni). 20. **von Kathen,** gendinf. (XXIII. Rez. korp., Rus. Fr.). 21. **von Gerok,** gendinf. (XXIV. Rez. korp., Rus. Fr.). 22. **von Hügel,** gendinf. (XXVI. Rez. korp., Isère). 23. **von Lauenstein,** genlojt. (XXXIX. Rez. korp., Rus. Fr.). 24. **von Staabs,** genlojt. (XXXIX. rez. Korp., Rumun.). 25. **von Litzmann,** gendinf. (XXXX. Rez. korp., Rus. Fr.). 26. **Grünert,** genlojt. (XXXX. Rez. korp., Z. Fr.). 27. **von Hofacker,** genlojt. (Genkom. 51, Z. Fr.) 28. **Eb. Graf von Schmetow,** genlojt. (7 kav. div., Rumunija). 29. **von Estorf,** genlojt. (Genkom. 50, 42 Peš. div., Rus. Fr). 30. **Eg. Graf von Schmetow,** genlojt. (Genkom. 65, Rus. Fr.). 31. **von Seckendorff,** genlojt. (Genkom. 68, Rus. Fr.). 32. **Lequis,** genlojt. (grupa Metz, Z. Fr.).

1. **von Beseler,** Gén. (Anvers, Novogeorgiewsk). 2. **Freiherr von Bissing** (Gouv. de Belgique). 3. **Sieger,** Lieut. Gén. (16me Div. de Rés., F. O.). 4. **Gröner,** Lieut. Gén. (1er Corps d'Armée, Chef de Comm. des Voies ferrées). 5. **von Marschall,** Gén. de Cav. (3me Div. de la Garde, Somme). 6. **von Morgen,** Lieut. Gén. (1er Corps de Rés. F. Russe). 7. **von Fasbender,** Gén. d'Inf. (1er Corps de Rés. Bavarois, Somme). 8. **von Kneussl,** Lieut. Gén. (XVme Corps de Rés. et 1er Corps de Rés. Bav., F. Russe). 9. **K. von Dellmensingen,** Lieut. Gén. (2me Corps d'Armée Bav., Roumanie). 10. **von Kühne,** Lieut. Gén. (Vme Corps de Rés., Roumanie). 11. **von Riemann,** Gén. d'Inf. (VIme plus tard VIIIme Corps d'Armée, F. O.). 12. **von der Borne,** Gén. d'Inf. (VIme Corps de Rés., F. O.). 13. **von Garnier,** Lieut. Gén. (Vme plus tard VIme Corps de Rés., Somme). 14. **von Fleck,** Lieut. Gén. (VIIIme Corps de Cav. F. O.). 15. **von Wichura,** Lieut. Gén. (VIIIme Corps de Rés. F. O.). 16. **von Oettinger,** Lieut. Gén. (109. Div. d'Inf. IXme Corps d'Armée, F. O.). 17. **von Emmich,** Gén. d'Inf. (Xme Corps d'Armée, Liège). 18. **von Lüttwitz,** Lieut. Gén. (Xme Corps d'Armée, F. O.). 19. **von Stein,** Lieut. Gén. (XIVme Corps de Rés., plus tard Min. de la Guerre). 20. **von Kathen,** Gén. d'Inf. (XXIIIme Corps de Rés., F. Russe). 21. **von Gerok,** Gén. d'Inf. (XXIVme Corps de Rés., F. Russe). 22. **von Hügel,** Gén. d'Inf. (XXVIme Corps de Rés., Isère). 23. **von Lauenstein,** Lieut. Gén. (XXXIXme Corps de Rés., F. Russe). 24. **v. Staabs,** Lieut. Gén. (XXXIXme Corps de Rés., F. Roum.). 25. **Litzmann,** Gén. d'Inf. (XXXXme Corps de Rés., F. Russe). 26. **Grünert,** Lieut. Gén. (XXXXme Corps de Rés., F. O.). 27. **v. Hofacker,** Lieut. Gén. (Genco. 51me, F. O.). 28. **Eb. Comte v. Schmettow,** Lt. Gén. (7me Div. de Cav., F. Roum). 29. **v. Estorf** (Lt. Gén. (Genco. 50me, 42me Div. Inf. F. Ru.). 30. **Eg. Comte v. Schmettow,** L. Gén. (Genco 65me, F. Ru.). 31. **v. Seckendorff,** L. G. (Génco 68me, F. R. 32. **Lequis,** L. Gén. (Gr. Metz, F. O.).

1. **von Beseler,** Gen. (Antwerp, Novogeorgiewsk). 2. **Freiherr v. Bissing,** Gov. of Belg. 3. **Sieger,** Lieut.-Gen. (16th Res... Div. W. F.). 4. **Gröner,** Lieut.-Gen. (1st Army-Corps, Chief of the Railway traffic). 5. **von Marschall,** Cav.-Gen. (3rd Guard... Cav.-Div., Somme). 6. **von Morgen,** Lieut.-Gen. (1st Res.-Corps, Russ. Fr.). 7. **von Fasbender,** Inf.-Gen. (1st Bavarian Res... Lieut.-Gen. (2nd Bav. Army-Corps, Roumania). 10. **von Kühne,** Lieut.-Gen. (Vth Res.-Corps, Roumania) 11. **von Rieman...** Lieut.-Gen. (Vth, later VIth Res.-Corps, Somme). 14. **von Fleck,** Lieut.-Gen. (VIIth Cav.-Corps, W. Fr.). 15. **von Wichur...** Lieut.-Gen. (VIIIth Res.-Corps, W. Fr.). 16. **von Oetinger,** Lieut.-Gen. (109th Inf.-Div IXth Army-Corps, W. Fr.). 17. **von Em...** neral (XIVth Res.-Corps, Russ. Fr.). 20. **von Kathen,** Inf.-Gen. (XXIIIth Res.-Corps, Russ. Fr.). 19. **von Stein,** Lieut-G... (XXIVth Res.-Corps, Isar). 22. **von Hügel,** Inf.-Gen. (XXVIth Res.-Corps, Russ. Fr.). 21. **von Gerok,** Inf.-Ge... Res.-Corps, Russ. Fr.). 24. **von Staabs,** Lieut.-Gen. (XXXIXth Res.-Corps, Russ. Fr.). 26. **Grünert,** Lieut.-Gen. (XXXXth Res. Corps, W. Fr.). 27. **von Hofacker,** Lieut.-Gen. (Gen.-Co... (Gen.-Comm. 50th, 42th Inf.-Div., Russ. Fr.). 30. **Eg. Graf von Schmettow,** Lieut.-Gen. (7th Cav.-Div., Roumania). 29. **von Estorf,** Lieut.-Ge... 31. **von Seckendorff,** Lieut.-Gen. (Gen.-Commando 68th, Russ. Fr.). 32. **Lequis,** Lieut.-Gen. (Group Metz, W. Fr...

1. **фон Фалк,** генлојт. (2. Пеш. див., Рус. Фр.).

2. **фон Рековски,** генерал, (39. Рез. див., З. Фр.

3. **Клаузиус,** ген. (91. Пеш. див., Рус. Фр.).

4. **Руше,** генерал, (92. Пеш. див., Рус. Фр.).

5. **фон дер Голц**, генерал, команд. трупа у Финској.

6. **Хофман,** генерал мајор, Нач. Ген. Штаба Источ. војске.

7. **фон Кох,** генерал, Гувернер Ковна.

8. **фон Алтен,** генерал, Гувернер Риге.

9. **Принц Хајнрих ф. Пројсен,** вел. адмир. Заповед. Балт. Флоте.

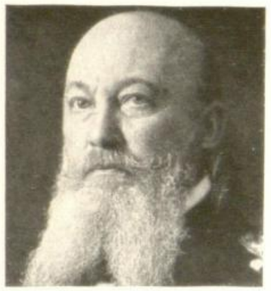

10. **фон Тирпиц,** вел. адмир. Држ. Секр. за Марину, твор. фл.

11. **Кестер,** вел. адм., тактички учитељ флоте.

12. **фон Капел,** вел. адмир., последник Тирпицов.

13. **фон Пол,** адмир., Шеф адмиралитета марине.

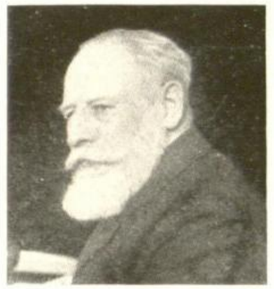

14. **фон Холцендорф,** адмир., Шеф адмиралитета марине.

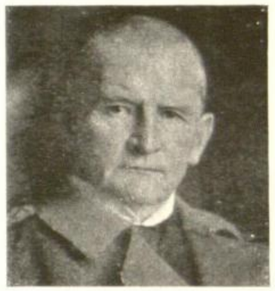

15. **фон Милер,** адмирал, Шеф царевог марин. кабинета.

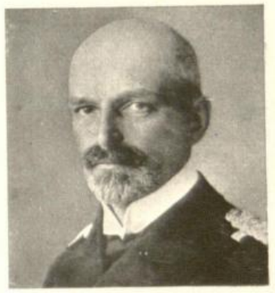

16. **Бенке,** вице-адмирал, замењио Држ. Секр. фон Капел-а.

17. **фон Ингенол,** адм., Шеф главне поморске флоте.

18. **фон Шер,** вицадмир. (II. ескадра, Шеф Адмиралштаба).

19. **Е. Шмидт,** вицадмир. (IV. ескадра, лин. лађа).

20. **Хипер,** контрадмир. (I. извид. група-крстар).

21. **Кох,** адмирал, заст. шефа адмиралитета).

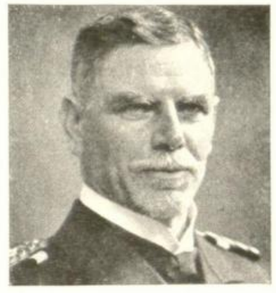

22. **фон Шпе,** вицадмир. (кројцер ескадра, бој код Хилен. ост.

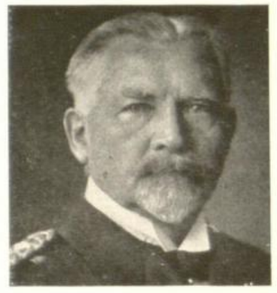

23. **фон Шредер,** адмирал, Команд. мар. корп. (Антверпен).

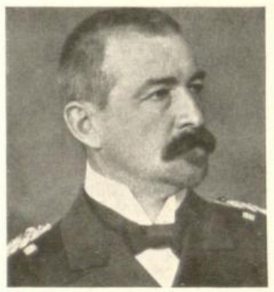

24. **Сухон,** вицадмир., Шеф 4. ескадре (у Балт. мору).

25 **Мојрер,** контрадмир. (IV. ескадре).

26. **фон Трота,** капет., (фон Шеров нач. штаба).

27. **Мајер-Валдек,** кап. морн., капитулирао у Кијанчау.

28. **фон Летов-Форбек,** ген., заповед. у Источ. Афр.

29. **Франке,** п.-пуковник, заповедник у југ. запад. Африци.

30. **Цимерман,** п.-пуковник, Заповед. у Камеруну з. Африци.

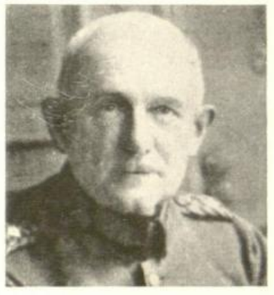

31. **фон Хепнер,** генерал, Команд. ваздухопловства.

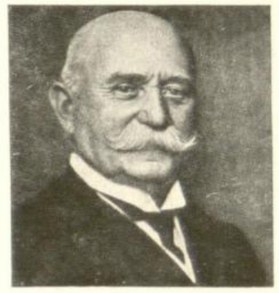

32. **Граф Цепелин,** генер. лојтн. творац воздуш. лађа.

1. **von Falk,** genlojt (2. Peš. div., Rus. Fr.). 2. **von Rekowski,** general (39. Rez. div., Z. Fr.). 3. **Clausius,** general (91. Peš. div., Rus. Fr.). 4. **Rusche,** general (92. Peš. div., Rus. Fr.). 5. **von der Goltz,** general, kommand. trupa u Finskoj. 6. **Hoffmann,** genmajor, nač. Gen. Štaba Istoč. vojske. 7. **von Koch,** general, guverner Kovna. 8. **von Alten,** general, guverner Rige. 9. **Prinz Heinrich von Preußen,** vel. admir., zapoved Balt. fl. 10. **von Tirpitz,** vel. adm., Drz. Sekr. za Marinu, tvorac flote. 11. **Köster,** vel. adm., taktički učitelj flote. 12. **von Cappelle,** vel. adm., poslednik Tirpitzov. 13. **von Pohl,** admir., Šef admiraliteta marine. 14. **von Holtzendorff,** admir., Šef admiraliteta marine. 15. **von Müller,** admir., Šef carevog marin. kabineta. 16. **Behnke,** vice-admiral, zamenio Drž. Sekr. von Capelle-a. 17. **von Ingenohl,** adm., Šef glavne pomorske flote. 18. **von Scheer,** vicadmir. (II. eskadra, Šef Admiralštaba). 19. **E. Schmidt,** vicadmir. (IV. eskadra, lin. ladja). 20. **Hipper,** kontradmir. (I. izvid. grupa-krstar.). 21. **Koch,** admiral, zast. šefa admiraliteta. 22. **von Spee,** vicadmir. (Kreuzer eskadra boj kod Hilen. ostr.). 23. **von Schröder,** admiral, Koman. marins. korp (Antwerpen). 24. **Souchon,** vicadmiral, Šef 4. eskadre (u Balt. moru). 25. **Meurer,** kontradmir. (IV. eskadre). 26. **von Trotha,** kapet. morn. (von Scheerov nač. staba). 27. **Meyer-Waldeck,** kapet. morn., kapitulirao u Kiantchou. 28. **von Lettow-Vorbeck,** general. Zapov. u Istoč. Afr. 29. **Franke,** p.-pukov., Zapoved. u jug. zap. Africi. 30. **Zimmermann,** p.-pukov. (Zapov. u Kamerunu-Zap. Afr.). 31. **von Höppner,** general, Komand. vazduhoplovstva. 32. **Graf Zeppelin,** genlojt. tvorac vazduš. ladja.

1. **von Falk,** Lieut.-Gén. (2me Div. d'Inf., F. Russe). 2. **von Rekowski,** Gén. (39me Div. de Rés., F. O.). 3. **Clausius,** Général (91me Div. d'Inf., F. Russe). 4. **Rusche,** Gén. (92me Div. d'Inf., F. Russe). 5. **von der Goltz,** Gén. (Comm. les Troupes pour la Finlande). 6. **Hoffmann,** Gén. de Brig., Chef de l'Etat-Major de l'Armée de l'Est. 7. **von Koch,** Gén., Gouv. de Kovno. 8. **von Alten,** Gén., Gouv. de Riga. 9. **Prince Heinrich von Preußen,** Gr. Amiral, Comm. en Chef de la Flotte de la Mer Baltique. 10. **von Tirpitz,** Gr. Amiral, Sec. d'Etat de la Marine, Fondateur de la Flotte. 11. **Köster,** Gr. Amiral. Instr. de la tactique maritime. 12. **von Capelle,** Gr. Amiral, Succ. de von Tirpitz. 13. **von Pohl,** Amiral, Chef de l'Etat-Major de la Marine. 14. **von Holtzendorf,** Amiral, Chef de l'Etat-Major de la Marine. 15. **von Müller,** Amiral, Chef du Cabinet de Marine de l'Empereur. 16. **Behnke,** Vice-Amiral, remplace le Secrétaire d'Etat von Capelle. 17. **von Ingenohl,** Amiral, Chef des Forces princ. de la Mar. 18. **von Scheer,** Vice-Amiral (IIme Flotte, Chef de l'Etat-Major de la Marine. 19. **E. Schmidt,** Vice-Amiral (IVme Esc. de Vaiss. de Ligne). 20. **Hipper** (Ier Gr. de Croiseurs). 21. **Koch,** Amiral, Rempl. le Chef de l'Etat-Major de la Marine. 22. **von Spee,** Vice-Amiral (Esc. de Croiseurs, la bat. aupr. de l'Ile de Hilen. 23. **von Schröder,** Amiral, Comm. du Corps de la Mar. Anvers. 24. **Souchon,** Vice-Amiral, Chef de la 4me Esc. de la Mer Balt. 25. **Meurer,** Cont.-Amiral (IVme Escadre). 26. **von Trotha,** Cap. de Vaiss. (Chef de l'Etat-Major près de Scheer). 27. **Mayer-Waldeck,** Cap. de Vaiss. (capit. à Kiautsch.). 28. **v. Lettow-Vorbeck,** Comm. en Chef dans l'Afr. Orient. 29. **Franke,** Lieut.-Col., Comm. Sup. dans l'Afr. S.O. 30. **Zimmermann,** Lieut.-Col., Comm. Sup. à Kamerun, Afr. Mérid. 31. **v. Höppner,** Comm. en Chef de la Flotte aér. 32. **Gr. Zeppelin,** Lt.-Gén. Fond. de la Flotte aér.

1. **von Falk,** Lieut.-Gen. (2nd Inf.-Div., Russ. Fr.). 2. **von Rekowski,** Gen. (39th Res.-Div., W. Fr.). 3. **Clausius,** Gen. (91st Inf.-Div., Russ. Fr.). 4. **Rusche,** Gen. (92nd Inf.-Div., Russ. Fr.) 5. **von der Goltz,** Gen. (Comm. of the troops for Finnland). 6. **Hofmann,** Major-Gen., Chief of the East Army's Gen.-Staff. 7. **von Koch,** Gen., Gov. of Kovno. 8. **von Alten,** Gen., Gov. of Riga. 9. **Prince Henry of Prussia,** Lord High-Adm., Comm. in Chief of the Baltic fleet. 10. **von Tirpitz,** Lord High-Adm., Naval-Sec. of State, Founder of the Fleet. 11. **Köster,** Lord High-Adm., Tactical Teacher for the Fleet. 12. **von Capelle,** Lord High-Adm., succ. of v. Tirpitz. 13. **von Pohl,** Adm., Chief of the Naval-Adm.-Staff. 14. **von Holtzendorf,** Adm., Chief-Adm. of the Naval-Staff. 15. **von Müller,** Adm., Chief of the Emperor's Naval-Cabinet. 16. **Behnke,** Vice-Adm., subst. for v. Capelle. State-Sec. 17. **von Ingenohl,** Adm., Chief of the main naval powers. 18. **von Scheer,** Vice-Adm. (IInd Squad., Chief of the Adm.-St.). 19. **E. Schmidt,** Vice-Adm. (IVth Squad., line ships). 20. **Hipper,** Rear-Adm. (Ist Intell. Gr. of Cruis.). 21. **Koch,** Adm., subst. of the Head of the Adm. 22. **von Spee,** Vice-Adm. (cruiser squad. of the battle of the Hilen Island). 23. **von Schröder,** Adm.-Comm. of the Navy-Corps, Antwerp. 24. **Souchon,** Vice-Adm., Chief of the 4th Squad. in the Baltic, 25. **Meurer,** Rear-Adm. (IVth Squad.). 26. **von Trotha,** Naval-Capt. (Chief of the staff under Scheer). 27. **Mayer-Waldeck,** Naval-Captain capit. at Kiautschou. 28. **von Lettow-Vorbeck,** Comm. in Chief in East-Africa. 29. **Franke,** Lieut.-Col. (Comm. in Chief in S.W. Africa). 30. **Zimmermann,** Lieut.-Col. (Comm. in Chief in Kamerun W. Africa). 31. **von Höppner,** Comm. Gen. of the Air-Forces. 32. **Graf F. Zeppelin,** Lieut.-Gen., Inventor and founder of Air ships.

Мобилизација наших противника. Mobilizacija naših protivnika. Mobilisation de nos ennemis. Our enemies mobilisation.

1. Беч. Одушевљене **аустријске трупе** полазе за границу.

2. Један **мобилисани аустријски пук** полази из Линца.

3. **Немачки обвезници** крећу у своја мобилизациона места.

4. Мобилисане трупе аустријске **„Казнене експедиције“,** упућене преко Сарајева, крећу за „окупацију“ Србије.

5. **„Излет за Париз“,** „До виђења на Булевару“, „Сврби ме оштрица мача!“

6. **Мобилисане немачке трупе** крећу за границу.

1. Beč. Oduševljene **austrijske trupe** polaze za granicu. 2. Jedan **mobilisani austrijski puk** polazi iz Linza. 3. **Nemački obveznici** kreću u svoja mobilizaciona mesta. 4. Mobilisane trupe austrijske **„Kaznene ekspedicije“,** upućene preko Sarajeva kreću za „okupaciju“ Srbije. 5. **„Izlet za Pariz“,** „Do vidjenja na Bulevaru“, „Svrbi me oštrica mača!“ 6. **Mobilisane nemačke trupe** kreću za granicu.

1. Vienne. Les **troupes autrichiennes,** remplies d'enthousiasme, partent pour la frontière. 2. Un **régiment autrichien mobilisé** quitte Linz. 3. Les Allemands qui sont **appelés au service militaire,** partent pour leurs points de mobilisation. 4. Les Troupes de «Strafexpedition» autrichiennes mobilisées et dirigées par Sarajevo, avant leur départ pour l'«Occupation» de la Serbie. 5. **«Excursion à Paris»,** «Au revoir sur les Boulevards», «La pointe de mon épée me démange!» 6. **Les troupes allemandes mobilisées** marchent vers la frontière.

1. Vienna. The enthusiastic **Austrian Troops** leave for the frontier. 2. **A mobilised Austrian Regiment** leaves Linz. 3. **The German compulsory soldiers,** leave for their mobilization places. 4. The mobilized Austrian Troops of "the **Strafexpedition"** directed via Sarajevo, before marching off "to occupy" Serbia. 5. **"Excursion to Paris",** "Au revoir on the Boulevards", "The point of my sword itches"...!! 6. **The mobilized German troops** move towards the frontier.

Мобилизација код Савезника. Mobilizacija kod Saveznika. La Mobilisation chez les Alliés. The mobilisation of the Alliés.

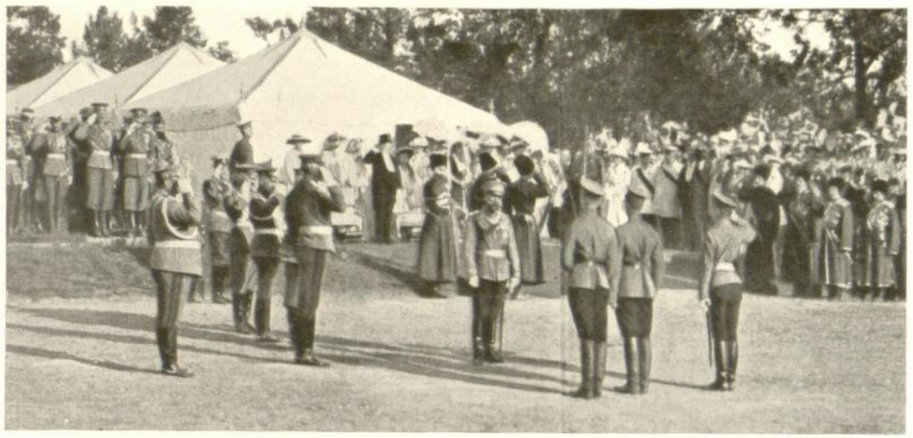

1. Руски цар прима рапорт у логору Царског Села.

2. **Дефиловање руских трупа** поред царске трибине.

3. **Жан Жорес,** социјалист, убијен 31. јула 1914. у Паризу.

4. После објављене мобилизације у Француској, **патриотске манифестације** свуда.

5. Париз. Мобилизоване јединице примају спрему; **командант пука лично проверава.**

6. Лондон. **Британски парламент** на обали Темзе.

7. Лондон. Мобилисане **трупе дефилују пред Букингамском палатом.**

8. Франц. часте и ките **енгл. војнике.**

9. **Белгија—Брисел:** Полазак народне гарде.

1. Ruski Car prima raport **u logoru Carskog Sela.** 2. **Defilovanje ruskih trupa** pored carske tribine. 3. **Jean Jaurès,** socijalist, ubijen 31. jula 1914. u Parizu. 4. Posle objavljene mobilizacije u Francuskoj, **patriotske manifestacije** svuda. 5. Pariz. Mobilizovane jedinice primaju spremu; **komandant puka lično proverava.** 6. London. **Britanski parlament** na obali Thames-e. 7. London. Mobilisane **trupe defiluju pred Bukingamskom palatom.** 8. Francuzi časte i kite **engleske vojnike.** **9. Belgija-Bruxelles:** Polazak narodne garde.

1. **Le Tzar de Russie** écoute un rapport dans le **camp de Tzarskoje. Selo.** 2. **Les Troupes Russes** défilent devant la tribune du Tzar. 3. **Jean Jaurès,** Socialiste, assassiné le 31 juillet 1914 à Paris. 4. Après la publication de la Mobilisation en France, on voit partout **l'enthousiasme patriotique.** 5. Paris. Les Unités mobilisées reçoivent leur équipement. Le **Commandant** du Régiment **contrôle personnellement.** 6. Londres. **Le Parlement Anglais** sur les bords de la Thames. 7. Londres. Les Troupes mobilisées défilent devant le **Palais de Buckingham.** 8. Les Français font des cadeaux aux Solda's anglais et leur donnent des fleurs: 9. **Belgique-Bruxelles.** Départ de la Garde Nationale.

1. The Russian Czar during the reporting in the Camp of **Carskoje Selo.** 2. **The full dress Parade** of the Russian troops before the Czar's tribune. 3. **Jean Jaurès,** Socialist, murdered in Paris 31st July 1914. 4. After the proclamation of the Mobilisation in France, patriotic manifestations were held everywhere. 5. Paris. The mobilised men receive their equipments, **the Regimental Commander controls everything, personally.** 6. London. **The British Houses of Parliament** on the bank of the Thames. 7. London. The mobilised troops **march past Buckingham Palace.** 8. The French, bestow gifts and decorate **British soldiers.** 9. **Beigium-Bruxelles.** March out of the National Guard.

1. Њ. В. **Албер I,** Краљ белгијски.

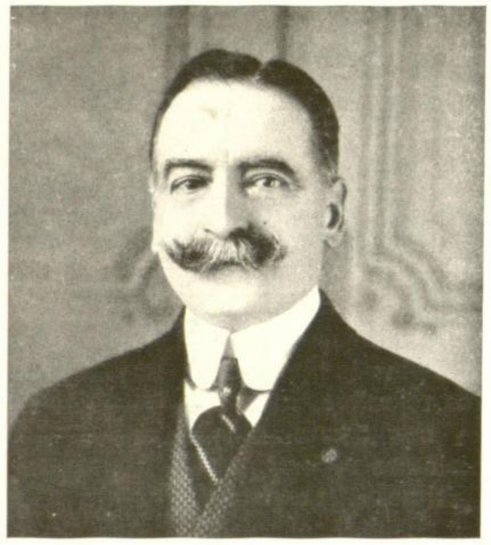

2. **Де Броквил,** Министар Председник.

3. **Белгијски стрелци,** на своме маршу за заштиту границе, воде са противником борбу у сусрету.

4. Генерал **Леман,** браниоц Лијежа.

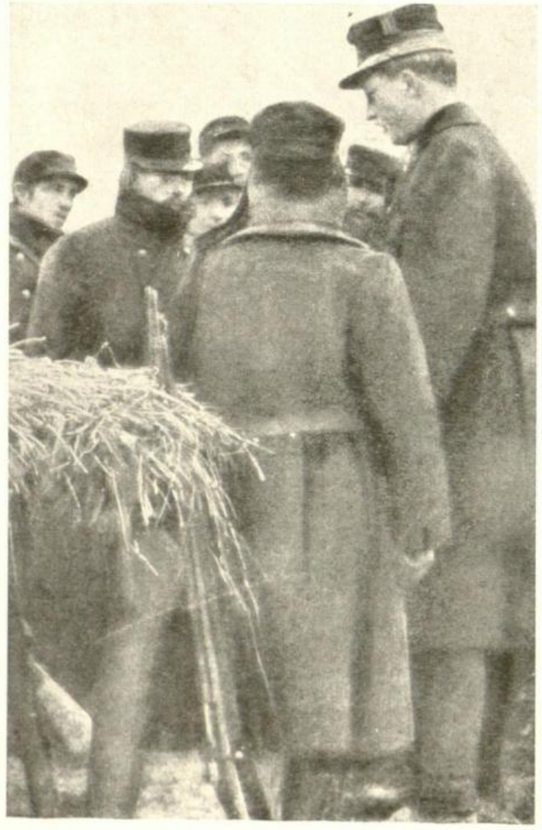

5. Краљ Албер**т на бојишту.**

6. Белгијско погранично становништво напушта своје домове и повлачи се **испред непријатељске инвазије.**

1. Nj. V. **Albert I,** Kralj belgijski. 2. **De Broqueville,** Ministar Predsednik. 3. **Belgijski strelci,** na svome maršu za zaštitu granice, vode sa protivnikom borbu u susretu. 4. General **Léman,** branioc Liège-a. 5. Kralj Albert **na bojištu.** 6. Belgijsko pogranično stanovništvo napušta svoje domove i povlači se **ispred neprijateljske invazije.**

1. S. M. **Albert I,** Roi des Belges. 2. De **Broqueville,** Président des Ministres de Belgique. 3. Les **tirailleurs** belges dans leur marche pour défendre la frontière, rencontrent l'ennemi et se battent. 4. Le Général **Léman,** Défenseur de Liège. 5. S. M. Le Roi Albert **dans les tranchées.** 6. La population belge de la frontière quitte ses maisons et se retire **devant l'invasion ennemie.**

1. H. M. **Albert I.,** King of the Belgians. 2. **De Broqueville,** Belgian Prime Minister. 3. **Belgian Rifles** on their march to protect the frontier, fight the enemy at the rencontre. 4. General **Léman,** Defender of Liège. 5. H. M. King Albert **in the trenches.** 6. The Belgian frontier inhabitants leave their houses and retreat **before the invasion of the enemy.**

Немачки напад и инвазија неутралне Белгије. Nemački napad i invazija neutralne Belgije. Attaque et pénétration des Allemands dans la Belgique neutre. The German attack and Penetration into neutral Belgium.

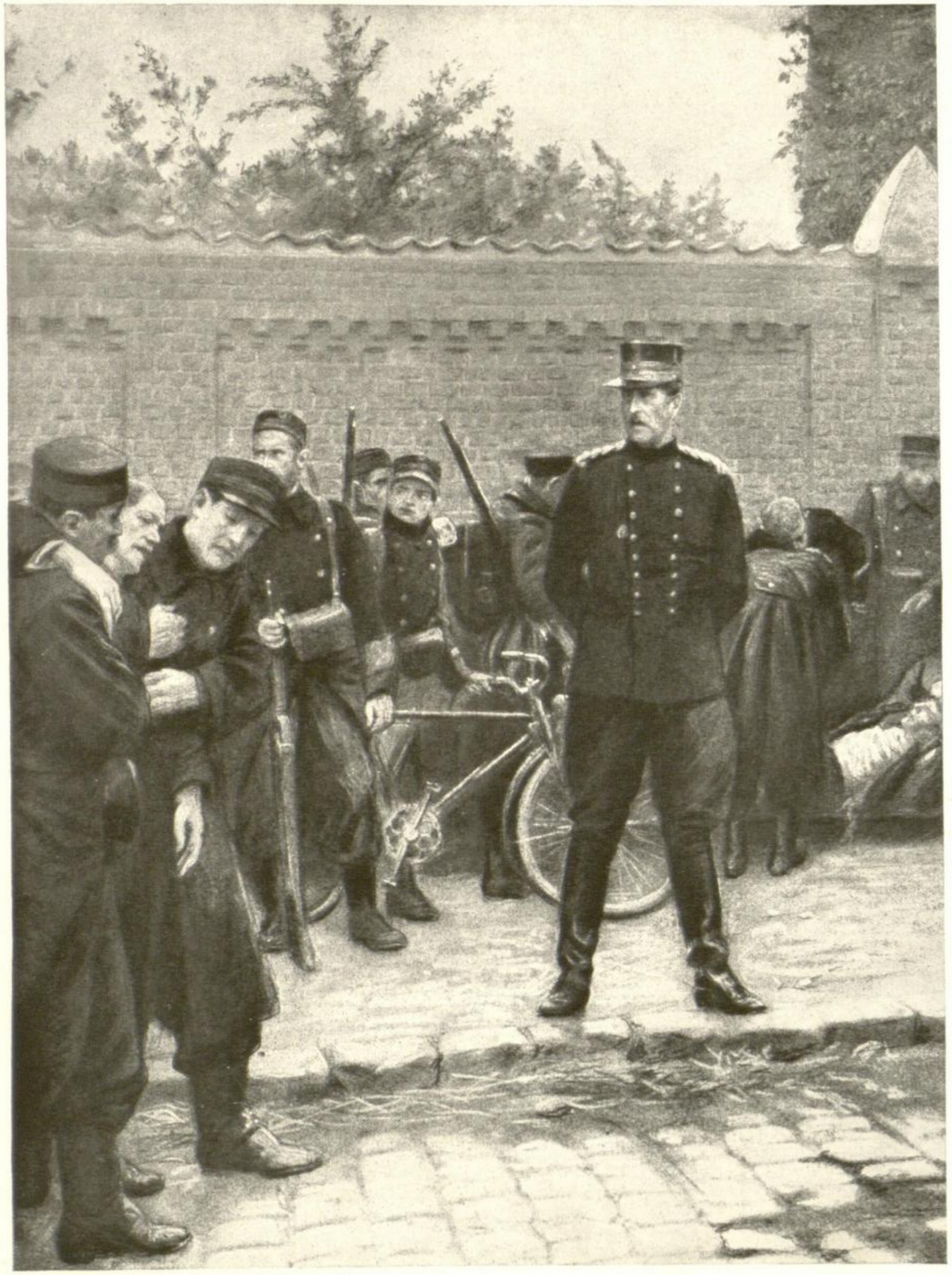

1. Белгијски Краљ **Албер**т, за време бомбардовања Анверса, посматра спровођење својих рањених војника.

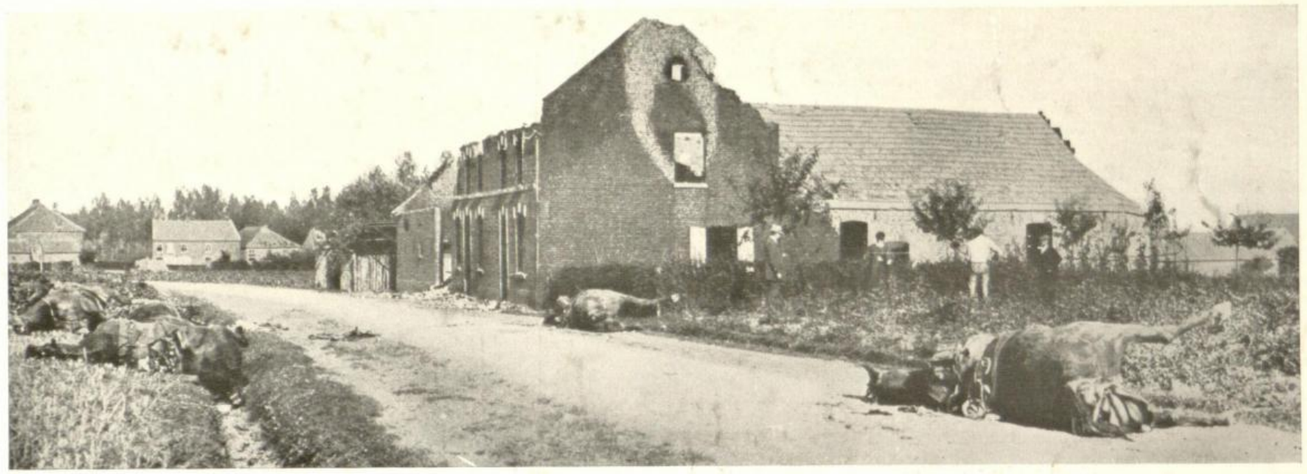

2. Трагови немачког повлачења после неуспелог покушаја да заузму прелаз Ла Гет у Хелену. (Phot. L'Illustration)

3. Белгијска коњица пред Лувеном задржава немачко наступање. (Phot. L'Illustration)

4. Белгијска велосипедска митраљеска одељења наносила су немачким коњичким извидницама велике губитке. (Phot. L'Illustration)

1. Belgijski Kralj Albert. za vreme bombardovanja Anversa, posmatra sprovodjenje svojih ranjenih vojnika. 2. Tragovi nemačkog povlačenja posle neuspelog pokušaja da zauzmu prelaz La Gette u Haelenu. 3. Belgijska konjica pred Louvenom zadržava nemačko nastupanje. 4. Belgijska velosipedska mitraljeska odelenja nanosila su nemačkim konjičkim izvidnicama velike gubitke.

1. Le Roi Albert de Belgique, pendant le bombardement d'Anvers, assiste au transport de soldats blessés. 2. Vestiges de la retraite allemande après de vains essais de forcer le passage de la Gette à Haelen. 3. La Cavalerie belge retarde l'avance des Allemands. 4. Compagnies de mitrailleurs belges à bicyclette ayant causé de grandes pertes à l'avant-garde de la cavalerie allemande.

1. The Belgian King Albert observing the transport of his wounded soldiers at the bombardment of Antwerp. 2. The traces of the German retreat after a vain attempt to force a way over la Gette a Haelen. 3. Belgian Cavalry checks the German advance before Louvain. 4. Belgian Cycle-corps Mitrailleuse-detachment caused great losses to the German cavalry-vanguard.

1. Хеј трубачу, с' бојне Дрине, де затруби збор!

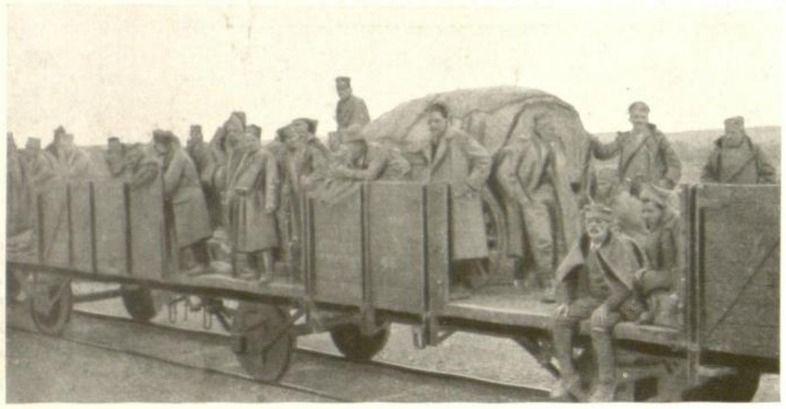

2. Транспортовање трупа за обезбеђење границе.

3. Кадровске трупе напуштају своје логоре, да би поселе важније граничне положаје и обезбедиле мобилизацију. (Phot. M. Djordjević)

4. Транспортовање артилерије за граничне отсеке.

5. Трупе напуштају своје гарнизоне и крећу за границу.

6. Трупе форсирано маршују на домаку граничног фронта.

1. Hej trubaču s' bojne Drine de zatrubi zbor! 2. Transportovanje trupa za obezbedjenje granice. 3. Kadrovske trupe napuštaju svoje logore, da bi posele važnije granične položaje i obezbedile mobilizaciju. 4. Transportovanje artilerije za granične otseke. 5. Trupe napuštaju svoje garnizone i kreću za granicu. 6. Trupe forsirano maršuju na domaku graničnog fronta.

1. Trompette de la Drina guerrière, sonne l'appel aux armes! 2. Transport de troupes pour défendre la frontière. 3. Les troupes de l'armée active quittent leur camp pour occuper les positions les plus importantes à la frontière et couvrir la mobilisation. 4. Transport d'artillerie vers les différents points d'appui de la frontière. 5. Troupes quittant leur garnison pour gagner la frontière. 6. Troupes exécutant une marche forcée à proximité immédiate de la frontière.

1. Trumpeter from the Drina, sound the call to arms! 2. Troops en route for the frontier. 3. Troops of the regular army leave their camps to occupy the most important frontier positions, and, at the same time, ensure unhindered mobilisation. 4. Artillery en route to frontier strong-points. 5. Troops leave their garrisons and commence the march to the frontier. 6. Troops during a forced march close to the frontier.

(Phot. Lj. Nedeljković)

1. Старешина омладинске организације „Душан Силни“ свира „збор“.

2. „Радо иде Србин у војнике..!“ певају регрути на путу за своју команду. (Phot. R. Marjanović)

3. „Душан Силни“ омладинска национална организација, која је према ултиматуму требала да се растури, освећује оружје.

4. „Нека да Бог, да ове пушке огласе слободу свој нашој подјармљеној браћи...“ рече стари свештеник и тако и би.

5. Наши четнички одреди крећу за заштиту границе.

1. Starešina omladinske organizacije „Dušan Silni“ svira „zbor“. 2. „Rado ide Srbin u vojnike“ ... pevaju regruti na putu za svoju komandu. 3. „Dušan Silni“ omladinska nacionalna organizacija koja je prema ultimatumu trebala da se rasturi, osvećuje oružje. 4. „Neka da Bog, da ove puške oglase slobodu svoj našoj podjarmljenoj braći“ ... reče stari sveštenik - i tako i bi. 5 Naši četnički odredi kreću za zaštitu granice.

1. Le Chef de l'organisation nationale de jeunes gens «Dušan Silni» sonne la générale! 2. Les recrues marchent en chantant vers leur garnison. 3. «Dušan Silni» (Organisation qui selon l'ultimatum devait être dissoute) consacre les armes. 4. « Dieu veuille que ces armes annoncent la liberté à tous nos frères!» Ce vœu exprimé par l'évêque pendant la consécration s'est réalisé. 5. Nos détachements de Comitadjis en marche pour protéger la frontière.

1. The Chief of the young men's society "Dušan Silni" sounds the "rally". 2. Recruits singing on the march to their garrisons. 3. The Society "Dušan Silni" (the dissolution of which the ultimatum had demanded) consecrates its arms. 4. God grant that these rifles herald freedom for "our brothers". This hope expressed at the consecration was fulfilled. 5. Our Komitadjis march to protect the frontier.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

Први дани после објаве мобилизације. Prvi dani posle objave mobilizacije. Premières journées après le lancement de l'ordre de mobilisation. Early days of mobilisation.

1. Једна група мобилисаних обвезника другог позива.

2. Обука мобилисаних обвезника трећег позива.

3. Мобилизација 8. пука трећег позива у Пожаревцу.

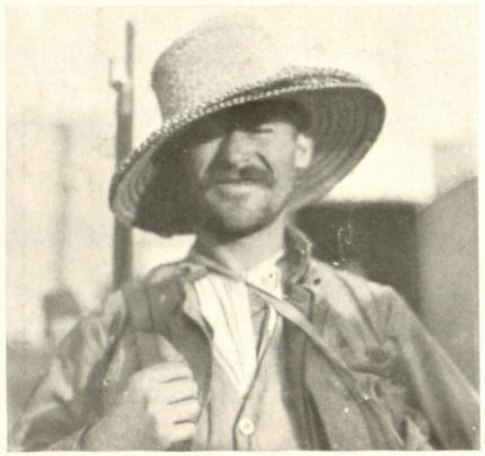

4. Друго-позивац полази за команду.

5. Друго-позивац у својој команди.

6. Тип нашег официра са села.

7. Мобилисани обвезници при деоби ручка.

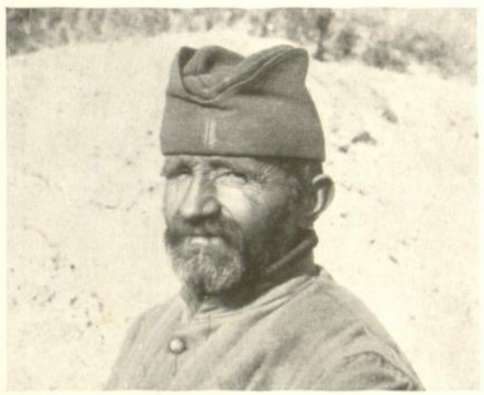

8. Два обвезника последње одбране.

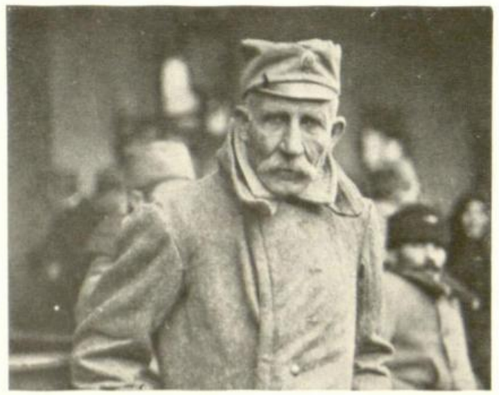

9. Један мобилисани свештеник.

10. Пецка; пук другог позива после форсираног марша; избеглице траже хлеба.

1. Jedna grupa mobilisanih obveznika **drugog poziva.** 2. Obuka mobilisanih obveznika **trećeg poziva.** 3. Mobilizacija **8. puka trećeg poziva** u Požarevcu. 4. **Drugo-pozivac** polazi za komandu. 5. **Drugo-pozivac** u svojoj komandi. 6. Tip **našeg oficira sa sela.** 7. Mobilisani obveznici pri **deobi ručka.** 8. Dva obveznika **poslednje odbrane.** 9. Jedan mobilisani **sveštenik.** 10. Pecka; puk drugog poziva posle forsiranog marša; izbeglice traže hleba.

1. Groupe d'hommes de la **deuxième reserve.** 2. Exercice exécuté par des hommes de la **troisième réserve.** 3. Mobilisation du **huitième Régiment de la troisième réserve** à Požarevac. 4. Homme de la **deuxième réserve** rejoignant son corps. 5. Homme de la **deuxième réserve** arrivé à son corps. 6. Type de notre **officier du village.** 7. Distribution de **la soupe.** 8. Deux hommes de **la dernière réserve** (reserve de la territoriale). 9. **Prêtre** mobilisé. 10. Pecka; Régiment de la deuxième réserve, après une marche forcée; des fugitifs demandent du pain à des soldats.

1. A group of **second line** reservists called up. 2. Men of the **third line** reservists at drill. 3. Mobilisation of the **third line** reservists of the **8th Regiment** in Požarevac. 4. One of the **second line** reservists sets off to join his regiment. 5. One of the **second line** reservists with his unit. 6. Type of our **village officer.** 7. Soldiers drawing their **rations.** 8. Two men of the **last reserve.** 9. A **Priest** called to the colours. 10. Pecka, a regiment of the second line reservists after a forced march; refugees beg soldiers for bread.

1. Командант Ужичке Војске, Генерал **Арачић** са својим Штабом.

2. Командант Комбиноване Дивизије Генерал **Рашић** са својим Штабом.

3. Генерал **Арачић** са Начелником Штаба планира напад.

4. Командант и Штаб Дринске Дивизије I. поз. на Гучеву.

5. Командант и Штаб Моравске Дивиз. I. поз. на Текеришу.

1. Komandant Užičke Vojske, General **Aračić** sa svojim Štabom. 2. Komandant Kombinovane Divizije General **Rašić** sa svojim Štabom. 3. General **Aračić** sa Načelnikom Štaba planira napad. 4. Komandant i Štab **Drinske** Divizije I. poz. na Gučevu. 5. Komandant i Štab **Moravske** Diviz. I. poz. na Tekerišu.

1. Le commandant de l'armée d'Užica, le général **Aračić** avec son État-Major. 2. Le commandant de la division combinée, le général **Rašić** avec son État-Major. 3. Le général **Aračić** avec le chef de son État-Major projette l'attaque. 4. Le commandant et l'État-Major de la division **Drina** I. sur Gučevo. 5. Le Commandant et l'État-Major de la division **Morava** I. sur Tekeriš.

1. General **Aračić,** commandant of the Užička Army, with his Staff. 2. General **Rašić,** commandant of the combined Division, with his staff. 3. General **Aračić** plans the attack with the Chief of his Staff. 4. Commandant and Staff **Drina** Division I. on Gučevo. 5. Commandant and Staff **Morava** Division I. on Tekeriš.

Наше најглавније четничке војводе, чланови Народне Одбране (организације, која је према ултиматуму требала да се растури).

Naše najglavnije četničke vojvode, članovi Narodne Odbrane (organizacije, koja je prema ultimatumu trebala da se rasturi).

Nos principaux chefs de Comitadjis, membres de la «Narodna Odbrana» (la Defense Nationale), organisation, qui selon l'ultimatum devait être dissoute.

Our most brillant Komitadji leaders, members of the "Narodna Odbrana" (la Defence National). The ultimatum demanded the dissolution of this organisation.

1. Јован **Довезенски.**

2. Јован **Бабунски.**

3. Ђорђе **Скопљанче.**

4. Глигор **Соколовић.**

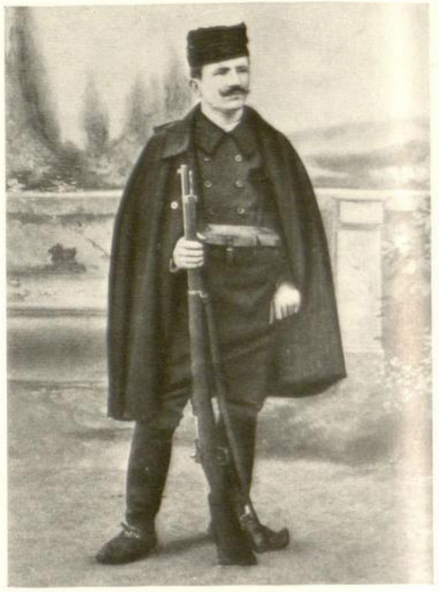

5. Војин **Поповић** „Вук", као четнички војвода.

6. Војин **Поповић** („Вук".)

7. Воја **Танкосић,** ултиматумом означен као организатор атентата и да је он дао бомбе атентаторима.

8. **Танкосић,** као четнички војвода.

9. Коста **Пећанац,** вођ устанка у Топлици 1917.

10. Коста **Војиновић,** помоћник Пећанчев.

1. Jovan **Dovezenski.** 2. Jovan **Babunski.** 3. Djordje **Skopljanče.** 4. Gligor **Sokolović.** 5. **Vojin** Popović („Vuk"), kao četnički vojvoda. 6. **Vojin** Popović („Vuk"). 7. Voja **Tankosić,** ultimatumom označen kao organizator atentata i da je on dao bombe atentatorima. 8. **Tankosić** kao četnički vojvoda. 9. Kosta **Pećanac,** vodj ustanka u Toplici 1917. (10) Kosta **Vojinović** pomoćnik Pećančev.

1. Jovan **Dovesenski.** 2. Jovan **Babunski.** 3. Djojrdje **Skopljanče.** 4. Gligor **Sokolović.** 5. **Vojin** Popović («le Loup») en Comitadji. 6. **Vojin** Popović («le Loup»). 7. Voja **Tankosić**, designé selon l'ultimatum comme organisateur de l'attentat et comme ayant remis les bombes aux auteurs de l'attentat. 8. **Tankosić** en Comitadji. 9. Kosta **Pećanac,** le guide de la révolte à Toplica 1917. 10. Kosta **Vojinović,** l'aide de Pećanac.

1. Jovan **Dovezenski.** 2. Jovan **Babunski.** 3. Dordje **Skopljanče.** 4. Gligor **Sokolović.** 5. **Vojin** Popović ("the Wolf") as Komitadji. 6. **Vojin** Popović ("the Wolf"). 7. Voja **Tankosić,** who was described in the ultimatum, as the organiser of the attempt on the Crown Prince and who was said to have provided the bombs to the organisators of the assassination. 8. **Tankosić** as Komitadji. 9. Kosta **Pećanac,** leader of the revolt in Toplica 1917. 10. Kosta **Vojinović,** Chief assistant of Pećanac.

1. Најглавније **четничке војводе** у почетку организације Народне Одбране.

2. Једна група четника из садање организације.

3. „**Петар Мркоњић** (Краљ Петар), вођ ерцеговачких усташа 1875.

4. **Војвода Вук** са својим четницима.

5. **Војвода Танкосић** са својим четницима.

1. Najglavnije **četničke vojvode** u početku organizacije Narodne Odbrane. 2. Jedna grupa četnika iz sadanje organizacije. 3. **„Petar Mrkonjić"** (Kralj Petar) vodj ercegovačkih ustaša 1875. 4. **„Vojvoda Vuk"** sa svojim četnicima. 5. **Vojvoda Tankosić** sa svojim četnicima.

1. Les **plus importants chefs Komitadjis** au début de l'organisation «Narodna Odbrana». 2. Un groupe de Komitadjis tel qu'il est actuellment organisé. 3. «**Petar Mrkonjić**» (Roi Petar) chef des révolutionnaires de l'Erzegovina en 1875. 4. «**Voivoda le Loup**» avec ses Komitadjis. 5. **Voivoda Tankosić** avec ses Komitadjis.

1. The most important **Komitadji-leaders,** at the commencement of the "Narodna Odbrana" organisation. 2. A group of the present Komitadjis. 3. **Petar Mrkonjić** (King Petar), leader of the Herzegovinian Insurgents in 1875. 4. **"Voivoda Wolf"** with his Komitadjis. 5. **Voivoda Tankosić** with his Komitadjis.

Први покрети трупа после објављене мобилизације. Prvi pokreti trupa posle objavljene mobilizacije. Les premiers mouvements des troupes après le lancement de l'ordre de mobilisation. First troop movements after the mobilisation decree.

1. Поседање **Аде Циганлије,** преко које су Аустријанци доцније извршили прелаз.

2. Стан Команданта Одреда на поплављеној Ади Циганлији.

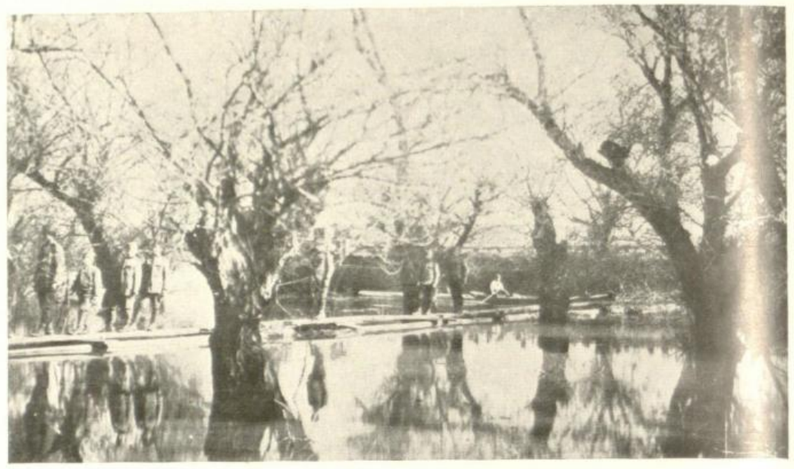

3. Врло тешко комуницирање на поседнутој ади.

4. Коњички одреди, избачени дуж целог граничног фронта, штитили су мобилизацију и стратегијски развој мобилисаних трупа.

1. Posedanje **Ade Ciganlije,** preko koje su Austrijanci docnije izvršili prelar. 2. Stan Komandanta Odreda na poplavljenoj Adi Ciganliji. 3. Vrlo teško komuniciranje na posednutoj Adi. 4. Konjički odredi, izbačeni duž celog graničnog fronta štitili su mobilizaciju i strategijski razvoj mobilisanih trupa.

1. Occupation de l'île **Ciganlija,** par laquelle les Autrichiens ont plus tard forcé le passage. 2. Quartier général du Commandant des troupes d'occupation de l'île Ciganlija. 3. Communication très difficile sur l'île occupée. 4. Des détachements de cavalerie poussés en avant, le long de toute la frontière, ont couvert la mobilisation et le déploiement stratégique des troupes mobilisées.

1. Occupation of the island **of Ciganlija** where the Austrians later forced a crossing. 2. The quarters of the Commanding Officer on the island of Ciganlija. 3. Difficulties of communication on the occupied island. 4. The advanced cavalry detachments along the frontier ensured the mobilisation and strategical development of the Armies.

Први покрети трупа после објављене мобилизације

Prvi pokreti trupa posle objavljene mobilizacije.

Les premiers mouvements des troupes après le lancement de l'ordre de mobilisation.

First troop movements after the mobilisation decree.

Трупе Моравске Дивизије I. поз. поседају аде на Дрини.

(Phot. A. Popović)

Trupe Moravske Divizije I. poz. posedaju ade na Drini.

Les troupes de la Division de la Morava, première réserve, occupent les îles de la Drina.

The troops of the Morava Division of the first reserve occupy the islands in the Drina.

1. Мобилисана Црногорска Војска креће за границу.

3. Мобилисане трупе на маршу.

4. Мобилисана тешка артилерија на маршу.

2. Пионири копају пољска утврђења у Мачви дуж Дрине.

(Phot. A. Popović)

5. Линија запрека једног утврђеног положаја.

1. Mobilisana Crnogorska Vojska kreće za granicu. 2. Pioniri kopaju poljska utvrdjenja u Mačvi duž Drine. 3. Mobilisane trupe na maršu. 4. Mobilisana teška artilerija na maršu. 5. Linija zapreka jednog utvrdjenog položaja.

1. Armée monténégrine en marche vers la frontière. 2. Sapeurs occupés à des travaux de fortification de campagne le long de la Drina à Mačva. 3. Troupes en marche. 4. Colonne d'obusiers en marche. 5. Ligne des réseaux barbelés d'une position fortifiée.

1. The Montenegrin Army marches towards the frontier. 2. Engineers erecting defences along the Drina at Mačva 3. Troops on the march. 4. Heavy howitzers on the march. 5. Wire entanglement in front of a fortified position.

1. Црногорски орлови на својим граничним стенама.

2. Црногорска пешадија брзом паљбом припрема јуриш.

1. Crnogorski orlovi na svojim graničnim stenama. 2. Crnogorska pešadija brzom paljbom priprema juriš.

1. «Les Aigles monténégrins» sur les rochers de leurs frontières. 2. L'Infanterie monténégrine se prépare par un tir rapide au dernier bond.

1. The Montenegrin „Eagles" in their rock-fastnesses on the frontier. 2. Montenegrin infantry prepare by rapid fire for the final assault.

1. **Дописник Тајмса,** као гост код Штаба Моравске дивизије.

2. **Писарница** Штаба Дивизије.

3. **Дежурство и одмарање** у Штабу Дивизије.

4. **Ордонас** у очекивању наредбе.

5. **Мил. Стојановић**, Командант „Гвозденог Пука" са штабом.

6. Пуковско **Митраљеско Одељење.**

7. **Ађутант** Штаба Дивизије са **важним** извешћем за Армију.

8. Утврђени **прихватни положај** пред Дрином Баром на Дрини.

(Phot. A. Popović)

1. **Dopisnik Tajmsa,** kao gost kod Štaba Moravske divizije. 2. **Pisarnica** Štaba Divizije. 3. **Dežurstvo** i **odmaranje** u Štabu Divizije. 4. **Ordonas** u očekivanju naredbe. 5. **Mil. Stojanović**, Komandant „Gvozdenog Puka" sa Štabom. 6. Pukovsko **Mitraljesko Odelenje.** 7. **Adjutant** Štaba Divizije sa važnim izveščem za Armiju. 8. Utvrdjeni **prihvatni položaj** pred Crnom Barom na Drini.

1. Le correspondant du «Times» hôte de l'État-Major de Morava. 2. Bureau de l'État-Major de division. 3. Service et repos dans l'État-Major de la division. 4. Ordonnance attendant des ordres. 5. Mil. Stojanović, commandant le «Regiment de Fer» avec son État-Major. 6. Détachement de mitrailleuses. 7. Adjudant de l'État Major de division porteur de nouvelles importantes pour le commandant de l'armée. 8. Position secondaire au-devant de Crna Bara le long de la Drina.

1. "Times" Correspondent as a guest of the Morava Staff Division I. 2. Divisional Staff-office. 3 Work and leisure in the Division-Staff. 4. Orderly awaiting commands. 5. Mil. Stojanović Commandant of the "Iron Regiment" with his staff. 6. Regiments mitrailleuse detachment. 7. Divisional Staff adjutant with important intelligence for the commander of the army. 8. The fortified auxilliary column position before Crna Bara langs Drina.

1. „Гвоздени Пук“ у бивaку на Текеришу. (Phot. A. Popović)

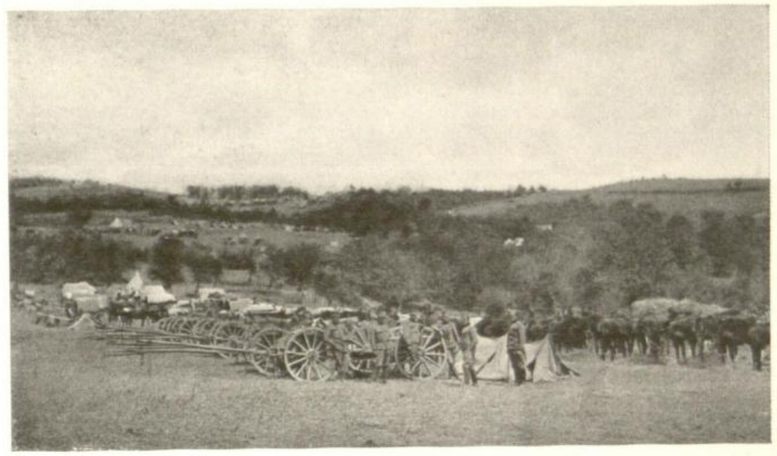

4. Артилерија у бивaку на Текеришу.

5. Резерва у земуницама позади положаја.

2. Батаљон из резерве под заклонима.

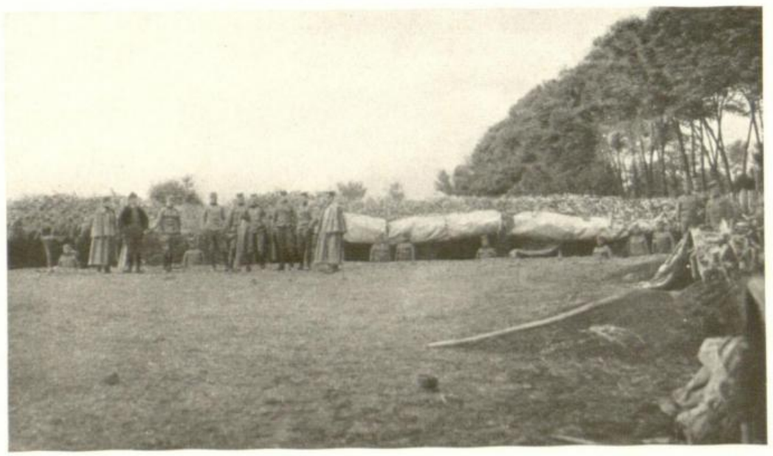

3. Пуковска резерва под заклонима.

6. Дивизијска резерва у заклонима маскираним сеном.

1. „Gvozdeni Puk“ u bivaku na Tekerišu. 2. Bataljon iz rezerve pod zaklonima. 3. Pukovska reserva pod zaklonima. 4. Artilerija u bivaku na Tekerišu. 5. Reserva u zemunicama pozadi položaja. 6. Divizijska reserva u zaklonima maskiranim senom.

1. «Le Régiment de Fer» à bivouac sur le Tekeriš. 2. Bataillon de réserve sous couverture. 3. Régiment de réserve sous abri. 4. Artillerie à bivouac sur le Tekeriš. 5. Une réserve en abri derrière les positions. 6. Une réserve de division en abri masqué avec du foin.

1. "The Iron Regiment" in bivouacs at Tekeriš. 2. A Reserve Battalion under cover. 3. Regimental reserve under cover. 4. Artillery in bivouacs at Tekeriš. 5. The Reserves under cover behind the position. 6. The regimental reserves under cover masked with hay.

Артилерија у гоњењу противника журно мења положај.

(Phot. R. Marjanović)

Artilerija u goajenju protivnika žurno menja položaj.

Artillerie poursuivant l'ennemi et changeant à la hâte de position.

Artillery in pursuit of the enemy changes position hastily.

Дивизијска муниционa колонa у снежном биваку. (Phot. R. Marjanović)

Divizijska municiona kolona u snežnom bivaku. Une colonne de munition de division bivouaquant dans la neige. Divisional munition column in snowed-up bivouac.

1. Један од безбројних случајева извлачења муниџијских кара на неприступне положаје.

(Phot. R. Marjanović)

2. У извлачењу топова уз стрмене положаје помагали су војницима врло често и жене и деца из околине.

3. Тешка артилерија у гоњењу мења положај.

(Phot. R. Marjanović)

4. Мостови трен са понтонима хита месту прелаза.

1. Jedan od bezbrojnih slučajeva izvlačenja municijskih kara na nepristupne položaje. 2. U izvlačenju topova uz strmene položaje pomagali su vojnicima vrlo često i žene i deca iz okoline. 3. Teška artilerija u gonjenju menja položaj. 4. Mostovi tren sa pontonima hita mestu prelaza.

1. Un des nombreux cas dans lesquels les voitures de munitions passent à travers des positions inaccessibles. 2. Pour mettre en place les canons sur des positions abruptes, les soldats ont été bien souvent aidés par des femmes et des enfants des environs. 3. L'artillerie lourde change de position pendant la poursuite. 4. Un detachement de pontonniers se hâte vers le lieu de passage avec des pontons.

1. One of numerous instances in which munition wagons have to be dragged into most difficult positions. 2. Women and children often when cannons have been drawn up steep places have helped the soldiers. 3. Heavy artillery changes position whilst in pursuit. 4. Pioneer detachment with pontoons hastening to the fords.

1. Наши силни „пољаци“ у гоњењу противника журно мењају положај. (Phot. R. Marjanović)

2. Невероватно извлачење пољских топова у царство орлова. (Phot. Lj. Nedeljković)

3. „Пољаци“ избијају на нови положај. (Phot. R. Šuković)

4. На врло тешким окукама и узбрдицама пешаци су често на рукама извлачили топове. (Phot. Lj. Nedeljković)

1. Naši silni „poljaci“ u gonjenju protivnika žurno menjaju položaj. 2. Neverovatno izvlačenje topova u carstvo orlova. 3. „Poljaci izbijaju na novi položaj. 4. Na vrlo teškim okukama i uzbrdicama pešaci su često na rukama izvlačili topove.

1. Notre puissante artillerie de campagne en poursuivant l'ennemi change à la hâte de position. 2. Passage incroyable des canons dans le royaume des aigles. 3. L'artillerie de campagne rejoignant la nouvelle position. 4. Les fantassins ont souvent tiré les canons avec les mains pour les faire passer des courbes très escarpées et des hauteurs fort raides.

1. Our powerful field Artillery whilst in pursuit of the enemy, changes position. 2. The drawing up of the guns to the realm of the Eagle. The field Artillery starts off to take a fresh position. 4. The Infantry was often compelled to draw the guns up sharp curves and steep heights by hand.

1. Тешко извлачење топова по блатњавом и стрмом сеоском путу.

2. Артилеријске резервне запреге.

3. Форсирани марш ради попуне муниције.

4. Капетан **Драгослав Милосављевић** са својом батеријом коси са Оструж**ни**це непријатељске нападне колоне.

5. Градски мерзери.

6. Опсадни градски топ Одбране Београда.

1) Teško izvlačenje topova po blatnjavom i strmom seoskom putu. 2. Artilerijske rezervne zaprege. 3 Forsirani marš radi popune municije. 4. Kapetan **Dragoslav Milosavljević** sa svojom baterijom kosi sa Ostružnice neprijateljske napadne kolone. 5. Gradski merzeri. 6. Opsadni gradski top Odbrane Beograda.

1. Un tirage difficile de canons par un chemin de village boueux. 2. L'attelage réserve de l'artillerie. 3. Marche forcée pour compléter les munitions. 4. Le capitaine **Dragoslav Milosavljević** fauche avec sa batterie d'Ostrožnica les colonnes d'attaques des ennemis. 5. Un mortier d'artillerie de siége. 6. Un canon de siége appartenant à la Défense de Beograd.

1. Difficult dragging of guns over steep and dirty village streets. 2. Reserve Artillery team. 3. A compulsory march to supplement munition. 3. Captain **Dragoslav Milosavljević** and his Battery at Ostružnica exterminates the enemy's attacking columns. 5. The Garrison artillery gun. 6. Siege garrison artillery guns at the Defence of Beograd.

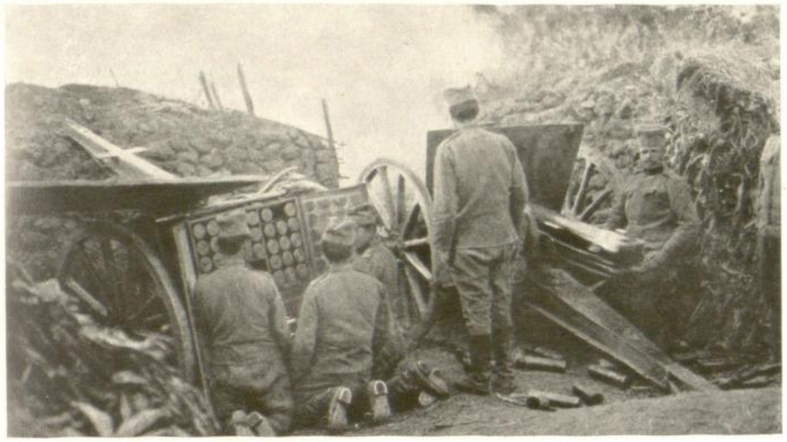

1. Наши „пољаци“ дејствују у одбрани Црне Баре у Мачви.

2. Наши „пољаци“ дејствују у одбрани Саве.

3. Градска хаубица дејствује у одбрани Београда.

4. Хаубичка батерија у Остружници за време затишја.

5. **Сир Томас Липтон,** као гост код једне наше опсадне батерије.

6. Истоваривање енглеских опсадних топова приданих Одбрани Београда.

1. Naši „poljaci“ dejstvuju u odbrani Crne Bare u Mačvi. 2. Naši „poljaci“ dejstvuju u odbrani Save. 3. Gradska haubica dejstvuje u odbrani Beograda. 4. Haubička baterija u Ostružnici za vreme zatišja. 5. **Sir Tomas Lipton** kao gost kod jedne naše opsadne baterije. 6. Istovarivanje engleskih opsadnih topova pridanih Odbrani Beograda.

1. Nos canons de campagne en action pour la défense de Crna Bara à Mačva. 2. Nos canons de campagne en activité pour la défense du fleuve la Sava. 3. Les obusiers de forteresse en action pour la défense de Beograd. 4. La batterie des obusiers à Ostružnica pendant une trêve. 5. Sir **Thomas Lipton,** hôte d'une de nos batterie de siège. 6. Déchargement des canons de siège anglais, destinés pour la Défence de Beograd.

1. Our field guns in action for the defence of Crna Bara in Mačva. 2. Our field guns in action for the defence of the river Sava. 3. Fortification howitzers for the defence of Beograde. 4. Howitzer batteries in Ostružnica during a firing pause. 5. **Sir Thomas Lipton** as guest of our Siege Battery. 6. The loading of English siege cannons which were attached to the Defence of Beograd.

Жене са децом и старци, напуштали су своје домове, које је рушила и палила непријатељска артилерија, и, злопатећи се под ведрим небом, сејали гробовима путеве свога повлачења. (Phot. A. Popović)

Žene sa decom i starci, napuštali su svoje domove, koje je rušila i palila neprijateljska artilerija, i, zlopateći se pod vedrim nebom, sejali grobovima puteve svoga povlačenja.

Les femmes avec les enfants et les vieillards ont quitté leur foyer que l'artillerie ennemie avait détruit et incendié et, souffrant constamment sous le ciel ouvert, ont semé de leur tombé les chemins de leur retraite.

Women, children and old people whose homes having been destroyed and burnt by the enemy, have had to live in the open air amid great sufferings, their path being strewn with graves.

1. Готово сви путови су били закрчени несрећним избеглицама. (Phot. R. Marjanović)

2. Народ се је повлачио спасавајући најнужније потребе и стоку. (Phot. R. Marjanović)

3. На колима товарени су болесници, деца и храна за људе и стоку.

(Phot. M. Radosavljević)

4—5. На железничкој станици у Реснику. Несрећне избеглице повлачиле су се од једне до друге железничке станице, умирући од глади, зиме и напора. (Phot. M. Radosavljević)

1. Gotovo svi putovi su bili zakrčeni nesrećnim izbeglicama. 2. Narod se je povlačio spasavajući najnužnije potrebe i stoku. 3. Na kolima tovareni su bolesnici, deca i hrana za ljude i stoku. 4-5. Na železničkoj stanici u Resniku. Nesrećne izbeglice povlačile su se od jedne do druge železničke stanice, umirući od gladi, zime i napora.

1. Presque tous les chemins ont été barrés par des malheureux fugitifs sans toit. 2. La population en retraite sauvant l'indispensable et les bestiaux. 3. Des chariots étaient chargés de malades, d'enfants et de vivres pour les hommes et le bétail. 4-5. A la gare de Resnik. Les malheureux fugitifs fuyaient d'une gare à l'autre, mourant en route de faim, de froid et de fatigue.

1. Almost all roads were filled with homeless fugitives. 2. The population fleeing, rescuing only bare necessities and live stock. 3. Carts were employed only for the transport of children, the sick, and for provisions. 4-5. At a Railway-station in Resnik. The unfortunate fugitives fled from one Railway-station to the next, some often dying of hunger, cold, and exhaustion on the way.

1. Отворено дејство топа у одбрани савске обале код Остружнице.

2. Дејство топова из заклона.

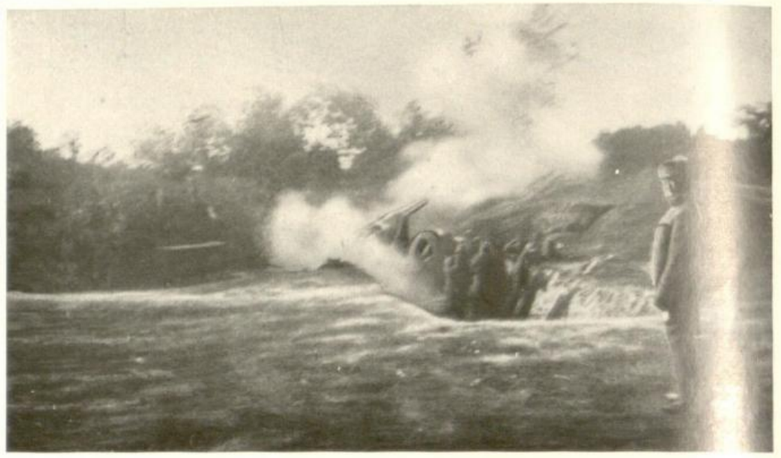

3. Посредно дејство градских топова обалске одбране Дрине код Црне Баре.

4. Каре и запрега скривене у шумарку иза батерије код Остружнице.

5. Прекид између новог пуњења и осматрања дејства избаченог зрна.

6. Батерија градских хаубица на Јеленчи

(Phot M. Pavlović)

1. Otvoreno dejstvo topa u odbrani savske obale kod Ostružnice. 2. Dejstvo topova iz zaklona. 3. Posredno dejstvo gradskih topova obalske odbrane Drine kod Crne Bare. 4. Kare i zaprega skrivene u šumarku iza baterije kod Ostružnice. 5. Prekid izmedju novog punjenja i osmatranja dejstva izbačenog zrna. 6. Baterija gradskih haubica na Jelenči.

1. L'action ouverte d'un canon de la défense de la rive de Sava près d'Ostružnica. 2. L'action du canon placé sous la couverture. 3. L'action indirecte des canons de siège pour la défense des rives de Drina près de Crna-Bara. 4. Des voitures de munition et des attelages cachés dans les forêts derrière la batterie. 5. Intervalle entre le nouveau tir et le contrôle de l'effet du coup tiré. 6. Batterie d'obusiers de forteresse placée à Jelenča.

1. An open action of guns defending the banks of the Sava at Ostružnica. 2. The action of guns under cover. 3. Indirect action of siege guns for the defence of the banks of the Drina at Crna Bara. 4. Ammunition wagons and teams hidden in the small wood behind the Battery position. 5. A pause between firing a fresh shot and controlling the result of the shot already fired. 6. Siege-howitzer Battery on Jelenča.

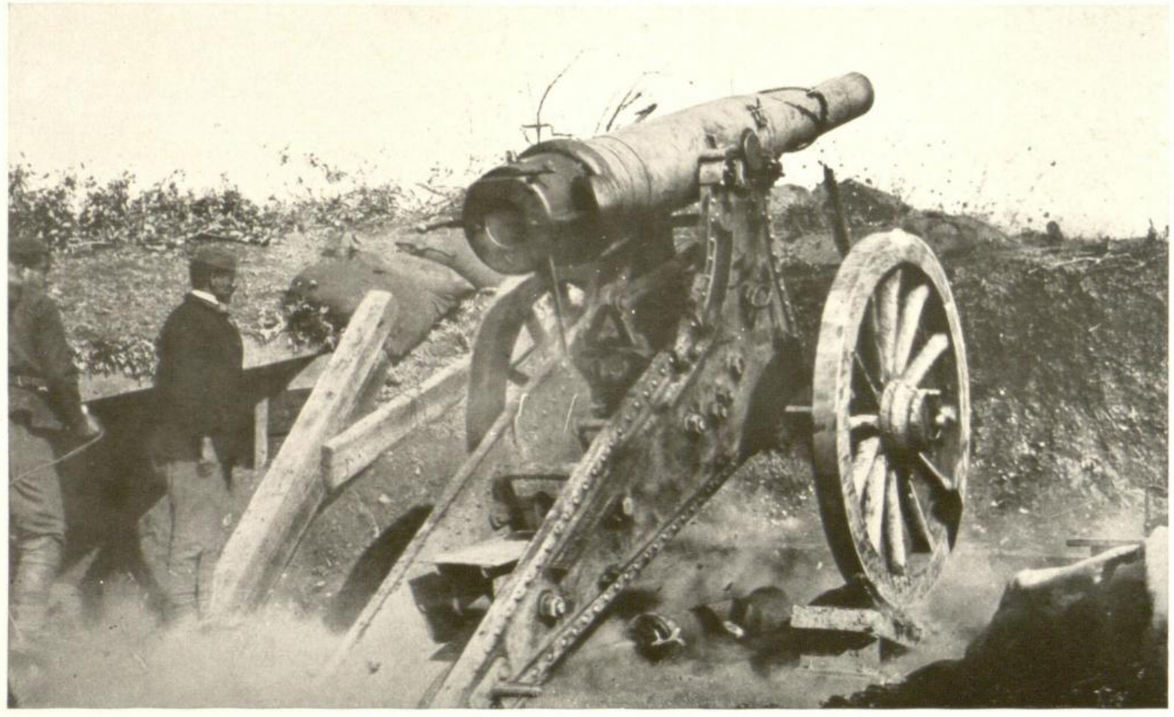

1. Црногорски 15 см. хаубица на положају према **Билећу.**

2. Црногорска тешка артилерија брани **Ловћенске положаје.**

3. **Црногорски главари** поздрављају Краља.

4. **Црногорски Краљ Никола** са својим Начелником Штаба, ђенералом Божом **Јанковићем,** на Ветреном Млину. (Phot. B. Nešić.

1. Crnogorski 15 cm haubica na položaju prema **Bileću.** 2. Crnogorska teška artilerija brani **Lovćenske položaje.** 3. **Crnogorski glavari** pozdravljaju Kralja. 4. **Crnogorski Kralj Nikola** sa Načelnikom Štaba generalom **Božom Jankovićem** na Vetrenom Mlinu.

1. Des obusiers monténégrins de 15 cm placés en position vis-à-vis de **Bileće.** 2. L'artillerie lourde monténégrine défendant les positions de **Lovćen.** 3. Des **Chefs monténégrins** saluent le roi. 4. **S. M. Nikola, Roi de Monténégro** avec le général serbe **Boža Janković,** son chef d'Etat-Major à Vetreni Mlin.

1. Montenegrin 15 cm Howitzer position opposite **Bileće.** 2. Montenegrin heavy Artillery defends the **Lovćen** position. 3. **Montenegrin Chiefs greet** the King. 4. The **Montenegrin King Nikola** with the Chief of the Staff, the Serbian General **Boža Janković** on Vetreni Mlin.

1. **Принц Ђорђе** са својим митраљезима коси непријатељске редове.

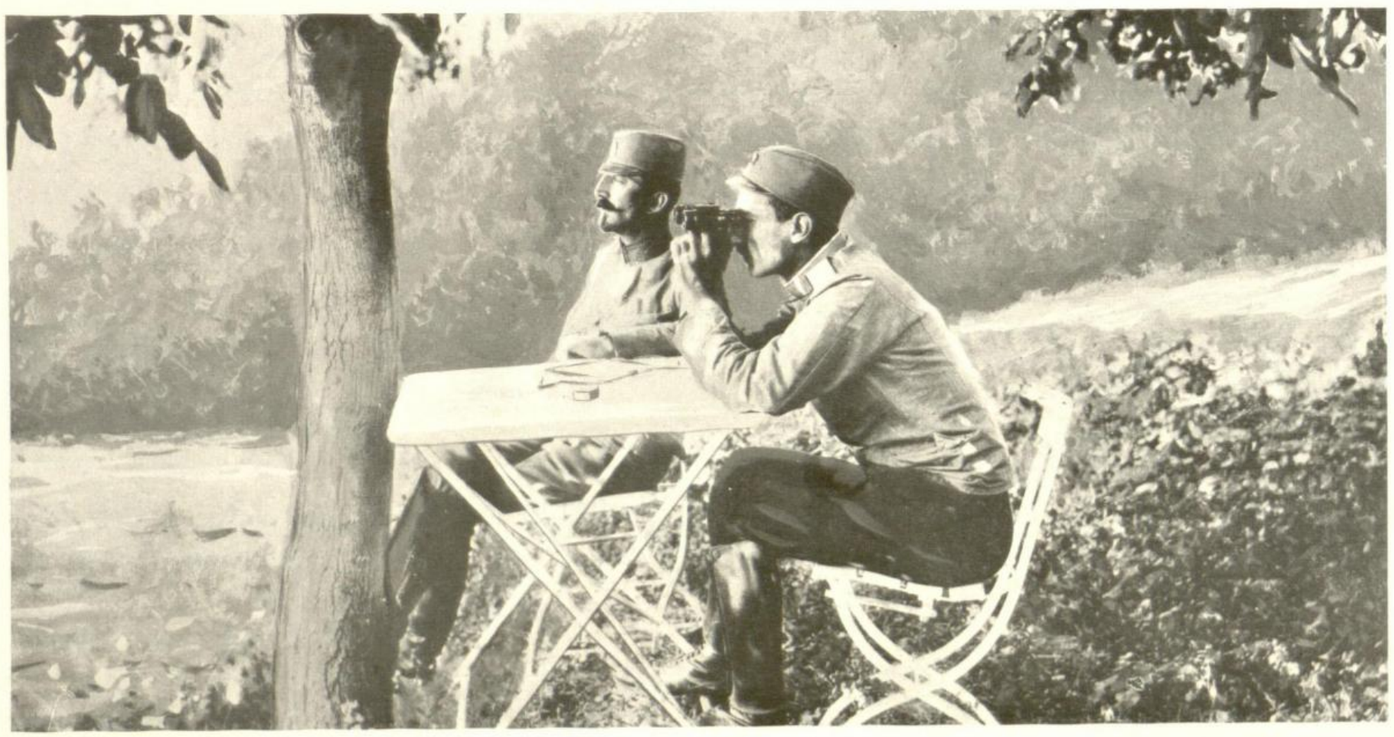

2. **Принц Ђорђе** прати кретање непријатељских колона.

3. **Принц Ђорђе** као ратник.

1. **Princ Djordje** sa svojim mitraljezima kosi neprijateljske redove. 2. **Princ Djordje** prati kretanje neprijateljskih kolona. 3. **Princ Djordje** kao ratnik.

1. Le **Prince Djordje** fauche avec ses mitrailleuses les colonnes ennemies. 2. Le **Prince Diordje** observe les mouvements des colonnes ennemies. 3. Le **Prince Djordje** en guerrier.

1. **Prince Djordje** with his mitrailleuse cuts down the enemies lines. 2. **Prince Djordje** observing the movements of the enemies' columns. 3. **Prince Djordje** as a warrior.

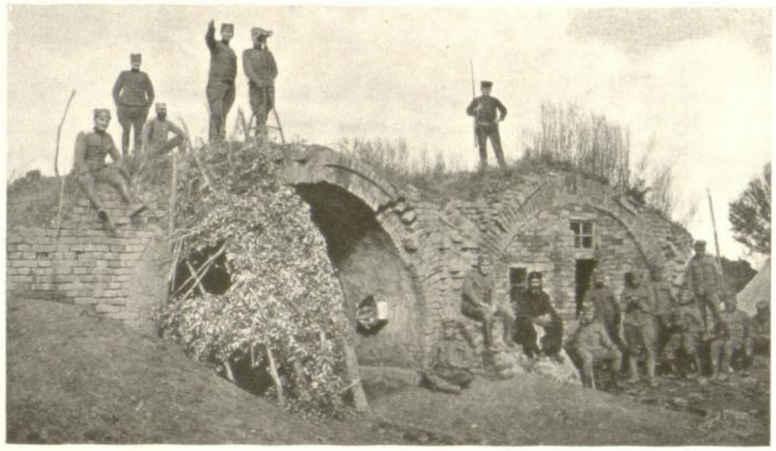

1. Наши осматрачи на циглани Самуровића у Мачви.

2. Уочи напада Командант Пука указује правце наступања.

3. Испитивање ада на Дрини.

4. Читање једног интересантног извештаја.

5. **Принц Ђорђе** испитује рањенике, убрзо затим је и сам био рањен на **Мачковом Камену.**

6. Осматрач бди на истакнутој тачци.

7. Стална (непокретна) безжична станица.

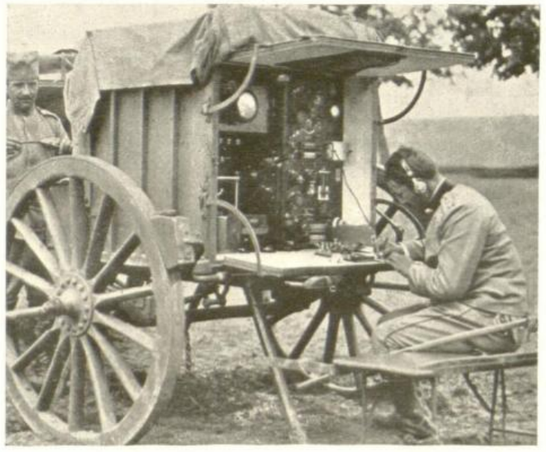

8. Пољска (покретна) безжична станица.

9. Дивизијска централа у земуници.

10. Хелиографска станица.

1. Naši osmatrači na ciglani Samurovića u Mačvi. 2. Uoči napada Komandant Puka ukazuje pravce nastupanja. 3. Ispitivanje ada na Drini. 4. Čitanje jednog interesantnog izveštaja. 5. **Prince Djordje** ispituje ranjenike, ubrzo zatim je i sam bio ranjen na **Mačkovom Kamenu.** 6. Osmatrač bdi na istaknutoj tački. 7. Stalna (nepokretna) bežična stanica. 8. Poljska (pokretna) bežična stanica. 9. Divizijska centrala u zemunici. 10. Heliografska stanica.

1. Nos postes d'observation sur la tuilerie de Samurović à Mačva. 2. La veille de l'attaque le commandeur du régiment montre les directions des opérations. 3. Examination des îlots de Drina. 4. Lecture d'une communication intéressante. 5. Le **Prince Djordje** se renseigne chez un blessé peu de temps avant d'être blessé lui-même à **Mačkov Kamen.** 6. L'observateur veille sur un point avancé. 7. La station T. S. F. permanente. 8. La station T. S. F. de campagne. 9. La centrale téléphonique de la division en abri. 10. La station héliographique.

1. Our observer on the trick works of Samurović in Mačva. 2. On the eve of the attack the commander of the regiment points out the direction where the attack is to be made. 3. Examination of the Drina Island. 4. News of an interesting piece of intelligence. 5. **Prince Djordje** makes inquiries of a woundel soldier, shortly before he himself was wounded at **Mačkov Kamen.** 6. The observer watches on an exposed position. 7. Permanent wireless station. 8. A moveable wireless station. 9. A division telephone-exchange in the trenches. 10. A heliograph station.

1. Митраљеско оделење **дејствује отворено** на противника, који се повлачи преко Дрине.

2. Обалска **мртва стража.**

3. **Осматрач** на Калемегдану.

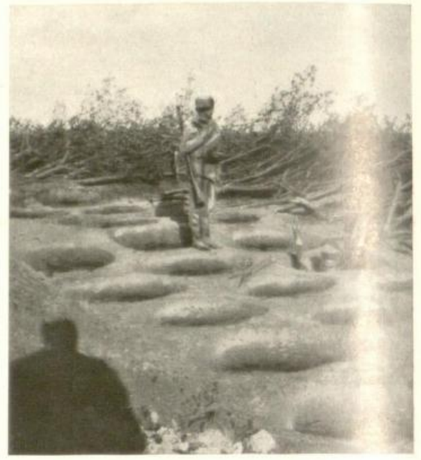

4. Курјачке рупе и запреке.

5. **Орловско око** наше патроле претходнице. (Phot. Tchernov)

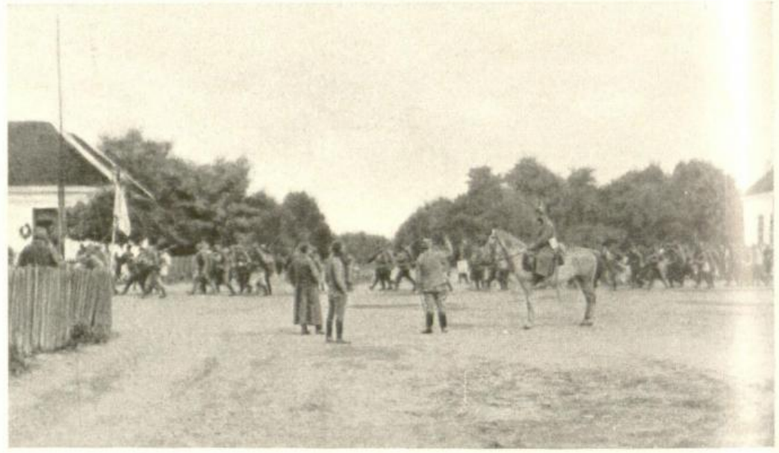

6. **Појачања** хитају у помоћ трупама у Мачви.

7. Наши гоне противника, који се повлачи ка Лазаревцу.

1. Mitraljesko odelenje **dejstvuje otvoreno** na protivnika koji se povlači preko Drine. 2. Obalska **mrtva straža.** 3. Osmatrač na Kalemegdanu. 4. **Kurjačke rupe** i zapreke. 5. **Orlovsko oko** naše patrole prethodnice. 6. **Pojačanja** hitaju u pomoć trupama u Mačvi. 7. Naši gone protivnika koji se povlači ka **Lazarevcu.**

1. Le **tir** d'un détachement de mitrailleuses ouvert contre l'ennemi qui se retire de l'autre côté de la Drina. 2. Une sentinelle double d'avant-garde défendant la rive. 3. Un observateur à Kalemegdan. 4. Des **trous de loup** et les abatis de branches. 5. «**L'œil de l'aigle**» de notre patrouille d'avant-garde. 6. Les **renforts** au secours des troupes à Mačva 7. Nos troupes poursuivent les ennemis qui se retirent vers **Lazarevac.**

1. The mitrailleuse section takes **open action** against the enemy who retires across the Drina. The **outpost** of the river-side defence. 3. An observer on Kalemegdan. **4. Pits** and **Tree** obstacles. 5. The **"eagle eye"** of our advance guard patrol. 6. The **reinforcements** hasten to the aid of the troops in Mačva. 7. Our troops follow the enemy who withdraws towards **Lazarevac.**

1. Трећи позив на Ади **Малој Циганлији** одбија напад.

2. Одбрана Аде Мале Циганлије.

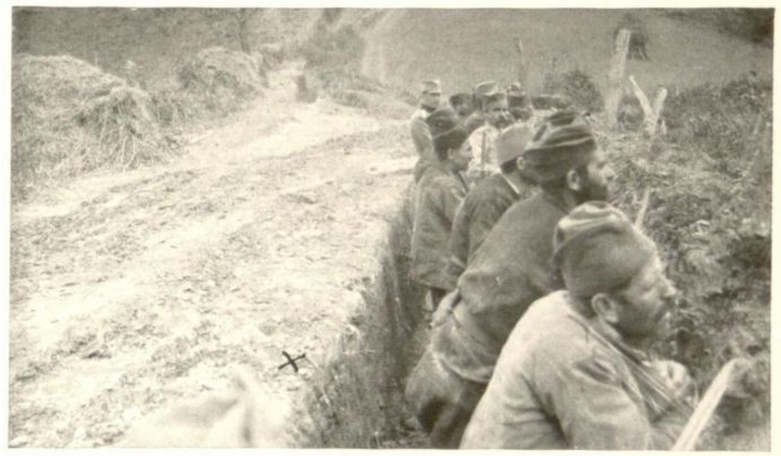

3. 8. пук II. поз на Равном Брду-Кулинама (× место где је погинуо **Д. Рибникар,** Уредник „Политике").

4. Као снопље лежали су Аустријски војници покошени нашим митраљезима. (Phot. R. Šuković)

1. Treći poziv na adi **Maloj Ciganliji,** odbija napad. 2. Odbrana ade Male Ciganlije. 3. 8. puk II poziva na Ravnom Brdu-Kulinama (× mesto gde je poginuo **D. Ribnikar,** Urednik Politike). 4. Kao snoplje ležali su Austrijski vojnici pokoseni našim mitraljezima. 5. Trupe II. poziva u rovovima posle odbijenog naleta. 6. II. poziv i komite iz **oklopnog pontona** dejstvuju na protivnika.

1. La troisième réserve repousse l'attaque de l'ennemi de l'île **Mala Ciganlija.** 2. La défense de l'île Mala Ciganlija. 3. Le 8me Régiment de la 2ème Réserve à Ravno-Brdo Kuline (× la croix montre la place ou est tombé le **D. Ribnikar,** chef rédacteur du «Politika»). 4. Comme les gerbes, les envahisseurs autrichiens gisaient fauchés par nos mitrailleuses. 5. Les troupes de la 2me Réserve dans les tranchées après l'attaque repoussée. 6. La seconde réserve et les Komitadjis tirent contre l'ennemi d'un **ponton blindé.**

5. Трупе II. позива у роговима после одбијеног налета.

6 II. позив и комите из **оклопног понтона** дејствују на противника.

1. The third reserve repels the attack on the **Mala Ciganlija.** 2. The defence of the Island Mala Ciganlija. 3. The 8th Regiment of the second Reserve on Ravno Brdo-Kuline (× shows the spot where Captain **D. Ribnikar,** Chief Editor of "Politika", fell). 4. The Austrian invaders lay as sheaves mown down by our mitrailleuse. 5. The troops of the second Reserves in the trenches after the repulsion. 6. The second Rerserves and komitadjis firing on the enemy from an **armoured pontoon.**

1. Одбрана Дунава са **градских бедема.** (Phot. M. Djordjević)

2. Браниоци савске обале за време **затишја** (Phot. M. Djordjević)

3. **Одбрана Саве** према Остружници. (Phot. D. Milosavljević)

4. Трупе из резерве крећу напред, ради **појачања.**

1. Odbrana Dunava sa **gradskih bedema.** 2. Branioci savske obale za vreme **zatišja.** 3. **Odbrana Save** prema Ostružnici. 4. Trupe iz rezerve kreću napred, radi **pojačanja.**

1. La défense du Danube du haut des **remparts de la cidatelle.** 2. Les défenseurs des rives de la Sava pendant une **trève.** 3. **Défense de la Sava,** vue du côté d'Ostružnica. 4. Des troupes de la Réserve s'avancent pour le **renforcement.**

1. The defence of the Danube from the **fortress walls.** 2. The defenders of the Sava river at the time of **intervals in firing.** 3. The Defence of the Sava opposite Ostružnica. 4. The reserve forces advancing further **to aid.**

1. **Стратегијска резерва** врши бочни марш за обухват противника. (Phot. R. Marjanović)

2. Артилерија прати стратегијску резерву на обухватном маневру.

3. **Краљ Петар,** присуствује решавању распореда трупа и поседању положаја. (Phot. R. Marjanović)

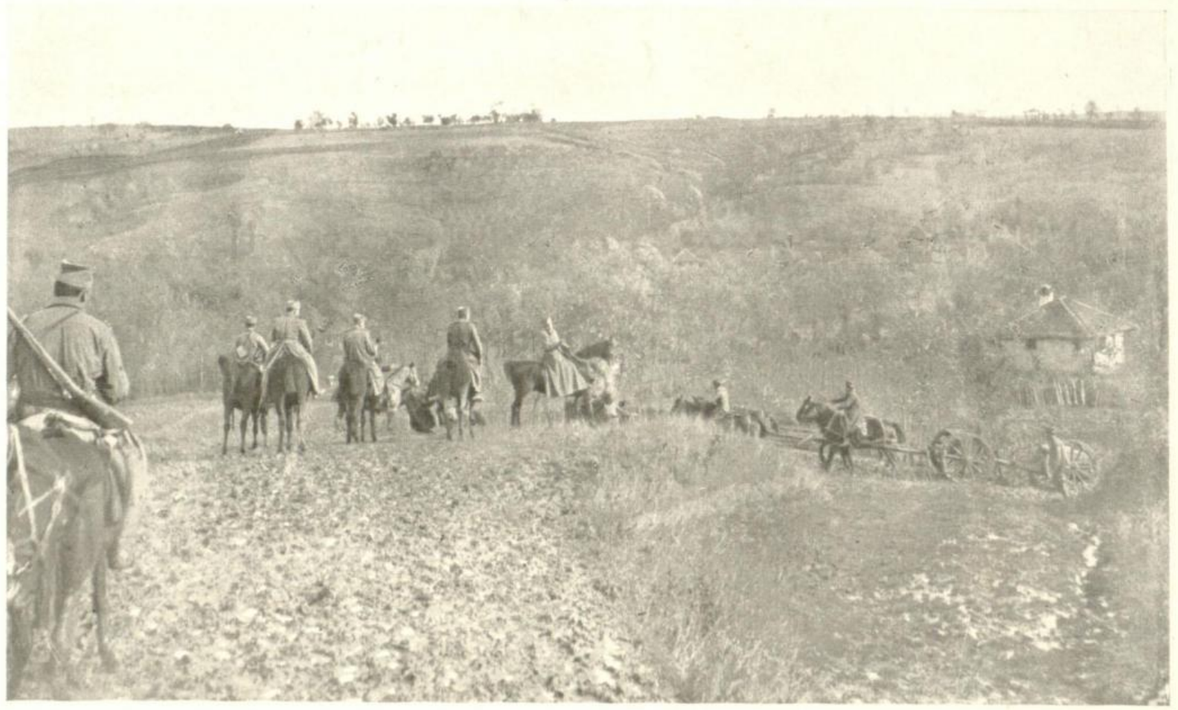

4. **Краљ Петар** присутствује извлачењу и распореду артилерије на положају.

1. **Strategijska rezerva** vrši bočni marš za obuhvat protivnika. 2. Artilerija prati strategijsku rezervu na obuhvatnom manevru. 3. **Kralj Petar,** prisustvuje rešavanju rasporeda trupa i posedanju položaja. 4. **Kralj Petar** prisustvuje izvlačenju i rasporedu artilerije na položaju.

1. La **réserve stratégique** exécute une marche de flanc pour encercler l'ennemi. 2. L'artillerie accompagne les réserves stratégiques exécutant la manœuvre d'encerclement. 3. Le **Roi Petar** assistant aux décisions de la distribution des troupes et l'occupation des positions. 4. Le **Roi Petar** assiste au passage des canons et à leur distribution sur les positions.

1. The **strategic Reserves** performing a flank march to surround the enemy. 2. Artillery accompanies the strategic Reserves in their enveloping tactics. 3. **King Petar** is present at the decision as to the division of troops and the occupation of position. 4. **King Petar** is present at the drawing up of the divisional artillery at the various positions.

1. Трупе I. позива на **кратком одмору** за време марша. (Phot. Lj. Nedeljković)

2. Трупе I. позива на **дужем одмору** за време марша. (Phot. Lj. Nedeljković)

3. Трупе I. позива **на крају људске моћи,** после дугог усиљеног маршовања, заноћавају под ведрим небом, да би раном зором нанеле **одлучни удар** непријатељу и решиле битку.

1. Trupe I. poziva na kratkom odmoru za vreme marša. 2. Trupe I. poziva na dužem odmoru za vreme marša. 3. Trupe I. poziva **na kraju ljudske moći,** posle dugog usiljenog maršovanja, zanoćavaju pod vedrim nebom, da bi ranom zorom nanele **odlučni udar,** neprijatelju i rešile bitku.

1. Les troupes de la première réserve pendant un **petit repos**, après une marche. 2. Les troupes de la première réserve pendant un **long repos** après une marche. 3. Les troupes de la première réserve à **bout de forces,** après de longues marches forcées passent la nuit à la belle étoile pour entreprendre à l'aube **un coup décisif** contre l'ennemi et pour finir la bataille.

1. The first reserve having a **short rest** on march. 2. The Troops of the Ist reserve having a **long rest** on march. 3. The Troops of the first reserve at the **end of human endurance** in the open air bivouac after a long and forced march, prepared at dawn to undertake **decisive action** against the enemy and thus to bring the battle to a termination.

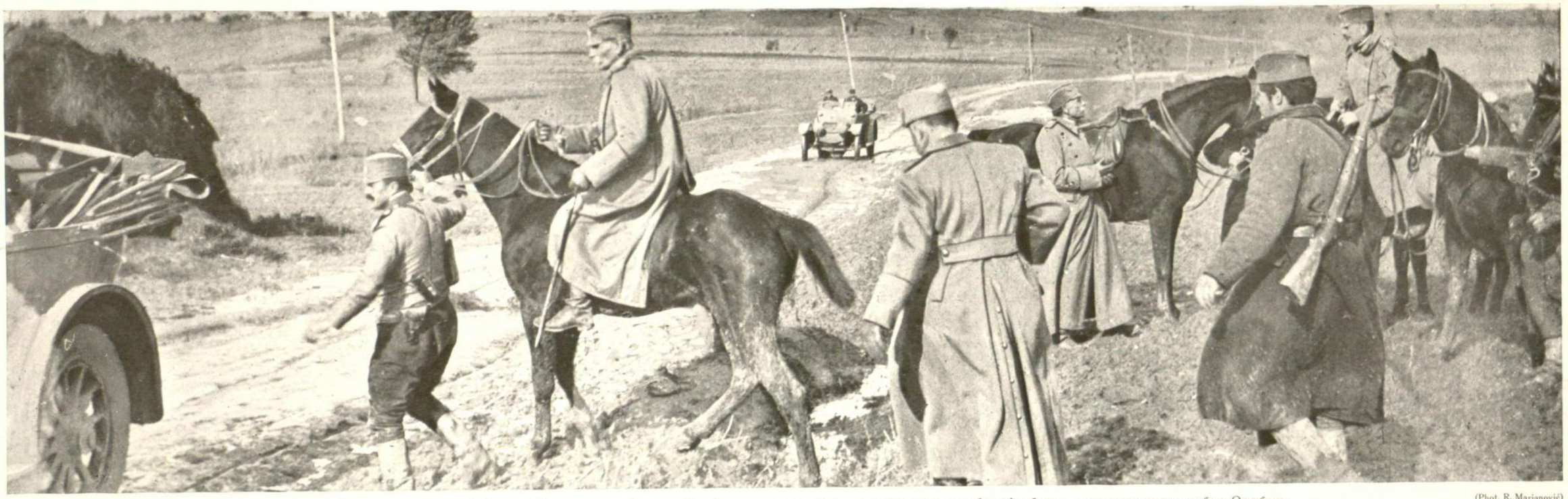

1. Са положаја на положај летео је **Велики Краљ** и **излажући се најјачој ватри** пролазио је по стрељачким рововима **бодрећи борце,** заштитнике части и слободе Отаџбине. (Phot. R. Marjanović)

2. Муниционa колона заноћава **поред пута.** (Phot. R. Marjanović)

3. „Пољаци" после заморног марша заноћавају **поред пута.** (Phot. R. Marjanović)

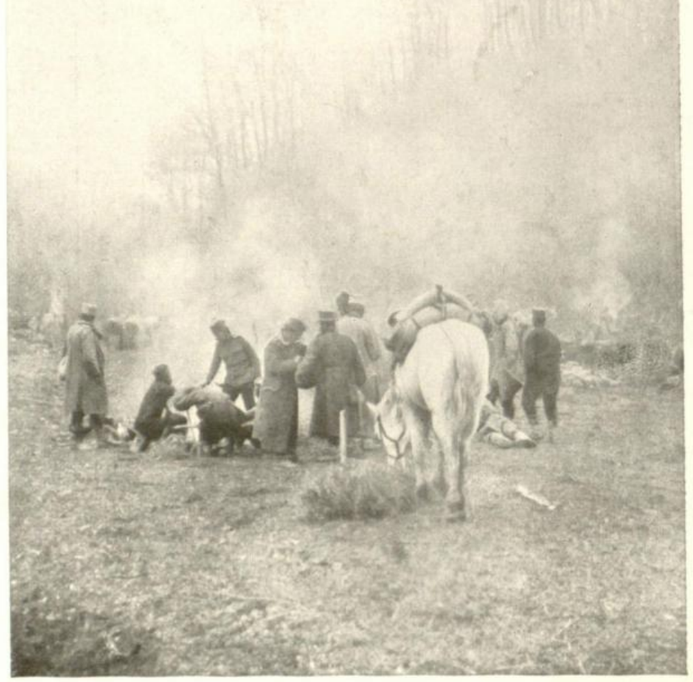

4. Пук заноћава после напорног марша **поред пута.**

1. Sa položaja na položaj leteo je **Veliki Kralj** i **izlažući se najjačoj vatri** prolazio je po streljačkim rovovima **bodreći borce,** zaštitnike časti i slobode Otadžbine. 2. Municiona kolona zanoćava **pored puta.** 3. „Poljaci" posle zamornog marša zanoćavaju **pored puta.** 4. Puk zanoćava posle napornog marša **pored puta.**

1. Le Grand Roi vole de position en position, s'exposant lui-même au feu nourri de l'ennemi, et passant le long des tranchées, **encourageant** partout les soldats défenseurs de l'honneur, et de la patrie. 2. Une colonne de munition passant la nuit **au bord d'un chemin.** 3. L'artillerie de campagne après une dure marche passe la nuit **au bord d'un chemin.** 4. Un régiment après une marche forcée passe la nuit **au bord d'une route.**

1. The **Great King** hastened from one position to another, **exposing himself to heavy fire;** he passed through the trenches, **cheering and spurring on the Army** to the defence of honour and country. 2. The munition column resting by the **wayside** to pass the night. 3. Field artillery resting by the **wayside** for the night after a very strenuous march. 4. A regiment resting by the **wayside** for the night after a forced march.

1. Шеф-**Лорд Робертс,** припремио је увођење **опште војне обавезе.**

2. **Лојд Џорџ** држи један јавни патриотски говор.

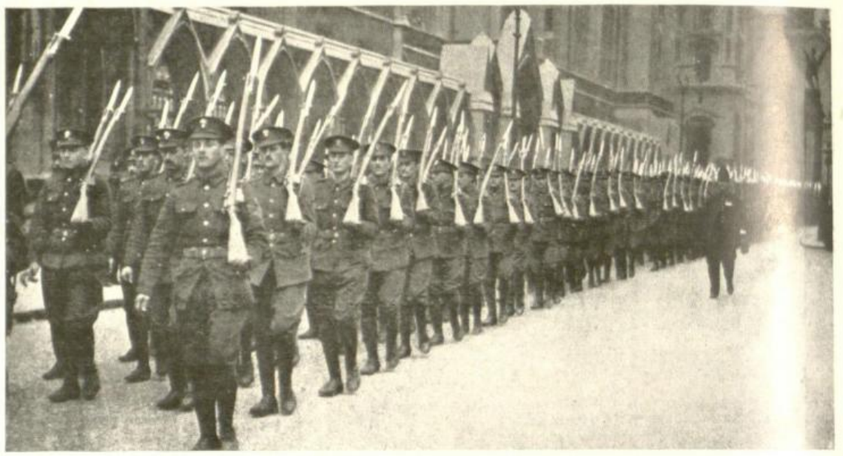

3. **Енглески добровољци** пред полазак за Француску.

4. И жене су врбовале добровољце.

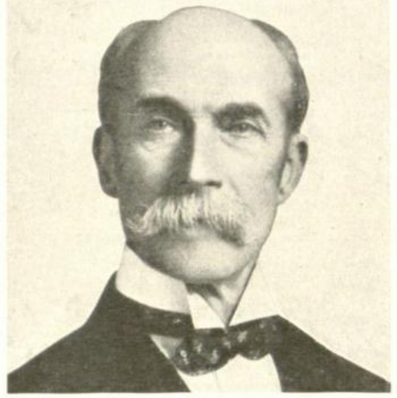

5. Лорд **Ландсдаун,** изразио се одмах за рат противу Немачке.

6. **Лорд Кичинер,** држи смотру трупама, које полазе за Француску.

7. **Врбовање добровољаца** за војску.

8. **Агитатор** за врбовање добровољаца.

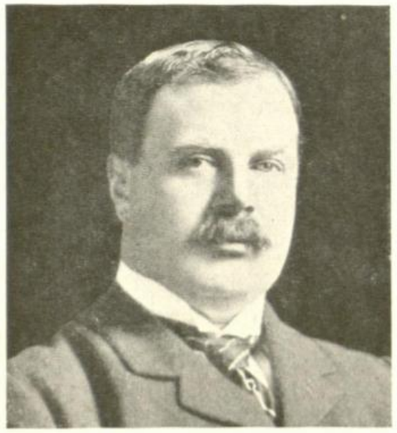

9. **Лорд Дарби,** први израдио пројект о делимичној војној обавези.

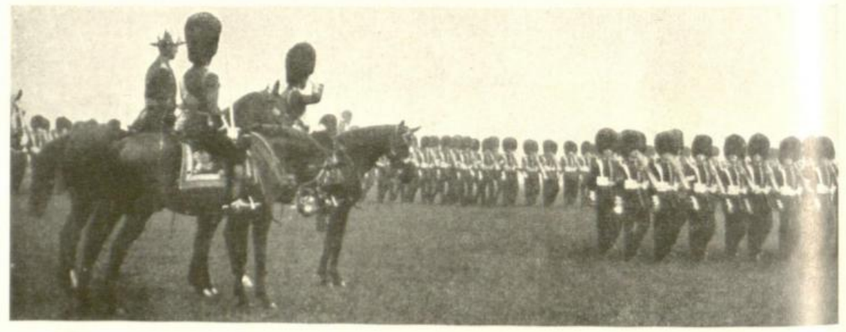

10. **Краљ Џорџ** држи смотру својим трупама.

1. **Šef-lord Roberts** pripremio je uvodjenje **opšte vojne obaveze.** 2. **Lloyd George** drži jedan javni patriotski govor. 3. **Engleski dobrovoljci** pred polaskom za Francusku. 4. I **žene** su vrbovale dobrovoljce. 5. **Lord Landsdovne** izrazio se odmah za rat protivu Nemačke. 6. **Lord Kitchener** drži smotru trupama, koje polaze za Francusku. 7. **Vrbovanje dobrovoljaca** za vojsku. 8. **Agitator** za vrbovanje dobrovoljaca. 9. **Lord Darby** prvi je izradio projekt o delimičnoj vojnoj obavezi. 10. **Kralj George** drži smotru svojim trupama.

1. **Le chef Lord Roberts** qui contribua le plus à l'introduction du **service obligatoire.** 2. **Lloyd George** tenant un discours patriotique. 3. **Volontaires** anglais avant leur départ pour la France. 4. **Dames anglaises** recrutant des volontaires. 5. **Lord Landsdowne** s'est déclaré de suite contre l'Allemagne. 6. **Lord Kitchener** passant une revue des troupes partant pour la France. 7. Un orateur plaidant pour l'**enrôlement des volontaires.** 8. Un **agitateur** pour l'enrôlement des volontaires. 9. **Lord Charles Derby** est le premier qui élabora le projet sur le service obligatoire partiel. 10. Le **Roi George** passant en revue ses troupes.

1. Commander in **Chief Lord Roberts** who did a great deal towards **compulsory service.** 2. **Lloyd George** speaking at a patriotic demonstration. 3. English **Volunteers** before departing for France. 4. **Women** as well have recruited soldiers. 5. **Lord Landsdowne** declared himself immediately against Germany. 6. **Lord Kitchener** inspecting the troops departing for France. 7. **Recruiting Volunteers** for the Army. 8. **Agitators** for recruiting Volunteers. 9. **Lord Charles Derby** was the first to evolve the project for a partial compulsory service. 10. **King George** reviewing his troops.

1. Енглеска пешадија у рововима на француском фронту.

1. **Engleska pešadija** u rovovima na francuskom frontu. 2. **Nj. V. Kralj George sa svojim štabom** obilazi svoje trupe na francuskom frontu. 3. **Engleski kopljanici** na maršu idu peške da bi odmorili konje.

1. **L'infanterie anglaise** dans les tranchées sur le front ouest. 2. **Sa Majesté le Roi George avec son Etat-Major** passe en revue ses troupes sur le front français. 3. **Les lanciers anglais,** pendant une marche, vont à pied pour ménager leurs chevaux.

1. **British infantry** in the trenches on the west front. 2. **His Majesty King George with his Staff** inspects his troops on the west front. 3. **British lancers** on march go on foot to save their horses.

2. Њ. В. **Краљ Џоџ са својим штабом** обилази своје трупе на француском фронту.

3. Енглески **копљаници** на маршу иду пешке да би одморили коње.

Наше трупе у борби. Naše trupe u borbi. Nos troupes dans le combat. Our troops in battle.

1. **Наша пешадија наступа** под јаком ватром против непријатеља који је посео косе према Сувобору.

2. **Наша пешадија отвара брзу паљбу** на противника који се повлачи.

3. **Рекрути и последња одбрана** при извођењу ратне службе по снегу и зими.

1. **Naša pešadija nastupa** pod jakom vatrom protiv neprijatelja koji je poseo kose prema Suvoboru. 2. **Naša pešadija otvara brzu paljbu** na protivnika koji se povlači. 3. **Rekruti i poslednja odbrana** pri izvodjenju ratne službe po snegu i zimi.

1. **Notre infanterie avance** sous un feu ardent de l'ennemi qui a occupé les hauteurs à côté de Suvobor. 2. **Notre infanterie poursuit de son feu** l'ennemi qui se retire. 3. **Les recrues et les soldats du dernier ban,** pendant l'exercice, dans la neige et le froid.

1. **Our infantry advances** under the strong fire of the enemy who occupy the positions next Suvobor. 2. **Our infantry pursues and fires** on the enemy who retreat. 3. **Recruits and last reserves** drilling for army service in the cold and snow.

Њ. В. Краљ Петар на положају за време Церске битке, прати развој борбе на фронту II. Армије.

Nj. V. Kralj Petar na položaju za vreme Cerske bitke, prati razvo borbe na frontu II. Armije. **Sa Majesté le Roi Petar** sur la position pendant la bataille de Cer, observe le développement des combats sur le front de la deuxième armée. **His Majesty King Petar on the position during the battle of Cer** watches development of the battle on the front of the IInd Army.

Наше трупе у наступању Naše trupe u nastupanju. Nos troupes s'avancent. Our troops advancing.

1. **Резервне трупе** се развијају за продужење крила и обухват.

2. **Њ. В. Краљ Петар** неуморно обилази трупе по положајима.

3. **Последњи скок пред јуришем** за заузимање положаја.

4. Наша пешадија **полази на јуриш** за бајонетно дејство.

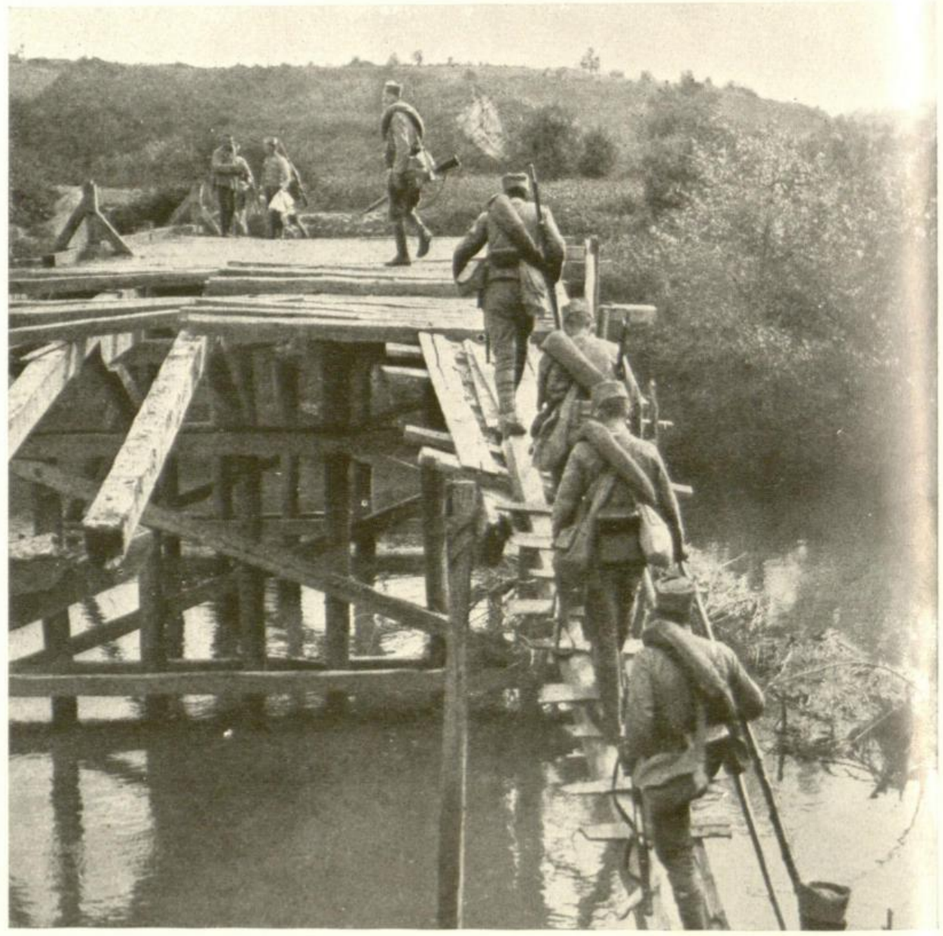

5. Наше трупе прелазе преко **порушених мостова**.

1. **Rezervne** trupe se razvijaju za produženje krila i obuhvat. 2. **Nj. V. Kralj Petar** neumorno obilazi trupe po položajima. 3. **Poslednji skok pred jurišem** za zauzimanje položaja. 4. Naša pešadija **polazi na juriš** za bajonetno dejstvo. 5. Naše trupe prelaze preko **porušenih mostova.**

1. **Les troupes de la réserve** se développent pour agrandir le flanc de l'armée et pour entourer et cerner le flanc ennemi. 2. **S. M. le Roi Petar,** toujours infatigable visite les troupes sur les positions. 3. **Le dernier bond avant l'assaut** sur les lignes ennemies. 4. Notre infanterie s'avance pour commencer une attaque **à la baïonnette.** 5. Nos troupes passent sur des **ponts détruits.**

1. **The reserves** deploy themselves to extend the flank so as to menace the enemies' flank. 2. **His Majesty** King **Petar** reviews the troops on the positions untiringly. 3. **The final rush before the assault** against the enemies' lines. 4. Our infantry **advances to a bayonet attack.** 5. Our troops cross the **demolished bridges.**

1. Њ. В. Краљ Петар обилази **дунавске борце** у самим рововима.

2—3. Наша пешадија се непримећена **прикупља у мртвом углу** испод непријатељског положаја и у наступању кроз бочни брисани простор **мења строј.**

4. На дивизијском превијалишту, рањеницима се **врше операције и превијање рана.**

5. Наша пешадија долази **на линију сигналних препрека** од жица.

6. Наша пешадија у бочном брисаном простору **врши скокове** још непримећена од противника.

1. Nj. V. Kralj Petar obilazi **dunavske borce** u samim rovovima. 2—3. Naša pešadija se neprimećena **prikuplja u mrtvom uglu** ispod neprijatelskog položaja i u nastupanju kroz bočni brisani prostor **menja stroj.** 4. Na divizijskom previjalištu, ranjenicima se **vrše operacije i previjanje rana.** 5. Naša pešadija dolazi **na liniju signalnih prepreka** od žica. 6. Naša pešadija u bočnom brisanom prostoru **vrši skokove** još neprimećena od protivnika.

1. S. M. le Roi Petar visite les combattants et les **défenseurs de la Division du Danube** jusque dans leurs tranchées. 2—3. Notre infanterie, sans être aperçue de l'ennemi, s'est **rassemblée à l'abri des balles,** et pour traverser une zone battue de flanc, prend une formation en profondeur. 4. Au lazaret de la Division **on bandage et on opère les blessés.** 5. Notre infanterie atteint **les obstacles en fil de fer servant de signaux.** 6. Notre infanterie par un feu de flanc, **exécute des bonds** qui ne sont pas aperçus de l'ennemi.

1. His Majesty King Petar inspects the **Danube defenders** even into their trenches. 2—3. Our infantry unobserved by the enemy closes in on **dead ground** below position and whilst proceeding through the shot zone **alters their form.** 4. In the divisionary hospital, the wounded are **bandaged and operated** on. 5. Our infantry reach **the signal wire, entanglements.** 6. Our troops under enfilade fire in free space **carry out rushes** unperceived by the enemy.

После боја на разбојишту. Posle boja na razbojištu. Après le combat sur le champ de bataille. On the battlefield after the battle.

1. **Крвави окопи Одбране Београда** на положају испод Космаја; пошто су стигла појачања и наше трупе кренуле напред, сељаци из околине траже своје међу изгинулима.

2. Изгинули **наши трећепозивци** при ослобођавању Београда.

3. Изгинули Аустријанци **на Старачи.**

4. Изгинули Мађари на положајима **према Лазаревцу.**

1. **Krvavi okopi Odbrane Beograda** na položaju ispod Kosmaja; pošto su stigla pojačanja i naše trupe krenule napred, seljaci iz okoline traže svoje medju izginulima. 2. Izginuli **naši trećopozivci** pri oslobodjavanju Beograda. 3. Izginuli Austrijanci **na Starači.** 4. Izginuli Madžari na položajima **prema Lazarevcu.**

1. **Les tranchées sanglantes pour la défense de Beograd** sur la position près de Kosmaj; après que les renforts sont arrivés et que nos troupes se sont avancées, les paysans de la contrée cherchent les membres de leur famille parmi les morts. 2. **Les morts de la troisième levée** tués pendant la reprise de Beograd. 3. Les soldats autrichiens tombés **à Starača.** 4. Les Hongrois tombés sur les positions se trouvant **vis-à-vis de Lazarevac.**

1. **The bloody trenches of the Beograd defence** on the position near Kosmaj after the re-inforcements arrived and our troops advanced, the peasants of the district sought their relatives among the dead. 2. The **dead of the III reserve** at the liberation of Beograd. 3. Fallen Austrians **on Starača.** 4. Fallen Hungarians on the position **opposite Lazarevac.**

По путу непријатељског повлачења. Po putu neprijatelskog povlačenja. Sur les chemins de la retraite de l'ennemi. On the way of the enemy's retreat.

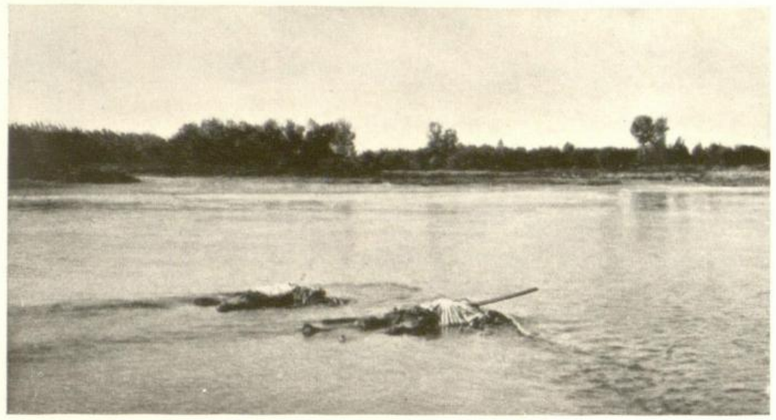

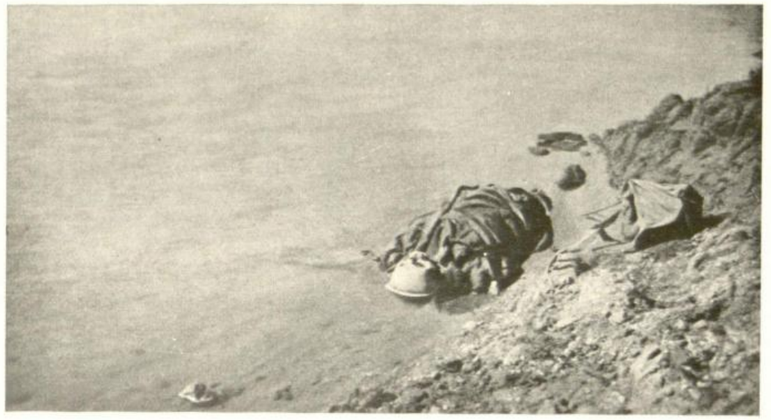

1—2. И валовита **Дрина текла је мутна и крвава,** проносећи коње и јунаке.

3. Један официр III. позива **и мртав држи десну руку подигнуту за команду.**

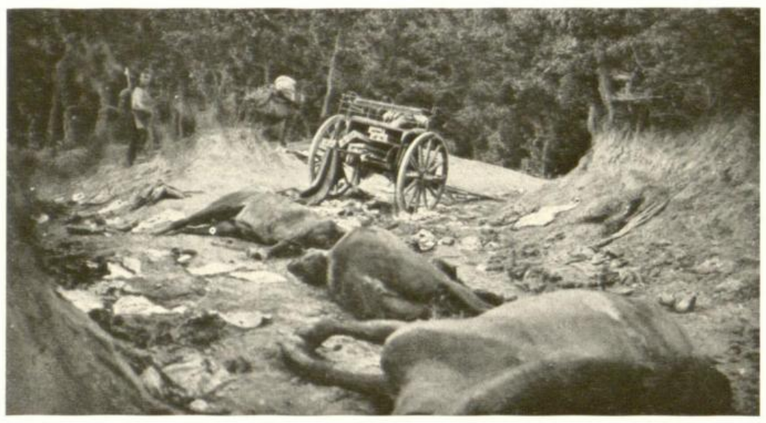

4. **После боја,** изглед једне противничке батерије.

5—6. Потучена аустријска војска **одступала је у највећем нереду,** сејући по путовима многобројне жртве у људима, стоци и возовима.

7. Три брата. „Бог да вам душу прости, браћо, **осветићу вас!"**

8. А. Поповић, крај мртвог друга поручника **Милана Ерића.**

9. Један војник погођен и **разнешен шрапнелом.**

1—2. I valovita **Drina tekla je mutna i krvava,** pronoseći konje i junake. 3. Jedan oficier III. poziva **i mrtav drži desnu ruku podignutu za komandu.** 4. **Posle boja,** izgled jedne protivničke baterije. 5—6. Potučena austrijska vojska **odstupala je u najvećem neredu,** sejući po putovima mnogobrojne žrtve u ljudima, stoci i vozovima. 7. Tri brata. „Bog da vam dušu, prosti, braćo, **osvetiću vas!"** 8. A. Popović, kraj mrtvog druga poručnika **Milana Erića.** 9. Jedan vojnik pogodjen i **raznešen šrapnelom.**

1—2. **Les ondes écumeuses et furieuses de la Drina** emportent tristement les cadavres des hommes et des chevaux. 3. Un officier de la 3me levée, **quoique mort, tient encore son bras droit levé, comme s'il était prêt à donner un commandement.** 4. Vue d'une batterie ennemie **après la bataille.** 5—6. L'armée autrichienne vaincue **se retire dans le plus grand désordre,** laissant derrière elle des victimes innombrables et une énorme quantité de matériel de guerre. 7. Les trois frères : «Reposez en paix, mes frères, **je vous vengerai!**« 8. A. Popović auprès d'un camarade tué, le lieutenant **Milan Erić.** 9. Un soldat déchiré **par un obus.**

1—2. The foaming **Drina flowed blood-red and muddy** carried away the bodies of men and horses. 3. An officer of the IIIrd reserve although dead, **still held up his right hand ready to command.** 4. View of an enemy's battery **after a battle.** 5—6. The conquered Austrian Army **retreated in greatest disorder** leaving behind them everywhere countless victims, men and beasts, and army requisites. 7. The three brothers. "Rest in peace brothern, I shall avenge you!" 8. A. Popović beside a dead comrade Lieutenant **Milan Erić.** 9. A soldier deformed **by a shell.**

1. **Побијени рањеници** у соби апотекара Гошића у Јовановцу.

2. **Побијене жене и деца** у Цуљковићу.

4. Јовановац код Шапца. **Побијени рањеници** из 14. пука у авлији апотекара Гошића

3. **Поклани сељаци** од Аустријанаца у Лешници.

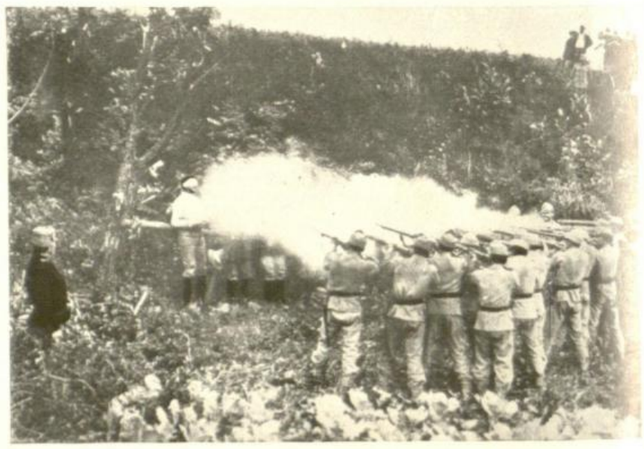

5—6. **Стрељање и убијање** наших људи је вршено у највише случајева без икакве пресуде.

1. **Pobijeni ranjenici** u sobi apotekara Gošića u Jovanovcu. 2. **Pobijene žene i deca** u Culjkoviću. 3. **Poklani seljaci** od Austrijanaca u Lešnici. 4. Jovanovac kod Šapca. **Pobijeni ranjenici** iz 14. puka u avliji apotekara Gošića. 5—6. **Streljanje i ubijanje** naših ljudi je vršeno u najviše slučajeva bez ikakve presude.

1. **Blessés qui ont été assassinés** dans la maison du pharmacien Gošić à Jovanovac. 2. **Femmes et enfants assassinés** à Culjković. 3. **Paysans assassinés** à Leśnica. 4. Jovanovac près de Šabac. **Blessés du 14me régiment assassinés** dans la cour du pharmacien Gošić. 5—6. **L'assassinat ou le fusillement** de nos gens a été exécuté pour la plupart sans aucune forme juridique et sans jugement.

1. **The murdered wounded** in the house of the Dispenser Gošić in Jovanovać. 2. **Murdered women and children** in Culjković. 3. **Murdered peasants** in Lešnica. 4. Jovanovac near Šabac, **the murdered wounded** of the 14th regiment in the yard belonging to the dispenser Gošić. 5—6. The **murdering or shooting** of our people was mostly carried out without any lawful judgement.

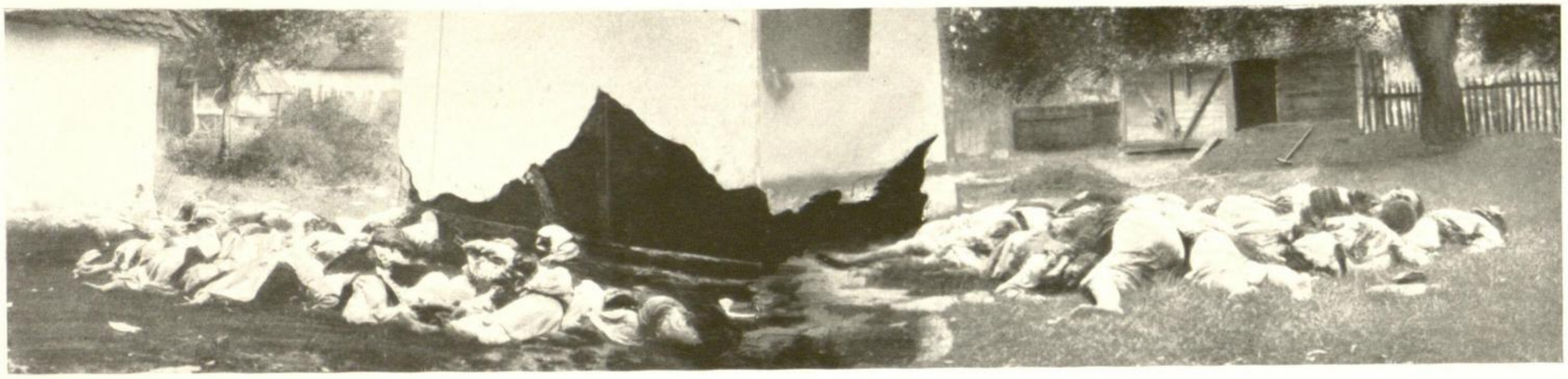

1. Убијање читавих фамилија, већином жена са децом, вршено је **по вољи и ћефу** сваког наоружаног војника или официра.

2. Лешница. — **Стрељање деце од 13—15. год.** пред очима родитеља.

3. Побијени сељаци **у пољу**.

4. **Отац и муж** крај тела онакажене и убијене жене.

5. **Доубијање** већ побијених жртава.

6. Привођење заробљеног аустријског **мајора Балзарика,** жртвама, које је побио.

7—8. Аустријанци су стрељали и вешали наше људе готово у сваком месту и то **без суда и пута.**

1. Ubijanje čitavih familija, većinom žena sa decom, vršeno je **po volji i ćefu** svakog naoružanog vojnika ili oficira. 2. Lešnica. — **Streljanje dece od 13—15. god.** pred očima roditelja. 3. Pobijeni seljaci **u polju**. 4. **Otac i muž** kraj tela onakažene i ubijene žene. 5. **Doubijanje** već pobijenih žrtava. 6. Privođenje zarobljenog austrijskog **majora Balzarick-a,** žrtvama, koje je pobio. 7.—8. Austrijanci su streljali i vešali naše ljude gotovo u svakom mestu i to **bez suda i puta**.

1. L'assassinat de familles entières, pour la plupart des femmes et des enfants, s'est fait **d'après la volonté** ou le désir des soldats armés ou des officiers. 2. Lešnica. **Le fusillement des enfants de 13 à 15 ans** a été exécuté sous les yeux de leurs parents. 3. Les paysans assassinés **dans les champs**. 4. **Le père et le mari** à côté du corps de la femme massacrée et assassinée. 5. **On tire encore** sur les victimes déjà fusillées. 6. Confrontation **du commandant Balzarick,** prisonnier de guerre autrichien, avec ses victimes. 7—8. Les autrichiens-hongrois ont fusillé et pendu notre population presque dans tous les villages, le plus souvent **sans aucune raison.**

1. The murder of whole families, mostly women and children was done **as it pleased** any officer or armed soldiers. 2. Lešnica. **Children of 13—15 years old** were shot before their parents' eyes. 3. Peasants murdered **in the fields**. 4. **The father and the husband** beside the body of the murdered and massacred woman. 5. **Shooting** again at the already shot victims. 6. Confronting **Major Balzarick** a prisoner of war with his murdered victims. 7—8. The Austro-Hungarians have shot and hung our people in almost every district, mostly without any cause.

Сахрана наших комита, храбро изгинулих у борбама у Мачви.

Sahrana naših komita, hrabro izginulih u borbama u Mačvi.

L'enterrement de nos Komitadžis morts en héros dans les combats de Mačva.

The burial of our Komitadžis who died like heroes in the battles at Mačva.

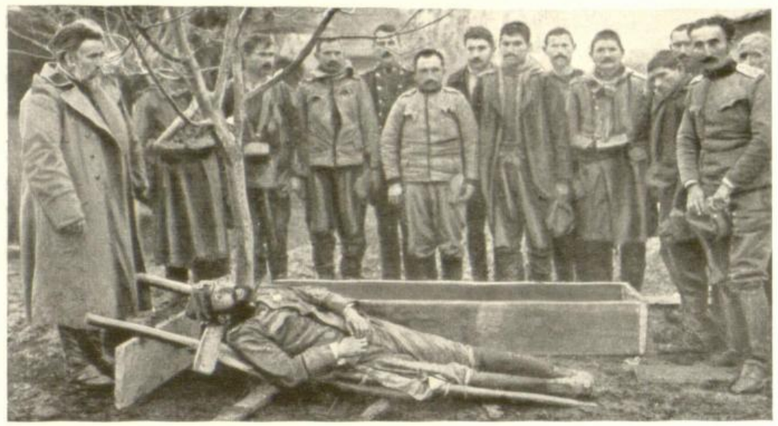

1. Сахрана једног **команданта батаљона** на Шушњару.

2. Сахрана јунака, **умрлих от тешких рана.**

3. Сахрана умрлих рањеника **са Црне Баре.**

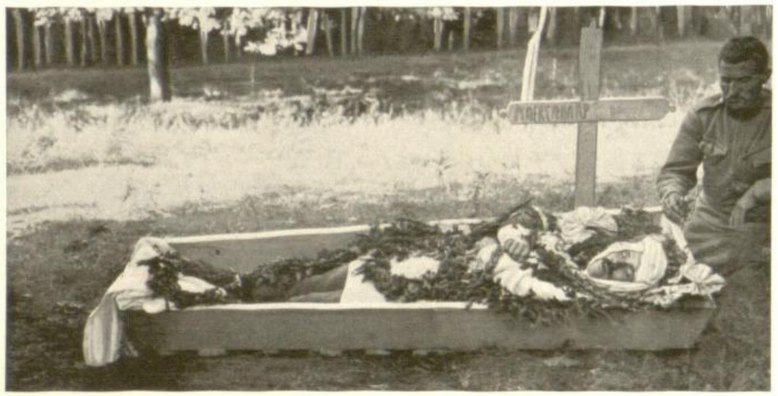

4. **Посилни** сарањује свога командира

5. Сахрана једног официра **на положају.**

6. Сахрана једног **инжињерског официра** у Мачви.

7. **Последња молитва** погинулом јунаку.

8. Клење. — Спровод **погинулих сељака** при бомбардовању.

9. Клење. — Доношење рањеника **са Црне Баре.**

10. Сељанке на **задушници.**

1. Sahrana jednog **komandanta bataljona** na Šušnjaru. 2. Sahrana junaka, **umrlih od teških rana.** 3. Sahrana umrlih ranjenika **sa Crne Bare.** 4. **Posilni** saranjuje svoga komandira. 5. Sahrana jednog oficira **na položaju.** 6. Sahrana jednog **inžinjerskog oficira** u Mačvi. 7. **Poslednja molitva** poginulom junaku. 8. Klenje. Sprovod **poginulih seljaka** pri bombardovanju. 9. Klenje. Donošenje ranjenika **sa Crne Bare.** 10. Seljanke na **zadušnici.**

1. L'enterrement d'un **commandant de bataillon** à Šušnjar. 2. L'enterrement de nos héros **morts de leurs blessures.** 3. L'enterrement des soldats morts de leurs graves blessures reçues **à Crna Bara.** 4. **L'ordonnance** enterre le chef de la compagnie. 5. L'enterrement d'un officier **sur la position.** 6. L'enterrement **d'un officier** d'un bataillon du génie tombé dans le combat. 7. **Dernière prière** pour un héros tombé. 8. Cortège en l'honneur des **paysans tués** pendant le bombardement. 9. Klenje. On apporte les blessés de **Crna Bara.** 10. Les paysannes font **des offrandes** en l'honneur des morts.

1. The funeral of a **Bataillon Commander** on Šušnjar. 2. Funeral of heroes **who succumbed to their wounds.** 3. Funeral of the severely wounded **at Crna Bara** who succumbed to their wounds. 4. An **orderly** buries his captain. 5. Burial of an officer **on a position.** 6. Burial of a **pioneer bataillon officer.** 7. A **last prayer** for fallen hereos. 8. Klenje. Accompaniment of **the peasants shot** during the bombardment. 9. Klenje. Transport of the wounded from **Crna Bara.** 10. The peasant women bring offerings to the dead.

Код дивизијског завојишта. — **Рањеници „Гроздeнога пука“,** после борбе код Црне Баре у Мачви.

Kod divizijskog zavojišta. **Ranjenici „Gvozdenoga puka“,** posle borbe kod Crne Bare u Mačvi.

Au lazaret de la Division. **Les blessés du régiment «de fer»** après la bataille de Crna Bara à Mačva.

In the hospital division. **The wounded of the "Iron Regiment"** after the battle of Crna Bara in Mačva.

Наши санитетски возови; евакуација тежих рањеника из дивизијског завојишта за болнице у позадини.

Naši sanitetski vozovi; evakuacija težih ranjenika iz divizijskog zavojišta za bolnice u pozadini. **Nos colonnes sanitaires.** L'évacuation des soldats gravement blessés des lazarets de la Division et leur transport dans les hôpitaux se trouvant plus en arrière. **Our army medical corps,** the evacuation of the severely wounded from the Division Hospital to the Hospitals in the rear.

1. Један **рањеник са листом** на путу за болницу.

2. Лакши рањеници **на путу из завојишта** за болницу.

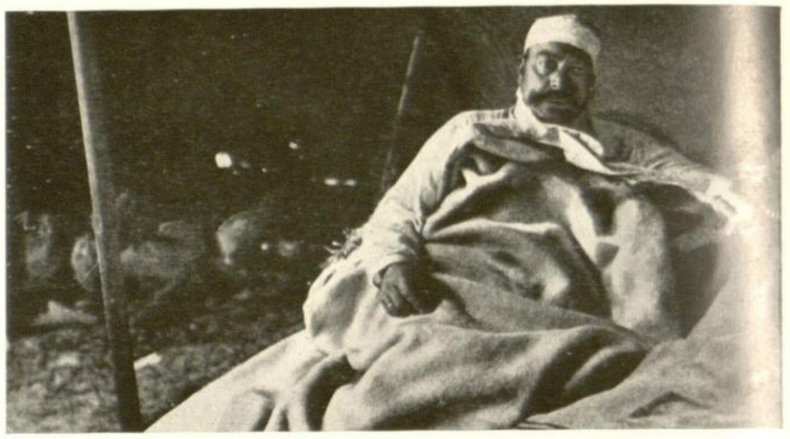

3. **Пуковник М. Ристић,** рањени командант пука, на завојишту.

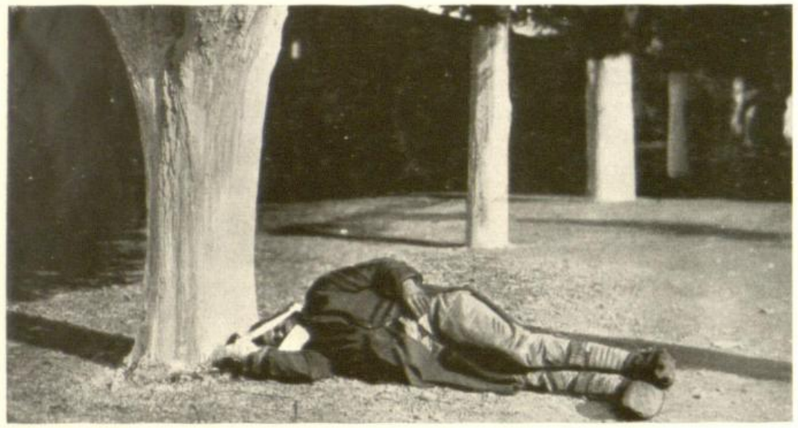

4. Тешки рањеник **у очекивању евакуације.**

5. Рањени у ноге евакуишу се **товарним коњима.**

6. Носиоц и сам **рањен при изношењу рањеника** из борбе.

7. **Превијање** тешког рањеника.

8. **После операције** ношење рањеника за утовар у кола.

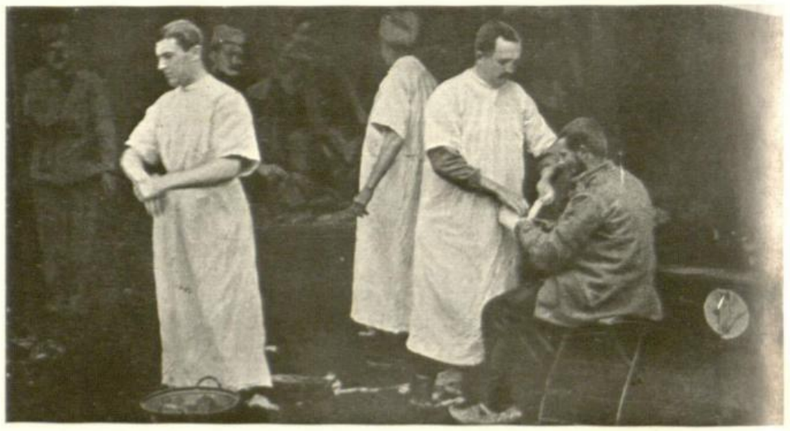

9. Лекари Моравске Дивизије I. позива **на послу.**

1. Jedan **ranjenik sa listom** na putu za bolnicu. 2. Lakši ranjenici **na putu iz zavojišta** za bolnicu. 3. **Pukovnik M. Ristić,** ranjeni komandant puka, na zavojištu. 4. Teški ranjenik **u očekivanju evakuacije.** 5. Ranjeni u noge evakuišu se **tovarnim konjima.** 6. Nosioc i sam **ranjen pri iznošenju ranjenika** iz borbe. 7. **Previjanje** teškog ranjenika. 8. **Posle operacije** nošenje ranjenika za utovar u kola. 9. Lekari Moravske Divizije I. poziva **na poslu.**

1. **Un blessé avec un billet** d'identité en chemin pour l'hôpital. 2. Les soldats légèrement blessés **en chemin, sortis des lazarets** et se rendant dans les hôpitaux. 3. **Le colonel M. Ristić,** commandant du régiment blessé, au lazaret. 4. Les soldats gravement blessés **dans l'attente de l'évacuation.** 5. Les soldats blessés aux jambes, à cheval, pour être transportés. 6. Les brancardiers même sont blessés en portant les blessés hors des lignes du feu. 7. Les soldats grièvement blessés **sont bandagés.** 8. **L'opération finie,** le blessé est porté jusqu'à la voiture. 9. Les médecins militaires de la Division Morava I **au travail.**

1. **A wounded soldier with a certificate** on the way to hospital. 2. Slightly wounded soldiers **on the way** from **the field-hospital** to the hospital proper. 3. **Colonel M. Ristić,** commandant of the regiment wounded in hospital. 4. A severely wounded man **awaiting evacuation.** 5. Those soldiers wounded in the legs are carried **on saddles** on **horseback.** 6. The bearers of the wounded on carrying them out of the range of firing **were themselves wounded.** 7. **Bandaging** the severely wounded. 8. **After performance of an operation** the wounded man was borne to a carriage. 9. The 1st Morava Division doctors **at work.**

1. **Дете** — рањеник.

2. Један **тежак рањеник.**

3. **Рањени ордонанси,** при ношењу извештаја из борбене линије.

4. Транспортовање **рањених Аустријанаца.**

5. **Транспортовање рањеника** са фронта Ужичке војске.

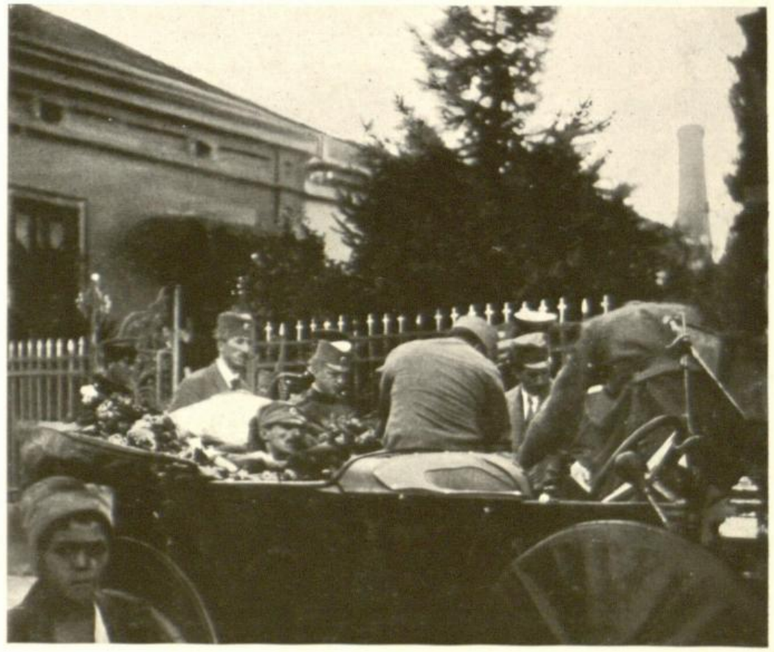

6. Доношење **рањеног Принца Ђорђа** у болницу, у Ваљево.

1. **Dete** — ranjenik. 2. Jedan **težak ranjenik.** 3. **Ranjeni ordonansi,** pri nošenju izveštaja iz borbene linije. 4. Transportovanje **ranjenih Austrijanaca.** 5. **Transportovanje ranjenika** sa fronta Užičke vojske. 6. Donošenje ranjenog **Princa Djordja** u bolnicu, u Valjevo.

1. **Un enfant** — blessé. 2. Un soldat très **gravement blessé.** 3. **Les ordonnances blessées** en apportant les rapports de la ligne de feu. 4. Transport **des Autrichiens blessés.** 5. **Transport des blessés du front de l'armée d'Užička.** 6. On transporte le **Prince Djordje** blessé à l'hôpital de Valjevo.

1. A wounded **boy.** 2. A very severely **wounded soldier.** 3. **Wounded orderlies** bearing reports out of the line of firing. 4. Transporting **wounded Austrians.** 5. **Transporting the wounded** of the Užička Army from the front. 6. Bringing **wounded Prince Djordje** to the hospital at Valjevo.

1. **Курс добровољних болничарки**. Др. Бисиера у Београду 1915. год.

2. **Њ. К. В. Престолонаследник** при обиласку рањеника по болницама.

3. Жене из свију друштвених слојева јављале су се као **добротворне болничарке**.

4. **Пегавац** је у народу косио страшније него куршуми на фронту.

5. **По свима местима** у земљи беснео је пегавац.

6. Болнице су биле препуне **старих и младих.**

1. **Kurs dobrovoljnih bolničarki** Dr. Bussiere-a u Beogradu 1915 g. 2. **Nj. K. V. Prestolonaslednik** pri obilasku ranjenika po bolnicama. 3. Žene iz sviju društvenih slojeva javljale su se kao **dobrotvorne bolničarke.** 4. **Pegavac** je u narodu kosio strašnije nego kuršumi na frontu. 5. **Po svima mestima** u zemlji besneo je pegavac. 6. Bolnice su bile prepune **starih i mladih.**

1. **Cours pour les infirmières volontaires,** faits par le docteur Bussière à Beograd en 1915. 2. **S. A. R. le Prince héritier** rend visite aux blessés qui se trouvent à l'hôpital. 3. Des femmes de toutes les classes de la société s'annoncent comme **infirmières volontaires**. 4. **La fièvre typhoïde** a causé parmi le peuple plus de victimes que les balles au front. 5. **Dans presque tous les endroits** du pays régnait la fièvre typhoïde. 6. Tous les hôpitaux étaient remplis **de jeunes gens et de vieillards.**

1. **Series of lectures for volunteer nurses** held by Dr. Bussière in Beograd 1915. 2. **H. R. H. the Crown** Prince visiting the wounded in hospital. 3. Women of all grades of society apply as **volunteer nurses**. 4. **Camp** fever demanded more victims than the guns at the front. 5. **In almost all parts** of the country typhus raged. 6. Hospitals were crowded with **young and old.**

Сви, па и деца испод 10 година, у служби отаџбине.

Svi, pa i deca ispod 10 godina, u službi otadžbine.

Tous, même les enfants moins de dix ans, au service de la Patrie.

Everyone, even children under 10 years, in the service of their country.

1. **Госпођа Симка,** жена Министра и Председника Скупштине, као добровољна болничарка.

2. Нишка резервна болница; **Вукица,** девојче од 8 год. као болничарка

3. Нишка резервна болница; **Душко,** дете од 9 год. као болничар.

4. **Персонал** „Болнице Престолонаследника Александра"

5. **Др. Жерајић** при превијању (њега су при повлачењу мучки убили Арнаути).

6. **Наше вредне жене,** као добровољне болничарке, превијају и негују рањенике.

1. **Gospodja Simka,** žena Ministra i Predsednika Skupštine, kao dobrovoljna bolničarka. 2. Niška rezervna bolnica: **Vukica,** devojče od 8 god. kao bolničarka. 3. Niška rezervna bolnica: **Duško** dete od 9 god., kao bolničar. 4. **Personal** „Bolnice Prestolonaslednika Aleksandra." 5. **Dr. Žerajić,** pri previjanju (njega su pri povlačenju mučki ubili Arnauti). 6. Naše **vredne žene,** kao dobrovoljne bolničarke, previjaju i neguju ranjenike.

1. **Madame Simka,** épouse du Ministre et du Président de la Chambre des députés, comme sœur de charité. 2. Hôpital de réserve à Niš: **Vukica,** petite fille de huit ans comme infirmière. 3. Hôpital de réserve à Niš; **Duško,** petit garçon de neuf ans comme infirmier. 4. **Personnel** de l'hôpital «Prince Heritier Aleksandar». 5. **Le docteur Žerajić,** appliquant des bandages aux blessés (les Albanais l'ont assassiné lors de la retraite à travers l'Albanie). 6. Nos **femmes capables** comme infirmières volontaires appliquant des bandages et soignant les blessés.

1. **Madam Simka,** wife of the Minister and President of the Parliament as voluntary nurse. 2. **Vukica,** a little girl of 8 years old as nurse in the Reserve Hospital in Niš. 3. **Duško,** a little boy of 9 years old as assistant in the Reserve Hospital at Niš. 4. **Staff** of the Hospital "Crown Prince Aleksandar." 5. **Dr. Žerajić** during bandaging operations. (He was afterwards treacherously murdered by the Albanians at the time of the retreat). 6. Our industrious women as volunteer nurses bandaging and nursing the wounded.

Наше заслужне жене из Кола Српских Сестара.

Naše zaslužne žene iz Kola Srpskih Sestara.

Nos femmes pleines de mérite de l'Association des Sœurs Serbes.

Our meritorious women of the Union of Serbian Nurses.

1. Њ. В. **Књегиња Јелена,** Висока Заштитница Кола Српских Сестара.

2. **Сељанка,** милосрдна сестра, гаси жеђ рањенику са Гучева.

3. **Надежда Петровићева,** духовни творац Кола Српских Сестара, спасавајући друге подлегла је сама пегавцу

4. **Касија Милетићка** такођер у спасавању других и сама је подлегла пегавцу.

5. **Магдалена** (Гаје) **Николића,** као милосрдна сестра стрељана од Бугара 1917 год. за време Топличког Устанка.

6. **Мабел С. Грујић,** организаторка америкаске помоћи Црвеном Крсту и добротворним установама.

7. **Мирка Ј. Грујић,** Председница Кола Српских Сестара.

8. **Љубица Луковићка,** дугогодишња Председница К. С. С., једна од најзаслужнијих жена умрла од пегавца 1915 год.

1. Nj. V. **Knjeginja Jelena,** Visoka Zaštitnica Kola Srpskih Sestara. 2. **Seljanka,** milosrdna sestra, gasi žedj ranjeniku sa Gučeva. 3. **Nadežda Petrovićeva,** duhovni tvorac Kola Srpskih Sestara, spasavajući druge podlegla je sama pegavcu. 4. **Kasija Miletićka,** takodjer u spasavanju drugih i sama je podlegla pegavcu. 5. **Magdalena** (Gaje) **Nikolića,** kao milosrdna sestra streljana od Bugara 1917 god. za vreme Topličkog Ustanka. 6. **Mabel S. Grujić,** organizatorka amerikanske pomoći Crvenom Krstu i dobrotvornim ustanovama. 7. **Mirka J. Grujić,** Predsednica Kola Srpskih Sestara. 8. **Ljubica Lukovićka,** dugogodišnja Predsednica K. S. S., jedna od najzaslužnijih žena, umrla od pegavca 1915 god.

1. Son Altesse, la **Princesse Jelena,** Patronne de «L'Association des Sœurs Serbes». 2. **La Paysanne** comme infirmière étanche la soif des blessés de Gučevo. 3. **Nadežda Petrović,** fondatrice spirituelle de l'Association des Sœurs Serbes, en sauvant les autres succomba elle-même, victime du typhus. 4. **Kasija Miletićka,** en portant secours aux autres, est morte elle-même du Typhus. 5. **Magdalena** (Gaje) **Nikolića** infirmière, fût fusillée par les Bulgares au temps de la révolte de Toplica en 1917. 6. **Mabel S. Grujić,** l'organisatrice des secours américains de notre Croix-Rouge et des instituts de bienfaisance. 7. **Mirka J. Grujić,** Présidente de l'Association des Sœurs Serbes. 8. **Ljubica Luković,** Présidente de l'Association des Sœurs Serbes, pendant de longues années. Une des femmes les plus méritantes, morte en 1915 du typhus.

1. Her Highness **Princesse Jelena,** Patroness of the Union of Serbian Sisters. 2. A **peasant woman** as nurse quenching a wounded soldier's thirst at Gučevo. 3. **Nadežda Petrović** the moving spirit of the "Serbian Sisters Union", who in saving others, fell a victim to spotted fever. 4. **Kasija Miletićka** in relieving others was attacked by spotted fever and died. 5. **Magdalena** (Gaje) **Nikolića** as nurse at the time of the Toplica rebellion in 1917 was shot by Bulgarians. 6. **Mabel S. Grujić,** the organiser of the American aid for our "Red Gross" and our Charitable Institutions. 7. **Mirka R. Grujić,** President of the "Serbian Sisters Union". 8. **Ljubica Luković,** who was for many years the President of the Serbian Sisters Union, one of the most meritorious of women, died of spotted fever in 1915.

Турска ступа у рат на страну наших противника.

Turska stupa u rat na stranu naših protivnika.

La Turquie entre en guere du côté de nos adversaires

Turkey goes over to our enemies in the war.

1. **Султан Гази Мехмед Решад** V.

2. **Саид Халим Паша,** Велики Везир.

3. **Енвер Паша,** Министар Војни, Командант Кавкаског Фронта а затим Врховни Командант.

4. фон дер **Голц Паша,** Немачки фелдмаршал, реорганиз. турске војске и Командант I. Армије (Одбрана Црноморске обале и Дарданела) а доцније VI. Армије.

5. Генерал **Хилми Паша,** Командант турских трупа у Добруџи.

6. **Џемал Паша,** Миннетар Марине, Командант IV. Армије (заштита Сирије и Палестине и против Египта).

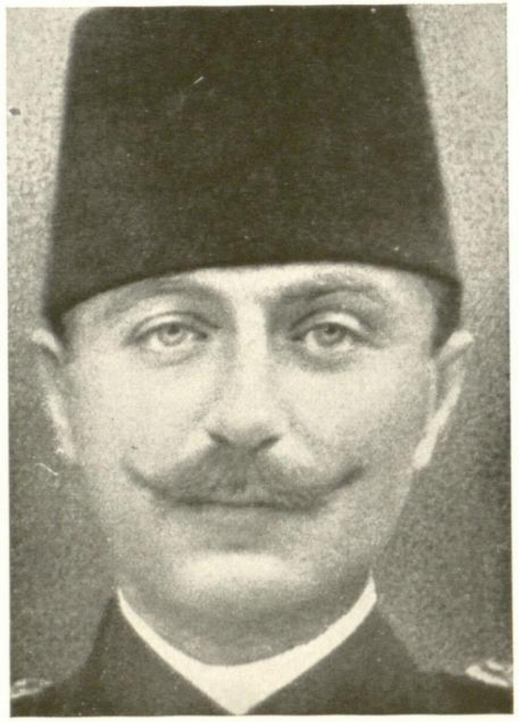

7. **Џеват Паша,** заповедник сувоземне војске на Дарданелима.

8. **Халил Паша,** по смрти ф. д. Голца предузео VI. армију.

9. Адмирал фон **Уздом Паша,** заповедник Турске флоте на Дарданелима.

1. **Sultan Ghasi Mehmed Reschad** V. 2. **Said Halim Paša,** Veliki Vezir. 3. **Enver Paša,** Ministar vojni, Komandant Kavkaskog fronta a zatim Vrhovni Komandant. 4 von der **Goltz Paša,** Feldmarschall, reorganizator turske vojske i glavni zapovednik I. Armije (Odbrana Crnomorske obale i Dardanela) a docnije VI. Armije. 5. General **Hilmi Paša,** Komandant turskih trupa u Dobrudži. 6. **Djemal Paša,** Ministar Marine, Komandant IV. Armije (zaštita Sirije, Palestine i protiv Egipta). 7. **Dževat Paša,** Zapovednik suvozemne vojske na Dardanelima. 8. **Halil Paša,** po smrti v. d. Goltz-a preduzeo VI. Armiju. 9 Admiral v. **Usedom Paša,** Zapovednik Turske flote na Dardanelima.

1. Le **Sultan Ghasi Mehmed Reschad** V. 2. Le Prince **Said Halim Pacha,** Grand Vizir. 3. **Enver Pacha,** Ministre de la guerre, commandant du front caucasien turc. 4. von der **Goltz-Pacha,** le feldmaréchal allemand, réorganisateur de l'armée turque, commandant de la première armée. (Le défenseur de la Côte de la Mer Noire et des Dardanelles) plus tard commandant de la sixième armée. 5. Le général **Hilmi-Pacha,** commandant des forces militaires à Dobrudža. 6. **Diemal-Pacha,** ministre de la marine, commandant de la quatrième armée (défenseur de la Syrie, de la Palestine et contre l'Égypte. 7. **Dschevat-Pacha,** généralissime des troupes continentales des Dardanelles. 8. **Halil-Pacha,** prit le commandement de la sixième armée après la mort de von der Goltz. 9. L'Amiral von **Usedom-Pacha,** généralissime de la flotte turque des Dardanelles.

1. Sultan Ghasi **Mehmed Reschad** V. 2. Prince **Said Halim Pasha,** the grand Vizier. 3. **Enver Pacha,** Minister of War, Commander of the Turkish Caucasian front. 4. Von der **Goltz Pasha,** German Field Marshal, Re-Organiser of the Turkish army, Commander in Chief of the 1st. Army (Defence of the Black sea coast and of the Dardanelles), later of the 6th Army. 5. General **Hilmi Pasha,** Commander of the Turkish military Forces at Dobrudža. 6. **Djemal Pasha,** Lord of the Admirality, Commander of the 4th Army. (Defence of Syria and Palestine and against Egypt). **Dschevat Pasha,** Commander in Chief of the Army and navy troops in the Dardanelles. 8. **Halil Pasha** took over the command of the 6th Army after the death of v. der Goltz. 9. Admiral von **Usedom Pasha,** Commander in Chief of the Turkish Fleet on the Dardanelles.

1. **Краљ Петар** присуствује решавању заштите Моравске долине.

2. **Краљ Петар** посматра развој борбе на Морави.

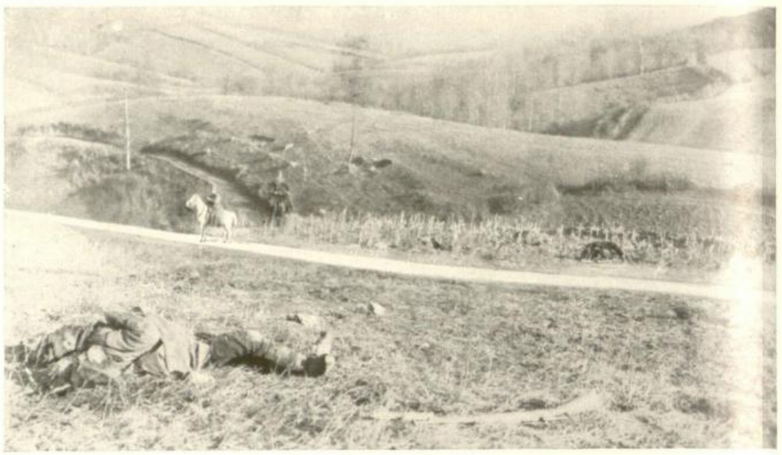

4. Положај на Старачи, одмах после борбе у новембру 1914 год.

3. **Наша војска** пошто је потукла Аустријску војску и очистила земљу, гони је преко Саве и улази у Земун. (Phot. L'Illustration)

5. Сахрана по **Кику** расејаних аустријских лешева после борбе у новембру 1914 год.

6. **Понтонски мост** на Сави.

1. **Kralj Petar** prisustvuje rešavanju o zaštiti Moravske Doline. 2. **Kralj Petar** posmatra razvoj borbe na Moravi. 3. **Naša vojska** pošto je potukla Austrijsku vojsku, očistila zemlju, goni je preko Save i **ulazi u Zemun.** 4. Položaj na **Starači,** odmah posle borbe u novembru 1914. 5. **Sahrana** po Kiku rasejanih austrijskih leševa posle borbe u novembru 1914 g. 6. **Pontonski most** na Savi.

1. Le **Roi Petar** assiste au conseil de la défense de la vallée de Morava. 2. Le **Roi Petar** observe le développement du combat de la vallée de Morava. 3. **Notre armée** après avoir battu et anéanti l'armée autrichienne et après avoir chassé l'ennemi de notre pays le poursuit au delà la Sava et **entre à Zemlin.** 4. La position **Starača** aussitôt après le combat en novembre 1914. 5. **Enterrement** des cadavres autrichiens dispersés à **Kik** après la bataille de novembre 1914. 6. Un **pont de pontons** sur la Sava.

1. **King Petar** is present at the conference of the defence of the Morava valley. 2. **King Petar** observing the development of the fight at the Morava valley. 3. **Our army** after having defeated the Austrian army and cleared the country, pursues it over the Sava and **marches into Zemlin.** 4. The situation on the **Starača** immediatly after the fight in November 1914. 5. **The Burial** of the scattered corpses of the Austrians at **Kik** after the battle in November 1914. 6. **Pontoon Bridge** on the Sava.

1. **Напуштена** аустријска пољска **батерија.**

2. **Код** једне напуштене аустријске **батерије.**

3. **Освојени** топови и муницијске каре.

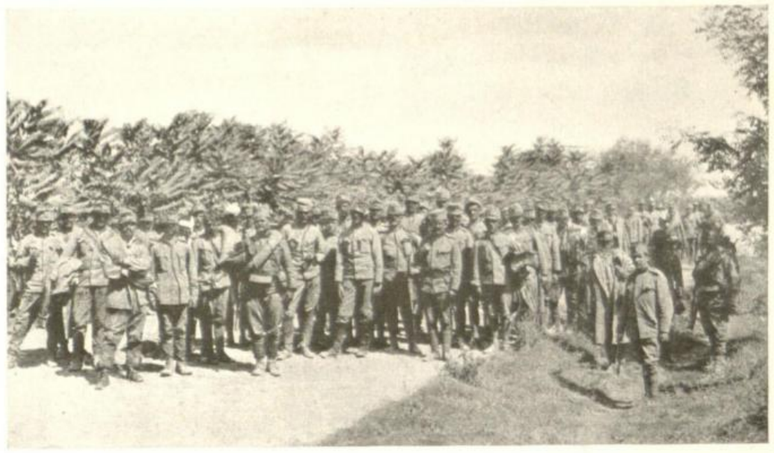

4. Једна колона **заробљених** аустријских војника у Мачви.

5. После **Церске битке,** заробљени муницијски парк на Текеришу (фронт Моравске див. I. позива). (Phot. A. Popović).

6. Један оборени **аероплан.**

7. **Младеновац;** служба благодарења за победу оружја.

8. **Војвода Степа,** Командант II. Армије љуби „Часни Крст".

10. **Младеновац;** за време благодарења.

9. Народ из **Младеновца** и околине присутствује благодарењу.

11. **Младеновац;** после свршеног благодарења.

1. **Napuštena** austrijska poljska **baterija.** 2. **Kod** jedne napuštene austrijske **baterije.** 3. Osvojeni topovi i municijske kare. 4. Jedna kolona **zarobljenih** austrijskih **vojnika** u Mačvi. 5. Posle **Cerske bitke,** zarobljeni municijski park na Tekerišu (front Moravske Div. I poz.). 6. Jedan oboreni **aeroplan.** 7. **Mladenovac;** služba blagodarenja za pobedu oružja. 8. **Vojvoda Stepa,** Komandant II. Armije ljubi „Časni Krst". 9. Narod iz **Mladenovca** i okoline prisustvuje blagodarenju. 10. **Mladenovac.** Za vreme blagodarenja. 11. **Mladenovac;** posle svršenog blagodarenja.

1. Une Batterie de canons de campagne autrichienne **abandonnée.** 2. **Vue** prise près d'une Batterie autrichienne abandonnée. 3. Canons et caissons de munitions — conquis. 4. Une colonne de soldats autrichiens — **prisonniers.** 5. Après la bataille de Cer, Parc de Munitions conquises sur Tekeriš (front de Morava division I.). 6. Un **avion** ennemi abattu. 7. **Mladenovac:** Une action de grâces pour la victoire. 8. **Vojvode Stepa,** baisant la croix. 9. La population de **Mladenovac** et des environs assiste au service d'actions de grâces. 10. **Mladenovac** au service d'actions de grâces. 11. **Mladenovac** après le service d'actions de grâces.

1. **Deserted** Austrian fieldgun **battery.** 2. **Beside** a deserted Austrian **battery.** 3. **Captured** guns and amunition wagons. 4. A column of Austrian **prisoners.** 5. After the **battle of Cer,** captured munition park at Tekeriš (Front Morava Division I). 6. Enemy's **aeroplane** brought down by gunfire. 7. **Mladenovac,** Divine Service to give thanks for victory. 8. **Voivoda Stepa** kissing the Cross. 9. The population of **Mladenovac** and its environs are present at the Thanksgiving Divine Service. 10. **Mladenovac** at the Divine Thanksgiving Service. 11. **Mladenovac** after the Divine Thanksgiving Service.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА 101

1. **Виктор Емануел** III., Краљ Италије.

2. **Јелена,** Краљица Италије (четврта кћи Црногорског Краља Николе).

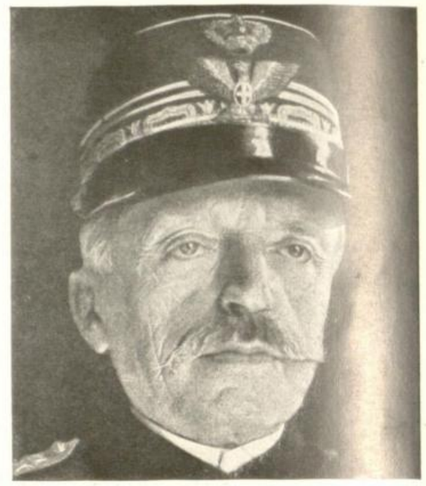

3. Генерал **Луиђи Кадорна,** Главни Заповедник Италијанске сувоземне војске.

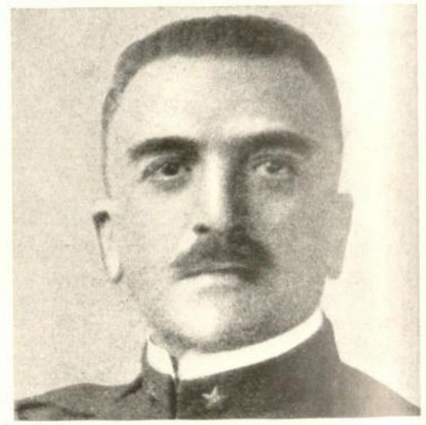

4. Генерал **Армандо Диац,** примио Врховну Команду од Кадорне у 1917 г.

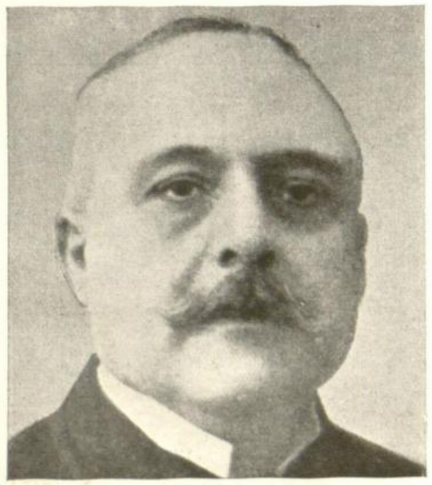

5. **А. Саландра,** Министар Председник и Унутрашњих Дела.

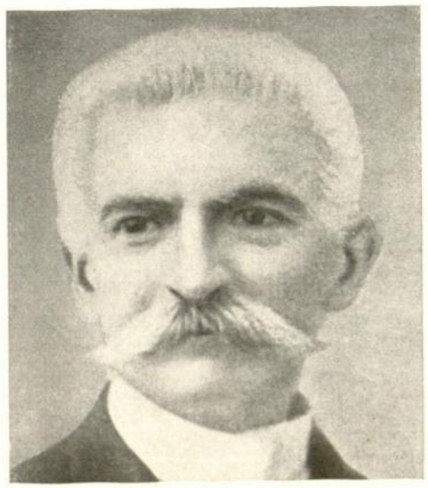

6. Барон **С. Сонино,** Министар Спољних Послова.

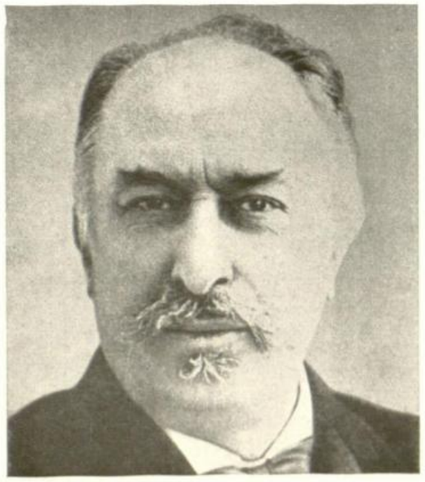

7. **Ђ. Ђолити,** вођа неутралних. Министар Председник 1920—1921 г.

8. Лудвиг Амадеус, **Херцог од Абруце,** главни заповедник флоте.

9. Емануел Филиберт, **Херцог од Аосте,** главни заповедник на Изонцо фронту.

1. **Victor Emanuel** III., Kralj Italije. 2. **Jelena,** Kraljica Italije (četvrta kći Crnogorskog Kralja Nikole). 3. General **Luigi Cadorna**. Glavni Zapovednik italijanske suvozemne vojske. 4. General **Armando Diaz,** primio Vrhovnu Komandu od Cadorne u 1917. 5. **A. Salandra.** Ministar Predsednik i Unutrašnjih dela. 6. Baron **S. Sonnino,** Ministar Spoljnih poslova. 7. **G. Giolitti,** vodja neutralista. Ministar Predsednik 1920—1921. 8. **Ludwig Amadeus, Herzog od Abruzza,** Glavni Zapovednik flote. 9. Emanuel Philibert, **Herzog od Aoste,** Glavni Zapovednik na Izonco frontu.

1. **Victor Emanuel III,** roi d'Italie. 2. **Jelena,** Reine d'Italie (la quatrième fille du Roi Nikola de Monténégro). 3. Le général **Luigi Cadorna,** généralissime des troupes continentales italiennes. 4. Le général **Armando Diaz,** généralissime, successeur de Cadorna en 1917. 5. **A. Salandra,** Premier Ministre et Ministre de l'Intérieur. 6. Le Baron **S. Sonnino,** Ministre des Affaires étrangères. 7. **G. Giolitti,** Chef du parti des Neutres et Premier Ministre en 1920—1921. 8. **Ludwig Amadeus, duc des Abruzzes,** généralissime de la Flotte italienne. 9. **Emanuel Philibert, duc d'Aoste,** généralissime du front d'Isonzo.

1. **Victor Emanuel III.** King of Italy. 2. **Jelena** Queen of Italy (4th daughter of the Montenegrin King Nikola). 3. General **Luigi Cadorna,** Commander in Chief of the Italian Army and Navy. 4. General **Armando Diaz,** Commander in Chief, successor to Cadorna in 1917. 5. **A. Salandra,** Prime Minister and Minister of the Interior. 6. Baron **S. Sonnino,** Minister for Foreign affairs. 7. **G. Giolitti,** Leader of the Neutralist party, Prime Minister 1920—1921. 8. **Ludwig Amadeus, Duke of the Abruzzis,** Commander in Chief of the Italian Fleet. 9. **Emanuel Philibert, Duke of Aosta,** Commander in Chief at the Isonzo front.

1. **Габриеле д'Анунцио** пред спомеником на Кварту распаљује масе за рат. (Phot. L'Illustration)

2. Италијански напад на **Монте Херо.** (Phot. L'Illustration)

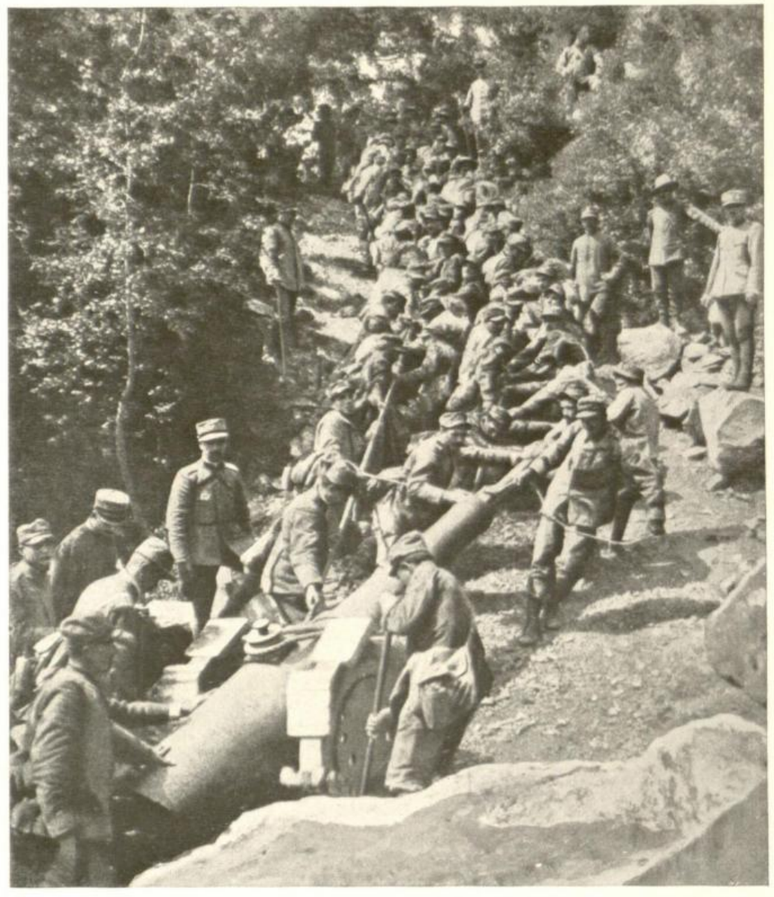

3. **Шест стотина људи** извлаче један опсадни топ на **висину од 2000 м.**

4. Краљ **Виктор Емануел** и **Маршал Жофр** на положајима горњег Изонца. (Phot. L'Illustration)

5. Краљ **Виктор Емануел,** са Штабом, посматра операције на Изонцу.

1. **Gabriele d'Annunzio,** pred spomenikom na Quartu raspaljuje mase za rat. 2. Italijanski napad na **Monte Hero.** 3. **Šest stotina ljudi** izvlače jedan opsadni top **na visinu od 2000 m.** 4. Kralj **Victor Emanuel** i **Maršal Joffre** na položajima gornjeg Izonca. 5. Kralj **Victor Emanuel,** sa Štabom posmatra operacije na Izoncu.

1. **Gabriele d'Annunzio** devant le monument de Quarto, excite les foules en faveur de la guerre. 2. Attaque italienne du **Monte Hero.** 3. **Six cents hommes** tirent un canon de siège à une **hauteur de deux mille mètres.** 4. Le roi **Victor Emanuel** et le maréchal **Joffre** sur la position de l'Isonzo supérieur. 5. Le roi **Victor Emanuel** avec l'Etat-Major observe les opérations sur l'Isonzo.

1. **Gabriele d'Annunzio** before the Statue at Quarto, spurs on the crowd in favour of the war. 2. Italian attack on **Monte Hero.** 3. **Six hundred men** draw a siege gun up to a **height of 2000 meters.** 4. King **Victor Emmanuel** and Fieldmarshall **Joffre** in Position at the Upper-Isonzo. 5. King **Victor Emmanuel** with the General Staff watches operations at Isonzo.

Борбе пред Дарданелима и у Сирији. Borbe pred Dardanelima i u Siriji. Sur le champ de bataille devant les Dardanelles et la Syrie. On the battlefields before the Dardanelles and from Syria.

1. **Улаз у Дарданеле** (Седул Бар-Кум Кале). (Phot. Bruckmann)

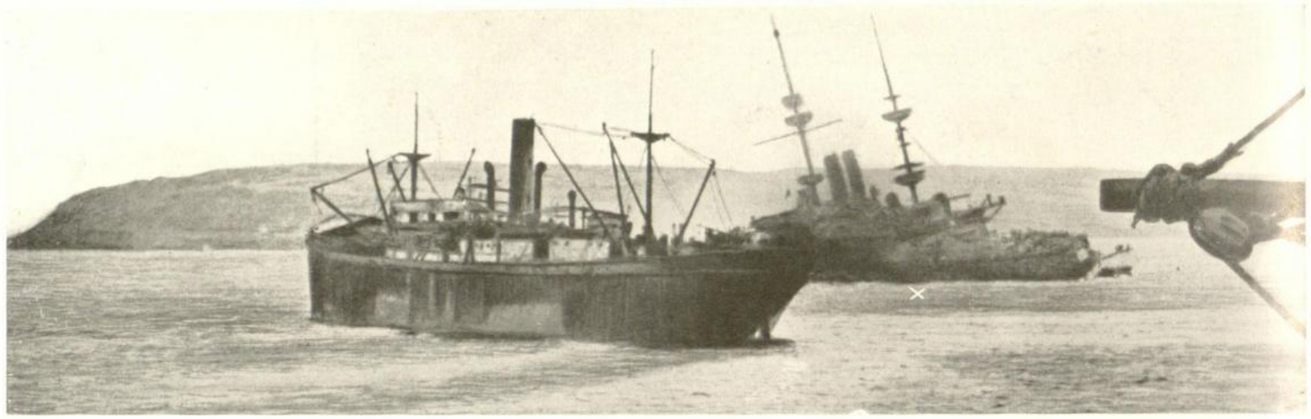

2. Енглеска оклопњача **„Мецестик"** торпиљирана код висоравни Теке тоне пред Дарданелима. (Phot. L'Illustration)

3. **Палестина-Јерусалим.** Турске трупе пред жељезничком станицом чекају укрцавање. (Phot. Bruckmann)

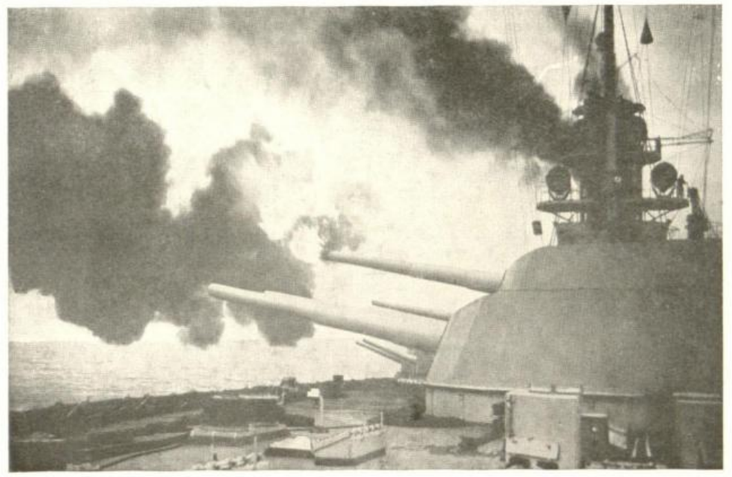

4. **Дејство** великих топова једне модерне оклопњаче.

7. И ако минирана оклопњача **Голоа тоне,** посада **мирно очекује спас или смрт.**

5. **Лим. фон Сандерс,** реорганизатор турске војске, бранилац Дарданела, Командант Јилдирим групе (са турским официрима). (Phot. Scherl)

6. **Палестина.** Турска артилерија у дејству.

1. **Ulaz u Dardanele** (Seddul Bahr-Kum Kale). 2. Engleska oklopnjača „Majestic" torpiljirana kod visoravni Téké tone pred Dardanelima. 3. **Palestina-Jerusalim.** Turske trupe pred željezničkom stanicom čekaju ukrcavanje. 4. **Dejstvo** velikih topova jedne moderne oklopnjače. 5. **Lim. von Sanders,** reorganizator Turske vojske, branilac Dardanela, Komandant Jildirim grupe (sa turskim oficirima). 6. **Palestina.** Turska artilerija u dejstvu. 7. I ako minirana oklopnjača **Gaulois** tone, posada mirno očekuje spas ili smrt.

1. **Entrée des Dardanelles** (Seddul Bahr-Koum Kaleh). 2. Le Cuirassé anglais «**Majestic**» torpillé en face du cap Téké, coule devant d'entrée des Dardanelles. 3. **Palestine-Jérusalem.** Des troupes turques attendant leur embarquement devant la gare. 4. Le tir de grosses pièces d'un cuirrassé moderne. 5. **Lim. v. Sanders,** réorganisateur de l'armée turque, le défenseur des Dardanelles, Commandant du groupe Yildirim (avec des officiers turcs). 6. En **Palestine:** artillerie turque en action. 7. Pendant que le cuirassé **Gaulois touché** par une mine, **coule,** l'équipage **attend froidement** le salut ou la mort.

1. The **entrance to the Dardanelles** (Seddul Bahr-Koum Kaleh). 2. British Ironclad **Majestic** torpedoed opposite the mountain height Téké before the entrance to the Dardanelles. 3. **Palestine-Jerusalem.** Turkish troops before the Railway station waiting to be entrained. 4. **Firing** from the great guns of a modern Ironclad. 5. **Lim. v.** Sanders the re-organiser of the Turkish Army, Defender of the Dardanelles, Comm. Yildirim-group (among a group of turkish officers). 6. **Palestine,** Turkish artillery in action. 7. If the mined Ironclad **Gaulois sinks** the crew would **await** death or rescue **calmly** and **deliberately.**

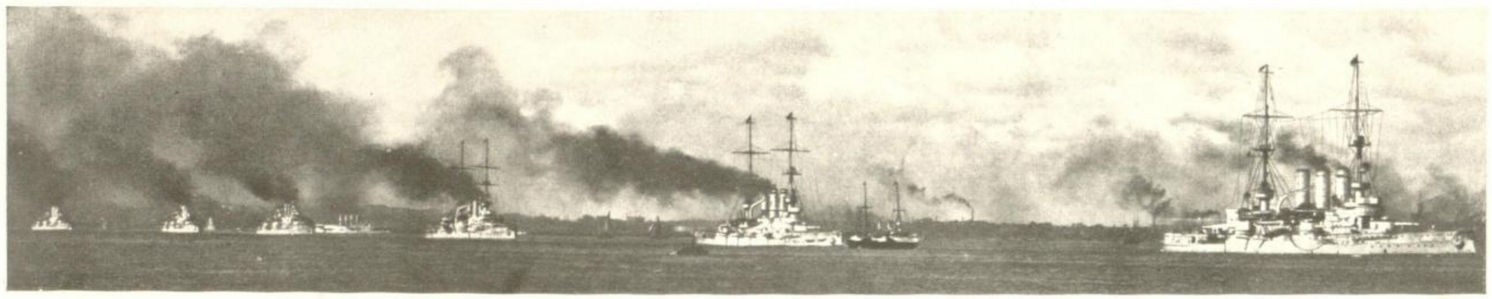

1. Полазак **Немачке флоте** из Килског пристаништа. (Phot. Bruckmann)

2. **Енглеска флота** на отвореном мору.

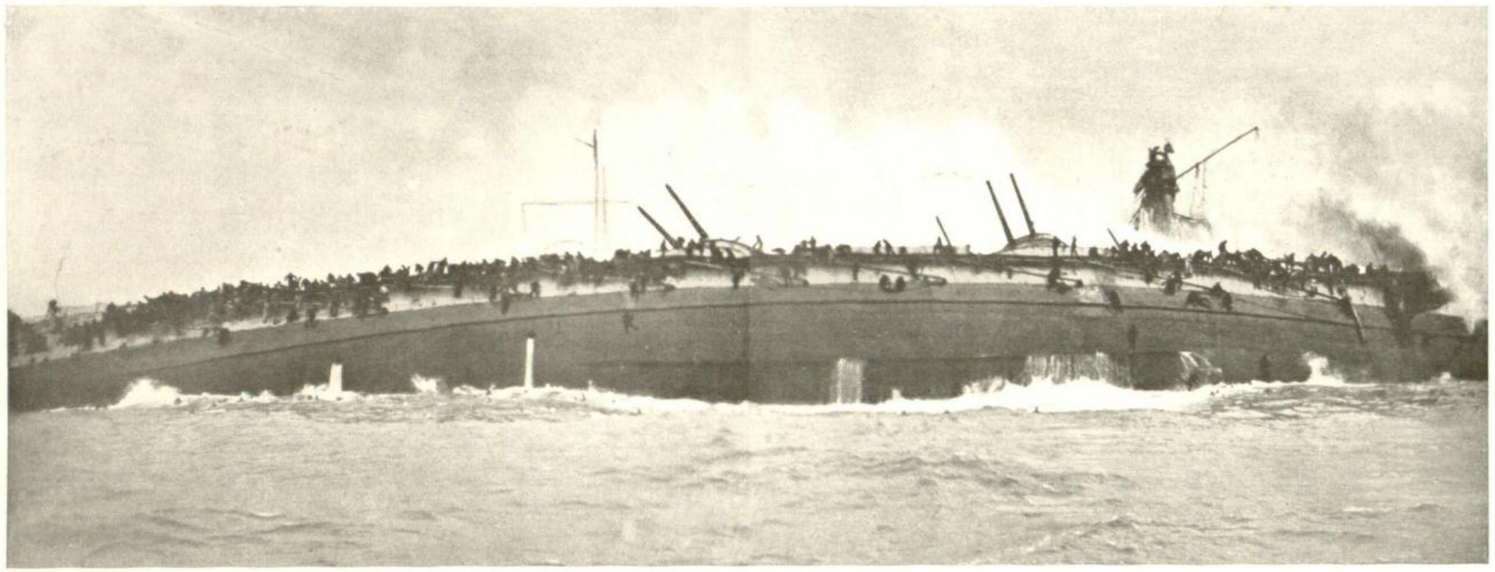

3. **Момент тонућа** немачке крстарице **„Блихера;“** послуга и посада скаче у воду ради спасавања. (Phot. L'Illustration)

4. **Торпедњаче** на узбурканом мору.

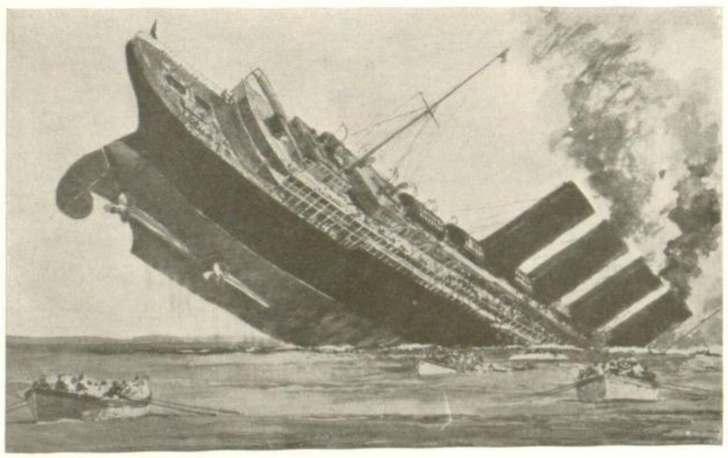

(Phot. L'Illustration)

5—6. **Лузитанија,** енглеска путничка лађа, торпиљирана од Немаца на 8 миља од Ирске, **тоне са 1134 путника.** (Phot . L'Illustration)

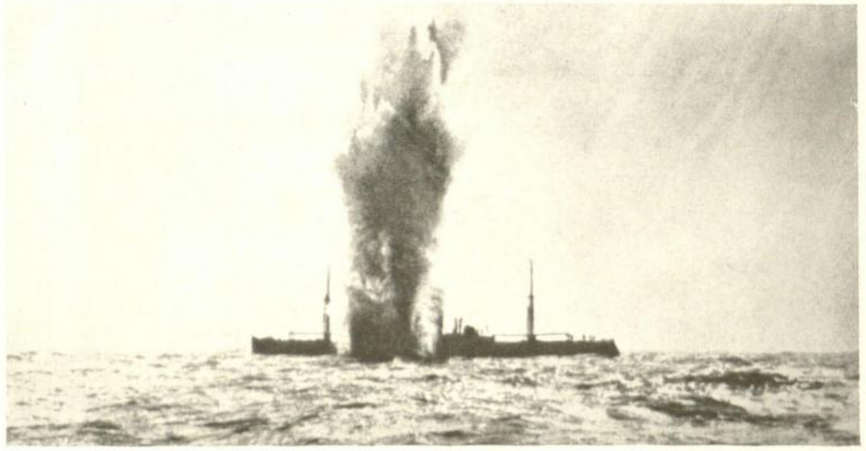

7. **Експлозија** морске мине.

1. Polazak **Nemačke flote** iz Kilskog pristaništa. 2. **Engleska flota** na otvorenom moru. 3. Moment tonuća nemačke krstarice **„Blücher“a;** posluga i posada skače u vodu radi spasavanja. 4. **Torpednjače** na uzburkanom moru. 5—6. **Luzitanija,** engleska putnička ladja, torpiljirana od Nemaca na 8 milja od Irske, **tone sa 1134 putnika.** 7. **Eksplozija** morske mine.

1. Sortie de la **flotte allemande** du port de Kiel. 2. **Flotte anglaise** en pleine mer. 3. Moment du **coulage** du croiseur allemand «**Blücher**». L'équipage et les marins de service sautant dans l'eau pour être sauvés. 4. **Torpilleur** sur une mer houleuse. 5—6. **Lusitania,** paquebot anglais torpillé par des sous-marins allemands, à huit milles de la côte irlandaise, **coulé, avec 1134 personnes.** 7. **Explosion** d'une torpille.

1. Departure of the **German Fleet** from Kiel Harbour. 2. **British Fleet** on the high seas. 3. The exact moment when the German cruiser **"Blücher" sank,** the crew and ship's servants sprang into the water to try and save themselves. 4. A **Torpedo Boat** on a rough sea. 5—6. **Lusitania** British passenger boat torpedoed by a German torpedo boat eight miles from the Irish Coast, **sank with 1134 passengers.** 7. **Explosion** of a mine.

1. Искрцавање енглеских трупа код **Силве**.

2. Искрцавање француских трупа на **Мудросу**.

3. Енглески напад на положај **Ахи Баба**.

4. Лемнос. Генерал **д'Амаде** предаје заставу ново формираној команди.

5. Енглеска артилерија дејствује према **Критији**.

6. **Дарданели.** Аустралијска артилерија у дејству.

1. Iskrcavanje engleskih trupa kod **Silve.** 2. Iskrcavanje francuskih trupa na **Mudrosu.** 3. Engleski napad na položaj **Ahi Baba.** 4. Lemnos. General **d'Amade** predaje zastavu novo formiranoj komandi. 5. Engleska artilerija dejstvuje prema **Kritiji.** 6. **Dardaneli.** Australijska artilerija u dejstvu.

1. Débarquement des troupes britanniques à **Silva.** 2. Débarquement des troupes françaises à **Moudros.** 3. Attaque des troupes britanniques contre **Ahi Baba.** 4. Lemnos; général **d'Amade** remet le drapeau à une des troupes nouvellement formées. 5. L'artillerie britannique tire contre **Krithia.** 6. Aux **Dardanelles**: l'artillerie australienne en action.

1. Landing of British troops on **Silva.** 2. Landing of French troops on **Moudros.** 3. Attack of British troops on **Ahi Baba.** 4. Lemnos General **d'Amade** gives the Flag to a newly organisided Formation. 5. British artillery fires against **Crithia.** 6. **Dardanelles.** The Australian artillery in action.

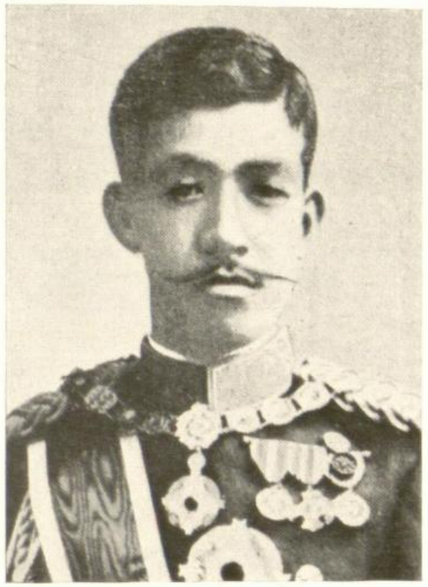

1. **Њ. В. Јошихито,** Јапански Цар, објавио рат Немачкој 23. VIII. 1914.

2. Барон **Сакатани,** Јапански делегат на Економ. Конференцији у Паризу.

3. **Њ. В. Хусејин Паша,** Велики Шериф Мека, 1916. дигао Арабију противу Турске.

4. **Хјус,** Министар Председник Аустралијски, делегат за Економ. Конференцију у Паризу.

5. **С. де Вет,** бурски генерал, 1914. дигао устанак у Орању, који су Енглези брзо угушили.

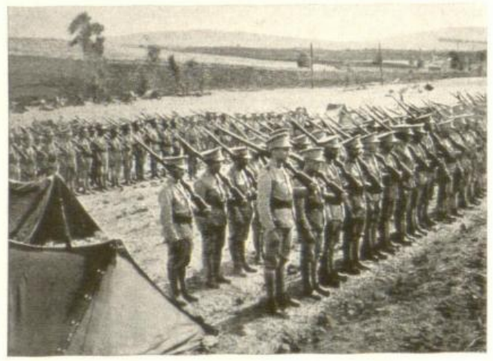

6. **Португалска пешадија** спремна за полазак за Француску.

7. **Португалска артилерија** прелази преко моста у Танкосу.

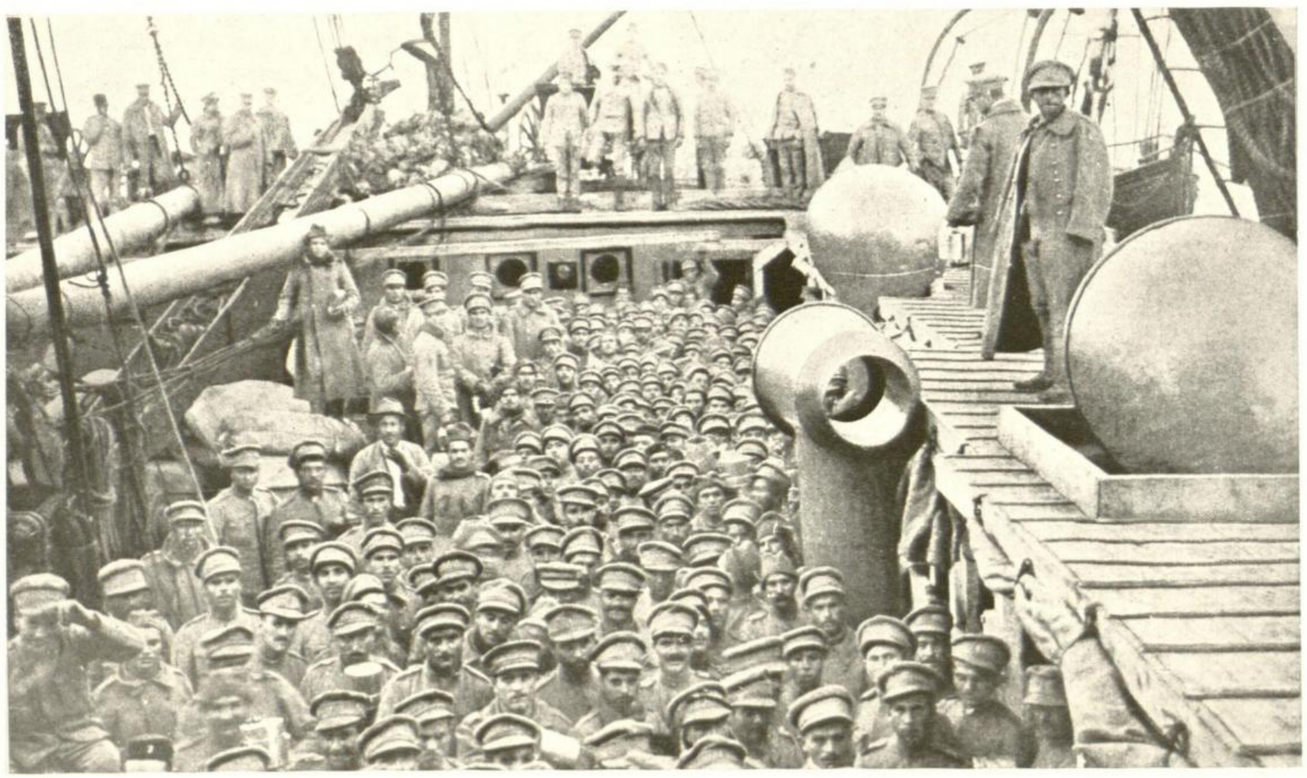

8. **Португалске трупе,** укрцане на лађама, полазе за Француску.

(Phot. L'Illustration)

9. **Махадо,** Председник Републике, поздравља трупе, које полазе.

1. **Nj. V. Yoshihito,** Japanski Car, objavio rat Nemačkoj 23. VIII. 1914. 2. Baron **Sakatani,** Japanski delegat na Ekonom. Konferenciji u Parizu. 3. **Nj. V. Husejin Paša,** Veliki Šerif Meke, 1916. digao Arabiju protivu Turske. 4. **Hughes,** Ministar Predsednik Australijski, delegat na Ekonom. Konferenciji u Parizu. 5. **S. de Wett,** Burski general, 1914. digao ustanak u Oranju, koji su Englezi brzo ugušili. 6. **Portugalska pešadija** spremna za polazak za Francusku. 7. **Portugalska artilerija** prelazi preko mosta u Tankosu. 8. **Trupe portugalske** ukrcane na ladjama polaze za Francusku. 9. **Mahado,** Predsednik Republike, pozdravlja trupe.

1. **S. M. Yoshihito,** Empereur du Japon a déclaré la guerre à l'Allemagne le 23 août 1914. 2. Le Baron **Sakatani,** délégué du Japon pour la Conférence Economique à Paris. 3. **S. H. Hussein-Pacha,** Grand Chérif de Mecca, organisateur de la révolte en Arabie contre la Turquie en 1916. 4. **Huges,** Président de la Fédération Australienne, délégué à la Conférence Economique à Paris. 5. **S. de Wett,** le général des Boers souleva une révolte contre les Anglais à Oranje que ceux-ci réprimèrent rapidement. 6. **L'infanterie portugaise** prête pour le départ en France. 7. **Artillerie portugaise** traversant le pont à Tankos. 8. Les **troupes portugaises** embarquées, avant leur départ pour la France. 9. **Mahado,** président de la République portugaise, salue les troupes.

1. **H. M. Yoshihito,** Emperor of Japan declared war against Germany on August 23rd 1914. 2. Baron **Sakatani** Delegate from Japan at the Economic Conference at Paris. 3. His Highness **Hussein Pasha,** High Sherif of Mecca who instigated the rising in Arabia against Turkey. 4. **Hughes,** President of the Australian Confederation, was the Delegate of the Economic Conference in Paris. 5. **S. de Wett,** the Boer General quelled a rising in Orange in 1917, the British quelled it quickly. 6. The **Portugese Infantry** ready for departure to France. 7. **Portugese Artillery** crosses the Pontoon Bridge in Tankos. 8. **Portugese Troops** embarked for departure to France. 9. **Mahado,** President of the Portugese Republic greets the Troops.

После пораза и повлачења аустријског, жене и деца враћали су се у своја села, и очајно плакали за својим до темеља разрушеним домовима. (Phot. A. Popović)

Posle poraza i povlačenja austrijskog, žene i deca vraćali su se u svoja sela, i očajno plakali za svojim do temelja razrušenim domovima.

Après la défaite et la retraite des Autrichiens, les femmes et les enfants rentrent dans leur village et pleurent amèrement leur foyer ruiné et perdu.

After the defeat and retreat of the Austrians the women and children returned to their villages to weep bitterly in their completely ruined homes.

Изглед опустошене земље после аустријског повлачења. Izgled opustošene zemlje posle austrijskog povlačenja. Vue du pays dévasté après la retraite des Autrichiens. The appearance of the devasted country after the retreat of the Austrians.

1. Мачва. На **разрушеном огњишту** у Прњавору.

2. Мачва. **Жене и деца** на разрушеним огњиштима.

3. **Мачва.** Свуда рушевине и пустош.

4. Наша војска наилази само на **пустош и рушевине.**

5. **Лозница** после Аустријског повлачења.

6. **Свуда,** свуда само рушевине и пустош.

7. **Шабац** после аустријског повлачења.

8. **Београд.** — Разрушена зграда Викторовићеве апотеке.

9. Београд. — **Доњи Град** и магацини сви у пламену.

1. Mačva. Na **razrušenom ognjištu** u Prnjavoru. 2. Mačva. **Žene** i **deca** na razrušenim ognjištima. 3. **Mačva.** Svuda ruševine i pustoš. 4. Naša vojska nailazi samo na **pustoš** i **ruševine.** 5. **Loznica** posle austrijskog povlačenja. 6. **Svuda,** svuda samo ruševine i pustoš. 7. **Šabac** posle austrijskog povlačenja. 8. **Beograd.** Razrušena zgrada Viktorovićeve apoteke. 9. Beograd-**Donji Grad** i magacini svi u plamenu.

1. Sur les débris d'une **maison détruite** à Prnjavor en Mačva. 2. Mačva. Les **femmes** et les **enfants** sur leur maison détruite. 3. **Mačva.** Rien que ruines et dévastations. 4. Notre armée ne trouve que des **dévastations** et des **destructions.** 5. **Loznica,** après la retraite des Autrichiens. 6. **Partout** rien que destructions et dévastations. 7. **Šabac:** après la retraite des Autrichiens. 8. **Beograde** au centre: pharmacie Viktorović détruite. 9. Beograde: la **forteresse** inférieure; tous les dépôts et magasins furent incendiés.

1. The outlook on the **ruined homes** in Prnjavor in Mačva. 2. Mačva, **women** and **children** in their ruined homes. 3. **Mačva** — everywhere only ruins and destruction. 4. Our Army finds nothing but **ruins** and **destruction.** 5. **Loznica** after the retreat of the Austrians. 6. **Everywhere,** everywhere, alas! nothing but ruins and destruction. 7. **Šabac** after the retreat of the Austrians. 8. **Beograd** in the centre, the ruined building of the Viktorović Medical Hall. 9. Beograd, the lower **fortress,** all the magazine swere set on fire.

Сеоски радови за време затишја. Seoski radovi za vreme zatišja. Travaux de paysans au temps du repos. Peasants working during a lull.

1. Мачва.— Жене и деца **ору.**

2. Црна Бара.— Сељанке су **косиле** у непосредној **близини окопа.**

3. Младеновац. **Вршалица** у раду.

4. Вађење **меда** из кошница.

5. Црна Бара. Жене пеку **ракију.**

6. Мачва. Жене цеде **јабуковачу.**

7. Клење. Жене ткају **платно.**

8. Мачва. Цигани плету **корпе.**

9. Манастир Степање. Народ је празником долазио на **молитву.**

1. Mačva. — Žene i deca **oru.** 2. Crna Bara. Seljanke su **kosile** u neposrednoj **blizini okopa.** 3. Mladenovac. **Vršalica** u radu. 4. **Vadjenje meda** iz košnica. 5. Crna Bara. — Žene **peku rakiju.** 6. Mačva. Žene **cede jabukovaču.** 7. Klenje. Žene **tkaju platno.** 8. Mačva. Cigani **pletu korpe.** 9. Manastir Stepanje. Narod je praznikom dolazio **na molitvu.**

1. Mačva. Des femmes et des enfants **labourent.** 2. Crna-Bara. Les Paysannes **fauchent l'herbe** tout **près des tranchées.** 3. Mladenovac. Des **Batteuses** et des **faucheuses** en fonction. 4. Récolte du **miel** (de la ruche). 5. Crna-Bara. Les paysannes **distillent du rakija** (eau-de-vie). 6. Mačva: Les paysannes préparent du **cidre.** 7. Crna-Bara: Les paysannes tissant de la **toile.** 8. Les tziganes tressent les **corbeilles.** 9. Le cloître Stepanje: Les jours de fêtes, le peuple assiste **service divin.**

1. Mačva — women and children **till the land.** 2. Crna Bara. Peasant women have **mown the grass** close beside **the Trenches.** 3. Mladenovac — Threshing and mowing machines at work. 4. Taking the **honey** from the beehives. 5. Crna Bara. Peasant women burn **Rakija** (liquor). 6. Mačva. Peasant women prepare **cider.** 7. Crna Bara. — Peasant women **weaving.** 8. Gypsies plait **baskets.** 9. On feast days the people come **to prayers** in the Monastery of Stepanjé.

1. Један Командант батаљона и Аџутант за време **затишја.**

2. **Треће-позивци.** Стража код жељезничког моста.

3. Треће-позивци требе се од **вашију.**

4—5. Резерва у заклонима за време **затишја.**

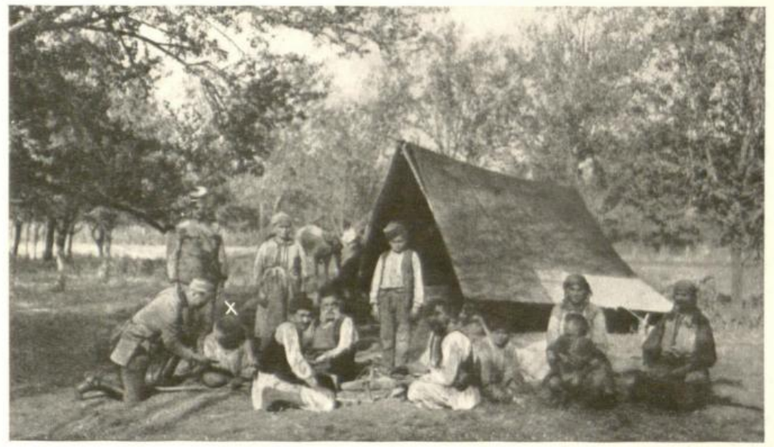

6. Циганка **врачара,** гледа у длан једном официру.

7. **Коморџије** су крај ватре причали војницима о свима новостима.

8. Клење. **Деца** са села радознало су посматрали госте-ратнике.

9. За време затишја **ратници славе** своје крсно име.

1. Jedan Komandant bataljona i adjutant **za vreme zatišja.** 2. **Treće-pozivci.** Straža kod željezničkog mosta. 3. Treće-pozivci trebe se od **vašiju.** 4. Rezerva u zaklonima **za vreme zatišja.** 5. Rezerva u zaklonima **za vreme zatišja.** 6. Ciganka, vračara, **gleda u dlan** jednom oficiru. 7. **Komordžije** su kraj vatre pričali vojnicima o svima novostima. 8. Klenje. **Deca** sa sela radoznalo su posmatrali goste-ratnike. 9. Za vreme zatišja ratnici **slave** svoje krsno ime.

1. Un commandant de bataillon et son adjudant au **temps du repos.** 2. Troisième **réserve** comme garde au pont du chemin de fer. 3. Troisième réserve en combat avec la **vermine.** 4. Réserve en abri au temps du **repos.** 5. Réserve en abri au temps de **repos.** 6. Femme tzigane **prédit l'avenir** à un officier. 7. Des **soldats du train** à côté du feu, renseignant des soldats sur les nouvelles. 8. Les **enfants** du village regardent curieusement les nouveaux hôtes guerriers. 9. Pendant une trêve les soldats **célébrant leur fête patronale.**

1. The Commander of a battalion and his adjutant during a lull in the fighting. 2. Third **reserves** as Sentry at the railway bridge. 3. Third reserves fighting against **vermin.** 4. Reserves under cover during a **lull.** 5. Reserves under cover during a lull. 6. Gipsy telling the fortune of an officier. 7. **Soldiers of the train** round the fire giving news to their comrades from the front. 8. The village **children** regard the new soldier guests with great curiosity. 9. During a lull the soldiers have **celebrated the feast of their Patron-saint.**

1. **Фердинанд** „, Краљ бугарски.

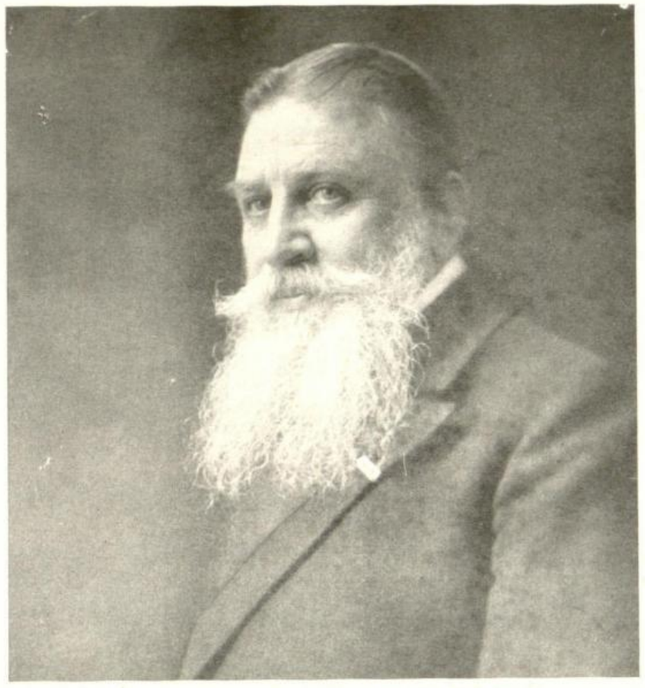

2. Др. **В. Радославов,** бугарски Министар Председник.

3. **Борис,** Престолонаследник бугарски.

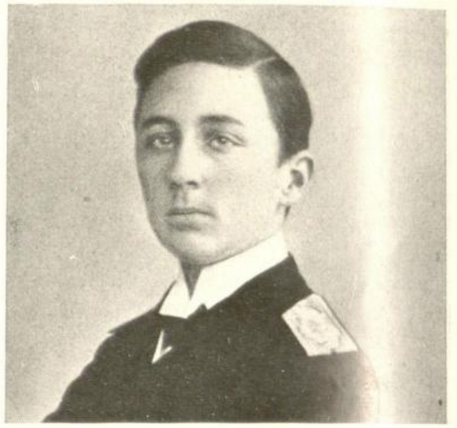

4. Принц **Кирил,** други син Краља бугарског.

5. **Жостов,** генерал, Начел. Главног Генералштаба.

6. **Бојаџијев,** генерал, Командант I. Армије.

9. Чланови бугарске **четничке организације.**

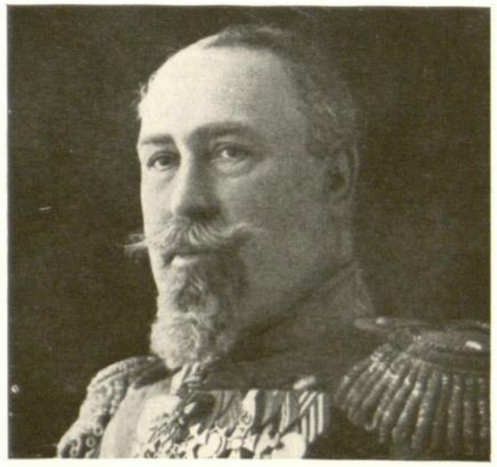

7. **Тодоров,** генерал, Командант II. Армије.

8. **Жеков,** генерал, Главни заповедник (раније Ком. III. Армије).

1. **Ferdinand I.,** Kralj Bugarski. 2. Dr. **V. Radoslavov,** bugarski Ministar Predsednik. 3. **Boris,** Prestolonaslednik Bugarski. 4. Princ **Kiril,** drugi sin Kralja Bugarskog. 5. **Žostov,** general, Načelnik Glavnog Generalštaba. 6. **Bojadžijev,** general, Komandant I. Armije. 7. **Todorov,** general, Komandant II. Armije. 8. **Žekov,** general, Glavni Zapovednik (ranije Komandant III. Armije). 9. Članovi bugarske **četnicke organizacije.**

1. S. M. **Ferdinand Ier,** Roi de Bulgarie. 2. Dr. **W. Radoslavov,** Premier Ministre. 3. Son Altesse, **Boris** (le Prince héritier). 4. Son Altesse le Prince **Kiril,** deuxième fils du Roi de Bulgarie 5. **Jostof,** général, chef du Grand Etat-Major. 6. **Bojadief,** général, commandant de la première armée. 7. **Todorof,** général, commandant de la deuxième armée. 8. **Jékof,** généralissime de l'armée bulgare (jusqu'alors commandant de la IIIme armée). 9. Les membres de l'**organisation Komitadjis** bulgare.

1. S. M. **Ferdinand I.** King of Bulgaria. 2. Dr. **W. Radoslaw,** Prime Minister. 3. His Royal Highness **Crown Prince Boris.** 4. His Royal Highness **Prince Kirill,** the second son of the Bulgarian King. 5. **Jostof,** General, Chief of the General Staff. 6. **Boiadieff,** General, commandor of the 1st Army. 7. **Todorof,** General, Commander of the 2nd Army. 8. **Jékof,** General in Chief of the Bulgarian Army (previously Com. of the 3rd Army). 9. The members of the Bulgar. **Komitadjis Organisation.**

Добруџанске војсковође и бугарско-продирање у Србију са истока 1915 г. Dobrudžanske vojskovodje i bugarsko prodiranje u Srbiju sa istoka 1915 g. Guides des Armées de la Dobrudža et envahissement bulgare en Serbie en 1915. Dobrudža Army leaders and Bulgarian invasion into Serbia 1915.

1. Генерал **Тошев,** Командант III. Армије (добруџанске).

2. Генерал **Колев,** Командант Добричке групе (Добруџа).

3. Генерал **Кисалов,** Командант Туртукајске групе.

4. Генерал **Н. Жеков** код штаба I. армије према Флорини.

5. Генерал **Златаров** и пуковник **Протогеров.**

6. Генерал **Нерезов** са својим штабом.

7. Пуковник **Бурмов** са штабом X. бугарске дивизије.

8. Генерал **Танев,** гувернер Источне Македоније.

9. Бугарска принудна **реквизиција** стоке у Македонији.

10. Бугарско **против-аеропланско** митраљеско одељење.

1. General **Tošev,** Komandant III. Armije (dobrudžanske). 2. General **Kolev,** Komandant Dobričke grupe (Dobrudža). 3. General **Kisalov,** Komandant Turtukajske grupe. 4. General **N. Žekov,** kod štaba I. armije prema Florini. 5. General **Zlatarov** i pukovnik **Protogerov.** 6. General **Nerezov** sa svojim Štabom. 7. Pukovnik **Burmov** sa Štabom 10. bugarske divizije. 8. General **Tanev,** guverner Istočne Makedonije. 9. Bugarska prinudna **rekvizicija.** 10. Bugarsko **protiv-aeroplansko** mitraljesko odelenje.

1. Le général **Tošev,** commandant de la 3me armée (de la Dobrudža). 2. Le général **Kolev,** commandant du groupe de Dobrič (Dobrudža). 3. Le général **Kissalov,** commandant du groupe de Turtukai. 4. Le général **N. Žekov** à l'Etat-Major de la première Armée devant Florina. 5. Le général **Zlatarov** et le colonel **Protogerov.** 6 Le général **Nerezov** avec son Etat-Major. 7 Le colonel **Burmov** avec l'Etat-Major de la dixième division. 8. Le général **Tanev,** gouverneur de la Macédoine Orientale. 9. **Réquisition** bulgare forcée des bestiaux en Macédoine. 10. **Détachement** bulgare de défense **contre les avions.**

1. General **Tošev,** Commander of the 3rd army (Dobrudža). 2. General **Kolev,** Commander of the Dobrič grouping (Dobrudža). 3. General **Kissalov,** Commander of the Turtukai Grouping. 4. General **N. Žekow,** with the Staff of the Ist Army opposite Florina. 5. General **Zlatarov** and Colonel **Protogerov.** 6. General **Nerezov** with his Staff. 7. Colonel **Burmov** with the 10th Division Staff. 8. General **Tanev,** Governor of East Macedonia. 9. Bulgarian **cattle requisition** in Macedonia. 10. Bulgarian **anti-aircraft machine-gun section.**

Продирање удружених Аустро-Угарских и Немачких сила са севера у Србију

Prodiranje udruzenih Austro-Ugarskih i Nemačkih sila sa severa u Srbiju.

Avance des forces autrichiennes-hongroises et allemandes du nord en Serbie.

Advance of the united Austro-Hungarian and German forces from the north into Serbia.

1. **Прелазак** аустријских трупа преко понтонских мостова на Сави. (Phot. Bruckmann)

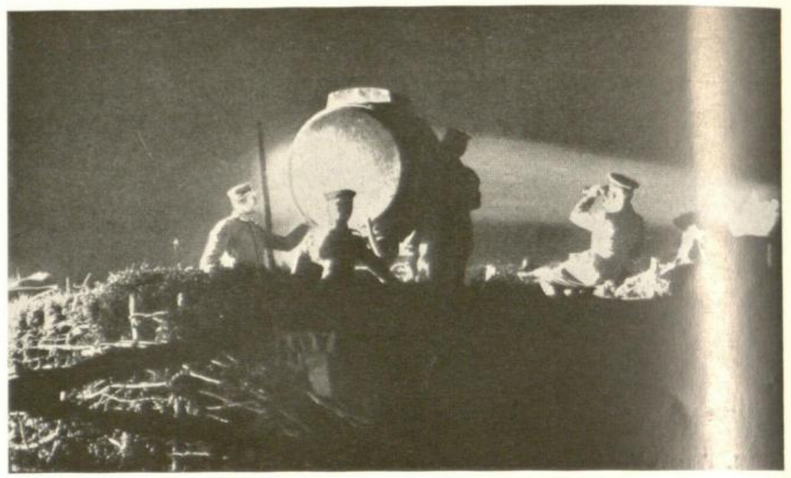

2. Један немачки **рефлектор** при ноћном раду.

3. **Пребацивање** коњичких одељења двојним понтонским возовима.

4. **Понтонски мост** на Сави.

5. Аустријске трупе **прелазе** преко моста.

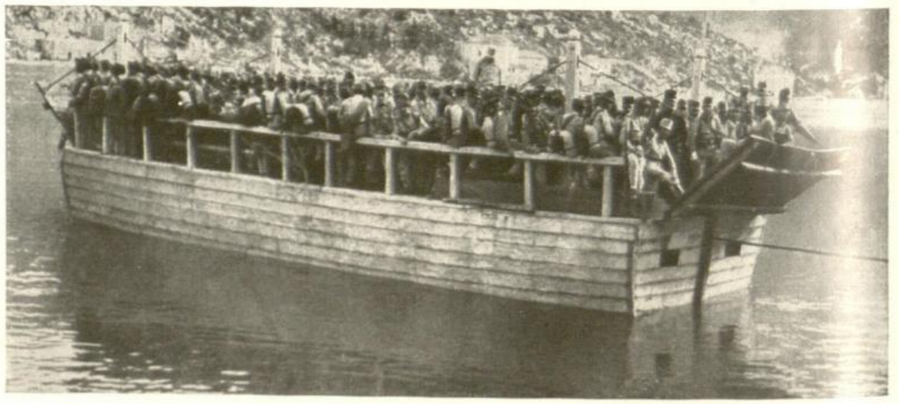

6. **Пребацивање** аустријских трупа преко Дунава.

1. **Prelazak** Austrijskih trupa preko pontonskih mostova na Savi. 2. Jedan Nemački **reflektor** pri noćnom radu. 3. **Prebacivanje** konjičkih odelenja dvojnim pontonskim vozovima. 4. **Pontonski most** na Savi. 5. Austrijske trupe **prelaze** preko mosta. 6. **Prebacivanje** Austrijskih trupa preko Dunava.

1. Passage des troupes autrichiennes sur les ponts de bateaux de la Sava 2. Un reflecteur allemand en action pendant la nuit. 3. Passage de détachements de cavalerie au moyen de doubles bacs ponton. 4. Un pont de bateaux sur la Sava. 5. Des troupes autrichiennes passent le pont de bateaux. 6 Passage des troupes autrichiennes sur le Danube.

1. Transport of Austrian troops over the Pontoon Bridges on the Sava. 2. A german Reflector on night operations. 3. Crossing of the cavalry detachments by means of the pontoon Ferry. 4. A pontoon bridge across the Sava. 5. Austrian troops cross the pontoon bridge. 6. Passage of Austrian troops over the Danube.

Продирање удружених Аустро-Угарских и Немачких сила са севера у Србију 1915 г.

Prodiranje udruženih Austro-Ugarskih i Nemačkih sila sa severa u Srbiju 1905 g.

Avance des forces autrichiennes, hongroises et allemandes du nord en Serbie en 1915.

Advance of the united Austrian-Hungarian and German forces from the north into Serbia 1915.

1. Аустријанци уклањају **препреке** од бодљикавих жица.

2. Наше **жртве** из XIII. пука I. позива.

3. Тиролски **коњички стрелци** у свом надирању.

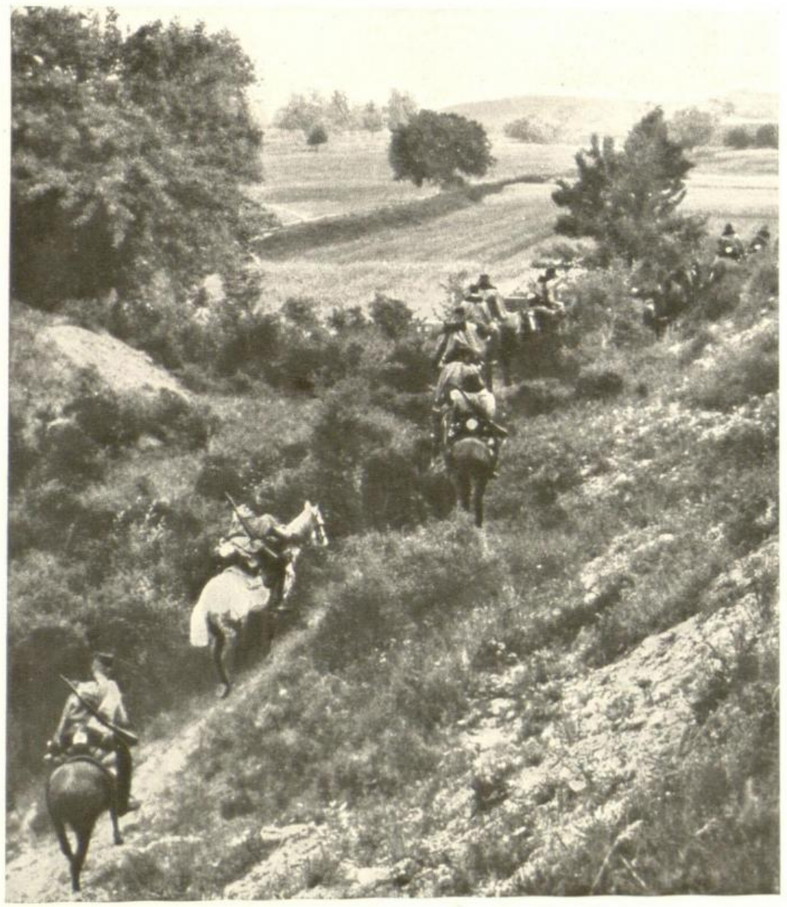

4. Уланска **патрола** у извиђању. (Phot. Bruckmann)

5. У свом наступању аустријски улани морали су често **да сјашу** при великим падовима. (Phot. Bruckmann)

6. **Звона** са црквава противник је скидао и лио чауре за убијствена зрна.

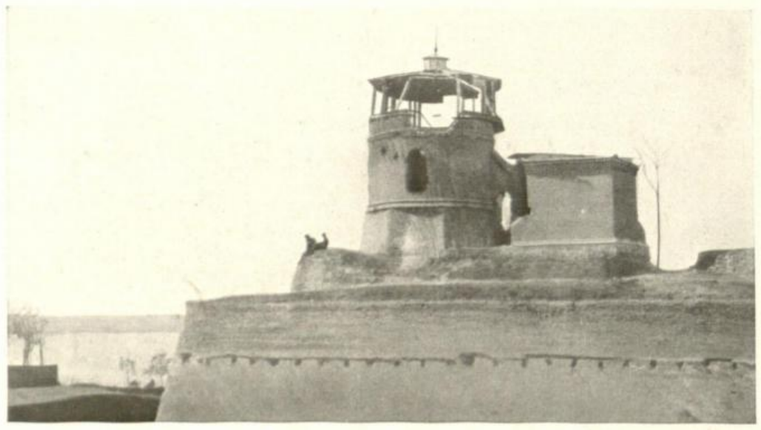

7. Изглед порушене **куле мотриље** на београдској тврђави.

1. Austrijanci uklanjaju **prepreke** od bodljikavih žica. 2. Naše **žrtve** iz XIII. puka I. poziva. 3. Tirolski **konjički strelci** u svom nadiranju. 4. Ulanska **patrola** u izvidjanju. 5. U svom nastupanju Austrijski ulani morali su često **da sjašu** pri velikim padovima. 6. **Zvona sa** crkava protivnik je skidao i lio čaure za ubijstvena zrna. 7. Izgled porušene **kule motrilje** na beogradskoj tvrdjavi.

1. Les autrichiens enlèvent les obstacles en fil de fer barbelé. 2. Nos victimes du 13ième régiment de la première levée. 3. Des tirailleurs tiroliens à cheval dans leur avance. 4. Une patrouille de uhlans en reconnaissance. 5. Les uhlans autrichiens doivent souvent descendre de cheval dans leur avance sur des hauteurs abruptes. 6. L'ennemi avait enlevé les cloches des églises pour en fabriquer des douilles portant des balles mortelles. 7. L'aspect de la vieille tour d'observation détruite de la citadelle de Belgrade.

1. Removal of wire entanglements by Austrians. 2 Our victims from the XIII. Regiment of the Ist reserve. 3. Tirolese rifle horsemen on their advance march. 4. Uhlan patrols on reconnoitring service. 5. The Austrian Uhlans were often forced to dismount on steep heights during their advance. 6. The enemy removed the bells from the churches to make ammunition. 7. The aspect of the old observation tower on the fortress of Beograd, after its demolition.

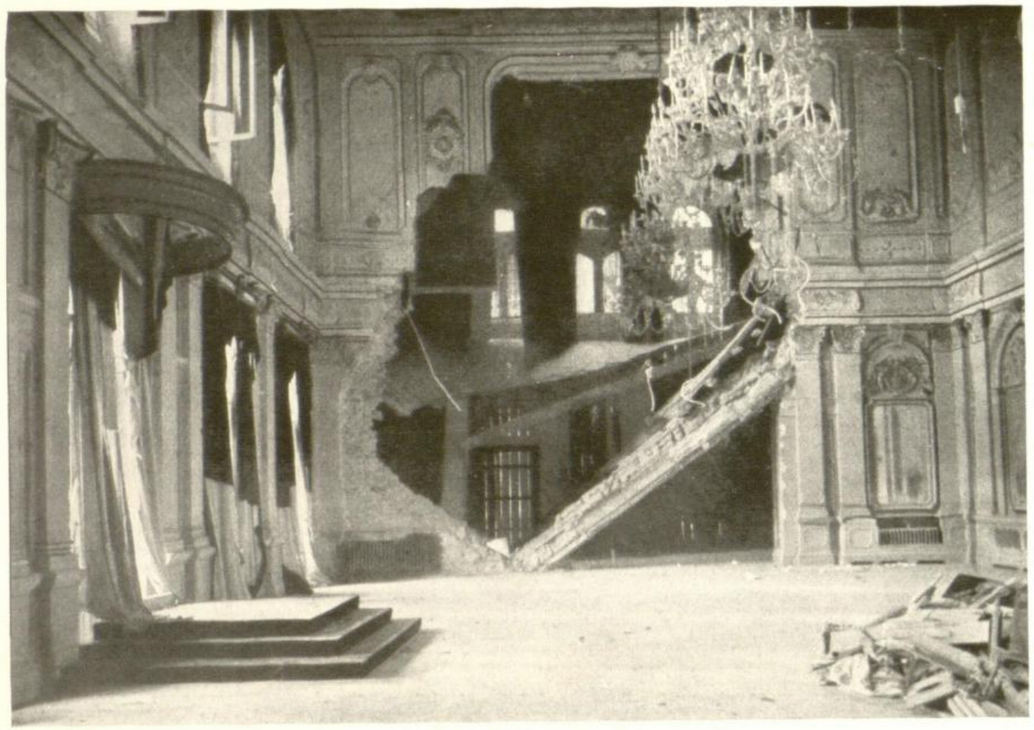

1. Београд. Унутрашњост **Краљевског Двора,** оштећеног непријатељским гранатама.

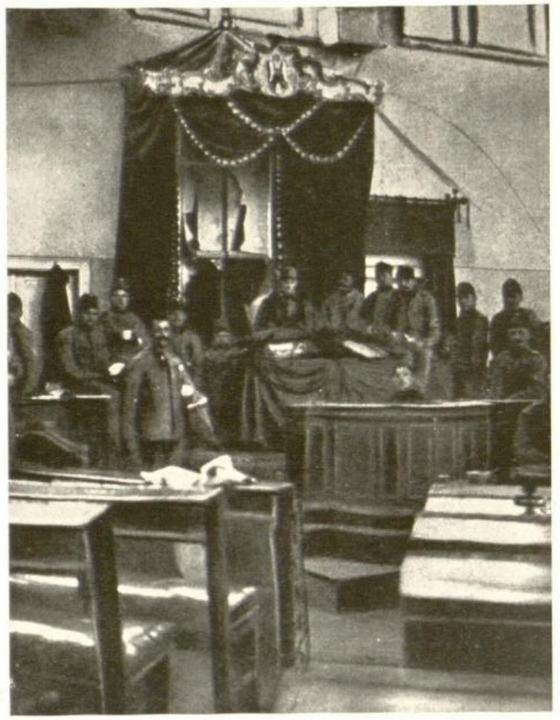

2. Београд. Аустријско преноћиште у нашој **скупштинској сали.**

5. Шабац. Изглед **једне од многих** порушених цркава.

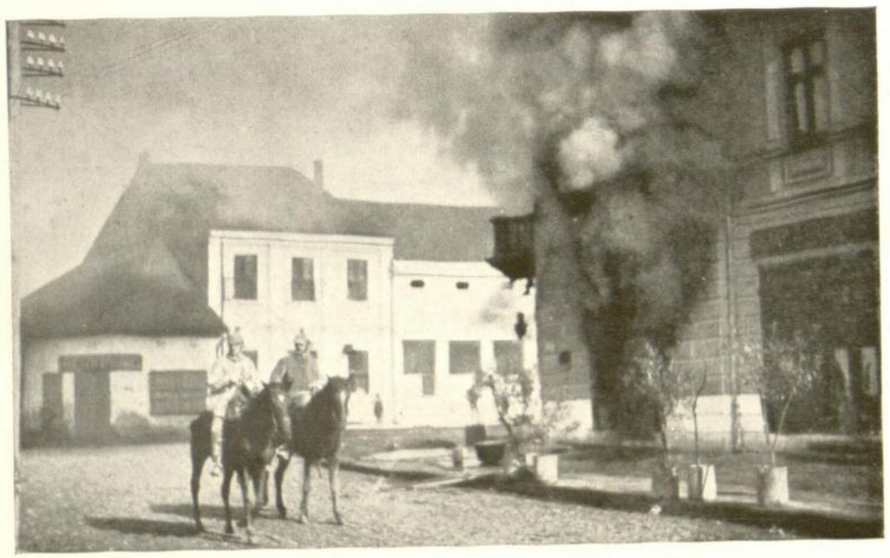

3. Пожаревац. Свуда су гореле **запаљене куће.**

4. Смедерево. Олтар **порушене цркве.**

1. Beograd. Unutrašnjost **Kraljevskog Dvora,** oštećenog neprijateljskim granatama. 2. Beograd. Austrijsko prenoćište u našoj **Skupštinskoj sali.** 3. Požarevac. Svuda su gorele **zapaljene kuće.** 4. Smederevo. Oltar **porušene crkve.** 5. Šabac. Izgled **jedne od mnogih** porušenih crkava.

1. **Beograd:** L'intérieur du château royal, détruit par des granades ennemies. 2. Beograd: Quartier de nuit autrichiens dans la salle des séances de notre Chambre de Députés 3. Požarevac. Partout brûlent des maisons incendiées. 4. Smederevo: L'autel d'une église détruite. 5. Šabac: Aspect d'une des nombreuses églises détruites.

1. Beograd: The interior of the Royal Palace destroyed by enemies' shells. 2. Beograd: An Austrian Bivouac in the Council Room of our Parliament. 3. Požarevac: Everywhere houses were burning which had been set on fire. 4. Smederevo: Altar in the destroyed Church. 5. Šabac: The appearance of one of the many ruined Churches.

1. Пожаревац. Противници су приморавали жене и децу за службу **путовођа.**

2. Аустријанци **ископавају** наше скривене топове.

3. **Лешеви** коњски као и људски покривали су путове повлачења.

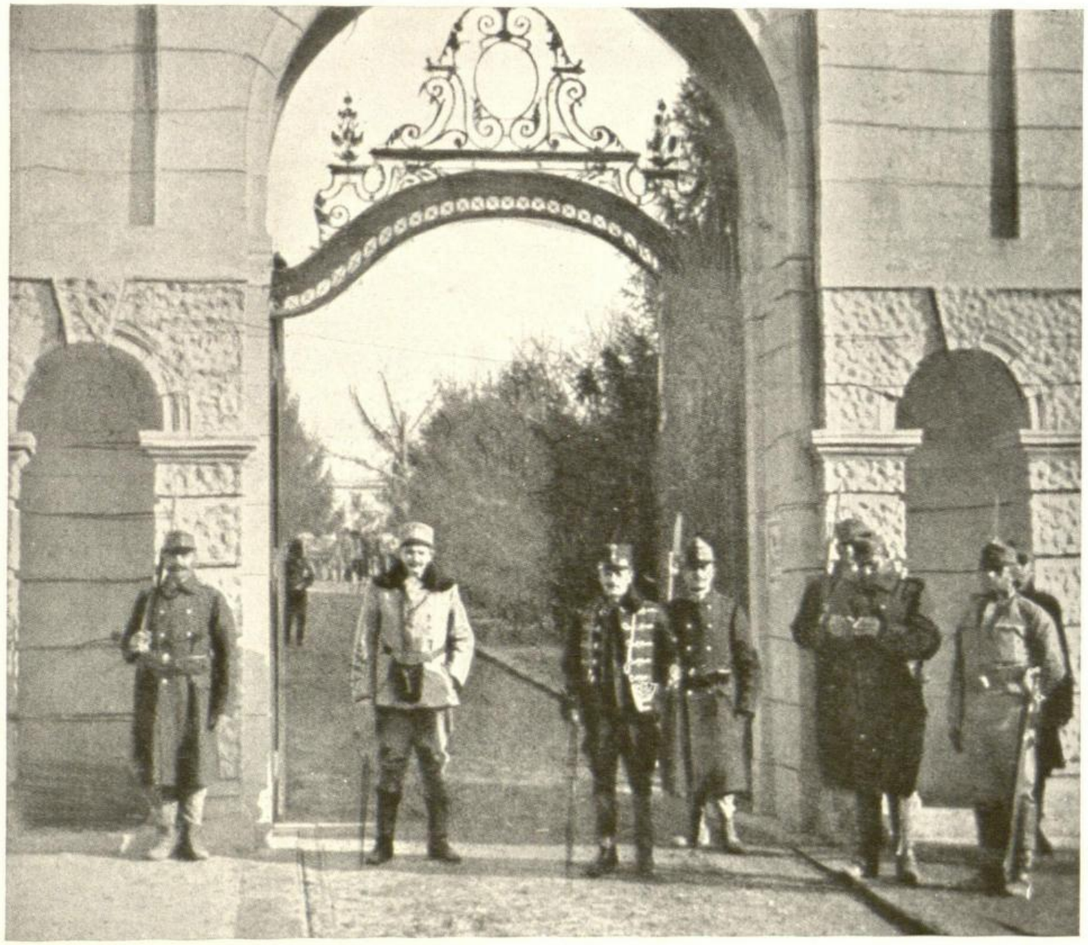

4. Аустријска **стража** пред нашим Двором.

(Phot. Bruckmann)

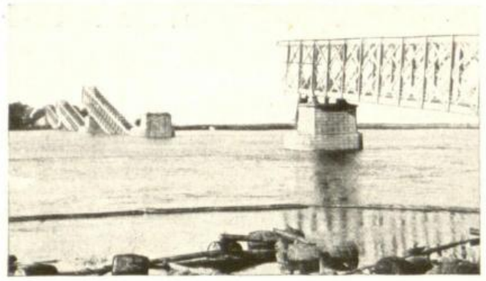

5. Порушени **савски мост** код Београда.

6. **Немачке муке** на нашим блатњавим путевима.

7. Немачка **посмртна листа** Београду.

8. Вилхелм **цу Вид,** бивши Кнез Албаније, у аустријском штабу као официр за везу.

Срби,

Вратите се вашим огњиштима, која вас очекују.

Пожањите ваше њиве, које су све обрађене и носе богат плод.

Ми смо вашој земљи за мало месеца безбедност и ред повратили.

Ми ће мо вас примити као војнике, који су своју дужност испунили.

Све друго, што вам се противно прича, обмана је.

Положите ваше оружје и вратите се вашој отаџбини.

9. Немачке **аеропланске летке.**

1. Požarevac. Protivnici su primoravali žene i decu za službu **putovodja.** 2. Austrijanci **iskopavaju** naše skrivene topove. 3. **Leševi** konjski kao i ljudski pokrivali su putove povlačenja. 4. **Austrijska straža** pred našim Dvorom. 5. Porušeni **savski most** kod Beograda. 6. **Nemačke muke** po našim blatnjavim putevima. 7. Nemačka **posmrtna lista** Beogradu. 8. Wilhelm **zu Wied,** bivši knez Albanije, u Austrijskom štabu kao oficir sa vezu. 9. Nemačke aeroplanske **letke,** pozivaju Srbe, da polože oružje i da se vrate kućama.

1. Požarevac: Les ennemis ont forcé les femmes et les enfants à servir de **guides** pour les armées. 2. Les Autrichiens **déterrent** nos canons cachés. 3. Les **cadavres** des chevaux ainsi que ceux des hommes étaient dispersés partout le long des chemins de la retraite. 4. **Garde autrichienne** devant notre château royal. 5. Le **pont de la Sava** sauté à Beograd. 6. Les tourments allemands sur nos mauvais et sales chemins. 7. **Annonce** allemande de mort pour Beograd. 8. Wilhelm **zu Wied,** ancien prince d'Albanie, à l'Etat-Major autrichien, comme officier de liaison. 9. Des **feuilles volantes** allemandes invitant les Serbes à déposer les armes et à rentrer sans entraves.

1. Požarevac: The enemy forced the women and children to act as **guides** for the army. 2. The Austrians **dig out** our hidden guns. 3. The dead **bodies** of horses as well as of people were found strewn over the entire way of retreat. 4. **Austrian Sentry** before our Royal Palace. 5. The **Bridge** over the **Sava** opposite Beograd which was blown up. 6. The **sufferings of the Germans** on our bad roads. 7. The German **Obituary notice** for Beograd. 8. Wilhelm **zu Wied,** Ex-prince of Albania in the Austrian Staff as liaison officer. 9. **Papers** strewn from german **airship** demand the Serbians to lay down their arms and thus to return unmolested to their homes.

1. **Борбе при повлачењу,** за задржавање непријатељског натиска. (Phot. R. Marjanović)

2. Једна артилеријска колона на **преноћишту** после форсираног марша. (Phot. D. Milosavljević)

3. Једна брдска батерија **силази са положаја,** непосредно после борбе и продужује мирно своје даље повлачење. (Phot. R. Marjanović)

4. Повлачење је вршено са непрекидним **заузимањем нових положаја,** ради задржавања противника и добијања у времену.

1. **Borbe pri povlačenju,** za zadržavanje neprijateljskog natiska 2. Jedna artilerijska kolona na **prenoćištu** posle forsiranog marša. 3. Jedna brdska baterija **silazi sa položaja,** neposredno posle borbe i produžuje mirno svoje dalje povlačenje. 4. Povlačenje je vršeno sa neprekidnim **zauzimanjem novih položaja,** radi zadržavanja protivnika i dobijanja u vremenu.

1. Les **combats pendant la retraite** pour entraver l'avance des ennemis. 2. Une colonne d'artillerie après une marche forcée **passe la nuit** à la belle étoile sur les chemins. 3. Une batterie de montagne immédiatement après un combat, **quitte la position** et continue tranquillement sa retraite. 4. La retraite a été liée avec d'incessantes **occupations de nouvelles positions** pour repousser l'ennemi et gagner du temps.

1. The **fight during the retreat** to keep the enemies advance in check. 2. An Artillery column in **Bivouac** for the **night** after a forced march. 3. A mountain battery immediately after the fight, **leaves the position** and calmly continues to retreat. 4. The retreat has to be constantly interrupted by the **occupation of fresh positions** to repulse the enemy and thus gain time.

Слике из нашег повлачења 1915 г. Slike iz naseg povlačenja 1915 g. Les tableaux de notre retraite en 1915. Pictures of our retreat in 1915.

1. **Повлачење наређено**—трупе се спремају за полазак.

2. Пуковска трупна и бојна **комора** полази са положаја.

3. Трупе колонама **напуштају** старе, да би поселе нове прихватне положаје.

4. Мачва. Многобројне избеглице добијале су храну из **војних магацина**.

5. Пред **млином** народ чека на поделу брашна.

6. Клење. Народ с нестрпљењем очекује **новости.**

7. Један ордонанс из последње одбране **опрашта се** и даје упуства својима.

8. И **народ** напушта своје домове и повлачи се заједно с војском.

9. На **колима** су избеглице седеле, лежале и ноћевале.

1. **Povlačenje naredjeno**-trupe se spremaju za polazak. 2. Pukovska trupna i bojna **komora** polaze sa položaja. 3. Trupe kolonama **napuštaju stare,** da bi **posele nove** prihvatne položaje. 4. Mačva. Mnogobrojne izbeglice dobijale su hranu iz **vojnih magacina.** 5. Pred **mlinom** narod čeka na podelu brašna. 6. Klenje. Narod s nestrpljenjem očekuje **novosti.** 7. Jedan ordonans iz poslednje odbrane **oprašta se** i daje upustva svojima. 8. I **narod** napušta svoje domove i povlači se zajedno **s** vojskom. 9. Na **kolima** su izbeglice sedele, ležale i noćevale.

1. La retraite a été **ordonnée,** et les troupes préparent l'évacuation de la position. 2. Les **trains des équipages et de munitions** du régiment quittent en premier la position. 3. Les troupes **évacuent l'une** et **occupent l'autre** position. 4. Mačva. D'innombrables fugitifs **ont** dû recevoir les vivres **des magasins militaires.** 5. La population attend devant un **moulin** la distribution de la farine. 6. Klenje. La population attend avec impatience **les nouvelles.** 7. Une estafette de la dernière levée **prend congé** des siens, et donne des conseils. 8. La population des villages **quitte** son foyer et se retire avec l'armée. 9. Les fugitifs sont assis ou couchés et dorment sur les **voitures.**

1. A Retirement having been **ordered,** the troops prepare to leave the position. 2. The regiment's baggage and **ammunition column** is the first to leave the position. 3. The troops **leave one position** and **occupy another.** 4. Mačva. Countless fugitives have been compelled to receive provisions from the **military stores.** 5. The population wait before a **mill** for the distribution of flour. 6. Klenje. The population impatiently await **news.** 7. An orderly of the last reserves **says farewell** to his people and gives them advice. 8. The villagers **leave** their homes and retreat with the army. 9. The fugitives sat, lay down and slept on **waggons.**

Повлачење и пропадање нејачи. Povlačenje i propadanje nejači. Retraite et anéantissement des «faibles». Retreat and destruction of the "weak".

1. Са свих страна и по свима путовима кретала се је гладна и несрећна **нејач.**

2. Карактеристична **слика** готово свих вароши и варошица за време повлачења. (Phot. R. Marjanović)

3. Црногорска **бежанија** крај ватре.

4. **Избеглице** на преноћишту.

5. Једна од небројених слика повлачења **нејачи и рањеника.**

1. Sa svih strana i po svima putovima kretala se je gladna i nesrećna **nejač.** 2. Karakteristična **slika** gotovo svih varoši i varošica za vreme povlačenja. 3. Crnogorska **bežanija** kraj vatre. 4. **Izbeglice** na prenoćištu. 5. Jedna od nebrojenih slika povlačenja **nejači i ranjenika.**

1. De tous côtés et sur tous les chemins se traînaient **femmes, enfants** et **vieillards** affamés et malheureux. 2. Un **aspect** général de presque toutes les villes et petites villes au temps de la retraite. 3. Les **fugitifs** monténégrins à côté du feu. 4. Les **fugitifs** dans leur quartier de nuit. 5. Un des nombreux tableaux de la retraite des **femmes,** des **enfants,** des **vieillards** et des **blessés.**

1. Everywhere and on every side are to be seen the starving and unhappy **"weak".** 2. A general **view** of nearly all towns and little towns at the time of the retreat. 3. Montenegrin **fugitives** beside the fires. 4. The fugitives in quarters for the night. 5. One of many pictures of the retreat of the **wounded** and **"weak".**

1. Наша војска напушта богату **Мачву.** (Phot. A. Popović)

2. Цела земља и село и варош **повлачи се** пред крволочним непријатељем. (Phot. R. Marjanović)

3. Путови су били потпуно **закрчени,** што је у многоме отежавало војсци слободу маневровања. (Phot. R. Marjanović)

4. Наша војска напушта Битољ.

1. Naša vojska napušta **bogatu Mačvu.** 2. **Cela zemlja** i selo i varoš **povlači se** pred krvoločnim neprijateljem. 3. Putovi su bili potpuno **zakrčeni,** što je u mnogome otežavalo vojsci slobodu manevrovanja. 4. Naša vojska napušta **Bitolj.**

1. Notre armée quitte la **riche vallée de Mačva.** 2. Le **pays entier,** villages et villes, **se retire** devant l'ennemi cruel. 3. Les chemins étaient complétement **occupés,** ce qui empêchait la liberté d'action de l'armée. 4. Notre armée quitte **Bitolj.**

1. Our army leaves the **fertile valley of the Mačva.** 2. The **entire country,** village and town **retreats** before the encroachment of the cruel enemy. 3. The roads were so completely **crowded** that movement of troops was very much obstructed. 4. Our Army leaves **Bitolj.**

1. Возови се повлаче поплављеном **Моравском долином** у Багрданском теснацу.

2. Крушевац. Аустријанци интернирају и заробљују мир[illegible] ста-**новништво.**

3. Наша војска повлачи се од Пирота **ка Нишу.**

4. **Биров** објављује наредбу аустријског командант[illegible]

5. Прокупље. Возови II. Армије по паду Ниша повлаче се **даље за Куршумлију и Приштину.**

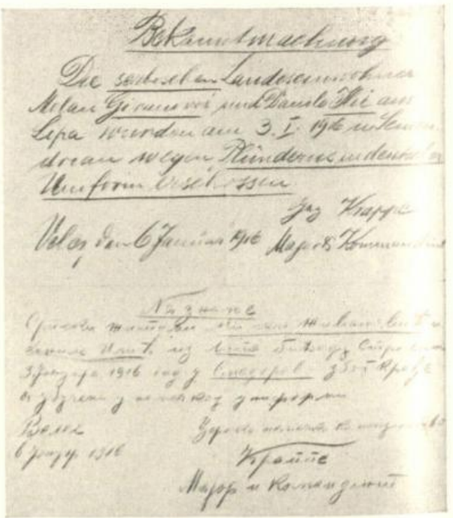

6. Једна од многобројних **наредба за стрељање.**

1. Vozovi se povlače poplavljenom **Moravskom dolinom** u Bagrdanskom tesnacu. 2. Kruševac. Austrijanci interniraju i zarobljuju **mirno stanovništvo.** 3. Naša vojska povlači se **od Pirota ka Nišu.** 4. **Birov** objavljuje naredbu Austrijskog komandanta. 5. Prokuplje. Vozovi II. Armije pɔ padu Niša povlače se dalje **za Kuršumliju i Prištinu.** 6. Jedna od mnogobrojnih naredba za streljanje.

1. Le train traverse la **vallée inondée de la Morava** par le défilé Bagrdan. 2. Kruševac: Les Autrichiens font des prisonniers de guerre et internent les **habitants des villes.** 3. Notre armée se retire de **Pirot à Niš.** 4. Un **Crieur** public fait connaître l'ordre du commandant. 5. Prokuplje: Le train de la deuxième armée après la perte de Niš continue de se retirer vers **Kuršumlija** et **Priština.** 6. Un des nombreux **ordres d'exécution militaire.**

1. The train passes through the **flooded Morava valley** of the Bagrdan defile. 2. The Austrians intern and take prisoners of the **population** of Kruševac. 3. Our army retreats from **Pirot to Niš.** 4. The **Town-crier** makes known the austrian commander's orders. 5. Prokuplje: The train of 2nd Army retreats further towards **Kuršumlija** and **Priština** after the fall of Niš. 6. One of the numerous **orders for a military execution.**

1. Рањеници и њихови пратиоци на **кратком** одмору.

2. Рањеници су се сами **пешке** евакуисали.

3. Пионири на брзу руку оправљају **пут одступања.**

4. **Бежанија** на преноћишту.

5. Аустријски **заробљеници** евакуисани су заједно са војском.

6. И коморџије, неуморна **„ратна преса“**, усмено су саопштавали општу ситуацију.

7. Код Жљеба. Пошто је комора учинила своје, треба овде **да се уништи.**

8. Битољ. — Средства сва **исцрпљена,** професионални возови **празни.**

9. **Црногорци** напуштају заузете положаје и повлаче се ка граници.

1. Ranjenici i njihovi pratioci na **kratkom** odmoru. 2. Ranjenici su se sami **peške** evakuisali. 3. Pioniri na brzu ruku opravljaju **put otstupanja.** 4. **Bežanija** na prenoćištu. 5. Austrijski **zarobljenici** evakuisani su zajedno sa vojskom. 6. I komordžije, neumorna **„ratna presa“,** usmeno su saopštavali opštu situaciju. 7. Kod Žljeba. Pošto je komora učinila svoje, treba ovde **da se uniši.** 8. Bitolj. Sretstva sva **iscrpljena,** profijantski vozovi prazni. 9. **Crnogorci** napuštaju zauzete položaje i povlače se ka granici

1. Les blessés et leurs compagnons font une **courte halte.** 2. Les blessés doivent se retirer eux-mêmes **à pied.** 3. Les troupes du génie doivent réparer le plus vite possible les **chemins de la retraite.** 4. Les **fugitifs** passent la nuit sur les routes. 5. Les **prisonniers** autrichiens se retirant en même temps que l'armée. 6. Et les soldats du train inépuisables «**presse de guerre**» donnent de vive voix les nouvelles de la situation générale. 7. Devant Žljeb : L'infatigable train qui a fait son devoir jusque la fin doit maintenant **être détruit.** 8. Bitolj. Toutes les vivres sont épuisées, les voitures vides. 9. Les **Monténégrins** quittent les positions delivrées et se retirent vers la frontière.

1. The wounded men and their escort rest for a **short time.** 2. The wounded must evacuate **on foot.** 3. The Pioneers are forced to repair the **roads for the retreat** as quickly as possible. 4. The fugitives in their night quarters. 5. The Austrian **prisoners** evacuate simultaneously with the Army. 6. The Train, inexhaustible **"war press"** gives information by word of mouth about the general situation. 7. The indefatigable train did their duty till the end and must now **be destroyed.** 8. Bitolj. The provisions are all consumed, the waggons empty. 9. **Montenegrins** leave the released positions and retreat towards the frontier.

1. Искрцавање **француских трупа** у Солуну.

(Phot. Larousse) 2. Генерал **Сарај,** Командант савезничких трупа.

3. Искрцане француске трупе се упућују у логор **Зејтинлик.** (Phot. L'Illustration)

4. **Искрцавање** француских трупа у солунском пристаништу. (Phot. L'Illustration)

5. **Искрцавање** Француза на царинском кеју у Солуну. (Phot. L'Illustration

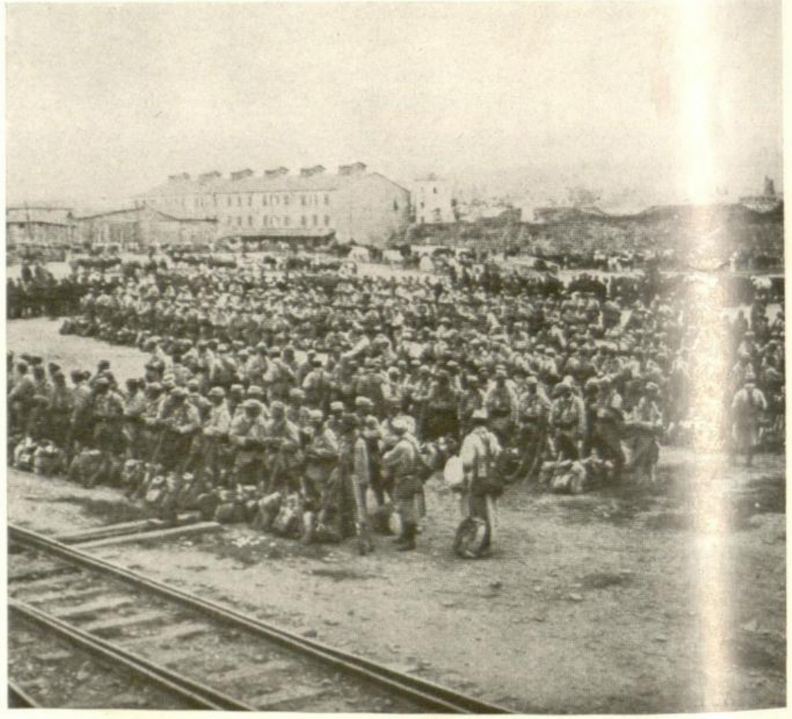

6. **Прикупљање** искрцаних јединица за полазак кроз варош у логор.

1. Iskrcavanje **francuskih trupa** u Solunu. 2. General **Sarrail,** Komandant savezničkih trupa. 3. Iskrcane francuske trupe se upućuju u logor Zejtinlik. 4. **Iskrcavanje** francuskih trupa u solunskom pristaništu. 5. **Iskrcavanje** Francuza na carinskom keju u Solunu. 6. **Prikupljanje** iskrcanih jedinica za polazak kroz varoš u logor.

1. Débarquement des **troupes françaises** à Salonique. 2. Le Général **Sarrail,** Commandant des troupes alliées. 3. Des troupes françaises débarquées, sont dirigées au camp de **Zeitinlik.** 4. **Débarquement** des troupes françaises dans le port de Salonique. 5. **Débarquement** des troupes françaises sur le quai de douane à Salonique. 6. **Rassemblement** des troupes débarquées pour le départ au camp à travers la ville.

1. Disembarkment of **French troops** at Salonica. 2. General **Sarrail,** Commander of the Allied troops. 3. Disembarked french troops are directed towards the camp in **Zeitinlik.** 4. **Disembarkment** of french troops in Salonica Harbour. 5. **Disembarkment** of french troops on the Custom House Quay in Salonica. 6. **Assembly** of the disembarked body of troops for the march through the town to camp.

1. Солун. Полазак једног француског пука у помоћ Србима.

3. Солун. **Мондезир,** француски дивизијски генерал.

5. **Црна р.- Пирово.** Распоређивање Француза на положајима.

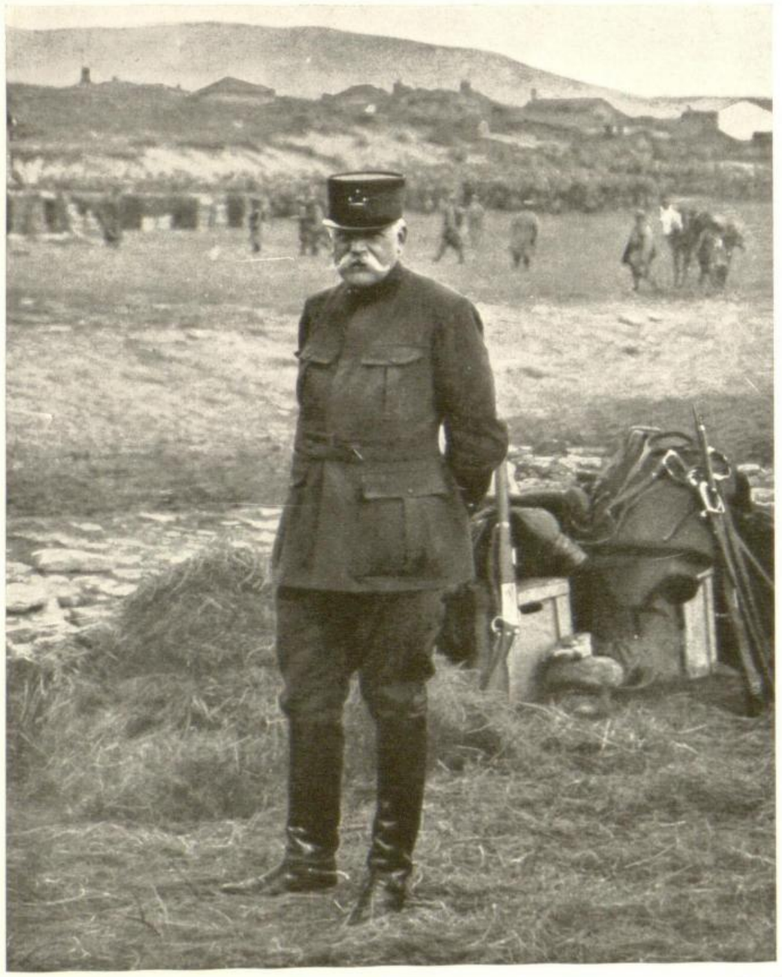

2. Генерал Сарај стиже са трупама у **Криволак.** (Phot. L'Illustration)

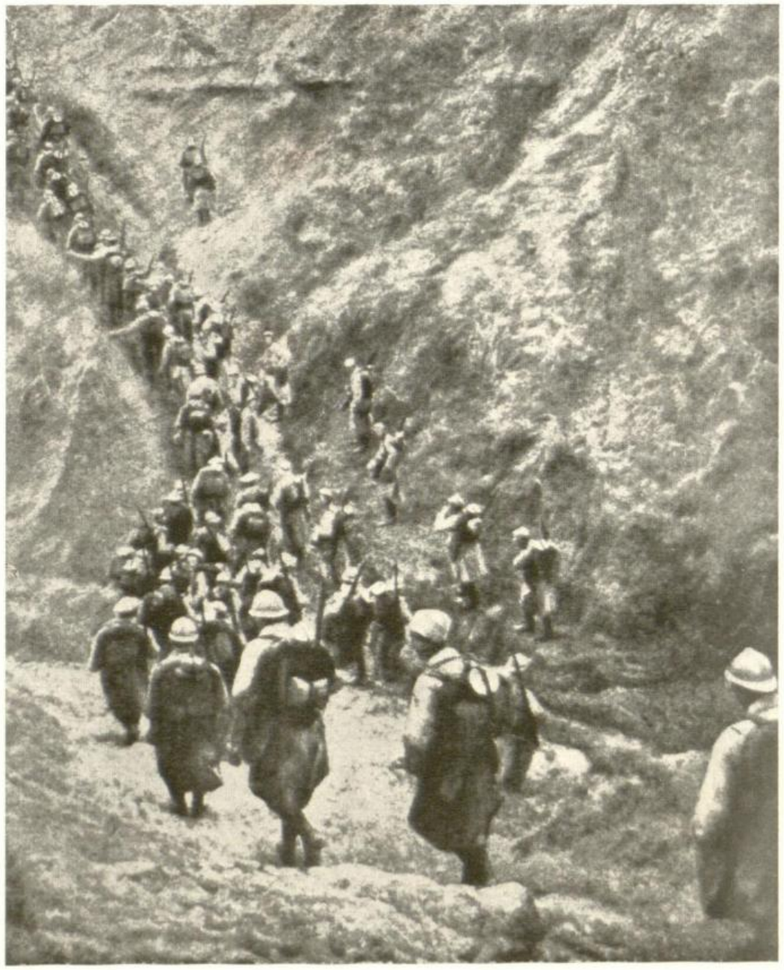

4. Французи **на маршу** за поседање положаја.

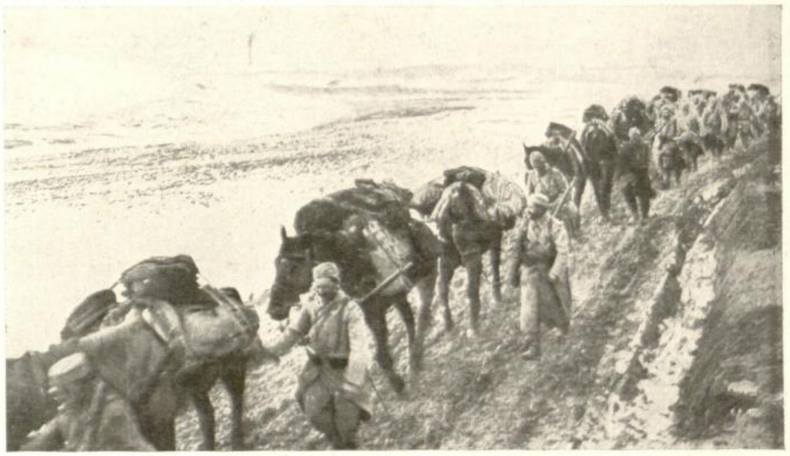

6. Повлачење Француза из **Кавадара.**

7. Повлачење Француза ка **Демир Капији.**

1. Solun. Polazak jednog francuskog puka u **pomoć** Srbima. 2. General Sarrail stiže sa trupama u **Krivolak.** 3. Solun. **Mondésir,** francuski divisijski general. 4. Francuzi **na maršu** za posedanje položaja. 5. **Crna r.- Pirovo.** Rasporedjivanje Francuza na položajima. 6. Povlačenje Francuza iz **Kavadara.** 7. Povlačenje Francuza ka **Demir Kapiji.**

1. Salonique: Départ d'un régiment français **au secours** des Serbes. 2. Le général Sarrail arrive à **Krivolak** avec ses troupes. 3. Salonique: **Mondésir,** Général de division français. 4. Les Français **en marche** pour l'occupation des positions. 5. **Crna** fl.-**Pirovo.** La distribution des troupes françaises pour l'occupation des positions. 6. Retraite des Français de **Kavadar.** 7. Retraite des Français de **Demir Kapija.**

1 .Salonica. Departure of a french regiment **to aid** the Serbians. 2. General Sarrail arrives at **Krivolak** with his troops. 3. Salonik. **Mondésir,** french general of the division. 4. Frenchmen **on march** for the occupation of positions. 5. **Crna river-Pirovo.** French troop division for the occupation of the position. 6. Retreat of the French from **Kavadar.** 7. Retreat of the French towards **Demir Kapija.**

Велики Краљ и у најтежим данима повлачења, седа на **воловска кола** и подноси **подједнако** са својим војницима тешке ударе судбине.

Veliki Kralj i u najtežim danima povlačenja, seda na **volovska kola** i podnosi **podjednako** sa svojim vojnicima teške udare sudbine.

Le Grand Roi partageant avec ses soldats les plus durs revers dans les jours les plus difficiles de notre retraite, monte dans un **chariot tiré par des bœufs.**

The Great King in the days of our retreat mounts an **oxen-waggon** and suffers the same heavy trials and reverses as his soldiers.

1. Краљ Петар у најочајнијем моменту стиже возом у **Урошевац** и хита за Гиљане код трупа, које одбијају навалу Бугара из **Кончула и Качаника.** (Phot. S. Masterčić)

2. Седи Краљ, **напушта аутомобил,** да на коњу обиђе борбене позиције.

3. Аустријанац посматра разрушени **аутомобил Српскога Краља.**

4. **Велики Краљ** на путу повлачења.

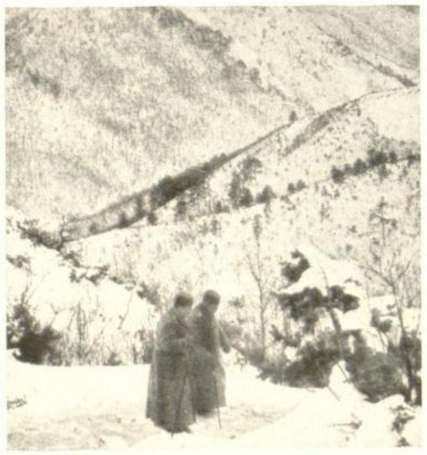

5. Велики Краљ у албанском **снегу.**

6. Велики Краљ у албанском снегу **оплакује** тешку судбину свога народа.

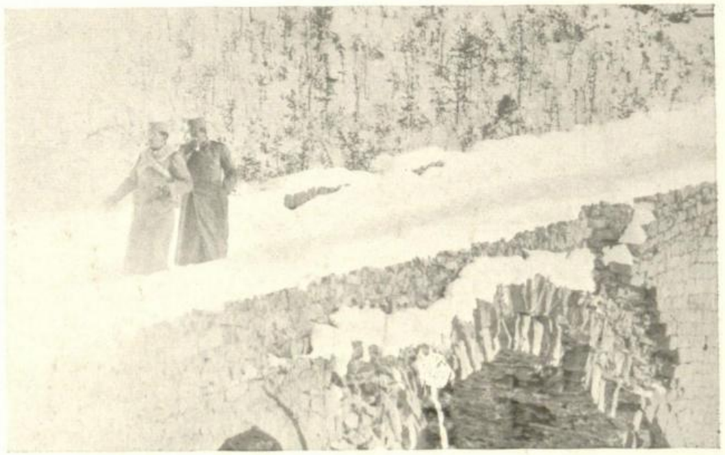

7. **Престолонаследник**—Врховни Командант у албанском снегу

1. Kralj Petar u najočajnijem momentu stiže vozom u **Uroševac** i hita za Giljane kod trupa koje odbijaju navalu Bugara iz Končula i Kačanika. 2. Sedi Kralj **napušta automobil** da na konju obidje borbene pozicije. 3. Austrijanac posmatra razrušeni **automobil Srpskoga Kralja.** 4. **Veliki Kralj** na putu povlačenja. 5. Veliki Kralj u albanskom **snegu.** 6. Veliki Kralj u albanskom snegu **oplakuje** tešku sudbinu svoga naroda. 7. **Prestolonaslednik**—Vrhovni Komandant u albanskom snegu.

1. Le Roi Petar arrive à **Uroševac** par chemin de fer dans un moment désespéré et se hâte de se rendre à Giljane près des troupes qui repoussent l'attaque bulgare de Kačanik et de Končul. 2. Le vieux Roi **quitte son automobile** pour visiter à cheval la ligne de combat. 3. Un soldat autrichien regardant **l'automobile détruite du Roi des Serbes.** 4. **Le grand Roi** sur le chemin de la retraite. 5. Le Grand Roi dans les **neiges** albanaises. 6. Le Grand Roi dans les neiges albanaises, **pleurant le sort** de son peuple. 7. Le **Prince Héritier** généralissime, dans les neiges albanaises.

1. King Petar arrives in **Uroševac** by train at a desperate moment and hastens to the Giljane to the troops, who repel the bulgarian attack on Kačanik and Končul. 2. The old King **leaves his automobile** to ride on horseback to the scene of action. 3. An Austrian soldier looks at the **Servian King's demolished automobile.** 4. The Great King on the way of retreat. 5. The Great King amid Albanian Snows. 6. The Great King **sorrows for the fate** of his people amid Albanian Snows. 7. The Crown Prince, **Commander in Chief** amid Albanian snows.

1. Један пријатељски **сусрет Војводе Бојовића, Есад Паше** и њихове пратње. (Phot. M. Djordjević)

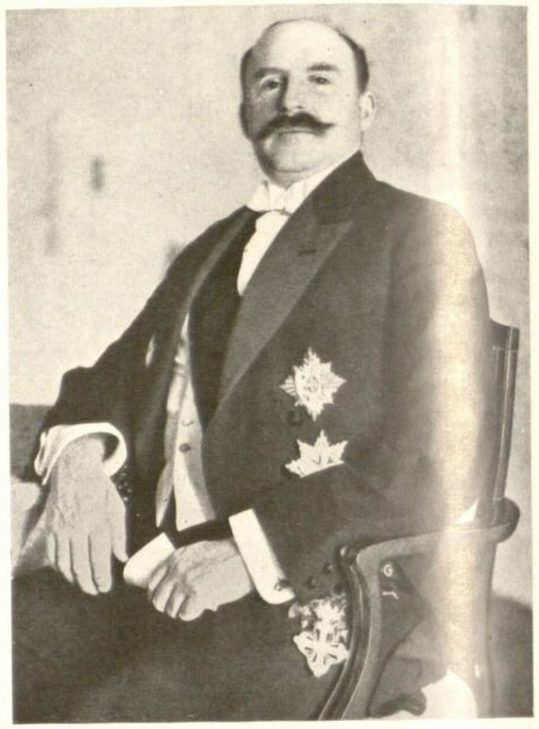

2. **Есад Паша,** Председник Албанске Републике.

3. Есад Пашина, албанска **народна гарда.**

4. Есад Паша, као Албански **Врховни Командант** 1914—1918.

1. Jedan prijateljski **susret Vojvode Bojovića, Esad Paše** i njihove pratnje. 2. **Esad Paša,** Predsednik Albanske Republike. 3. Esad Pašina albanska **narodna garda.** 4. Esad Paša, kao Albanski **Vrhovni Komandant** 1914—1918.

1. **Rencontre** amicale du **Vojvode Bojović** et d'**Essad Pacha** avec leur suite. 2. **Essad Pacha,** Président de la République d'Albanie. 3. La **garde nationale** albanaise d'Essad Pacha. 4. Essad Pacha comme **généralissime** de l'Armée Albanaise, de 1914 en 1918.

1. A friendly **meeting** between Fieldmarshal **Bojović, Essad Pasha** and their suite. 2. **Essad Pasha,** President of the Albanian Republic (murdered in Paris 1920). 3. Essad Pasha's Albanian **national guard.** 4. Essad Pasha, as **Commander in Chief** of Albanian Army in 1914—1918.

На путу за Албанију. Na putu za Albaniju. En route pour l'Albanie. On the road to Albania.

1. Газећи **воде** и **снежне пољане** кретали су се делови „Бесмртне Армије“ и ближили границама дивље и непролазне Албаније. (Phot. R. Marjanović)

2. И док су се возови кретали одмереним тактом, принуђени на одступање, **непобеђени ратници, праштали су се** погнуте главе и сузних очију са својим домовима и домовином. (Phot. R. Marjanović)

1. Gazeći **vode** i **snežne poljane** kretali su se delovi „Besmrtne Armije“ i bližili granicama divlje i neprolazne Albanije 2. I dok su se vozovi kretali odmerenim taktom, prinuđeni na odstupanje, **nepobeđeni ratnici, praštali su se** pognute glave i suznih očiju sa svojim domovima i domovinom.

1. Marchant à pas lourds dans les **eaux** et les **champs** remplis de neige, les parties de l'«Armée Immortelle» s'approchaient de la frontière de l'Albanie, sauvage et impénétrable. 2. Et pendant que les voitures s'avançaient en mesure, des **guerriers** forcés à la retraite, mais **non vaincus, prennent congé** en pensée, la tête basse et les yeux baignés de larmes, de leur foyer et de leur patrie.

1. Part of the "Immortal Army" marching through **rivers** and **snow-fields** approached the frontiers of wild and impenetrable Albania. 2. While the waggons moved on slowly. The **unconquered soldiers,** who were forced to retreat, **bid farewell** with drooping heads and tearful eyes to their homes and to their country.

На путу за Албанију. Na putu za Albaniju. En route pour l'Albanie. On the road to Albania.

1. Рањеници и избеглице су се све више **удаљавали** од родног краја.

2. Изнурени војници **умиру** на висинама Кучког Кома.

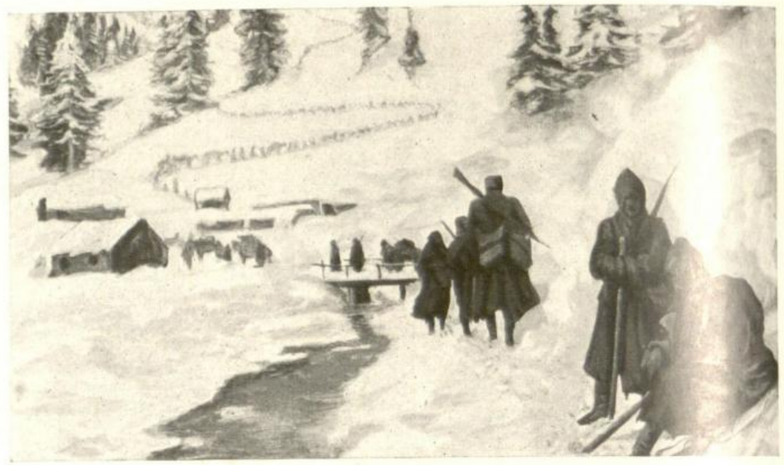

3. (Скица) И **„сени"** су се даље кретале праштајући се са онима, који су

4. И **Црногорска** нејач из Новопазарског Санџака повлачила се је заједно са војском.

(Phot. Lj. Nedeljković)

1. Ranjenici i izbeglice su se sve više **udaljavali** od rodnog kraja. 2. Iznureni vojnici **umiru** na visinama Kučkog Koma. 3. (Skica). I **„seni"** su se dalje kretale praštajući se sa onima koji su padali. 4. I **Crnogorska nejač** iz Novopazarskog Sandžaka povlačila se je zajedno sa vojskom.

1. Les blessés et les fugitifs **s'éloignent** de plus en plus de leur patrie. 2. Les soldats épuisés, **meurent** sur les hauteurs du Kučki Kom. 3. (Esquisse). Et les «**ombres**» s'éloignent de plus en plus en prenant congé de ceux qui meurent. 4. Des **fugitif monténégrins** quittèrent Novopazarski Sandžak en même temps que l'armée.

1. The wounded and the fugitives **go farther** and farther away from their homes. 2. Exhausted soldiers die in the heights of Kučki-Kom. 3. (Sketch.) And the **"shadows"** go further and further away taking leave of those who fall. 4. **Montenegrin fugitives** leave Novopazarski Sandžak with the Army.

На граници Албаније. Na granici Albanije. A la frontière albanaise. On the Albanian frontier.

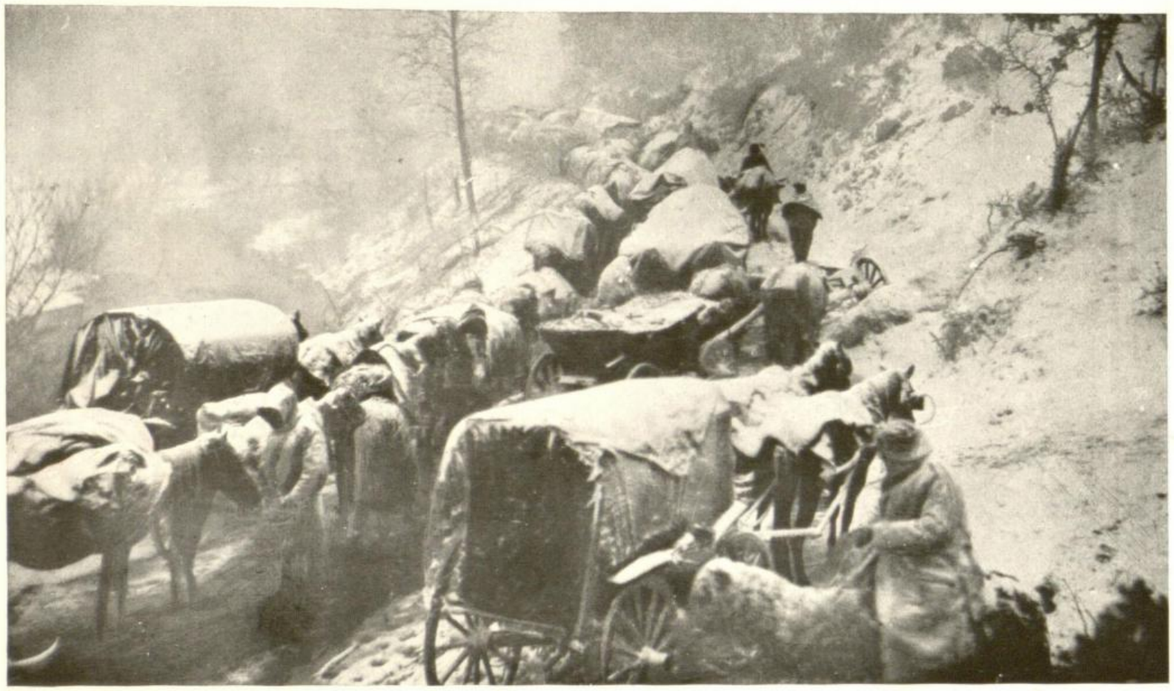

1. Пред Љум Кулом, на граници Албаније, **сви возови** морали су бити **уништени,** пошто путова **за** њих даље није било. (Phot. R. Marjanović)

2. На граници Албаније, возови су били уништени, те су се кретали само **људи** и **коњи.**

3. **Војвода Бојовић,** Командант Трупа нових области, пропушта своје изнурене трупе. (Phot. D. Nikolajević)

4. Штаб Моравске Дивизије, **на** свом **снежном преноћишту,** на путу **за** Ороши.

1. Pred Ljum Kulom, na granici Albanije, **svi vozovi** morali su biti **uništeni** pošto putova za njih dalje nije bilo. 2. Na granici Albanije, vozovi su bili uništeni, te **su** se kretali **samo ljudi i konji.** 3. **Vojvoda Bojović,** Komandant Trupa novih oblasti, propušta svoje iznurene trupe. 4. Štab Moravske Divizije, na svom **snežnom prenoćištu,** na putu za Oroši.

1. Devant Ljum Kula à la frontière albanaise; il fallait **détruire toutes les voitures,** car il n'y avait plus de chemins. 2. A la frontière albanaise. Les voitures étaient détruites et seulement les **hommes** et les **chevaux** continuaient la route. 3. **Voïvode Bojović,** Commandant des troupes des nouvelles provinces, fait passer ses troupes épuisées. 4. L'Etat-Major Marava Division de la 1re réserve dans son **quartier** de nuit, **couvert de neige,** en route pour Oroši.

1. At Ljum Kula on the Albanian frontier **all the waggons** had to be **destroyed,** as there were no roads. 2. On the Albanian frontier the waggons were all destroyed and only **men** and **horses** could proceed on their way. 3. **Fieldmarshal Bojović,** Commander of the troops of the newer provinces lets his exhausted troops file past him. 4. The Staff Morava Division I. in **snow-covered bivouac** for the night on the road to Oroši.

Везиров мост код Љум Куле. Vezirov most kod Ljum Kule. Pont Vizir près de Ljum Kula. Vizir Bridge near Ljum Kula.

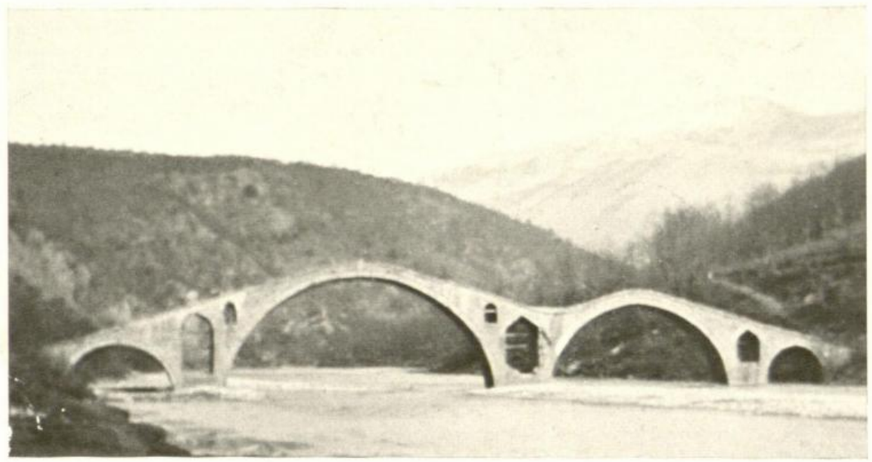

1—2. Везиров мост са **страховитим нагибима** са којих су се и људи и стока котрљали падајући у Дрим.

3. Везиров мост са **надмосницом,** коју су Аустријанци доцније израдили.

4. Војници преносе **Војводу Путника** преко тешких и уских пропуста. (Phot. R. Marjanović) 5. Мучно спуштање **столице-носиљке са болесним Војводом Путником** преко Везировог моста.

1.—2. Vezirov most sa **strahovitim nagibima** sa kojih su se i ljudi i stoka kotrljali padajući u Drim. 3. Vezirov most **sa** provizornom **nadmosnicom,** koju su Austrijanci doenije izradili. 4. Vojnici prenose **Vojvodu Putnika** preko teških **i uskih** propusta. 5. Mučno spuštanje **stolice-nosiljke sa bolesnim Vojvodom Putnikom** preko Vezirovog mosta.

1.—2. Le pont Vizir, avec **le tablier fort raide** duquel les hommes et les bestiaux roulèrent dans le fleuve. 3. Le pont Vizir avec un **nouveau tablier** provisoire que les Autrichiens ont reconstruit plus tard. 4. Les soldats portent le **Vojvode Putnik** à travers de durs et d'étroits viaducs. 5. Transport difficile à travers le pont de Vizir de la **chaise** à **porteurs primitive** dans laquelle se trouve le Vojvode Putnik gravement malade.

1.—2. The Vizir Bridge with a **very steep slope** from which people and cattle rolled downwards into the river. 3. Vizir Bridge with an **upper part** which the Austrians built on later. 4. Soldiers carry the **Fieldmarshall Putnik** over narrow and difficult viaducts. 5. Difficult transport of the **primitive litter** with Fieldmarshall Putnik who was very ill.

Тежак прелаз преко Везировог моста. Težak prelaz preko Vezirovog mosta. Passage difficile du pont Vizir. Difficult crossing over the Vizir-bridge.

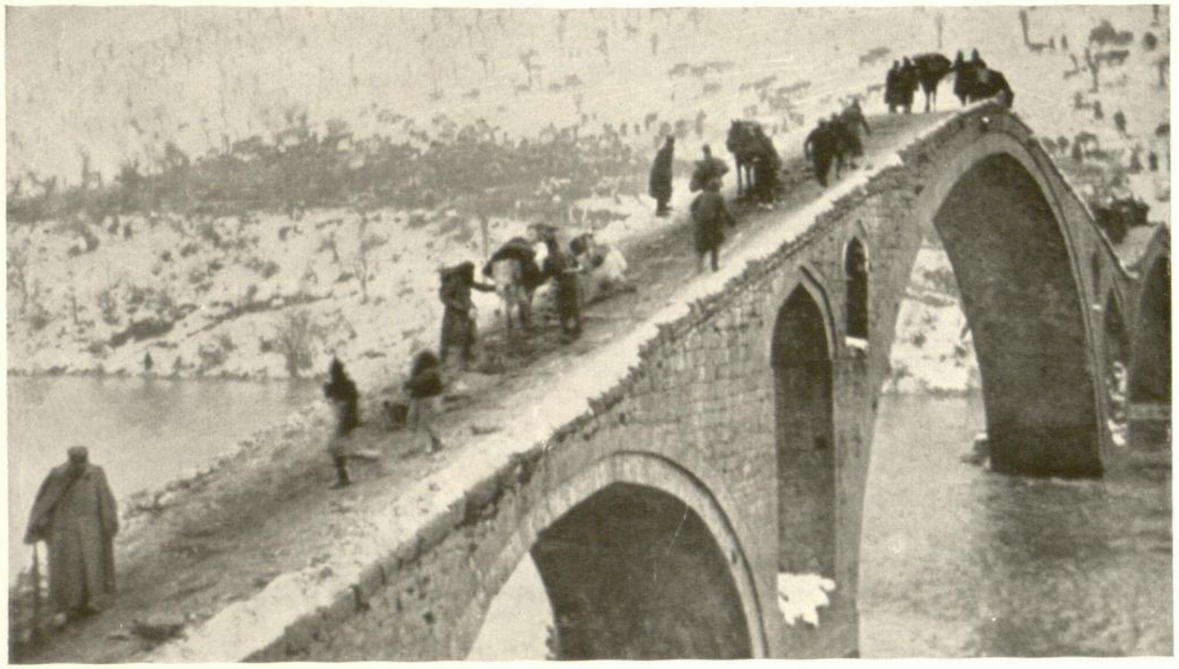

1. Спуштање преко стрмог нагиба Везировог моста — **коњи падају.**

(Phot. D. Nikolajević)

2. Спуштање преко стрмог нагиба Везировог моста — **људи падају.**

3. Падањем људи и коња **ронно се** је и сам мост.

(Phot. D. Nikolajević)

4. И **преко овог моста** прешао је велики део наше војске и многобројне избеглице.

(Phot. R. Marjanović)

1. Spuštanje preko strmog nagiba Vezirovog mosta — **konji padaju**. 2. Spuštanje preko strmog nagiba Vezirovog mosta — **ljudi padaju**. 3. Padanjem ljudi i konja **ronio se** je i sam most. 4. I **preko ovog mosta** prešao je veliki deo naše vojske i mnogobrojne izbeglice.

1. Descente de la raide pente du pont. Les **chevaux tombent.** 2. Descente du raide tablier du pont, les **hommes tombent.** 3. Par d'incessantes chutes d'hommes et de chevaux, le tablier du pont fut très **endommagé.** 4. Et une grande partie de notre armée et d'innombrables fugitifs ont dû **passer ce pont** fatal.

1. The descent of the steep slope — **the horses fall.** 2. The descent of the steep slope — **people fall.** 3. The upper part of the **bridge is damaged** by the constant fall of people and horses. 4. **Over this fatal bridge** a great part of our army and countless fugitives have passed.

Наше повлачење кроз непроходну Албанију. Naše povlačenje kroz neprohodnu Albaniju. Notre retraite à travers l'Albanie sans routes. Our retreat through pathless Albania.

И ако и сами изнурени и измучени, војници Бесмртне Армије **носили су радо на својим раменима** примитивну столицу-носиљку са тешко оболелим Војводом Путником. (Phot. R. Marjanović)

I ako i sami iznureni i izmučeni, vojnici Besmrtne Armije, **nosili su rado na svojim ramenima** primitivnu stolicu-nosiljku sa teško obolelim Vojvodom Putnikom.

Quoique eux-mêmes complètement épuisés et tourmentés, les soldats de l'«Immortelle Armée» ont **volontiers porté** sur leurs épaules la litière du Voïvode Putnik, gravement malade.

Although completely exhausted and greatly afflicted themselves the soldiers of the "Immortal army" willingly **carried** the litter with the sick Fieldmarshal Putnik on their shoulders.

Наше повлачење кроз непроходну Албанију. Naše povlačenje kroz neprohodnu Albaniju. Notre retraite à travers l'Albanie sans chemins. Our Retreat through pathless Albania.

1. Једна пастирска **колиба** -царско преноћиште.

2. И ноћ се је проводила **крај ватре** седећи.

3. А **јутром рано** кретала је војска даље пут мора.

4. **Ороши.** Штаб Моравске Дивизије I. позива стиже на преноћиште.

5. Пећ. Комора на преноћишту под ведрим небом.

6. Арбанашки усташи, подбуњени Аустријским агентима, крећу противу нас.

1. Jedna pastirska **koliba**-carsko prenoćište. 2. I noć se je provodila **kraj vatre** sedeći. 3. A **jutrom rano** kretala je vojska dalje put mora. 4. **Oroši** Štab Moravske Divizije I. poziva stiže na prenoćište. 5. Peć. Komora na prenoćištu pod vedrim nebom. 6. Arbanaški **ustaši,** podbunjeni Austrijskim agentima, kreću protivu nas.

1. La **cabane** d'un pâtre — un refuge royal. 2. Les nuits furent passées **à côté du feu.** 3. L'**aurore** venue, l'armée se mit en marche vers la Côte. 4. **Oroši.** L'Etat-Major de la Morava division I. arrive pour passer la nuit. 5. Peć. Les troupes du Train dormant à la belle étoile. 6. Les **rebelles** albanais, excités contre nous par les agents autrichiens, s'avancent contre nous.

1. A shepherd's **hut** — a royal shelter. 2. The nights were passed **beside the fires.** 3. **At Dawn** the Army moved on further towards the coast. 4. **Oroši.** The Staff of Morava Ist Division arrives here to bivouac for the night. 5. Peć. The train in night bivouac. 6. The Albanian **rebels** set against us by the austrian agents advance towards us.

У Албанском снегу и безпућу. U albanskom snegu i bezpuću Dans la neige de l'Albanie impraticable. Amid Albanian Snow and pathless country.

1. Од Пећи ка Андријевици тешко су се пењали људи уз **снежне серпентине.**

2. Уз стрмене висове пужале су се готово **сенке од људи.**

3. **Као ждралови** оцртавали су се људи на снежним висинама Чакора.

4. Услед глади и умора многи су **изостајали** од својих колона.

5. И у таквом беспућу **пионири** су радили на брзу руку путове.

6. На снежној висоравни **Чакора** људи су заноћили.

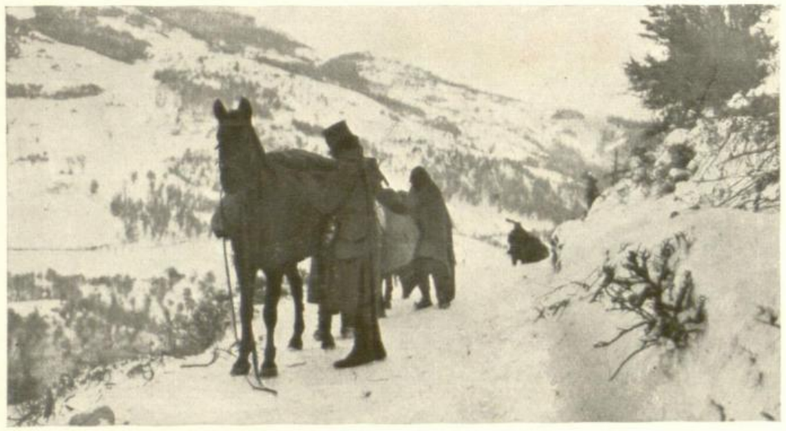

7. Изнуреним коњима **скидао** се је товар.

8 Пеh-Андријевица. Измучени гладни људи су **умирали** по путу.

9. Изнурени коњи и људи заноћавали су **под ведрим небом.**

1. Od Peći ka Andrijevici teško su se penjali ljudi uz **snežne serpentine.** 2. Uz strmene visove pužale su se gotovo **senke od ljudi.** 3. **Kao ždralovi** ocrtavali su se ljudi na visinama Čakora. 4. Usled gladi i umora mnogi su **izostajali** od svojih kolona. 5. I u takvom bespuću **pioniri** su radili na brzu ruku putove. 6. Na snežnoj visoravni **Čakora** ljudi su zanoćili. 7. Iznurenim konjima **skidao** se je tovar. 8. Peć-Andrijevica. Izmučeni gladni ljudi su **umirali** po putu. 9. Iznureni konji i ljudi zanoćavali su **pod vedrim nebom.**

1. De Peć à Andrijevica les hommes montèrent des **serpentines couvertes** de **neige.** 2. Les «**ombres**» **des hommes,** montaient presque à quatre pattes les hauteurs raides. 3. Comme les **troupes de grues** se dessinèrent les hommes dans la neige sur les hauteurs de Čakor. 4. Par suite de faim et d'épuisement, beaucoup **restèrent en arrière** de leur colonne. 5. Dans ce désert de neige sans aucun chemin, les **soldats du génie** devaient faire le plus vite possible des chemins. 6. Les hommes ont dû passer la nuit sur les hauteurs de **Čakor** couvertes de neige. 7. Des chevaux, à bout de forces, **furent dégagés** de leurs bagages. 8. Peć-Andrijevica. La population affamée et tourmentée, **mourait** sur la route 9. Les hommes et les chevaux passaient la nuit **à la belle étoile.**

1. From Peć to Andrijevica the people climbed up the **snow covered Serpentine** paths. 2. **"Shadows"** of humanity climbed up the steep heights almost on their hands and knees. 3. The people resembled a **flock of cranes** on the heights of Čakor. 4. Many **fell out** of the ranks through hunger and exhaustion. 5. The **pioneers** were forced to form ways through inaccessible paths as quickly as possible. 6. The people had to pass the night on the snow covered heights of **Čakor.** 7. Exhausted horses were **relieved** of their burdens. 8. Peć-Andrijevica tormented and starving people **died** on the way. 9. Exhausted people and horses passed the night in the **open air.**

У Албанском снегу и безпућу. U Albanskom snegu i bezpuću. Dans l'Albanie couverte de neige et sans chemin. In Albanian Snow and Pathlessness.

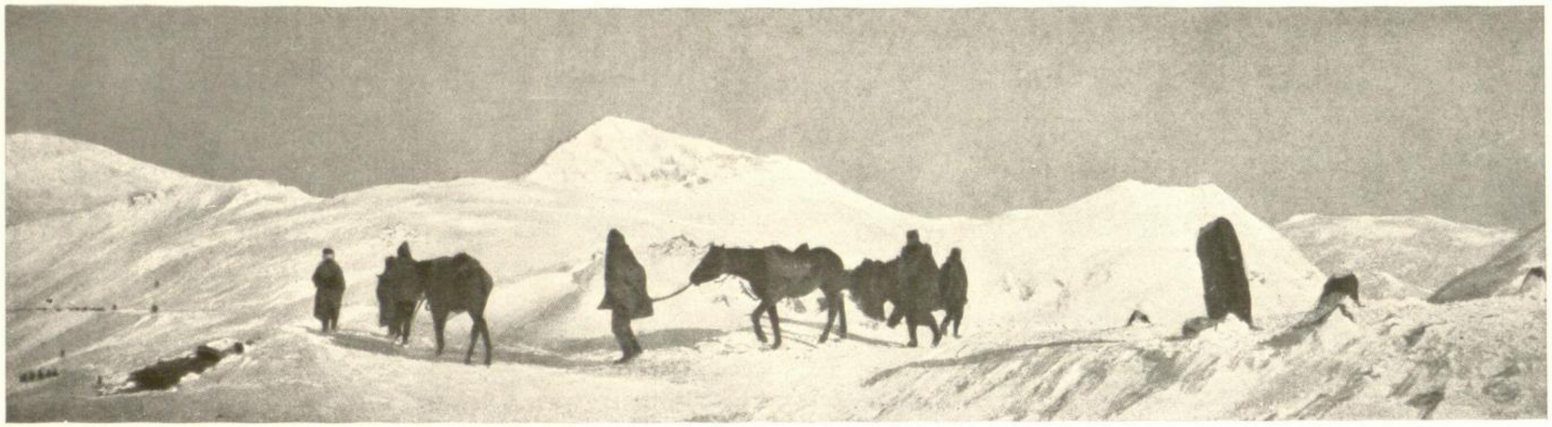

1. Снег је потмуло шкрипио под готово **босим ногама** а студени ветар је шибао кроз **подерано одело.**

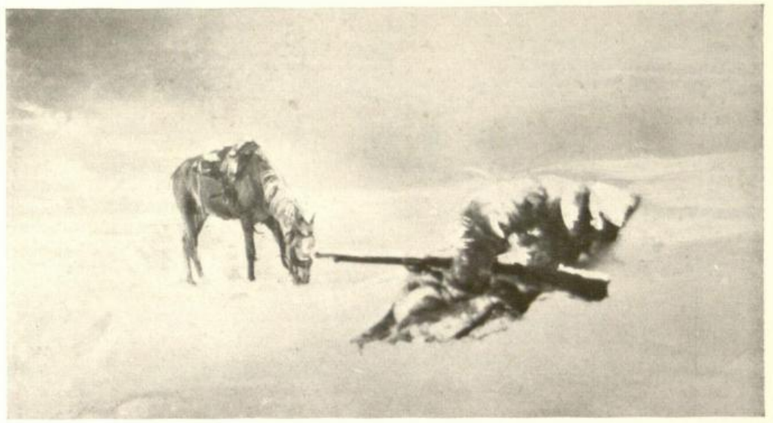

2. Снег је постепено завејавао и **за увек покривао** смрзнуте војнике.

3. Хлеба није било **недељама** и измучени и гладни људи **јели** су снег.

4. Изнемогли другови су се **причекивали.**

5. **Го, бос** и **измучен** одступао је наш војник кроз Албанију. (Sculptor J. Pešić)

1. Sneg je potmulo škripio pod gotovo **bosim nogama** a studeni vetar je šibao kroz **poderano odelo.** 2. Sneg je postepeno zavejavao i **za uvek pokrivao** smrznute vojnike. 3. Hleba nije bilo nedeljama i izmučeni i gladni ljudi **jeli su sneg.** 4. Iznemogli drugovi su se **pričekivali.** 5. **Go, bos** i **izmučen** odstupao je naš vojnik kroz Albaniju.

1. La neige craquant sous les **pieds presque nus** et le vent froid pénétrant à travers les **vêtements déchirés.** 2. Il neige sans cesse, et la neige couvre **pour toujours** nos soldats gelés. 3. On manquait de pain pendant de longues semaines et les gens affamés étaient forcé de **manger de la neige.** 4. Les camarades épuisés **s'entr'aident** reciproquement. 5. Presque **nu, pieds nus** et **tourmenté** notre soldat se retire à travers l'Albanie.

1. The snow crunched dully under almost **naked feet** and the cold wind penetrated through **torn clothing**. 2. Snow had fallen continually and for ever covered the bodies of the frozen soldiers. 3. Bread was lacking for weeks and the suffering starving men had **to eat snow.** 4. Exhausted comrades **helped** each other. 5. Nearly **naked** and **barefooted** our soldiers retreated through Albania.

Нејач у Албанији. Nejač u Albaniji. Retraite à travers l'Albanie. Retreat through Albania.

1. И усамљени ратник **одмицао је** полако све даље и даље.

2. Узалуд све и **коњ и господар** лежали су овде укочени.

3. А отуда из шуме разлегали су се **урлици курјака.**

4. Мало **ватре** за полусмрзнутог друга.

5. И свуда су ратници великодушно **помагали** избеглице.

6. **Војска и нејач** приљубљени једни уз друге кретали су се пределима гладне и хладне Албаније.

1. I usamljeni ratnik **odmicao je** polako sve dalje i dalje. 2. Uzalud sve **i konj i gospodar** ležali su ovde ukočeni. 3. A otuda iz šume razlegali su se **urlici kurjaka.** 4. Malo **vatre** za polusmrznutog druga. 5. I svuda su ratnici velikodušno **pomagali** izbeglice. 6. **Vojska** i **nejač** priljubljeni jedni uz druge kretali su se predelima gladne i hladne Albanije.

1. Des soldats isolés **se retirent** lentement de plus en plus loin. 2. Tout était en vain.Le **cheval et son maître** gisaient gelés sur le sol. 3. En même temps retentit de la forêt le **hurlement des loups.** 4. Un peu de **feu** pour des camarades à moitié gelés. 5. Et partout les guerriers **secouraient** généreusement les fugitifs. 6. L'**Armée et les fugitifs** pressés les uns contre les autres traversent les contrées froides et affamées de l'Albanie.

1. Lonely soldiers **retreated** slowly farther and farther. 2. All in vain! the **horse and his rider** lay frozen and stiff. 3. At the same time the **howling of wolves** was heard from the forest. 4. A little **fire** for half-frozen comrades. 5. And everywhere the soldiers generously **aided** the fugitives. 6. The **Army and the fugitives** supporting one another wandered through cold and famine stricken Albania.

Глад и дивље звери чинили су своје. Glad i divlje zveri činili su svoje. La faim et les bêtes sauvages ont fait leur travail. Hunger and wild animals have done their worst.

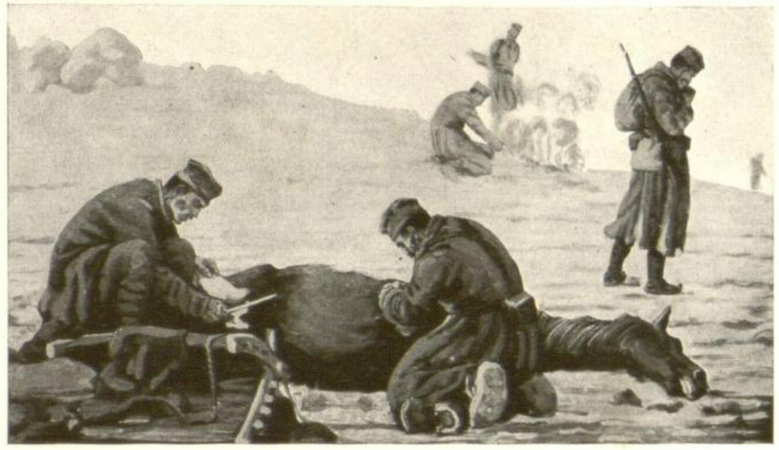

1. (Скица) Избезумљени гладни људи јели су месо **коњских цркотина.**

2. Изглед **полу-поједених** цркотина поред пута.

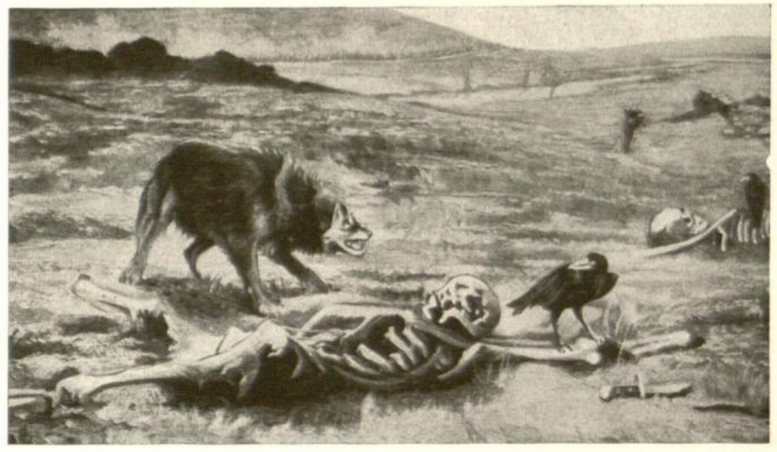

3. (Скица) Смрзнути војници били су **храна курјака и гаврана.**

4. Ћафа Кумуле. — Као **ждралови** један за другим кретали су се људи и коњи све даље и даље.

(Phot. D. Nikolajević)

5. **Човечији остаци** од једне курјачке гозбе.

6. **Човечија рука,** указује на грозну судбину њеног господара.

1. (Skica) Izbezumljeni gladni ljudi jeli su meso **konjskih crkotina.** 2. Izgled **polu-pojedenih** crkotina pored puta. 3. (Skica) Smrznuti vojnici bili su **hrana kurjaka** i **gavrana.** 4. Ćafa Kumule. — Kao **ždralovi** jedan za drugim kretali su se ljudi i konji sve dalje i dalje. 5. **Čovečiji ostaci** od jedne kurjačke gozbe. 6. **Čovečija ruka,** ukazuje na groznu sudbinu njenog gospodara.

1. (Esquisse) Des hommes complètement affamés et affolés mangaient la viande des **chevaux crevés.** 2. Un tableau constant, des **charognes à moitié mangées,** le long du chemin de la retraite. 3. (Esquisse) Les soldats gelés étaient la **nourriture des loups et des corbeaux.** 4. Ćafa Kumule: Comme les **troupes de grues,** les hommes et les chevaux, les uns derrière les autres, continuèrent leur chemin. 5. Les **restes des hommes** après le repas des loups. 6. Une **main d'homme** montre le sort terrible de son maître.

1 (Sketch) Mad with hunger the people ate the flesh of **dead horses.** 2. An ever recurring picture — the **half-eaten bodies** along the path of retreat. 3. (Sketch) The bodies of the frozen soldiers provided **food for wolves and ravens.** 4. Ćafa Kumule. Men and horses pushed on further and further like a **flock of cranes** on their flight. 5. **Human remains** after the wolves had appeased their hunger. 6. A **human hand** showed what fate had overtaken its owner.

Прелаз преко Дрима. Prelaz preko Drima. Le passage du Drim. Crossing the Drim.

Наша коњица **прелази Црни Дрим** у његовом горњем току, код села Спаса. (Phot. R. Marjanović)

Naša konjica **prelazi Crni Drim** u njegovom gornjem toku, kod sela Spasa.

Notre cavalerie **traverse le Crni Drim** dans son cours supérieur, auprès du village Spas.

Our cavalry **crosses the Crni Drim** at its higher part, near the village Spas.

Прелаз преко Маће у Албанији.

Prelaz preko Maće u Albaniji.

Le passage du fleuve de Maća en Albanie.

Crossing the Maća river in Albania.

1. Прелаз Маће **преко газа.**

2. Прелаз **Маће** преко газа последњим колима.

3. Тешко пребацивање натоварених коња **преко воде.**

4. Прелаз преко Маће у доњем не-газном делу. **Коњи пливају** поред чамаца.

1. Prelaz Maće **preko gaza.** 2. Prelaz **Maće** preko gaza poslednjim kolima. 3. Tesko prebacivanje natovarenih konja **preko vode.** 4. Prelaz preko Maće u donjem ne-gaznom delu. **Konji plivaju** pored čamaca.

1. **Passage à gué** de la Maća, à cheval. 2. Passage à gué de la **Maća** avec les dernières voitures. 3. Passage difficile du **fleuve** par des chevaux chargés. 4. Passage de la Maća dans ses parties profondes. **Les chevaux nagent** à côté des canots.

1. **Crossing** the Maća on horseback where **fordable.** 2. Crossing the **Maća** with the last waggon where fordable. 3. Difficult leading of heavily laden horses **over the river.** 4. Passage across the Maća river at its deepest part. The **horses swimming** beside the boats.

1. Војници се греју **крај ватре.**

2. Трупе се полако **спуштају у приморје**

3. Заостали људи се полако **примичу приморју.**

4. Арнаути продају хлеб само за **звечећи новац и оружје.**

5. Арнаути продају хлеб у размену за **одело.**

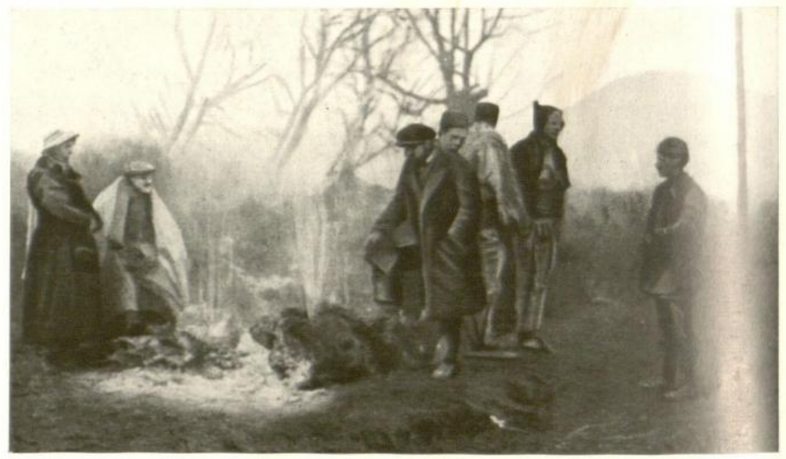

6. Избеглице поред ватре распитују се о **лађама.**

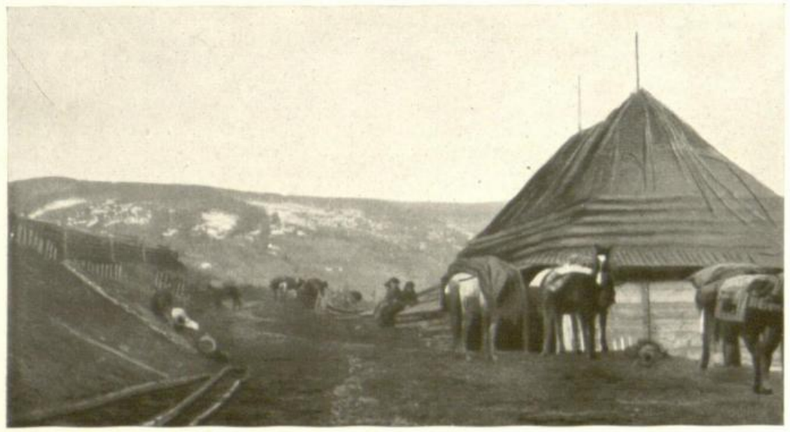

7. Избеглице се **одмарају.**

8. Избеглице **извлаче кола,** пошто ослабели коњ не може да вуче.

9. Избеглице **на одмору.**

1. Vojnici se greju **kraj vatre.** 2. Trupe se polako **spuštaju u primorje.** 3. Zaostali ljudi se polako **primiču primorju.** 4. Arnauti prodaju hleb samo za **zvečeći novac i oružje.** 5. Arnauti prodaju hleb u razmenu **za odelo.** 6. Izbeglice pored vatre raspituju se o **ladjama.** 7. Izbeglice se **odmaraju.** 8. Izbeglice **izvlače kola,** pošto oslabeli konj ne može da vuče. 9. Izbeglice **na odmoru.**

1. Les soldats se réchauffent **à côté du feu.** 2. Les troupes **descendent** lentement vers la **côte.** 3. Les retardataires **s'avancent** péniblement vers la **côte.** 4. Les Albanais ne vendent leur pain que pour de **l'argent sonnant.** 5. Les Albanais donnent le pain en échange de **vêtements** et **d'armes.** 6. Les fugitifs à côté du feu, se renseignent sur les **bateaux.** 7 Les fugitifs **en repos.** 8. Les fugitifs **tirent eux-mêmes la voiture** car le cheval épuisé ne peut plus continuer son chemin. 9. Les fugitifs **en repos.**

1. The soldiers warm themselves **at the fire.** 2. The troops **move** slowly towards the **Coast.** 3. Those who were left behind **approach the coast** worn out. 4. The Albanians sell bread only for **hard cash.** 5. The Albanians give bread only in exchange for **clothes** or **arms.** 6. Fugitives beside the fires try to get information about **ships.** 7. Fugitives **resting.** 8. The fugitives themselves **draw the waggons,** as the exhausted horse is not able to do so. 9. Fugitives **resting.**

1. Један наш **рањени**, а један **убијени** војник од аеропланских бомби.

2. Леш. **Лешеви** умрлих људи бивали су све чешћи.

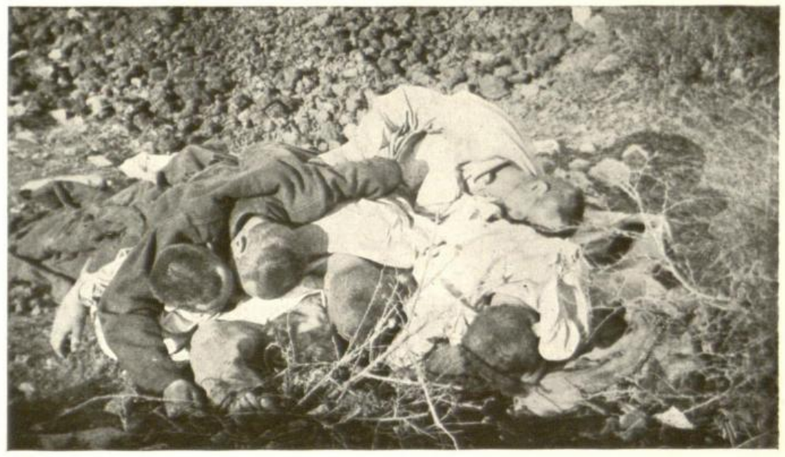

3. Сахрана наших војника **умрлих од глади** пред Драчем.

4. Мало **ватре** за рањенике.

5. Два добра друга **нуде се** својом сиротињом.

6. Рањеници очекују **евакуацију.**

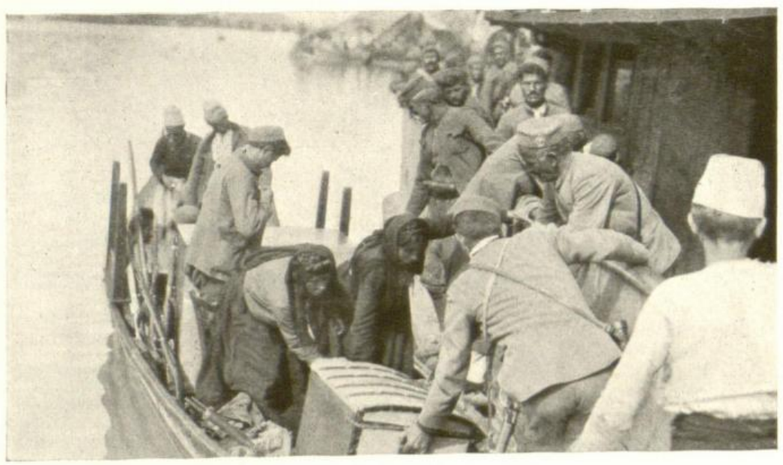

7. **Црногорци** се укрцавају у лађе.

8. Наше **избеглице чекају** укрцавање.

9. **Избеглице изгледају** на долазак лађа.

1. Jedan naš **ranjeni** a jedan **ubijeni** vojnik od aeroplanskih bombi. 2. Leš. **Leševi** umrlih ljudi bivali su sve češći. 3. Šahrana naših vojnika **umrlih od gladi** pred Dračem. 4. Malo **vatre** za ranjenike. 5. Dva dobra druga **nude se** svojom sirotinjom. 6. Ranjenici očekuju **evakuaciju.** 7. **Crnogorci** se ukrcavaju u ladje. 8. Naše izbeglice **čekaju** ukrcavanje. 9. Izbeglice **izgledaju** na dolazak ladja.

1. Un des nôtres **blessé** par une bombe jetée d'un avion; un autre soldat **tué.** 2. Lieš: Le nombre des **cadavres** des soldats morts augmentait peu à peu. 3. Enterrement de nos soldats **morts de faim** près de Drač. 4. Un peu de **feu** seulement pour le blessé. 5. Deux bons camarades de guerre **partageant** leur dîner. 6. Les blessés attendent d'être **évacués.** 7. L'embarquement **monténégrin** pour un transport au delà de la mer. 8. Nos fugitifs **attendent** l'embarquement. 9. Les fugitifs **attendent** avec impatience l'arrivée des bateaux.

1. One of our soldiers wounded another **killed** by a bomb from an aeroplane. 2. Lješ. The **corpses of dead soldiers** gradually increase in number. 3. The burial of our soldiers who **died of hunger** at Drač. 4. Only a small **fire** for the wounded. 5. Two good war comrades **treat** each other. 6. The wounded wait to be **evacuated.** 7. The **montenegrin** shipping for overseas transport. 8. Our fugitives **waiting** to be shipped. 9. The fugitives **long** for the arrival of the ships.

На обалама Јадранског мора. Na obalama Jadranskog mora. A la côte adriatique. On the Adriatic Coast.

1. Пристаниште и укрцавање у **Драчу.**

2. Трупе **на маршу** за **Драч.**

3. Трупе **на маршу** за **Валону.**

4. (Скица). Од **Св. Јована** до **Драча** и даље до **Валоне** пешачили су бродоломници „Бесмртне Армије", а ту прихваћени Француском Ескадром превезени су на Крф.

1. Pristanište i ukrcavanje u **Draču.** 2. Trupe **na maršu** za Drač. 3. Trupe na maršu **za Valonu.** 4. (Skica). Od **Sv. Jovana** do **Drača** i dalje do **Valone** pešačili su brodolomnici „Besmrtne Armije", a tu, prihvaćeni Francuskom Eskadrom, prevezeni su na Krf.

1. Le port et l'embarquement à **Drač.** 2. Les troupes **en marche** pour Drač. 3. Les troupes en marche pour **Valona.** 4. (Esquisse). De **St. Jovan** à **Drač** et de plus loin encore jusqu'à **Valona,** les naufragés de l'«Armée Immortelle» sont accueillis par une esquadrille française pour être transportés à Korfou.

1. The harbour and shipping at **Drač.** 2. Troops **on the march** towards Drač. 3. Troops on the march towards **Valona.** 4. (Sketch.) From **St. Jovan** to **Drač** and further to **Valona.** The remains of the "Immortal Army" marched, and there aided by the french were transported to Corfu.

Са Црногорског фронта.

Sa Crnogorskog fronta.

Sur le théâtre de la guerre du Monténégro.

From the Montenegrin seat of war.

1. **Аустријска флота** бомбардује Ловћенске положаје.

2. Аустријска војска спушта се **са Ловћена ка Цетињу.**

3. Медова. **Братски сусрет** генерала Јанка Вукотића и војводе Бојовића.

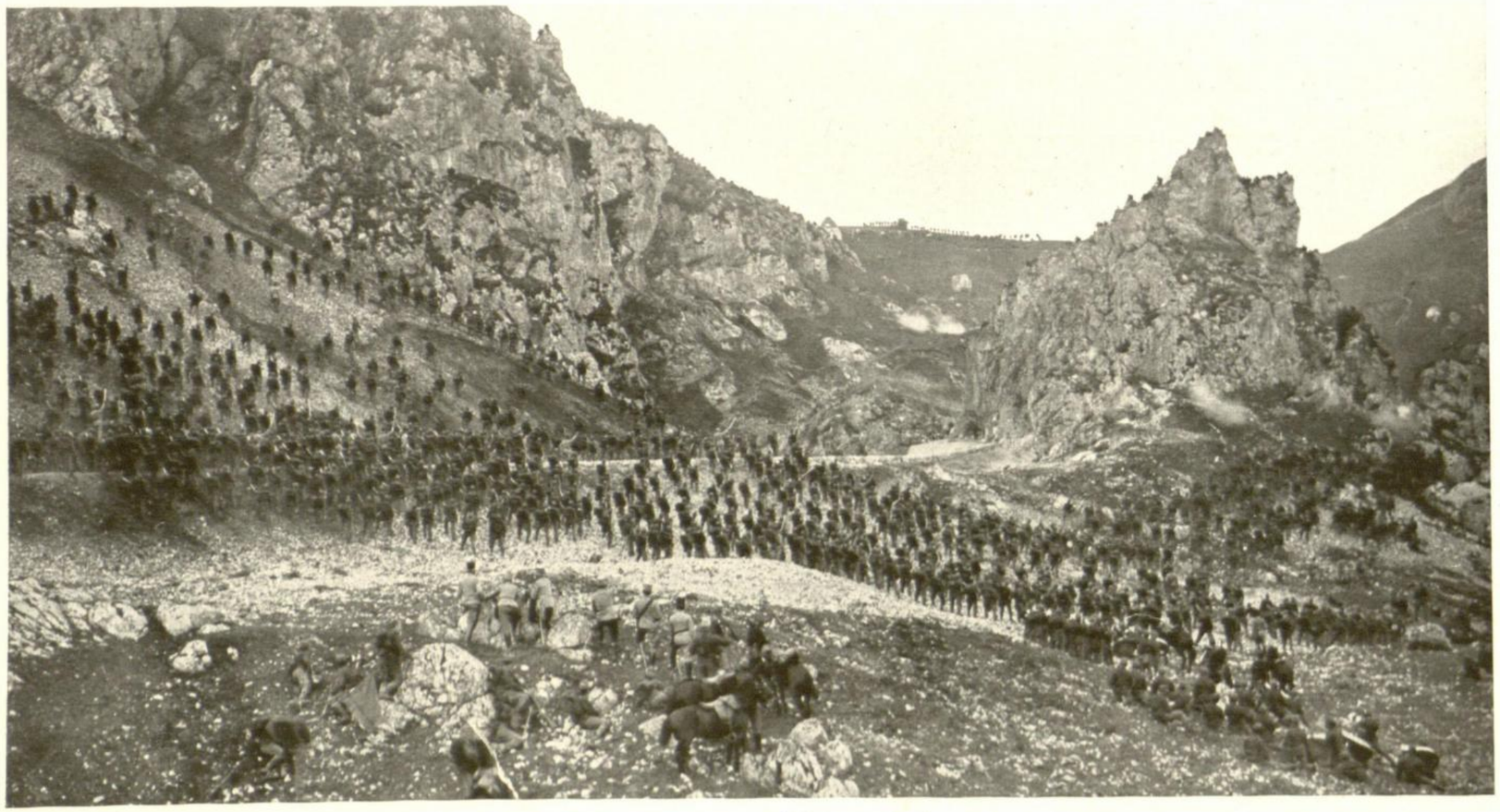

4. Аустријској војсци, која заузимље Ловћен, **стижу појачања.**

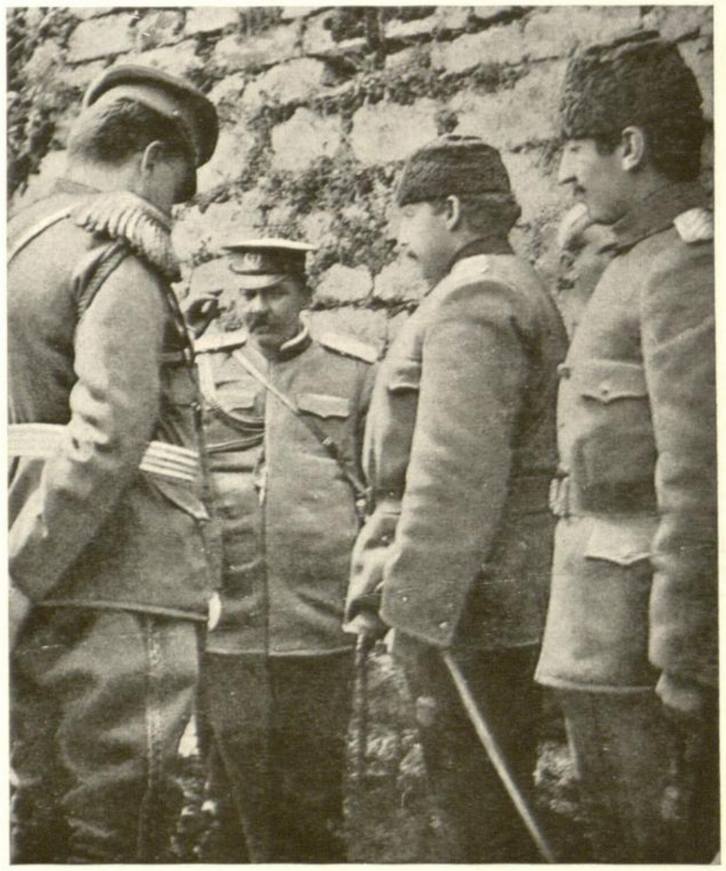

5. Есад Паша и црногорски официри.

1. **Austrijska flota** bombarduje Lovćenske položaje. 2. Austrijska vojska spušta se **sa Lovćena ka Cetinju.** 3. Medova. **Bratski susret** generala Janka Vukotića i vojvode Bojovića. 4. Austrijskoj voj ci, koja zauzimlje Lovćen, **stižu pojačanja.** 5. **Esad Paša** i crnogorski oficiri.

1. **La flotte autrichienne** bombarde les positions du Lovćen. 2. L'armée autrichienne se dirige **du Lovćen à Cetinje.** 3. A Medova. **Un entretien amical** entre le général Janko Vukotić et le voivode Bojović. 4. L'armée autrichienne pendant l'attaque contre le Lovćen **reçoit des renforts.** 5. Essad Paša et les officiers monténégrins.

1. **The Austrian fleet** bombards the Lovćen positions. 2. The Austrian army proceeds **from Lovćen to Cetinje.** 3. Medova. **A brotherly meeting** between General Janko Vukotić and Fieldmarshal Bojović. 4. The Austrian Army which conquered Lovćen **receives re-inforcements.** 5. **Essad Paša** and Montenegrin officers.

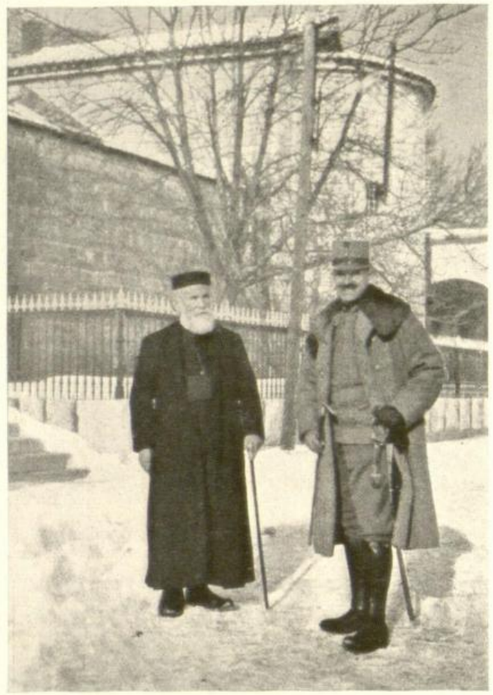

1. **Мајор Хупка,** аустријски војни аташе на Цетињу.

2. **Котор. Црногорски делегати** за преговоре о спровођењу капитулације.

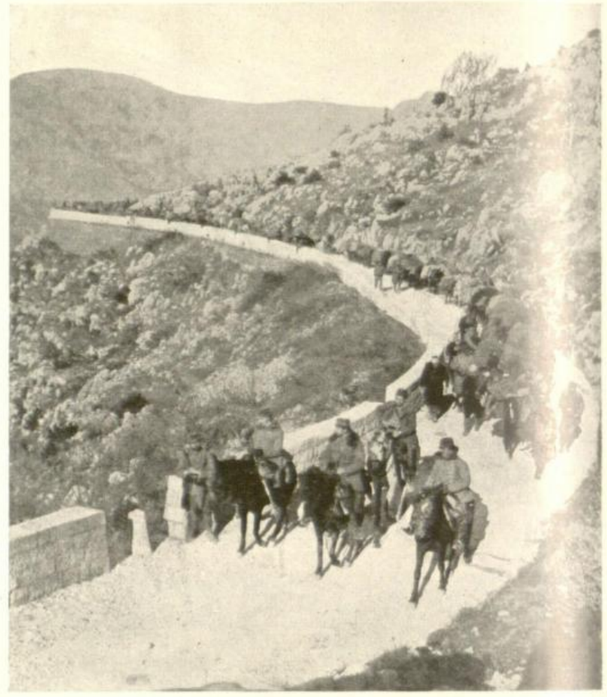

3. Аустријска војска **на маршу за Цетиње.**

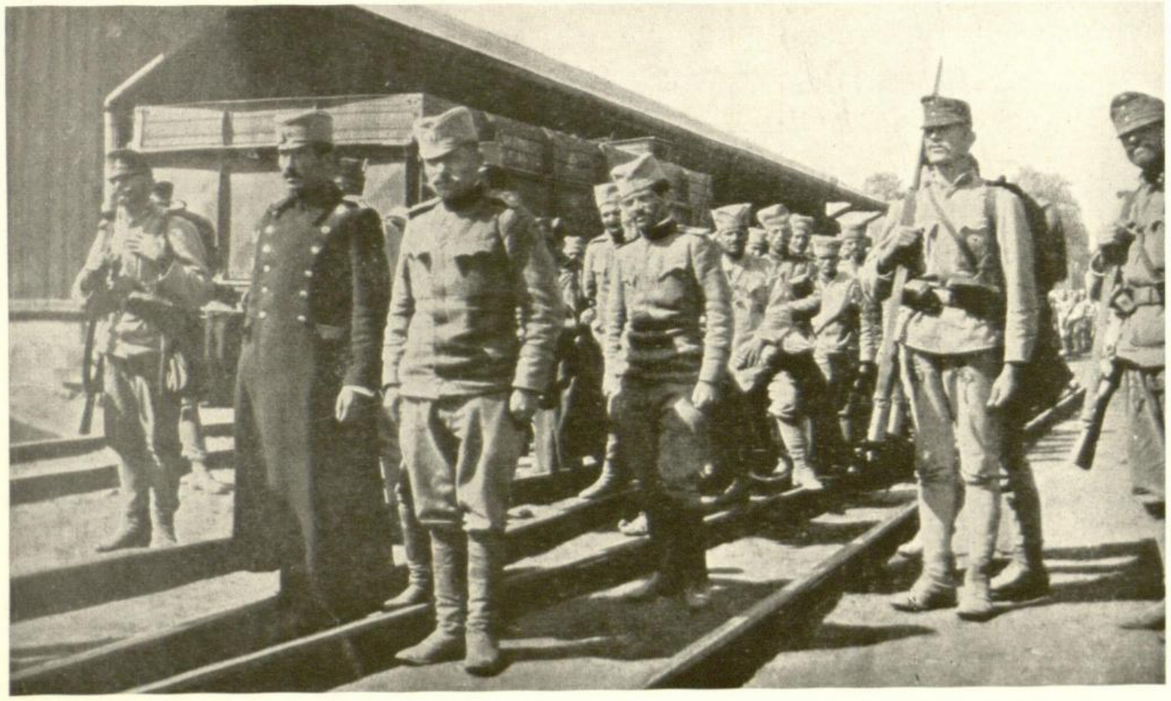

4. **Аустријанци спроводе** наше заробљене официре и војнике.

5. **Бугари спроводе** наше заробљене војнике.

1. **Major Hubka,** austrijski vojni ataše na Cetinju. 2. **Kotor. Crnogorski delegati** za pregovore o sprovodjenju kapitulacije. 3. Austrijska vojska **na maršu za Cetinje.** 4. **Austrijanci sprovode** naše zarobljene oficire i vojnike. 5. **Bugari sprovode** naše zarobljene vojnike.

1. **Le major Hubka,** attaché militaire autrichien à Cetinje. 2. Kotor. **Les délégués monténégrins** pour les négociations concernant l'exécution de la capitulation. 3. L'armée autrichienne **en route pour Cetinje.** 4. **Les Autrichiens escortant** nos officiers et nos soldats prisonniers. 5. **Les Bulgares escortant** nos soldats prisonniers.

1. **Major Hubka,** Austrian military attaché in Cetinje. 2. Kotor. **Montenegrin delegates** for the conference about the carrying out of the capitulation. 3. Austrian army **on the march to Cetinje.** 4. **The Austrians escort** our prisoners of war (officers and soldiers). 5. **The Bulgarians escort** our prisoners of war (soldiers).

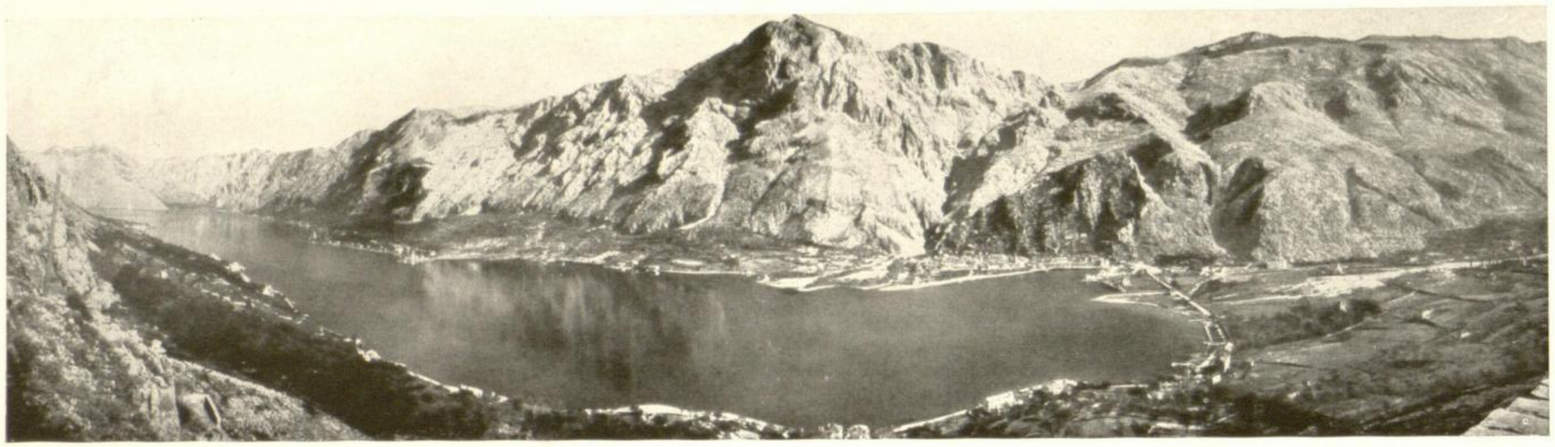

1. **Изглед** Которског пристаништа и самог Котора.

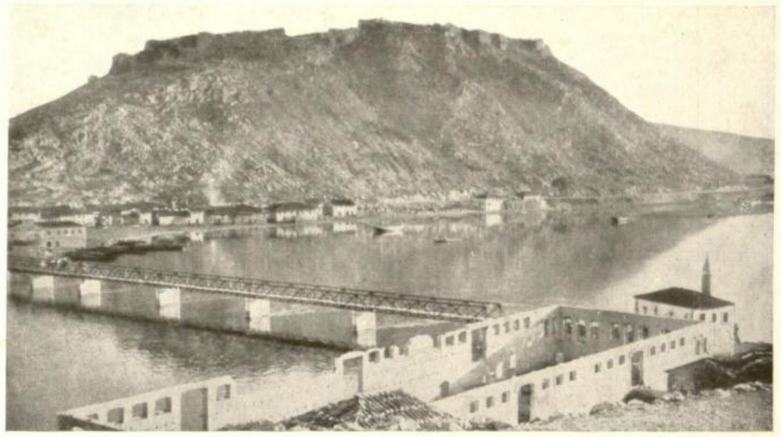

2. **Тарабош,** над Скадром, за чије ослобођење 1913. г. падоше 12000 Црногораца.

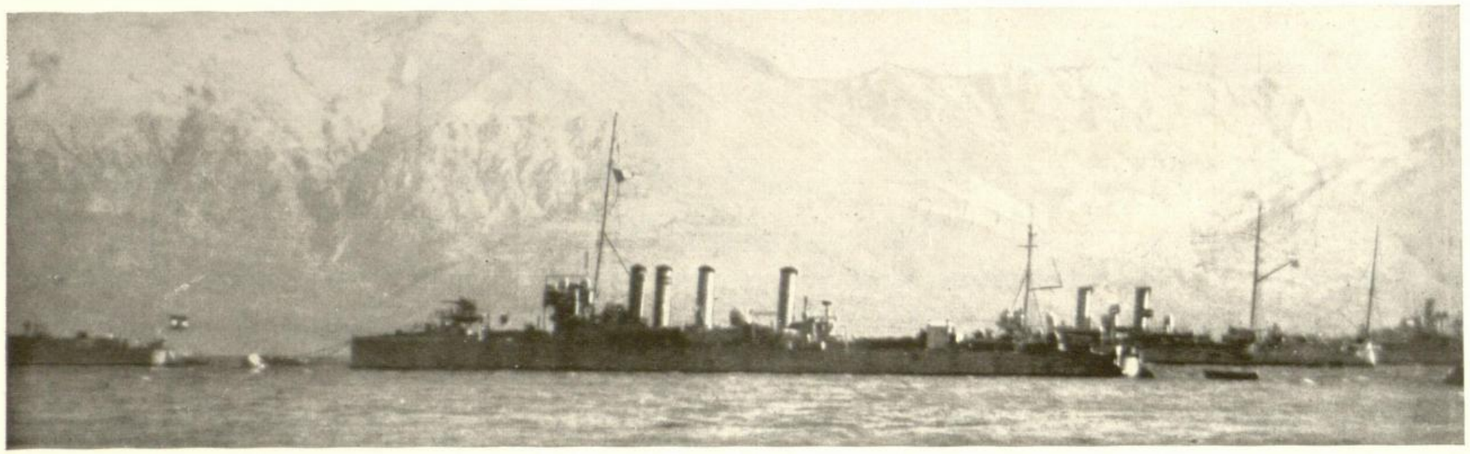

3. **Аустријска флота** у Которском пристаништу после заузећа Ловћена.

4. Црногорци, први пут после Косова, **полажу оружје.**

5. Тешко извлачење аутомобила **уз Крстачке серпентине.**

6. **Изглед Вир Пазара;** крајња станица железнице за Бар.

7. Црногорци **предају топове.**

1. **Izgled** Kotorskog pristaništa i samog Kotora. 2. **Taraboš,** nad Skadrom, za čije oslobodjenje 1913 padoše 12000 Crnogoraca. 3. **Austrijska flota** u Kotorskom pristaništu posle zauzeća Lovćena. 4. Crnogorci, prvi put posle Kosova, **polažu oružje.** 5. Teško izvlačenje automobila **uz Krstačke serpentine.** 6. **Izgled Vir Pazara;** krajnja stanica železnice za Bar. 7. Crnogorci **predaju topove.**

1. **Vue** de Kotor et de sa baie. 2. **Taraboš** et Skadar dont la délibération a coûté la vie à 12 000 Monténégrins 1913. 3. **La flotte autrichienne** dans la baie de Kotor après la prise du Lovćen. 4. Les Monténégrins pour la première fois depuis la bataille de Kosovo Polje **mettent bas les armes.** 5. Passage des lourdes automobiles **par les chemins du Krstac.** 6. **Vue de Vir Pazar,** station terminus du chemin de fer de Bar. 7. Les Monténégrins **délivrent leurs canons.**

1. **View** of Kotor-bay and of Kator itself. 2. **Taraboš** and Skadar for whose liberation 12 000 Montenegrins fell (1913). 3. The **Austrian fleet** in Kotor Bay after the conquest of Lovćen. 4. Montenegrins **lay down their arms** for the first time since the battle of Kosovo polje. 5. Difficult drawing up of the autos **on serpentine ways via Krstac.** 6. **View of Virpazar,** the railway terminus for Bar. 7. Montenegrins **deliver up the guns.**

1. Њ. В. Краљ Никола **на Цетињу.**

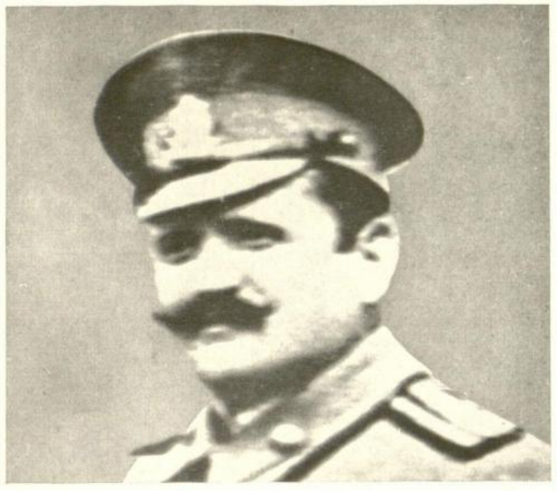

2. Мајор **Петар Ломпар,** који је потписао капитулацију.

3. Њ. В. Краљ Никола стиже **на станицу у Лион.**

4. Њ. В. Краљ Никола **полази са станице.**

5. Њ. В. Краљ Никола са Министром Председником Мијушковићем **у Бордоу.**

6. Генерал **фон Кевеш,** командант 3. армије (противу Црне Горе).

7. Генерал **фон Саркотић,** командант северо-западних трупа противу Црне Горе.

8. Фелдмаршаллојтнант **Тролман,** који је заузео Ловћен.

9. **Вебер фон Вебенау,** гувернер Црне Горе.

1. Nj. V. Kralj Nikola **na Cetinju.** 2. Major **Petar Lompar,** koji je potpisao kapitulaciju. 3. Nj. V. Kralj Nikola stiže na **stanicu u Lyon.** 4. Nj. V. Kralj Nikola **polazi sa stanice.** 5. Nj. V. Kralj Nikola sa Ministrom Predsednikom Mijuškovičem **u Bordaux-u.** 6. General **von Kövess,** komandant 3. armije (protivu Crne Gore). 7. General **von Sarkotić,** komandant severo-zapadnih trupa protivu Crne Gore. 8. Feldmarschallieutenant **Trollmann,** koji je zauzeo Lovćen. 9. **Weber v. Webenau,** guverner Crne Gore.

1. S. M. le Roi Nicola **à Cetinje.** 2. Le Major **Petar Lompar** qui a signé la capitulation. 3. Arrivée de S. M. le Roi Nikola à la gare **de Lyon.** 4. S. M. le roi Nikola **quitte la gare.** 5. S. M. le roi Nikola avec le Ministre Président Mijuškovič **à Bordeaux.** 6. Le général **von Kövess,** commandant de la 3me armée (contre le Monténégro). 7. Le général **von Sarkotić,** commandant du groupe nord-ouest contre le Monténégro. 8. Le lieutenant-maréchal **Trollmann** qui a pris le Lovćen. 9. **Weber von Webenau,** gouverneur du Monténégro.

1. His Majesty King Nikola **at Cetinje.** 2. Major **Petar Lompar** who signed the capitulation. 3. Arrival of H. M. King Nikola at the railway station **in Lion.** 4. H. M. King Nikola departs from **the railway station.** 5. H. M. King Nikola with Prime Minister Mijuškovič **in Bordeaux.** 6. General **v. Kövess,** Commandant of the III. Army (against Montenegro). 7. General **v. Sarkotić,** Commandant of the North-West Group against Montenegro. 8. Fieldmarshal Trollmann who has taken Lovćen. 9. **Weber von Webenau,** governor of Montenegro.

Тешко побеђеном. Tesko pobedjenom. Malheur aux vaincus. Alas for the conquered.

1. Аустријски заробљеници: **старци, болесници и изнемогли.**

2. **Босански муслимани** најсигурнија стража за „српске хајдуке".

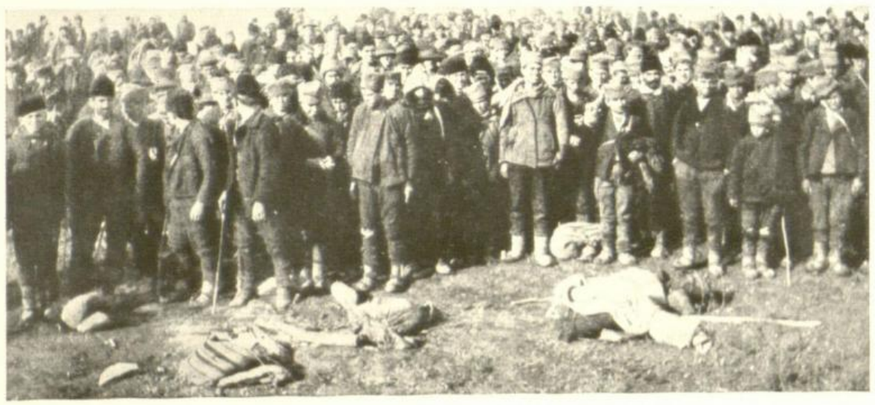

4. **Старо и младо** све је интернирано и одвођено у лагере.

3. Старце и за војну службу неспособне, Аустријанци су **хватали као комите** и спроводили у лагере.

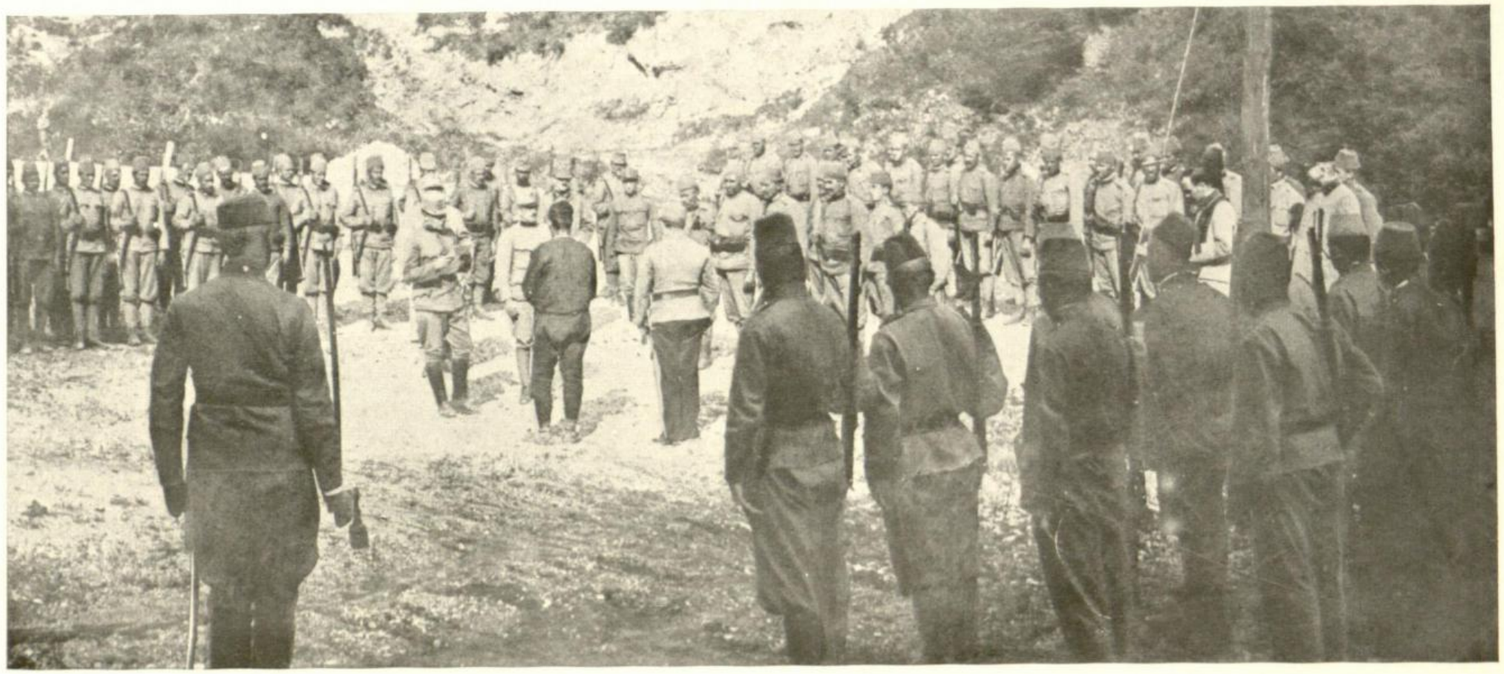

5. Босанске трупе присуствују **читању смртне пресуде** „шумадијском хајдуку" и извршавају смртну казну.

1. Austrijski zarobljenici: **starci, bolesnici i iznemoćli!** 2. **Bosanski muslimani** najsigurnija straža za „srpske hajduke". 3. Starce i za vojnu službu nesposobne, Austrijanci su **hvatali kao komite** i sprovodili u lagere. 4. **Staro i mlado** sve je internirano i odvodjeno u lagere. 5. Bosanske trupe prisustvuju **čitarju smrtne presude** „Šumadijskom hajduku" i izvršavaju smrtnu kaznu.

1. Les prisonniers des Autrichiens: **vieillards, malades et épuisés!** 2. **Les musulmans de Bosnie** sont la garde la plus sûre pour surveiller les «Hajduks serbes» (dans chaque personne on voyait des Komitadžis). 3. Les Autrichiens ont fait prisonniers les vieillards et **les réformés, les considérant comme des Komitadžis** et les mènent sous escorte au camp. 4. **Jeunes et vieux,** tous sont internés et escortés au camp. 5. Les troupes de Bosnie assistent **à la lecture de la sentence de mort** contre le «Šumadija komitadži» et l'exécutent ensuite.

1. Austrian prisoners, **old men, the sick** and the **exhausted!** 2. **Bosnian Moslems** the safest guards for "Serbian Hajduks" (in each person one suspected a Komitadžis). 3. The Austrians have taken old men and those unfit for military service prisoner regarding them **as "Komitadžis"** and escorting them into camp. 4. **Old and young** were interned and brought into camp. 5. Bosnian troops listen to the **death sentence** of the Šumadija "Komitadži" and execute the same.

Према **писменој Поћорековој инструкцији,** Аустријанци су били подигли готово по свима местима вешала и за најмању ствар су **вешали и убијали** кривце, осумњичене или таоце, узете из највиђенијих људи; често пута су сва околна места **предавана пламену.** Слика показује вешања у Крушевцу (× Војислав Браловић, управник поште из Бруса).

Prema **pismenoj Poćorekovoj instrukciji,** Austrijanci su bili podigli gotovo po svima mestima vešala i za najmanju stvar su **vešali i ubijali** krivce, osumnjičene ili taoce, uzete iz najvidjenijih ljudi; često puta su sva okolna mesta **predavana plamenu.** Slika pokazuje vešanja u Kruševcu (× Vojislav Bralović, upravnik pošte iz Brusa).

En vertu des **instructions écrites** de général Potiorek, les Autrichiens ont érigé presque dans toutes les localités des gibets sur lesquels les coupables, les personnes soupçonnées et les ôtages — ces derniers choisis parmi les notables — **ont été pendus ou fusillés.** Souvent toutes les localités environnantes **ont été incendiées.** La photographie représente la potence à Kruševac (× Vojislav Bralović, chef du bureau de poste de Brus.)

In consequence of **general Potiorek's written instructions,** the Austrians erected gallows in almost all districts and **hanged suspects,** guilty people, as well hostages of persons of note on the slightest provocation, or shot them. The outlying districts were often **set on fire** besides. The picture shows the gallows in Kruševac (× Vojislav Bralović, the post-office director from Brus).

1—2. Поћорекова инструкција наређивала је **да се ни жене ни деца не штеде,** већ да се сматрају и убијају и они као опасни чланови разбојничке банде.

3—5. **И вешала се подигоше,** и из слика нађених код заробљених и убијених аустријских официра, види се како су Поћорекове наредбе вршене и како је наш народ и самој смрти пркосио.

1—2. Poćorekova instrukcija naredjivala je **da se ni žene ni deca ne štede,** već da se smatraju i ubijaju i oni kao opasni članovi razbojničke bande. 3—5. **I vešala se podigoše,** i iz slika nadjenih kod zarobljenih i ubijenih austrijskih oficira, vidi se kako su Poćorekove naredbe vršene i kako je naš narod i samoj smrti prkosio.

1—2. Les instructions de général Potiorek ordonnaient **de n'épargner ni femmes ni enfants** et de les arrêter comme des membres dangereux, des bandes de brigands et de les exécuter. 3—5. **Des gibets furent érigés** partout. Les photographies trouvées chez les prisonniers de guerre ou les officiers autrichiens tués montrent comment les ordres de Potiorek furent exécutés et avec quel courage notre peuple allait au-devant de la mort.

1—2. The general Potiorek instructions were **not to spare women and children,** but to consider them as dangerous members of the bands of robbers, and to hang them. 3—5. **Gallows were erected,** and from pictures found on prisoners or fallen Austrian officers it can be seen how the Potiorek instructions were carried out, and how like heroes our people defied death itself.

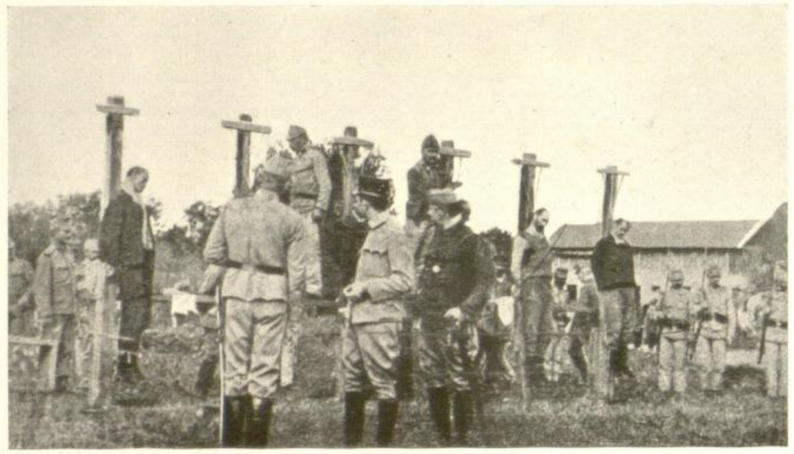

1. Вешања у **Јагодини.**

2. Вешања у **Чачку.**

3. Вешања у **Ужицама.**

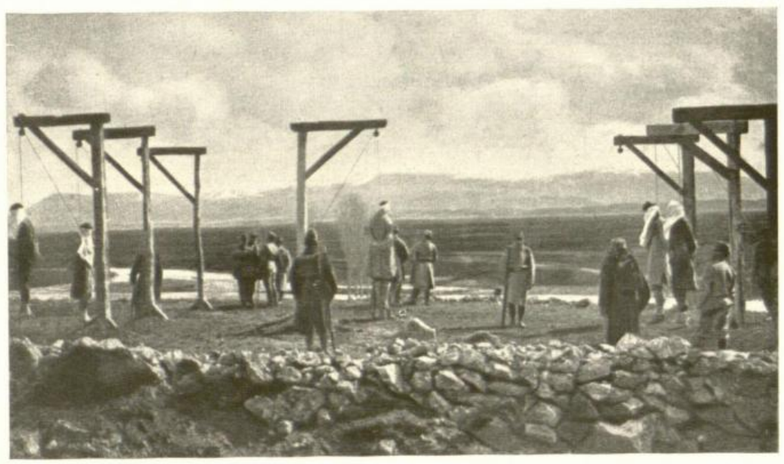

4—6. Вешања **Црногораца и Херцеговаца** била су такође многобројна.

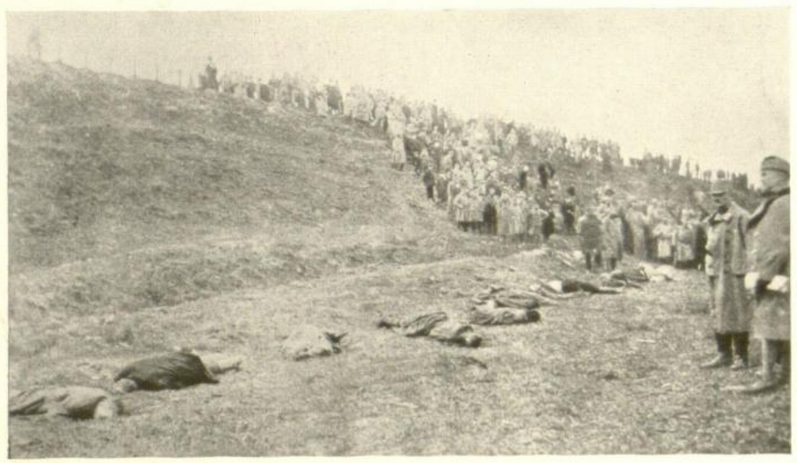

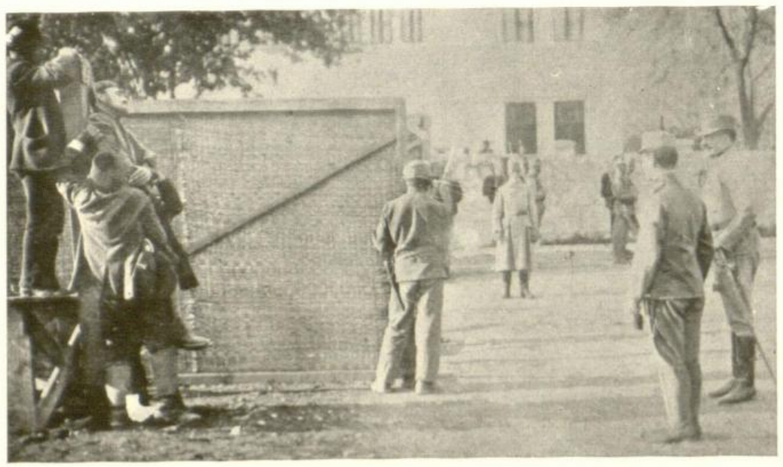

7—9. И свуда вешала раде. Према статистици **швајцарског професора Рајса,** само у Мачви је погубљено 1.300 лица од којих 306 жена и 113 деце.

1. **Vešanja u Jagodini.** 2. Vešanja **u Čačku.** 3. Vešanja **u Užicama.** 4—6. Vešanja **Crnogoraca i Hercegovaca** bila su takodje mnogobrojna. 7—9. I svuda vešala rade. Prema statistici **švajcarskog profesora Reiss-a,** samo u Mačvi je pogubljeno 1.300 lica od kojih 306 žena i 113 dece.

1. Les potences en action **à Jagodina.** 2. Les potences **à Čačak.** 3. Les potence **à Užice.** 4—6. Les Monténégrins et les Herzegoviens furent de même pendus en masse. 7—9. Des gibets en action partout. D'après les données statistiques **du professeur suisse Reiss,** rien qu'à Mačva on exécuta 1300 personnes civiles, dont 306 femmes et 113 enfants.

1. Gallows in **Jagodina** in action. 2. Gallows in **Čačak** in action. 3. Galows in **Užice** in action. 4—6. The number of the **Montenegrins and Herzegovinians** who were hanged was just as innumerably great. 7—9. Gallows in action everywhere. According to statistics of the **Swiss professor Reiss,** 1300 civilians were killed in Mačva alone, of this number 306 were women and 113 children.

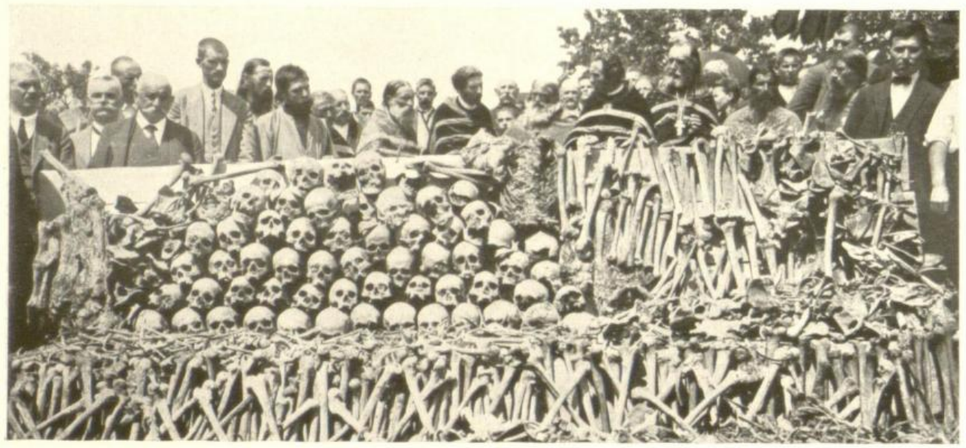

1—2. Лобање и кости од **3000 код Сурдулице зверски побијених Срба** (већином свештеници, учитељи и интелектуалци).

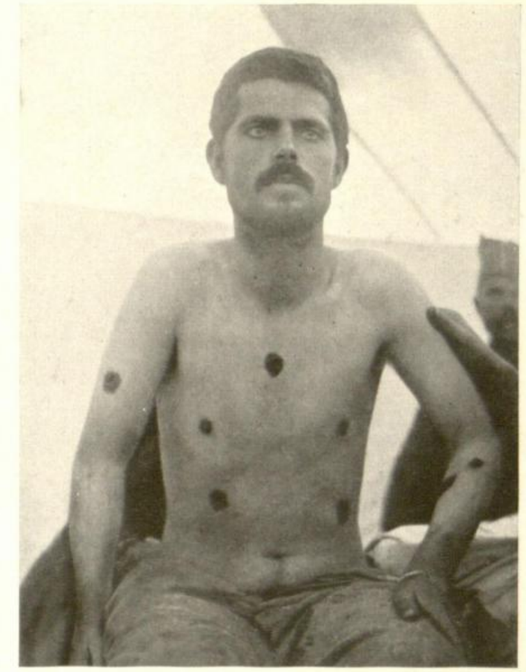

3. Поручник **П. Цветковић,** као рањеник избоден бајонетима.

4. Бугари у Ћуприји приводе за вешање једну **жену, инвалида** и **дечка.**

5. **Ископавање** зверски поклапих жртава.

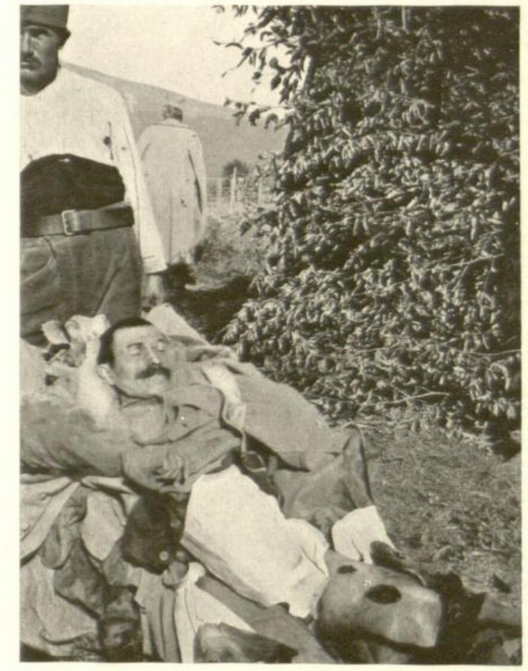

8. **Масакрирани рањеници** у болницама.

6. **Горња група** виси на вешалима.

7. Бајонетима су **убијани српски рањеници** по болницама.

1—2. Lobanje i kosti od **3.000 kod Surdulice zverski pobijenih Srba** (većinom sveštenici, učitelji i intelektualci). 3. Poručnik **P. Cvetković**, kao ranjenik izboden bajonetima. 4. Bugari u Ćupriji privode za vešanje jednu **ženu, invalida i dečka.** 5. **Iskopavanje** zverski poklanih žrtava. 6. **Gornja grupa** visi na vešalima. 7. Bajonetima su **ubijani srpski ranjenici** po bolnicama. 8. **Masakrirani ranjenici** u bolnicama.

1—2. Crânes et ossements **de 3000 Serbes cruellement massacrés à Surdulica** (la plupart étaient des prêtres, des maîtres d'écoles et des intellectuels). 3. Le lieutenant **P. Cvetković** qui fut blessé à coups de baïonnette alors qu'il était à l'hôpital. 4. Les Bulgares à Ćuprija conduisent au gibet **une femme, un invalide et un garçon.** 5. Exhumation des restes des victimes d'un cruel massacre. 6. **Les personnes mentionnées au Nr. 4** pendent au gibet. 7. Des blessés serbes sont **tués à coups de baïonnettes** à l'hôpital. 8. **Des blessés massacrés** à l'hôpital.

1—2. The skulls and bones of the **3000 Serbians cruelly murdered at Surdulica** (mostly priests, teachers and scientists.). 3. First lieutenant **P. Cvetković** already wounded was pierced by bayonets in hospital. 4. In Ćuprija Bulgarians lead forth **a woman, a cripple and a boy** to be hanged. 5. **Digging** out the cruelly murdered victims. 6. **Above group** hanging on the gallows. 7. **Murdered, wounded Serbians** in hospital. 8. **Massacred wounded** in hospital.

1. Ерцхерцог Карл (1), принц Леополд (2) и генерал Војрш (3).

2. Генерал Гоингер са својим штабом.

3. Генерал фон Пфланцер Балтин са штабом.

4. Генерал фон Кевеш са својим штабом.

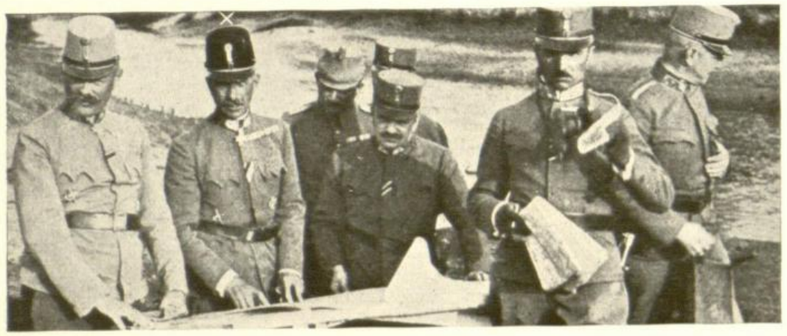

5. Генералоберст фон Боем Ермоли са својим штабом.

6. Ерцхерцог Еуген и заповедници аустро-угарске балканске војске у почетку 1915. год.

1. **Erzherzog Karl** (1), **Prinz Leopold** (2) i **general Woyrsch** (3). 2. **General Goinger** sa svojim štabom. 3. General **von Pflanzer Baltin** sa štabom. 4. General **von Kövess** sa svojim štabom. 5. Generaloberst **von Boehm-Ermolli** sa svojim štabom. 6. **Erzherzog Eugen** i zapovednici austro-ugarske balkanske vojske u početku 1915. god.

1. **L'Archiduc Charles** (1), **le Prince Léopold** (2) et **le général Woyrsch** (3). 2. **Le général Goinger** avec son Etat-Major. 3. Le général **von Pflanzer Baltin** avec son Etat-Major. 4. Le général **v. Kövess** avec son Etat-Major. 5. Le lieutenant-général **von Boehm Ermolli** avec son Etat-Major. 6. **L'Archiduc Eugène** et les commandants de l'armée des Balkans au commencement de l'année 1915.

1. **Archduke Carl** (1) **Prince Leopold** (2) and **General Woyrsch** (3). 2. General **Goinger** with his Staff. 3. General **v. Pflanzer Baltin** with his Staff. 4. General **v. Kövess** with his Staff. 5. Colonel **v. Boehm Ermolli** with his Staff. 6. **Archduke Eugen** and the Commanders-in-Chief of the Balkan forces at the beginning of 1915.

Штабови немачке војске противу нас. Stabovi nemačke vojske protivu nas. Les Etats-Major de l'armée allemande opérant contre nous. German Army Staffs against us.

1. Генерал **фон Галвиц** са својим штабом.

2. Генерал **фелдмаршал фон Макензен** са својим штабом.

3. Цар Вилхелм и „Цар" Кобург **у Нишу.**

4. Генерал **Ото фон Белов** са штабом.

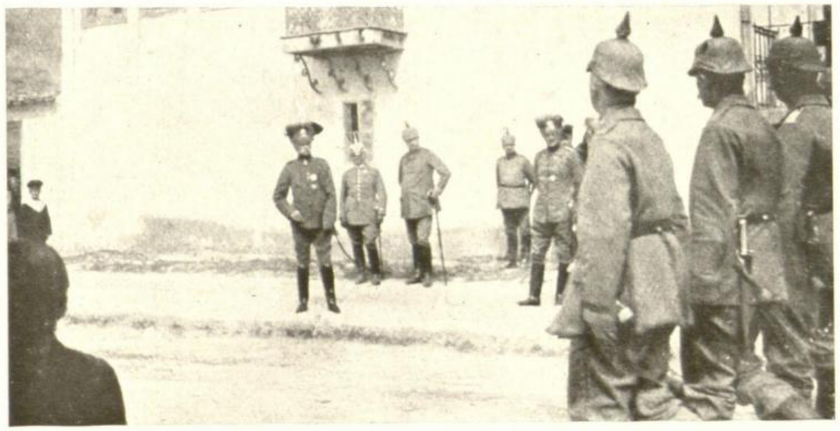

5. Макензен држи реви немачким трупама **у Скопљу.**

6. Цар Вилхелм и „Цар" Кобург **у Нишу** држе смотру.

7. фон Макензен на **Београдској станици.**

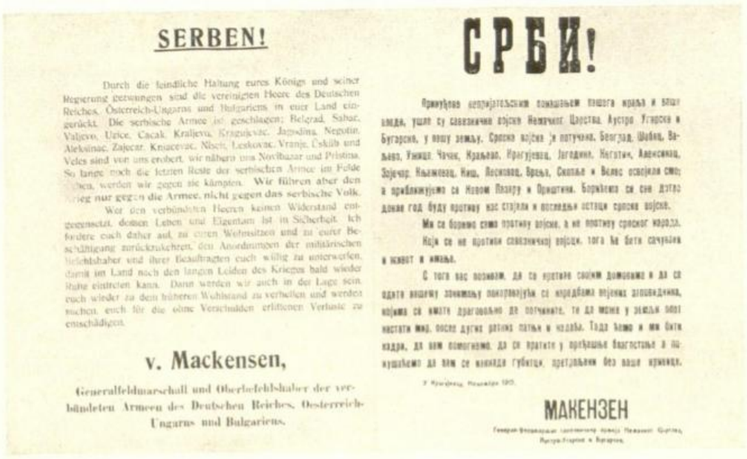

8. **фон Макензен-ова наредба** Србима.

9. Цар Вилхелм држи смотру својим трупама **на Бањици код Београда** 20. 1. 16.

1. General **v. Gallwitz** sa svojim štabom. 2. **Generalfeldmarschal v. Mackensen** sa svojim štabom. 3. Car Wilhelm i „Car" Koburg **u Nišu.** 4. General **Otto von Below** sa štabom. 5. Mackensen drži revue nemačkim trupama **u Skoplju.** 6. Car Wilhelm i „Car" Koburg **u Nišu drže smotru.** 7. v. Mackensen **na Beogradskoj stanici.** 8. **v. Mackensen-ova naredba** Srbima. 9. Car Wilhelm drži smotru svojim trupama **na Banjici kod Beograda** 20. 1. 16.

1. Le général **v. Gallwitz** avec son Etat-Major. 2. **Le maréchal von Mackensen** avec son Etat-Major. 3. L'Empereur Wilhelm et le «Czar» Ferdinand de Coburg **à Niš.** 4. Le Général **Otto v. Below** avec son Etat-Major. 5. Le général v. **Mackensen** passant en revue des troupes **à Skoplje.** 6. L'empereur Wilhelm et le «Czar» Ferdinand de Coburg **à Niš** passent en revue les troupes bulgares. 7. Von Mackensen **à la gare de Beograd.** 8. **La proclamation de Mackensen** aux Serbes. 9. L'Empereur Wilhelm passe ses troupes en revue **à Banjica près de Beograd** le 20 janvier 1916.

1. General **v. Gallwitz** and Staff. 2. General **Fieldmarshal v. Mackensen** and Staff. 3. The Emperor Wilhelm and "Czar" of Koburg **in Niš.** 4. General **Otto von Below** and Staff. 5. v. Mackensen at a review of the troops in **Skoplje.** 6. The Emperor Wilhelm and the "Czar" of Coburg **in Niš** at a review of Bulgarian troops. 7. v. Mackensen at the railway-station **at Beograd.** 8. **v. Mackensen's** publication. 9. Emperor Wilhelm reviewing his troops **on Banjica near Beograd** January 20th 1916.

Умирање у земљи и у логорима. Umiranje u zemlji i u logorima. L'énorme mortalité dans les pays et dans les camps. Numerous deaths in the country and in camps.

1. Свакодневна **сахрана умрлих од пегавца** у Нишу.

2. **Изношење мртвих другова** из аустријског лагера ради сахране.

3. Изглед наших заробљених **код Немаца** у лагеру у Улму.

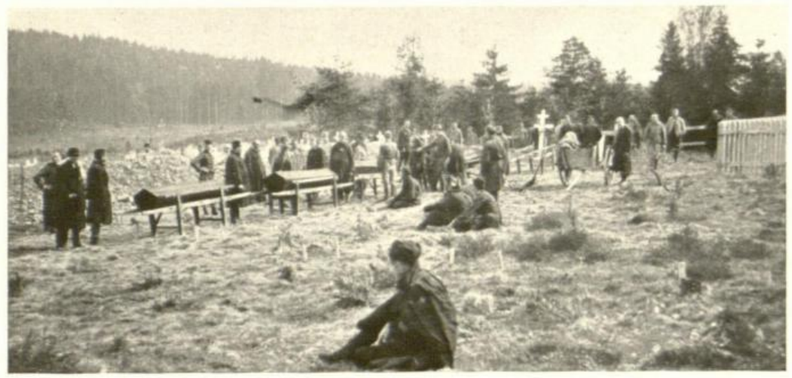

4—5. Услед глади и тешких услова за живот у аустријским лагерима, **смртност је била страховита** (лагер у Хајнрихсгрину).

6. Изглед наших заробљених **код Аустријанаца.**

7. Наши заробљеници **код Турака,** са грчким свештенством (у Смирни).

8. Изглед наших заробљених **код Бугара.**

1. Svakodnevna **sahrana umrlih od pegavca** u Nišu. 2. **Iznošenje mrtvih drugova** iz austrijskog lagera radi sahrane 3. Izgled naših zarobljenih **kod Nemaca** u lageru u Ulmu. 4—5. Usled gladi i teških uslova za život u austrijskim lagerima, **smrtnost je bila strahovita** (lager u Heinrichsgrün-u. 6. Izgled naših zarobljenih **kod Austrijanaca**. 7. Naši zarobljenici **kod Turaka**, sa grčkim sveštenstvom (u Smirni). 8. Izgled naših zarobljenih **kod Bugara**.

1. **L'enterrement quotidien des victimes du typhus** à Niš. 2. **Transport des camarades morts** du camp autrichien au cimetière. 3. Aspect de nos prisonniers de guerre **chez les Allemands** dans le camp d'Ulm. 4—5. La nourriture insuffisante et le régime pénible dans les camps autrichiens furent la cause **d'une très grande mortalité** (le camp de Heinrichsgrün.) 6. Aspect de nos prisonniers **chez les Autrichiens**. 7. Nos prisonniers **chez les Turcs** avec des prêtres grecs (à Smyrne). 8. Aspect de nos prisonniers **chez les Bulgares**.

1. Daily funerals in Niš **of those who died of typhus**. 2. **Carrying dead comrades** from the Austrian Camps to the cemetery. 3. Exterior of our prisoners **at the German camp** in Ulm. 4—5. **Mortality was very great** in Austrian Camps in consequence of insufficient food, and hard essential conditions of life (the camp in Heinrichsgrün). 6. Exterior of our prisoners **at the Austrian camp**. 7. Our prisoners **in the hands of the Turks** with greek priests (in Smyrna). 8. Exterior of our prisoners **at the Bulgarian camp**.

Диалог између Швабе и Србина. Dialog izmedju Švabe i Srbina. Dialogue entre un Autrichien et un paysan serbe. A dialogue between an Austrian and a Serbian peasant.

Шваба: „Видиш, Србо, што си дочекао; шта још мислиш, чему ли се надаш?“ — **Србин:** „Море, Швабо, беспослицу мани, пред нама су чудновати дани!“.

Švaba: „Vidiš, Srbo, što si dočekao; šta još misliš, čemu li se nadaš?“ — **Srbin:** „More, Švabo, besposlicu mani, pred nama su čudnovati dani!“

L'Autrichien: «Eh bien, Serbe? te voilà beau! Qu'en dis-tu? As-tu encore de l'espoir?» — **Le Serbe:** «Hm, farceur Il y aura encore des événements bien plus importants!».

The Austrian: "Look here, Serbian, what have you experienced? What do you think about matters? What can you still hope for?" **The Serbian:** "Ha! Swabian, don't make jokes, we shall experience greater events still!"

1. **Крфско пристаниште** и искрцавање Француза у јануару 1916. г.

2. **Први српски одреди** истоварени на Крфу.

3. **Купање и сунчање** крај обале мора.

4. Долазак **првих лађа** на Крф.

5. **Купање** у Крфском пристаништу благотворно је дејствовало на опорављање наше војске.

1. **Krfsko pristanište** i iskrcavanje Francuza u januaru 1916. g. 2. **Prvi srpski odredi** istovareni na Krfu. 3. **Kupanje i sunčanje** kraj obale mora. 4. Dolazak **prvih ladja** na Krf. 5. **Kupanje** u Krfskom pristaništu blagotvorno je dejstvovalo na oporavljanje naše vojske.

1. Débarquement des Français **dans le port de Corfou** en Janvier 1916. 2. **Premières troupes serbes** débarquées à Corfou. 3. Les Serbes sur la plage **jouissant du soleil et de la mer.** 4. Arrivée des **premiers bateaux** à Corfou. 5. **Les bains** de mer contribuèrent beaucoup au rétablissement de notre armée.

1. **Corfu harbour** and disembarking of the French in 1916. 2. The **First Serbian troops** to disembark in Corfu. 3. **Bathing and enjoyment of the sun's rays** on the sea-coast. 4. The **Arrival of the first ships** at Corfu. 5. Bathing had greatly helped to restore our troops to health.

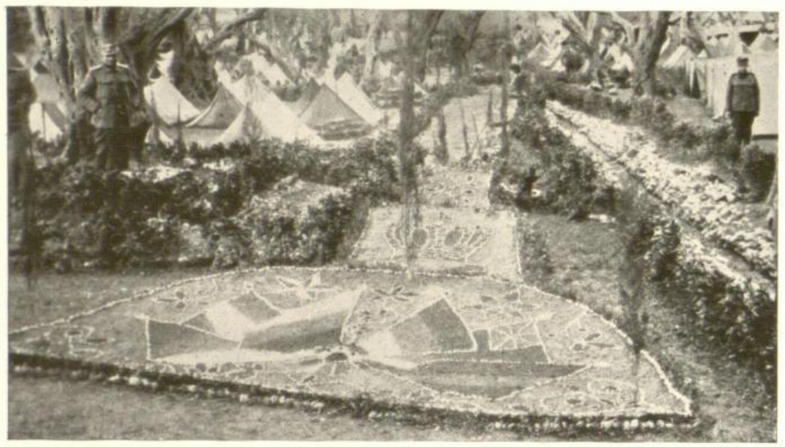

1. **Уређивање алеја** у логорима на Крфу.

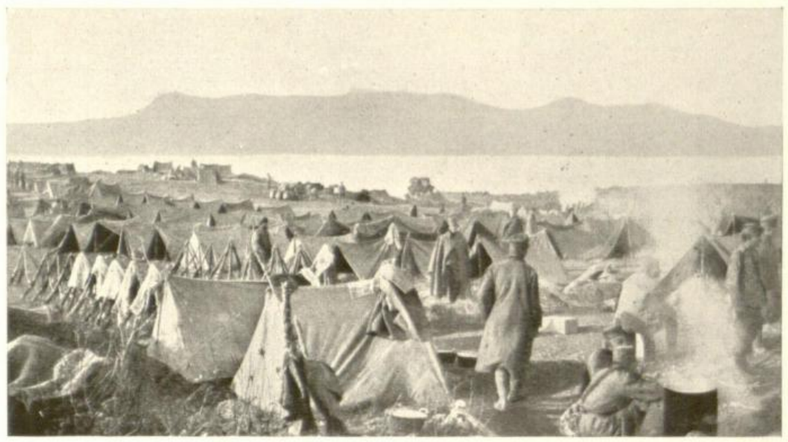

2—3. **Логори на самој обали морској** на Крфу и војници на одмору.

4. **Месо за нашу војску**, доношено је лађама из Француске.

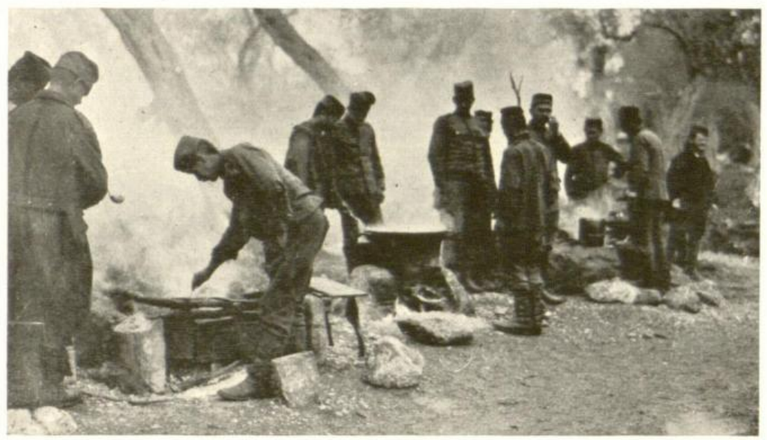

5—6. **И у пољским кујнама** кувала се је јака храна за изгладнелу војску.

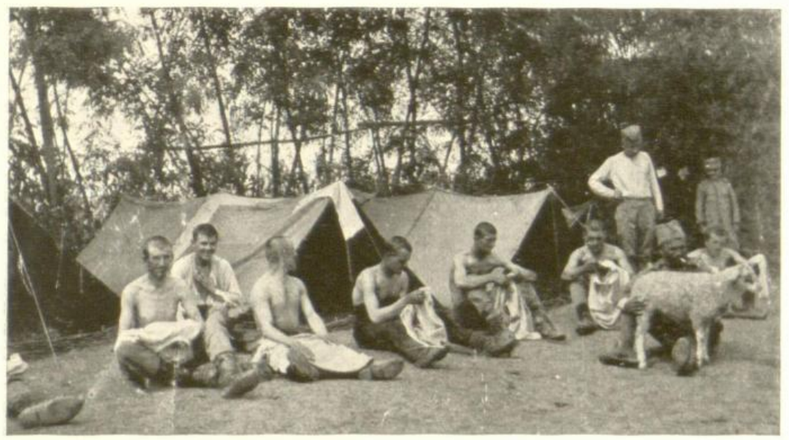

7. У борби са **вашима,** пратиоцима свих ратова.

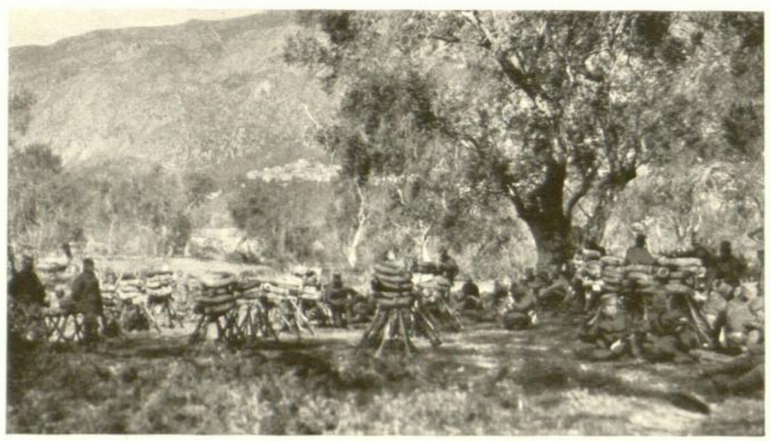

8. **У логору;** купе са пушкама и ранцима.

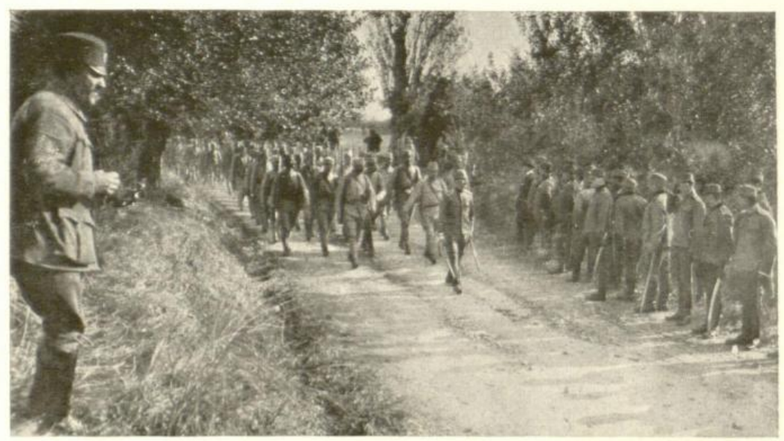

9. **На Крфу;** војници се враћају са вежбања.

1. **Uredjivanje aleja** u logorima na Krfu. 2—3. **Logori na samoj obali morskoj** na Krfu i vojnici na odmoru. 4. **Meso za našu vojsku,** donošeno je ladjama iz Francuske. 5—6. **I u poljskim kujnama** kuvala se je jaka hrana za izgladnelu vojsku. 7. U borbi sa **vašima,** pratiocima svih ratova. 8. **U logoru;** kupe sa puškama i rancima. 9. **Na Krfu;** vojnici se vracaju sa vežbanja.

1. **Allées** au camp de Corfou arrangées par les soldats. 2—3. **Les camps au bord de la mer** et les soldats se reposent. 4. **La viande pour notre armée** venue de France par mer. 5—6. **Les cuisines de campagne** préparant une nourriture abondante aux soldats épuisés par la faim. 7. La lutte **contre la vermine,** ce fléau de toutes les guerres. 8. **Au camp.** Les fusils en faisceaux avec les sacs. 9. **A Corfou.** Les soldats rentrent au camp après l'exercice.

1. **The arrangement of the avenues** in the camps on Corfu. 2—3. **Camps close to the sea coast,** the soldiers resting. 4. **Meat for our army** was brought on ships from France. 5—6. Strengthening food was cooked for our starving soldiers **in the field kitchens.** 7. Fighting against **vermin,** the constant companion of the entire war. 8. **In camp.** Stacking arms and knapsacks. 9. Soldiers returning from drill **on Corfu.**

Изнемогли и болесници на Крфу. Iznemogli i bolesnici na Krfu. Les épuisés et les malades à Corfou. The sick and exhausted on Corfu.

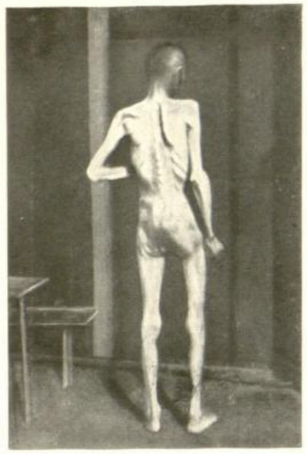

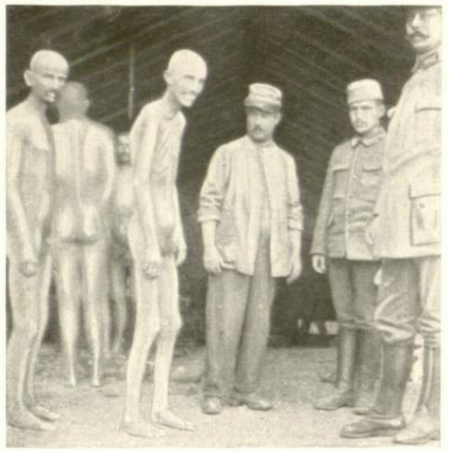

2—3. **Живи костури** са својим осмејком подсећали су на смрт.

6. У француској болници; **прва помоћ** болесницима.

4. **Људи који су падали** ношени су на пушкама и раменима.

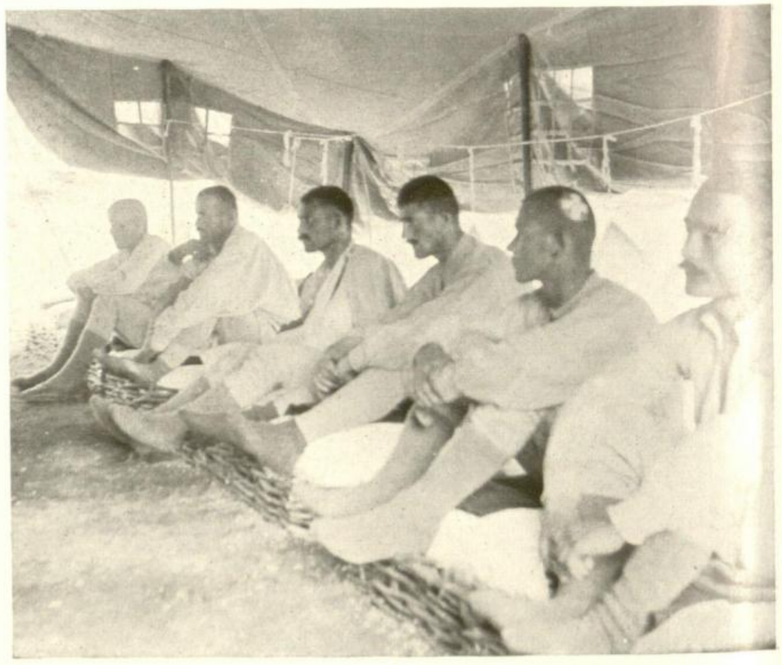

7. **У болници,** рањеници и болесници се сунчају.

1. **Изнурени и изгладнели српски војници личили су на сени.**

5. **Људи немоћни** ношени су у болницу носилима.

1. Iznureni i izgladneli srpski vojnici **ličili su na seni.** 2—3. **Živi kosturi** sa svojim osmejkom podsećali su na smrt. 4. **Ljudi koji su padali** nošeni su na puškama i ramenima. 5. **Ljudi nemoćni** nošeni su u bolnicu nosilima. 6. U francuskoj bolnici; **prva pomoć** bolesnicima. 7. **U bolnici,** ranjenici i bolesnici se sunčaju.

1. Les soldats serbes, épuisés par la faim et sans forces **ressemblent à des ombres.** 2—3. **Des squelettes vivants** qui, par leur sourire, ressemblent à des revenants. 4. **Les hommes tombés en route** sont portés sur les épaules les fusils. 5. **Les épuisés** transportés à l'hôpital sur des brancards. 6. A l'hôpital français. **Premiers secours** aux malades. 7. **A l'hôpital** les blessés et les convalescents jouissent des rayons du soleil.

1. Exhausted and starved Serbian soldiers **resembled shadows.** 2—3. **Living skeletons** with their smiles resembled death. 4 **Those who fell** by the way were slung up on shoulders and guns. 5. **The exhausted** were carried to hospital on stretchers. 6. **First aid** to the sick, in a French hospital. 7. **In hospital.** The wounded and the convalescent enjoy the sunshine.

Умирање људи на Крфу у прво време је било страховито. Umiranje ljudi na Krfu u prvo vreme je bilo strahovito. La mort des hommes à Corfou dans le premier temps était effroyable. The mortality of the people on Corfu at first was extremely large.

1. Далеко од својих, **на туђем прагу,** плаче измучени ратник.

2. „Далеко тамо, далеко крај мора, тамо је земља моја, **тамо је Србија**“....!

3. Војници се сунчају и **требе од вашију**.

4. **Крај болничког шатора** седе сени од људи и деце.

6. Једна од многобројних слика **умируђих ратника.**

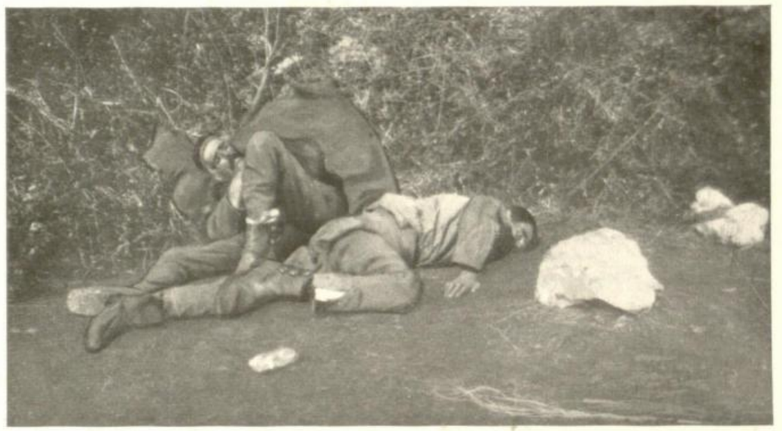

7. И измучени борац је постепено губио свест и **умирао.**

5. Људи су умирали **на сваком кораку.**

8. Умрли су **скупљани** на острво Видо ради сахране.

1. Daleko od svojih, **na tudjem pragu**, plače izmučeni ratnik. 2. „Daleko tamo, daleko kraj mora, tamo je zemlja moja, **tamo je Srbija**“...! 3. Vojnici se sunčaju i **trebe od vašiju**. 4. **Kraj bolničkog šatora** sede seni od ljudi i dece. 5. Ljudi su umirali **na svakom koraku**. 6. Jedna od mnogobrojnih slika **umirućih ratnika**. 7. I izmučeni borac je postepeno gubio svest i **umirao**. 8. Umrli su **skupljani** na ostrvo Vido radi sahrane.

1. Loin des siens, **devant une porte étrangère** le guerrier malheureux et tourmenté pleure. 2. «Loin bien loin, au bord de la mer, se trouve ma patrie, se trouve la **Serbie**»! (une chanson). 3. Les soldats se chauffent au soleil et **enlèvent** de leur corps **la vermine**. 4. **A coté d'une tente** d'un lazaret, sont assises les ombres des hommes et des enfants. 5. Les hommes meurent **partout**. 6. Un des nombreux tableaux des **guerriers mourants**. 7. Le guerrier, au terme de ses souffrances, perd connaissance et **meurt**. 8. Les corps des morts sont **rassemblés** sur l'île de Wido pour être enterrés.

1. Far from his People on a **strange threshold** the tortured soldier weeps. 2. Far away, there on the sea coast, there is my country, there is **„Serbia“**! (A song). 3. Soldiers warming themselves in the sun **trying** to free themselves from vermin. 4. The **"Shadows"** of men and children sit **beside a hospital tent**. 5. **Wholesale** death. 6. One of countless pictures of **dying soldiers**. 7. The tortured soldier has lost consciousness by degrees and **died**. 8. The bodies of the dead **collected** for burial on Wido Island.

1. **Скелети** умрлих војника.

2. **Изношење умрлог** ради преноса на гомилу.

3. **Једна гомила** помрлих војника.

4. **Запрепашћени Французи** пред страховитим призором смрти.

5. **Утоваривање помрлих** ради превоза на Видо.

6. **Стотине помрлих војника** су скупљане свакодневно на велике гомиле на „Острву Смрти" (Видо).

1. **Skeleti** umrlih vojnika. 2. **Iznošenje umrlog** radi prenosa na gomilu. 3. **Jedna gomila** pomrlih vojnika. 4. **Zaprepašćeni Francuzi** pred strahovitim prizorom smrti. 5. **Utovarivanje pomrlih** radi prevoza na Vido. 6. **Stotine pomrlih vojnika** su skupljane svakodnevno na velike gomile na „Ostrvu Smrti" (Vido).

1. Les **squelettes** des soldats morts. 2. Les **morts sont rassemblés** pour être portés sur le tas. 3. Un **tas** de morts. 4. Les **Français remplis d'horreur** à l'aspect abominable des morts. 5. **Chargement des cadavres** pour la traversée à l'île des morts. 6. **Des centaines de soldats morts** furent rassemblés chaque jour sur le grand tas de l'île des morts.

1. **Skeletons** of dead soldiers. 2. Carrying out and **collecting the dead** into piles. 3. A **pile** of dead bodies. 4. The **French horrified and astonished** at the horrible appearance of the dead. 5. **Loading the dead** for transport to Wido (the Island of death). 6. Every day **hundreds of dead soldiers** were collected into the large pile on Wido "the Island of death".

Бацање у воду помрлих. Bacanje u vodu pomrlih. Lancement des morts dans la mer. The dead are thrown into the sea.

1. И како је било **немогуће у прво време** сахрањивати, масе помрлих, товарени су у лађе и вожени до морске пучине.

2. Чамци препуњени умрлим људима непрестано су се одбијали од обале Острва Смрти.

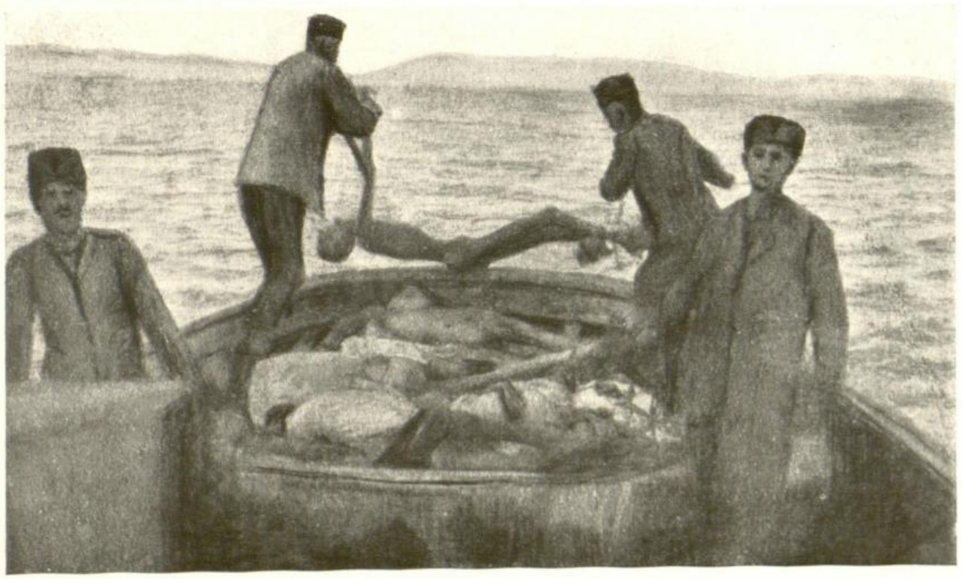

3. А овде на пучини помрли војници **бацани су у воду.**

4. И море је примало у свој вечити загрљај **јунаке са Цера и Сувобора.**

1. I kako je bilo **nemoguće u prvo vreme** sahranjivati, mase pomrlih tovareni su u ladje i voženi do morske pučine. 2. Čamci prepunjeni umrlim ljudima neprestano su se odbijali od obale Ostrva Smrti. 3. A ovde na pučini, pomrli vojnici **bacani su u vodu.** 4. I more je primalo u svoj veciti zagrljaj **junake sa Cera i Suvobora.**

1. Et comme **dans le premier temps, il n'était pas possible** d'enterrer chaque jour un si grand nombre de morts, ils furent chargés dans de petits bateaux et transportés en pleine mer. 2. Les bateaux remplis de cadavres s'éloignaient sans cesse de la côte de l'«Île des Morts». 3. Et là, en pleine mer, les soldats morts **furent jétés à l'eau.** 4. Et la mer reçut dans son sein pour toujours les **héros de Cer et de Suvobor.**

1. As **at first it was impossible** to bury such a great number of dead daily, they were loaded into small ships and taken out to sea. 2. The boats overloaded with dead bodies pushed off unceasingly from the coast of the "Island of Dead". 3. And here, at sea the soldiers' dead bodies **were committed** to the deep. 4. The sea receives in its everlasting embrace the **heroes** of **Cer** and **Suvobor.**

Чланови **Српске Владе** и **Народне Скупштине** на Крфу. (Phot. M. Djordjević)

Članovi **Srpske Vlade** i **Narodne Skupštine** na Krfu.

Les membres du **gouvernement serbe** et du **parlement** à Corfou.

The members of the **Serbian Government** and of **Parliament** on Corfu.

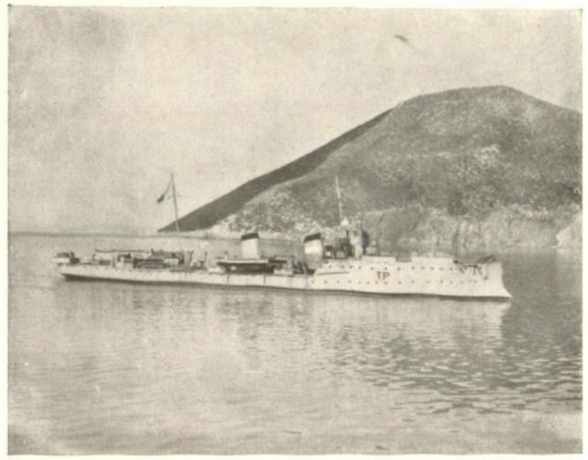

1. **Италијански торпиљер** према Пантократору.

2. Видо-„**Острво Смрти**“, посматрано са Крфа.

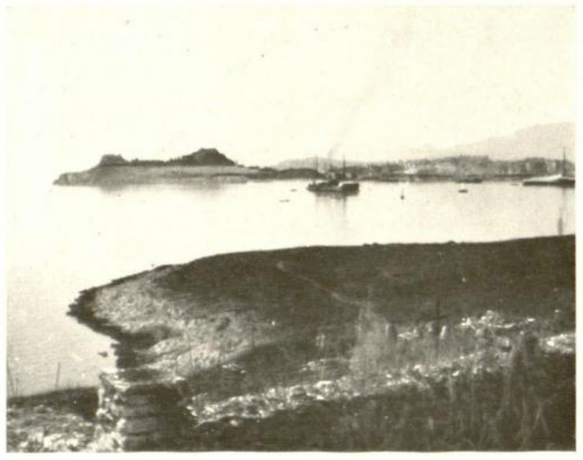

3. **Крф** посматран са Вида.

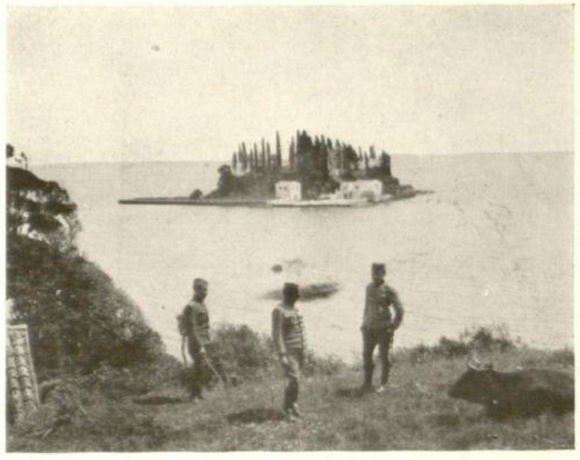

4. **Подиконис**-острво, посматрано са Крфа.

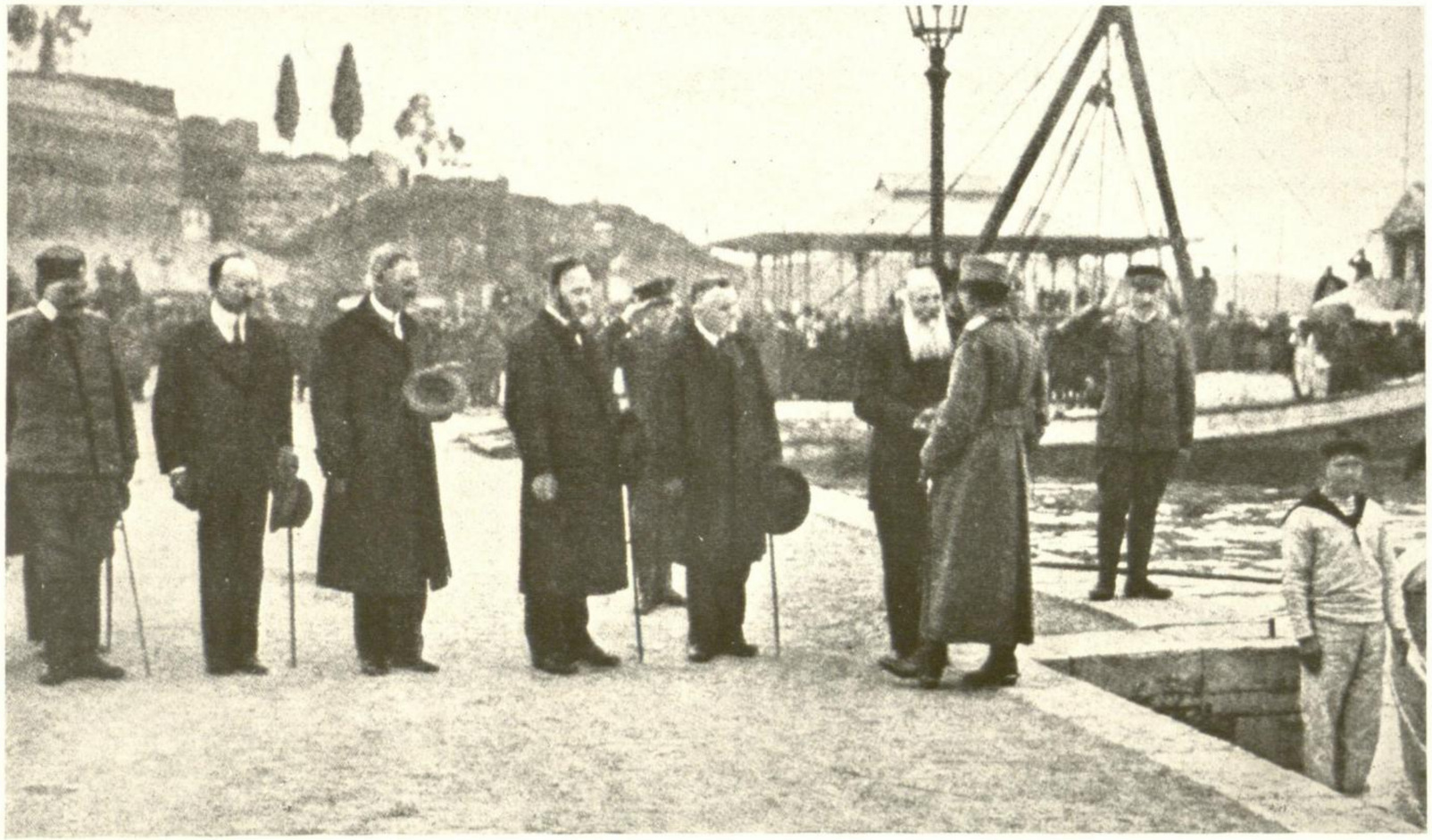

5. **Престолонаследник Александар** стиже на Крф; срећају га Н. Пашић и чланови Владе.

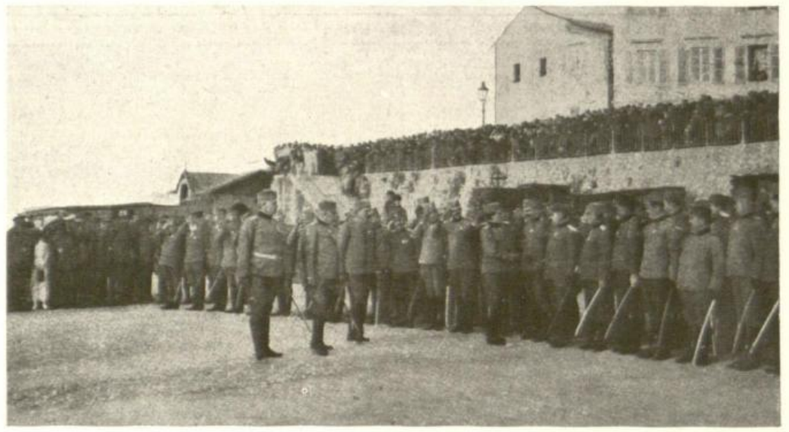

6. Крф. **Престолонаследник** разговара са официрима.

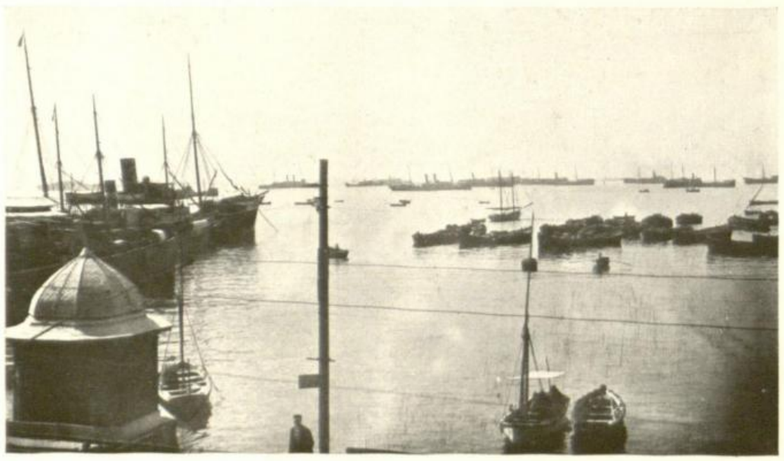

7. Изглед Солунског пристаништа за време **блокаде.**

1. **Italijanski torpiljer** prema Pantokratoru. 2. Vido-„**Ostrvo smrti**“ posmatrano sa Krfa. 3. **Krf** posmatran sa Vida. 4. **Podikonis**-ostrvo posmatrano sa Krfa. 5. **Prestolonaslednik Aleksandar** stiže na Krf; sretaju ga N. Pašić i članovi Vlade. 6. Krf. **Prestolonaslednik** razgovara sa oficirima. 7. Izgled Solunskog pristaništa za vreme **blokade.**

1. Un **torpilleur italien** en face de Pantokrator. 2. Wido: L'**île des Morts**», vue de Corfou. 3. **Corfou** vu de Wido. 4. L'île **Podikonis** vue de Corfou. 5. Le **Prince héritier Aleksandar,** arrive à Corfou. Pašić et les membres du gouvernement le reçoivent. 6. Corfou: Le **Prince héritier** parlant aux officiers. 7. Vue du port de Salonique au temps du **blocus.**

1. An **Italian torpedo-boat** opposite Pantokrator. 2. Wido **"Island of Death"** seen from Corfu. 3. **Corfu** seen from Wido. 4. Island **Podiconis** seen from Corfu. 5. **Crown Prince Aleksandar** arrives on Corfu, N. Pašić and the members of the government receive him. 6. Corfu — the **Crown Prince conversing** with officers. 7. The appearance of Salonica-Harbour during the **Blockade.**

1. **Опорављени** војници „Гвозденог пука" дефилују пред својим Командантом Дивизије. (Phot. M. Vukašinović)

2. Наша пешадија **напушта Крф** да се укрца на лађе за Солун.

3. Напустивши своје логоре на Ипсосу (Крф), трупе **маршују за пристаниште.** (Phot. M. Vukašinović)

4. Укрцавање трупа у крфском пристаништу—**Полазак за Солун.** (Phot. Lj. Nedeljković)

1. **Oporavljeni** vojnici „Gvozdenog puka" defiluju pred svojim Komandantom Divizije. 2. Naša pešadija **napušta Krf** da se ukrca na ladje za Solun. 3. Napustivši svoje logore na Ipsosu (Krf) trupe **maršuju za pristanište.** 4. Ukrcavanje trupa u krfskom pristaništu-**polazak za Solun.**

1. Des **Soldats rétablis** du régiment de fers sont passés en revue par le commandant des divisions. 2. Notre infanterie **quitte Corfou** pour être embarquée et transportée à Salonique. 3. Les troupes quittent leur camp à Ipsos et **marchent vers le port.** 4. Embarquement des troupes dans le port de Corfou. **Départ pour Salonique.**

1. **Recovered soldiers** of the "Iron Regiment" march past the commander of the division. 2. Our Infantry leaves **Corfu** to be shipped and transported to Salonica. 3. Leaving their camp on Ipsos the troops **march to the** Harbour. 4. The shipment of troops in Corfu Harbour for **departure to Salonica.**

1. Наша **гробља** на Крфу.

2. **Спомен плоча** на гробу Војводе Вука на Црној Чуци.

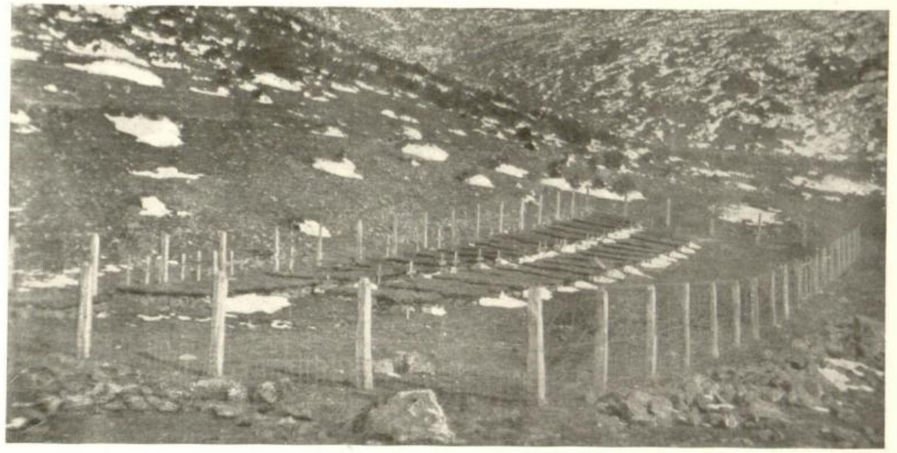

3. **Гробље X. пука** на Ковилу.

4. **Помен** сахрањеним војницима на острву Смрти (Видо).

5. **Усамљен гроб** незнаног ратника.

6. **Један помен** на гробљу умрлих ратника.

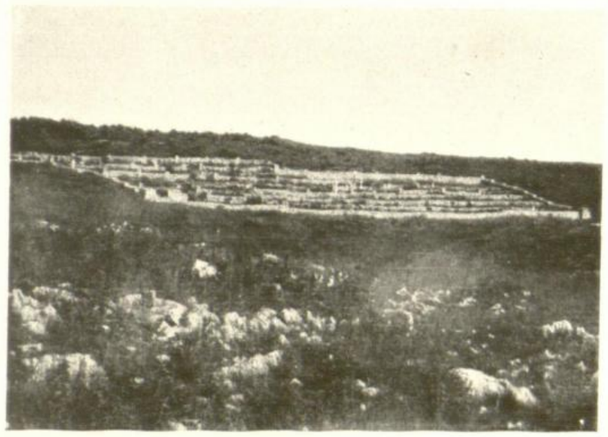

7. Наша гробља **на острву Виду.**

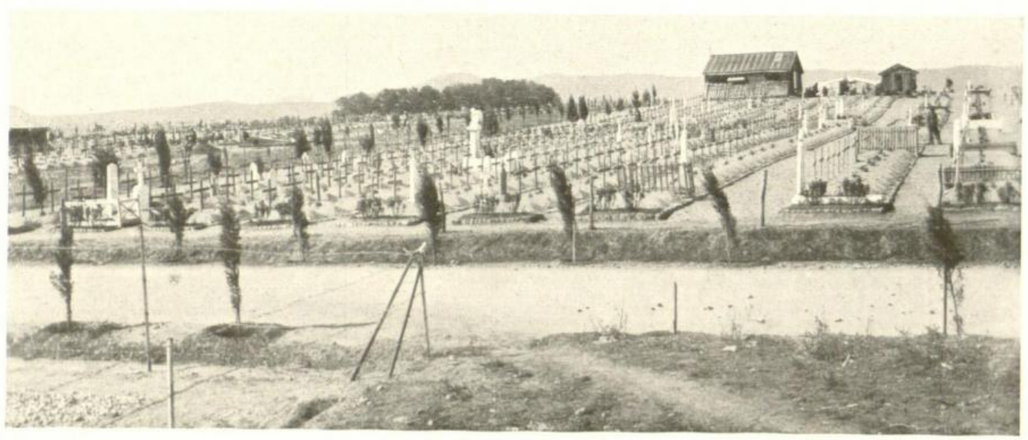

8. И овде, **далеко од отаџбине,** у туђој земљи, ређали су се многобројни гробови један до другог.

9. Помен **усамљеним** гробовима.

1. Naša **groblja** na Krfu. 2. **Spomen ploča** na grobu Vojvode Vuka na Crnoj Čuci. 3. **Groblje X. puka** na Kovilu. 4. **Pomen** sahranjenim vojnicima na Ostrvu Smrti (Vido). 5. **Usamljen grob** neznanog ratnika. 6. **Jedan pomen** na grobilju umrlih ratnika. 7. Naša groblja **na ostrvu Vidu.** 8. I ovde, **daleko od Otadžbine,** u tudjoj zemlji, redjali su se mnogobrojni grobovi jedan do drugog. 9. Pomen **usamljenim** grobovima.

1. Notre **cimetière** à Corfou. 2. **Pierre commémorative** sur la tombe du Vojvode Vuk („le Loup") à Crna Čuka. 3. **Cimetière du 10ème régiment** à Kovil. 4. **Service religieux** en mémoire des soldats enterrés sur s[l']île des Morts. 5. **Tombe isolée** d'un soldat inconnu. 6. **Service religieux** au cimetière des soldats morts. 7. Notre cimetière sur **l'île de Vido.** 8. Et ici, **loin de la patrie,** sur la terre étrangère, les tombes se multiplient de rangée en rangée 9. Service funèbre au pied des **tombes isolées.**

1. Our **Cemetery** on Corfu. 2. **Monument** on the grave of Vojvoda Vuk („the Wolf") on Crna Čuka. 3. **Cemetery of the 10th Regiment** on Kovil. 4. **Memorial service** for the soldiers buried in Vido the "Island of Death" 5. A **lonely grave** of an unknown soldier. 6. **Memorial service** in the cemetery of dead soldiers. 7. Our **cemetery on Vido** Island. 8. And here, **far away from home** in a foreign country the rows of graves increased in number 9. Memorial service at **lonely graves.**

1. **Три највећа мужа,** наше нове историје.

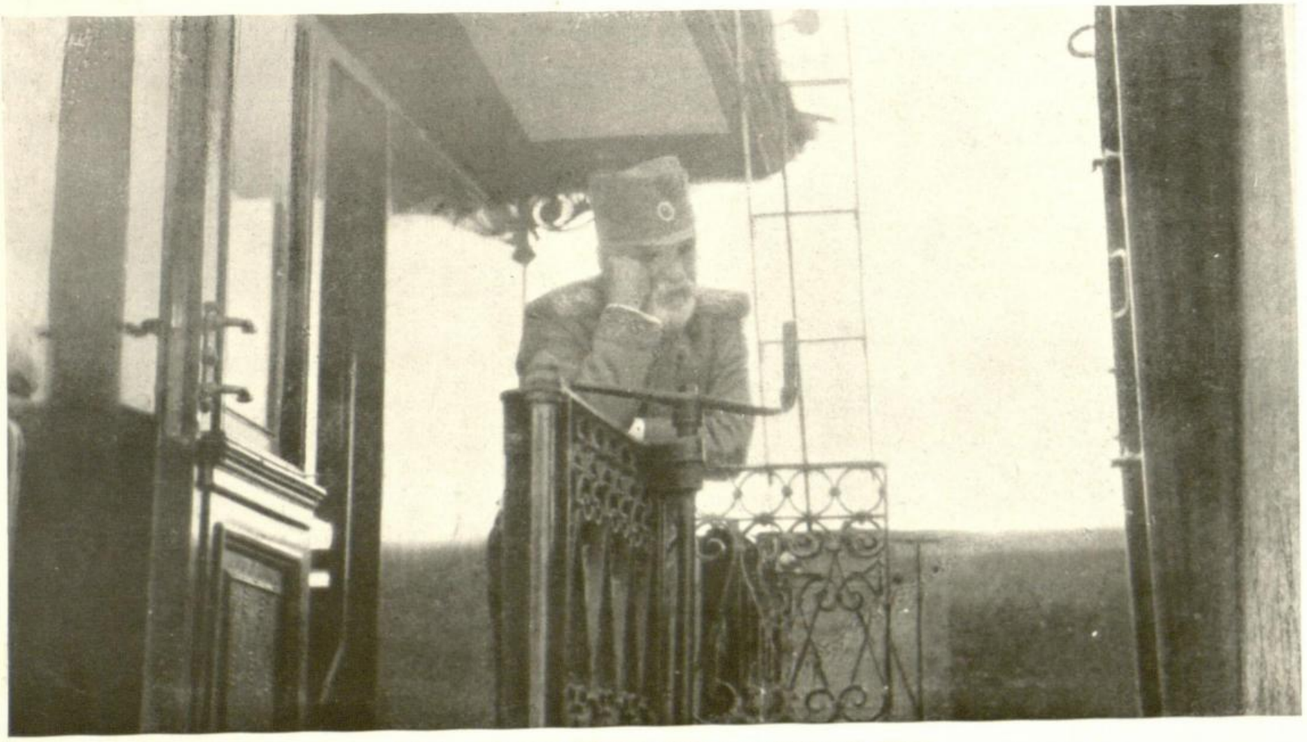

2. Војвода **Радомир Путник** путује железницом ради лечења.

3. **Сахрана** Војводе Путника († 18. маја 1917 г.) у Ници.

1. **Tri najveća muža** naše nove istorije. 2. Vojvoda **Radomir Putnik** putuje željeznicom radi lečenja. 3. **Sahrana** Vojvode Putnika († 18. maja 1917 g.) u Nici.

1. **Trois des plus grands hommes** de notre nouvelle histoire. 2. **Vojvoda Radomir Putnik** part en chemin de fer (pour aller se guérir). 3. **Enterrement** du Vojvoda Putnik († 18 mai 1917 à Nice).

1. **Three of the greatest men** of our contemporary history. 2. **Fieldmarshal Putnik** goes by train to seek a cure. 3. The **funeral** of Fieldmarshal Putnik (died 18th May 1917) in Nice.

1. Лондон-Осиџ. **Код сир Томас Липтона** као гости, наши официри, на свом обилазном путовању са Крфа за Русију.

2. Др. **Мис Инглис,** шеф енглеске санитетске мисије наше дивизије у Добруџи.

3. Један ручак у част Енглеза; А. Поповић **поклања сабљу** Др. мајору Бивису.

4. Једна **весела група** наших и енглеских официра у логору.

5. **Мис Харлеј** са својом санитетском мисијом у Солуну.

6. **Енглескиње,** чланови санитетске мисије Др. Инглисове.

1. London-Osighe. **Kod Sir Tomas Liptona** kao gosti, naši oficiri, na svom obilaznom putovanju **sa** Krfa za Rusiju. 2. **Miss Dr. Inglis,** šef engleske sanitetske misije naše divizije u Dobrudži. 3. Jedan ručak u čast Engleza; A. Popović **poklanja sablju** Dr. Majoru Beavisu. 4. Jedna **vesela grupa** naših i engleskih oficira u logoru. 5. **Miss Harlay** sa svojom sanitetskom misijom u Solunu. 6. **Engleskinje,** članovi sanitetske misije Dr. Inglisove.

1. London-Osighe. Nos officiers, hôtes de **Sir Thomas Lipton** pendant leur voyage de détour vers la Russie. 2. **Miss Dr. Inglis,** chef de la Mission militaire anglaise de santé dans notre division en Dobrudža. 3. Un dîner en l'honneur des Anglais. A. Popović **fait présent d'une épée** au major Dr. Beavis. 4. Un **groupe joyeux** de quelques officiers anglais et des nôtres au camp. 5. **Miss Harlay** avec sa colonne sanitaire. 6. Les **sœurs anglaises** de la mission du docteur Inglis.

1. London-Osighe. Our officers as guests of **Sir Thomas Lipton** during their journey from Corfu to Russia. 2. **Miss Dr. Inglis,** Chief of the English Hospital in our Division in Dobrudža. 3. A dinner in honour of the English. A. Popović **presents a sword** to Major Dr. Beavis. 4. A gay **group of English** and our own officers in camp. 5. **Mrs. Harlay** with her Hospital Staff. 6. **English Sisters** of the Inglis Mission.

1. **У Руској Ставци.** Цар Николај и Николај Николајевић при студији операција.

1. **U Ruskoj Stavci.** Car Nikolaj i Nikolaj Nikolajević pri studiji operacija. 2. Car sa **porodicom** i telesnom gardom. 3. **Ratni Savet** u ruskoj Stavci. Car sa armijskim komandantima. 4. **V. Suhomlinov,** general, Ministar Vojni, docnije osuđjen na zatočenje. 5. **Car sa ikonom** blagosilja svoje trupe.

2. Цар са **породицом** и телесном гардом.

4. В. **Сухомлинов**, генерал, Министар Војни, доцније осуђен на заточење.

1. **Au quartier général russe,** le Tsar Nikolaj et le grand-duc Nikolaj Nikolajević à l'étude des opérations. 2. Le Tsar **avec sa famille** et sa **garde du corps.** 3. **Conseil de guerre** au quartier général russe. Le Tsar avec les commandants d'armée. 4. **V. Suhomlinov,** général et Ministre de la guerre, plus tard condamné aux travaux forcés. 5. Le **Tsar avec une Ikona** bénit les troupes.

3. **Ратни Савет** у Руској Ставци. Цар са армијским командантима.

5. Цар са **иконом** благосиља своје трупе.

1. In **Russian Stavka.** Czar Nikolaj and Prince Nikolaj Nikolajević studying operations. 2. The Czar with his **family** and **body-guard.** 3. **Council of war** in Russian Stavka. The Czar with the commander of the Army. 4. General **V. Suhomlinov,** Minister of war was afterwards imprisoned. 5. **Czar with an Ikon** blessing the troops.

1. Цар и Велики Кнез Николај Николајевић обилазе **форове Пшемисла.**

2. На поседнутим положајима; Командант **управља ватром.**

3. **Козаци** у гоњењу противника—као олуја ништили су све што им је на путу стајало.

4. Руска пешадија у расутом-**стрељачком строју.**

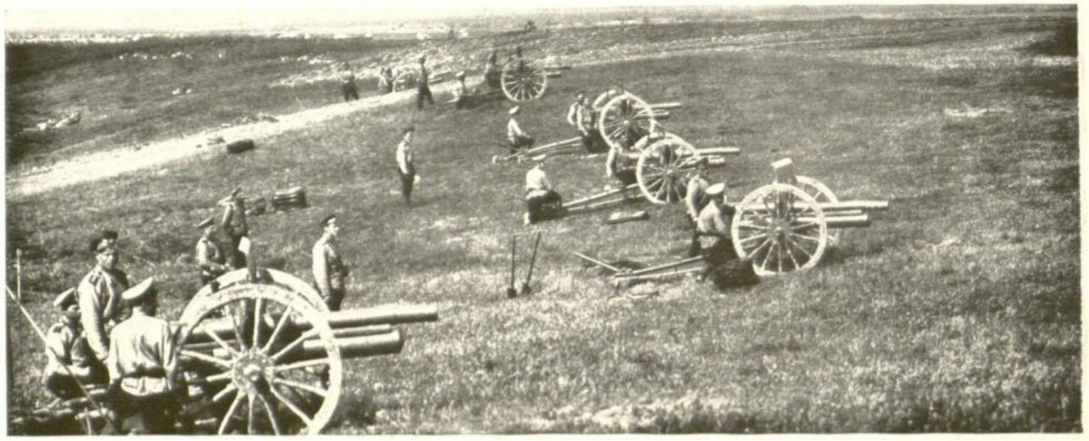

5. Једна руска **батерија,** у гоњењу противника дејствује отворено.

1. Car i Veliki knez Nikolaj Nikolajević obilaze **forove Przemysla.** 2. Na posednutim položajima; Komandant **upravlja vatrom.** 3. **Kozaci,** u gonjenju protivnika. Kao oluja ništili su sve sto im je na putu stajalo. 4. Ruska pesadija u rasutom-**streljačkom stroju.** 5. Jedna ruska **baterija,** u gonjenju protivnika dejstvuje otvoreno.

1. Le Tsar et le Grand-duc Nikolaj Nikolejević passent en revue les **forts** détruits de **Przemysl.** 2. Sur une position occupée, le commandeur **dirige le feu.** 3. Des **cosaques** à la poursuite de l'ennemi. Comme la tempête, ils détruisent tout sur leur passage. 4. L'Infanterie russe **rangée en tirailleurs.** 5. Une **batterie** russe, poursuivant l'ennemi, en positions ouvertes

1. The Czar and Prince Nikolaj Nicolajević inspect the **Przemysl** Fort riddled by shells. 2. On occupied positions, the Commander **leads the firing.** 3. **Cossacks** pursuing the enemy, destroying everything on the way. 4. Russian Infantry **deployed in the Skirmishing line.** 5. **Russian Battery** in pursuit in open order.

I. Српска Добровољачка Дивизија у Одеси. I. Srpska Dobrovoljačka Divizija u Odesi. Ire Division de volontaires serbes à Odessa. Ist Serbian Volunteer Division in Odessa.

1. Руски Цар **Николај II.**

2. I. Српска Добровољачка Дивизија, **дефилује** пред Руским Царем.

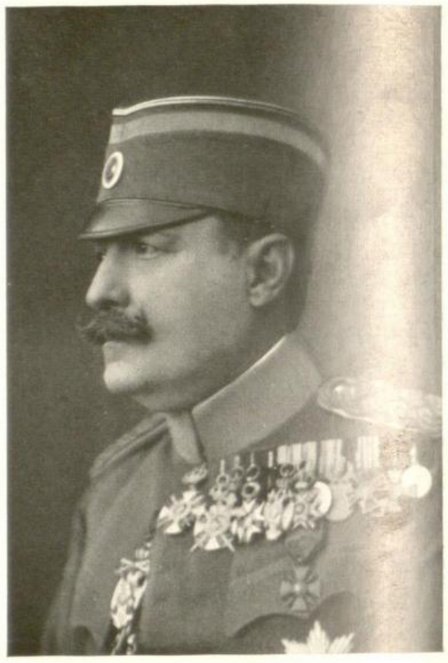

3. **Пуковник С. Хаџић** (доцније ген.) Ком. Дивиз.

4. Руски Цар Никола II. **за време смотре разговара** са српским официрима.

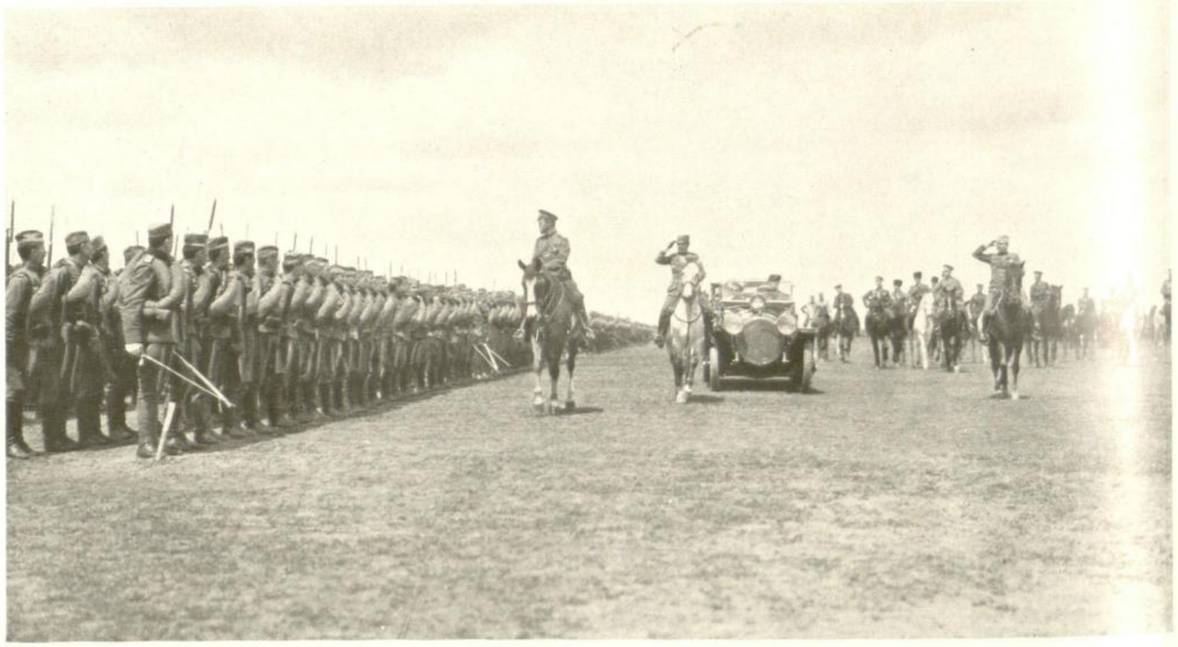

5. Руски Цар Никола II. **обилази фронт** дивизије.

1. Ruski Car **Nikolaj II.** 2. I. Srpska Dobrovoljačka Divizija, **defiluje** pred Ruskim Carem. 3. Pukovnik **S. Hadžić** (docnije general) Komandant Divizije. 4. Ruski Car Nikolaj II. za vreme smotre **razgovara** sa srpskim oficirima 5. Ruski Car Nikolaj II. **obilazi front** divizije.

1. Le Tsar russe, **Nikolaj II**. 2. Première division des volontaires serbes **défilant** au pas de revue devant de Tsar russe à Odessa. 3. Le Colonel **S. Hadžic,** (plus tard général) Commandant de la division. 4. Le Tsar russe Nikolaj II **s'entretient** avec des officiers serbes pendant la revue. 5. Le Tsar russe **Nikolaj II** passe devant la division.

1. The Russian Czar **Nikolaj II.** 2. **Review** of the Ist Serbian Volunteer Division by the Russian Czar in Odessa. 3. Colonel **S. Hadžic** (later on general) the Divisional Commander carries out an inspection. 4. The Russian Czar Nikolaj II. during the Review, **converses** with Serbian officers. 5. The Russian Czar **Nikolaj II.** inspects the division.

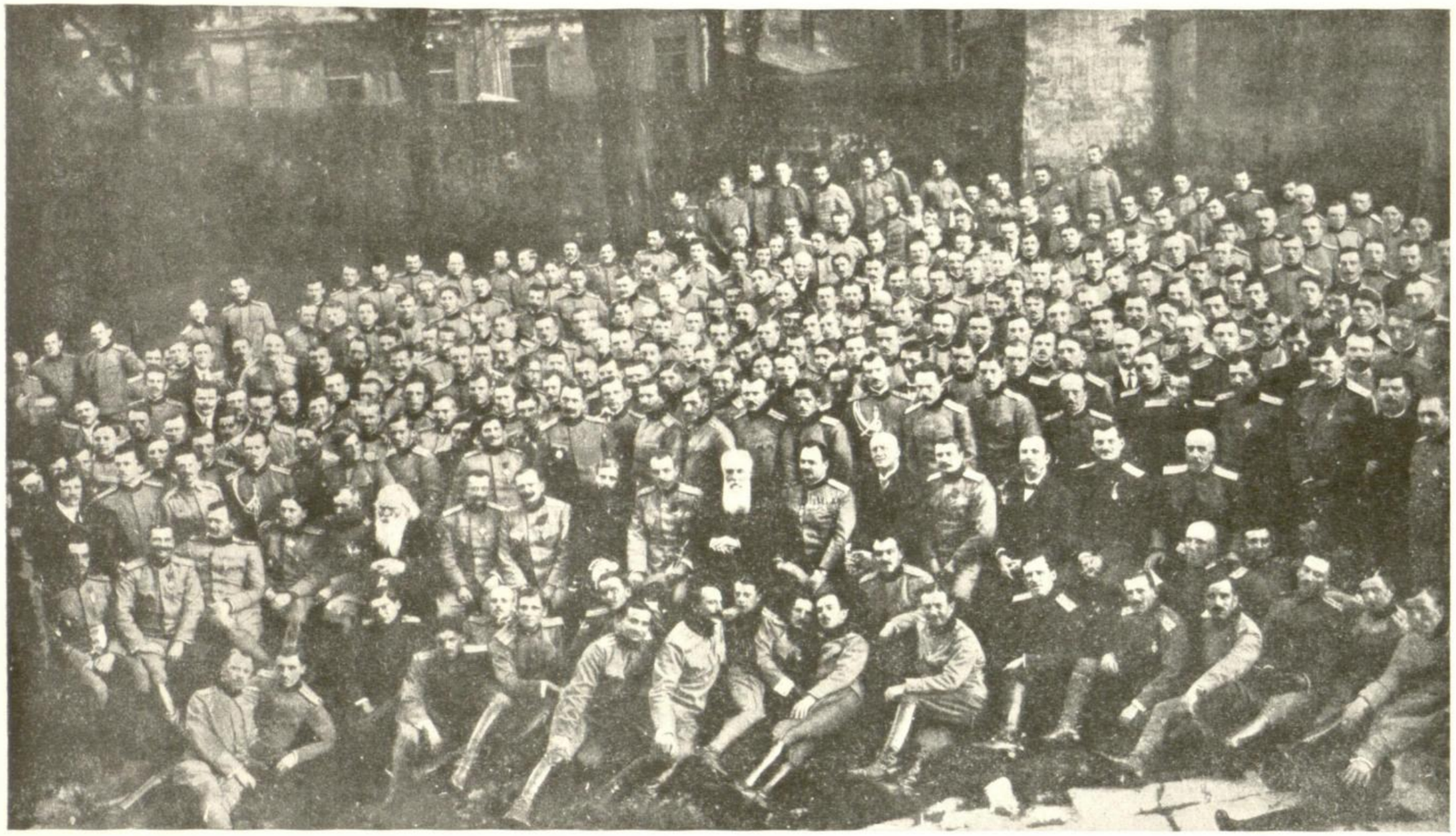

1. Министар Председник **Н. Пашић, међу официрима.** I. Српске Добровољачке Дивизије у Одеси.

2. **Чета са заставама** долази код Штаба Дивизије.

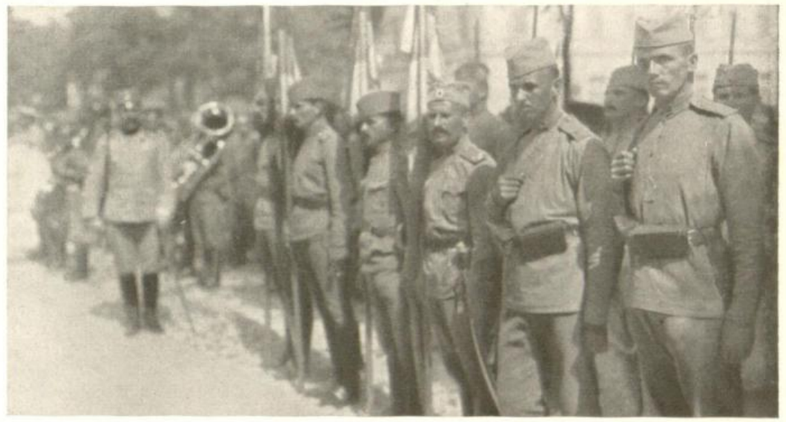

3. Чета са заставама **пред Штабом Дивизије.**

4. **Командант Дивизије** полази за цркву.

5. Чета са заставама **иде** за цркву.

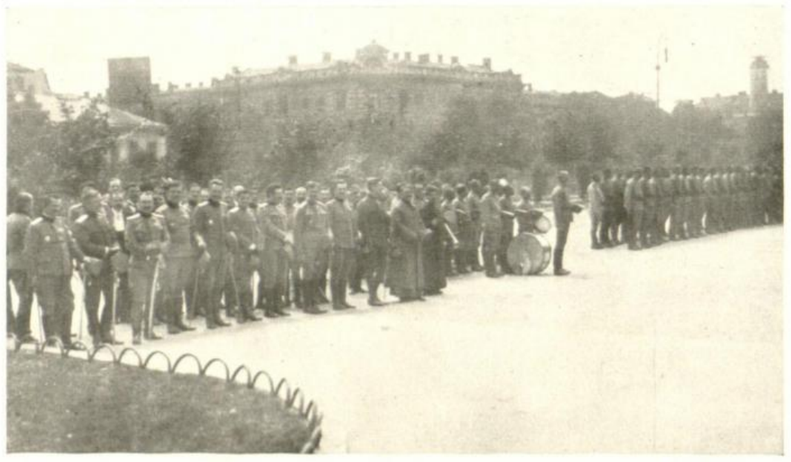

6. Једна **група официра** ван строја пред црквом.

7. Група официра ван строја **код цркве.**

8. Једна **група гостију** пред црквом.

1. Ministar Predsednik **N. Pašić, medju oficirima** I. Srpske Dobrovoljačke Divizije u Odesi. 2. **Četa sa zastavama** dolazi kod Štaba Divizije. 3. Četa sa zastavama **pred Štabom Divizije.** 4. **Komandant Divizije** polazi za crkvu. 5. Četa sa zastavama **ide** za crkvu. 6. Jedna **grupa oficira** van stroja pred crkvom. 7. Grupa oficira van stroja **kod crkve.** 8. Jedna grupa **gostiju** pred crkvom.

1. Le Président du Conseil **N. Pašić parmi les officiers** de la division des volontaires serbes à Odessa. 2. **La compagnie** arrive **avec les drapeaux** devant l'Etat-Major de la division. 3. La compagnie avec les drapeaux **devant l'Etat-Major de le division.** 4. Le **commandant de la division** va à l'église. 5. La compagnie avec les drapeaux **se rend** à l'église. 6. Un **groupe d'officiers** sans troupe, en ligne devant l'église. 7. Un groupe d'officiers sans troupe **devant l'église.** 8. Un groupe **d'invités** devant l'église.

1. The Prime Minister **N. Pasić among the officers** of the Ist Serbian Volunteer division in Odessa. 2. The **Company** arrives in front of the divisional Staff **with colours.** 3. The Company with the colours in front of the **divisional Staff.** 4. The **Commander of the division** leaves after Church. 5. The Company **marches** to Church with the colours. 6. A **group of Officers** (out of the line) in front of the Church. 7. Group of officers (out of line) in front **of the Church.** 8. A group of **guests** in front of the Church.

1. Одеса. Министар Председник **Н. Пашић,** прима рапорт о стању дивизије од пуковника Хаџића.

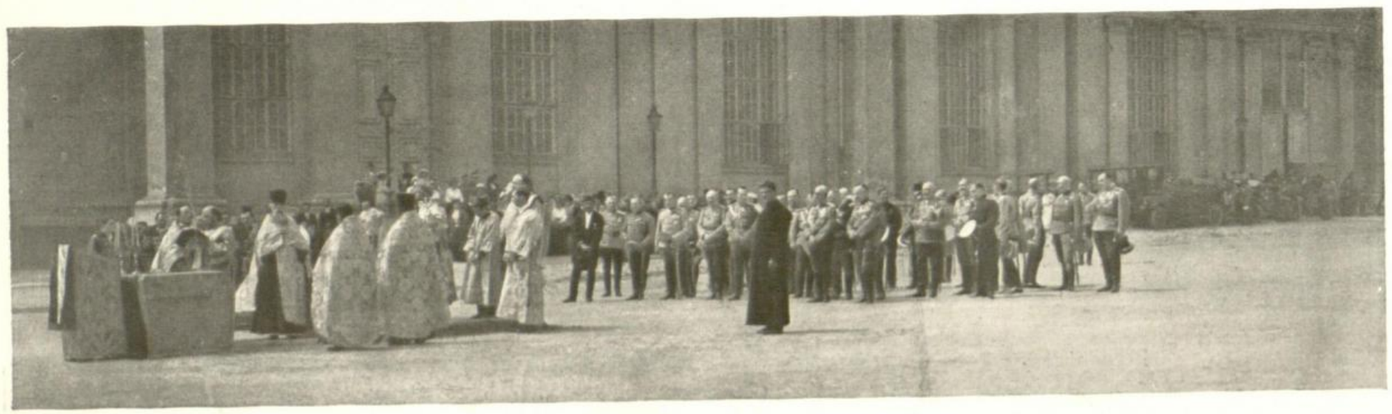

2. Одеса. **Богослужење** на дан предаје застава пуковима.

3. Одеса. **Наше трупе** пред саборном црквом на дан пријема застава.

1. Odesa. Ministar Predsednik **N. Pašić,** prima raport o stanju divizije od pukovnika Hadžića. 2. Odesa. **Bogosluženje** na dan predaje zastava pukovima. 3. Odesa. **Naše trupe** pred sabornom crkvom na dan prijema zastava

1. Odessa. Président du Conseil des ministres **N. Pašić,** écoute le rapport du colonel Hadžić sur l'Etat et la santé de la division. 2. Odessa. **Service religieux** le jour de la remise des étendards aux régiments. 3. Odessa. **Nos troupes** devant la Cathédrale le jour de la remise des drapeaux.

1. Odesa. Minister President **N. Pašić** receives a report about the situation of the Division from colonel Hadžić 2. Odessa. **Divine service** on the Day of the presenting of the colours. 3. **Our troops** in front of the Cathedral on the day of the reception of the colours.

Предаја застава пуковима I. Српске Добровољачке Дивизије. Predaje zastava pukovima 1. Srpske Dobrovoljačke Divizije. Remise des drapeaux aux régiments de la 1re division des volontaires serbes. Presentation of Colours to the regiments of the 1st Serbian Volunteer Division

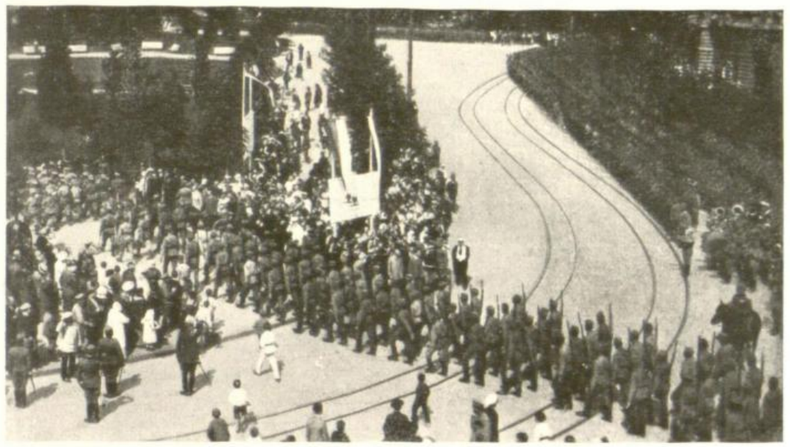

1. Пукови **стижу** код саборне цркве.

2. Пукови **заузимају** своја места према цркви.

3. Једна **група официра** ван строја.

4. Командант Дивизије **предаје заставе** на колена клечећој четворици команданата пукова.

5. Команданти пукова предају заставе **заставницима**.

6. Пуковник Хаџић **прима честитање.**

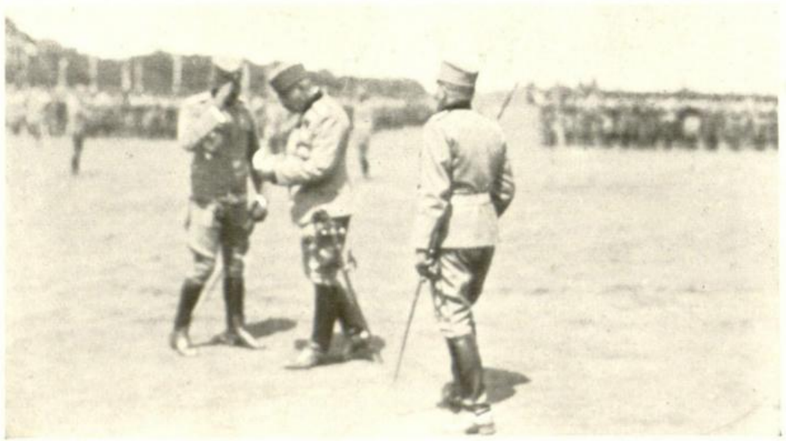

7. Пуковник Хаџић на Гуљиковом пољу **прима телеграм** Њ. В. Краља.

8. **А. Поповић** фотографише групу гостију.

1. Pukovi **stižu** kod saborne crkve. 2. Pukovi **zauzimaju** svoja mesta prema crkvi. 3. Jedna **grupa oficira** van stroja. 4. Komandant Divizije **predaje zastave** na kolena klečećoj četvorici komandanata pukova. 5. Komandanti pukova predaju zastave **zastavnicima**. 6. Pukovnik Hadžić **prima čestitanja.** 7. Pukovnik Hadžić na Guljikovom polju **prima telegram** Nj. V. Kralja. 8. **A. Popović** fotografiše grupu gostiju.

1. Les régiments **arrivent** devant la cathédrale. 2. Les régiments arrivent **à leurs places** désignées autour de l'église. 3. Un **groupe d'officiers** sans troupe. 4. Le commandant de la division **donne les drapeaux** aux quatre commandants de régiment à genoux. 5. Les commandants de régiment remettent ensuite les drapeaux aux **porte-drapeaux.** 6. Le colonel Hadžić **reçoit des félicitations.** 7. Le colonel Hadžić à Guljikovo Polje **reçoit le télégramme** de Sa Majesté le Roi. 8. **A. Popović** photographie un groupe de nos hôtes à Guljikovo Polje.

1. The Regiments arrive in front of the Cathedral. 2. The Regiments occupy the places assigned to them around the Church. 3. A group of officers out of the line. 4. Divisional Commander hands the colours to the four kneeling regimental Commanders. 5. The Regimental Commanders hand the colours to the colour bearers. 6. Colonel Hadžić **receives congratulations.** 7. Colonel Hadžić on Gulikovo Polje **receives congratulations** from His Majesty the King. 8. **A. Popović** photographs a group of our guests on the Gulikovo Polje.

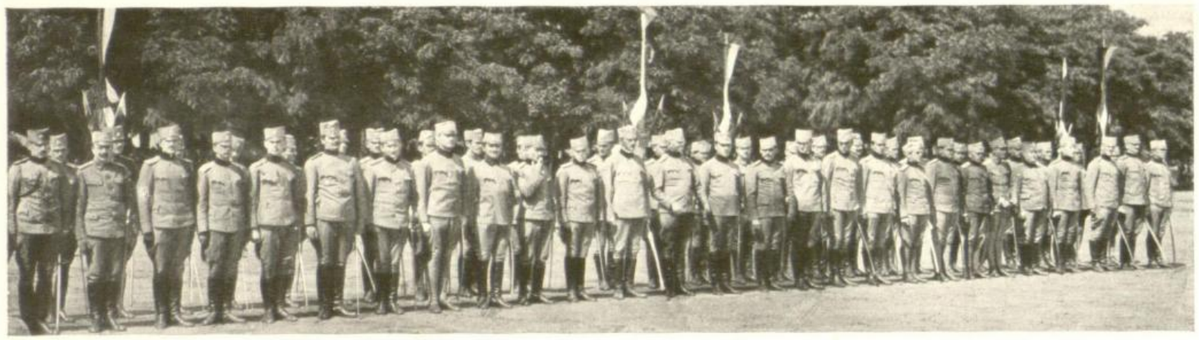

На **Петров дан** 1916 год. у логору на Гуљиковом пољу — официри ван строја.

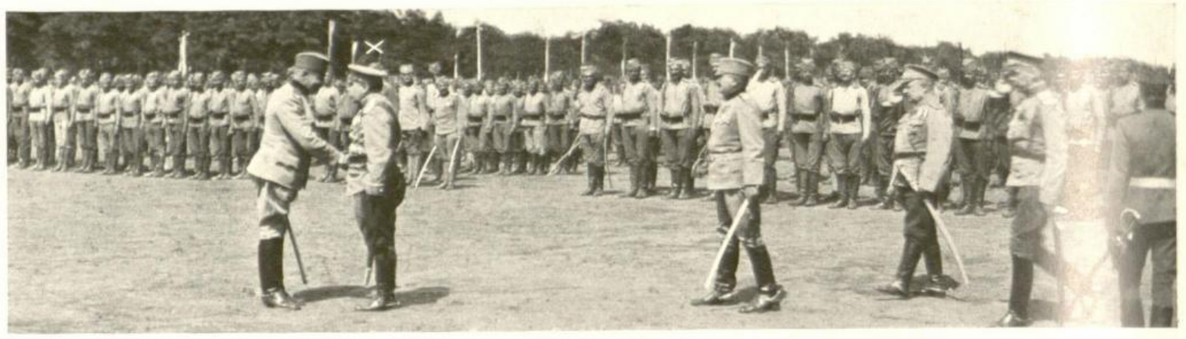

2. Генерал Маркс, Начелник штаба генерал-губернатора, као **руски изасланик,** честита прославу.

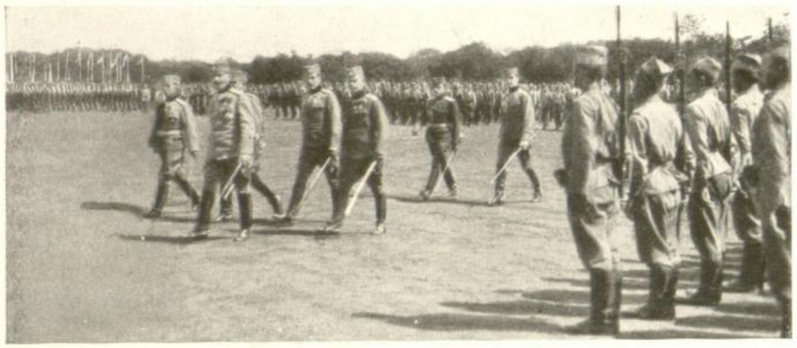

3. Командант дивизије **обилази фронт.**

4. Савезнички **дипломатски представници** честитају прославу.

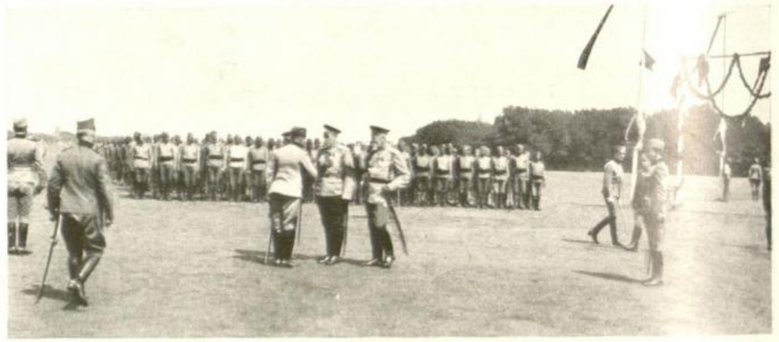

5. **Руски генерали** честитају прославу.

6. Једна група руских генерала са госпођама као **гости.**

7. После свршеног ревија, гости полазе на **закуску.**

8. Наши руски гости на дан прославе.

9. **Пуковска слава** у логору на Гуљиковом пољу у Одеси.

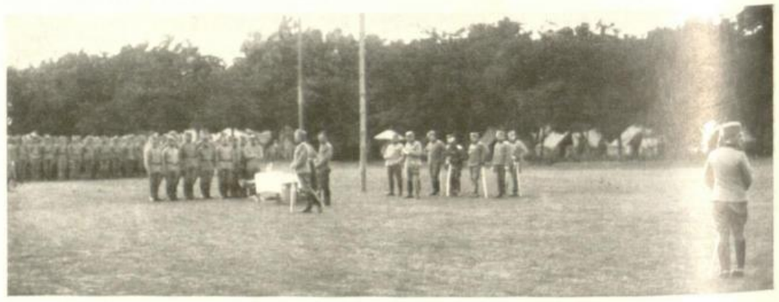

10. Још једна **пуковска слава** у логору на Гуљиковом пољу.

1. Na **Petrov dan** 1916 god. u logoru na Guljikov polju oficiri van stroja. 2. General Marks, Načelnik štaba general gubernatora, kao **ruski izaslanik** čestita proslavu. 3. Komandant divizije **obilazi front.** 4. Savezнički **diplomatski predstavnici** čestitaju proslavu. 5. **Ruski generali** čestitaju proslavu. 6. Jedna grupa ruskih generala sa gospodjama kao **gosti.** 7. Posle svršenog revija gosti polaze na **zakusku.** 8. Naši **ruski gosti** na dan proslave. 9. **Pukovska slava** u logoru na Guljikovom polju u Odesi. 10. Još jedna **pukovska slava** u logoru na Guljikovom polju.

1. Le **jour de St. Pierre** en 1916. Les officiers sans troupe, dans notre camp à Guljikovo Polje. 2. Le Général Marks, chef de l'Etat-Major du général gouverneur, comme officier **délégué russe,** félicite à l'occasion de cette fête. 3. Le commandeur de la division **passe en revue** le front de la division. 4. Les **réprésentants diplomatiques** des pays alliés, présentent leurs vœux. 5. Les **généraux russes** félicitent également. 6. Un groupe de généraux russes avec des dames comme **hôtes.** 7. Après la fin de la revue les hôtes sont invités à prendre une **petite collation.** 8. Nos **invités russes** le jour de la fête. 9. **Fête du régiment** au camp de Guljikovo Polje. 10. Encore une **fête du régiment** au camp de Guljikovo Polje.

1. **On St. Peters day** in 1916 the officers out of the line in camp of Guljikovo Polje. 2. General Marks, Chief of the Governor Generals Staff as the **representative of the Russian Army** congratulates on the occasion of the Festival. 3. The Commander of the Division **inspects the Division** marching past. 4. The **Diplomatic** Representative congratulates on the occasion of the festival. 5. The **Russian Generals** congratulates on the occasion of the festival. 6. A group of Russian generals with their ladies as guests. 7. On the termination of the review the guests are invited to **luncheon.** 8. Our **Russian guests** at the festival. 8. **Regimental Celebration** on Guljikovo Polje. 10. Another **regimental celebration** in Camp on Guljikovo Polje.

Наши гости на свечаној прослави рођен дана Њ. В. Краља Петра на дан 12. јула 1916 г. у логору I. Српске Добровољачке Дивизије на Гуљиковом пољу код Одесе. (Phot A. Popović)

Naši gosti na svečanoj proslavi rodjen dana Nj. V. Kralja Petra na dan 12. jula 1916 g. u logoru I. Srpske Dobrovoljačke Divizije na Guljikovom polju kod Odese.

Nos hôtes à l'occasion de l'anniversaire de naissance de Sa Majesté le Roi Petar, le 12 Juillet 1916 au camp de la première division des volontaires serbes à Guljikovo Polje près d'Odessa.

Our guests at His Majesty King Petar's birthday celebration on July 12th 1916 in the Camp of the Ist Serbian volunteer Division on Guljikovo Polje at Odessa.

1. Цар Николај II. у разговору са савезничким **војним изасланицима.**

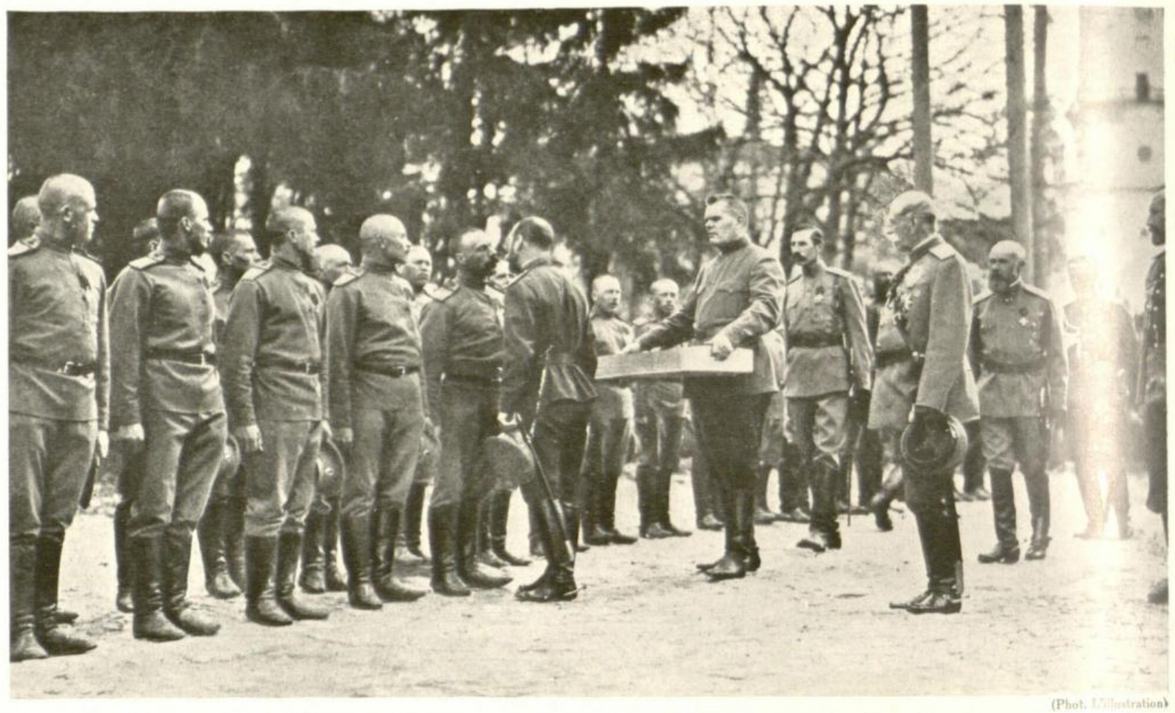

(Phot. L'Illustration)

2. Цар Николај се **љуби** на Ускрс са војницима, претставницима разних месних команада, делећи им једновремено ускршња јаја.

3. **Руска артиљерија** у гоњењу противника прелази преко воде.

(Phot. Larousse)

4. **Цар** и **Велики Кнез** са Штабом прате развијање руских нападних колона.

1. Car Nikolaj II. u razgovoru sa saveznickim **vojnim izaslanicima.** 2. Car Nikolaj se **ljubi** na Uskrs sa vojnicima pretstavnicima raznih mesnih komanada, deleći im jednovremeno uskršnja jaja. 3. **Ruska artiljerija** u gonjenju protivnika prelazi preko vode. 4. **Car** i **Veliki Knez** sa Štabom prate razvijanje ruskih napadnih kolona.

1. Le Tsar Nikolaj II en entretien avec des **attachés militaires** des puissances alliées. 2. Le Tsar Nikolaj **donne l'accolade** de la fête de Pâques aux soldats représentant les différentes unités et leur fait en même temps présent d'œufs de Pâques. 3. L'**artillerie russe** à la poursuite de l'ennemi traverse un fleuve. 4. Le **Tsar** en compagnie du **Grand-Duc** et de l'Etat-Major observe l'avance des colonnes d'attaque russes.

1. Czar Nikolaj II. in conversation with **Military Attachés** of the Allied Powers. 2. Czar Nikolaj II. kissing the soldiers at Easter, Representatives of the various military centres giving the men their Easter Eggs. 3. Russian **Artillery** crosses the water during a pursuit. 4. The **Czar** with the **Prince** and Staff watch the advance of the Russian attacking column.

1. **Ебелов,** Генерал-Губернатор одеског војног округа, држи смотру I. Српској Добровољачкој Дивизији у Одеси, пред њеним поласком за Добруџу. (Phot. J. Pešić)

2. Добровољачка Дивизија на путу за **Болград** и **Рењи** у Бесарабији.

3. На станици **Трајан Валу,** Командант Дивизије после држане смотре.

4. **Телеграфско одељење,** спремно за полазак.

1. **Ebelov,** General-Gubernator odeskog vojnog okruga, drži smotru I. Srpskoj Dobrovoljačkoj Divizije u Odesi, pred njenim polaskom za Dobrudžu. 2. Dobrovoljačka Divizija na putu za **Bolgrad** i **Renji** u Besarabiji. 3. Na stanici **Trajan Valu,** Komandant Divizije posle držane smotre. 4. **Telegrafsko odelenje,** spremno za polazak.

1. **Ebelov:** Gouverneur général du district militaire d'Odessa passe en revue la I-ère division de volontaire serbe à Odessa, avant son départ pour la Dobrudža. 2. Division de volontaires en route pour **Bolgrad et Renji** en Bessarabie. 3. A la gare de **Trajan Val** le commandant de la division après l'inspection finie. 4. Le **détachement des télégraphistes** prêt à partir.

1. **Ebelov,** General Governor of the military district of Odessa inspects the first Serbian Volunteer Division in Odessa before their departure for Dobrudža. 2. Volunteer Division on the Transport to **Bolgrad** and **Renji** in Bessarabia. 3. At the Railway Station **Trajan Val,** the Commander of the Division on conclusion of the Inspection. 4. **Telegraph staff** ready to march off.

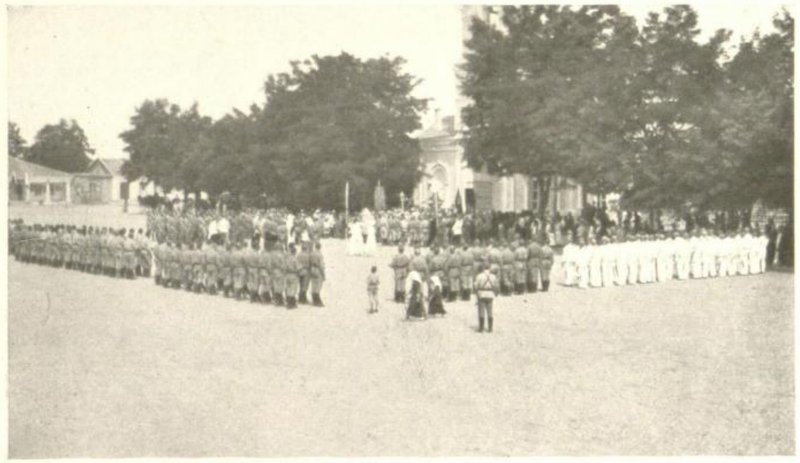

1. **Молебствије** на рођен дан Царевића у Ређију (на Дунаву).

2. Наша Дивизија на **богослужењу** у Ређију.

3. **Пуковник Хаџић,** са Командантима пукова и официрима из штаба.

4. Ређи. Командант корпуса **Зајончковскиј,** приближује се фронту дивизије.

5. Пуковник Хаџић излази **на рапорт** Команданту Корпуса.

6. **Командант Корпуса** обилази нашу Дивизију.

7. Командант Корпуса чита на нашој застави симболизирану националну девизу **„За Краља и Отачаство“.** (Phot. A. Popović)

1. **Molebstvije** na rodjen dan Carevića u Renjiju (na Dunavu). 2. Naša Divizija **na bogosluženju** u Renjiju. 3. **Pukovnik Hadžić** sa Komandantima pukova i oficirima iz štaba. 4. Renji. Komandant korpusa **Zajončkovskij,** približuje se frontu divizije. 5. Pukovnik Hadžić izlazi **na raport** Komandantu Korpusa. 6. **Komandant Korpusa** obilazi našu Diviziju. 7. Komandant Korpusa čita na našoj zastavi simboliziranu nacionalnu devizu **„Za Kralja i Otačastvo“.**

1. **Service religieux** à l'occasion de l'anniversaire de la naissance du Tsarevicz à Renji sur le Danube. 2. Notre division assistant à un **service religieux** à Renji. 3. Le **colonel Hadžić** avec les commandants de régiment et des officiers d'Etat-Major. 4. Renji. Commandant du corps **Zajončkovskij** s'approche du front de la division. 5. Le colonel Hadžić fait **son rapport** au commandant du corps d'armée sur l'état de la division. 6. Le **commandant de corps** d'armée passe devant le front de la division. 7. Le commandant de corps lit sur notre drapeau les paroles symboliques **«Pour le Roi et la Patrie».**

1. **Divine Service** on the birthday of the Cesarewitch in Renji (on the Danube). 2. Our Division **at church** in Renji. 3. **Colonel Hadžić** with the Commander of the Regiment and staff officers. 4. Renji Corps Commander **Zajončkovskij** approaches the front of the Division. 5. Colonel Hadžić **reports** to the Commander of the Corps regarding the condition of the Division. 6. The **Corps-Commander** reviews the march past of the Division. 7. The Corps-Commander reads on our Flags the symbolic watch word **"For King and Country".**

Логор у Ређију. Пред нашим поласком за Добруџу. Logor u Renjiju. Pred našim polaskom za Dobrudžu. Le camp de Renji, avant notre départ pour la Dobrudža. Camp in Renji, before our departure for Dobrudža.

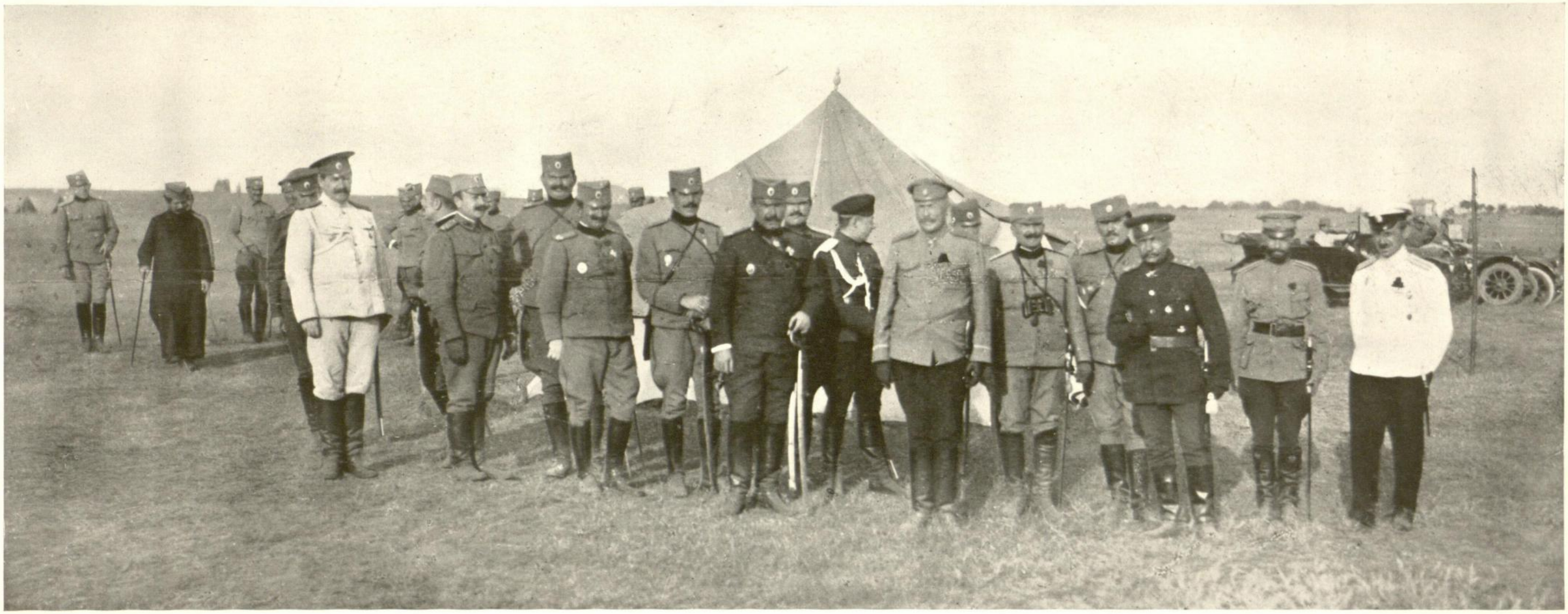

1. Командант Корпуса генерал Зајончковскиј и Командант Дивизије пуковник Хаџић са руским и нашим официрима из **обадва штаба.** (Phot. A. Popović)

2. Кувари припремају **запршку** за казан.

3. Кувари и **покретне** пољске кујне.

4. **Митраљези** на двоколицама.

1. Komandant Korpusa general **Zajončkovskij** i Komandant Divizije pukovnik **Hadžić** sa ruskim i našim oficirima iz **obadva štaba.** 2. Kuvari pripremaju **zaprašku** za kazan. 3. Kuvari i **pokretne** poljske kujne. 4. **Mitraljezi** na dvokolicama.

1. Le commandant du corps d'armée, le général **Zajončkovskij** et le commandant de la division, le colonel **Hadžić,** avec **les officiers russes et nos officiers.** 2. Les cuisiniers **grillent de la farine** pour la préparation du repas. 3. Les cuisiniers et les **cuisines de campagne.** 4. Des **mitrailleuses** sur des voitures à deux roues.

1. The Corps-Commander General **Zajončkovskij** and the Divisional Commander Colonel **Hadžić** with the Russian **Staff officers and ours.** 2. Cooks prepare **food in the Boiler.** 3. Cooks with **portable kitchens.** 4. **Machine Guns** on two wheeled gun-carriages.

Логор у Ренију. Дивизија спремна за полазак у Добруџу. Logor u Renjiju. Divizija spremna za polazak u Dobrudžu. Le camp de Renji. La division prête pour le départ pour la Dobrudža. Camp at Renji. Division ready for departure to Dobrudža.

1. Трупе Добровољачке Дивизије очекују **смотру.**

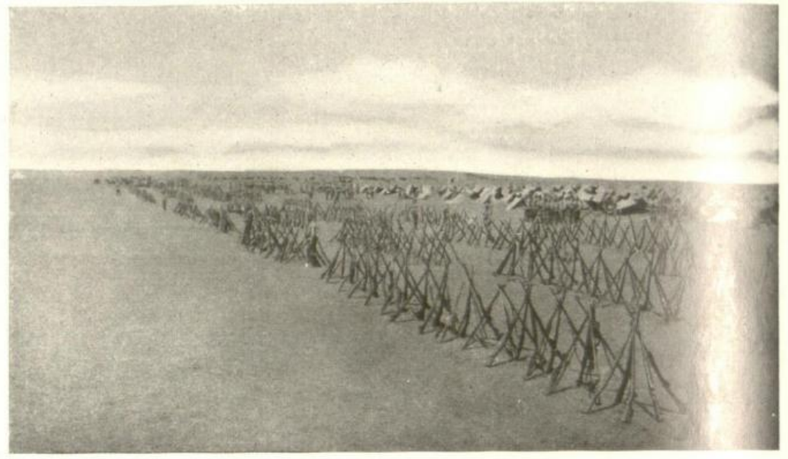

2—3. Логор у Ренију. Последњег дана пред поласком трупа војници, **по свршеној смотри,** сложили пушке у купе и весело ћеретају пред својим шаторима.

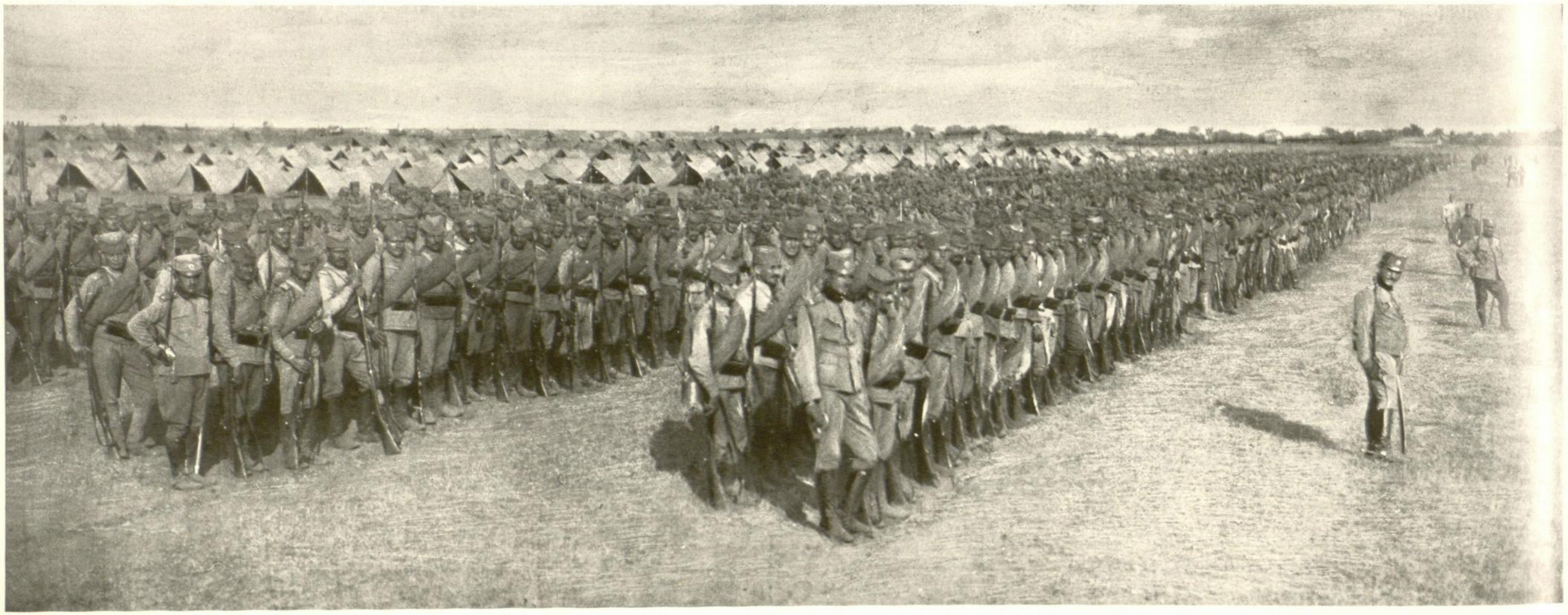

4. **Смотра** трупа I. Српске Добровољачке Дивизије пред укрцавањем у лађе за пут у Добруџу. (Phot. A. Pojović)

1. Trupe Dobrovoljačke Divizije očekuju **smotru.** 2.—3. Logor u Renjiju. Poslednjeg dana pred polaskom trupa vojnici, po **svršenoj smotri,** složili puške u kupe i veselo ćeretaju pred svojim šatorima. 4. **Smotra** trupa I. Srpske Dobrovoljačke Divizije pred ukrcavanjem u ladje za put u Dobrudžu.

1. Les troupes de la division des volontaires attendent leur **inspection.** 2.—3. Camp de Renji. Les derniers jours avant leur départ, les soldats, l'**inspection terminée,** ont formé les faisceaux et s'entretiennent gaiement devant les tentes. 4. **Inspection** des troupes de la première division des volontaires serbes avant leur embarquement pour la Dobrudža.

1. The volunteer Division Troops awaiting **inspection.** 2.—3. Camp in Renji. The last day before the departure. Soldiers after **termination of the inspection** have piled arms and amused themselves in front of the tents. 4. **Inspection** of the Ist Serbian volunteer division troops before embarking action for Dobrudža.

Служба Божија пред поласком трупа за Добруџу. Služba Božija pred polaskom trupa za Dobrudžu. Service religieux avant le départ pour la Dobrudža. Divine Service before Departure for Dobrudža.

1. **Служба Божија** у очи поласка трупа.

(Phot. A. Popović)

2. **Митрополит** благосиља крстом добруџанске ратнике.

3. **Хор** Добровољачке Дивизије одговара при богослужењу.

(Phot. A. Popović)

4. Молитва. Ратници **на коленима** моле Свевишњег да им буде у помоћи.

1. **Služba Božija** u oči polaska trupa. 2. **Mitropolit** blagosilja krstom dobrudžanske ratnike. 3. **Hor** Dobrovoljačke Divizije odgovara pri bogosluženju. 4. Molitva. Ratnici **na kolenima** mole Svevišnjeg da im bude u pomoći.

1. **Le service religieux** la veille du départ des troupes. 2. Le **Métropolite** bénit avec la croix les guerriers de la Dobrudža. 3. **Le Chœur** de la devision des volontaires chante pendant le service religieux. 4. La Prière: Les guerriers **à genoux** implorent le secours du Tout-Puissant.

1. **Divine Service** on the eve of the departure of the troops. 2. The **Archbishop** blesses the Dobrudža soldiers with the Cross. 3. The Volunteer-Division **Choir** sings at Divine Service. 4. Prayer. The soldiers pray on their **knees** to God to be good to them and protect them.

I. Српска Добровољачка Дивизија се укрцава на лађе у Ређију. I. Srpska Dobrovoljačka Divizija se ukreava na ladje u Renjiju. La division des volontaires serbes s'embarque à Renji. Serbian Volunteers Division embarks in Renji.

1. Ређи-пристаниште. **Укрцавање** трупа.

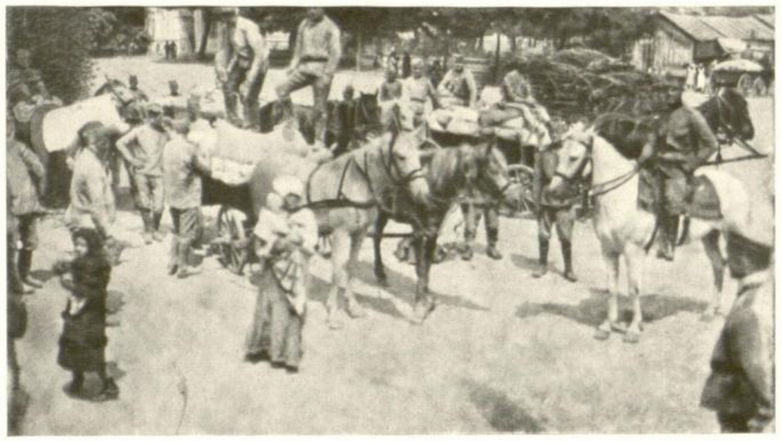

2. Утоваривање **брашна** за пренос на лађе у пристаништу.

3. **Трупе укрцане**; Командант Дивизије очекује полазак.

4. Командант Дивизије **улази у лађу.**

5. Командант Дивизије и официри из штаба **на лађи.**

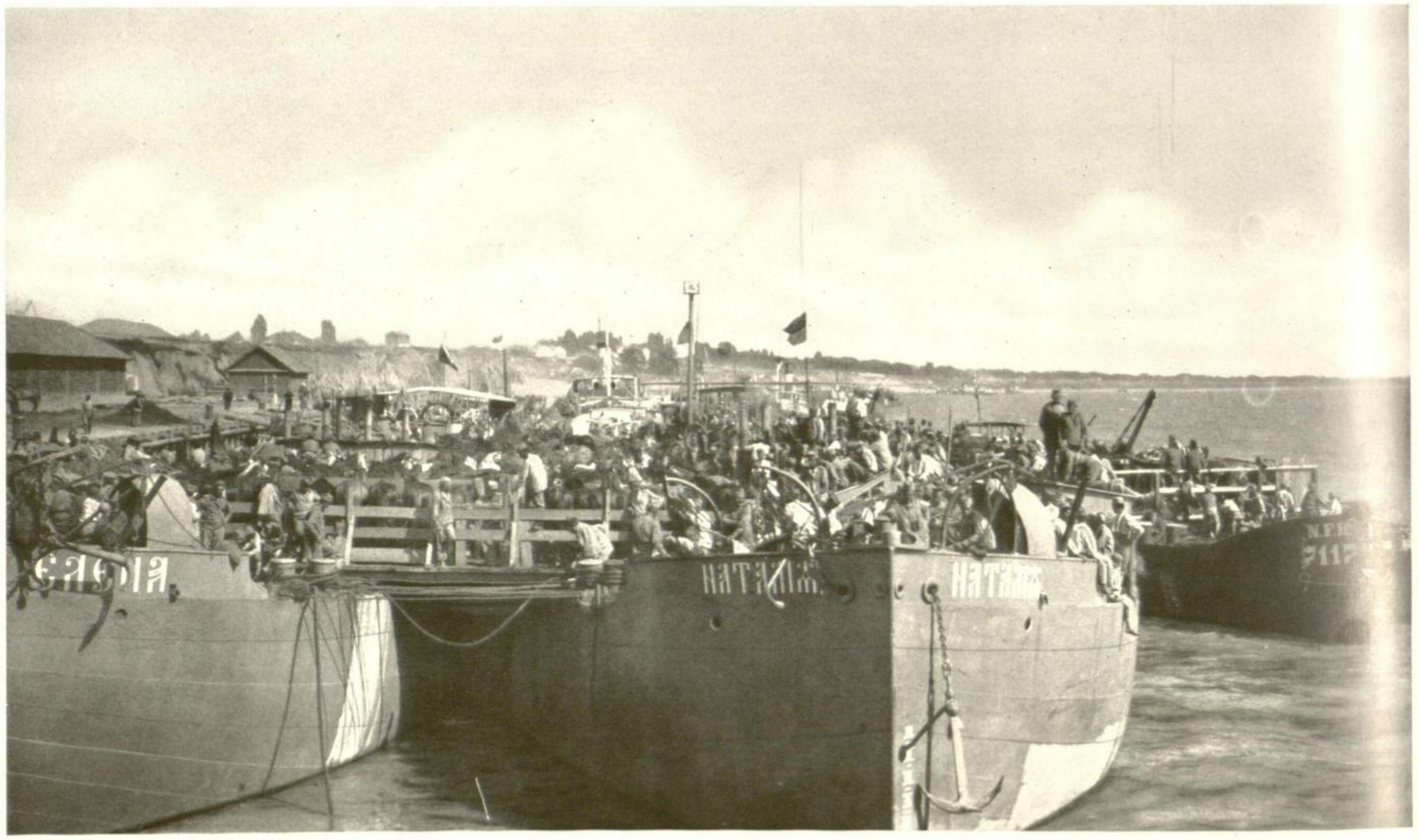

6. Трупе I. Српске Добровољачке Дивизије укрцане са стоком и возовима **крећу** из Ређија за Добруџу. (Phot. A. P...ć)

1. Renji-pristanište. **Ukrcavanje** trupa. 2. Utovarivanje **brašna** za prenos na ladje u pristaništu. 3. **Trupe ukrcane**; Komandant Divizije očekuje polazak. 4. Komandant Divizije **ulazi u ladju.** 5. Komandant Divizije i oficiri iz štaba **na ladji.** 6. Trupe I. Srpske Dobrovoljačke Divizije ukrcane sa stokom i vozovima **kreću** iz Renjija za Dobrudžu.

1. Le port de Renji. **Embarquement** des troupes. 2. Chargement des **farines** pour le transport jusqu'au bateau dans le port. 3. Les troupes sont **embarquées.** Le commandant de la division attend le départ. 4. Le commandant de la division **se rend** sur le bateau. 5. Le commandant de la division et des officiers de son Etat-Major **sur le bateau.** 6. Les troupes de la Ire division des volontaires serbes avec leurs chevaux et voitures embarqués, **quittent** Renji pour la Dobrudža.

1. Renji harbour — **Embarkation** of troops. 2. Loading of **flour** for Transportation to ships in the Harbour. 3. The troops having **embarked,** the Commander of the Division awaits departure. 4. The Commander of the Division **goes** on board. 5. The Commander of the Division and staff officers **on board.** 6. Troops of the Ist Serbian volunteers Division with horses and wagons embarked **proceed on their way** from Renji to Dobrudža.

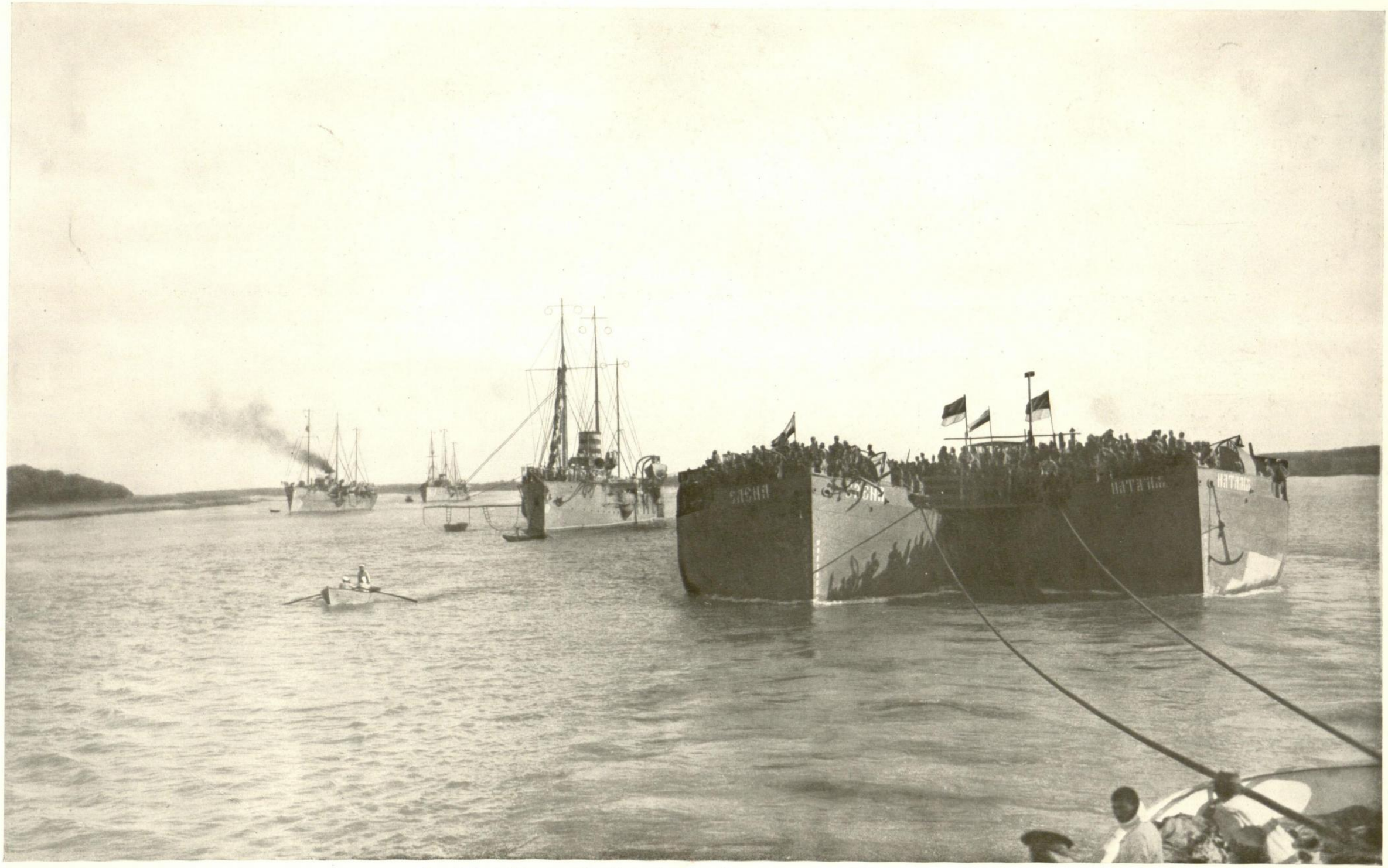

Трупе I. Српске Добровољачке Дивизије, **на лађама** Руске-Дунавске флотиле, путују за Добруџу. (Phot. A. Popović)

Trupe I. Srpske Dobrovoljačke Divizije, **na ladjama** Ruske dunavske flotile, putuju za Dobrudžu.

Les troupes de la Ire division des volontaires serbes, sur les **bateaux** de la flotille russe du Danube, s'en vont vers la Dobrudža.

The troops of the Ist Serbian volunteer Division of the **boats** of the Russian Danube-flottila sail to Dobrudža.

Путовање и долазак у Добруџу. Putovanje i dolazak u Dobrudžu. La traversée et l'arrivée dans la Dobrudža. The voyage and arrival in Dubrudža.

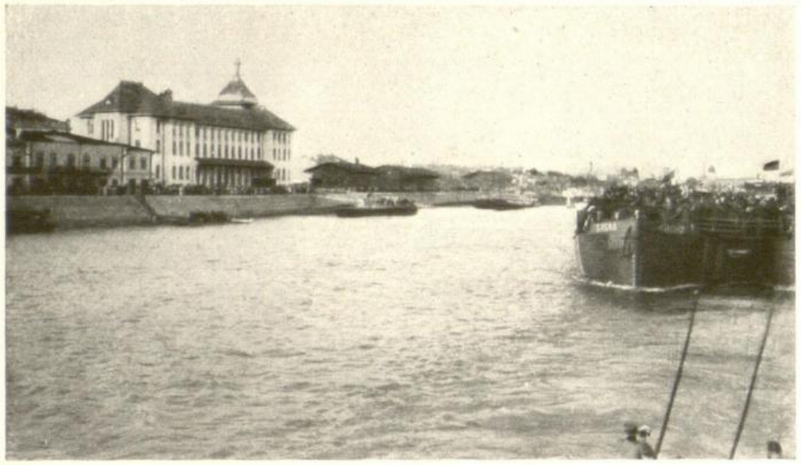

1. Пролазак дивизије **поред Галаца.**

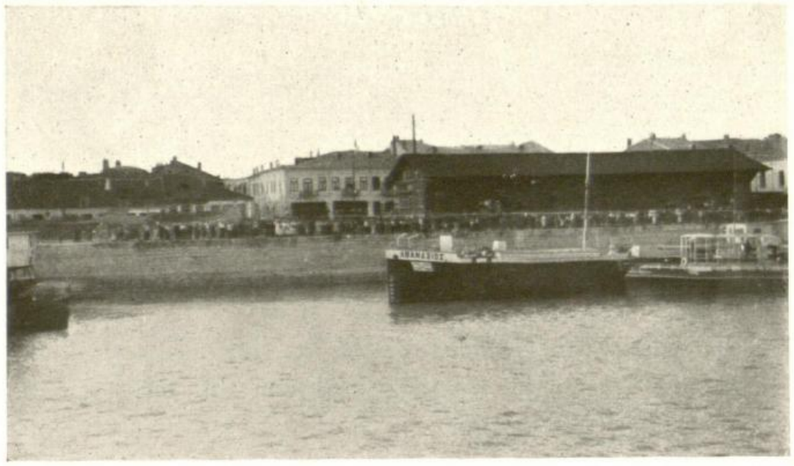

2. Пролазак дивизије **поред Брапле.**

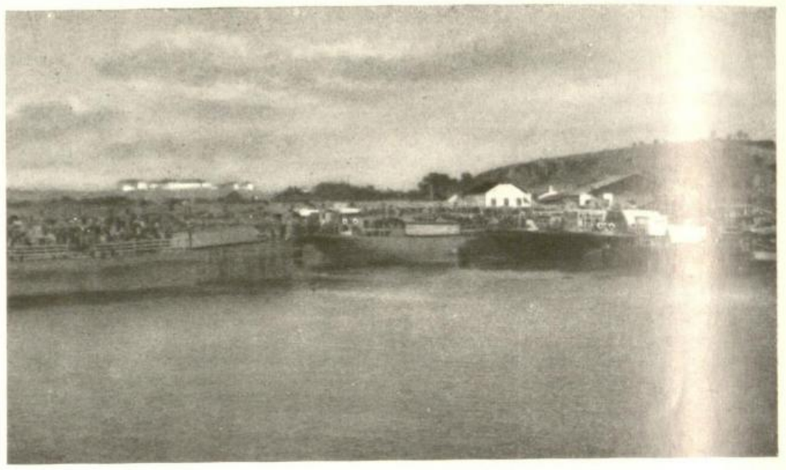

3. Долазак дивизије у **Черну Воду.**

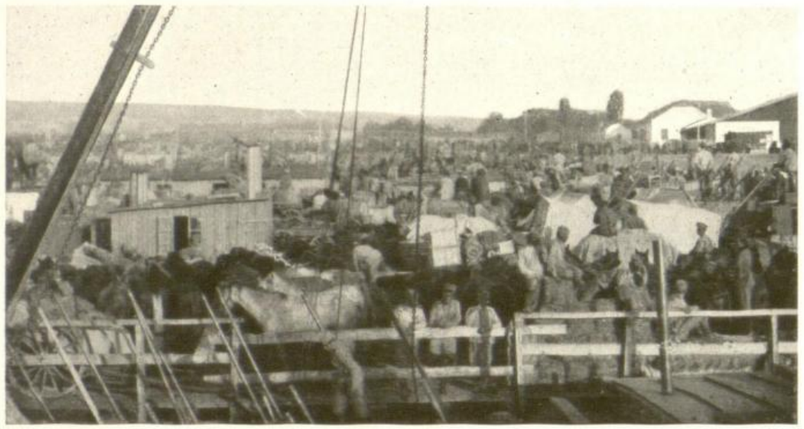

4. **Истоваривање** дивизије у Черној Води.

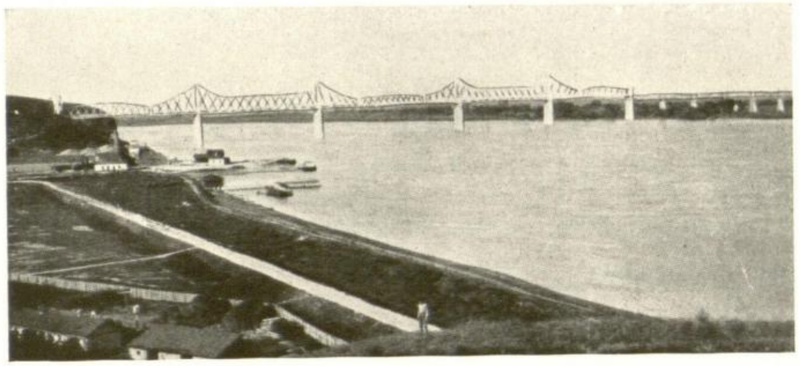

5. **Железнички мост** код Черне Воде на Дунаву.

6. **Черна Вода** (Добруџа).

7. Трупе I. Српске Добровољачке Дивизије **очекују наредбу за покрет.**

8. **Амерички изасланик** обилази нашу дивизију.

9. Амерички изасланик **на великом дурбину** посматра кретање противника.

1. Prolazak divizije **pored Galaca.** 2. Prolazak divizije **pored Braile.** 3. Dolazak divizije u **Černu Vodu.** 4. **Istovarivanje** divizije u Černoj Vodi. 5. **Železnički most** kod Černe Vode na Dunavu. 6. **Černa Voda** (Dobrudža). 7. Trupe I. Srpske Dobrovoljačke Divizije **očekuju naredbu za pokret.** 8. **Amerikanski izaslanik** obilazi našu diviziju. 9. Amerikanski izaslanik **na velikom durbinu** posmatra kretanje protivnika.

1. La division passe **devant Galatz.** 2. La division passe **devant Braïla.** 3. Arrivée de la division à **Černa-Voda.** 4. **Débarquement** de la division à Černa-Voda. 5. **Pont de chemin de fer** sur le Danube à Černa-Voda. 6. **Černa-Voda** (La Dobrudža). 7. Les troupes de la première division des volontaires serbes **attendent l'ordre d'avancer.** 8. L'**Attaché militaire américain** inspecte notre division. 9. L'Attaché militaire américain avec **la longue vue** observe l'avance de nos ennemi.

1. The voyage of the Division past **Galatz.** 2. The voyage of the Division past **Braila.** 3. Arrival of the Division in **Černa Voda.** 4. The Division **disembarks** at Černa Voda. 5. **Railway Bridge** across the Danube at Černa Voda. 6. **Černa Voda** — Dobrudža. 7. The troops of the 1st Serbian volunteer Division **await the command** to advance. 8. The **American Military-Attaché** visits our Division. 9. The American military attaché **with powerful field glasses** watches the advance of our enemy.

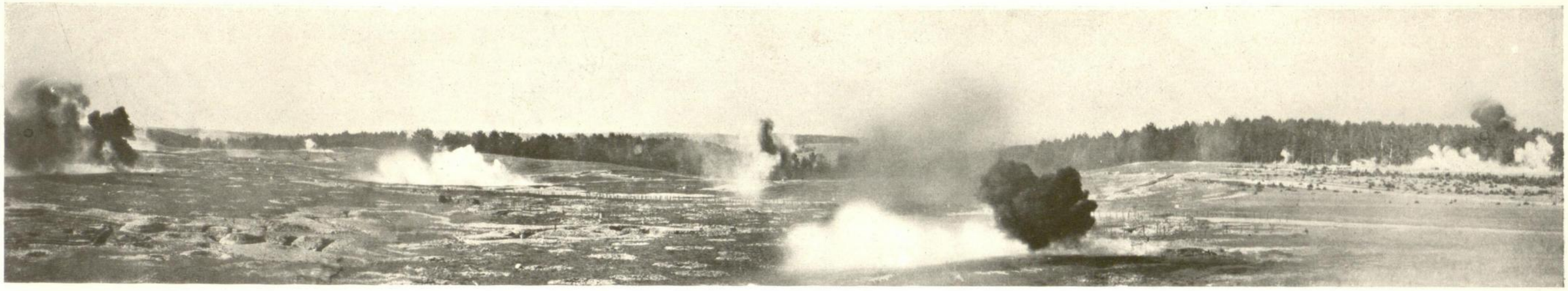

1. Позиција покривена **јаком артилериском ватром;** војници се склонили у заклоне.

2. Код **телефонске станице** за време борбе.

3. Пријем хитног **телефонског извештаја.**

4. Наш **први сусрет** са Румунима.

5. **Укопавање** трупа на Кокарџи.

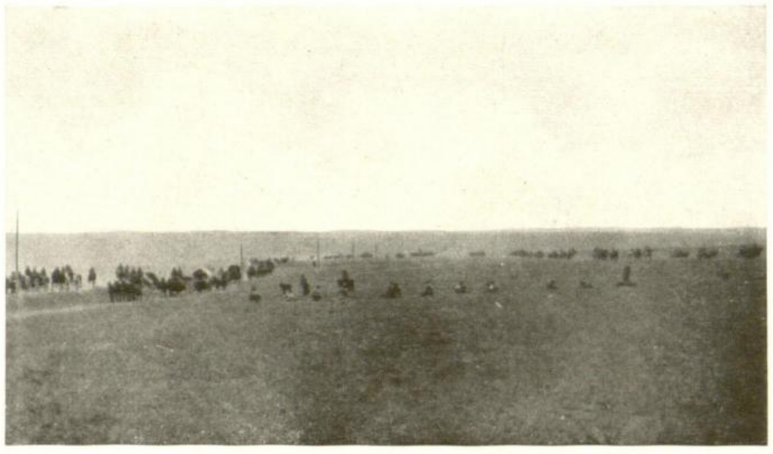

6. **Укопавање** после повлачења са Кокарџе.

7. **Артилеријска ватра** против наших извиђача према Кокарџи.

1. Pozicija pokrivena **jakom artilerijskom vatrom;** vojnici se sklonili u zaklone. 2. Kod **telefonske stanice** za vreme borbe. 3. Prijem hitnog **telefonskog izveštaja.** 4. Naš **prvi susret** sa Rumunima. 5. **Ukopavanje** trupa na Kokardži. 6. **Ukopavanje** posle povlačenja sa Kokardže. 7. **Artilerijska vatra** protiv naših izvidjača prema Kokardži.

1. La position couverte d'un **feu de barrage.** Les soldats se sont cachés dans les abris. 2. Pendant le temps de combat, à la **centrale du téléphone.** 3. On reçoit une **nouvelle importante** par le téléphone. 4. Notre **première rencontre** avec les Roumains. 5. Les troupes **s'enterrent** à Kokardža. 6. Les soldats **s'enterrent** après la retraite de Kokardža. 7. **Feu d'artillerie** contre notre cavallerie-patrouille à Kokardža.

1. The position under rapid fire, the soldiers have taken cover. 2. At the **Telephone exchange** at the time of the battle. 3. **Important intelligence** received by telephone. 4. Our **first meeting** with the Roumanians. 5. **Entrenching** of the troops at Kokardža. 6. Entrenching after the retreat from Kokardža. 7. **Artillery fire** against our Cavalry patrol at Kokardža.

1. **Осматрачница** Командантова на положају изнад **Кокарце.**

2. **Осматрачница** Командантова на положају изнад **Енце Махале.**

3. Наши **осматрачи** на крову једне колибе.

4 **Исцрпљен дугим напрезањем** пуковник Хаџић спава у земуници.

5. **У земуници** Командантовој изнад Енце Махале за време затишја.

6. **Турска артилерија** у Добруџи дејствује противу нас.

(Phot. Bruckmann)

1. **Osmatračnica** Komandantova, na položaju iznad **Kokardže.** 2. **Osmatračnica** Komandantova na položaju iznad **Endže Mahale.** 3. Naši **osmatrači** na krovu jedne kolibe. 4. **Iscrpljen dugim naprezanjem** pukovnik Hadžić spava u zemunici. 5. **U zemunici** Komandantovoj iznad Endže Mahale za vreme zatišja. 6. **Turska artilerija** u Dobrudži dejstvuje protivu nas.

1. La position devant Kokardja. Le **point d'observation** du commandant. 2. **Le poste d'observation** du commandant à la position au délà de **Endje Mahala.** 3. Nos **observateurs** sur le toit d'une chaumière. 4. **Epuisé par beaucoup de fatigues,** le colonel Hadjić dort dans un abri. 5. **Dans un abri** d'un poste d'observation du commandant pendant la trêve. 6. **L'artillerie turque** tirant contre nous.

1. On the Position in front of Kokardja the commander's **point of observation.** 2. The Commander's point of **observation** on the position above **Endje Mahala.** 3. Our **Observer** on the roof of a hut. 4. **Exhausted** by **much exertion,** Colonel Hadjić sleeps under cover. 5. **Under cover** of the Commander's observation point during a lull. 6. **Turkish artillery** firing upon us.

1—2. **Лујо Ловрић,** поручник, коме је у борби на Кокарџи непријатељско зрно избило **оба ока.**

5. Командант Дивизије са штабом **руча на брзу руку** и креће на положај.

6. Командант Дивизије са штабом **за време затишја** на фронту пред Кокарџом.

3. **Јордан Николић** и **Ристо Тохољ** два јунака пала у Добруџи пред Добричом.

7. Заплењене **бугарске пушке и муниција** пред Кара Синаном.

4. Гранатом **онакажени леш** једног војника у Енџе Махали.

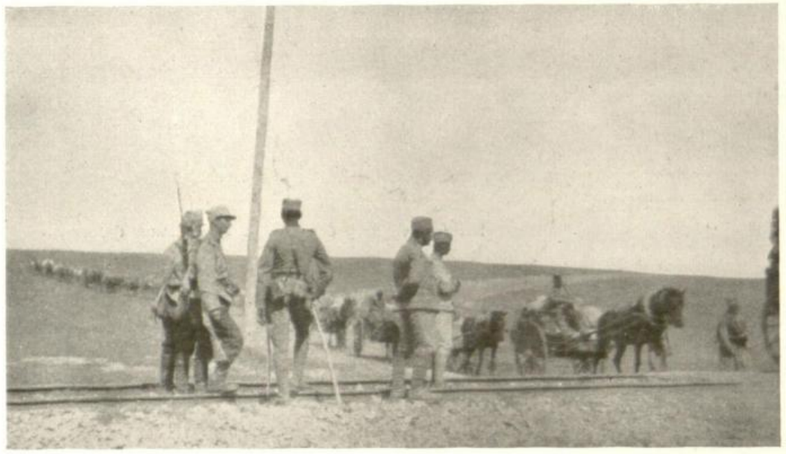

8. Наше **повлачење** из Добруџе.

9. У **дивизијској болници;** преглед рањеника.

1—2. **Lujo Lovrić,** poručnik, kome je u borbi na Kokardži neprijateljsko zrno izbilo **oba oka.** 3. **Jordan Nikolić** i **Risto Toholj** dva junaka pala u Dobrudži pred Dobričom. 4. Granatom **onakaženi leš** jednog vojnika u Endže Mahali. 5. Komandant Divizije sa štabom **ruča na brzu ruku** i kreće na položaj. 6. Komandant Divizije sa štabom **za vreme zatišja** na frontu pred Kokardžom. 7. Zaplenjene **bugarske puške i municija** pred Kara Sinanom. 8. Naše **povlačenje** iz Dobrudže. 9. U divizijskoj **bolnici,** pregled ranjenika.

1—2. **Lujo-Lovrić,** Lieutenant, dont les **deux yeux** furent crevés par une balle ennemie. 3. **Jordan Nikolić** et **Risto Toholj,** deux héros tombés dans la Dobrudža. 4. Le **cadavre** d'un soldat, **mutilé** par un obus à Endže-Machala. 5. Le commandant de la division **prend à la hâte le déjeuner** et se rend ensuite à la position. 6. Le commandant de la division avec l'Etat-Major **pendant une accalmie** au front devant Kokardže. 7. Les **fusils bulgares et des munitions** pris devant Kara Sinan. 8. **Notre retraite** de la Dobrudža. 9. La consultation des blessés au **lazaret** de la division.

1—2. Lieutenant Lujo Lovrić whose **eyes** were both shot out by the enemy. 3. **Jordan Nikolić** and **Risto Toholj,** two heroes who fell at Dobrudža. 4. The **corpse** of a soldier, deformed by a shell at Endže Mahala. 5. The Divisional Commander **takes a hurried meal** and proceeds immediately to take position. 6. The Divisional Commander with his staff **during a lull** at the Kokardža front. 7. Captured **Bulgarian guns and munition** before Kara Sinan. 8. **Our retreat** from Dobrudža. 9. Examination of the wounded in the Divisional **hospital.**

1. Руске трупе у борбама на **Кавкаском фронту**. (Phot. Larousse)

2. Руси **заробљавају** једну аустријску патролу. (Phot. Larousse)

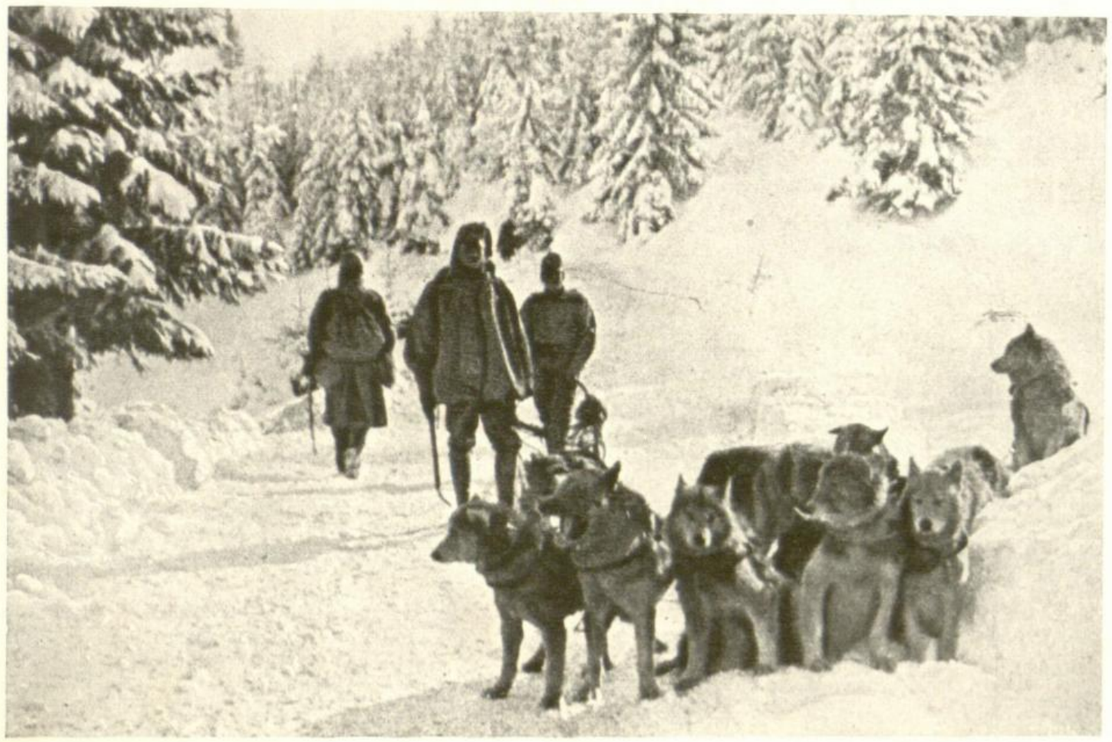

3. И **пси** у служби војске за време рата. (Phot. Bruckmann)

4. Руске **претстраже пред Ерзерумом** у Јерменији.

5. Заробљени **Аустријанци** на Руском фронту.

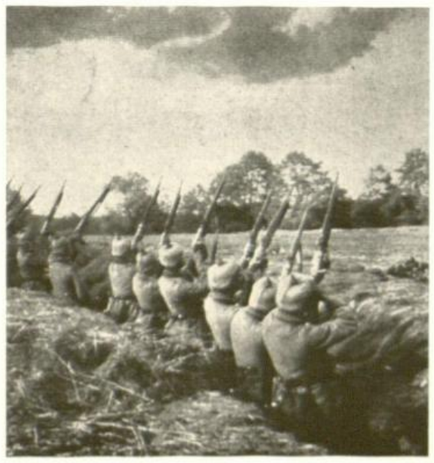

6. Немачка **брза паљба** на руски аероплан.

7. Један **гроб** у гранатном гротлу.

1. Ruske trupe u borbama na **Kavkaskom frontu.** 2. Rusi **zarobljavaju** jednu austrijsku patrolu. 3. I **psi** u službi vojske za vreme rata. 4. Ruske **pretstraže pred Erzerumom** u Jermeniji. 5. **Zarobljeni Austrijanci** na Ruskom frontu. 6. Nemačka **brza paljba** na ruski aeroplan. 7. Jedan **grob** u granatskom grotlu.

1. Des troupes russes pendant les combats au **front du Caucase.** 2. Les Russes **font prisonie**· une patrouille autrichienne. 3. Les **chiens** au service de l'armée pendant la guerre. 4. Les **avant-postes russes devant Erserum** en Arménie. 5. Les **prisonniers de guerre autrichiens** sur le front russe. 6. Le **feu de barrage** allemand contre un avion russe. 7. Une **tombe** dans un trou d'obus.

1. Russian troops fighting on the **Caucasian front.** 2. Russians **take** an Austrian patrol **prisoner.** 3. Dogs on duty in the Army at the time of the war. 4. Russian **outpost before Erserum** in Armenia. 5. The Austrian **prisoners of war** on the Russian front. 6. German **quick fire** against a Russian Aeroplane. 7. A **grave** in a shell-hole.

Ратни пустош. Ratni pustoš. Dévastation de guerre. Destruction of battle.

1—3. И докле с једне стране **артилерија чини пустош,** рушећи и палећи села и градове, с друге стране **ватрогасци** се труде, да пожар угуше и локализују.

4—6. И на свима бојиштима свуда **сама** пустош и рушевине и по где које безазлено **лице невине деце,** која плачући моле да им се **да хлеба** или се **умиљавајући смешкају** долазећем ратнику.

7—9. И овде као и код нас несрећна нејач (старци, жене и деца) или очекују **новости** о својој деци или **поделу хране,** или пак **просе** парче хлеба.

1.—3. I dokle s jedne strane **artilerija čini pustoš** rušeći i paleći sela i gradove, s druge strane **vatrogasci** se trude da požar uguše i lokalizuju. 4.—6. I na swima bojištima svuda sama pustoš i ruševine i po gde koje bezazleno **lice nevine dece,** koja plačući mole da im se da **hleba** ili se **umiljavajući smeškaju** dolazećem ratniku. 7.—9. I ovde kao i kod nas nesrećna nejač (starci, žene i deca) ili očekuju **novosti** o svojoj deci ili **podelu hrane,** ili pak **prose** parče hleba.

1.—3. Tandis que d'un côté **l'artillerie fait des dévastations** démolit et incendie des villes et des villages, d'autre part les pompiers s'efforcent d'éteindre le feu et de le localiser. 4.—6. Et sur tous les lieux de combat rien que des dévastations, des débris et çà et là on voit **les figures naïves des enfants** qui demandent en pleurant **du pain,** ou qui reçoivent avec **un sourire flatteur** les guerriers qui arrivent. 7.—9. Et ici, aussi bien que chez-nous, les pauvres vieillards, les femmes et les enfants malheureux attendent, ou **les nouvelles** de leurs enfants, ou la **distribution des vivres,** ou vont eux-mêmes **mendier** un morceau de pain.

1.—3. The **Artillery on the one hand destroys** and sets fire to everything, to villages and towns and on the other hand the **fire brigade** tries to extinguish and get the fire under control. 4.—6. And on every theatre of war nothing but ruin and destruction and here and there the innocent **faces of children,** who, weeping, beg for **bread** or receive the soldiers on arrival with **winning smiles.** 7.—9. And here, as with us, the unhappy "weak" (old folk, women and children) wait either for **news** of their relations or for the **distribution of food,** or else they themselves **beg** for bread.

1. **Фердинанд I.** Краљ Румунски.

2. **Таке Јонеску,** бив. Министар, поборник ступања Румуније у рат.

3. **Братијану,** Министар Председник.

4. **Илиеску,** генерал, Начелник штаба Врховне Команде.

5. **Авереску,** генерал, Командант II. Армије.

6. **Н. Филипеску,** поборник ступања Румуније у рат.

7. **Петре Карп,** поборник противу рата.

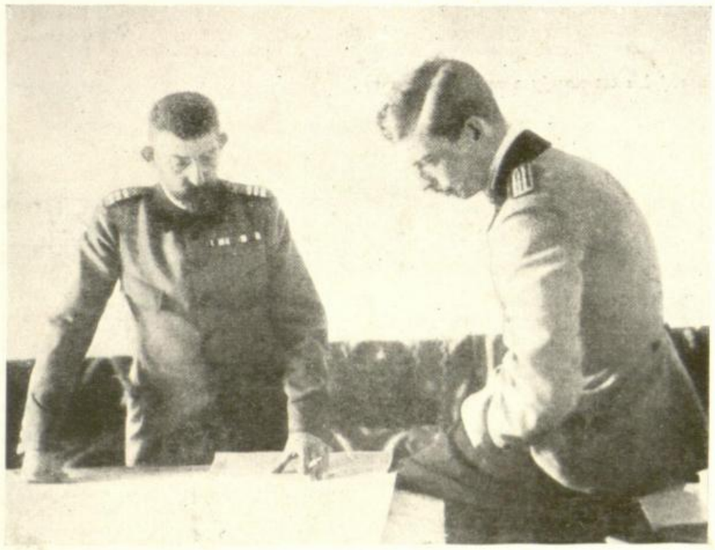

8. **Краљ Фердинанд и Принц Карол** при студији операција.

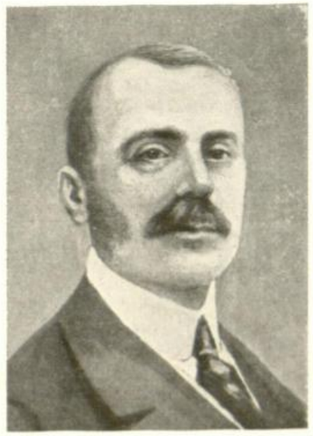

9. **А. Маргиломан,** поборник неутралности; од капитулације Мин. Председник.

10. **Т. Мајореску,** Министар Председник до јануара 1914 год.

11. Румунски **Краљевски пар,** са млађим сином **Николом** за време једне параде. (Phot. L'Illustration)

1. **Ferdinand I.** Kralj Rumunski. 2. **Tache Jonescu,** biv. Ministar, pobornik stupanja Rumunije u rat. 3. **Bratianu,** Ministar Predsednik. 4. **Iliescu,** general, Načelnik štaba Vrhovne Komande. 5. **Averescu,** general, Komandant II. Armije. 6. **N. Filipescu,** pobornik stupanja Rumunije u rat. 7. **Petre Carp,** pobornik protivu rata. 8. **Kralj Ferdinand** i **Princ Karol** pri studiji operacija. 9. **A. Marghiloman,** pobornik neutralnosti, od kapitulacije Min. Predsednik. 10. **T. Majorescu.** Ministar Presednik do januara 1914 g. 11. Rumunski **Kraljevski Par,** sa mladjim sinom **Nikolom** za vreme jedne parade.

1. **Ferdinand I.** Roi de Roumanie. 2. **Tache Jonescu,** ancien ministre, partisan de l'entrée de la Roumanie en guerre. 3. **Bratianu,** Président des ministres. 4. Le général **Iliescu,** chef de l'Etat-Major du Quartier général. 5. Le général **Averescu,** commandant de la deuxième armée. 6. A. **Filipescu,** partisan de l'entrée de la Roumanie en guerre. 7. **Petre Karp,** chef du parti des Neutres. 8. **Le Roi Ferdinand** et le **Prince Carol** étudiant les opérations. 9. **A. Margiloman,** partisan de la neutralité et après la capitulation Premier Ministre. 10. **T. Majorescu,** Président des Ministres jusqu'en janvier 1914. 11. Le **couple royal** roumain avec son fils cadet **Nikola** pendant une revue.

1. **Ferdinand I.** King of Roumania. 2. **Tache Jonescu,** former Minister advocated Roumania's taking part in the war. 3. **Bratianu,** Prime Minister. 4. General **Iliescu,** Chief of the Head quarters Staff. 5. General **Averescu,** Commander of the IInd Army. 6. A. **Filipescu,** Advocate for Roumania's taking part in the war. 7. **Petre Karp,** leader of the Neutralists. 8. **King Ferdinand** and **Prince Carol** studying the operations. 9. **A. Margiloman,** Champion for neutrality, was Prime Minister after the Capitulation. 10. **T. Majorescu,** Prime Minister until January 1914. 11. The **Roumanian** King **and Queen** with their young son **Nikola** during a parade.

1. **Румунске трупе** на маршу ка теснацу Предеалу.

2. Румунске трупе **прелазе преко Дунава.**

3. Румунске трупе у повлачењу, **после пада Букурешти.**

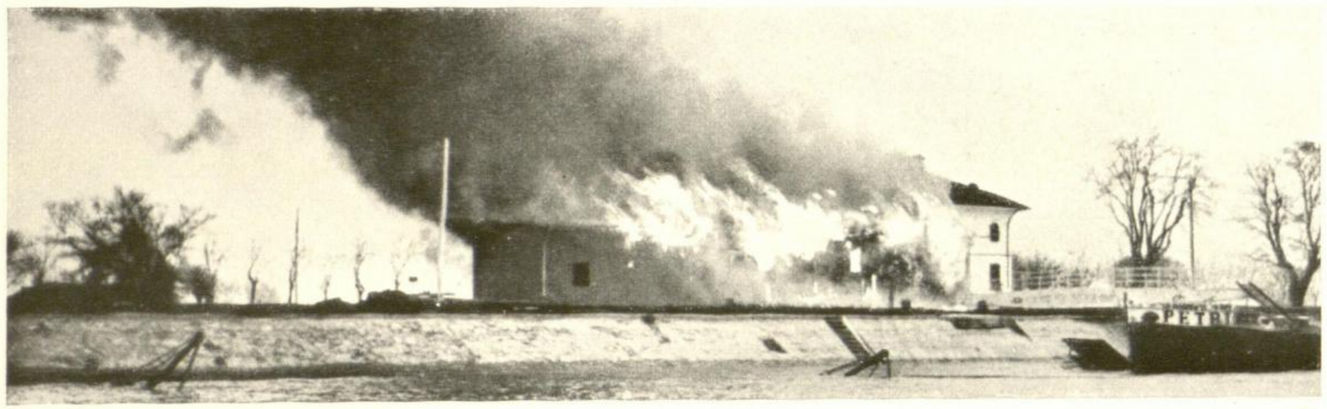

4. **Аустријски монитори** руше и пале румунска пристаништа на Дунаву.

5. **Прва помоћ** тешко рањеним Румунима.

8. Немачко гувернерство у Букурешти.

6. После борбе у Трансилванији-стано **ништво на разбојишту** тражи своје међу изгинулима.

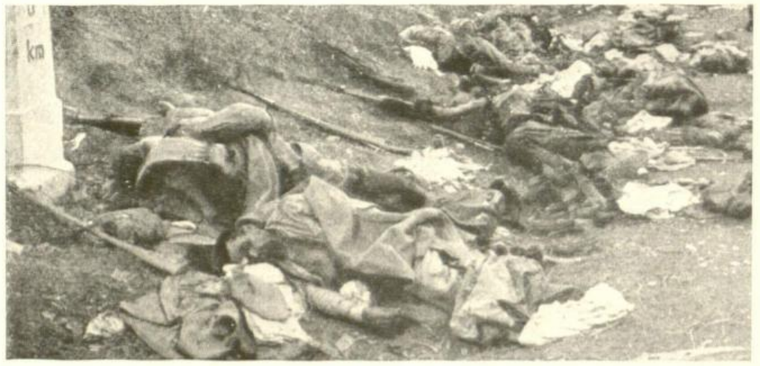

7. После борбе код **Брашова** — изгинули Румуни.

9. Краљица крај рањеника.

1. **Rumunske trupe** na maršu ka tesnacu Predealu. 2. Rumunske trupe **prelaze preko Dun** u povlačenju **posle pada Bucuresti.** 4. **Austrijski monitori** ruše i pale rumunska pristaništ **pomoć** teško ranjenim Rumunima. 6. Posle borbe u Transilvaniji-**stanovništvo na razbo** izginulima. 7. Posle borbe kod Brasova—izginuli Rumuni. 8. Nemačko Guvernerstvo u Buc ranjenika.

з. 3. Rumunske trupe na Dunavu. 5. **Prva** ı traži svoje medju ti. 9. Kraljica kraj

1. Des **troupes roumaines** en marche pour le défilé de Predeal. 2. Des troupes roumaines **passent le Danube.** 3. Les troupes roumaines en retraite **après la perte de Bucuresti.** 4. **Monitors** autrichiens détruisent et incendient le port roumain sur le Danube. 5. Les **premiers secours** pour les Roumains gravement blessés. 6. Après la bataille en Transylvanie la population civile **cherche** ses proches parents parmi les morts. 7. Après la Bataille de Brasov. Les Roumains tombés. 8. Le gouvernement allemand à Bucuresti. 9. La Reine au chevet des blessés.

1. **Roumanian troops** on the march to the Predeal mountain pass. 2. Roumanian troops **crossing the Danube.** 3. Roumanian troops in retreat **after the fall of Bucharest.** 4. **Austrian monitors** destroy and set fire to Roumanian port in the Danube. 5. **First aid** to severely wounded Roumanians. 6. After the battle in Transylvania the **civil population** seek their relations amongst the fallen. 7. Fallen Roumanians after the battle of Brasov. 8. The german Government in Bucharest. 9. The Queen as nurse.

1. **Франц Јозеф** на самртном одру († 21. новембра. 1916 год). (Phot. Bruckmann)

2. **Кнез Мирко** Петровић—пред смрт.

4. **Цар Карло полаже заклетву** на дан крунисања у Будим-Пешти.

5. **Карло I.** Цар Аустријски, IV. Краљ мађарски са **Цитом** и **Отоном.**

3. **На пратњи** Франц Јозефовој. Цар Карло са Цитом и сином, за њима Краљ Фердинанд, принц Леополд, Краљ Саксонски и др. (Phot. Bruckmann)

1. **Franz Joseph** na samrtnom odru († 21. novembra 1916. god.). 2. **Knez Mirko** Petrović-pred smrt. 3. **Na pratnji** Franz Joseph-ovoj: Car Karlo sa Zitom i sinom, za njima Kralj Ferdinand, Prinz Leopold, Kralj Saksonski i dr. 4. **Car Karlo polaže zakletvu** na dan krunisanja u Budim-Pešti. 5. **Karlo I.** Car Austrijski, IV. Kralj Madžarski sa **Zitom** i **Otonom.**

1. L'**Empereur Franz Joseph** sur son lit de mort († 21 Nov. 1916). 2. Le **Prince Mirko** Petrović avant sa mort. 3. Pendant **l'enterrement** de Franz Joseph. L'Empereur Karl, l'Impératrice Zita et son fils, derrière eux: le Roi Ferdinand, le Prince Leopold, le Roi de Saxe etc. 4. **L'Empereur Karl prête serment** le jour du couronnement à Budapest. 5. **Karl** Ier, Empereur d'Autriche, IV Roi de Hongrie avec l'Impératrice Zita et Otto.

1. Emperor **Franz J** **ph** on his Deathbed († Nov. 21st 1916). 2. **Prince Mirko** Petrović before his death. 3. At the **funeral** of Empero ranz Joseph: Emperor Karl with Empress Zita and son, behind King Ferdinand, Prince Leopold, The King of Saxor etc. 4. **Emperor Karl takes the oath** on Coronation Day in Budapest. 5. **Karl** I., Emperor of Austria IV. Kir of Hungary, with Zita and Otto.

1. **Долазак Команданта Корпуса** и официра II. Дивизије у Одесу.

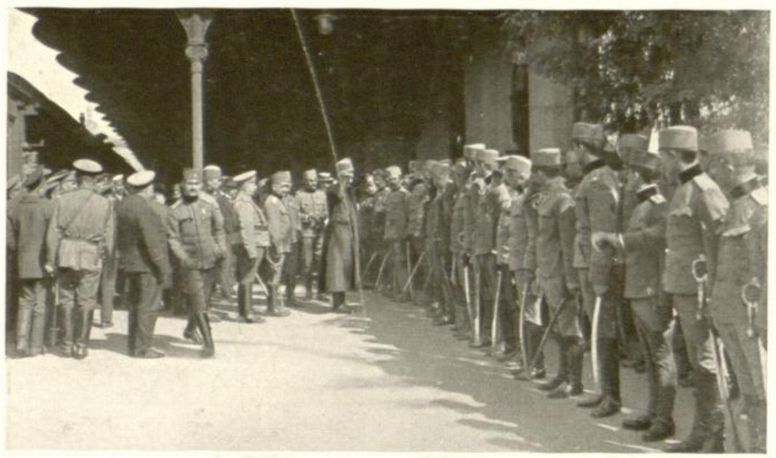

2. **Генерал Живковић,** Командант Корпуса, поздравља се са официрима.

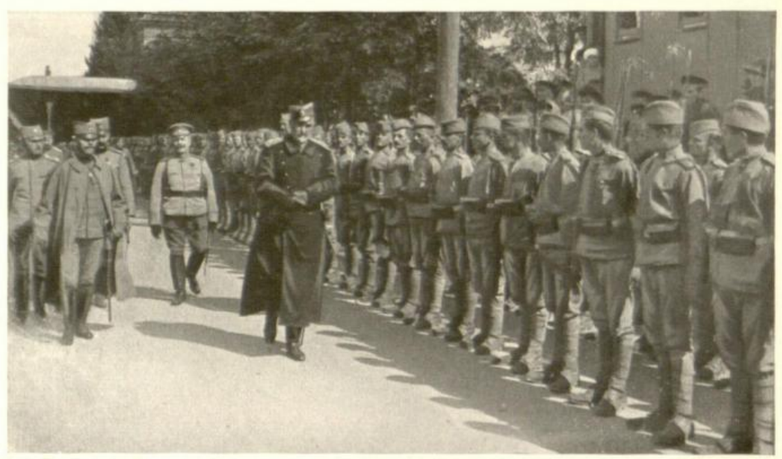

3. Генерал Живковић **обилази фронт** почасне чете.

4. Генерал М. Живковић, **Командант Добровољачког Корпуса** Срба, Хрвата и Словенаца, **са својим штабом** у Одеси.

5. **Пред Штабом Корпуса** у Одеси за време свечаности.

6. **Генерал Маркс,** држи говор трупама Добровољачког Корпуса за време свечаности.

1. **Dolazak Komandanta Korpusa** i oficira II. Divizije u Odesu. 2. **General Živković,** Komandant Korpusa, pozdravlja se sa oficirima. 3. General Živković **obilazi front** počasne čete. 4. General M. Živković, **Komandant Dobrovoljačkog Korpusa** Srba, Hrvata i Slovenaca, **sa svojim Štabom** u Odesi. 5. **Pred Štabom Korpusa** u Odesi za vreme svečanosti. 6. **General Marx,** drži govor trupama Dobrovoljačkog Korpusa za vreme svečanosti.

1. L'**Arrivée du commandant du corps** et des officiers de la deuxième division à Odessa. 2. Le **général Živković,** commandant du corps, salue les officiers. 3. Le général Živković **passe en revue** le front de la compagnie d'honneur. 4. Le général Živković, **Commandant du corps** des volontaires serbes, croates et slovènes, **avec son Etat-Major** à Odessa. 5. **Devant l'Etat-Major du corps** à Odessa lors de la fête. 6. Le **général Marx** tient un discours aux troupes du corps des volontaires pendant la fête.

1. **Arrival of the Commandant of the Corps** and officers of the II. Division in Odessa. 2. **General Živković,** Commandant of the Corps, greets officers. 3. General Živković **watches the march past** of the **guard of honour.** 4. General Živković, **Commandant of the Volunteer Corps** of Serbs, Croats and Slovenes, **with his staff** in Odessa. 5. **Before the Staff of the corps** in Odessa at the time of the Celebration. 6. **General Marx** makes a speech to the Volunteers Corps troops at the time of the Celebration.

Добровољачки Корпус пред поласком из Русије Dobrovoljački Korpus pred polaskom iz Rusije. Le corps des volontaires avant le départ de la Russie. Volunteer Corps before departure from Russia.

1. **Прослава Петров дана** код Допунског батаљона у Одеси.

2. Генерал Живковић **разговара** са војницима.

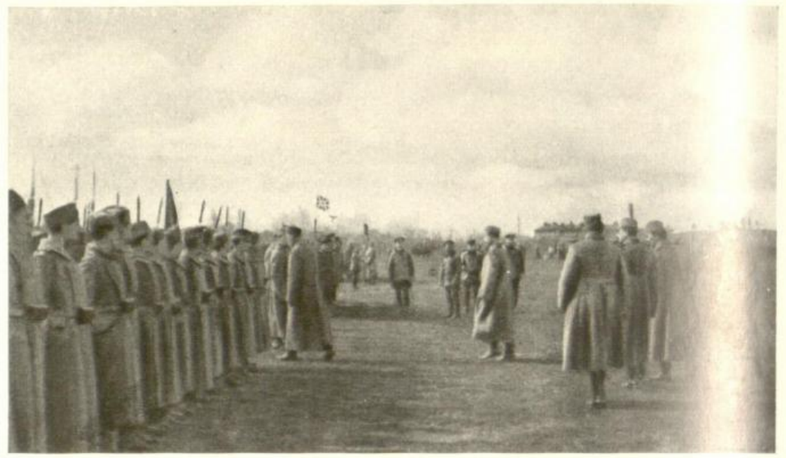

3. Наша дивизија **за време смотре** револуционе војске од стране Министра Војног [illegible]кова.

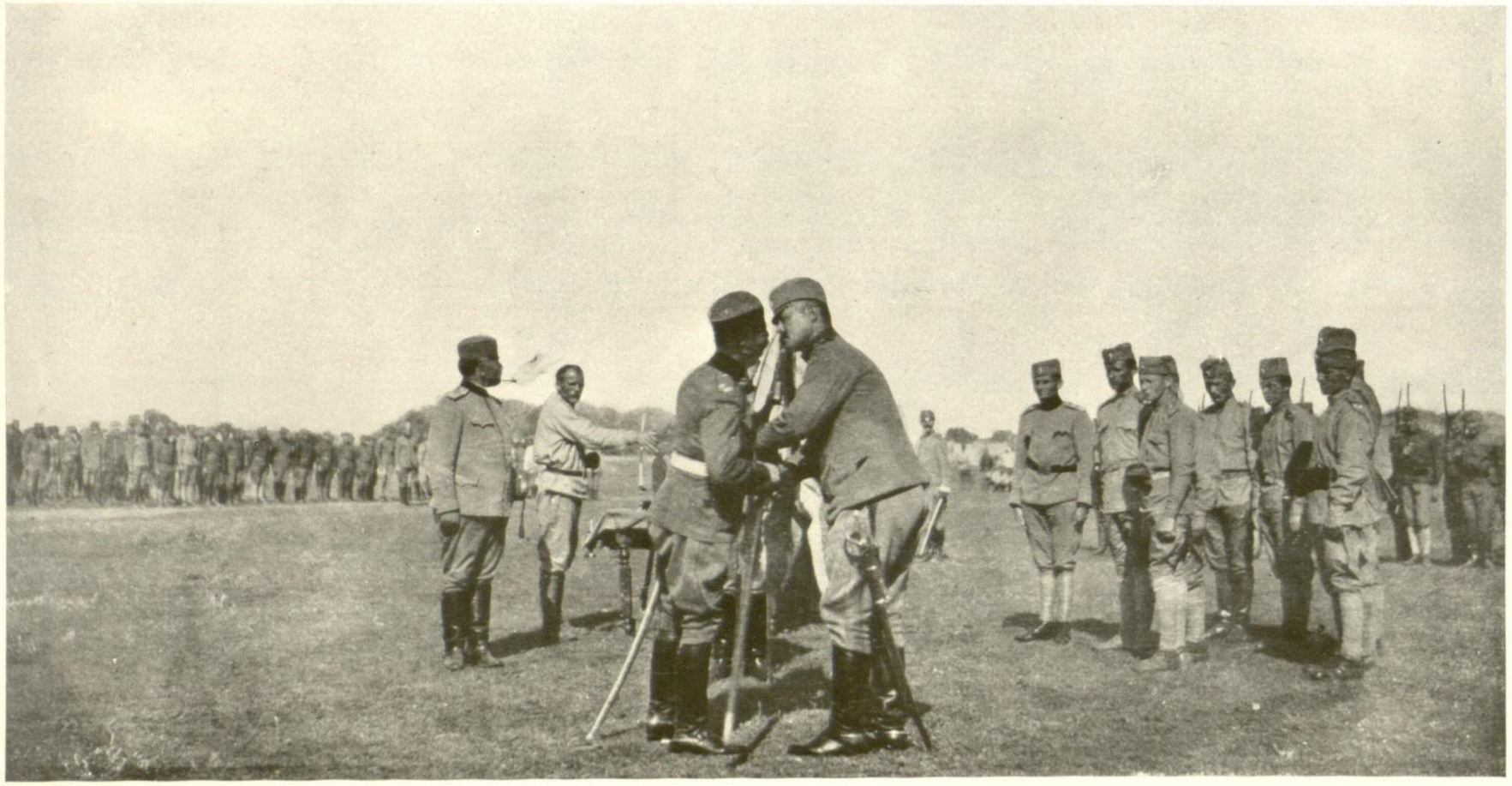

4. **Предаја застава** пуковима II. Добровољачке Дивизије, која због појаве револуције није учествовала у борбама на Руском фронту.

5. Наша 3 официра, који су у аустријској униформи **побегли из зароб[illegible]ничких логора** и дошли у Русију: Гинић, Јевтић и мајор Савићевић.

1. **Proslava Petrov-dana** kod Dopunskog bataljona u Odesi. 2. General Živković **razgovara** sa vojnicima. 3. Naša divizija **za vreme smotre** revolucione vojske od strane ruskog Ministra Vojnog Gučkova. 4. **Predaja zastava** pukovima II. Dobrovoljačke Divizije, koja zbog pojave revolucije nije učestvovala u borbama na Ruskom Frontu. 5. **Naša** tri oficira, koji su u austrijskoj uniformi **pobegli iz zarobljeničkih logora** i došli u Rusiju: Toma Ginić, Toša Jevtić i major Savićević.

1. **Service religieux** dans notre Bataillon de dépôt à Odessa. 2. Le général Živković **s'entretient** avec les soldats. 3. Notre division **pendant l'inspection** des armées révolutionnaires par le Ministre de la Guerre russe Gučkov. 4. **Les drapeaux sont remis** aux régiments de la IIme division des volontaires, qui n'a pas pris part aux combats sur le front russe à cause de l'éclatement de la Révolution. 5. Nos **trois officiers**, qui se sont **enfuis, en uniforme autrichien, du camp de leur internement,** sont arrivés en Russie : Toma Ginić, Toša Jevtić et le commandant Savićević.

1. **Divine Service** of Reserve battalions in Odessa. 2. General Živković **in conversation** with soldiers. 3. Our Division **during the inspection** of the revolutionary armies by Gučkov, Russian Minister of War. 4. **Presentation** of the **colours** of the II Volunteer Division regiments, who on account of theo utbreak of the Revolution did not take part in the fighting on the Russian Front. 5. Three of our officers who **escaped from the concentration camp** and came to Russia: Toma Ginić, Toša Jevtić and Major Savićević.

1. **Браћа Чеси,** где год су могли, предавали су се листом Савезницима и ступали у Добровољце.

2. **Чешки легионари** у борбама на руском фронту.

3. **Одлазак из Русије.** Официри нашег Добровољачког Корпуса при поласку са жељезничке станице у Одеси.

4. Чешки легионари **на одмору** у окопима.

5. Чеси **напуштају револуциони фронт** и путују за Сибир.

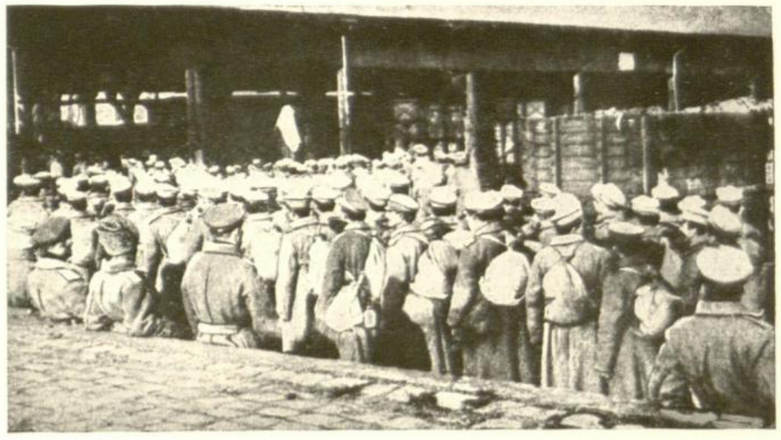

6. Чеси се **укрцавају за даљи пут** преко Сибира.

1. **Braća Česi** gde god su mogli predavali su se listom Saveznicima i stupali u dobrovoljce. 2. **Češki legionari** u borbama na ruskom frontu. 3. **Odlazak iz Rusije.** Oficiri našeg Dobrovoljačkog Korpusa pri polasku sa zeljezničke stanice u Odesi. 4. Češki legionari **na odmoru** u okopima. 5. Česi **napuštaju revolucioni front** i putuju za Sibir. 6. Česi se **ukrcavaju za dalji put** preko Sibira.

1. Nos frères **Tchèques** partout, où il leur fût possible, se rendirent aux Alliés et forment des organisations de combat. 2. **Les Légionnaires tchèques** pendant les combats sur le front russe. 3. **Départ de la Russie.** Des officiers de notre Corps de volontaires au départ de la Gare d'Odessa. 4. Les Légionnaires tchèques dans les tranchées **pendant une trêve.** 5. Les **Tchèques quittent le front des révolutionnaires** et marchent vers la Sibérie. 6. **Transport des Tchèques** en chemin de fer pour les conduire en Sibérie.

1. Our Czech brothers wherever possible attached themselves to the Allies and formed fighting organisations. 2. **Czech Legionaries** fighting on the Russian front. 3. **Departure from Russia:** Officers of our volunteer corps at the Railway station in Odessa at the time of departure. 4. Czechs resting in the trenches **during a lull.** 5. Czechs **leave the revolutionary front** and march to Siberia. 6. Czechs are entrained for **further transport to Siberia.**

1. Руски **Цар Николај** са Царевићем **Алексејем.**

2. **Царица** са кћерима: **Олгом, Таћаном, Маријом и Анастасијом.**

3. **Григорије Распутин,** лажни духовник и разврат ник, у друштву дворских дама (× Вирубова која је увела Распутина у Двор).

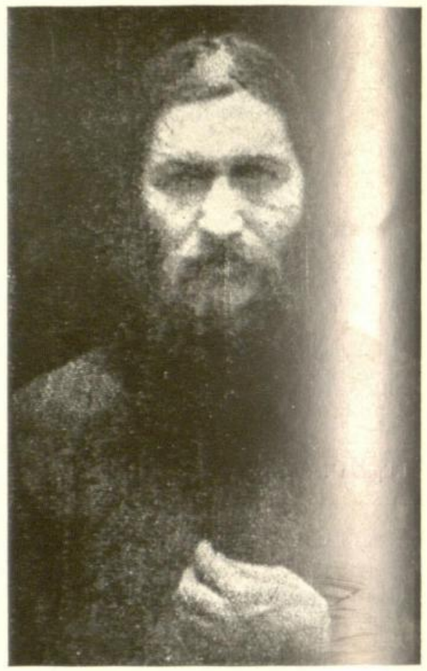

4. **Г. Распутин.** (убијен 30. децембра 1916. год. од кнеза Јусупова и Пурешкевича).

5. Петроград-Знаменски Трг-Споменик Александра III. **Прве револуционе манифестације.** (Phot. L'Illustration)

6. Петроград. 17. марта 1917. г.) **Барикаде** са пољским топовима по улицама.

1. Ruski **Car Nikolaj** sa Carevićem **Aleksejem.** 2. **Carica** sa kćerima: **Olgom, Taćanom, Marijom** i **Anastasijom.** 3. **Grigorije Rasputin,** lažni duhovnik i razvratnik, u društvu dvorskih dama (× Virubova, koja je uvela Rasputina u Dvor). 4. **G. Rasputin** (ubijen 30. decembra 1916. god. od kneza Jusupova i Pureškeviča. 5. Petrograd-Znamenski Trg-Spomenik Aleksandra III. **Prve revolucione manifestacije.** 6. Petrograd. (17. marta 1917. g.) **Barikade** sa poljskim topovima po ulicama.

1. Le Tsar **Nikolaj** russe avec son fils Aleksej. 2. La Tsarine avec ses filles : Olga, Tatjana, Marija et Anastasija. 3. **Grigorije Rasputin,** faux prêtre et démoraliste en société des dames de la cour. **(Wirubova** (×) qui a introduit Rasputin à la cour.) 4. **Rasputin** (fût assassiné le 30 décembre 1916 par le prince Jusupov et Pureškevič). 5. Petrograd. Znamenski monument d'Alexandre III. **Les premières manifestations révolutionnaires.** 6. Petrograd (17 mars 1917). **Des barricades** avec des canons de campagne à travers les rues.

1. Russian **Czar Nikolaj** and his son Alekasej. 2. The Czarina with her daughters Olga, Tatjana, Marija and Anastasija. 3. **Grigorije Rasputin,** a false priest and a demoralising influence in company of the ladies in waiting. **(Wirubova** (×) who introduced Rasputin to the Court). 4. **Rasputin** murdered by Prince Jusupov and Pureškevič, December 30th 1916. 5. Petrograd: The Znamenski Market place with the Statue of Alexander III. The **first revolutionary demonstration.** 6. Petrograd (March 3rd 1917): **Barricades** with field-guns in the streets.

Главе Привремене Владе и револуције. Glave Privremene Vlade i revolucije. Les Têtes du Gouvernement provisoire et de la Révolution. The Heads of the provisional Government and the Revolution.

1. **А. Керенски,** Министар Правде доцније Министар Председник и диктатор.

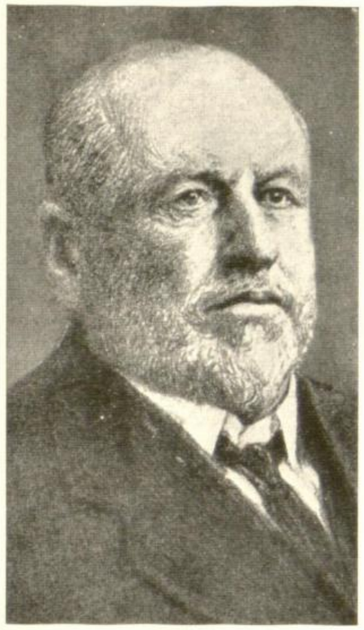

2. **М. Роџанко,** Председник четврте и последње думе.

3. **Кнез Љвов,** први Министар Председник револуционе владе.

4. **П. Миљуков,** Министар Спољних Послова, вођ кадета (извесни бугарофил).

5. **Генерал Корнилов,** Врховни Командант после Брусилова.

6. **К. Брешковскаја,** „баба револуције". До револуције у Сибиру на заточењу.

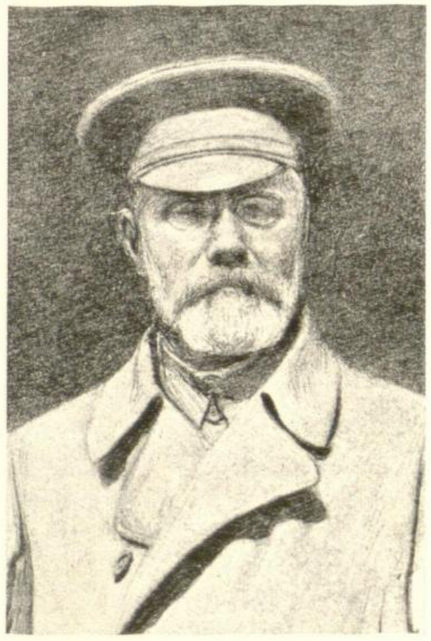

7. **А. Гучков,** Министар Војни (вођ. Октобриста), Председник треће думе.

8. **В. Лебедев,** Министар Марине у Кабинету Керенског.

9. **В. Чернов,** шеф социјалиста револуционара, Министар Пољопривреде у Кабинету Керенског.

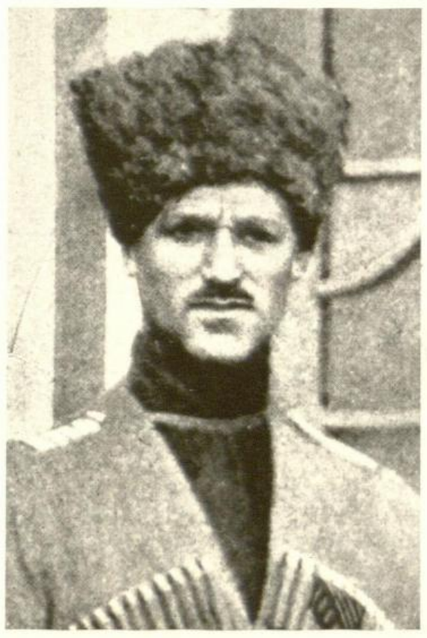

10. **Велики Кнез Михаил,** брат царев, царевим манифестом назначен за наследника.

11. **Велики Кнез Кирил,** први Романов, који је пришао револуционој влади.

1. **A. Kerenski,** Ministar Pravde, docnije Ministar Predsednik i diktator. 2. **M. Rodjanko,** Predsednik četvrte i poslednje dume. 3. **Knez Lvov,** prvi Ministar Predsednik revolucione vlade. 4. **P. Miljukov,** Ministar Spoljnih Poslova, vodj kadeta (izvesni bugarofil). 5. **General Kornilov,** Vrhovni Komandant (posle Brusilova). 6. **K. Breškovskaja,** „baba revolucije". Do revolucije u Sibiru na zatočenju. 7. **A. Gučkov,** Ministar Vojni, (vodj Oktobrista) Predsednik treće dume. 8. **V. Lebedev,** Ministar Marine u Kabinetu Kerenskog. 9. **V. Černov,** šef socijalista revolucionara, Minist. Poljoprivrede u Kabinetu Kerenskog. 10. **Veliki Knez Mihail,** brat Carev; carevim manifestom označen za naslednika. 11. **Veliki Knez Kiril,** prvi Romanov, koji je prišao revolucionoj vladi.

1. **A. Kerenski,** Ministre de la Justice, plus tard président des ministres et dictateur. 2. **M. Rodjanko,** Président de la IVme et en même temps dernière Duma. 3. **Le Prince Lvov,** le premier président du Conseil du gouvernement de la Révolution. 4. **P. Miljukov,** Ministre des Affaires étrangères et guide du parti des Cadets (connu comme bulgarophile). 5. Le **général Kornilov,** généralissime après Brussilov. 6. **K. Breškovskaja,** la grand'mère de la Révolution est restée en Sibérie condamnée aux travaux forcés jusqu'à l'éclatement de la Révolution. 7. **A. Gučkov,** Ministre de la guerre, président de la IIIme Duma. 8. **W. Lebedev,** Ministre de la marine dans le cabinet de Kerenski. 9. **W. Černov,** chef du parti socialiste révolutionnaire, Ministre de l'Agriculture dans le cabinet de Kerenski. 10. **Grand-Duc Mihail,** frère du tsar, désigné par le manifeste pour monter sur le trône. 11. **Grand-Duc Kiril,** le premier Romanov qui s'est uni au gouvernement révolutionnaire.

1. **A. Kerenski,** Minister of Justice, later Prime Minister and Dictator. 2. **M. Rodjanko,** President of the fourth and last Duma. 3. **Prince Lvov,** the first Prime Minister of the Revolutionary Government. 4. **P. Miljukov,** Minister of Foreign Affairs, leader of the Cadet Party (well known Bulgarophil). 5. **General Kornilov,** Commander in Chief after Brussilov. 6. **K. Breškovskaja,** "Grandmother of the Revolution", in prison in Siberia until the outbreak of the Revolution. 7. **A. Gučkov,** Minister of war. President of the IIIrd Duma. 8. **W. Lebedev,** Naval Minister in the Kerenski Cabinet. 9. **W. Černov,** Chief of the socialist revolutionary party, Minister of Agriculture in the Cabinet of Kerenski. 10. **Prince Michail** intended by proclamation of the Czar to ascend the Throne. 11. **Prince Kiril,** the first Romanov to attach himself to the Revolutionary Government.

Манифестације револуционара. Manifestacije révolucionara. **Manifestations revolutionnaires.** Revolutionary Demonstration.

1. Одеса. **„Да живи Краљ Петар, да живи Србија“** вичу руски **револуционари.**

2. **Вознесенск.** Официри I. Дивизије пред Штабом.

3. Код наше **брдске батерије.**

4—6. Одеса. Револуционарне трупе и многобројне организације са **црвеним заставама и на њима исписаним револуционим девизама** густим масама дефилују улицама.

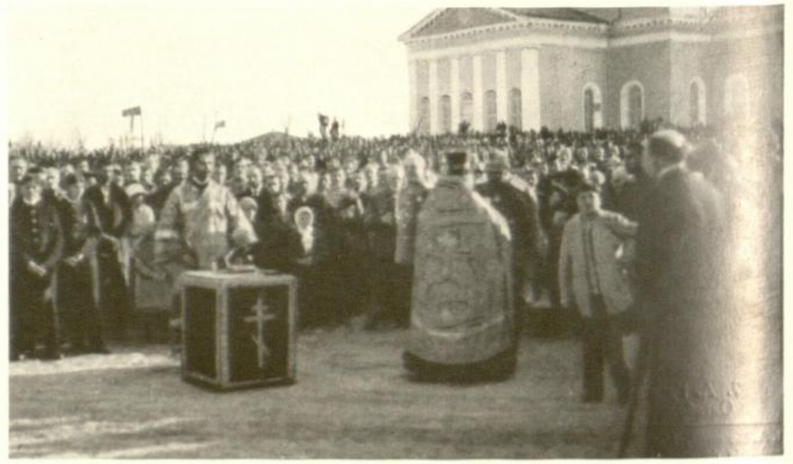

7—9. **Болград-Бесарабија.** И овде у овом малом месту у близини фронта, револуционарне трупе и разне организације манифестују преврат.

1. Odesa. **„Da živi Kralj Petar, da živi Srbija“** viču ruski **revolucionari.** 2. **Voznesensk.** Oficiri I. Divizije pred Štabom. 3. Kod naše **brdske baterije.** 4.—6. Odesa. Revolucionarne trupe i mnogobrojne organizacije sa **crvenim zastavama i na njima ispisanim revolucionim devizama** gustim masama defiluju ulicama. 7—9. **Bolgrad-Besarabija.** I ovde u ovom malom mestu u blizini fronta, revolucionarne trupe i razne organizacije manifestuju prevrat.

1. Odessa: «**Vive le Roi Petar, vive la Serbie!**» s'écrient les masses révolutionnaires. 2. **Voznesensk.** Les Officiers de la première division devant l'Etat-Major de la division. 3. Près de notre **batterie de montagnes.** 4.—6. Odessa: des troupes révolutionnaires et de nombreuses organisations **avec des drapeaux rouges, sur lesquels sont inscrites des maximes révolutionnaires,** défilent en masses dans les rues. 7.—9. **Bolgrad-Bessarabie.** Et ici, dans ces petits lieux, non loin du front, des troupes révolutionnaires et différentes autres organisations manifestent pour le renversement du gouvernement.

1. Odessa: "Long live King Petar, long live Serbia!" is the cry of the Revolutionists. 2. **Voznesensk.** The officers of the Ist Division in front of the Staff building. 3. Our **mountain Battery.** 4.—6. Odessa. Revolutionary troops and numerous Organisations, carrying **red flags on which revolutionary devices are inscribed,** march through the streets. 7.—9. **Bolgrad-Bessarabia;** here in these small places near the front, revolutionary troops and various organisations demonstrate for revolution.

Манифестације у Одеси. Manifestacije u Odesi. Manifestations à Odessa. Manifestations in Odessa.

1—3. Одеса. После извршеног револуционог преврата **дуго времена и свакодневно,** кретале су се одушевљене масе, славећи извршено дело.

4—6. Одеса. Готово **сви родови војске** и **све могуће цивилне провесионалне и конфесионалне организације** узеле су учешћа у револуционим манифестацијама.

7—9. Одеса. Прво **козачки одреди** на коњима, затим **кадетски корпуси,** затим **цивилне чиновничке организације** кретале су се густим колонама.

1—3. Odesa. Posle izvršenog revolucionog prevrata **dugo vremena i svakodnevno** kretale su se oduševljene mase slaveći izvršeno delo. 4—6. Odesa. Gotovo **svi rodovi vojske** i **sve moguće civilne, profesionalne i konfesionalne organizacije** uzele su ucešća u revolucionim manifestacijama. 7—9. Odesa. Prvo **kozački odredi** na konjima, zatim **kadetski korpusi,** zatim **civilne činovničke organizacije** kretale su se gustim kolonama.

1.—3. Odessa: La Révolution faite, les masses continuaient à passer dans les rues, **presque chaque jour, et pendant assez longtemps** animant et louant le fait accompli. 4.—6. Odessa: Presque **toutes les organisations militaires et civiles, professionelles et confessionelles,** prirent part aux manifestations révolutionnaires. 7.—9. Odessa: d'abord des **détachements de Cosaques** à cheval ensuite des **corps de cadets** puis enfin les **organisations des employés civils** défilaient en rangs serrés et en colonnes épaisses.

1.—3. Odessa: After the revolutionary overthrow had been carried out, **for a long time and almost daily** animated crowds passed through the streets praising the accomplished deed. 4.—6. Nearly **all kinds of military, civil, professional and religious** organisations took part in the revolutionary manifestations. 7.—9. Odessa: First a **detachement of Cossacks,** then the **Cadet corps,** afterwards **Civilian official organisations,** marched in close columns through the town.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

(1–3) Одеса. Свечана **сахрана једног** пилота умрлог од задобијених рана; једновремено и опште револуционарне манифестације.

4. Командант VI. Армије **Генерал Цуриков, држи говор** официрима.

5. После богослужења **свештеник чита царево одрицање од престола.**

6. Револуционарне **трупе присуствују читању манифеста.**

7. **Гучков,** Министар Војни, **држи смотру** трупама у Одеси.

8. Одеса. **Смотра трупа**—парадни марш пред Министром. (×)

9. **Заклетва Привременој Влади.**

1–3. Odesa. Svečana **sahrana jednog pilota** umrlog od zadobijenih rana; jednovremeno i opšte revolucionarne manifestacije. 4. Komandant VI. Armije **General Curčkov, drži govor** oficirima. 5. Posle bogoslužena **sveštenik čita carevo odricanje od prestola.** 6. Revolucionarne **trupe prisustvuju čitanju manifesta.** 7. **Gučkov,** Ministar Vojni, **drži smotru** trupama u Odesi. 8. Odesa. **Smotra trupa**—paradni marš pred Ministrom (×). 9. **Zakletva Privremenoj Vladi.**

1–3. Odessa: **Enterrement solennel d'un pilote** mort des suites de ses blessures: en même temps des manifestations révolutionnaires de toutes parts. 4. Le Commandant de la VIme armée, le général Zurückov, **tient un discours** aux officiers 5. Après le service religieux **le prêtre lit le manifeste de l'abdication du Tsar.** 6. Des **troupes** révolutionnaires **assistent à la lecture du manifeste.** 7. Le Ministre de la Guerre, **Gučkov,** passe une inspection des troupes à Odessa. 8. Odessa: **Inspection des troupes.** La marche de parade devant le **Ministre.** 9. Les troupes prêtent **serment au Gouvernement Provisoire.**

1–3. Odessa: Ceremonial **funeral procession** of a pilot who died of his wounds, combined with general revolutionary demonstrations. 4. General Zurückov, Commander of the VIth Army, **makes a speech** to his Officers. 5. After Divine Service the **priest reads the abdication manifest** of the Czar. 6. Revolutionary **troops are present** at the reading **of the manifest.** 7. **Gučkov,** Minister of War, inspects the troops in Odessa. 8. Odessa, **Inspections** of troops and march past before the Minister. 9. The troops take **the oath for the temporary Government.**

1. **Алберт Томас,** са Генералом Корниловом **обилази руски фронт** после револуције.

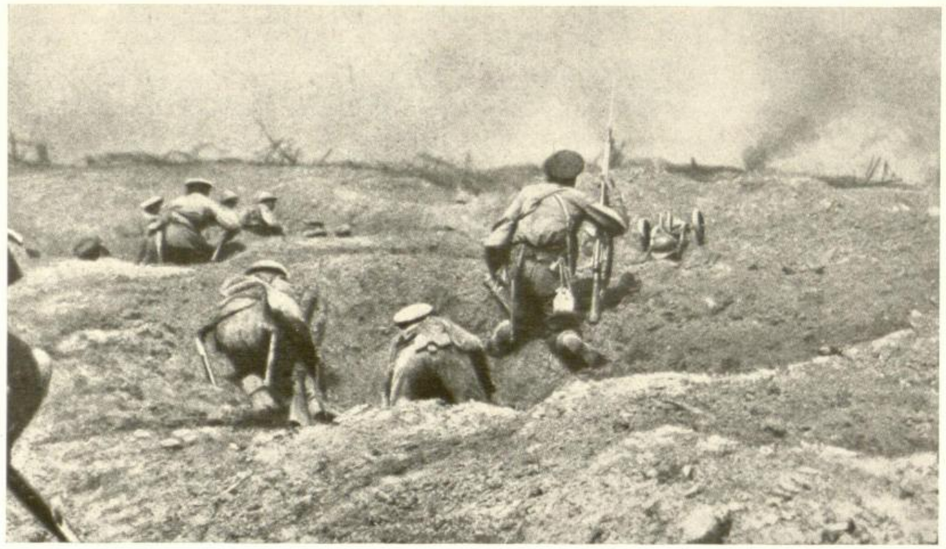

2. Револуционе трупе **у нападу** против Немаца.

3. **Смрт хероја** у препречним бодљикавим жицама.

4. Немачки **агитатори позивају масе** на закључење мира.

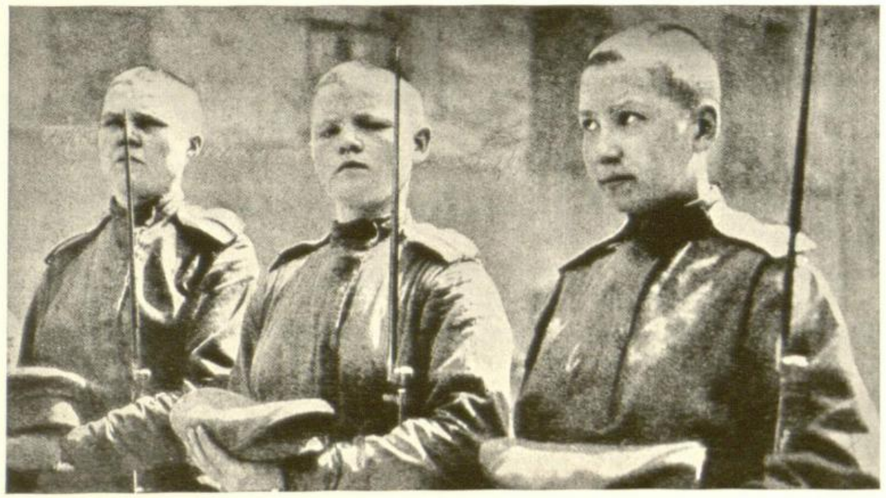

5. **Бољшевичке жене** као војници црвене војске.

6. Радници петроградских завода, пошто су се **наоружали у магацинима војног арсенала,** манифестују улицама. (Phot. L'Illustration)

1. **Albert Thomas,** sa Generalom Kornilovom **obilazi ruski front** posle revolucije. 2. Revolucione trupe **u napadu** protiv Nemaca. 3. **Smrt heroja** u preprečnim bodljikavim žicama. 4. Nemački **agitatori pozivaju mase** na zaključenje mira. 5. **Boljsevičke žene** kao vojnici crvene vojske. 6. Radnici petrogradskih zavoda, pošto su **se naoružali u magacinima vojnog arsenala,** manifestuju ulicama.

1. **Albert Thomas** avec le général Kornilov **inspectent le front russe** après la Révolution. 2. Les troupes révolutionnaires **attaquent** les Allemands. 3. **La mort des héros** dans des réseaux de fil de fer barbelés. 4. Les **agitateurs allemands invitent les masses** à faire la paix. 5. **Les femmes bolchewistes** comme soldats de l'Armée rouge. 6. Les ouvriers des entreprises industrielles de Petrograde, **après avoir pris des armes dans les arsénaux,** manifestent dans les rues.

1. **Albert Thomas** and General Kornilov **inspect the Russian front** after the revolution. 2. Revolutionary troops **attacking** the Germans. 3. **Death of heroes** in the wire entanglements. 4. **German agitators demand of the people** to make peace. 5. **Bolshevist women** as soldiers of the red army. 6. Workmen of Petrograd Industrial Concerns, **after having armed themselves from the arsenal,** march through the Streets.

Немци наступају — Руси се повлаче. Nemci nastupaju—Rusi se povlače. Les Allemands avancent, les Russes se retirent. The German advances, the Russians retreat

1. **Цар Виљем и Фелдмаршал принц Леополд** на положају Злота Гора.

2. Немачка артилерија у **блатњавом земљишту** пред Јаковштатом.

3. **Поље смрти** пред Кисилином.

4. Аустријанци у наступању кроз **запаљена руска села.**

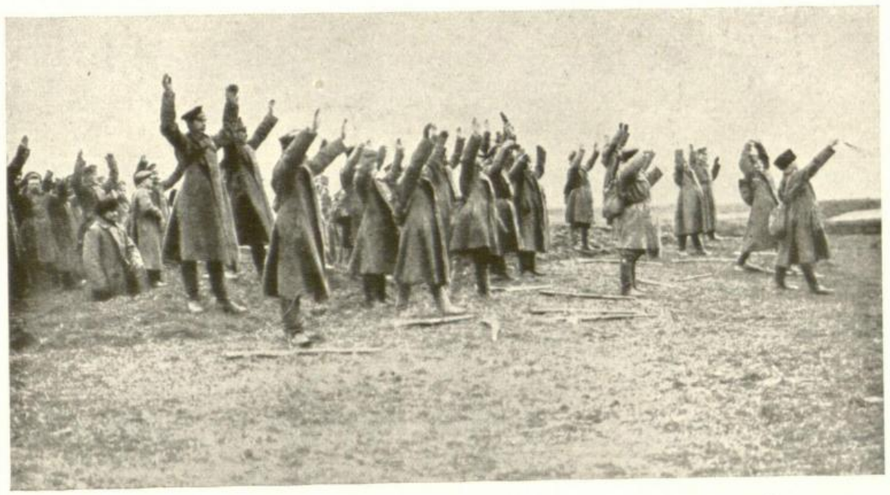

5. Бољшевичком агитацијом заведени **руски војници бацају оружје и предају се.**

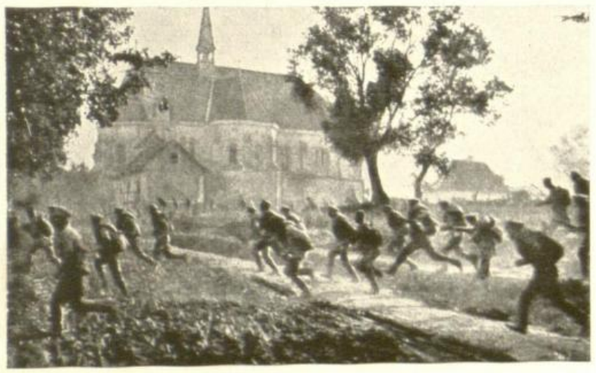

6. Руси заражени **бољшевизмом бегају с фронта.**

7—8. Узалуд **енглески официри задржавају бегунце**-зараза је захватила фронт.

9. Узалуд **Керенски позива трупе** на одбрану части и отаџбине.

1. **Car Wilhelm i Feldmaršal Princ Leopold** na položaju Zlota Gora. 2. Nemačka artilerija **u blatnjavom zemljištu** pred Jakovštatom. 3. **Polje smrti** pred Kisilinom. 4. Austrijanci u nastupanju kroz **zapaljena ruska sela.** 5. Boljševičkom agitacijom zavedeni, **ruski vojnici bacaju oružje i predaju se.** 6. Rusi zaraženi boljševizmom **begaju s fronta.** 7—8. Uzalud **engleski oficiri zadržavaju begunce**-zaraza je zahvatila front. 9. Uzalud **Kerenski poziva trupe** na odbranu časti i otadžbine.

1. **L'Empereur Wilhelm et le Feldmarschall, le Prince Leopold** sur la position de Zlota Gora. 2. L'Artillerie allemande dans **des terres argileuses** devant Jakobstadt. 3. **Le champ de la mort** devant Kisilin. 4. Les Autrichiens avancent à travers des **villages russes incendiés.** 5. Des Soldats russes trompés par l'agitations bolcheviste **jette leurs fusils et se rendent à l'ennemi.** 6. Les Russes pris de Bolchevisme **fuient le front.** 7—8. En vain **les officiers anglais forcent les fugitifs à retourner.** Cette épidémie s'est emparée du front entier. 9. En vain **Kerenski rappelle les troupes** pour la défense de l'honneur et de la patrie.

1. **Emperor Wilhelm and Fieldmarshal Prince Leopold** on the Zlota Gora position. 2. German artillery in a difficult **position** before Jakobstadt. 3. **Field of dead** before Kissilin. 4. Austrian advance through Russian **villages which have been set on fire.** 5. Russian soldiers who have been led astray by Bolshevist Agitators **throw down** their arms **and surrender to the enemy.** 6. Russians affected by Bolshevism **flee from the front.** 7—8. In vain the English **officers try to force the fugitives to go back,** the epidemic has taken possession of the entire front. 9. In vain **Kerenski calls the troops** to defend Honour and Country.

Большевичке главе и револуционари. Boljševičke glave i revolucionari. Des Têtes bolchevistes et révolutionnaires. Bolshevist ch'e's and Revolutionists.

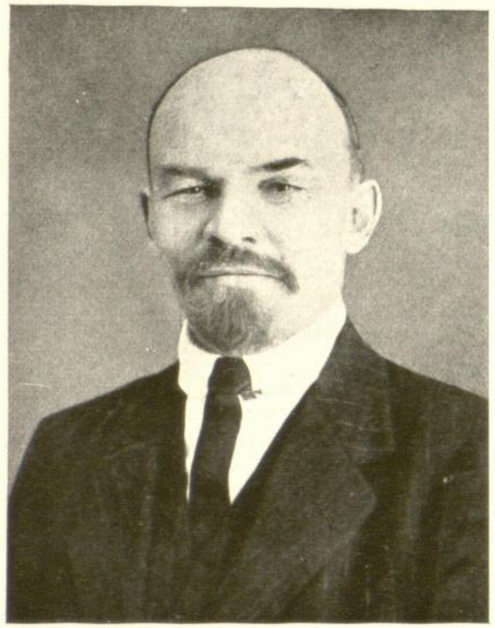

1. **В. Уљанов-„Лењин“, Председник Руских Совјета.**

2. **Л. Бронштајн „Троцки“,** Комесар Спољних Послова, доцније Војске и Морнарице.

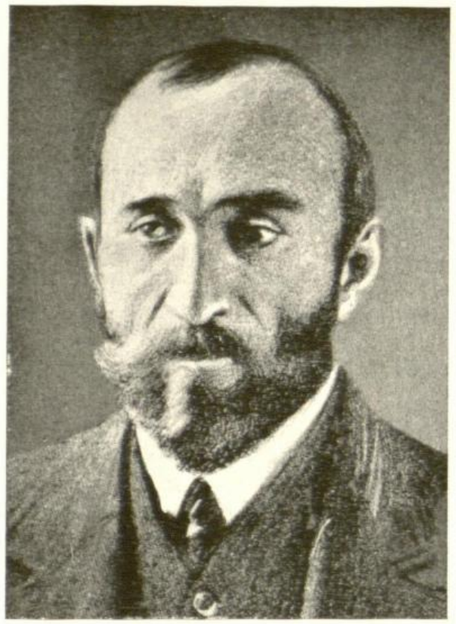

3. **Чеидзе,** Председник радничког совјета.

4. г-ђа Колонтај, Комесар социјалне помоћи.

5. Прапорчик **Крилењко,** Комесар ратни.

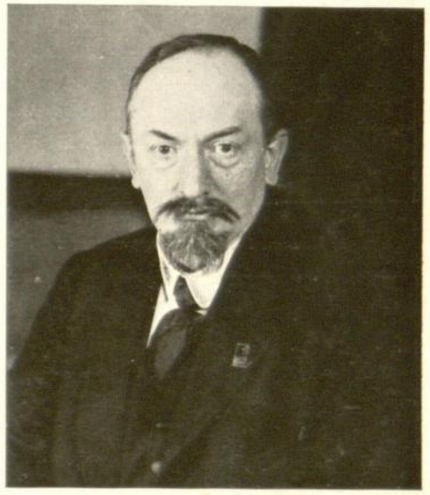

6. **Чичерин,** доцнији Комесар Спољних послова.

7. **Посланици уставотворне скупштине,** сакупљени у Петрограду и насилно растурени од бољшевика.

8. Манифестације на дан 5. априла **жртвама револуције.**

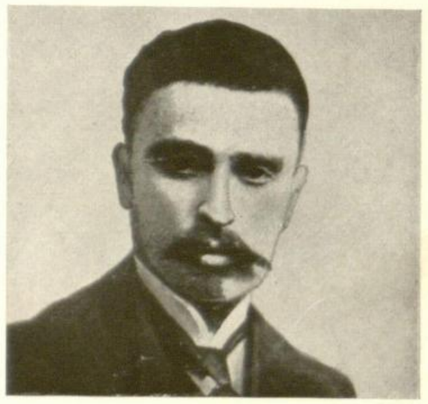

9. **Церетели,** мобилизовао општу продукцију.

1. **V. Uljanov-„Lenin“,** Predsednik Ruskih Sovjeta. 2. **L. Braunstein „Trocki“,** Komesar Spoljnih Poslova, docnije Vojske i Mornarice. 3. **Čeidze,** Predsednik Radničkog Sovjeta. 4. Gdja **Kolontaj,** Komesar Socijalne Pomoći. 5. Praporčik **Kriljenko,** Komesar Ratni. 6. **Čičerin,** docniji Komesar Spoljnih Poslova. 7. **Poslanici Ustavotvorne Skupštine** sakupljeni u uetrogradu i nasilno rastureni od boljševika. 8. Manifestacije na dan 5. aprila **žrtvama revolucije.** 9. **Cereteli,** proklamova opštu mobilizaciju celokupne narodne produkcije.

1. **V. Uljanov-Lenin,** Président des Sovjets russes. 2. **L. Braunstein** «Trotzki», le Commissaire du Ministère des Affaires étrangères plus tard de l'Armée et de la Marine. 3. **Čeidze,** le Président du Conseil des Ouvriers. 4. Madame **Kolontaj,** Commissaire du Secours Social. 5. Prapórčik **Krilenko,** Commissaire de la Guerre. 6. **Čičerin,** l'aide de Trotzki et son successeur au Ministère des Affaires étrangères. 7. **Les députés de la Chambre constituante** rassemblés à Petrograd, furent chassés de force, par les bolchevistes. 8. Manifestation du 5 Avril pour **les victimes de la Révolution.** 9. **Cereteli,** proclama la mobilisation générale des produits nationaux.

1. **V. Uljanov-Lenin,** President of the Russian Soviets. 2. **L. Braunstein "Trotzki",** Commissioner of the Foreign Office, later on of the Army and Navy. 3. **Čeidze.** President of the Worker Council. 4. Madame **Kolontaj,** Commissionaire of the Socialistic Aid. 5. Praporčik **Kriljenko,** War Commissioner. 6. **Čičerin,** Trotzki's helper and successor in the Foreign Office. 7. **The delegates of the Constitutional Parliament** assembled in Petrograd, were forcibly chased away by Bolshevists. 8. The Demonstration for **the victims of the Revolution** an April 5th. 9. **Cereteli** proclaims general mobilisation of the national production.

1. Москва. **Ревн револуционих трупа** за време Привремене Владе.

2. **Централни комитет** совјетске власти. 1. Урицки, 2. Троцки, 3. Свердлов, 4. Зиновјев. 5. Фајерман и 6. товарищч Михаил из Капри-школе.

4. **Жене из бољих кућа** (буржујке) побијене без суда и пута.

5. **Професори и индустријалци** (буржији) побијени без разлога.

6. **Јуровски,** убица цара и породице.

3. **Улична борба** у Петрограду 17. јула 1917. год.

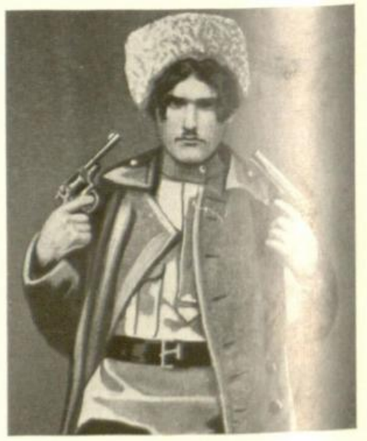

7—8. Бољшевици 9. новембра 1917. год. оборише привремену народну владу и богату **Русију претворише у људску касапницу.** 9. **Џелат** сатански гледа жртву.

1. Moskva. **Revi revolucionih trupa** za vreme Privremene Vlade. 2. **Centralni komitet** sovjetske vlasti. 1. Uricki, 2. Trotzki, 3. Sverdlov, 4. Zinovjev, 5. Feuerman, i 6. tovarišč Mihail iz Kapri-škole. 3. **Ulična borba** u Petrogradu 17. jula 1917. god. 4. **Žene iz boljih kuća** (buržujke") pobijene bez suda i puta. 5. **Profesori i industrijalci** („buržuji") pobijeni bez razloga. 6. **Jurovski,** ubica Cara i porodice. 7—8. Boljševici 9. novembra 1917 god. oboriše privremenu narodnu vladu i bogatu **Rusiju pretvoriše u ljudsku kasapnicu.** 9. **Dželat** satanski gleda svoju žrtvu.

1. Moscou. **Revue des troupes de la Révolution** au temps du gouvernement provisoire. 2. **Comité central** du gouverment soviétique: 1. Uricki. 2. Trotzki. 3. Sverdlov. 4. Zinovjev. 5. Feuermann. 6. Camarade Mihail de l'école de Capri. 3. **Les combats dans les rues** de Petrograd 17 juillet 1917. 4 **Les dames de la haute société** (»buržujkes») assassinées sans tribunal et sans raison. 5. **Des professeurs et des industriels** (»buržuji») assassinés sans raison. 6. **Jurovski,** le meurtrier du Tsar et de Sa famille. 7—8. Le 9 novembre 1917, les bolchévistes renversent le Gouvernement Provisoire et **transforment la Russie fertile en une boucherie humaine.** 9. **Le bourreau** contemple avec des regards diaboliques sa victime.

1. Moscow. **Review of the revolutionary troops** at the time of the temporary Government. 2. **Central** Committee of the Sovjet government. 1. Uricki, 2. Trotzki. 3. Sverdlov, 4. Zinovjev. 5. Feuermann, 6. Partisan Michail from Kapri-school. 3. **Street-fighting** at Petrograd 14th July 1917. 4. **Women of high Society** ("Buržujke") murdered without trial and without any cause. 5. **Professors and merchants** ("Buržuji") of high standing murdered without any cause. 6. **Jurovski,** the Murderer of the Czar and his family. 7—8. Bolshevistic Government Nov. 9th 1917 overthrew the temporary Government and **changed Russia into a terrible human slaughter-house.** 9. The **Executioner,** with a devilish expression gazes at his victims.

1. Чланови **делегације Централних Сила:** генерал Хофман (Немачка), Чернин (Аустрија), Талат Паша (Турска) и фон Килман (Немачки Држ. Секретар).

2. Чланови **Украјинске Делегације** (с лева) Љубински, Голубовић, Левитски, Лисенки, Полосов, и Севрјук закључише сепаратни мир 9. фебруара 1918. г. у Брест-Литовску.

3. Чланови **руске-брест-литовске делегације:** (доле) Каменев, А. Јофе, г-ђа А. Биценко, (горе) капетан Липски, Стучка, Троцки и Карахан.

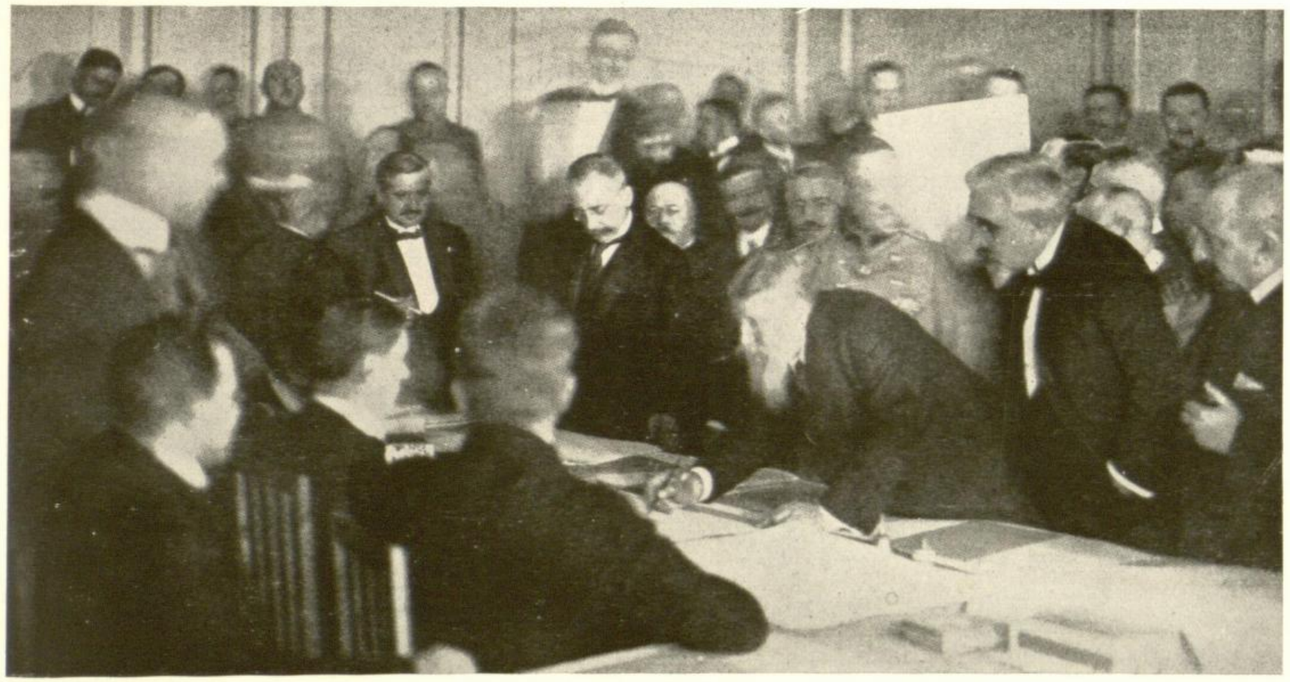

4. **Брат Бугарин,** Министар Председник Радославовп отписује заједно са Талат Пашом Украјини смртну пресуду. (Phot. Bruckmann)

5. **Преговори и потпис примирја у Брест-Литовску.** 1. Каменев, 2. Јофе, 3. г-ђа Биценко, 4. Руски контрадмирал Алтфатер, 5. Липски, 6. Карахан, 7. руски пуковник Фоке, 8. Зеки Паша, 9. фон Мери (Аустр.), 10. Принц Леополд, 11. Хофман, 12. **Ганчев, бугарски пуковник,** 13. Хори, капетан морнарице, 14. Хај, капетан, 15. Бринкман, мајор, 16. фон Камеке, мајор, 17. фон Розенберг, капетан, 18. фон Мирбах, мајор. **Мир потписан 11 фебруара 1917. год.**

1. Članovi **delegacije centralnih sila:** general Hoffmann (Nemačka), Czernin (Austrija), Talat Paša (Turska), von Kühlmann (Nemački drž. sekretar). 2. Članovi **Ukrajinske Delegacije** (s'leva) Ljubinski, Golubovič, Levicki, Lisenki, Polosov i Sevrjuk, zaključiše separatni mir 9. februara 1918. god. u Brest-Litovsku. 3. Članovi **ruske-brest-litovske delegacije** (dole): A. Kamenev, A. Joffe, g-dja A. Bicenko, (gore) kapetan Lipski, Stučka, Trotzki i Karahan. 4. **Brat Bugarin,** Ministar Predsednik Radoslavov potpisuje zajedno sa Talat Pašom Ukrajini smrtnu presudu. 5. **Pregovori i potpis primirja u Brest-Litovsku.** 1. Kamenev, A. Joffe, 3. g-dja Bicenko, 4. Ruski kontradmiral Altvater, 5. Lipski, 6. Karahan, 7. Ruski pukovnik Fokke, 8. Zeki Paša, 9. von Méry (Austrija), 10. Prince Leopold, 11. Hoffmann, 12. **Gančev, bugarski, pukovnik,** 13. Horn, kapetan mornarice, 14. Hey, kapetan, 15. Brinckmann, major, 16 von Kameke, 17. von Rosenberg, kapetan, 18. von Mirbach, major. **Mir potpisan 11. februara 1917. god.**

1. Les membres de **la délégation des puissances centrales:** général Hoffmann (Allemagne), Comte Czernin (Autriche), Talat Pacha (Turquie), von Kühlmann, le Secrétaire d'Etat allemand. 2. Les membres de **la délégation ucrainienne** (à partir de gauche) Ljubinski, Golubovič, Levitski, Lisenki, Polosov, Sevrjuk, ont conclu une paix séparée le 9 février 1918 à Brest-Litovsk. 3. Les membres de **la délégation russe** de Brest-Litovsk: (en bas assis) Kamenev, A. Joffé, Madame A. Bicenko (en haut debout, à partir de gauche) capitaine Lipski, Stučka, Trotzki, Karahan. 4. **Le «frère Bulgare» Radoslavov,** Président du Conseil, signe en même temps avec Talat Pacha le jugement de mort de l'Ukraine. 5. **Négociations et signature du traité de Paix de Brest-Litovsk.** Les signataires signant la paix le 11 février 1917: 1. Kamenev, 2. Joffé, 3. Madame A. Bizenko, 4. le Contre-amiral russe Altvater, 5. Lipski, 6 Karahan, 7. lt. colonel russe Fokke, 8. Zeki Pacha, 9. von Méry (Autriche), 10. Prince Léopold, 11. le général Hoffmann, 12. le **colonel bulgare Gančev,** 13. Horn, capitaine de vaisseau, 14. Hey, capitaine, 15. Brinkmann, commandant, 16. v. Kameke, commandant, 17. Rosenberg, capitaine, 18. von Mirbach, commandant; **le traité fut signé le 11 février 1917.**

1. Members of the **Delegation of the Central Powers:** General Hoffmann (Germany), Graf Czernin (Austria), Talat Pasha (Turkey), von Kühlmann (German Secretary of State). 2. Members of the **Ukraine Delegation** From the left: Lubinski, Golubovič, Levicki, Lisenski, Polosov, Sevrjuk, made a separate Peace at Brest-Litovsk on 9th of February 1918. 3. Members of the **Russian Brest-Litovsk Delegation** (sitting below) L. Kamenev, A. Joffe, Madame A. Bicenko, (standing from the left) Captain Lipski, Stučka, Trotzki, Karahan. 4. **"Bulgarian brother"** — Prime Minister **Radoslavov,** signs the death warrant for the Ukrajina simultaneously with Talat Pasha. 5. **Negotiation and signing of the Treaty of Peace at Brest-Litowsk:** 1. Kamenev, 2. Joffe, 3. Madame Bicenko, 4. Russian Contre Admiral Altvater, 5. Lipski, 6. Karahan, 7. Russian Colonel Fokke, 8. Zeki Pasha, 9. von Méry (Austria), 10. Prince Leopold, 11. Hoffmann, 12. **Gančev Bulgarian Colonel,** 13. Horn Captain of Navy, 14. Hey, Captain, 15. Major Brinkmann, 16. Major v. Kameke, 17. Capt. v. Rosenberg, 18. v. Mirbach, Major. **Peace was signed on 11th of February 1917.**

1. **Макензен** и **Принц Борис** обилазе почасну чету.

2. **Арђентојану** са румунском делегацијом за примирје.

5. **Генерал Бертло** са својом француском мисијом реорганизовао је румунску војску и снабдео нужном спремом.

3. Краљ **Фердинанд** и **Братијану.**

4. **Пред потписом румунске капитулације,** за столом седе: Ахмед Месими бej, Барон Бурјан, фон Килман и Др. Радославов.

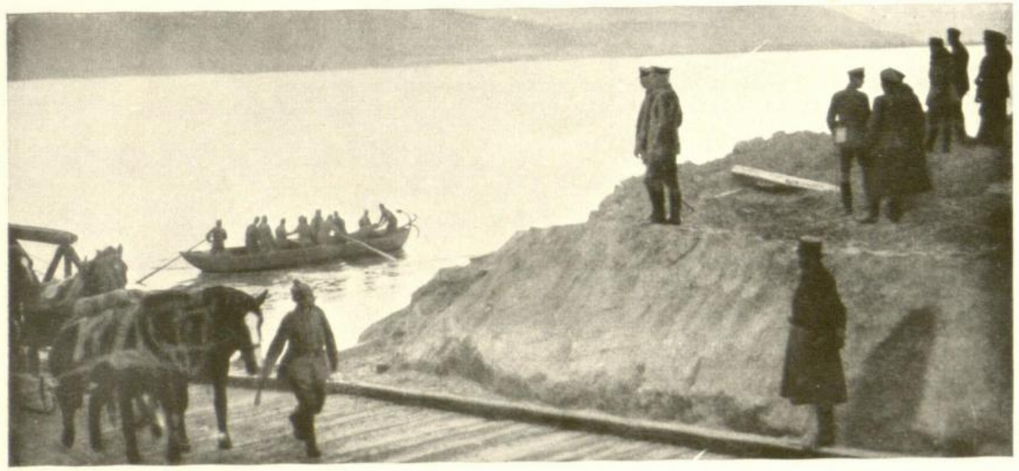

6. Макензен присуствује **прелазу Дунавске Армије код Свистова** преко Дунава у Румунију.

7. **Маргиломан,** румунски Министар Председник подписује **сепаратни мир.**

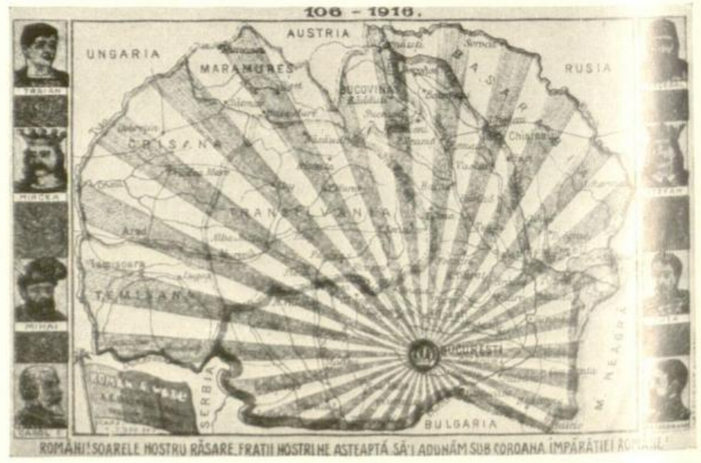

8. **Румунске Аспирације** — Карта објављена при об ави рата

1. **Mackensen** i Princ **Boris** obilaze počasnu četu. 2. **Argintoianu** sa rumunskom delegacijom za primirje. 3. Kralj **Ferdinand i Bratianu.** 4. **Pred potpisom rumunske kapitulacije,** za stolom sede: Ahmed Messimy bey, Baron Burian, v. Kühlmann i **Dr. Radoslavov.** 5. General **Berthelot** sa svojom francuskom misijom reorganizovao je rumunsku vojsku i snabdeo nužnom spremom. 6. Mackensen prisustvuje **prelazu Dunavske Armije** kod Svistova preko Dunava u Rumuniju. 7. **Marghiloman,** rumunski Ministar Predsednik, potpisuje **separatni mir.** 8. **Rumunske aspiracije**-karta objavljena pri objavi rata.

1. **von Mackensen** et le **Prince Boris** passant devant la compagnie d'honneur. 2. **Argintoianu** avec la commission de l'armistice roumaine. 3. Le Roi **Ferdinand** et **Bratianu.** 4. **Immédiatement avant la signature de la capitulation roumaine;** à la table sont assis: Achmed Messimy Bey, le baron Burian, v. Kühlmann et **Dr. Radoslavov.** 5. Le **général français Berthelot** avec sa mission a réorganisé l'armée roumaine et l'a pourvue du nécessaire. 6. v. Mackensen **assiste au passage du Danube** de l'Armée danubienne en Roumanie près de Svistov. 7. **Marghiloman,** Président du Conseil, signe la paix séparée et la capitulation. 8. **La carte des aspirations roumaines** qui fut publiée lorsque la guerre fut déclarée.

1. **von Mackensen** and **Prince Boris** watch the march past of the guard of Honour. 2. **Argintoianu** with Roumanian Armistic Commission. 3. King **Ferdinand** and **Bratianu.** 4. **Immediately before the signing** of the Roumanian **Capitulation.** Messimy Bey, Baron Burian, von Kühlmann and Dr. **Radoslavov.** 5. General French Berthelot with his mission reorganised the Roumanian Army and equipped it with the most necessary things. 6. von Mackensen **is present at the crossing** of the Danube Army over the Danube at Svistovo to Roumania. 7. **Marghiloman** Roumanian Prime Minister signs a separate Capitulation — Peace! 8. **Roumanian Aspiration Map** which was published when the war broke out.

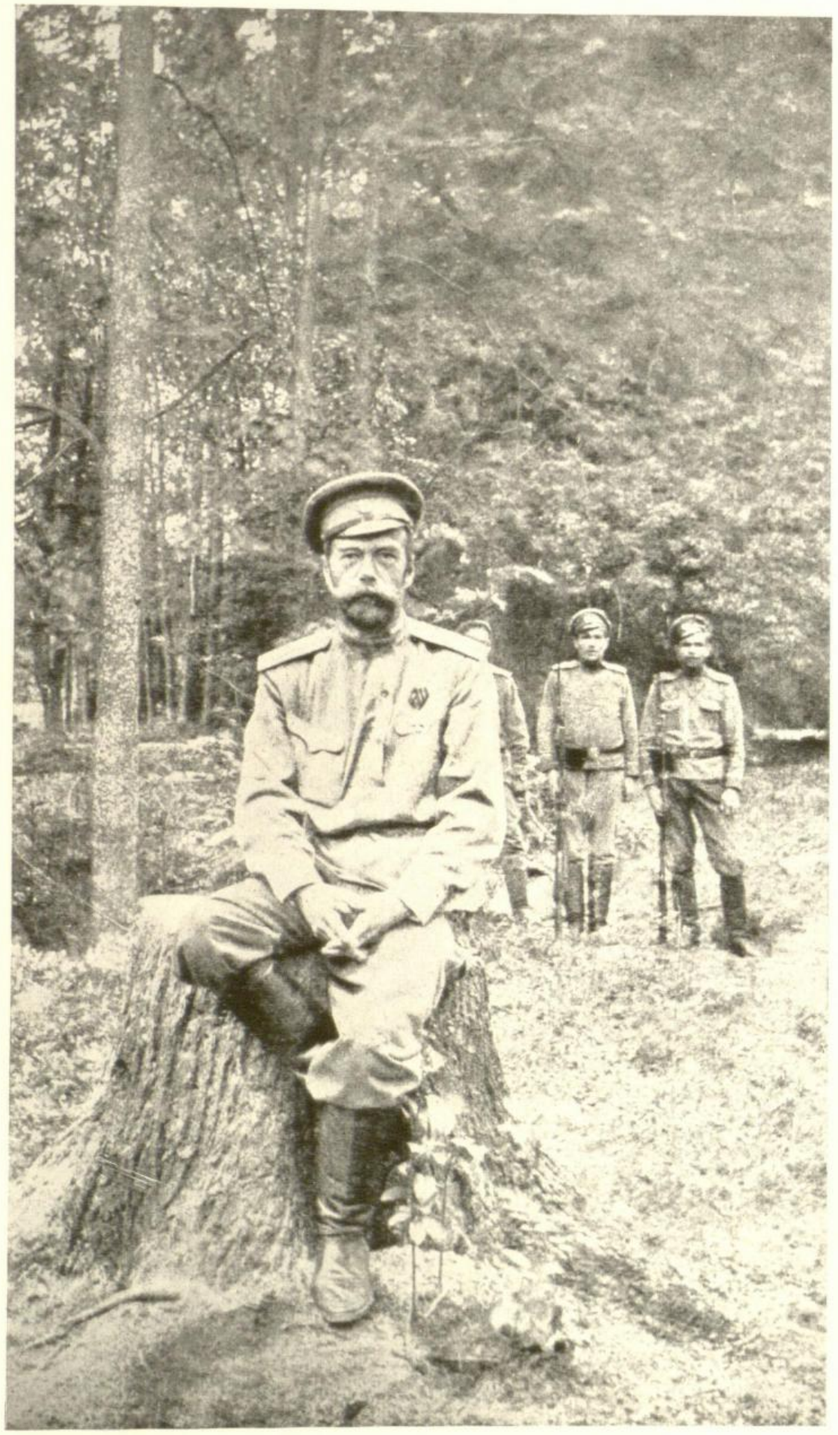

1. Цар Николај **под стражом** у Царском Селу.

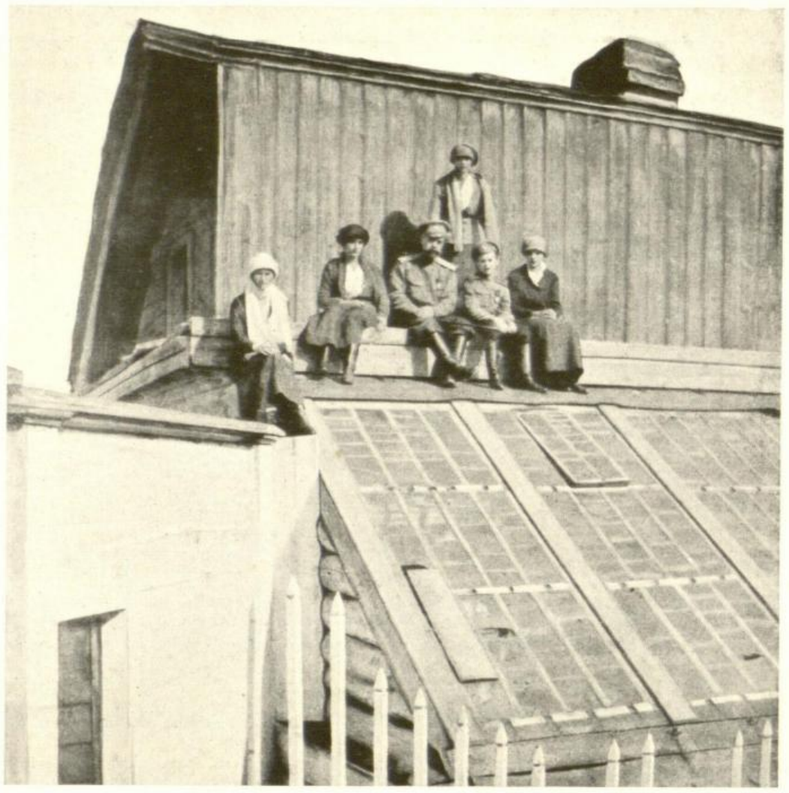

2. У Тоболску; **Цар и његова деца** сунчају се на крову куће, где су затворени.

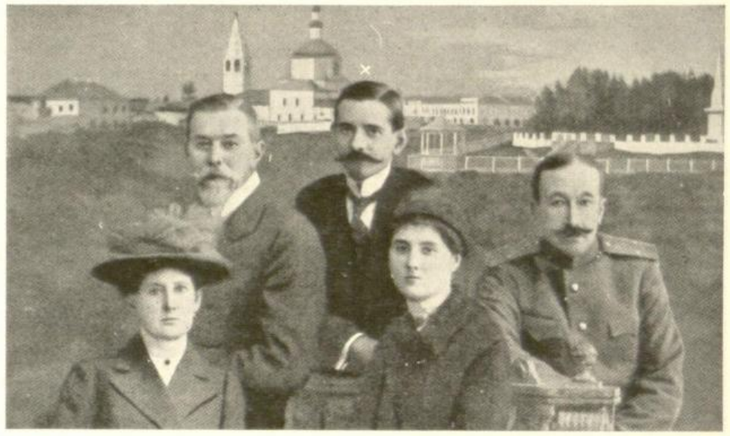

3. **Убијена царева пратња:** г-ца Шнајдер, грофица Хендрикова, кнез Долгоруки и генерал Татичев (Жијар ⚔ се спасао).

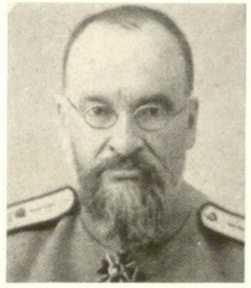

4. **Др. Боткин,** царев лекар, убијен кад и Цар.

5. **Генерал Духонин,** следбеник Алексејева, убијен од бољшевика на станици у Могиљеву.

6. **Соба** у дому Ипатијева у Екатаринбургу, **у којој је убијен Цар,** његова породица и пратња, ноћу између 16/17. јула 1918. год

7. Бољшевици **скидају споменике** руских царева.

1. Car Nikolaj **pod stražom** u Carskom Selu. 2. U Tobolsku, **Car i njegova deca** sunčaju se na krovu kuće gde su zatvoreni. 3. **Ubijena careva pratnja:** g-ca Schneider, grofica Hendrikova, knez Dolgoruki i general Tatičev (Gillard ⚔ se spasao). 4. **Dr. Botkin,** carev lekar, ubijen **kad** i Car. 5. **General Duhonin,** sledbenik Aleksijeva, ubijen od bolševika na stanici u Mogiljevu. 6. **Soba** u domu Ipatijeva u Ekatarinburgu **u kojoj je ubijen Car,** njegova porodica i pratnja, noću između 16.-17. jula 1918. god. 7. Boljsevici **skidaju spomenike** ruskih careva.

1. Le Tsar Nikolaj à Carskoje Selo **sous la surveillance** de la garde. 2.A Tobolsk, **le Tsar et ses enfants** s'asseyent au soleil sur le toit de la maison, toujours surveillés par une garde. 3. **Les personnes assassinées** qui accompagnaient la famille du Tsar: Mademoiselle Schneider, Comtesse Hendrikova, le prince Dolgurki et le général Tatičev (Gilliard ⚔ a réussi à se sauver). 4. **Dr. Botkin,** le médecin du Tsar fut assassiné en même temps que le Tsar. 5. **Le général Duhonin,** successeur du généralissime Aleksijev, fut assassiné par des bolchevistes à la gare de Mogilev. 6. **La chambre** dans la maison de Ipatiev à Ekatarinenburg, **dans laquelle le Tsar,** sa famille et sa suite **furent assassinés** dans la nuit du 16 au 17 juillet 1918. 7. Les bolchévistes **enlèvent les monuments** des anciens Tsars russes.

1. Czar Nikolaj in Zarskoe Selo **under supervision.** 2. In Tobolsk the **Czar and his Children** sit on the roof in the sun. under supervision. 3. The **murdered suite** of the Czar's family: Fräulein Schneider Countess, Hendrikova Prince Dolgoruki and general Tatičev (only Gilliard ⚔ escaped). 4. **Dr. Botkin,** the Czar's physician, was murdered at the same time as the Czar. 5. **General Duhonin,** successor to the Commander in Chief, Aleksejev murdered at the Railway Station in Mogiljev. 6. **The room** in the house of Ipatiev in Ekaterinenburg **in which the Czar,** his family and Suite **were murdered** between the 16th and 17th of July 1918. 7. The Bolshevists **remove the monuments** of the former Russian Czars.

1. **Пол Клодел,** Француски Посланик у Рио Жанеро (Бразилија).

2. **Др. Венцеслау Браз,** стари Председник Републике Бразилије.

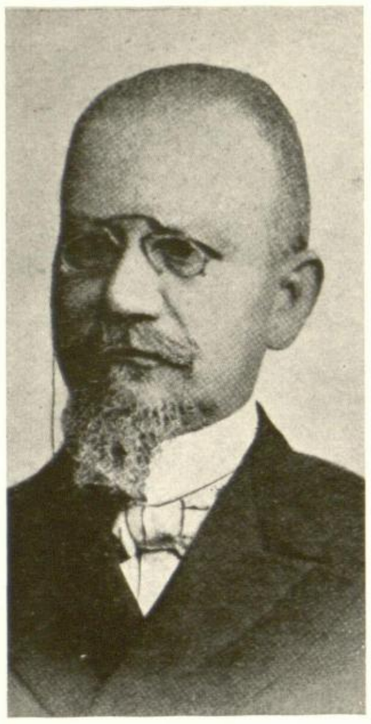

3. **Родригес Алвес,** нови Председник Републике Бразилије.

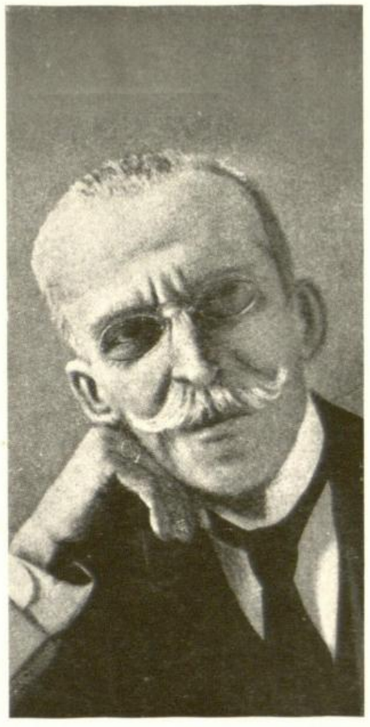

4. **Руј Барбоза,** сенатор, анимирао Бразилију за рат а са њом и целу Јужну Америку.

5. **Жосе Гутирез-Гера,** Председник Републике Боливије.

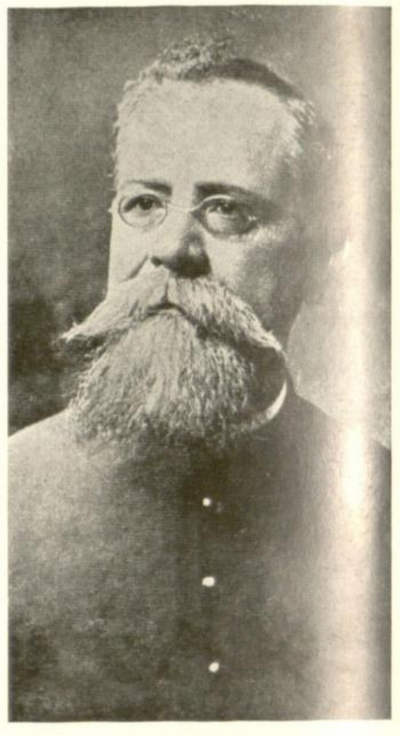

6. Генерал **В. Каранца,** Председник Републике Мексико (убијен 1920. г.)

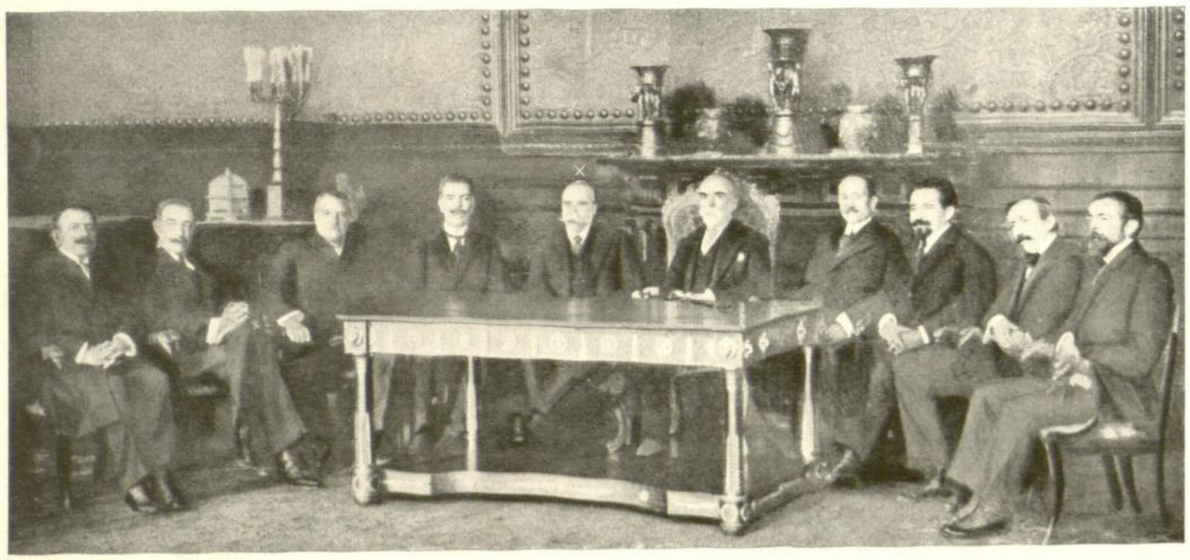

7. **Бернадино Махадо,** Председник Републике Португалије и **де Алмеида** (×), Министар Председник, држе ратни савет народне одбране; Португалија је објавила рат 9. марта 1916. год.

8. **Венцеслао Браз,** Председник Републике Бразилије, потписује 26. октобра 1917. год. указ о објави рата Немачкој.

(Phot. L'Illustration)

1. **Paul Claudel,** Francuski Poslanik u Rio Janeiro (Brazilija). 2. **Dr. Venceslau Braz,** stari Predsednik Republike Brasilije. 3. **Rodrigues Alwes,** novi Predsednik Republike Brazilije. 4. **Ruy Barbosa,** senator, animirao Braziliju za rat a sa njom i celu Južnu Ameriku. 5. **Jose Gutierrez Guerra,** Predsednik Republike Bolivije. 6. General **V. Carranza,** Predsednik Republike Mexiko (ubijen 1920. g.). 7. **Bernardino Mahado,** Predsednik Republike Portugalije i **de Almeida** × Ministar Predsednik, drže ratni savet narodne odbrane; Portugalija je objavila rat 9. marta 1916. god. 8. **Venceslau Braz,** Predsednik Republike Brazilije, potpisuje 26. oktobra 1917. god. ukaz o objavi rata Nemačkoj.

1. **Paul Claudel,** Ministre français à Rio de Janeiro (Brésil). 2. **Dr. Vinceslau Braz,** ancien Président du Brésil. 3. **Rodrigues Alves,** nouveau Président du Brésil. 4. **Ruy Barbosa,** sénateur avait animé le Brésil et avec cela le sud entier de l'Amérique pour la guerre. 5. **José Gutierrez Guerra,** le Président de la République de Bolivie. 6. **Le général V. Carranza,** Président de la République du Mexique (fut assassiné en 1920). 7. **Bernadino Mahado,** Président de la République du Portugal, et **de Almeida,** Président du Conseil, tiennent le conseil de guerre pour la défense nationale. Le Portugal a déclaré la guerre le 9 mars 1916. 8. **Venceslau Braz,** Président de la République du Brésil signe le 26 octobre 1917 le décret de la déclaration de guerre à l'Allemagne.

1. **Paul Claudel,** french Minister at Rio de Janeiro (Brazil). 2. **Dr. Vinceslau Braz,** former President of Brazil. 3. **Rodrigues Alves,** the new President of Brazil. 4. **Ruy Barbosa,** Senator had interested Brazil, and with it the whole of South America in the war. 5. **Jose Gutierrez Guerra,** President of the Bolivian Republic. 6. General **V. Carranza,** President of the Mexican Republic (was murdered in 1920). 7. **Bernardino Mahado,** President of the Portugese Republic and **de Almeida** ×, Prime Minister hold a Council of war about the National Defence. Portugal declared war on 9th March 1916. 8. **Venceslau Braz,** President of the Brazilian Republic signs the edict for the declaration of war.

1. **В. Вилсон,** Председник Америчких Сједињених Држава (објавио рат Немачкој).

2. **Т.Рузвелт,** ранији Председник Сједињених Америчких Држава.

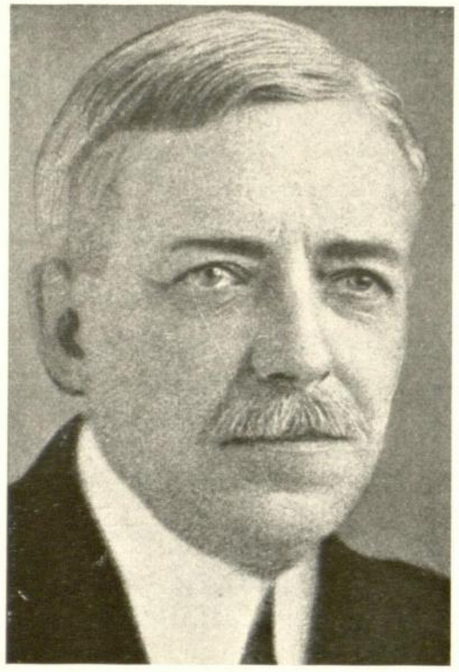

3. **Р. Ленсинг,** Држ. Секретар Мин. Спољ. Послова.

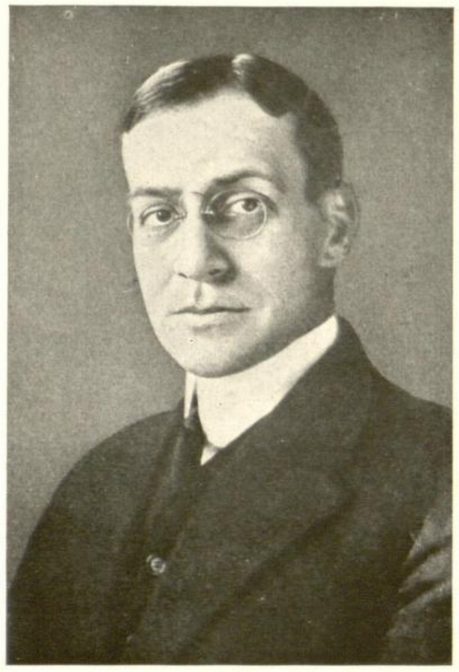

4. **Н. Бекер,** Министар Војни.

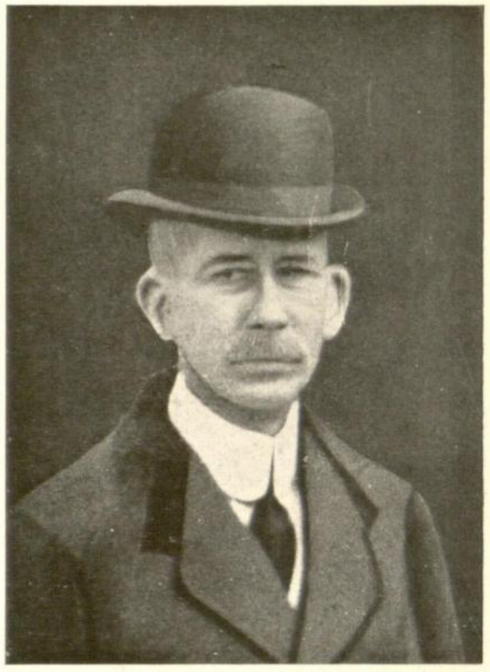

5. **Пуковник Хаус,** Вилсонов заступник у Европи.

6. **В. Мак Аду,** Подсекретар државних финансија, доцније Директор железница.

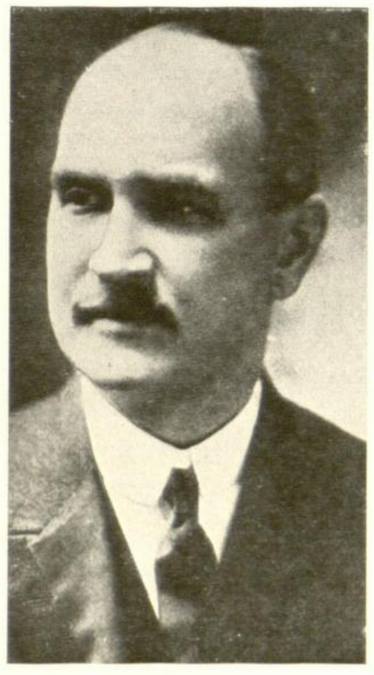

7. **Д. Хјустон,** Министар Земљорадње.

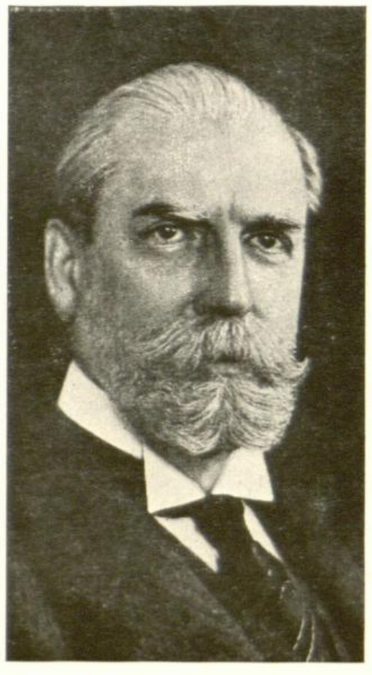

8. **Е. Хјуз,** против кандидат Вилсону, доцније Државни Секретар.

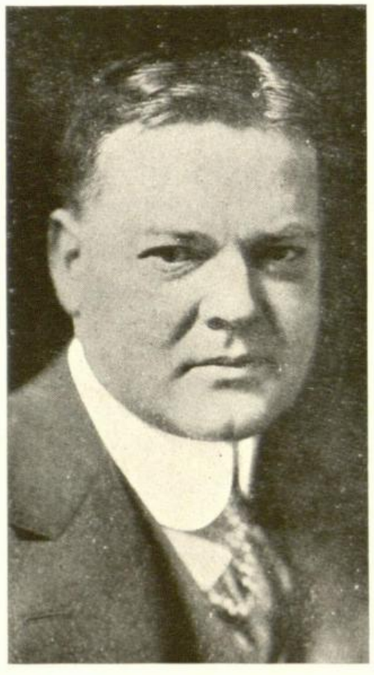

9. **К. Хувер,** Генерални Начелник Исхране, доцније Државни Секретар.

10. **Даниелс,** Министар Марине.

11. **Х. Харјес,** Председник централног комитета америчке помоћи.

1. **W. Wilson,** Predsednik Američkih Sjedinjenih Država (objavio rat Nemačkoj). 2. **T. Roosevelt,** raniji Predsednik Sjedinjenih Američkih Država. 3. **R. Lansing,** Drž. Sekretar Min. Spoljnih Poslova. 4. **N. Baker,** Ministar Vojni. 5. **Pukovnik House,** Vilsonov zastupnik u Evropi. 6. **W. Mac Adoo,** Podsekretar državnih finansija, docnije Direktor železnica. 7. **D. Houston,** Ministar Zemljoradnje. 8. **E. Hughes,** protiv kandidat Vilsonu, docnije Državni Sekretar. 9. **C. Hoover,** Generalni Načelnik Ishrane, docnije Državni Sekretar. 10. **Daniels,** Ministar Marine. 11. **H. Harjes,** Predsednik centralnog komiteta američke pomoći.

1. **W. Wilson,** Président des Etats Unis (décrèta la déclaration de guerre). 2. **T. Roosevelt,** ancien Président des Etats Unis. 3 **R. Lansing,** Sécrétaire d'Etat au ministère des Affaires étrangères. 4. **N. Baker,** Ministre de la guerre. 5. **Le colonel House,** le représentant de Wilson en Europe. 6. **W. Mac Adoo,** Sous-sécrétaire d'Etat des finances, plus tard directeur général des chemins de fer. 7. **D. Houston,** Ministre de l'agriculture. 8. **E. Hughes,** le Contre-Candidat de Wilson, plus tard Sécrétaire d'Etat. 9 **C. Hoover,** Chef général du ravitaillement. plus tard Sécrétaire d'Etat. 10. **Daniels,** Ministre de la Marine. 11. **H. Harjes,** Président du Comité central du secours américain.

1. **W. Wilson,** President of the United States (has issued a decree for the declaration of war). 2. **T. Roosevelt,** Former President of the USA. 3. **R. Lansing,** State Secretary of the Ministry for foreign Affairs. 4. **N. Baker,** Minister of war. 5. **Colonel House,** Wilson's representative in Europe. 6. **W. Mac Adoo,** Under Secretary of the State finances, later general Director of Railways. 7. **D. Houston,** Agricultural Minister. 8. **E. Hughes,** Wilson's opposing Candidate, later state secretary. 9. **C. Hoover,** General in Chief of the provision department, later state secretary. 10. **Daniels,** Naval Minister. 11. **H. Harjes,** President of the Central American aid Committee.

Америчке војсковође. Američke vojskovodje. Les chefs de l'armée américaine. American Army Commanders.

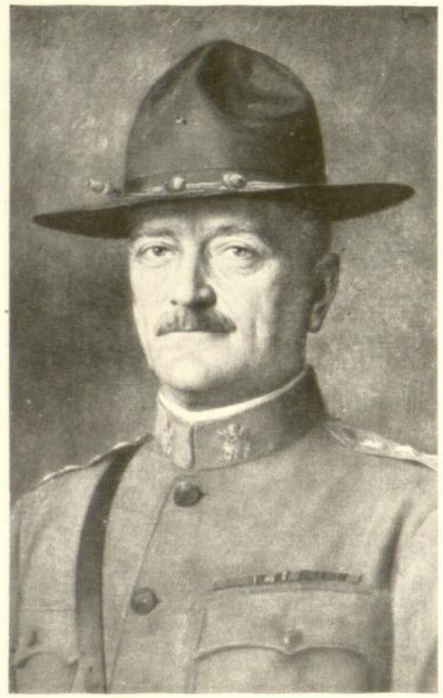

1. **Першинг,** ђен., Врхов. Заповед. амер. војске у Европи.

2. Ђенерал **X. Лигет** (I. Армија).

3. Ђенерал **Р. Булард** (II. Армија).

4. Ђенерал **Т. Блис** (III. Армија).

5. **Хју Скот,** Начелник Главног Ђенерелштаба.

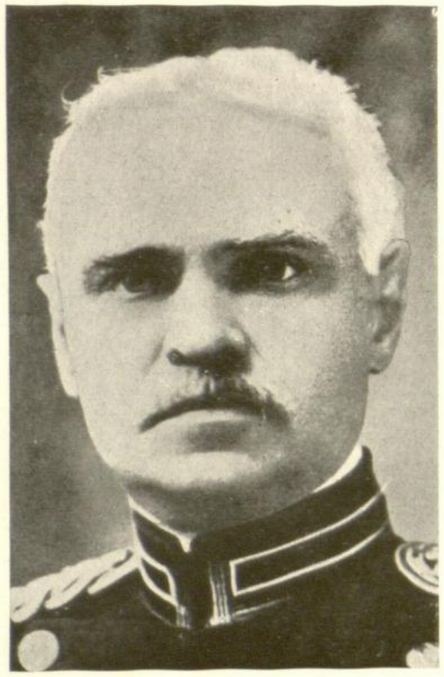

6. **Геталс,** сенатор, ђенерал, Шеф фабрикације ратне флоте.

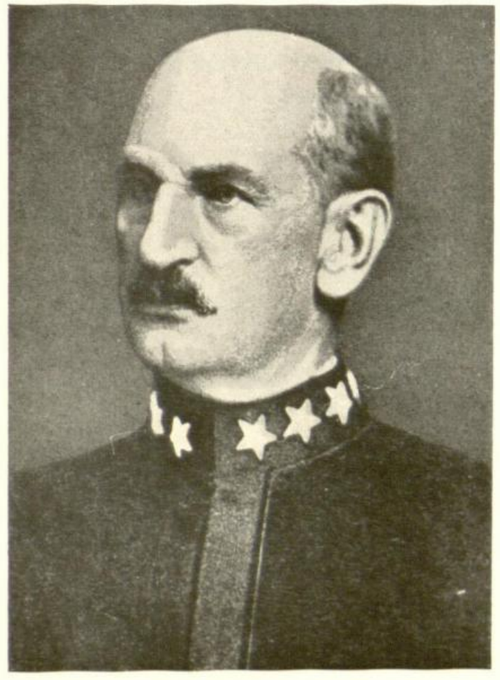

7. **Мејо,** адмирал, Командант Атлантске флоте.

8. **Вуд,** ђенерал, Врховни Заповедник америчанске оружане силе.

9. Ђенерал **Першинг** са својим штабом, на лађи „Инвикта", на путу за Француску.

1. **Pershing,** general, vrhovni zapovednik amerikanske vojske u Evropi. 2. Lieutenant general **H. Ligget** (I. Armija). 3. Lieutenant general **R. Bullard** (II. Armija). 4. General **T. Bliss** (III. Armija). 5. **Hugh Scott,** Načelnik Glavnog Generalštaba. 6. **Goethals,** senator, major general, Šef fabrikacije ratne flote. 7. **Majo,** admiral, Komandant Atlantske flote. 8. **Wood,** general, Vrhovni Zapovednik amerikanske oružane sile. 9. **General Pershing** sa svojim štabom, na ladji „Invicta", na putu za Francusku.

1. **J. Pershing,** le généralissime de l'armée américaine en Europe. 2. Le Lieutenant-Général **H. Liggett** (1re armée). 3. Le Lieutenant-Général **R Bullard** (2me armée). 4. Le général **T. Bliss** (3me armée). 5. Le général **Hugh Scott,** Chef du Grand Etat-Major. 6. Le sénateur **Goethals,** Major général, Commandant en chef de la construction de la flotte de guerre. 7. L'amiral **Majo,** le Commandant de la flotte de l'Atlantique. 8. Le général **Wood,** Généralissime des armées continentales américaines. 9. Le général **Pershing,** avec son Etat-Major à bord du bateau «l'Invicta» en route pour la France.

1. **J. Pershing,** the Commandant in Chief of the American Army in Europe. 2. Lieutenant General **H. Liggett** (1st Army). 3. Lieutenant General **R. Bullard** (2nd Army). 4. General **T. Bliss** (3rd Army). 5. General **Hugh Scott,** Chief of the General Staff. 6. **Goethals** Senator, Major General, Head of the Ship building works for the Navy. 7. Admiral **Majo,** Commandant of the Atlantic Fleet. 8. General **Wood,** Commandant in Chief of the American land forces. 9. General **Pershing** with his Staff on board "the Invicta" on their way to France.

1. У **Коломбеји** (Пансилванија) поздравна реч Жофру и Вивијанију.

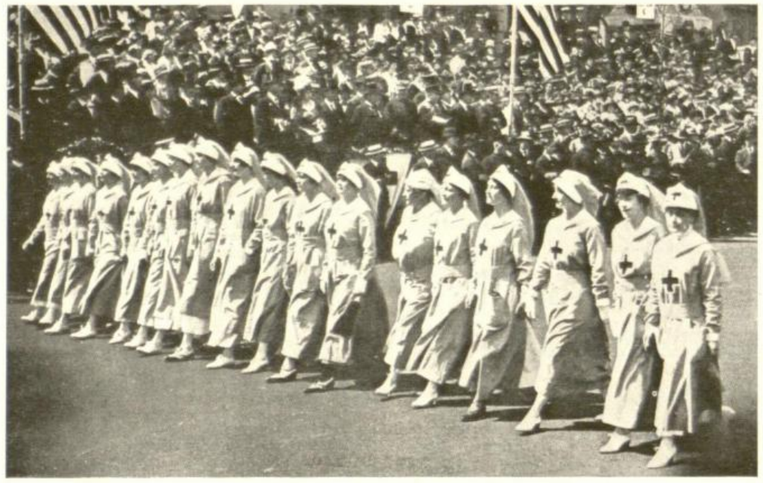

2. **Даме Црвеног Крста** дефилују пред Председником Вилсоном у Њујорку.

3. **Наше соколице** из Питсбурга опремале су добровољце чете „Зрињски".

5. **Пред поласком** добровољаца чете „Зрињски" из Питсбурга.

4. **Вилсон председава** владиној седници у Вашингтону В. Вилсон (1), Мак Аду, Грегори, Даниелс, Хјустон, Ленсинг (2), Вилсон (3), Бекер, Барлесон, Лен и Редфилд.

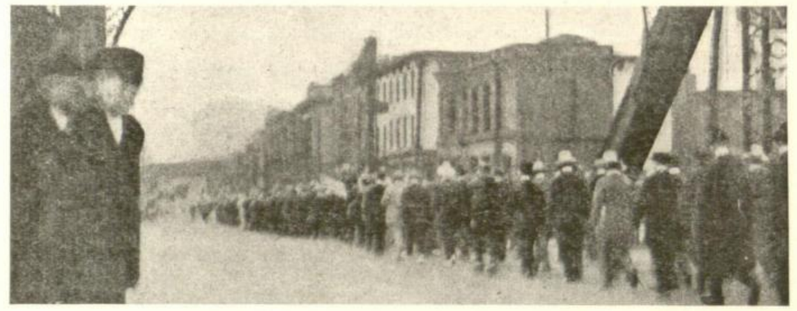

6. **Чета „Зрињски"** напушта Питсбург.

7. Марсељ. **Наша америкаиска добровољачка чета** са вођом Д. Иванчевићем.

1. **U Colombia-i** (Pansilvanija) pozdravna reč Joffre-u i Viviani-u. 2. **Dame Crvenog Krsta** defiluju pred Predsednikom Wilsonom u New York-u. 3. **Naše sokolice** iz Pittsburg-a opremale su dobrovoljce čete „Zrinjski". 4. **Wilson predsedava** vladinoj sednici u Washington-u: W. Wilson (1), Mac Adoo, Gregory, Daniels, Houston, Lansing (2), Wilson (3), Baker, Burleson, Lane, Redfield. 5. **Pred polaskom dobrovoljaca** čete „Zrinjski" iz Pittsburga. 6. **Četa „Zrinjski"** napušta Pittsburg. 7. Marseille. **Naša amerikanska dobrovoljačka četa** sa vodjom D. Ivančevićem.

1. **En Colombie** (Pensylvanie). Un professeur honore la France en présence de Joffre et de Viviani. 2. Les dames de la Croix Rouge défilent devant le Président Wilson à New-York. 3. **Nos sœurs** de Pittsburg ont preté leur aide à l'équipement du détachement des Volontaires «Zrinjski». 4. **W. Wilson préside** la séance du gouvernement à Washington: W. Wilson (1), Max Adoo, Gregory, Daniels, Houston, Lansing (2), Wilson (3), Baker, Burleson, Lane et Redfield. 5. Avant le départ du détachement des Volontaires «Zrinjski». 6. Le détachement des Volontaires «Zrinjski» traverse Pittsburg. 7. Marseille. Notre détachement de volontaires américains avec leur chef D. Jvančević.

1. A welcome for Joffre and Viviane **in Colombia** (Pensylvania). 2. The Ladies of the Red Cross Society file past President Wilson in New York. 3. **Our Sisters** from Pittsburgh have aided in the equipment of the Volunteer Detachment "Zrinjski". 4. W. Wilson presides at the Government Council in Washington. W. Wilson (1), Max Adoo, Gregory, Daniels, Houston, Lansing (2), Wilson (3), Baker, Burleson, Lane and Redfield. 5. Before departure of the Volunteer Detachment "Zrinjski" 6. The Volunteer Detachment "Zrinjski" marches through Pittsburgh. 7. Marseille. Our American Volunteer Detachment with their leader D. Jvančević.

Америчка војска стиже у Европу. Američka vojska stiže u Evropu. L'armée américaine arrive en Europe. The American Army arrives in Europe.

1. **Генерал Першинг** силази са лађе у Булоњи.

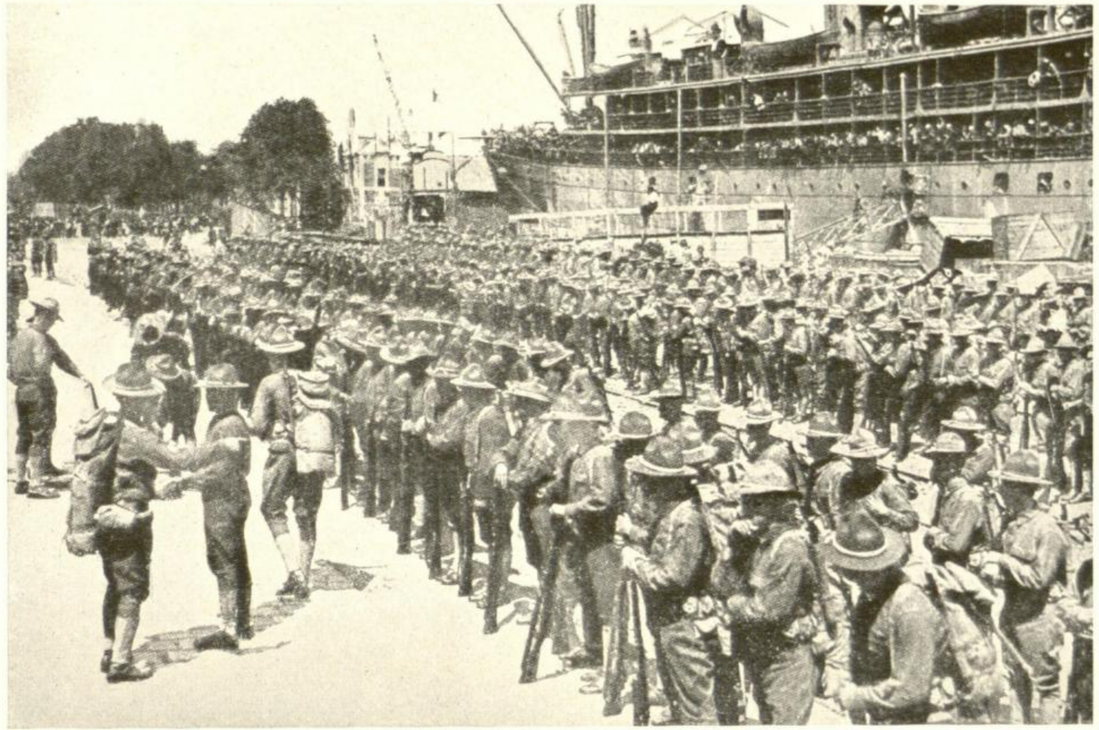

2. **Искрцавање** I. Америчке Армије у пристаништу Сан-Назер.

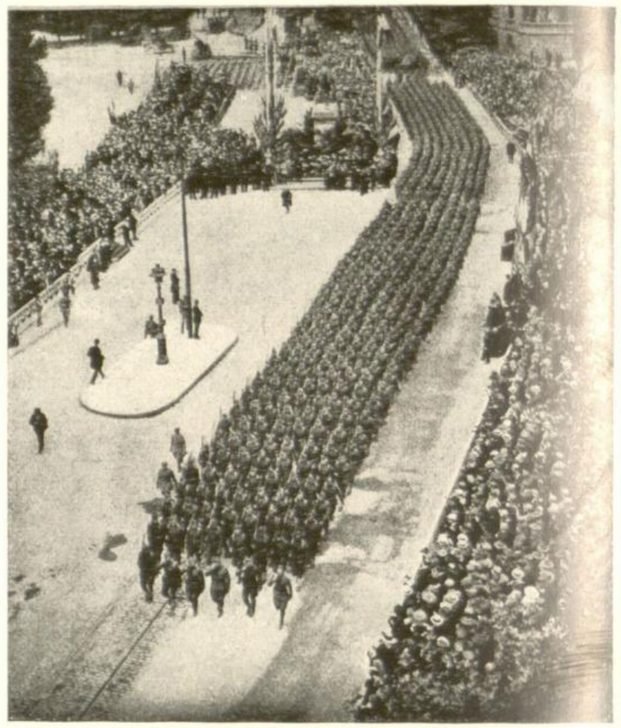

3. Америчке трупе маршују **кроз Париз.**

4. Пуковник **Рузвелт** држи један патриотски говор у Минеоли.

5. **Дефиловање америчких трупа** пред Министром Војним Бекером за време његовог бављења у Француској.

(Phot. L'Illustration)

1. **General Pershing** silazi sa ladje u Boulogne-i. 2. **Iskrcavanje** amerikanskih trupa u pristaništu Saint Nazaire 3. Amerikanske trupe maršuju **kroz Paris.** 4. Pukovnik **Roosevelt** drži jedan patriotski govor u Mineoli. 5. **Defilovanje amerikanskih trupa** pred Ministrom Vojnim Bakerom za vreme njegovog bavljenja u Francuskoj.

1. Le **général Pershing** débarque à Boulogne du vaisseau «Invicta». 2. **Débarquement** de la 1re Armée américaine au port de Saint-Nazaire. 3. Des troupes américaines **traversent Paris.** 4. Le colonel **Roosevelt** tient un discours patriotique à Mineola. 5. **Des troupes américaines défilent** devant le Ministre de la Guerre Baker pendant son séjour en France.

1. General Pershing disembarks at Boulogne. 2. **The disembarkment** of the American 1st Army in the Harbour of St. Nazaire. 3. American troops march **through Paris.** 4. Colonel **Roosevelt** makes a patriotic speech in Mineola. 5. **March past of the American troops** before Baker, Minister of war during his stay in France.

Наше трупе напуштају Русију. Naše trupe napuštaju Rusiju. Nos troupes quittent la Russie. Our Troops leave Russia.

1. Наши добровољци **пред укрцавањем у Одеси.**

2. Наши добровољци **на путу кроз Русију**

3. **Војничко забављање** при дугом задржавању воза по станицама у Сибиру.

4. Наше трупе **путују железницом** кроз Русију

5. Наши **очекују лађе** на обалама Белог-леденог мора.

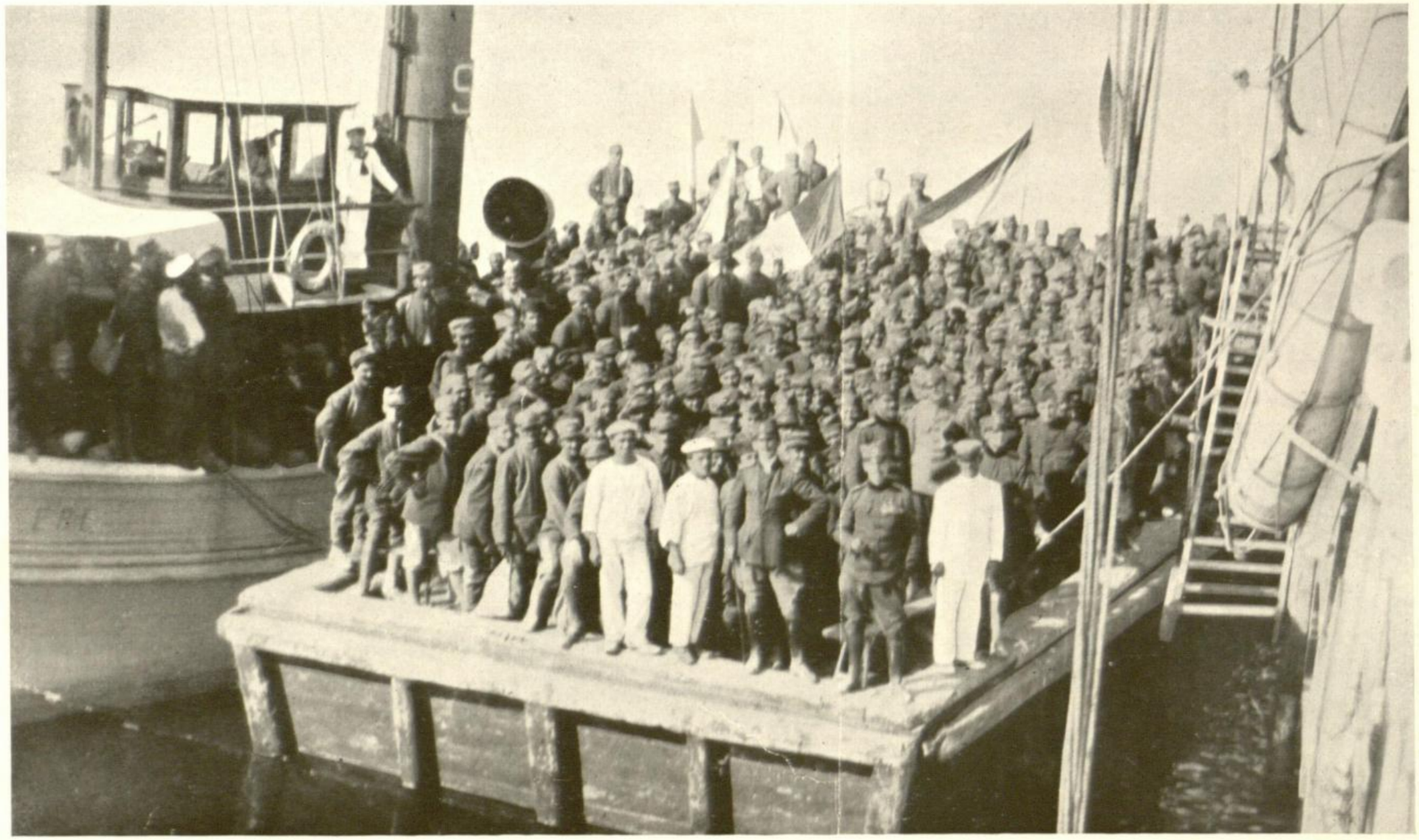

6. **Укрцавање трупа** I. Добровољачке Дивизије у лађе у Архангелску за Солун.

1. Naši dobrovoljci **pred ukrcavanjem u Odesi.** 2. Naši dobrovoljci **na putu kroz Rusiju.** 3. **Vojničko zabavljanje** pri dugom zadržavanju voza po stanicama u Sibiru. 4. Naše trupe **putuju železnicom** kroz Rusiju 5. Naši **očekuju ladje** na obalama Belog-ledenog mora. 6. **Ukrcavanje trupa** I. Dobrovoljačke Divizije u ladje u Archangelsku za Solun.

1. Nos volontaires **avant le départ à la gare d'Odessa.** 2. Nos volontaires en route **à travers la Russie.** 3. **Les distractions pour les soldats** pendant les longs arrêts des trains dans **les** gares de la Sibérie. 4. Nos troupes **traversent en chemin de** fer la Russie. 5. Nos troupes **attendent l'arrivée des bateaux** à la côte de la mer blanche. 6. **Embarquement des troupes** de la Ire division des Volontaires à Archangelsk pour leur transport à Salonique.

1. Our Volunteers **before departure,** at the Railway Station **at Odessa.** 2. Our Volunteers on the march **through Russia.** 3. **Distractions for the soldiers** during the long train waits at Stations in Siberia. 4. Our troops **travel by Railway** through Russia. 5. Our Troops **wait for the arrival of ships** at the White sea coast. 6. **Embarkation of the 1st Volunteer Division** troops at Archangelsk for transport to Salonica.

Добровољци на путу за Солун. Dobroviljci na putu za Solun. Les volontaires en route pour Salonique. Volunteers on the way to Salonika

1. **На крајњем северу Русије** искрцавање, прозивка и пребројавање.

2—3. Једним делом у **Архангелск у,** другим у **Мурманску.** на крајњем северу Русије, укрцане су наше трупе и отпловиле лађама преко Белог-леденог мора.

4. **Штаб II. Добровољачке Дивизије на лађи.**

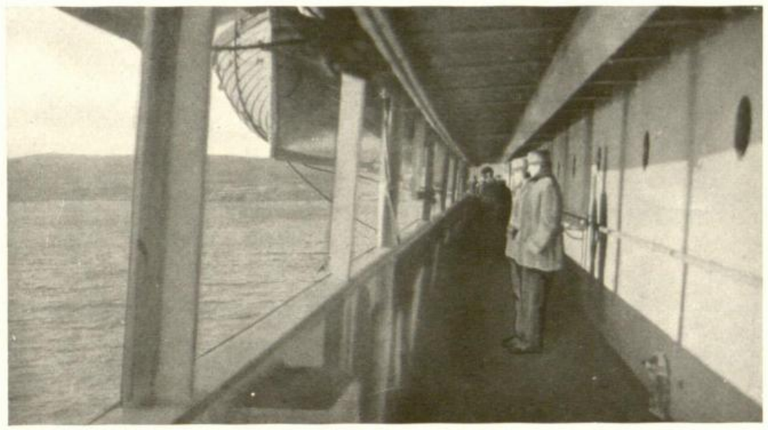

5. Укрцане у Архангелску и Мурманску путују наше трупе **за Солун.**

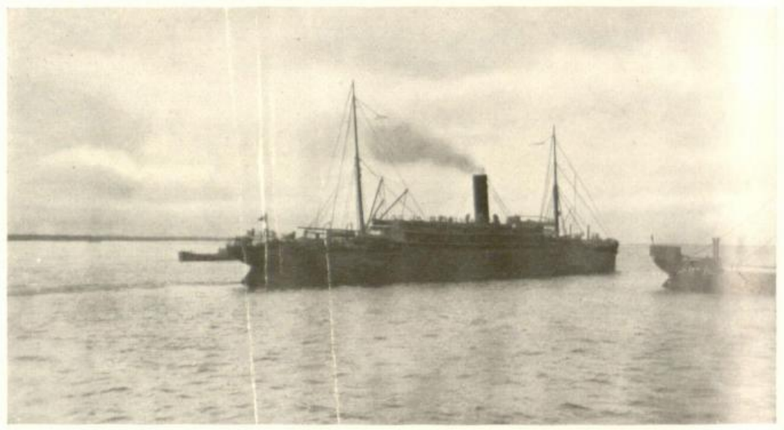

6. Наше трупе **у лађама** плове по Белом-леденом мору

7. Министар Војни **генерал Рашић** држи смотру у Оранжу.

8. **Министар Војни** генерал Рашић држи говор добровољцима.

9. II. Дивизија: **железницом преко Италије** за Солуну.

1. **Na krajnjem severu Rusije** iskrcavanje, prozivka i prebrojavanje. 2—3. Jednim delom **u Arhangelsku,** drugim **u Murmansku,** na krajnjem severu Rusije, ukrcane su naše trupe i otplovile ladjama preko **Belog**-ledenog mora. 4. **Štab II. Dobrovoljačke Divizije** na ladji. 5. Ukrcane u Arhangelsku i Murmansku putuju naše trupe **za Solun.** 6. Naše trupe **u ladjama** plove po Belom-ledenom moru. 7. Ministar Vojni, **general Rašić,** drzi smotru u Orange-u. 8. **Ministar Vojni,** general Rašić drži govor dobrovoljcima. 9. II. Divizija; **železnicom preko Italije** za Solun

1. **Au fin fond de la Russie du Nord.** Les soldats sont débarqués et on en fait l'appel. 2—3. Nos troupes sont embarquées en partie **à Archangelsk** et à **Murmansk** au fin fond du Nord de la Russie et partent par la mer Blanche. 4. **Etat-Major de la IIme Division des volontaires** sur le bateau. 5. Nos troupes qui ont été embarquées à Archangelsk et Murmansk, se rendent **à Salonique.** 6. Nos troupes **traversent** la mer Blanche. 7. Le Ministre de la Guerre, **le général Rašić,** passe l'inspection des troupes des volontaires à Orange. 8. **Le Ministre de la Guerre,** le général Rašić, tient un discours aux troupes des volontaires. 9. La IIme Division se rend **en chemin de fer à travers l'Italie,** pour le front de Salonique.

1. **In the furthest part of Northern Russia,** disembarkation, counting and roll call. 2—3. Partly **in Archangelsk** partly **in Murmansk** in the furthest part of Northern Russia our troops have embarked and sailed over the white sea. 4. **Staff of the 2nd Volunteer Division** on board ship. 5. Embarked in Archangelsk and Murmansk our troops sail **to Salonica.** 6. Our troops **sail** over the White sea. 7. **General Rašić,** Minister of war inspects the Volunteer troops in Archangelsk. 8. General Rašić, **Minister of war** addresses the Volunteer troops. 9. The second Division goes by **train** through Italy to the front in Salonica

1. **Долазак руске војске** у Марсељ за француски фронт.

2. Генерал **Ловицки** поред руске заставе.

3. **Улазак руских трупа** у варош.

4. Солун. **Долазак руске војске** са Француског на Солунски фронт.

5. Руси маршују **из пристаништа** за логор.

6. Руска војска **маршује кроз варош** на свом путу за логор.

7. **Солун.** Искрцавање савезничких трупа.

8. Богослужење **у руском логору Мирабо** код Марсеља.

9. Француски генерал **л'Блоа** и руски генерал **Дидерикс** (×).

1. **Dolazak ruske vojske** u Marseille za francuski front. 2. General **Lovicki** pored ruske zastave. 3. **Ulazak ruskih trupa** u varoš. 4. Solun. **Dolazak ruske vojske** sa Francuskog na Solunski front. 5. Rusi maršuju **iz pristaništa** za logor. 6. Ruska vojska **maršuje kroz varoš** na svom putu za logor. 7. **Solun.** Iskrcavanje savezničkih trupa. 8. Bogoslуženje **u ruskom logoru Mirabeau** kod Marseille-a. 9. Francuski general **Le Blois** ruski general **Dideriks.**

1. **L'armée russe arrive** à Marseille pour se rendre au front français. 2. Le général **Lovicki** à côté du drapeau russe. 3. **L'Entrée des troupes russes** dans la ville. 4. Salonique : **L'arrivée de l'armée russe** du front français au front de Salonique. 5. Les Russes marchent **du port** au camp. 6. L'armée russe **traverse la ville** pour se rendre au camp. 7. **Salonique** : Débarquement des troupes des Alliés. 8. Service religieux **au camp russe à Mirabeau** près de Marseille. 9. Le général français **Le Blois** et le général russe **Dideriks** (×).

1. **Arrival of the Russian Army** in Marseille on the way to the french front. 2. General **Lovicki** beside the Russian colours. 3. **Marching in of the russian troops** into the town. 4. Salonica: **Arrivai of russian troops** from the french front to the Salonica front. 5. The Russians march **from the port** to the camp. 6. The Russian Army marches **through the town** to the camp. 7. **Salonica**: Landing of the allied troops. 8. Divine Service **in the Russian Camp at Mirabeau** near Marseille. 9. **Le Blois,** French General and Russian General **Dideriks** (×).

Укрцавање трупа на Крфу за Солун. Ukrcavanje trupa na Krfu za Solun. Embarquement de nos troupes à Corfou pour Salonique. Embarkation of our troops at Corfu for Salonica.

1. Укрцавање наше војске **у лађе на Крфу** (предњи део колоне).

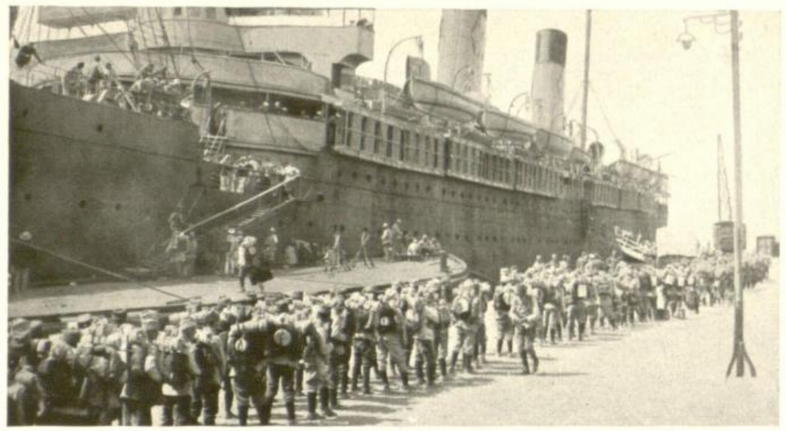

2. Укрцавање наше војске **у лађе на Крфу** (задњи део колоне).

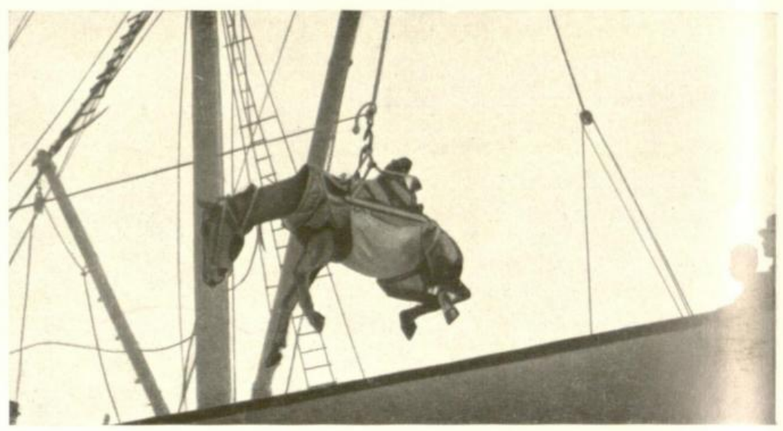

3. **Укрцавање коња** у лађу помоћу котурача.

4—5. За **велике морске лађе,** за које није било места у пристаништу, војници су предходно превожени малим лађама и скелама.

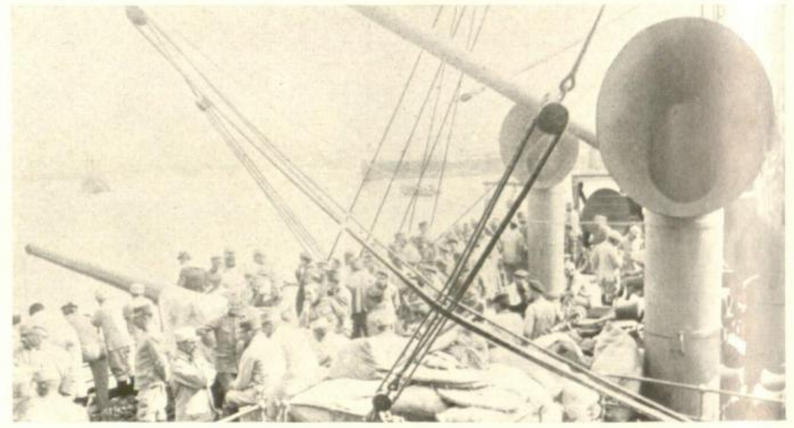

6. Наши официри и војници **укрцани на лађама.**

7. Наши официри и војници **весело путују** за Солун и **за** нови фронт.

8. Наши војници и подофициpи **певају на лађи** путујући на фронт.

9. Наши војници посматрају са лађе **галебове и рибе.**

1. Ukrcavanje naše vojske **u ladje na Krfu** (predniji deo kolone). 2. Ukrcavanje naše vojske **u ladje na Krfu** (zadnji deo kolone). 3. **Ukrcavanje konja** u ladju pomoću koturača. 4—5. Za **velike morske ladje,** za koje nije bilo mesta u pristaništu, vojnici su prethodno prevoženi malim ladjama i skelama. 6. Naši oficiri i vojnici **ukrcani na ladjama.** 7. Naši oficiri i vojnici **veselo putuju** za Solun i za novi front. 8. Naši vojnici i podoficiri **pevaju na ladji** putujući **na front.** 9. Naši vojnici posmatraju sa ladje **galebove i ribe.**

1. Nos troupes sont **embarquées à Corfou** (la tête de la colonne). 2. Embarquement de nos troupes **dans les bateaux à Corfou** (la fin de la colonne). 3. Les **chevaux sont chargés dans les bateaux** à l'aide de grues. 4—5. Les soldats devaient être transportés au moyen de petits bateaux et barques **sur les grands bateaux,** pour lesquels il n'y avait pas de place d'embarquement dans le port. 6. Nos officiers et nos soldats sont **embarqués.** 7. Nos officiers se rendent **bien gaiement** au nouveau front. 8. Nos sous-officiers et **nos soldats chantent** sur le bateau en route pour le nouveau front. 9. Nos soldats regardent du bateau **les oiseaux** de mer et les **poissons.**

1. **Shipping** our troops on board **at Corfu.** (Advance column). 2. **Shipping** our troops on board **at Corfu.** (End column). 3. **Shipping horses on board** by means of cranes. 4—5. For the **large Ships** for **which no** Gangways were provided in the harbour, the soldiers were brought over in boats and barges. 6. Our officers and soldiers gone **on board.** 7. Our officers **journeying cheerfully** to a new front. 8. Our **non-commissioned officers and** soldiers **sing** on board on their way to the new front. 9. Our soldiers watch the **sea gulls** and **fish** on board ship

S-8855

1. Укрцавање **наших рекрута** на лађе у Крфском пристаништу за одлазак у Бизерту.

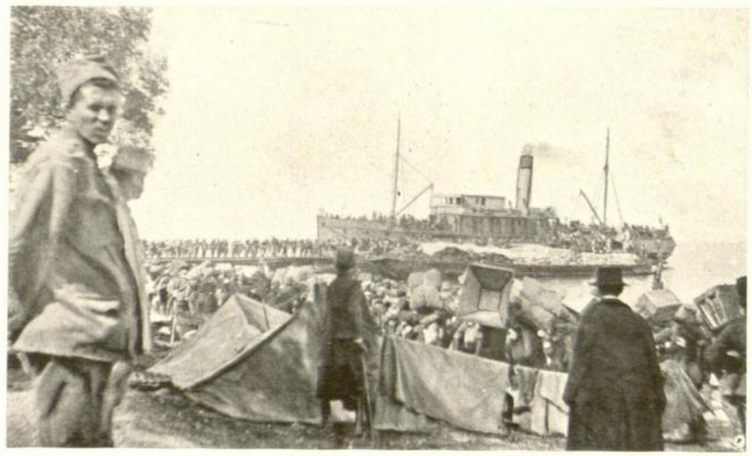

2. **Укрцавање** наше војске на Крфу (у Морјатици) за Солун.

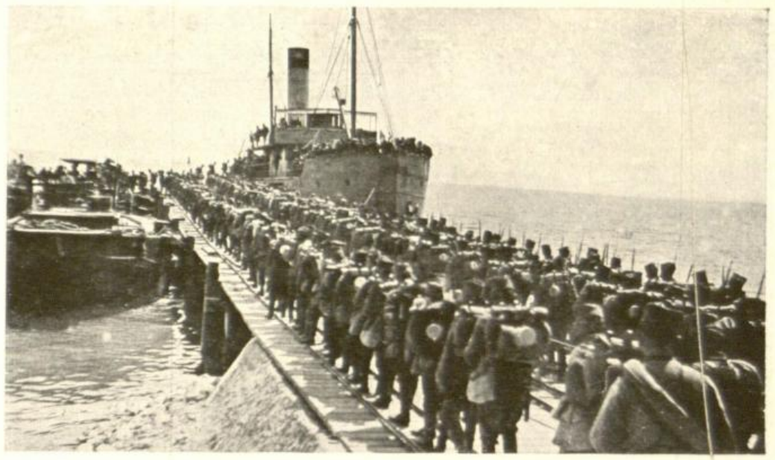

3. **Укрцавање** на Крфу (у Морјатици).

4. Официри **Шумадијске Дивизије** на француској лађи „Ла Плат“ путују Јегејским морем за Солун у мају 1916 год.

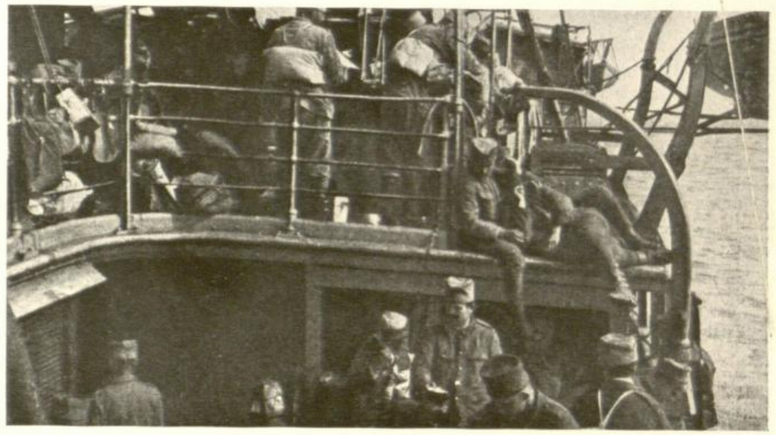

5. Укрцана на лађама путује наша војска са **Крфа за Солун.**

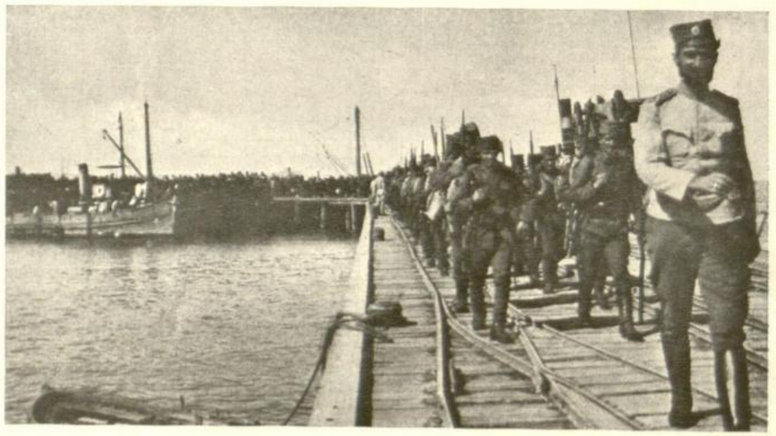

6. **Искрцавање** наше војске у солунском пристаништу.

1. Ukrcavanje **naših rekruta** na ladje u Krfskom pristaništu za odlazak u Bizertu. 2. **Ukrcavanje** naše vojske na Krfu (u Morjatici) za Solun. 3. **Ukrcavanje** na Krfu (u Morjatici). 4. Oficiri **Šumadijske Divicije** na francuskoj ladji „La Plate“ putuju Jegejskim morem za Solun u maju 1916. god. 5. Ukrcana na ladjama putuje naša vojska **sa Krfa za Solun.** 6. **Iskrcavanje** naše vojske u solunskom pristaništu.

1. Embarquement **de nos recrues** au port de Corfou pour être transportées à Biserte. 2. **Embarquement** de notre armée pour Salonique à Corfou (en Morjatica). 3. **Embarquement** à Corfou (Morjatica). 4. Les officiers de la **Šumadija division** sur le bateau français «La Plate», traversent la mer Egée pour atteindre Salonique au mois de mai 1916. 5. Notre armée embarquée dans des bateaux se rend **de Corfou à Salonique.** 6. **Débarquement** de notre armée dans le port de Salonique.

1. Embarkation of **our recruits** in Corfu Harbour for transport to Biserta. 2. **Embarkation** of our army in Corfu in Morjatica for Salonica. 3. **Embarkation** in Corfu (Morjatica). 4. The officers of the **Šumadija Division** on the **french vessel** "La Plate" cross the Aegean Sea to Salonica in May 1916. 5. Embarked in the vessels, our army sails **from Corfu to Salonica.** 6. **Landing** of our troops in Salonica Harbour.

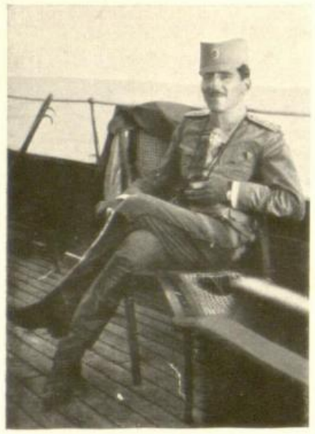

1. **Престолонаследник** на лађи за Солун.

2. Солун. Војвода **Степановић** и **Мишић** излазе из Врховне Команде.

3. Битољ. Престолонаследник Александар и генерал Сарај улазе у **ослобођени Битољ.**

4. **Престолонаследник Александар** приликом једне свечаности.

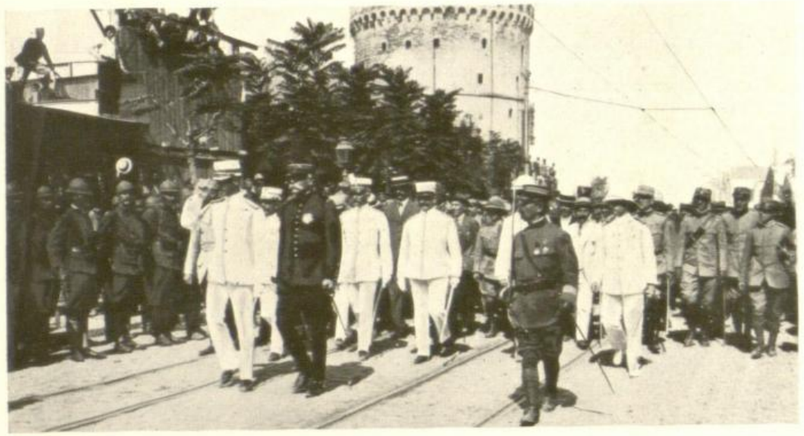

5. Дочек **Грчког Краља Александра** у Солуну 1917. год. после пожара.

6. Генарал **Сарај** и **Есад Паша** ⚔ у разговору.

7. **Наша војска** маршује за логор.

8. Наши **трећо-позивци** „Солунци" на вежби.

9. Наши трећо-позивци **часте се** кавом и дуваном.

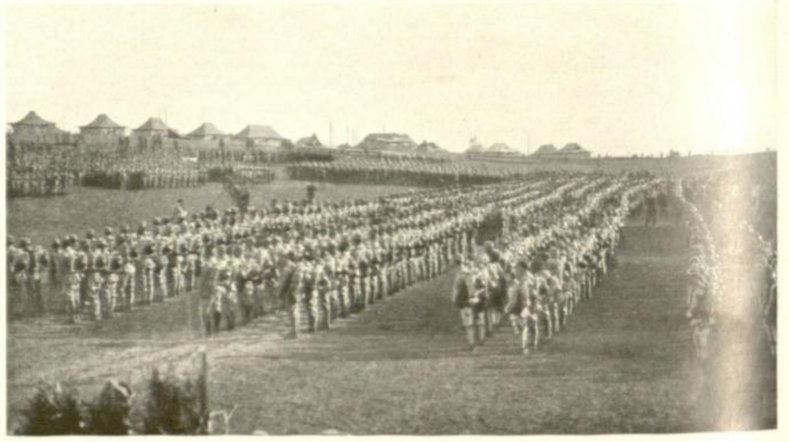

10. **Смотра наше војске** у Солунском логору.

1. Prestolonaslednik na ladji za Solun. 2. Vojvoda **Stepanović** i **Mišić** izlaze iz Vrhovne Komande. 3. Bitolj. Prestolonaslednik Aleksandar i general Sarrail ulaze u **oslobodjeni Bitolj.** 4. **Prestolonaslednik Aleksandar** prilikom jedne svečanosti. 5. Doček **Grčkog Kralja Alexandra** u Solunu 1917. g. posle požara. 6. General **Sarrail** i **Esad Paša** (⚔) u razgovoru. 7. **Naša vojska** marsuje za logor. 8. Naši **trećo-pozivci,** „Solunci", na vežbi. 9. Naši trećo-pozivci **časte se** kavom i duvanom. 10. **Smotra naše vojske** u Solunskom logoru.

1. Le **Prince héritier** sur le bateau en route pour Salonique. 2. Les voïvodes **Stepanović** et **Mišić** quittent le Quartier-Général. 3. Monastir. Le Prince héritier Aleksandar et le général Sarrail entrent dans la ville **délivrée** de **Bitolj.** 4. Le **Prince héritier Aleksandar** assiste à une fête. 5. Réception du **Ror grec Alexandre** à Salonique en 1917 après l'incendie. 6. Général **Sarrail** et **Essad Pacha** (⚔) s'entretiennent. 7. **Notre armée** en marche pour le camp. 8. Nos soldats de la **IIIme Réserve** faisant l'exercice. 9. Nos soldats de la IIIme Réserve **prennent** le café et fument. 10. L'**inspection de notre armée** dans le camp de Salonique

1. The **Crown-prince** on board Ship in Salonica. 2. Fieldmarshal **Stepanović** and **Mišić** leave Head-Quarters. 3. Monastir. The Crown-prince Aleksandar and General Sarrail enter **liberated Bitoly.** 4. **Crown-prince Aleksandar** at the celebration. 5. Reception of **King Alexandar of Greece** in Salonica 1917 after the fire. 6. General **Sarrail** and **Essad Pasha** in conversation. 7. **Our Army** on march into camp. 8. Our soldiers of the **IIIrd Reserve** at drill. 9. Our soldiers of the IIIrd Reserve **regale themselves** with coffee and tobacco. 10. **Inspection of our army** in Salonica.

1. **Бизерта (Северна Африка)** Командант француских трупа, контр-адмирал Гепрат држи смотру нашим трупама.

2. Пред официрским домом у **Бизерти.**

3. Бизерта. **Одликовање** француских официра нашим орденима.

4. Бизерта. **Дефиловање наших трупа** пред контр-адмиралом Гепратом и пуковником Милутиновићем.

5. За време свечане **предаје одликовања** у Бизерти.

1. **Biserta (Severna Afrika).** Komandant francuskih trupa, kontr-admiral Guepratte drži smotru našim trupama. 2. Pred oficirskim domom u **Biserti.** 3. Biserta. **Odlikovanje** francuskih oficira našim ordenima. 4. Biserta. **Defilovanje naših trupa** pred kontr-admiralom Guepratte-om i pukovnikom Milutinovićem. 5. Za vreme svečane **predaje odlikovanja** u Biserti.

1. **Biserte (Afrique du Nord).** Le contre-amiral Gepratte, commandant les troupes françaises, inspecte nos troupes. 2. Devant le mess des officiers **à Biserte.** 3. Biserte. **Remise de nos décorations** aux officiers français. 4. Biserte: **Revue de nos troupes** devant le contre-amiral Gepratte et le colonel Milutinović. 5. Pendant le temps de **la remise solennelle des décorations** à Biserte.

1. **Biserta (North Africa).** Commandant of the French troops Contre-Admiral Gepratte inspects our troops. 2. Before the Officers' mess **in Biserta.** 3. Biserta **decorating** french officers with our orders. 4. Biserta. **March past of our troops** before Contre-Admiral Gepratte and Colonel Milutinović. 5. At the time of the ceremonious **presentation of decorations** in Biserta.

1. Кола са покојним **Савом Петковићем,** пуковником.

2. Венци, музика, певачки хор и почасна чета напред.

3. Контр-адмирал Гепрат **поред сандука** покојниковог.

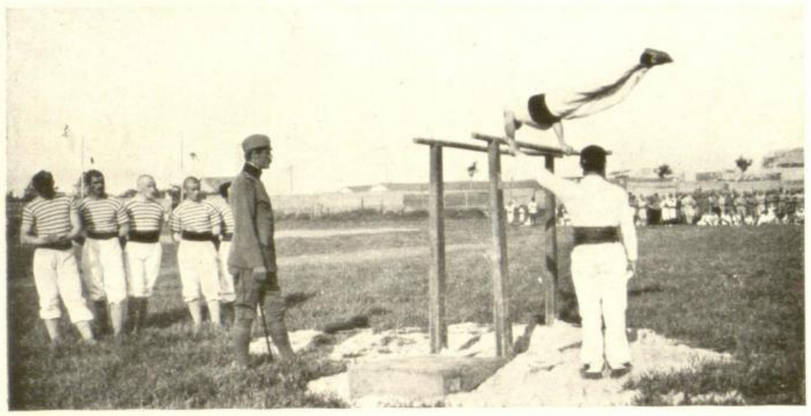

4. Наши **војници-гимнастичари** на јавном часу.

5. Војници-гимнастичари. **Вежбање с оружјем** на јавном часу.

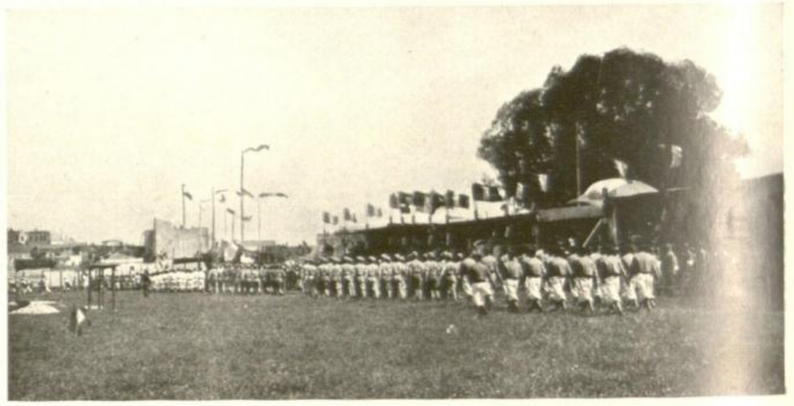

6. Војници-гимнастичари на јавној гимнастичкој **утакмици.**

7. Бизерта. **Ратни другови** у болници на лечењу.

8. **Црнац** -наш ратни друг.

9. Бизерта. Наш војник дели цигарете **Анамитима.**

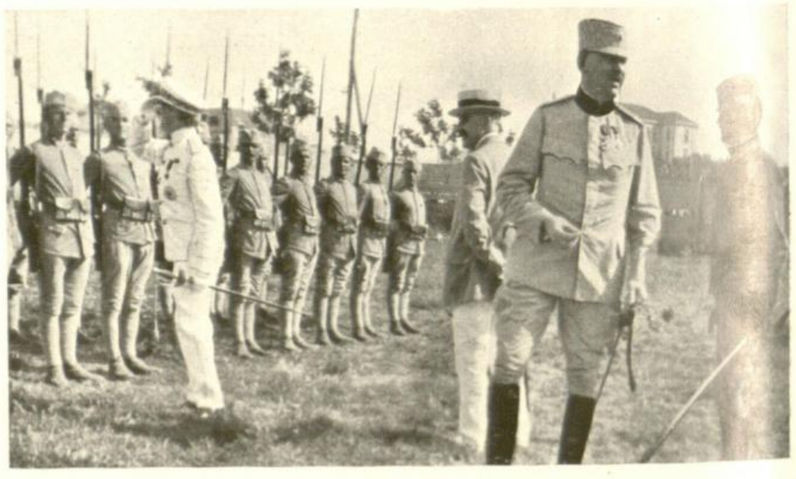

10. Контр-адмирал **Гепрат** обилази наше војнике при вежбању.

1. Kola sa pokojnim **Savom Petkovićem,** pukovnikom. 2. Venci, muzika, pevački hor i počasna četa napred. 3. Kontr-admiral Guepratte **pored sanduka** pokojnikovog. 4. Naši **vojnici-gimnastičari** na javnom času. 5. Vojnici-gimnastičari. **Vežbanje s oružjem** na javnom času. 6. Vojnici-gimnastičari na javnoj gimnastičkoj **utakmici.** 7. Biserta. **Ratni drugovi** u bolnici na lečenju. 8. **Crnac** -naš ratni drug. 9. Biserta. Naš vojnik deli cigarete **Anamitima.** 10. Kontr-admiral **Guepratte** obilazi naše vojnike pri vežbanju.

1. Le corbillard avec le cercueil de feu le colonel **Sava Petković.** 2. Les couronnes, la musique, le chœur et la compagnie d'honneur marchent en avant. 3. Le Contre-Amiral Gepratte **à côté du cercueil** du défunt. 4. Les **soldats gymnastes,** faisant l'exercice en public. 5. Nos soldats gymnastes faisant **l'exercice des armes** en public. 6. Les soldats gymnastes faisant **des exercices athlétiques en public.** 7. Biserte: Des **camarades de guerre** en traitement à l'hôpital. 8. **Le nègre,** notre camarade de guerre. 9. Biserte: Notre soldat distribue des cigarettes aux **Anamites.** 10. Le Contre-Amiral **Gepratte** inspecte notre armée lorsqu'elle fait l'exercice.

1. The carriage containing the coffin of the late Colonel **Sava Petrović.** 2. The Wreaths, music, choir and the Guard of honour march before the coffin. 3. Contre-Admiral Guepratte **beside the dead man's coffin.** 4. Our soldiers, **athletes,** exercising publicly. 5. Our soldiers, athletes, at **public gymnastic** and military exercises. 6. The soldiers, Athletes during **public gymnastic competitions.** 7. Biserta, **war comrades** in hospital to be cured. 8. Nigger — our war comrade. 9. Biserta. Our soldiers distribute cigarettes to the **Anamites.** 10. Contre Admiral Gepratte inspects our army at military drill.

1. Један **свечан помен.** Митрополит чинодејствује.

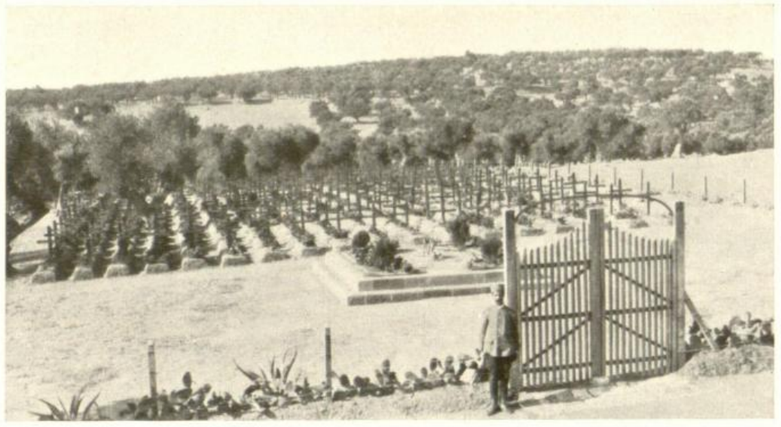

2. **Наше гробље** код Бизерте.

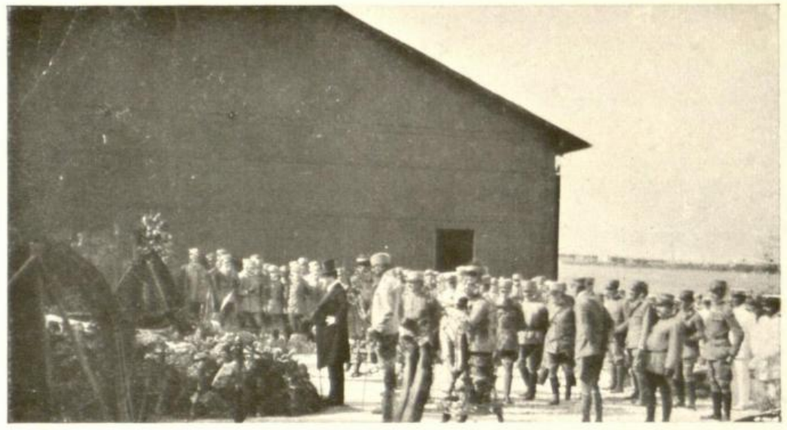

3. **За време службе** свечаног помена.

4. Бизерта. Другови из музике **на гробу** свога наредника.

5. **Бизерта.** Контр-адмирал Гепрат дочекује јапанског адмирала.

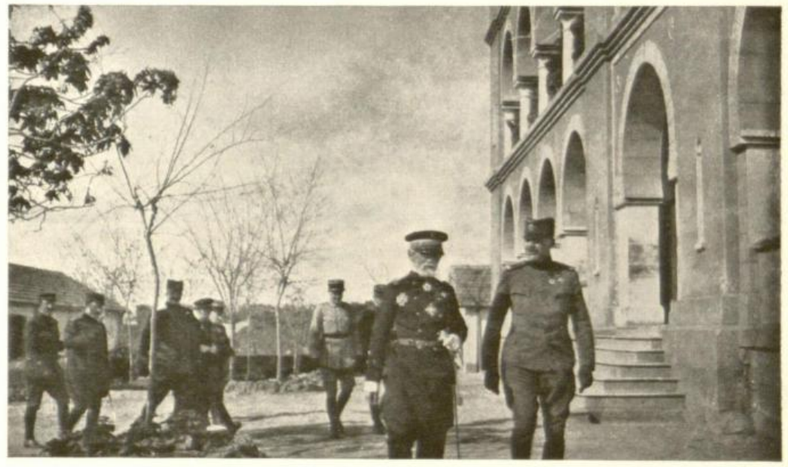

6. Контр-адмирал Гепрат **обилази** наше команде.

7. Бизерта 1917. год. И овде је Србин ревносно **славио крсно име.**

8. Ускрс 1917. год. **Енглески добротвори,** гости Српском Инвалидском Дому у Бизерти.

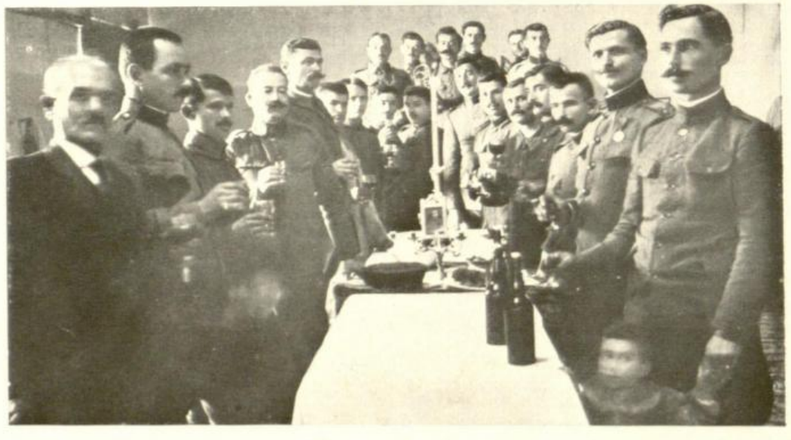

9. Бизерта 1917. год. **Подофициpи и војници** као гости на слави.

1. Jedan **svečan pomen** Mitropolit činodejstvuje. 2. **Naše groblje** kod Biserte. 3. **Za vreme službe** svečanog pomena. 4. Biserta. Drugovi iz muzike **na grobu** svoga narednika. 5. **Biserta.** Kontr-admiral Guepratte dočekuje japanskog admirala. 6. Kontr-admiral Guepratte **obilazi** naše komande. 7. Biserta 1917. god. I **ovde** je Srbin revnosno **slavio krsno ime.** 8. Uskrs 1917. god. — **Engleski dobrotvori,** gosti Srpskom Invalidskom Domu u Biserti. 9. Biserta 1917. god. **Podoficiri i vojnici** kao gosti na slavi.

1. Une **fête commémorative solennelle.** L'archevêque dit la messe. 2. **Notre cimetière** à Biserte. 3. **Pendant le service religieux** commémoratif. 4. Biserte. Les camarades d'un détachement de la musique **sur la tombe** de leur sergent-major. 5. **Biserte:** Réception d'un amiral japonais par le Contre-Amiral Gepratte. 6. Le Contre-Amiral Gepratte **inspecte** nos troupes. 7. Biserte 1917. Et ici le soldat serbe **célèbre sa fête patronale.** 8. Les **bienfaiteurs anglais** comme hôtes dans nos hospices pour invalides le jour de Pâques. 9. Biserte: **Les sous-officiers et soldats** comme hôtes le jour de la fête patronale.

1. **A solemn commemoration Service.** The Arch Bishop officiates. 2. **Our cemetery** at Biserta. 3. **At the time** of the commemoration service. 4. The Comrades of the Musical detachment **at the grave** of their serjeant-major. 5. **Biserta.** Contre-Admiral Gepratte receives a Japanese Admiral. 6. Contre-Admiral Gepratte **inspects** our detachments. 7. Biserta 1917. Here the Serbian eagerly **celebrated his Saint's day.** 8. **English benefactors** as visitors in our home for disabled soldiers at Easter 1917. 9. Biserta. The **non-commissioned officers and soldiers** as guests at the Patron Saint's festival.

1. Њ. К. В. Престолонаследник **у разговору** са добровољцима Југословенске Дивизије.

2. **Стојан Протић и А. Трумбић** као гости официра и војника Југословенске Дивизије.

3. **Служба божија и причешће** код трупа на Солунском фронту.

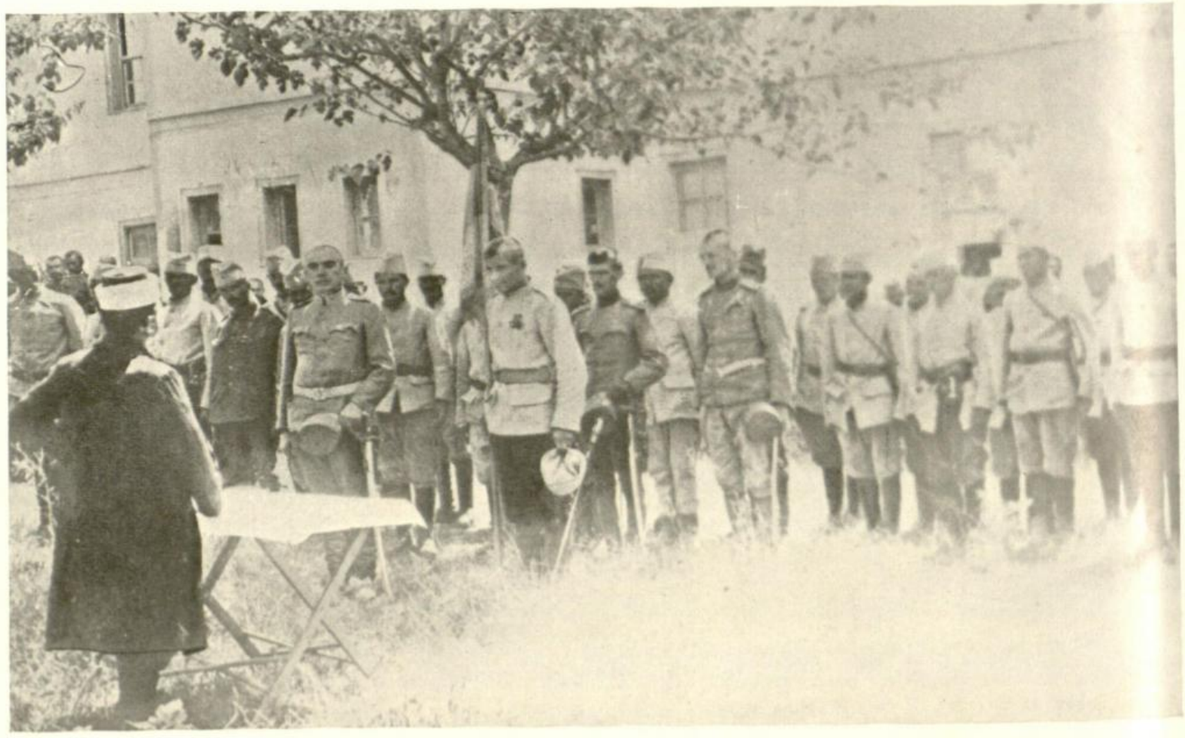

4. **Заклетва** војника муслиманске вере.

1. Nj. K. V. Prestolonaslednik **u razgovoru** sa dobrovoljcima Jugoslovenske Divizije. 2. **Stojan Protić** i **A. Trumbić** kao gosti oficira i vojnika Jugoslovenske Divizije. 3. **Služba božija i pričešće** kod trupa na Solunskom frontu. 4. **Zakletva** vojnika muslimanske vere.

1. S. A. R. le Prince héritier **en entretien** avec les volontaires de la division jugoslovenska. 2. **Stojan Protić** et **A. Trumbić** reçus comme hôtes par les officiers et soldats de la division jugoslovenska. 3. **Le service religieux et la Communion** sur le front de Salonique. 4. Les soldats mahométans prêtant **serment.**

1. His Royal Highness the Crown-prince **in conversation** with the **Jugoslovenska Division Volunteers.** 2. **Stojan Protić** and **A. Trumbić** as guests of the officers and soldiers of the Jugoslovenska Division. 3. **Divine Service and Holy Communion** at the front in Salonica. 4. The Mohamedan soldiers taking the **oath.**

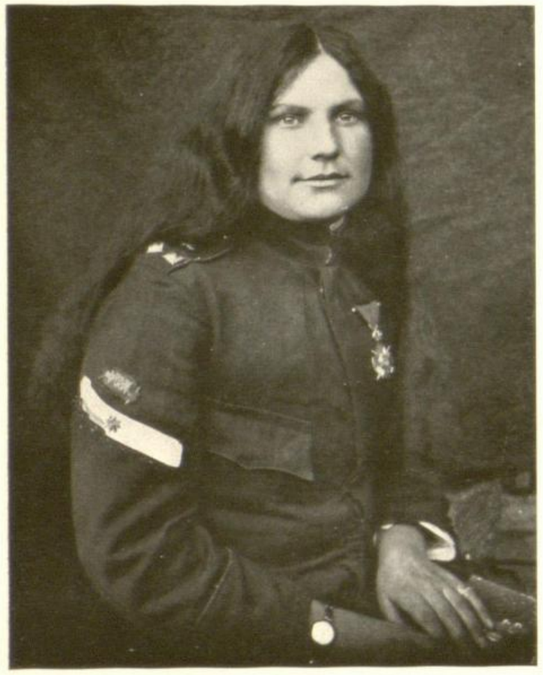

1—2. **Милунка Савић,** поднаредник у II. пуку, храбра Шумадинка, рањена пет пути.

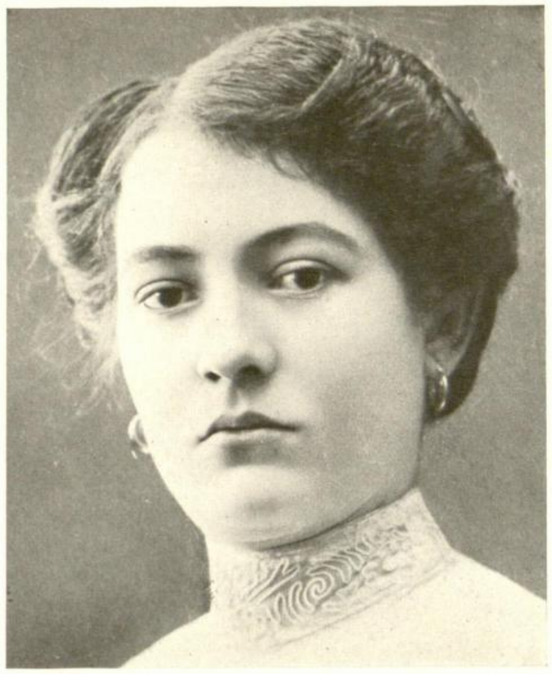

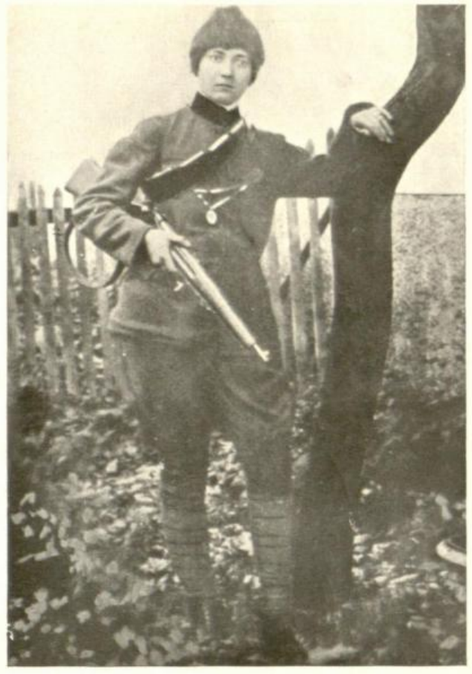

3—4. **Јелена Шаулић,** храбра Црногорка, пала после дугих четничких борби.

5. **Флора Сандес,** храбра Енглескиња, наредник у II. пуку.

6. **Љ. Чакаревићева,** у војничком оделу пробила се кроз бугарски фронт.

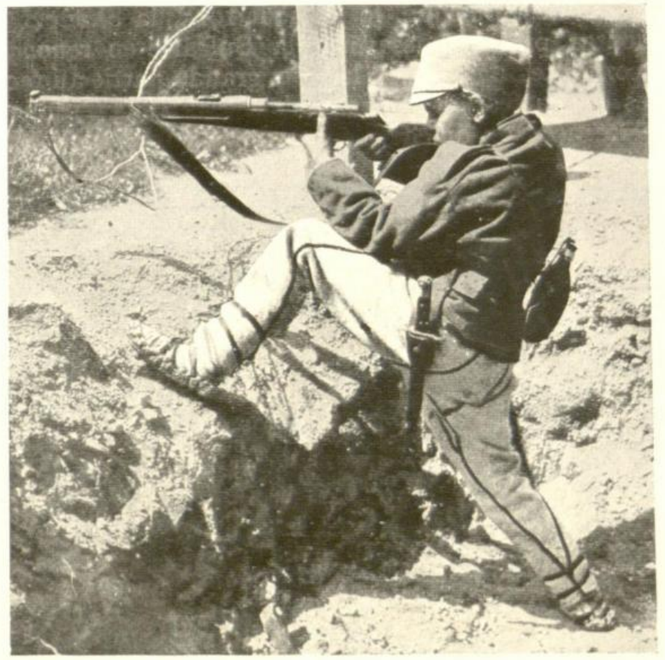

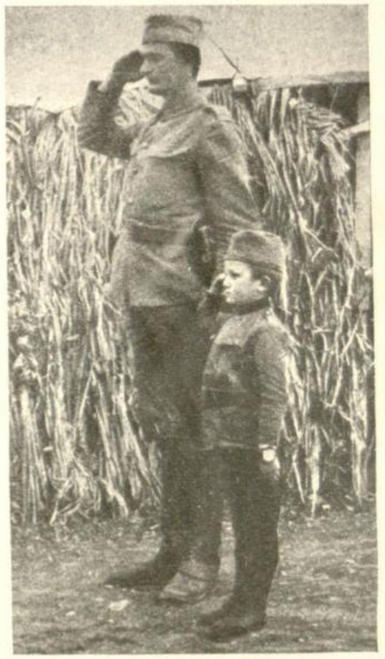

7—9. Исцрпљен силним жртвама **три крвава рата** (1912, 1913. и Светски од 1914.) **и три епидемије,** (колера и пегавац, 1912—1913 и пегавац у Светском) Српски народ учинио је био и последњи напор **мобилишући и жене и децу испод 10 година.**

1—2. **Milunka Savić,** podnarednik u II. puku, hrabra Šumadinka, ranjena pet puti. 3—4. **Jelena Šaulić,** hrabra Crnogorka, pala posle dugih četničkih borbi. **Flora Sandes,** hrabra Engleskinja, narednik u II. puku. 6. **Lj. Čakarevićeva,** u vojničkom odelu probila se kroz bugarski front. 7—8—9. Iscrpljen silnim žrtvama **tri krvava rata (**1912, 1913. i Svetski od 1914) **i tri epidemije (**kolera i pegavac 1912—1913 i pegavac u Svetskom) Srpski narod učinio je bio i poslednji napor **mobilišući i žene i decu ispod 10 godina.**

1—2. **Milunka Savić,** femme sergent, la brave Šumadinka, cinq fois blessée. 3—4. **Jelena Šaulić,** la brave Monténégrine, tombée au champ d'honneur après de longs combats. 5. **Flora Sandes,** la brave Anglaise, sergent-major du 2me régiment. 6. **Lj. Čakarević,** en uniforme de soldat a réussi à traverser les lignes bulgares. 7, 8, 9. Epuisé par de nombreux sacrifices, **trois guerres sanglantes** (1912, 1913 et la Guerre mondiale commencée en 1914) en outre **trois épidémies** (1912, 1913 le choléra avec le typhus, et pendant la guerre mondiale le typhus), le peuple serbe fait le dernier sacrifice en **mobilisant les femmes et même les enfants au-dessous de 10 ans.**

1—2. **Milunka Savić,** sergeant, the brave Šumadia-woman wounded 5 times. 3—4. **Jelena Šaulić,** the brave Montenegrin-woman fell after many long battles. 5. **Flora Sandes,** sergeant-major in the 2nd regiment, a brave English woman. 6. **Lj. Čakarević,** forced her way dressed in soldier's uniform through the Bulgarian skirmishing lines. 7, 8, 9. Exhausted by tremendous sacrifices, **by 3 bloody wars** (1912, 1913 and the World War from 1914 on) and **by 3 epidemics** (Cholera and spotted fever in 1912—13, spotted fever in the great war), the Serbians made the last sacrifice, **mobilised the women and even children of 10 years old.**

Песмом, свирком и игром Србин је пркосио својој несрећи.
Pesmom, svirkom i igrom Srbin je prkosio svojoj nesreći.

Les Serbes bravant leur malheur en chantant, en jouant des instruments de musique et en dansant.
The Serbians defy their misfortunes by singing, playing musical instruments and dancing.

1. Сакупљени око друга **гуслара,** војници су пажљиво слушали славна дела наших предака.

2. Војнички оркестар из примитивних **сеоских инструмената.**

3—5. За време одмора и празничних дана војници су се скупљали и песмом и игром, **разгонили тешке осећаје туге** за поробљеном домовином.

1. Sakupljeni oko druga **guslara,** vojnici su pažljivo slušali slavna dela naših predaka. 2. Vojnički orkestar iz primitivnih **seoskih instrumenata.** 3—5. Za vreme odmora i praznićnih dana vojnici su se skupljali i pesmom i igrom, **razgonili težke osećaje tuge** za porobljenom domovinom.

1. Rassemblés autour de **Guslar** (chanteur muni d'un instrument primitif) les soldats écoutent très attentivement les actions héroïques de leurs ancêtres. 2. Orchestre de soldats formé **d'instruments primitifs de village.** 3—5. Au temps du repos et pendant les jours de fête les soldats se rassemblaient et **chassaient leur tristesse** et leur chagrin de savoir la patrie asservie par l'ennemi, en chantant et en dansant.

1. Gathered together around **Guslar** (Singers with a primitive instrument) the soldiers listened attentively to the heroic deeds told of our forefathers. 2. A soldiers' orchestra formed by primitive **village instruments.** 3—5. During the lull, as well as during the holidays, the soldiers gathered together and tried by singing and dancing **to dispel their deep sorrow** for their subjugated country.

1. Деца окупљена око **војника-уметника,** посматрају његов рад.

2. Један официр **декламује** један патриотски састав.

3. Руска **војничка капела** са иконом Св. Николе на положају код с. Градешнице.

4. Наши војници урезују **Распеће Христово.**

5. **Свештеник** на доколици.

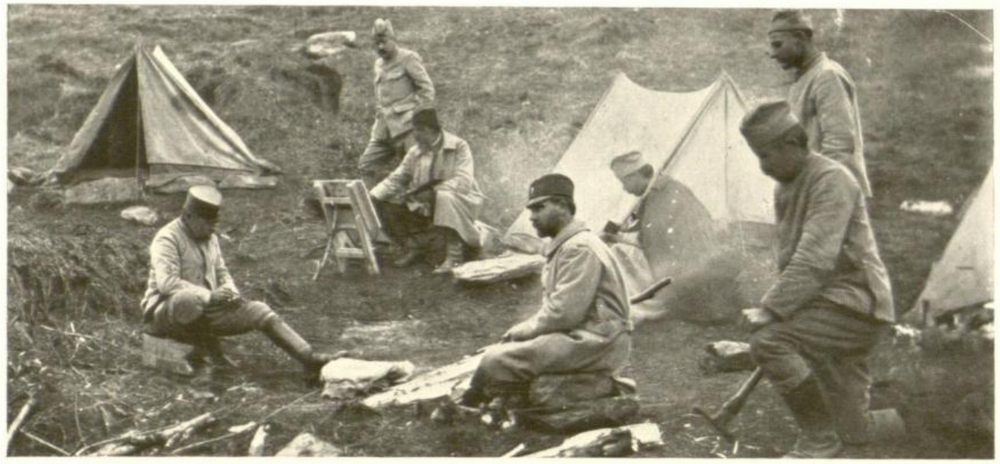

6. Наши уметници у сурој војничкој униформи и у „**логорском атељеу**".

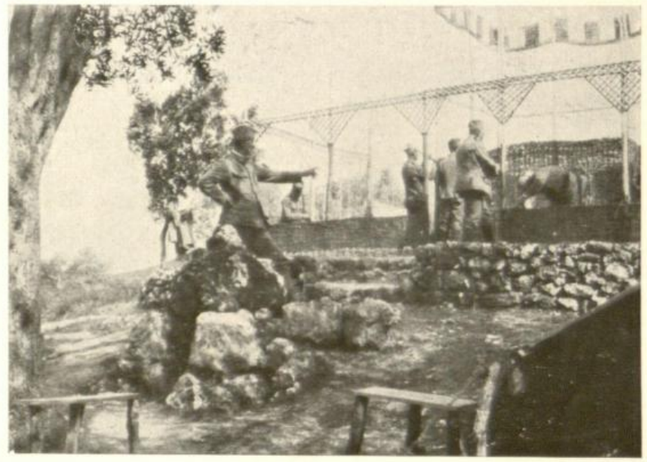

7. Израда једне **официрске менаже** из прућа.

8. На **метама за гађање** малани су непријатељски војници.

9. Наши **војници и мете** за гађање.

10. **Љ. Недељковић,** неуморни фото-аматер.

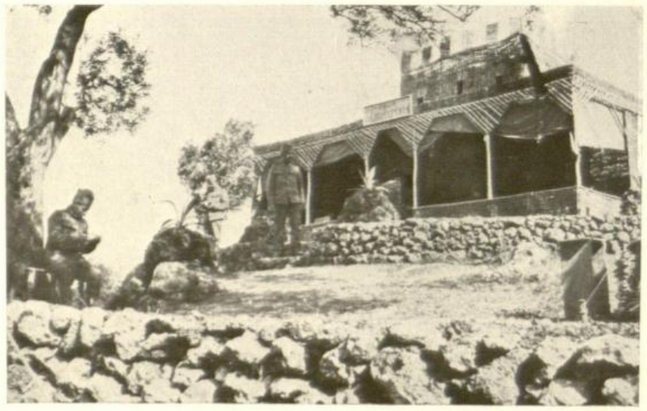

11. **Изглед** завршене официрске менаже.

1. Deca okupljena oko **vojnika umetnika,** posmatraju njegov rad. 2. Jedan oficir **deklamuje** jedan patriotski sastav. 3. Ruska **vojnička kapela** sa ikonom Sv. Nikole na položaju kod s. Gradešnice. 4. Naši vojnici urezuju **Raspeće Hristovo.** 5. **Sveštenik** na dokolici. 6. Naši umetnici u suroj vojničkoj uniformi i u „**logorskom ateljeu**". 7. Izrada jedne **oficirske menaže** iz pruća. 8. Na **metama za gadjanje** malani su neprijateljski vojnici. 9. Naši **vojnici i mete** za gadjanje. 10. **Lj. Nedeljković,** neumorni foto-amater. 11. **Izgled** završene oficirske menaže.

1. Les enfants rassemblés autour d'un soldat-artiste admirent son travail. 2. Un officier **déclame** un poème patriotique. 3. Une **chapelle militaire** russe avec l'Icona de Saint-Nicolas, près des positions et du village Gradešnica. 4. Nos soldats sculptent des **statues du Christ en croix.** 5. L'occupation d'un **prêtre militaire** pendant une trêve. 6. Nos poilus-artistes dans leurs **ateliers au camp.** 7. Tressage d'un **mess pour officiers** en verges. 8. Les soldats peignaient sur **les cibles** les silhouettes de nos adversaires. 9. Nos **soldats et des cibles.** 10. **Lj. Nedeljković,** photographe amateur infatigable. 11. **Aspect** d'un mess d'officiers.

1. Children gather around **the soldier-artist** and watch his work. 2. An officer **recites** a patriotic song. 3. Russian **military chapel** with an ikon of the holy Nikolas in position at the village of Gradešnica. 4. Our soldiers sculpt the **Crucifixion of Christ.** 5. An army **priest** during a lull. 6. Our field-grey artists in their **camp-studio.** 7. Plaiting an **officers' mess** of rushes. 8. The soldiers painted pictures of the enemy **on targets.** 9. Our **soldiers and targets.** 10. **Lj. Nedeljković** untiring amateur-photographer. 11. **Appearance** of plaited officers' mess.

Војничка позоришта на фронту. Vojnička pozorišta na frontu. Les théâtres militaires sur le front. Military theatre at the front.

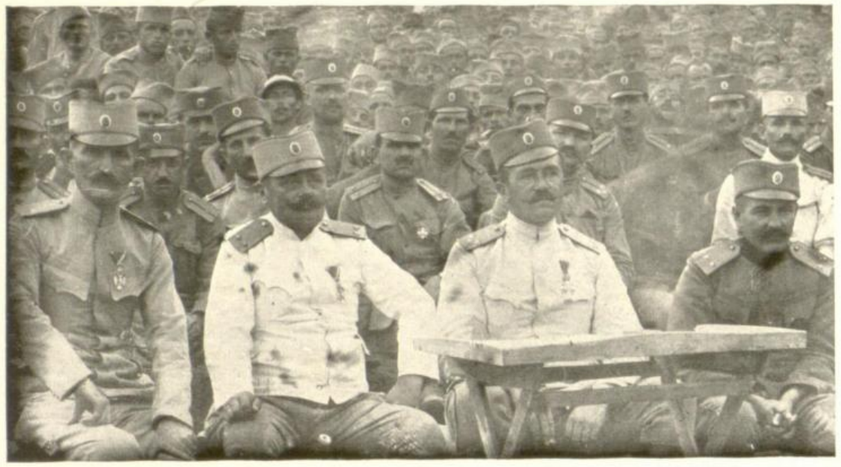

1. **Мрки ратници** као публика војничког позоришта 21. пука.

2. Уметници на бини у комаду „**Војвода Брана**“.

3. **Француски војници** изводе веселе продукције.

4. **Војничко позориште** 21. пука позади Доброг Поља.

5. **Маринковић, Јаковљевић, Пелагић и „Шућур“ у својим бољим улогама.**

6. Гошић и Томић у „**Зулумћару**“.

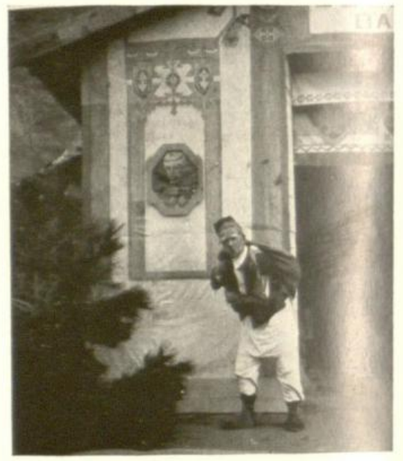

7. „**Јазавац пред судом**“. Давид Штрбац-Шућур.

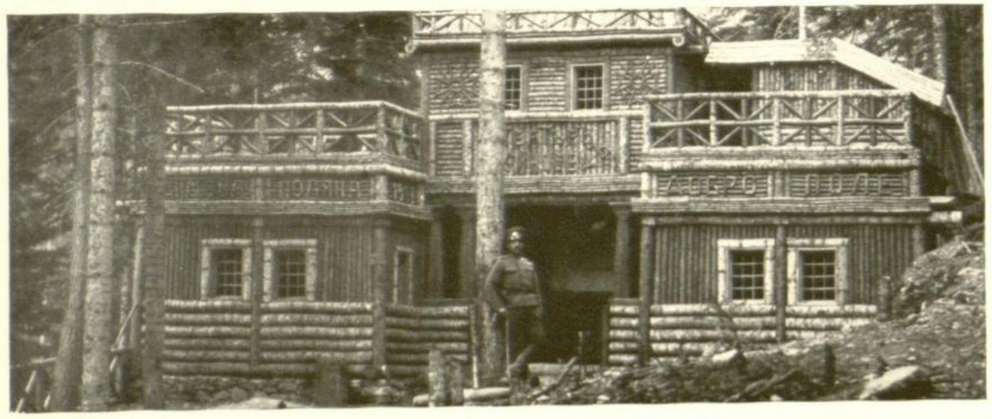

8. **Бугарско позориште** на положају према Добром Пољу.

9. „**Песму Кошто!**“ Стојан-Ћосић.

10. Зорић-Дуат ага у „**Данак у крви.**

11. Наши изводе **кинески балет.**

1. **Mrki ratnici** kao publika vojničkog pozorišta 21. puka. 2. Umetnici na bini u komadu „**Vojvoda Brana**“. 3. **Francuski vojnici** izvode vesele produkcije. 4. **Vojničko pozorište** 21. puka pozadi Dobrog Polja. 5. Marinković, Jakovljević, Pelagić i „Šućur“ u **svojim boljim ulogama.** 6. Gošić i Tomić u „**Zulumćaru**“. 7. „**Jazavac pred sudom**“. David Štrbac-Šućur. 8. **Bugarsko pozorište** na položaju prema Dobrom Polju. 9. „**Pesmu Košto!**“ Stojan-Ćosić. 10. Zorić-Duat aga u „**Danak u krvi**“. 11. Naši izvode „**kineski balet**“.

1. **Les guerriers gris** comme spectateurs du théâtre militaire du 21me régiment. 2. Les artistes sur la scène «**Vojvoda Brana**». 3. **Les soldats français** représentant des pièces gaies. 4. **Théâtre militaire** du 21me régiment derrière la position Dobro Poje. 5. Marinković, Jakovlević, Pelagić et Sućur **dans leurs meilleurs rôles.** 6. Gošić et Tomić à «Zulumćar». 7. «**Jazavac pred Sudom**», David Štrbac-Šućur. 8. **Théâtre bulgare** derrière la position Dobro-Polje. 9. «**Un chant Košto**», Stojan-Ćosić. 10. Zorić-Duat aga dans «**Danak u Krvi**». 11. **Un ballet chinois** dans notre théâtre militaire.

1. **The grey clad soldiers** as audience in the military theatre of the 21st regiment. 2. The artistes in the piece "**Vojvoda Brana**". 3. **French soldiers** act cheerful pieces. 4. **Military theatre** of the 21st regiment behind the Dobro Polje position. 5. Marinković, Jakovljević, Pelagić and Šućur **in their best roles.** 6. Gošić and Tomić in the piece "**Zulumćar**". 7. "**Jazavac pred Sudom**", David Štrbac-Šućur. 8. **Bulgarian theatre** behind the Dobro Polje position. 9. "**A song, Košto**"! Stojan-Ćosić. 10. Zorić-Duat aga in "**Danak u Krvi**". 11. **A chinese ballet** in our military theatre.

1. У војничком позоришту, даје се „**Хајдук Вељко**“; и музика свира за време пауза.

2. „**Кавалерија Рустикана**“ у позоришту у Бизерти.

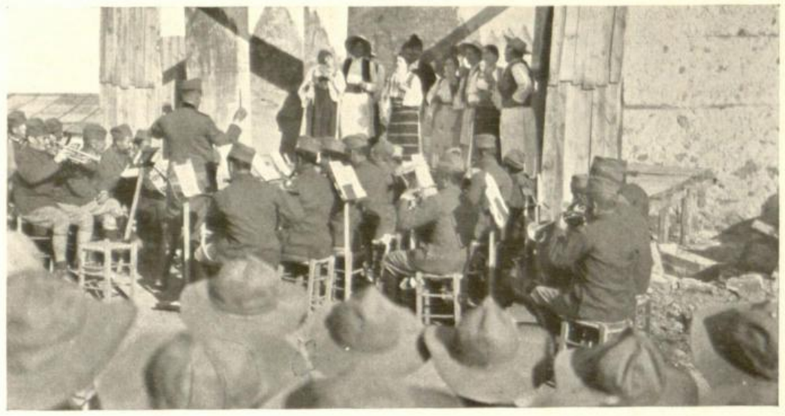

3. „**Ђидо**“. Позориште реконвалесцентног одељења у Водени.

4. **Позориште** непосредно иза положаја.

5. Африка-Лазуаз. „**Бој на Косову**“ у војничком позоришту.

6. Бизерта. **Публика** у војничком позоришту.

7. **Златковић** на сцени у Лазуасу.

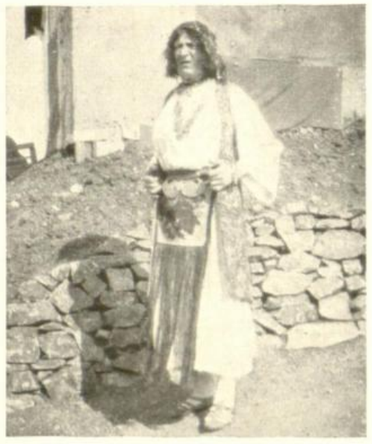

8. Коста Илић „**Циганка**“ у Водени.

9. Војници, преобучени као **чочеци** појављују се на сцени.

10. **Чочеци** на сцени у војничком позоришту на Крфу.

1. U vojničkom pozorištu, daje se „Hajduk Veljko“; i **muzika svira** za vreme pauza. 2. **„Kavalerija Rustikana“** u pozorištu u Biserte-i. 3. **„Djido“.** Pozorište rekonvalescentnog odelenja u Vodeni. 4. **Pozorište** neposredno iza položaja. 5. Afrika, Lasouace. **„Boj na Kosovu“** u vojničkom pozorištu. 6. Biserte. **Publika** u vojničkom pozorištu. 7. **Zlatković** na sceni u Lasouace-u. 8. Kosta Ilić **„Ciganka“** u Vodeni. 9. Vojnici, preobučeni kao **čočeci** pojavljuju se na sceni. 10. **Čočeci** na sceni u vojničkom pozorištu na Krfu.

1. **«Hajduk Veljko»** au théâtre militaire; la musique joue pendant l'entr'acte. 2. **«Cavalleria Rusticana»** au théâtre de Biserte. 3. **«Djido»**. Théâtre du détachement des reconvalescents à Vodena. 4. **Théâtre** tout à fait près des positions. 5. Afrique, Lasouace. **«La bataille de Kosovo-Polje»** au théâtre militaire. 6. Biserte. **Le public** au théâtre militaire. 7. **Zlatković** sur la scène du théâtre à Lasouace. 8. Kosta Ilić en **«Tzigane»** à Vodena. 9. Les soldats déguisés comme **«Čoček»** apparaissent en scène. 10. **«Čočeks»** en scène au théâtre militaire à Corfou.

1. **"Hajduk Veljko"** in the military theatre; the orchestra plays during the pauses between the acts. 2. **"Cavalleria Rusticana"** in the theatre at Biserte. 3. **"Djido"**, theatre for the reconvalescent section in Vodena. 4. **Theatre** in the immediate neighbourhood of the position. 5. Africa, Lasouace. **"The battle of Kosovo"** polje in the military theatre. 6. Biserte. **Audience** in the military theatre. 7. **Zlatković** on the stage in Lasouace. 8. Kosta Ilić in **"the Gypsy"** in Vodena. 9. The soldiers disguised as **Čoček** appear on the scene. 10. **Čočeks** on the scene in the military theatre in Corfu.

Живот на фронту у слободним часовима. Život na frontu u slobodnim časovima. La vie sur le front pendant les heures de loisir. Life at the front during recreation hours.

1. Једна ретка забава—Официр са својим **мајмуном.**

2. А. Поповић и **заостали становници** једног напуштеног села.

3. **Јаре** дуби и моли за парче хлеба.

4. Французи са **орловима**

5—6 Дечија највећа радост да гледају **медведа** „Марка“ и **мајмуна** „Ђока“.

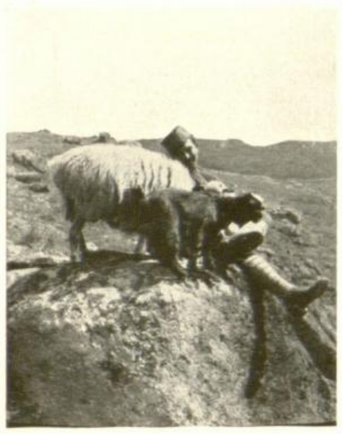

7. Један диван **квартет**.

8. Ево **пацова**, који ме ноћу узнемирава!

9. Француз, који хвата жабе.

10. Шала и забава на мору. **Двобој.**

11. У доколици војници су измишљали све могуће шале па и **игру медведа.**

12. Луфбери, пилот, са својим лавчићима.

13. У логору наших противника, војници изводе шалу са **камилама и караваном.**

1. Jedna retka zabava. Oficir sa svojim **majmunom.** 2. A. Popović i **zaostali stanovnici** jednog napuštenog sela. 3. **Jare** dubi i moli za parče hleba. 4. Francuzi sa **orlovima.** 5—6. Dečija najveća radost, da gledaju **medveda** „Marka“ i **majmuna** „Djoka“. 7. Jedan divan **kvartet.** 8. Evo **pacova** koji me noću uznemirava! 9. Francuz, koji hvata žabe. 10. Šala i zabava na moru. **Dvoboj.** 11. U dokolici vojnici su izmišljali sve moguće šale pa i **igru medveda.** 12. Lufbery, pilot sa svojim lavčićima. 13. U logoru naših protivnika, vojnici izvode šalu sa **kamilama i karavanom.**

1. Un divertissement rare. Un officier avec son **singe.** 2. A. Popović avec **les seuls habitants** d'un village abandonné. 3. **Un chevreau** demande gentiment un morceau de pain. 4. Les Français avec **deux aigles** prisonniers. 5—6. La plus grande joie des enfants était d'assister à la représentation de **l'ours «Marko»** et du **singe «Djoko».** 7. Un ravissant **quatuor.** 8. Voilà **le rat** qui me dérangeait pendant la nuit. 9. Le Français pêcheur de **grenouilles.** 10. Plaisanterie et passe-temps à la mer. **Duel.** 11. Pendant le temps du repos les soldats inventaient les pires plaisanteries, même des **représentations d'ours.** 12. Lufbery, pilote, et ses lionceaux. 13. Au camp de nos ennemis, les soldats exécutaient des farces avec **des chameaux et des caravanes** de chameaux.

1. A rare entertainment, an officer with his **monkey.** 2. A. Popović and **the sole inhabitants** of a deserted village. 3. A **kid** begs prettily for a piece of bread. 4. The French with captured **eagles.** 5. The childrens' greatest delight was when **the bear** "Marko" and **the monkey** "Djoko" were shown to them. 7. A nice **quartett.** 8. There is the **rat** which disturbed me at night. 9. The French **frog**-fisherman. 10. Jokes and entertainment at the sea; a duel. 11. During the lull, the soldiers thought of all kinds of amusements, among them **a performing bear.** 12. Lufbery, pilot, and his little lions. 13. In our enemies' camp the soldiers make fun and amusement with **camels and the caravans.**

Забава наше деце-избеглица. Zabava naše dece-izbeglica. Occupations des enfants de nos fugitifs. Employment of our fugitives' children.

1. Њ. К. В. Престолонаследник и Војвода Мишић **код малих четника,** у Водени.

2. Мали четници враћају се **са вежбања.**

3. Водена. Млади четници **на часу вежбања.**

4. **Закуска** малих четника у логору у Водени.

5. Мали четници **на часу мачевања.**

6. Наши мали четници **на часу боксовања.**

7. **Једна група наших малих четника са својим наставницима на Јелаку.**

8. Наши скаути **у Француској.**

9. Наши мали четници **играју коло.**

1. Nj. K. V. Prestolonaslednik i Vojvoda Mišić **kod malih četnika** u Vodeni. 2. Mali četnici vraćaju se **sa vežbanja.** 3. Vodena. Mladi četnici na **času vežbanja.** 4. **Zakuska** malih četnika u logoru Vodeni. 5. Mali četnici na **času mačevanja.** 6. Mali četnici na **času boksovanja.** 7. Jedna grupa naših malih četnika sa svojim nastavnicima **na Jelaku.** 8. Naši skauti **u Francuskoj.** 9. Naši mali četnici **igraju kolo.**

1. Son Altesse le Prince héritier et Voïvode Mišić auprès des **petits boy-scouts** à Vodena. 2. Les petits boy-scouts reviennent de **l'exercice.** 3. Vodena. Les jeunes boy-scouts **à l'exercice.** 4. **Pique-nique** des petits boy-scouts au camp de Vodena. 5. Les boy-scouts à **l'exercice de l'escrime.** 6. Les boy-scouts à **l'exercice de la boxe.** 7. Un groupe de boy-scouts avec leur maître sur la position **de Jelak.** 8. Nos boy-scouts **en France.** 9. Nos boy-scouts **dansant le «Kolo».**

1. The Crown-Prince and fieldmarshal Mišić with **the small boy-scouts** in Vodena. 2. The small boy-scouts return **from drill.** 3. The young boy-scouts **at drill** in Vodena. 4. The small boy-scouts **picnic** in the camp at Vodena. 5. The boy-scouts at fencing exercises. 6. The boy-scouts at **boxing-exercises.** 7. A group of boy-scouts and their teachers **at Jelak** (position). 8. Our boy-scouts **in France.** 9. Our boy-scouts **dancing "Kolo".**

1. Једна група **ђака-војника** са њиховим старешинама.

2. Искрцане **руске трупе** спремне за полазак кроз варош и одлазак у логор.

3 Ама, шта му вели овај наш савезник?—Сигурно каже: **„чекај на ред“.**

(Phot. Lj. Nedeljković)

4. **Измешани савезници** пред једним рестораном у Солуну.

1. Jedna grupa **djaka-vojnika** sa njihovim starešinama. 2. Iskrcane **ruske trupe** spremne za polazak kroz varoš i odlazak u logor. 3. Ama, šta mu veli ovaj naš Saveznik?-Sigurno kaže: **„čekaj na red.“** 4. **Izmešani saveznici** pred jednim restoranom u Solunu.

1. Un groupe **de volontaires d'un an** avec leurs supérieurs. 2. Des **troupes russes** débarquées s'apprêtent à partir à travers la ville pour se rendre au camp. 3. Et que dit notre frère d'armes? - Sans doute il nous **rappelle à l'ordre.** 4. **Des alliés pêle-mêle** dans un restaurant à Salonique.

1. A group of **one year-volunteers** with their superiors. 2. Disembarked **Russian troops** ready to march through the town to the camp. 3. Well! what does our brother-at-arms say to us? - Doubtless he **calls us** to order. 4. **Mixed allies** before a restaurant in Salonica.

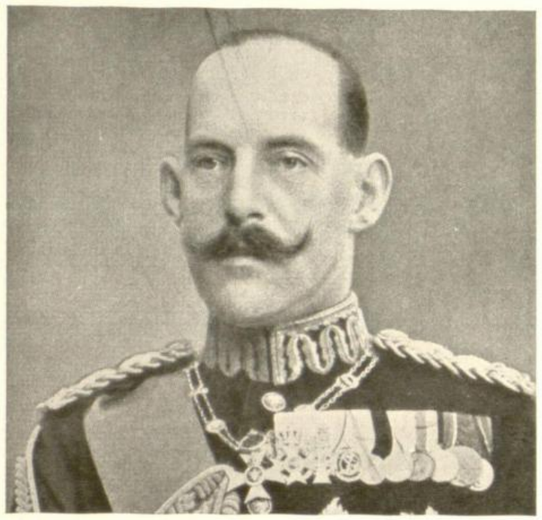

1. Њ. В. **Константинос,** Краљ Грчки (до 13. јуна 1917.)

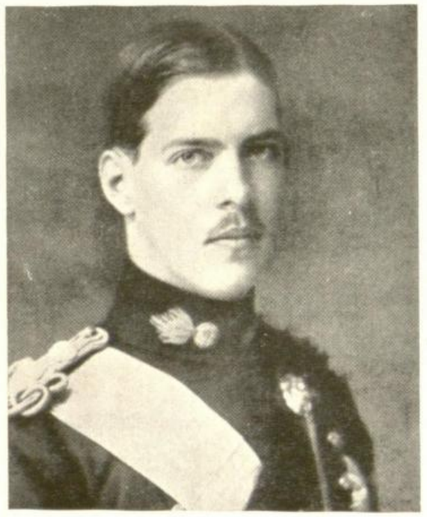

2. **Александрос,** нови Краљ (од 13. јуна 1917.)

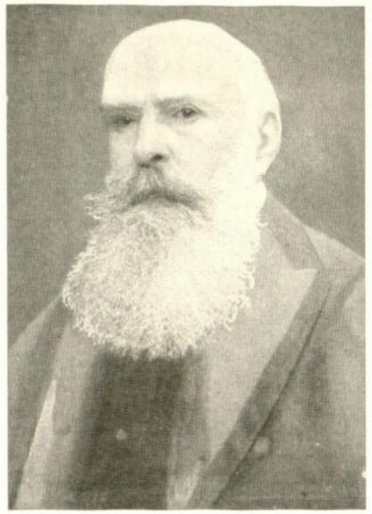

3. **А. Скулудис,** Министар Председник (1915 заменио Заимиса)

4. **Венизелос,** праћен адмиралом Кундуриотисом држи говор грчким трупама.

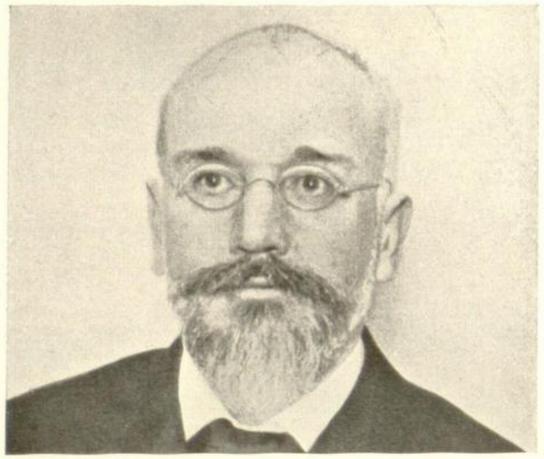

5. **Е. Венизелос,** Министар Председник 1910—1915 и од јуна 1917.

6. А. **Заимис,** Министар Председник (1915. и 1916).

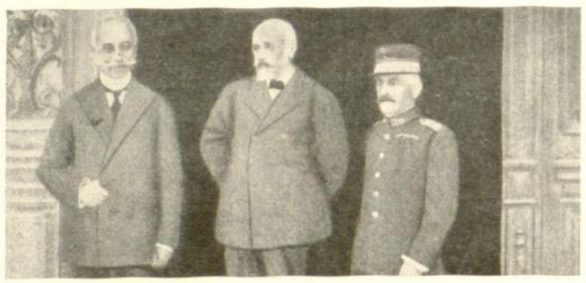

7. **Триумвират:** Кундуриотис, Венизелос, Данглис.

8. Генерал Франше Деспере **одликује** грчку заставу.

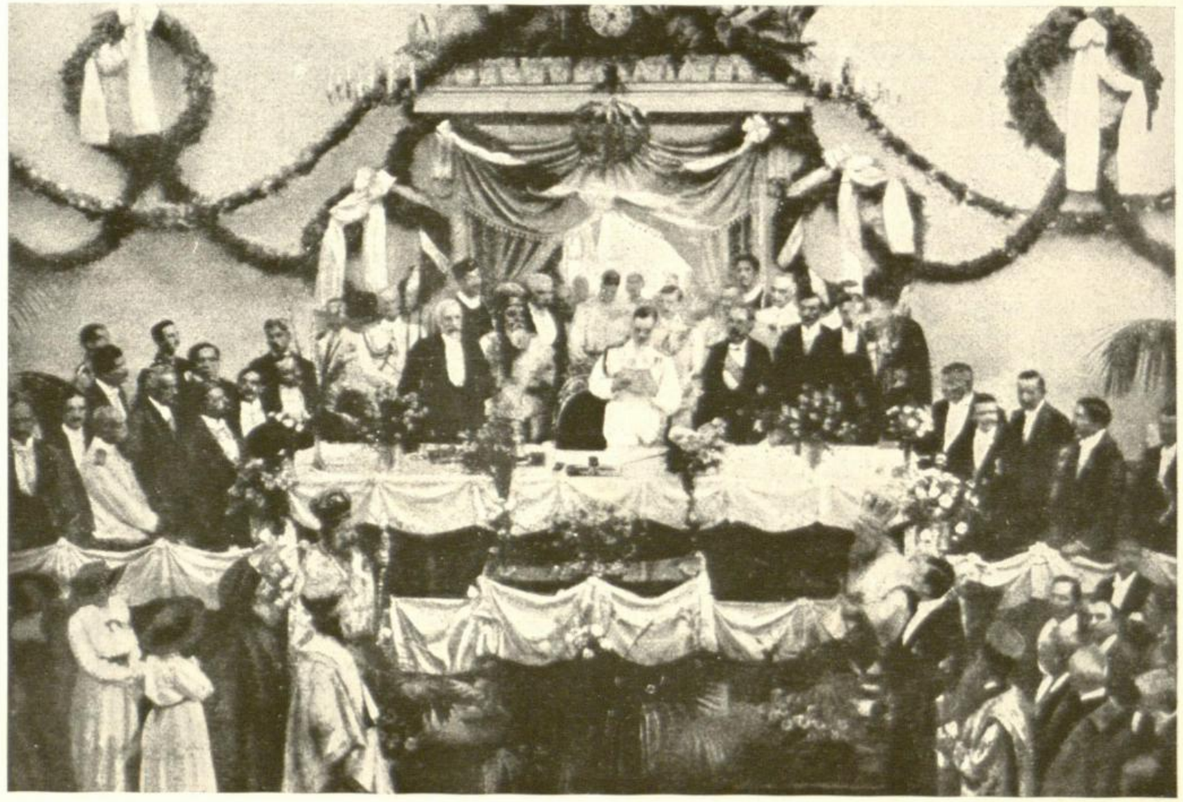

9. Њ. В. Александрос (други син Краља Константиноса) свечано **полаже заклетву** у парламенту.

1. Nj. V. **Konstandinos,** Kralj Grčki (do 13. juna 1917.). 2. **Alexandros,** novi kralj (od 13. juna 1917.). 3. **A. Skuludis,** Ministar Predsednik (1915 zamenio Zaimisa). 4. **Venizelos,** praćen admiralom Kunduriotisom drži govor grčkim trupama. 5. **E. Venizelos,** Ministar Predsednik 1910—1915 i od juna 1917. 6. **A. Zaïmis,** Ministar Predsednik (1915. i 1916.). 7. **Triumvirat:** Kunduriotis, Venizelos, Danglis. 8. General Franché d'Esperey **odlikuje** grčku zastavu. 9. Nj. V. Aleksandros (drugi sin Kralja Konstandinos-a) svečano **polaže zakletvu** u Parlamentu.

1. Sa Majesté **Konstandinos,** le Roi de Grèce (jusqu'au 13 juin 1917). 2. **Alexandros,** nouveau Roi depuis le 13 juin 1917. 3. **A. Skuludis,** Président des Ministres (1915 successeur de Zaïmis). 4. Venizelos, accompagné de l'amiral **Cunduriotis,** tient un discours aux troupes grecques. 5. **E. Venizelos,** premier ministre 1910—1915 et depuis le mois de juin 1917. 6. **A. Zaïmis,** premier ministre (1915 et 1916). 7. **Triumvirat:** Cunduriotis, Venizelos, Danglis. 8. Général Franchet d'Espérey **décore** le drapeau grec. 9. Sa Majesté Alexandros (deuxième fils du Roi Konstandinos) prête **solennellement serment** au Parlement.

1. His Majesty **Konstandinos,** King of Greece (until 13th June 1917). 2. **Alexandros,** the new King (from 13th June 1917). 3. **A. Skuludis,** prime minister (1915 successor of Zaïmis). 4. **Venizelos,** accompanied by admiral **Cunduriotis,** addresses the Greek troops. 5. **E. Venizelos,** prime minister 1910—1915 and from June 1917. 6. **A. Zaïmis,** prime minister (1915 and 1916). 7. **Triumvirat:** Cunduriotis, Venizelos, Danglis. 8. General Franchet d'Espérey **decorates** the Greek flag. 9. His Majesty Alexandros (second son of King Konstandinos) solemnly **taking the oath** in parliament.

1. **Код слагалишта** 10. пука на положају „Катунац“.

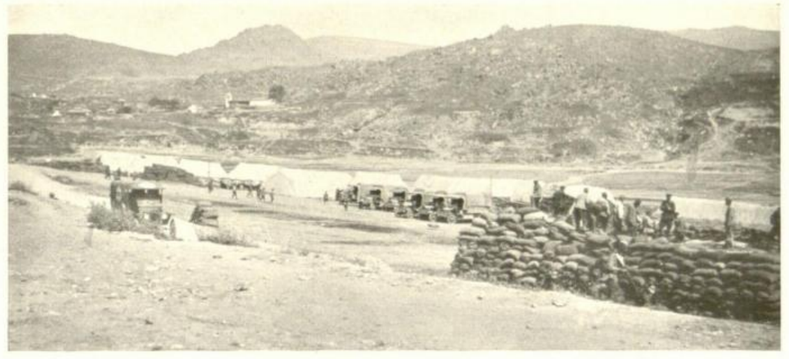

2. **Слагалиште** хране у кључу Црне Реке.

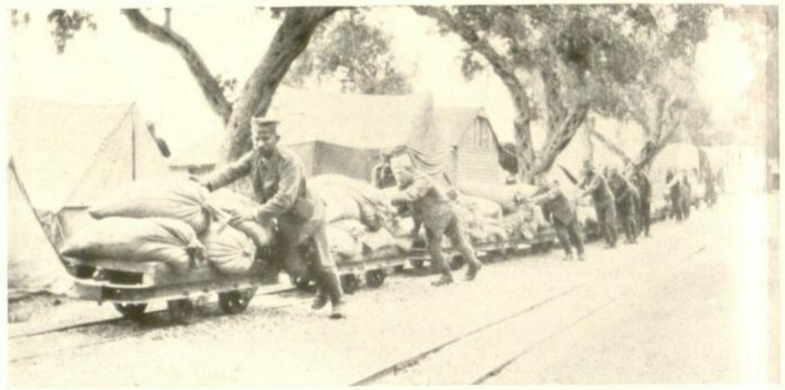

3. **Транспортовање** хране из пристаништа у логор.

4. Примљени теглећи **коњски прибор.**

5. **Депо** за смештај хране превезене из пристаништа.

6. **Транспортовање хране из** Солунског пристаништа у логор.

7. Један „**забушант**“, који спава скривен међу балама са оделом.

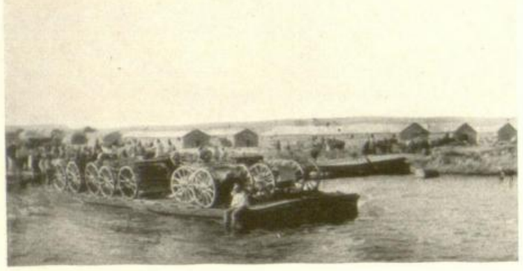

8. **Превлачење топова** са морских лађа.

9. **Паркирање** примљених топова и кара.

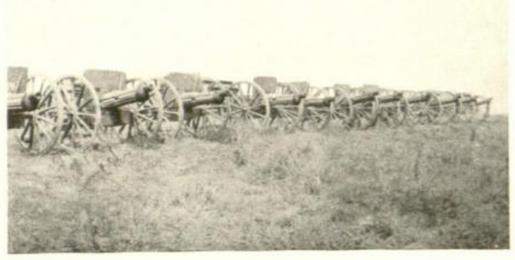

10. **Парк** примљених топова из Француске.

14. **Комисијски преглед** набављеног вина за војску.

11. **Превлачење меса** за војску.

12. Облачење **новог одела** приспелог из Француске.

13. Наши официри купују „**каске**“ у француским магацинима.

1. **Kod slagališta** 10. puka na položaju „Katunac“. 2. **Slagalište** hrane u ključu Crne Reke. 3. **Transportovanje** hrane iz pristaništa u logor. 4. Primljeni tegleći **konjski pribor.** 5. **Depo** za smeštaj hrane prevezene iz pristaništa. 6. **Transportovanje hrane** iz Solunskog pristaništa u logor. 7. Jedan „**zabušant**“, koji spava skriven medju balama sa odelom. 8. **Prevlačenje topova** sa morskih ladja. 9. **Parkiranje** primljenih topova i kara. 10. **Park** primljenih topova iz Francuske. 11. **Prevlačenje mesa** za vojsku. 12. Oblačenje **novog odela** prispelog iz Francuske. 13. Naši oficiri kupuju „**kaske**“ u francuskim magacinima. 14. **Komisijski pregled** nabavljenog vina za vojsku.

1. **Au dépôt** de ravitaillement du 10me régiment sur la position de Katunac. 2. **Dépôt** de ravitaillement dans la partie supérieure du fleuve Crna. 3. **Transport** des vivres du port au dépôt. 4. De nouveaux **attelages** pour l'artillerie. 5. **Dépôt** pour les vivres. 6. **Transport des vivres** du port de Salonique dans les magasins. 7. Un **carotier** qui dort caché entre les balles de vêtements. 8. **Débarquement des canons** des grands bateaux. 9. **Un parc** de canons et de voitures de munitions. 10. **Parc** de nouveaux canons de France. 11. **Transport de viande** pour l'armée. 12. **Nouveaux uniformes** arrivés de la France. 13. Nos officiers achètent **les casques** dans les magasins français. 14. **Une Commission** pour l'examination du vin pour l'armée.

1. At the **Commissariat Stores** of the 10th regiment on Katunac position. 2. **Commissariat Stores** at the upper part of the Crna river. 3. **Transport of provisions** from the port to the camp-depot. 4. **Fresh teams** for the artillery. 5. **Provision depot.** 6. **Transport of provisions** from the port of Salonica to the camp-depot 7. A sneaker sleeping among bales of clothing. 8. **Loading the cannons** of the large vessels. 9. Guns and munition carriages **parked.** 10. **Park** for the fresh guns from France. 11. **Meat transport** for the army. 12. **Clothing** in new uniforms from France. 13. Our officers buying **topees** in French depots. 14. **Army commission tasting** wine.

1. Одељење **блиндираних аутомобила** примљених из Француске.

2. Обука у навлачењу **француских маса**ка и дисању у њима.

5. **Француска и немачка маска** противу угушљивих гасова.

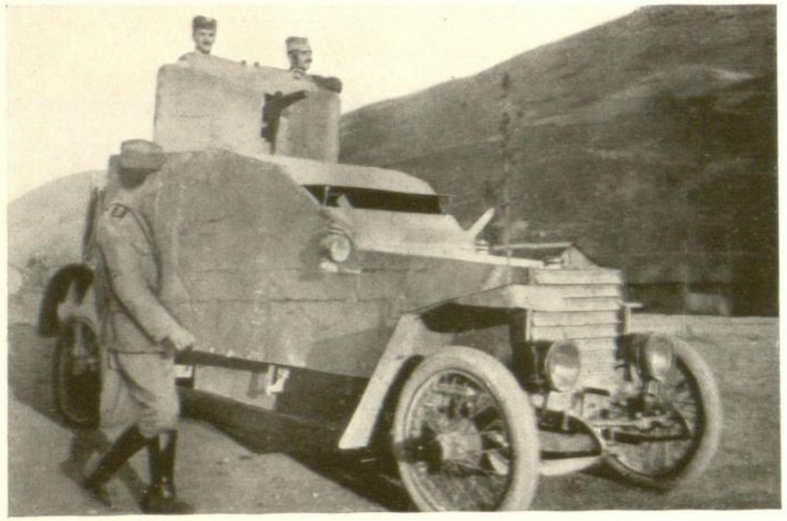

3. Један **оклопни аутомобил.**

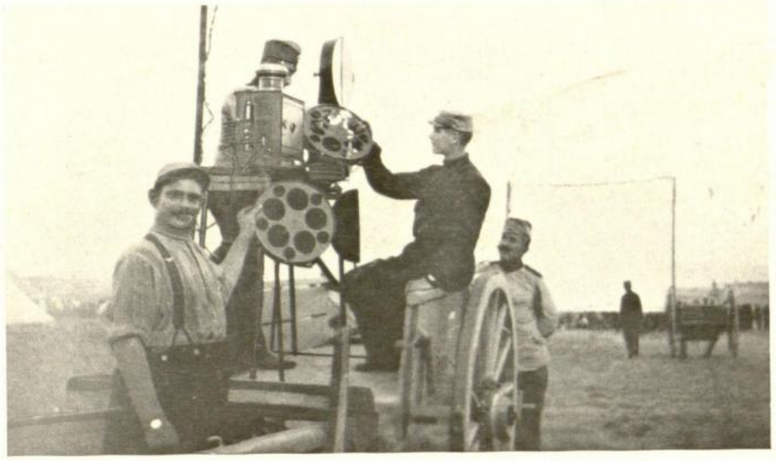

4. **Кинематограф** за војску, на пољани и под ведрим небом.

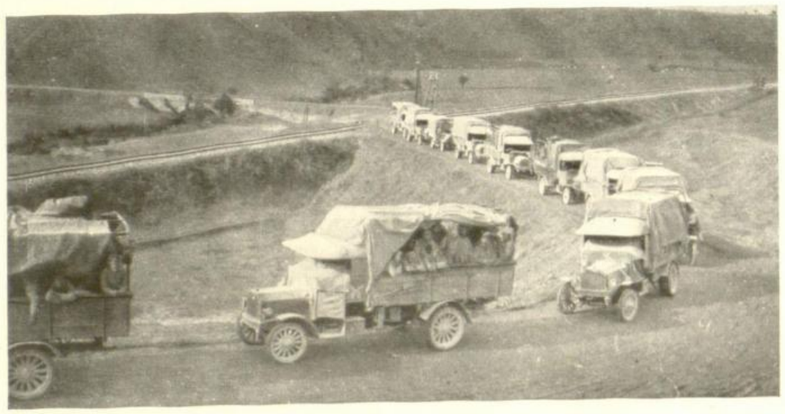

6. Једна **ауто-колона** транспортује трупе за угрожене тачке.

7. **Прсла гума,** слика тако честа у аутомобилству.

8. Једно одељење са **рефлекторима.**

1. Odelenje **blindiranih automobila** primljenih iz Francuske. 2 Obuka u navlačenju **francuskih masaka** i disanju u njima. 3. Jedan **oklopni automobil.** 4. **Kinematograf** za vojsku, na poljani i pod vedrim nebom. 5. **Francuska i nemačka maska** protivu ugušljivih gasova. 6. Jedna **auto kolona** transportuje trupe za ugrožene tačke. 7. **Prsla guma,** slika tako česta u automobilstvu. 8. Jedno odelenje sa **reflektorima.**

1. Une section **d'automobiles blindés,** envoyée de France. 2. Exercice de respiration et de l'emploi **des masques français** contre les gaz. 3. Un **autombile blindé.** 4. **Un cinéma** pour l'armée en campagne en plein air. 5. Des **masques français et allemands** contre les gaz. Une **colonne d'automobiles** transportent des parties de troupes dans des points menacés. 7. **Avarie** — un tableau très fréquent dans l'emploi de l'automobile. 8. Un détachement de **réflecteurs.**

1. A detachment of **panzer-autombiles** sent from France. 2. Practising the use of and breathing in the **French gas masks.** 3. A **panzer-automobile.** 4. A **cinema** in the open air for the army. 5. **French and German gas masks.** 6. An **automobile column** conveys bodies of troops to the threatenend positions. 7. **Burst tyres!** damages! a picture often seen in automobile driving. 8. A **search-light** detachment.

1. У **пољској кујни,** подигнутој на брзу руку и заштићеној од сунца.

2. **Деоба ручка** код коњице у присуству дежурног официра.

3. **Деоба хлебова** за трупе на положајима.

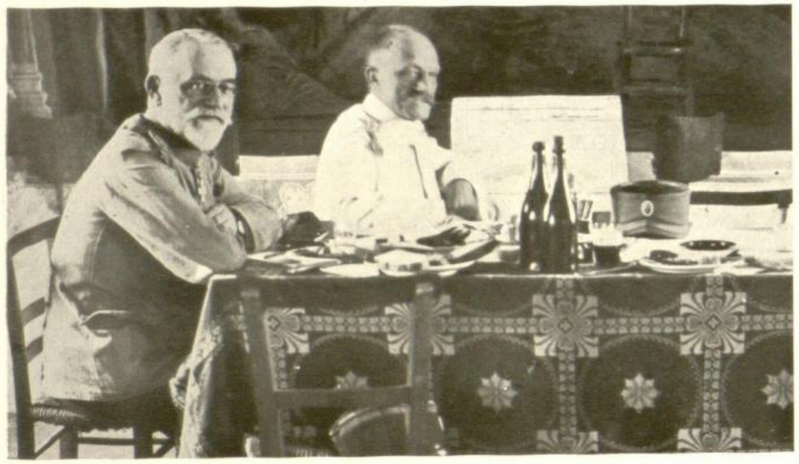

4. Министар Војни **Рашић** и војвода **Мишић** за столом.

5. Њ. К. В. Престолонаследник Александар **на ручку** код I. пеш. пука.

6. **Четни наредник** врши прозивку.

7. **Чета за ручком** у пољској трпезарији.

8. **Ускршњи ручак** код једног батаљона.

9. Вино као **предовољство** за ускршње празнике.

1. U **poljskoj kujni,** podignutoj na brzu ruku i zaštićenoj od sunca. 2. **Deoba ručka** kod konjice u prisustvu dežurnog oficira. 3. **Deoba hlebova** za trupe na položajima. 4. Ministar Vojni **Rašić** i vojvoda **Mišić** za stolom 5. Nj.K.V. Prestolonaslednik Aleksandar **na ručku** kod I peš. puka. 6. **Četni narednik** vrši prozivku. 7. **Četa za ručkom** u poljskoj trpezariji. 8. **Uskršnji ručak** kod jednog bataljona. 9. Vino kao **predovoljstvo** za uskršnje praznike.

1. A la **cuisine de campagne** installée très primitivement et protégée des rayons de soleil. 2. **Distribution du manger** à la cavalerie en présence de l'officier de service. 3. **Distribution du pain** pour les troupes en positions. 4. Le ministre de la guerre **Rašić** et Voïvode **Mišić** à table. 5. S. A. R. le prince héritier Aleksandar **à dîner** avec le 1re regiment d'Infanterie. 6. Le **Sergent-Major** fait l'appel de la compagnie. 7. **Compagnie en train de dîner** en plein air. 8. **Le dîner de Pâques** d'un bataillon. 9. Du vin comme **supplément** pour la fête de Pâques.

1. In a **field-kitchen,** primitively furnished and shaded from the sun. 2. **Distribution of food** to cavalry, in presence of the officiating officer. 3. **Distribution of bread** to the troops on positions. 4. Minister **Rašić** and field-marshal **Mišić** at table. 5. H. H. Crown-Prince Aleksandar at the 1st Inf. Regiment's **mess.** 6. The company's sergeant-**major** calling the roll. 7. A **company at dinner** in the open air. 8. **Easter dinner** in a bataillon. 9. Wine as an extra **allowance** for the Easter festival.

1. Пуковник **Ђ. Докић** проба војничку храну са казана.

2. Војници **IV. пука** за ручком.

3. Војници отправљају послове у **логорском нужнику.**

4. Галатиште—код Солуна. Израдом ове **чесме са много цеви,** наши војници су и овде оставили лепу успомену. (Phot. R. Šuković)

5. **Одржавање реда** на извору иза положаја.

6. Наши савезници Французи и Италијани **на извору.**

1. Pukovnik **Dj. Dokić** proba vojničku hranu sa kazana. 2. Vojnici **IV puka** za ručkom. 3. Vojnici otpravljaju poslove u **logorskom nužniku.** 4. Galatište kod Soluna. Izradom ove **česme sa mnogo cevi,** naši vojnici su i ovde ostavili lepu uspomenu. 5. **Održavanje reda** na izvoru iza položaja. 6. Naši saveznici Francuzi i Italijani **na izvoru.**

1. Le colonel **Dj. Dokić** goûte de la marmite le repas des soldats. 2. Les soldats du **4me régiment** en train de dîner. 3. Les soldats dans **les cabinets de campagne.** 4. Galatiâte près de Salonique. Par la construction de cette **canalisation avec beaucoup de tuyaux** nos soldats ont laissé également ici le meilleur souvenir. 5. **Maintien de l'ordre** à la source, derrière les positions. 6. Nos alliés, des Français et des Italiens **à la source.**

1. Colonel **Dj. Dokić** tastes the soldiers' food out of the pot. 2. Soldiers of the **4th regiment** at dinner. 3. Soldiers in **the field lavatories.** 4. Galaliâte at Salonica. Through erection of **this Spring with many pipes,** our soldiers have left behind them a pleasant remembrance here too. 5. **Keeping order** at the well behind the position. 6. Our French and Italian allies **at the well.**

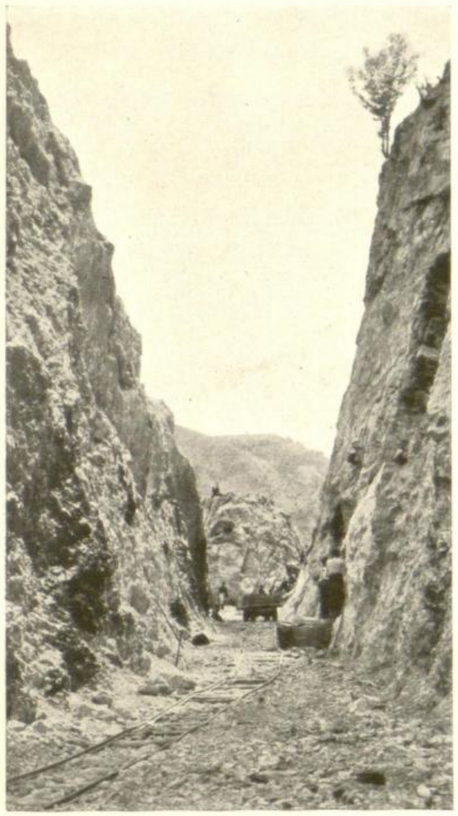

1. Дубоко **просецање пута** код Добруна.

2. **Пионири** на оправци путова.

3. Форсирано **насипање пута** за Катунац.

4. **Израда и дотеривање пута** за Катунац.

5. Форсирана **израда пута** за Костурјан.

6. **Израда и шодерисање** путова вршени су форсирано.

7. **Бугарски заробљеници** употребљени на изради путова.

8. Јак аутомобилски саобраћај условљавао је **непрекидни рад** на оправци путова.

9. Често су **путови на меком тлу** облагани каменом.

1. Duboko **prosecanje puta** kod Dobruna. 2. **Pioniri** na opravci putova. 3. Forsirano **nasipanje puta** za Katunac. 4. **Izrada i doterivanje** puta za Katunac. 5. Forsirana **izrada puta** za Kosturjan. 6. **Izrada i šoderisanje** putova vršeni su forsirano. 7. **Bugarski zarobljenici** upotrebljeni na izradi putova. 8. Jak automobilski saobraćaj uslovljavao je **neprekidni rad** na opravci putova. 9. Često su **putovi na mekom tlu** oblagani kamenom.

1. **Une trace de chemin** très profonde près de Dobrun. 2. Des **soldats du génie** construisant des chemins. 3. **Une construction forcée** de chemin pour Katunac. 4. **Construction et réparation** du chemin de Katunac. 5. **Construction** forcée du chemin pour Kosturjan. 6. **La construction et la mise du cailloutis** des chemins furent forcés. 7. **Les prisonniers de guerre bulgares** furent de même employés à la construction des routes. 8. La circulation constante des autos exigeait **un entretien ininterrompu** des routes. 9. Il fallait paver la route très souvent à **des places marécageuses.**

1. Very deeply **cut roads** to Dobrun. 2. **Pioneers** making roads. 3. The forced **road-making** to Katunac. 4. **Making** and **improving** the road to Katunac. 5. Forced **making of a road** to Kosturjan. 6. The **making** and stone laying of a road being forced. 7. **Bulgarian war prisoners** were employed as well in the making of the roads. 8. Constant auto traffic made it necessary to **unceasingly mend** the roads. 9. Very often the roads had to be mended with stones **on account of the swampy ground.**

Израда путова за позиције. Izrada putova za pozicije. Construction des chemins jusqu'aux positions. Roads made to the positions.

1. **Мештани и војници** радили су пут за Гривицу.

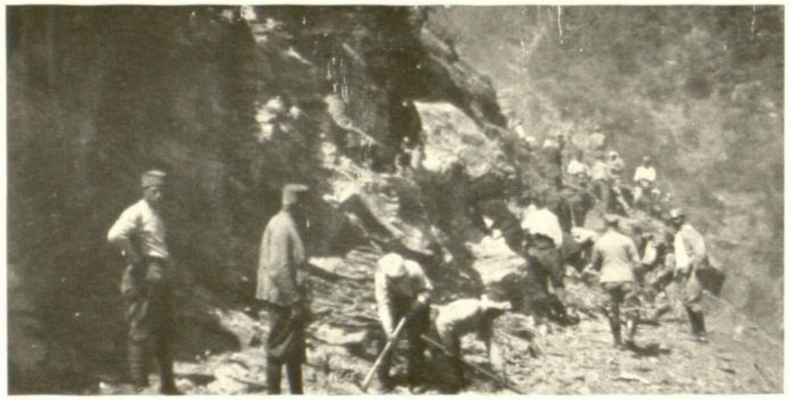

2. **Пионири** раде пут уз Катунац.

3. **Подзиђавање окука** на путу за Катунац.

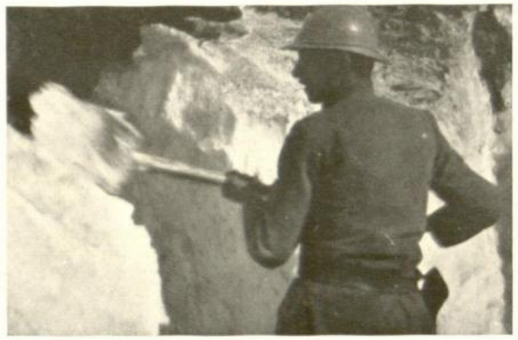

4—6. **Велики снегови** покривали су наше положаје на Ветренику и одржавање саобраћаја било је врло тешко.

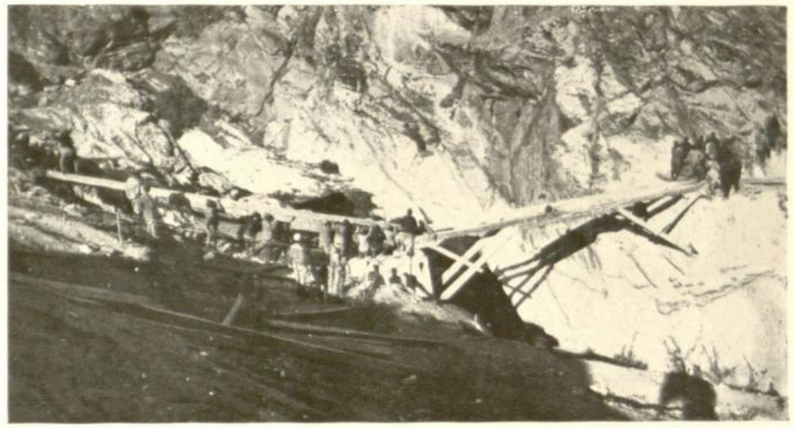

7. Кроз планинске стрмене отсеке морали су се често подизати **нарочити виадукти.**

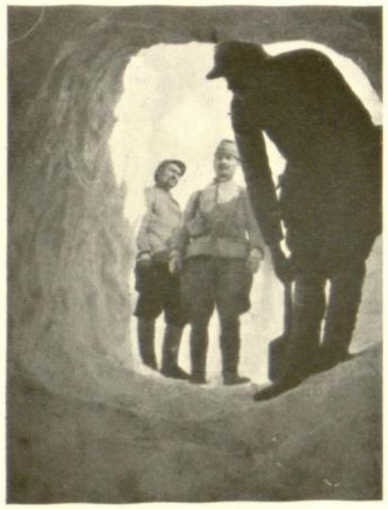

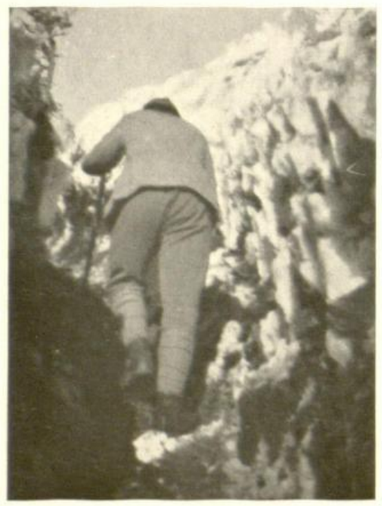

8—9. Пут кроз **снежне тунеле** и у снегу **дубоко урезане стазе** на Ветренику.

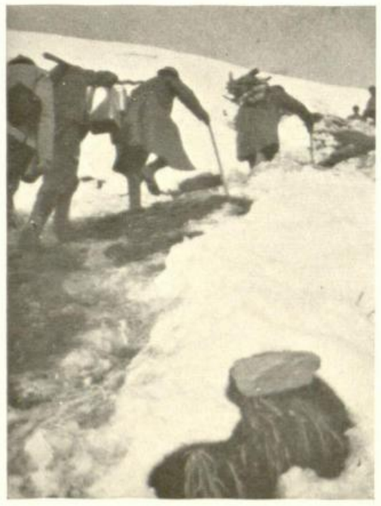

10. **Достављање хране** борцима у рововима.

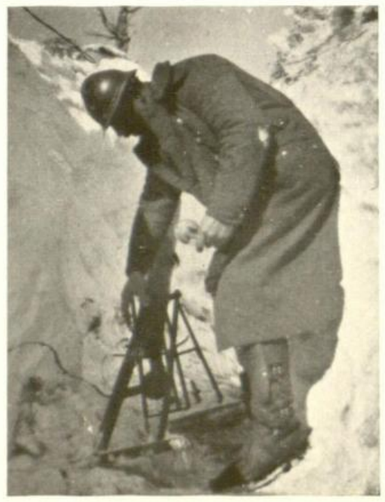

11. **Бацач бомби** на Крвавом Зубу Ветреника.

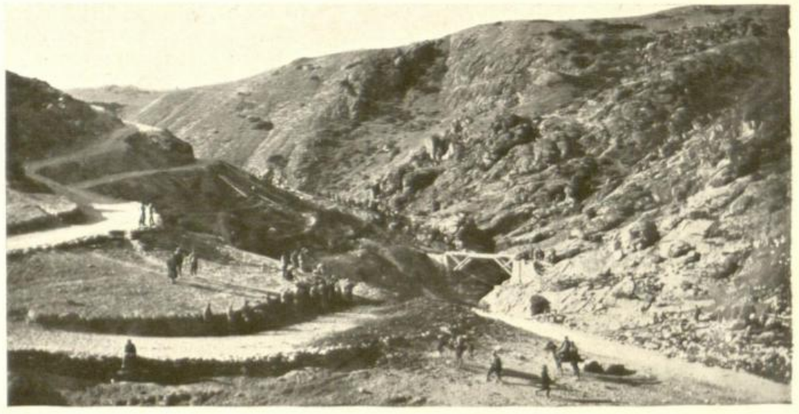

12. **Изради путова** за положаје и **њиховом одржавању** посвећена је нарочита пажња.

1. **Meštani i vojnici** radili su put za Grivicu. 2. **Pioniri** rade put uz Katunac. 3. **Podzidjavanje okuka** na putu za Katunac. 4—6. **Veliki snegovi** pokrivali su naše položaje na Vetreniku i održavanje saobraćaja bilo je vrlo teško. 7. Kroz planinske strmene otseke morali su se često podizati **naročiti viadukti.** 8—9. Put kroz **snežne tunele** i u snegu **duboko urezane staze** na Vetreniku. 10. **Dostavljanje hrane** borcima u rovovima. 11. **Bacač bombi** na Krvavom Zubu Vetrenika. 12. **Izradi putova** za položaje i **njihovom održavanju** posvećena je naročita pažnja.

1. **La population civile aidée des soldats** ont construit les routes. 2. **Des troupes du génie** construisent la route pour Katunac. 3. Sur **les courbes raides** les chemins sont maçonnés dans leurs fondations. 4—6. **De grandes masses de neige** ont couvert nos positions de Vetrenik et ont rendu difficile le maintien des communications. 7. Il fallait souvent construire **des viaducs spéciaux** à travers des montagnes abruptes et de nombreux précipices. 8—9. Le chemin frayé à travers **des tunnels de neige** et des sentiers profondement tracés dans la neige à Veternik. 10. **Des vivres sont apportées** aux combattants dans les tranchées. 11. **On lance des bombes** de Krvavi Zub de Veternik. 12. On apportait un grand soin **à la construction** des chemins conduisant aux positions et **à leur entretien.**

1. **Civil population** made the roads together **with the soldiers.** 2. **Pioneer troops** work at the road to Katunac. 3. **Building walls** for the roads at steep curves. 4—6. **The great snows** covered our positions at Vetrenik and it was very difficult to keep up means of communication. 7. **Particular viaducts** had often to be built through steep mountain abyss. 8—9. Paths through **snow tunnels** and **deep foot paths** had to be cut at Veternik. 10. **Delivering provisions** to those fighting in the trenches. 11. **Bomb throwers** on Krvavi Zub of Veternik. 12. **Making of roads** to the positions and great care had to be taken to **keep them in proper order.**

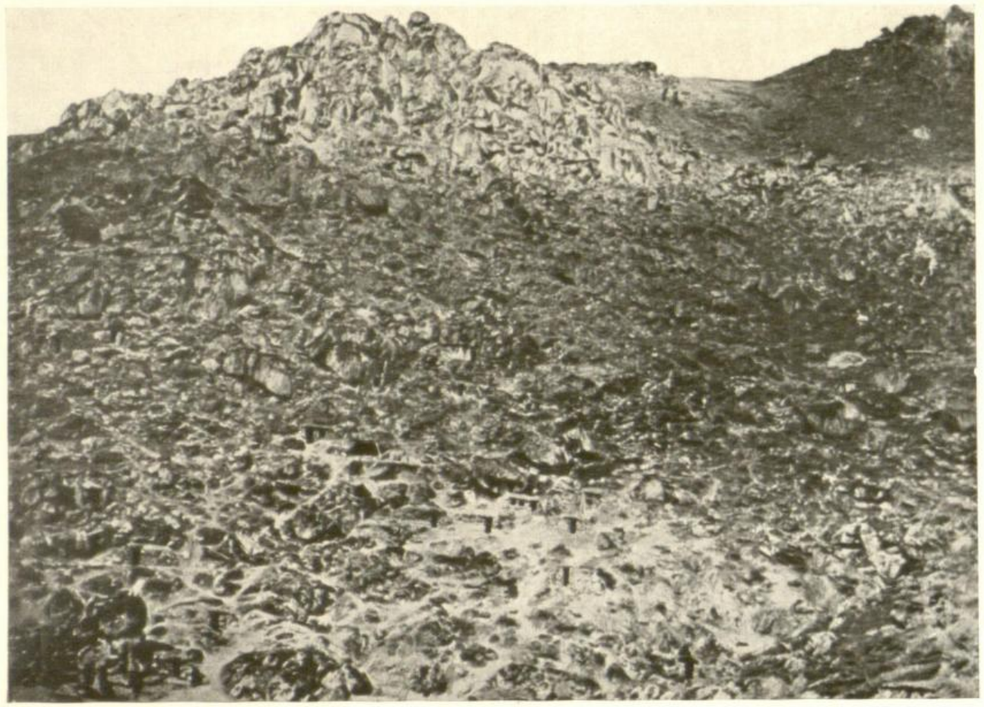

1. Црне тачке показују улазе у **камене заклоне** у којима су живели наши солунски орлови.

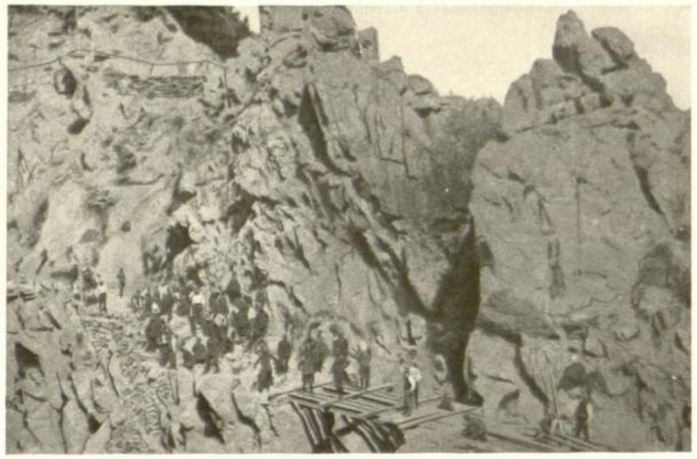

2. **Израда виадукта** под Гривицом.

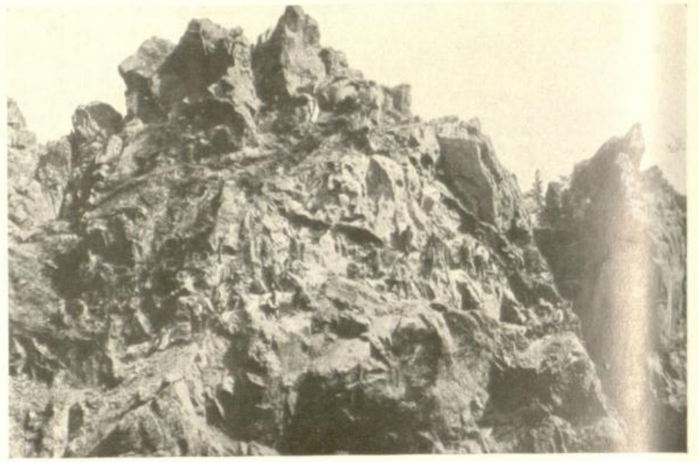

3. **Камена стена** на Гривици под Говедарским Висом.

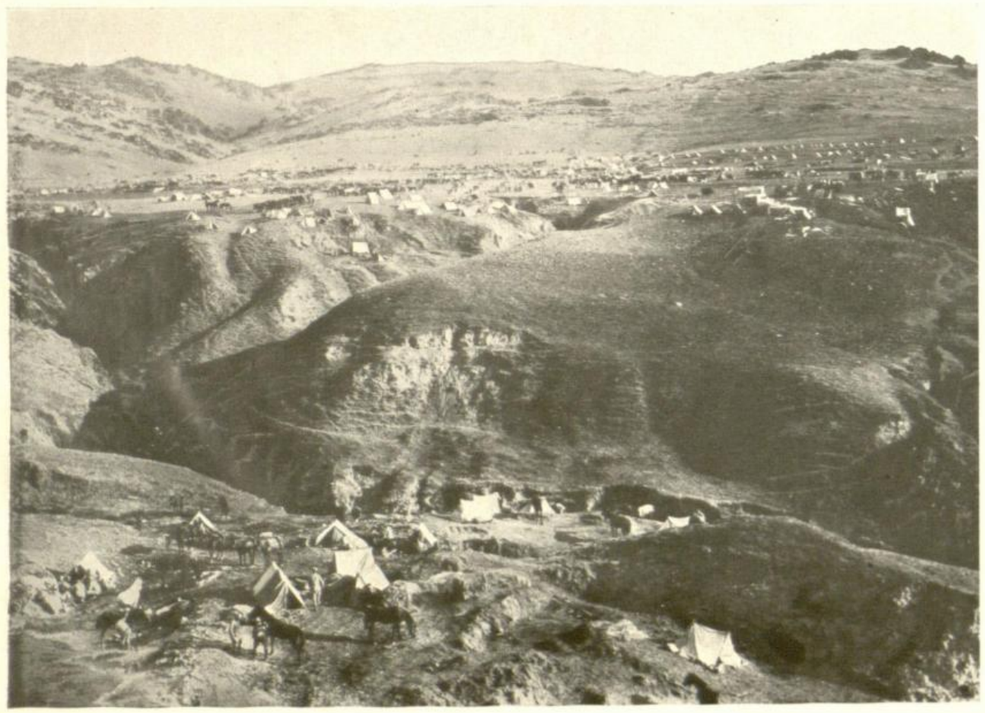

4. **Трупе из резерве** позади поседнутих положаја на Солунском Фронту.

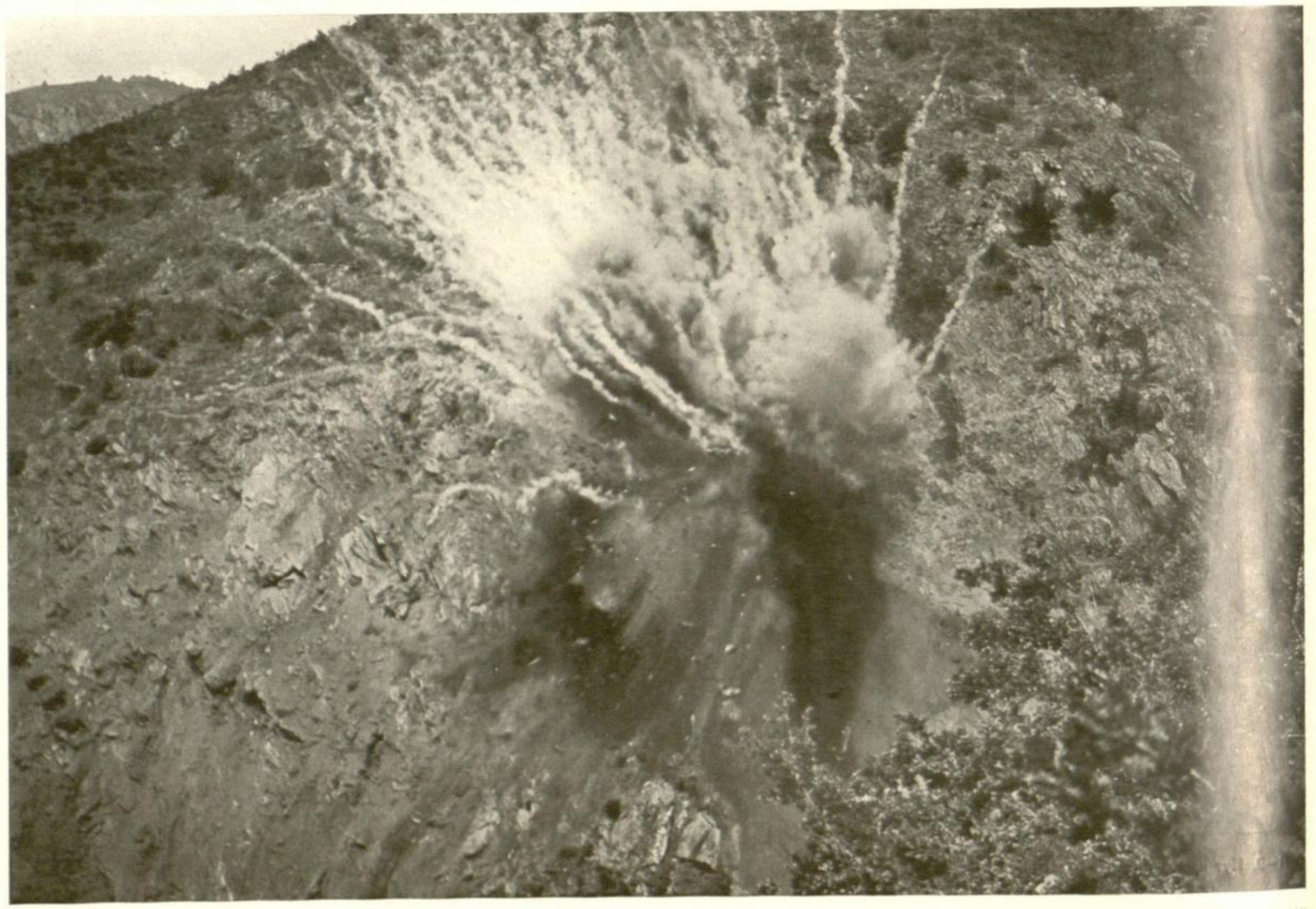

5. Извођење путова кроз стрмене камене одломке Катунца вршено је **паљењем многих мина.** (Phot. Igrutinović)

1. Crne tačke pokazuju ulaze u **kamene zaklone** u kojima su živeli naši solunski orlovi. 2. **Izrada viadukta** pod Grivicom. 3. **Kamena stena** na Grivici pod Govedarskim Visom. 4. **Trupe iz rezerve** pozadi posednutih položaja na Solunskom Frontu. 5. Izvodjenje putova kroz strmene kamene odlomke Katunca vršeno je **paljenjem mnogih mina.**

1. Les points noirs indiquent les entrées des refuges **dans les roches,** dans lequels vivaient nos «aigles du front de Salonique». 2. **La construction du viaduc** près de Grivica. 3. **Les rochers** de Grivica au-dessous de Govedarski Vis. 4. **Les troupes de la réserve** derrière les positions occupées du front de Salonique. 5. La construction des chemins à travers les cols raides et rocheux du Katunac, devait être souvent exécutée **au moyen de mines.**

1. The black dots show the entrance to **the trenches in the rocks** in which our "Salonica front eagles" lived. 2. **Construction of the Viaduct** at Grivica. 3. **Stony rocks** at Grivica under Govedarski Vis. 4. **Reserve troops** behind occupied positions at the Salonica front. 5. Making of roads through the steep rocky defiles of the Katunac had to be performed **by means of numerous blasting operations.**

1. Наша војска се **вежба** у руковању са ново-примљеним митраљезима.

2. **Браћа Руси** крећу за солунске положаје.

3. **Причешћивање** наше војске пред поласком за положаје.

4. Наше трупе са маршем: **„У бој, у бој"**! . . . иду за солунске положаје.

5. Наше трупе на маршу **за поседање положаја.**

6. Наше трупе **приспевају** на положаје.

1. Naša vojska se **vežba** u rukovanju sa novo-primljenim mitraljezima. 2. **Braća Rusi** kreću za solunske položaje. 3. **Pričešćivanje** naše vojske pred polaskom za položaje. 4. Naše trupe sa maršem: **„U boj, u boj"**!... idu za solunske položaje. 5. Naše trupe na maršu **za posedanje položaja.** 6. Naše trupe **prispevaju** na položaje.

1. Nos troupes **manipulant** des mitrailleuses nouvellement reçues. 2. **Nos frères Russes** se rendant dans les positions de Salonique. 3. Nos troupes prennent la **communion** avant de partir pour les positions. 4. Nos troupes chantant la marche: **«Au combat, au combat»**! . . . partent pour les positions de Salonique. 5. Nos troupes en marche **pour l'occupation des positions.** 6. Nos troupes **arrivent** aux positions.

1. Our army **practises** handling the newly received mitrailleuses. 2. **Our Russian brothers** march out towards the Salonica position. 3. **Holy Communion** for our army before marching to the positions. 4. Our troops march out to the Salonica positions to the tune of the march **"In battle, in battle"**! 5. Our troops on the march **to occupy the positions.** 6. Our troops **arrive** at the positions.

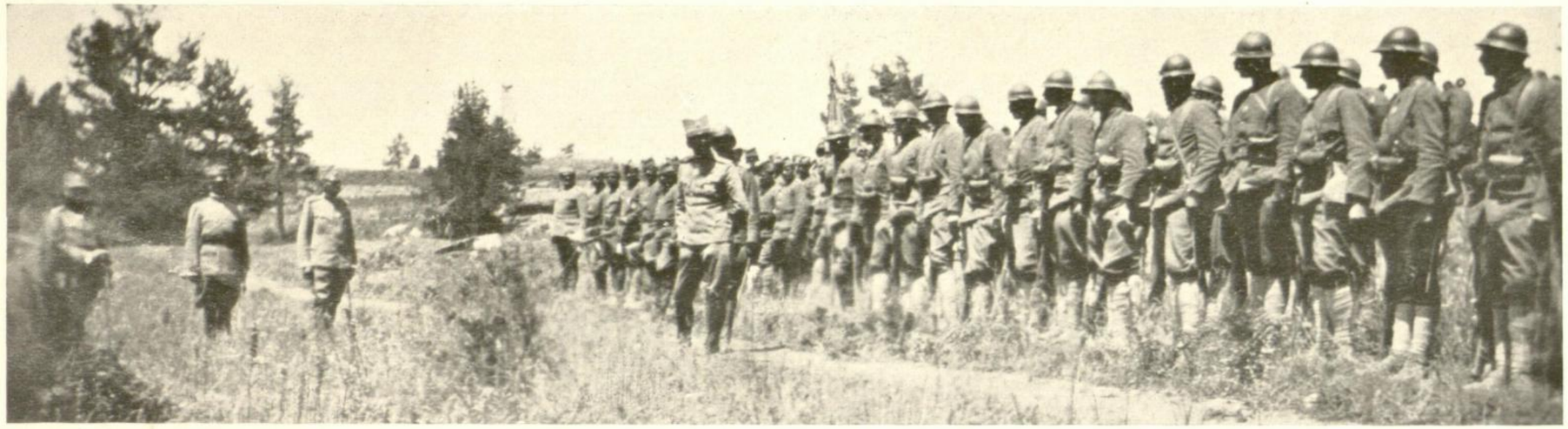

1. Њ. К. В. **Престолонаследник Александар** пред фронтом своје војске у очекивању посјете Њ. В. Грчког Краља.

2. Њ. В. **Грчки Краљ** са Њ. К. В **Престолонаследником** обилазе фронт.

3. Њ. К. В. **Престолонаследник** обилази почасну чету.

4. **Заставник 11. пука** на Ветренику.

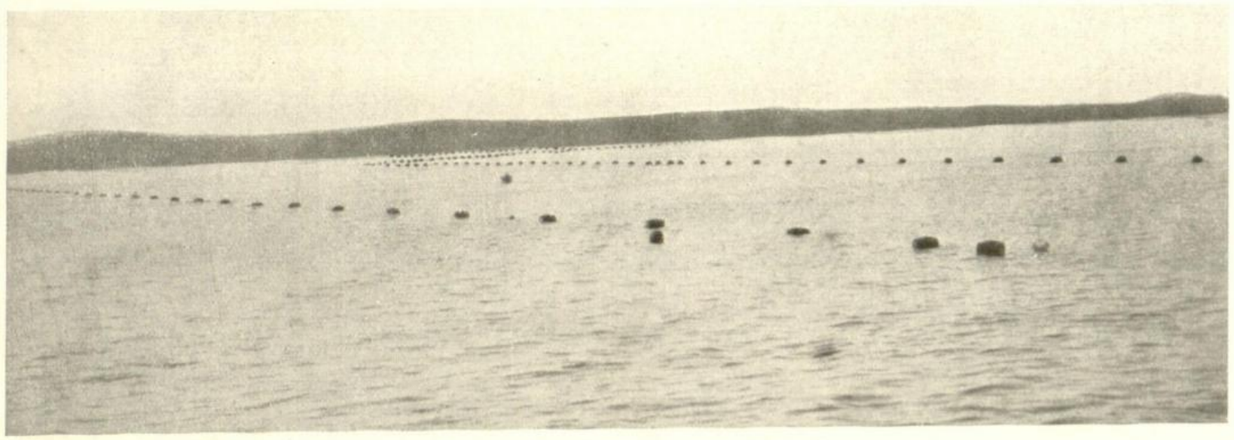

5. **Солунско пристаниште,** осигурано минама.

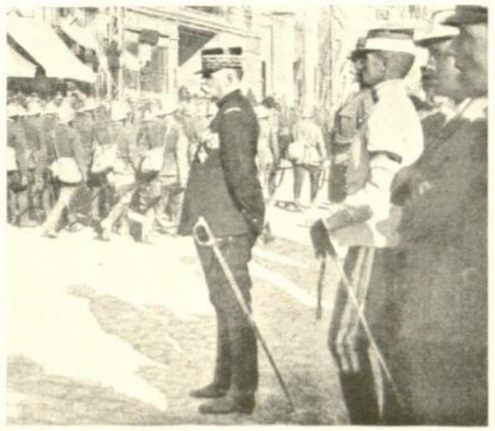

6. **Генерал Сарај** држи ревију трупама, које крећу за положаје.

7. **Заставник 2. пука** — „гвозденог".

1. Nj. K. V. **Prestolonaslednik** Aleksandar pred frontom svoje vojske u očekivanju posjete Nj. V. Grčkog Kralja 2. Nj. V. **Grčki Kralj** sa Nj. K. V. **Prestolonaslednikom** obilaze front. 3. Nj. K. V. Prestolonaslednik obilazi počasnu četu. 4. **Zastavnik 11 puka** na **Vetreniku.** 5. **Solunsko pristanište** osigurano minama. 6. **General Sarrail** drži revi trupama, koje kreću za položaje. 7. **Zastavnik 2 puka** „gvozdenog".

1. S. A. R. le **Prince héritier Aleksandar** devant le front de son armée dans l'attente de la visite de S.M. le Roi de Grèce. 2. **S. M. le Roi de Grèce avec S. A. R. notre Prince héritier** passent en revue le front de notre Armée. 3. S. A. R. le Prince héritier passe en revue la compagnie d'honneur. 4. **Le porte-drapeau** du 11me régiment à Vetrenik. 5. **Le port de Salonique** protégé par des mines. 6. **Le Général Sarrail** passe en revue les troupes dirigées pour le front. 7. **Le porte-drapeau** du 2me régiment — «de fer».

1. **H. R. H. the Crown-prince Alexandar** in front of his army, in expectation of the visit of H. M. the Grecian King. 2. **H. M. the Grecian King and H. R. H. our Crown-prince** watch the march past of the troops. 3. **H. R. H. the Crown-prince** watches the march past of the guard of honour. 4. **The colour-bearer** of the 11th regiment. 5. **Salonica harbour** guarded by mines. 6. **General Sarrail** reviews the troops marching past on the way to the positions. 7. **The colour-bearer** of the 2nd ("Iron") regiment.

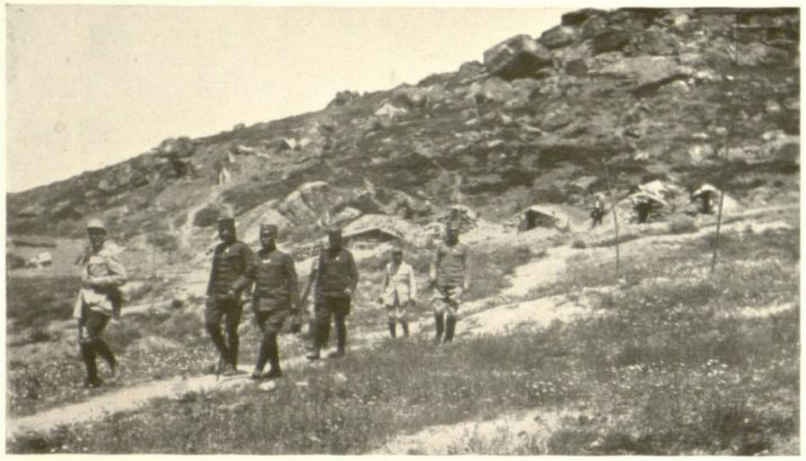

1. Командант **Моравске Дивизије** обилази свој отсек.

2. **Резервне трупе** у бивaку.

3. Типична **слика живота наше војске** у непосредној позадини поседнутих положаја.

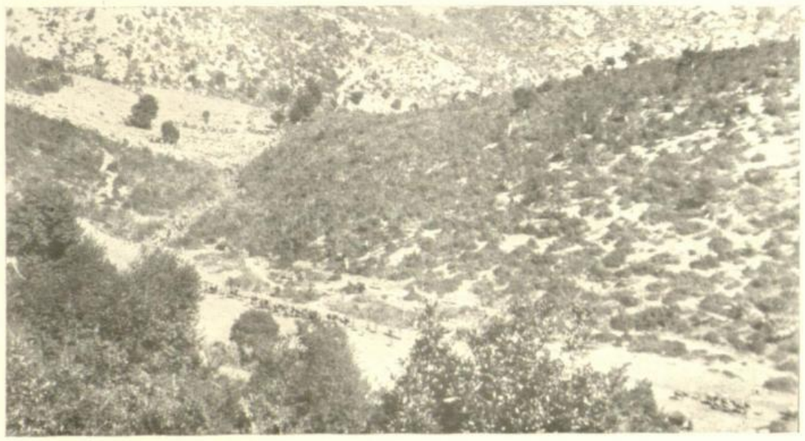

4. **Привлачење резерви** ка главном нападном правцу.

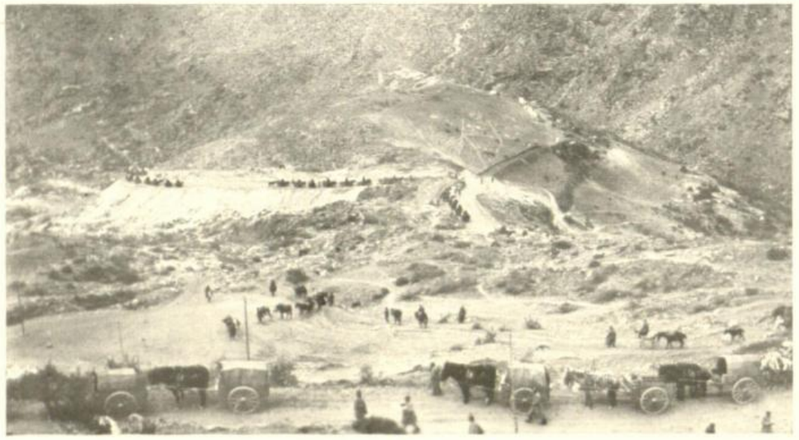

5—6. **Саобраћај** путевима позади положаја био је врло јак; **снабдевање** трупа било је изврсно.

1. Komandant **Moravske Divizije** obilazi svoj otsek. 2. **Rezervne trupe** u bivaku. 3. Tipična **slika života naše vojske** u neposrednoj pozadini posednutih položaja. 4. **Privlačenje rezervi** ka glavnom napadnom pravcu. 5—6. **Saobraćaj** putevima pozadi položaja bio je vrlo jak; **snabdevanje** trupa bilo je izvrsno.

1. Le commandant de **la division Morava** inspecte son secteur. 2. **Les troupes de la réserve** au bivouac. 3. **Un tableau caractéristique de la vie de notre armée,** tout près des tranchées occupées. 4. **Renfort de la réserve** dans la direction de l'attaque. 5—6. **La circulation** sur les routes derrière les positions occupées était très vive; **le ravitaillement** des troupes était très bon.

1. Commandant of the **Morava Division** inspects his sektor. 2. **Reserve troops** in bivouac. 3. A characteristic **picture of our army life** in the immediate neighbourhood of occupied trenches. 4. **Reserve re-inforcements** in the direction of the attack. 5—6. **Traffic** on the roads behind the occupied positions was very brisk, **the provisions** for the troops were very good.

1. **Живко Павловић**, Командант Шумудијске Дивизије, у рову на Катунцу.

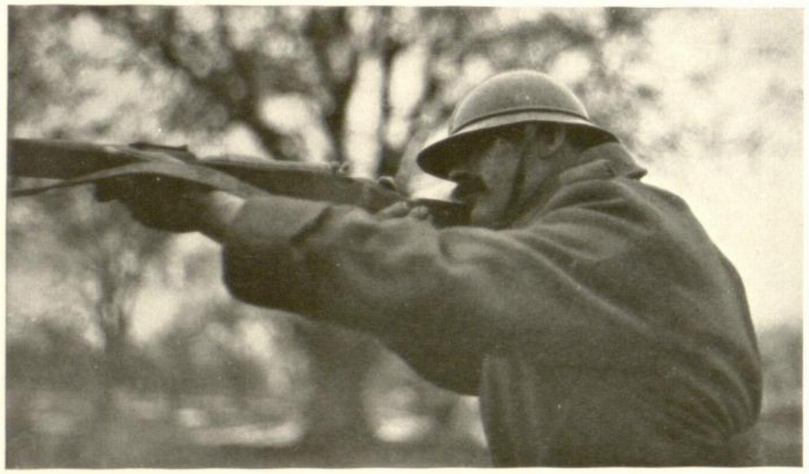

4. Тип нашег **солунског стрелца.**

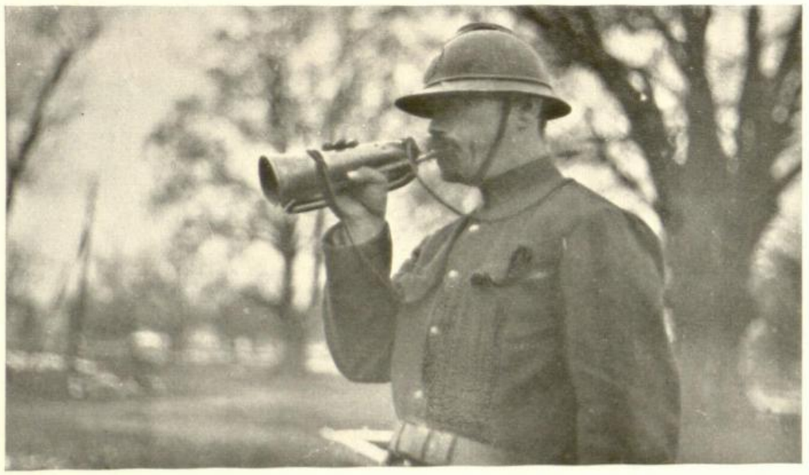

7. „Хеј трубачу са Солуна, **де затруби збор!**“

2. **Резервне трупе** у међувремену до употребе изводе ратну службу.

5. **Живко Павловић** на осматрачници на Катунцу.

8. Живко Павловић **обилази батерије** на положају.

3. **Ударне трупе** из резерве очекују наредбу за покрет.

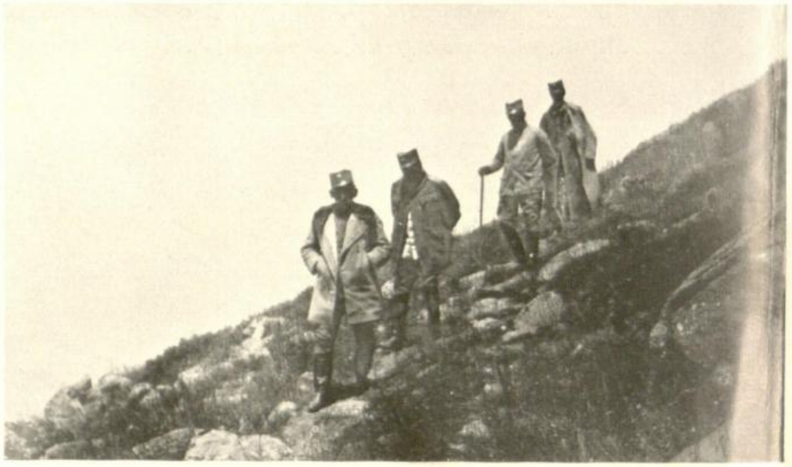

6. **Командант Дивизије** силази са осматрачнице.

9. **Другарско чашћење** за време затишја на линији окопа.

1. **Živko Pavlović,** Komandant Šumadijske Divizije, u rovu na Katuncu. 2. **Rezervne trupe** u medjuvremenu do upotrebe izvode ratnu službu. 3. **Udarne trupe** iz rezerve očekuju naredbu za pokret. 4. Tip našeg **solunskog strelca.** 5. **Živko Pavlović** na osmatračnici na Katuncu. 6. **Komandant Divizije** silazi sa osmatračnice. 7. „Hej trubaču sa Soluna, **de zatrubi zbor!**.. “ 8. Živko Pavlović **obilazi baterije** na Požaru. 9. **Drugarsko čašćenje** za vreme zatišja na liniji okopa.

1. **Živko Pavlović,** commandant de la division Šumadia dans la tranchée à Katunac. 2. **Des troupes de la réserve** s'exerçant au métier de la guerre. 3. **Des troupes d'assaut** de la réserve attendant l'ordre pour avancer. 4. Type de nos **tirailleurs** de Salonique. 5. **Živko Pavlović** dans le poste d'observation de Katunac. 6. **Le commandant de la division** descend de son poste d'observation. 7. «Hey, le trompette de Salonique **sonne l'appel** . . .!» 8. Živko Pavlović **fait l'inspection des batteries** à Požar. 9. **Le traitement amical** pendant une trêve derrière la ligne des tranchées.

1. **Živko Pavlović,** Commandant of the Šumadia Division in the trenches at Katunac. 2. **Reserve troops** practise military service in the meantime. 3. **Attacking troops** of the reserve forces await the order to proceed. 4. Type of our **Salonica shooters.** 5. **Živko Pavlović** at an observation point on Katunac. 6. **Commandant of the Division** descends from the point of observation. 7. "Hallo! Trumpeter of Salonica, **sound the call** to arms.." 8. Živko Pavlović **inspects the batteries** on Požar. 9. **Comrade-like hospitality** during the lull, in the trench lines.

1. Вежбање са ново примљеним **малим рововским топом.**

2. **Употреба рововског топа** за бацање бомби.

3. 5. пук шаље Бугарима позив на предају **писмом на рововској бомби.**

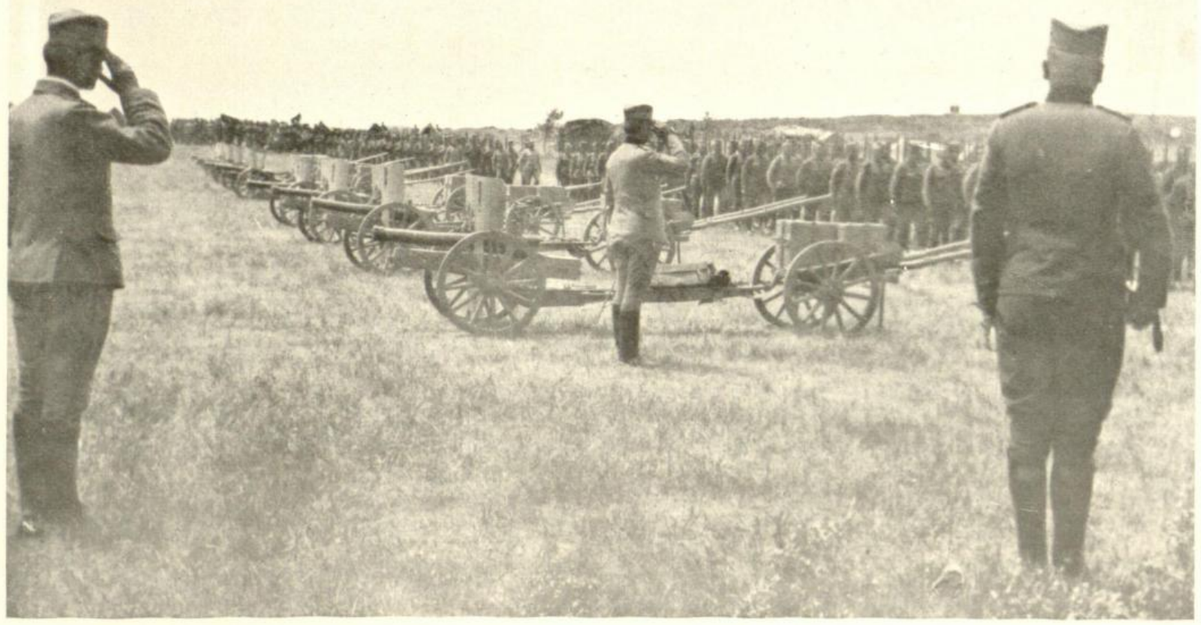

4. Долазак наших артилеријских трупа ради свечаног **пријема нових топова.**

5. Заплењеним **немачким-круповим топовима,** Французи су наоружавали нашу артилерију.

1. Vežbanje sa novo primljenim **malim rovovskim topom.** 2. **Upotreba rovovskog topa** za bacanje bombi. 3. 5. puk šalje Bugarima poziv na predaju **pismom na rovovskoj bombi.** 4. Dolazak naših artilerijskih trupa, radi svečanog **prijema novih topova.** 5. Zaplenjenim **nemačkim-krupp-ovim topovima** Francuzi su naoružavali našu artileriju.

1. Exercice dans la manipulation de nos **petits lanceurs de mines,** nouvellement reçus. 2. Nos lanceurs de mines **en action.** 3. Le 5me régiment exige la reddition des Bulgares par **une lettre,** écrite sur **une bombe** sans fusée. 4. Arrivée de nos troupes d'artillerie à l'occasion de **la remise solennelle de nouveaux canons.** 5. Les Français ont armé notre artillerie avec **des canons allemands de Krupp,** enlevés à l'ennemi.

1. Practising the handling of the newly built **small bomb thrower.** 2. At **the employment of the bomb thrower.** 3. The 5th regiment challenges the Bulgarians to surrender, with **the letter on a bomb** without fuse. 4. Arrival of our artillery troops to ceremoniously **take over the new guns.** 5. The French equipped our artillery with **captured German Krupp guns.**

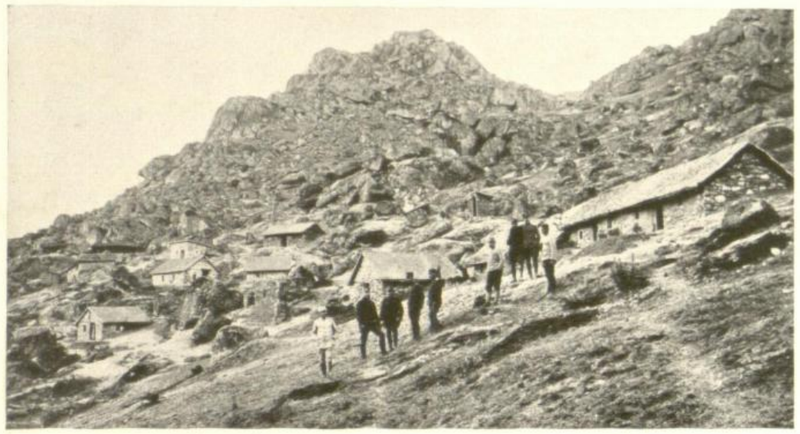

1. Наши Солунци као становници у **царству орлова.**

2. Једно **скромно склониште** Високог Краљевског Госта.

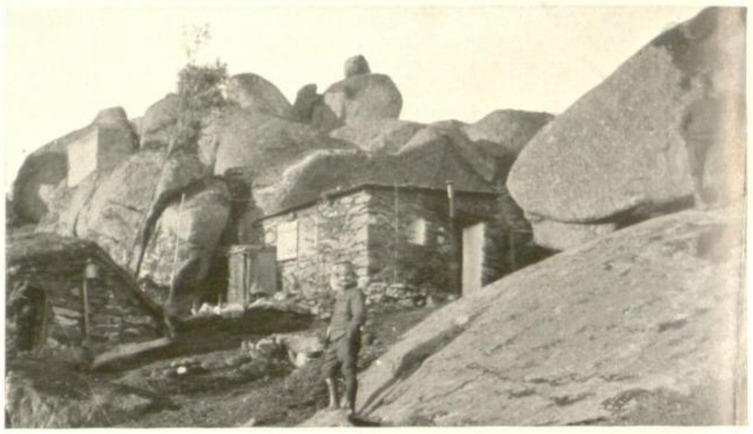

3. Један **сигуран заклон** испод великих камених стена.

4. Кретање **саобраћајницама** утврђеног положаја

5. **Сура униформа** се је губила из вида већ на блиским одстојањима.

6. Живот **на Јелаку.**

7. **Лов** на дивље свиње у шумама испод Кајмакчелана.

8. У земуници на Глоготу **-гајдаш** разбија бригу.

9. **Чишћење оружја** код трупа из резерве.

10. Командантова **осматрачница** на Катунцу.

1. Naši Solunci kao stanovnici u **carstvu orlova.** 2. Jedno **skromno sklonište** Visokog Kraljevskog Gosta. 3. Jedan **siguran zaklon** ispod velikih kamenih stena. 4. Kretanje **saobraćajnicama** utvrdjenog položaja. 5. **Sura uniforma** se je gubila iz vida već na bliskim odstojanjima. 6. Život **na Jelaku.** 7. **Lov** na divlje svinje u šumama ispod Kajmakčelana. 8. U zemunici na Glogutu, **gajdaš** razbija brigu. 9. **Čišćenje oružja** kod trupa iz rezerve. 10. Komandantova **osmatračnica** na Katuncu.

1. Nos combattants de Salonique comme habitants **du «Royaume des Aigles».** 2. **Un abri modeste** de l'hôte royal. 3. **Un abri sûr** sous de grands rochers. 4. Passage à travers des **tranchées de communication couvertes.** 5. **L'uniforme gris** de campagne est presque invisible même à une courte distance. 6. La vie **à Jelak.** 7. **La chasse** aux sangliers dans les forêts à Kajmakčelan. 8. Dans les abris souterrains de Glogot, **le joueur de cornemuse** fait passer des heures de loisir. 9. **Nettoyage des armes** dans les troupes de la réserve. 10. **Le poste d'observation** du commandant sur la hauteur de Katunac.

1. Our Salonica soldiers as inhabitants of **"the realm of the eagle".** 2. **The modest shelter** of the royal guest. 3. A **safe shelter** under large stony rocks. 4. Passing through covered **communication** trenches. 5. Field-grey **uniforms** disappeared from view even at a short distance. 6. Life **at Jelak.** 7. Wild boar **hunting** in the woods below Kajmakčelan. 8. In cover on Glogot, the **Bagpiper player** passes away the leisure hours. 9. The reserve troops **cleaning arms.** 10. The Commander's **point of observation** on the heights of Katunac.

Купање и чишћење. Kupanje i čišćenje. Les bains et le nettoyage. Bathing and cleaning.

1. **Бријање** и **дотеривање** у логору.

2. Војници се **крпе** и **чисте** од нечистоће.

3. **Бријање** и **шишање** у логору.

4. **Купање и хватање ракова** у Могленици.

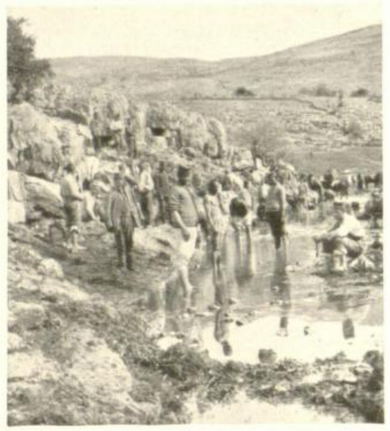

5. **Купање позади положаја.**

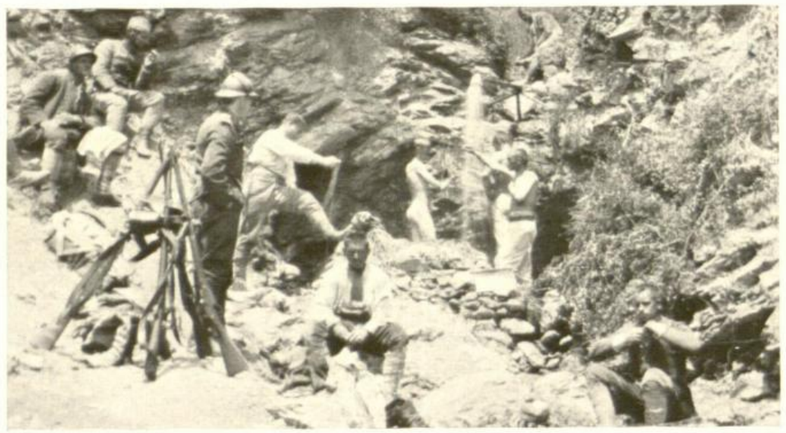

6. **Купатило** у непосредној близини ровова.

7. Јутарње **умивање** у рововима.

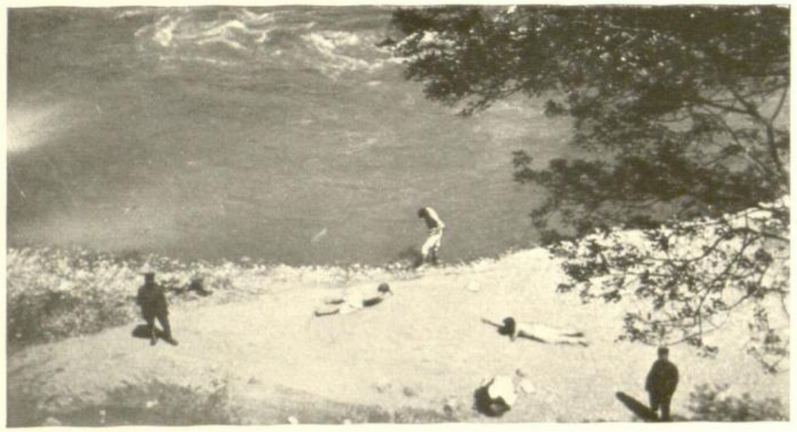

8. **Сунчање** на спруду планинске реке.

9. **Купање** у мору.

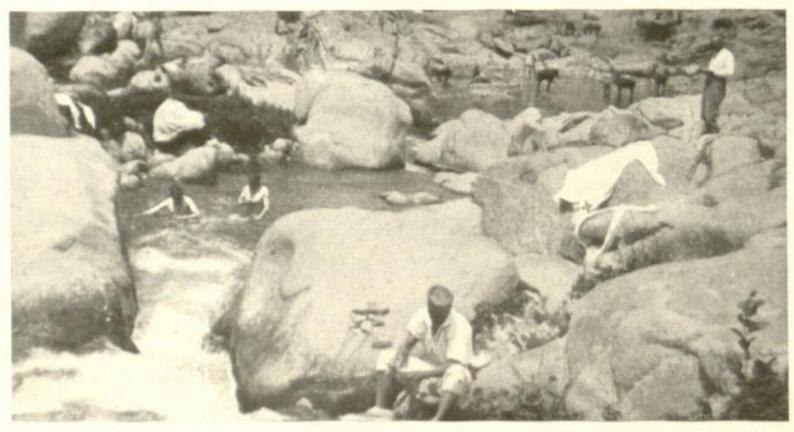

10. **Купање** у планинском потоку позади положаја.

1. **Brijanje i doterivanje** u logoru. 2. Vojnici se **krpe** i **čiste** od nečistoće. 3. **Brijanje** i **šišanje** u logoru. 4. **Kupanje** i **hvatanje rakova** u Moglenici. 5. **Kupanje** pozadi položaja. 6. **Kupatilo** u neposrednoj blizini rovova. 7. Jutarnje **umivanje** u rovovima. 8. **Sunčanje** na spurudu planinske reke. 9. **Kupanje** u moru. 10. **Kupanje** u planinskom potoku pozadi položaja.

1. On **se fait la barbe** et on **fait le nettoyage** du camp. 2. **Raccommodage** des vêtements et **enlèvement** de la vermine. 3. **On rase** les soldats et on leur **coupe les cheveux** au camp. 4. **Le bain** et **la pêche aux écrevisses** à Moglenica. 5. **Le bain** immédiatement en arrière des positions. 6 **Une installation de bain** provisoire immédiatement en arrière des tranchées. 7. **La toilette du matin** dans les tranchées. 8. **Sous les rayons du soleil** au bord d'un fleuve de la montagne. 9. **Le bain** dans la mer. 10. **Le bain** dans un ruisseau derrière la position.

1. **Shaving and cleaning** in camp. 2. **Mending** clothes and **freeing** from vermin. 3. **Shaving** and **hair-cutting** in camp. 4. **Bathing** and **catching crabs** in Moglenica. 5. **Bathing** immediately behind positions. 6. Temporarily **fitted up baths** immediately behind the trenches. 7. **Morning ablutions** in the trenches. 8. **Beneath the sun's rays** on the bank of a mountain river. 9. **Sea bathing.** 10. **Bathing** in a mountain river immediately behind position.

Положаји за време зиме. Položaji za vreme zime. Les positions en hiver. Positions in Winter.

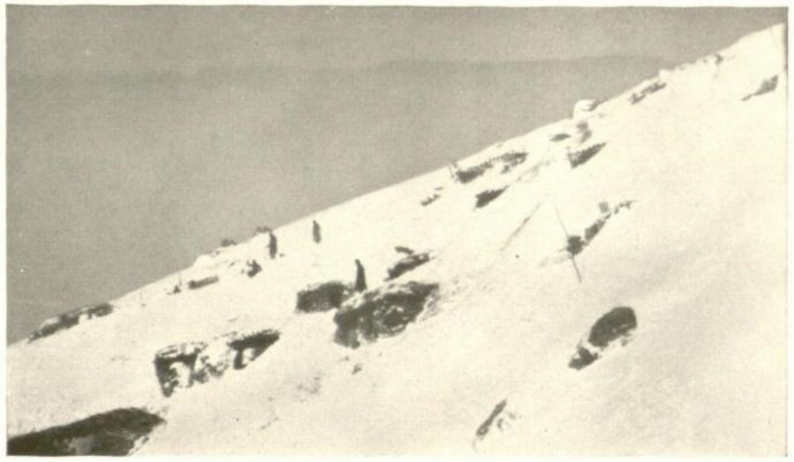

1—2. Земунице 21. пеш. пука на положају Добро Поље, **пре и после затрпавања снегом.**

3. **Дотурање хране и муниције** трупама у рововима.

4. **Саобраћајница** за време великог снега.

5. Према Кладеропу. **Набавка дрва** за потребе војске у снежном и готово голом пределу, била је врло тешка.

1—2. Zemunice 21. peš. puka na položaju Dobro polje, **pre i posle zatrpavanja snegom.** 3. **Doturanje hrane i municije** trupama u rovovima. 4. **Saobraćajnica** za vreme velikog snega. 5. Prema Kladeropu. **Nabavka drva** za potrebe vojske u snežnom i gotovo golom predelu, bila je vrlo teška.

1—2. Les abris souterrains du 21me régiment d'infanterie sur les positions Dobro Polje **avant et après la neige.** 3. **Ravitaillement en nourriture et en munitions** des troupes dans les tranchées. 4. **Tranchée de communication** à l'époque des grandes neiges. 5. En face de Kladerop. Il était très difficile de se **procurer du bois** pour les besoins de l'armée dans une contrée couverte de neige et presque sans végétation.

1—2. Ground Cover of the 21st infantry regiment on the Dobro Polje position **before and after the snow.** 3. **Delivering of provisions and munition** to the troops in the trenches. 4. **Communication trenches** at the time of the great snow. 5. Opposite Kladerop; **procuring wood** for the use of the army in the bare and snowy district was very difficult.

Живот и рад на борбеној линији. Život i rad na borbenoj liniji. La vie et les occupations sur la ligne du combat. Life and occupation on the line of fighting.

1. **Израда покривених заклона** за трупе у резерви.

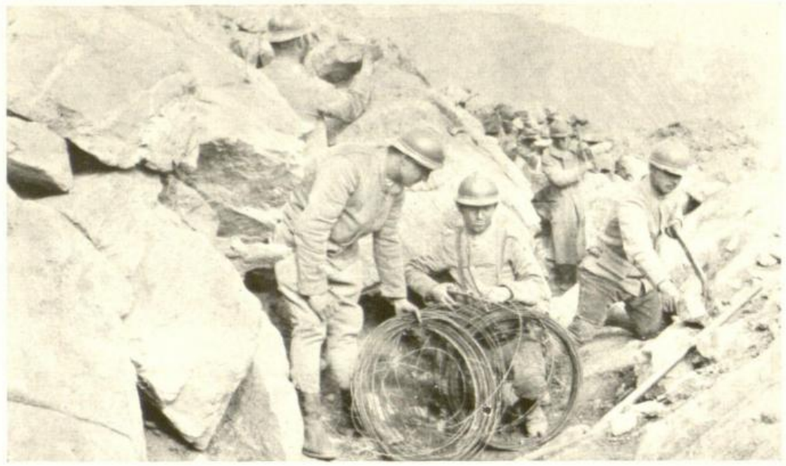

2. Војници запослени **дотеривањем** својих заклона.

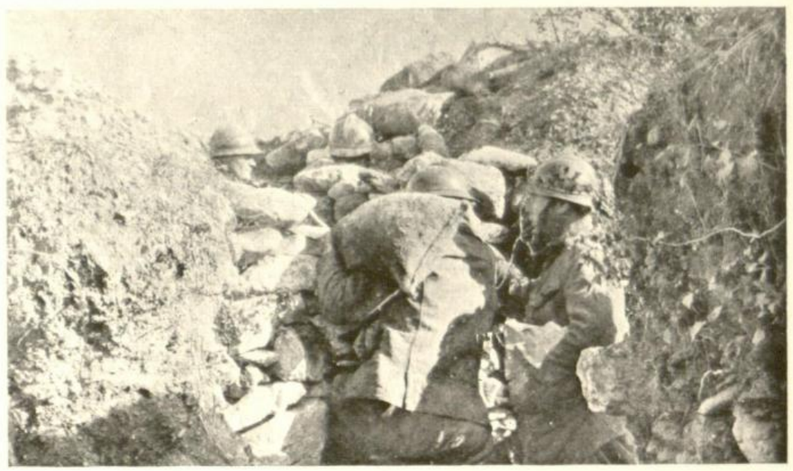

3. **Ојачавање** стрељачких заклона џакчићима са песком.

4. **Чишћење митраљеза** после борбе.

5. Спремљене **жичане препреке** приносе се ближе рововима да би се ноћу поставиле.

6. Израда места за **рововски топ** и заклона за његову **послугу.**

1. **Izrada pokrivenih zaklona** za trupe u rezervi. 2. Vojnici zaposleni **doterivanjem** i ojačavanjem svojih zaklona. 3. **Ojačavanje** streljačkih zaklona džakčićima sa peskom. 4. **Čišćenje mitraljeza** posle borbe. 5. Spremljene **žičane prepreke** prinose se bliže rovovima, da bi se noću postavile. 6. Izrada mesta za **rovovski top** i zaklona za njegovu **poslugu.**

1. **La construction des abris souterrains** pour les troupes de la réserve. 2. Les soldats sont occupés **à améliorer** leurs tranchées. 3. **Renforcement** des tranchées aves des sacs de sable. 4. **Nettoyage des mitrailleuses** après le combat. 5. **Les obstacles en fil de fer barbelé** sont apportés tout près des tranchées pour être élevés pendant la nuit. 6. La préparation pour le placement **de lanceurs de mines** et **l'abri pour les soldats.**

1. The **making of ground cover** for the reserve troops. 2. Soldiers occupied in **improving and mending** their trenches. 3. **Strengthening** the trenches with sand bags. 4. **Cleaning the mitrailleuses** after having been used in battle. 5. Prepared wire entanglements are brought close to the trenches to be erected there by night. 6. Working out a place for a **bomb-thrower** and the cover for **the soldiers.**

Солунски орлови у својим гнездима. Solunski orlovi u svojim gnjezdima. Les «aigles de Salonique» dans leur nid. "Salonica eagles" in their nests.

1. **Митраљези** у отвореном дејству.

2. **Митраљез** у дејству из заклона.

3. **Трупе у заклонима** за време непријатељског бомбардовања.

4. **Смена** објавнице.

5. Солунски орлови **на својим стенама.**

6. Док **осматрач објавнице** будним оком бди, дотле се остали одмарају.

1. **Mitraljezi** u otvorenom dejstvu. 2. **Mitraljez** u dejstvu iz zaklona. 3. **Trupe u zaklonima** za vreme neprijateljskog bombardovanja. 4. **Smena** objavnice. 5. Solunski orlovi **na svojim stenama.** 6. Dok **osmatrač objavnice** budnim okom bdi, dotle se ostali odmaraju.

1. **Des mitrailleuses** en pleine action. 2. **Des mitrailleuses** tirent de leur abri. 3. **Les troupes dans leurs abris** sous le feu de l'artillerie ennemie. 4. **Relèvement** des avant-postes. 5. Les «aigles de Saloniques» **sur leurs rochers.** 6. Pendant que **l'observateur des avant-postes** veille sur l'ennemi, les autres soldats se reposent.

1. **Mitrailleuse** in open action. 2. **Mitrailleuse** acting from under cover. 3. **Troops under cover** at the base of the enemies' artillery fire. 4. **Relieving** the reconnoitring outpost. 5. "The eagles of Salonica" on **their rocks.** 6. Whilst **the reconnoitring outpost** keeps watch for the enemy, the other soldiers rest.

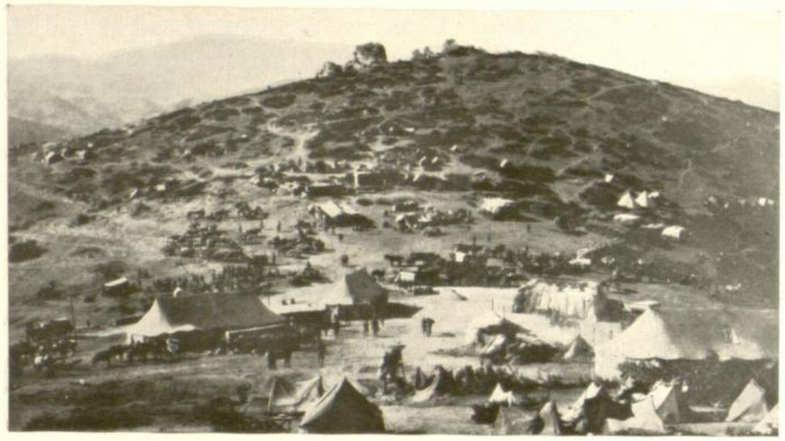

1. **Интендантско слагалиште** више села Петелина.

2. **Кеналски** непријатељски стрељачки окопи.

3. **Бугарски окопи** на Горничеву.

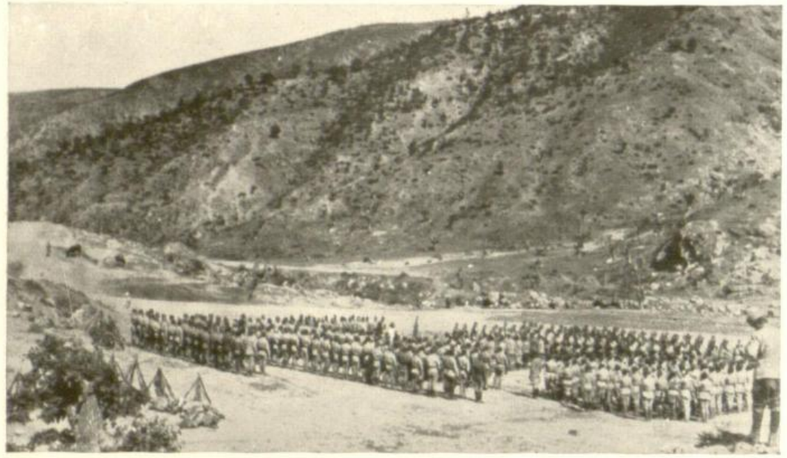

4. **Служба Божија** иза положаја Данилова Коса.

5. На Глоготу. **Читање наредбе** Команданта 10. пука.

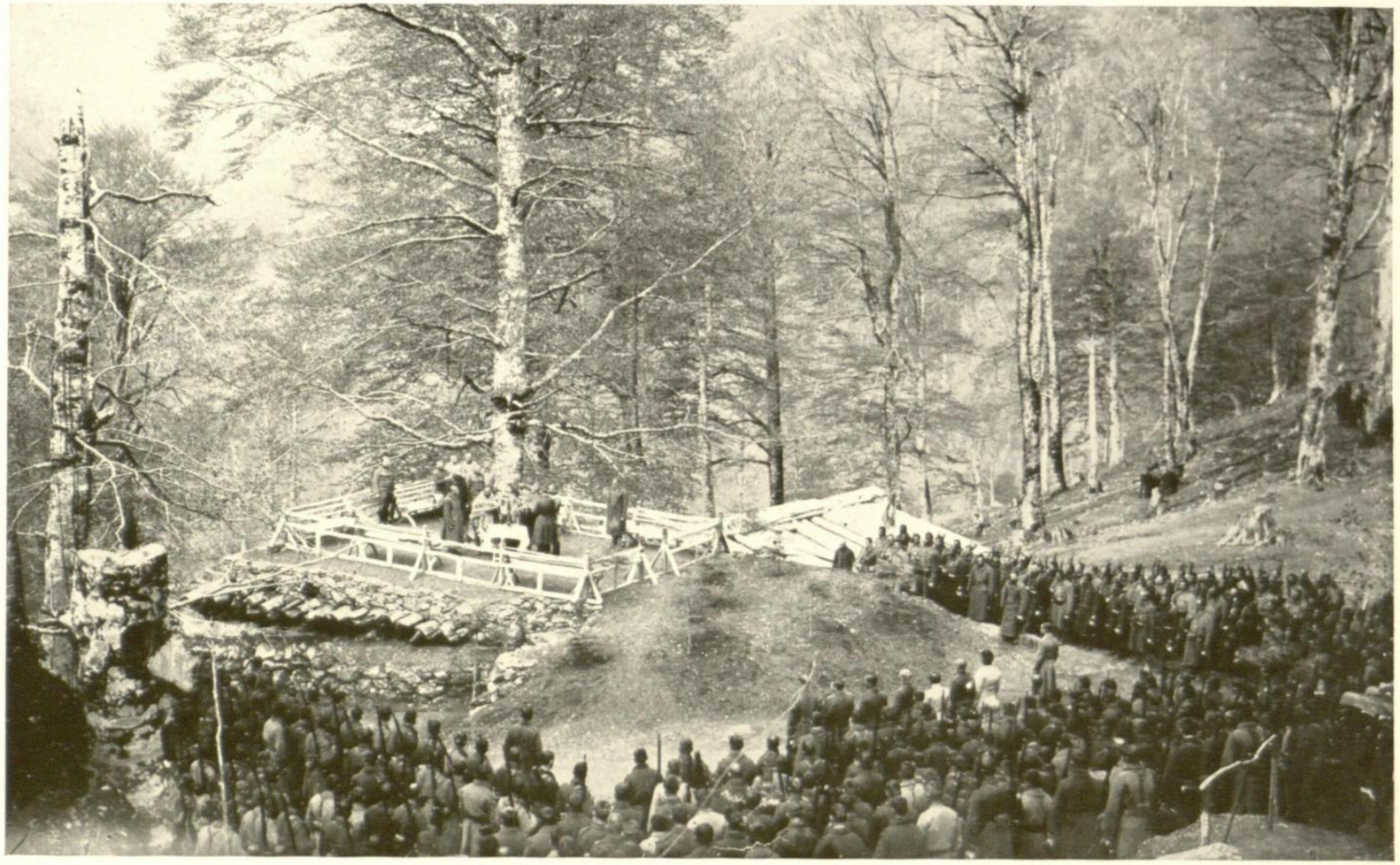

6. **Слава 10. пука** (Фронт Шумадијске дивизије) на Глоготу.

1. **Intendantsko slagalište** više sela Petelina. 2. **Kenalski** neprijateljski streljački okopi. 3. **Bugarski** okopi na Gorničevu. 4. **Služba Božija** iza položaja Danilova Kosa. 5. Na Glogotu. **Čitanje naredbe** Komandanta 10 puka. 6. **Slava 10 puka** (Front Šumadijske divizije) na Glogotu.

1 **Le dépot de l'intendance** en face du village de Petelina. 2. Le positions ennemies près de **Kenali.** 3. **Les positions bulgares** près de Gorničevo. 4 **Service religiéux** derrière la position Danilova Kosa. 5. A Glogot. **La lecture de l'ordre** du commandant du 10me régiment. 6. **Fête patronale du 10me régiment** (Le front de la division Šumadia) à Glogot.

1. **Provision depot** opposite of the village Petelina. 2. Hostile position against **Kenali.** 3. **The Bulgarian** positions against Gorničevo. 4. **Divine Service** behind the position of Danilova Kosa. 5. On Glogot. **Reading aloud the order** of the Commander of the 10th regiment. 6. **The Festival of the 10th regiment's** patron Saint (Šumadia Division front) on Glogot.

Начелник Штаба Врховне Команде **Војвода Мишић подноси извештај** о ситуацији Врховном Команданту **Њ. К. В. Престолонаследнику Александру.** (Phot. R. Mirjanović)

Načelnik Štaba Vrhovne Komande **Vojvoda Mišić podnosi izveštaj** o situaciji Vrhovnom Komandantu **Nj. K. V. Prestolonasledniku Aleksandru.**

Le chef de l'Etat-Major, le général **Voïvode Mišić, donne des renseignements** sur la situation au généralissime S. A. R. **le Prince héritier Aleksandar.**

Chief of the General Staff, **Fieldmarshal Mišić**, reports the news about the situation to the Commander in Chief H. R. H. **the Crown-Prince Aleksandar.**

1. Французи одушевљено **дочекују** Њ. К. В. Престолонаследника.

2. Њ. К. В. Престолонаследник **у разговору** са Франше Десперејом.

3. **Њ. В. Краљ Петар I** после повлачења.

4. **Њ. К. В. Престолонаследник** и **Есад Паша.**

5. Њ. К. В. Престолонаследник **у школи** код деце.

6. Њ. К. В. Престолонаследник, ђенерал Божа Јанковићи војвода Мишић **у разговору** са француским официрима.

7. Њ. К. В. Престолонаследник на ручку **после лова** код Лангазе.

8. Њ. К. В. Престолонаследник са пажњом слуша **извештај о стању избеглица.**

1. Francuzi oduševljeno **dočekuju** Nj. K. V. Prestolonaslednika. 2. Nj. K. V. Prestolonaslednik **u razgovoru** sa Franché d'Espérey-om. 3. **Nj. V. Kralj Petar I.** posle povlačenja. 4. **Nj. K. V. Prestolonaslednik** i **Esad Paša.** 5. Nj. K. V. Prestolonaslednik **u školi** kod dece. 6. Nj. K. V. Prestolonaslednik, djeneral Boža Janković i vojvoda Mišić **u razgovoru** sa francuskim oficirima. 7. Nj. K. V. Prestolonaslednik na ručku **posle lova** kod Langase. 8. Nj. K. V. Prestolonaslednik sa pažnjom sluša **izveštaj o stanju izbeglica.**

1. Les Français enthousiasmés **reçoivent** S. A. R. notre Prince héritier. 2. S. A. R. le Prince héritier s'entretient avec Franchet d'Espérey. 3. **Sa Majesté le Roi Petar Ier** après la retraite. 4. **S. A. R. le Prince héritier** en compagnie **d'Essad Pacha.** 5. S. A. R. le Prince héritier **visitant une école.** 6. S. A. R. le Prince héritier, le Général Boža Janković et le Voïvode Mišić **s'entretiennent** avec des officiers français. 7. S. A. R. le Prince héritier à dîner **après la chasse** près de Langase. 8. S. A. R. le Price héritier écoute très attentivement **les nouvelles sur la situation des fugitifs.**

1. The French **receive** H. R. H. our Crown-Prince enthusiastically. 2. H. R. H. the Crown-Prince in conversation with Franchet d'Espérey. 3. **H. M. King Petar Ist** after the retreat. 4. **H. R. H. the Crown-Prince** with **Essad Pasha.** 5. H. R. H. the Crown-Prince visiting **a school.** 6. H. R. H. the Crown-Prince, General Boža Janković and Fieldmarshal Mišić **in conversation** with French officers. 7. H. R. H. the Crown-Prince at dinner **after the shooting** at Langase. 8. H. R. H. the Crown-Prince listens with particular attention to informations about the state of the fugitives.

1. Нь. В. Престолонаследник обавештава се **о стању трупа.**

2. Нь. В. Престолонаследник обавештава се **о ситуацији на фронту** поседнутом француима.

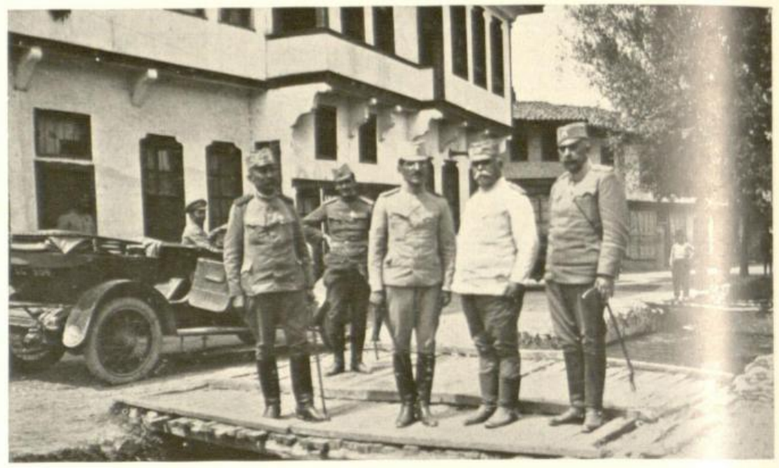

3. Нь. В. Престолонаследник са највишим командантима **у Суботском**

4. Нь. В. Престолонаследник **испод положаја Флоке.**

5. Нь. В. Престолонаследник при повратку из цркве **у Бачу**.

6. Нь. В. Престолонаследник Александар, Војвода Мишић и француски генерал де Лоби **на ревију** наших трупа

1. Nj. V. Prestolonaslednik obaveštava se **o stanju trupa.** 2. Nj. V. Prestolonaslednik obaveštava se **o situaciji na frontu** posednutom Francuzima. 3. Nj. V. Prestolonaslednik sa najvišim komandantima **u Subotskom.** 4. Nj. V. Prestolonaslednik **ispod položaja Floke.** 5. Nj. V. Prestolonaslednik pri povratku iz crkve **u Baču.** 6. Nj. V. Prestolonaslednik Aleksandar, Vojvoda Mišić i francuski general de Lobit **na reviju** naših trupa.

1. S. A. R. le Prince héritier se renseigne sur **la préparation des troupes.** 2. S. A. R. le Prince héritier prend des renseignements sur **la situation du front** occupé par les Français. 3. S. A. R. le Prince héritier avec les chefs supérieurs **à Subotsko.** 4. S. A. R. le Prince héritier **au pied de la position de Floka.** 5. S. A. R. le Prince héritier quitte l'église **à Bač.** 6. S. A. R. le Prince héritier Aleksandar, le Voïode Mišić et le général français de Lobit **passent en revue** nos troupes.

1. H. R. H. the Crown-Prince enquires about **the situation of the troops.** 2. H. R. H. the Crown-Prince enquires about **the situation at the front** occupied by the French. 3. H. R. H. the Crown-Prince with the generals in command **at Subotsko.** 4. H. R. H. the Crown-Prince at the **base of the Floka** position. 5. H. R. H. the Crown-Prince leaving the Church **in Bač.** 6. H. R. H. Crown-Prince Aleksandar, Fieldmarshal Mišić and the French General de Lobit **at the review** of our troops.

1. Њ. В. Престолонаследник **осматра** поседнуте положаје.

2. Њ. В. Престолонаследник **на осматрачници.**

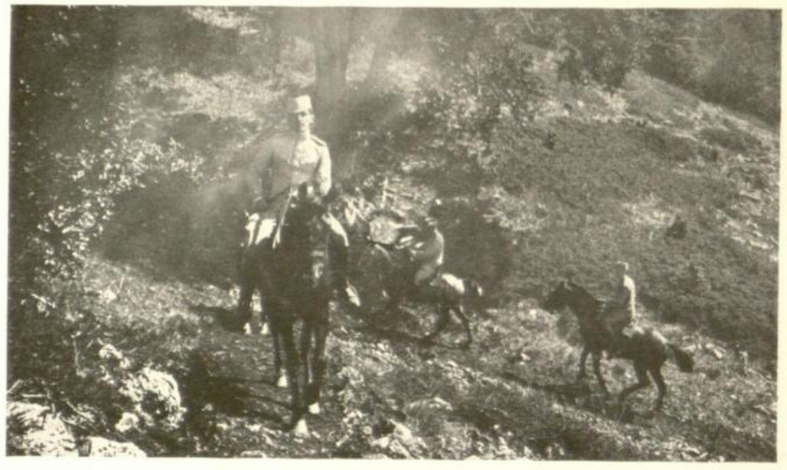

3. Њ. В. Престолонаследник **неуморно обилази** поседнуте положаје.

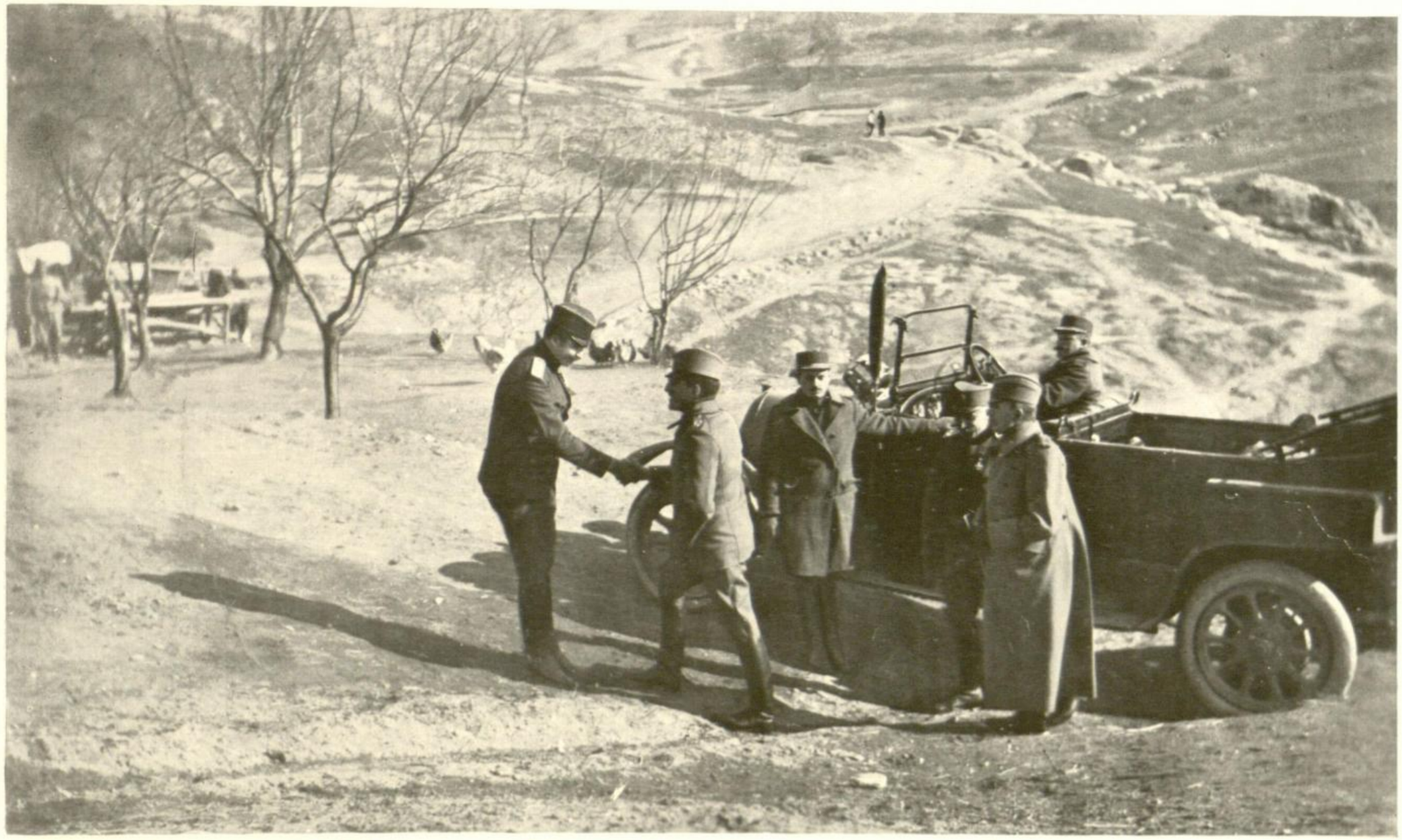

4. Њ. В. Престолонаследник и Војвода Мишић **обилазе редом** наше трупе на поседнутом Солунском фронту.

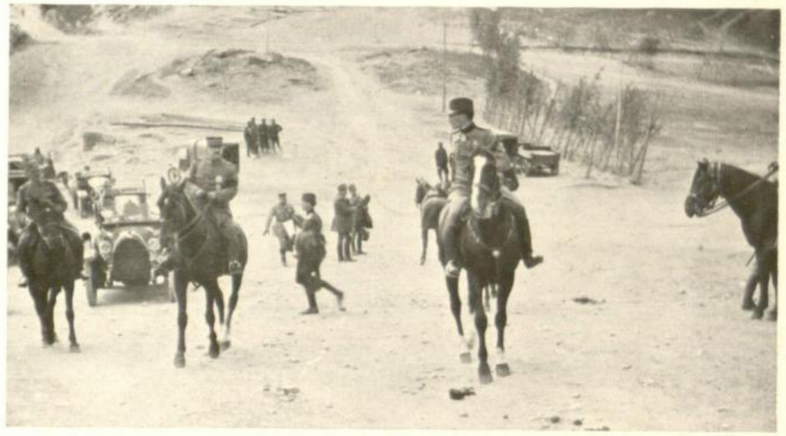

5. Њ. В. Престолонаследник и генерал Франше Деспере **полазе** на положај.

6. Њ. В. Престолонаследник са виса више с. Забрдана **посматра** непријатељске положаје.

1. Nj. V. Prestolonaslednik **osmatra** posednute položaje. 2. Nj. V. Prestolonaslednik **na osmatračnici.** 3. Nj V. Prestolonaslednik **neumorno obilazi** posednute položaje. 4. Nj. V. Prestolonaslednik i Vojvoda Mišic **obilaze redom** naše trupe na posednutom Solunskom Frontu. 5. Nj. V. Prestolonaslednik i general Franche d'Espérey **polaze** na položaj. 6. Nj. V. Prestolonaslednik sa visa više s. Zabrdana **posmatra** neprijatelske položaje.

1. S. A. R. le Prince héritier **observe** les positions occupées. 2. S. A. R. le Prince héritier **à un poste d'observation.** 3. S. A. R. le Prince héritier, toujours **infatiguable, inspecte** les positions occupées. 4. S. A. R. le prince héritier et le Voivode Mišić **inspectent, une à une,** les troupes en ligne à Salonique. 5. S. A. R. le Prince héritier et le général Franchet d'Espérey **partent** pour les positions. 6. S. A. R. le Prince héritier **observe** de la hauteur au-dessus du village de Zabrdan les positions ennemies.

1. H. R. H. the Crown-Prince **observes** the occupied positions. 2. H. R. H. the Crown-Prince **on a point of observation.** 3. H. R. H. the Crown-Prince **observes** the occupied positions **untiringly.** 4. H. R. H. the Crown-Prince and Fieldmarshal Mišić **inspect in succession** the troops on the occupied Salonica Front. 5. H. R. H. the Crown-Prince and general Franchet d'Espérey **start** to the positions. 6. H. R. H. the Crown-Prince **observes** the enemies' positions from the heights above the village of Zabrdan.

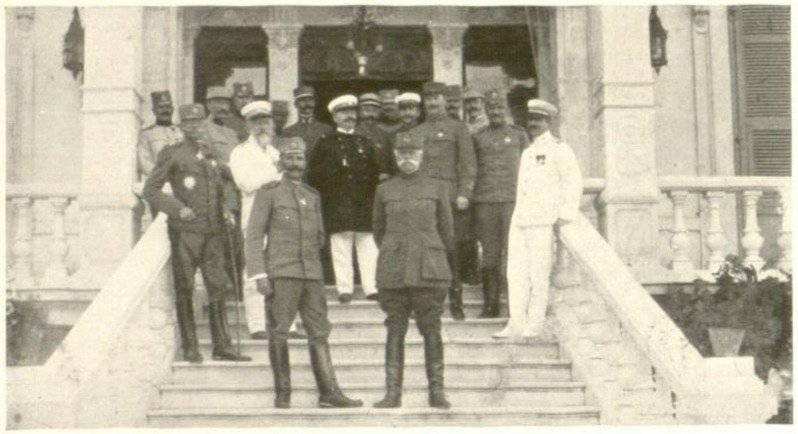

1. **Једна успомена** на прве дане у Солуну: Војвода Бојовић и генерал Сарај.

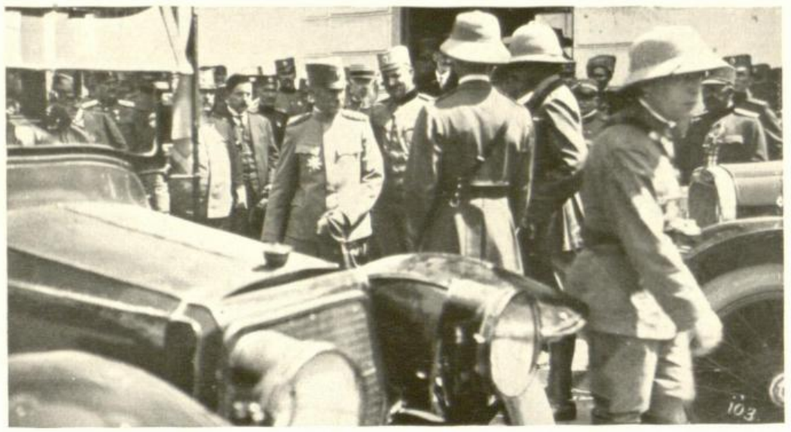

2. Војвода Мишић са пуковником Пешићем приликом једне **свечаности.**

3. Војвода Мишић са Командантима и официрима из штаба I и III арм[ије]

4. Војвода Степановић **пропушта** своје трупе које маршују за поседање положаја.

5. **Југословенски одбор,** код штаба II армије.

6. Војвода Степановић, при јутарњој шетњи **са шеширом** на глави.

7. Војвода Мишић **у разговору** са француским официрима.

8. Војвода Мишић и Бојовић **на Гарвану** децембра 1917. г.

9. **Анамит** доноси извештај Команданту Шумадијске Дивизије.

1. **Jedna uspomena** na prve dane u Solunu: Vojvoda Bojović i general Sarrail. 2. Vojvoda Mišić sa pukovnikom Pešićem prilikom jedne **svečanosti.** 3. Vojvoda Mišić sa Komandantima i oficirima iz štaba **I i III armije** 4. Vojvoda Stepanović **propušta** svoje trupe koje maršuju za posedanje položaja. 5. **Jugoslovenski Odbor,** kod štaba II armije. 6. Vojvoda Stepanović, pri jutarnjoj šetnji **sa šeširom** na glavi. 7. Vojvoda Mišić **u razgovoru** sa francuskim oficirima. 8. Vojvoda Mišić i Bojović **na Garvanu** dezembra 1917. god. 9. **Anamit** donosi izveštaj Komandantu Šumadijske Divizije.

1. **Un souvenir** des premiers jours à Salonique: Voïvode Bojović et le général Sarrail. 2. Voïvode Mišić en compagnie du colonel Pešić à l'occasion d'une fête. 3. Voïvode Mišić avec les commandants et des officiers des Etats-Majors de la **Ire et de la IIIme armée.** 4. Voïvode Stepanović **fait défiler** ses troupes en marche pour occuper les positions. 5. **Comité jugoslave** auprès de l'Etat-Major de la IIme armée. 6. Voïvode Stepanović en train de faire sa promenade du matin, **un chapeau de paille** sur la tête. 7. Voïvode Mišić **en entretien** avec des officiers français. 8. Voïvode Mišić et Bojović **à Garvan** au mois de décembre 1917. 9. **Un Anamite** apporte une nouvelle au commandant de la division Šumadija.

1. **A souvenir** of the first days in Salonica, Fieldmarshal Bojović and general Sarrail. 2. Fieldmarshal Mišić with Colonel Pešić **at a Festival.** 3. Fieldmarshal Mišić with the Commandants and officers of the Ist and **IInd army** staffs. 4. Fieldmarshal Stepanović reviews the troops marching past on the way to occupy positions. 5. **Jugoslavian Comittee** at the Staff of the IInd army. 6. Fieldmarshal Stepanović taking a morning walk with a straw **hat** on his head. 7. Fieldmarshal Mišić **in conversation** with French officers. 8. Fieldmarshal Mišić and Bojović **on Garvan** in December 1917. 9. **An Anamite** brings a despatch for the Commandant of the Šumadia Division.

S-8864

За време затишја на фронту. Za vreme zatišja na frontu. Au moment du repos sur le front. During a lull at the front.

1. **Ручак** на положају

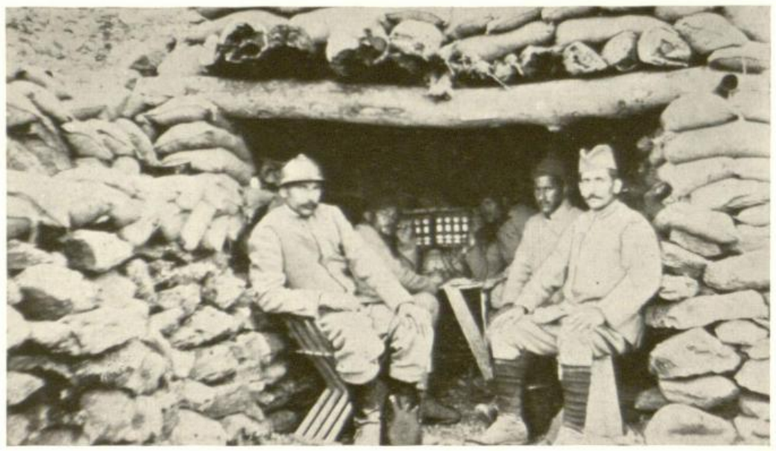

2. **У телефонској централи** на Ветренику.

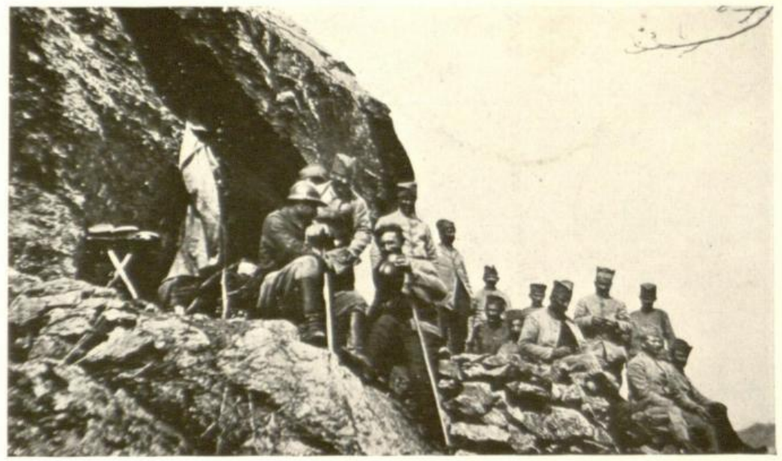

3. **Санитетска станица** за прихват рањеника на Ветренику.

4. **Радионица** 10. пука на Пожару.

5. Војници су са интересовањем слушали **извештај** о стању у поробљеној Србији.

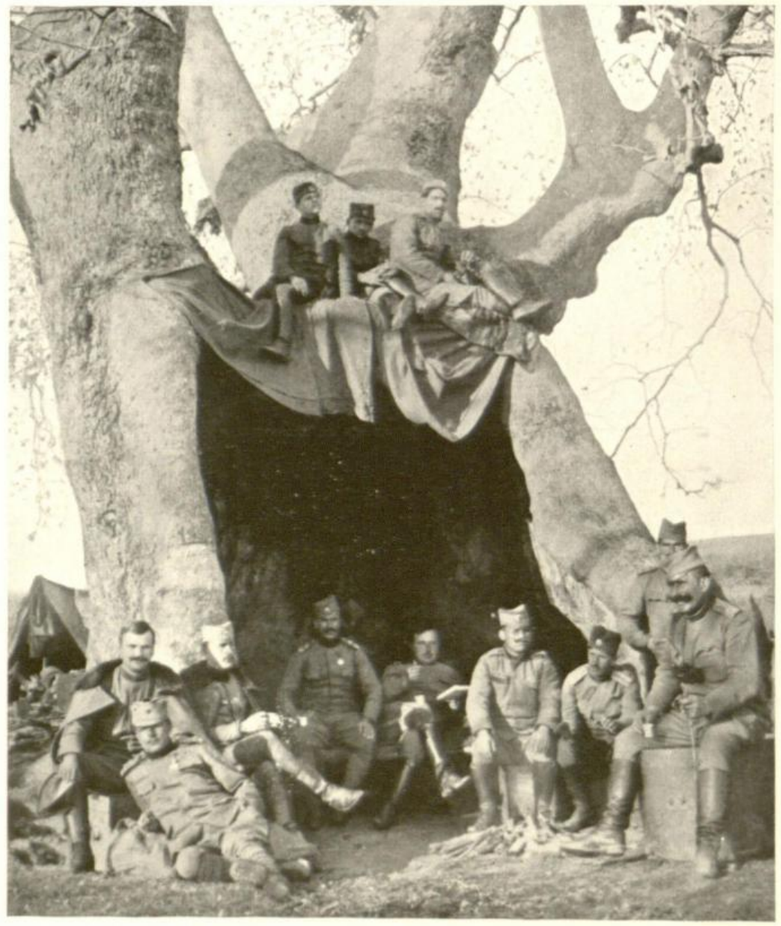

8. У природном заклону једног **џиновског дрвета.**

6. Војвода Мишић у разговору са војницима **нуди их дуваном.**

7. **Војводе Мишић и Степановић** у срдачном разговору.

1. **Ručak** na položaju. 2. **U telefonskoj centrali** na Vetreniku. 3. **Sanitetska stanica** za prihvat ranjenika na Vetreniku. 4. **Radionica** 10 puka na Požaru. 5. Vojnici su sa interesovanjem slušali **izveštaj** o stanju u porobljenoj Srbiji. 6. Vojvoda Mišić u razgovoru sa vojnicima **nudi ih duvanom.** 7. **Vojvode Mišić i Stepanović** u srdačnom razgovoru. 8. U prirodnom zaklonu jednog **džinovskog drveta.**

1. **Le dîner** sur les positions. 2. **La centrale du téléphone** à Vetrenik. 3. **Poste de secours** et point de rassemblement des blessés à Vetrenik. 4. **Atelier** du 10me régiment à Požar. 5. Les soldats écoutant attentivement **les rapports** sur l'état de la Serbie asservie. 6. Voïvode Mišic en conversation avec les soldats **et leur offrant des cigarettes.** 7. **Voïvode Mišić** et **Stepanović** s'entretenant amicalement. 8. Un **arbre géant** servant d'abri naturel.

1. **Dinner** at the position. 2. At **the telephone** at Vetrenik. 3. **Exchange dressing station** for the wounded at Vetrenik. 4. **Workshop** of the 10th regiment on Požar. 5. The soldiers listened most attentively to **the report** of the state of subjugated Serbia. 6. Fieldmarshal Mišić in conversation with soldiers and **offering them cigarettes.** 7. **Fieldmarshal Mišić** and **Stepanović** in most friendly conversation. 8. Under the natural cover of the **giant tree.**

Живот код Команада са стоком. Život kod Komanada sa stokom. La vie quotidienne dans les troupes montées. Everyday life with the mounted troops.

1. У рану зору, комора **очекује наређење** за даљи покрет.

2. **Поткивање коња** код рефлекторског одељења.

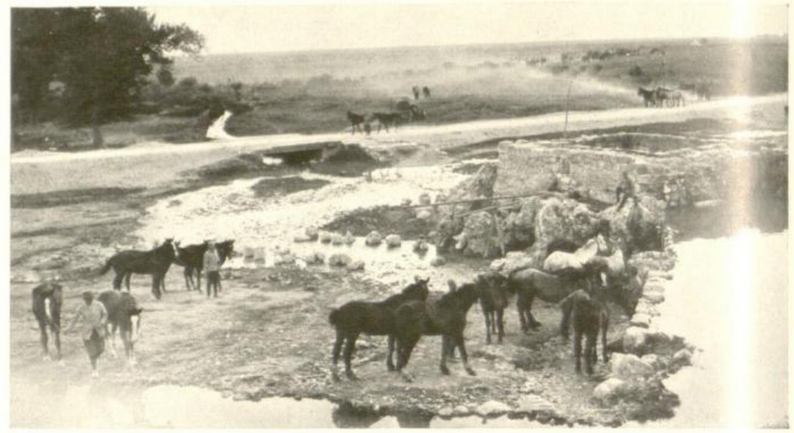

3. **Водопој** на Постолској чесми код Јенице-Вардара.

4. **Преглед војника** јављених за лекарску помоћ.

5. **Марвени лекар** прегледа лађама приспеле мазге.

6 **Последња одбрана** — старци, приводе истоварене мазге ради лекарског прегледа.

7. **Поткивање волова.**

8. **Лечење волова** од шапа.

9. **Изношење** угинулог артилеријског коња.

1. U ranu zoru, komora **očekuje naredjenje** za dalji pokret. 2. **Potkivanje konja** kod reflektorskog odelenja. 3. **Vodopoj** na Postolskoj česmi kod Jenidže Vardara. 4. **Pregled vojnika** javljenih za lekarsku pomoć. 5. **Marveni lekar** pregleda ladjama prispele mazge. 6. **Poslednja odbrana** — starci, privode istovarene mazge radi lekarskog pregleda. 7. **Potkivanje volova** 8. **Lečenje volova** od šapa. 9. **Iznošenje** uginulog artilerijskog konja.

1. Dès l'aurore le train **attend l'ordre** de partir. 2. Les chevaux des troupes de projecteurs **sont ferrés.** 3. **Abreuvoir** près de la source de Postolska auprès de Jenidže Vardar. 4. **Examen médical** des soldats malades. 5. **Un vétérinaire** examine des mulets débarqués. 6. **Les «Vétérans»** — la dernière défence — conduisent les mulets débarqués au vétérinaire pour l'examen. 7. **Les bœufs sont ferrés.** 8. **Traitement des bœufs** attaqués de la maladie de la corne. 9. **Enlèvement** des chevaux crevés de l'artillerie.

1. At dawn the army service corps **await orders** to continue their march 2. **Shoeing horses** in the reflector detachment. 3. **The watering place** for cattle at Postolska Well, at the Jenidže Vardar. 4. **Medical examination** of the soldiers reported as ill. 5. **The veterinary surgeon examines** the unloaded mules. 6. **"The old"** — last defence lead the unloaded mules to the veterinary examination. 7. **Shoeing** the oxen. 8. **Treatment** of oxen suffering from foot and mouth disease. 9. **Removal** of dead artillery horses.

1. Одељење профијантске коморе, **враћа се са положаја.**

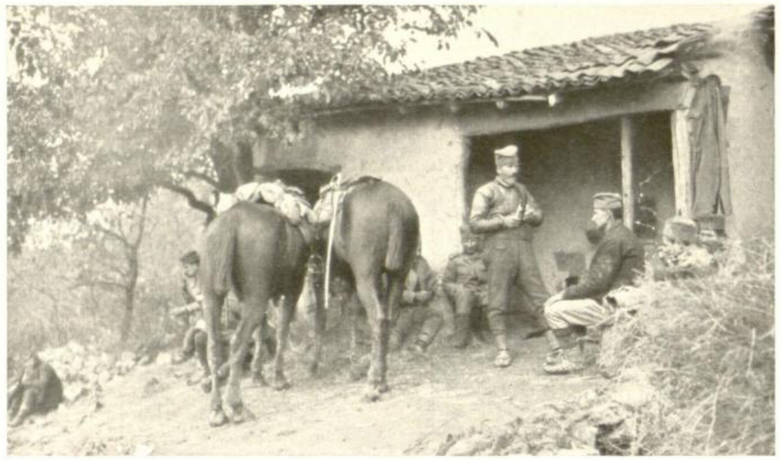

2. Ординанси у очекивању наређења, **часте се међусобно.**

3. **Коњица** на маршу.

4. Једно **коњичко одељење** полази.

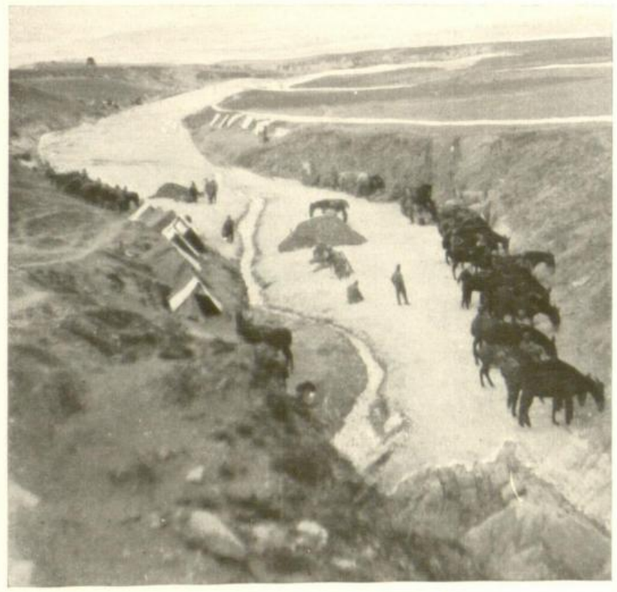

5. **Бивак митраљеског одељења** 3. пука у Добровенском потоку.

6. **Водопој** код коњице.

(Phot. Šuković)

1. Odelenje profijantske komore **vraća se sa položaja.** 2. Ordonansi u očekivanju naredjenja **časte se medjusobno.** 3. **Konjica** na maršu. 4. Jedno **konjičko odelenje** polazi. 5. **Bivak mitraljeskog odelenja** 3. puka u Dobrovenskom potoku. 6. **Vodopoj** kod konjice.

1. Un détachement des troupes du train **revient de la position.** 2. Les estafettes, dans l'attente de l'ordre, **se donnent à boire et à manger reciproquement.** 3. **Cavalerie** en marche. 4. Un détachement de cavalerie prêt à partir. 5. Un détachement de mitrailleuses du 3me regiment à Dobrovenski Potok **au bivouac.** 6. **Un abreuvoir** pour la cavalerie.

1. A division of the army service corps **returns from the positions.** 2. The mounted orderlys awaiting commands **exchange hospitality.** 3. **Cavalry** on the march. 4. A **cavalry** detachment on the march. 5. **The bivouac of the mitrailleuse detachment** of the 3rd regiment in Dobrovenski Potok. 6. **Watering place** for the cavalry.

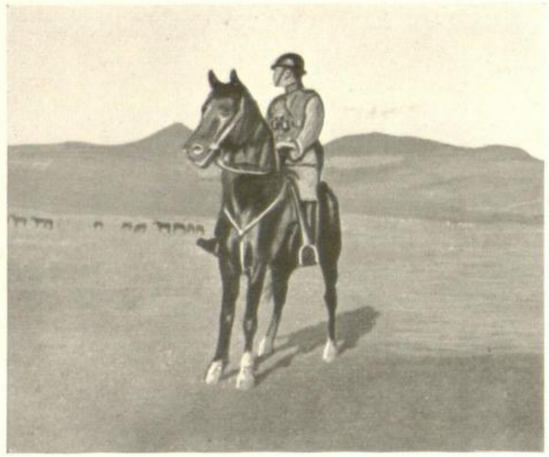

1. **Коњаник**– Солунац.

2. **Полазак** у извиђање патроле једног одељења.

3. **Ордонанс**—коњаник.

4. **Командант пука** иде зором на осматрачницу

5. **Коњичка патрола** у очекивању наређења.

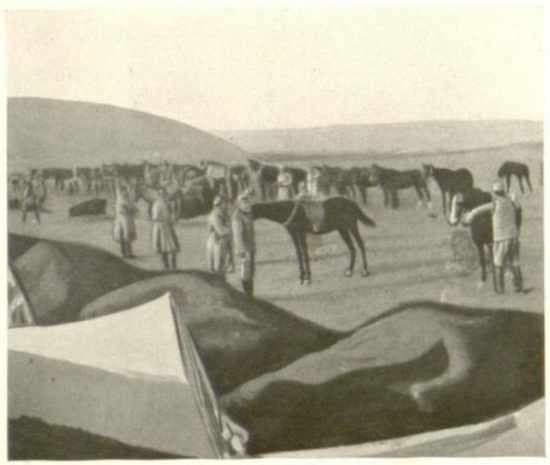

6. **Јутро** у коњичком логору.

7. Коњаници у служби извиђања **по стременитом и стеновитом терену.**

8. **Коњичка патрола** иде у извиђање.

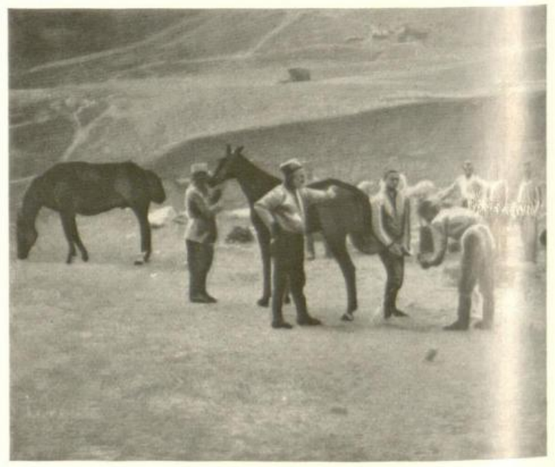

9. **Поткивање коња** у коњичком логору.

1. **Konjanik** — Solunac. 2. **Polazak** u izvidjanje patrole jednog odelenja. 3. **Ordonans** - konjanik. 5. **Komandant puka** ide zorom na osmatračnicu. 5. **Konjička patrola** u očekivanju naredjenja. 6. **Jutro** u konjičkom logoru. 7. Konjanici u službi izvidjanja po **strmenitom i stenovitom terenu.** 8. **Konjička patrola** ide u izvidjanje. 9. **Potkivanje konja** u konjičkom logoru.

1. **Un cavalier** du front de Salonique. 2. **Départ** d'une patrouille en reconnaissance. 3. **Une estafette** à cheval. 4. Au lever du jour **le commandant du régiment** se rend au poste d'observation. 5. **Une patrouille de cavalerie** dans l'attente de l'ordre. 6. **L'aurore** sur un camp de cavalerie. 7. La cavalerie en service de reconnaissance **dans les montagnes et dans les rochers.** 8. **Une patrouille de cavalerie** part en service de reconnaissance. 9. Les chevaux sont **ferrés** au camp de cavalerie.

1. **Horseman** from the Salonica front. 2. **Riding** of a patrol on reconnaissance service. 3. **Cavalry orderly**. 4. The **commandant of the regiment** goes to the point of observation at dawn. 5. **Cavalry patrol** awaiting orders. 6. A cavalry camp **at dawn.** 7. Cavalry on reconnaissance service **across the mountainous and rocky ground.** 8. **Cavalry patrol** rides out on reconnaissance service. 9. **Shoeing horses** in the cavalry camp.

1. „**Сабље у ножне**“!.. после извршене смотре код коњице.

4. **Прикупљање коњичких одељења** ради евентуалног гоњења.

7. **Коњица на маршу** ради поседања прихватног положаја.

1. „**Sablje u nožne**“!.. posle izvršene smotre kod konjice. 2. Konjica **polazi** iz svoga bivaka. 3. Konjička **patrola u izvidjanju.** 4. **Prikupljanje konjičkih odelenja** radi eventualnog gonjenja. 5. **Zastava 4.** konjičkog puka. 6. Oficir, vodj patrole, **piše izveštće** o kretanju protivnika. 7. **Konjica na maršu** radi posedanja prihvatnog položaja. 8. Konjica forsiranim tempom **prilazi položaju** radi gonjenja. 9. Konjičko odelenje **u osmatranju.**

2. Коњица **полази** из свога бивака.

5. **Застава** 4. коњичког пука.

8. Коњица форсираним темпом **прилази положају** ради гоњења.

1. « **Les sabres au fourreau !** » après une inspection dans la cavalerie. 2. La cavalerie **quitte** le bivouac. 3. **Une patrouille** de cavalerie en observation. 4. **Rassemblement de la cavalerie** pour la préparation à l'attaque. 5. **Le drapeau** du 4me régiment de cavalerie. 6. L'officier, chef de la patrouille, **écrit des renseignements** sur les mouvements de l'ennemi. 7. **Cavalerie en marche** pour occuper les points menacés. 8. La cavalerie, par une marche forcée, **se rapproche des positions** dans le but de poursuivre l'ennemi. 9. Une troupe de cavalerie **en observation.**

3. Коњичка **патрола у извиђању.**

6. Официр, вођ патроле, **пише извешће** о кретању противника.

9. Коњичко **одељење у осматрању.**

1. "**Sheath swords**" after a cavalry inspection. 2. **The start** of cavalry from the bivouac. 3. **Cavalry patrol** on observation. 4. **Assembling of cavalry** in readiness for the attack. 5. The 4th cavalry regiment's **colours.** 6. A patrol officer writes despatches as to the movements of the enemy. 7. **Cavalry on march** to occupy threatened places. 8. Cavalry with increased speed, **approaches the positions to pursue the enemy.** 9. Cavalry detachment **on observation.**

1. **Ђаци-пилоте** наше прве ваздухо-пловне школе у Пожаревцу.

2. **Дежурни аероплан** готов за покрет.

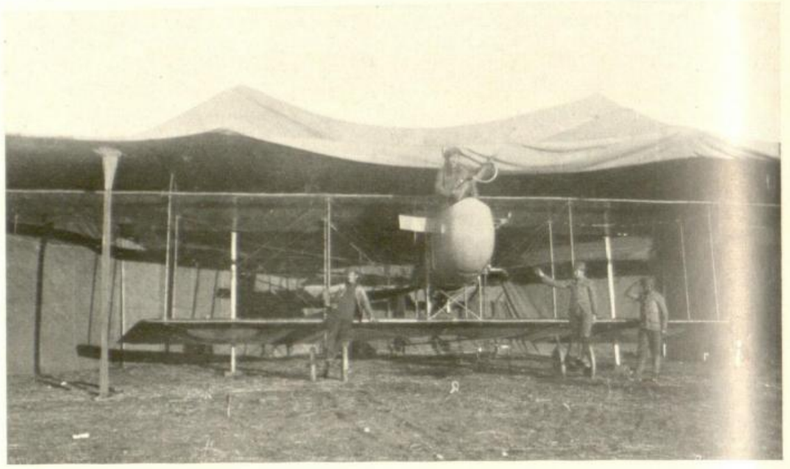

3. Аероплан смештен **у хангару.**

4. **Група официра,** који су прошли курс ваздухо-пловног посматрања.

5. **Аеропланско одељење** придано I Армији.

6. **Француски и наши пилоти** приликом одликовања.

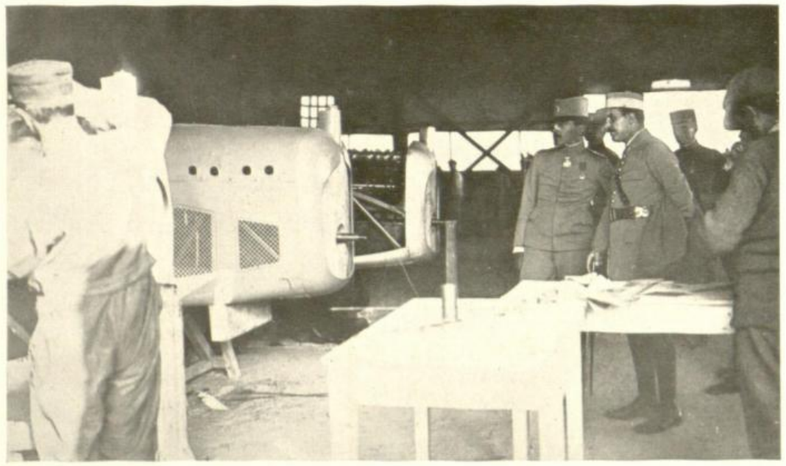

7. Њ. К. В. Престолонаследник обилази **аеропланску ескадрилу**.

8. Један двојно-крилни **дежурни аероплан.**

9. Наш аероплан и ако **јако оштећен спустио се је** у село Габровац.

1. **Djaci-pilote** naše prve vazduho-plovne škole u Požarevcu. 2. **Dežurni aeroplan** gotov za pokret. 3. Aeroplan smešten **u hangaru.** 4. **Grupa oficira,** koji su prošli kurs vazduho-plovnog posmatranja. 5. **Aeroplansko odelenje** pridano I. Armiji. 6. **Francuski i naši piloti** prilikom odlikovanja. 7. Nj. K. V. Prestolonaslednik obilazi **aeroplansku eskadrilu.** 8. Jedan dvojno-krilni **dežurni aeroplan.** 9. Naš aeroplan i ako **jako oštećen spustio se je** u selo Gabrovac.

1. **Des volontaires d'un an** de notre première école d'aviation à Požarevac en 1915. 2. **Un appareil en service,** prêt à voler. 3. Un avion dans **une tente-hangar.** 4. **Groupe d'officiers** ayant suivi un cours d'observateurs en aéroplanes. 5. **Un groupe d'aéroplanes** qui fut envoyé à la première armée. 6. **Des pilotes français et les nôtres** pendant la remise des décorations. 7. S. A. R. le Prince héritier visitant une **esquadrille d'aéroplanes.** 8. Un biplan comme **appareil en service.** 9. Notre appareil, quoique fort **endommagé, a réussi à atterrir** heureusement près de Gabrovac.

1. **One year volunteers** of our first aviator-school in Požarevac 1915. 2. **A service aeroplane** ready for flight. 3. Aeroplane in **a tent-hangar.** 4. **Group of officers** who have passed a course as aero-observers. 5. Aeroplane **detachment** appointed to the Ist Army. 6. **French pilots and ours** at the distribution of decorations. 7. H. R. H. Crown-Prince Aleksandar visits **the aero-squadron.** 8. A double deck aeroplane as a **service apparatus.** 9. Our aeroplane, although **greatly damaged, landed** safely at Gabrovac.

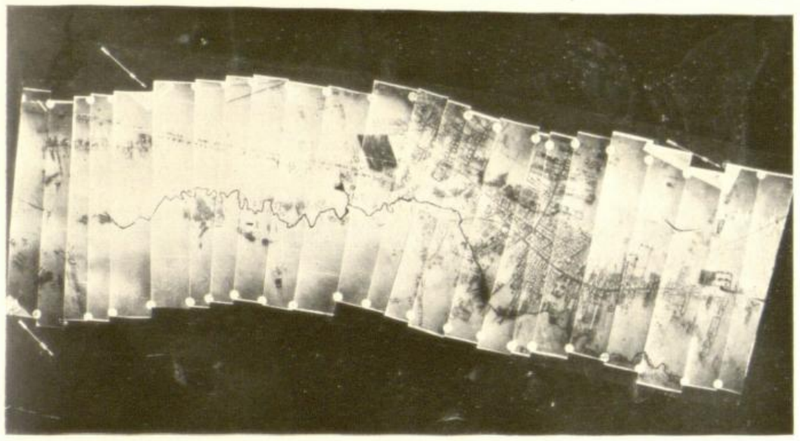

1. **Сложени снимак** једне утврђене линије.

2. Снимак једног **утврђења.**

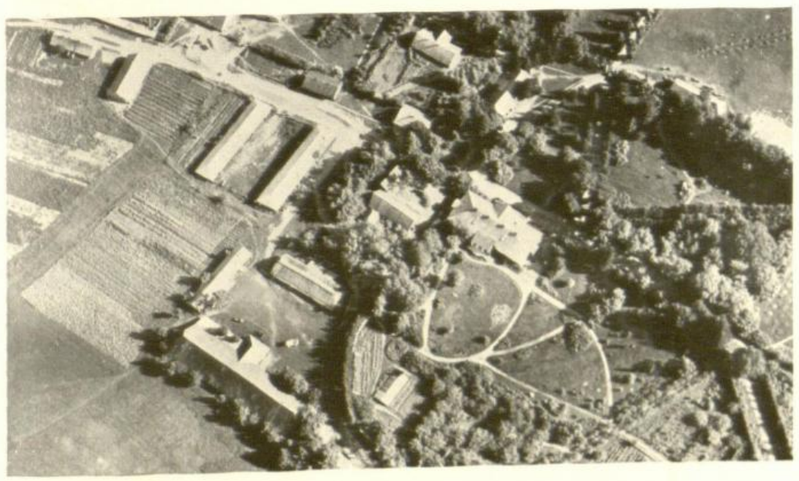

5. Снимак разних **депоа.**

1. **Složeni snimak** jedne utvrdjene linije. 2. Snimak jednog **utvrdjenja.** 3. Snimak **trupa,** koje napuštaju položaj. 4. Snimak **posednutog i granatama oštećenog** položaja. 5. Snimak raznih **depoa.** 6. Snimak utvrdjenja na kome se jasno vide **topovske šarte.** 7. Tri aeroplanska **fotografska aparata.**

3. **Снимак трупа** које напуштају положај

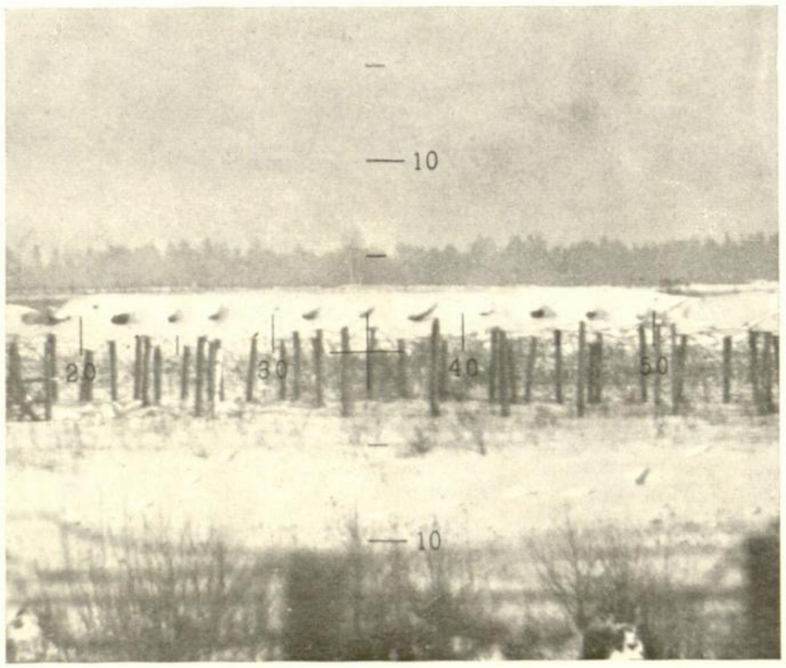

6. Снимак утврђења на коме се јасно виде **топовске шарте.**

1. **Série de clichés** d'un secteur fortifié. 2. La photographie d'une **forteresse.** 3. La photographie **des troupes** qui quittent le fort. 4. Une vue de tranchées occupées **fort endommagées.** 5. La photographie de différents **dépôts.** 6. La photo de la forteresse où l'on peut voir distinctement les **embrasures des canons.** 7. Trois **appareils photographiques** d'aéroplane.

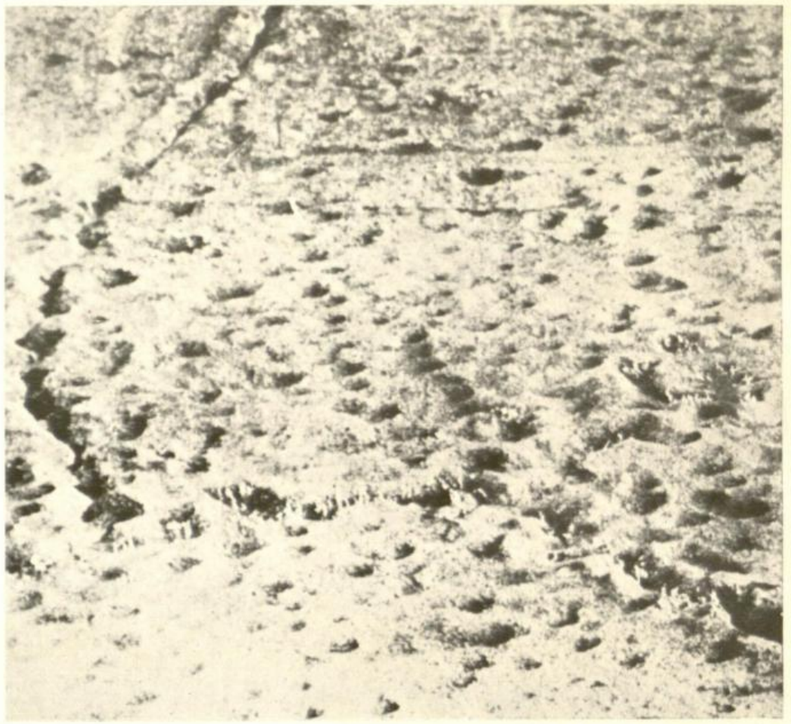

4. Снимак **поседнутог и гранатама оштећеног** положаја.

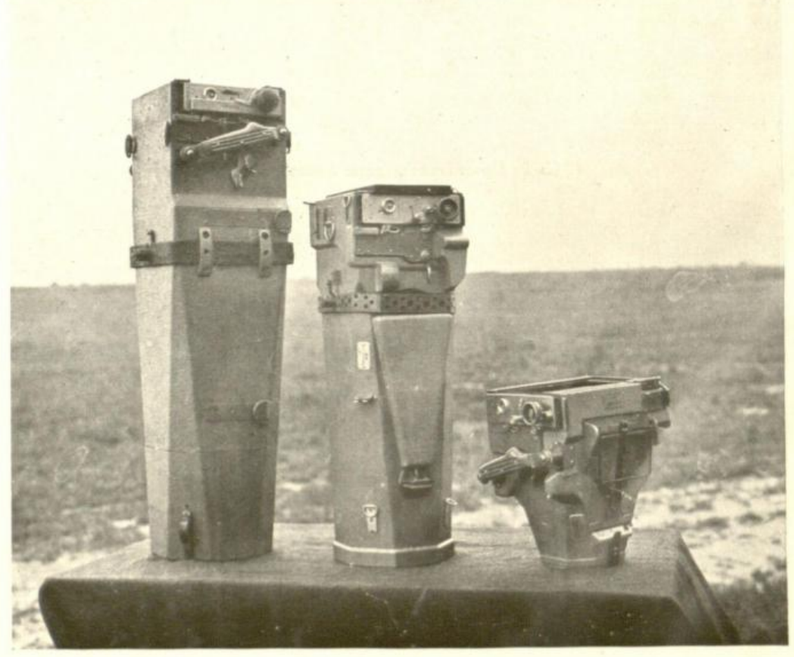

7. Три аеропланска **фотографска апарата.**

1. **Combined series of photos** of a fortified sektor. 2. Photograph of **a fortress.** 3. Photograph of **troops** leaving the fortress. 4. Photographs of occupied **trenches greatly damaged by bombs.** 5. Photographs of various **depots.** 6. Photograph of the fortress on which **the gun loopholes** can be distinctly seen. 7. Three aeroplane **photographic apparatuses.**

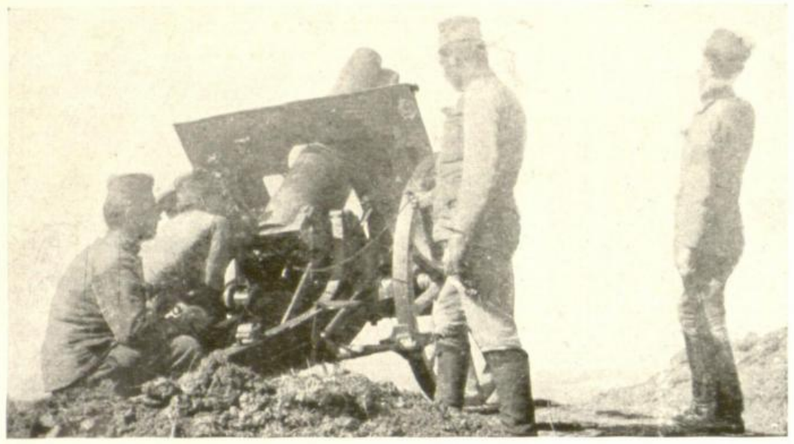

1. **Гађање аероплана** из топа.

2. **Топ противу аероплана** на Катунцу.

3. **Маскирани** против-аеропланскн топови.

4. Њ. В. Престолонаследник посматра **борбу у ваздуху.**

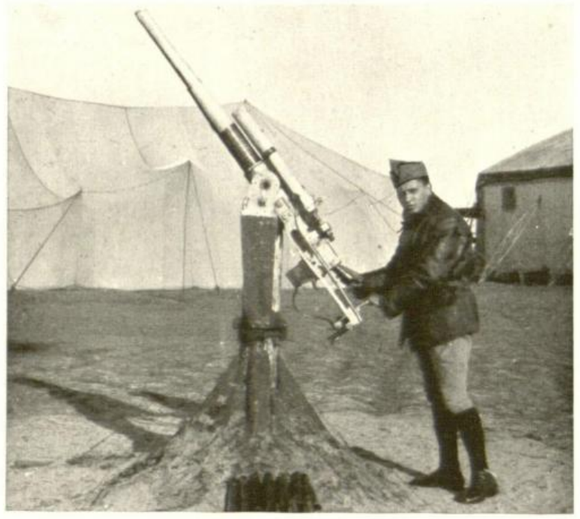

5. **Топ за заштиту логора** од аероплана.

6. **„Олуј" аероплан,** који је нарочито у почетку рата учинио велике услуге.

7. **Одликовање** наших и француских авијатичара на Солунском Фронту.

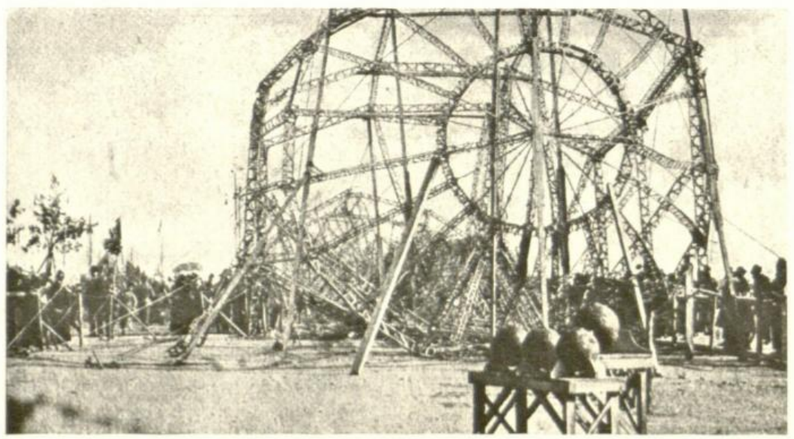

8. Оборена немачка ваздушна лађа **„Цепелин".**

9. **Сахрана наредника Рота** у Вертекопу код авио-логора.

1. Gadjanje aeroplana iz topa. 2. Top protivu aeroplana na Katuncu. 3. Maskirani protiv-aeroplanski topovi. 4. Nj. K. V. Prestolonaslednik posmatra borbu u vazduhu. 5. Top za zaštitu logora od aeroplana. 6. „Oluj", aeroplan koji je naročito u početku rata učinio velike usluge. 7. Odlikovanje naših i francuskih avijatičara na Solunskom Frontu. 8. Oborena nemačka vazdušna ladja „Zeppelin". 9. Sahrana narednika Rota u Vertekopu kod avio-logora.

1. **Des coups de canons sont tirés** contre les aéroplanes. 2. **Un canon contre-avions** à Katunac. 3. Les canons contre-avions **masqués.** 4. Son Altesse Royale le Prince héritier observe **le combat dans le airs.** 5. Un canon contre-avions, pour **la protection du camp.** 6. **«Oluj» un aéroplane,** dont les occupants se sont distingués au commencement de la guerre 7. Nos aviateurs et des aviateurs français **sont décorés** sur le front de Salonique. 8. Un **Zeppelin** allemand abattu sur le front de Salonique. 9. **Enterrement du sergent-major Rot** à Vertekop près du champ d'aviation.

1. **Gunshots levelled** against aeroplanes. 2. **Counter-aeroplane guns** at Katunac. 3. Counter-aeroplane guns **masked.** 4. H. R. H. the Crown-Prince watches **the battle in the air.** 5. Counter-aeroplane guns as a protection **for the camp.** 6. **"Oluj" aeroplane,** which did good service at the commencement of the war. 7. **Distinction** of our and French airmen on the Salonica front. 8. A shot down German **Zeppelin** at the Salonica front. 9. **Burial of sergeant-major Rot** in Vertekop near the air-camp.

1. **Гађање** противу аероплана.

2. Један **наш оборени аероплан** на Солунском Фронту.

4. Један **наш пали аероплан** на Солунском Фронту.

3. **Немачки аероплан** гађа воз са бомбама.

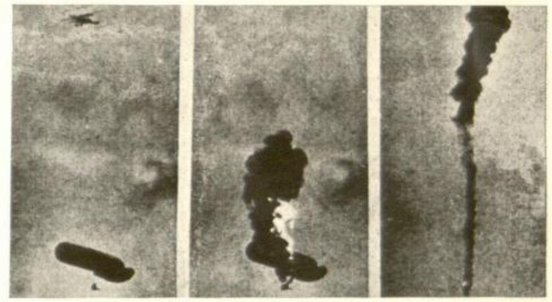

5. Аероплан бомбом **пали и обара привезани балон.**

6. **Остаци** једног оборено аероплана.

7. **Војвода Мишић** посматра **непријатељски аероплан.**

8. **Д. Милосављевић** пали пилот.

9. **Х. Шнајдер,** пилот, умро од рана (на Солунском Фронту).

10. Непријатељски **аероплан баца бомбе.**

1. Gadjanje protivu aeroplana. 2. Jedan naš oboreni aeroplan na Solunskom Frontu. 3. Nemački aeroplan gadja voz sa bombama. 4. Jedan naš pali aeroplan na Solunskom Frontu. 5. Aeroplan bombom pali i obara privezani balon. 6. Ostaci jednog oborenog aeroplana. 7. Vojvoda Mišić posmatra neprijateljski aeroplan. 8. D. Milosavljević pali pilot. 9. **H. Schneider,** pilot, umro od rana (na Solunskom Frontu). 10. Neprijateljski aeroplan baca bombe.

1. **Des coups de canons sont tirés** contre les avions. 2. **Un de nos avions tombé** sur le front de Salonique. 3. **Un avion allemand** jette des bombes sur un chemin de fer. 4. **Un de nos aéroplanes abattu** sur le front de Salonique. 5. Un aéroplane **met en feu,** à l'aide d'une bombe, un ballon captif et **le fait tomber.** 6. **Les restes** d'un avion abattu. 7. **Voïvode Mišić** observe un aéroplane ennemi. 8. **D. Milosavljević,** pilote tombé. 9. **H. Schneider,** pilote abattu au front de Salonique. 10. Un aéroplane ennemi **jette des bombes.**

1. **Gunshots** against aeroplanes. 2. **One of our aeroplanes shot down** at the Salonica front. 3. **German aeroplane** throws bombs unto the railway train. 4. **One of our fallen aeroplanes** at the Salonica front. 5. An aeroplane **ignites a captive balloon** with a bomb and **throws it down.** 6. **The remains** of a fallen aeroplane. 7. **Fieldmarshal Mišić** watches an enemy's aeroplane. 8. **D. Milosavljević,** the fallen pilot. 9. **H. Schneider,** a pilot fallen at the Salonica front. 10. The enemy's aeroplane **throws bombs.**

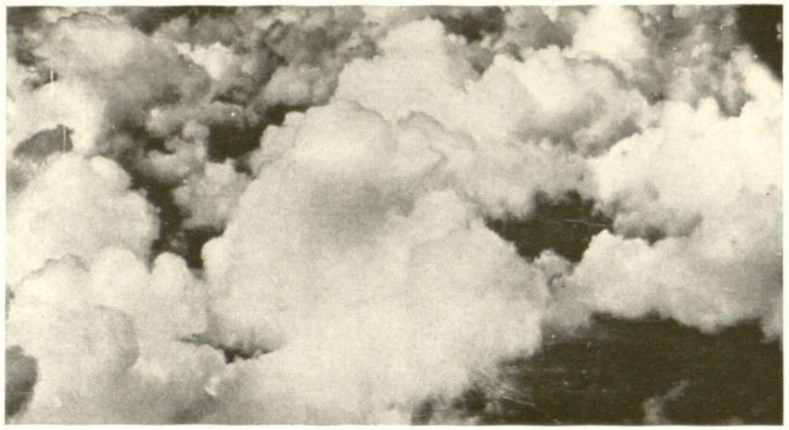

1—3. **Облаци** сликани из аероплана на висини од преко 2000 метара.

4. Аероплан лети **изнад насељеног места.**

5—6. **Аероплани у облацима** сликани такође из аероплана у лету.

7. **Облачна бела острва** у небеским висинама.

8. **Тамно сиви облаци** у великим висинама.

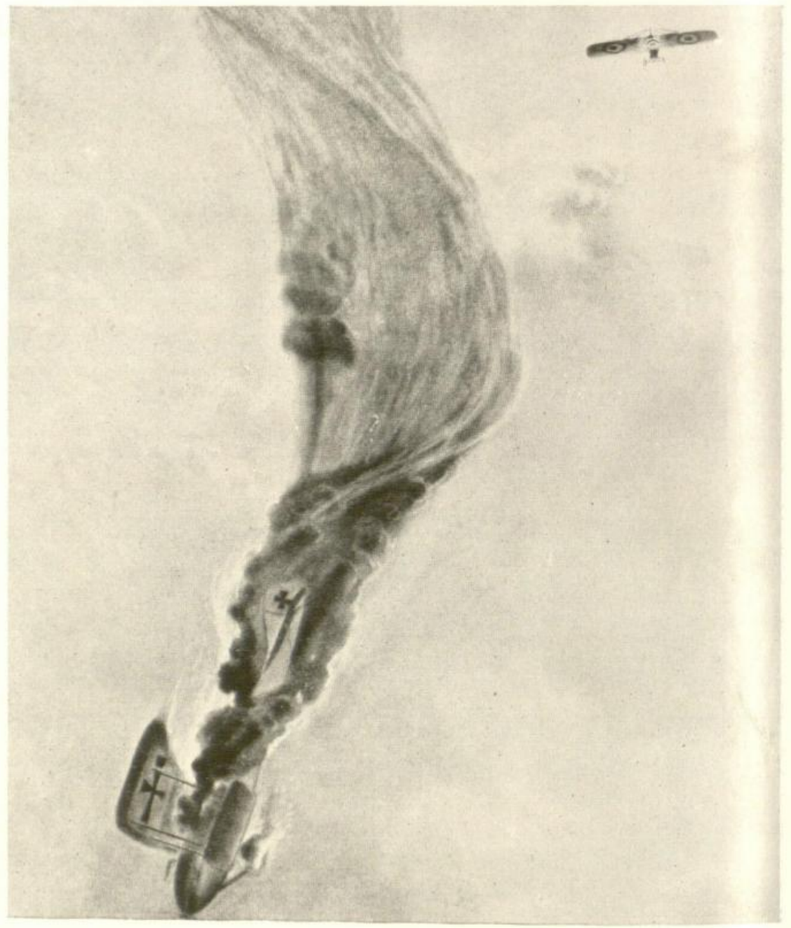

9. **Аероплан погођен и запаљен** пада као метеор.

1—3. **Oblaci** slikani iz aeroplana na visini od preko 2000 metara. 4. Aeroplan leti **iznad naseljenog mesta.** 5—6. **Aeroplani u oblacima** slikani takodje iz aeroplana u letu. 7. **Oblačna bela ostrva** u nebeskim visinama. 8. **Tamno sivi oblaci** u velikim visinama. 9. **Aeroplan pogodjen i zapaljen** pada kao meteor.

1—3. **Des nuages** photographiés de l'aéroplane à une hauteur de plus de 2000 mètres. 4. Un aéroplane **survole une contrée peuplée.** 5—6. **Un avion photographié dans les airs** par un autre avion à côté de lui. 7. **Des îles de nuages blancs** dans les airs. 8. **Des nuages gris** dans les airs. 9. Un aéroplane **touché et mis en feu** tombe comme un météore.

1—3. **Clouds** photographed from the aeroplane at a height of over 2000 meter. 4. Aeroplane flying **over a populated district.** 5—6. **Aeroplanes photographed in the air** by other aviators in aeroplanes flying beside them. 7. **The white cloud island** in highest air. 8. **Dark grey clouds** in highest heights. 9. **An aeroplane** hit and **set on fire** falls like a meteor.

1. **Немачке аеропланске бомбе** (50, 100, 300 и 1000 кгр.)

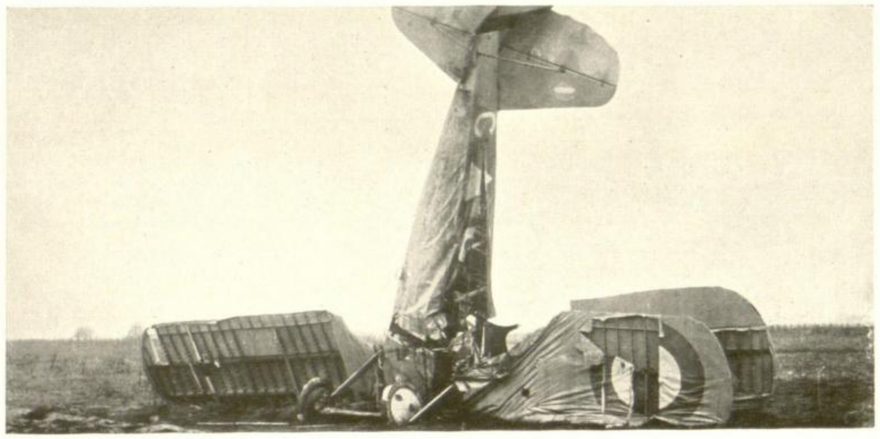

2. Један **оборени** француски аероплан.

3. Један аероплан **наоружан тешким бомбама** (×)

5. Митраљез у дејству **на небеским висинама.**

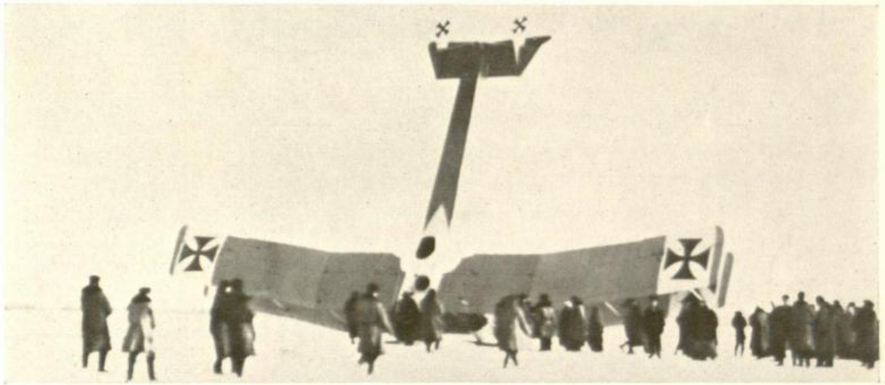

4. Један **оборени** немачки аероплан.

6. Један немачки аероплан, који је пао **иза немачких окопа.**

7. Један оборени аероплан чији је **пилот** (×) **сав изгорео.**

8. **Оборено аероплан** и поред њега **мртав пилот.**

1. **Nemačke aeroplanske bombe** (50, 100, 300 i 1000 kgr.) 2. Jedan **oboreni francuski aeroplan.** 3. Jedan aeroplan **naoružan teškim bombama** (×). 4. Jedan **oboreni nemački aeroplan.** 5. Mitraljez u dejstvu **na nebeskim visinama.** 6. Jedan nemački aeroplan, koji je pao **iza nemačkih okopa.** 7. Jedan oboreni aeroplan čiji je **pilot** (×) **sav izgoreo.** 8. **Oboreni aeroplan** i pored njega **mrtav pilot.**

1. **Les bombes des avions allemands** (d'un poids de 50, 100, 300 et 1000 kgr.) 2. Un avion français abattu. 3. Un avion **muni de lourdes bombes.** 4. Un avion allemand **abattu.** 5. Une mitrailleuse en action **dans les airs.** 6. Un avion allemand tombé **derrière les tranchées allemandes.** 7. Un appareil abattu **dont le pilote a été complétement brûlé** avec l'appareil. 8. Un **appareil abattu** et à côté de lui, **le pilote mort.**

1. **German aeroplanes bombs** (50, 100, 300 and 1000 kgr.) 2. A **shot down** French aeroplane. 3. An aeroplane **fitted out with heavy bombs** which are to be seen. 4. A **shot down** German aeroplane. 5. Mitrailleuse in action high up **in the sky.** 6. A German aeroplane fallen **behind German trenches.** 7. A shot down apparatus whose **pilot was entirely burnt.** 8. A **shot down aeroplane** and beside it **the dead pilot.**

1. **Жан Навар,** други најславнији француски пилот (у својих 20 година).

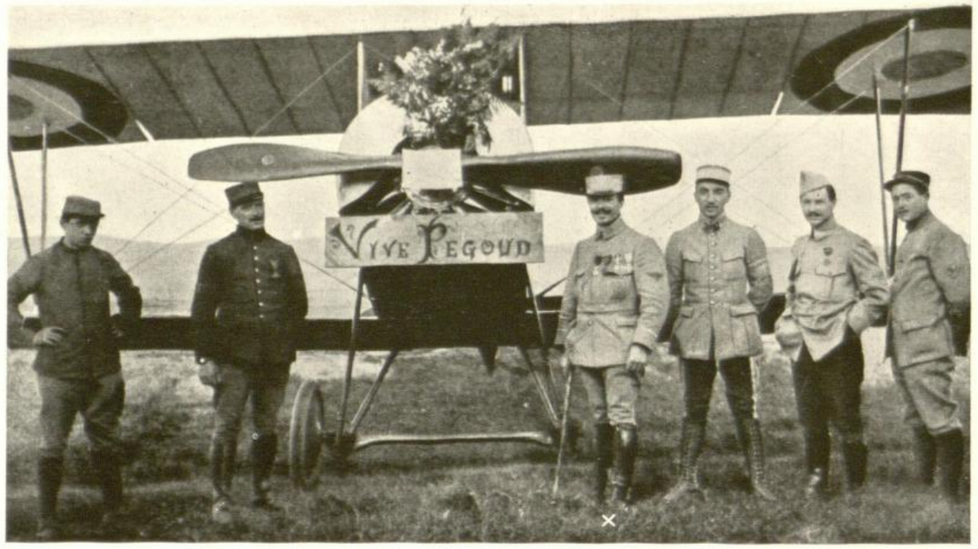

2. **„Пегу—у, палом хероју—његов противник“** писало је на венцу који су Немци бацили на месту где је оборен.

3. **Вонфод,** енглез, први оборио цеп[illegible]

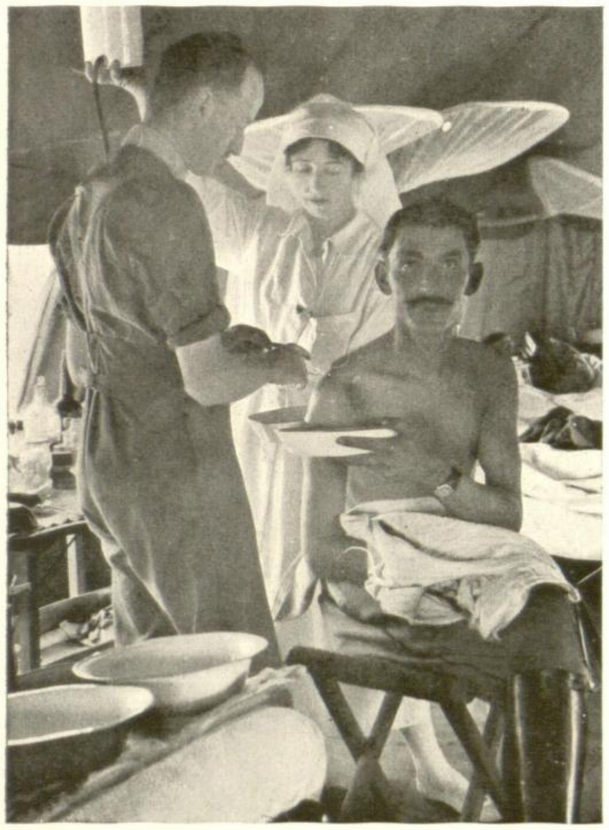

4. **Бранко Вукосављевић,** наш пилот, на превијању рана.

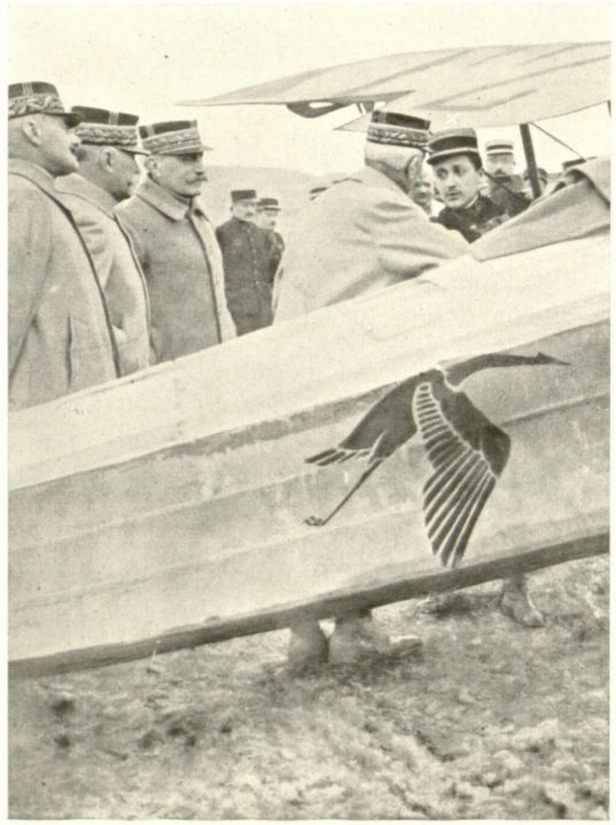

5. **Гинемер,** најславнији француски пилот, пао после 51. победе.

6. **Фонк,** п-поручник, 8. V. 1918, оборио 6 противника.

7. **Раул Луфбери,** американац, пао после 19 победа.

8. **Вили Копенс,** најбољи белгијски пилот.

9. **Алберт Бол,** енглески авијатичар, пао после 43. побе[illegible]

1. **Jean Navarre,** drugi najslavniji francuski pilot (u svojih 20 godina). 2. **„Pégoud-u, palom heroju-njegov protivnik“,** pisalo je na vencu koji su Nemci bacili na mestu gde je oboren. 3. **Warneford,** Englez, prvi oborio Zeppelin. 4. **Branko Vukosavljević,** naš pilot, na previjanju. 5. **Guynemer,** najslavniji francuski pilot, pao posle 51. pobede. 6. **Fonck,** pporučnik, 8. V. 1918. oborio 6 protivnika. 7. **Raoul Lufbery,** amerikanac, pao posle 19 pobeda. 8. **Willy Coppens,** najbolji belgijski pilot. 9. **Albert Ball,** engleski avijatičar, pao posle 43. pobede.

1. **Jean Navarre,** le deuxième pilote français le plus célèbre, âgé de vingt ans. 2. «**A Pégoud, au hèros tombé — son adversaire**» telle était l'inscription de la couronne que les Allemands ont jetée à la place où Pégoud est tombé. 3. **Warneford,** un Anglais qui le premier abattit un Zeppelin. 4. **Branko Vukosavljević,** notre pilote, au moment où **on lui met un bandage.** 5. **Guynemer,** le plus célèbre pilote français, tombé après la 51me victoire. 6. Le lieutenant **Fonck** qui le 8 mai 1918 abattit 6 adversaires. 7. **Raoul Lufbery,** un Américain qui est tombé après la 19me victoire. 8. **Willy Coppens,** le meilleur pilote belge. 9. **Albert Ball,** un Anglais, tombé après sa 43me victoire.

1. **Jean Navarre,** the second best celebrated French pilot (20 years old). 2. **"To Pegoud the fallen hero** from his **enemies"** was the inscription on the wreath which the Germans threw unto the place where he fell. 3. **Warneford,** an Englishman who shot down the first Zeppelin. 4. **Branko Vukosavljević,** our pilot, treating wounds. 5. **Guynemer,** the most celebrated French pilot who fell after 51 victories. 6. Lieutenant **Fonck** May 8th 1918 shot down 6 opponents. 7. **Raoul Lufbery,** an Americain fell after 19 victories. 8. **Willy Coppens,** the best Belgian pilot. 9. Albert Ball, an Englishman, fell after the 43rd victory.

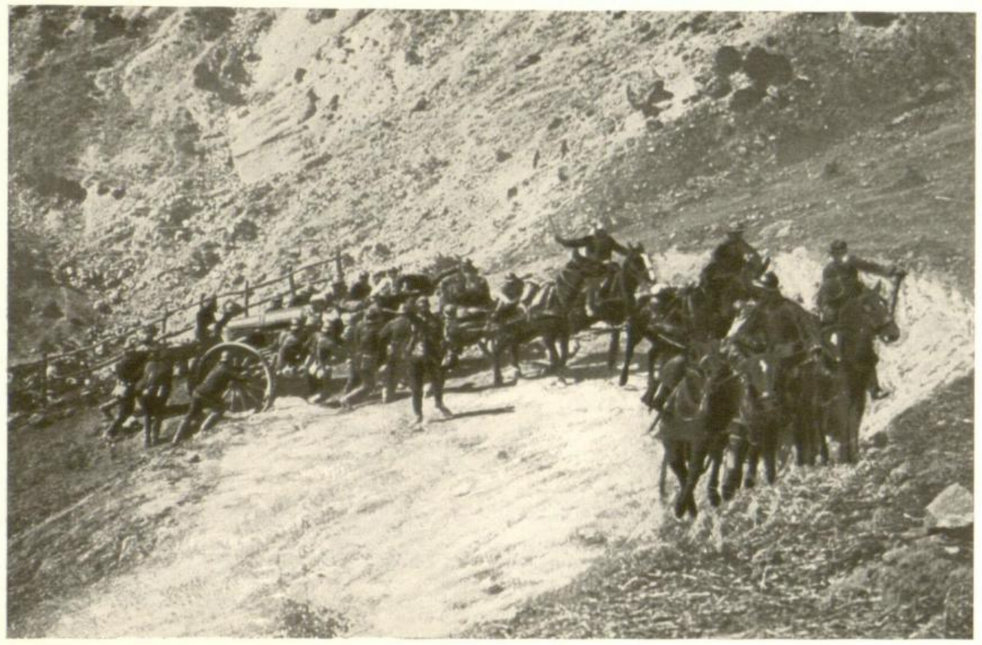

1. **Извлачење топова** уз врло стрме окуке.

3. Топ **на положају.**

4. **Пуњење** тешког топа.

5. **Граната** пред пуњењем.

6. **Пуњење** пољског топа.

10. **Топовско место,** осигурано џакчићима са песком.

11. Положај једне **пољске батерије.**

2. После **експлозије зрна у цеви** код Хаубичке батерије Моравске дивизије.

7. **Чишћење и подмазивање** топа.

8. **Градски мерзер** у дејству.

9. **Три Шнајдера,** чије су фабрике радиле наше топове.

I. **Х. Шнајдер,** дед творац фабрике оружја.

III. **Е. Шнајдер,** садашњи фабрикант, отац погинулог пилота на Солунском фронту.

II. **Ј. Шнајдер,** отац, проширио и увеличао фабрику.

12. **Пуњење** заплењених немачких хаубица.

1. **Izvlačenje topova** uz vrlo strme okuke. 2. Posle **eksplozije zrna u cevi** kod Haubičke baterije Moravske Divizije. 3. Top **na položaju.** 4. **Punjenje** teškog topa. 5. **Granata** pred punjenjem. 6. **Punjenje** poljskog topa. 7. **Čišćenje i podmazivanje** topa. 8. **Gradski merzer** u dejstvu. 9. **Tri Schneider-a,** čije su fabrike radile naše topove. I. **H. Schneider,** ded, tvorac fabrike oružja. II. **J. Schneider,** otac, proširio i uveličao fabriku. III. **E. Schneider,** sadašnji fabrikant, otac poginulog pilota na Solunskom Frontu. 10. **Topovsko mesto** osigurano džakčićima sa peskom. 11. Položaj jedne **poljske baterije.** 12. **Punjenje** zapleњenih nemačkih haubica.

1. **Le passage difficile des canons** sur des montagnes très abruptes. 2. Après **l'explosion d'un obus dans l'âme d'un canon** dans une batterie d'obusiers de la division Morava I. 3. Le canon **sur la position.** 4. **Chargement** des canons lourds de campagne. 5. **L'obus** avant le chargement. 6. **Le chargement** du canon. 7. Le canon est **nettoyé** et **graissé.** 8. Un mortier en action. 9. **Les trois Schneider,** dans les fabriques desquelles nos canons furent construits. I. **H. Schneider,** le grand-père et le fondateur de la fabrique de canons. II. **J. Schneider,** le père, qui a agrandi la fabrique et III. **E. Schneider,** possesseur actuel de la fabrique et qui a perdu son fils au front de Salonique. 10. Une plate-forme de canon, assurée par de petits sacs de sable. 11. L'aspect d'une batterie de campagne. 12. Chargement des obus allemands conquis.

1. **Drawing up guns** on very steep mountain curves. 2. After an **explosion of shot in the barrel itself** in a Hawitzer battery of the Morava Division I. 3. Gun **on the position.** 4. **Loading** the heavy gun. 5. **Shell** before loading. 6. **Loading** the field-gun. 7. **Cleaning** and **oiling** the guns. 8. A **mortar** in action. 9. **Three Schneiders,** who made our guns. I. **H. Schneider,** grand father, who founded the gun-factory. II. **J. Schneider,** the father, enlarged the gun-factory and III. **E. Schneider,** the present owner of the factory, lost his son on the Salonica front. 10. Gun platform strengthened by sand bags. 11. The aspect of a field-battery. 12. Loading the captured German hawitzers.

Специјална занимања на фронту. Specijalna zanimanja na frontu. Des occupations militaires spéciales. Special military occupation.

1. **Телефонска станица** на фронту.

2. Сунчана **хелиографија** на солунским положајима.

3. **Рефлектор** на Милетиној Коси, испод Кајмакчелана.

4. Пред нападом на Кајмакчелан, **артилерци мере одстојања и бирају нападне објекте.**

5. Пуштање **голубова-писмоноша.**

1. **Telefonska stanica** na frontu. 2. Sunčana **heliografija** na solunskim položajima. 3. **Reflektor** na Miletinoj Kosi, ispod Kajmakčelana. 4. Pred napadom na Kajmakčelan, **artilerci mere odstojanja i biraju napadne objekte.** 5. Puštanje **golubova pismonoša.**

1. **Un poste téléphonique** sur la position. 2. **La télégraphie héliographique** par la lumière du soleil, sur le front de Salonique. 3. **Un réflecteur** à Miletina Kosa sous Kajmakčelan. 4. Avant l'attaque de Kajmakčelan, **les officiers d'artillerie mesurent les distances et choisissent les points et les objets à battre.** 5. On lâche des **pigeons voyageurs.**

1. **Telephone station** on the position. 2. **Sunlight heliographing** at the Salonica front. 3. **Reflector** at Miletina Kosa below Kajmakčelan. 4. Before the attack on Kajmakčelan, **artillery officers measuring the distances and choosing object for attack.** 5. Sending off **carrier-pigeons.**

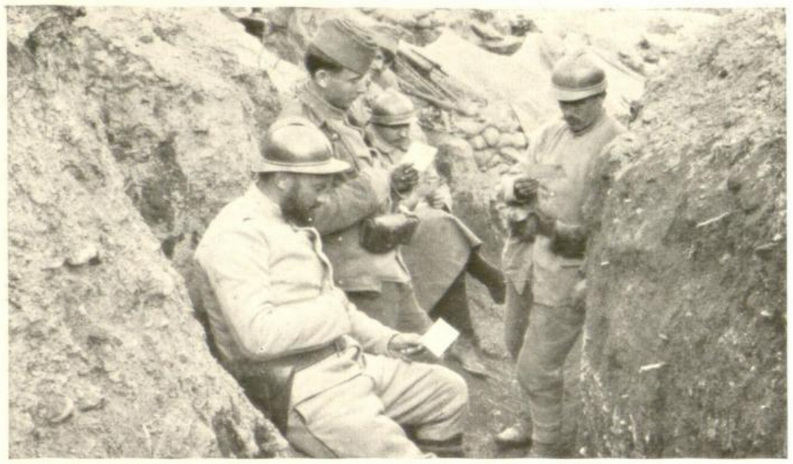

1. **После прочитаног писма** из домовине.

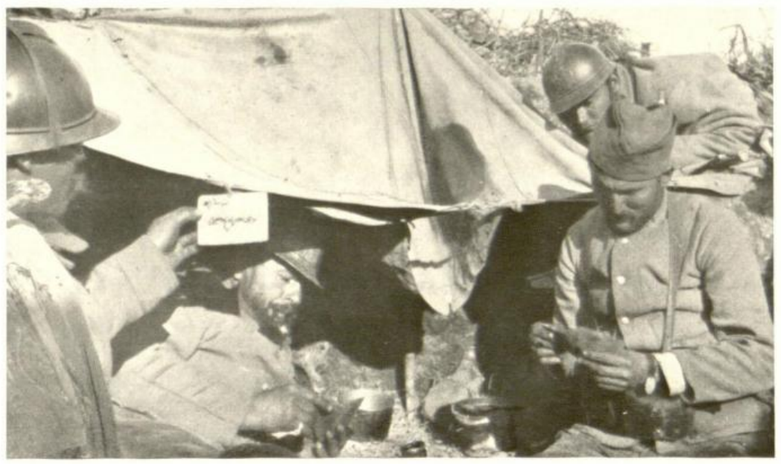

2. У доколици **војници играју карте.**

3. **Љубитељ кафе,** ни у рову се од ње не одваја.

4. **Слава на Гроздовом Камену** (Фронт Шумадијске Дивизије).

5. **Печеница** за пуковску славу.

6. **Њ. К. В. Престолонаследник** на положају код Тимочке Дивизије седи крај ватре и посматра пециво.

1. **Posle pročitanog pisma** iz domovine. 2. U dokolici **vojnici igraju karte.** 3. **Ljubitelj kafe** ni u rovu se od nje ne odvaja. 4. **Slava na Grozdovom Kamenu** (front Šumadijske Divizije). 5. **Pečenica** za pukovsku slavu. 6. **Nj. K. V. Prestolonaslednik** na položaju kod Timočke Divizije sedi kraj vatre i posmatra pecivo.

1. **Après la lecture des lettres** venant de la patrie. 2. Les soldats en train **de jouer aux cartes.** 3. **L'amateur de café** ne renonce pas à ce plaisir, même dans les tranchées. 4. **Fête-patronale à Grozdow Kamen** (front de la division Šumadija I). 5. **Les rôtis à la broche** pour la fête patronale du régiment. 6. **S. A. R. le Prince héritier** sur la position de la division Timok est assis à côté du feu et observe le rôti.

1. After **home-letters have been read.** 2. Soldiers **playing cards.** 3. **Lovers of coffee** will not even do without this pleasure in the trenches. 4. **Festival of the patron Saint on the Grozdow Kamen** (Front of the Šumadija Division I). 5. **The joints of meat** for the regimental patron saint's festival. 6. **H. R. H. the Crown-Prince** in the position at Timok division sits beside the fire and watches the joints roasting.

Још неколико специјалних занимања.

Još nekoliko specijalnih zanimanja.

Encore quelques occupations spéciales sur le front.

Another special occupation at the front.

1. Пробно **паљење ракетли.**

4. **Бацање бомби** из рововског топа.

5. **Митраљез** у дејству из заклона.

2. Окидање **рововског топа.**

6. **Стражар** код заставе.

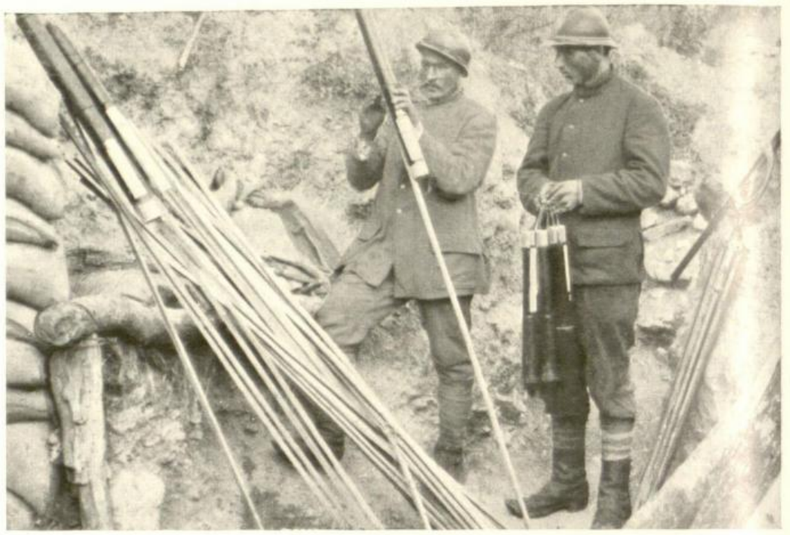

3. **Припрема ракетли** за ноћно осветљавање.

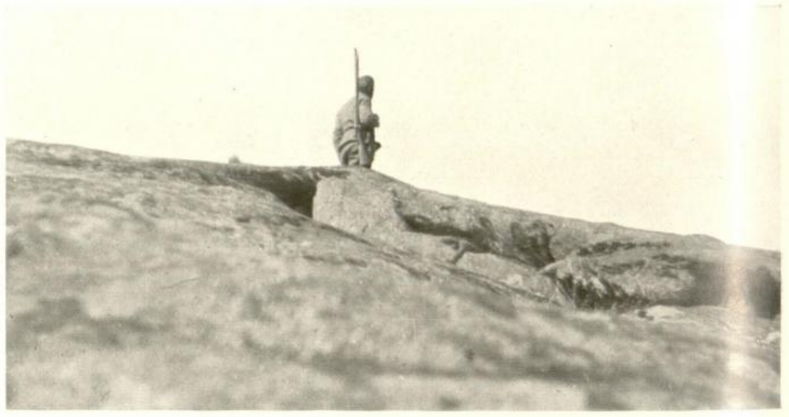

7. На **мртвој straжи** истакнуте тачке.

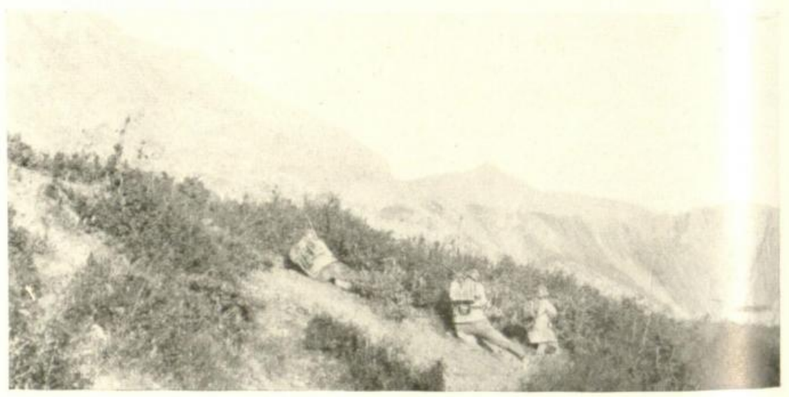

8. **Маскирани џбуњем** наши стрелци подпуштају противника.

1. Probno **paljenje raketli.** 2. Okidanje **rovovskog topa.** 3. **Priprema raketli** za noćno osvetljavanje. 4. **Bacanje bombi** iz rovoskog topa. 5. **Mitraljez** u dejstvu iz zaklona. 6. **Stražar** kod zastave. 7. Na **mrtvoj straži** istaknute tačke. 8. **Maskirani džbunjem** naši strelci podpuštaju protivnika.

1. Essayage de **l'allumage des fusées éclairantes.** 2. Allumage des **lanceurs de bombes.** 3. **Préparation des fusées lumineuses** pour éclairer pendant la nuit. 4. **Lancement des bombes.** 5. **Mitrailleuse** en action d'un abri. 6. **Une garde** près du drapeau. 7. Aux **avant-postes.** 8. **Cachés par les buissons,** les tirailleurs laissent approcher l'ennemi.

1. **Trial lighting of the rockets.** 2. Lighting the **trench-bomb-thrower.** 3. **Preparation of rockets** for the nightly illumination. 4. **Slinging bombs** from the bomb thrower. 5. **Mitrailleuse** in action out of cover. 6. The watchman beside the colours. 7. At the **outpost.** 8. **Hidden by shrubs** our shooters let the enemy come close.

1. Командант руководи напад **дурбином и телефоном.**

2. **Одбрана стеновитих отсека** на Солунском Фронту.

3. Потиснуто предње одељење **брани се у повлачењу.**

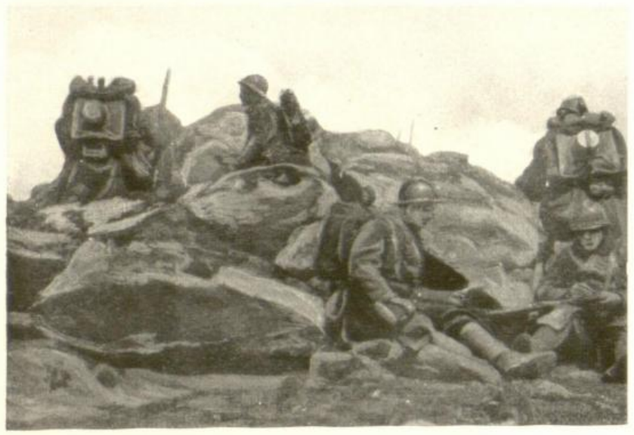

4. **Смена** на истакнутом камењару.

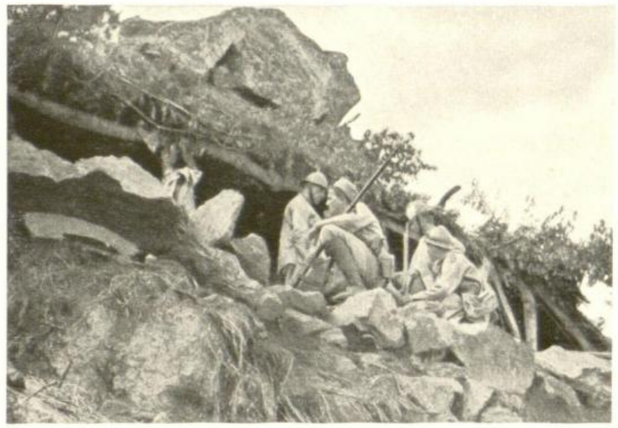

5. Изглед **заклона за резерву и муницију.**

6. Солунци у борби.

7. Њ. К. В. Престолонаследник **на осматрачници** Моравске дивизије.

8. **Груписање ударних трупа** на наступном правцу.

9. Прихватне трупе **у очекивању** наређења за покрет.

10. **Прикупљање резерви** на главном нападном правцу.

1. Komandant rukovodi napad **durbinom i telefonom.** 2. **Odbrana stenovitih otseka** na Solunskom Frontu. 3. Potisnuto prednje odelenje **brani se u povlačenju.** 4. **Smena** na istaknutom kamenjaru. 5. Izgled **zaklona za rezervu i municiju.** 6. Solunci **u borbi.** 7. Nj. K.V. Prestolonaslednik **na osmatračnici** Moravske divizije. 8. **Grupisanje udarnih trupa** na nastupnom pravcu. 9. Prihvatne trupe **u očekivanju** naredjenja za pokret. 10. **Prikupljanje rezervi** na glavnom napadnom pravcu.

I. Un commandant dirige l'attaque **par les jumelles et par téléphone.** 2. **Défense des hauteurs rocheuses** du front de Salonique. 3. Un détachement de l'avant-poste, forcé à la retraite, **se défend en tirant.** 4. **Un poste de relèvement** sur une hauteur pierreuse du front. 5. Vue d'une **tranchée-abri pour les réserves et la munition.** 6. Les combattants de Salonique **dans la lutte.** 7. S. A. R. le Prince Héritier **au point d'observation** de la Division de Morava. 8. **Agroupement des troupes d'attaque** dans la direction du combat attendu. 9. Les troupes de réserve **attendant** l'ordre d'avancer. 10. **L'ensemble des réserves** derrière la principale position d'attaque.

1. The commandant directs the attack with the aid of **a field glass and the telephone.** 2. The defence of **the rock-bound parts** of the Salonica front. 3. An out-post section compelled to retreat, **defends itself by firing.** 4. **The relief** on a stony place of the front. 5. Appearance of a **ground cover for the reserves and munition.** 6. Salonica fighters **in battle.** 7. H. R. H. the Crown-Prince on an **observation point** of the Morava Division. 8. **A grouping of the attacking troops** in the direction of the attack. 9. Auxiliary forces **in expectation** of the order to advance. 10. **The gathering of the reserves** behind the chief point of attack.

1. **Кота 1050** коју је бранио 14. пук за време бугарског напада од Битоља 1916. год., и за чије заузимање су вођене крваве борбе са немачким трупама у новембру 1916. г.

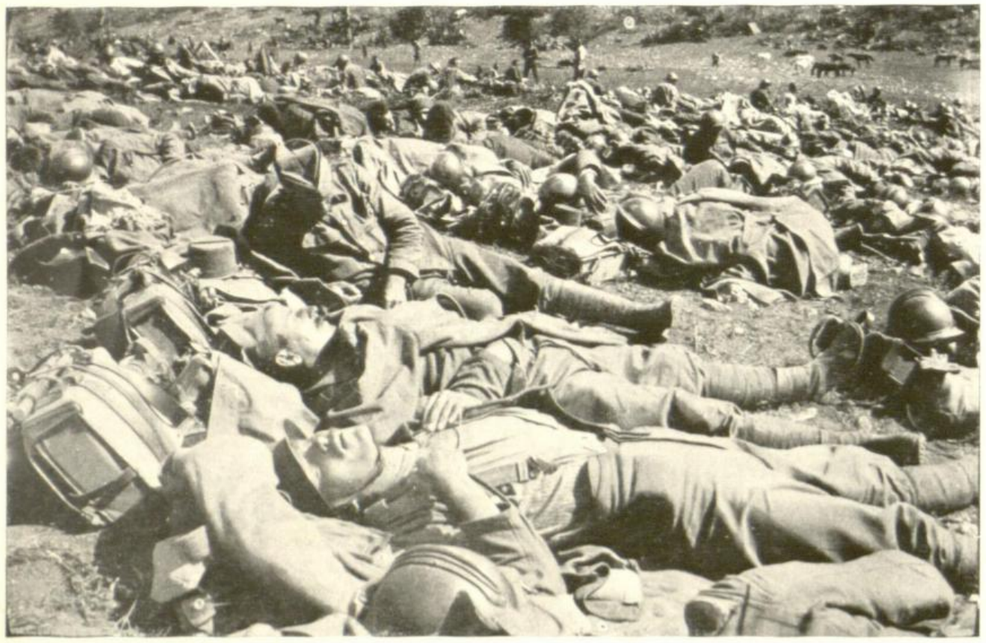

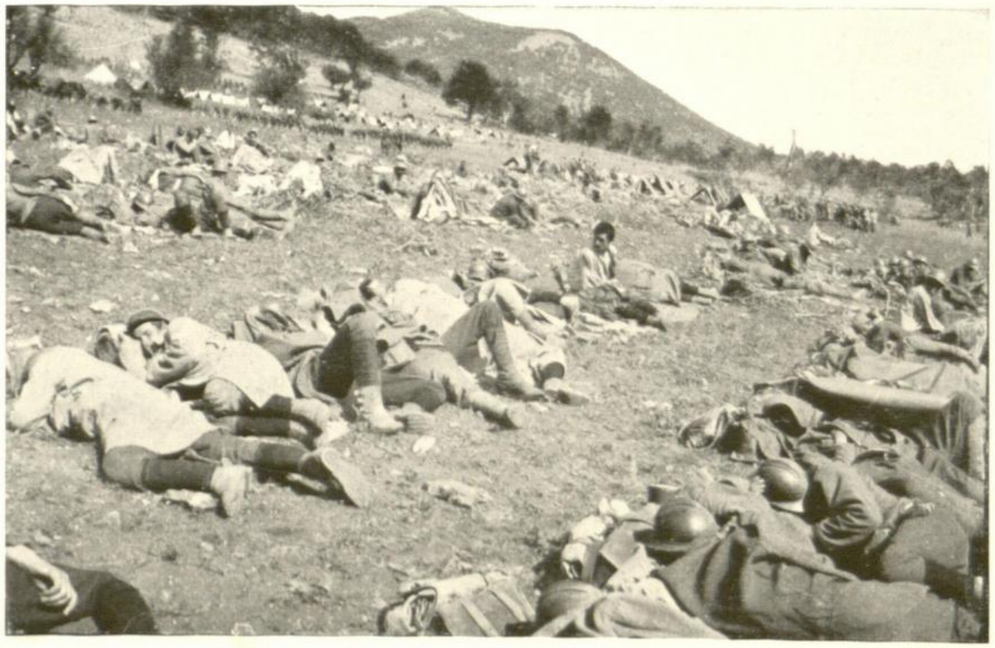

2—3. Уморне трупе, после форсираног марша, ради појачања на главном нападном правцу према Кајмакчалану, спавају **у очи борбе** на положају.

4. Телеграфисти **бде на линији.**

1. **Kota 1050** koju je branio 14. puk za vreme bugarskog napada od Bitolja 1916. god., i za čije zauzimanje su vođene krvave borbe sa nemačkim trupama u novembru 1916. g. 2—3. Umorne trupe, posle forsiranog marša, radi pojačanja na glavnom napadnom pravcu prema Kajmakčalanu, spavaju **u oči borbe** na položaju. 4. Telegrafisti **bde na liniji.**

1. **La hauteur de 1050** attaquée par les Bulgares du côté de Bitolj était défendue par le 14me régiment. C'est pour la conquête de cette hauteur que les combats sanglants avec les troupes allemandes ont été livrés en novembre 1916. 2—3. Troupes lasses après une marche forcée pour soutenir la ligne principale de l'attaque vis-à-vis de Kajmakčalan. Les troupes dorment dans la position à la belle étoile **la veille de l'attaque.** 4. Les télégraphistes **surveillent la ligne.**

1. **The height 1050 m.** beside Bitolj which was defended by the 14th regiment at the time of the Bulgarian attack, and for the acquisition of which, bloody combats with the Germans were fought in November 1916. 2—3. Exhausted troops sleep on an open position on **the eve of the battle,** after a forced march for re-inforcement on the chief line of attack opposite Kajmakčalan. 4. The telegraphists **guard the line.**

Наша пешадија у новој опреми у скоковима, отварајући брзу паљбу, наступа ка непријатељском положају.

Naša pešadija u novoj opremi u skokovima, otvarajući brzu paljbu, nastupa ka neprijateljskom položaju. **Notre infanterie, dans son nouvel équipement,** avance en bonds vers la position ennemie en ouvrant un feu de barrage. **Our infantry freshly equipped** advances nearer and nearer to the enemy's positions in rushes, at the same time opens up quick fire.

У крвавим борбама од 18—30. септембра 1916. год. наше трупе туку непријатеља и у неодољивом налету, но и са великим жртвама, **заузимљу планински масив Кајмакчалана.** (Skica, Ivković)

U krvavim borbama od 18—30. septembra 1916. g. naše trupe tuku neprijatelja i u neodoljivom naletu, no i sa velikim žrtvama, **zauzimlju planinski masiv Kajmakčalana.**

Dans les combats sanglants du 18—30 Septembre 1916 nos troupes battent l'ennemi, et après une attaque irrésistible, bien qu'avec de grands sacrifices, **prennent les Monts de Kajmakčalan.**

Our troops defeat the enemy in a bloody fight from September 18th to 30th 1916 and in an irresistible storm attack **gain the mountain height Kajmakčalan** although at a cost of great sacrifices.

На заузетом Кајмакчалану. Na zauzetom Kajmakčalanu. Sur les Monts de Kajmakčalan conquis. On conquered Kajmakčalan.

1. На Кајмакчаланској висоравни **после борбе** од 18—30. септембра 1916. год.

2. Генерал Васић указује генералу Сарају **правце кретања** наших колона.

3. **На врховима заузетог Чепа** (кота 1050).

4. Ђенерал **Милош Васић** обилази артилерију Моравске Дивизије.

1. Na Kajmakčalanskoj visoravni **posle borbe** od 18—30. septembra 1916. god. 2. General Vasić ukazuje generalu Sarrail-u **pravce kretanja** naših kolona. 3. **Na vrhovima zauzetog Čepa** (kota 1050). 4. Djeneral **Miloš Vasić** obilazi artileriju Moravske Divizije. 5. Posle zauzeća Kajmakčalana **naše trupe se utvrdjuju.** 6. **Pomen** izginulim borcima na Kajmakčalanu.

5. После заузећа Кајмакчалана **наше трупе се утврђују.**

1. Sur la hauteur de Kajmakčalan **après les batailles** du 18 à 30 septembre 1916. 2. Le général Vasić montre au général Sarrail **les directions d'attaque** de nos colonnes. 3. **Sur les sommets du Čep** conquis. (Hauteur 1050.) 4. Le général **Miloš Vasić** inspecte l'artillerie de la Division Morava. 5. **Nos troupes s'installent** dans les tranchées bulgares après la conquête de la hauteur Kajmakčalan. 6. **Service religieux** au cimetière en mémoire des combattants de Kajmakčalan.

6. **Помен** изгинулим борцима на Кајмакчалану.

1. On the heights of Kajmakčalan **after the battles** from 18th to 30th of September 1916. 2. General Vasić points out **the direction of attack** of our columns to General Sarrail. 3. **On the heights of conquered Čep** (at a height of 1050). 4. General **Miloš Vasić** inspects the artillery of the Morava Division. 5. After the conquest of Kajmakčalan **our troops dig themselves in.** 6. **A memorial service** for the fighters of Kajmakčalan in the cemetry.

1. У болници Престолонаследника Александра, **сестра-болничарка крај рањеника.**

2. **Госпођа Васовићка,** са добровољним болничаркама и децом-болничарима **међу рањеницима.**

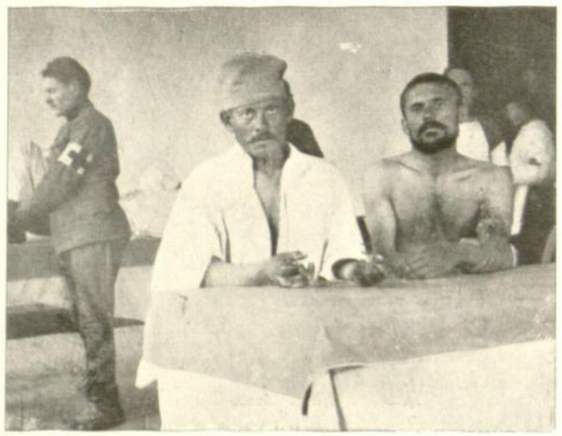

3. У болници **на превијању.**

4. **Наше избеглице** на лечењу у болници.

5. **Деца наших избеглица** у Солуну на часу вежбања.

1. U bolnici Prestolonaslednika Aleksandra, **sestra-bolničarka kraj ranjenika.** 2. **Gospodja Vasovićka,** sa dobrovoljnim bolničarkama i decom-bolničarima, **medju ranjenicima.** 3. U bolnici **na previjanju.** 4. **Naše izbeglice na** lečenju u bolnici. 5. **Deca naših izbeglica** u Solunu na času vežbanja.

1. A l'hôpital du Prince Héritier Aleksandar, **la sœur de charité à côté des blessés.** 2. **Madame Vasović** avec des sœurs de charité et des enfants volontaires **au milieu des blessés.** 3. A l'hôpital: **on applique les bandages.** 4. **Nos réfugiés** sont soignés dans les hôpitaux. 5. Une leçon de gymnastique **des enfants de nos réfugiés.**

1. In the Hospital "Crown-Prince Aleksandar", **the nursing sister beside the wounded.** 2. **Madame Vasović** with volunteer nurses and children's nurses **among the wounded.** 3. **Making bandages** in hospital. 4. **Our fugitives** in the hospitals for treatment. 5. **Our fugitives' children** at drill in Salonica.

Поклони за децу и снабдевање војске. Pokloni za decu i snabdevanje vojske. Cadeaux pour les enfants et vivres pour l'armée. Gifts for the children and provisioning of the army.

1—2. Одбор госпођа са владиком Доситејем делио је нашој деци **поклоне послате од америчке деце.**

3. Избеглице очекују **деобу поклона послатих из Америке.**

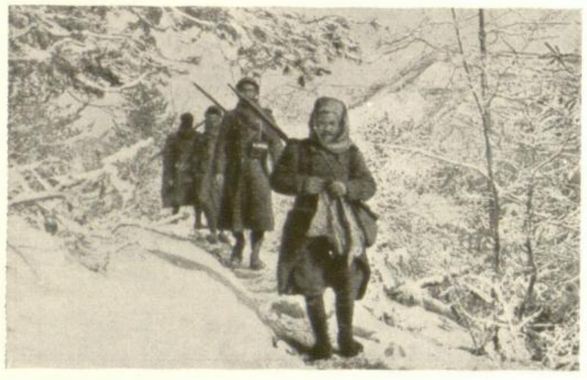

4. **Албанци добровољци** на нашој страни.

5. На висинама **Паљокримера.**

6. У снегу на путу за **Канторију.**

7. Лешина једног магарца, **од вукова недоједеног.**

8. Снабдевање француских и италијанских трупа **по висинама преко 2000 метара,** међу Прилепом и Преспом

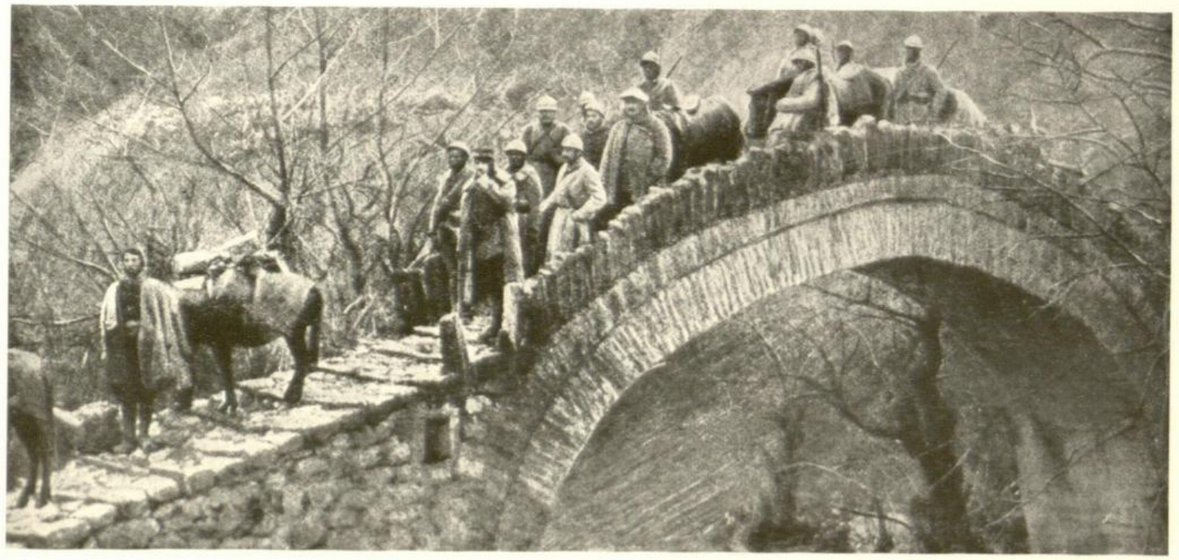

9. Прелазак преко стрмог незгодног моста на путу између **Извора и Кастањанија.**

1—2. Odbor gospodja sa vladikom Dositejem delio je našoj deci **poklone poslate od američke dece.** 3. Izbeglice očekuju **deobu poklona poslatih iz Amerike.** 4. **Albanci dobrovoljci** na našoj strani. 5. Na visinama **Paljokrimera.** 6. U snegu na putu za **Kantoriju.** 7. Lešina jednog magarca, **od vukova nedojedenog.** 8. Snabdevanje francuskih i italijanskih trupa **po visinama preko 2000 metara,** medju Prilepom i Prespom. 9. Prelazak preko strmog nezgodnog mosta na putu izmedju **Izvora i Kastanjanija.**

1—2. Un comité de dames avec l'archevêque Dositej distribue aux enfants **les cadeaux des enfants américains.** 3. Réfugiés attendant **la distribution des cadeaux envoyés d'Amérique.** 4. **Volontaires albaniens** combattant à nos côtés. 5. Sur les hauteurs de **Paljo Krimer.** 6. Dans la neige, sur la route de **Kantoria.** 7. Cadavre d'un âne qui n'a pas été complètement **dévoré par les loups.** 8. Approvisionnement des troupes françaises et italiennes **sur les hauteurs au-dessus de 2000 mtr.** entre Prilep et Prespa. 9. Passage difficile de la pente raide du pont sur la route entre **Izvor et Kastanjanija.**

1—2. Ladies' committee with Archbishop Dositej divided **the American children's gifts** among our children. 3. Fugitives awaiting **the distribution of gifts sent from America.** 4. **Albanians fighting** as volunteers on our side. 5. On the heights of **Poljokrimer.** 6. On the way to Kantoria in the snow. 7. The body of a donkey which was only **partially eaten by wolves.** 8. The provisioning of the French and Italian troops on **the heights of 2000 mtr.** between Prilep and Prespa. 9. A crossing over steep and very difficult bridges on the road between **Izvor and Kastanjanija.**

1. **Улазак француских трупа у Битољ** 19. новембра 1916. год.

2. Њ. К. В. Престолонаследник наилази на **рањеника** и узима га у свој аутомобил.

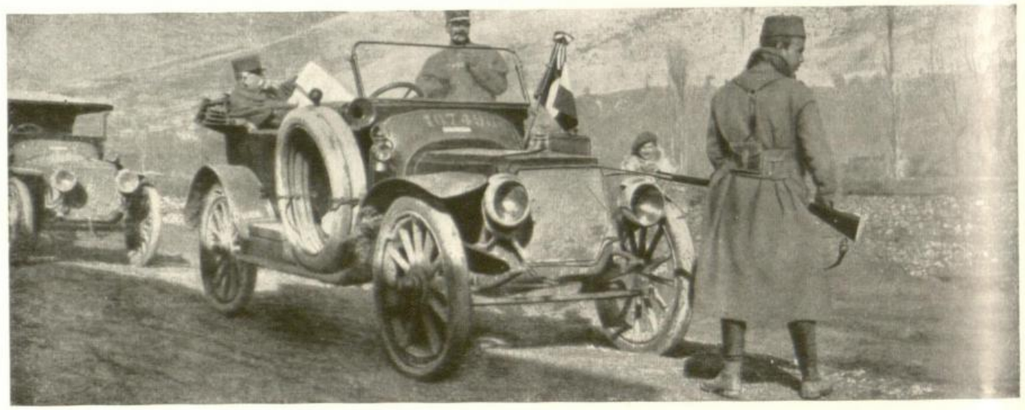

3. Генерала Сараја, на његовој инспекцији у Корици код Флорине, не пропушта стража — **незна „одзив"**.

4. Спровођење **бугарских заробљеника кроз Битољ** 19. новембра 1916. год.

5. Адмирал енглески **Трубрич** у ослобођеном Битољу.

6. Њ. К. В. Престолонаследник и **један сиротан** за ручком.

1. **Ulazak francuskih trupa u Bitolj** 19. novembra 1916. god. 2. Nj. K. V. Prestolonaslednik nailazi na **ranjenika** i uzima ga u svoj automobil. 3. Generala Sarrail-a, na njegovoj inspekciji u Korici kod Florine, ne propušta straža — **nezna „odziv"**. 4. Sprovodjenje **bugarskih zarobljenika kroz Bitolj** 19. novembra 1916 g. 5. Admiral engleski **Troubridge** u oslobodjenom Bitolju. 6. Nj. K. V. Prestolonaslednik i **jedan sirotan** za ručkom.

1. Les troupes françaises **entrent dans Bitolj** le 19 novembre 1916. 2. S. A. R. le Prince Héritier rencontre en chemin **un blessé** et le prend dans son auto. 3. Le poste refuse de laisser passer le général Sarrail pendant une inspection à Koriza près de Florina, parce que **le général n'a pas le «mot d'ordre»**. 4. Escorte accompagnant **des prisonniers de guerre bulgares, traverse Bitolj** le 19 novembre 1916. 5. L'amiral anglais **Troubridge** dans Bitolj délivré. 6. S. A. R. le Prince Héritier et **un pauvre orphelin** à table.

1. **Entrance of French troops in Bitolj** on 19th November 1916. 2. H. R. H. the Crown-Prince meets a wounded **man** on the way and takes him along in his auto. 3. General Sarrail on his tour of inspection in Koriza at Florina does not let the sentry march past as **he has not the "paroie"**. 4. Escorting **Bulgarian prisoners** through Bitolj on 19th of November 1916. 5. British admiral **Troubridge** in liberated Bitolj. 6. H. R. H. the Crown-Prince and **a poor orphan** at table.

1. Тепавци. Војвода Мишић у посјети ђенералу Момделију.

2. **Свечан дочек** италијанских трупа у Солуну.

3. Италијански музиканти.

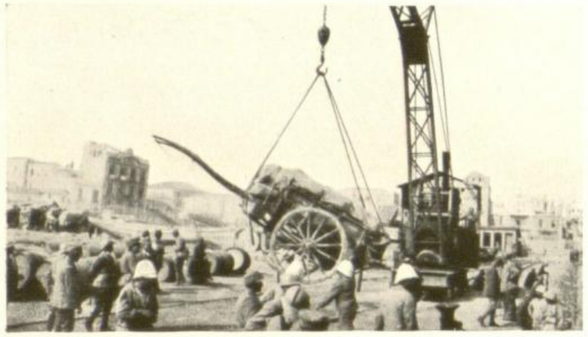

4. **Двоколице и возови** искрцавају се из лађа чекрцима.

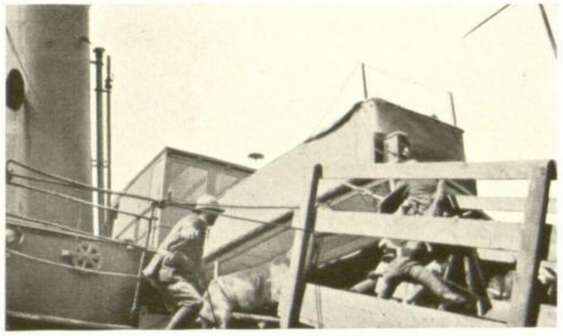

5. Један незгодан скок **преплашене мазге.**

6. Италијанске трупе **у очекивању наређења** за полазак.

7. **Италијанска артилерија** на маршу за положаје.

8—9. Италијани искрцавају коње, мазге и возове; **официри руководе искрцавањем.**

10—12. **На Солунском пристаништном кеју** за време искрцавања пешадије и њених возова.

13. Италијанска пешадија, праћена музиком **маршује за коту 1050.**

1. Tepavci. **Vojvoda Mišić** u posjeti **djeneralu Momdeliju.** 2. Svečan doček **italijanskih trupa** u Solunu. 3. **Italijanski muzikanti.** 4. **Dvokolice i vozovi** iskrcavaju se iz ladja čekrcima. 5. Jedan nezgodan skok **preplašene mazge.** 6. Italijanske trupe **u očekivanju naredjenja** za polazak. 7. **Italijanska artilerija** na maršu zu položaje. 8—9. Italijani iskrcavaju konje ,mazge i vozove; **oficiri rukovode iskrcavanjem.** 10—12. **Na solunskom pristaništnom keju** za vreme iskrcavanja pešadije i njenih vozova. 13. Italijanska pešadija, pracena muzikom **maršuje za kotu 1050.**

1. Tepavci. **Voïvode Mišić** en visite chez **le général Momdelie.** 2. Réception solonnelle **des troupes italiennes** à Salonique. 3. Un détachement de **l'orchestre italien.** 4. **Voitures** à deux et voitures à quatre roues sont déchargés des bateaux à l'aide de la guindoule. 5. Saut maladroit d'une **mule effrayée.** 6. Troupes italiennes **attendant l'ordre** de se mettre en marche. 7. **Artillerie italienne** marchant vers la position. 8—9. Les soldats italiens déchargent les chevaux, les mulets et les voitures. **Des officiers dirigent le déchargement.** 10—12. **Quai du port de Salonique** pendant le déchargement de l'infanterie et son train. 13. L'infanterie italienne accompagnée par la musique militaire, **marche vers la hauteur 1050.**

1. Tepavci. **Fieldmarshal Mišić** on a visit to **General Momdelie.** 2. A ceremonial reception of **Italian troops** on Salonica. 3. **The Italian music section.** 4. **Two wheeled carts and the carriages** are hauled out of the vessels with cranes. 5. An awkward jump of a **frightened mule.** 6. Italian troops **awaiting marching orders.** 7. **Italian artillery** on the march to the position. 8—9. The Italians unload. horses, mules and the carriages, **officers direct the unloading.** 10—12. **On the Salonica harbour quay** during the unloading of infantry and their carts. 13. Italian infantry accompanied by music **marches to heights 1050.**

1. Њ. В. Краљ Никола и Виктор Емануел.

2. Поанкаре одликује берсаљерског капетана у присуству Њ. В. Краља Емануела.

3. Генерали: Поро, Жофр и Кадорна.

4. Генерал Фош и Диац на италијанском фронту.

5. Италијанска офанзива у Карсу код Јамјано-а.

6. Италијанска артилерија избија на положај Водице, источно од Пијаве.

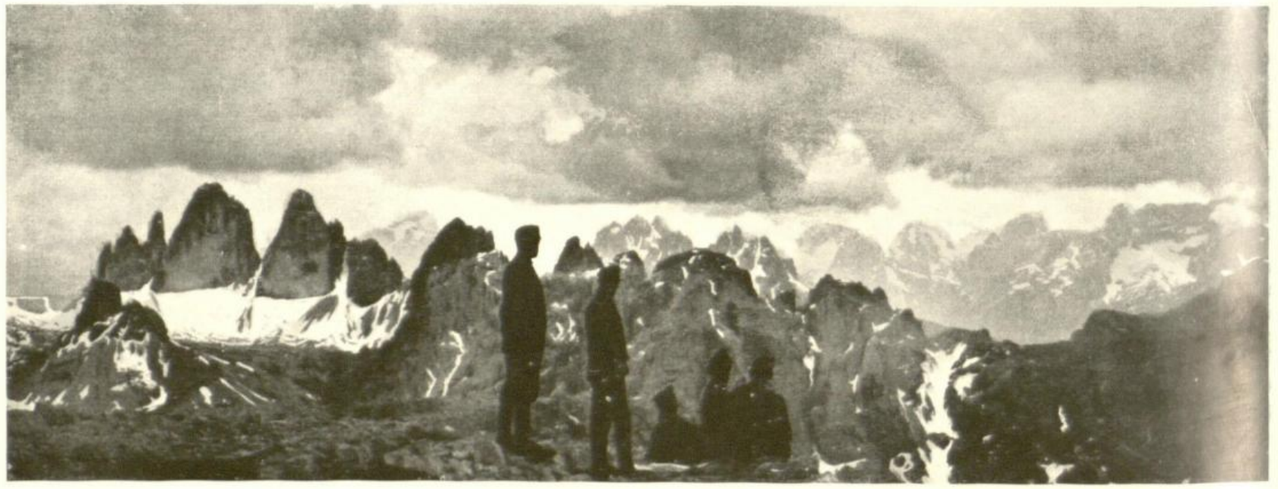

7. Поглед на Доломите — италијански фронт.

1. **Nj. V. Kralj Nikola i Viktor Emanuele.** 2. Poincaré **odlikuje bersaljerskog kapetana** u prisustvu Nj. V. Kralja Emanuele-a. 3. **Generali Porro, Joffre i Kadorna.** 4. **General Foch i Diaz** na italijanskom frontu. 5. **Italijanska ofanziva** u Karso-u kod Jamiano-a. 6. **Italijanska artilerija** izbija na položaj Vodice, istočno od Pijave. 7. **Pogled na Dolomite** — italijanski front.

1. **L. M. les rois Nicola et Victor Emanuele.** 2. En présence du roi Emanuele, Poincaré **décore un capitaine de bersagleri.** 3. **Les généraux Porro, Joffre et Cadorna.** 4. Les généraux Foch et Diaz au front italien. 5. **Offensive italienne** à Carso près de Jamiano. 6. **L'artillerie italienne** sur le hauteur Vodice, à l'est de Piava. 7. **Vue sur Dolomiten,** front italien.

1. **Their Majesties King Nikola and King Victor Emanuele.** 2. Poincaré **decorates a Bersaglerie** Captain in presence of King Emanuele. 3. **Generals Porro, Joffre and Cadorna.** 4. **Generals Foch and Diaz** on the Italian front. 5. **Italian offensive** in Carso near Jamiano. 6. **Italian artillery** appears on Vodice height east of Piava. 7. **View of the Dolomites** on the Italian front.

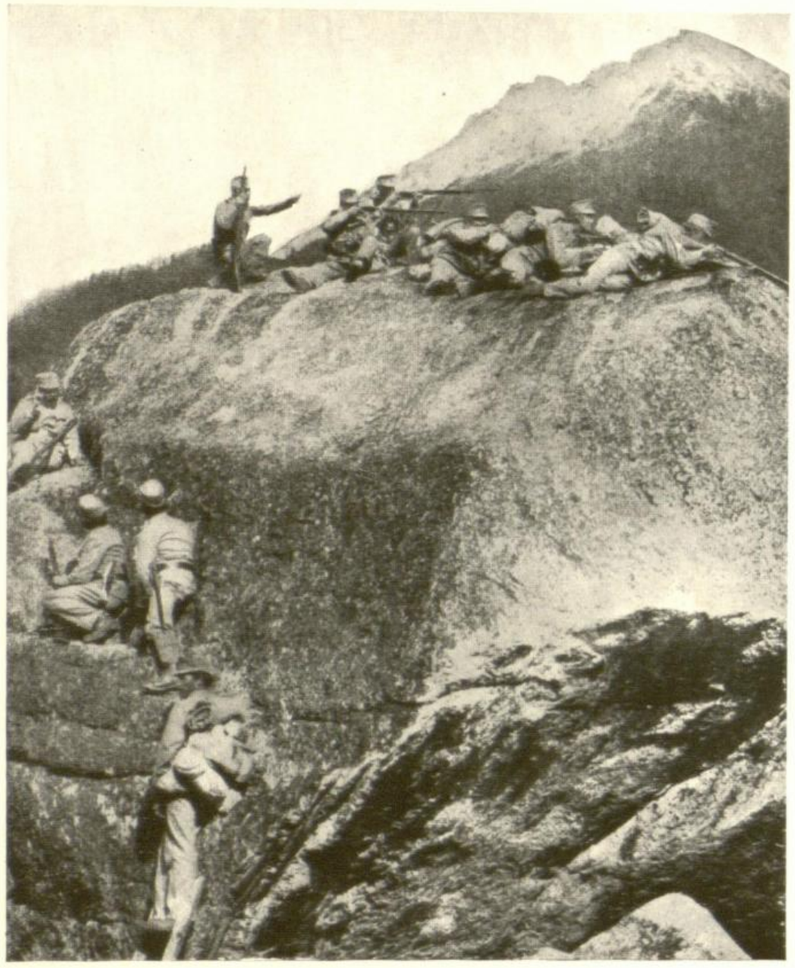

1. **Тиролски стрелци** на једној стени у борби са Италијанима.

2. Коњица италијанска **у долини Дрима.**

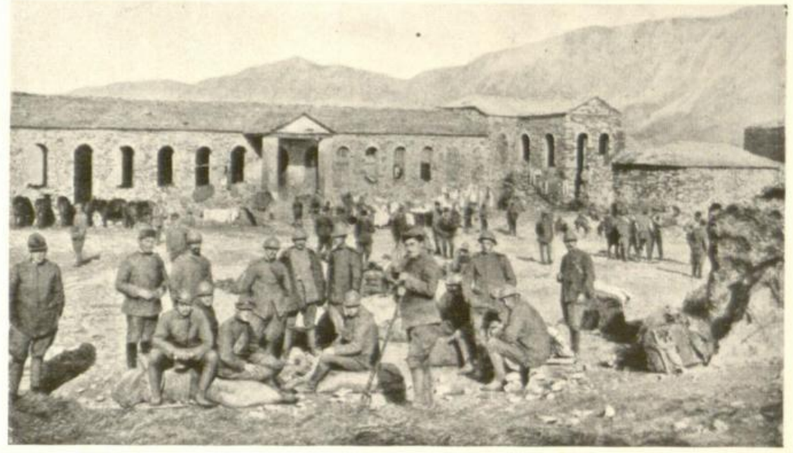

3. Италијанска коњица на одмору **код старе тврђаве Аргирокастро** октобра 1916. г.

4. Италијански топ **на висини од 2700 мет.**

5. **Долазак француске војске на италијански фронт.**

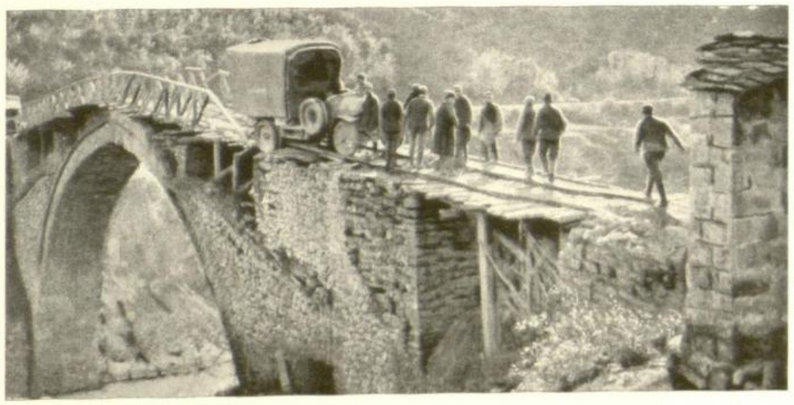

6. **Један заглављени камион** на Сарантапорском мосту.

7. Италијани **износе топ на висину од 2300 метара.**

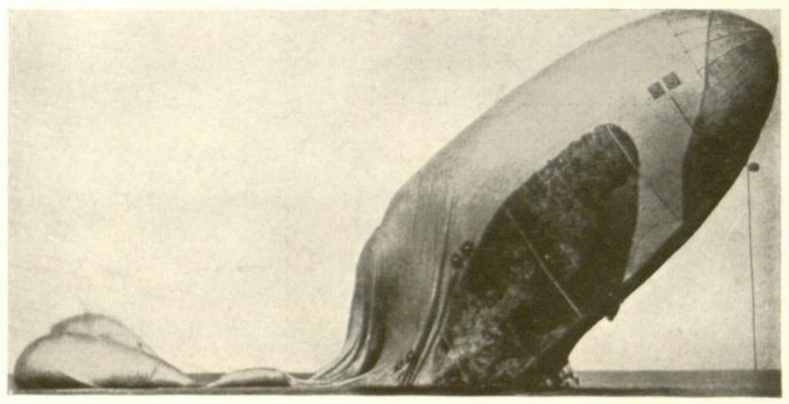

8. Код Поле **оборена италијанска ваздушна лађа** „Цита ди Јези".

1. **Tirolski strelci** na jednoj steni u borbi sa Italijanima. 2. Konjica italijanska **u dolini Drima.** 3. Italijanska konjica na odmoru **kod stare tvrdjave Argirokastro** oktobra 1916. g. 4. Italijanski top **na visini od 2700 met.** 5. **Dolazak francuske vojske na italijanski front.** 6. **Jedan zaglavljeni kamion** na Sarantaporskom mostu. 7. Italijani iznose **top na visinu od 2300 metara.** 8. Kod Pole **oborena italijanska vazdušna ladja** „Cita di Jesi".

1. **Les tirailleurs Tiroliens** combattant contre les Italiens sur une hauteur rocheuse. 2. La cavalerie italienne **dans la vallée de Drim.** 3. La cavalerie italienne se repose **près de la forteresse Argiro Kastro** en octobre 1916. 4. Un canon italien **sur une hauteur de 2700 mtr.** 5. **Arrivée de l'armée française au front italien.** 6. **Auto-camion** resté en panne sur le pont Sarantaporski. 7. Les Italiens tirant **un canon sur une hauteur de 2300 mtr.** 8. Près de Pola. Un dirigeable italien „Cita di Jesi" que les ennemis ont fait tomber.

1. **Tyrolese rifles** on a rocky height in combat with Italians. 2. Italian cavalry **in the Drina valley.** 3. Italian cavalry resting **at the old fortress Argirokastro** in October 1916. 4. An Italian gun on **a height of 2700 mtr.** 5. **Arrival of the French army on the Italian front.** 6. **An automobile** which had stuck fast on the Sarantaporski bridge. 7. Italians draw **a gun up to a height of 2300 mtr.** 8. **A shot-down Italian air-ship** "Cita di Jesi".

1. Њ. К. В. Престолонаследник држи смотру Југословенској дивизији.

2. **Престолонаследник и Др. Трумбић.**

3. Престолонаследник и **наши официри из Русије.**

4. Министар Председник Н. Пашић и **Творци Крфске Декларације.** Са лева стојећи: Вошњак, Тринајстић, Поточњак, Нинчић, Маринковић, Ђуричић, Драшковић. Седећи: Васиљевић, Хинковић, Трумбић, Пашић, Николић, Протић, Давидовић.

5. Њ. К. В. Престолонаследник и Др. Трумбић иду у посјету II. Армији.

6. Ноцера Умбра. **Југословени, италијански заробљеници,** који изјавише жељу да ступе у Српску војску, али им Италијани не дозволише.

7. **Париски одсек Југословенског одбора.**

1. Nj. K. V. Prestolonaslednik drži **smotru Jugoslovenskoj diviziji.** 2. **Prestolonaslednik i Dr. Trumbić.** 3. Prestolonaslednik i **naši oficiri iz Rusije.** 4. Ministar Predsednik N. Pašić i **tvorci Krfske Deklaracije.** Sa leva stojeći: **Vošnjak,** Trinajstić, Potočnjak. Ninčić, Marinković, Djuričić, Drašković; sedeći: Vasiljević, Hinković, Trumbić, Pašić, Nikolić. Protić, Davidović. 5. Nj. K. V. Prestolonaslednik i Dr. Trumbić idu **u posjetu II. Armiji.** 6. Nocera Umbra. **Jugosloveni, italijanski zarobljenici,** koji izjaviše želju da stupe u Srpsku vojsku, ali im Italijani ne dozvoliše. 7. **Pariski otsek** Jugoslovenskog Odbora.

1. S. A. R. le Prince Héritier **passe en revue la division Jugoslovenska.** 2. **S. A. R. le Prince Héritier et le Dr. Trumbić.** 3. S. A. R. le Prince Héritier et **nos officiers venant de Russie.** 4. Le Ministre-Président N. Pašić et **les signateurs du pacte de Corfou:** de gauche à droite debout: Vošnjak, Trinajstić, Potočnjak, Ninčić, Marinković, Djuričić, Draškovic; assis: Vasiljević, Hinković, Trumbić, Pašić, Nikolić, Protić, Davidović. 5. S. A. R. le Prince Héritier et le Dr. Trumbić **vont inspecter la IIme Armée.** 6. Nocera Umbra. **Des Jugoslaves, prisonniers des Italiens,** qui avaient exprimé le désir d'entrer dans l'Armée Serbe, mais L'Italie ne l'a pas permis. 7. Section Jugoslave **à Paris.**

1. H. R. H. the Crown-Prince **reviews the Jugoslovenska Division.** 2. **H. R. H. the Crown-Prince** and **Dr. Trumbić.** 3. H. R. H. the Crown-Prince and our **officers coming from Russia.** 4. Prime Minister N. Pašić and the **founders of the Corfu Pact** from left standing: Vošnjak, Trinajstić, Potočnjak, Ninčić, Marinković, Djuričić, Draškovic; sitting: Vasiljević, Hinković, Trumbić, Pašić, Nikolić, Protić, Davidović. 5. H. R. H. the Crown-Prince and Dr. Trumbić **inspect the IInd Army.** 6. Nocera Umbra. **The Jugoslavians, Italians prisoners** who wished to join the Serbian army, but were forbidden to do so by the Italians. 7. **Jugoslavian section in Paris.**

1. **Одликовање** војника на положају.

2. **Француски орден** храбром Личанину.

3. Одликовање **Команданта 2bis Зуавског пука** 1917. год.

4. Њ. К. В. Престолонаследник одликује **војнике Југословенске Дивизије** 10. јуна 1918. год. на Д. Пожару.

5. Престолонаследник код трупа у **Драгоманцима.**

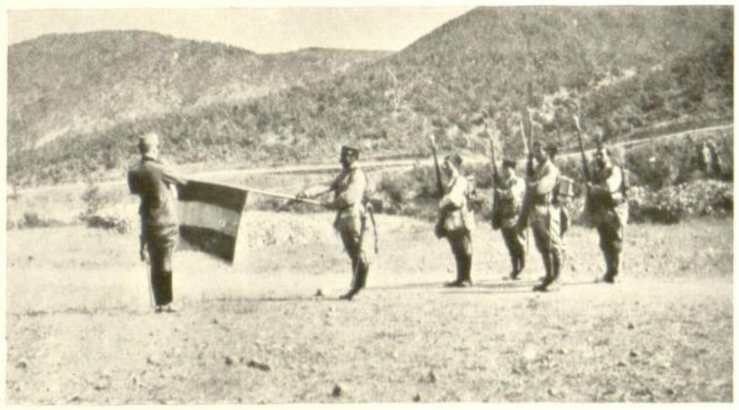

6. На фронту према Ђевђелији, пуковник Калафатовић одликује **заставу 2bis Зуавског пука.**

7. На Буковику, Њ. К. В. Престолонаследник одликује **Америчког Војног Изасланика.**

8. **30 јунака** одликованих Карађорђевом звездом после Кајмакчалана.

9. Њ. К. В. Престолонаследник одликује **Команданта Афричких Ловаца.**

1. **Odlikovanje** vojnika na položaju. 2. **Francuski orden** hrabrom Ličaninu. 3. Odlikovanje **Komandanta 2 *bis* Zuavskog puka** 1917. god. 4. Nj. K. V. Prestolonaslednik odlikuje **vojnike Jugoslovenske Divizije** 10. juna 1918. god. na D. Požaru. 5. Prestolonaslednik kod trupa **u Dragomancima.** 6. Na frontu prema Djevdjeliji, pukovnik Kalafatović odlikuje zastavu **2 *bis* Zuavskog puka.** 7. Na Bukoviku, Nj. K. V. Prestolonaslednik odlikuje **Američkog Vojnog Izaslanika.** 8. **30 junaka** odlikovanih Karadjordjevom zvezdom posle Kajmakčalana. 9. Nj. K. V. Prestolonaslednik odlikuje **Komandanta Afričkih Lovaca.**

1. **Décoration** des soldats au front. 2. **Décoration française** d'un brave soldat de Lika. 3. Décoration du **commandant du 2me *bis* régiment des Zouaves** 1917. 4. S. A. R. le Prince Héritier décore les **soldats de la division Jugoslovenska** le 10 juin 1918 à D. Požar. 5. S. A. R. le Prince Héritier chez les troupes **à Dragomanci.** 6. Au front vis-à-vis de Djevdjelija, le colonel Kalafatović décore **le drapeau du 2me *bis* régiment des Zouaves.** 7. A Bukovik. S. A. R. le Prince Héritier décore **l'Attaché militaire américain.** 8. **Les 30 héros** décorés de l'Etoile de Karadjordjeva après la bataille de Kajmakčalan. 9. S. A. R. le Prince Héritier décore le **commandant des chasseurs d'Afrique.**

1. **Decorating** the soldiers on the positions. 2. **A French distinction** for a brave soldier from Lika. 3. A decoration for **the commandant of the 2nd *bis* Zouave Regiment** in 1917. 4. H. R. H. the Crown-Prince decorates **the soldiers of the Jugoslovenska Division** on 10th June 1918 on D. Požar. 5. H. R. H. the Crown-Prince with the troops **in Dragomanici.** 6. On the front opposite Djevdjelija, Colonel Kalafatović decorates **the flag of the 2nd *bis* Zouave regiment.** 7. H. R. H. the Crown-Prince decorates **the American military attaché** on Bukovik. 8. **Thirty heroes** decorated with the Karadjordjeva-star, after the battle of Kajmakčalan. 9. H. R. H. the Crown-Prince decorates the **regimental Commanders of the African rifles.**

Чехо-Словачки Легионари у Русији. Čeho-Slovački Legionari u Rusiji. Légionnaires tchéco-slovaques en Russie. Czechian-Slovakian legionaries in Russia.

1. Чешки легионари **борбом се пробијају** кроз Русију (лето 1918.)

2. Оклопни воз „Орлик" **претходница** Чехо-Словачког транспорта.

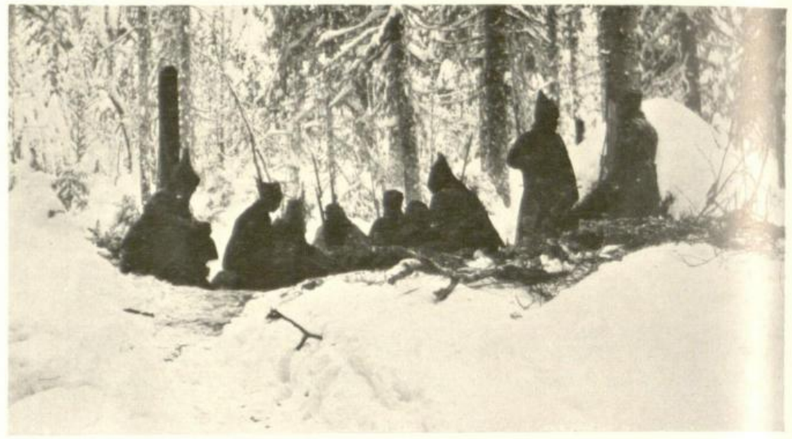

3. Чехо-Словаци на Уралу јануара 1919. г. **у борби са бољшевицима.**

4. Нападнута од бољшевика Чехо-Словачка **коњица на њеном маршу** кроз Сибир, развија се и ступа у борбу.

5. Чеси **на Уралу** у борби са Бољшевицима 1919. год.

6. Дарнеј-Француска. **Заклетва** у присутству Председника Поанкареа и Министра Бенеша.

1. Češki legionari **borbom se probijaju kroz Rusiju** (leto 1918). 2. Oklopni voz „Orlik" **prethodnica** Čeho-Slovačkog transporta. 3. Čeho-Slovaci na Uralu januara 1919. god. **u borbi sa boljševicima.** 4. Napadnuta od boljševika Čeho-Slovačka **konjica, na njenom maršu** kroz Sibir, razvija se i stupa u borbu. 5. Česi **na Uralu** u borbi sa boljševicima 1919. god. 6. Darney-Francuska. **Zakletva** u prisustvu Predsednika Poincaré-a i Ministra Beneša.

1. Légionnaires tchèques se **battant avec les bolchévistes** quittent la Russie (été 1918). 2. Train blindé «Orlik» **avant-garde** du transport tchéco-slovaque. 3. Tchéco-Slovaques sur l'Oural, **se battant avec les bolchévistes** (Janvier 1919). 4. **Dans sa marche à travers la Sibérie, la cavalerie tchéco-slovaque,** attaquée par les bolchévistes, se développe en front et se bat. 5. **Dans l'Oural** les Tchèques se battant avec les bolchévistes. 6. Darney-France. En présence de Président Poincaré et du ministre Beneš, les légionnaires **prêtent serment.**

1. Czechian legionaries (Summer 1918) **fighting their way** through Russia. 2. Armoured train "Orlik" **the avant-garde** of the Czechian-Slovakian transports. 3. The Czechian-Slovakian on the Ural district in January 1919 **fighting against the Bolshewists.** 4. **On their march through Siberia the Czechian-Slovakian cavalry** being attacked by the Bolshewists, formed front and fought. 5. **The Czechians on U-al** district fighting the Bolschewists. 6. Darney-France. The legionaries **taking the oath** in presence of President Poincaré and Minister Beneš.

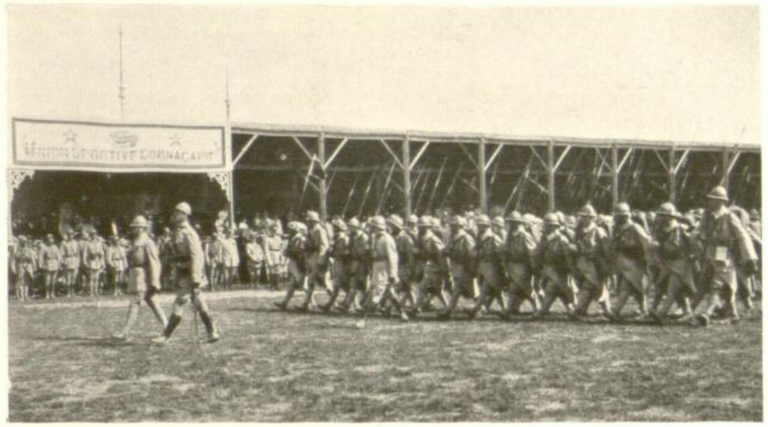

1. **Коњак-Француска. Смотра** Чехо-Словачког Легиона.

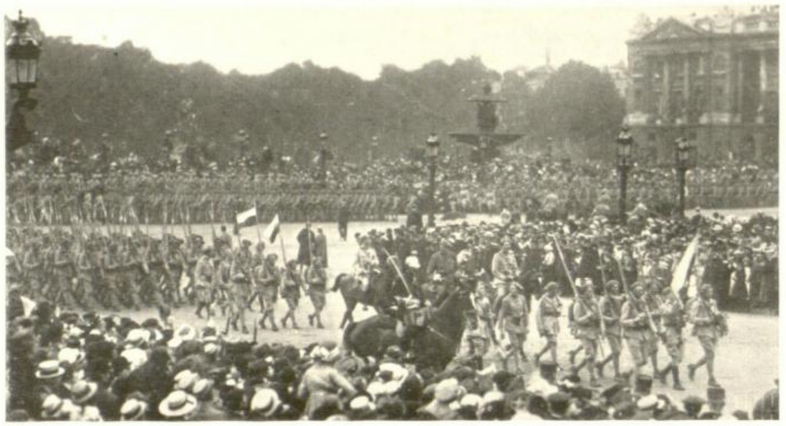

2. **Париз. Смотра** Чехо-Словачког Легиона.

3. Чехо-Словаци **на маршу** за Семид.

4. Чехо-Словаци **на маршу** за Семид.

5. **Сполето-Умбрија.** 34. Чехо-Словачки легионарски пук **прима заставе.**

6. **Вила Боргезе.** На пијаци ди Сијена.

7. **Пијава-Италија.** Чехо-Словаци **у рововима.**

8. 32. Чехо-Словачки легионарски пук **у борби са планометима.**

9. **Пијава-Италија.** Чехо-Словаци **у рововима.**

1. **Cognac-Francuska. Smotra** Čeho-Slovačkog Legiona. 2. **Paris. Smotra** Čeho-Slovačkog Legiona. 3. Čeho-Slovaci **na maršu** za Semide. 4. Čeho-Slovaci **na maršu** za Semide. 5. **Spoleto-Umbria.** 34. Čeho-Slovački legionarski puk **prima zastave.** 6. **Villa Borghese.** Na pijaci di Siena. 7. **Pijava-Italia.** Čeho-Slovaci **u rovovima.** 8. 32. Čeho-Slovački legionarski puk **u borbi sa planometima.** 9. **Pijava-Italija.** Čeho-Slovaci **u rovovima.**

1. **Cognac-France. Revue** de la légion tchéco-slovaque. 2. **Paris. Revue** de la légion tchéco-slovaque. 3. Les Tchéco-Slovaques **marchent** sur Semide. 4. Les Tchéco-Slovaques **marchent** sur Semide. 5. **Spoleto-Umbrie.** Le 34me régiment des légionnaires tchéco-slovaques **reçoit les drapeaux.** 6. **Villa Borghese.** Sur le marché di Siena. 7. **Piava-Italie.** Les Tchéco-Slovaques **dans les tranchées.** 8. Le 32me régiment des légionnaires tchéco-slovaques **se bat avec les jeteurs de flammes.** 9. **Piava-Italie.** Légionnaires tchéco-slovaques **dans les tranchées.**

1. **Cognac-France. Review** of the Czecho-Slovakian legion. 2. **Paris. Review** of the Czecho-Slovakian legion. 3. The Czechians and Slovakians **on march** to Semide. 4. The Czechians and Slovakians **marching** to Semide. 5. **Spoleto-Umbria.** 34th Czechian and Slovakian legionary regiments **receive the flags.** 6. **Villa Borghese.** On the market place di Siena. 7. **Piava-Italian.** The Czechians and Slovakians **in the trenches.** 8. 32nd Czecho-Slovakians legionaries Regiment **in combat with the flame throwers.** 9. **Piava-Italy.** Czecho-Slovakian legionaries **in the trenches.**

Аеропланске жртве и мучење у лагерима. Aeroplanske žrtve i mučenje u lagerima. Victimes des bombes jetées des aéroplanes et tourments dans les camps. Victims of the aeroplane bombs and tortures of the Camps.

1. Бомбом из аероплана **убијен један грчки пастир и две овце**. Родбина плаче.

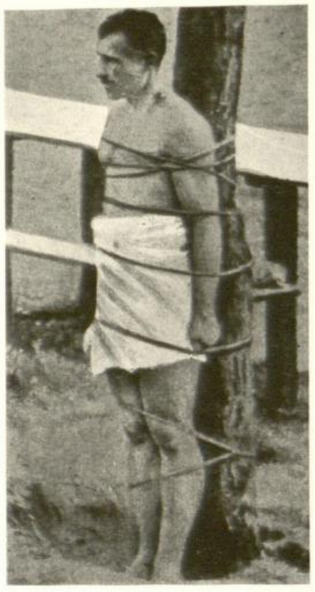

2—4. Кажњавање француских и руских заробљеника **везивањем за колац** у немачком лагеру у Цвикау.

5. Пратња и сахрана тела **госпође Харлеј** погинуле од непријатељске **бомбе, бачене на болницу.**

6. **Споменик** на гробу г-ђе Харлеј у Солуну.

7. Једна **беба рањена** од бомбе.

8. Једно **дете убијено** бомбом.

1. Bombom iz aeroplana **ubijen jedan grčki pastir i dve ovce.** Rodbina plače. 2—4. Kažnjavanje francuskih i ruskih zarobljenika **vezivanjem za kolac** u nemačkom lageru u Zwickau. 5. Pratnja i sahrana tela **gospodje Harlay** poginule od neprijateljske **bombe, bačene na bolnicu.** 6. **Spomenik** na grobu g-dje Harlay u Solunu. 7. Jedna **beba ranjena** od bombe. 8. Jedno **dete ubijeno** bombom.

1. **Un berger grec,** ainsi que **deux moutons, est tué** par une bombe. Les proches parents pleurent. 2—4. Camp allemand de prisonniers de guerre à Zwickau. Punition: **«attaché au poteau».** 5. Cortège et enterrement de **Madame Harlay** tuée par **une bombe ennemie jetée sur l'hôpital.** 6. **Monument** sur la tombe de Madame Harlay. 7. Un **bébé blessé** par la bombe. 8. Un petit **enfant tué** par la bombe ennemie.

1. A Grecian **Shepherd and two sheep killed** by an aeroplane bomb; the relatives are weeping. 2—4. The punishment of **being tied to the stake** in the German prisoners-camp in Zwickau. 5. Accompaniment and funeral of **Madame Harlay** killed by an enemy's **bomb, thrown unto a hospital.** 6. **A monument** on Madame Harlay's grave. 7. A **baby wounded** by a bomb. 8. A little **child killed** by an enemy's bomb.

1. После боја на западном фронту; **ношење рањеника.**

2. Француски лекар указује прву помоћ **рањеном Немцу** на нашем фронту.

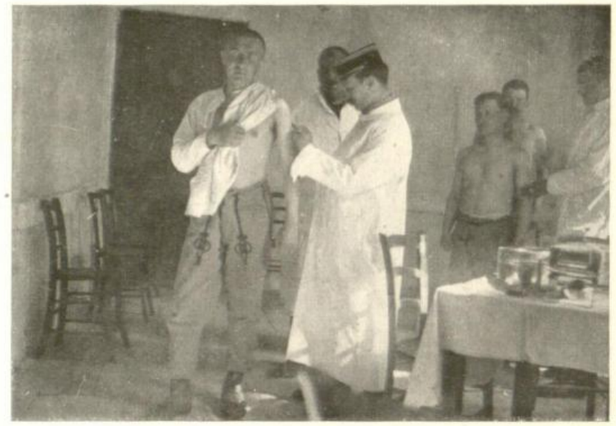

3. Француски лекар прегледа **аустријске заробљенике.**

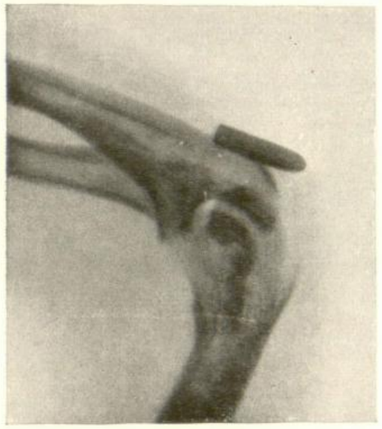

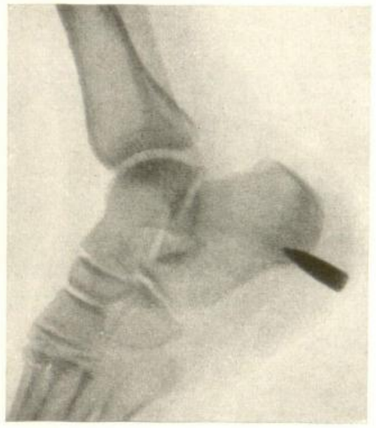

4—5. Рентгенски снимци **коничног** и **шпицастог зрна** у телу рањеника.

6. **Комарник** за болеснике за заштиту од мува и комараца.

7. **Јутарњи лекарски преглед** болесних војника на положају.

8. **Превијање** тешког рањеника у завојишту у Водени.

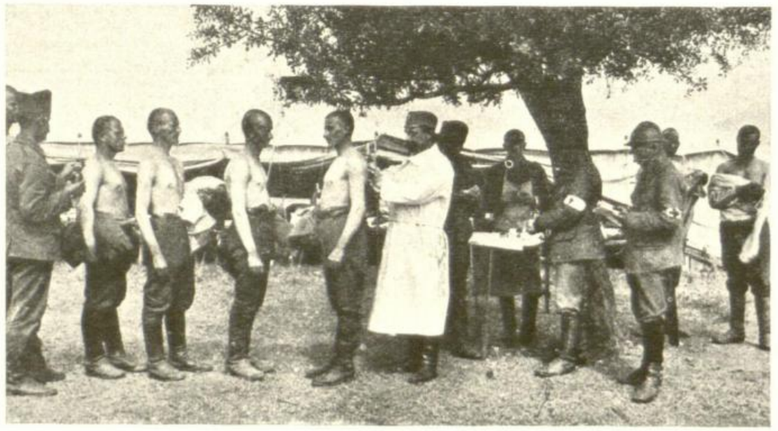

9. **Пелцовање** војника против тифуса и колере.

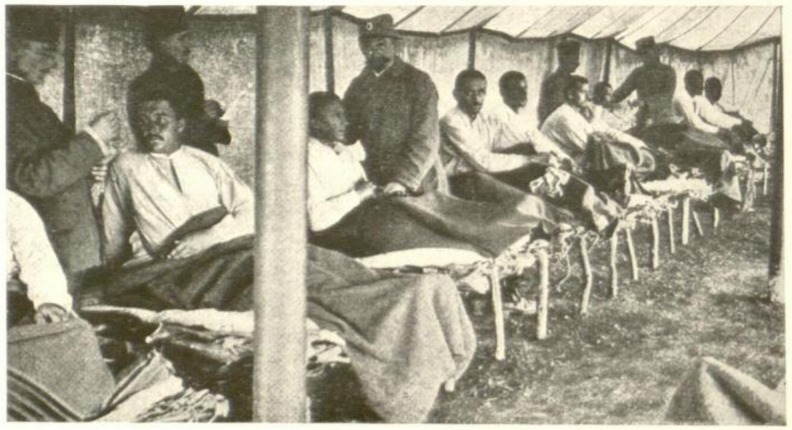

10. **Пољска болница** у непосредној близини фронта.

1. Posle boja na zapadnom frontu; **nošenje ranjenika.** 2. Francuski lekar ukazuje prvu pomoć **ranjenom Nemcu** na našem frontu. 3. Francuski lekar pregleda **austrijske zarobljenike.** 4—5. Rentgenski snimci **koničnog** i **špicastog zrna** u telu ranjenika. 6. **Komarnik** za bolesnike za zaštitu od muva i komaraca. 7. **Jutarnji lekarski pregled** bolesnih vojnika na položaju. 8. **Previjanje** teškog ranjenika u zavojištu u Vodeni. 9 **Pelcovanje** vojnika protiv tifusa i kolere. 10. **Poljska bolnica** u neposrednoj blizini fronta.

1. Après la bataille du front de l'Ouest. **Transport des blessés.** 2. Le médecin français apporte les premiers secours à **l'Allemand blessé** sur notre front. 3. Le médecin français examine les **prisonniers de guerre autrichiens.** 4—5. Les photographies aux rayons x des balles **coniques** et **pointues** dans le corps des blessés. 6. Des **filets pour protéger les malades** contre les mouches et les moustics. 7. Les soldats annoncés malades sont **examinés** le matin près de la position. 8. Un blessé est **bandagé** dans le lazaret de Vodena. 9. Les soldats sont **vaccinés** contre la fièvre typhoïde et contre la contagion de choléra. 10. **Un hôpital de campagne** tout près du front.

1. **Carrying the wounded** after the battle on the western front. 2. The French doctor gives **the wounded Germans** first aid (our front). 3. The French doctor examines **Austrian prisoners of war.** 4—5. The x-rays photographs of the **conical** and **pointed projectiles** in the bodies of the wounded. 6. **Protecting screens** for the sick as a preventive against flies and midges. 7. **Morning examination** of soldiers reported to be ill on position. 8. **Bandaging** a wounded man in the hospital at Vodena. 9. **Vaccination** of soldiers against typhus and cholera infection. 10. **Field hospital** in the immediate neighbourhood of the front.

У разрушеном Битољу. U razrušenom Bitolju. Dans la ville de Bitolj détruite. In ruined Bitolj.

1. **Панорама** разрушене вароши.

2—5. Принуђени да напусте Битољ у новембру 1916. год. Бугари су топовима **формално разрушили варош,** при чему је побијен и велики број становника.

6—8. **Разрушене куће,** како у центру вароши, тако и на крајевима, са њиховим **становницима лишеним крова,** чиниле су страшну слику.

1. **Panorama** razrušene varoši. 2—5. Prinudjeni da napuste Bitolj u novembru 1916. god. Bugari su topovima **formalno razrušili varoš**, pri čemu je pobijen i veliki broj stanovnika. 6—8. **Razrušene kuće**, kako u centru varoši, tako i na krajevima, sa njihovim **stanovnicima lišenim krova**, činile su strašnu sliku.

1. Le **panorama** de la ville détruite. 2—5. Forcés d'évacuer Bitolj au mois de novembre 1916, **les Bulgares on détruit la ville** à l'aide de canons. Un grand nombre d'habitants y ont péri. 6—8. Les **maisons détruites** au centre aussi bien que dans la banlieue de la ville faisaient avec leurs **habitants sans abri** une impression désolante.

1. The **panorama** of the destroyed town. 2—5. Forced in November 1916 to leave Bitolj, the **Bulgarians** destroyed **the town** with their guns and many of the inhabitants perished in this way. 6—8. **The ruined houses** in the centre as well as in the periphery with their **homeless inhabitants** make a truly sad impression.

Пожар за време рата. Požar za vreme rata. Le feu au temps de la guerre. Fire during war time.

1—3. Случајно или злонамерно, букнуо је 18. августа 1917. год. **велики пожар** у Солуну и уништио цео један део вароши.

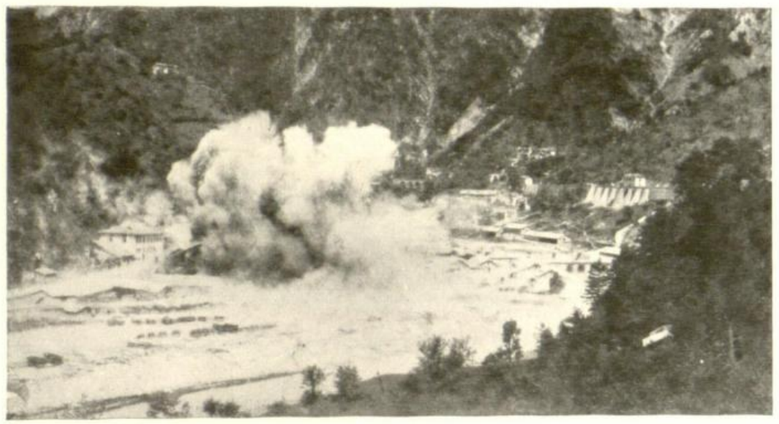

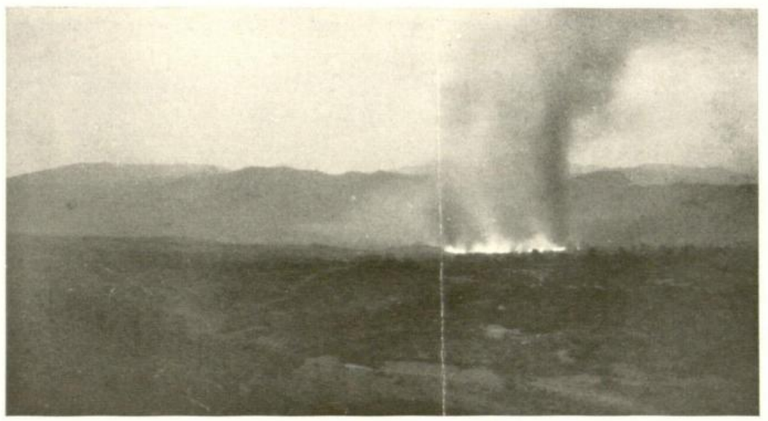

4—6. Великим **аеропланским бомбама** од по неколико стотина килограма бацаним по насељеним местима, противник је наносио становништву велике губитке.

7—8. Изглед **запаљеног Битоља** по повлачењу Бугара.

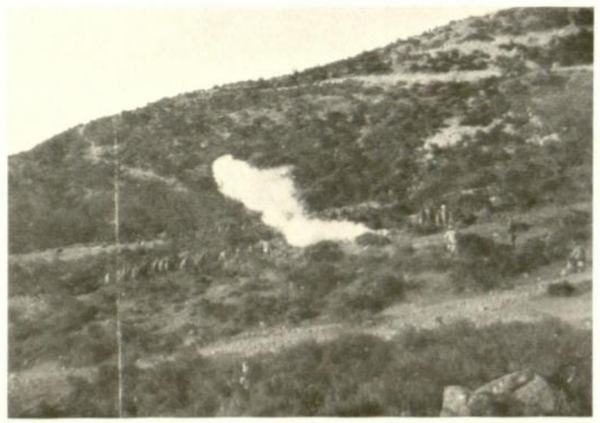

9—10. И по положајима и по насељеним местима, **противник је бацао бомбе са загушљивим гасовима.**

1—3. Slučajno ili zlonamerno, buknuo je 18. avgusta 1917. god. **veliki požar** u Solunu i uništio ceo jedan deo varoši. 4—6. Velikim **aeroplanskim bombama** od po nekoliko stotina kilograma bacanim po naseljenim mestima, protivnik je nanosio stanovništvu velike gubitke. 7—8. Izgled **zapaljenog Bitolja** po povlačenju Bugara. 9—10. I po položajima i po naseljenim mestima, **protivnik je bacao bombe sa zagušljivim gasovima.**

1—3. Par hasard ou par mauvaise intention, **le feu éclata** le 18 août 1917 à Salonique et détruisit une grande partie de la ville. 4—6. L'ennemi avait fait beaucoup de victimes en lançant de **grosses bombes** de quelques centaines de kg. **des avions** sur des villages habités. 7—8. L'aspect de **la ville de Bitolj mise en feu** après l'évacuation des Bulgares. 9—10. L'ennemi a lancé **des bombes avec des gaz asphyxiants** sur les positions et sur des contrées peuplées.

1—3. By chance or intentionally a **large fire** broke out in Salonica and destroyed a great part of the town. 4—6. The enemy caused the death of a great number of people by throwing **large bombs** of several hundred kg. **from aeroplanes** into populated districts. 7—8. View of **Bitolj ravaged by fire,** after evacuation of Bulgarians. 9—10. The enemy had thrown **bombs filled with poisonous gas** not alone against positions but against populous districts.

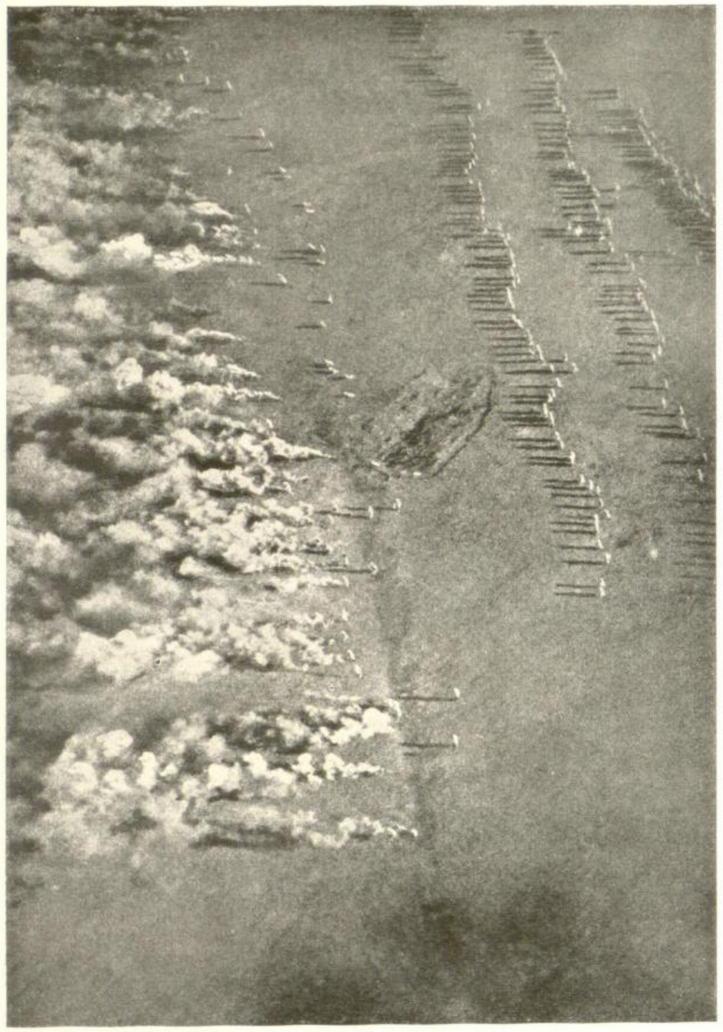

1. Немачки **напад загушљивим гасовима** (на руском фронту).

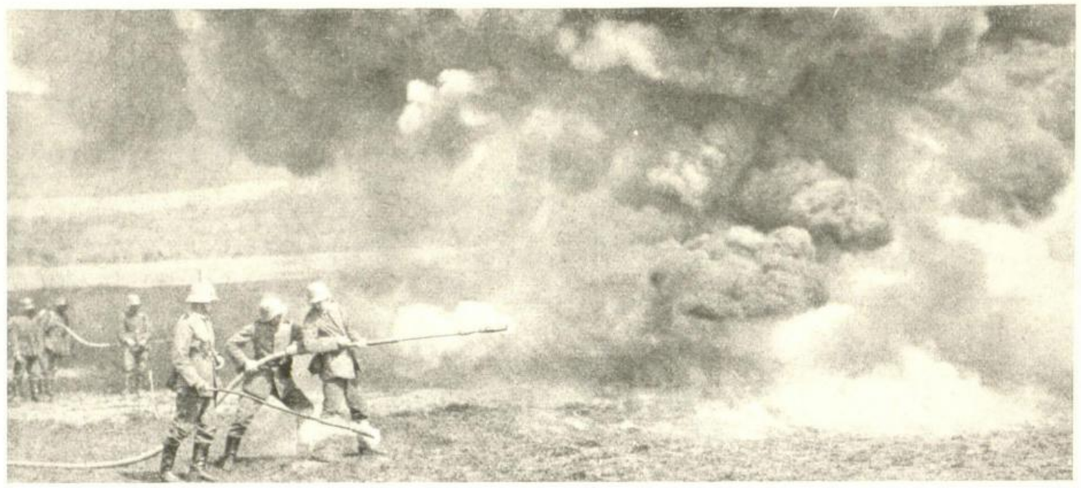

2. Немачки **пламено-мети** у дејству на Западном Фронту.

4. **Немачке трупе** при једном нападу са загушљивим гасовима.

3. Енглези пролазе кроз један **гасни облак**.

5. **Бацање ракетла** и распрскавање шрапнела (пред вече.)

6. **Удар гранате** у једну нападну колону.

7. **Пламено-мет** у дејству.

8. **Ватрени млазеви** (ноћу).

9. Висока експлозија **морске мине.**

10. Експлозија једне **морске мине.**

1. Nemački **napad zagušljivim gasovima** na ruskom frontu. 2. Nemački **plameno-meti** u dejstvu na Zapadnom Frontu. 3. Englezi prolaze kroz jedan **gasni oblak.** 4. **Nemačke trupe** pri jednom napadu sa zagušljivim gasovima. 5. **Bacanje raketla** i raspršavanje šrapnela (pred veče). 6. **Udar granate** u jednu napadnu kolonu. 7. **Plamenomet** u dejstvu. 8. **Vatreni mlazovi** (noću). 9. Visoka eksplozija **morske mine.** 10. Eksplozija jedne **morske mine.**

1. L'attaque allemande sur le front russe **avec des gaz.** 2. Les **lanceurs de flammes** allemands en action au front de l'Ouest. 3. Les Anglais dans un **nuage de gaz.** 4. Les **troupes allemandes** pendant une attaque avec les gaz. 5. **Eclairage** dans les heures du soir au moyen de fusées et d'éclatements de **shrapnells.** 6. **Explosion d'un obus** dans une colonne d'attaque. 7. **Lanceur de flammes** en action. 8. **Le feu liquide** pendant la nuit. 9. La grande explosion **d'une mine marine.**

1. The Germans attack the Russian front **with gases.** 2. German **flame throwers** in action on the western front. 3. The English in a **cloud of gas.** 4. **German troops** during a gas attack. 5. **Light** from the rockets and bursting of shrapnels in the evening. 6. **Bursting of a shell** in an attacking column. 7. **Flame throwers** in action. 8. Liquid **fire** at night. 9. High explosion of a **mine in the sea.** 10. Explosion of a **mine in the sea.**

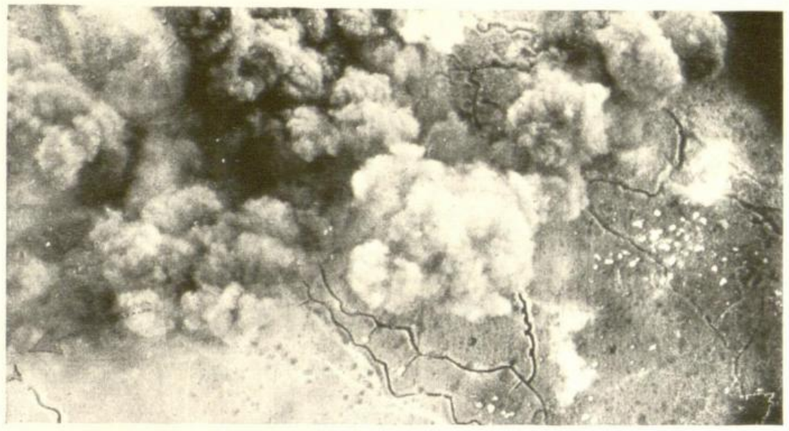

1. **Аероплански напад бомбама** на позиције Западног Фронта.

2. **Немачки пламеномети** противу енглеских нападних колона.

3. Битољ. —**Угушене гасовима** читаве фамилије.

4. **Поље смрти** на Руском Фронту—Читаве команде угушене гасовима.

5. На Руском Фронту; изгинули **на линији препрека.**

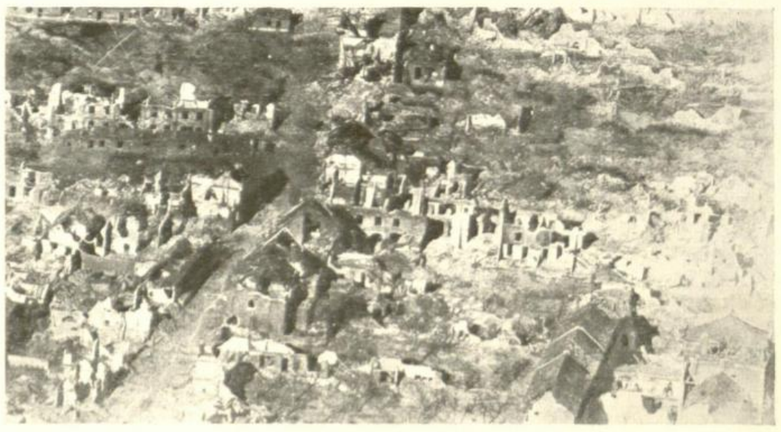

6. Типичан изглед **разрушених насељених места** на Западном Фронту.

1. **Aeroplanski napad bombama** na pozicije Zapadnog Fronta. 2. **Nemački plamenometi** protivu engleskih napadnih kolona. 3. Bitolj. — **Ugušene gasovima** čitave familije. 4. **Polje smrti** na Ruskom Frontu — Čitave Komande ugušene gasovima. 5. Na Ruskom Frontu; izginuli **na liniji prepreka.** 6. Tipičan izgled **razrušenih naseljenih mesta** na Zapadnom Frontu

1. Une **attaque de bombes dans l'air** sur une position du front Ouest. 2. Les **lanceurs de mines allemands** dirigés contre une colonne d'attaque anglaise. 3. Bitolj: une famille entière **asphyxiée par les gaz.** 4. **Le champ des morts** au front russe. Tout un commandement asphyxié par les gaz. 5. Au front russe: **les morts dans les obstacles de fils de fer barbelés.** 6. Un aspect caractéristique **des endroits détruits** au front d'Ouest.

1. **Bomb attack from the air** in a position on the western front. 2. **German flame throwers** against the British attacking column. 3. Bitolj. Entire families were **suffocated by gases.** 4. **Field of death** at the Russian front. Entire commandos suffocated by gases. 5. On the Russian front the **dead in wire entanglements.** 6. A characteristic view of the **destroyed district** on the western front.

Борбе у загушљивим гасовима. Borbe u zagušljivim gasovima. Les combats dans les gaz. Fighting amid the gases.

1. Савезничке трупе дејствују **у зони загушљивих гасова.**

2. (Скица.) За време офанзиве у Артоа, енглески војници, **снабдевени маскама** пренеразили су немачке трупе.

3. Чести немачки напади загушљивим гасовима условљавали су **употребу маски и код људи и код коња.**

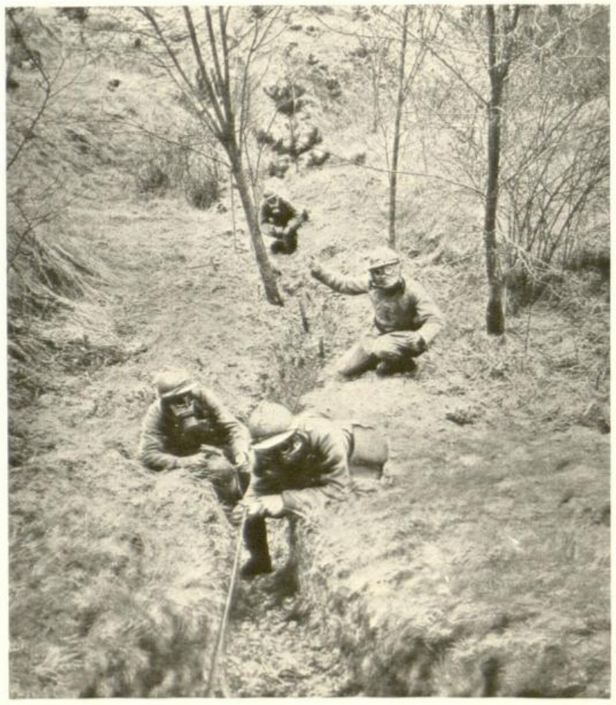

4. Телефонисти **полажу кабал** за време гасног напада.

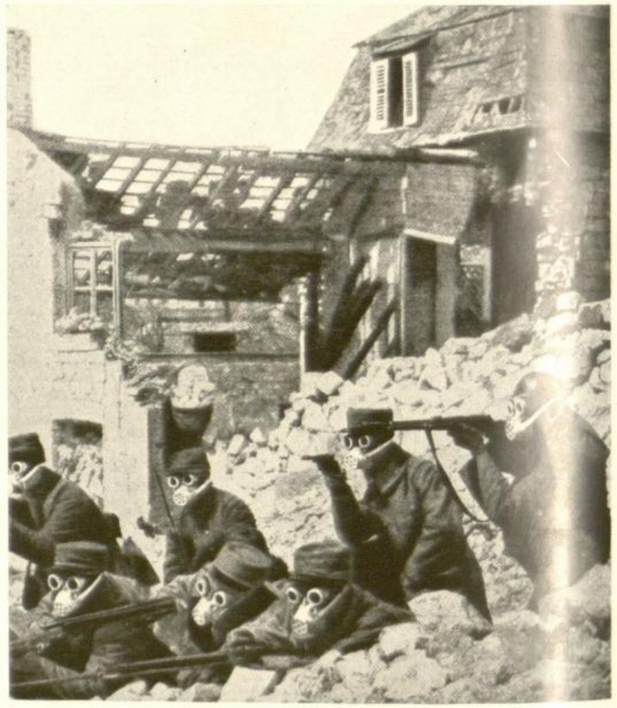

5. **Прве француске маске** противу загушљивих гасов

1. Savezničke trupe dejstvuju **u zoni zagušljivih gasova.** 2. (Skica). Za vreme ofansive u Artois, engleski vojnici, **snabdeveni maskama** prenerazili su nemačke trupe. 3. Česti nemački napadi zagušljivim gasovima uslovljavali su **upotrebu masaka i kod ljudi i kod konja.** 4. Telefonisti **polažu kabal** za vreme gasnog napada. 5. **Prve francuske maske** protivu zagušljivih gasova.

1. Les troupes des alliés au combat, **entourées de nuages de gaz.** 2. (Esquisse.) Au temps de l'offensive dans l'Artois. Les soldats anglais, **munis pour la première fois de masques contre les gaz** ont complètement ébranlé le troupes allemandes. 3. La fréquente attaque au moyen des gaz a exigé l'emploi des masques chez les chevaux aussi bien que chez les hommes. 4. Les téléphonistes **posent un cable** pendant une attaque avec les gaz. 5. Les **premiers masques français d'origine** contre les gaz.

1.The allied troops fighting **under clouds of gas.** 2. (Sketch.) At the time of the offensive in Artois, British soldiers **equipped for the first time with masks** have entirely broken up German troops. 3. The often renewed gas attacks compelled the **use of masks for horses as well as for men.** 4. Telephone layers **laying a cable line** at the time of a gas attack. 5. **Original French gas masks.**

Не случај већ небеска опомена људима. Ne slučaj već nebeska opomena ljudima. Non pas des hasards, mais des signes de Dieu pour les hommes. Not chance but a message from Heaven for the people.

1. У рововима код Нев Шапела, војници су **од дрвета и његових грана изрезали лик Христов.**

2. Порушена црква у Пикардији—**Христов лик остао је неповређен.**

3. Порушена црква у Алберу—**лик Богородице неповређен.**

4. Једна богомоља у пољу, чији је **Христов лик остао неповређен.**

1. U rovovima kod Neuve Chapelle, vojnici su **od drveta i njegovih grana irrezali lik Hristov.** 2. Porušena crkva u Pikardiji-**Hristov lik ostao je nepovredjen.** 3. Porušena crkva u Albert-u, **lik Bogorodice nepovredjen.** 4. Jedna bogomolja u polju, čiji je **Hristov lik ostao nepovredjen.**

1. Dans les tranchées près de Neuve-Chapelle les soldats ont fait un **Christ d'un arbre et deux branches.** 2. Une église en Picardie où **le Christ n'a pas été touché.** 3. L'église détruite à Albert. **La statue de la Sainte-Vierge est restée intacte.** 4. Une place pour prier où **la statue du Christ est restée intacte.**

1. The soldiers formed **a figure of Christ out of a tree and its branches** in the trenches at Neuve-Chapelle. 2. The destroyed Church in Picardie, **statue of Christ unharmed.** 3. The de-troyed Church in Albert, **the statue of the Virgin Mary unharmed.** 4. A place for Divine Service in the field, where **the statue of Christ has remained unharmed.**

Трагови ратне пустоши на Западном Фронту. Tragovi ratne pustoši na Zapadnom Frontu. Les traces des dévastations sur le front Ouest. Traces of the destroying hand of war on the western front.

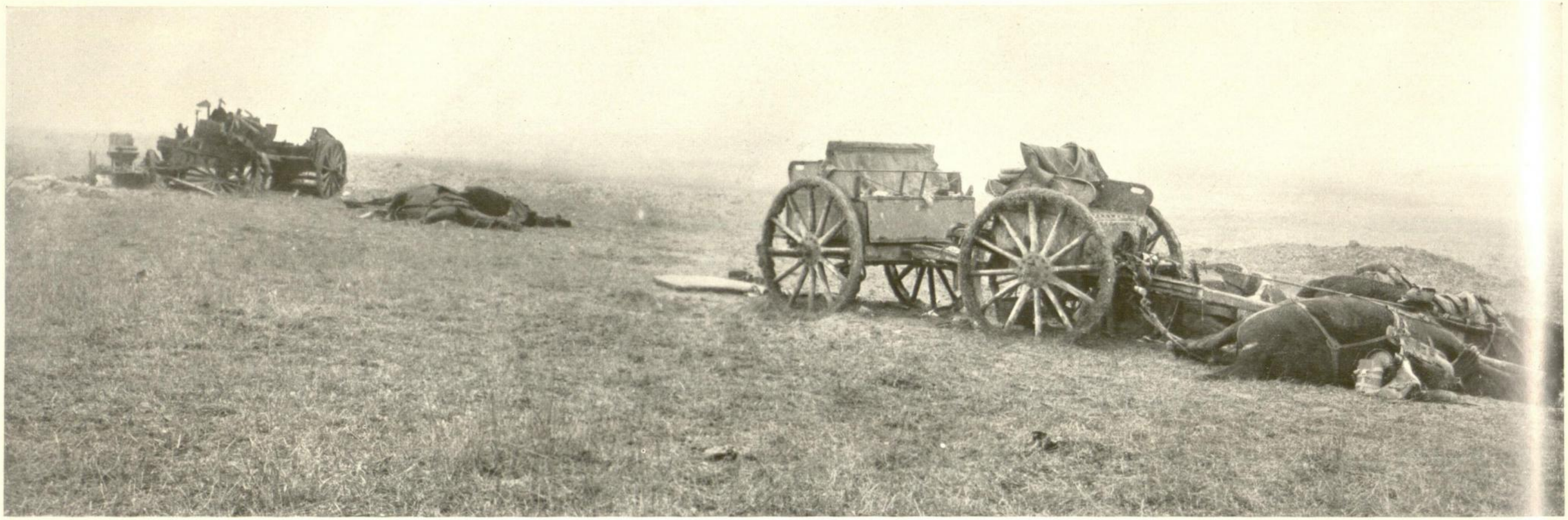

1. Изглед једне пољске батерије, која је у моменту изласка на положај **изненађена и потпуно уништена.**

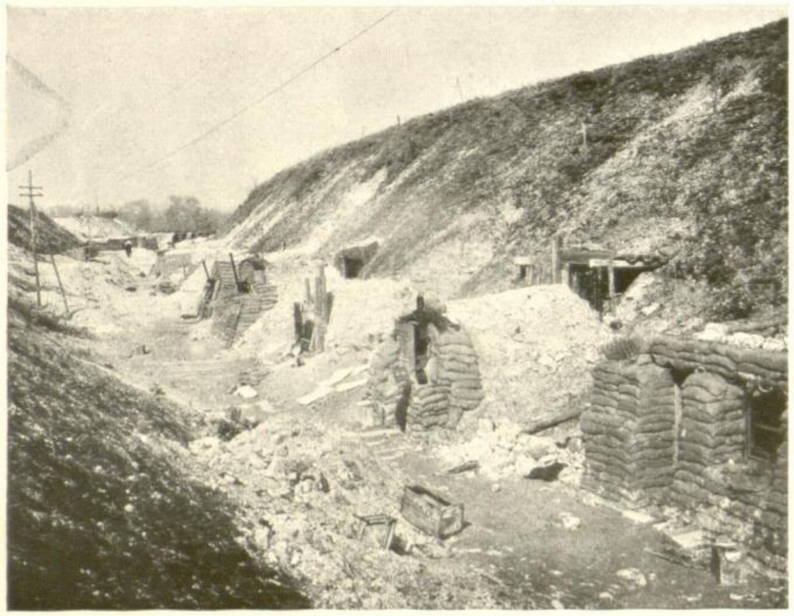

2. Осигурани **заклони за муницију и резерве.**

1. Izgled jedne poljske baterije, koja je u momentu izlaska na položaj **iznenadjena i potpuno uništena.** 2. Osigurani **zakloni za municiju i rezerve.** 3. Uništene **municione kare.** 4. **Razrušen tank.**

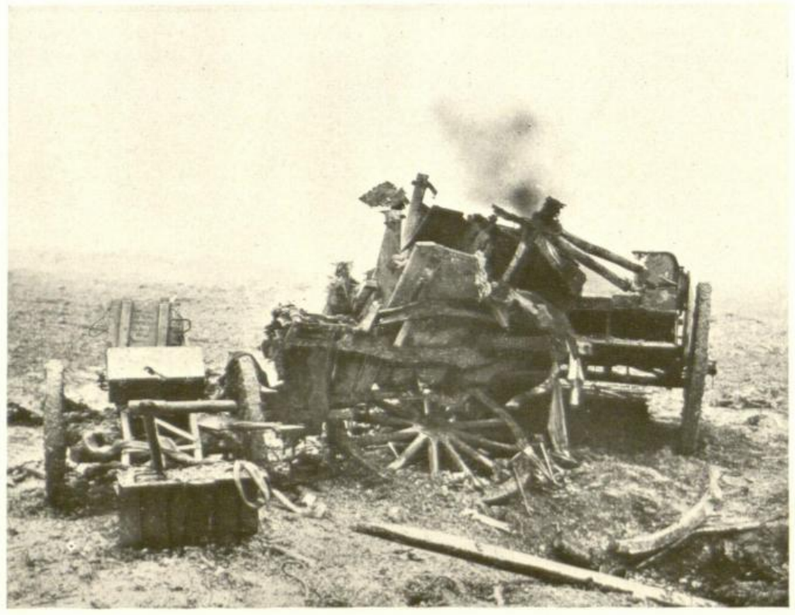

3. Уништене **муниционе каре.**

1. Vue d'une batterie de campagne qui **au moment de paraître sur la position** fut détruite. 2. Abri fortifié **pour les munitions et pour la réserve.** 3. **Le caisson de munition** détruit. 4. **Le tank détruit.**

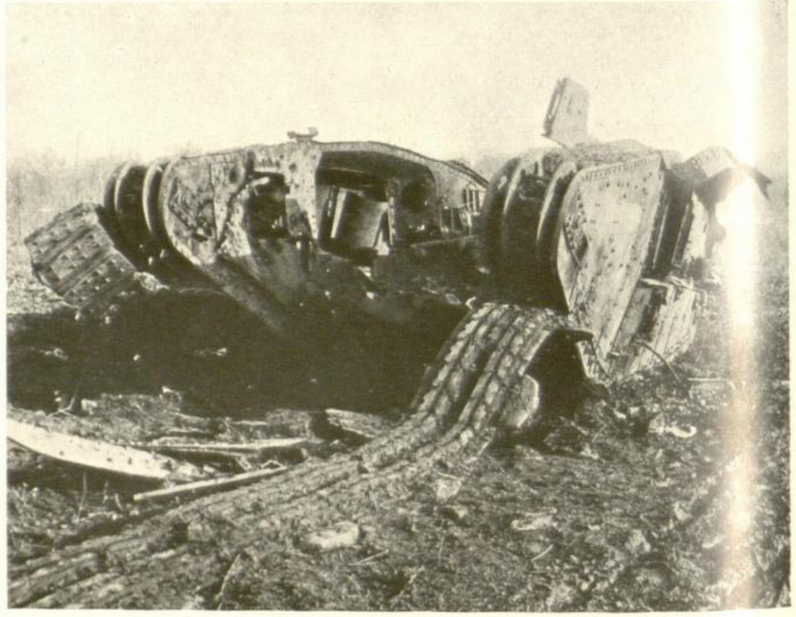

4. **Разрушен тенк.**

1. The view of a field-battery which was destroyed **at the moment of its appearance** on the position. 2. Strengthened cover **for munition and for the reserve.** 3. The destroyed **gun-carriage.** 4. **The destroyed tank.**

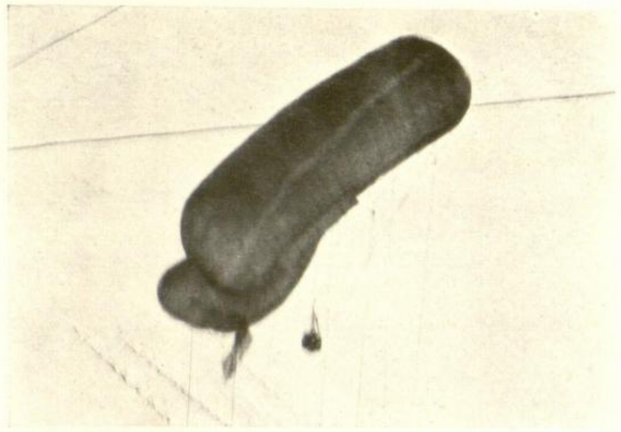

1. Један **привезани балон** при осматрању.

2. **Спуштање** једног немачког балона за осматрање.

3. **Подизање** једног немачког балона

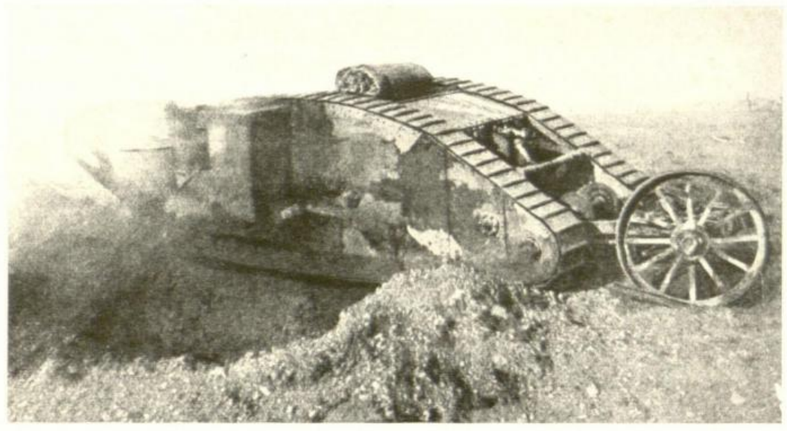

4—6. Велики резултати, постигнути увођењем тенкова од стране Енглеза (у битци на Соми у септембру 1916.) и Француза (у Камбреји новембра 1917.), допринели су, да су Савезници, при свршетку рата, располагали са **преко 5000 тенкова.**

7. Један разрушени **муниципјски аутомобил.**

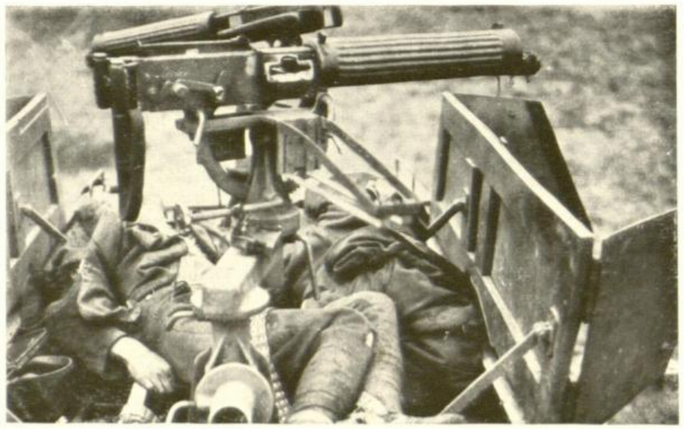

8. Уништен **ауто-митраљез** са послугом.

9. **Уништен оклопни ауто** и његова послуга.

1. Jedan **privezani balon** pri osmatranju. 2. **Spuštanje** jednog nemačkog balona za osmatranje. 3. **Podizanje** jednog nemačkog balona. 4.—6. Veliki rezultati, postignuti uvođenjem tankova od strane Engleza (u bitci na Somme-i u septembru 1916) i Francuza (u Cambray-i novembra 1917), doprineli su, da su Saveznici, pri svršetku rata, raspolagali sa **preko 5000 tankova**. 7. Jedan razrušeni **municijski automobil**. 8. Uništen **auto-mitraljez** sa poslugom. 9. Uništen oklopni auto i njegova posluga.

1. Un **ballon captif** en observation. 2. **Descente** d'un ballon captif allemand. 3. **La levée** pour le départ d'un ballon captif allemand. 4.—6. Les grands résultats obtenus par l'emploi des tanks par les Anglais d'une part (à la bataille de la Somme au mois de septembre 1916) et par les Français d'autre part (à Cambrai au mois de novembre 1917) ont fait que **les alliés disposaient d'un nombre de 5000 tanks** à la fin de la guerre. 7. Un **auto de munitions** détruit. 8. Une **auto-mitrailleuse** détruite avec ses hommes de service. 9. Un **auto blindé** détruit et ses hommes de service tués.

1. A **captive balloon** on observation. 2. **Letting down** of a German captive balloon. 3. **Raising up** of a German captive balloon. 4.—6. The great results gained by the introduction of tanks on the part of the English (at the battle on the Somme in September 1916) and on the part of the French (at Cambrai in November 1917) have caused the allies **to have 5000 tanks** at their disposal at the termination of the war. 7. A destroyed **munition auto**. 8. An **auto mitrailleuse** destroyed together with soldiers. 9. An armoured **automobile destroyed** together with its attendant soldiers.

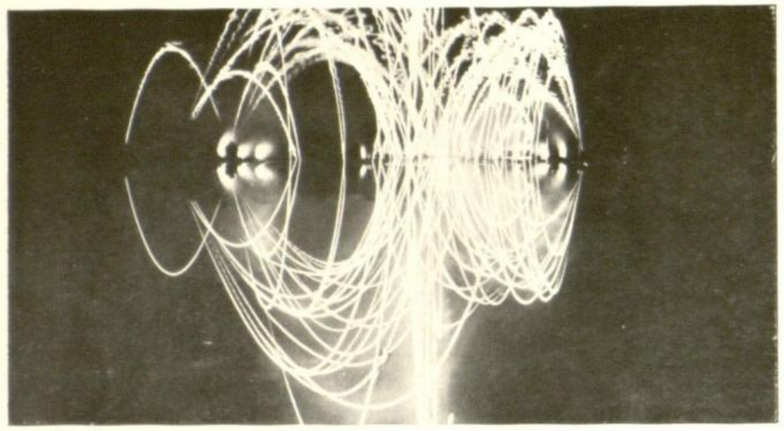

1. Ноћно **обалне осветљавање** са ракетлама.

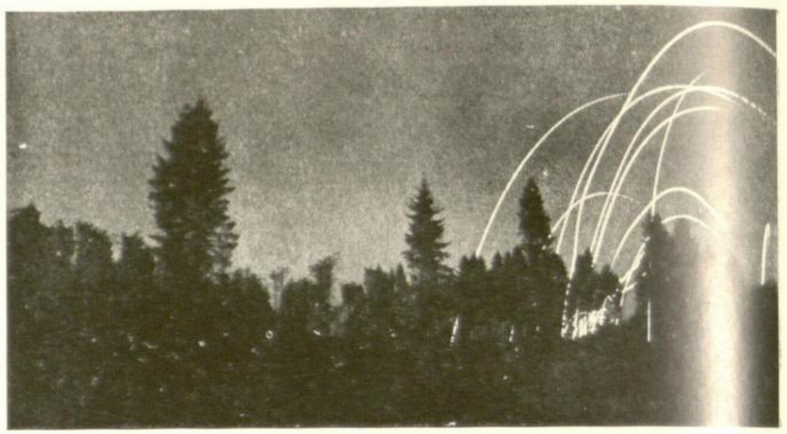

2—3. Ракетла за осветљавање за време једног **ноћног напада**

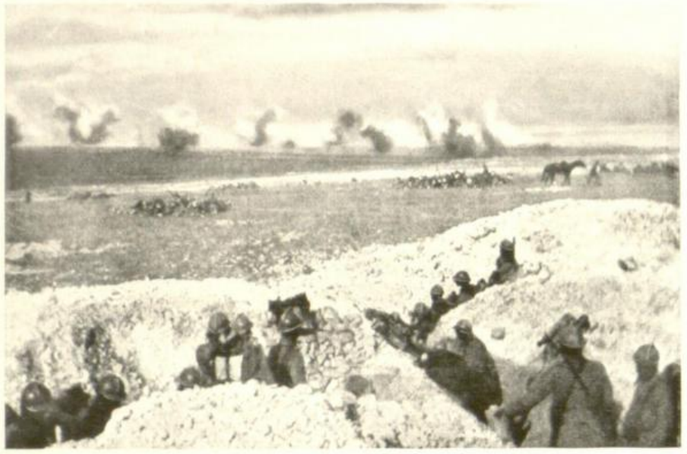

4. Француске трупе наступају под ураганском ватром.

5. Француске ударне трупе на **јуришном одстојању.**

6. Ура!.. Француске јуришне трупе **заузимљу положај.**

7. Једна немачка патрола **у борби у сусрету**.

8. **Зуави у јуришу** пролазе кроз линију препречних средстава.

1. Nočno **obalno osvetlavanje** sa raketlama. 2—3. Raketle za osvetlavanje za vreme jednog **noćnog napada.** 4. Francuske trupe nastupaju **pod uraganskom vatrom.** 5. Francuske udarne trupe **na jurišnom odstojanju.** 6. Ura! . . Francuske jurišne trupe **zauzimlju položaj.** 7. Jedna nemačka patrola **u borbi u susretu.** 8. **Zuavi u jurišu** prolaze kroz liniju preprečnih sredstava.

1. **Eclairage** de la côte, pendant la nuit, **par des fusées.** 2—3. Les fusées d'éclairage au temps d'une **attaque pendant la nuit.** 4. Les troupes françaises avancent **sous un feu de barrage.** 5. Les troupes d'attaque françaises arrivées à la distance nécessaire pour **opérer l'assaut.** 6. Hourra! Les troupes d'attaque françaises **s'emparent de la position.** 7. Une patrouille allemande **en combat de rencontre avec l'adversaire.** 8. **Les Zouaves à l'assaut pénètrent** à travers la ligne des obstacles de fils de fer barbelés.

1. Illumination of the coast at **night by rockets.** 2—3. Illuminating rockets at the time of **a night attack.** 4. French troops advance **amid quick firing.** 5. French attacking troops within **storming distance.** 6. Hurrah! French attacking troops **take possession of the position.** 7. A German patrol fighting during **a rencontre.** 8. **The Zouaves penetrate** through the line of wire entanglements during the storming.

Тешка артилерија, возови и мине.

Teška artilerija, vozovi i mine.

La lourde artillerie, les trains et les mines.

Heavy artillery, the trains and the mines.

1. **Италијански** велики топ на положају.

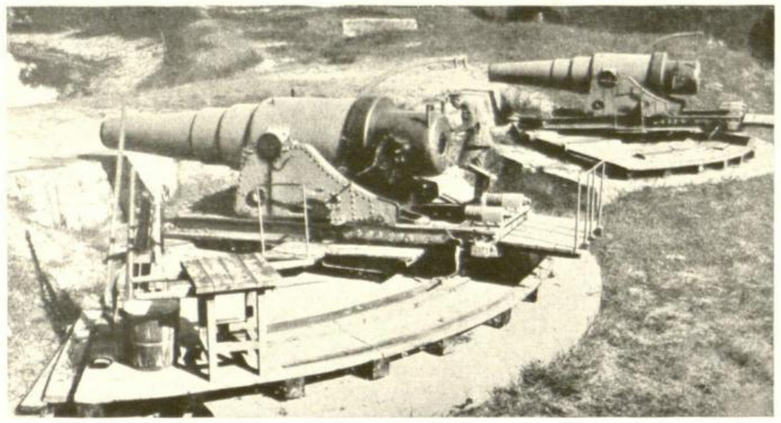

2. Велики топови једне **обалске батерије.**

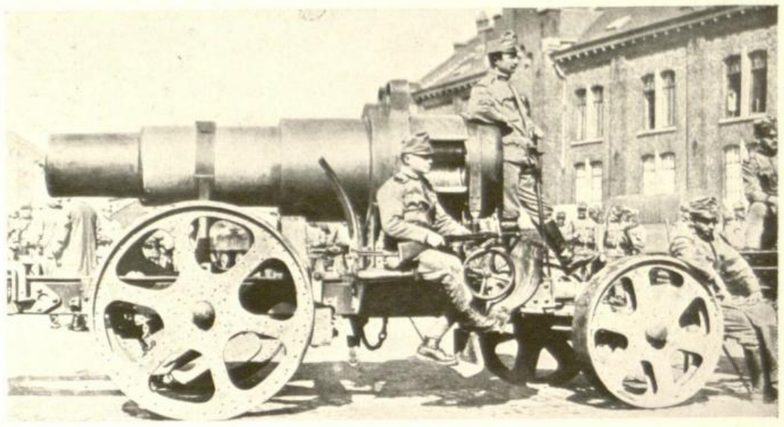

3. Један аустријски 305 мм. мерзер.

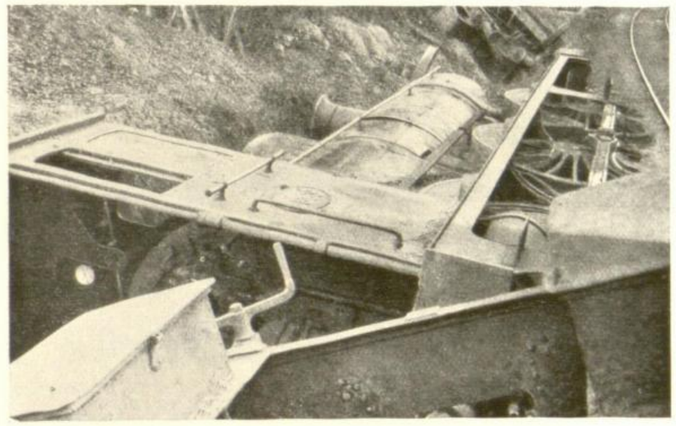

4. Један **воз избачен из шина** на отвореној прузи.

5. Један вагон **Балканског воза** Берлин-Цариград.

6. **Аустро-Угарски** 305 мм. мерзер при паљењу; војници затварају уши.

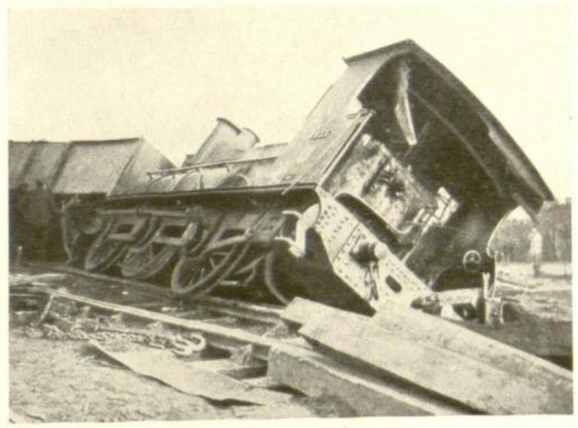

7. Још један **из шина избачени воз.**

8. Паљење једне **тешке мине** (експлозија.)

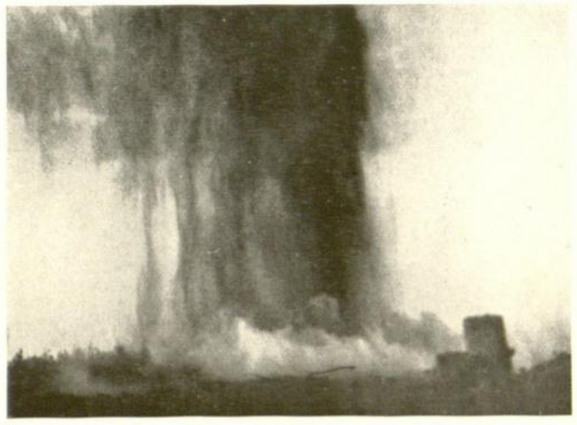

9. **После експлозије** тешке мине.

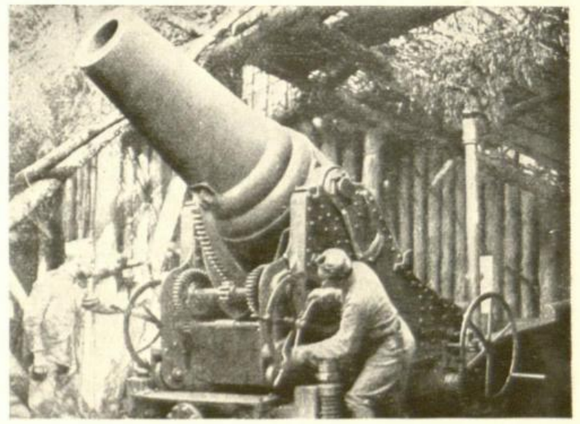

10. **Италијански** 280 мм. мерзер.

1. **Italijanski** veliki top na položaju. 2. Veliki topovi jedne **obalske baterije.** 3. Jedan **austrijski** 305 mm. merzer. 4. Jedan **voz izbačen iz šina** na otvorenoj pruzi. 5. Jedan vagon **Balkanskog voza** Berlin-Carigrad. 6. Austro-ugarski 305 mm. merzer pri palenju; vojnici zatvaraju uši. 7. Još jedan iz šina **izbačeni voz.** 8. Paljenje jedne **teške mine** (eksplozija). 9. **Posle eksplozije** teške mine. 10. **Italijanski** 280 mm. merzer.

1. Les gros canons **italiens** dans leur position. 2. Les grands canons d'une **batterie de côte.** 3. Un mortier **autrichien** de 305 mm. 4. Un **chemin de fer déraillé** en pleine voie. 5. Un wagon du **train des Balcans.** Berlin-Constantinople. 6. Un mortier **autrichien-hongrois** de 305 mm. Les soldats se bouchent les oreilles à l'allumage et à l'explosion. 7. Encore un **train déraillé.** 8. Explosion d'une **grande mine.** 9. **Après l'explosion** de la lourde mine. 10. Un mortier **italien** de 280 mm.

1. **Italian** great gun in position. 2. A **coast battery's** great gun. 3. An **Austrian** 305 mm. mortar. 4. A **train derails** on the line. 5. A carriage of the **Balkan train,** Berlin-Constantinople. 6. A 305 mm. **Austrian-Hungarian** mortar. The soldiers close their ears whilst igniting. 7. Another **derailed train.** 8. Igniting of a **heavy mine** (explosion). 9. **After the explosion** of a heavy mine. 10. A 280 mm. **Italian** mortar.

Разни моменти у разним временима. Razni momenti u raznim vremenima. Les différents moments à des temps différents. Various moments at various times.

1. У Вогезима; **одељења од по 9 паса** вуку саонице са разним потребама.

2. У Пољској, на галицијском фронту, руске **патроле обучене у белом.**

3. **Руски ровови** на бојишту у Галицији.

4. У Вогезима; **алпијски санкаши,** обучени у бело да се не распознају.

5. **Велосипедска патрола** у повратку.

6. Немачка пешачка патрола **на ивици шуме.**

7. **Снег у Елзасу.** Транспортовање хране саоницама.

8. **Транспортовање рањеника** на малим и великим санкама.

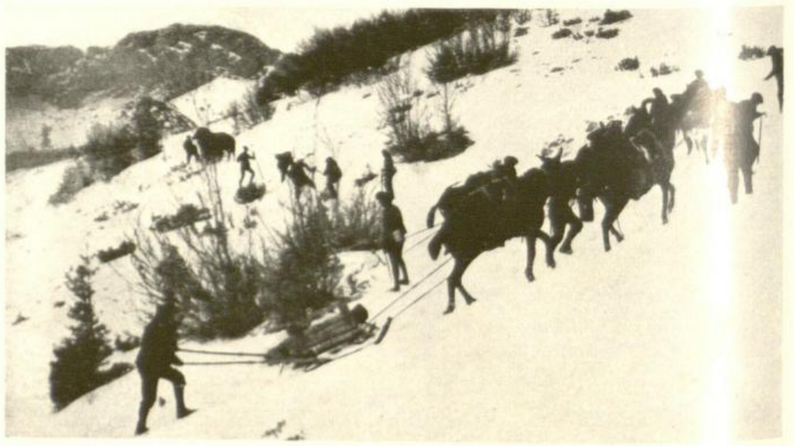

9. **Доставка муниције** у Вогезима.

1. U Vosges-ima; **odelenja od po 9 pasa** vuku saonice sa raznim potrebama. 2. U Poljskoj, na galicijskom frontu, **ruske patrole obučene u belom.** 3. **Ruski rovovi** na bojištu u Galiciji. 4. U Vosges-ima; **alpijski sankaši,** obučeni u belo da se ne raspoznaju. 6. **Velosipedska patrola** u povratku. 6. Nemačka pešačka patrola **na ivici šume.** 7. **Sneg u Elzasu.** Transportovanje hrane saonicama. 8. **Transportovanje ranjenika** na malim i velikim sankama. 9. **Dostavka municije** u Vosges-ima.

1. Dans les Vosges **les divisions de 9 chiens** tirent les traineaux chargés des différentes choses, nécessaires pour les troupes. 2. En Pologne, au front galicien, **la patrouille russe est vêtue de blanc.** 3. Les **tranchées russes** sur les champs de bataille de la Galicie. 4. Dans les Vosges, les **chasseurs alpins en skis** sont vêtus de blanc pour être confondus avec la neige. 5. La **patrouille de bicyclistes** au retour. 6. La patrouille allemande d'infanterie **au bord de la forêt.** 7. **La neige en Alsace.** Transport de vivres à l'aide des traineaux. 8. **Transport des blessés** sur des petits et grands traineaux. 9. **Renfort de munitions** dans les Vosges.

1. In the Vosges mountains, **divisions consisting each of 9 dogs,** draw the sledges loaded with various necessities. 2. In Poland at the Galician front, a **Russian patrol dressed in white.** 3. **Russian trenches** on the Galician front. 4. In the Vosges mountains, **Alpine skiers** dressed in white to suit the snow. 5. **Cyclist patrol** returning. 6. German infantry patrol **on the borders of the wood.** 7. **Snow in Alsace,** transport of provisions by sledges. 8. **Transport of the wounded** on large and small sledges. 9. **Munition re-inforcements** in the Vosges mountains.

Разни случајеви код наших противника. Razni slučajevi kod naših protivnika. Cas spéciaux chez nos adversaires. Special cases at our adversaries.

1. **Убијања** сакагичних коња.

2. Пуковски касапин **убија јунца.**

3. У пуковској касапници, **клање и чишћење свиња.**

4. **Слон „Јени“** вуче велика стабла.

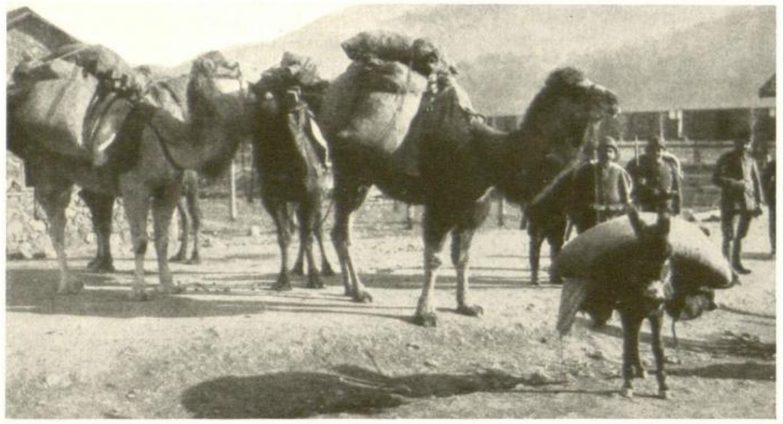

5. **Караван са камилама** пред поласком на даљи марш.

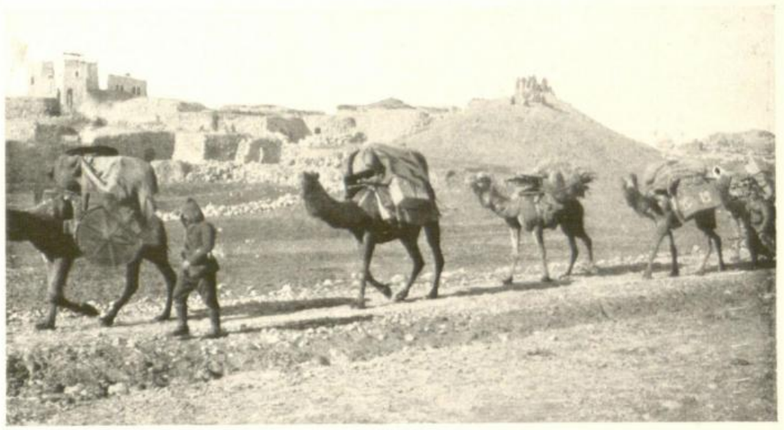

6. **Караван** са потребама за војску.

7. Један сељак **под сумњом шпијунаже.**

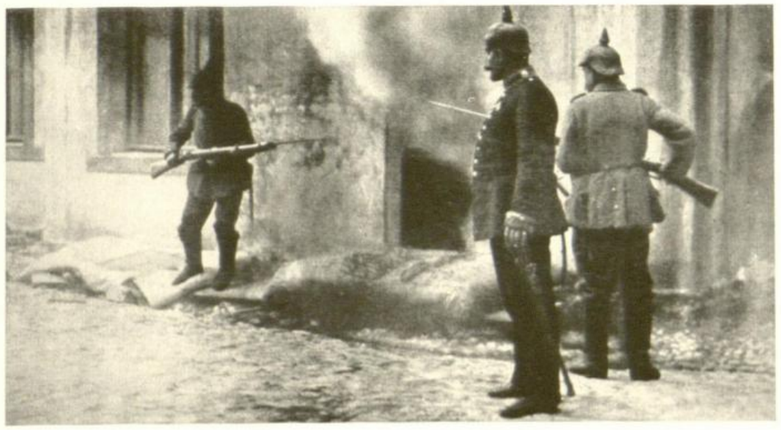

8. **Претресање станова** и хватање скривених противника.

9. **Руског парламентара** спроводе у Главни Штаб.

10. **Пси писмоноше.**

1. **Ubijanje** sakagičnih konja. 2. Pukovski kasapin **ubija junca.** 3. U pukovskoj kasapnici, **klanje i čišćenje svinja.** 4. **Slon „Jenny“** vuče velika stabla. 5. **Karavan sa** kamilama pred polaskom na dalji marš. 6. Karavan sa potrebama za vojsku. 7. Jedan seljak pod sumnjom spijunaže. 8. Pretresanje stanova i hvatanje skrivenih protivnika 9. Ruskog parlamentara sprovode u Glavni Štab. 10. Psi pismonoše.

1. Les **chevaux atteints** de l'épidémie sont fusillés. 2. Le boucher du régiment **abattant un veau.** 3. A la boucherie du régiment, **abattage et nettoyage des porcs.** 4. **L'éléphant Jenny** tirant les gros troncs d'arbres. 5. **Caravane de chameaux** partant pour une longue marche. 6. **Une caravane** avec les approvisionnements de l'armée. 7. Un paysan **soupçonné d'espionnage.** 8. **On fouille et on enfume les maisons** pour prendre les adversaires cachés. 9. **Un parlementaire russe** est amené en voiture au quartier général. 10. Les chiens de service.

1. **Shooting horses** infected by the plague. 2. Regimental butcher **killing a calf.** 3. At the regimental butchery **killing and cleaning pork.** 4. **The elephant Jenny** draws great tree trunks. 5. **Camel caravan** starting for a further march. 6. **A caravan** with requisites for the army. 7. A peasant **suspected of being a spy.** 8. **Smoking and examination of dwellings** and catching hidden adversaries. 9. **A Russian parlementar** is driven to Head quarters. 10. Service dogs.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБ

Маскирања разних војних предмета. Maskiranja raznih vojnih predmeta. La manière de masquer les objets militaires différents. The disguising of various military objects.

1. Један окићени **оклопни воз.**

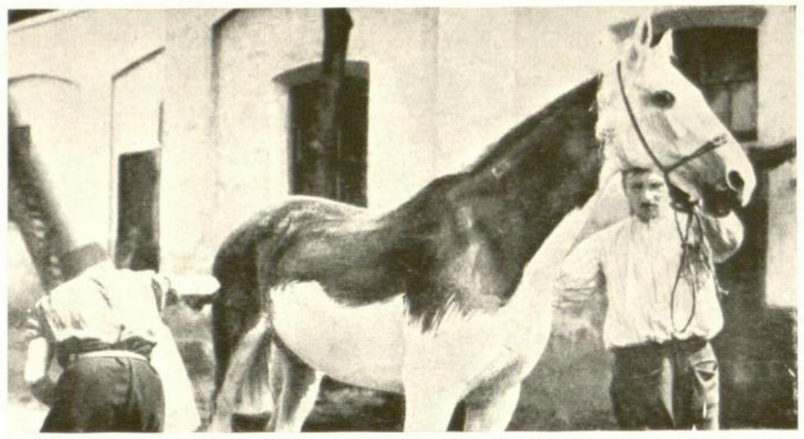

2. **Белац,** који се на далеко види, **префарбава се у дората.**

3. **Мајка обучена у мукшо одело** дошла на фронт да обиђе сина рањеника.

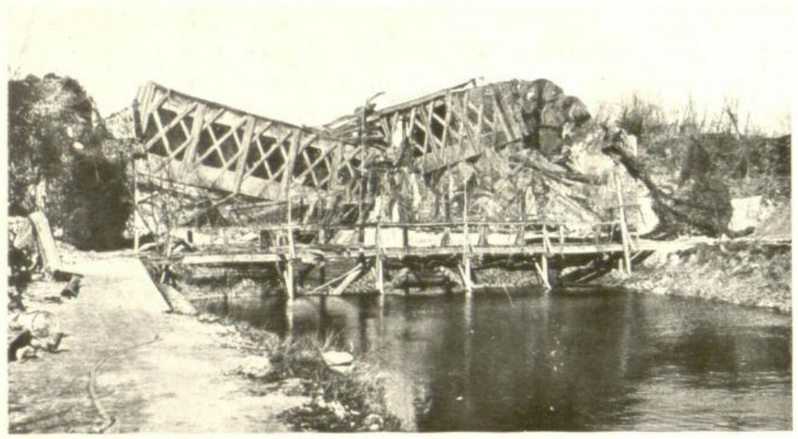

4. Израда **лажног моста** за заваравање противника.

5. Једно ратно лукавство. **Спуштање масака сплавовима.**

6. Једно веома **брзо и вешто маскирање** тешких топова на отвореном положају.

1. Jedan okićeni **oklopni voz.** 2. **Belac,** koji se na daleko vidi, **prefarbava se u dorata.** 3. **Majka obučena u muško odelo** došla na front da obidje sina ranjenika. 4. Izrada **lažnog mosta** za zavaravanje protivnika. 5. Jedno ratno lukavstvo. **Spuštanje masaka splavovima.** 6. Jedno veoma **brzo i vešto maskiranje** teških topova na otvorenom položaju.

1. Un **train blindé** décoré de fleurs. 2. Un **cheval blanc** est peint **en gris** pour le rendre invisible de loin. 3. **Une mère habillée en homme** est arrivée au front pour venir voir son fils blessé. 4. **Un faux** pont pour tromper l'ennemi. 5. Une ruse de guerre. **Un radeau pour simuler un passage.** 6. Les lourds canons sur une position ouverte sont **masqués rapidement au moyen d'un filet.**

1. A decorated **armoured train.** 2. A **white horse** is painted **field-grey** as otherwise it would be too easily seen in the distance. 3. **A mother disguised in men's clothing** came to the front to see her wounded son. 4. A **false bridge** to mislead the enemy. 5. A stratagem, **floating down of the masks.** 6. **A quick and expedient masking** of heavy guns on an open position.

Француске жене као мушка замена. Francuske žene kao muška zamena. Les femmes françaises remplacent les hommes. French women as substitutes for men.

1. Жена руководи **трамвајем.**

2. Жена као **шофер.**

3. Жена **кондуктер** на железници.

4. Жена као **носач** пакета.

5. Жене као **обалски раденици.**

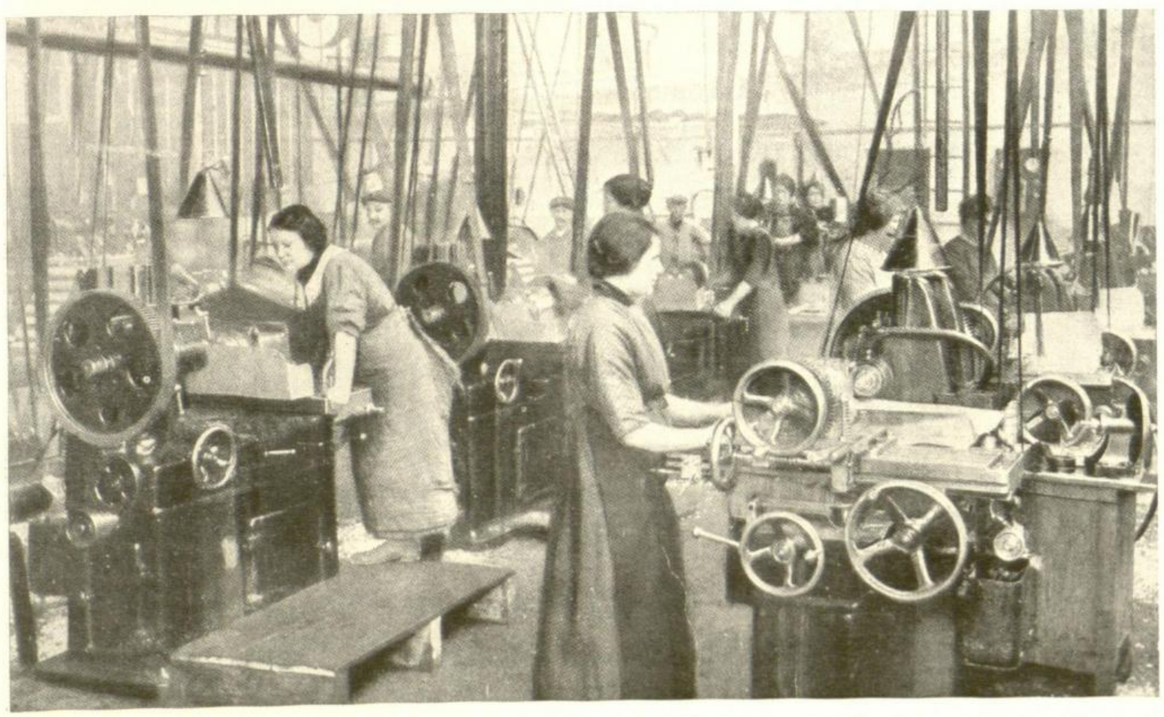

6. Жене као **раденици у фабрикама** за војне и друге потребе.

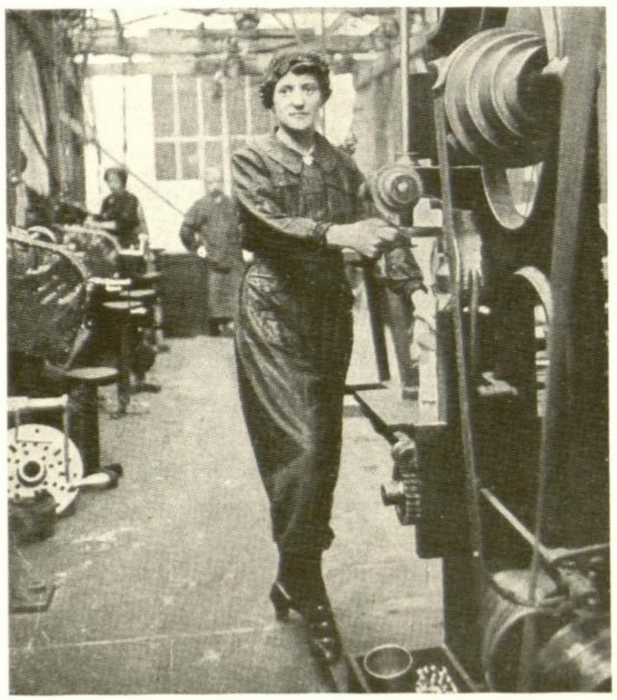

7. Ношња жена радника.

8. Жене као пружно **железничко особље.**

1. Žena rukovodi **tramjavem.** 2. Žena kao **šofer.** 3. Žena **kondukter** na železnici. 4. Žena kao **nosač** paketa. 5. Žene kao **obalski radenici.** 6. Žene kao **radenici u fabrikama** za vojne i druge potrebe. 7. **Nošnja** žena radenika. 8. Žene kao pružno **železničko osoblje.**

1. La femme comme **conductrice du tramway.** 2. La femme comme **chauffeuse.** 3. La femme comme **receveuse.** 4. La femme comme **porteur de paquets.** 5. La femme comme **ouvrière dans les ports.** 6. La femme comme **ouvrière dans les fabriques** pour toutes les choses nécessaires à l'armée et à la population. 7. **L'habillement** des femmes-ouvrières. 8. La femme comme **personnel technique des chemins de fer.**

1. Woman as **electric car** driver. 2. Woman as **chauffeur.** 3. Woman as **railway employé.** 4. Woman as **parcel carrier.** 5. Woman as **worker at the coast.** 6. Woman as **factory-hand,** for military requisites and other necessities. 7. **Clothing** of women-workers. 8. Woman as **railway line technical worker.**

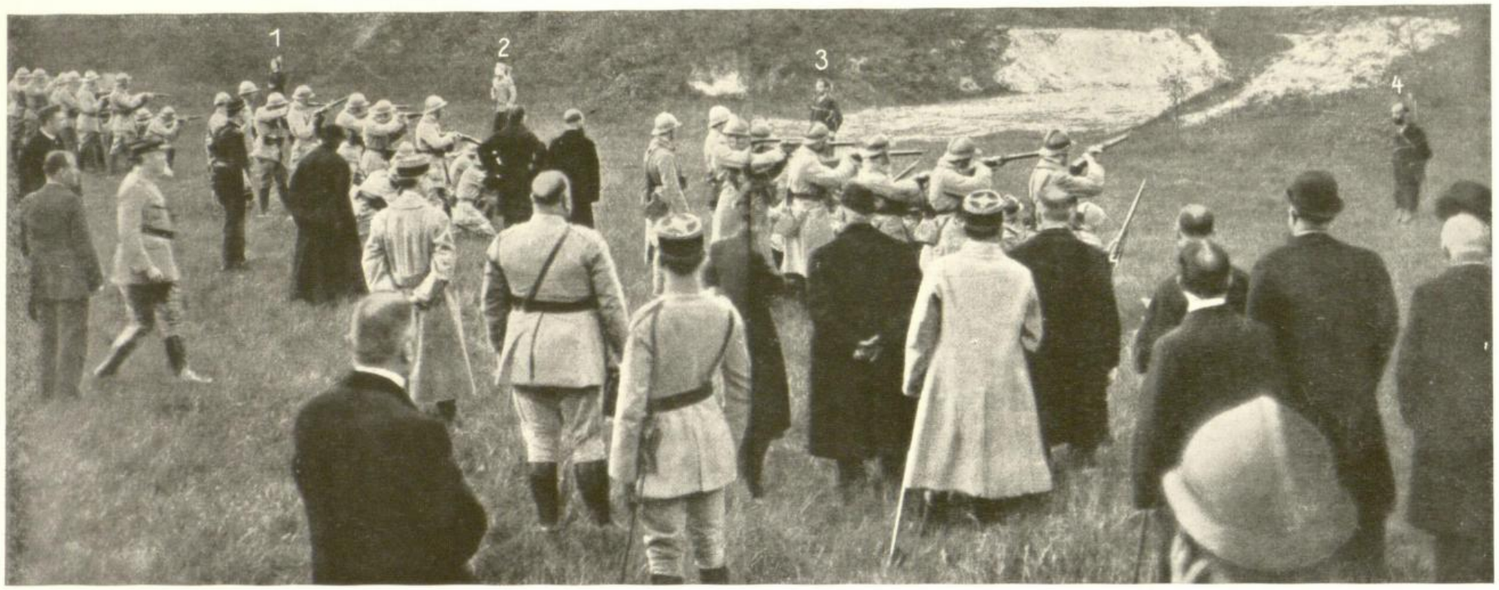

1. **Алис Обер** (1), **Леандр Ербер** (2), **Моиз Лемоен** (3) и **Жорж Токе** (4), четворо осуђених на смрт, **што су за време окупације денунцирали** Немцима своје суграђане. Овако је **Француска** расправљала са својим издајницима, **а ми?**

2. У афери **Лноар** (1) он сам осуђен на смрт због шпијунаже у корист Немачке, некадањи адвокат **Десуш** (2) тамницом, а сенатор **Ембер** (3) и капетан **Ладу** (4) пуштени као невини.

3. **Малви,** Министар Унутрашњих дела, кажњен са 5 год. изгнанства **због погрешака у вршењу службе** по афери „ди Боне Руж", ипак доцније помилован и био поново министар.

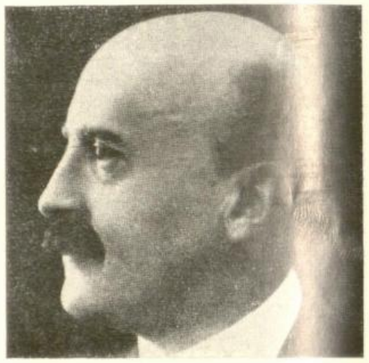

4. **Кајо,** бивши Министар Председник, кажњен са 3 год. заточења, 5 год прогнанства и 10 год. лишења политичких права, због **одржавања везе са непријатељским подаником,** који је радио против савезника, ипак доцније помилован и био опет министар.

5. **Непријатељски шпијуни** врбовани из расних сународника давали су сигнале о кретању војске, помоћу крила ветрењача, скривених безжичних станица, телефона, броја и боје стоке на паши, безначајних ватри или знакова; слика показује спровођење једног немачког шпијуна за стрељање.

6. **Један издајник** своје отаџбине стрељан на путу Верзи-Реме.

7. **Авантурист П. Боло,** кажњен смрћу због шпијунаже у корист Немачке (за стрељање навукао рукавице!).

8. **Драгутин Димитријевић — „Апис"**, бивши пуковник стрељан у Солуну као организатор преврата, управљеног противу Врховне Управе.

1. **Alice Aubert** (1), **Léandre Herbert** (2), **Moïse Lemoine** (3) i **Georges Toqué** (4) četvoro osudjenih na smrt, što su za vreme okupacije denuncirali Nemcima svoje sugradjane. Ovako je **Francuska** raspravljala sa svojim izdajnicima, **a mi?** 2. U aferi **Lenoir** (1) on sam osudjen na smrt zbog špijunaže u korist Nemačke, nekadanji advokat **Desouches** (2) tamnicom, a senator **Ch. Humbert** (3) i kapetan **Ladoux** (4) pušteni kao nevini. 3. **Malvy,** ministar Unutrašnjih dela, kažnjen sa 5 god. izgnanstva **zbog pogrešaka u vršenju sluzbe** po aferi du „Bonnet Rouge", ipak docnije pomilovan i bio ponova ministar. 4. **Caillaux,** bivši Ministar Predsednik, kažnjen sa 3 god. zatočenja, 5 god. progonstva i 10 god. lišenja političkih prava, **zbog održavanja veze sa neprijateljskim podanikom, koji je radio protiv saveznika;** ipak docnije pomilovan i bio opet ministar. 5. **Neprijateljski špijuni** vrbovani iz rasnih sunarodnika davali su signale o kretanju vosjke. pomoću krila vetrenjača, skrivenih bezžičnih stanica, telefona, broja i boje stoke na paši, beznačajnih vatri ili znakova: slika pokazuje sprovodjenje jednog nemačkog špijuna za streljanje. 6. **Jedan izdajnik** svoje otadžbine streljan na putu Verzy-Reims. 7. **Avanturist P. Bolo,** kažnjen smrću zbog spijunaže u korist Nemačke (za streljanje navukao rukavice!). 8. **Dragutin Dimitrijevic-„Apis",** dj.-štabni pukovnik, streljan u Solunu kao organizator prevrata, upravljenog protivu Vrhovne Uprave.

1. **Alice Aubert** (1), **Léandre Herbert** (2), **Moïse Lemoine** (3) et **Georges Toqué** (4), quatre personnes condamnées à mort **pour avoir dénoncé aux Allemands leurs propres concitoyens.** De cette façon **la France** a puni ses traîtes—**et nous?** 2. Dans l'affaire **Lenoir** (1), il est lui-même condamné à mort pour espionnage au profit de l'Allemagne, mais les autres inculpés c'est-à-dire **Desouche** (2), ancien avoué, est puni d'emprisonnement, le **sénateur Humbert** et le **capitaine Ladoux** sont acquittés. 3. **Malvy,** ministre de l'intérieur, est puni de cinq années de bannissement **pour les fautes commises dans son service** dans l'«affaire du Bonnet Rouge», plus tard, après la guerre il fut renommé ministre. 4. **Caillaux,** ancien premier ministre, puni de trois années de prison et cinq ans de bannissement et 10 ans de privation de droits politiques **pour s'être entretenu avec de personne coupables contre les intérêts des Alliés,** plus tard cependant gràcié et de nouveau nommé ministre. 5. **Les espions ennemis** recrutés parmi les bourgeois d'origne allemande, donnèrent par des signaux les renseignments sur les mouvements de l'armée; il se servaient principalment des ailes des moulins à vent, de stations cachées de télégraphie sans fil, de téléphones, des couleurs et du nombre d'animaux qui paissent dans les prairies, de feux et de signes sans importance. L'image représente un espion conduit à son exécution. 6. Un **traître à sa patrie** fusillé sur la route de Verzy-Reims. 7. L'**avanturier P. Bolo.** puni de la peine de mort, pour espionnage en faveur de l'Allemagne (mit des gants avant d'être fusillé!). 8. **D. Dimitrijević-«Apis»,** colonel à l'Etat-Major, fut fusillé à Salonique comme l'organisateur de la révolution dirigée contre le Gouvernement.

1. **Alice Aubert** (1), **Léandre Herbert** (2), **Moïse Lemoine** (3) and **Georges Toqué** (4), a quartett condemned to death because **they denounced their own citizens to the Germans.** In this manner France proceeded against their betrayers **and we** —? 2. In the affair **Lenoir** (1); he himself was condemned to death as a spy in favour of Germany; **Desouche** (2), a former lawyer was imprisoned and **Senator Humbert** (3) and **captain Ladoux** (4) were discharged as not guilty. 3. **Malvy,** minister for home affairs, was condemned to five years banishment on account of mistakes in service in affairs of "Bonnet Rouge", after the war he was again nominated as minister. 4. **Caillaux,** former prime minister, was sentenced to 3 years imprisonment, 5 years banishment and 10 years loss of political rights on account of **having kept up relations with hostile subject** harmful for the interests of the Allies nevertheless was pardoned later on and became minister once again. 5. **Hostile** spies recruited from citizens, of blood relations showed the movements of the army by means of signals more especially by the sails of wind-mills, hidden wireless stations, telephones colours and number of grazing cattle, harmless firing or showing signals; the picture shows accompaniment of a German spy to execution. 6. **A betrayer** of his own country shot on the road to Verzy-Reims. 7. Adventurer Bolo suffered death as a spy in Germany's favour (before he was shot he put on a pair of gloves!). 8. **D. Dimitrijević-"Apis",** General Staff colonel, shot in Salonica as organiser of the overthrow, levelled at the Government.

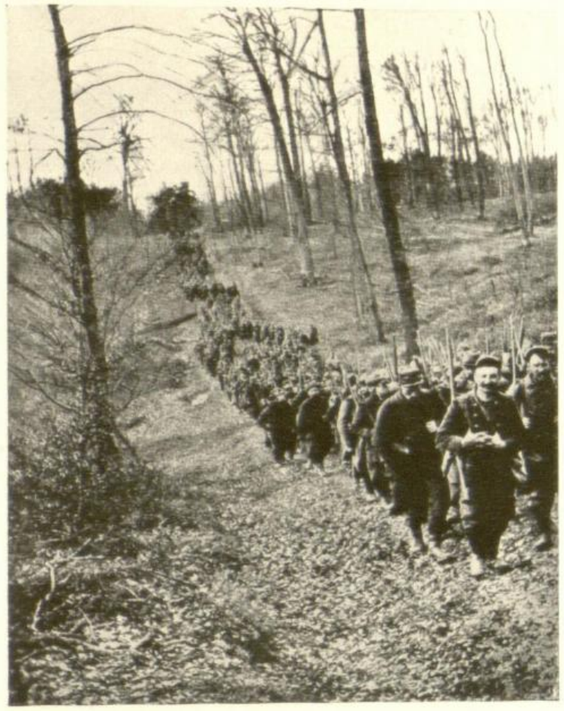

1. Чета иде за поседање ровова, **као смена.**

2. Француски штаб **у пределима наводњеним Изером.**

3. **Повлачење Немаца** због поплаве Изера.

4. **Прва помоћ** рањенику.

5. Скица. **Француски успешни јуриш** на Перт де Мирли.

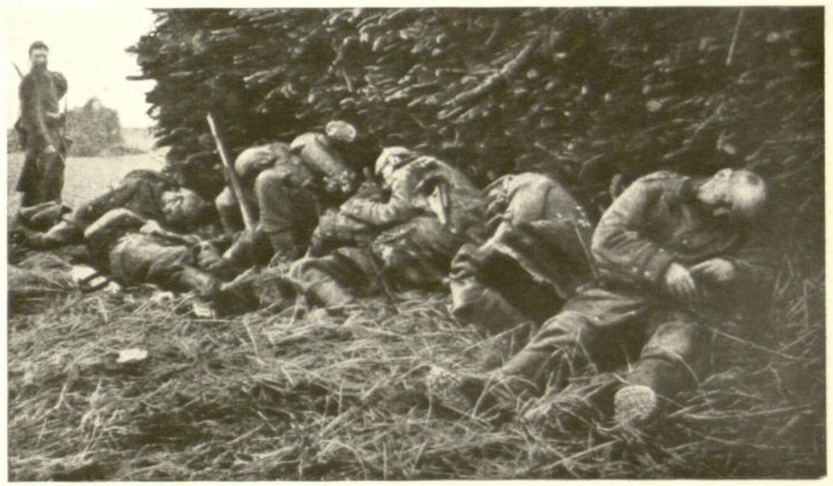

6. **Покошени** немачки војници **француском, 75 мм., артилеријом** код Мондмана.

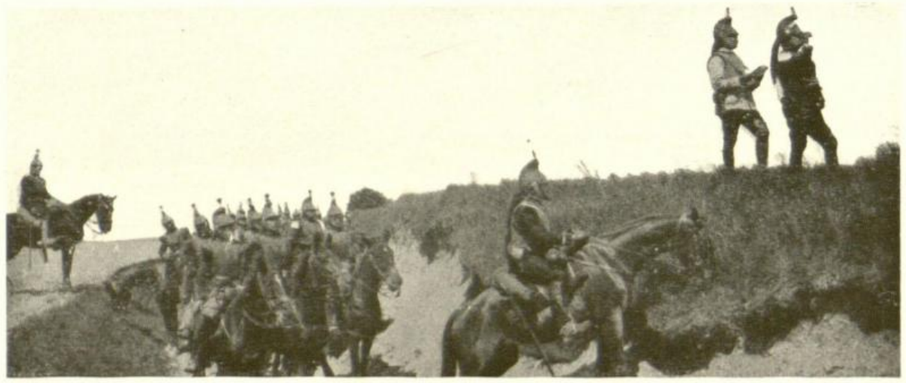

7. **Француска коњица** у извиђању.

8. Један француски **напад ручним гранатама** према Вокоа.

1. Četa ide za posedanje rovova, **kao smena.** 2. Francuski štab u **predelima navodnjenim Yser-om.** 3. **Povlačenje Nemaca** zbog poplave Yzer-a. 4. **Prva pomoć** ranjeniku. 5. Skica. **Francuski uspešni juriš** na Perthes-des-Murlus. 6. **Pokošeni** nemački vojnici **francuskom 75 mm. artilerijom** kod Mondement-a. 7. Francuska konjica **u izvidjanju.** 8. Jedan francuski **napad ručnim granatama** prema Vauquois.

1. Une compagnie part pour en relever une autre dans les tranchées. 2. Un état-major général dans **la contrée inondée de l'Yser.** 3. **Retraite des troupes allemandes** causée par les inondations de l'Yser. 4. **Les premiers secours** aux blessés. 5. Esquisse. **Attaque française** contre Perthes-des-Murlus. 6. Les troupes allemandes **fauchées par l'artillerie française du canon** 75 à Mondement. 7. La cavalerie française **en observation.** 8. Des troupes françaises partant à **l'assaut avec des granates à main** contre Vauquois.

1. A company advances to **relieve.** 2. A French general staff in a **district flooded by the Yser.** 3. **Retreat of German troops** caused by the overflow of the Yser. 4. **First aid** to the wounded. 5. Sketch. **French storm** against Perthes-des-Murlus. 6. The dead soldiers belonging to German troops **cut down by French 75 mm. artillery** at Mondement. 7. French cavalry **on observation.** 8. A French storming **attack with hand grenades** against Vauquois.

Железнички, обалски и топови највећег калибра. Železnički, obalski i topovi najvećeg kalibra. Chemins de fer de la côte et les canons de gros calibres. Railway, coasts and guns of the largest calibre.

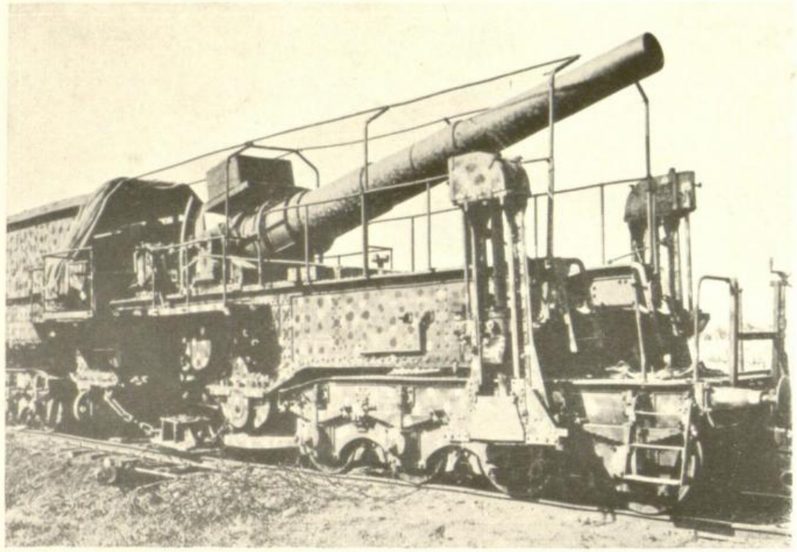

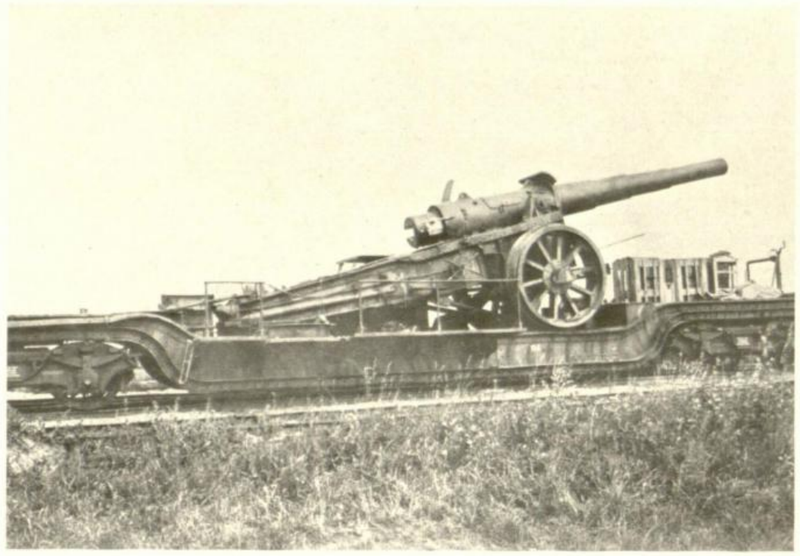

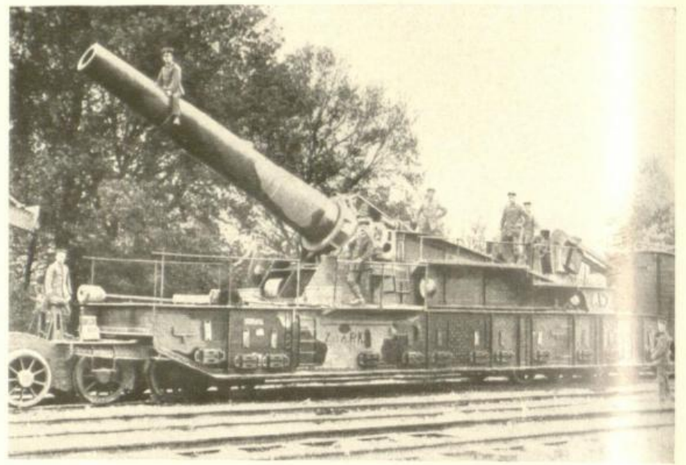

1—3. **Велики даљо-метни топови са постољем на железничким точковима,** омогућили су брзо груписање моћне артилерије на угроженим тачкама.

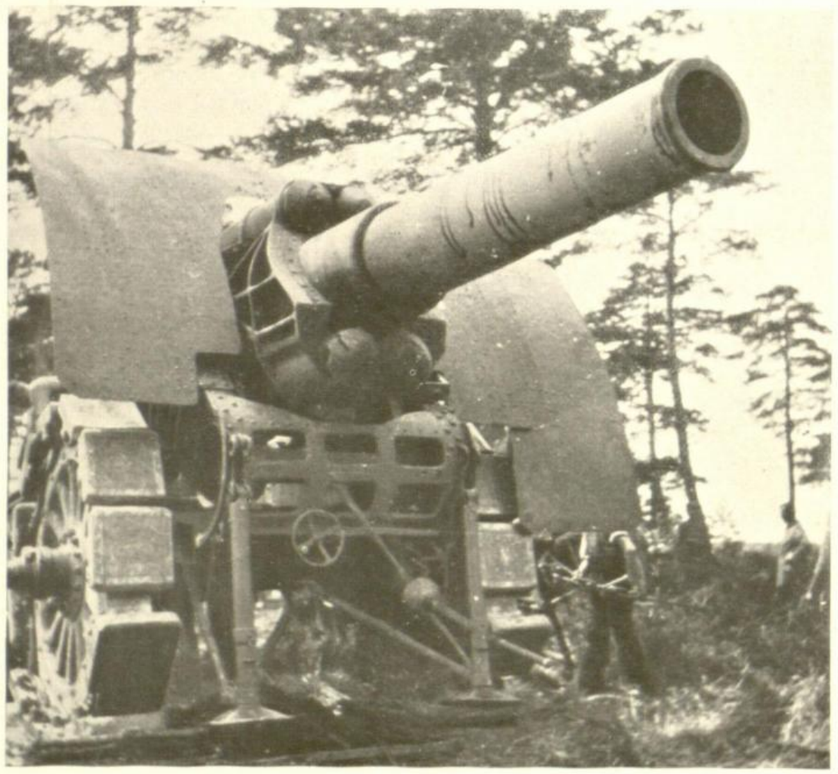

4. **Немачки** 420 **мм. тешки топ,** посматран спреда.

5. **Исти топ** посматран од позади (Цар Вилхелм присутан.)

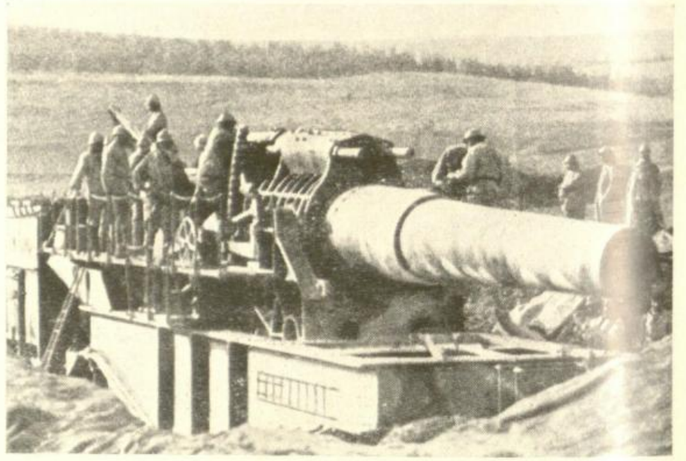

6. **400 мм. опсадни топ** одбране Вердена.

7. **Моторна кола за превлачење** 420 мм. тешког топа.

1—3. **Veliki daljo-metni topovi sa postoljem na železničkim točkovima,** omogućili su brzo grupisanje moćne artilerije na ugroženim tačkama. 4. **Nemački 420 mm. teški top,** posmatran spreda. 5. **Isti top** posmatran od pozadi (Car Wilhelm prisutan). 6. **400 mm. opsadni top** odbrane Verdun-a. 7. **Motorna kola za prevlačenje** 420 mm. teškog topa.

1—3. **Les canons pour longue distance avec leurs affûts placés sur les chemins de fer** ont rendu possible un groupement rapide et puissant d'artillerie sur des points menacés. 4. **Le canon 420 mm.** allemand vu de devant. 5. **Le même canon** vu de derrière (l'empereur Wilhelm est présent). 6. **Un canon de forteresse de 400 mm.** servant à la défense de Verdun. 7. **Voiture à moteur** servant à tirer un lourd canon de 420 mm.

1—3. **The large far-reaching guns with the gun-carriage were placed on the railway axles** and thus made a quicker grouping of the powerful artillery on threatened points possible. 4. The German **420 mm. heavy** gun viewed from the front. 5. **The same gun** viewed from the back (Emperor Wilhelm is present.) 6. A **400 mm.** fortress gun at the defence of Verdun. 7. **Motor** for drawing the 420 mm. heavy gun.

У Савезничкој Врховној Команди. U savezničkoj Vrhovnoj Komandi. Du quartier général des alliés. In the allied forces' Head-Quarters.

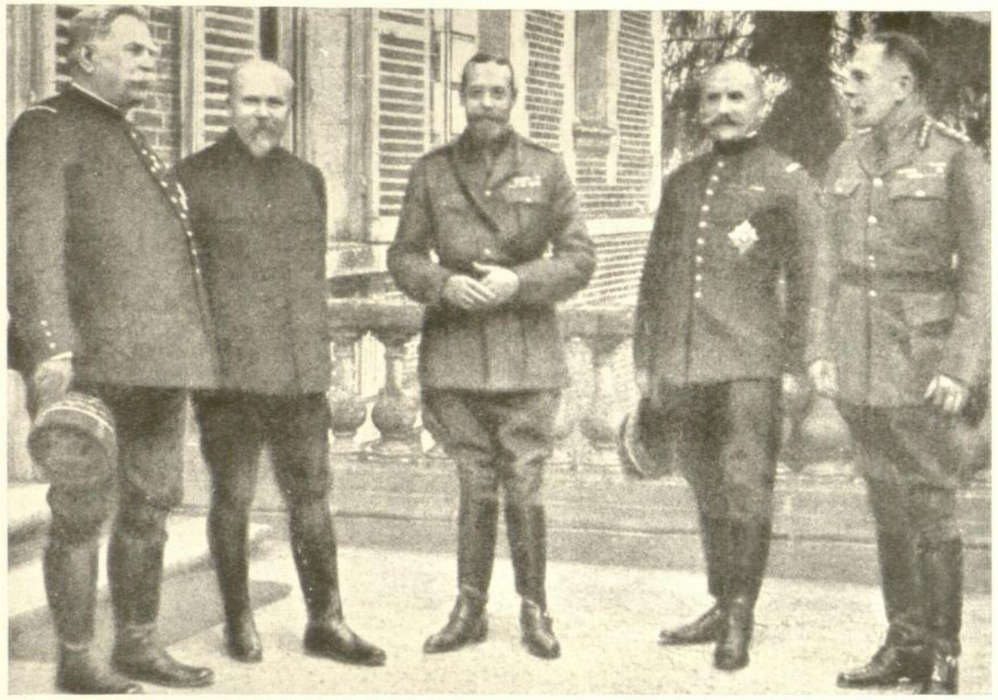

1. **У енглеском главном штабу** у Француској; Жофр, Поанкаре, Њ. В. Џоџ V, Фош и Хег.

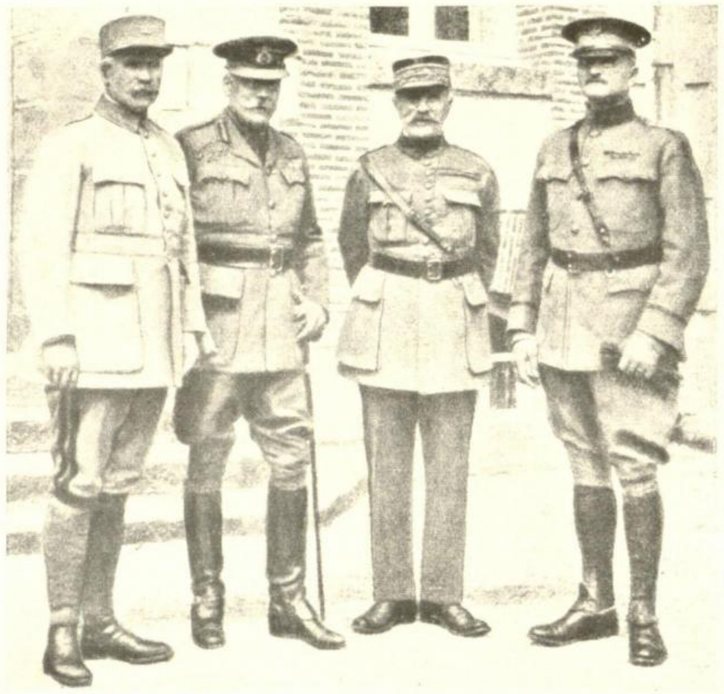

2. **Највиши савезнички војни шефови:** Петен, Хег, Фош, Першинг.

3. Генерал Петен **прима уобичајени рапорт** од својих потчињених шефова.

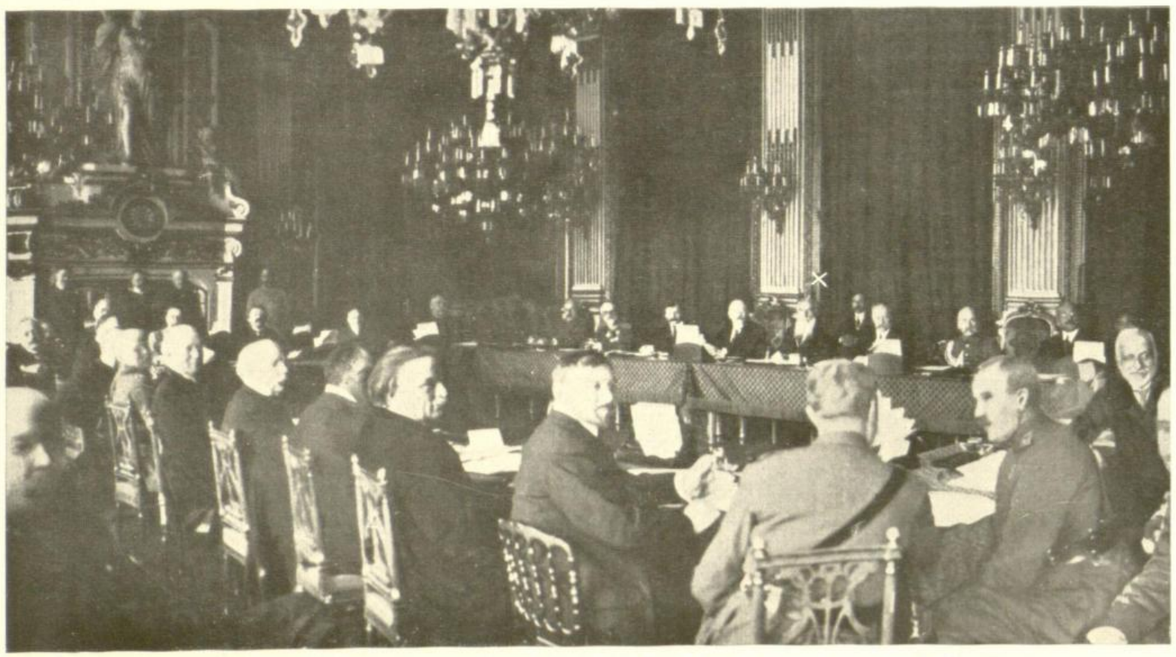

4. **Савезничка Конференција,** држана у Паризу 27-28. марта 1916. г. (Н. Пашић ×).

5. **Конференција савезничких војних експерата** у француском главном штабу. Генерали: Пел (Фр.), Поро (Итал.), Вилманс (Белг.), Френч и Вилсон (Енгл.), Жофр (Фр.), Жилински (Рус) и пуковник Стевановић (Срб.).

1. **U engleskom glavnom štabu** u Francuskoj: Joffre, Poincaré, Nj. V. Georg V, Foch i Haig. 2. **Najviši savezнički vojni šefovi:** Pétain, Haig, Foch i Pershing. 3. General Pétain **prima uobičajeni raport** od svojih potčinjenih šefova. 4. **Savezничка Konfenrencija** držana u Parizu 27—28. marta 1916. g. (N. Pašić ×). 5. **Konferencija savezničkih vojnih eksperata** u francuskom glavnom štabu. Generali: Pelle (Fr.), Porro (It.), Willmans (Belg.), French i Wilson (Engl.), Joffre (Fr.), Žilinski (Rus.) i puk. **Stevanović** (Srb.).

1. **Au quartier général anglais** en France: Joffre, Poincaré, S.M. George V, Foch et Douglas Haig. 2. **Les plus hauts chefs militaires des alliés:** Pétain, Douglas Haig, Foch, Pershing. 3. Le général Pétain, recevant **le rapport quotidien** de ses officiers. 4. **La conférence des alliés** tenue le 27—28 mars 1916 à Paris (N. Pašić ×). 5. **Une conférence d'experts militaires** au quartier général français avec les généraux Pelle (France), Porro (Italie), Wielemans (Belgique), French et Wilson (Angleterre), Joffre (France), Žilinski (Russie) et le colonel **Stevanović** (Serbie).

1. **In British Head-Quarters** in France: Joffre, Poincaré, H. M. George V, Foch and Haig. 2. The allies' **highest military chiefs:** Pétain, Douglas, Haig, Foch, Pershing. 3. General Pétain listening to the **daily reports** from his chiefs. 4. The **conference of the allies held** in Paris 27—28 March 1916 (N. Pašić ×). 5. The **military experts' conference** in French Head-Quarters. Generals: Pelle (Fr.), Porro (Ital.), Wielemans (Belg.), French and Wilson (Engl.), Joffre (Fr.), Žilinski (Russ.) and colonel **Stevanović** (Serb.).

1. Њ. К. В. Престолонаследник са пратњом на положају **Моравске Дивизије.**

2. Њ. В. **Принц Ђорђе и пуковник Терзић.**

3. Њ. К. В. Престолонаследник Александар и Војвода Мишић у осматрачници **на Флоки.**

4. Њ. К. В. Престолонаследник, Командант и Начелник Штаба **Шумадијске Дивиз.** на Катунцу.

5 Њ. К. В. Престолонаследник **стиже на положај 11. пука** и одликује предложене војнике.

6. Њ. К. В. Престолонаследник **у разговору** са војводом Степановићем.

7. Њ. К. В. Престолонаследник у пратњи пуковника Ј. Костића обилази **Сектор Ливаде.**

1. Nj. K. V. Prestolonaslednik sa pratnjom na položaju **Moravske Divizije.** 2. Nj. V. **Princ Djordje** i **pukovnik Terzić.** 3. Nj. K. V. Prestolonaslednik Aleksandar i Vojvoda Mišić u osmatračnici **na Floki**. 4. Nj. K. V. Prestolonaslednik, Komandant i Načelnik Štaba **Šumadijske Divizije** na Katunce. 5. Nj. K. V. Prestolonaslednik **stiže na položaj 11. puka** i odlikuje predložene vojnike. 6. Nj. K. V. Prestolonaslednik **u razgovoru** sa vojvodom Stepanovićem. 7. Nj. K. V. Prestolonaslednik u pratnji pukovnika J. Kostića obilazi **sektor Livade.**

1. S. A. R. le Prince héritier avec sa suite sur les positions de **la Division Morava.** 2. S. A. **le Prince Djordje** et le **colonel Terzić.** 3. S. A. R. le Prince héritier Aleksandar et le Voivode Mišić sur un point d'observation **à Floka.** 4. S. A. R. le Prince héritier, commandant et chef de l'Etat-Major Général de **la Division Šumadijska** sur les positions. 5. S. A. R. se rend sur **les positions du 11me régiment** et décore les soldats. 6. S. A. R. le Prince héritier **en entretien** avec le Voïvode Stepanović. 7. S. A. R. le Prince héritier accompagné du colonel J. Kostić visite **le secteur de Livade.**

1. H. R. H. the Crown-Prince with his suite on the position of the **Morava Division.** 2. H. H. **Prince** Djordje and colonel **Tersić.** 3. H. R. H. the Crown-Prince Aleksandar and Fieldmarshal Mišić on the point of observation **at Floka.** 4. H. R. H. the Crown-Prince, Commander and Chief of the General Staff of the **Šumadijska Division,** on the position. 5. H. R. H. the Crown-Prince comes into **the position of the 11th regiment** to bestow decorations on the soldiers proposed for them. 6. H. R. H. the Crown-Prince **in conversation** with Fieldmarshal Stepanović. 7. H. R. H. the Crown-Prince accompanied by Colonel J. Kostić visits the **sektor Livade.**

1. Војвода **Степановић** и **Бојовић са командантима дивизија** споразумевају се са Катунца о наступним правцима преко Котке, Кравице и Козјака.

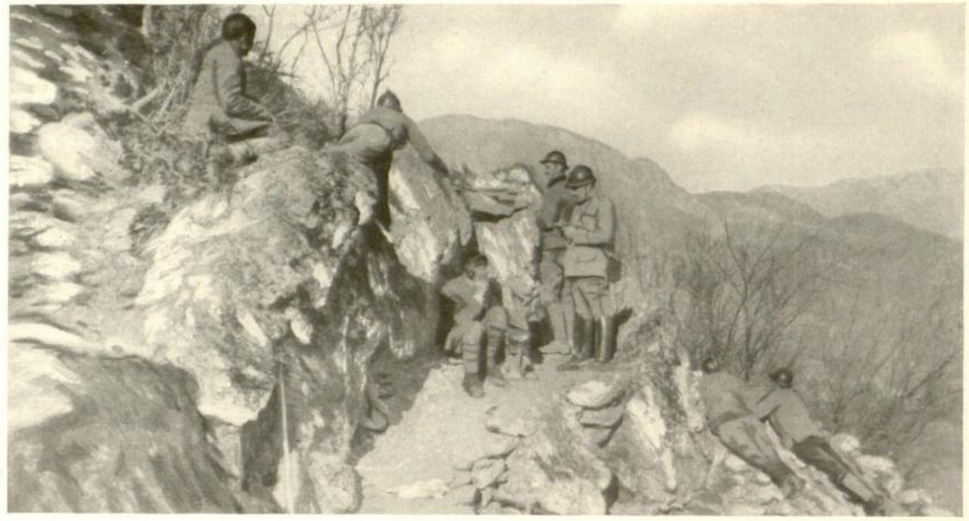

2. **Писање извештаја** код телефонске станице на положају.

3. **Заузети бугарски ровови** на репу Сокола.

4. **Митраљеско оделење се укопава.**

5. **Артилеријски официри** осматрају падање зрна.

6. **Ж. Павловић,** командант Шумадијске Дивизије, указује на наступни правац Мемедов Рид и Соколац.

7. **Енглески опсадни топ** бомбардује Ветреник са Пожара.

1. Vojvoda **Stepanović** i **Bojović sa komandantima divizija** sporazumevaju se sa Katunca o nastupnim pravcima preko Kotke, Kravice i Kozjaka. 2. **Pisanje izveštaja** kod telefonske stanice na položaju. 3. **Zauzeti bugarski rovovi** na repu Sokola. 4. **Mitraljesko odelenje se ukopava.** 5. **Artilerijski oficiri** osmatraju padanje zrna. 6. **Ž. Pavlović**, komandant Šumadijske Divizije, ukazuje na nastupni pravac Memedov Rid i Sokolac. 7. **Engleski opsadni top** bombarduje Vetrenik sa Požara.

1. Voïvode **Stepanović** et **Bojović avec les commandants des divisions** discutent de Katunac les directions des attaques sur Kotka, Kravica et Kozjak. 2. Une **communication écrite** sur la position auprès du téléphone. 3. **Les tranchées bulgares forcées** à la fin de Sokol. 4. Une **section de mitrailleuses en train de s'enterrer.** 5. **Les officiers d'artillerie** en train d'observer les effets des projectiles. 6. **Ž. Pavlović,** commandant de la division Šumadija montre la direction de l'attaque sur Memedov Rid et Sokolac. 7. **Les canons de forteresse anglais** bombardent Vetrenik de Požar.

1. Fieldmarshal **Stepanović** and **Bojović** with **the commandants of the Division** confer from Katunac as to the direction of the attack via Kotka, Kravica and Kozjak. 2. **Writing a despatch** at a telephone station on the position. 3. **The forced Bulgarian trenches** at the bottom of Sokol. 4. A **mitrailleuse section** digging in. 5. **Artillery officers** watching the effects of the shells. 6. **Ž. Pavlović,** commandant of the Šumadija division points out the direction of the attack above Memedov Rid and Sokolac. 7. **The English fortress guns** bombard Vetrenik from Požar.

Судбоносно решавање пробоја Солунског Фронта.
Sudbonosno rešavanje proboja Solunskog Fronta.

La décision du perecement du front de Salonique, qui aura une importance enorme pour terminer la guerre.
The fateful decision as to the breaking through of the Salonica front.

1. Њ. К. В. Престолонаследник и Франше Депере **полазе на Флоку.**

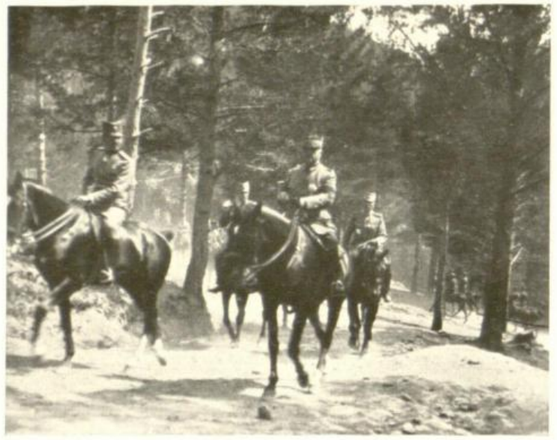

2. Њ. К. В. Престолонаследник и Франше Депере **на путу за Флоку.**

3. Њ. К. В. Престолонаследник **дочекује наше три војводе** позване на договор.

4. Њ. К. В. Престолонаследник, генерал Франше Деспере, војвода Мишић и Степановић **решавају са Флоке судбоносни пробој Солунског Фронта.**

5. Њ. К. В. Престолонаследник и Франше Деспере **третирају план напада.**

6. **Повратак са Флоке** по закљученој одлуци за напад.

1. Nj. K. V. Prestolonaslednik i Franchet d'Espérey **polaze na Floku**. 2. Nj. K. V. Prestolonaslednik i Franchet d'Espérey **na putu za Floku.** 3. Nj. K. V. Prestolonaslednik **dočekuje naše tri vojvode** pozvane na dogovor. 4. Nj. K. V. Prestolonaslednik, general F. d'Espérey, vojvoda Mišić i Stepanović **rešavaju sa Floke sudbonosni proboj Solunskog Fronta.** 5. Nj. K. V. Prestolonaslednik i Franchet d'Espérey tretiraju **plan napada.** 6. **Povratak sa Floke** po zaključenoj odluci za napad.

1. S. A. R. le Prince héritier et le général Franchet d'Espérey partent pour **se rendre à Floka.** 2. S. A. R. le Prince héritier et Franchet d'Espérey **en chemin pour Floka.** 3. S. A. R. le Prince héritier **reçoit trois Voïvodes,** appelés pour un conseil. 4. S. A. R. le Prince héritier, le général Franchet d'Espérey, Voïvode Mišić et Stepanović **se consultent pour prendre une dernière décision concernant le percement du front de Salonique.** 5. S. A. R. le Prince héritier discute avec Franchet d'Espérey **le plan de l'attaque.** 6. **Retour de Floka** après la fin de la conférence et après les décisions prises sur le plan de l'attaque.

1. H. R. H. the Crown-Prince and Franchet d'Espérey **depart for Floka.** 2. H. R. H. the Crown-Prince and Franchet d'Espérey **on the way to Floka.** 3. His R. H. the Crown-Prince receives **three Fieldmarshals** invited by him to a conference. 4. H. R. H. the Crown-Prince, Franchet d'Espérey and Fieldmarshal Mišić and Stepanović **consult together about the fateful decision to break through the Salonica front.** 5. H. R. H. the Crown-Prince consults with Franchet d'Espérey about **the plan of attack.** 6. **Return from Floka** after the termination of the conference and the decision as to the plan of attack.

Њ. К. В. Престолонаследник на положајима. Nj. K. V. Prestolonaslednik na položajima. S. A. R. le Prince héritier sur la position. H. R. H. the Crown-Prince on position.

1. Њ. К. В. Престолонаследник **у разговору** са пуковником К. Смиљанићем.

2. Њ. К. В. Престолонаследник и војвода Мишић **на осматрачници I. Армије.**

3. Флока. Њ. К. В. Престолонасл. са Министром Војним Терзићем **посматра положаје.**

4. Њ. К. В. Престолонаследник **са Флоке** врши осматрање.

5. Кајмакчелан. Њ. К. В. Престолонаследник **прелази преко ранијих непријатељских ровова.**

6. Њ. К. В. Престолонаследник **на положају Дринске Дивизије.**

7. Њ. К. В. Престолонаследник **код Коњичке Дивизије.**

8. Њ. К. В. Престолонаследник **на Катунцу код Шумадијске Дивизије.**

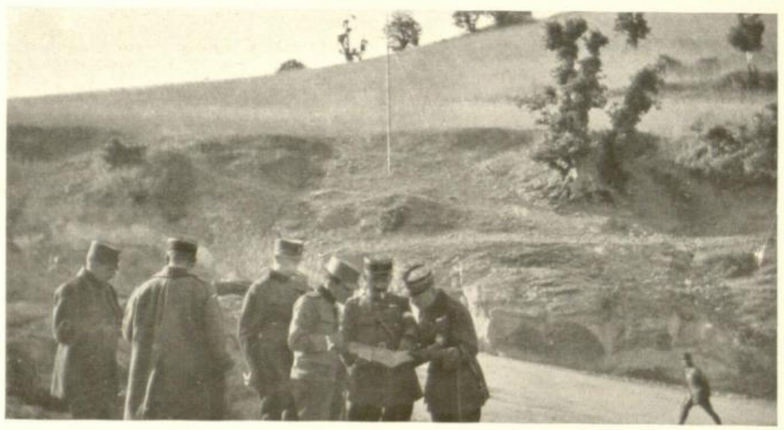

9. Њ. К. В. Престолонаследник **извештава се о стању француских трупа.**

1. Nj. K. V. Prestolonaslednik **u razgovoru** sa pukovnikom K. Smiljanićem. 2. Nj. K. V. Prestolonaslednik i Vojvoda Mišić **na osmatračnici I. Armije.** 3. Floka Nj. K. V. Prestolonaslednik sa Ministrom Vojnim Terzićem **posmatra položaje.** 4. Nj. K. V. Prestolonaslednik **sa Floke** vrši osmatranje. 5. Kajmakčelan Nj. K. V. Prestolonaslednik **prelazi preko ranijih neprijateljskih rovova.** 6. Nj. K. V. Prestolonaslednik **na položaju Drinske Divizije.** 7. Nj. K. V. Prestolonaslednik **kod Konjičke Divizije.** 8. Nj. K. V. Prestolonaslednik na Katuncu **kod Šumadijske Divizije.** 9. Nj. K. V. Prestolonaslednik izveštava se **o stanju francuskih trupa.**

1. S. A. R. **le Prince héritier en entretien** avec le colonel K. Smiljanić. 2. S. A. R. le Prince héritier et le Voïvode Mišić **sur le point d'observation de la 1re armée.** 3. Floka. S. A. R. le Prince héritier **observe les positions** ensemble avec le ministre de la guerre Terzić. 4. S. A. R. le Prince héritier observe les positions ennemies **de Floka.** 5. Kajmakčelan. S. A. R. le Prince héritier **passe par dessus les anciennes tranchées ennemies.** 6. S. A. R. le Prince héritier **à la position de la division Drina.** 7. S. A. R. le Prince héritier **près de la division de Cavalerie.** 8. S. A. R. le Prince héritier **à Katunac près de la division Šumadija.** 9. S. A. R. le Prince héritier prend des renseignements **sur la situation des troupes françaises.**

1. H. R. H. **the Crown-Prince in conversation** with Colonel K. Smiljanić. 2. H. R. H. the Crown-Prince and Field-marshal Mišić **on the 1st Army's point of observation.** 3. Floka. H. R. H. the Crown-Prince with the minister of war Terzić **observes the positions.** 4. H. R. H. the Crown-Prince observes the positions **from Floka on.** 5. Kajmakčelan. H. R. H. the Crown-Prince walks **across the enemies' former trenches.** 6. H. R. H. the Crown-prince on the **position of the Drina Division.** 7. H. R. H. the Crown-Prince **at the Cavalry Division.** 8. H. R. H. the Crown-Prince **on Katunac at Šumadia Division.** 9. H. R. H. the Crown-Prince enquires about **the situation of the french troops.**

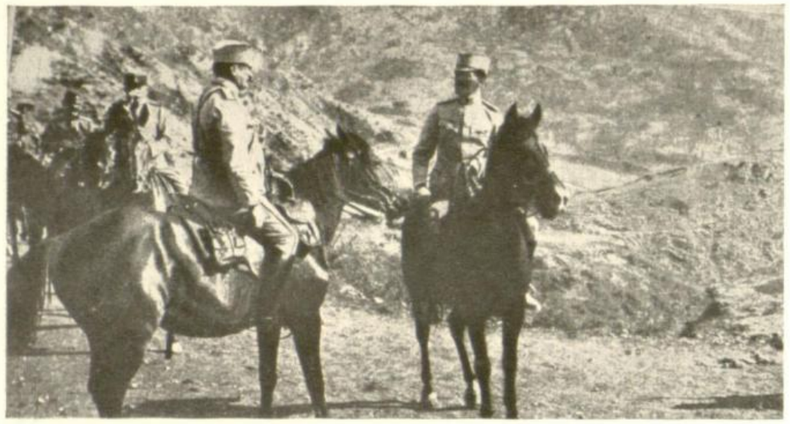

1. Долазак Њ. К. В. Престолонаследника на положај **Чегањска планина**.

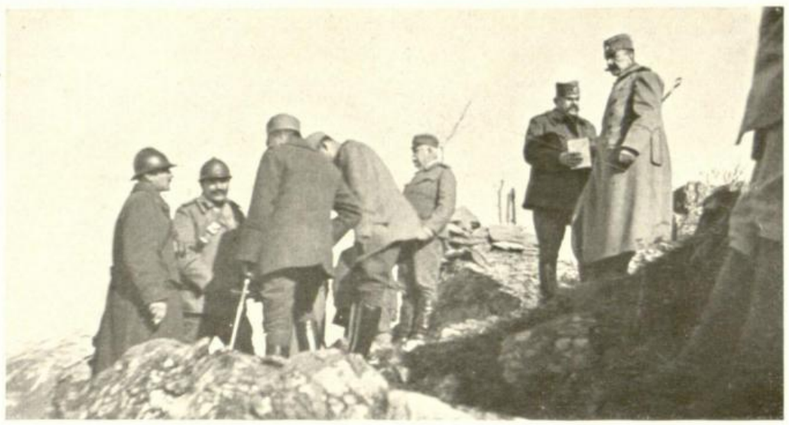

2. Војвода Бојовић и Степановић са дивизијским командантима на Катунцу **расправљају питање пробоја.**

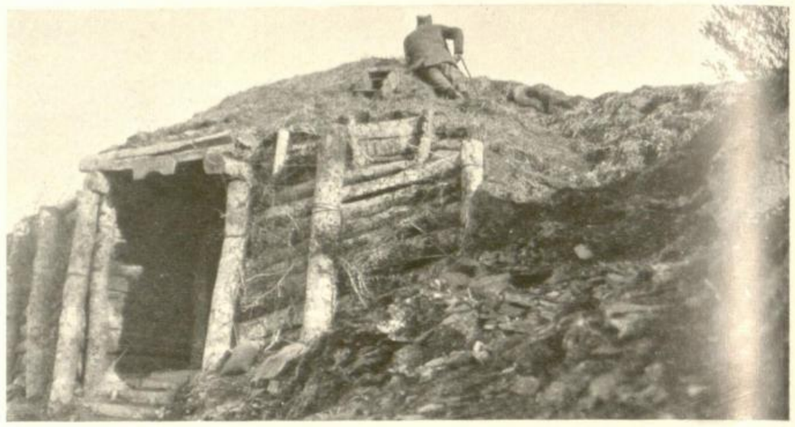

3. Ж. Павловић, изнад своје **виле „Победе“** врши осматрање.

4. Њ. К. В. Престолонаследник са положаја Моравске Дивизије посматра **дејство наше артилерије.**

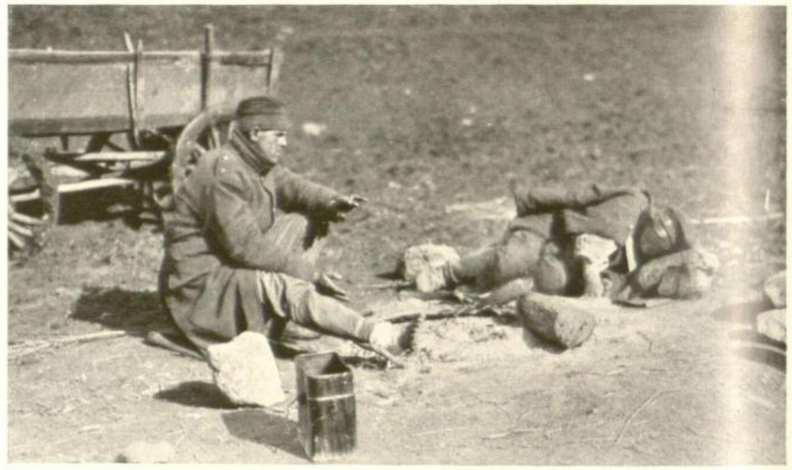

5. Наш рањеник **крај ватре** са заробљеним Бугарином.

6. Заробљени Бугари **пред евакуацијом.**

1. Dolazak Nj. K. V. Prestolonaslednika na položaj **Čeganjska planina.** 2. Vojvode Bojović i Stepanović, sa divizijskim komandantima na Katuneu, **raspravljaju pitanje proboja.** 3. Ž. Pavlović, iznad svoje **vile „Pobede“** vrši osmatranje. 4. Nj. K. V. Prestolonaslednik sa položaja Moravske Divizije posmatra **dejstvo naše artilerije.** 5. Naš ranjenik **kraj vatre** sa zarobljenim Bugarinom. 6. Zarobljeni Bugari **pred evakuacijom.**

1. Arrivée de Son Altesse le Prince héritier **à la position Čeganjska planina.** 2. Le Voïvode Stepanović et Bojović traitent avec les commandants de division à Katunac **la question du percement du front.** 3. Ž. Pavlović en observation dans sa **villa «Pobeda»** (la victoire). 4. S. A. R. le Prince héritier observe de la position Morava les **effets de notre artillerie.** 5. Notre blessé **près du feu.** A côté de lui est couché un prisonnier bulgare. 6. Les prisonniers bulgares **peu de temps avant l'évacuation.**

1. Arrival of H. R. H. the Crown-Prince **on the Čeganjska Mountain position.** 2. Fieldmarshal Stepanović and Bojović with commandants of the Division on Katunac consult **about breaking through the enemies front.** 3. Ž. Pavlović on observation above his **villa "Popeda"** (Victory). 4. H. R. H. the Crown-Prince **observes the action of our artillery** from the position of the Morava Division. 5. Our wounded **beside the fire,** beside them lies a Bulgarian prisoner. 6. The Bulgarian prisoners **shortly before evacuation.**

Њ. К. В. Престолонаследник за време борбе. Nj. K. V. Prestolonaslednik za vreme borbe. S. A. R. le Prince héritier pendant le temps du combat. H. R. H. the Crown-Prince during the battle.

1—3. Њ. К. В. Престолонаследник Александар, **неуморно је летео са положаја на положај** и за време одсудних бојева налазио се код трупа на најважнијој тачци.

4. **Н. Пашић и војвода Степановић** на фронту Моравске Дивизије.

5. **Једна врло добро маскирана осматрачница** на фронту Моравске Дивизије.

6. Њ. К. В. Престолонаследник и Војвода Мишић **са Грунишког Виса** (Фронт Моравске Дивизије) посматрају дејство наше артилерије.

1—3. Nj. K. V. Prestolonaslednik Aleksandar, **neumorno je leteo sa položaja na položaj** i za vreme odsudnih bojeva nalazio se kod trupa na najvažnijoj tački. 4. **N. Pašić i vojvoda Stepanović** na frontu Moravske Divizije. 5. **Jedna vrlo dobro maskirana osmatračnica** na frontu Moravske Divizije. 6. Ni. K. V. Prestolonaslednik i Vojvoda Mišić sa **Gruniškog Visa** (Front Moravske Divizije) posmatraju dejstvo naše artilerije.

1—3. S. A. R. le Prince héritier **infatigable vole continuellement d'une position à l'autre** et pendant les combats se trouve toujours parmi les troupes aux points les plus importants. 4. **N. Pašić et le Voïvode Stepanović** sur le front de la Division Morava. 5. Un point d'observation **très bien masqué** sur le front de la Division Morava. 6. S. A. R. le Prince héritier et le Voïvode Mišić sur le front de la Division Morava observent les effets de notre artillerie **de Gruniški-Vis.**

1—3. H. R. H. the Crown-Prince **hastens untiringly from one position to another** and during the battle was constantly with the troops at the most important places. **4. N. Pašić and Fieldmarshal Stepanović** on the Morava Division front. 5. A **very well disguised point** of observation on the Morava Division front. 6. H. R. H. the Crown-Prince and Fieldmarshal Mišić, from **Gruniški Vis** (Morava Division front) watch the effect of our artillery.

1. **Пољски топови** на положајима.

2. **Енглески пољски топови** у дејству.

3. **Спорометни брдски топ** у дејству.

4. **Изношење муниције** за батерију на положају.

5. **Промена мете** код спорометног топа.

6. **Попуна муниције** после борбе.

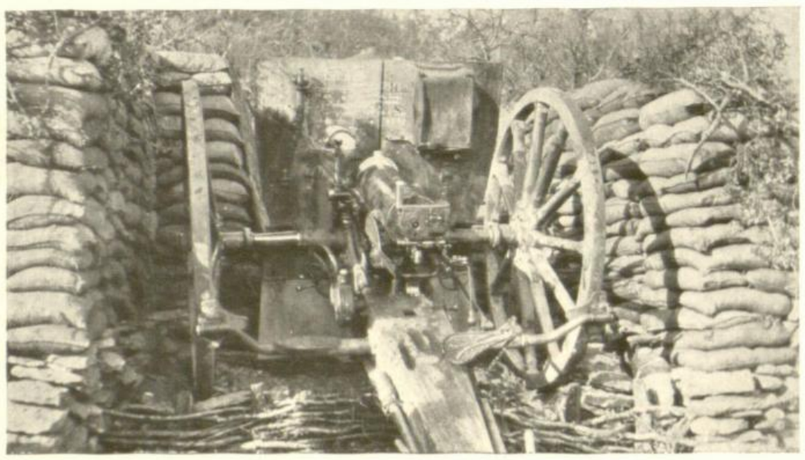

7. Пољска батерија **под Ковилом.**

8. Пољски топ **у сигурном заклону** на положају.

9. Брдски топ **на Јелаку.**

1. **Poljski topovi** na položajima. 2. **Engleski poljski topovi** u dejstvu. 3. **Sporometni brdski top** u dejstvu. 4. **Iznošenje municije** za bateriju na položaju. 5. **Promena mete** kod sporometnog topa. 6. **Popuna municije** posle borbe. 7. Poljska baterija **pod Kovilom.** 8. Poljski top **u sigurnom zaklonu** na položaju. 9. Brdski top **na Jelaku.**

1. **Les canons de campagne** sur les positions. 2. **Canons de campagne anglais** en action. 3. **Les canons de montagnes** (vieux système) en action. 4. **Transport des munitions** aux batteries sur les positions. 5. **Changement de but** d'un canon (vieux système). 6. **On complète les munitions** après le combat. 7. Les canons de batterie de campagne **à Kovil.** 8. **Un canon de campagne en abri** sûr, sur une position. 9. Les canons de montagne **à Jelak.**

1. **Field-guns** on position. 2. **British field-guns** whilst firing. 3. **Mountain-guns** (old system) in action. 4. Carrying **munition** to the battery on the position. 5. **Change of range** with a gun of the old system. 6. Supplementing **munition** after the battle. 7. The field battery's gun **at Kovil.** 8. A **field-gun in safe cover** on the position. 9. Mountain-gun on **Jelak.**

1. Хаубица **под Ковилом**. (Фронт Шумадијске Дивизије.

2—3. **Француске 155 мм. тешке хаубице** у дејству са Ветреника (Фронт Шумад. Див.)

4. **Пуњење топова** највећих калибара са гранатама.

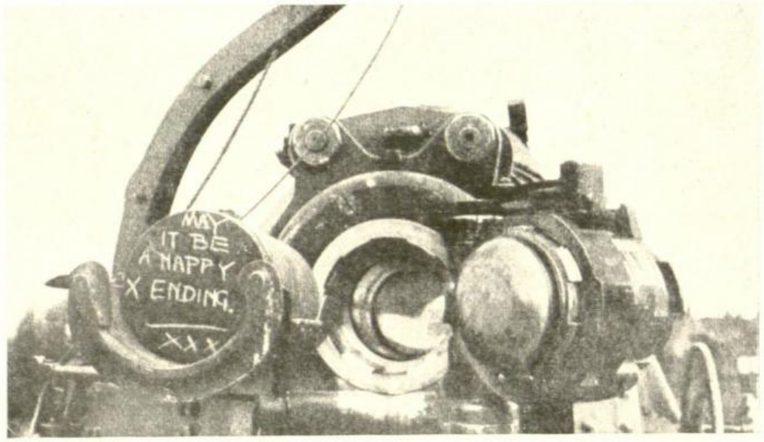

5. **Тешка граната** пред затварачем топа.

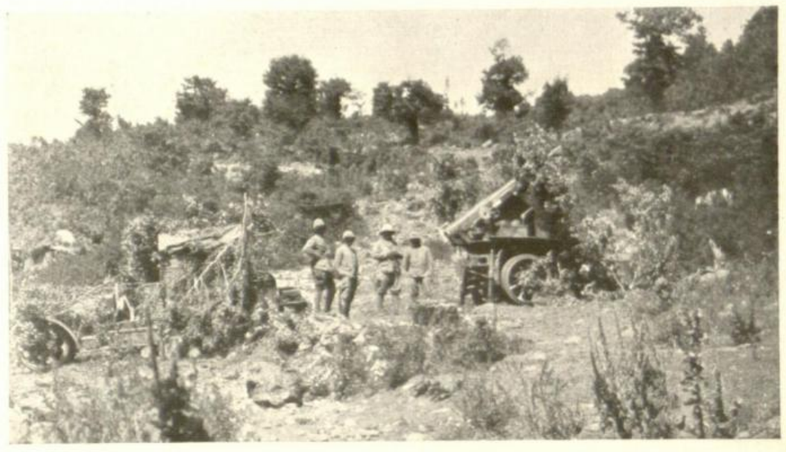

6. **Против аероплански топ** на аутомобилском постољу.

7. Довлачење на положаје **далеко-метних морских топова.**

8. Аустро-угарски **мерзер.**

1. Haubica **pod Kovilom** (Front Šumadijske Divizije). 2—3. **Francuske 155 mm teške haubice** u dejstvo sa Vetrenika (Front Šumadijske Divizije). 4. **Punjenje topova** najvećih kalibara sa granatama. 5. **Teška granata** pred zatvaračem topa. 6. **Protiv aeroplanski top** na automobilskom postolju. 7. Dovlačenje na položaje **daleko-metnih morskih topova.** 9. Austro-ugarski **merzer.**

1. Un obusier **à Kovil** (Front de la Division Šumadija). 2—3. **Un gros canon obusier français du calibre 155 mm** en action à Vetrenik (Front de la Division Šumadija). 4. Les canons des plus gros calibres **sont chargés** de leurs obus. 5. **Les lourds obus** devant la fermeture du canon. 6. **Un canon** contre avion **sur un chassis d'auto.** 7. **Passage des lourds canons marine** à longue portée sur les positions. 8. **Un mortier** autrichien-hongrois.

1. Howitzer **below Kovil** (Šumadija Division front). 2 — 3. **French 155 mm heavy howitzer** in action at Vetrenik (Šumadija Division front). 4. **Loading guns** of the largest calibre with shell. 5. **Heavy shell** bevore the breech closing mechanism. 6. A **gun on an automobile** gun carriage against aeroplanes. 7. Appearance of far-reaching **naval guns** on the position. 8. An austro-hungarian **mortar.**

Осматрање непријатеља. Osmatranje neprijatelja. En observation de l'ennemi. Observing the enemy.

1. **Артилеријски официри** на осматрачници.

2. **Узајамно споразумевање** наших и француских дивизијских команданата.

3. Командант Моравске дивизије посматра **повлачење Бугара** према селу Горничеву.

4. Пешадија истакнуте тачке принуђује противника **да се развије.**

1. **Artilerijski oficiri** na osmatračnici. 2. **Uzajamno sporazumevanje** naših i francuskih divizijskih komandanata. 3. Komandant Moravske Divizije posmatra **povlačenje Bugara** prema selu Gorničevu. 4. Pešadija istaknute tačke prinudjuje protivnika **da se razvije.** 5. **Na osmatračnici** Moravske Divizije za vreme borbe. 6. Komandant Moravske Divizije **posmatra razvoj borbe.**

5. **На осматрачници** Моравске Дивизије за време борбе.

1. **Officiers d'artillerie** sur un point d'observation. 2. **Accord réciproque** entre les commandants de division français et les nôtres. 3. Le commandant de la Division Morava regarde **la retraite des troupes bulgares** vers le village de Gorničevo. 4. L'infanterie d'un point exposé **force l'ennemi à se développer** pour le combat. 5. **Sur les points d'observation** de la Division pendant le temps des combats. 6. Le commandant de la Division Morava **observe le développement du combat.**

6. Командант Моравске Дивизије **посматра развој борбе.**

1. **Artillery officers** on the points of observation. 2. **Mutual understanding** between French and our divisional commandants. 3. Commandant of the Morava Division observes the **retreat of the Bulgarians** to the Village Gorničevo. 4. Infantry on an exposed position **forces the enemy to deploy.** 5. **On the point of observation** of the Morava Division during fighting. 6. Commandant of Morava Division **watches the development** of the battle.

Наше трупе у наступу и у борби. Naše trupe u nastupanju i u borbi. Nos troupes en train d'avancer et combattant. Our troops proceeding and fighting.

1. **Предње одељење у покрету** са задатком да открије противника.

2. Предње одељење **подилази непријатељском положају.**

3. Митраљеско одељење прикривено иза гребена **очекује појаву противника.**

4. Предње одељење на истакнутој тачци отвара ватру и **принуђава противника да се развије.**

5. Командант отсека **прати развијање својих трупа.**

1. **Prednje odelenje u pokretu** sa zadatkom da otkrije protivnika. 2. Prednje odelenje **podilazi neprijateljskom položaju.** 3. Mitraljesko odelenje prikriveno iza grebena **očekuje pojavu protivnika.** 4. Prednje odelenje na istaknutoj tački otvara vatru i **prinudjava protivnika da se razvije.** 5. Komandant otseka **prati razvijanje svojih trupa.**

1. **Une avant-garde en marche** avec la mission de rendre compte exactement des positions de l'ennemi et de ses forces. 2. Avant-garde **tout près des positions** ennemies. 3. Une section de mitrailleuse cachée derrière un talus **épie l'arrivée de colonnes ennemies.** 4. Une avant-garde sur un point exposé tire et force ainsi l'ennemi **à se développer.** 5. Le commandant d'un secteur **observe le développement** de ses troupes.

1. **Van-guard proceeding** with orders to establish the exact position and the strength of the enemy. 2. Van-guard **in the immediate neighbourhood** of the enemy's position. 3. Mitrailleuse section behind the slope, **awaits the appearance of the hostile lines.** 4. Van-guard on an exposed point, fires and thus forces the enemy **to deploy.** 5. Commandant of the sektor **watches the deployment** of his troops.

1. Артилеријски официри у стрељачким рововима **управљају ватром топова.**

2. Фронт Шумадијске Дивизије. — Митраљез **дејствује из заклона.**

3. Наше трупе **подпуштају противника** да приђе ближе.

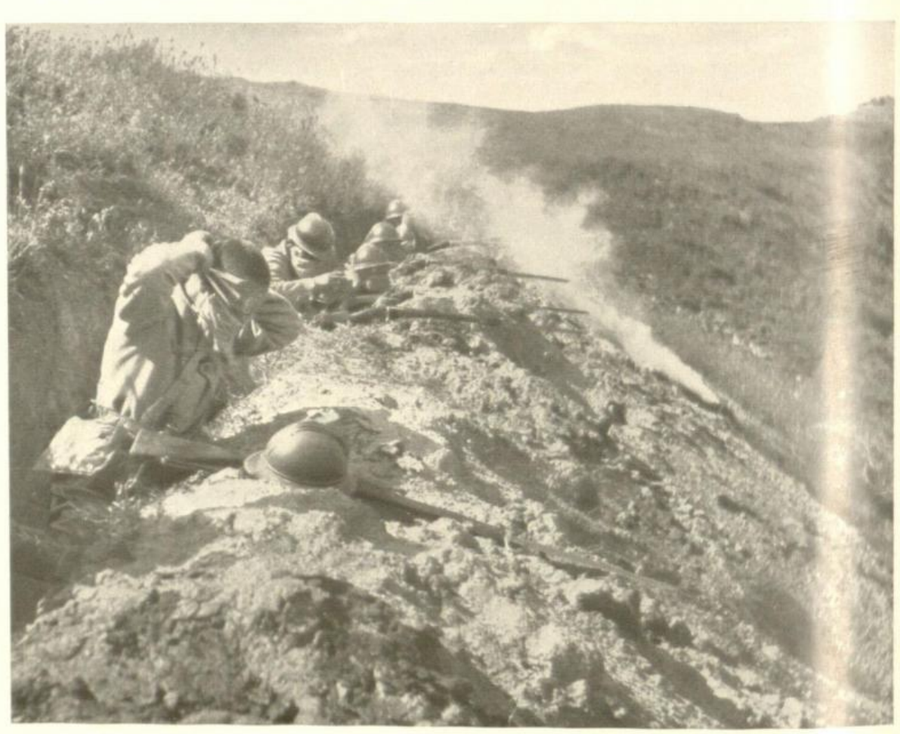

4. Непријатељ дејствује **гасовима** — војници навлаче **маске.**

1. Artilerijski oficiri u streljačkim rovovima **upravljaju vatrom topova.** 2. Front Šumadijske Divizije. — Mitraljez **dejstvuje iz zaklona.** 3. Naše trupe **podpuštaju protivnika** da pridje bliže. 4. Neprijatelj dejstvuje **gasovima** — vojnici navlače **maske.**

1. Officiers d'artillerie **dirigent le feu des canons** des tranchées. 2. Les mitrailleuses de la Division Šumadija **tirent de leurs abris.** 3. Nos troupes **laissent approcher l'ennemi.** 4. L'ennemi fait partir **des gaz** sur nous. — **les masques contre les gaz** sont mis par les soldats.

1. Artillery officers **direct gun firing** from the trenches. 2. At Šumadija Division front **the mitrailleuses fired from under cover.** 3. Our troops **allow the enemy** to approach. 4. The enemy set **poisonous gases** in action. **Gas masks** are employed.

Митраљези и пешадија у борби. Mitraljezi i pešadija u borbi. Les mitrailleuses et l'infanterie en action. Mitrailleuses and infantry in action.

1. Наше трупе **у поново заузетим рововима.**

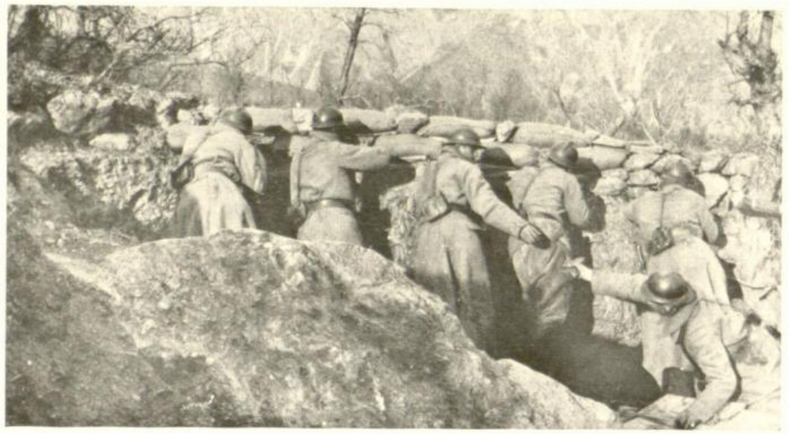

2. **Попуна муниције** у самој борби.

3. Митраљези **подпуштају пртивника** на ближе одстојање.

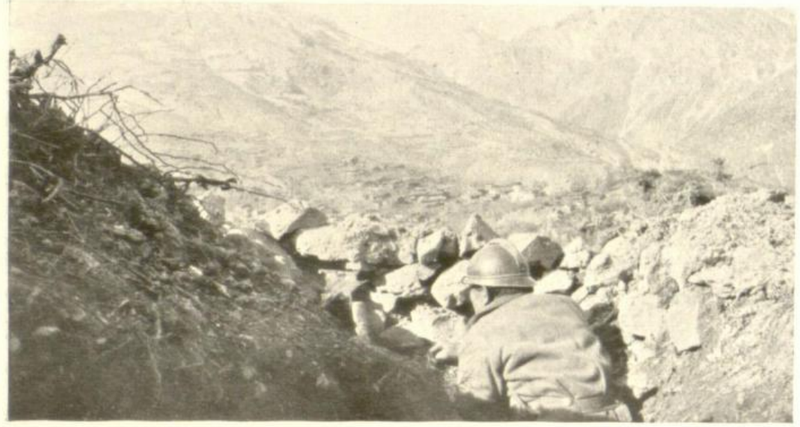

4. Осматрач **према селу Зборском.**

5. Патроле **откривају противника.**

6. Митраљези 10. пука под Голим Билом у дејству **на противника који се повлачи.** (Phot. Korunović).

1. Naše trupe **u ponovo zauzetim rovovima.** 2. **Popuna municije** u samoj borbi. 3. Mitraljezi **podpuštaju protivnika** na bliže odstojanje. 4. Osmatrač **prema selu Zborskom.** 5. Patrole **otkrivaju protivnika.** 6. Mitraljezi 10. puka pod Golim Bilom u dejstvu **na protivnika koji se povlači.**

1. Nos troupes dans **abris reconquis.** 2. **Renfort des munitions** pendant le temps des combats. 3. Une section de mitrailleuses **laisse approcher l'ennemi.** 4. Point d'observation vis-à-vis **du Village Zborsko.** 5. Une patrouille d'avant-garde **annonce l'ennemi.** 6. Les soldats servant les mitrailleuses du 10me régiment à Gola Bilo en action **contre l'ennemi qui se retire.**

1. Our troops in **regained cover.** 2. **Renewing of munition** during the fighting. 3. The mitrailleuses **allow the enemy** to approach. 4. Point of observation opposite **the village of Zborsko.** 5. Van-guard patrol **reports the sight of the enemy.** 6. Mitrailleuses of the 10th regiment under Golo Bilo in action **against the retreating enemy.**

Панорама Солунских положаја. Panorama Solunskih položaja. Le panorama des positions de Salonique. The panorama of the Salonica position.

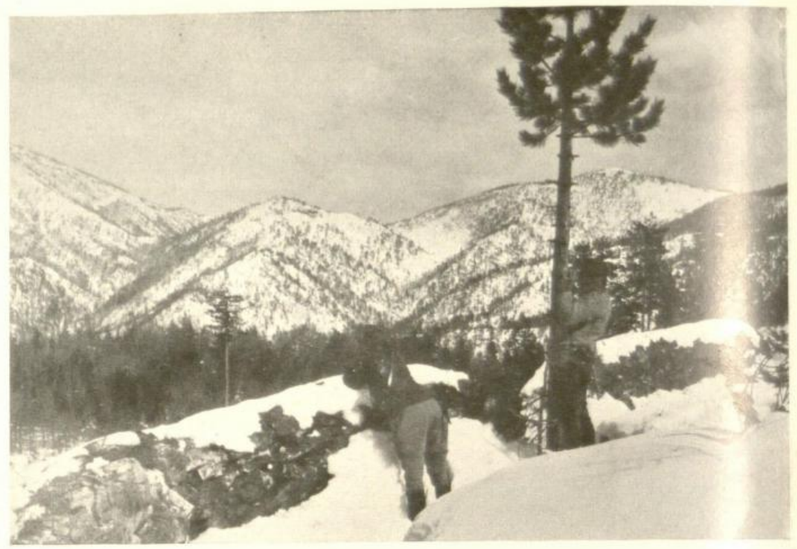

1—3. Један **део наших положаја на Солунском Фронту,** покривени снегом и то: Командантов вис, Безимена коса, Веза, Љубин вис, Ставрин вис и огранци Флоке.

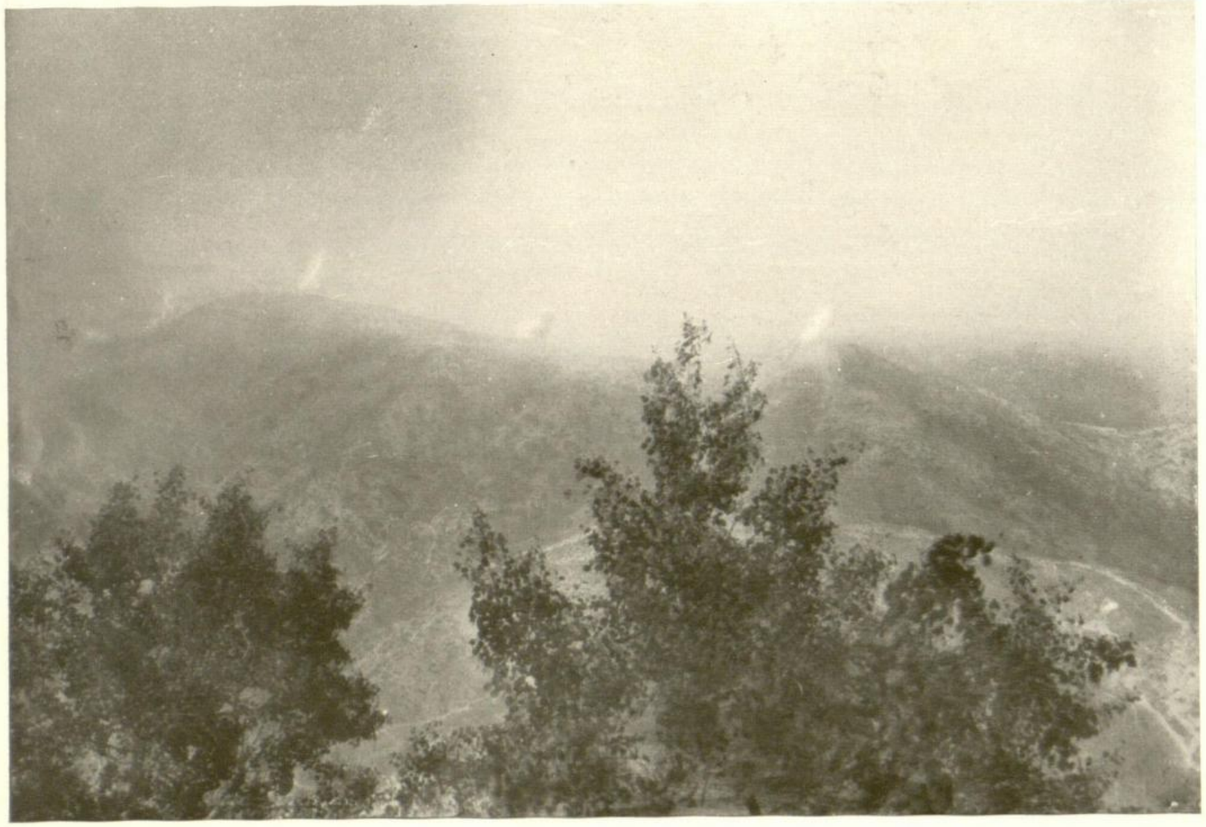

4—5. Солунска офанзива. Нападу и кретању пешадије **претходила је ураганска ватра наше артилерије;** слика показује бомбардовање Сокола и Коте 1307.

1—3. Jedan **deo naših položaja na Solunskom Frontu, pokriven snegom** i to: Komandantov vis, Bezimena kosa, Veza, Ljubin vis, Stavrin vis i ogranci Floke. 4—5. Solunska ofanziva. Napadu i kretanju pešadije **prethodila je uraganska vatra naše artilerije,** slika pokazuje bombardovanje Sokola i Kote 1307.

1—3. **Une partie de nos positions de Salonique couvertes de neige.** Les commandantov Vis (1), Bezimena Kosa (2), Veza (3), Ljubin Vis (4), Stavrin Vis et la partie de Floka (6). 4—5. Pendant l'offensive de Salonique **notre artillerie ouvrit un feu de barrage contre les positions ennemies** avant l'avance et l'attaque de notre infanterie. L'image montre le bombardement de Sokol et la hauteur 1307.

1—3. **A part of our snow covered Salonica positions.** Commandantov Vis (1), Bezimena Kosa (2), Veza (3), Ljubin Vis (4), Stavrin Vis (5) and part of Floka (6). 4—5. The Salonica offensive before the advance and infantry attack, **a quick fire was opened against the enemy's position by our artillery.** The picture shows the bombardment of Sokol and the height 1307.

1. **Штаб I армије** посматра дејство наше артилерије са Јелака.

2. Аустријски осматрачи **на рачвастом дрвету.**

3. Немачки осматрачи **на исеченом дрвету.**

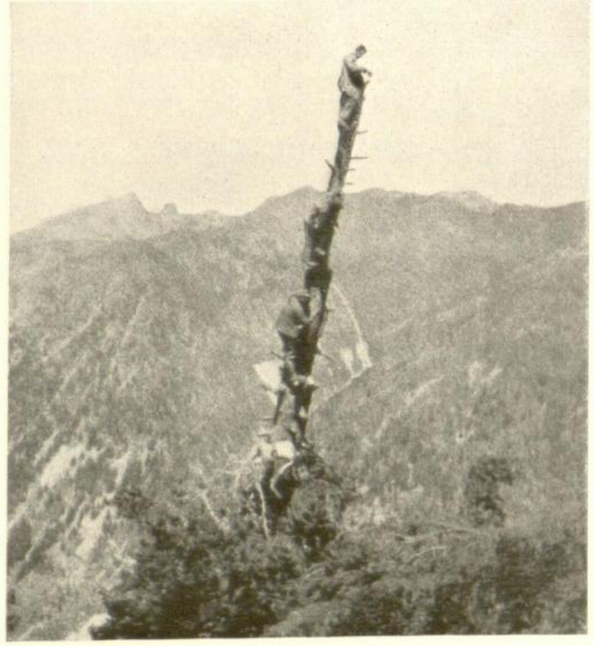

4. Непријатељски осматрачи **на врло високом сувом дрвету** и без грана.

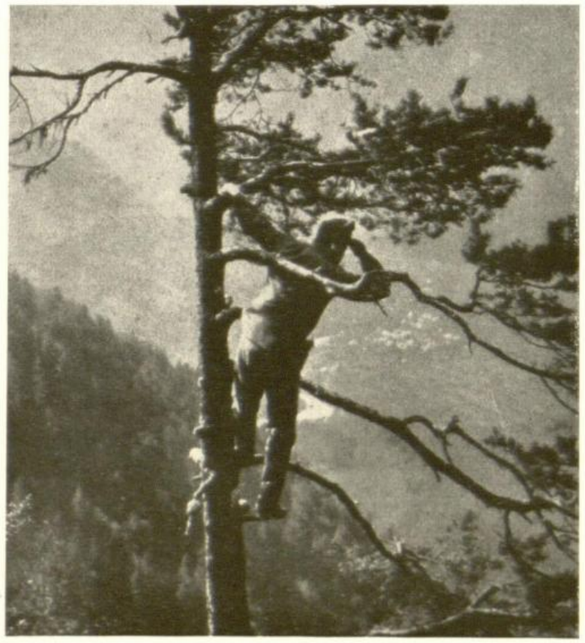

5. Аустријски осматрач **на гранатом дрвету.**

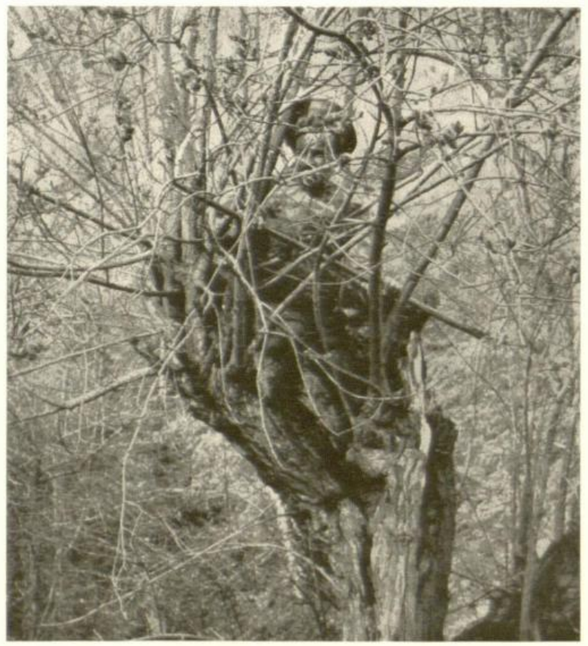

6. Руски осматрач **у стаблу дрвета.**

7. Апарати за **ослушивање аероплана** у ваздуху.

1. **Štab I armije** posmatra dejstvo naše artilerije sa Jelaka. 2. Austrijski osmatrači **na račvastom drvetu.** 3. Nemački osmatrači **na isečenom drvetu.** 4. Neprijateljski osmatrači **na vrlo visokom suvom drvetu** i bez grana. 5. Austrijski osmatrač **na granatom drvetu.** 6. Ruski osmatrač **u stablu drveta.** 7. Aparati za **oslušivanje aeroplana** u vazduhu.

1. **L'État-Major de la 1re armée** observe de Jelak l'effet de notre artillerie. 2. Les observateurs autrichiens **sur un arbre à deux branches.** 3. Les observateurs allemands **sur un arbre coupé.** 4. Les observateurs ennemis **sur un arbre très haut** et sans branches. 5. Un observateur autrichien sur un arbre rempli de branches. 6. Un observateur russe **dans un tronc d'arbre.** 7. Un appareil **pour écouter attentivement le vol des avions** dans les airs.

1. **General Staff Ist Army** watches the effect of our artillery from Jelak. 2. Austrian observation **on a two branched tree.** 3. German observers **on a hewn down tree.** 4. Hostile observers **on a very high and bare tree.** 5. Austrian observer **on a tree in full leaf.** 6. Russian observer **on the trunk of a tree.** 7. An apparatus **for listening to the flight** of aeroplanes in the air.

Испитивање заробљеника. Ispitivanje zarobljenika. Les renseignements des prisonniers de guerre. Questioning the prisoners of war.

1. На Катунцу. **Командант Шумадијске Дивизије, при испитивању** бугарског заробљеника.

2. Војници **са претстраже** хране заробљеног Бугарина.

3. Испитивање бугарских **заробљених официра.**

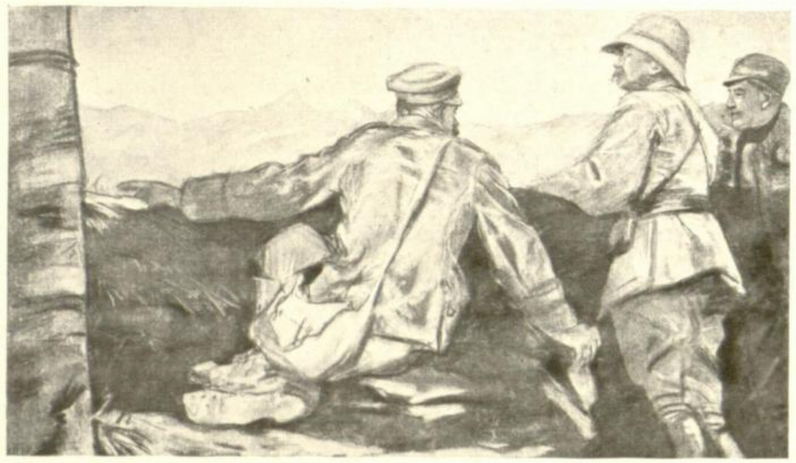

4. Бугарин заробљеник **показује места њихових батерија.**

5. **Испитивање** бугарских заробљеника.

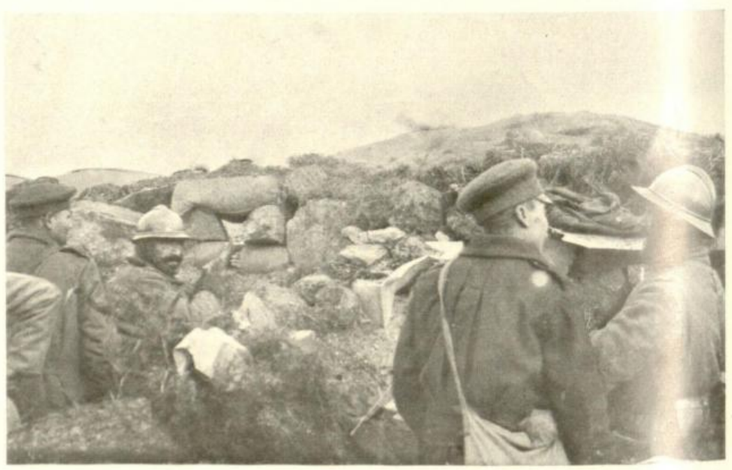

6. Бугарски заробљеници у нашим рововима **одмах по заробљавању.**

1. Na Katuncu. **Komandant Šumadijske Divizije, pri ispitivanju** bugarskog zarobljenika. 2. Vojnici **sa pretstraže** hrane zarobljenog Bugarina. 3. Ispitivanje bugarskih **zarobljenih oficira.** 4. Bugarin zarobljenik **pokazuje mesta njihovih baterija.** 5. **Ispitivanje** bugarskih zarobljenika. 6. Bugarski zarobljenici u našim rovovima **odmah po zarobljavanju.**

1. A Katunac. **Le commandant de la division Šumadija questionnant un prisonnier de guerre bulgare.** 2. Les **soldats d'avant-garde** donnent à boire et à manger à un prisonnier de guerre bulgare. 3. **Un officier bulgare,** prisonnier de guerre, est questionné. 4. Le prisonnier de guerre bulgare **montre les places des batteries bulgares.** 5. Les prisonniers de guerre bulgares **sont questionnés.** 6. Les prisonniers de guerre bulgares dans nos tranchées **peu de temps après avoir été fait prisonniers.**

1. At Katunac, the **Commandant of the Šumadija Division** questioning a Bulgarian prisoner. 2. **Soldiers on outpost duty** show hospitality to a Bulgarian prisoner. 3. **Questioning** Bulgarian officers-prisoners. 4. (Sketch.) Bulgarian prisoner **pointing out the position of Bulgarian batteries.** 5. **Questioning** Bulgarian prisoners. 6. Bulgarian prisoners in our trenches **immediately after having been taken captive.**

1—2. Наша пешадија, у своме наступању, скоковима **подилази непријатељском положају** на јуришно одстојање.

3. **Изношење тешких рањеника** из борбе по два на једној мазги.

4. **Пред последњим скоком,** наша пешадија отвара најјачу ватру.

5. Наша пешадија, **по заузећу непријатељског положаја,** гони га брзом паљбом.

1—2. Naša pešadija, u svome nastupanju, skokovima **podilazi neprijateljskom položaju** na jurišno odstojanje. 3. **Iznošenje teških ranjenika** iz borbe po dva na jednoj mazgi. 4. **Pred poslednjim skokom,** naša pešadija otvara najjaču vatru. 5. Naša pešadija, **po zauzeću neprijateljskog položaja,** goni ga brzom paljbom.

1—2. Notre infanterie dans une avance par bonds **se rapproche des positions ennemies** et prépare l'assaut final. 3. **Transport des soldats gravement blessés** hors de la ligne du combat. Un mulet transporte chaque fois deux blessés. 4. **Avant de faire le dernier bond** pour l'assaut final notre infanterie ouvre le feu le plus violent sur l'ennemi. 5. Notre infanterie **après avoir conquis la position** poursuit l'ennemi avec un feu de barrage.

1—2. Our infantry **approaches the hostile position** by rushes. 3. **Carrying severely wounded out of the line of battle** two on one mule. 4. To make a rush **before the final attack** our infantry opens up the quickest fire. 5. Our infantry **after having gained the position** pursues the enemy with quick firing.

Министар Председник **Н. Пашић са М. Драшковићем** и Војводом **Степановићем** посматрају са Тресине под Ветреником развој борбе **на фронту Шумадијске Дивизије.**

Ministar Predsednik **N. Pašić** sa **M. Draškovićem** i Vojvodom **Stepanovićem** posmatraju sa Tresine pod Vetrenikom razvoj borbe **na frontu Šumadijske Divizije.**

Premier Ministre **N. Pašić, M. Draškovic** et Voïvode **Stepanović** observent de Tresina le développement du combat **sur le front de la division Šumadija.**

Prime Minister **N. Pašić, M. Draškovic** and Fieldmarshal **Stepanović** observe the development of the battle from Tresina below Vetrenik, **on the front of the Šumadija Division.**

У наступању и борбе. U nastupanju i borbe. L'avance de nos troupes et le combat. On the advance and in battle.

1. Наша пешадија **у скоковима наступа** ка непријатељском положају. Група позади стрељачког низа носи митраљез.

2. Моменат када је стрељачки низ, после скока у трчећем кораку, прилегао и **брзом паљбом спрема јуриш.** Непријатељ нас туче и артилеријом, те трпимо велике губитке.

1. Naša pešadija **u skokovima nastupa** ka neprijateljskom položaju. Grupa pozadi streljačkog niza nosi mitraljez. 2. Momenat kada je streljački niz, posle skoka u trčećem koraku, prilegao i **brzom paljbom sprema juriš.** Neprijatelj nas tuče i artilerijom, te trpimo velike gubitke.

1. Notre infanterie **avance par bonds** vers les positions ennemies. Le groupe derrière les lignes apporte une mitrailleuse. 2. Le moment où un essaim de tirailleurs après avoir exécuté un bond en courant s'est jeté à terre et **prépare une attaque en ouvrant un feu de barrage.** L'ennemi tire sur nous avec son artillerie et pour cette raison nous cause de grandes pertes.

1. Our infantry **advances in rushes** to the hostile positions, the group behind the line of skirmishers brings a mitrailleuse with them. 2. The moment when the line of skirmishers carries out a rush in running and threw themselves down on the ground, **attacking by means of quick firing:** the enemy opens artillery fire on us, and causes heavy losses on our side.

И ако ова језовита фотографија **показује само једну тачку на Солунском Фронту,** снимљену одмах после борбе, она је довољна да укаже на **оне страховите жртве, које су овако прекривале све важније положаје,** по целокупној њиховој дужини и површини, а **којима је наш народ искупио Слободу и Уједињење,** и на тај начин **морем крви и безданом страдања исплатио завршни рачун грехова својих несложних предака.**

I ako ova jezovita fotografija **pokazuje samo jednu tačku na Solunskom Frontu** snimljenu odmah posle borbe, ona je dovoljna da ukaže na **one strahovite žrtve, koje su ovako prekrivale sve važnije položaje,** po celokupnoj njihovoj dužini i površini, **a kojima je naš narod iskupio Slobodu i Ujedinjenje,** i na taj način **morem krvi i bezdanom stradanja isplatio završni račun grehova svojih nesložnih predaka.**

Quoique cette photographie **ne montre qu'un point de front de Salonique,** pris tout de suite après la bataille, elle suffit pour donner une image **des nombreuses victimes, qui de cette manière ont couvert toutes nos positions importantes** dans toute leur étendue **et par lesquelles notre peuple a payé si cher la liberté et l'union** et de cette manière **a réparé par une mer de sang et d'innombrables supplices les fautes de ses aïeux désunis.**

Although this photograph only **shows one point of the Salonica front,** taken immediately after the battle, it is still sufficient to show **what awful sacrifices have been made to cover in this way all our most important positions** in their whole length and breadth, and **with what great sacrifices our people paid dearly** for the **freedom and the unity the final account of the faults of our disunited ancestors in a sea of blood and an abyss of torture.**

Коњица у борби. Konjica u borbi. La cavalerie en combat. Cavalry in battle.

1. **Коњица креће у гоњење** противника, који се повлачи.

2. **Коњица се развија у гоњењу** противника и заробљава читаве његове колоне; противничка артилерија још дејствује.

1. **Konjica kreće u gonjenje** protivnika, koji se povlači. 2. **Konjica se razvija u gonjenju** protivnika i zarobljava čitave njegove kolone; protivnička artilerija još dejstvuje.

1. **La cavalerie avance en poursuivant l'ennemi** qui se retire. 2. **La cavalerie se développe dans la poursuite de l'ennemi** et fait prisonniers toutes les colonnes. L'artillerie tire toujours sur elles.

1. **Cavalry advances** in pursuit of the fleeing enemy. 2. **Cavalry deploys in pursuit of the enemy** and takes the entire columns prisoner, hostile artillery continues shooting at them.

1. **Изглед бугарских ровова** после заузимања њихових положаја.

2. Напуштени **бугарски топови.**

3. Напуштена **бугарска батерија.**

4. **Заробљени Бугари** пред фронтом Моравске Дивизије

5. **Код** једног заробљеног бугарског топа.

6. На бугарском положају **после победе.**

1. **Izgled bugarskih rovova** posle zauzimanja njihovih položaja. 2. Napušteni **bugarski topovi.** 3. Napuštena **bugarska baterija.** 4. **Zarobljeni Bugari** pred frontom Moravske Divizije. 5. **Kod** jednog zarobljenog bugarskog topa. 6. Na bugarskom položaju **posle pobede.**

1. **Une des tranchées bulgares** après les avoir conquises. 2. **Les canons bulgares** abandonnés. 3. **Les batteries bulgares** abandonnées. 4. **Les prisonniers de guerre bulgares** sur le front de la Division Morava. 5. **Près** d'un canon bulgare conquis. 6. Sur une position bulgare **après notre victoire.**

1. **Aspect of Bulgarian trenches** after the taking of their positions. 2. Deserted **Bulgarian guns.** 3. Deserted **Bulgarian battery.** 4. **Bulgarian war-prisoners** on the front of the Morava Division. 5. **Beside** a conquered Bulgarian gun. 6. On a Bulgarian position **after our victory.**

Наше и противничке жртве. Naše i protivničke žrtve. Nos victimes et celles de nos ennemis. Our victims and those of the enemy.

1–2. **Лешеви изгинулих** противничких војника били су прекрили положаје.

3. **Сахрана** изгинулих Бугара и Немаца.

4. **Бугарски лешеви** на гребену положаја.

5. Пуни ровови **немачких лешева.**

6. **Наше жртве** на линији препрека, покошене противничким митраљезима.

1—2. **Leševi izginulih** protivničkih vojnika bili su prekrili položaje. 3. **Sahrana** izginulih Bugara i Nemaca. 4. **Bugarski leševi** na grebenu položaja. 5. Puni rovovi **nemačkih leševa.** 6. **Naše žrtve** na liniji prepreka, pokošene protivničkim mitraljezima.

1—2. **Les cadavres des soldats ennemis tombés** recouvrent en grande masse leurs positions. 3. **L'enterrement** des soldats bulgares et allemands tombés. 4. **Les cadavres des bulgares** tombés sur la crête de leurs positions. 5. Les tranchées pleines **de soldats morts allemands.** 6. **Nos victimes** dans les lignes de fils de fer barbelés fauchés par les mitrailleuses ennemies.

1—2. **The corpses of the fallen enemy** covered the ground thickly around the positions. 3. **The funeral** of fallen Bulgarians and Germans. 4. **Bulgarian dead** on the ridge of the position. 5. Trenches full of bodies of **fallen Germans.** 6. **Our victims** on the line of wire entanglements mown down by the enemy's mitrailleuses.

1. Типична слика изношења рањеника из борбене линије **у шаторском крилу.**

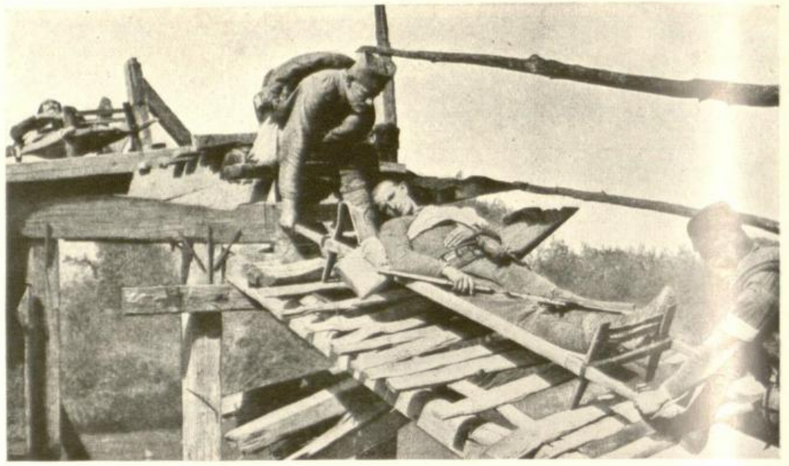

2. Тешко транспортовање рањеника, **преко порушеног моста.**

3. **Превијање** тежег рањеника.

4. **Друг другу** пружа прву помоћ **завијањем** ране.

5. **Лаки рањеници** на путу за **завојиште.**

6. **Лакши рањеници код завојишта.**

1. Tipična slika iznošenja ranjenika iz borbene linije **u šatorskom krilu.** 2. Teško transportovanje ranjenika, **preko porušenog mosta.** 3. **Previjanje** težeg ranjenika. 4. **Drug drugu** pruža prvu pomoć zavijanjem rane. 5. **Laki ranjenici** na putu za zavojište. 6. Lakši ranjenici **kod zavojišta.**

1. Un tableau typique. Transport des blessés de la ligne du champ de bataille **dans les tentes.** 2. Un lourd transport de blessés passant sur **un pont détruit.** 3. **On bandage** la tête d'un blessé. 4. **Un camarade de guerre donne à son camarade blessé** les premiers secours en le pansant et en le bandageant. 5. **Les soldats blessés** légèrement en route pour le lazaret. 6. Les soldats blessés légèrement **à l'hôpital.**

1. A typical picture, carrying the wounded out of the line of battle **into the tents.** 2. Difficult transport of the wounded **across a demolished bridge.** 3. **Head bandage** for a wounded soldier. 4. **A war comrade** renders first aid to his wounded comrade at arms by bandaging him. 5. **Slightly wounded** men on their way to the hospital 6. Slightly wounded men **in hospital.**

Транспорт и евакуација рањеника. Transport i evakuacija ranjenika. Transport et évacuation des blessés. Transport and evacuation of the wounded.

1. **Транспортовање рањеника,** наших и бугарских за болницу.

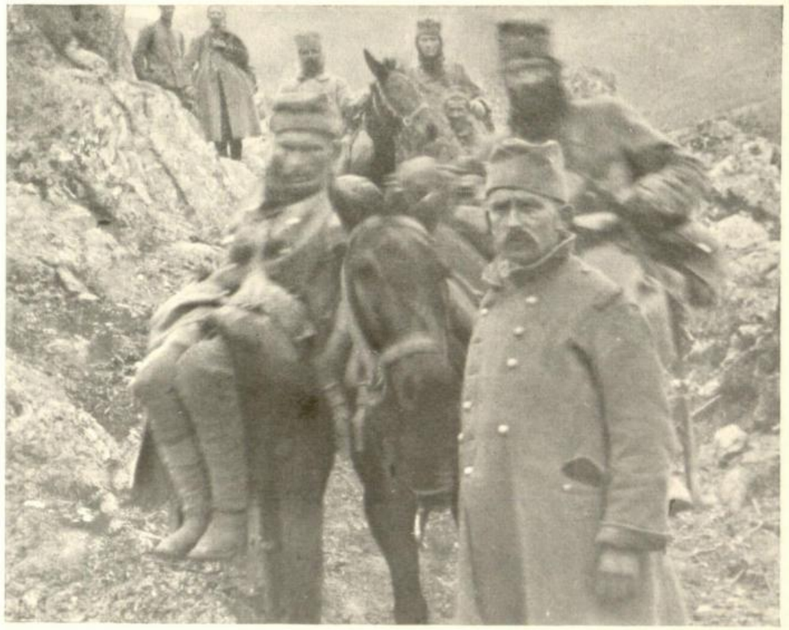

2. Транспортовање **по два** рањеника на мазгама.

3. Транспортовање рањеника **на самарним столицама.**

4. Тежи рањеници се преносе **на двоколицама** или **самарним носилима.**

5. **Тежи рањеници** на путу за превијалиште.

6. **Транспортовање** тежих рањеника за болнице.

1. **Transportovanje ranjenika**, naših i bugarskih za bolnicu. 2. Transportovanje **po dva** ranjenika na mazgama. 3. Transportovanje ranjenika **na samarnim stolicama**. 4. Teži ranjenici se prenose **na dvokolicama** ili **samarnim nosilima**. 5. **Teži ranjenici** na putu za previjalište. 6. **Transportovanje** težih ranjenika za bolnice.

1. **Transport de nos blessès** et des bulgares blessés à l'hôpital. 2. Transport **de deux blessés** sur un mulet. 3. Transport des blessés par mulets et **sur des selles.** 4. Les soldats blessés gravement sont transportés par **des voitures à deux roues** ou sur des **selles-cevières.** 5. **Les soldats gravement blessés** en chemin pour le lazaret. 6. **Transport** de soldats gravement blessés pour l'hôpital.

1. **Transport of our wounded** soldiers and Bulgarians as well to hospital. 2. Transport of **two wounded** men on one mule. 3. Transport of the wounded on mules and **on saddle chairs.** 4. The severely wounded are transported **on two wheeled carts or saddle stretchers.** 5. **Severely wounded** on the way to hospital. 6. **Transport** of severely wounded to hospital.

1. Лакши рањеници се **сами евакуишу**.

2. **Операција** тешког рањеника у болници.

3. Њ. К. В. Престолонаследник обилази **француску болницу**.

4. **Скупљање рањеника** код пољске болнице.

5. **Пољска болница** код Петелина.

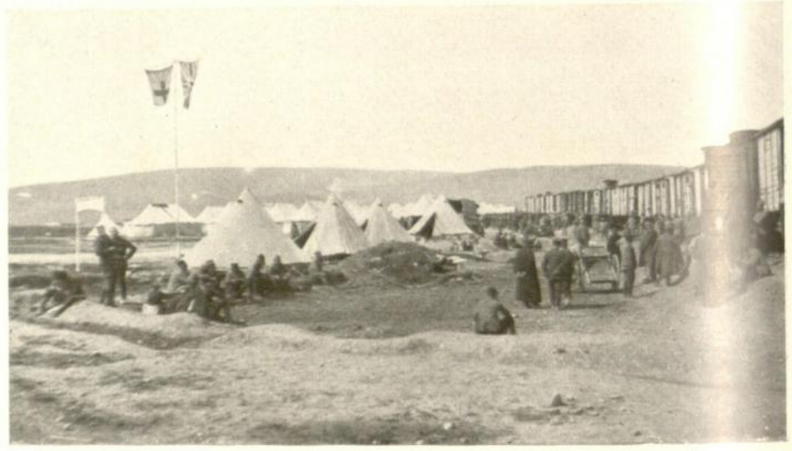

6. **Енглеске болнице** у Вертекопу.

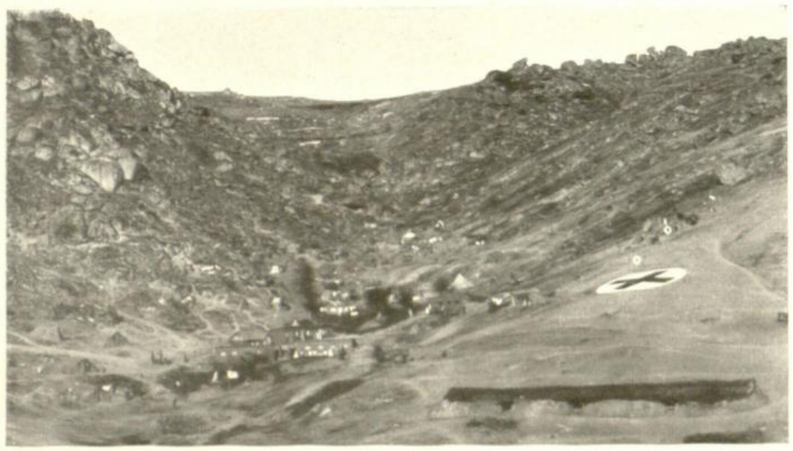

7. **Болница Шкотских Жена** код Штаба II. армије.

8. Болница Књегиње Наришкин **у Скочивиру**.

9. Француска болница **више Вертекопа**.

1. Lakši ranjenici se **sami evakuišu.** 2. **Operacija** teškog ranjenika u bolnici. 3. Nj. K.V. Prestolonaslednik obilazi **francusku bolnicu.** 4. **Skupljanje ranjenika** kod poljske bolnice. 5. **Poljska bolnica** kod Petelina. 6. **Engleske bolnice** u Vertekopu. 7. **Bolnica Škotskih Žena** kod Staba II. armije. 8. Bolnica Knjeginje Nariškin **u Skočiviru.** 9. Francuska bolnica **više Vertekopa.**

1. Les soldats blessés légèrement **s'évacuent à pied.** 2. **Une opération** d'un soldat gravement blessé dans un hôpital. 3. S.A.R. le Prince héritier visite **un hôpital français.** 4. **Les blessés sont rassemblés** dans un lazaret de campagne. 5. **Les hôpitaux de campagne** à Petilina. 6. **Un hôpital anglais** à Vertekop. 7. **Un hôpital des femmes écossaises** à l'état-major de la deuxième armée. 8. L'hôpital de la Princesse Nariškin **à Skočivir.** 9. Un hôpital français **à Vertekop.**

1. Slightly wounded **evacuate on foot.** 2. **An operation** of a severly wounded man in hospital. 3. H. R. H. the Crown-Prince visits **a French hospital.** 4. **Collecting the wounded** in a field hospital. 5. Field hospital on Petelina. 6. **A British hospital** in Vertekop. 7. **The Scottish women's hospital** for the IInd Army Staff. 8. The Princess Nariškin's hospital in **Skočivir.** 9. A French hospital **at Vertekop.**

Иструлели борци наши и противнички. Istruleli borci naši i protivnički. La décomposition des nôtres et des soldats ennemis. The decomposition of our and hostile soldiers.

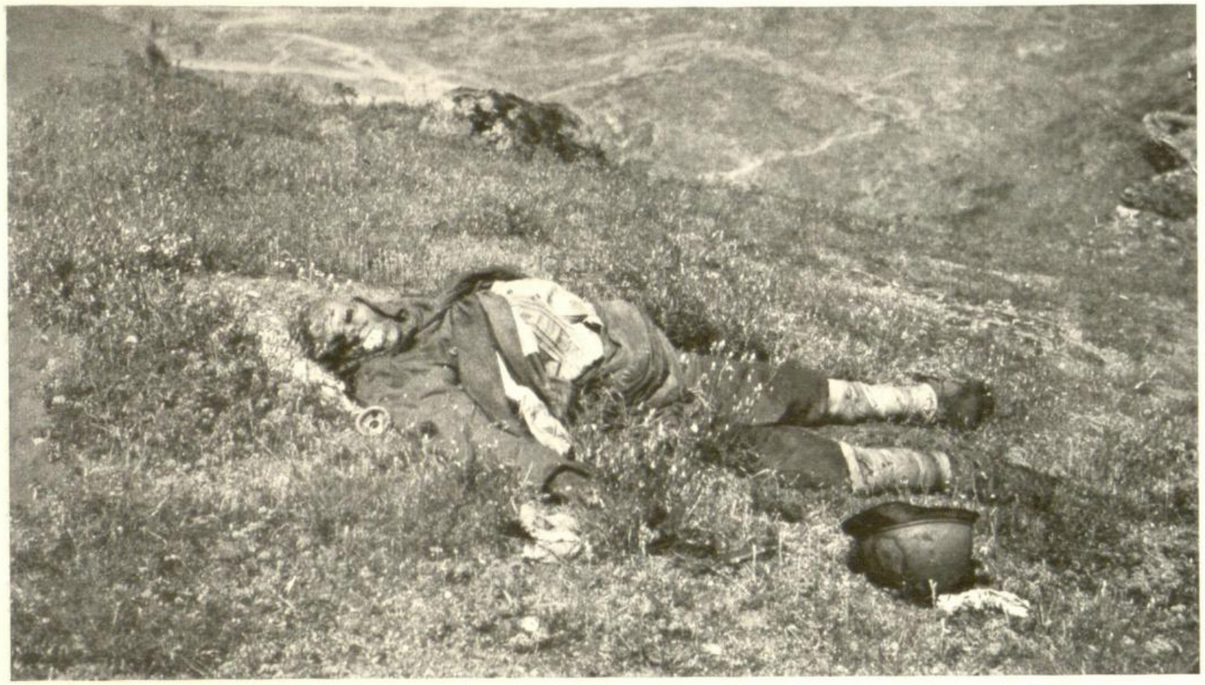

1. Један **француски војник погинуо и иструлео** на простору међу нашим и бугарским рововима.

2. Један **немачки војник погинуо и иструлео** у рову на истакнутој тачци.

3—4. **Два бугарска војника погинули и иструлели** у међупростору. **Страшан је био смрад,** који је по некад ветар доносио у наше ровове.

1. Jedan **francuski vojnik poginuo i istruleo** na prostoru medju našim i bugarskim rovovima. 2. Jedan **nemački vojnik poginuo i istruleo** u rovu na istaknutoj tački. 3—4. **Dva bugarska vojnika poginuli i istruleli** u medjuprostoru. **Strašan je bio smrad,** koji je po nekad vetar donosio u naše rovove.

1. **Un soldat français tombé et décomposé** et resté entre les lignes de combat. 2. **Un soldat allemand tombé et décomposé** sur un avant-poste exposé. 3—4. **Deux soldats bulgares tombés et décomposés. Une odeur insupportable** fut amenée par le vent de temps en temps dans nos tranchées.

1. The decomposed body **of a fallen French soldier in the space between the line of battle.** 2. **The body of a fallen and decomposed german soldier** on an exposed out-post spot. 3—4. **The bodies of two Bulgarian soldiers fallen and decomposed;** from the space the wind blew an **almost unbearable odour** into our trenches from time to time.

Гробља у близини фронта. Groblja u blizini fronta. Les hôpitaux dans les environs du front. Cemeteries near the front.

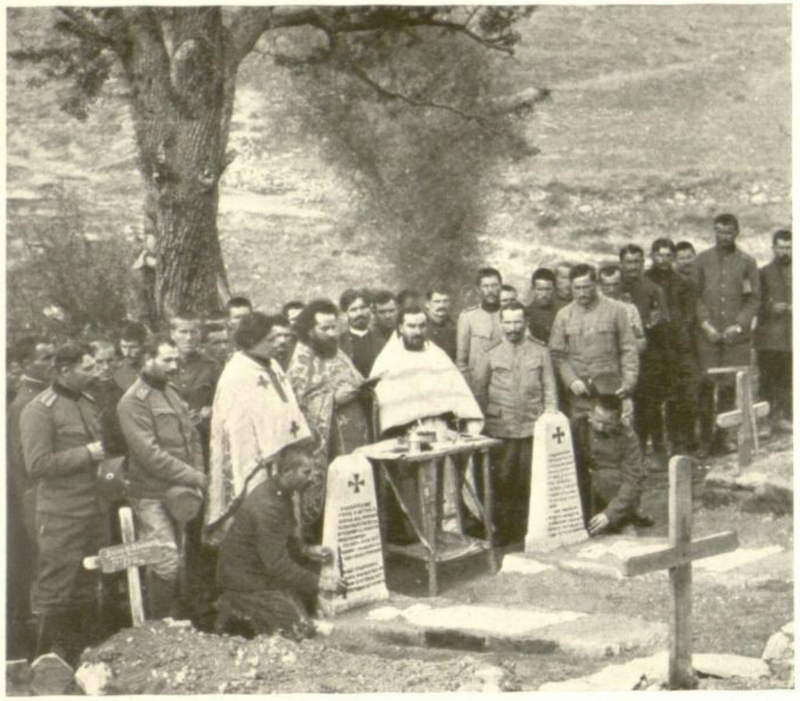

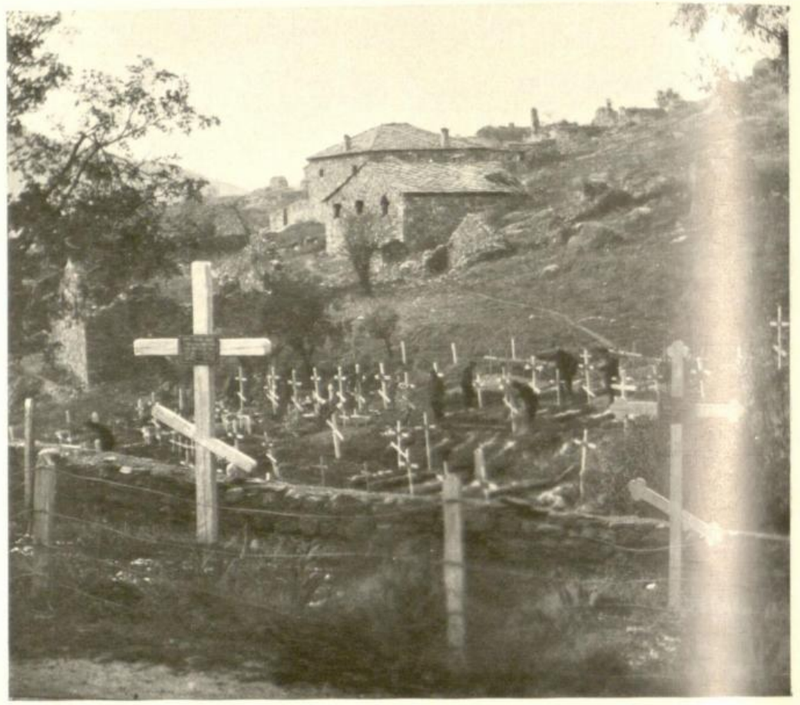

1—3. **Гробља изгинулих ратника,** одржавали су њихови живи другови у најлепшем реду и празником и када је било могуће **свештеник је читао молитву.**

4. Један **споменик погинулим поштарима** од аеропланске бомбе.

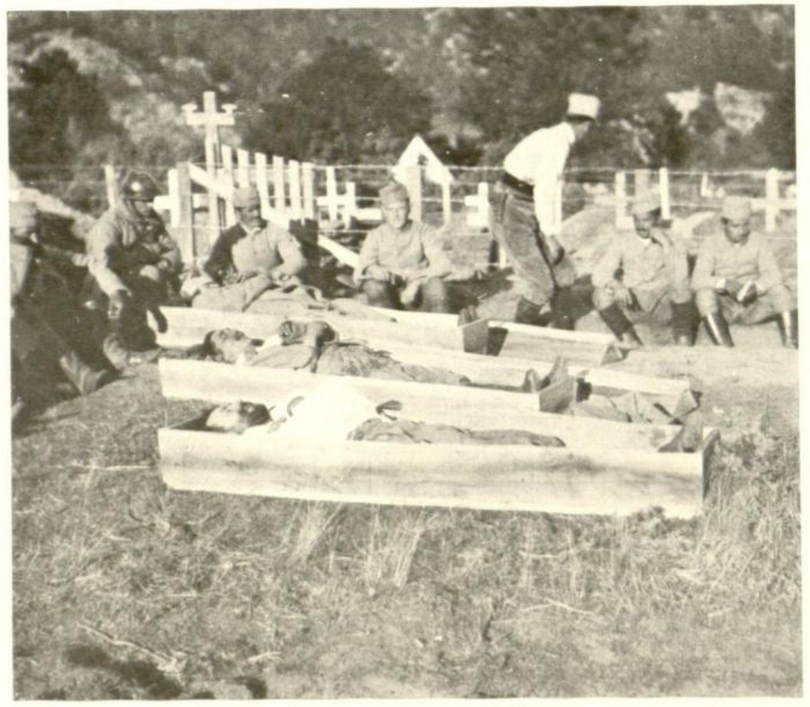

5. Другови, умрли од рана у болници, **сахрањивани су у сандуцима.**

6. Погинули на положају **сахрањивани су без сандука.**

1—3. **Groblja izginulih ratnika,** održavali su njihovi živi drugovi u najlepšem redu i praznikom i kada je bilo moguće **sveštenik je čitao molitvu.** 4. Jedan **spomenik poginulim poštarima** od aeroplanske bombe. 5. Drugovi, umrli od rana u bolnici, **sahranjivani su u sanducima.** 6. Poginuli na položaju **sahranjivani su bez sanduka.**

1—3. **Les cimetières des guerriers tombés** furent tenus dans le meilleur ordre par leurs camarades. Les jours de fêtes et quand c'était rendu possible **le prêtre y tenait un service religieux.** 4. **Un monument à la mémoire des employés des postes,** tués par les bombes des avions. 5. Les camarades qui succombaient dans les hôpitaux à leurs blessures **étaient enterrés dans des cercueils.** 6. Les camarades qui étaient tombés sur leurs positions au champ d'honneur **devaient être enterrés sans cercueil.**

1—3. **The cemeteries for fallen soldiers** were kept in very good order by their comrades, on festivals and whenever possible **the priest held services there.** 4. **A monument for post officials,** killed by an aeroplane. 5. Comrades who died of their wounds in hospital **were buried in coffins.** 6. Those comrades who were killed on the positions **had to be buried without coffins.**

На гробљу својих милих. Na groblju svojih milih. Sur les tombes de nos bien aimés. At the graves of the dearly beloved.

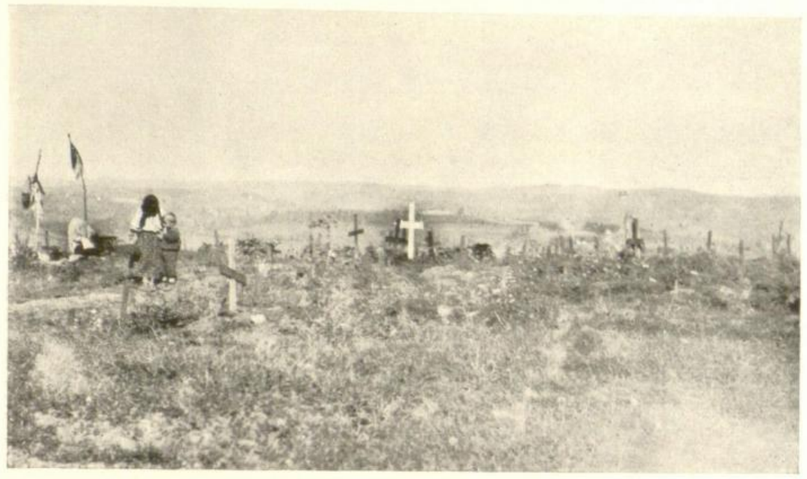

1. Гробље на селу. **Сирочићи на мајчином гробу.**

2. Један несрећни ратник **на гробу свог јединца.**

3. Сироче **смрзнуто на мајчином гробу,** сања о оцу који је на Солуну.

4. Страшна туга продире у душу слушајући повест ове плачуће деце: **„Немамо више ни тату, немамо ни маму!“**

„На хумкама у туђини неће српско цвеће ничи; поручите нашој деци, нећемо им никад стићи; Поздравите отаџбину, пољубите родну груду; спомен борбе за слободу нека ове хумке буду!“
(Спомен-плоча на Крфском Гробљу.)

„Na humkama u tudjini neće srpsko cveće ničí; poručite našoj deci, nećemo im nikad stići; Pozdravite otadžbinu, poljubite rodnu grudu; spomen borbe za slobodu neka ove humke budu!“
(Spomen-ploča na Krfskom Groblju.)

1. Groblje na selu. **Siročići na majčinom grobu.** 2. Jedan nesrećni ratnik **na grobu svog jedinca.** 3. Siroče, **smrznuto na majčinom grobu,** sanja o ocu koji je na Solunu. 4. Strašna tuga prodire u dušu slušajući povest ove plačuće dece: **„Nemamo više ni tatu, nemamo ni mamu!“** 5. Jedno naše **groblje ispod Kajmakčelana.** 6. **Subotsko.** Osvećenje spomenika izginulim borcima.

5. Једно наше **гробље испод Кајмакчелана.**

6. **Суботско.** Освећење споменика изгинулим борцима.

1. La paix près du village. **Des orphelins sur la tombe de leur mère.** 2. Un malheureux guerrier **sur la tombe de son fils unique.** 3. **Un orphelin qui est mort de froid sur la tombe de sa mère,** rêve de son père qui se trouve sur le front de Salonique. 4. Une vive douleur s'empare de l'âme de l'homme en entendant la voix triste et lugubre de ses enfants disant: **nous n'avons plus ni père ni mère.** 5. Un de nos **cimetières au pied du Kajmakčelan.** 6. **Subotsko.** L'inauguration du monument pour les combattants tombés à Subotsko.

1. A village cemetery. **Orphans at their mother's grave.** 2. An unhappy officer **at his only son's grave.** 3. **An orphan frozen beside its mother's grave,** dreams of its father ot the Salonica front. 4. Human souls are deeply grieved on hearing the weeping voices of these children crying out **"we have neither father nor mother".** 5. One of our **cemeteries at the foot of Kajmakčelan.** 6. **Subotsko.** The consecration of the monument for the fallen soldiers at Subotsko.

По путу непријатељског повлачења. Po putu neprijateljskog povlačenja. Sur les chemins de la retraite ennemie. The enemy's retreat.

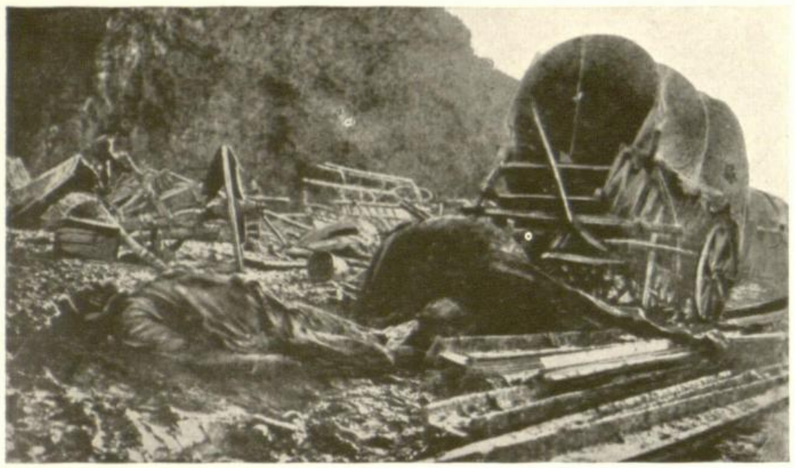

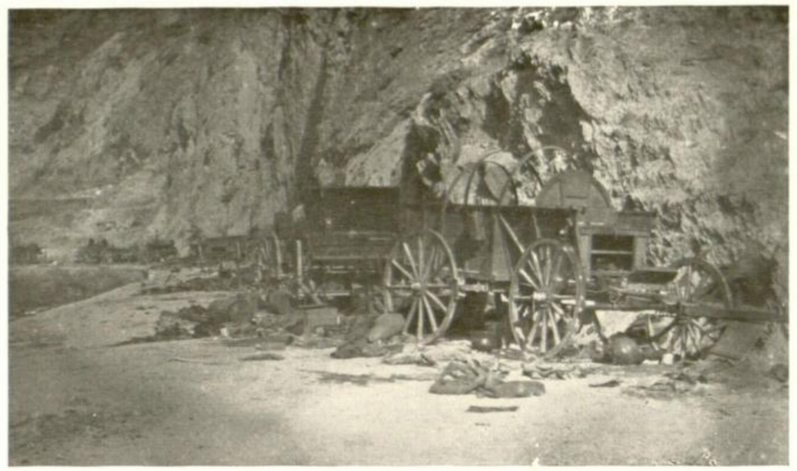

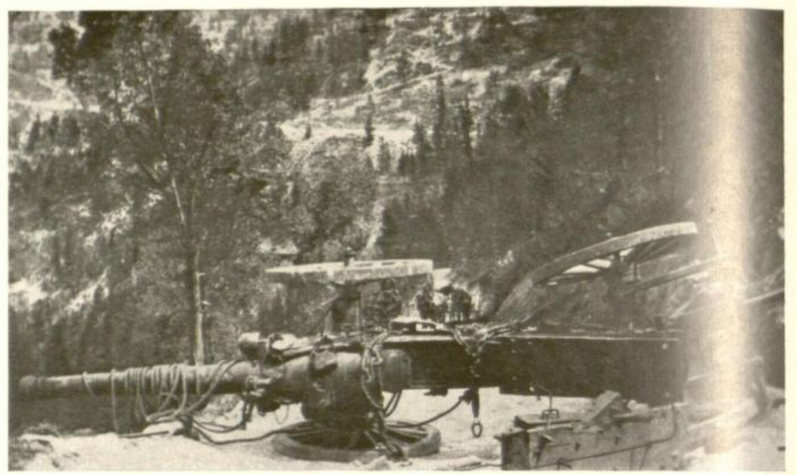

1—3. **По целом путу непријатељевог повлачења** посејани су били топови, каре, муниционa кола у порушеном, или читавом стању.

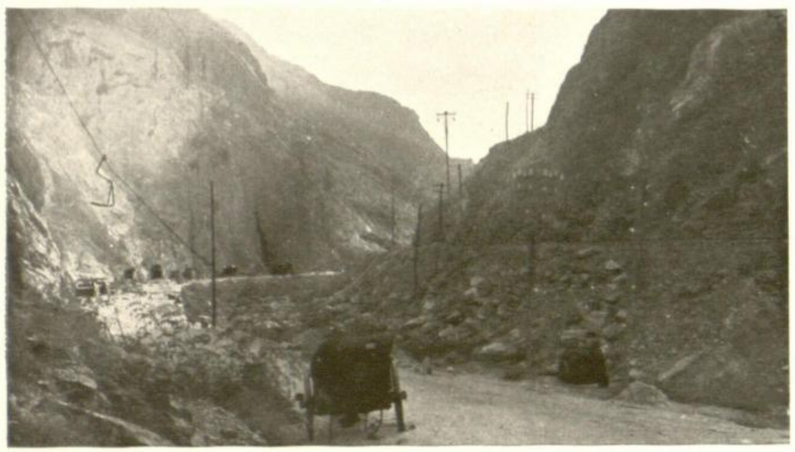

4. **Путем** непријатељског повлачења.

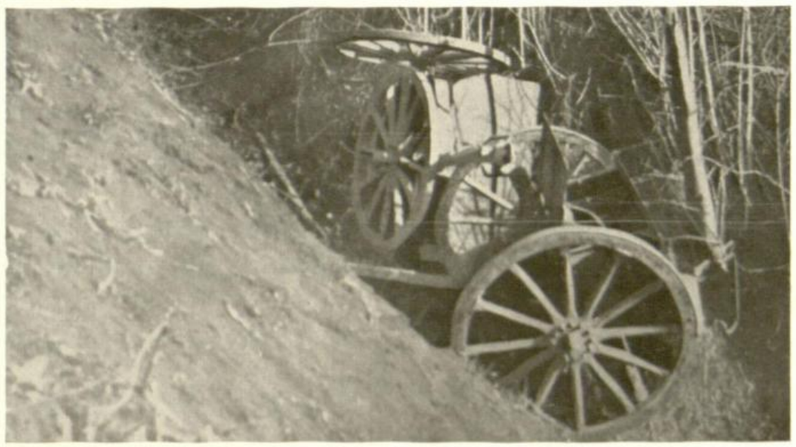

5. **Дубодолине** су биле препуне одгурнутих возова.

6. На положајима противник је оставио **велике количине муниције.**

1—3. **Po celom putu neprijateljevog povlačenja** posejani su bili topovi, kare, municiona kola u porušenom, ili čitavom stanju. 4. **Putem** neprijateljskog povlačenja. 5. **Dubodoline** su bile prepune odgurnutih vozova. 6. Na položajima protivnik je ostavio **velike količine municije**.

1—3. **Tout le long du chemin de la retraite ennemie** on voit de deux côtés des canons et des voitures de munitions en bon ou en mauvais état ou tout à fait détruits. 4. **Le chemin de** la retraite ennemie. 5. **Dans les abîmes** étaient jetées beaucoup de voitures. 6. L'ennemie avait laissé **beaucoup de munition** sur ses positions.

1—3. Munition and guns of both sides in good or bad condition are strewn **all along the way of** retreat. 4. The **road** of the enemy's retreat. 5. In the numerous **abysses** lay many overthrown carriages. 6. The enemy had left **much munition** behind them on the positions.

Гоњење побеђеног противника. Gonjenje pobedjenog protivnika. A la poursuite de l'ennemi vaincu. Pursuit of conquered enemy.

1. **Мали одмор** да се стока нахрани.

2. **Митраљеско одељење** на даљем маршу.

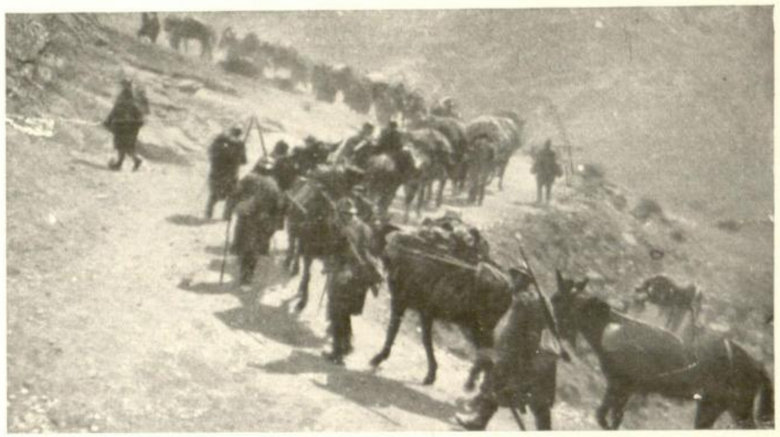

3. **Митраљеско одељење** у саставу колоне, која гони противника.

4. Југословенска Дивизија у **гоњењу.**

5. **Профијант** за војнике Шумадијске Дивизије.

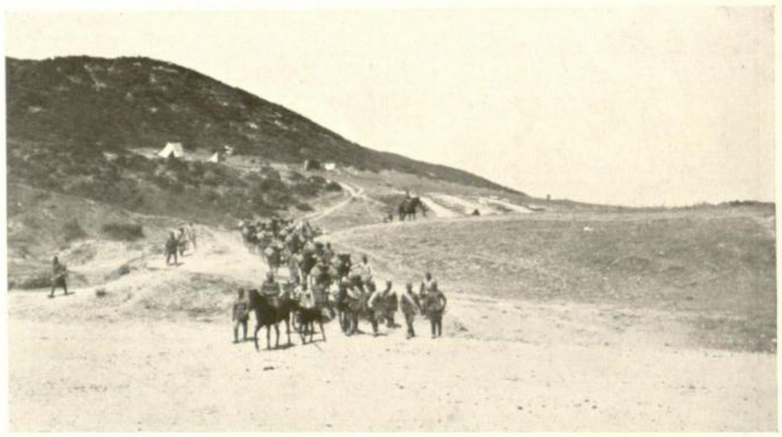

6. Заостала одељења **скидају шаторе** и **напуштају логоре.**

7. И **нашим друмовима** затреперише бујице солунских осветника.

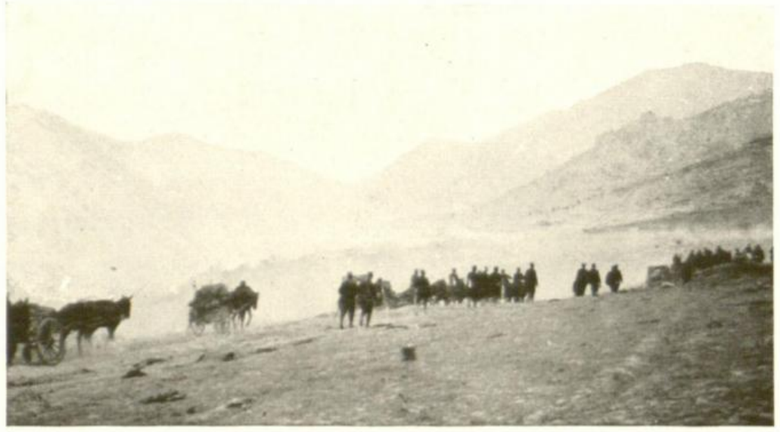

8. **У гоњењу**—на маршу кроз домовину.

9. Наша војска избија на обалу **Преспанског језера.**

1. **Mali odmor** da se stoka nahrani. 2. **Mitraljesko odelenje** na daljem maršu. 3. **Mitraljesko odelenje** u sastavu kolone, koja goni protivnika. 4. Jugoslovenska Divizija **u gonjenju.** 5. **Profijant** za vojnike Šumadijske Divizije. 6. Zaostala odelenja **skidaju šatore** i **napuštaju logore.** 7. I **našim drumovima** zatreperiše bujice solunskih osvetnika. 8. **U gonjenju** na maršu kroz domovinu. 9. Naša vojska izbija na obalu **Prespanskog jezera.**

1. **Une courte halte** pour donner à manger aux chevaux. 2. Un **détachement de mitrailleuses** en marche. 3. Un **détachement de mitrailleuses** est joint à la colonne pour poursuivre l'ennemi. 4. La division Jugoslovenska **à la poursuite** de l'ennemi. 5. **Approvisionnement** de la division Šumadija. 6. Les détachements, laissés en arrière, **démontent les tentes** et **quittent ensuite les places du camp.** 7. Et **par nos chaussées** s'avancent comme les ondes de la mer les colonnes des vengeurs de Salonique. 8. **En poursuite.** — La marche vers le sol natal. 9. Notre armée reparaît de nouveau sur la côte **du lac de Prespa.**

1. A **short halt** to feed the animals. 2. **Mitrailleuse section** on a further march. 3. **Mitrailleuse section** of the column drawn up in files pursues the enemy. 4. The Jugoslovenska division **in pursuit.** 5. **Provisioning** the Šumadija Division. 6. Those sections which were left behind **take down the tents and leave the camps.** 7. And like the waves of the sea the columns of our Salonica avengers glitter **along the roads.** 8. **In pursuit.** March through the home country. 9. Our army re-appears on the **Prespansko sea.**

Гажење преко вода у гоњењу. Gaženje preko voda u gonjenju. Passage des fleuves pendant la poursuite. Fording rivers in pursuit.

1. **Предходница 21. пеш. пука** прелази преко Вардара 9. септембра 1918.

2. Тежак прелаз преко надошле и бујне **Могленице**.

3. **Главнина 21. пука** прелази преко Вардара.

4. **Главнина Југословенске Дивизије** у гоњењу противника прелази преко Вардара.

1. **Predhodnica 21. peš. puka** prelazi preko Vardara 9. septembra 1918. 2. Težak prelaz preko nadošle i bujne **Moglenice.** 3. **Glavnina 21. puka** prelazi preko Vardara. 4. **Glavnina Jugoslovenske Divizije** u gonjenju protivnika prelazi preko Vardara.

1. **L'avant-garde du 21me régiment** d'infanterie passe le fleuve du Vardar le 9 septembre 1918. 2. Un passage difficile de la **Moglenica** débordée dont le courant emportait tout. 3. **Le gros des troupes du 21me régiment** passe le fleuve du Vardar. 4. **Le gros des troupes de la division Jugoslovenska** poursuivant l'ennemi passe le fleuve du Vardar.

1. **The vanguard of the 21st infantry regiment** crosses the Vardar river on 9th of September 1918. 2. A difficult crossing over the flooded and foaming **Moglenica.** 3. **The main troop of the 21st regiment** crosses the Wardar river. 4. **The main troop of the Jugoslovenska Division** crosses the Wardar river in pursuit of the enemy.

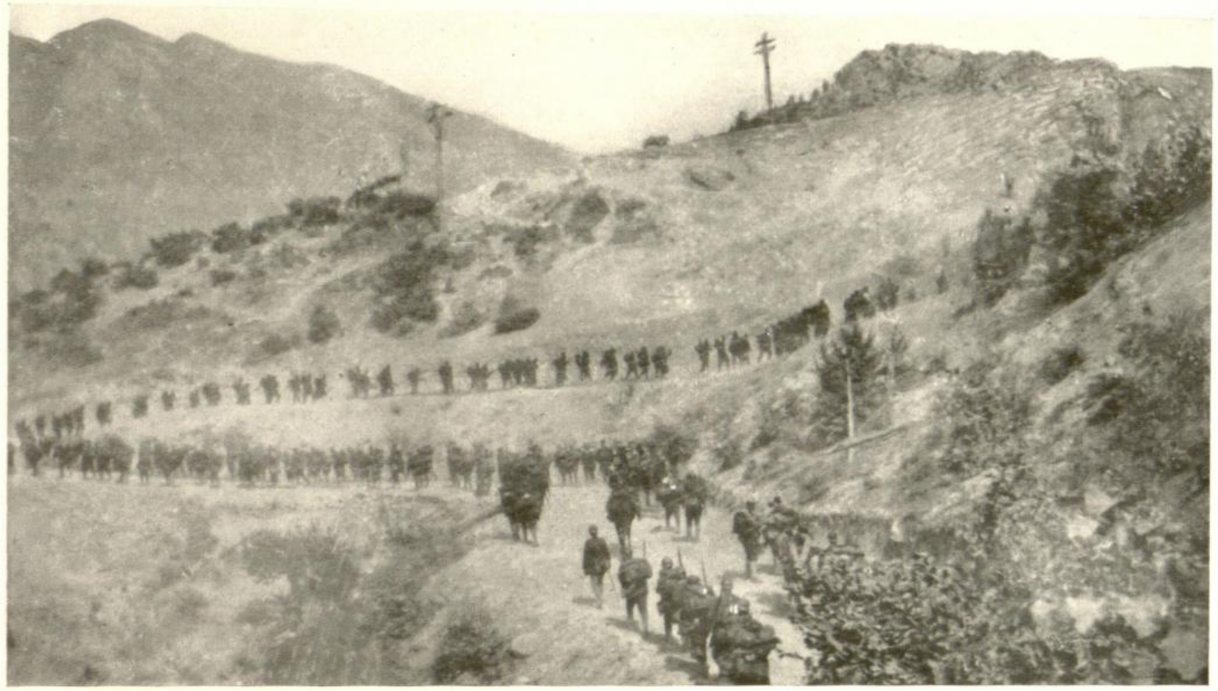

1. Наше трупе **гоне потученог непријатеља** и хитају да што пре ослободе отаџбину.

2. **Командант Југословенске Дивизије** посматра напад 21. пука у правцу Градског.

4. **Наше топџије** посматрају дејство својих оруђа у правцу Царевог Села.

3. **Носиоци рањеника** силазе са положаја.

5. **Бугарски парламентар,** мајор Тодор Иванов пред фронтом 21. пеш. пука.

1. Naše trupe **gone potučenog neprijatelja** i hitaju da što pre oslobode otadžbinu. 2. **Komandant Jugoslovenske Divizije** posmatra napad 21. puka u pravcu Gradskog. 3. **Nosioci ranjenika** silaze sa položaja. 4. **Naše topdžije** posmatraju dejstvo svojih orudja u pravcu Carevog Sela. 5. **Bugarski parlamentar,** major Todor Ivanov pred frontom 21. peš. puka.

1. Nos troupes **poursuivant l'ennemi vaincu** accourent le plus vite possible pour delivrer leur patrie. 2. **Le commandant de la division Jugoslovenska** observe l'attaque du 21me régiment dans la direction de Gradsko. 3. **Les porteurs de blessés** descendent de la position. 4. **Nos officiers d'artillerie** observent l'effet des canons dans la direction de Carevo Selo. 5. **Parlementaire bulgare,** le commandant Todor Ivanov devant le front du 21me régiment d'infanterie.

1. Our troops **follow the defeated enemy** and hasten as quickly as possible to free their troops. 2. **The commandant of the Jugoslovenska Division** watches the 21st regiment attacking in the direction of Gradsko. 3. **The bearers of the wounded** descend from the position. 4. **Our artillery officers** watch the effect of the guns on the direction of Carevo Selo. 5. **Bulgarian Parlamentar** Major Todor Ivanov before the 21st infantry regiment's front.

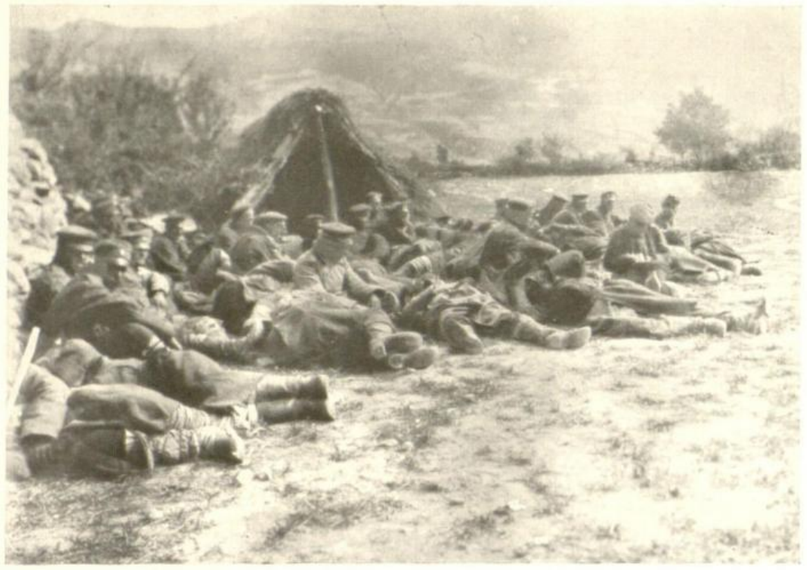

1. Једна група заробљених Бугара **очекује спровод.**

2. Заробљени Бугари на маршу **из Куманова.**

3. **Заробљени Бугари** на казану примају храну.

4—5. Колика је доброта душе и величина срца нашег народа, илуструју безбројне овакве слике, где **наши војници часте храном, пићем и дуваном заробљене Бугаре,** главне виновнике своје целокупне националне несреће и личног страдања.

1. Jedna grupa zarobljenih Bugara **očekuje sprovod.** 2. Zarobljeni Bugari na maršu **iz Kumanova.** 3. **Zarobljeni Bugari** na kazanu primaju hranu. 4—5. Kolika je dobrota duše i veličina srca našeg naroda, ilustruju bezbrojne ovakve slike, gde **naši vojnici časte hranom, pićem i duvanom zarobljene Bugare,** glavne vinovnike svoje celokupne nacionalne nesreće i ličnog stradanja.

1. Un groupe de prisonniers bulgares **attend son escorte.** 2. Les prisonniers de guerre bulgares en marche **de Kumanovo.** 3. **Les prisonniers bulgares** autour de la grande chaudière reçoivent à manger. 4—5. Ces images vous montrent de quelle grandeur l'âme de nos soldats est et comme leur cœur est compatissant, car vous les voyez **donnant à manger, à boire et distribuant du tabac aux prisonniers bulgares** qui sont les principaux coupables de notre malheur national et de nos douleurs

1. A group of Bulgarian prisoners **awaiting their escort.** 2. Bulgarian prisoners on march **from Kumanovo.** 3. **Bulgarian prisoners** receive their food from the boiler. 4—5. The greatness and kind heartedness of our people is shown by numerous instances in which **our soldiers show hospitality to Bulgarian prisoners** by giving **them food and drink and tobacco,** although they were the main cause of our national misfortunes, and of individual torture.

1. Њ. К. В. **Престолонаследник Борис.**

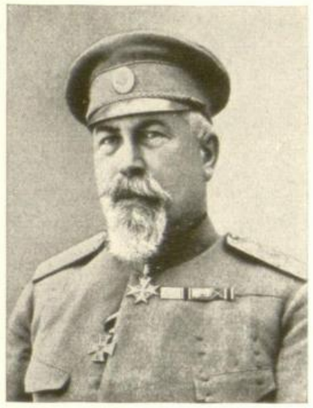

2. **Тодоров,** заст. генералисима.

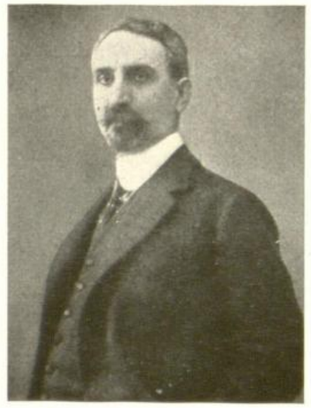

3. **Малинов,** Министар Председник.

4. **Љапчев,** Министар Финансија.

5. **Генерал Луков,** Командант II. Армије.

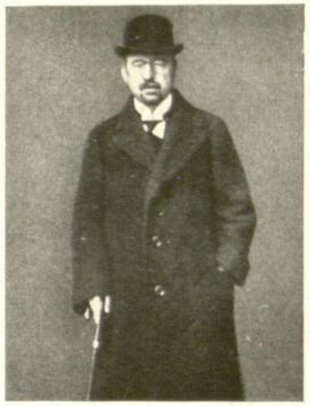

6. **Симеон Радев,** технички саветник.

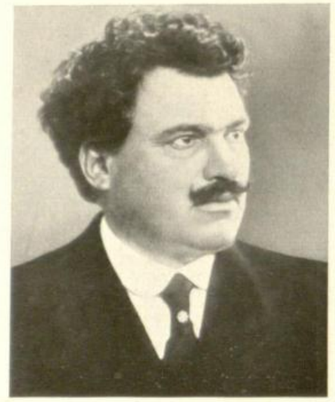

7. Стамболијски нови Министар Председник.

4—6. Као пуномоћници бугарски потписали капитулацију 29. септембра 1918. г.

8. **Повратак бугарских делегата** после потписаног примирја.

9. Колоне за колонама заробљених Бугара, **разоружаване су** и упућиване у Бугарску.

10. **На крају свршеног чина** — Србин и Бугарин.

11. Заробљени **Немци, Аустријанци и Бугари.**

12. Заробљеним **Бугарима** дели се храна.

1. Nj. K. V. **Prestolonaslednik Boris.** 2. **Todorov,** zastupnik generalisima. 3. **Malinov,** Ministar Predsednik. 4. **Ljapčev,** Ministar Finansija. 5. **General Lukov,** Komandant II. Armije. 6. **Simeon Radev,** Tehnički savetnik. 4—6. Kao punomoćnici bugarski potpisali kapitulaciju 29 sept. 1918. 7. **Stambolijski,** novi Ministar Predsednik. 8. **Povratak bugarskih delegata** posle potpisanog primirja. 9. Kolone za kolonama zarobljenih Bugara, **razoružavane su** i upućivane u Bugarsku. 10. **Na kraju svršenog čina** — Srbin i Bugarin. 11. Zarobljeni **Nemci, Austrijanci** i **Bugari.** 12. Zarobljenim **Bugarima** deli se hrana.

1. S. A. R. **le Prince héritier Boris.** 2. **Todorov,** remplaçant du généralissime. 3. **Malinov,** président des ministres. 4. **Ljapčev,** ministre des finances. 5. **Général Lukov,** commandant de la 2me armée. 6. **Simeon Radev,** conseiller technique. 4—6. Les envoyés plénipotentiaires bulgares, qui ont signé l'acte de capitulation le 29 septembre 1918. 7. **Stambolijski** le nouveau président des ministres. 8. **Retour des délégués bulgares** après la signature de la capitulation. 9. Des colonnes innombrables des prisonniers bulgares **sont desarmées** et escortées en Bulgarie. 10. Le Serbe et le Bulgare. **Le tableau final.** 11. Les prisonniers de guerre **allemands, autrichiens et bulgares.** 12. Distribution de soupe aux prisonniers **Bulgares.**

1. H. R. H. **Crown-Prince Boris.** 2. **Todorov,** representative Commander-in-Chief. 3. **Malinov,** Prime Minister. 4. Ljapčev, Minister of finance. 5. **General Lukov,** Commandant of the 2nd Army. 6. **Simeon Radev,** technical adviser. 4—6. The Bulgarian plenipotentaries signing the capitulation 29th September 1918. 7. **Stambolijski** the new Prime Minister. 8. **Return of Bulgarian delegates** after signing the Capitulation. 9. Columns and columns of Bulgarian prisoners **were disarmed** and brought to Bulgaria. 10. The Serbian and the Bulgarian **at the final act.** 11. **German, Austrian and Bulgarian** prisoners. 12. Food is given to **Bulgarian prisoners.**

Страже и разрушени мостови.

Straže i rasrušeni mostovi.

Les gardes et les ponts détruits.

The sentry and the demolished bridges.

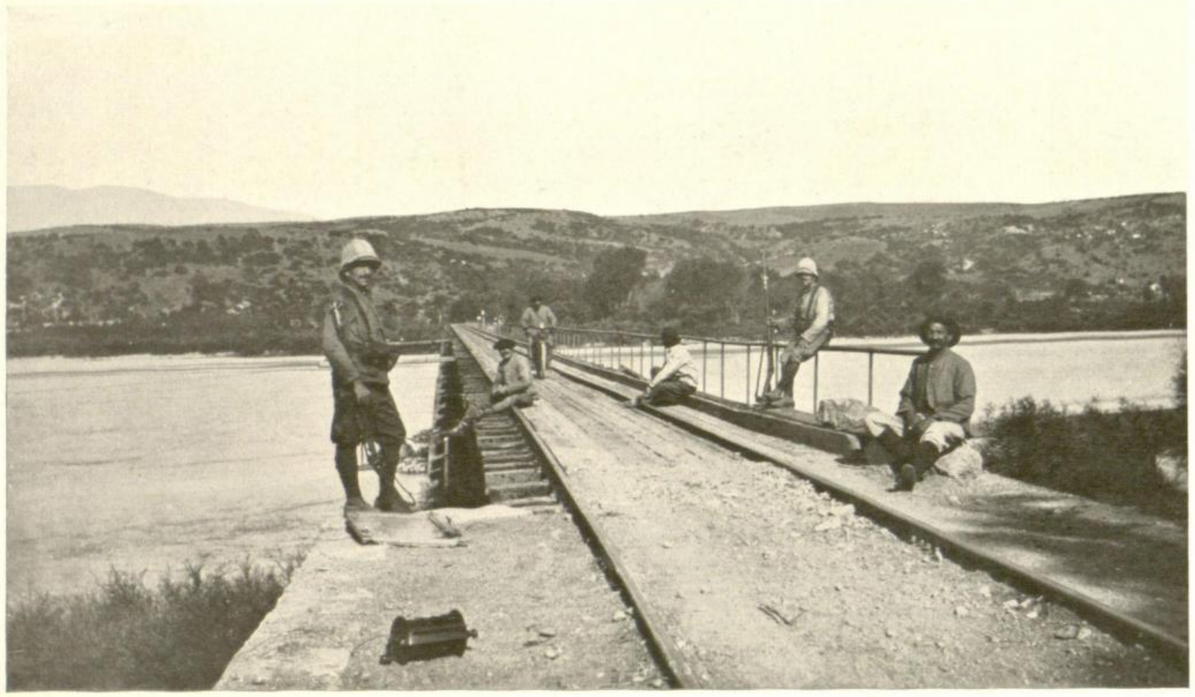

1. Мост на Вардару према Градецу и **наше страже.**

2. **Прелаз на брзу руку** преко Црне реке према Гоџаку.

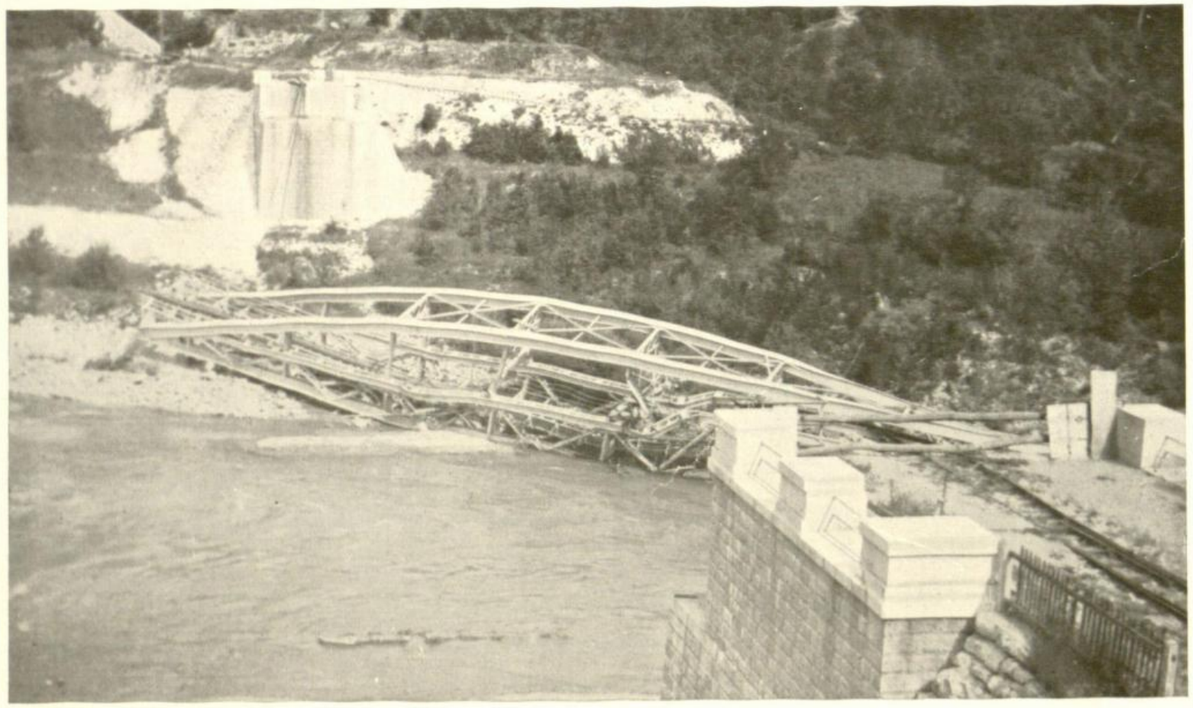

3. Разрушени мост **на ушћу Лима.**

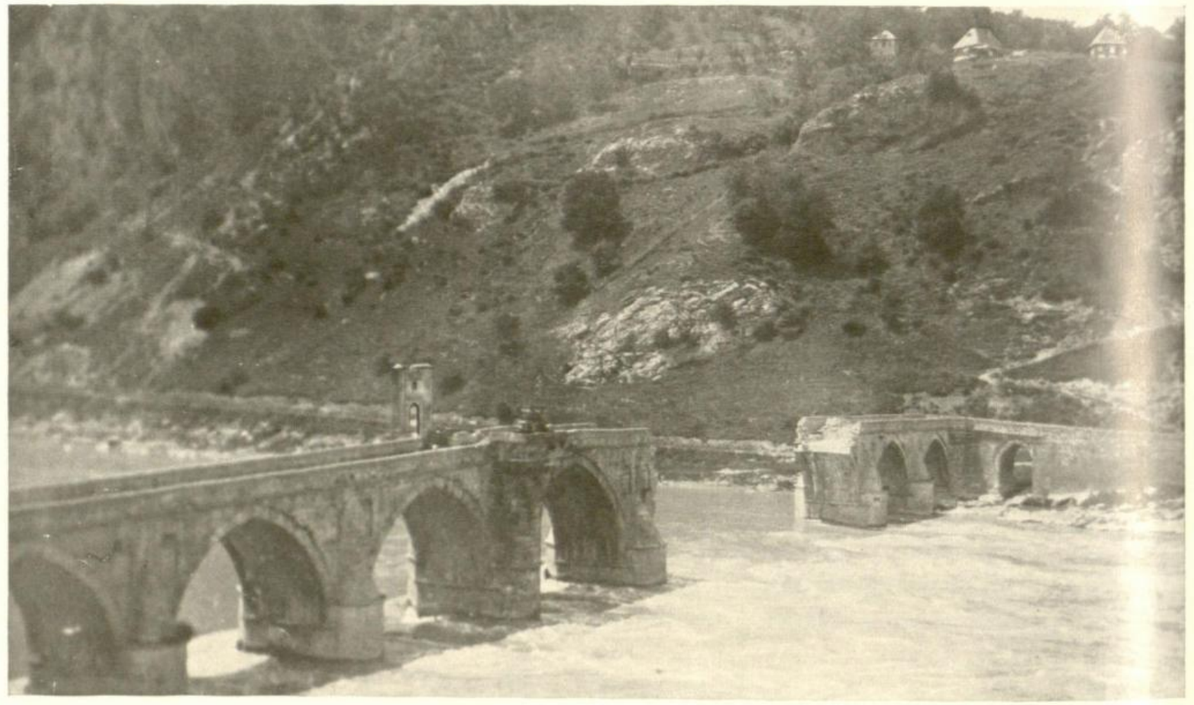

4. Разорени **Везиров мост на Дрини код Вишеграда.**

1. Most na Vardaru prema Gradecu i **naše straže.** 2. **Prelaz na brzu ruku** preko Crne reke prema Godžaku. 3. Razrušeni most **na ušću Lima.** 4. Razoreni **Vezirov most na Drini** kod Višegrada.

1. Les ponts sur le Vardar en face de Gradec et **notre garde.** 2. **Pont provisoire** sur le fleuve de Crna en face de Godžak. 3. Les ponts détruits **à l'embouchure du Lim.** 4. **Le pont de Vizir** détruit sur la Drina à Višegrad.

1. The bridge across the Wardar opposite Gradec and **our sentry.** 2. **Provisional passage** across river Crna opposite Godžak. 3. The demolished bridge **at the mouth of the Lim.** 4. Demolished Vizir-bridge on the Drina at Višegrad.

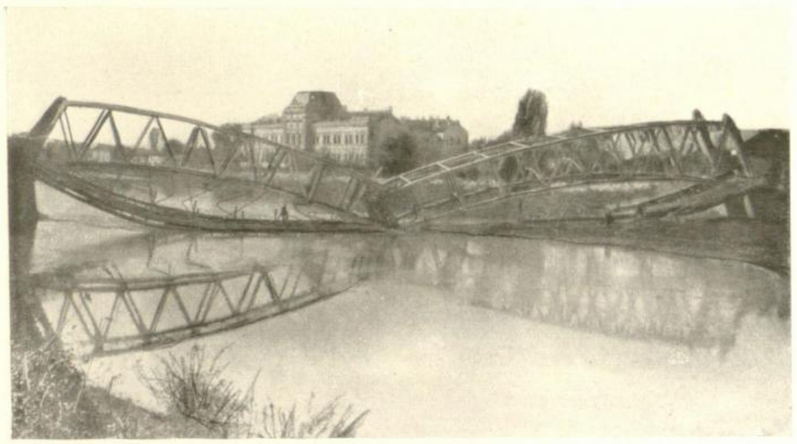

1. Разрушени мост **у Нишу.**

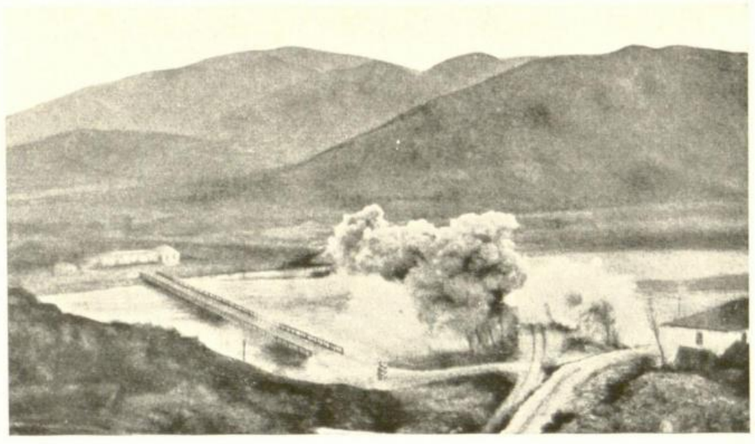

2. **Моменат рушења моста** на Вардару према Струмици.

3. Срушени вијадукт **код Екшисуа** — према Лерину.

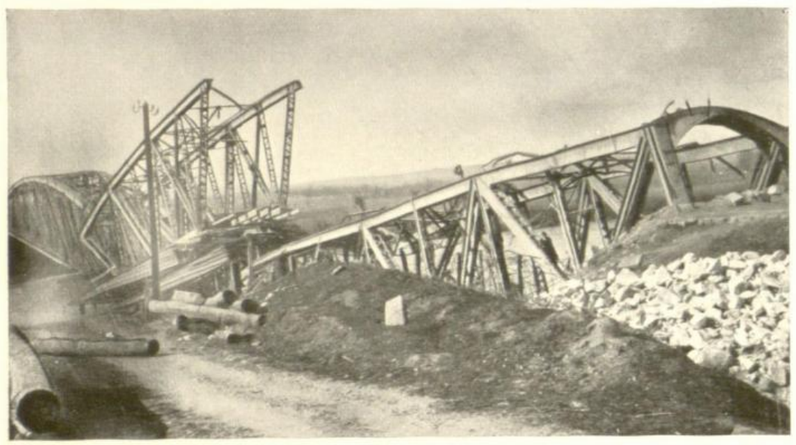

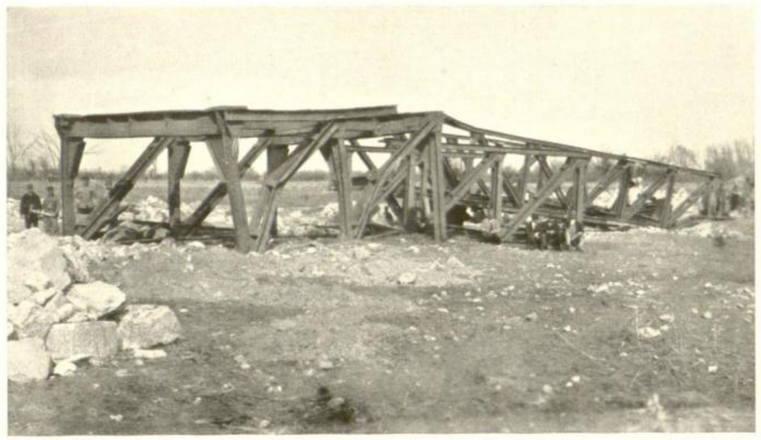

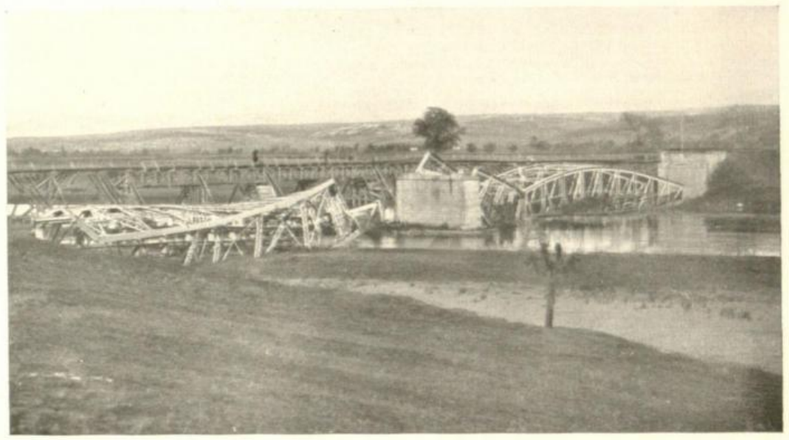

4—6. **Да би нас омео у брзом гоњењу,** противник је систематски рушио све важније комуникационе објекте као: мостове, тунеле, виадукте па и саме станице.

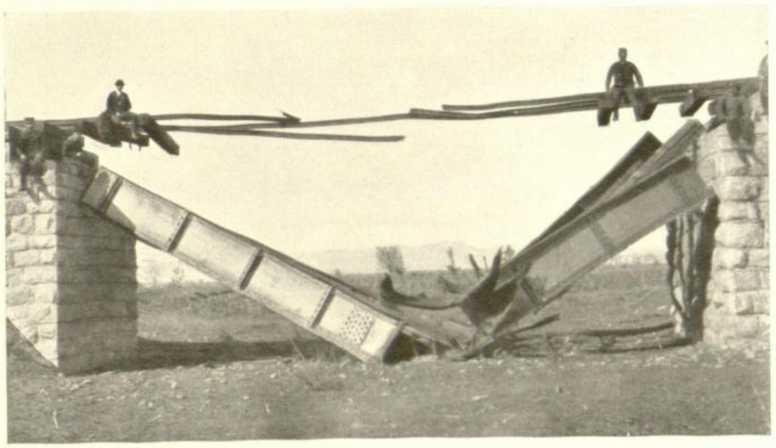

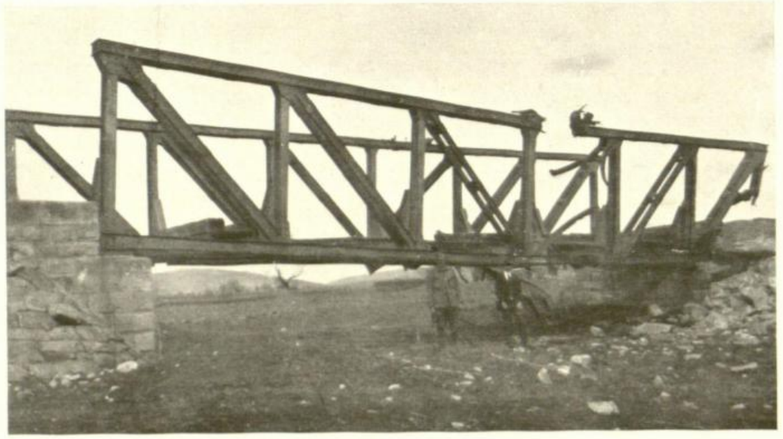

7—8. Овакве слике разрушених мостова биле су **на целој железничкој мрежи** од граничног фронта па до Саве и Дунава.

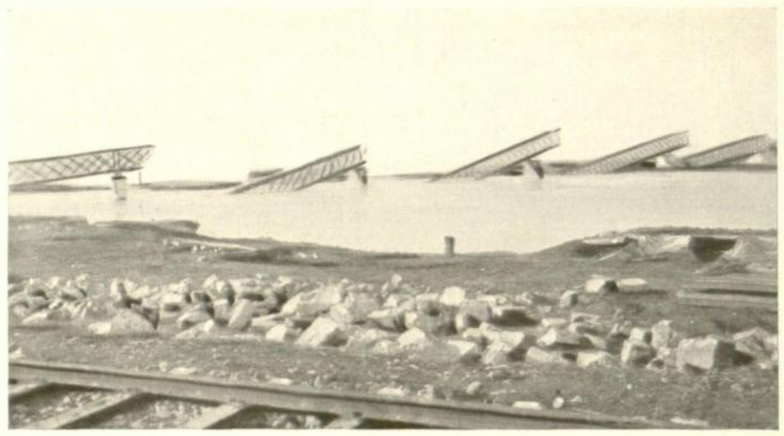

9. Разрушени мост **на Сави код Београда.**

1. Porušeni most **u Nišu.** 2. **Momenat rušenja mosta** na Vardaru prema Strumici. 3. Srušeni vijadukt **kod Ekšisua** — prema Lerinu. 4—6. **Da bi nas omeo u brzom gonjenju,** protivnik je sistematski rušio sve važnije komunikacione objekte kao: mostove, tunele, viadukte pa i same stanice. 7—8. Ovakve slike razrušenih mostova bile su **na celoj železničkoj mreži** od graničnog fronta pa do Save i Dunava. 9. Razrušeni most **na Savi kod Beograda.**

1. Les ponts détruits **à Niš.** 2. **Le moment où on fait sauter le pont** sur le Vardar en face de Strumica. 3. Un viaduc détruit **à Ekšisu** en face de Lerin. 4—6. **Pour rendre notre poursuite plus difficile** l'ennemi à détruit systématiquement tous les moyens de communication importants tels que les ponts, tunnels, viaducs, ainsi que les gares. 7—8. Ces aspects de ponts détruits se rencontraient **sur tout le réseau des chemins de fer,** du commencement du front jusqu'à la Sava et le Danube. 9. Un viaduc détruit à Sava en face de Beograd.

1. Demolished bridge **in Niš.** 2. **The moment** when the bridge across the Vardar opposite Strumica was blown up. 3. A demolished Viaduct **at** Ekšisu opposite Lerin. 4—6. **To make our pursuit more difficult** the enemy had systematically destroyed all the more important means of communication, such as bridges, tunnels, viaducts as well as railway-stations &c. 7—8. Views of such demolished bridges were to be seen on the **entire railway network** from the frontier till the Sava and the Danube. 9. A demolished bridge **across the Sava opposite Beograd.**

Гоњење противника и ослобођење отаџбине. Gonjenje protivnika i oslobodjenje otadžbine. La poursuite de l'ennemi et la patrie délivrée. The pursuit of the enemy and the deliverance of the home-country.

1—2. Разрушени мост **на Вардару према Струмици** са сурваним локомотивама и вагонима.

3. Разрушени мост **на Морави код Сталаћа.**

4. Тешки градски топ са **петорном биволском запрегом** у наступном маршу.

5. **Гоњење** противника и **повратак** у домовину.

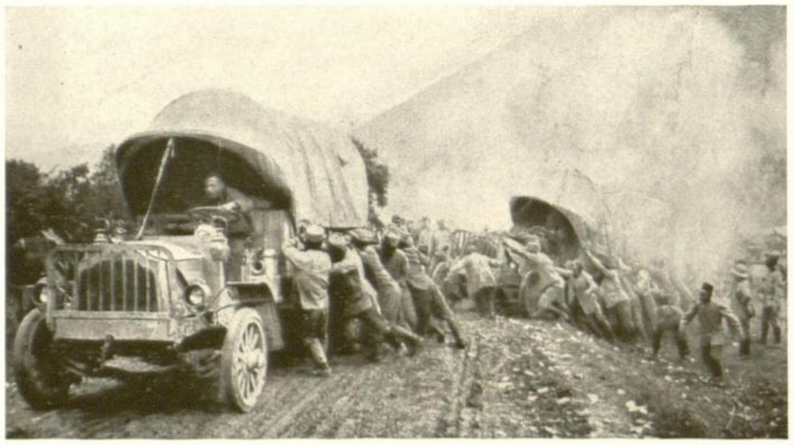

6—7. **Тешкоће кретања и снабдевања трупа** по каљавим и ненасутим сеоским путевима биле су велике и за нас, но још веће за противника.

8. Тешки топови II. Армије **мењају положај** у гоњењу.

1—2. Razrušeni most **na Vardaru prema Strumici** sa survanim lokomotivama i vagonima. 3. Razrušeni most **na Moravi kod Stalaća.** 4. Teški gradski top **sa petornom bivolskom zapregom** u nastupnom maršu. 5. **Gonjenje** protivnika i **povratak** u domovinu. 6—7. **Teškoće kretanja i snabdevanja trupa** po kaljavim i nenasutim seoskim putevima bile su velike za nas, no još veće za protivnika. 8. Teški topovi II. Armije **menjaju položaj** u gonjenju.

1—2. Le pont détruit **sur la Vardar** en face de Strumica, et des wagons tombés dans le fleuve. 3. Le pont détruit **sur la Morava en face de Stalać.** 4. Les lourds canons de forteresse, tirés **par un attelage de cinq buffles** à la poursuite de l'ennemi. 5. **La poursuite** de l'ennemi et **le retour dans la patrie.** 6—7. **Les difficultés de mouvements de troupes et de leur approvisionnement** sur les chemins boueux et non pavés des villages étaient pour nous très grandes; mais pire encore pour l'adversaire. 8. Les lourds canons de la 2me armée dans la poursuite **changent de positions.**

1. The demolished bridge **across the Vardar opposite Strumica** with fallen engines and railway-carriages. 2—3. The demolished bridge **across Morava opposite Stalać.** 4. The heavy fortress gun with **a fivefold team** of buffaloes in the pursuing march. 5. Pursuit of the enemy and the **return home.** 6—7. **The difficulties of movement and commissariat** for the troops on the dirty and unpaved village roads were very great for us, but still greater for the enemy. 8. The IInd Army's heavy guns **change positions** on pursuit.

1. Аустријски генерал фон **Пфланцер Балтин** јавља се италијанском савету одређеном за **контролу јадранске обале и форова.**

2—3. Многобројне колоне немачких, бугарских и аустријских заробљеника сретале су се **на свима правцима.**

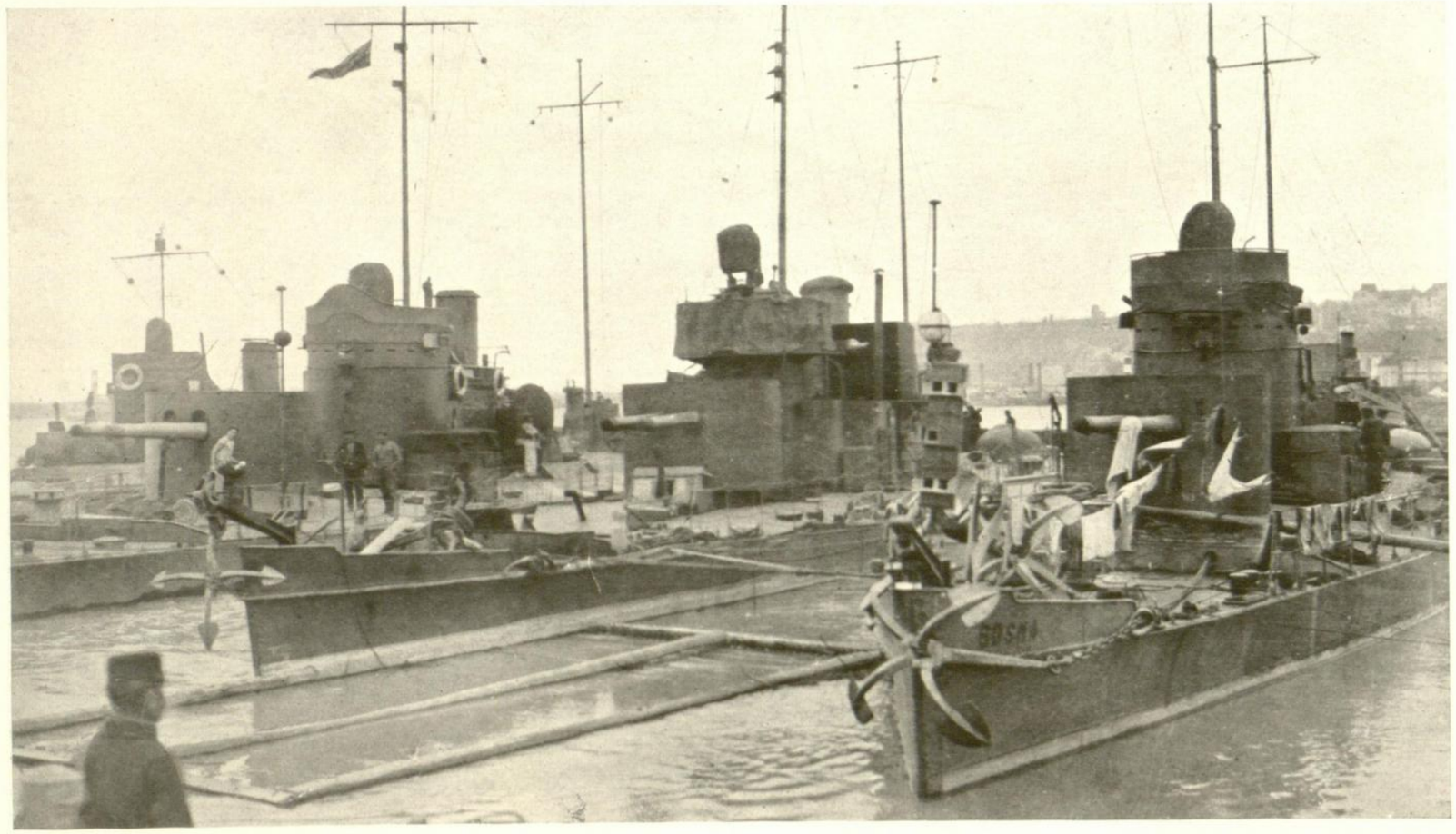

4. И **аустријски монитори,** који нам задаваху 1914—1915.г, тешке ране, напослетку падоше у наше руке.

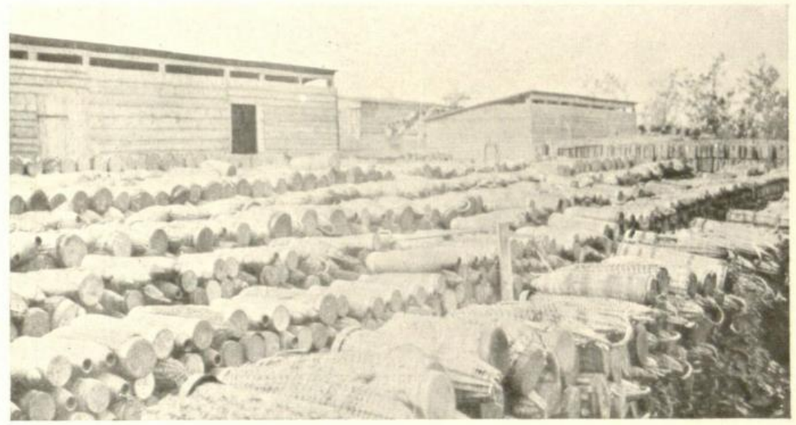

5. Велики депо непријатељске муниције у **Смедереву.**

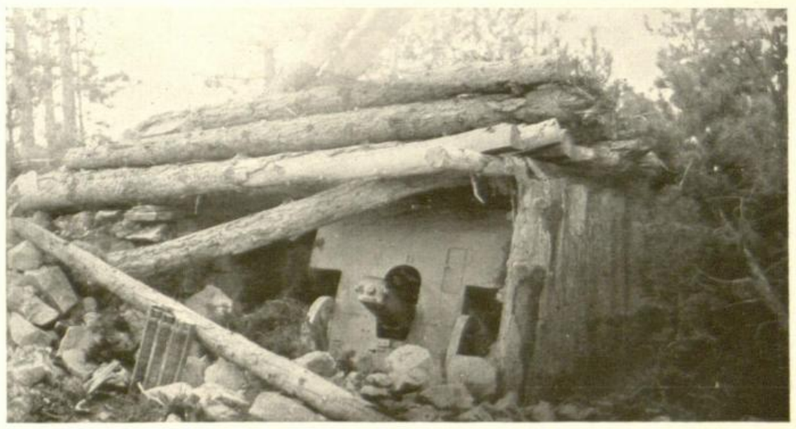

6. Изглед једног од многобројних **разрушених оруђа** по напуштеним положајима.

1. **Austrijski general v. Pflanzer Baltin** javlja se italijanskom savetu odredjenom za **kontrolu jadranske obale i forova.** 2—3. Mnogobrojne kolone nemačkih, bugarskih i austrijskih zarobljenika sretale su se **na svima pravcima.** 4. I **austrijski monitori,** koji nam zadavahu 1914—1915. g. teške rane, naposletku **padoše** u naše ruke. 5. Veliki depo neprijateljske municije **u Smederevu.** 6. Izgled jednog od mnogobrojnih **razrušenih orudja** po napuštenim položajima.

1. **Le général autrichien v. Pflanzer Baltin** se présente au conseil italien, chargé de **la surveillance de la côte adriatique et des forts.** 2—3. Partout des colonnes innombrables de prisonniers de guerre allemands, bulgares et autrichiens. 4. Et **les moniteurs autrichiens** qui nous ont causé tant de pertes en 1914 et 1915 tombent enfin dans nos mains. 5. Un grand dépôt ennemi de munitions **à Smederevo**. 6. Vue d'un des nombreux **canons détruits et laissés** par l'ennemi sur les positions.

1. **Austrian General v. Pflanzer Baltin** reports himself to the Italian Council who is charged to **control the Adriatic Coast and forces.** 2—3. Countless columns of German, Bulgarian and Austrian prisoners **were visible in all directions.** 4. **The Austrian monitors** which incurred very heavy losses for us in 1914/1915 came into our possession at last. 5. A large depot of hostile munition **in Smederevo.** 6. Appearance of one of the many **demolished guns** on the deserted positions.

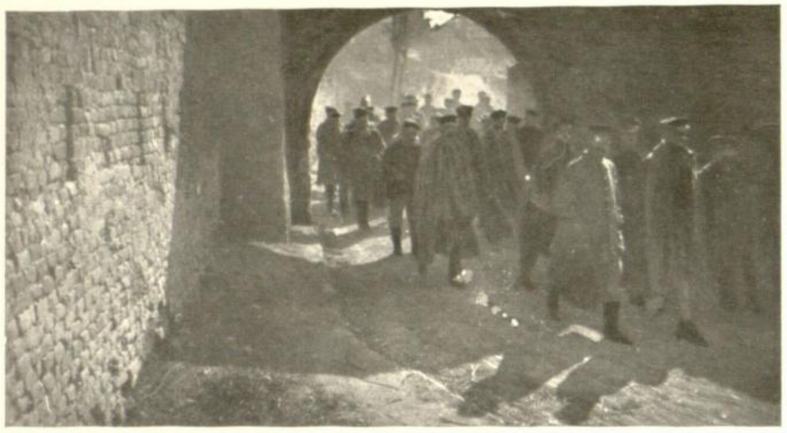

1. **Игра судбине.** Сада наши спроводе заробљене Немце у тврђаву.

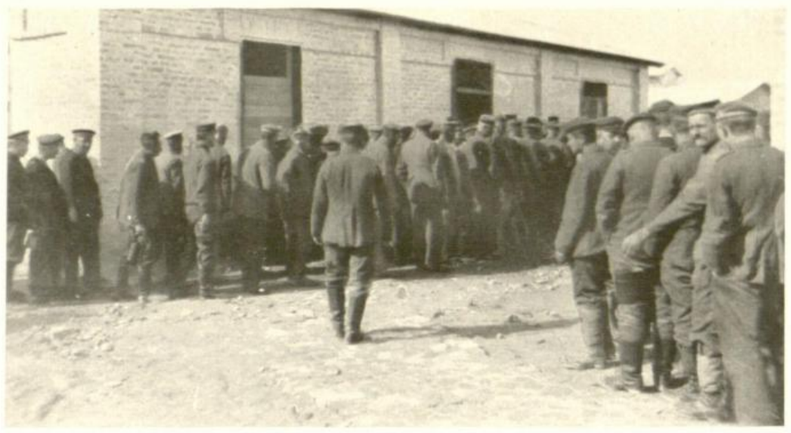

2. **Немци-заробљеници** примају храну на казану.

3. **Аустријанци заробљени** приликом ослобођења Београда.

4. Немац-заробљеник и његов **стражар из Хомоља.**

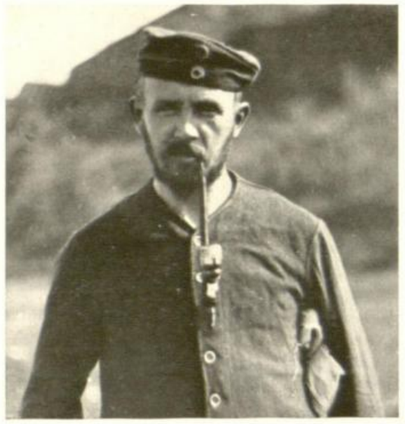

5. **Тип** немачког заробљеника.

6. Немачки заробљеници **перу веш и одело.**

7. Заробљеници **при ручку.**

8. **Тип** бугарског **заробљеника.**

9—10. Бугари-заробљеници **у жицама** спремају засебан ручак.

11. Бугари-заробљеници **на казану.**

1. **Igra sudbine.** Sada naši sprovode zarobljene Nemce u tvrdjavu. 2. **Nemci-zarobljenici** primaju hranu na kazanu. 3. **Austrijanci zarobljeni** prilikom oslobodjenja Beograda. 4. Nemac-zarobljenik i njegov **stražar iz Homolja.** 5. **Tip** nemačkog zarobljenika. 6. Nemački zarobljenici **peru veš i odelo.** 7. Zarobljenici **pri ručku.** 8. **Tip** bugarskog zarobljenika. 9—10. Bugari-zarobljenici **u žicama** spremaju zaseban ručak. 11. Bugari-zarobljenici **na kazanu.**

1. **Le sort a changé.** Maintenant c'est le contraire, ce sont nos troupes qui accompagnent les prisonniers allemands dans la forteresse. 2. **Les prisonniers de guerre allemands** reçoivent leur nourriture à la grande chaudière. 3. **Des prisonniers de guerre autrichiens** au moment de la délivrance de Beograd. 4. L'allemand comme prisonnier de guerre et **son gardien de Homolje.** 5. **Type** d'un prisonnier de guerre allemand. 6. Les prisonniers de guerre allemands **lavent eux-mêmes leurs habits et leur linge.** 7. Des prisonniers de guerre **en train de manger.** 8. **Type** de prisonnier de guerre bulgare. 9—10. Quelques prisonniers de guerre bulgares préparent séparément des autres leur dîner. 11. Des prisonniers de guerre bulgares **à la distribution des repas.**

1. **A game of fate,** our troops now accompany German prisoners to the fortress. 2. **German prisoners** receive their food from the boiler. 3. **The Austrian prisoners** at the liberating of Beograd. 4. A German as prisoner and his **guard from Homolje.** 5. Type of a German prisoner. 6. German prisoners **wash their clothes** and linen themselves. 7. Prisoners **at a meal.** 8. **Type** of a Bulgarian prisoner. 9—10. Bulgarian in wire railings prepare food separated from the others. 11. Bulgarian prisoners **during the giving of the food.**

Црна-Гора — некадашња Зета, колевка генијалних српских војсковођа, песника и јунака.
Le Monténégro, jadis nommé Zeta, le berceau des chefs de l'armée, des poètes et des héros geniaux serbes.

Crna Gora, nekadašnja Zeta kolevka, genijalnih srpskih vojskovodja, pesnika i junaka.
Montenegro old Zeta, the cradle of the highly gifted Serbians, commanders-in-chief, poets and heroes.

1. Црногорска Велика Народна Скупштина у Подгорици, одржана 26. новембра 1918. **прокламовала је уједињење са** браћом из Србије и **збацила династију Петровића.** (×) Марко Миљанов Поповић, Кучки војвода, највећи црногорски јунак, (по народном предању један од потомака Ђорђа Кастриотића).

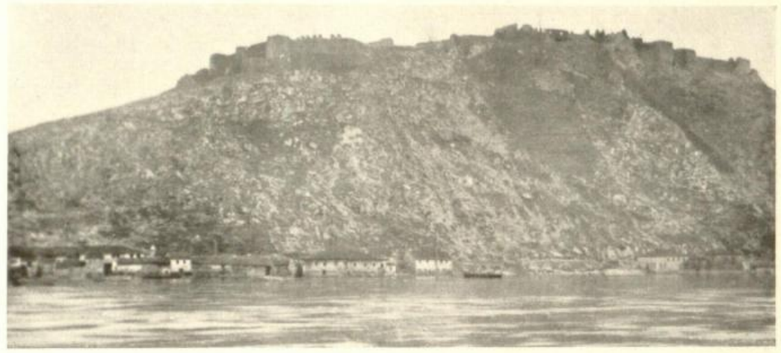

2. **Град Скадарски** прича повест наше царске прошлости.

3. Црногорски Престолонаследник Данило чита прокламацију **ослобођеном Скадру** на дан 23. апр. 1913. год. (×) Ђорђе Кастриотић-Скендербег, велики српски јунак, у XV веку Кнез Албаније.

4. **Црногорска делегација** са митрополитом Дожићем.

5. Црногорски главари **на Цетињу.**

6. **Генерал Вукотић** са својим штабом у Беранима.

1. **Crnogorska Velika Narodna Skupština u Podgorici,** održana 26. novembra 1918 **proklamovala je ujedinjenje** sa braćom iz Srbije i **zbacila dinastiju Petrovića.** (×) **Marko Miljanov Popović,** Kučki vojvoda, najveći crnogorski junak (po narodnom predanju jedan od potomaka Djordja Kastriotića). 2. **Grad Skadarski** priča povest naše carske prošlosti. 3. Crnogorski Prestolonaslednik Danilo čita proklamaciju **oslobodjenum Skadru** na dan 23. aprila 1913 god. (×) **Djordje Kastriotić-Skenderbeg** veliki srpski junak u XV veku Knez Albanije. 4. **Crnogorska delegacija** sa mitropolitom Dožićem. 5. Crnogorski glavari **na Cetinju.** 6. **General Vukotić** sa svojim štabom u Beranima.

1. **Au Monténégro. La Grande assemblée nationale à Podgoriza,** le 26 novembre 1918 **qui proclama l'union avec les frères de la Serbie en un royaume et le detrônement de la dynastie Petrović.** (×) **Marko Miljanov Popović,** voïvode de Kučki, le plus grand héros monténégrin (d'après la légende nationale un des descendants de Djordje Kastriotić. 2. **La citadelle de Skadar** rapelle la grandeur de l'empire serbe dans le passé. 3. Le Prince héritier monténégrin Danilo lit la proclamation à **la ville de Skadar délivrée** le 23 avril 1913. (×) **Djordje Kastriotić-Skenderbeg,** le grand héros serbe, au 15me siècle prince d'Albanie. 4. **Délégation monténégrine** avec le Métropolite Dožić à Beograd. 5. Les chefs monténégrins **à Cetinje.** 6. **Le général Vukotić** avec son État-Major à Berani.

1. **Montenegro. Great National Assembly in Podgoriza** held 26 th November 1918 **proclaims the unity with the brethern from Serbia in one kingdom and the overthrow of the Petrović Dynasty.** (×) **Marko Miljanov Popović,** vojvoda of Kučki, the greatest montenegrin hero (after the national legend one of the descendants of Djordje Kastriotić. 2. **The citadel of Skutari,** reminds us of the greatness of the Serbian kingdom in the past. 3. Montenegrin Crown prince Danilo reads the proclamation in **liberated Skadar** on 22nd April 1913. (×) **Djordje Kastriotić-Skenderbeg,** the great Serbian hero, in the 15 th century prince of Albany. 4. **Montenegrin Delegation** with Mètropolitan Dožić in Beograd. 5. Montenegrin chiefs **at Cetinje.** 6. **General Vukotić** with his Staff at Berani.

1. **Роза Луксембург,** комунисткиња.

2. Изношење рањеника из барикада.

3. Владине трупе **у борби с комунистима.**

4. **Комунисти** у уличној борби.

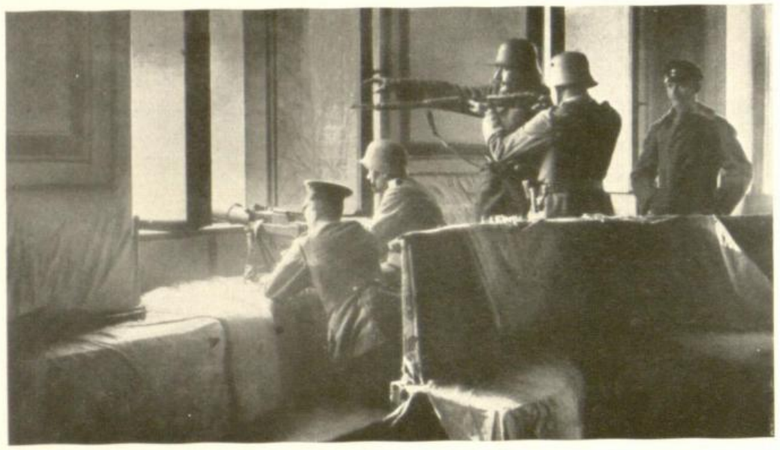

5—7. Благодарећи самосвести и храбрости владиних трупа, **комунисти су били побеђени** и социјална демократија са Ебертом утврдила своју власт.

8. **Либкнехт** вођ комуниста.

9. Владине трупе бране се **бомбама.**

10. **Еберт,** вођ револуције поздравља победоносне трупе

11. **Револуциони Савет:** Дитман, Ландеберг, Хазе, Еберт. Барт, Шајдеман.

1. **Rosa Luxemburg,** komunistkinja. 2. Iznošenje ranjenika **iz barikada.** 3. Vladine trupe **u borbi** sa komunistima. 4. **Komunisti** u uličnoj borbi. 5—7. Blagodareći samosvesti i hrabrosti vladinih trupa, **komunisti su bili pobeđeni** i socijalna demokratija sa Ebertom utvrdila svoju vlast. 8. **Liebknecht,** vodj komunista. 9. Vladine trupe brane se **bombama.** 10. **Ebert,** vodj revolucije, pozdravlja pobedonosne trupe. 11. **Revolucioni Savet:** Dittmann, Landsberg, Haase, Ebert, Barth, Scheidemann.

1. La femme communiste **Rosa Luxemburg.** 2. Les blessés sont portés hors **des barricades.** 3. Les troupes du gouvernement **en combat** avec les communistes. 4. **Des communistes** pendant des combats de rues. 5—7. Grâce au sentiment du devoir et la bravoure des troupes du gouvernement **les communistes ont été vaincus** et la social-démocratie conduit par Ebert a formé le gouvernement. 8. Le chef des communistes **Liebknecht.** 9. Les troupes du gouvernement se défendent à l'aide **de bombes.** 10. **Ebert,** le chef des révolutionnaires salue les troupes. 11 **Le conseil des révolutionnaires** — (Les noms des membres révolutionnaires sont indiqués sur l'image à côté.)

1. **Rosa Luxemburg,** the communist leader. 2. Carrying away the wounded from **the barricades.** 3. Government troops **fighting** the communists. 4. **Communists** engaged in street fights. 5—7. Thanks to the bravery and sense of duty on the part of the goverment troops, **the communists were defeated,** and the social democrats together with Ebert strengthened the goverment. 8. **Liebknecht** communist leader 9. Government troops defending with **bombs.** 10. **Ebert,** leader of the revolutionists greets the government troops. 11. **Revolutionary council** (the members names can be read from the pictures).

1. **Ерцбергер,** државни секретар.

2. **Граф Оберндорф.**

3. Генерал **фон Винтерфелд.**

4. **Ванзелов,** марински капетан.

1—4. Чланови немачке делегације за прекид непријатељстава.

5. **Долазак немачких делегата** пред француску борбену линију код Андроа, 7. новембра 1918.

10. Генерал **Веган,** адмирал **Вемис** и маршал **Фош** пред железничким вагоном у коме је 11. XI. 1918. год потписано примирје.

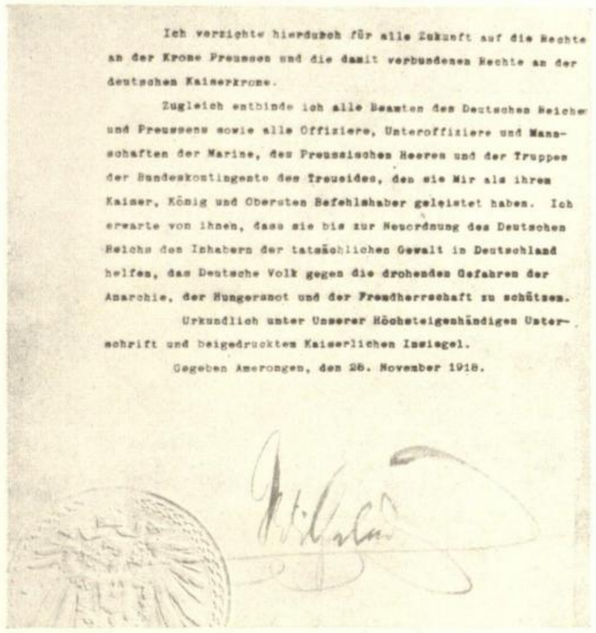

Ich verzichte hierdurch für alle Zukunft auf die Rechte an der Krone Preussen und die damit verbundenen Rechte an der deutschen Kaiserkrone.

Zugleich entbinde ich alle Beamten des Deutschen Reiches und Preussens sowie alle Offiziere, Unteroffiziere und Mannschaften der Marine, des Preussischen Heeres und der Truppen der Bundeskontingente des Treueides, den sie Mir als ihrem Kaiser, König und Obersten Befehlshaber geleistet haben. Ich erwarte von ihnen, dass sie bis zur Neuordnung des Deutschen Reichs den Inhabern der tatsächlichen Gewalt in Deutschland helfen, das Deutsche Volk gegen die drohenden Gefahren der Anarchie, der Hungersnot und der Fremdherrschaft zu schützen.

Urkundlich unter Unserer Höchsteigenhändigen Unterschrift und beigedrucktem Kaiserlichen Insiegel.

Gegeben Amerongen, den 28. November 1918.

6. **Одрицање Цара Вилхелма** од престола и права.

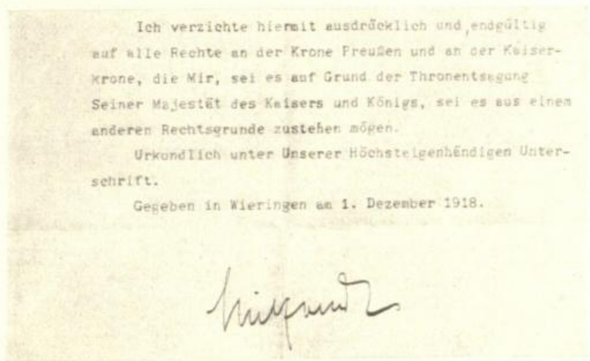

Ich verzichte hiermit ausdrücklich und endgültig auf alle Rechte an der Krone Preußen und an der Kaiser-Krone, die Mir, sei es auf Grund der Thronentsagung Seiner Majestät des Kaisers und Königs, sei es aus einem anderen Rechtsgrunde zustehen mögen.

Urkundlich unter Unserer Höchstelgenhändigen Unterschrift.

Gegeben in Wieringen am 1. Dezember 1918.

11. **Одрицање** немачког Престолонаследника од престола и права.

7. **Вилхелм II.** после абдикације.

12. Немачки Престолонаследник **Фридрих Вилхелм** после абдикације.

8. **Вилхелм II.** бега у Холандију.

9. Престолонаследник **на лађи** за Холандију.

13. **Фелдмаршал фон Хинденбург,** други председник Немачке Републике и официри старе армије.

1. **Erzberger,** državni sekretar. 2. **Graf Oberndorf.** 3. General **von Winterfeld.** 4. **Vanselow,** marinski kapetan. 1—4. Članovi nemačke delegacije za prekid neprijateljstava. 5. **Dolazak nemačkih delegata** pred francusku borbenu liniju kod Handroy 7. novembra 1918. 6. **Odricanje Cara Wilhelma** od prestola i prava. 7. **Wilhelm II** posle abdikacije. 8. **Wilhelm II** bega u Holandiju. 9. Prestolonaslednik **na ladji** za Holandiju. 10. General **Weygand,** admiral **Wemys** i maršal **Foch** pred železničkim vagonom u kome je 11. XI. 1918. god. potpisano primirje. 11. **Odricanje** nemačkog Prestolonaslednika od prestola i prava. 12. Nemački Prestolonaslednik **Fridrich Wilhelm** posle abdikacije. 13. Feldmarschall **von Hindenburg,** Predsednik Nemačke Republike i oficiri stare armije.

1. Le secrétaire d'Etat, **Erzberger.** 2. Le comte **Oberndorf.** 3. Le général **de Winterfeld.** 4. Le capitaine de vaisseau **Vanselow.** 1—4. Les membres de la délégation allemande pour l'armistice. 5. **L'arrivée de la délégation allemande** devant la ligne des avant-postes français près de Handroy le 7 novembre 1918. 6. **L'abdication de l'empereur Wilhelm.** 7. **Wilhelm II après l'abdication.** 8. **Wilhelm II** s'enfuit en Hollande. 9. Le Prince héritier en bateau pour la Hollande. 10. Le général **Weygand,** l'amiral **Wemys** et le maréchal **Foch** devant le wagon dans lequel fut signé l'armistice le 11 novembre 1918. 11. Le prince héritier allemand renonce au trône et à ses droits. 12. Le Prince héritier allemand **Friedrich Wilhelm** après l'abdication. 13. Le deuxième Président de la République allemande le maréchal **von Hindenburg,** devant les officiers de l'ancienne armée.

1. **Erzberger,** secretary of State. 2. **Count Oberndorf.** 3. General **v. Winterfeldt.** 4. Naval Captain **Vanselow.** 1—4. Members of German delegation for the armistice. 5. **Arrival of the German delegation** before the French out post lines at Handroy 7th November 1918. 6. **Abdication of Emperor Wilhelm II** from the throne and its privileges. 7. **Wilhelm II after the abdication.** 8. **Wilhelm II** flees to Holland. 9. The Crown-Prince **on board ship** on the way to Holland. 10. General **Weygand,** Admiral **Wemys** and Marshal **Foch** before the railway-carriage in which the armistice was signed 11th November 1918. 11. The German Crown-Prince renounces all rights to the throne and its privileges. 12. The German Crown-Prince **Friedrich Wilhelm** after the abdication. 13. Field-marshal **v. Hindenburg** 2nd President of the German Republic with officers of the ancient German army.

1. **Врање** се кити за дочек ослободиоца.

2. Одушевљени **Књажевчани** ките своје ослободиоце.

3. **Београд** окићен за дочек својих јунака.

4. **Земун.** Дочек и кићење ослободилачке војске.

7. **Ваљево.** — Дочек ослободилачке војске октобра 1918. год.

9. **Шабац** спрема триумфалну капију за дочек.

5. **Београд.** Наше трупе маршују опет кроз варош.

6. **Цвећем и пешкирима** народ је китио своје јунаке.

8. **Дочек** ослободилачке војске.

10 **Београд** долазак делегације за уједињење из Баната.

1. **Vranje** se kiti za doček oslobodioca. 2. Oduševljeni **Knjaževčani** kite svoje oslobodioce. 3. **Beograd** okićen za doček svojih junaka. 4. **Zemun.** Doček i kićenje oslobodilačke vojske. 5. **Beograd.** Naše trupe maršuju opet kroz varoš. 6. **Cvećem i peškirima** narod je kitio svoje junake. 7. **Valjevo.** — Doček oslobodilačke vojske oktobra 1918. god. 8. **Doček** oslobodilačke vojske. 9. **Šabac** sprema triumfalnu kapiju za doček. 10. **Beograd.** — Dolazak delegacije za ujedinjenje iz Banata.

1. **Vranje** est decoré de drapeaux pour la réception. 2. Les habitants de **Knjaževac** enthousiasmés décorent de fleurs leurs libérateurs. 3. **Beograd** pavoise pour la réception de ses héros. 4. **Zemun.** Réception et décoration de l'armée libératrice. 5. **Beograd.** Nos troupes marchent à travers la ville. 6. La population a décoré ses héros de **fleurs et de rubans** de toutes les couleurs. 7. **Valjevo.** Réception de l'armée des libérateurs. 8. **Réception** de l'armée des libérateurs. 9. **Šabac.** Un arc de triomphe est préparé pour la réception des libérateurs. 10. **Beograd.** L'arrivée de la délégation de Banat pour l'union.

1. **Vranje** decorates with flags for the reception. 2. The enthusiastic inhabitants **of Knjaževac** decorate their deliverers. 3. **Beograd** decorated for the reception of its heroes. 4. **Zemun.** Reception and decoration of the delivering army. 5. **Beograd.** Our troops marching through the town. 6. The population decorated their deliverers with flowers and ribbons. 7. **Valjevo,** reception of the deliverers army. 8. **Reception** of the army of deliverers. 9. **Šabac,** preparing the triumphal arches for the reception of the deliverers. 10. **Beograd.** Arrival of the Union-delegation from Banat.

1. Измучено и гладно становништво **дочекивало је своје ослободиоце** и добијало од њих хлеба и што треба у изобиљу.

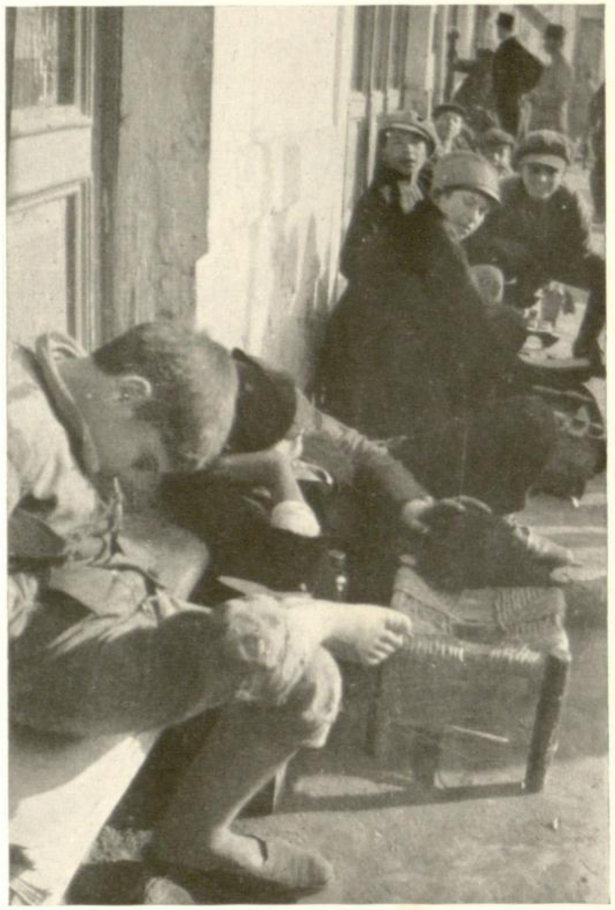

2. Деца која су свој залогај **с муком зарађивала**.

3. Њих троје очекују **тату из Солуна.**

4. **Први престонички лист** после повратка била је **Правда**.

5. Одушевљени **новинарски продавци** — посао иде добро.

1. Izmučeno i gladno stanovništvo **dočekivalo je svoje oslobodioce** i dobijalo od njih hleba i što treba u izobilju. 2. Deca koja su svoj zalogaj **s mukom zaradjivala.** 3. Njih troje očekuju **tatu iz Soluna.** 4. **Prvi prestonički list** pocle povratka bila je **Pravda.** 5. Oduševljeni **novinarski prodavci,** posao ide dobro.

1. La population tourmentée et affamée **avait salué partout les libérateurs** et avait reçu de ceux-ci des vivres en grande quantité. 2. Les enfants qui devaient **gagner leur pain à grande peine.** 3. Les trois enfants attendant leur **papa qui revient de Salonique.** 4. **Le premier journal** de la Résidence après le retour était la **Pravda.** 5. **Les vendeurs de journaux** sont contents. Le commerce marche bien.

1. The tortured and starving population **welcomed the returning army everywhere** and received provisions in large quantities from them. 2. Children who had to earn their **daily bread with great difficulty.** 3. Three children expecting their **fathers from Salonica.** 4. **The first town newspaper** after the return was **Pravda.** 6. The enthusiastic **newspaper vendors.** Business is good.

Повратак из ропства. Povratak iz ropstva. Le retour des camps d'internement. Return from concentration camp.

1—2. Земун.— **Повратак из ропства** интернираних црногорских фамилија.

3. Интернирани при повратку иду **са лађе на железничку станицу** у Београду.

4. **Повратак заробљеника** из Немачке.

5. Заробљеници и интернирани на станици **у Винковцима.**

6. **Повратак** наших људи **из** ропства.

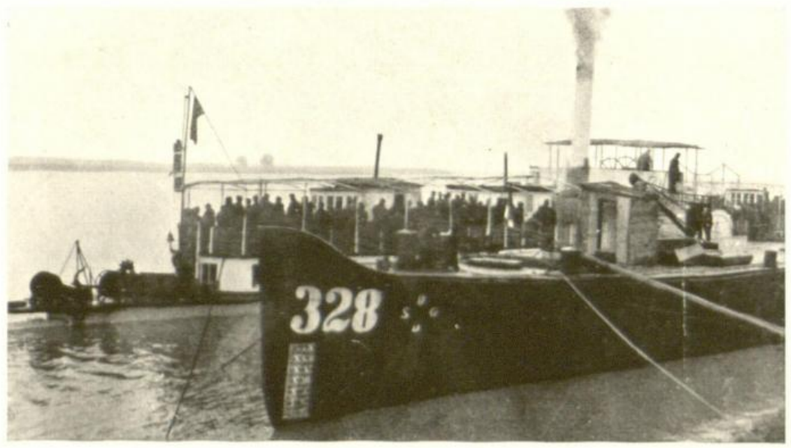

7. Коњички ордонанси пребацују се **скелама преко Саве.**

8. **Београд.** Лађа са ослобођеним италијанским заробљеницима.

9. Грађанска патрола **у Шапцу.**

1—2. Zemun. **Povratak iz ropstva** internirani crnogorskih familija. 3. Internirani pri povratku idu **sa ladje na železničku stanicu** u Beogradu. 4. **Povratak zarobljenika** iz Nemačke. 5. Zarobljenici i internirani na stanici **u Vinkovcima.** 6. **Povratak** naših ljudi iz ropstva. 7. Konjički ordonansi prebacuju se **skelama preko Save.** 8. **Beograd.** Ladja sa oslobodjenim italijanskim zarobljenicima. 9. Gradjanska patrola u **Šapcu.**

1—2. Zemun. **Le retour** des familles monténégrines de leurs camps d'internement. 3. Les internés à leur retour vont **de la station des bateaux à la gare de Beograd.** 4. **Retour des prisonniers de guerre** de l'Allemagne. 5. Les prisonniers de guerre et les internés à la gare de **Vinkovci.** 6. **Retour des prisonniers de guerre** de leurs camps d'internement. 7. Nos ordonnances traversent la Sava **sur de petites barques.** 8. **Beograd.** Le bateau amenant les prisonniers de guerre italiens libérés. 9. Une patrouille civile **à Šabac.**

1—2. Zemun. **Return** of Montenegrin families from concentration camp. 3. The interned go on their return from the **steamship landing place to the railway-station** in Beograd. 4. **Return of prisoners** from Germany. 5. Prisoners and interned at the railway-station in **Vinkovci.** 6. **Return** from captivity. 7. Our ordrlies cross over the **Sava in small boats.** 8. **Beograd.** The vessel with freed Italian prisoners. 9. A civil patrol **in Šabac.**

Повратак у отаџбину и ослобођење браће. Povratak u otadžbinu i oslobodjenje braće. Retour dans la patrie et la libération de nos frères. The return home and the liberation of the brethren.

1. **Скопље.** Наша војска форсираним маршом гони противника.

2—3. Нови Сад. **Браћа преко Саве и Дунава,** још у швапској униформи, придружују се по свима местима нашој војсци, дочекујући је најсрдачније.

4. **Последње немачке трупе** напуштају Земун октобра 1918. год.

5—6. Улазак и пролазак наше војске **кроз Земун** у њеном наступању на север.

7. Укрцавање артилерије за пребацивање преко Саве и Дунава.

8. Улазак артилерије у Земун октобра 1918. год.

9. **Дочек српске команде** на Земунском пристаништу новембра 1918. год.

1. **Skoplje.** Naša vojska forsiranim maršom goni protivnika. 2—3. Novi Sad. **Braća preko Save i Dunava,** još u švapskoj uniformi, pridružuju se po svima mestima našoj vojsci dočekujući je najsrdačnije. 4. **Poslednje nemačke trupe** napuštaju Zemun oktobra 1918. god. 5—6. Ulazak i prolazak naše vojske kroz **Zemun** u njenom nastupanju na sever. 7. Ukrcavanje artilerije za prebacivanje **preko Save i Dunava.** 8. Ulazak artilerije **u Zemun** oktobra 1918. god. 9. **Doček srpske komande** na Zemunskom pristaništu novembra 1918. god.

1. **Skoplje.** Notre armée par une marche forcée poursuit l'ennemi. 2—3. Novi Sad. **Nos frères de l'autre côté de la Sava et du Danube,** encore en uniforme autrichien, se joignent partout à notre armée, les saluant sincérement. 4. **Les dernières troupes allemandes** quittent Zemun en octobre 1918. 5—6. Entrée de notre armée **à Zemun** et son passage de cette ville pendant sa poursuite vers le nord. 7. Embarquement de l'artillerie pour **la traversée de la Sava et du Danube.** 8. Entrée de l'artillerie **dans Zemun.** Octobre 1918. 9. **Réception du commandement serbe** sur le quai de Zemun. Novembre 1918.

1. **Skoplje.** Our army in a forced march pursues the enemy. 2—3. Novi Sad. **Our brethren** still in Austrian uniform, **from the other side of the Sava and the Danube,** join our army everywhere possible and bid each other heartily welcome. 4. **The last German troops** leave Zemun in October 1918. 5—6. Our troops march into, and pass **through Zemun** in their pursuit towards the North. 7. Shipment of artillery to **cross over the Sava and the Danube.** 8. Marching-in of the artillery **into Zemun.** October 1918. 9. **Reception of the Serbian commander** on Zemun quay. October 1918.

1. Широм целе домовине, народ је радосно **дочекивао ослободиоце и китио их** цвећем.

2. Дочек Њ. К. В. Престолонаследника **у Београду.**

3. **Поздравна реч Београда** Њ. К. В. Престолонаследнику Александру 25. октобра 1918. г.

1. Širom cele domovine, narod je radosno **dočekivao oslobodioce i kitio ih** cvećem. 2. Doček Nj. K. V. Prestolonaslednika u Beogradu. 3. **Pozdravna reč Beograda** Prestolonasledniku Aleksandru 25. oktobra 1918. g. 4. Dolazak u otadžbinu **Predsednika Vlade** (decembra 1918. g.). 5. Predsednik Vlade Nikola Pašić je na stanici srdačno dočekan. 6. Oduševljeno klicanje Nikoli Pašiću **na stanici u Mitrovici.**

4. Долазак у отаџбину **Председника Владе** (децембра 1918. г.).

5. Председник Владе **Никола Пашић** је на станици срдачно дочекан.

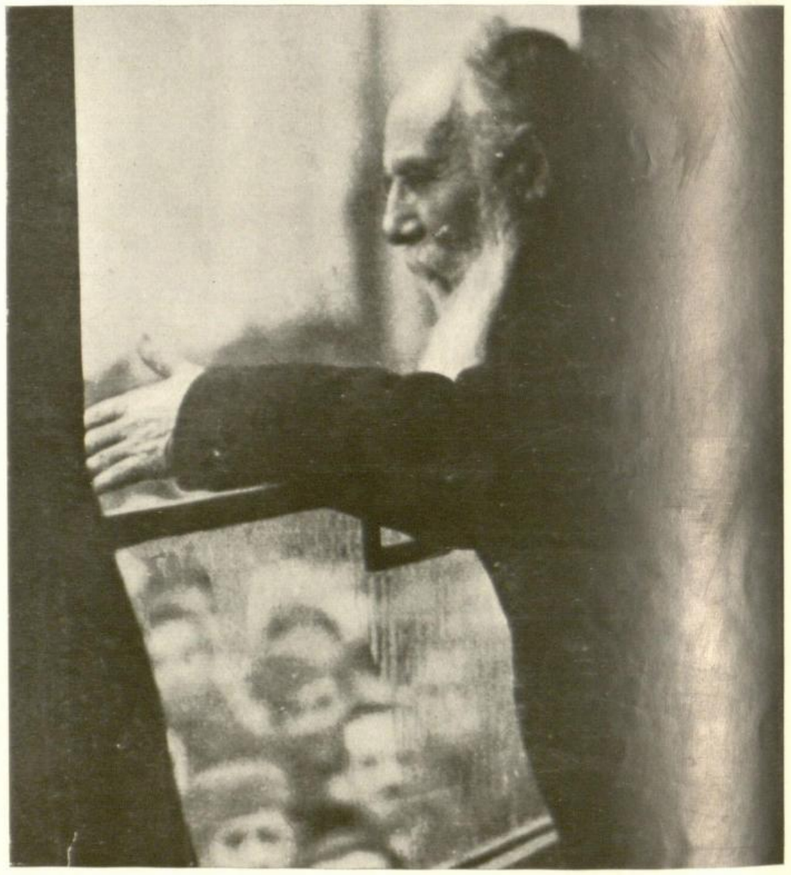

6. Одушевљено клицање Николи Пашићу **на станици у Митровици.**

1. Throughout the entire home country, our liberators were **received** with great joy by the people who adorned **them with flowers.** 2. Reception of H. R. H. the Crown-Prince **in Beograd.** 3. **A speech of welcome** in Beograd for Crown-Prince Aleksandar on 25th October 1918. 4. Return home of the **Prime minister** (in December 1918). 5. Prime Minister **N. Pašić** receives a hearty welcome at the railway station. 6. An enthusiastic welcome for Prime Minister N. Pašić **at the railway station in Mitrovica.**

1. Dans tout le pays, la population **reçoit** avec joie les libérateurs et **les couvre de fleurs.** 2. Réception de S. A. R. le Prince Héritier **à Beograd.** 3. **Discours de réception** au Prince Héritier Aleksandar le 25 octobre 1918. 4. **Le Ministre Président** revient dans la patrie (décembre 1918). 5. Le Ministre Président **N. Pašić** est reçu avec acclamation à la gare. 6. L'acclamation enthousiaste au Minister Président N. Pašić **à la gare de Mitrovica.**

1. Генерал Франше Деспере, командант источне савезничке војске, искрцава се у **Цариграду.**

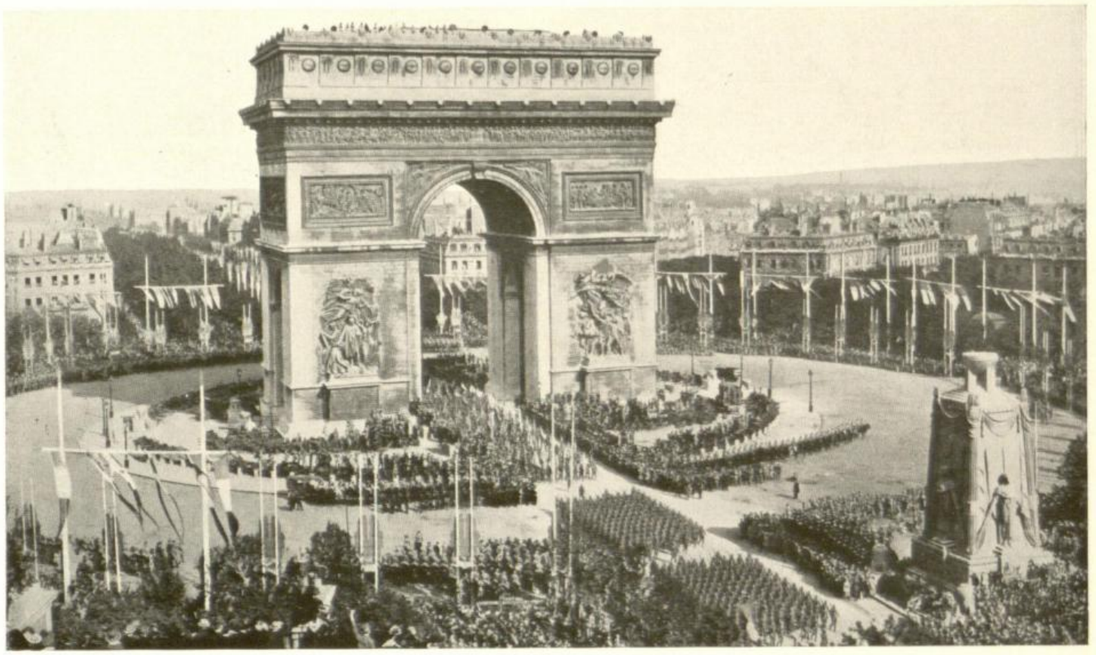

2. Дефиловање Савезничке победоносне армије **кроз Славолук у Паризу** 14. јула 1919. г.

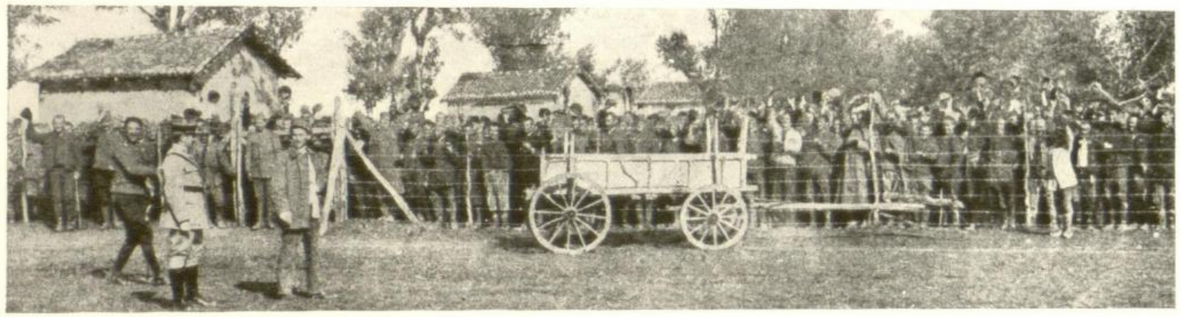

3. **У бугарском лагеру у Хаскову,** наши заробљени и интернирани кличу својим ослободиоцима.

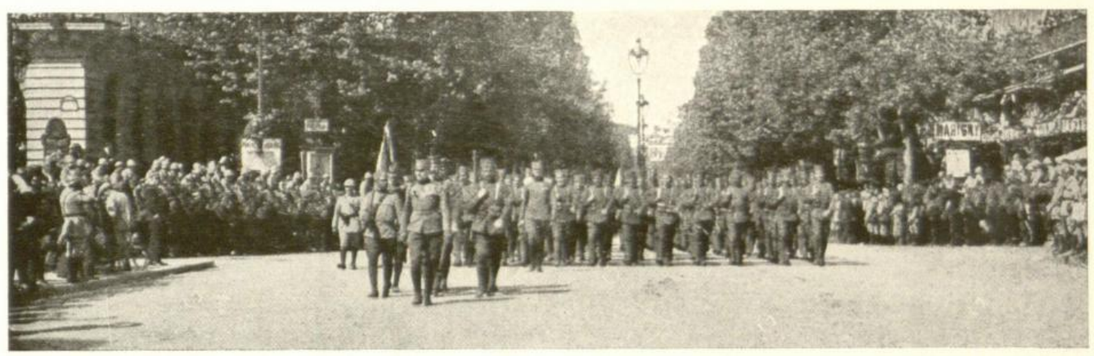

4. **Претставништво војске** Срба, Хрвата и Словенаца на паради у Паризу.

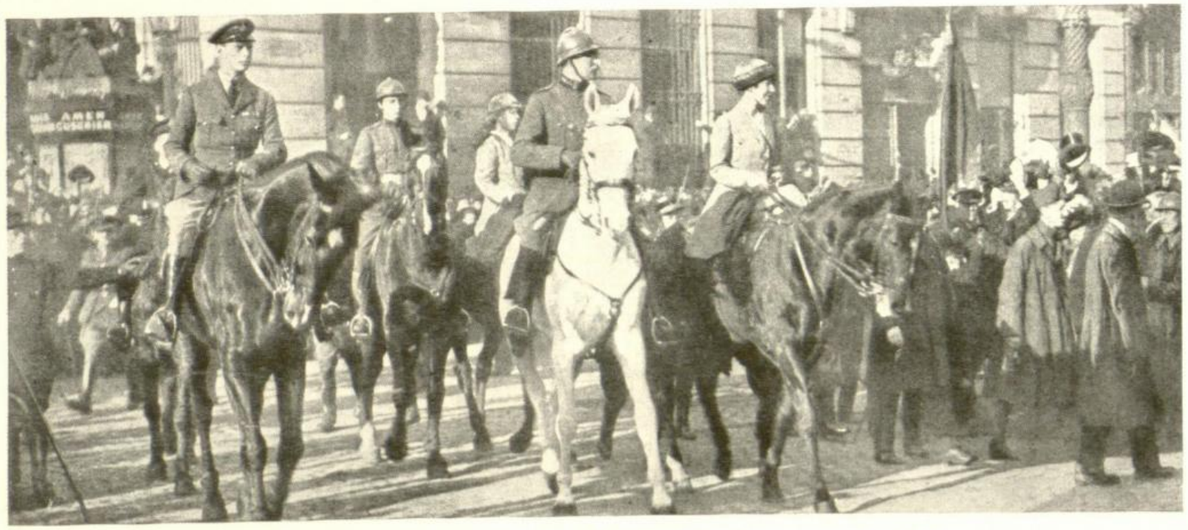

5. Свечани **улазак Белгијског Краља** и Краљевске Породице у ослобођени Брисел.

6. Свечани **улазак Румунског Краља** и Краљевске Породице у Букурешт.

1. General Franchet d'Espérey, komandant istočne savezničke vojske, iskrcava se **u Carigradu.** 2. Defilovanje Savezničke pobedonosne armije **kroz Slavoluk u Parizu** 14. jula 1919. god. 3. **U bugarskom lageru u Haskovu,** naši zarobljeni i internirani kliču svojim oslobodiocima. 4. **Pretstavništvo vojske** Srba, Hrvata i Slovenaca na paradi u Parizu. 5. Svečani **ulazak Belgijskog Kralja** i Kraljevske Porodice u oslobodjeni **Bruxelles.** 6. Svečani ulazak **Rumunskog Kralja** i Kraljevske Porodice **u Bukuresti.**

1. Le général Franchet d'Espérey, commandant de l'armée alliée de l'est, débarque **à Constantinople.** 2. Défilé de l'armée des alliés **sous l'Arc de triomphe à Paris** 14 juillet 1919. 3. Dans **le camp bulgare à Haskovo.** Nos prisonniers de guerre et nos internés acclament leurs libérateurs. 4. **Un détachement des représentants de l'armée** des Serbes, des Croates et des Slovènes à la grande revue à Paris. 5. **Entrée solennelle du roi des Belges** et de la famille royale **dans Bruxelles** libérée. 6. **Entrée solennelle du roi de Roumanie** et de la famille royale dans **Bucuresti.**

1. General Franchet d'Espérey, commandant of the east allied army, disembarks **in Constantinople.** 2. The allied army march **through the Arc de Triomphe in Paris** 14th July 1919. 3. **In the Bulgarian camp in Haskovo.** Our prisoners and our interned, welcome their liberators with great jubilation. 4. **The representative Detachment** of the Serbian, Croatian and Slovenian armies at the review in Paris. 5. **Ceremonious entry of the Belgian King** and the Royal Family into liberated **Bruxelles.** 6. **Ceremonious entry of the Roumanian King** and the Royal Family into **Bucuresti.**

Победоносна и ослободилачка војска у Хрватској.

Pobedonosna i oslobodilačka vojska u Hrvatskoj.

L'armée victorieuse et libératrice en Croatie.

The victorious and liberating army in Croatia.

1. Наша војска улази у Загреб (новембар 1918. г.)

2. Наша војска маршује **кроз ослобођени Загреб.**

3. **И старо и младо** изашло је у Загребу да дочека нашу војску.

4. **На Јелачићевом Тргу** у Загребу (новембар 1918 г.)

5. **Наши соколи** на свечаности.

6. Загреб. — **Дочек и поздрав ослободилачке војске,** која је после дугих тешких и крвавих борби пробила фронт и неодољивим налетом натерала Бугаре, Турке и Аустро-Мађаре да положе оружје, а Немцима сломила сваку наду на даљи отпор, био је величанствен, братски и срдачан.

1. Naša vojska ulazi **u Zagreb** (novembar 1918. g.). 2. Naša vojska maršuje **kroz oslobođeni Zagreb**. 3. **I staro i mlado** izašlo je u Zagrebu da dočeka našu vojsku. 4. **Na Jelačićevom Trgu** u Zagrebu (novembar 1918 g.). 5. **Naši sokoli** na svečanosti. 6. Zagreb. **Doček i pozdrav oslobodilačke vojske,** koja je posle dugih teških i krvavih borbi probila front i neodoljivim naletom naterala Bugare, Turke i Austro-Madžare da polože oružje, a Nemcima slomila svaku nadu na dalji otpor, bio je veličanstven, bratski i srdačan.

1. Notre armée entre **dans Zagreb** (novembre 1918). Notre armée traverse **Zagreb libérée**. 3. **Vieux et jeunes,** tous viennent saluer notre armée. 4. **Marché de Jelačić** à Zagreb (novembre 1918). 5. **Notre organisation «Soko»** dans les solennités. 6. Zagreb. **Réception de l'armée libératrice,** qui après de longs et difficiles combats au front, a forcé les Bulgares, les Turcs et les Austro-Hongrois à rendre les armes, et à ôté aux Allemands tout espoir de résistance. On l'acclame d'une manière solennelle, fraternelle et cordiale.

1. Our army marches **into Zagreb** (November 1918). 2. Our army marches **through liberated Zagreb**. 3. **Old and young** all come to welcome our army. 4. On **the Jelačić market** in Zagreb (November 1918). 5. **Our "Sokol" organisation** at the celebrations. 6. Zagreb, **reception and welcoming of the liberating army**, who after long and hard fighting had broken through the front, and with an irresistible force had compelled the Bulgarians, Turks and Austro-Hungarians to lay down their arms and had destroyed the German hopes of further resistance on their parts were everywhere welcomed, heartily, brotherly and ceremoniously.

1. **Савет Четворице:** Орландо, Лојд Џоџ, Клемансо и Вилсон.

2. **Ђолити и Веснић.**

3. **Граф Брокдорф-Ранцау** са немачком делегацијом.

4. **Аустријски делегати** после предатих им услова за мир (2 јуна 1919. г.).

5. **Гроф Апоњи** са мађарском делегацијом.

6. **Стамболијски** потписује мир 27. новембра 1919. год.

7. **Турски делегати** после предатих им услова за мир.

8. Париз 18. јануара 1919. г. — Отварање **конференције савезника и немачких противника, за израду услова за мир.**

9. Историјска седница од 7. маја 1919. год., на којој су **предати немачким делегатима услови Версаљског мира,** са кратком изјавом Клемансо-а (1); наши су делегати **Пашић** (2) и **Трумбић** (3).

1. **Savet Četvorice: Orlando, Lloyd George, Clemenceau i Wilson.** 2. **Giolitti i Vesnić.** 3. **Graf Brockdorff-Rantzau** sa nemačkom delegacijom. 4. **Austrijski delegati** posle predatih im uslova za mir (2. juna 1919. g.). 5. **Graf Apponyi** sa madžarskom delegacijom. 6. **Stambolijski** potpisuje mir 27. novembra 1919. god. 7. **Turski delegati** posle predatih im uslova za mir. 8. Paris, 18. januara 1919. g. — Otvaranje **konferencije saveznika i nemačkih protivnika,** za izradju uslova za mir. 9. Istorijska sednica od 7. maja 1919. god., na kojoj su **predati nemačkim delegatima uslovi Versaljskog mira,** sa kratkom izjavom Clemenceau-a (1); naši su delegati: **Pašić** (2) i **Trumbić** (3).

1. **Conseil des Quatre:** Orlando, Lloyd George, Clémenceau, Wilson. 2. **Giolitti, Vesnić.** 3. **Le Comte de Brockdorff - Rantzau** avec la délégation allemande. 4. **Les délégués autrichiens** après la réception des conditions pour la paix. 5. **Le Comte Apponyi** avec la délégation hongroise. 6. **Stambolijski** à la signature de la paix le 27 novembre 1919. 7. **Les délégués turcs** après avoir reçu les conditions de la paix. 8. Paris. 18 janvier 1919. Ouverture de **la conférence des Alliés et des Etats ennemis des puissances centrales,** pour travailler aux conditions de la paix. 9. Séance historique du 7 mai 1919 dans laquelle Clemenceau (1), après une courte déclaration, **remit à la Délégation allemande les conditions du traité de Versailles.** Nos délégués sont Pašić (2) et Trumbić (3).

1. **The council of four.** Orlando, Lloyd George, Clemenceau and Wilson. 2. Giolitti, Vesnić. 3. **Graf Brockdorff-Rantzau** with the German delegation. 4. **The Austrian delegates** after receiving the conditions of peace. 5. **Graf Apponyi,** with the Hungarian delegation. 6. **Stambolyski** signing the Peace on 27th November 1919. 7. **The Turkish delegation** after receiving the conditions of Peace. 8. Paris. 18th January 1919. Opening of **the conference of the allies and the States hostile to Germany,** for the purpose of working out the Peace conditions. 9. The historical meeting on 7th May 1919, at which the German delegation **was made acquainted with the conditions of the Versaille treaty of Peace** with a short explanation from Clemenceau (1); our delegates are **Pašić** (2) and Trumbić (3).

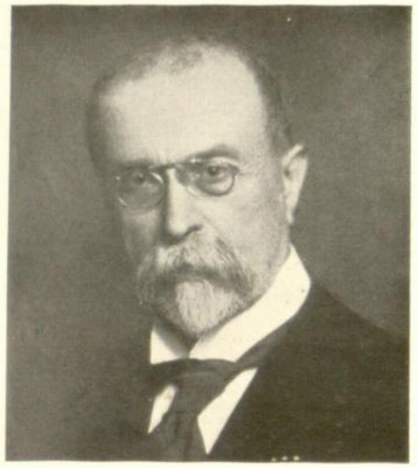

1. **Т. Масарик,** Председник Чешке Републике.

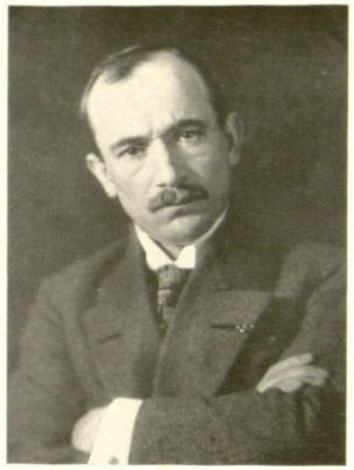

2. **Бенеш,** Министар Спољних Послова.

3. **Јан Сирови,** генерал, шеф легионара.

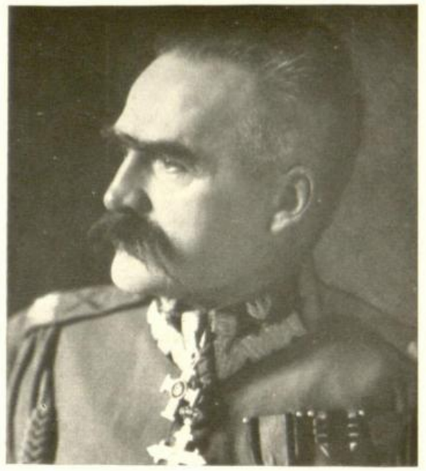

4. **J. Пилсудски,** Држ. Начелник, организ. пољске војске.

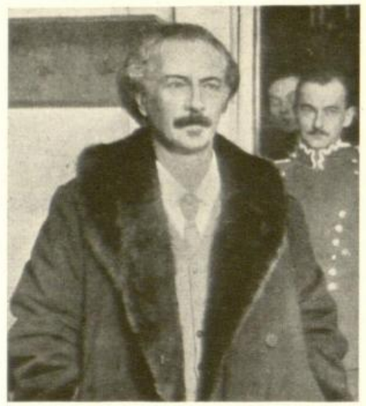

5. **И. Падеревски,** Министар Председник Пољске Републике.

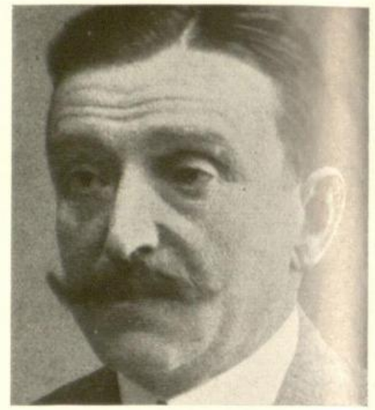

6. **Кнез З. Љубомирски,** члан реген.

7. **С. Чечек** генерал.

8. **Р. Гајда,** генерал.

9. **О. Хусак,** генерал.

10. **Шнејдарек, генерал.**

11. **Генерали Халер и Пилсудски у Варшави.**

12. Повратак Пилсудског **из лагера у Магдебургу.**

13. **Свечан улазак** Чехословачких легионара у Праг.

14. Пилсудски **на скупштини легионара** у Кракову.

15. Пилсудски **пред краљевским замком** у Кракову.

1. **T. Masaryk,** Predsednik Češke Republike. 2. **Beneš,** Ministar Spoljnih Poslova. 3. **Jan Syrovy,** general, šef legionara. 4. **J. Pilsudski,** Državni Načelnik, organizator poljske vojske. 5. **I. Paderewski,** Ministar Predsednik Poljske Republike. 6. Knez **Z. Ljubomirski,** član-regent. 7. **S. Čeček,** general. 8. **R. Gajda,** general. 9. **O. Husák,** general. 10. **Šnejdárek,** general. 11. **Generali Haller** i **Pilsudski** u Varšavi. 12. Povratak Pilsudskog **iz lagera u Magdeburgu.** 13. **Svečan ulazak** Čehoslovačkih legionara u Prag. 14. Pilsudski **na skupštini legionara** u Krakovu. 15. Pilsudski **pred kraljevskim zamkom** u Krakovu.

1. **T. Masaryk,** Président de la République tchèque. 2. **Beneš,** ministre des Affaires Etrangères. 3. **Jan Syrovy,** général, Chef des Légionnaires. 4. **J. Pilsudski,** Chef de l'Etat, organisateur de l'armée polonaise. 5. **J. Paderewski,** Ministre Président de la République pol. 6. Grand-Duc **Z. Lubomirski,** Membre-Régent. 7. **S. Čeček,** général remplaçant Syrovy en Russie. 8. **R. Gajda,** Général. 9. **O. Husák,** Général. 10. **Šnejdárek,** Général. 11. Les généraux **Haller et Pilsudski** à Varsovie. 12. Retour de Pilsudski **du camp des prisonniers de Magdebourg.** 13. **Entrée solennelle** des légions tchèco-slovaques à Prague. 14. Pilsudski **dans l'Assemblée des Légionnaires** à Cracovie. 15. Pilsudski **devant le Palais Royal** à Cracovie.

1. **T. Masaryk,** President of the Czechian Republic. 2. **Beneš,** minister of Foreign Affairs. 3. **Jan Syrovy,** General chief of the legionaries. 4. **J. Pilsudski,** the Head of the State, organisator of the polish army. 5. **J. Paderewski,** Prime minister of the Polish Republic. 6. Prince **Z. Lubomirski,** member of the regency. 7. **S. Čeček,** General and representative for Syrovy in Russia. 8. **R. Gajda,** General. 9. **O. Husák,** General. 10. **Šnejdárek,** General. 11. Generals **Haller** and **Pilsudski** in Warsaw. 12. Return of Pilsudski from **the concentration camp** in Magdeburg. 13. **Ceremonious entry** of Czechian-Slovakian legions in Prague. 14. Pilsudski **at the congress** in Cracow. 15. Pilsudski **before the royal palace** in Cracow.

1. Њ. К. В. Престолонаследник Александар, Министар Вера Др. Т. Алауповић и старешине уједињене православне цркве: 1. **В. Поповић** (Митрополит Бањалучко-Бихаћски. 2. **П. Зимоњић** (Митроп. Захумско-Херцеговачки), 3. **Димитрије** (Митроп. Србије). 4. **Митрофан** (Митроп. Црне Горе и Брда), 5. **Др. Г. Летић** (Еписк. Темишварски), 6. **И Радоњић** (Митроп. Зворничко-Тузлански), 7. **Г. Змејановић** (Еписк. Вршачки). 8. **Д. Бранковић** (Еписк. Далматинско-Истријски), 9. **К. Митровић** (Еписк. Рашко-Никшићски), 10. **Др. Н. Велимировић** (Еписк. Жички), 11. **Варнава** (Еписк. Велешко-Дебарски), 12. **И. Зеремски** (Еписк. Карловачки), 13. **Доситеј** (Еписк. Нишки), 14. **Др. Г. Дожић** (Митр. Пећки). 15. **Др. Г. Зубковић** (Еписк. Будимски).

(Phot. Atelje „Vera"-Beograd)

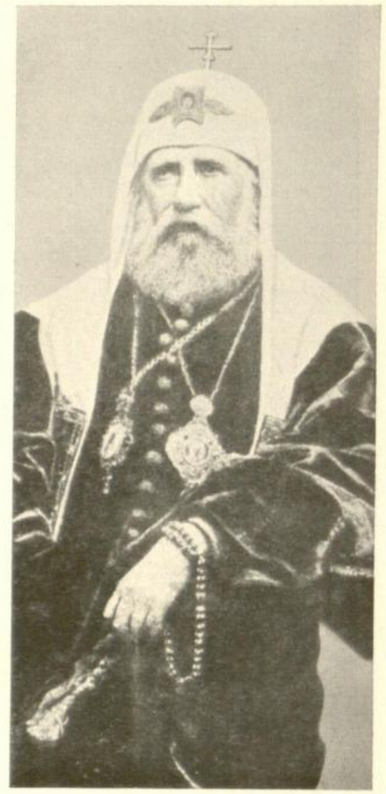

2. Руски патријарх **Тихон.**

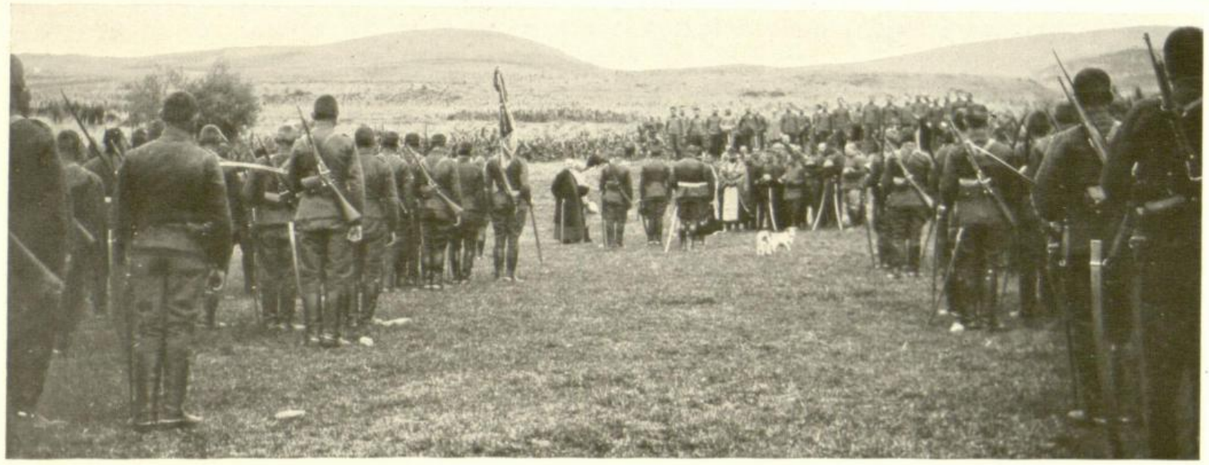

3. **Наша коњица** полаже заклетву.

4. **Наша пешадија** полаже заклетву у Београдској Тврђави.

1. Nj. K. V. Prestolonaslednik Aleksandar, Ministar Vera Dr. T. Alaupović i starešine ujedinjene pravoslavne crkve: 1. **V. Popović** (Mitropolit Banjalučko-Bihaćski), 2. **P. Zimonjić** (Mitrop. Zahumsko-Hercegovački), 3. **Dimitrije** (Mitropolit Srbije), 4. **Mitrofan** (Mitropolit Crne Gore i Brda), 5. **Dr. G. Letić** (Episk. Temišvarski), 6. **I. Radonjić** (Mitropol. Zvorničko-Tuzlanski), 7. **G. Zmejanović** (Episk. Vršački), 8. **D. Branković** (Episk. Dalmatinsko-Istrijski), 9. **K. Mitrović** (Episk. Raško-Nikšićski), 10. **Dr. N. Velimirović** (Episk. Žički), 11. **Varnava** (Episk. Veleško-Debarski), 12. **I. Zeremski** (Episk. Karlovački). 13. **Dositej** (Episk. Niški), 14. **Dr. G. Dožić** (Mitropol. Pećki), 15. **Dr. G. Zubković** (Episk. Budimski). **2.** Ruski patrijarh **Tihon. 3. Naša konjica** polaže zakletvu. **4. Naša pešadija** polaže zakletvu u Beogradskoj Tvrdjavi.

1. S. A. R. le Prince Aleksandar, Ministre de la Religion Dr. T. Alaupović et les chefs de l'Eglise unie orthodoxe : 1. **V. Popović** (Métropolite Banjalučko-Bihaćski), 2. **P. Zimonjić** (Métrop. Zahumsko-Hercegovački), 3. **Dimitrije** (Métropolite de la Serbie), 4. **Mitrofan** (Métropolite de Monténégro), 5. **Dr. G. Letić** (Archevêque Temišvarski), 6. **I. Radonjić** (Métrop. Zvorničko-Tuzlanski), 7. **G. Zmejanović** (Archev. Vršački), 8. **D. Branković** (Archev. Dalmatinsko-Istrijski), 9. **K. Mitrović** (Archev. Raško-Nikšićski), 10. **Dr. N. Velimirović** (Archev. Žički), 11. **Varnava** (Archev. Veleško-Debarski), 12. **J. Zeremski** (Archev. Karlovački), 13. **Dositej** (Archev. Niški), 14. **Dr. G. Dožić** (Métrop. Pećski), 15. **Dr. G. Zubković** (Archev. Budimski). **2.** Le Patriarche russe **Tihon. 3. La cavalerie** prête serment. **4. Notre infanterie** prête serment dans la forteresse de Beograd.

1. H. R. H. the Crown-Prince Aleksandar, Minister of religion Dr. T. Alaupović and the Heads of the United Church: 1. **V. Popović** (Metropolit Banjalučko-Bihaćki), 2. **P. Zimonjić,** (Metrop. Zahumsko-Hercegovački), 3. **Dimitrije** (Metropolit of Serbia) 4. **Mitrofan** (Metropolit of Montenegro), 5. **Dr. G. Letić** (Archbishop Temišvarski), 6. **I. Radonjić** (Metrop. Zvorničko-Tuzlanski), 7. **G. Zmejanović** (Archb. Vršački). 8. **D. Branković** (Archbishop Dalmatinsko-Istrijski), 9. **K. Mitrović** (Archb. Raško Nikšićski), 10. **Dr. N. Velimirović** (Archb. Žički), 11. **Varnava** (Archb. Veleško-Debarski), 12. **J. Zeremski** (Archb. Karlovački), 13. **Dositej** (Archb. Niški), 14. **Dr. G. Dožić** (Metrop. Pećski), 15. **Dr. G. Zubković** (Archb. Budimski). **2.** The Russian Patriarch **Tichon. 3. The Cavalry** take the oath. **4. Our infantry** take the oath in the fortress of Beograd.

Њ. В. Краљ Петар **опет у своме кабинету** у Краљевском Двору у Београду.

Nj. V. Kralj Petar **opet u svome kabinetu** u Kraljevskom Dvoru u Beogradu. S. M. le Roi Petar est **de nouveau dans son cabinet de travail** au Palais Royal de Beograd. H. M. King Petar **in his study** in the Royal Palace in Beograd **again.**

Prva Vlada Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (12. januara 1919. g.).

Прва Влада Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (12. јануара 1919. год.).

Premier gouvernement du royaume des Serbes, des Croates et des Slovènes (12 janvier 1919).

The first government of the Kingdoms of Serbia, Croatia and Slovenia (12th January 1919).

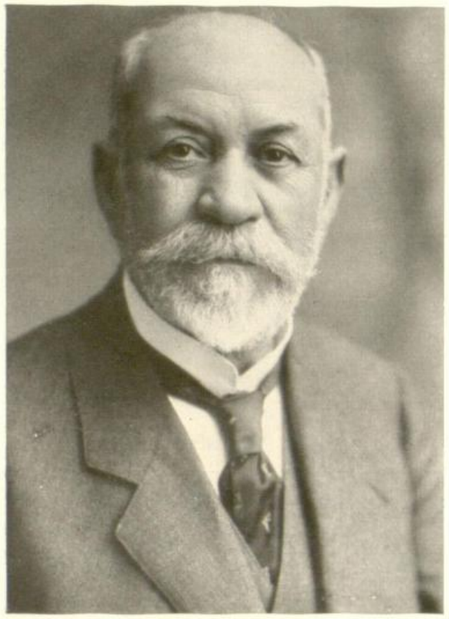

1. **Стојан Протић,** Министар Председник.

2. **Др. Антон Корошец,** Министар Потпредседник.

3. **Марко Трифковић,** Министар Правде.

4. **Др. Анте Трумбић,** Министар Иностраних Дела.

5. **Стојан Рибарац,** Министар Трговине и Индустрије.

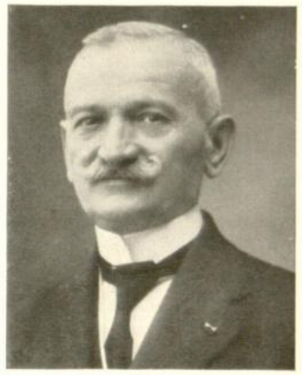

6. **Велислав Вуловић,** Министар Железница.

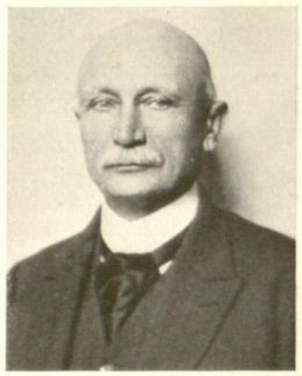

7. **Милан Капетановић,** Министар Грађевина.

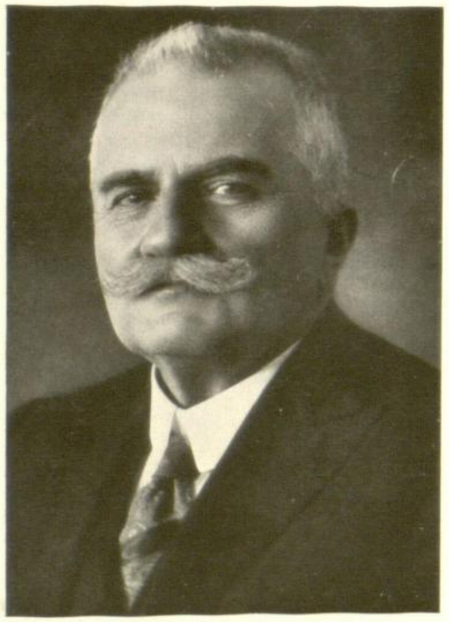

8. **Љуба Давидовић,** Министар Просвете, доцније Председник.

9. **Светозар Прибићевић,** Министар Унутрашних Дела.

10. **Др. Момчило Ничић,** Министар Финансија.

11. **Др. Едо Лукинић,** Министар Пошта и Телеграфа.

12. **Михајло Рашић,** Ђенерал, Министар Војни и Морнарице.

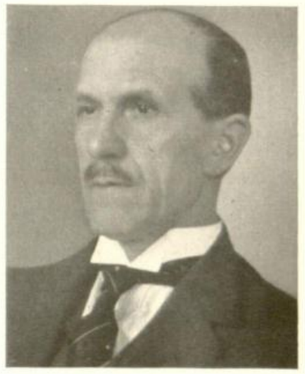

13. **Др. Живко Петричић,** Министар Пољопривреде.

14. **Др. Тугомир Алауповић,** Министар Вера.

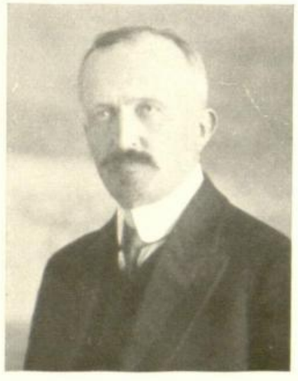

15. **Милосав Рајичевић,** Министар без портфеља.

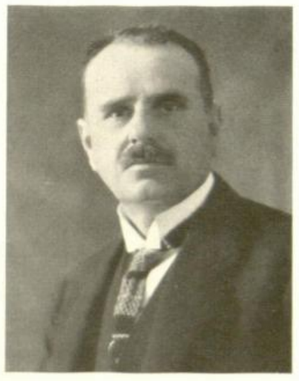

16. **Милоје Јовановић,** Минист. Исхране и обнове земље.

17. **Витомир Корач,** Министар за Социјалну Политику.

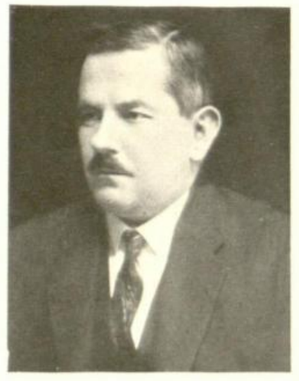

18. **Др. Мехмед Спахо,** Министар за Шумарство и Рударство.

19. **Др. Алберт Крамер,** Мин. Прип. за Уставотвор. Скуп. и И. З.

20. **Др. Урош Круљ,** Министар Народног Здравља.

1. **Stojan Protić,** Ministar Predsednik. 2. **Dr. Anton Korošec,** Ministar Potpredsednik. 3. **Marko Trifković,** Ministar Pravde. 4. **Dr. Ante Trumbić,** Ministar Inostranih Dela. 5. **Stojan Ribarac,** Ministar Trgovine i Industrije. 6. **Velislav Vulović,** Ministar Železnica. 7. **Milan Kapetanović,** Ministar Gradjevina. 8. **Ljuba Davidović,** Ministar Prosvete, docnije Predsednik. 9. **Svetozar Pribićević,** Ministar Unutrašnjih Dela. 10. **Dr. Momčilo Ninčić,** Ministar Finansija. 11. **Dr. Edo Lukinić,** Ministar Pošta i Telegrafa. 12. **Mihajlo Rašić,** djeneral, Ministar Vojni i Mornarice. 13. **Dr. Živko Petričić,** Ministar Poljoprivrede. 14. **Dr. Tugomir Alaupović,** Ministar Vera. 15. **Milosav Rajičević,** Ministar bez portfelja. 16. **Miloje Jovanović,** Ministar Ishrane i obnove zemlje. 17. **Vitomir Korać,** Ministar za Socijalnu Politiku. 18. **Dr. Mehmed Spaho,** Ministar za Šumarstvo i Rudarstvo. 19. **Dr. Albert Kramer,** Ministar pripreme za Ustavotvornu Skupštinu i Izjednačenje Zakona. 20. **Dr. Uroš Krulj,** Ministar Narodnog Zdravlja.

1. **Stojan Protić,** Président des Ministres. 2. **Dr. Anton Korošec,** vice-président des Ministres. 3. **Marko Trifković,** ministre de la Justice. 4. **Dr. Ante Trumbić,** ministre des Affaires étrangères. 5. **Stojan Ribarac,** ministre du Commerce et de l'Industrie. 6. **Velislav Vulović,** ministre des Chemins de fer. 7. **Milan Kapetanović,** ministre des Bâtiments publics. 8. **Ljuba Davidović,** ministre des Cultes et de l'Instruition publique, plus tard Président des Ministres. 9. **Svetozar Pribićević,** ministre de l'Intérieur. 10. **Dr. Momčilo Ninčić,** ministre des Finances. 11. **Dr. Edo Lukinić,** ministre des Postes et Télégraphes. 12. **Michajlo Rašić,** ministre de l'Armée et de la Marine. 13. **Dr. Živko Petričić,** ministre de l'Agriculture. 14. **Dr. Tugomir Alaupović,** ministre de la Religion. 15. **Milosav Rajičević,** ministre sans portefeuille. 16. **Miloje Jovanović,** ministre des Vivres et du Rétablissement du pays. 17. **Vitomir Korać,** ministre pour la Politique sociale. 18. **Dr. Mehmed Spaho,** ministre pour les Forêts et les Minéraux. 19. **Dr. Albert Kramer,** ministre pour les Travaux de la constituante et des Lois. 20. **Dr. Uroš Krulj,** ministre de la Santé Publique.

1. **Stojan Protić,** Prime minister. 2. **Dr. Anton Korošec,** vice-prime minister. 3. **Marko Trifković,** minister of Justice. 4. **Dr. Ante Trumbić,** minister of Foreign affairs. 5. **Stojan Ribarac,** minister of commerce and industry. 6. **Velislav Vulović,** minister of railways. 7. **Milan Kapetanović,** minister of buildings. 8. **Ljuba Davidović,** minister of culture and science, afterwards prime minister. 9. **Svetozar Pribićević,** Home secretary. 10. **Dr. Momčilo Ninčić,** finance minister. 11. **Dr. Edo Lukinić,** post and telegraphic minister. 12. **Mihajlo Rašić,** minister of the Army and Navy. 13. **Dr. Živko Petričić,** minister of agriculture. 14. **Dr. Tugomir Alaupović,** minister of religion. 15. **Milosav Rajičević,** without porte-feuille. 16. **Miloje Jovanović,** minister for maintenance and restoration of the country. 17. **Vitomir Korać,** minister of social politics. 18. **Dr. Mehmed Spaho,** minister of forestry and mining. 19. **Dr. Albert Kramer,** minister for the preparation of constitutional assembly and adjustment of the laws. 20. **Dr. Uroš Krulj,** minister of health for the population.

1. „Весела је Србадија, кад јој гајдаш коло вија!“.. **(Коло).**

2. Нови Сад. Наши војници после демобилизације, **пред поласком кућама.**

3. Шабац.— Председници мачванских општина слушају **објаву о свршетку** рата.

4. Солунац полази **на осуство,** да се види са својима.

5. Коморџије са гајдашом **на маршу за свој родни крај.**

6. Весели демобилисани војници путују **железницом својим кућама.**

1. „Vesela je Srbadija, kad joj gajdaš kolo vija!" **(Kolo).** 2. Novi Sad. Naši vojnici posle demobilizacije, **pred polaskom kućama.** 3. Šabac. Predsednici mačvanskih opština slušaju **objavu o svršetku rata.** 4. Solunac polazi **na osustvo,** da se vidi sa svojima. 5. Komordžije sa gajdašom **na maršu za svoj rodni kraj.** 6. Veseli demobilisani vojnici putuju **železnicom svojim kućama.**

1. «Le peuple serbe est gai quand on joue de la cornemuse» **(Danse).** 2. Novi Sad. Nos soldats, après la publication de la démobilisation partielle, sont **prêts à partir dans leurs maisons.** 3. Šabac. Les Maires des Communes de la Mačva apprennent la nouvelle de **la fin de la guerre.** 4. Le combattant de Salonique **a obtenu un congé,** il va revoir les siens. 5. Les hommes du train accompagnés de cornemuseurs, **marchent vers leurs villages.** 6. Les heureux soldats démobilisés rentrent **par chemins de fer dans leurs foyers.**

1. "Merry are the Serbian people when the bag pipes play" **(a dance).** 2. Novi Sad. Our soldiers after the proclamation of the partial demobilisation **before their departure for their homes.** 3. Šabac. The mayors of the Communities from Mačva, **listen to the proclamations about the termination of the war.** 4. The fighter of Salonica goes on **leave** and sees his own people again. 5. The army service corps men with their piper **on the march** to their **villages.** 6. The merry demobilised soldiers **return to their homes by train.**

Они који за отаџбину жртвоваше све. Oni koji za otadžbinu žrtvovaše sve. Ceux qui ont sacrifié tout pour leur patrie. Those who sacrificed every thing for their country.

1—2. Инвалиди **без обеју нога.**

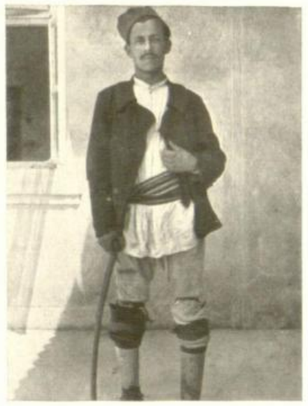

3. Инвалид **са дрвеним ногама.**

4. Инвалид **са штаком.**

5. Инвалид **са двема штакама.**

6. **Официр инвалид.**

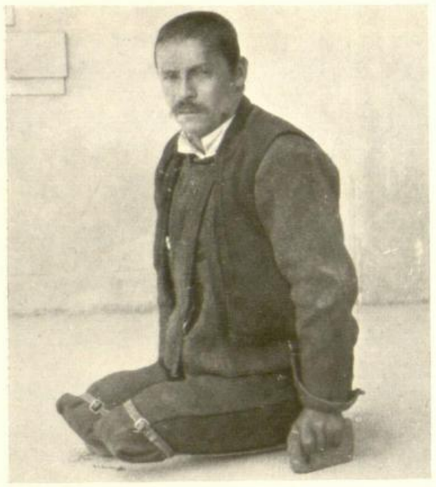

7. Инвалид **без обе ноге.**

8. Инвалид **без обе руке.**

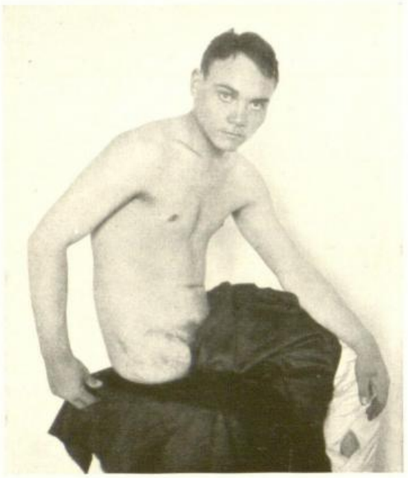

9. Инвалид **без целе једне ноге.**

10. **Без кола и сретава,** муче се у ходу несрећни инвалиди.

11. **Командант пука инвалид.**

12. **Енглески добротвори** код инвалида у Бизерти.

13. Школа **слепих инвалида** у Земуну.

14. Инвалид **дошао из села да моли** за помоћ.

15. Грех садашњице. **Инвалиди просе милостињу по угловима.**

1—2. Invalidi **bez obeju noga.** 3. Invalid **sa drvenim nogama.** 4. Invalid **sa štakom.** 5. Invalid **sa dvema štakama.** 6. **Oficir invalid.** 7. Invalid **bez obe noge.** 8. Invalid **bez obe ruke.** 9. Invalid **bez cele jedne noge.** 10. **Bez kola i srestava,** muče se u hodu nesrećni invalidi. 11. **Komandant puka invalid.** 12. Engleski dobrotvori kod invalida u Bizerti. 13. Škola slepih invalida u Zemunu. 14. Invalid došao iz sela da moli za pomoć. 15. Greh sadašnjice. Invalidi prose milostinju po uglovima ulica.

1—2. Les invalides **sans pieds.** 3. L'invalide avec **deux jambes de bois.** 4. L'invalide **avec une béquille.** 5. L'invalide **avec deux béquilles.** 6. **L'officier invalide.** 7. L'invalide **sans pieds.** 8. Invalide **sans bras.** 9. L'invalide **sans jambe.** 10. Les malheureux invalides se tourmentent: **ils n'ont pas de moyens de transport.** 11. **Un commandant de régiment — invalide.** 12. **Les bienfaiteurs anglais** chez les invalides à Bizerte. 13. L'école **des invalides aveugles** à Zemun. 14. Un invalide d'un village est **arrivé à Beograd pour demander des secours.** 15. Un péché des temps présents: **les invalides mendient aux coins des rues.**

1—2. A disabled soldier **without both legs.** 3. A disabled soldier **with two wooden legs.** 4. A disabled soldier **with one crutch.** 5. A disabled soldier **with two crutches.** 6. **A disabled officer.** 7. A disabled soldier **without both legs.** 8. A disabled soldier **without both arms.** 9. A disabled soldier **with an entire leg missing.** 10. **Without means of conveyance** the unfortunate disabled soldiers walk in great pain and with much difficulty. 11. **Commandant of the regiment as an invalide.** 12. **The British benefactors** with the disabled men in Bizerte. 13. The **school for the disabled blind** in Zemun. 14. A disabled man **from a village has come to Beograd to seek aid.** 15. A sin of the present time, disabled men **begging at street corners.**

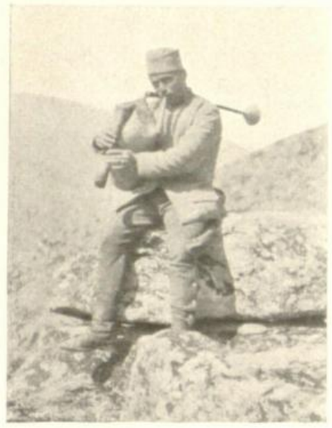

1. Безбрижни **гајдаш.**

2. **Деда са унуцима.**

3. **Мали чувар** велике крмаче са прасцима.

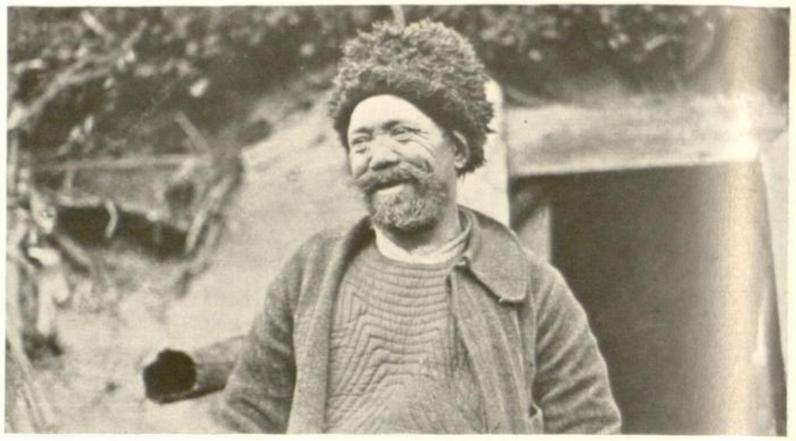

4. **Добродушан изглед** једног нашег сељака из Хомоља

5. Једна сеоска кућа у **јужној Македонији.**

6. Тата спрема **новога војника.**

7. **Сељанка из Шумадије** са подмлатком.

8. **Млада и младожења** из Шумадије.

9. Сељанке **из околине Београда** очекују своје.

10. Једна идила на селу у Шумадији.

1. Bezbrižni **gajdaš.** 2. **Deda sa unucima.** 3. **Mali čuvar** velike krmače sa prascima. 4. **Dobrodušan izgled** jednog našeg seljaka iz Homolja. 5. Jedna seoska kuća **u južnoj Makedoniji.** 6. Tata sprema **novoga vojnika.** 7. **Seljanka iz Šumadije** sa podmlatkom. 8. **Mlada i mladoženja** iz Šumadije. 9. Seljanke **iz okoline Beograda** očekuju svoje. 10. **Jedna idila na selu** u Šumadiji.

1. **Un cornemuseur** sans soucis. 2. **Un grand-père avec ses petits-enfants.** 3. **Un petit gardien** d'une grande trine et ses petits. 4. **L'air bonhomme** d'un de nos paysans de Homolje. 5. Une maison d'un village **de la Macédoine méridionale.** 6. Le père prépare **le futur soldat.** 7. **Une paysanne de Šumadija** avec ses enfants. 8. **Un fiancé et une fiancée** de Šumadija. 9. Des paysannes **de la contrée de Beograd** attendant le retour des leurs. 10. **Idylle dans un village** de Šumadija.

1. Happy, careless **piper.** 2. **Grandfather with his grandchildren.** 3. **A little swine herd** with a large sow and the little pigs. 4. **The pleasant face** of one of our peasants from Homolje. 5. A village home **in Southern Macedonia.** 6. A father teaches **future soldiers.** 7. **A peasant woman from Šumadija** with her children. 8. Bride and **bridegroom** from Šumadija village. 9. Peasant women **from the neighbourhood of Beograd** awaiting their relatives. 10. **A village idyll** in Šumadija.

Дочек Престолонаследника у Хрватској. Doček Prestolonaslednika u Hrvatskoj. Réception du Prince Héritier en Croatie. Reception of H. R. H. the Crown-Prince in Croatia.

1. **Загреб** дочекује Њ. К. В. Престолонаследника Александра у јулу 1920. год.

2. Њ. К. В. Престолонаследник **отпоздравља** одушевљене грађане.

3. Дочек и поздрав Њ. К. В. Престолонаследника Александра **у Загребу.**

4. **Ученице** виших загребачких школа у очекивању.

5. **Раздрагане загребчанке** поздрављају Престолонаследника.

6. **Загребачки ученици** у народној ношњи дочекују Престолонаследника.

7—9. **Одушевљене Хрватице** у дивној, шареној народној ношњи, дочекују Престолонаследника Александра.

1. **Zagreb** dočekuje Nj. K. V. Prestolonaslednika Aleksandra u julu 1920. god. 2. Nj. K. V. Prestolonaslednik **otpozdravlja** oduševljene gradjane. 3. Doček i pozdrav Nj. K. V. Prestolonaslednika Aleksandra **u Zagrebu.** 4. **Učenice** viših zagrebačkih škola u očekivanju. 5. **Razdragane zagrebčanke** pozdravljaju Prestolonaslednika. 6. **Zagrebački učenici** u narodnoj nošnji dočekuju Prestolonaslednika. 7—9. **Oduševljene Hrvatice** u divnoj, šarenoj narodnoj nošnji, dočekuju Prestolonaslednika Aleksandra.

1. **Zagreb** reçoit S. A. R. le Prince Héritier Aleksandar. Juillet 1920. 2. S. A. R. le Prince Héritier **salue** la population enthousiaste. 3. Réception et harangue au Prince Héritier **à Zagreb.** 4. **Les élèves** des écoles supérieures de jeunes filles attendent. 5. **Des jeunes filles enthousiastes** de Zagreb saluent le Prince Héritier. 6. **Des élèves de Zagreb,** dans leur costume national, reçoivent le Prince Héritier. 7. **Des femmes croates,** transportées de joie, reçoivent le Prince Héritier dans leur beau costume national.

1. **Zagreb** receives H. R. H. the Crown-Prince Aleksandar in July 1920. 2. His R. H. the Crown-Prince **greets** the enthusiastic population. 3. Reception and speech of welcome for the Crown-Prince **in Zagreb.** 4. **The pupils** of the girls' school, higher grade, in expectation. 5. Enthusiastic Zagreb **girls** welcome the Crown-Prince. 6. Zagreb **girl-pupils** receive the Crown-Prince in national costume. 7. **The enthusiastic Croatian women** in national costumes of beautiful colours receive H. R. H. the Crown-Prince Aleksandar.

Дочек Престолонаследника у Словеначкој. Doček Prestolonaslednika u Slovenačkoj. Réception de S. A. R. le Prince Héritier en Slovénie. Reception of H. R. H. the Crown-Prince in Slovenia.

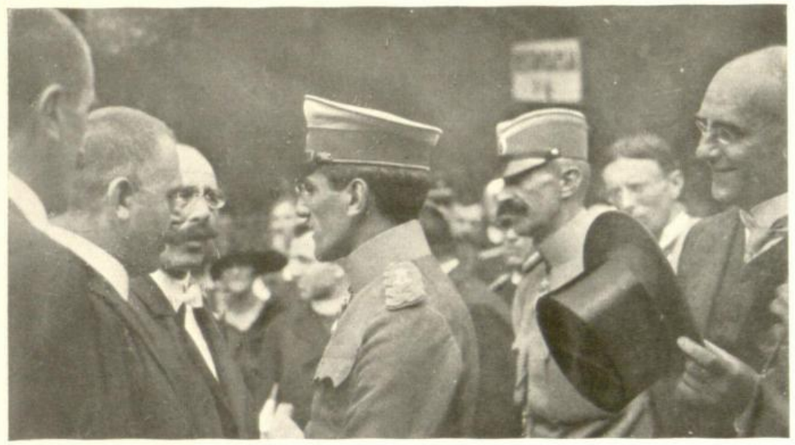

1—3. Дочек и поздрав Њ. К. В. Престолонаследника **на путу кроз Словеначку.**

4. **Љубљана.** Окићена група **на** окићеним колима.

5. Њ. К. В. Престолонаследник Александар **у Љубљани.**

6. Дочек и поздрав Њ. К. В. Престолонаследника **на путу кроз Словеначку.**

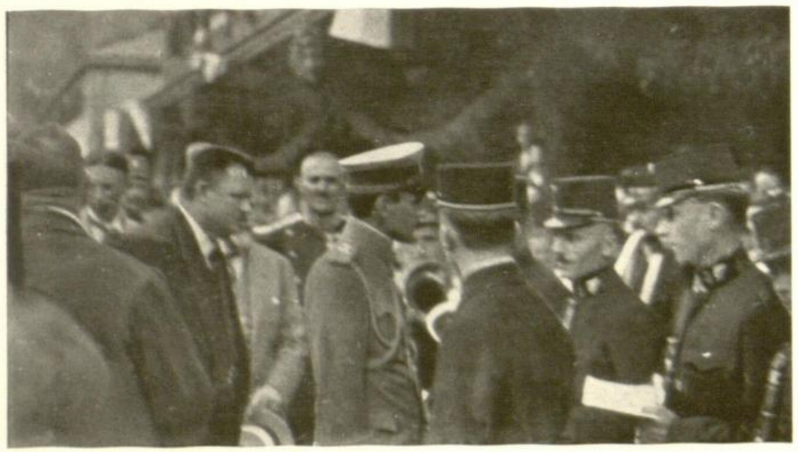

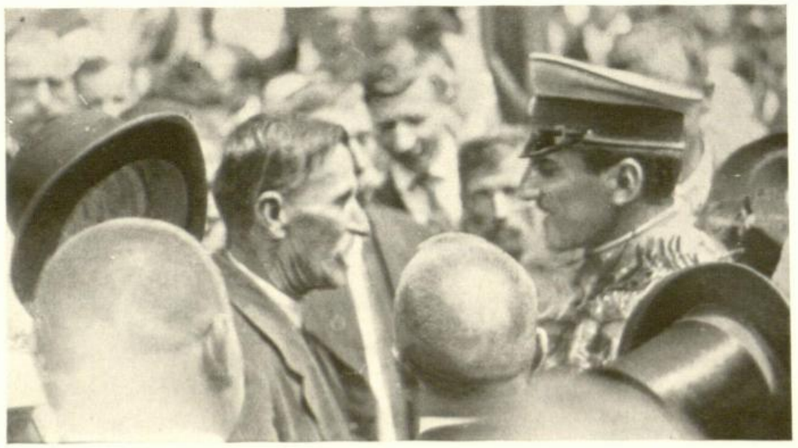

7. Поздрав и дочек Њ. К. В. Престолонаследника **на путу кроз Словеначку.**

8. Њ. К. В. Престолонаследник у разговору са **рударима из Трбовља.**

9. Њ. К. В. Престолонаследник Александар **у Зиданом мосту.**

1—3. Doček i pozdrav Nj. K. V. Prestolonaslednika **na putu kroz Slovenačku**. 4. **Ljubljana**. Okićena grupa na okićenim kolima. 5. Nj. K. V. Prestolonaslednik Aleksandar **u Ljubljani.** 6. Doček i pozdrav Nj. K. V. Prestolonaslednika **na putu kroz Slovenačku.** 7. Pozdrav i doček Nj. K. V. Prestolonaslednika **na putu kroz Slovenačku.** 8. Nj. K. V. Prestolonaslednik u razgovoru sa **rudarima iz Trbovlja**. 9. Nj. K. V. Prestolonaslednik Aleksandar **u Zidanom Mostu.**

1—3. Réception, harangue à S. A. R. le Prince Héritier **dans son voyage en Slovénie.** 4. **Ljubljana.** Un groupe paré sur une voiture décorée. 5. Harangue au Prince Héritier à Ljubljana. 6. Réception, harangue à S. A. R. le Prince Héritier **en Slovénie.** 7. Réception, harangue à S. A. R. le Prince Héritier dans son voyage **en Slovénie.** 8. S. A. R. le Prince Héritier en conversation avec **des mineurs de Trbovlje.** 9. S. A. R. le Prince Héritier **à Zidami-Most.**

1—3. Reception and welcome of the Crown-Prince **on his journey through Slovenia.** 4. **Ljubljana.** a decorated group upon a decorated carriage. 5. Welcoming the Crown-Prince **in Ljubljana.** 6. Réception of and welcome for H. R. H. the Crown-Prince **through out Slovenia.** 7. Reception of and welcome for H. R. H. the Crown-Prince on his journey **through Slovenia.** 8. H. R. H. the Crown-Prince in conversation with **miners from Trbovlje.** 9. H. R. H. the Crown-Prince **in Zidani Most.**

Дочек Престолонаследника у Словеначкој. Doček Prestolonaslednika u Slovenačkoj. Réception de S. A. R. le Prince Héritier en Slovénie. Reception of H. R. H. the Crown-Prince in Slovenia.

1—2. **Непрегледне масе света,** обучене у свом свечаном народном оделу, изашле су да поздраве Њ. К. В. Престолонаследника.

3. **Блед.** Словенкиње у очекивању Престолонаследника.

4. Једна група дама и деце акламирају војску и **китe цвећем официре и војнике** из Краљеве Гарде.

5. **Словенкиње** у дивној својој ношњи и са цвећем очекују Престолонаследника.

6. **Изасланство Острва Крка** поздравља Престолонаследника.

1—2. **Nepregledne mase sveta,** obučene u svom svečanom narodnom odelu, izašle su da pozdrave Nj. K. V. Prestolonaslednika. 3. **Bled.** Slovenkinje u očekivanju Prestolonaslednika. 4. Jedna grupa dama i dece aklamiraju vojsku i **kite cvećém oficire i vojnike** iz Kraljeve Garde. 5. **Slovenkinje** u divnoj svojoj nošnji i sa cvećem očekuju Prestolonaslednika. 6. **Izaslanstvo Ostrva Krka** pozdravlja Prestolonaslednika.

1—2. **Des foules nombreuses** dans leur beau costume national, sont allées à la rencontre du Prince Héritier. 3. **Bled.** Des femmes slovènes attendent le Prince Héritier. 4. Un groupe de dames et d'enfants acclame l'armée et **offre des fleurs aux officiers et aux soldats** de la Garde Royale. 5. **Les femmes slovènes** dans leur beau costume national, des fleurs dans les mains, attendent le Prince Héritier. 6. **Une Délégation de l'Ile Krk** vient saluer son Altesse Royale le Prince Héritier.

1—2. **Countless numbers of poeple** in beautiful national costums of many colours welcomed the entry of the Crown-Prince. 3. **Bled.** The Slovenian women in expectation of the Crown-Prince's arrival. 4. A group of ladies and children greet the Army with acclamation and **decorate the officers and men of the Royal Guard with flowers.** 5. **Slovenian women** attired in splendid costumes await the Crown-Prince's arrival with flowers. 6. A **delegation from the Island of Krk,** to welcome the Crown-Prince.

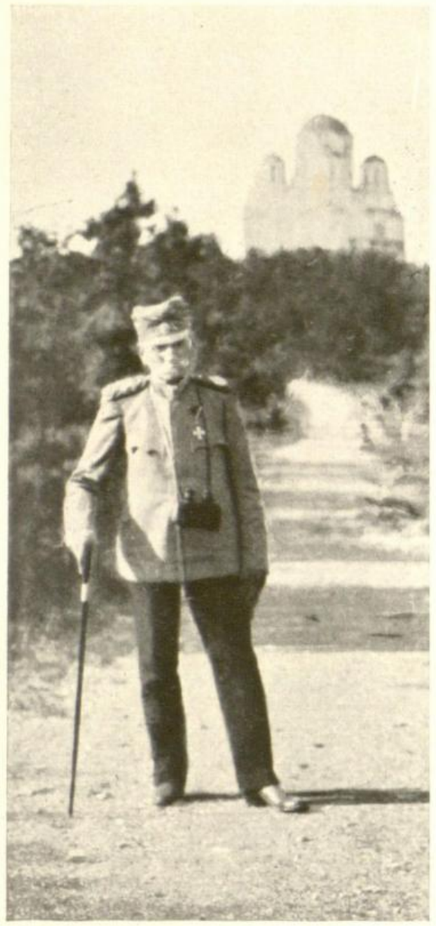

1. Оболели Краљ **на свом имању у Тополи.**

2. Њ. В. Петар I Велики Ослободилац **на самртном одру** († 16. августа 1921. г.).

3. Једна успомена. Њ. В. Краљ Петар **при повратку из рата 1912.** и 191[illegible] г.

4. **Уношење сандука** за умрлим Краљем у цркву.

5. **Патријарх и свештенство** на пратњи умрлог Краља.

6. Њ. В. Принц **Ђорђе,** принцеза **Јелена,** Кнез **Арсен** и Принц Павле.

7. **Никола Пашић** (✕), Министар Председник, на пратњи умрлог Краља.

1. Oboleli Kralj **na svom imanju u Topoli.** 2. Nj. V. Petar I Veliki Oslobodilac **na samrtnom odru** († 16. avg. 1921. g.). 3. Jedna uspomena. Nj. V. Kralj Petar **pri povratku iz rata 1912. i 1913. g.** 4. **Unošenje sanduka** sa umrlim Kraljem u crkvu. 5. **Patrijarh i sveštenatvo** na pratnji umrlog Kralja. 6. Nj. V. Prinz **Djordje,** princeza **Jelena,** Knez **Arsen** i Prinz **Pavle.** 7. **Nikola Pašić** (✕), Ministar Predsednik, na pratnji umrlog Kralja.

1. Le Roi malade **dans son bien à Topola.** 2. S.M. le Roi Petar, le Grand Libérateur **sur son lit de mort** († 16 août 1921). 3. Un souvenir: Retour de S. M. le Roi Petar **après la guerre des Balcans 1912 et 1913.** 4. **On porte le cercueil** avec le Roi dans l'église. 5. **Le patriarche et le clergé** aux funérailles du Roi. 6. L. A. le Prince **Djordje,** la princesse **Jelena,** le Grand Duc **Arsen,** le Prince **Pavle** dans le cortège. 7. **Nicola Pašić** (✕), le Président des Ministres dans le cortège du Roi mort.

1. The sick King **on his estate in Topola.** 2. His Majesty Petar Ist **on his death bed** († 16th August 1921). 3. A souvenir. His Majesty King Petar on **his return from the Balkan war 1912 and 1913.** 4. Carrying the dead King Petar into the Church. 5. **Patriarch with the priests** in the procession escorting the dead King. 6. H. R. H. Prince **Djordje,** Princess **Jelena,** Prince **Arsen** and Prince **Pavle** in the procession. 7. **Nikola** Pašić (✕), Prime minister on the procession escorting the dead King.

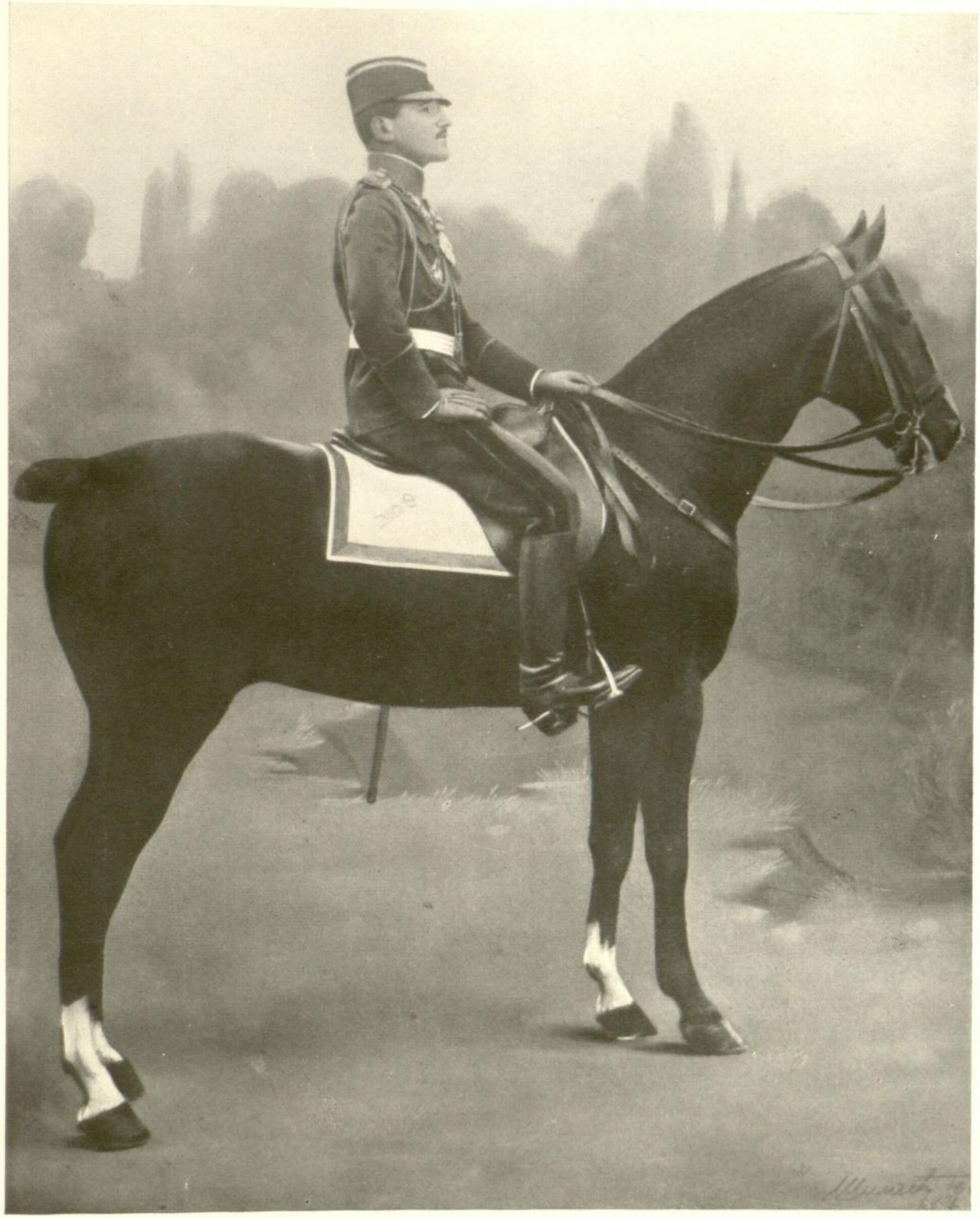

1. **Њ. В. Александар I. Карађорђевић,** Краљ Срба, Хрвата и Словенаца.

2. **Никола Пашић са Краљевском Владом** присуствује полагању заклетве новоме Краљу.

3. **Њ. В. Принц Ђорђе, Министар Војни Зечевић и официри** Београдског гарнизона полажу заклетву.

4. **Трупе Београдског гарнизоиа свих вера** полажу заклетву новоме Краљу.

1. **Nj. V. Aleksandar I. Karadjordjević,** Kralj Srba, Hrvata i Slovenaca. 2. **Nikola Pašić sa Kraljevskom Vladom** prisustvuje polaganju zakletve novome Kralju. 3. **Nj. V. Princ Djordje, Ministar Vojni** Zečević **i oficiri** Beogradskog **garnizona** polažu zakletvu. 4. **Trupe Beogradskog garnizona svih vera** polažu zakletvu novome Kralju.

1. **S. M. Aleksandar Ier Karadjordjević,** Roi des Serbes, des Croates et des Slovènes. 2. **Nicola Pašić avec le gouvernement royal** assiste au serment prêté du nouveau Roi. 3. **S. A. Le Prince Djordje, le Ministre de la Guerre Zečević, les officiers** de la garnison de Beograd prêtent serment. 4. **Les troupes de la garnison de Beograd de toutes les confessions** prêtent serment au nouveau Roi.

1. **H. M. Aleksandar I Karadjordjević**, King of the Serbians, Croatians and Slovenians. 2. **Nikola Pašić** is present together with the Royal Goverament, when the new King takes the oath. 3. **Prince Djordje, Zečević, Minister of war, and the officers** of the Beograd Garrison take the oath. 4. **The troops of the Beograd Garrison of all religions** take the oath for the new King.

После демобилизације. Posle demobilizacije. Après la démobilisation. After the Demoblization.

Официри из народа подједнако радосно и жељно дочекани на селу као и у вароши.

Oficiri iz naroda podjednako radosno i željno dočekani na selu kao i u varoši. **Les officiers du peuple** sont reçus dans les villages, ainsi que dans les villes, avec des transports de joie. **The officers** were received by the population with joy and with longing whether in the villages or in towns.

1. **На дан свадбе** Њ. В. Краља Александра са Њ. В. румунском принцезом Маријом.

2. Њ. В. Краљ, Краљица и Престолонаследник Петар.

3—5. Њ. К. В. **Престолонаследник Петар** у **шумадијском** летњем (3), зимском (4), и **црногорском оделу** (5).

1. **Na dan svadbe** Nj. V. Kralja Aleksandra sa Nj. V. rumunskom princezom Marijom. 2. **Nj. V. Kralj, Kraljica i Prestolonaslednik Petar.** 3—5. **Nj. K. V. Prestolonaslednik Petar** u **šumadijskom** letnjem (3), zimskom (4), i **crnogorskom odelu** (5).

1. **Mariage** de S. M. le Roi Aleksandar avec la Princesse roumaine Marija. 2. **L. M. le Roi, la Reine et S. A. R. le Prince Héritier Petar.** 3—5. **S. A. R. le Prince Héritier Petar** en costume national. Costume serbe de Šumadija d'été (3), d'hiver (4) et **Monténégrin** (5).

1. **At the wedding** of His Majesty King Aleksandar with the Roumanian Princess Marija. 2. **Their Majesties the King and Queen and H. R. H. Crown-Prince Petar.** 3—5. **H. S. H. the Crown-Prince Petar** in national Costume, **Serbian-šumadian** summer (3), winter (4) and **Montenegrin** (5).

1. Црногорке, Босанске муслиманке, Херцеговке и Далматинке.

2. Херцеговке и Далматинке.

3. Приморке, Словенкиње и Корушкиње.

4. Далматинке и Хрватице.

1. Crnogorke, Bosanske muslimanke, Herzegovke i Dalmatinke. 2. Herzegovke i Dalmatinke. 3. Primorke, Slovenkinje i Koruškinje. 4. Dalmatinke i Hrvatice.

1. Costume monténégrin, bosnien, mussulman, herzogovinien, dalmatien. 2. Les femmes herzogoviniennes et les dalmatiennes. 3. Des femmes des bords de la mer, de la Slovénie et de Koruška. 4. Femmes dalmatiennes et croates.

1. Montenegrin, Bosnian, Musliman, Herzegovinian and Dalmatian. 2. The Herzegovinians and Dalmatians. 3. The Sea-Coast, Slovenian and from Koruška. 4. Dalmatian and Croatian women.

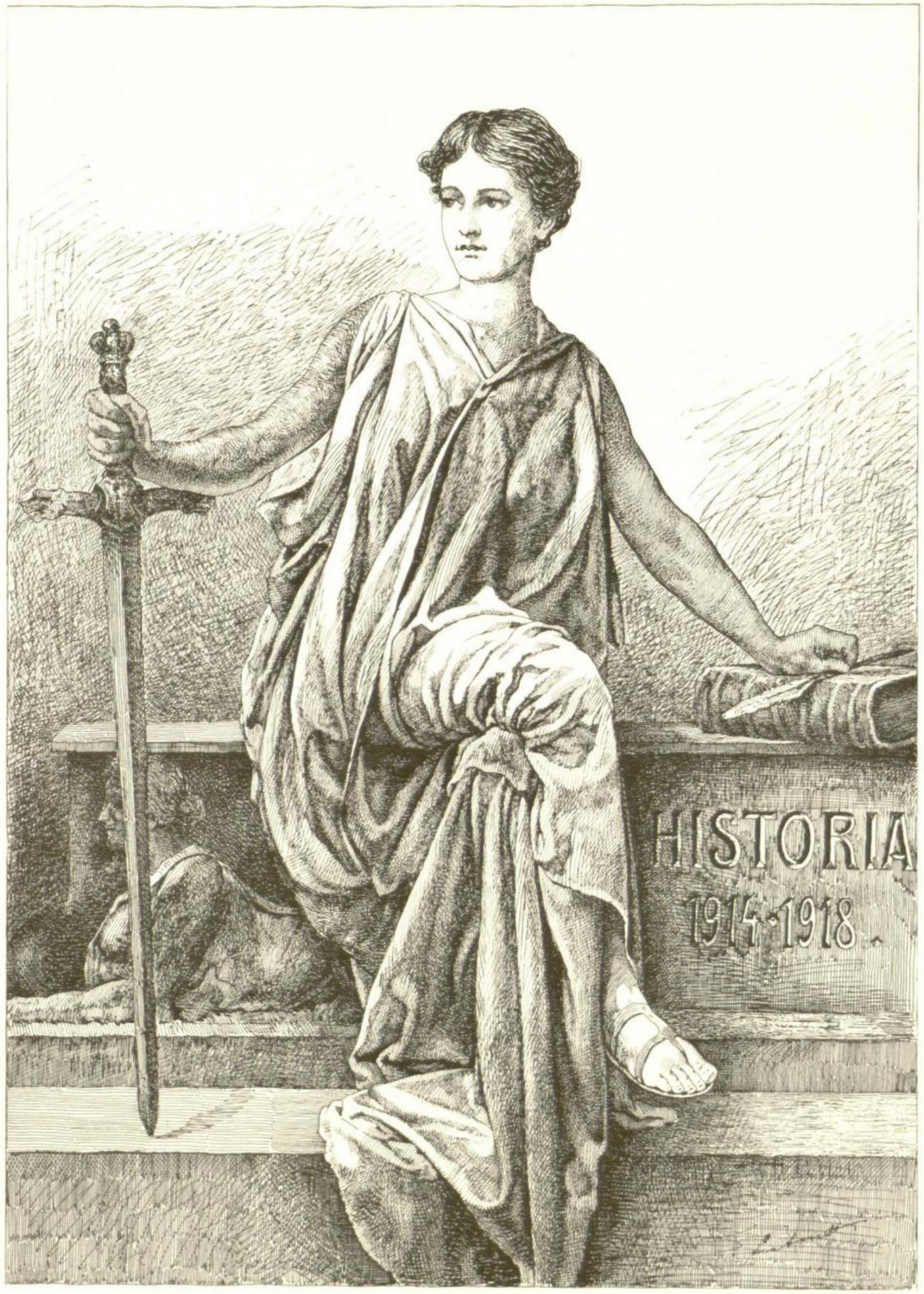

КРАТАК ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД
СВЕТСКОГ РАТА
И ДОГАЂАЈА, КОЈИ СУ МУ ПРЕТХОДИЛИ

KRATAK ISTORIJSKI PREGLED
SVETSKOG RATA
I DOGADJAJA, KOJI SU MU PRETHODILI

Карађорђе — Kara Djordje

Милош Обреновић-Miloš Obrenović

Михајло Обреновић-Mihajlo Obrenović

Милан I. Milan I

ПОТОМЦИМА Српских бојних **Змајева**, Храбрих **Хрватских Витезова** и упорних **Словеначких Корењака!** **ДАВНА ПРОШЛОСТ** Вам крвавом буктињом осветљава **пропаст** Ваших Држава, многовековно **ропство** и неизмерно **страдање**, чему је једино била крива **неслога** Ваших предака; **НОВО ДОБА** Вас је окитило **ореолом славе** најхрабријих међу храбрим и предало Вам **уједињену** и **слободну Отаџбину** и њену крвљу окупану **светлу заставу**; **ЗА БУДУЋНОСТ ВАМ У АМАНЕТ**, да сви, **братски и сложно**, посветити **све своје силе снажењу и културном препорођају Отаџбине** – а дође ли када у питање њена **Част или Слобода, презрите смрт и ропство**, жртвујте све и задахнути једином идејом: **„победа или смрт“**, сви сложно и јуначки, ватрено-гвозденим валом **заштитите је.**

A LA POSTÉRITÉ des **Héros serbes**, des braves **Chevaliers croates** et des **Slovènes** valeureux et tenaces! **LE PASSÉ lointain** éclaire **la ruine** de vos Etats avec une torche rouge de sang, un **esclavage** et des **tourments** horribles dont la cause est attribuée à la **désunion** de vos pères; **LE TEMPS PRÉSENT** vous a paré d'une **auréole de gloire**, les plus braves entre les braves, et vous a donné **la Patrie libérée et unie**, ainsi que **le drapeau glorieux** lavé dans le sang; **POUR L'AVENIR, le devoir le plus sacré**, c'est que vous employez **fraternellement et unis toutes vos forces au développement de la grandeur de la patrie.** Et si un jour **son Honneur ou sa Liberté** était mis en cause, **méprisez la mort ou l'esclavage**, sacrifiez lui tout, et, remplis de l'unique idée de **«Victoire ou de Mort»**, tous unis et héroïquement, comme une vague de feu et de fer, protégez la patrie.

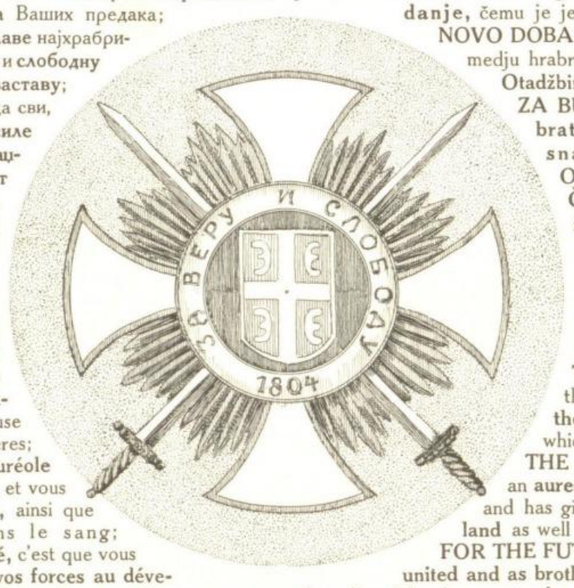

POTOMCIMA Srpskih bojnih **Zmajeva**, Hrabrih **Hrvatskih Vitezova** i upornih **Slovenačkih Korenjaka!** **DAVNA PROŠLOST** Vam krvavom buktinjom osvetljava **propast** Vaših Država, mnogovekovno **ropstvo** i neizmerno **stradanje**, čemu je jedino bila kriva **nesloga** Vaših predaka; **NOVO DOBA** Vas je okitilo **oreolom slave** najhrabrijih medju hrabrim i predalo Vam **ujedinjenu** i **slobodnu Otadžbinu** i njenu krvlju okupanu **svetlu zastavu;** **ZA BUDUĆNOST VAM U AMANET**, da svi, **bratski i složno**, posvetiti **sve svoje sile snaženju i kulturnom preporodjaju Otadžbine** – a dodje li kada u pitanje njena **Čast ili Sloboda, prezrite smrt i ropstvo,** žrtvujte sve i zadahnuti jedinom idejom **„pobeda ili smrt“**, svi složno i junački, vatreno-gvozdenim valom **zaštitite je.**

TO POSTERITY, to the **heroic Serbians,** to the brave **Croatian knights,** to the tenacious ancestral noble **Slovenians!** **THE FAR AWAY PAST** illuminated by the torch red with blood, **the fall** of your state, **the slavery,** and **great torture,** the fault of which lay only in **the disunion** of your fathers. **THE NEW EPOCH** had surrounded itself with an **aureole of glory** of the bravest among the brave and has given you **the united and liberated fatherland** as well as **the glorious flag**, washed in blood. **FOR THE FUTURE, the most sacred duty** will be, that, **united and as brothers,** you will employ **all your strength for the cultural development and universal benefit of the fatherland;** and should at any time **its honour or freedom** be endangered, you will **defy death and slavery,** and inspired with the one single idea **"Victory or Death"**, closely united and heroically, like a firy iron wave, you will protect your fatherland.

Петар I-Petar I

Александар I - Aleksandar I

СВЕТСКИ РАТ 1914—1918. ГОД.

I. КРАТАК ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД ДОГАЂАЈА ОД НАШЕГ ДОЛАСКА У ЕВРОПУ ДО ДАНАС.

Ми **Срби, Хрвати и Словенци,** говоримо од памтивека једним истим језиком, **један смо и исти народ** но са три имена.

Саставни смо део велике Словенске Нације, која броји **160 милиона душа** а коју сачињавају још **Руси** (Велико-, Мало- и Бело-Руси), **Чеси, Моравци, Словаци,** Горњи и Доњи **Лужички Срби** (звани Венди), **Пољаци, Касаби и Бугари.** Препотопили су се и ишчезли: Полабски Срби (звани Сорби), Вилице, Велети, Љутице и Бодрице, који су живели у пределима између Елбе и Одре у Северној Немачкој.

Од целокупног броја Словена, **вере** православне су 125 милиона (овде се урачунавају и Срби), католичке 30 милиона (овде долазе и Хрвати, Словенци и мањи део Срба), протестантске 2 милиона и мухамеданаца око 1 милиона овде долазе Срби-Муслимани из Босне и мали део Бугара.

Стабла смо индо-европског; почели смо долазити из Азије у Европу још у I. столећу после Христа и већ у IV. столећу смо били населили просторије између Азовског и Црног мора и Карпата, на обалама Одре, Елбе и Дњестра, Галицију и Панонију.

Данашње наше земље населили смо крајем VI. века.

Интересантно је напоменути, да **у Минхенском рукопису** (из IX. века) пише, да су Срби били велики и многобројни народ и да су се, по општем тврђењу, **сви Словени, у свом почетку, Србима звали.**

Наш народ је по своме словенском менталитету, добродушан, мирољубив, радан, интелигентан, до крајности частољубив, гостољубив и правдољубив. Вредно је напоменути да су, готски историчар **Јорданес** и византијски **Прокопиос** (оба из VI столећа) још тада за наше претке писали, да од побеђених народа нису одузимали ни земље ни имања, ни порезе ни уцене; једновремено веле да међу племенима није постојала никаква хармонија, живели су у распрама и борили се подвојено.

И благодарећи нашим **сепаратистичким особинама** тога доба, није ни чудо што, су наша, и ако јака, но несложна племена **постепено потпадала под туђу власт** и то:

Словенци, не успевши ни да образују своју државу потпадоше прво под Аваре, а затим под Франке, доцније Аустро-Мађаре, Турке, Французе и на крају опет Аустро-Мађаре, са променљивим слободама у домаћој самоуправи, које су им према потреби и приликама давали њихови господари и до свршетка светског рата налазили су се под туђинским игом.

Хрвати, који у IX столећу образоваше своју Кнежевину под Трпимиром, у X веку Краљевину под Томиславом, већ крајем XI века, по смрти Звонимировој, због несложе своје властеле, потпадоше под власт мађарског краља Коломана и од тада, па до свршетка светског рата, били су готово исте судбине као и Словенци.

Срби, који у X веку образоваше своју Кнежевину, од XII—XIV века преживеше сјајну епоху под Немањићима, од којих се најсилнији Цар Душан круниса, као Краљ Срба, Грка, Бугара и Арбанаса, изгубише због несложе своје властеле Царство, јер после битке на Косову Пољу 28. јуна 1389. год. потпадоше под петстолетњи ропски турски јарам; за време овог ропства, **Срби, наследници римско-византијске културе, некада најпросвећенији и најбогатији народ на Балкану,** бише и економно и интелектуално, формално исцрпљени; **Турци,** као дивље и сурове азијатске хорде, **отели су од Српског народа све до голе душе,** уништили су културне и народне тековине, **поубијали су све народне прваке,** а повремено су залазили по народу, **одузимали родитељима најздравију и најнапредније децу** и одводили их у Азију и васпитавали их у турском духу, формирајући од њих најстрашнију турску војску — јаничаре.

И у овом црном добу, које је трајало 500 година, **гусле,** народне јуначке **песме** и витешке борбе слободне, српске, **Црне Горе,** одржавале су у Српском Народу веру на боље дане.

У пролеће 1804. год., када дође душа у подгрлац, услед страховитог јаничарско-дахијског насиља и покоља, народни гениј **Вожд Карађорђе,** диже устанак, који би крваво угушен тек у 1813. год., но стим да у пролеће 1815. год. под **Милошем Великим** понова плане. Упућених 10.000 турских низама, да устанак угуше и цео крај ставе под нож, потуче **јатаганска легија Црногорских ускока,** који прискочише браћи у помоћ; ово још већма подиже веру у успех и силу српског оружја, те устанак попут стихије заталаса масе измученог и последњим покољима озлојеђеног народа.

За време **Милоша** Турци напустише села по Србији и повукоше се у градове; за време **Михаила** напустише и градове и предадоше и сам Београд (1867); под **Миланом** би ослобођен Нишки, Пиротски, Лесковачки и Врањски округ (1878), проглас Краљевине (1882), а под владавином **Петра Великог Ослободиоца** и врховним командовањем Његовог Сина **Александра,** Срби ослобађају Стару Србију и Македонију (1912), туку Бугаре (1913) и у великом Светском Рату (1914-1918. год.), уз одушевљену братску потпору Хрвата и Словенаца изводе велико дело Ослобођења и Уједињења нашег Троименог Народа, стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, у којој живе **13 милиона становника на 250.000 км².**

Пишући о нашем народу и нашој земљи Др. Александар Цана (Länder- und Völkerkunde Jugoslawiens) вели: „Жилава гвоздена воља, несаломљиви осећај слободе, жарка љубав према домовини, гранитна вера у сопствену силу, истино-демократско осећање, које не подноси апсолутизам ни једног владара, нити иједне друштвене класе, су врлине, које у пркос свима насиљима, интригама и издаји, створише на Балкану једну праву силу, како у економном тако и у политичком смислу, силу, која је позвана, да у животу Европе игра велику улогу."

Е да би дао добри Бог, да наш народ, пошто је после тако дугих и крвавих напрезања и искушења, са **малим изузетком,** постигао своје племенско-етнографске идеале, да од сада **у једном низу мирних година надокнади изгубљено** и постигне свој идеал на економном, културном и научном пољу, те да заиста буде један угледан члан у европској државној заједници.

II. ЕВРОПСКА ПОЛИТИКА И СЛОВЕНСКО ПИТАЊЕ.

Питање европског рата висило је као Дамаклов мач над главом Европе; **ослобођење централних и јужних Словена испод германског ига,** било је проблем, који је био све акутнији у колико је култура и цивилизација Европе напредовала, и сваобраћај међу европским народима бивао већи.

И ако су централни и део јужних Словена, благодарећи само своме и сувише **мирољубивом карактеру** и својој карактеристичној **међусобној подвојености** у давној прошлости, изгубили своју самосталност и потпали под иго Германа, ипак је питање о њиховом ослобођењу непрестано одлагано, само стога, што је **баук о панславизму или неославизму** мајсторски раздуван, и европски народи, на срамоту културе и цивилизације, гледали су мирне савести, како се ти народи с године у годину гуше и даве у великом германском мору, и благодарећи само њиховој урођеној јакој отпорности **процес асимилирања је ишао врло споро,** јер и после многобројних векова, ми видимо, да су Германи успели, да потпуно прогутају само неколико наших мањих племена као што су Полапски Срби и делимично Горњо и Доњо Лужички Срби.

Да је потреба слободног независног културног развитка словенских народа постала неодољива, у добу, када се чак **дивља афричка племена** дижу и боре за своју независност са свим је појмљиво.

Овако дуго ропство Словена у срцу просвећене и културне Европе могли су условљавати и омогућити само **супротни политички односи европских сила,** које су у његовом решавању гледале поремећај равнотеже и мира, те су га избегавале, докле је год било могуће, презајући од рата, за који се је унапред знало, да ће бити велики и крвав и да ће морати створити потпуно нову карту Европе.

Но историја греди својим током за решење свега па и овог питања. **Германи, који су га у давној прошлости поставили** проузрокујући га насилним захватом и подјармљивањем словенских земаља и народа, **допринели су сами његовом решењу** — но разуме се на своју штету, јер им је захват исто тако насилним путем отргнут.

После успешних ратова 1864 (противу Данске), 1866 (противу Аустрије) и 1870.—1871. (противу Француске), **Немачка је постигла**

своје народно уједињење, но једновремено последњом својом победом, и неправедним својим актом према побеђеној Француској (отимањем Елзаса и Лотарингије са Мецом и Штрасбургом, контрибуцијом од 5 милијарда франака и парадом кроз Париз немачке војске од 30000, као и самим актом прогласа немачког уједињења у Версаљском замку код Париза) **она је створила немогуће односе са својим западним суседом**, који је од тада, потпуно оправдано био обузет и живео духом реванша.

Немачка са своје стране уложила је била све силе ради **снажења** војничког, политичког, индустријског и економног; овоме су на првом месту много допринеле добро смишљене **реформе и организација у Управном и Социјалном законодавству** — и резултати су били за кратко време сјајни; **војска,** а нарочито **флота** (која се оснива тек 1897.), достижу максимум своје силе и техничке спреме; **у политици** Немачка игра првенствену улогу; **у индустрији**, па чак и **у раси**, врло велики прираштај и вишак; смишљеном трговачком тактиком **захвата све више страна тржишта** на штету осталих држава. Све ово **условљава територијално проширење**, како за насељавање суфицита становништва, тако и за добијање индустрији нужних сировина и она је, смишљеном **колонизаторском политиком,** изашиљањем разних приватних трговачких мисија и субвенираних друштава (који су непрестано појачавани новим немачким колонистима), почела око 1884. год. насељавати разне колоније (Того, Камерун, Немачка Нова Гинеја, Немачка Источна Африка, Немачка Западна Африка) а затим је, после извесног броја година, ради заштите својих поданика поседала целе те области узимајући их потпуно под своју управу.

1897. год. Немачка поседа **Киау-Чау;** 1899. год. **Кнез Билов** јавно изјављује, да у случају нових територијалних подела Немачка мора добити свој део и исте године она добија већи део **Самоа острва.** 1905. год. чим се појави **Мароканска криза,** Кајзер изјављује **у Тангеру** своје симпатије за Султана и на конференцији **у Алгесирасу** (1906.) заступа његова права; 1911., када Французи поседоше **Фез,** Немачка демонстрира ратним бродом у **Агадир-у** и успева, да се закључи **Мароканско-Конгошки Уговор,** по коме она добија као рекомпензацију, за француски захват Марока, један део француског Конга, и присаједињује га Камеруну.

У својој колонизаторској политици она је успела, да за непуних 30 год. т. ј. до почетка светског рата, располаже са колонијама, које су укупно имале: близу 3 милиона кв. километара и $15^1/_2$ милиона становника (које је, разуме се, после свршеног рата све изглубила).

Једновремено са овим Немачка потпомаже Аустро-Угарску експанзију, сматрајући је као филијал своје источне политике. Помоћу сродничких веза са Руским Двором и огромног утицаја својих људи, које је вешто убацила на највише положаје у државној руској управи, она је умела готово у свима временима да одстрани руски интерес за судбину подјармљених Словена; помоћу родбинских и расних веза са Румунским, Бугарским, Грчким и најзад Албанским владарима она тежи да изолује Србију, како би на тај начин, омогућила Аустрији, њено економно и политичко уништење (пошто иста троши огромне суме **на** пропаганду противу Србије, еда би у своје време, компромитовану и од свију напуштену земљу без икаквих заплета могла напасти и окупирати). Да би се осигурао излаз на Солун и Средиземно море, помаже Аустрији да закључи уговор са Турском за везу Босанских железница уског колосека са једном линијом преко Митровице и Скопља са Солуном а једновремено врши смишљену колонизацију у Босни. Паралелно са овим, а да би у згодном моменту могла вршити притисак на Енглеску, ствара и одржава све тешње везе са Турском, реорганизује њену војску (мисија ф. д. Голца 1909., Л. ф. Сандерса 1913.), добија концесију жел. линије Багдад–Персијски залив и небројне друге индустријско-економне експлоатације у Азијској Турској. Успева да одобровољи Турску да за суму од 54 милиона круна пристане да Аустрија изврши Анексију Босне и Херцеговине (1908.).

На овај начин Немачка, са својом филијалом Аустро-Угарском, достиже врхунац своје силе, но једновремено угрожавајући своје велике суседе, и поред све супротности њихових интереса, доводи их у савез противу себе, јер:

Француска, не губећи из вида изгубљени Елзас и Лотарингију, угрожена у Мароканском питању, долазећи у све тешњу борбу за освајање светског тржишта и угрожена порастом немачке војне силе, видећи при томе непрестано повећавање железничких линија ка Луксембургу и Белгији, осећа сву тежину свога положаја, ужурбано предузимље војне припреме и ради увећања војног састава, уводи трогодишњи рок службе, што и сувише оптерећује њене финансије;

Енглеска, која у угромном увећању немачке флоте види своју флотну хегемонију угрожену, исто тако у извођењу Килског канала и проширењу пристанишних уређења, офанзивни смер исте; сем тога немачка колонизација у Југо-источној Африци је стална угроза замишљеном спровођењу директне железничке линије од Кап-а, крајњег Афричког југа, па до Кајира, који постаје чвор свих Европских, Афричких и Азијских међу-континенталних комуникација; после заузећа Египта, снажење Турске угрожавало је сферу њених интереса на Персијском заливу и Црвеном мору — а међутим Немачка је са извесним планом потпомагала Турску вршећи једновремено њен економни захват;

Русија у заузимању Балкана и пропасти Србије видела је угрожене расне интересе, а сем тога и своје давнашње наде, заузимање Цариграда и Дарданела (ради слободног излаза у Средиземно море). У Помагању снажења Турске, која је била стални противник руске политике на Истоку, осећала је Русија такође један акт непријатељства упереног противу себе, јер пошто је она са Енглеском 1907. год. извршила поделу интересних сфера у Персији (при чему Русија доби север, Енглеска југоисток, а југозапад остаде неутралан, са нарочитим енглеским правима на Персијском заливу), то турско-немачка експанзија угрожаваше руску интересну сферу у Јерменској и Тигрису.

Све ово, учинило је, да су означене три Велике Силе у заштиту својих животних интереса склопиле пријатељски споразум, и да се је могло са сигурношћу рачунати, да ће рат са ма којом од њих повући и остале.

Немачка пак изгледа није хтела да гледа реалности у очи, и у нади да ће са једном од њих моћи посебно и успешно да ратује и да ће онда осталима диктовати своју вољу, није имала у свом односу нужне обзире; како су спрема војске и њено бројно стање кулминирали, а издаци на војску достигли такође и свој максимум, то, да би се све то оправдало, она није презала од рата, верујући, да су нови успеси осигурани и да ће они још више допринети њеној моћи; како се је реформа у наоружању Русије имала да заврши тек 1917. год. она, до зуба наоружана, налази, да је моменат за ма какво разрачунавање са Русијом најповољнији, пре њеног потпуног наоружања, те не само што није ништа предузела да рат спречи, већ је подржавањем Аустрије, допринела његовој објави.

III. ИСТОРИЈА СРПСКО-АУСТРИЈСКОГ КОНФЛИКТА.

Аустрија је у средњем веку била најмоћнија европска држава; њена власт се је простирала сем на садање Немачке државе повремено и на **Елзас-Лотарингију, Швајцарску, Горњу Италију, Ниске Земље** (Белгију, Холандију и Луксембург), **Шпанију, део Пољске, Чешку, Моравску, Словачку, Галицију, Мађарску, Трансилванију, Хрватску, Крањску, Корушку и Далмацију.**

У 1521. год. она се одриче директне управе **у Шпанији;** 1648. год. уступа **Елзас-Лотарингију** Француској; у револуционим ратовима (1797) губи **Ломбардију** и **Ниске Земље;** 1806. одриче се **Немачких царских права;** у рату са Наполеоном губи **Доњу Аустрију, Тирол, Венецију** и **Далмацију,** које по поразу Наполеоновом (1814) поново враћа; **Револуциони устанак 1848. год. у Милану и Венецији,** за добијање либералних реформи угушује Радецки (борбом код Кустоце) а **устанак у Прагу** кнез Виндишгрец; **Кошутов устанак** за независност Мађарске угушује 1849. помоћу Југословена и Руса; **у борбама за ослобођење и уједињење Италије 1859. год.** потучена од удружених Италијана и Француза (код Магенте и Солферина), губи **Магенту, Тоскану, Парму Модену** и сву **Ломбардију;** у савезу са Пруском осваја 1863—4 Шлезвиг-Холштајн од Данске, али због несугласица у подели и управи истог, долази **са Пруском до рата 1866.,** који се свршава њеним потпуним и двојним поразом и то, код Садове на Кенегрицу у Чешкој и код Лангенсалца у з. Немачкој; као последица овога било је **уступање владавине над јужном и југозападном Немачком** Пруској, а сем тога мораде се одрећи **Венеције** у корист Италије; **1867. образује са Угарском дуализам** и њен Цар постаје једновремено и Угарски Краљ.

Од овога доба избачена из Немачке и Италије, целокупна **њена политика окреће се к југу** и у свему подаје директивама, које јој се дају из Немачке. Изгубивши Венецију и западну обалу Јадрана, а имајући у Далматинском приморју и сувише слабо залеђе за своју флотну политику, она је **по сваку цену имала да заузме Босну и Херцеговину** а доцније, у колико су више расле немачке аспирације за захват нових колонија и тржишта, и Немачка више осећала потребу, да држи Енглеску у шаху, угрожавајући њеној најосетљивијој комуникацији са Индијом (преко Црвеног мора, Каира и Средиземног мора) и њеним захватима на Персијском Заливу и Месопотамији, у толико се је јасније испољавала потреба аустријског **захвата Балкана и заузимања Солуна и Цариграда.** Ово је пак ишло **на**

штету руских аспирација, и Руси су морали из напред наведених разлога, спречити његово извођење, у толико пре што су захват Цариграда, Босфора и Дарданела и **излазак на Средиземно море,** сматрани као животно питање још од Екатерине Велике.

Енглеска, подједнако ценећи опасност од стране Русије као и од германске Аустрије, заступала је гледиште **што дужег одржавања Турске на Балкану,** одлучно се одупирући захвату или ширењу утицаја, ма које од поменутих двеју сила.

Видећи и сами да захват не могу једна другој одобрити, Русија и Аустрија 1872. год. закључе договор да бар заједнички бране и подржавају постојеће стање.

Међутим **живот хришћана под управом Турске био је несносан;** њихов лелек парао је срца суседне слободне браће и рат између Турске и Балканских држава био је неизбежан; **устанак у Херцеговини 1875.** био је само претеча рата.

Да неби били стављени пред свршеним чином, који би био непријатан и штетан једној или другој Великој Сили, владари Русије и Аустрије састају се одмах после објаве рата 1876. у Рајхштату и регулишу своје односе на случај успеха или пораза Србије и Црне Горе; у првом случају, ове последње би имале, да се у неколико прошире на Дрини, Лиму и Херцеговини, но тако да их Санџак и даље дели; у другом случају имало би да се васпостави предратно стање. **Аустрија би имала да добије** као рекомпензацију српско-црногорског захвата **Босну и Херцеговину,** а Русија Бесарабију (одузету јој после Кримске војне на Париској конференцији 1856. год.) као и нека проширења у Азијској Турској. Бугарска, Румелија и Албанија имале су постати аутономне, Грчка да добије Тесалију и Крит, а **Цариград да постане слободан град.**

Осећајући, да ће Србија и Црна Гора изгубити рат, и потребу да се и сама умеша, Русија позива Аустрију, да зарате са Турском, и то да Аустрија заузме Босну и Херцеговину а Русија Бугарску. Како је ово било у супротности са **Париско-Кримском одлуком,** по којој је Турској загарантован интегритет и Црно-морска обала неутрализована, то **Аустрија почетком 1877 закључи са Русијом само уговор о неутралности,** но са правом да може заузети Босну и Херцеговину; овај уговор је и био разлог да је Аустро-Угарска одбила предлог Енглеске да Русију зауставе у току самога рата са Турском.

После дуге и крваве опсаде Плевне, где је помогоше и Румуни, и после победе на Шипки и Розалити, Русија примора Турске да закључе примирје у Једренима и усвоје издиктиране им услове мира у Сан Стефану (3. марта 1878. год.).

Видећи јасну тенденцију Русије, **да огромним границама нове Бугарске, ствара једну руску губернију на Балкану** ради осигурања захвата Цариграда и мореузина и видећи на тај начин угрожену главну **германско-аустријску линију Берлин—Београд—Софија—Цариград—Багдад—Персијски залив,** Аустрија, и ако јој је дато право окупације Босне и Херцеговине, плаши се од руских смерова и тражи конференцију за **ревизију Сан Стефанског уговора;** ово је било потенцирано и **нашим протестом,** због давања Бугарској не само безспорно чисто српских територија, које су под Турцима, већ и оних области, које смо крвљу ослободили у току тога самога рата. **На Потсдамској конференцији,** која је овоме последовала, Сан Стефански уговор је анулиран, ми смо добили нова 4 округа (Нишки, Врањски, Лесковачки и Пиротски), државну и црквену самосталност; Бугарска се простире до Балкана, постаје вазална Кнежевина са изборним Кнезом; Румелија добија турског гувернера и аутономију: Аустрија Босну и Херцеговину на триседетогодишњу владавину, ради увођења реда, а затим да је опет преда Турској; дозвољено јој је да у Санџаку држи гарнизоне и спроводи нужне јој путове; Црна Гора да се пусти на Јадранско море и да добије Барско пристаниште.

Од овог момента Аустрија постаје Балканска сила и све своје силе упире да оснажи свој утицај, како би лакше извршила продирање кроз Санџак за Солун и преко Србије и Бугарске за Цариград.

1879. Аустрија успева да, противно руским жељама, Бугари изаберу за Кнеза Александра Батенберга а не једнога руског кнеза, но када овај, руковођен ипак руском политиком организује устанак у Румелији и улази са војском у Пловдив, кога му предаје дотадањи гувернер Гаврил Паша, готово без отпора, и проглашује присаједињење Румелије Бугарској, тада а да се неби отворено замерила Русији, пошто Турска не реагира због овог отуђавања њене територије, она наговара Краља Милана, да он нападне Бугаре и спречи присаједињење, које је кварило досадању ратнотежу сила; он пак брз и плаховит наређује мобилизацију; не чека њено потпуно извођење, већ само са првим позивом, са војском од непуних 60000 људи, подељених на два фронта (Софијски и Тимочки), удара на Бугарску, и док се северна војска успешно креће и заузимље Кулу и Белограчик, јужна војска заузимље Драгоман и стиже пред Сливницу.

Када се узме у обзир, да је осамнајест година пре тога, Кнез Михајло са бугарским поглаварима и емигрантима закључио био договор о ослобођењу Бугарске и њеном у једињењу са Србијом, да су буквари и просветне школске књиге за бугарски народ штампане у Београду у Државној штампарији, да је била у нашем народу развијена једна велика патриотска пропаганда за ослобођење браће Срба и Бугара од турског ропства, онда није ни чудо, што наша војска, укојој се је свако питао: „Зар на браћу Бугаре“ и осећао душевну депресију, што не помаже, већ одмаже, ослобођење Крста од Некрста, да наша војска није имала, нити воље, нити елана, да ратује, те није ни чудо, да када су Бугари, видећи неактивност Турску, са великом војском, коју су руски генерали били спремили за борбу са Турском, и пребацивши је већим делом противу Срба, успели да наше наступање зауставе, и благодареће онда још слабо организованој саобраћајној служби, због извесне пометње у нашој Врховној Команди, изазване нетачним извештајима, приморали нашу војску на повлачење, и то до самог Пирота, где је она, тек тада, видећи да почиње да губи своју родну груду, почела да даје крваве отпоре.

Аустрија, видећи Краља Милана у тешком положају, а имајући према њему обавезу из фамозне Тајне конвенције, коју је он 1881. год. био закључио, ради заштите своје династије, а против интереса свога народа, **ставља ултиматум** да се рат одах прекине.

Бугари, заведени и руковођени непријатељима Словена, у пасивном држању нашег народа, у место саосећања виде слабост, користе ову грешку краља Милана и трубе на све стране, чак у носе и читаве пасусе по својим народно-васпитним књигама, како су необучени и слабо опремљени бугарски новобранци, тукли старе српске ветеране, а недоучени млади официри тукли опробане и искусне српске генерале. Но ова њихова раздувана заблуда постала је за њих фаталним миражом, јер при првом оружаном сусрета са Србима на Брегалници, и ако су били и бројно надмоћнији и у далеко повољнијем стратегијском обухвату, они су били потучени исто онако као и за време Душаново на Велбужду.

Но ехо ове њихове **назови победе** било је за нас врло неповољно, јер је штетно утицало на наше људе, који су се налазили под Турцима. Бугарска, је **тада већа просторно и бројно, а привидно и војнички јача, потпомогнута више од Руса и Егзархије, толерирана боље од Турака** (јер имају и своје владике и своје школе, а српске књиге у то доба биле су забрањене и ми нисмо имали ни једног владику нити школу), давала више наде на брзо ослобођење и заштиту, него Србија, коју раздиру династијске и партијске размирице — сем тога, Бугари, осећајући да ће у даљем снажењу Србије број слободних Срба (који је у то доба био мањи од слободних Бугара), расти прираштајем из ослобођавајућих области и да ће се ускоро наћи у једној многострукој мањини, развили су све своје силе, да што већи део Македоније ограбе пре нашег националног уједињења, ово у толико пре, што је тамошњем хришћанском животу било готово свеједно, дали ће га ослободити Срби или Бугари, главно му је било само да се што пре ослободи турског зулума — тим пре, што су му и по религији и по језичном дијалекту били готово подједнако блиски и Срби и Бугари, а национално осећање било је дугогодишњим ропством, и ако у срцу Душановог Царства, и сувише отупило. Турци пак трвење између Срба, Бугара и Грка гледали су са благовољењем, јер за њих је било у толико боље, у колико се ђаури међусобно више кољу.

Пошто је руским утицајем **Кнез Батенберг збачен,** то је опет аустријским заузимањем доведен на бугарски престо **Фердинанд Кобург, немачки принц а аустријски официр.** — Ова околност је сада још више погоршала наш положај у Македонији, јер сада Аустрија, која ужива јак утицај код Турака, помаже далеко више Бугаре но до сада.

Да би парирали рад Бугара, ми успевамо да добијемо **у Скопљу и Призрену две владике** и када смо отворили **српске школе у Косовском, Скопском и Солунском вилајету,** наш утицај у народу почео је веома да се осећа, а Бугари, видећи, да сваким даном све више губе и да се на културно-националном пољу са нама не могу носити прибегавају скривеној четничкој акцији „ками и мартинци“.

Да би се поправило стање хришћана, Русија и Аустрија израдиле су **реформни програм у Мирцштегу** и Турска и ако га је у почетку одбила, ипак га крајем 1903. одобрава и уводи, **под руководством Италије, реформну Македонску жандармерију** састављену од офи-

цира Великих Сила; у Скопљу и према нашој граници били су аустријски официри, што је нашем националном раду и четничкој акцији, којом смо и ми и Грци реагирали Бугарима, нанело велике штете, јер су они удружени са Бугарима и Турцима ометали сваки наш рад и спречавали сваки покрет. Ово је још већма било потенцирано Царинским ратом Србије са Аустријом, који је избио 1906. год.

Осећајући да југословенска идеја заузимље све више маха, Аустрија се носи мишљу да угуши слободну Србију и да онда уведе **тријализам** у својој Државној управи. Да би ово лакше извела, она ступа у преговоре са Турском да јој дозволи да спроведе **железничку линију кроз Санџак,** и да на тај начин веже Босанске железнице са Солуном. Ценећи војнички значај те аустријске тежње, Србија одмах тражи као рекомпензацију **спровођење Јадранске железнице** за везу са морем и Русијом, **Русија и Енглеска траже спровођење реформи;** у ово време **Арбанаси су у устанку** против Централне власти, једновремено бесни велика **четничка акција.**

Све се је у ово доба окомило на слабу Турску Управу, која је срљала у пропаст — ради њеног спаса, а у страху од **„смртног удара"**, који су Турској припремали на састанску у Ревалу 9 и 10 јуна 1908. г. Енглеска и Русија а са њиховим **реформним програмом,** који је био безобзиран у предстојећој **подели Турске,** избила је и **Младотурска Револуција,** која је имала карактер западно европске демократије, дајући равноправност свима. Цар Абдул Хамид дао је **држави устав.** Питање о санџачкој железници, реформама, жандармерији, све је отишло у заборав, а четничке организације се, као излишне, распуштају. **1909. контра-револуција** не успева да обори режим, но Абдул Хамид, због учешћа бива збачен и интерниран у Солуну, а на његово место доведен његов брат Мухамед V.

Аустрија, уплашена од младотурске реорганизације и привидне стабилизације, решава да изврши анексију. Споразумевши се са Русијом и Италијом у Бухлави 5. октобра 1908. **извршава анексију;** истог дана Бугарска збацује Турско вазалство и проглашује Краљевину, Турска се противи, но за суму од 54. милиона круна одобрава анексију; Србија огорчено протествује; Аустрија сматра згодан моменат да нападне и уништи Србију, али јој не одобравају Велике Силе, и она се задовољава **изнуђеном од Србије изјавом** „да анексијом српска права нису повређена, да ће престати са протестима и опозицијом и да ће променити правац политике према Аустрији"; Србија је под притиском Великих Сила морала ово да испуни.

Да би Србију показала у очима света као земљу немира, завера, револуција и убистава, за коју је пропаганду трошила велике суме, и на тај начин лакше добила мандат, да је окупира, Аустрија је створила и два велеиздајничка процеса и то од марта до децембра 1909. Фридјунгов-бечки, а у мају 1909., Настићев-загребачки, који се оба свршавају њеним јавним бламажом. Арнаутски устанак у лето 1909. заузео је велике размере, послане војске са Џавид и Тургут пашом не успевају да га угуше, већ се он све више развија у 1910. и 1911., и тек када на крају Велике Силе врше пресију на Црну Гору, успева се ликвидирање истог.

За време анексионе кризе Крит се је одметнуо од Турске и објавио присаједињење са Грчком, но Турци успевају да га ипак одрже. Немачка, да би помогла и више обвезала Турке, шаље 1909. год. ф. д. Голца ради реорганизације турске војске. 1911. Турска води неуспешан рат са Италијом у Триполису. Све ово као и околност да младотурски режим води једну панисламску националну политику, безобзирну у мухамедизирању становништва, довело је Балканске државе до одлуке да међусобно образују Балкански савез и изврше деобу Европске Турске. Русија је овај савез по готову и саздала; Србији је претила Аустрија, а једновремено за њу је излаз на море био економно животно питање; Бугарској је претила Румунија, која је имала тајну конвенцију са Аустријом, сем тога и њој и Грчкој (Крит) прети опасност од снажења Турске, а свима се све више измиче могућност, да ослободе подјармљену браћу; 29. фебруара 1912. год. потписан је између нас и Бугара уговор о савезу, у мају између Бугарске и Грчке, а ми и Црна Гора смо са Грчком потписали само споразум за заједничку акцију. Црна Гора је објавила рат 8. октобра 1912.; Србија поставила истот дана ултиматум а 13. окт. објавила рат.

Да би парилала очигледне намере Србијине и евентуалан успех, Аустрија са Италијом на неколико дана по објави рата закључује у Сан Росиоре споразум о аутономији Албаније, а којим се је Србији спречавао излаз на море.

Потпуно наоружана и финансијски јака са неописаним одушевљењем, кренула је српска војске у свети рат за ослобођење, и у неодољивом налету у великој бици на Куманову и Битољу потукла турску војску и ослободила за непун месец дана сву стару Србију и Македонију; до 16. новембра заузимље Љеш и Драч, сву Северну Албанију, долази пред Скадар, кога Есад Паша после дуге и упорне одбране, најзад предаје Црној Гори; но ипак по свршетку рата Конференција амбасадора, по упорном захтеву Аустрије, Италије и Немачке, одбила је Србију и Црну Гору од Албаније, са обавезом, да ће се Србији одобрити економни излаз (Сан Ђовани) а Црној Гори финансијска помоћ. Једновремено са опсадом Скадра, вршена је и опсада Једрена.

За време поменутих преговора, а да би изазвала Србију и напала је, Аустрија раздува измишљену аферу о увреди њеног **консула Прохаске** из Митровице; када ово није успело, онда наговара Бугаре, да у спорном питању о подели Македоније не попуштају и не приме арбитражу Руског Цара, већ да нас нападну. **Спор између нас и Бугара** био је у томе, што су се Бугари за кооперацију у ослобођењу Македоније, које је једино и било нашим уговором предвиђено, обавезали да нам упуте **100 000 војника;** у место тога они одмах по објави рата изјављују да ову војску не могу послати, већ упућују једну слабу дивизију (Рилску), која се фиктивно води под командом наше II. армије а у ствари она извршава само политичко-окупациона наређења своје врховне команде и поседа територију, коју смо ми ослобађали; за то време Бугарска са главном својом силом **ослобођава Тракију** и двојно увеличава бугарску територију; не могући да заузме сама својим силама Једрене она од нас још тражи помоћ и ми јој упућујемо у **помоћ II. армију (50 000 људи) и сву тешку артилерију.**

Према томе јасно је да **Бугарска не испунивши обавезе** предвиђене уговором и не давши ни једну жртву за ослобођење Македоније губила је и право на све оне користи, које је уговор предвиђао, а сем тога **пошиљком војске на Једрене ми смо извршили једну прекоуговорну операцију,** која нам је давала право на извесне компензације, ово у толико пре, што није превиђао огромно ширење Бугарске у Тракији, за које су наше победе у Македонији биле од пресудног значаја, а што је из основе мењало однос наших сила. И сада у место као и ми, **да приме безусловно арбитражу Русије,** што је било и предвиђено уговором за случај неспоразума, **они нас изненада нападају** 30. јуна 1913. год. У крвавој бици на Брегалници, која је трајала равно месец дана, они су и ако бројно јачи и у повољнијем стратегијском обухватном положају, били до ноге потучени, а да би им разочарење било што веће, **Турци** су искористили овај моменат бугарског пораза и поново заузели **Једрене, Киркилисе и добар део Тракије; Грци** који су такође били нападнути заузели су добар део Македоније а изазвана Румунија са војском прелази Дунав и не наилазећи никакав отпор заустављa свој марш за Софију; на Букурешкој конференцији, која је извршила рекапитулацију Балканског рата, и поред свега заузимања Аустрије, Бугарска је изгубила Добруџу у корист Румуније, а Македонија би подељена између Србије и Грчке. Исто онако, како је на Букурешкој конференцији радила противу нас, исто тако је Аустрија радила и на ревизионој Лондонској конференцији за одређивање граница нове Албанске државе. У јесен 1913. год. избија Албанска побуна и њихов напад на нашу територију; ми га одбијамо поседајући стратегијске граничне тачке.

У ово доба спада долазак немачке реформаторске мисије Лимана фон Сандерса у Цариград, што изазива интервенцију сила споразума; 7. марта 1914. долазак принца Вида на Албански престо, у мају он се спасава на једној италијанској лађи од националних устаника а у септембру исте године напушта земљу, да се више у њу не поврати.

Балкански ратови подигли су високо углед Србије а код потиштене браће у границама Аустро-Угарске засветлела је нада на ослобођење јаче него икада, и док се у Србији скупљају конгреси југословенских књижевника и конференције културних и националних раденика, дотле значај српско-хрватске коалиције народних посланика из Хрватске, Славоније и Далмације има све већи утицај а паралелно са овим почиње по свима словенским местима нагло отварање омладинских националних организација. И ако је све ово био резултат опште народног осећања и полета, које се није могло угушити никаквом акцијом ни званичне Аустрије, ни званичне Србије, ипак Аустрија осећајући, да је пропустила два погодна момента да нас нападне (анексиону кризу и нашу борбу са Бугарима), тражила је сада и морала наћи ма какав повод да нас нападне и уништи, јер је за њу било у питању бити или не бити, а сем тога велики новчани издаци чињени због делимичне мобилизације за време анексионе кризе и балканског рата требали су се оправдати и покрити; у спремању да нас нападне, случај јој је повод сервирао.

У лето 1914. год. Аустро-Угарска изводи маневре у Босни са маневарском предпоставском рат са Србијом и на терену према

Србији. Да би национално осећање начистијег српског народа у Босни још више унизио Франц Фердинанд, долази у Сарајево, да на сам Видовдан, 28. јуна држи смотру аустро-угарским трупама, и то на најсветији празник српинове жалости, дан кога је Србин некада, пре 500 година изгубио своје Царство на Косову, дан, кога се тамо преко Дрине, у слободној Српској Краљевини, по свима црквама врше црквени парастоси и смотра српске слободне војске — тог дана Франц Фердинанд игноришући најсветије народно осећање у срцу српиновом у Сарајеву, својим презирућим господарским ставом указује сву беду народног ропског положаја.

Да су хиљаде српских срца крвавиле од увређеног националног частољубља, и да ће се наћи неко, код кога ће планути варница освете и, презревши смрт, одати одушке своме националном гневу и убити мрског насилника, могло се је без дубоког размишљања претпоставити, јер је у то доба, када се је сазнало о маневрима и одласку Франца Фердинанда у Сарајево и најпростији сељак из Краљевине Србије, осећајући страховити и беззаштитни положај ратовима исцрпљене своје отаџбине, обузет расним саосећањем и предосећањем, свестан компликација и страшне опасности, која прети Србији од Аустрије, са зебњом и брижно изговарао „убиће га Бога ми!"

Да је Краљевска Влада, да је цео народ из Краљевине Србије у то доба био против ма каквих заплета ратних компликација, очигледно је свакоме, јер народ, који је 1912 и 1913 издржао два тешка рата, једну колерну епедемију и одбио Албански напад, биоје исцрпљен материјално, физички и финансијски, био је без оружја, оруђа и муниције, осећао се је потпуно неспособан за рат ма са киме, а најмање са једном великом и одморном силом, која је до зуба била наоружана и у сваком погледу спремна. Но судбина је хтела да буде друкчије и када бомба једног народног осветника — Чабриновића — није оборила мрског насилника, онда је то учинила револверска кугла његовог друга — Гаврила Принципа — и Франц Фердинанд је био убијен (пуким случајем од исте кугле и његова супруга).

И ако су атентатори били из самог Сарајева и атентат извршен на аустро-угарској територији и пред очима аустро-угарске полиције, и ако су атентатори аустро-угарски поданици, и ако је самом аустријском истрагом утврђено да Влада и народ из Краљевине Србије са њиме не стоје ниукаквој вези, ипак је овај случај требао да се искористи против Србије и она нападне и окупира, јер српски народ је крив што је жив!

На седници одржаној у Бечу 2. јула 1914. г. под председништвом графа Берхтолда, а којој су присуствовали граф Штирк, граф Тиса, Министри Билински и Кробатин, фон Хецендорф и адмирал Кајл, донета је одлука да се Србији објави рат а Велике Силе обавесте, да он неће бити ни освајачки ни анексиони, но извесне коректуре границе или смањење граница Србије у корист неке друге државе нису искључене; исто тако да ће окупација бити прелазна. Да би пак рат био објављен требао је Србији бити дан такав ултиматум, који она не би могла примити, те је на тој седници и редигован текст ултиматума, који је 25, јула предао нашој Влади, аустро-угарски посланик у Београду барон Гизл.

Овај ултиматум је јединствен по својој безобзирности и насилничком омаловажавању, јер захтева, да наша Влада безусловно и без измене објави послати јој текст изјаве, да је Она, да су српски официри и чиновници, српске просветне и националне организације, сви они, саучесници у извођењу Сарајевског „злочина", осем тога да забрани све публикације, које би ма у чему непријатно тангирале Аустро-Угарску, да се распусте све националне организације, униште и забране све књиге, које би ма у чему неповољно тангирале њене интересе, да се из војске и државне службе отпусте Аустрији непријатни официри и државни чиновници, које би она накнадно именовала, а као кулминација свега, тражи да она — Аустрија држи стално у Србији своје државне органе, ради угушивања превратничких покрета противу њеног територијалног интегритета, другим речима да Србија капитулира на свагда својом независношћу. Одговор је тражен за 24 сата.

Тешког срца са страшним душевним револтом Српска Влада врши принудну капитулацију и даје изјаву, да ће испунити сва требовања сем последњег, које негира државно достојанство и независност Краљевине, но да би и по овој тачци умирила Аустро-Угарску, она изјављује, да је вољна, да се покори решењу Међународног суда у Хагу или Великих Сила, којима би се овај спор имао да преда на обавезно решење. Одговор ie предат на време.

Аустрија решена да Србију уништи, опозива свога Посланика и радиограмом од 28. јула 1914. год нам објављује рат, наводећи, да јој наша Влада није дала повољан одговор и да је принуђена да силом оружја заштити своја права и своје интересе; авизо за мобилизацију она је била већ издала 21. јула.

И у овом страшном и очајном часу, по српском народу од уста до уста постављало се је једно питање: „шта ће рећи Руси?" — И племенити наш велики руски брат одговорио је на то својим царским телеграмом од 27. јула: „Докле год буде и најмање наде, да се избегне проливање крви, сви моји напори тежиће томе циљу. Ако пак не успемо, у пркос наше најискреније жеље, нека Ваше Величанство буде уверено, да ни у том случају Русија неће напустити Србију". И српски народ сазнавши да неће бити сам, а свестан да је у питању не сам његово бити или не бити, већ и судбина све његове под Аустријом подјармљене браће, хвата се оружја са чврстом и једином одлуком: **„победа или смрт".**

Сви покушаји енглески и француски, да се аустријски услови ублаже остали су без успеха, јер Немачка упорно заступа гледиште да Аустрији треба оставити одрешене руке у погледу решења спора са Србијом. 26. јула енглески посланик у Берлину предлаже конференцију Енглеске, Немачке, Француске и Италије у Лондону, да се спорно питање реши, али Немачка поново одбија мешање у овај спор, а када Русија 29. јула наређује мобилизацију 4 погранична војна округа према Аустрији, Едвард Грej ради умирења јавног мнења изјављује да се и у случају окупације Београда, може успешно посредовати, а једновремено позива Немачку, да она сама укаже пут за мирну ликвидацију овог спора; Немачка оставља Велике Силе без одговара до 31. јула, када Аустрија која је због објаве рата Србији наредила делимичну мобилизацију, као одговор на руску делимичну мобилизацију наређује своју општу мобилизацију; Русија на ово одговара истога дана такође општом мобилизацијом, јер јој је сада јасно, да су Немачка и Аустро-Угарска решене да воде рат; Немачка, која је већ као одговор на руску мобилизацију, наредила припремну мобилизацију (Kriegsgefahrzustand), ставља Русији истога дана ултиматум, да у року од 12 сати обустави мобилизацији у противном објавиће рат, а када Русија на овај дрски ултиматум и не одговори, Немачка 1. августа објављује Русији рат. Једновремено са руским, Немачка је послала била и Француској ултимативан захтев, да јој у року од 18 сати одговори, да ли ће остати неутрална у случају немачког рата са Русијом; Француска као савезница Русије, наредила је и сама мобилизацију одмах после Немачке и пошто Немачка добија неповољан одговор, то под измишљеним поводом, да су француске трупе 2. августа на више места повредиле немачку границу, објављује рат и Француској (3. августа); устог дана Немачка заузимље Луксембург и ултимативно тражи од Белгије дозволу, да са својом војском поседне и прелази њену територију (да би са севера упала у Француску, пошто је француски гранични фронт према неутралној Белгији био слабо утврђен), и обавезује се, да ће надокнадити све ратом проузроковане штете и по свршетку рата евакуисати поседнуте области, у противном прети, да ће сматрати Белгију као непријатеља и силом оружја себи заузети оно, што сада лепим тражи. Белгија одбија захтев и Немачка 4. августа упада у Белгију.

Енглеска, која је још 26. јула тражила изјаву од Француске и Немачке, да ће обе поштовати неутралност Белгије, не добивши дотле изјаву Немачке, захтева од ње, да ултиматум повуче, а када ова изјављује, да то не може да учини, онда јој Енглеска верна својим традицијама, у заштиту Белгије и ради испуњења свечано датих писмених уговорних обавеза 4. августа објављује рат „и то само због једног парчета хартије", како се је изразио немачки канцелар фон Бетман-Холвег огорчен поступком Енглеске.

На овај начин у међувремену од 28. јула до 4. августа заратише с једне стране: Аустро-Угарска и Немачка а с друге стране: Србија Црна Гора, Русија, Француска, Енглеска и Белгија; ускоро затим (23. августа) Јапан се придружује Споразуму; Турска објављује рат Русији 1. нов. 1914; Италија, Аустро-Угарској 23. маја 1915; Бугарска напада Србију 14. октобра 1915; Немачка Португалији 9. марта 1916; Румунија Аустро-Угарској 27. августа 1916; Немачка Румунији 28. августа 1916; Италија Немачкој 28. августа 1916; Америка Немачкој 6. априла 1917; Куба Немачкој 7. априла 1917; Сијам Немачкој 23. јула 1917; Либерија Немачкој 6. августа 1917; Кина Немачкој 14. августа 1917; Бразилија Немачкој 26. октобра 1917; Америка Аустрији 7. децембра 1917; Панама Аустрији 11. децембра 1917; Куба Аустрији 12. децембра 1917; Никарагуа Немачкој 7. маја 1918; Коста-Рика Централним Силама 25. маја 1918; Хајити Немачкој 17. јула 1918; Хондурас Немачкој 21. јула 1918 и Румунија Немачкој 12. нов. 1918.

IV. РАТ НА БАЛКАНУ.

А. ОПЕРАЦИЈЕ 1914. ГОДИНЕ.

Српска војска завршавала је концентрацију 10. августа 1914. год овако:

Врховна Команда у Крагујевцу.

Врховни Командант Њ. Кр. В. Престолонаследник Александар.
Начелник Штаба војвода Радомир Путник.
Помоћник Начелника Штаба ђенерал Живојин Мишић.

I. армија, ђенерал Бојовић, са главном снагом од 3 пешад. дивизије на простору: Раља–Паланка–Топола, а са деташманима од 1 пеш. дивизије код Пожаревца и од једне, пешадијом ојачане, Коњичке дивизије код Смедерева.

II. армија, ђенерал Степановић, са главном снагом од 3 пеш. дивизије на фронту: Аранђеловац–Лазаревац, а са деташманом од 1 пеш. дивизије код Београда.

III. армија, ђенерал Јуришић, са главном снагом од 1 пеш. дивизије код Ваљева, а са деташманима-здруженим одредима-код: Обреновца, Шапца, Љешнице и Лознице.

Ужичка војска, ђенерал Божановић, са главном снагом од 1 пеш. дивизије код Ужице, а са деташманима - здруженим одредима-код: Бајине Баште, Мокре Горе и Прибоја.

Аустро-Угарска војска, имала је завршити концентрацију 14. августа овако:

II. армија, ђенерал ф. Ермоли, са 7. корпусом на Дунаву од Базјаша до Панчева; са 4. и 9. корпусом на Сави од Земуна до Митровице.

V. армија, ђенерал ф. Франк, са 8. и 13. корпусом и 1 брдском бригадом на доњој Дрини од Бељине до Зворника.

VI. армија, фелдцајгмајстор Пођорек, са 15 корпусом на фронту: Власеница–Вишеград, а са 16. корпусом на фронту: Горажда–Фоча и према Црној Гори. Све трупе 6. армије биле су брдске формације.

Стратегијска резерва од 1 пеш. дивизије у Сарајеву.

Први операцијски план Српске војске био је овакав: **I. армија** брани долину Вел. Мораве; **III. армија** штити правце са Саве и Дрине ка Ваљеву; **II. армија,** као маневарска, дејствује у бок главне аустријске снаге, која би са Дунава предузела наступање ка I. армији, односно са Саве ка III. армији; **Ужичка војска** прикива што јаче аустријске снаге за горњу Дрину и брани долину Западне Мораве, ако би била приморана на одступање.

Први операциски план аустријске војске био је овакав: **II. и V. армија** обухватно наступају ка Ваљеву, а затим ка Крагујевцу; **VI. армија** наступа ка Ужици, а затим ка Крагујевцу.

Али, 4. августа ступа Русија у рат против Аустро-Угарске, која, услед тога, објављује општу мобилизацију своје војске и исправља свој операцијски план према Србији овако: **II. армија** демонстрира на Дунаву и Сави до 18. августа, а затим се пребацује на руски фронт: **V. и VI. армија образују „Балканску војску"** под командом Пођорека, који и даље остаје командант VI. армије. „Балканска војска" добија задатак да предузме офанзиву и то: **V. армија** ка Ваљеву, а **VI. армија** ка Ужици, заштићавајући се према Црној Гори, која је 5. августа такође ступила у рат против Аустро-Угарске.

1. Церска битка.

По горњем плану, а да би се искористило и демонстративно дејство II. армије до њеног одласка на руски фронт, аустријска **„Балканска војска"** предузима офанзиву и то: **V. армија** прелази Дрину према Лозници и Лешници 12. августа, и ако још није била потпуно завршила концентрацију; **II. армија** истог дана предузима страховито бомбардовање: Београда, Обреновца и Шапца, пребацујући 1 пеш. пук преко Саве код Шапца; **VI. армија** продужава концентрацију ка фронту Вишеград–Фоча, према коме су се појавили већ предњи делови српске Ужичке војске и Црногорци.

Српска главна снага, под заштитом **III. армије** предузима маршманевар у северо-западном правцу и то: **II. армија,** остављајући деташман код Београда, креће своје 3 пеш. дивизије са фронта Аранђеловац –Лазаревац у правцу Шапца; **I. армија,** остављајући деташман код Пожаревца и Смедерева (сем Коњичке дивизије) креће своје 3 пеш. дивизије на фронт Аранђеловац–Лазаревац, упућујући Коњичку дивизију ка Убу у састав II. армије; **Ужичка војска** предузима офанзивни притисак на горњој Дрини према Вишеграду.

Пошто се увидело, да **II. аустријска армија** на Дунаву и Сави демонстрира и да се њен одред, који је заузео Шабац даље не креће, међу тим **V. аустријска армија** надире са Дрине ка Ваљеву, Српска Врховна Команда предузима груписање главне снаге за битку овако: **II. армија,** са 1 пешад. дивизијом прикива аустријску снагу код Шапца; Коњичку дивизију упућује у Мачву у циљу расветљавања ситуације и осигурања бока главне снаге, а са 2 пешад. дивизије предузима покрет од Уба преко Вел. Бошњака ка Текеришу у циљу удара у леви бок **V.** аустријске армије. **I. армија** креће се ка Ваљеву као стратегиска резерва; деташмани код Обреновца, Београда и Пожаревца остају на својим местима за заштиту северног фронта.

Још ноћу 15.-16. августа, предхотница 1 дивизија **из II. српске армије** напала је изненада на преноћиште код Текериша (на Церу), 1 дивизију **V. аустријске армије** тако, да се у целини, није више појављивала у току ове битке.

У току 16., 17., 18. и 19. августа вођена је знаменита Церска битка, прво на линији: Шабац–Текериш–Јаребице–Крупањ, а затим на линији: Шабац–Текериш–Завлака. Најјаче надирање V. аустријске армије било је на правцу од Крупња на леви бок III. српске армије, која је давала снажан отпор на фронту, прво код Лознице, затим код Јаребице и најзад код Завлаке, куда је била приморана на повлачење због угрожености свога левог бока, док најзад није стигла 1 дивизија из **I. српске армије** од Ваљева преко Пецке, и успела да парира ову опасност по III. армију.

Распоред обостраних снага 19. августа у решавајућој фази Церске битке био је овакав:

Код Шапца: $1^1/_2$ пешад. дивизија II. аустријске армије против 1 пешадијске и 1 коњичке дивизије II. српске армије.

Код Текериша (на Церу): $1^1/_2$ дивизија V. аустријске армије против 2 дивизије II. српске армије.

Код Завлаке: 3 дивизије V. аустријске армије против 2 слабе дивизије III. и 1 свеже дивизије I. српске армије.

У овој веома крвавој битци, **V. аустријска армија** претрпела је пораз, услед бочних удара код Текериша и Завлаке и повукла се хитно на леву обалу Дрине, и ако још 2 дивизије I. српске армије нису биле употребљене. **Делови II. аустријске армије** предузимају јачу офанзиву са 2 дивизије код Шапца, тек после пропасти V. аустријске армије. Благовременим појачањем српских трупа код Шапца са 1 дивизијом **I. српске армије,** непријатељ је и овде потучен и пребачен на леву обалу Саве; **VI. аустријска армија** успела је да потисне српску Ужичку војску од Вишеграда, али није могла искористити овај успех услед пропасти V. армије, којој је морала хитати у помоћ, у циљу заштите северне Босне.

24. августа није било ни једне огранизоване јединице аустријске војске на српској територији. Поред многобројних заробљеника, у руке победоносне српске војске пало је: 50 топова разног калибра са 86 муниционских кара и доста другог ратног материјала.

За заслуге стечене у овој битци, Командант II. армије, ђенерал Степановић, унапређен је у чин војводе.

За време ове прве аустријске инвазије у Србији, аустро-угарска војска починила је страховита зверства и свирепства у Мачви и Јадру.

2. Битка на Дрини.

После Церске битке **II. аустријска армија** пребачена је са српског на руски фронт, оставивши само 1 дивизију на Сави под командом ђенерала Крауса; **V. армија** уређивала се на левој обали Дрине на фронту Бељина–Батар, а **VI. армија,** оставивши само 1 брдску бригаду на горњој Дрини, пребачена је ближе V. армији, на простор: Зворник–Сребрница–Власеница, где је доведена и стратегијска резерва (1 дивизија) из Сарајева.

Савезници Србије, а нарочито Русија, захтевали су да српска војска продужи офанзиву и онемогући аустријској војсци одлазак на руски фронт.

Верна својим савезницима, и ако веома оскудна у ратном материјалу, који је у многоме био утрошен још у Балканском рату 1912. и 1913. г., Српска Врховна Команда излази на сусрет савезничком захтеву и ствара овакав план: **I. армија,** са 2 пешадијске и 1 коњичком дивизијом прелази Саву према Купинову и наступа у Срем. Ову операцију потпомаже II. армија са 1 пешад. дивизијом демонстративним дејством код Митровице. **Ужичка војска,** прелази горњу Дрину код Вишеграда и наступа у Босну. За ово време **II. армија** брани доњу, а **III. армија** брани средњу Дрину са по три своје пешад. дивизије. Деташмани код Београда и Пожаревца, сведени већином на трупе 3. позива, остају на својим местима.

Офанзива је отпочела 6. септембра. По цену пораза 6 батаљона и 3 топа, који су, из 1 дивизије II. српске армије у циљу демонстрације, пребачени на леву обалу Саве источно од Митровице, **I. српска армија** успела је да пређе Саву према Купинову и да предузме успешну офанзиву у Срему.

Али, командант аустријске **„Балканске војске“** Поћорек, у циљу парирања офанзиве српске војске у Срему, предузима 8. септембра снажну офанзиву на Дрини и то: са **V. армијом** против **II. српске армије,** а са **VI. армијом** против **III. српске армије.**

Усљед овога, српска Врховна Команда обуставља успешну офанзиву **I. армије** у Срему и пребацује обе њене пешад. дивизије преко Ваљева ка Крупњу на угрожено лево крило **III. армије,** а коњичку дивизију упућује на појачање II. армије, и ако је ова успела да **V. аустријску армију** заустави на обалама Дрине.

Офанзива аустријске **„Балканске војске“** заустављена је, не само упорним и крвавим борбама на фронту појачане **III. и II. армије,** већ и наступањем српске **Ужичке војске,** уз садејство са Црногорцима, ка Власеници и Сарајеву у позадину **VI. аустријске армије.**

Видећи опасно дејство по десни бок и позадину VI. армије, а немајући снаге да Србе потисне на главном фронту, Поћорек захтева хитну помоћ од Врховне Команде Целокупне аустријске војске. Брзо дошавшим појачањима из унутрашњости Монархије, огранизована је, не само заштита бока **VI. армије,** већ је **српска Ужичка војска** потиснута натраг ка Вишеграду. У овом времену од трупа у Срему, после одступања **I. српске армије**, Аустријанци су формирали **Комбиновани Корпус,** под командом ђенерала Крауса и пребацили га преко Саве северно од Шапца, у циљу удара у десни бок и позадину **II. српске армије.**

Настале су огорчене борбе на једном дугачком фронту: Шабац–Митровица–Лешница–Лозница–Крупањ–Љубовија–Бајина Башта–Вишеград, које су прешле у једну дуготрајну **„позицијску битку“.** —

Код српске војске, за време ове битке, настала је велика исцрпљеност у људству, јер рекрути још нису могли бити уведени у строј, а затим и у материјалу сваке врсте, нарочито у артилеријској муницији, која су очекивала сваког дана да преко Солуна стигне из Француске.

Видећи, да ће под оваквим сколностима битку изгубити, Српска Врховна Команда наређује постепено повлачење **I., II. и III. армије** за одбрану Ваљева, надајући се, да ће у томе времену моћи попунити редове новим људством и да ће дотле стићи очекивана муниција из Француске.

Опште повлачење ка Ваљеву предузето је 8. новембра, али под врло тешким околностима, јер се је са војском кретало и сво становништво, које није смело чекати по други пут аустријску инвазију.

До 14. новембра, све три српске армије биле су прикупљене за одбрану Ваљева и делимично попуњене рекрутима, али очекивана муниција још није добивена. Усљед овога, Српска Врховна Команда наређује повлачење све три армије на: десну обалу Колубаре, њене притоке р. Љига и на планину Сувобор.

3. Колубарска битка.

Српска војска заузела је овакав распоред: **II. армија, војвода Степановић,** 3 пешадиске и 1 коњичка дивизија на фронту: Конатица–Лазаревац; **III. армија, ђенерал Јуришић,** 3 пешадијске дивизије на фронту: Лазаревац-Гукоши; **I. армија, ђенерал Мишић** (који је заменио ђенерала Бојовића, оболелог од позлеђене ране задобивене у бој код Шапца), 4 дивизије на фронту: Гукоши–Сувобор–Маљен.

До доласка на овај фронт, вођене су упорне заштитничке борбе. Са војском је оступала и маса становништва, која је у знатној мери ометала правилност повлачења војске.

На десном крилу II. армије, а на фронту: Конатица–Обреновац био је **Обреновачки одред;** трупе **„Одбране Београда“** на фронту: Остружница–Београд–Гроцка; **Браничевски одред** на фронту: Смедерево–Голубац, а **Ужичка војска** код Ужице.

Аустријска војска, гонећи опрезно главну снагу српске војске, избила је 24. новембра и то: **V. армија, ђенерал ф. Франк-**Комбиновани, 8. и 13. корпус, на фронт: Обреновац–Лазаревац; **VI. армија, фелдцајгмајстор Поћорек** — 15. и 16. корпус, на фронт: Гукоши–западне падине Сувобора–Маљен.

Од 24. новембра отпочеле су огорчене борбе на целом фронту.

Најјачи притисак вршила је **VI. аустријска армија** на **I. српску армију,** Ситуација је била веома критична, с тога се Српска Врховна Команда **одлучује да напусти Београд,** да појача **I. армију** и да скрати фронт. У овом циљу **Трупе „Одбране Београда“** повучене су на положаје: Космај–Варовница; десно крило **II. армије са Обреновачким одредом** повијено ка положајима код Сибнице; **III. армија** заузела положаје на западним огранцима Рудника; **I. армија,** по предлогу команданта армије, повучена са Сувобора на положаје западно од Г. Милановца; **Ужичка војска** повучена на положаје код Овчарско–Кабларске клисуре.

30. новембра, лево крило **V. аустријске армије,** не наишавши ни на какав отпор, креће се преко Колубаре. А сазнавши да су 2. децембра аустријске трупе из Земуна ушле у напуштени Београд, командант V. аустр. армије, ђенерал Франк, хита ка Београду да изведе свечан дочек својих победоносних трупа у српску престоницу.

Лако заузеће Београда, створило је код команданта аустријске **„Балканске војске“** Поћорека идеју о промени основнице и наслону на Саву, на коју избијају жељезничке пруге из Монархије, јер је, усљед даљине основице на Дрини и проваљених у јесењем времену путева, војска врло рђаво снабдевана, да је наступило веома критично стање.

У овом циљу наређује, да **V. армија** са **комбинованим и 8. корпусом** избије на положаје јужно од Београда, те да, не само осигура држање ове важне тачке, већ и да офанзивом у правцу Аранђеловца снажно нападне у бок српску војску **„и да је као једну завесу савије у ролну“;** 13. корпус ове армије да се помери северно од Лазаревца. У исто време Поћорек наређује, да **VI. армија** рокира 15. корпус ка Лазаревцу, а 16. корпус да се, са заузетог Сувобора, кога су Срби благовремено напустили, крене ка Г. Милановцу.

Ситуација српске војске, у овом времену била је знатно побољшана: муниција из Француске стигла и већ раздана дивизијама; трупе су попуњене рекрутима, а избегло становништво упућено у даљу позадину. Међутим, сазнало се о веома тешком стању аустријске војске. Стога се Врховна Команда одлучује да предузме општу офанзиву на целом фронту, што и наређује за 3. децембар.

Настао је судбоносан дан за српску војску: победити или изгинути. Све три српске армије и Ужичка војска, 3. децембра у јутру прелазе у енергичан напад, неочекиван од стране аустријске војске, која је у то време прослављала заузеће Београда и хитно вршила рокаду својих трупа ка северу.

Одлучан напад **I. српске армије** на **16. аустр. корпус** успешно је напредовао. У току 4. децембра заузет је Сувобор. Извршен је одлучан пробој, који је дао сјајне резултате: **16. аустр. корпус** у паничном бегству одступа ка Ваљеву, што повлачи одступање и суседног **15. корпуса** на леву обалу Колубаре. Снажно гоњење оба ова корпуса од стране **I. српске** армије ка Ваљеву, убрзо их је натерало, да се спасавају преко Саве код Шапца; **13. корпус V. аустр. армије** предузима повлачење ка северу да би дошао у тешњу везу са 8. и комбинованим корпусом, који врше офанзиву од Београда ка Сопоту, против слабих српских трупа.

Видећи пораз **VI. аустр. армије,** Врховна Команда српске војске наређује промену фронта **II. и III. армије** ка северу те да, уз садејство трупа „Одбране Београда“, које су држале положаје према 8. и комбинованом корпусу **V. аустр. армије,** предузме снажну офанзиву; 11. децембра предузет је енергичан напад **на V. аустр. армију,** која је после упорних борби пребачена преко Саве и Дунава.

15. децембра, победоносна српска војска **ослобађа своју престоницу — Београд.**

За заслуге стечене у овој битци, командант I. армије ђенерал Мишић, унапређен је у чин војводе.

Са овим су завршене операције у 1914. г., у којима је српска војска показала **величину моралне снаге,** издржавши не само стојички петомесечну страшну кризу, већ успевши да је претвори у један величанствен успех, који је уздрмао темеље А.-Угарске Монархије и у сваком Србину створио велику наду на ослобођење, не само Срба, већ Хрвата и Словенаца испод вековног аустријског и мађарског ропства.

Б. ОПЕРАЦИЈЕ 1915. ГОДИНЕ.

Да би подигла своју савезницу Аустрију, која, после пораза у Србији беше морално јако посрнула, Немачка придобија Бугарску, да удруженом аустро-немачком-бугарском снагом прегази Србију и добије везу са Турском.

У септембру 1915. г. предузета је према Србији концентрација немачке војске, узете са руског фронта. Бугарска објављује 22. септембра мобилизацију целокупне своје војске, мотивишући овај поступак потребом преласка **„из обичне у оружану неутралност“.** Међу тим, по склопљеном уговору и војној конвенцији, Бугарска је имала извршити концентрацију своје војске на источном фронту Србије и предузети офанзиву, када аустро-немачка војска пређе Саву и Дунав и овлада Београдом.

Удружена аустро-немачка војска стављена је под команду маршала фон Макензена, који је добио задатак, да српску војску, уз припомоћ бугарске војске, одлучно потуче; да успостави што пре везу између Централних Сила и Турске и да ову везу осигура.

У овим циљу извршена је оваква концентрација:

Аустро-Немачка војска:

XI. немачка армија, ђенерал ф. Галвиц, 3., 4. и 10. немачки корпус на Дунаву од Базјаша до Панчева.

III. аустро-немачка армија, ђенерал ф. Кевеш, 8., 19. аустријски и 22. немачки корпус на Сави од Земуна до Бољевца, са деташманима код Митровице на Сави и код Бељине и Вишеграда на Дрини.

Обе ове армије биле су снабдевене најмодернијим средствима за борбу, а нарочито многобројном артилеријом свих калибара, закључно са 420 мм.

Бугарска војска.

I. армија, ђенерал Бојацијев, од 4 пешад. дивизије на фронту Видин–Белоградчик–Цариброд.

II. армија, ђенерал Тодоров, од 2 пешадијске и 1 коњичке дивизије на фронту Ћустендил–Цумаја.

За одржавање везе ових армија, постављени су здружени одреди код Трна, Клисуре и Босиљграда.

Остала бугарска војска, била је резервисана за држање у шаху Румуније и Грчке, односно за појачање I. и II. армије на српском фронту.

Српска војска.

После издржаних тешких борби у 1914. г., не рачунајући борбе у Балканском рату 1912.—1913. г., српској војсци био је потребан извесан одмор. Али, одмах после отступања аустријске војске из Србије, појавила је се у Ваљеву јака епидемија (пегави тифус), која се страховитом брзином ширила, не само по становништву, већ и у редовима војске. Ова епидемија косила је становништво Србије и проређивала иначе ретке редове, српске војске. Од слабог санитетског кадра пропала је $^1/_4$ лекара указујући помоћ оболелом становништву и војсци. У оваквој ситуацији, Српска Врховна Команда, већ је осећала аустријске припреме за реванш. Из Бугарске су добијане веома узнемиравајуће вести, да се и она спрема напасти Србију из освете за њен пораз на Брегалници.

За сваки случај, Српска Врховна Команда спремила је овакав план: одмах чим Бугарска нареди мобилизацију своје војске, потребан део српске војске има се пребацити на источни фронт, а чим Бугарска предузме концентрацију своје војске против Србије, српска војска има прећи у одлучну офанзиву ка Софији, разбити бугарску војску на томе правцу и одбацити је што даље на исток, **у циљу осигурања своје животне комуникације: Ниш–Скопље–Солун.**

У времену мобилизације бугарске војске, српска војска била је овако груписана:

I. армија, војвода Мишић, $3^1/_2$ дивизије на фронту: Обреновац–Шабац–Љешница–Вишеград.

„Одбрана Београда" ђенерал Живковић, 20 батаљона сва три позива, на фронту Остружница–Гроцка.

III. армија, ђенерал Јуришић, $2^1/_2$ дивизије на фронту: Смедерево–Голубац.

Крајински одред, пуковник Димитријевић, 13 батаљона сва три позива народне војске, на фронту: Д. Милановац–Текија.

Тимочка војска, ђенерал Гојковић, 2 дивизије, на фронту: Неготин–Зајечар–Књажевац.

II. армија, војвода Степановић, 3 пешадијске и 1 коњичка дивизија, на фронту: Пирот–Кална.

Власински одред, пуковник Плазина, 9 батаљона сва три позива народне војске, на фронту: Власина–Патарице.

Трупе Нових Области, ђенерал Поповић, а затим ђенерал Бојовић, 29 батаљона на фронту према Бугарској од Криве Паланке до Дојрана, а 14 батаљона према Албанији.

На расположењу Врховне Команде, 1 дивизија од 12 батаљона, код Сопота, позади трупа Одбране Београда.

Чим се утврдило, крајем септембра 1915. г., да Бугарска предузима концентрацију своје војске према Србији, Врховна Команда српске војске хтела је извршити свој план: **Напасти Бугарску војску у правцу Софије и осигурати тиме једину животну комуникацију Србије и њене војске: Ниш–Скопље–Солун.** Али, Савезници Србије нису били сагласни са овим планом, наводећи да ће се тиме изазвати Бугарска и уверавали Српску Врховну Команду да Бугарска несме напасти Србију, ако не буде изазвата ничим од стране Србије.

Верна својим савезницима, Српска Врховна Команда, наређује командантима армија на источном фронту, да се држе најстрожије дефанзиве на српској територији и да се сваки војник **казни смрћу,** ако би прешао бугарску границу, или би пуцао на бугарску страну, изузев случаја самоодбране на српској територији.

5. октобра аустро-немачка војска на северном фронту предузима одлучну офанзиву против Србије. Настале су веома огорчене борбе на обалама Саве и Дунава.

Српска нешадија свуда је тукла и аустриску и немачку пешадију, где год је дошло до судара, али је аустро-немачка артилерија и бројем и калибром била далеко надмоћнија од српске артилерије, те је борба била и сувише неравна. Па ипак, аустро-немачке снаге нису могле стати чрстом ногом на десну обалу Саве и Дунава пре 10. октобра, када су застале ради утврђивања и пребацивања тешке артилерије са леве на десну обалу поменутих река, као и у циљу очекивања бугарске офанзиве.

Све до 14. октобра Бугарска је ћутала, те је Српска Врховна Команда, узела са источног фронта, 1 пешадијску дивизију из **Тимочке војске** и Коњичку дивизију из **II. армије** и пребацила на појачање **III. армије** на северном фронту.

14. октобра, бугарска војска, верна своме урођеном менталитету — мучком нападу, предузима одлучну офанзиву против Србије, без објаве рата.

Наступили су судбоносни дани, не само за српску војску већ и за целу Србију. Нарочито је настало критичко стање, када су Бугари, у реону Врање успели, да пресеку животну артерију Србије — комуникацију: Ниш–Скопље–Солун.

Од овог момента, **снабдевање** српске војске и народа северне Србије имало се вршити сопственим средствима, која нису била велика. Организована је на брзу руку помоћна основица на Косову, куда је евакуисана храна из појединих слагалишта северне Србије, у колико је то било могуће.

Савезничка помоћ није се могла очекивати у кратком времену, јер су тек тада пребациване трупе са Дарданела у Солун. Оно пак, што се већ налазило у Солуну, било је и сувише слабо за какву озбиљнију акцију са југа против Бугарске.

Грчка као савезница Србије, не само да није била вољна притећи Србији у помоћ, већ је њен Краљ Константин, чинио и велике сметње искрцавању француских и енглеских трупа на територију Грчке у Солуну.

Настало је **опште повлачење српске војске под борбом** са свију фронтова, али под невероватно тешким околностима, јер се требало борити не само **на три фронта,** већ је требало повлачити војску измешану са масом становништва, кроз, тако рећи, **„отвор од левка"** и довести на Косово.

Трупе Нових Области, по паду Скопља и Куманова, повлачиле су се за одбрану Качаничког и Кончулског теснаца, на правцима ка Косову. Командант ових трупа, генерал Бојовић, формирао је 2. слабе дивизије, са којима је, појачавајући их постепено одступајућим трупама из северне Србије, давао снажан отпор Бугарима, све до 20. новембра, када су и последње трупе из северне Србије одступило на Косово.

22. новембра, аустро-немачке трупе ушле су у Приштину, услед чега је српска војска предузела концентрацију на левој обали р. Ситнице, што је и извршено до 24. новембра.

У овом времену распоред српске војске био је овакав:

а. Трупе у рејону Косова:

Тимочка војска: 2 пешад. дивизије, затвара правце од Качаника и Урошевца ка Призрену.

Трупе нових области: 4 пешадијске и 1 коњичке дивизије, затварају правце од Штимља и Липљана ка Призрену и Ђаковици.

II. армија: 2 пешад. дивизије, затвара правац од Приштине ка Ђаковици и Пећи.

III. армија и Трупе Одбране Београда: 2 дивизије, затварају правце од Вучитрна и Митровице ка Пећи.

I. армија: 2 пешад. дивизије, затвара правце од Новог Пазара и Сјенице ка Андријевици.

Овде су рачунате све трупе 1. 2. и 3. позива и последње одбране.

б. Трупе у рејону Битоља.

Вардарски одред: 3. пеш. пука, затвара правац Прилеп-Битољ.

Тетовски одред: 1 пеш. пук, затвара правце Прилеп — Кичево и Тетово–Гостивар.

Савезничке трупе затварају правац Ђевђелија–Солун.

Српска војска на овим положајима имала је основицу за снабдевање само у својој комори, која је успела да се пребаци на линију: Призрен – Ђаковица – Пећ – Андријевица. Под оваквим околностима даља борба била је апсолутно немогућа, те се српска Врховна Команда одлучује на једну невероватно судбоносну али у исто време, на једино часну и спасоносну операцију — **на повлачење трупа из рејона Ко-**

сова преко беспутне и сиромашне Црне Горе и Албаније ка Јадранском мору, у нади, да ће тамо бити прихваћена Савезницима; да ће тамо моћи реорганизовати војску и спремити је за нове операције.

Уовом циљу наређено је 25. новембра опште повлачење и то:

а) **I., II. и III. армија** повлаче се правцем: Пећ–Андријевица–Подгорица–Скадар. Ово повлачење штити I. армија на положајима код Рожаја; II. армија користи пут: Пећ–Ругово–Андријевица; 3. армија са трупама „Одбрана Београда", користи пут: Пећ–Рожај–Беране–Андријевица којим ће затим одступити и I. армија.

б) **Трупе нових области,** повлаче се преко Призрена Ђаковице ка Везировом мосту, а затим преко Ороша и Пуки ка Љешу и Скадру. Ове трупе имају првенствено заштити повлачење Тимочке војске.

в) **Тимочка војска са коњичком дивизијом** повлачи се правцем; Призрен–Љум Кула–Пишкопеја–Дебар са задатком, да у вези са трупама у рејону Битоља огарантују што дуже везу Битољ–Солун, а у случају немогућности извршења овог задатка да се повлачи ка Елбасану... Пошто од Љум Куле и Ђаковице ка Скадру и од Пећи ка Андријевици воде само пешачке и коњичке стазе, то је наређено да се све трупе, које овим правцима одступају, преформирају првенствено на брдску формацију, уништавајући затим сва коморска кола, као и сву артилерију, која се неби могла даље кретати, односно закопати, ако је и што је могуће.

Непријатељ је већ надирао са Косова нарочито у правцу Призрена, те је требало давати и отпор, и вршити преформирање јединица на брдску формацију и сакривати односно уништавати материјал, који се не може пренети преко Албаније и Црне Горе.

Призрен, Љум Кула, Ђаковица и Пећ, представљају **„Крематоријум"** оног српског **славног оружја,** које се није могло преко беспутне Албаније и Црне Горе носити, а које би било **оскрнављено** падом у руке непријатељу.

Од 28. новембра настаје напуштање последње стопе крвљу натопљене територије Краљевине Србије—српска војска са масом избеглог народа прелази Албанију.

Шта је све претрпљено у прелазу преко кршевите и сиромашне Албаније и Црне Горе до Јарданског мора, на коме српска војска није могла бити прихваћена од савезника онако како се очекивало, а шта опет при маршевању, дуж невероватно баровитог јадранског приморја до Драча и Валоне, тешко је наћи перо, које би то у неколико речи описало....

Српска војска гинула је на овом путу од умора и глади; српски војник давао је кошуљу са себе Албанцу за парче тврде коре кукурузног хлеба, јер се за папирни новац ништа није могло купити, а другог новца није било....

В. ОПЕРАЦИЈЕ 1916. ГОДИНЕ.

Груписање и реорганизација српске војске на Крфу.

Усљед нагомилаености већег дела српске војске и избеглог становништва у околини Скадра и Љеша, настала је врло критична ситуација у погледу исхране, јер су бродови са храном, који су се имали искрцавати у Медуанском пристаништу, били јако угрожени сумаренима и хидропланима из аустријске ратне луке — Боке Которске.

С тога је Српска војска, и ако јако изнурена, морала продужити марш дуж беспутног и подводног јадранског приморја ка Драчу, где је један део укрцан у бродове и транспортован на Крф, а други део је продужио марш ка Валони, одакле је бродовима пребачен, такође на Крф.

Маршевање трупа дуж приморја ка Драчу и Валони, било је скопчано са невероватним тешкоћама, како у погледу исхране, тако, и још више, у погледу савлађивања подводног терена и река, на којима нигде моста није било ....

У току месеца јануара, целокупна српске војска, која је успела да преживи прелаз преко Албаније, прикупљена је на Крфу, где је прихваћена, у колико је то било могуће, од стране Савезника. Али, умирање изнурених војника није одмах престало. Острво Видо код Крфа, на коме су војници сумњивог здравља издржавали карантин, назвато је **„Острво смрти",** услед страховите смртности, која је на њему дуго владала.

Добивши од савезника, већином Француза, храну, одело, обућу и логорску спрему, српски војници почели су, не само „васкрсавати из мртвих", већ су дивно уредили своје логоре, у којима су чак почели и певати. А, када се пронела вест, да се уређује **Солунски Фронт,** са кога ће српска војска, предузети офанзиву, уз припомоћ савезничких војсака, почео се нагло дизати морал српске војске и разбуктавати нада на скоро ослобођење Србије.

Већ 19. фебруара 1916. г. отпочела је реорганизација српске војске, која је завршена 26. априла исте године. Састав војске био је овакав:

Врховни Командант Њ. Кр. В. Престолонаследник **Александар.**

Начелник штаба, ђенерал Бојовић, који је још у Скадру заменио оболелог војводу Путника.

I. армија, војвода Мишић, Моравска и Вардарска дивизија.

II. армија, војвода Степановић, Шумадијска и Тимочка дивизија.

III. армија, ђенерал Васић, Дринска и Дунавска дивизија.

Сем тога формирана је и **Коњичка дивизија.**

Укупна јачина српске војске била је 147.000 људи.

Добивши извештај из Русије, да српски војни изасланик, пуковник Лонткијевић, формира добровољачке јединице у Одеси, од заробљених на Руском фронту Јужних Словена-аустријских војника, Српска Врховна Команда упућује 16. марта пуковника Хаџића са стотину официра и подофицира, да се преко Италије, Француске и Енглеске пребаци у Русију и да у Одеси формира **1. Српску добровољачку дивизију.**

СОЛУНСКИ ФРОНТ.

Извесне савезничке трупе, под командом француског ђенерала Сараја, већ су се налазиле на Солунком фронту и смењивале постепено сумњиве грчке трупе, које су биле на српско-грчкој граници.

12. априла 1916. г. предузето је пребацивање српске војске са Крфа у Солун. Српска Врховна Команда стигла је 16. маја, а све трупе, већ крајем маја, биле су у логорима источно од Солуна, где су изводиле вежбу. Крајем истог месеца упућен је српски добровољачки одред од 1700 људи да затвори пут Корча-Лерин, у циљу спречавања шпијунаже и контрабанде из Грчке ка непријатељу.

Између 21. јуна и 1. августа 1916. г., све три српске армије изашле су на фронт, а 15. августа дошла је и коњичка дивизија, са једном бригадом на коњима, а једном без коња.

На Солунском фронту, **српска војска** заузела је овакав распоред: **I. армија,** десно крило, од Вардара, преко Бохемице, Извора до Фуштана; **II. армија,** центар, преко Кожуха и Ветреника до Доброг поља и **III. армија са коњичком дивизијом,** лево крило, од Доброг поља, преко Кајмакчалана до пута Бањица-Лерин.

Савезничка војска била је у продужењу I. српске армије у долини Вардара и према Дојрану.

Главни командант свих спско-савезничких трупа на солунском фронту био је француски **ђенерал Сарај.**

Бугарско-немачка војска у јачини око 169000 људи, држала је главне тачке на српско-грчкој граници од Вардара, преко Дудице, Кожуха, Ветреника, Доброг поља, Кајмакчалана, па између Кенали и Лерина на Преспанско и Охридско језеро.

Још 23. јула, српско-савезничка војска припремала је један демонстративан план напада у циљу сазнања јачине непријатељске војске, али је овај напад неколико пута одлаган, у очекивању Румуније да ступи на страну споразумних сила.

Међу тим, **бугарско-немачка војска** предузима 17. августа офанзиву против **III. српске армије** на правцу: Кенали–Бањица. И ако је III. армија потиснута, ипак непријатељ није могао постићи одлучан успех, јер се, претрпевши огромне губитке; зауставио на линији: Костур–Влахоклисура–Новиград–Горничево–Малко Ниче–Чеганска пл.

19. августа, Румунија ступа на страну споразумних сила, објављујући рат само А. Угарској.

Од 28. августа до 11. септембра на Солунском фронту владало је затишје. За ово време српско-савезничка војска припремала је офанзиву. У овоме циљу, **I. српска армија** пребацује се на фронт: Острово–Валандово, образујући лево крило; **III. армија** тада је образовала центар, а **II. армија** десно крило српског фронта. Француске јединице појачала су I. и III. српску армију и Коњичку дивизију.

12. септембра предузета је офанзива са оваквим планом: **II. армија** напада на фронт; Козјак–Ниче; **III. армије** пошто овлада гребеном Малко Ниче, да дејствује у бок непријатеља код Горничева и Бањице; **I. армија** напада северно од Горничева. Западно од I. српске армије, груписана је **француско-руска армија** са задатком да дејствује правцем: Лерин–Кенали–Битољ.

Од 12.—16. септембра српске трупе разбијају непријатеља на положајима код Островског и Петрског језера, а од 18.—30. септембра, одбијајући многобројне непријатељске противнападе, у најогорченијој борби **избијају и на Кајмакчалан.**

3. октобра, српске трупе заузимају Старков гроб, прелазе Црну реку и успевају, уз садејство француских трупа, да заузму јаке положаје у луку Црне реке — кључ одбране Битоља — коте: 1212 и 1378, а 19. новембра, 1 српски коњички пук прелази Црну реку западно од с. Новака и **улази у Битољ,** у који су већ ушле и савезничке трупе.

За време ове офанзиве заробљено је на српском фронту: 64 официра са 5474 војника; а заплењено: 50 пољских и 32 брдска топа,

10 хаубица, 51 муниционска кара, 76 топовских предњака, 4 бацача мина, 42 митраљеза, 1 бугарски и 1 немачки пионирски парк, мноштво муниције и осталог материјала.

Од 6. децембра, настало је затишје на Солунском фронту.

Операције 1. Српске Добровољачке дивизије у Добруџи.

Под командом пуковника Хаџића, који је још у мају месецу 1916. г. стигао са Крфа у Одесу, формирана је крајем јуна исте године **1. српска добровољачка дивизија,** у јачини око 18000 људи, у чијем је саставу било око 90% Срба. Остало су били Хрвати и Словенци и нешто — Чехо-Словака.

Када је Румунија ступила у рат против А.Угарске у августу 1916. г., формиран је **комбиновани руско-српски корпус,** под командом руског ђенерала Зајончковског. У саставу овог корпуса била је и **1. српска добровољачка дивизија.** Корпус је добио задатак да оперише у Добруџи против Бугарске.

Операције овог корпуса, у почетку, биле су веома успешне, али, када је румунска војска била разбијена на Карпатима од стране аустро-немачке војске, а руско-српски корпус био притиснут код Добрича јаким немачко-бугарским силама, настало је повлачење из Добруџе, а затим и њено дефинитивно напуштање.

У овој операцији **1. српска добровољачка дивизија** показала је јединствену храброст, и ако је западала у врло критичну ситуацију, усљед наглог повлачења једне румунске дивизије, која је оперисала на њеном десном крилу.

Румунска војска, изгубивши и Букурешт, повлачила се ка руској граници, где је прихваћена руским трупама, а **1. српска добровољачка дивизија,** која је имала око 6000 губитака, које мртвих, које рањених, повучена је у позадину северно од Одесе, ради одмора. Једновремено са попуњавањем ове дивизије, предузето је и формирање **2. српске добровољачке дивизије** у Русији и стварање **српског добровољачког корпуса.**

Г. ОПЕРАЦИЈЕ 1917. ГОДИНЕ.

Све до 8. маја 1917. г. обе зараћене стране држали су се дефанзиве. Усљед великих губитака код српске војске, и немања никаких извора за попуну, укинути су четврти пукови у дивизијама, које су формиране у две армије овако: **I. армија-војвода Мишић** – Моравска, Дринска, Дунавска и Коњичка дивизија, на левом крилу од Црне реке до Сокола; **II. армија – војвода Степановић** - Шумадијска, Тимочка и Вардарска дивизија, на десном крилу од Сокола до Фуштана. Обе армије снабдевене су тешком артилеријом, муницијом и осталим потребама за офанзиву.

Пребацивање добровољачких дивизија из Русије за појачање српске војске на Солунском фронту.

У марту месецу 1917. г. букнула је у Русији револуција. На пространом руском фронту од Балтичког до Црног мора, настало је братимљење између руских и непријатељских војника. Руски војник није хтео виша да се бори, већ је одлазио кући. Настала је опасност, да се српске добровољачке дивизије не уплету у ову револуцију и не растуре, нарочито када су неколицина официра добровољаца — Хрвата, на челу са резервним потпоручником Миланом Банићем, тражили да се у добровољачке јединице уведу **„комитети“,** подобно комитетима, који су се тада уводили у руској војсци.

У циљу спасавања добровољачких дивизија од ове опасне заразе, као и бесциљности даљег останка у Русији, отпочето је 30. августа пребацивање добровољачких организованих јединица на Солунски фронт, где су биле веома потребне за попуну прорећених редова српске војске.

Транспортовање добровољаца из Русије у Солун изведено је овим правцима:

а) Преко Архангелска бродовима у Енглеску и затим жељезницом, односно бродовима преко Француске, Италије и Грчке и

б) Преко Сибира на Дањни жељезницом, а затим бродовима до Сујеца, па жељезницом до Александрије и најзад бродовима у Солун.

Од приспевшег првог транспорта добровољаца преко Архангелска формирано је 16 чета, које су у децембру 1917. г. појачале дивизије српске војске, а од добровољаца из осталих транспорта и Вардарске дивизије формирана је 14. јануара 1918 г. **„Југословенска дивизија“.**

Крајем децембра 1917. г. на место **ђенерала Сараја,** постављен је за команданта савезничких војсака на солунском фронту, француски **ђенерал Гијома.**

Д. ОПЕРАЦИЈЕ 1918. ГОДИНЕ.

Ускоро по пријему дужности команданта Савезничких војсака на Солунском фронту, ђенерал Гијома тражио је од српске Врховне Команде, да прошири фронт своје војске. Међутим, Начелник Штаба српске Врховне команде, ђенерал Бојовић, тражио је, напротив, да се српски фронт још више скрати.

Усљед ове несугласице настале, су ове промене: на место ђенерала Гијоме, дошао је **ђенерал Франше д'Еспере,** а на место ђенерала Бојовића дошао је **војвода Мишић,** чију је I. армију примио ђенерал Бојовић.

Пробој Солунског фронта.

Од 1. јануара до 13. септембра 1918. г. био је застој на солунском фронту. Ово време употребљено је на појачање фронта и на припрему одлучне офанзиве. У овом циљу, Командант савезничких војсака на Солунском фронту ђенерал Франше д'Еспере, сазвао је 3. јула конференцију, којој је присуствовао и Начелник Штаба српске Врховне команде војвода Мишић. Већ 6. јула почињу припреме за одлучну офанзиву на целом фронту, које трају све до 13. септембра. Основна идеја плана за офанзиву била је оваква: **Нападом са фронта српских армија у планинском пределу између р. Сушице и Лешнице извршити пролом непријатељског фронта на ширини од 30. км., а затим брзом експлотацијом успеха, проширити фронт пролома и енергичним гоњењем доћи до линије: Демир Капија–Кавадарци.**

Распоред трупа на фронту српске војске:

II. армија-војвода Степановић на фронту: Сушица–Соко (17 км.). У **првој линији:** Шумадијска дивизија (десно крило), 17. француска колонијална дивизија (центар), и 122. француска дивизија (лево крило). У **другој линији:** Тимочка дивизија, позади 17. француске дивизије, и Југословенска дивизија, позади 122. француске дивизије. На фронту ове армије пласирано је укупно 351 оруђе.

Према фронту ове армије била је цела 3. и део 2. бугарске дивизије. **I. Армија, ђенерал Бојовић,** на фронту Соко–Лешница (16,5 км.) **У првој линији:** Дринска дивизија (десно крило), Дунавска дивизија (лево крило). **У другој линији:** Моравска дивизија, позади средине фронта На **фронту ове дивизије** пласирано је свега 203. оруђа.

Према фронту ове армије био је део 2. и цела 4. бугарска дивизија.

На расположењу Српске Врховне Команде била је Коњичка дивизија, која је стојала позади Моравске дивизије, и 12. тешких оруђа на Флоци.

План напада: Извршити пролом на делу фронта 2. армије између Камена и Сокола (9. 5 км.), а затим ширити фронт пролома у десно и лево. Експлоатацију успеха врши Југословенска и Тимочка дивизија енергичним гоњењем у правцу Демир Капије и Кавадара. I. Армија потпомаже напад 2. армије и енергично гони у правцу Црне реке.

Трећег дана по предузетом нападу на фронту српских армија, извршити напад савезничким трупама код Дојрана, а деветог дана код Битоља, те да се фронт пролома на српском фронту прошири на обе стране.

Извршење пробоја Солунског фронта.

14. септембра од 8 часова, вршена је артилериска припрема на целом фронту. На одсеку II. армије, рушење артил. дејство изведено је врло добро, а на одсеку I. армије, било је задовољавајуће.

15. септембра: II. армија вршила је напад са овим успехом. **Шумадијска дивизија** заузима **Слоново уво, Ветреник и Голу Рудину; 17. француска дивизија** освојила је **ровове око „Кравице“.** Непријатељ, појачан једним пуком врши три противнапада на ову дивизију, али су сви одбијени садејством Шумадијске дивизије нападом на **Борову чуку,** коју и заузима, и нападом **Тимочке дивизије** на **Облу чуку,** коју такође осваја. При крају дана 17. француска дивизија потпуно заузима **Кравицу; 122. француска дивизија** заузела је **Добро поље** и дошла у подножје Сокола. I. армија, са десном колоном Дринске дивизије уз садејство 122. француске дивизије, нападала је на на Соко, али у току дана без успеха. Када је лева колона Дринске дивизије подишла непријатељским рововима на фронту: Соко–Градешница, тада је, у току ноћи 15—16. септембра, **Дринска дивизија** са 122. француском дивизијом извршила заузеће **Сокола.**

На тај начин, **за првих 24 часа напада, заузета је цела прва линија непријатељских ровова на српском фронту,** сем малог дела на крајњем левом крилу I. армије. Пред вече 15. септембра обе дивизије из друге линије II. армије (Југословенска и Тимочка) изашле су испред дивизија прве линије.

Српско-савезнички **авијатичари,** и поред неповољних околности, извршили су свој задатак потпуно.

16. септембра постигнут је овај успех.

II. армија, заузима са Југословенском дивизијом **Козјак** (К. 1810), најважнију тачку друге непријатељске линије. Непријатељ предузима против напад и успева да поврати Козјак, али је убрзо следовао снажан

јуриш **Југословенске дивизије,** која је дефинитивно заузела ову важну тачку. Остале дивизије ове армије утврђивале су заузете положаје.

I. армија напредује по терену изванредно тешком, осваја једну за другом непријатељску утврђену линију ровова и продире за 15. км. **Моравска дивизија** избија из друге линије I. армије на Козјачку косу и хвата везу са Југословенском дивизијом II армије. **Коњичка дивизија** која је била позади Моравске дивизије, избија у току ноћи 16—17. септ. код Лабинице иза средине Дринске и Дунавске дивизије.

17. септембра постигнут је овај успех:

II. армија, савлађујући огорчен непријатељски отпор избија са Југословенском дивизијом, уз садејство Моравске дивизије из I. армије, на **Кучков камен** и продужује наступање ка Ђуровом камену. Тимочка дивизија осваја **Тополац** и подилази Студеној води; 17. француска дивизија кретала се позади Југословенске, а Шумадијска позади Тимочке дивизије; 122. француска дивизија задржата је у рејону Доброг поља на расположењу команданта савезничке војске.

I. армија, гонећи енергично непријатеља избија на линију: Кучков камен–с. Мелници–с. Бешиште. Коњичка дивизија стигла до с. Полчиште.

18. септембра, постигнут је овај успех:

II. армија, осваја са Тимочком дивизијом **Блатац** и надире ка Голупцу; Југословенска дивизија допире до линије: Мрежинче–Конопиште; 17. француска дивизија долази на Козјак, а Шумадијска на Тополац.

I. армија, избија предњим деловима на Црну реку од с. Полошко до моста Разим беја; Дринска дивизија већим делом долази у армијску резерву код с. Вигалишта; Коњичка дивизија врши гоњење са једном бригадом испред леве колоне Југословенске дивизије а са једном бригадом испред Дунавске дивизије у правцу Бешиште–Разим беј. Овог дана, цела коњичка дивизија, стављена је на расположење команданту II. армије.

19. септембра, постигнут је овај успех:

II. армија избија на линију: Радња–Бохул–Моклиште.

I. армија заузима прелазе на Црној реци од Разим беја до Полошко. Против ове армије, Бугари су довели знатна појачања, али нису били у стању да поправе по њих критичну ситуацију.

20. и 21. септембра, обе српске армије предузимају снажно гоњење и то:

II. армија ка Вардару, успевши да пресече комуникацију: Ђевђелија–Скопље и Прилеп–Градско.

I. армија левом обалом Црне реке и даље на запад.

На тај начин направљен је у центру непријатељског фронта тако дубок пробој, да су и крила почела да попуштају. Непријатељ, који се у маси налазио у рејону северно од Битоља, нагло је отступао да би се дохватио комуникације Прилеп-Велес. Исто тако, непријатељ је почео попуштати и у рејону Дојранског језера.

22. септембра постигнут је овакав успех:

II. армија заузима Криволак, упућујући Коњичку дивизију у гоњење непријатеља ка Штипу.

I. армија енергично напада на непријатељску комуникацију: Прилеп–Дреново–Градско.

Непријатељске трупе, у хитном повлачењу, палили су своја слагалишта, па ипак су нека од њих у добром стању пала у руке I. армије.

23. септембра постигнут је овај успех:

II. армија осваја Градско на пруги Скопље–Солун, (главно слагалиште непријатељске војске) а из Криволака надире ка Штипу.

I. армија заузима теснац северно од с. Дренова, и пресеца непријатељску комуникацију: Прилеп–Градско, а са предњим деловима избија на комуникацију Прилеп–Велес.

24. септембра: II. армија, подилази ка Штипу, а **I. армија** избија на гребен планине Бабуне и надире ка Велесу.

25. септембра: Коњичка дивизија заузима Штип и наступа ка Кочанима; **II. армија** избија на Овче поље, а **I. армија** наступа ка Велесу.

26. септембра: Коњичка дивизија осваја Кочане и гони непријатеља ка Царевом селу; **II. армија** остаје на Овчем пољу, а са једним одредом из Тимочке дивизије поседа планину Градец у циљу осигурања десног бока, јер савезничке трупе још нису биле тамо стигле.

I. армија заузима Велес и креће се ка Овчем пољу ради тешње везе са II. армијом.

Овога дана **дошао је један бугарски мајор,** упућен од стране Тудорова, да моли команданта савезничке војске за обустављање операција у току 48 часова. Ђенерал Франше д'Еспере вратио је парламентара са одговором, да се операције не могу прекидати, а Бугари, ако желе, могу послати своје делегате са својим понудама за мир.

27. септембра: Коњичка дивизија води борбу код Царевог Села, а са једном патролом избија на српско-бугарску границу: **II. армија** и даље држи Овче поље, а **I. армија** линију Велес–Св. Никола.

28., 29. и 30. септембра: Обе српске армије наступају ка српско-бугарској граници на комуникацију: Куманово–Крива Паланка–Ђустендил.

Бугари, бојећи се инвазије српске војске на своју територију, јер им савест за почињена страховита зверства у Србији за време трогодишње окупације није била мирна, моле за мир, претпостављајући и срамну капитулацију уласку српске војске у Бугарску.

Бугарска је, види се, ценила морал српске војске, по моралу своје војске, а достојанство Србије према своме достојанству, што је ван компарације. Српска војска тукла се ритерски од првог до последњег дана рата, а Србија је увек претпостављала верност својим савезницима, сепаратном закључењу мира, и ако је била у невероватним тешким ситуацијама.

Бугарска је 29. септембра у 23 часа потписала конвенцију примирја, те су 30. септембра у подне према овој обустављена непријатељства.

НАСТУПАЊЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ КА НИШУ.

I. српска армија добија задатак да гони аустро-немачке трупе, које су отступале ка Нишу, али овај задатак није могао бити одмах предузет, јер је у Куманову требало разоружавати бугарске трупе, које су капитулирале и у маси стизале са правца Тетово–Скопље. Бугарима се није могло веровати ни после потписане конвенције о примирју.

Из истих разлога задржата је и II. армија на српско-бугарској граници на фронту: Царево Село–Крива Паланка, до доласка савезничких трупа. На тај начин изгубљен је 1. и 2. октобар.

3. октобра, I. српска армија са француском коњичком бригадом Гамбете наступа ка Врању, гонећи 9. аустријску дивизију и 5 немачких батаљона, који су у отступању рушили систематски жељезничку пругу ка Нишу.

4. октобра, I. армија осваја Врању, задобивши велики ратни плен и неколико стотина заробљеника. Становништво узима заплењено оружје и бори се против непријатеља. I. армија са француском коњичком бригадом продужава гоњење долином Јужне Мораве, а српска коњичка дивизија добија задатак да дејствује долином Ветренице у обилазак Грделичке клисуре ка Лесковцу.

5. октобра, I. армија заузима Владичин Хан.

6. октобра, I. армија пробија се под борбом кроз Грделичку клисуру и осваја Грделицу, где задобија 10 митраљеза, доста ратног плена и неколико стотина заробљеника. Од Грделице француска коњичка бригада добија самосталан задатак, да гони непријатеља преко Свођа ка Пироту и да пресече жељезничку пругу Ниш–Пирот–Софија.

7. октобра, I. армија заузима Лесковац, у који избија српска коњичка дивизија из долине Ветренице; II. армија, предавши савезницима бугарску границу, креће се са 2 дивизије ка Велесу, а са 1 дивизијом ка Скопљу.

8. октобра, I. армија заузима Брестовац и Житни поток и упућује један ескадрон ка Куршумлији; француска коњичка бригада осваја Свођ.

9. октобра, I. армија припрема се за напад на положаје јужно од Ниша, где је била прикупљена ова непријатељска снага: 9. аустријска дивизија са три немачка пука, који су одступали испред 1. српске армије; 217. немачка дивизија, која је из Софије пребачена жељезницом и 219. немачка дивизија, која је са руског фронта довежена у Ниш.

10. октобра, I. армија напада на планину Селичевицу, коју је непријатељ јако посео. Француска коњичка бригада надире ка Бабушници, а ескадрон српске коњице ка Куршумлији. После врло јаке борбе код Ниша, у којој је непријатељ неколико пута предузимао безуспешне контранападе, српске трупе заузимају Селичевицу. Француска коњичка бригада осваја Бабушницу, а ескадрон српске коњице Куршумлију.

11. октобра, I. армија, обухватним маневром натерује непријатеља да напусти Ниш (који је услед срдите немоћи бацао из аероплана бомбе на варош, у коју још нису биле ушле српске трупе).

12. октобра, I. армија избија кроз Ниш на висове северно од вароши, у којој је задобивен огроман ратни материјал. Француска коњичка бригада заузела је Белу Паланку, а 1 коњички пук, упућен из српске коњичке дивизије, заузео је Прокупље.

Здружени савезнички одред: 2 француска и 2 грчка пешад. пука, са 1 француским коњичким пуком избио је на Косово и ту чекао долазак II. српске армије да га смени.

Порушена жељезничка пруга, испровaљивани путеви у вези са брзим напредовањем I. армије, јако су отежавали снабдевање трупа. Храна и муниција довлачена је воловским колима, те су трупе већином набављале храну на терену. Патриотско српско становништво садејствовало је војсци не само са оружјем у руци, већ и изношењем пред војску хране, која је у току трогодишње окупације брижљиво прикривана.

13. и 14. октобра, I. армија наступа ка Алексинцу и прикупља се за напад на положаје код Ражња, које је непријатељ био јако посео.

15. октобра, I. армија заузима Алексинац и распоређује се за напад. Француска коњичка бригада осваја Пирот; II. српска армија прикупља се код Скопља.

Од 16.—21. октобра, I. армија напада на положаје код Ражња. Непријатељ, добивши појачања у артилерији, бранио се упорно и то више ради спаса части свога оружја него из каких виших оперативних разлога. Француска коњичка бригада за ово време заузела је Књажевац и Царево Село; а српски коњички пук заузео је Трстеник и Крушевац; II. армија избила је на Косово, сменила савезничке трупе и посела Митровицу, Призрен, Ђаковицу и Пећ.

Ноћу 21.-22. октобра, непријатељ је напустио одбрану Сталаћске клисуре—положаје код Ражња и хитно се повлачио долином Вел. Мораве ка Дунаву, кварећи систематски жељезничку пругу.

Од 22. октобра, I. армија, енергично гони непријатеља долином Мораве, ослобођавајући једну по једну варош, а **1. новембра** у 10.[30] часова **улази у напаћену српско престоницу — Београд.**

Непријатељ је дефинитивно пребачен преко Саве и Дунава, а у овом времену и **Турска капитулира** потписујући конвенцију о примирју.

II. армија, избила је са Тимочком дивизијом на босанску границу код Вишеграда, оставивши Шумадијску дивизију у Чачку, а Југословенску на Косову.

Од 1 пешад. пука и 1 брдског дивизијона Југословенске дивизије формиране су **„Јадранске Трупе“**, са задатком, да избију на Јадранско море код Скадра и Бара. После упорне борбе заузет је 30. октобра Скадар, а 31. октобра Подгорица.

До 3. новембра цела Краљевина Србија била је ослобођена.

ОСЛОБОЂЕЊЕ ЈУЖНИХ СЛОВЕНА.

Испод мађарског и аустријског ропства.

3. новембра, прва српска чета прелази Дунав код Вел. Градишта и напада код Дивчи-баре на немачке чете, које одступају ка Белој Цркви. Ово је био почетак прелаза **I. армије** у Срем и Банат. Одушевљени мештани пресретали су српску војску, молећи поједине команданте да дођу и у њихово место, те да успоставе ред, јер се А.-Угарска царевина већ почела распадати.

Делови **II. армије** ушли су овог дана у Вишеград.

4. новембра. Босанско **„Народно веће“** прокламује уједињење са Србијом, молећи да српска војска што пре дође у Сарајево. **Јадранске Трупе“** ушле су у **Цетиње**, где их је становништво одушевљено дочекало.

Овога дана дошли су мађарски парламентари, да моле за примирје.

5. Новембра, око 16 часова дошли су лађом до доњег Београдског града мађарски делегати: гроф Каролји и Бакон, да воде преговоре о закључењу мира.

Од 6.—13. новембра, I. армија је продужавала наступање на правцима: Вршац–Темишвар и Нови Сад–Суботица.

13. новембра у 20 часова ушао је 1 батаљон српске војске у Суботицу, а у 23.[30] часова потписана је **конвенција о примирју са Мађарском.**

Од 14—22. новембра, трупе српске војске биле су у сталном покрету у циљу поседања одређене демаркационе линије на северу: до р. Мароша и новог Арада.

На западу, **српске трупе су избиле на Јадранско море** и поселе сва пристаништа од Бакра до Скадра изузев Задра, који су заузели Талијани. **1. децембра,** опуномоћени делегати свих **„Народних већа“** из ослобођених области долазе у Београд и **изјављују Српској Краљевској Влади народну жељу за територијално и национално уједињење са Краљевином Србијом под династијом Њ. В. Краља Петра I. Карађорђевића.** Овога дана проглашено је ослобођење и у уједињење и **створена је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца.**

Ово велико народно дело изведено је под мудром владавином **Њ. В. Краља Петра I.,** кога сви славимо као **Великог Ослободиоца,** а кога је на престолу Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, наследио Н. В. Краљ **Александра I.,** који је као Врховни Командант целокупне српске војске, својом мудрошћу, одлучношћу, енергијом и беспримерном истрајношћу, уз припомоћ Великих Савезника, извојевао коначну победу српског оружја над силним непријатељима и омогућио остварење овог великог дела.

Из овога кратког историјског описа, приложеног уз овај Ратни Албум, види се, са каквим је тешкоћама српска војска извојевала ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у једну моћну Краљевину, те, нека би то био подстрек садашњој и свима будућим генерацијама, да једна другој предају заједничку домовиму, не само војнички још снажнију, већ и културно и у сваком погледу, напредније.

V. КРАТАК ПРЕГЛЕД НАЈВАЖНИЈИХ ОПЕРАЦИЈА И ДОГАЂАЈА ЗА ВРЕМЕ СВЕТСКОГА РАТА.

Чим је између Француске и Русије био закључен војни савез (1891) и Енглеска му условно пришла (1901, Немачкој је било јасно, да ће будући рат имати да води на два фронта; ова околност условљавала је и неопходну потребу, да, користећи се својим централним положајем, најбржом акцијом по унутрашним стратегијским правцима потуче противника на једном фронту, а за то време слабим застором брани други фронт, па се затим окрене и туче противника на другом фронту.

Како је било јасно, да се пространа и људима богата Русија, са познатом њеном тактиком повлачења, не може тако лако и брзо ликвидирати, а међутим претпоставља се, да ће њена мобилизација и концентрација трајати најмање два месеца, то је првенствени напад на Француску и њено уништење самим тиме био условљен, и то у толико пре, што би на тај начин и Енглеска била спречена, да се доцније развија јачим силама, а одмах у почетку њене силе, с обзиром на удаљеност и спору мобилизацији, нису могле бити озбиљне.

Напасти пак Француску фронтално и изложити се дугим борбама око заузимања утврђеног фронта Белфор — Тул — Верден и терена брежуљкастог и планинског, испресецаног обалама Мезе и Мозела, значило би изгубити и у снази и у времену, дозволити француској војсци, да се повлачи у своју дубоку позадину и добија нужна појачања из земље и из Енглеске, сем тога, ово би дало времена Русији да изврши мобилизацију и концентрацију, упадне у и. Пруску, угрози самоме Берлину и постави Немачку у безизлазан положај.

Како је пак утврђена гранична линија према Француској у Елзасу и Лотарингији: Диденхофен — Мец — Штрасбург — Милхаузен, могла да се штити од јачег француског напада са малим снагама, како је простор између Вердена и неутралне Белгије био и сувише мали (30 км) за развијање већих сила, то није остала никаква друга комбинација, до, да се у Француску изврши упад или из неутралне Швајцарске или Белгије, и то у толико пре, што је требало искористити преимућство у раније наређеној припремној мобилизацији (Kriegsgefahrzustand) и извршеној брзој концентрацији трупа, упасти у Француску са фронтова, који су мало или никако утврђени, и на тај начин користити се изненађењем и забуном око стварања новог непредвиђеног плана дејства и рокирања целог ратног распореда трупа.

Упад из Швајцарске био је неповољан због испресецаног и планинског терена као и недовољног броја железничких комуникација; сем тога и добро спремљена Швајцарска војска од преко 200.000 људи била би јака препона тој окупационој операцији.

Пролаз кроз Белгију био је далеко повољнији, јер је она била врло пролазна, операцијски правац кроз њу био далеко краћи, њена војска двојно слабија, а сем тога давала се је и могућност, да се доцније, заузимањем њених пристаништа, прошири Немачка флотна база и непосредно загрози Енглеској.

И Немачка и ако је то било противно међународним обавезама и моралу, решава се на ово последње.

У том циљу она распоређује пет својих армија (I—V) на простору: Крефелд, Диденхофен, за задатком, да прегазе Луксембург и Белгију и заузевши енергичним ударом Лијеж, Брисел, Намир, Валенсијен упадну у Француску са северо-истока, између Лила и Вердена, при чему десно немачко крило (I. и II. армија) има да се стално повија, и захвативши лево крило француског фронта, непрестано угрожавајући његовој позадини, збија га ка југо-истоку, у правцу изнад Париза и Фонтенбла, и да онда заједно са центром (III. IV. и V. армија), који би имао, да се према њему равња, на крају успеју, да целу француску војску скотрљају ка Јури и Швајцарској граници и натерају је на капитулацију или на спасавање преко границе. Лево пак немачко крило (VI. и VII. армија) имало је да штити Лотарингију и Елзас, наслањајући се на утврђену линију: Мец, Штрасбург и Милхаузен, при чему је у првом периоду својом офанзивном акцијом, имало да привуче на себе

што јаче француске силе, и онда да их стално прикива очекујући извршење поменутог обухвата и цернирање целокупне француске војске.

Вредно је овде напоменути, да је Немачка, која је за време мира располагала са кадром од 847000 људи мобилисала одмах у почетку 2 и по милијона од којих је 1600000 упућено против Француске.

Противу ове немачке инвазије Француска, чија је мирнодопска сила износила 884000 људи, мобилисала је 3781000 људи од којих је 2689000 формирано у армијске саставе и одбране утврђења и било непосредно под Врховним Командантом (Жофр), а 935000 људи упозадини под Министром Војним и 157000 у Алжиру, Тунису и Мароку.

Мобилисана француска војска требала је да се концентрише на фронту Белфор — Мезијер, у намери да офанзивно предухитри немачки напад и то: I. армија (Дибај) на фронту Белфор-Епинал-Линвил, II. армија (Кастелно) у пределу Тул-Нанси, III. армија (Рифеј) горња Меза и Верден, V. армија (Ланрезак) предео Вердена и Мезијера и IV. армија (Ланж де Кари) у резерви; коњички корпус (Сорде) према Мезијеру.

Но чим се сазнало 2. августа (у очи дана објаве рата Француској) да су немачке трупе заузеле Луксембург и продиру ка Белгији, то француска мења свој распоред у толико што IV. армију из резерве увлачи између III. и V. (ова последња се пласира на простору Каријан-Живе) па онда са све три предузима офанзиву према белгијском Луксембургу.

Енглеска војска, која је имала за време мира 647000 људи, требала је да одмах упуту три корпуса са по две пешадијске дивизије и једну коњичку дивизију; но искрцавање је ишло доста споро, јер до 20. августа било је пребачено свега 4 пешадијске и једна коњичка дивизија укупно 70000 људи; ова војска требала је да се концентрише на левом крилу у пределу Валенсијен — Мобеж — Хирсон, са задатком да ко-оперише француској војсци.

Белгија је имала мирнодопске војске 48000 људи, а мобилисала је 118000 формираних у 6 пешадијских и 1 коњичку дивизију; од ових 3. и 4. имале су да бране Лијеж и Намир, остале су концентрисане позади Ла Жет на линији Тирлемон, Лувен — Вавр — Первез, то јест на два дана марша иза Лијежа. Концентрација је била извршена већ 6 августа, благодарећи јаком и уредном железничком саобраћају. Њен план био је чисто дефанзивни а доцније индентичан са француским.

Односно **источног-руског фронта** сем гарнизона у Кенигсбергу, Грауденцу, Торну, Познању и Бреслави, Немци су ставили према Њеменском фронту VIII. армију (фон Притвиц), која са северном групом штити Кенигсберг а јужном, код Алештајна, Данциг; сем тога на јужној граници источне Пруске остављен је био XX. Ландверско-Ландштурмски Корпус (фон Војрш), који је имао да ступи и одржава везу са левим аустријским крилом. Укупна јачина овога фронта износила је око 400000 људи.

Аустрија, чија је мирнодопска јачина износила 494000 људи, рачунала је са 4 милијона мобилисаних обвезника, од којих 1820000 активних трупа, 2000000 Ландштурма и Ерзацрезерве, но због буџетских и административних разлога половина овог броја је ишчезавала. Она је имала за задатак, да са главном силом наступа на Љубљин и угрожавајући непрестано руском левом крилу и позадини, привуче на себе што веће њихове силе и задржи их што дуже од упада у источну Пруску. Лево аустријско крило имало је да се ослања на Вислу десно на Дњестар.

У том циљу она са половином своје војске образује Северни фронт (Ерцхерцог Фридрих), чија I. армија (Данкл) има да наступа према линији Тарнов — Јарослав, IV. армија (фон Ауфенберг) према линији Јарослав–Лавово, III. армија (фон Брудерман) на линију Лавово –Калич, Одред Кевеш (XII. корпус) да се концентрише у Станиславу а одред Кумер (ландверски корпус) код Кракова.

Русија, чија је мирнодопска формација у разним годинама била разна, у 1914. имала је 1499000 људи; односно ратне формације постојале су разне претпоставке, предвиђајући разне опште и делимичне мобилизације, јер је очигледно да Русија, која се граничи са 10 разних држава ретко може доћи у положај, да зарати са свима. Њена ратна сила износила је 12—15 милиона.

Мобилизација за рат против Немачке и Аустрије била је општа по упуту № 18 и требала је да дâ 2,5—3 милијона људи, од кога се броја формирају 7 армија. Мобилизација и концентрација извршене су преко очекивања брзо и то тако, да је већ после 16 дана било све мобилисано а после 12 дана концентрисана војска била спремна за операције и на овај начин распоређена: Северо-западни фронт (Жилински), чија I. армија (Ренненкампф), са простора Ковно–Друсеники, наступа у источну Пруску обилазећи Мазурска језера са севера; II. армија (Самсонов) наступа са линије Гродно–Бјелосток у источну Пруску обилазећи Мазурска језера са југа. Западни фронт (Иванов), чија III. армија (Руски) са простора Дубно–Ровно наступа на Лавов; VIII. армија (Брусилов) у Подољској, код Проскурова наступа на Лавов; IV. армија (Еверт) упределу Рајовец–Љубљин–Ивангород–Луков са наступним правцем на Пшемисл и V. армија (Плеве) упределу Ковељ–Холм–Брест-Литовск, наступа на Лавов–Пшемисл. VI. армија (Фандерфлит) у Петрограду ради осматрања обале Балтичког мора и осигурања престонице. VII. армија (Никитин) у Одеси осигурава Црноморску обалу и гранични фронт према Румунији.

Руска војска је требала свом силином да нападне на Немачку у источној Прускоj и натера је, да ради заштите повуче што већи део трупа са француског фронта; с друге стране да туче аустријску војску и упадне у монархију, што би олакшало операције српске војске и евентуално изазвало револуцију словенских елемената.

Пада у очи једна крупна грешка да Руси нису одмах искористили своје многобројне коњичке дивизије (31), које су делом биле већ 4. до 6. дана готове за употребу, и које би са једним упадом у источку Пруску изазвале панику, од чега је још у мирно доба народ страховао, и о чему се је тако много писало па чак и сама коњица у томе духу васпитавала.

Према Србији по немачком плану Аустрија је требала да се држи дефанзивно, бацајући се свом силом противу Русију, али и она, рачунајући са задоцњеном руском мобилизацијом и концентрацијом сматра за повољније, да са половином својих снага угрожава Русе, а са другом половином баци се одмах противу Србије и прегази је, пре него што би се веће руске силе и могле појавити на њеном или пруском граничном фронту.

У том циљу она образује Јужни фронт (Поћорек), чија II. армија (фон Бем Ермоли) заузима фронт на Дунаву и Сави од Базјаша до Митровице, са задатком, да са десним крилом заузме Шабац и демонстративно кооперише армијама, које упадају из Босне у Мачву; но стим, да чим буде српска војска потучена, она своје трупе повуче на север; V. армија (фон Франк) на линију Бељина–Зворник и VI. армија (Поћорек) Власеница–Херцег Нови, премо левом српском крилу и Црној Гори, имале су да упадну у Србију и Црну Гору и пошто потуку њихову војску задрже нужан број ради поседања гарнизона а осталу војску да пребаце на руски фронт.

Српска војска, за време мира износила је око 50000 људи, мобилизацијом она се је увећала само на 371000, чему је допринела изненадна појава рата, која је затекла многе војне обвезнике ван земље (нарочито печалбаре); сем тога, како је овај рат дошао непосредно у продужењу два тешка рата (1912. и 1913), који су земљу и људство и у спреми и у саобраћајним средствима исцрпли, формацијом предвиђене јединице, биле су јако редуциране, но ипак мобилизација и концентрација извршена је за 6 дана и ако су превозна средства била јако оштећена.

Пошто је Србији рат био наметнут, и како су се елементи за састав ратног плана непрестано мењали новим развијањем војно-политичке ситуације, то се је и основни план одбране земље, морао у неколико мењати, и како се је Начелник главног ђенералштаба, војвода Путник у моменту објаве рата налазио у Немачкој на лечењу, то су измене у мобилизацијском плану извршене у савету генерала. Главна идеја је била у првом моменту дефанзива са исчекивањем момента за прелаз у наступање. Српска војска је у том циљу имала да се концентрише са својом главном снагом од три армији на фронту Паланка–Аранђеловац–Лазаревац-Ваљево, и са споредном снагом, Ужичком војском на фронту Бајина–Башта–Мокра Гора. Мобилизацију и концентрацију штитили су неколико граничних одреда, који су били избачени на најважнијим граничним тачкама. Резервне трупе концентрисале су се у Крушевцу и у Нишу.

Црна Гора је за време мира имала 2000 војника, а за време рата мобилисала је укупно 60000 људи. Она је имала да једним делом своје снаге осигура своју територију и да дâ најмање 20000 људи ради кооперације са Ужичком војском од Плеваља према Босни.

Према свему изложеном, Централне Силе су избациле првих дана рата на фронт 143 пешадијских и 25 коњичких дивизија; Силе Споразума 186 пешадијских и 45 коњичких дивизија, што значи, да су Силе Споразума биле у неколико бројно надмоћније; околност пак, да су немачке дивизије биле материјално спремније и у артилерији јаче, што је Централним Силама централни положај давао слободу маневровања, и због краткоће операцијских праваца већу брзину дејства, а потпуна давнашња идентичност у интересима и војно политичком задатку, створила им одмах и јединство командовања и то их све стављало у далеко повољнији положај, него што је то био случај код разних народа споразумних сила, који су до рата један другоме били туђи, у рату великим просторијама раздвојени и у командовању, до пред сам свршетак истог, необједињени.

Упад у Белгију и граничне борбе.

За заузеће Лијежа и граничних Белгијских форова Немци су формирали Меску армију (фон Емих); и ако је варош пала седмог августа (после два дана опсаде) ипак су њени последњи форови пали тек 17. августа; одбрана је имала свега 40 000 људи и њом је командовао генерал Леман; Белгијска војска се је међутим била повукла на реку ла Жет и храбро одбијала нападе немачких коњичких маса (корпуси ф. д. Марвиц и Рихтхофен) све док је нису напале и трупе немачког десног крила (I. армија фон Клук и II. армија фон Билов), које су кренуле одмах по паду Лијежа т. ј. 18. августа.

У нади да заштити своју престоницу Брисел и своју економно-материјалну базу утврђени Антверпен, а видећи да му Савезници не могу помоћи, јер се Енглези тек сада концентришу код Мобеж-а, а Французи према Соми, Белгијски Краљ решава, да се повуче на Антверпен, верујући, да ће ипак помоћи Савезницима, јер ће везати известан део противничке војске. Када је 20. августа пао Брисел а 24. августа и Намир, кога је бранила једна белгијска дивизија (Мишлер), Немцима је био отворен пут за Француску и њихове армије су се кретале под заштитом и густом завесом коњичких маса, снабдевених великим бројем ауто-митраљеза а праћених са пешадијом на камијонима, што је спречавало свако извиђање и уносило (због немачких драконских мера) страх и трепет, код становништва.

Правац наступања немачких армија био је овај: I. армија наступа на Брисел и Лил, II. на Валенсијен, III. (фон Хаузен) на Динан и Хирзон, IV. (А фон Виртемберг) на Њев Шато, Мезијер и Монмеди, V. армија (Кронпринц) преко Луксембурга на Лонгвил и Монмеди–Верден, VI. (Р. фон Бајерн) против Француског напада од Пон-а-Мусон (јужније Меца) па до Линевила; одавде па до Милхаузена и швајцарске границе VII. армија (фон Херинген).

Немајући довољно података о противнику а сматрајући, да је његов напад на Белгију демонстрација, за главни напад на француско десно крило у Елзасу и Лотарингији, Генерал Жофр га појачава формирањем (10. августа) Елзашке армије (По). Да би изненадио противника он предузима офанзиву (14. августа) са I^ом^ и II^ом^ армијом из Елзаса и Лотарингије у правцу Сарбрикен–Сарбург а Елзашка армија на Колмар; са центром и левим крилом очекује развој догађаја, спреман да предузме офанзиву или да прими бој. И ако су Елзашка и I. армија успешно наступале, јер ова прва осваја Алткирхен и Милхаузен, пребацујући Немце преко Рајне, а ова друга Сарбург и околину, ипак због неуспеха друге армије у њеном нападу на утврђеног непријатеља на границима Вогеза код Моранж–Бернсторф–Фенстранж-а, који је обасипље тешком артиљеријом са оба крила VI^те^ и VII^ме^ армије, Врховна Команда повлачи своје армије и то II. на линију Гранд Курон (источно Нансија) па преко висова Сафе и Белшан до жуме де Шарм, одакле I. армија под правим углом повија свој фронт преко Бакара, виса Зал до Сан Мари-о-Мин.

Немци пак, рачунајући да су овде потукли Французе упућују своје силе, са оба унутрашња крила, према чувеној долини Шарм-у, но овде дошавши под унакрсну ватру оба унутрашња крила I^ве^ и II^ге^ француске армије и одбијени, повуку се са великим губитцима на задње положаје.

Још 19. августа, а да би осигурала слободу дејства трећој армији и лево крило друге, Врховна Команда формира Лоренску армију (Монури), са задатком да штити или дејствује према Мецу.

Немајући још потпуне и тачне податке о снагама противничким, али прозревши његову намеру и главни ударни правац, Жофр 21. августа наређује наступање и осталим армијама и то: III^ој^ ка Луксембургу, IV^ој^ преко Седана и Семое, а V^ој^ са Самбре на Шарлероа; Енглезе моли да наступају на Мон.

Пошто су III. и IV. армија водиле небројене „борбе у сусрету" са противником у Арденима, а нарочито код Лонгвил-а и на Семо-и, у терену испресецаном и шумовитом, при чему је због померања целог распореда у лево, фронт ових армија био непрестано фланкиран од непријатеља, оне су се, и ако непобеђене, због стања код V. армије, повукле на гранични фронт.

V. армија, која се је налазила код Динана и бранила мостобране између Намира и Фиме-а, после вођених упорних борби 21. 22. и 23. августа, би принуђена да се повуче на десну обалу Самбре и евакуише Шарлероа.

Услед тога што Немци заузимљу 23. августа Намир, што се код Динана, на десном боку појављује претходница III. немачке армије и прети позадини, и што се енглеска армија од Мон-а, притиснута јачим силама, које долазе од Брисела, повлачи на линију Валенсијен–Мобеж, V. француска армија се повлачи ка линији Живе Филипвиљ–Мобеж. Енглеска армија тежећи, да се ослони на природну баријеру, као што је Сома или Оаза, наређује 25. августа даље повлачење на линију Верман–Сен Кантен.

Немци цернирају Мобеж (но тек 7. септембра је капитулирала његова мала посада).

На овај начин француска офанзива је била сломљена и гранична битка изгубљена, IV. и V. армија су биле раздвојене, лево француско-енглеско крило је било у опасности од захвата, далеко јачим противником, а белгијска војска одбачена на север (Антверпен).

Повлачење до Марне.

Осећајући сву тежину створене ситуације и потребу да своје трупе прикупи и уреди на повољнијим положајима, Жофр се решава да отступи и од граничног фронта и да се повуче на линију: Амијен, Хан, Лан, Вузијер и Верден и 25. августа издаје наређење за повлачење, наређујући једновремено да се образује код Амијена нова VI. армија (Монури) коју имају да формирају дивизије упућене из Елзаса, Лотарингије и Париза.

Верујући да су французи дефинитивно потучени, а с обзиром што су Руси у битци код Гумбина потукли немачку VIII^му^ армију и наступају у источну Пруску, Немачка Врховна Команда, у овом моменту, када стоји пред самим извршењем свога главног задатка, чини грешку и одваја шест армијских корпуса и једну коњичку дивизију, упућујући их на руски фронт; сем тога били су већ деташовани два корпуса за опсаду Антверпена и један корпус за Мобеж; ово слабљење осећа се у толико више, што француска војска у повлачењу непрестано наноси велике губитке, и умор трупа у вези са хрђавим снабдевањем слабе све више њихов победни елан.

Како је француско лево крило било све већма угрожено јаким надирањем I. н. армије, како је простор између V. и IV. фр. армије претио, да буде све већи и искоришћен од противника, и како је и веза између Енглеза и V^те^ армије прекинута, Жофр се решава, да још даље одступи те наређује, да се цео фронт повуче на линију: од мора (ушће Соме) па Сомом преко Сен Кантена–Лана, позади Ена–Вузијера–Гран Пре-а до Вердена. Коњички корпус Сорде на р. Анти ради осигурања левог крила; VI. армија, која се формира у околини Амијена има да отклони опасност од цепања на левом крилу; лево од ње, до мора, да се пласира група д'Амад.

Пошто Енглези воде бој код Като-а, V. фр. армија, да би их помогла, води бојеве код Гиз-а и Сан Кентена, чиме се успева, да се између немачке II. и III. армије поцепа веза и да се Енглеска војска ослободи притиска; I. нем. армија одустаје стога од даљег кретања на југ и од сада мења правац на југозапад ради одржавања везе са II^ом^ нем. армијом. Једновремено са овим води на Мези IV. фр. армија бој са IV. нем. армијом (која дебушује од Седана). Услед тога што се она бори против притивника фронтом према северу а V. армија са Енглезима против I. и II. нем. армије, фронтом према северо-западу веза између ње и V. армије не само да је прекинута, већ је створен празан простор од 50 километара, што ју је и принудило да похита са повлачењем; Врховна Команда формира нову групу од 3 корпуса и једне коњичке дивизије, коју убацује и са њима затвара празан простор између IV. и V. фр. армије; ова група од 4. септембра постаје IX. армија (Фош).

Како I. нем. армија врши силан натисак упадајући у зону, у којој је имала да се формира VI. армија, како су Енглези били одбачени од операцијског правца далеко на југ, то се Жофр још једном решава на даље повлачење и 30. августа наређује: да VI. армија одступи на Париз и под командом Гувернера, штити престоницу (заповест од 2. септембра гласи: „армија треба да пожури у свом повлачењу, главно је бити у Паризу пре непријатеља"); за парирање опасности размака енглеске и V. армије узимље из Елзаса два коњичка корпуса и упућује их код Бреја; умољава да се енглеска војска пласира северно од Мелана; наређује да V. армија поседне фронт на Сени од Бреја до Ножана; IX. армија да поседне реку Обу са центром код Арсиса; IV. и III. армија, да прекину додир са непријатељем и, одржавајући међусобну везу, повуку се и поседну форове и то IV. армија источно Витри а III. са левим крилом Бар ле Дик а десним да се ослони на Верден, с тим да се обезбеди од Меца; I. и II. армија да остану на својим положајима. На овај начин Жофр образује фронт у виду једног цепа, коме отвор чини линија Париз–Верден, а дно Сена, Оба и линија Арсис–Бар ле Дик. Постојало је при овоме распореду премућство, да се непријатељ улови у клопку и обухватно туче, са трупама, које би имале времена да се прикупе и ојачају, но с друге стране појава противника у непосредној близини престонице и дуго одступање могли су катастрофално дејствовати на морал трупа; а сем тога постојала је опасност да противник, осетивши замку,

предузме какав други маневар, на пример, да десним крилом наступи долином Оазе до Париза, и Париз увуче у мрежу свога маневра или да успе да изврши централни пробој.

Немачка Врховна Команда у жељи да заузме Париз наређује 27. августа да прва њена армија маршује западно од Оазе према Доњој Сени и штитећи бок целог фронта, садејствује акцији II. армије; остале армије да нападну противнички фронт на Марни, при чему, а да би VI. и VII. нем. армија биле згодно употребљене за наступање преко Мозела, обе ове армије и посаду Меца сједињава под командом команданта VI. нем. армије; ослобођена два корпуса од опсаде Антверпена упућује ради појачања десног крила (I. армија).

2. септембра немачка Врховна Команда већ мења свој план и сада у намери, да по основном (Шлифеновом) плану набаци Француску војску на Швајцарску границу, тукући је југо-источно од Париза, наређује I. армији, да се ешалонира иза II^re армије и да јој штити бок, а њена коњица, да се појави пред Паризом и поруши железничке пруге, које воде у њега. Како је I. н. армија у свом маршу за Париз одмакла од II. н. армије за два дана марша и појављивала се готово као претходница исте, то командант I. армије (фон Клук), сматра да је рад његове армије најглавнији у целом распореду, да је он дужан, да јаше на леђима (по његовом нахођењу) потпуно потученог и деморалисаног противника (јер рачуна, да је уништена и VI. франц. армија код Амијена) и да је он сада једино и позван да осигура II. армији прелаз преко Марне; у место да извршава издато му наређење и да бар успорава рад своје армије до појаве II. н. армије, он наређује прелаз преко Марне на линији ла Ферт—Шато Тијери, стављајући у дужност коњичком корпусу фон Марвица осигурање од стране Париза; овај пак, остављајући према Паризу између Оазе и Марне само једну дивизију, са другим двема дивизијама тражи преко Марне лево француско крило. Фон Клук, не само што одобрава ово, већ наређује, да се ове две дивизије и даље крећу ка Провансу, а са четири петине својих снага се упућује на југ за прелаз Гранд Морена (код Епернеја и Коломијера) а само IV. резервни корпус оставља код Моа ради осигурања од Париза. У овом момент, т. ј., 4. септембра увече немачка Врховна Команда наређује, да I. и II. армија заједно дејствују против источног фронта Париза и то I. армија између Оазе и Марне, држећи прелазе на Марни западно од Шато Тијери, а друга армија прелазе на Сени између Ножана и Мери-а; III. армија да наступа на Троје.

Фон Клук неизвршава ни ово наређење, већ извештава, да извршујући раније наређења, наступа и даље преко Ребе и Монмираја ка Сени. На ово Врховна Комманда 5. септембра наређује, да, пошто се по свима подацима види, да се француска војска групише према Паризу повлачећи делимично и трупе са фронта Тул—Белфор и како се не може више мислити на набацивање француске војске на Швајцарску границу, то се наређује, да: I. и II. нем. армија офанзивно и узајамно одбијају испаде из Париза, III. армија да наступа на Троје-Вандевр и према потреби помаже десно или лево крило; IV. и V. армија да стално потискују противника ка југо-истоку и омогуће прелаз VI. и VII. армије преко Мозела, које би дотле имале да остану на својим местима.

Дакле сада се циљ оцртава у фронталном пробоју француског центра, расположеног у шампаскњој равници, после чега би се десно француско крило набацило на изворне делове Марне, Мезе и Мозела и приступило заузећу Париза.

Савезницима се је пружала згодна прилика, да погрешке ђенерала фон Клука искористе и незаштићено десно крило нем. распореда овухвате и нападну. Код француске војске припрема за напад како у погледу моралном тако и у погледу прегруписавања била је потпуно извршена, јер су била доведена и нова појачања са десног крила; за команданта Vte армије одређен је Франше д'Еспере, а III^he армије Сарај.

Обе противничке војске стајала су на једном фронту од 280 километара (Шантији—Верден) и готово паралелно једна према другој.

Да би пак нашао лево француско крило, не водећи рачуна о VI. армији и Енглезима, фон Клук наступа и даље ка реци Великом Морену; у ово време II. нем. армија прешав Марну челом избија на пут Монмирај—Шалон; III. армија, крећући се од Шалона долази према фронту IX. фр. армије на висини Гондског Блата; IV. нем. армија према IV. фр. армији на висини Витри—Ревињи а V. нем. армија спушта се обема странама Аргона са челом на висини Трианкура.

Гувернер Париза (Галиени) пратио је пажљиво покрет I. нем. армије и у колико је желео да већма захвати њен бок и позадину, у толико је имао више да рачуна са њеним нападом између Оазе и Марне, те стога моли, да се нареди напад за 5. септембар.

Битка на Марни (5.—12. септембра 1914.).

Пошто је испитао околности и споразумео се са енглеским командантом армије (Френч), Врховни Командант Жофр наређује 4^or напад за 6. септембар, по коме: VI. армија има да удари у бок и позадину десног немачког крила и наступа на Шато Тијери, Енглези у правцу Монмираја, V. армија такође у правцу Монмираја, IX. армија штити фронт а доцније да наступи на Епернеј, IV. армија да заустави повлачење ради давања отпора а III. армија да нападне на противника, који се спушта са Аргона: II. и I. армија да остану на својим местима. 7. септембра Жофр објављује војсци и прокламацију: „У моменту када почиње битка, од које зависи спас земље, важно је подсетити сваког, да се не може више гледати у назад. . . . . Зато нека сазна сваки војник, да је заиста настао одлучни час, те нека буде спреман пре да погине него што отступи."

Међутим VI. фр. армија (Монури), у извршењу свога распореда (још 5. септембра увече, што је била једна велика погрешка), наишла је на претстраже IV. рез. немачког корпуса северо-западно од Моа, и судар, који је био и мали, ипак је био довољан за окретног фон Клука, да га упозори на страшну ситуацију, у коју је био упао, те он одмах опозива два корпуса, да се врате на Урк, а једновремено убеђује и команданта II. армије (фон Билов) о критичности ситуације, те му и овај упућује у помоћ један корпус; 6. септембра развија се бој на Урку, при чему оба противника теже, да надкриле један другог; 6., 7., 8. и 9. септембра воде се са обе стране очајни бојеви, при чему Немце потпомаже силна тешка артилерија (у којој Французи оскудевају), и они успевају, да заузму Бес и Нантеј и одбаце VI. фр. армију на Сији - Делонг, поред свега тога, што генерал Галијени убацује на фронт и уводи у борбу све што и како стиже (61. резервну и 7. активну дивизију пребацио је до самих положаја помоћу париских варошких аутомобила и омнибуса). Појачана са 8. Туниском дивизијом и прикупивши и цео 4. корпус спрема се VI. армија да 10. септембра опет предузме контра напад, али је те ноћи I. нем. армија, угрожена и са левог бока (од енглеске и V. армије), напустила положај и одступила у правцу Соасона; VI. армија предузима гоњење и 12. септ. стиже заштитницу I. нем. армије на Ену на линији Кампијен—Соасон.

Енглеска армија 6. септембра прешла је такође у наступање и разбивши немачку заштитницу, коју чини, ојачана пешадијом, коњица фон Марвица, успева да пређе 8. септембра Марну јужно од Ферте су Жуар; 9. септембра она наступа даље и стиже према Урку, отварајући јаку артилеријску ватру на лево крило I. нем. армије, која се и даље повлачи. 12. септембра Енглези стижу такође на Ен, источно од Соа Осна, према Вајиу. Доста смотрено и сувише споро гоњене од стране Француза а нарочито Енглеза омогућило је ипак I. нем. армији, да се повуче без великих губитака.

V. армија (Франше д'Еспере) наступајући на Монмирај, имала је да издржи много веће борбе, јер 6. септембра наилази на јак отпор левог крила I. нем. армије, на положају Великог Морена, 7. септембра заузимље Естернеј и због већ предузетог повлачења немачке I. армије ка Урку наступа форсирано на Монмирај. У овом моменту се је већ појавила велика празнина између I. и II. нем. армије, коју покрива и у неколико одржава везу само коњица; приметивши ово Врховни командант наређује, да центар и лево крило V. фр. армије продру у тај расцеп, при чему условљава одржавање везе, лево са Енглезима и десно са IX. фр. армијом, која се још бори око Гондског Блата; борећи се без прекида и дању и ноћу V. армија успе, да 9. септембра заузме левим крилом Шато Тијери и десним Вошан; продужујући и даље своје гоњене, и разбивши северно од Марне немачке заштитнице, V. армија избија 12. септембра на линију Фим—Ремс.

IX. армија (Фош) водила је до 10. септембра јаку и крваву борбу, јер, да би спасла своје десно крило и изиграла француски маневер, немачка Врховна Команда хоће по сваку цену, да са II^om армијом, састављеном од гарде и најбољих трупа изврши пробој француског центра. У очајним борбама, у којима је била нападнута IX. армија, ослањајући се десним крилом на Гондско Блато а левим преко Мондемана на Сен При, њене су дивизије по неколико пута губиле и поново заузимале положаје, при чему, 9. септембра, када је немачка гарда заузела Фер Шампеноаз и Гургансон, одбацивањем 9. и 11. фр. корпуса и ситуација постала врло критична, Фош, негубећи ни за тренутак присуство духа и веру у успех, телеграфише Врховној Команди: „Ситуација одлична, наређујем да се поновно предузме офанзива" и помоћу 10^or корпуса, који добија од Vte армије, и извлачећи своју најбољу дивизију (42.) из саме борбе, успева да контра нападима спасе лево крило 11^or корпуса а следећег дана сјајним

јуришем ове гвоздене дивизије (42.) би повраћен изгубљени Фер Шампеноаз; за овим, а са продуженим контра нападима успева, да примора Немце на даље повлачење, и гоњење их стиже 12. септембра на Марну између Епернеја и Шалона.

IV. фр. армија (д'Ланж д'Кари) после повлачења од неколико дана, а према добијеном наређењу, зауставила се је била на висини Витри, где је снажно напада IV. нем. армија, која тежи ка Сен Дизијеру и обиласку десног крила француског борбеног фронта; Немци при овоме заузимљу Сермез и угрожавају везу између IV. и III. фр. армије. Да би ово отклонила, III. армија шаље у помоћ IV. армији 15. корпус; IV. армија 8. и 9. септембра води крваве борбе, и на захтев Врховног Команданта, а да би олакшала десном крилу 9. армије, прикупивши на своје лево крило, све резерве и појачана са 21. корпусом из Лорена предузима енергичну и снажну офанзиву, заузима Витри и надирући противу десног бока немачке армије, са правца Витри–Шалон, угрошавајући јој позадини, принуђује је на одступање; предузетим гоњењем ка Дамартин-Јовр тежи да заузме висове, који деле долину Ена од Шампање, како би садејствовала операцијама III. армије.

III^by армију (Сарај) предухитри у нападу V. нем. армија, напавши је 5. септембра; у борбама до 7. септембра она је успела да одбије све нападе; 8^or септембра нападнута на целом фронту од Немаца, III. армија се повлачи, но следећег дана снажним контранападом из центра и појачаним десним крилом успева, да одбаци Немце, који су се већ појавили у њеној позадини код Сен Михиела, при чему су Немци претрпели велике губитке; предузето бомбардовање фора Троајен-а, V. нем. армија прекида, сазнавши за пораз осталих армија и 13. септембра предузима одступање.

II. армија (Кастелно) до 4. септембра водила је крваве борбе са VI. нем. армијом, те ју је немачка офанзива од 5. септембра на Пон-а-Мусон затекла врло исцрпљену; њен 20. корпус у борбама од 6. и 7. септембра би принуђен на повлачење и напуштање ове важне тачке; 7. и 8. септембра Немци нападају шуму Шанпену, да би се дочепали Нансија и Тула; али Французи успеју да одрже западну ивицу шуме; 11. септембра II. армија, подпумогнута трупама левог крила I. армије, успева да поново заузме шуму, а 12. септембра и Пон-а-Мусон и Линевил. У критичном моменту када је био пао Пон-а-Мусон Немци су били упутили једну дивизију да напада на форт Троајон и Сен Михиел, и прешавши Мезу угрози позадини III. фр. армије, но нападнута трупама ове армије буде потучена и одбачена назад.

I. армија (Дибај) је за све време борбе на Марни имала да издржава нападе VII. нем. армије, при чему је морала у једно време заломити своје десно крило на висове између Мерте и Монтање, но 11. септембра и она предузима офанзиву и после упорних борби 12. и 13. септембра принуди VII. нем. армију на повлачење и поврати сву дотле изгубљену област.

Битка на на Марни, у којој су се сукобили 900000 Немаца са, у њеном почетку 850000, а при крају укупно милијон Француза и Енглеза, добијена је 10. септембра, при чему главни разлог немачког неуспеха лежи у: несталности у извођењу ратног плана код саме Врховне Команде (честе промене главног нападног објекта, цепање и слабљење главних сила); у претераној удаљености Врховне Команде од фронта Луксембург на неколико стотина километара, што је дало повода командантима да наређењима Врховне Команде, која су често била у задоцњењу, не придају нужну важност, већ да се сами споразумевају и раде по свом нахођењу; у недовољној обавештајној служби, базираној на немачком подцењивању Француске војне силе и дотле добијеним победама; у фаталним грешкама команданта I. армије, које се могу приписати његовом упорном и до недисциплинованости самосталном каректеру.

Битка на Марни је решила Светски Рат у корист Савезника, јер је у њој немачки план о победи претрпео катастрофу, и о тада је било само питање времена када ће Немачка бити побеђена.

Битка на Марни спасла је не само Европу насиља и ропства већ и цео свет од опасности немачке грубе и безобзирне милитаристичке хегемоније.

Од Марне Немци су се повукли иза Ена и утврдили на природно јаким положајима на линији Ноајон–Соасон–Ремс, и наслонивши се на своје лево крило према Вердену образовали су један фронт до Вогеза и Швајцарске.

Покушаји савезника, да их са ове линије одбаце даље били су безуспешни а такође и немачка контраофанзива (са центром и левим крилом) би сломљена, свуда сем у Вевру, где Баварски одред (фон Штранца) успе, да заузме Сен Михијел, пређе на леву обалу Мезе и заузевши Шовукур, био је устању да од сада држи под своју ватру железничку линију Тул–Верден и главну железничку артерију Парис–Нанси (на делу Бар ле Дик–Комерси) и то за пуне четири године (ослободише га америчке трупе тек у септембру 1918. год.).

Због неуспеха на Марни генерал Молтке би смењен и на његово место би постављен фон Фалкенхајн.

Трка ка мору и борбе у Фландрији (септембар-новембар 1914.).

Тежња Савезника да левим крилом (VI. армијом) наткриле и обухвате немачко десно крило (I. армију), као и тежња Немаца да осигурају своје десно крило, а ускоро затим и да заузму Кале и угрозе енглеској комуникацији и Лондону (проширујући своју морску базу), довели су до низа бојева у фази „Трка ка мору", међу којима се нарочито истичу они у Пикардији и Арто-и; за време ових бојева и једна и друга страна скидају са досадањег фронта скоро по једну трећину својих снага и преносе на нови фронт.

26. октобра била је постигнута једна непрекидна линија од мора (ушће Изера) па до Швајцарске границе; она је била поседнута на овај начин: на крајњем левом крилу белгијска армија од 6 дивизија, имајући једну француску дивизију на самој обали морској код Непора, заузимала је фронт од Непора до Диксмида (после пада Антверпена 9. октобра, белгијска војска, која је отступила преко Остенде и саединила се са осталим својим дивизијама образовала је засебну армију под командом Краља Алберта); у Диксмиду једна белгијска бригада и француски маринси стрелци; одавде до према Ланжмарку три пешадијске дивизије (Брижер) и један француски коњички корпус (д'Митри); даље на југ до ла Бас, ниже Арментијера, енглеска армија (3 корпуса); одавде до ниже Бапома ново формирана група Модуји ујачини од три пешадијска и једног коњичког корпуса и једне пешадијске дивизије (доцније је ова група преформирана у X. армију; одавде на југ до испод Компијена група Кастелно (доцније II. армија), ујачини три корпуса; даљи фронт заузимала је VI, V, IV, III. и I. армије, по већ познатој нам фронтовој линији, са разликом што је I. армија проширила свој фронт у лево заузевши и онај део, који је држала II. армија (преформирана и пребачена код Амијена) а IX. армија расформирана и Фош био одређен, да као помоћник Врховног Команданта координира дејство армија Кастелноа Модуји-а и Брижера.

Немци пак заузшевши 5. октобра Антверпен и ослободивши опсадну војску као и многобројну тешку артилерији, преформирају IV. армију (допунивши је са нових 6 резервних корпуса) и упућују је на Остенде–Диксмид (где је дотле дејствовао коњички корпус ф. Марвица); од линије Ипр–Куртре до Арментијера одред ф. Фабек; одавде до изнад Бапома VI. армија (пребачена из Лотарингије); даље до Оазе преформирана II. армија (састављена осим из два баварска још и из XVI. резервног корпуса, доведеног од Антверпена, XVI. корпуса из Елзаса и XVIII. корпуса); даље према Соасону I. армија према Ремсу VI. (из Елзаса) према Шалону III. и према Вердену V. армија, према Тул–Нанси-у група ф. Штранц, према Нанси–Миркур-у група Фалкенхаузен и јужније од ње до швајцарске границе група фон Геде.

Немци, који су били већ заузели Остенде, нападну и на фронт Њепор–Диксмид, да би одбацили белгијске дивизије и заузели ушће Изера; не могући их одбацити поред свих контранапада генерал д'Ирбал (командант француских трупа целог региона од мора до енглеског фронта) нареди, у споразуму са Белгијском Врховном Командом, да се употреби и последње средство, т. ј., да се отворе бране код Њепора и поплави цео предео између Изера и железничке пруге, при чему су се белгијске трупе благовремено повукле иза пруге и утврдиле. После тешких и крвавих напора Немци успеју да заузму Диксмид; Овај напад на Изер коштао их је преко 200000 људи од којих 100000 мртвих.

Да би зауставили енглеско наступање ка Куртреу, Немци изврше напад на Ипрски испадни угао и после крвавих борби, вођених једновремено и са французима (који притекоше у помоћ Енглезима, принуђеним једно време да се повуку), Немци су били одбачени; по жестини којом су вођени, нарочито се истичу бојеви око Месина и Вичела; но када 11. новембра Немци заузеше Диксмид, услед угрожености са левог бока, Французи и Енглези се повукоше, до иза канала.

За време овог врло крвавог боја, ништавног по резултатима, Немци су изгубили око 300000 људи, савезници исто толико. За време бомбардовања Ипра запаљивим гранатама Немци су потпуно разорили ову лепу варош, чувену због многобројних споменика у чисто готском стилу.

После овога, бојеви се стишавају и прелази се у фазу рововске војне.

Руски фронт (упад у и. Пруску августа 1914.).

Као што је раније казано, немачки план је предвиђао заједничку акцију немачко-аустро-угарске војске у правцу ка Варшави, чијим би заузимањем и победом била отклоњена опасност од Источне Пруске и добило се у времену за тучење противника на западном фронту; међутим Руси изненађују својом брзом мобилизацијом; Аустрија дели на пола своје снаге (једну половину за Србију); у место да предузму офанзиву Аустро-Немци, нападају Руси, и то са I^ом^ армијом од Ковна преко Њемена на Кенигсберг, II^ом^ армијом од Нарева на Алештајн, при чему имају једну групу за везу код Гродна и формирају IX. армију у Варшави као резерву; а остале четири армије нападају на Аустро-Угарски фронт од Висле до Дњестра.

Рененкампф туче код Гумбина два немачка корпуса и заузимље Инстербург, Самсонов Ортелсбург; опасност да се две руске армије за сада још растављене Мазурским језерима не саставе и не цернирају немачку VIII. армији код Кенигсберга, доводе фон Притвица до одлуке, да одступи на Вислу; но са овим се неслаже Врховна Команда и замењује Притвица са Хинденбургом, дајући овом последњем за начелника штаба Лудендорфа.

Нови командант види могућност да туче раздвојене руске армије сваку посебице и остављајући према Рененкампфу само слаб коњички застор, свима својим силама баца се на Самсонова; код Таненберга јужно од Алештајна 26. до 29. августа, обухвативши је са оба крила и бацивши је у Мазурска блата, Немци готово цернирају II. руску армију и потпуно је униште (заробљено је око 90000 људи, 70000 је пало на бојишту а остатак се је једва спасао; сам Самсонов, видећи страховити слом, заврши самоубиством.

Рененкампф је за све то време био потпуно неактиван. Околност да он дозвољава VIII. нем. армији, да се скине са његовог фронта и пред његовим очима продефилује на југ, околност да он са војском од 250000 људи не предузима ништа, па ни онда, када му противник излаже не само свој бок већ и позадину, околност да се он ограничава театралним посматрањем једне четвородневне крваве битке, у којој се ништи њему најближа суседна руска армија, подижу страховиту оптужбу противу овог генерала, оптужбу, која је још већма потенцирана околношћу, што су Немци, при предузетим свима мерама и издатим заповестима за оступање од једаред и неочекивано променили и одлуку за повлачење и самог команданта и прешли у наступање противу готово два пута јачег противника. Држање генерала Рененкампфа неможе се ничим оправдати, па ни предпоставком да су његове трупе после Гумбинске битке биле изнурене, да он није благовремено сазнао за рокирање немачких трупа, да је он могао рачунати да је број тих противничких трупа био мали, а најмање околношћу што је он лично био у завади са Самсоновом; предпоставка да Немци не би смели да изврше овакав један маневар, да нису били уверени, да неће бити нападнути, потпуно је умесна. Околност пак да Немци често хватају руске отворене радио-телеграфске извештаје и наређења, и да знају телеграфску тајну шифру, не могу отклонити страховиту сумњу издајства, које је систематски вршено у корист Немачке.

Завршивши са Самсоновом, Хинденбург се креће против Рененкампфа рокирајући трупе долином Але ка Инстербургу, при чему доби и појачања (два корпуса и једна дивизија са Западног фронта) и у намери да захвати руско-лево крило, и да га набаци на Њемен, он напада обухватно на фронт I. армије; 8. и 9. августа вођене су јаке борбе, и када 10. августа Немци заузеше Гердауен, Руси се повукоше на Њемен, при чему ипак изгубише преко 80000 људи.

Пољска и Галиција (у 1914).

Аустријска војска у распореду како је то раније изложено (стр. 387 - кол. II.) предузима офанзиву тек после месец дана (25. августа) и то: I. армија (Данкл) заузимље Красник и наступа на Љубљин, IV. армија (фон Ауфенберг) заузимље Комаров и наступа на Холм; десно аустријско крило, III. армија (Брудерман), Одред Кевеш са деловима II. армије повлачећи се, пред силном руском офанзивом, напуштају Броди и Тарнопољ, које заузимљу III^ћа^ (Руски) и VIII^ма^ (Брусилов) руска армија; после четворо дневне борбе на Златној Липи Аустро-Угарска војска је принуђена да се и даље; повлачи III. руска армија заузимље 3. септ. Лавов. У ово доба формиране и комплетиране IV^та^ (Еверт) и V^та^ (Плеве) руска армија предузимљу офанзиву од Љубљина и Холма и избивши на висину фронта III. армије на линију Красник–Гродек–Рава Руска, предузимљу све укупно генерални напад и туку аустријску војску, која се повлачи у Карпате и иза Вислоке; Русима падају у руке 100000 заробљеника и 400 топова; Руси продиру даље у Галицију, и док њихов центар опсађује Пшемисл, десно крило напада Краково, лево криле прелази Карпате и упада у Мађарску; у ово доба спада и пораз Руса на Мазурским језерима и одређивање Хинденбурга за заједничког команданта VIII. и IX. армије (која је по његовом захтеву формирана ради операција из Горње Шлезије према Кракову); IX. армијом командује он лично а VIII^ом^ преко свога помоћника фон Шуберта. Да би нанео Русима одсудан удар, намера му је да заједничком акцијом са аустро-угарском војском упадне у Пољску и заузме Варшаву, у тој цељи врши са VIII. армијом демонстративан напад према Њемену, но како је Рененкампф већ био ојачао своју армију, то у четворо-дневној битци код Августова (30. септембра до 4. октобра) немачка армија потучена и одбачена повлачи се на гранични фронт.

У намери да сада обухвати са аустријском војском лево крило руског распореда на Сану, јер противу десног крила према Лодзу, не може да предузме ништа (због јаких руских резерви у Варшави), Хинденбург, споразумно са Аустријском Врховном Командом предузима офанзиву. Двема колонама обема обалама Висле на Варшаву. Са двема колонама у правцу Лодз и Петрикова на Варшаву и једном колоном преко Радома на Ивангород; аустријски корпуси прикупљени у Угарској прелазе Карпате за појачавање армија, ради ослобођења Пшемисла од блокаде и поновног заузећа Лавова.

Николај Николајевич, главно командајући, сматрајући да му је десно крило угрожено, наређује, да се фронт повуче до иза Висле и Сана и ту сачекају појачања, која се скупљају око Брест-Литовска; наишавши на напуштену територију Аустро-Немци су наступали без икаквих тешкоћа. Сазнавши даје немачко лево крило оголићено, Руси предузимљу својим десним крилом офанзиву са Висле (на простору Варшава–Ивангород) а са једном армијом из долине Бзуре; 24. октобра немачко лево крило (фон Макензен) се повлачи и са собом повлачи цео фронт, те тако Руси поново заузеше фронт од Варте преко Кракова и Карпата (на којима заузеше и прелазе). Хинденбург назначен за Главно-командујућег свих немачких трупа на источном фронту, предаје IX. армију Макензену а свој штаб поставља у Познању. Видећи, да је десно руско крило, које наступа на Шлезију одкривено, Хинденбург превлачи железницом главнину VIII^ме^ армије ка Торну, и баца је у правцу Висле, да би обухватио руско десно крило. После успешне борбе код Влозлавска, ова армија наступа на Бзуру; 11. новембра IX. армија (Макензен) наступајући од Калиша преко Варте продужује њено десно крило; група (Војрш) наступа од Вилуна управцу на Лодз; Руси се повлаче Заламајући према Лодзу; Макензен предузима фронтални пробој и успева код Стрикова, при чему убацује у брешу два корпуса за њено проширење; Руси напуштају Лодз и повлаче се на линију испред Варшаве иза Петрикова и иза Кракова, т. ј. на леву обалу реке Бзуре, Раве, Пилице и Ниде. Аустријанци при свим својим нападима неуспеше пробити фронт на Вислоки те и они пошто су задржали руску офанзиву у борбама Лиманова–Лапанов, прелазе и сами у утврђивање и фазу позиционске борбе. На овај начин крајем децембра 1914. год. руски фронт полазећи од Њемена, преко Августова спушта се на поменуте реке и даље на југ на Дунајец и Бјалу до Карпата; овај фронт би затворен непрекидном линијом окопа и даља војна и овде прелази у фазу рововских борби.

Од овог момента Централне Силе су свесне свога тешког положаја да им предузетом савезничком блокадом и непрестаним нападима прети главна смрт, изнурење и на крају капитулацији, али нада на непредвиђене промене држала их је и даље.

Једина олакшица у овом доба за централне силе је улазак Турске у рат на њихову страну; благодарећи безобзирном раду Енвер-Паше и Младо-Турака, који су били врло обавезни Немцима, они су брзо импровизовали узрок рату и то нападом турске флоте на две руске лађе у Црном мору (које су потопљене) и бомбардовањем једног француског параброда. Савезници су објавили рат Турској 1. новембра и одмах упутило противу ње своју флоту на Дарданеле; 7. новембра руске трупе прелазе границу преко Кавказа и туку две турске дивизије код Ерзерума; истог дана енглеске трупе заузимљу Басору у врху Персијског залива а ускоро за овим 17. децембра Енглеска објављује свој протекторат над Египтом.

Операције на Западном фронту (у 1915. год.).

Крајем 1914. год. а да би олакшао руску офанзиву, предузимље Жофр напад са X. армијом из предела Араса према Камбреу и са IV. армијом у Шампањи правцем на Атињи, исто тако и неколико споредних напада на Лис, између Аргона и Мезе (од Тијанкура) и у

Горњем Елзасу; сви ови напади били су после кратких успеха обустављени, јер се је видело да су положаји противнички не само по фронту већ и по дубини јако утврђени.

Предузети напади у пролеће 1915. год. у Шампањи и у Вевру, у циљу исцрпљавања противника, завршени су незнатним успесима; напад Енглеза, источно од Шапела у Артои би такође ликвидиран (са незнатним захватом фронта од 800 метара на дужини од три километра); 22. априла Немци предузимљу напад противу Енглеза од Ипра и први пут употребљавају загушљиве гасове, при чему изненађени и потрешени Енглези одступе неколико километара но подпомогнути француским трупама убрзо поврате изгубљене положаје.

Благодарећи придоласку британских трупа и новим контингентима, као и јако утврђеном фронту (од 800 километара), Французи успевају не само да га још гушће поседну, већ и да створе извесну стратегијску резерву, која је већ у ово доба износила 36 дивизија и преко шест стотина тешких топова; да би што боље сачували трупе од бомбардовања, главнина је била повлачена према другој линији и према потреби увођена у прву линију ради појачања и одбране.

Савезнички фронт крајем јула 1915. био је овакав: на крајњем левом крилу Белгијска армија (Вилманс) на каналу Изера, имајући лево код Њепора и десно до Ланжмарка трупе 36. фр. корпуса (Хели д' Оазел); даље од њих Енглеска војска (Френч) са II^{ом} армијом (Смит Доријен) од Ланжмарка до Арментијера и I^{ом} армијом (Дглас Хег) од Арментијера до Вермела; одавде Француска војска и то: X. армија (д'Ирбал) од Вермела до Соме; II. армија (Петен) у Пикардију од Соме до Оазе; VI. армија (Дибоа) од Оазе до Весла; V. армија (Франше д'Еспере) од Весла до Ремса; IV. армија (де Ланж де Кари) у Шампањи; III. армија (Сарај) у Аргони и северније Вердена; I. армија (Рок) на висовима изнад Мезе и у Вевру; Лоренски армијски одред (Ембер) у Лотарингији и VII. армија (Модуј) у Вогезима и Елзасу. Цео овај француски фронт, био је подењен на три групе-армија и то: Северна (Фош), Централна (Кастелно) и Источна (Дибај).

Немци пак у ово доба имају на западном фронту око 50 корпуса и њихов распоред био је следећи: На крајњем десном крилу у пределу Изера и Ипра IV. армија (А. фон Виртемберг); упределу Лиља и Араса VI. армија (Р. фон Бајерн); у пределу Соме II. армија (фон Билов); у пределу Ена I. армија (фон Клук); у пределу Ремса VII. армија (фон Херинген); у пределу Шампање III. армија (фон Ајнем); у Аргони и према Вердену V. армија (Кронпринц Вилхелм); на висинама према Мези армијски одред „Штранц"; у Лотарингији армијски одред „фон Фалкенхаузен" и у Елзасу армијски одред „Геде".

Борбе у Карпатима и Мазурској области (1915.).

Фалкенхајн и ако поборник првенствене победе на западном фронту, с обзиром на слабост аустријских трупа, руску офанзиву у Карпатима и неопредељено држање Италије, Румуније и Бугарске, као и потребу да потпомогне и Турке, реши се у почетку 1915. год. да своју акцију управи противу источног фронта а према западном, да се држи дефанзивно (осим тога што Немци предузевше много јачу акцију подводним лађама).

У почетку 1915. год. (јануар—фебруар) Руси су предузели офанзиву у Карпатима; да би подигли морал аустријских трупа Немци образују Јужну-Немачку Армију (фон Линсинген) и убацују је на карпатски фронт према Станиславу; да би приморали Русе да своја појачања упућују на север, Немци постављају ново формирану X^{ту} армију (фон Ајхорн) на крајње лево крило и она уз садејство левог крила VIII. армије (Ото фон Белов) успева, да у борбама код Августова (које трају недељу дана) нанесе велике губитке X^{oj} руској армији, која се стога повуче на Бобру и Њемен; VIII. немачка армија убрзо после заузећа Празница била је тучена и принуђена да се повуче, при чему Руси заробљавају 10 000 људи.

Пошто се борбе на десном крилу стишавају, Руси предузимљу офанзиву преко Карпата, прелазе преко Дукле, Лупнова и Узкова и већ крајем априла спуштају се у Угарску; Пшемисл, који је био опсађиван већ 4 месеца предаје се и Руси заробљавају 150 000 људи и 1050 топова, од којих 300 тешких; сем тога ослобођава им се за операције опсадна војска од 200 000. Турци воде тешке борбе на Дарданелима и Кавкаском фронту; Бугарска и Грчка непрестано презају, да се изјаве у корист Централних Сила.

Да би ослободила Аустрију сталног руског притиска, да би уздржала Италију и Румунију од уласка у рат, да би приволела Бугарску и Грчку, да јој се придруже, немачка Врховна Команда предузимље снажну офанзиву на целом аустро-немачком фронту, изводећи главни удар од Кракова у правцу Тарнов—Горличе (са Макензеновом групом), противу руског слабо поседнутог фронта (150 000 људи). Почињући од Черновица, где се налази VI. аустро армија (Пфланцер фон Балтин), остале групе размештене су овако: прва (у лево) Јужнонемачка армија (фон Ботмер) с тим да наступа на Тарнопољ; II. а. армија (Бем-Ермоли) на Пшемисл—Лавов; Макензеново десно крило и центар (XI. армија, сам Макензен) на Горличе—Холм и лево крило (IV. а. армија, фон Пухало) на Ковел и Буг-армија (фон Линсинген) на Брест-Литовск; група Л. фон Бајерн са својим десним крилом (армијска група Војрш) на Ивангород и главнином (IX. армија сам Л. фон Бајерн) на Варшаву. На левом крилу целог распореда група Хинденбургова, чија XII. армија (фон Галвиц) наступа на Остроленку, VIII. армија (фон Шолц) на Бјелосток, X. армија (фон Ајхорн) на Ковно—Гродно и на крајњем левом крилу Њеменска армија (фон Белов) на Двинск.

Сама немачка војска била је јака 61. дивизију, са аустро-угарском војском било је на овом фронту два милијона људи са 4000 топова (од којих 1500 тешких); према њима, на фронту од ушћа Њемена до Черновица стајала је војска од 2 000 000 Руса. Хинденбург је и овом приликом тежио да изведе обухватни крилни маневр. И ако под врло тешким околностима, нарочито у погледу снабдевања са муницијом, коју добијају из Француске, са даљине од преко 2000 километара (преко Архангелска), ипак се Руси стопу по стопу повлаче и Немци успевају да тек после месец и по дана стигну пред Варшаву; Руси су приморани да евакуишу Лавово и Пшемисл; видећи да Варшава не може да се брани без риска, да Немци могу и овде да изврше цернирање руских трупа, Николај Николајевич, наређује повлачење и 15. августа напушта Варшаву и до краја септембра успева, да се задржи и утврди на линији Рига, Двинск, Пинск, Дубно, Тарнопоље и Черновиц; Немци заузимљу 17. августа Ковно, 19. Ново-Георгијевск, 23. Осовјец, 26. Брест-Литовск и на тај начин пада им у руке цела Пољска, Галиција, Курландија и Литовска.

И ако је овим повлачењем била спашена руска армија, и ако се према приликама ништа боље и корисније није могло извршити, ипак Николај Николајевич бива смењен и упућен за команданта Кавкаског фронта а сам Цар предузима Врховно Командовање.

Српско војиште (1914—1916.).

У 1914. год. спада прва аустријска инвазија у Србију и њихов пораз у Церској-Битци, затим друга инвазија са дугим борбама на Дрини, Колубари и Руднику као и њихово повлачење преко Дрине и Саве.

Од октобра до децембра 1915. год. удружени Немци, Аустро-Мађари и Бугари (који им се придружише 5. октобра) са укупном војском од 550 000 људи, под обједињеном командом Макензеновом принуђују српску војску да евакуише Србију и да се повуче делом на Битољ, делом преко Албаније и Црне Горе на обалу Јадранског Мора, одакле је била пребачена на Крф и у Бизерту; тамо прихваћена и реорганизована, била је затим превежена и разпоређена на Солунском фронту.

Директна веза између Берлина, Беча, Софије и Цариграда била је остварена и Централне силе успевају да што боље снабдеју и организују своје бугарске и турске савезнике.

*

6. јануара 1916. год. Енглеска уводи општу војну обавезу, чиме манифестује своју тврду одлуку да води рат до краја.

Дарданели (фебруар 1915—јануар 1916.).

Да би нанели турској осетан удар, да би се везали са Русијом преко Црног и Мраморног мора и да би имали јачи утицај на Румунију и Бугарску, савезници су били решили још у почетку 1915 год да заузму мореузине и Цариград и у том циљу упутили у Дарданеле заједничку флоту (адмирал Робек) која је 19. фебруара бомбардовала форове Седул Бар и Кумкале; при овом нападу Французи изгубише једну оклопњачу а две друге биле су јако повређене, Енглези пак изгубише такође три оклопњаче; убрзо затим Савезници формирају и једну експедицију (Хамилтон) од четири енглеске и једне француске дивизије; експедиција се искрцава 25. априла једним делом у Седул Бару а другим (Енглези) у Силви и Габа Тепе; француским трупама командује генерал д'Амад, кога смењује Гуро а кад овај би рањен, смени га Бају.

Пошто никакви резултати нису били постигнути, а видећи да је Србија окупирана, Савезници повлаче своју војску са Дарданела и пребацују је на Солунски фронт, у Дарданелској операцији Савезници су изгубили око 250000 људи, од којих 30000 мртвих; Турци пак изгубише око 200 000 људи.

Италија.

До рата у одбрамбеном савезу са Аустро-Немачком, Италија је, чим је Немачка објавила Русији рат, изјавила да излази из савеза; пошто Аустро-Угарска, у преговорима које је водила са Саландром, није могла задовољити све њене претеране захтеве, то се она окреће Савезницима и уговором од 26. априла 1915. год., оне јој без знања и пристанка Србије обећавају Тријентин и Истру, Острва Далматинског Приморја, Валону, интересну сферу у јужном приморју Мале Азије и финансијску помоћ. Пустивши претходно Данунција да својим говорима распали народне масе, Италија 23. маја објављује рат Аустро-Угарској а већ 24. њена војска прелази границу наступајући у Тријенг и Истру.

Италија је за време мира имала војску од 800000 људи; за време рата мобилизацијом се је иста увећала на 2 милијона; генералсим био је генерал Кадорна. Прва тежња италијанских покрета била је заузеће граничних доминирајућих тачака, а затим заузеће важнијих градова као што су Трст, Горица, Тоблах Тријент и Ровереto; после првог налета она је успела да заузме само граничне тачке, али даље наступање било јој је спречено брзим придоласком аустријске војске, која је у моменту објаве рата на италијанском фронту располагала свега са 45 батаљона а већ после две недеље са 280 батаљона (450000 људи) и распоређена овако: Армија Данкл у Тиролу и на Адиђе-у, армија Ров у пределу Карнијском, а на Изонцу Армија Боројевића; главни заповедник целога фронта био је Ерцхерцог Евген.

У првим четири борбама на Изонцу, које су водиле I. итал. армија (Херцог од Аосте) и II. итал. армија (Фругони), а које су трајале са већим прекидима од 30. јуна до 30. новембра заузети су само Монфалконе и Градишка, а Горица је била јако бомбардована; покушај Италијана да заузму прелаз Шлудербах–Толбах и прекину главну артерију за снабдевање Тирола, линију Вилах–Франценсфест није успео; за време пете борбе на Изонцу (марта 1916. год.) Италијани успевају да заузму Добердо; да би угрозили фронту на Изонцу Аустријанци предузимљу у маја 1916. год снажну офанзиву између Еча и Бренте у правцу Виченца–Венеција, заузимљу форове Тараро–Кампомолом, Камполонго и Верена и напад би продужен на линију Арсијеро–Азијаго; услед притиска Брусиловљеве офанзиве, која спада у ово доба, Аустријанци, обустављају офанзиву и бацајући све резерве на руски фронт повлаче се на линију Пасубио–Чима–Дичи; августа 1916 год. предузимљу Италијани шести напад на Изонцу, при чему заузеше Горицу, у седмом, осмом и деветом нападу проширише се на линију Брестолица–Биља (14. септембра до 31. октобра 1916. год.); у десетом продреше у Карст према Трсту (мај 1917) и заузеше Монте Кук; у једанаестом (август 1917) који би предузет на дужини од 70 километара Италијани продреше свега 7 километара водећи крваве борбе за заузеће Виса–Сан Габријеле; непрестано ма и лагано напредовање Италијана и губитци, које они наносе, слабе морал аустријске војске и доводе у питање држање фронта, те се аустријска Врховна Команда обраћа за помоћ Немачкој.

*

Ово је моменат када је ситуација за Централне Силе изгледала најповољније. Јер на западном фронту се држе јако утврђени, на истоку Руси одбачени и заузете велике просторије, на југу Србија окупирана и преко Бугарске дошло се у директну везу са Цариградом и Турском. Савезничка експедиција на Дарданелима претрпела неуспех, наступање Енглеза и Руса противу Турака на Кавказу и у Месопотамију задржано, Италијанска офанзива такође.

Савезници међутим све већима појачавају своје силе и организују све боље продукцију оружја и муниције. Сем тога срећно решавају и принцип јединства акције и јединства фронта.

Борбе око Вердена (фебруар—децембар 1916.).

Сазнавши да Савезници припремају офанзиву, Немци реше, да их предухитре и то једним снажним нападом на Верден, рачунајући га као најповољније нападни објект, из разлога што је удаљен од енглеске војске и енглеске базе, што у његовој позадини Французи располажу само двема пругама (једна нормалнога друга уског колосека), што је Верден у испадном углу и могао се је обухватно тући. За ову операцију Немци повукоше са источног фронта и из Србије 17 дивизија, подигоше фабрике за израду мунуције у непосредној близини фронта; поред многобројних топова од 380 мм. упутише још и 12 топова од 420 мм. развише још већу мрежу пољских железница и са 15 пруга везаше фронт са главном артеријом, која води у Немачку; да би одстранили пажњу са овог фронта, предузимљу низ демонстративних напада у Шампањи, на Непор, у области Ипра, у Арасу и т. д. Но у колико се време напада више примиче у толико се више открива ова немачка намера, јер француски Посланик из Данске саопштава о великим транспортима немачке војске ка Мези. Аероплански извиђачи извештавају о појави нових муниципијских депо-а и фабрика, изради железничких линија и транспортовању трупа. Све ово указује Французима на потребу хитног утврђивања Верденског утврђеног логора и ојачање његове посаде; сва требовања команданта одбране Вердена (Хер) су испуњена и већ у моменту напада (21. фебруар) он располаже са 9 пешадијских дивизија, шест пукова и две групе тешке артилерије (388 пољских и 444 тешких топова); генерал Кастелно је упућен пред сам напад да прегледа извршене и предузете радове као и да укаже на недостатке.

Напад на Верден имала је да изврши IV. армија (Кронпринц) појачана са 4 нова корпуса, а VI. рез. корпус са леве обале Мезе и V. из Вевра, имала су да суделују; јачина немачких нападних сила на Верден износила је 18 и по дивизија; противници су били бројно подједнаки.

После страховитог бомбардовања од 9 часова, Немци су прешли у напад само са северне стране (десна обала Мезе), и пошто су нанели Французима велике губитке, успели су првих 5 дана да освоје прве три линије на десној обали Мезе; да би створили јаче резерве, видећи да непријатељ не предузимље никакав други већи напад на осталом фронту, Французи предају сектор Арас енглеској армији и ослобођавају на тај начин X. армију. Петену наређују да са својим штабом (II. армија) прими управу над целокупном одбраном Вердена. Дошавши у Верден, 26. фебруара, и примивши извештај од генерала Хера, споразумевши се са Кастелно-ом, Петен дели одмах Верденску утврђену област у 4 сектора; леви Авокур–Меза (Базелер), Меза–Дуомон (Гијома), Дуомон–Еј (Балфурије) и Еј–Сен Михијел (Дишен); врши распоред појачања и артилерије, издаје наређења за утврђивање поседнутих положаја, поседање и наоружање свих важнијих прихватних тачака и форова, израду многобројних мостова преко Мезе, регулише саобраћај на путу Верден–Барледик, којим су за пуних седам месеци од тада јурили свакодневно по три хиљаде ауто-камијона, преносећи свако-недељно по 50000 људи и по 50000 тона материјала; једновремено наређује, да се изради железничка линија дуж леве обале Мезе; XX корпус, који стиже 26. фебруара увече, баца одмах на противника, који напада Дуомон и принуђује га, да се повуче, но после страшних напада и небројних контранапада, Немци успевају 4. марта да заузму готово рушевине овог фора. Кронпринц наређује 6. марта напад и својим крилима и то на положај Мортом и Коту 304 на левој обали Мезе, а 8. марта фор Во и позадину Дуомона, на десној обали Мезе; после 15. дневне борбе на левој обали, и поред употребе запаљивих течности Немци не успеше да заузму означене важне тачке а такође и на десној обали били су одбијени. У овим нападима (од 6. до 22. марта) Немци изгубише 120000, (60000 мртвих), Французи толико исто.

Од 22. марта до краја априла Немци довлаче још 4 нове дивизије, и пошто су предузели нове нападе и били одбијених како на левој обали Мезе, тако и на десној, (код Дуомона–Манжен), Кронпринц наређује генерални напад за 9. и 10. април на целом фронту са обе стране Мезе; но овај напад би такође сломљен и у њему изгубише Немци преко 300000 људи; у мају и јуну одбраном руководи генерал Нивел, пошто је Петену наређено да предузме групу армија центра; покушај Немаца, да заузму Мортом би неуспешан; за ово време генерал Манжен заузимље Дуомон, но следећег дана Немци појачани двема свежим баварским дивизијама, поново га заузимљу; 22. маја Немци успеше да заузму Мортом; у месецу јуну Немци усиљено и журно нападају, јер на источном фронту Руси спремају офанзиву; у Италији Аустрија је слаба, да издржи дванајесту офанзиву на Изонцу; те стога продужујући напад на левој обали Мезе они снажно нападају на фор Во (од 2. до 7. јуна) и заузимљу га, затим једним страховитим налетом (од 22. до 23. јуна), коме је претходила једна дотле никад не бивала артилеријска ватра, у којој су избачени више од 200000 само угушљивих граната, Немци заузимљу Тимон–Флери–Сувил; предузетим контра нападима Французи успеша да 30. јуна поново поврате Тиомон. Осам дана после овога почиње велика офанзива на Соми и принуђује Немце да постепено повлаче трупе са овог фронта. У јулу месецу успева генерал Манжен да уређеним и смишљеним контра нападима сломи сваку тежњу даљих немачких напада а у борбама од 24 октобра до 3. новембра успева да поврати форове Диомон и Во а у офанзиви од 12. до 18. децембра Луземон и Безонво—при чему Французи заробише 12000 Немаца и 284 топова. И у моменту, када генерал Нивел напушта Верден, да прими од Жофра Врховну Команду, фронтова линија од 25. фебруара била је поново повраћена.

На овај начин свршила се је најкрвавија периода светског рата; свршила се битка, која је трајала 131 дан и која је прогутала 950000 људи и то 600000 Немаца и 350000 Француза, убијених рањених и заробљених — битка која је свршила онде, где је и почела.

Брусиловљева офанзива (у лето 1916. год.).

На руском фронту траје затишје (до месеца јуна), које Руси искоришћују за формирање нових корпуса и попуну старих (у почетку су имали 35 а сада већ 60) да створе нове фабрике за топове, оружје и муницију; за бољу везу са Америком и Јапаном спроводе дупли колосек Сибирске железнице (до Бајкала); подижу Мурманску железницу (1400 километара) за везу са Колом, чије пристаниште се не смрзава преко целе године (што није случај са пристаништем у Архангелску). Свој фронт деле на Северни (Куропаткин), Центар (Еверт) у пределу Пинска и Припета и Јужни (Брусилов).

Немци и Аустријанци рачунајући да су Руси за дуго време онеспособљени, повукли су добар део трупа са руског фронта (нарочито тешку артилерију) и упутили за Верден и у Тријент. На руском фронту њихове силе у ово доба износиле су 127 пешадијских и 21 коњичку дивизију, које су биле подељене у 4 групе: Хинденбург на северу, Л. фон Бајерн у центру према Припету, Линзинген на Висинама према Дубну и Ерцхерцог Фридрих на Југу (са три аустријске армије).

Да би се олакшало Италијанима, који су нападнути из Тријента и Французима, који се боре на Вердену, Брусилов са својом групом армија предузимље 4. јуна 1916. год. страховито бомбардовање противничких линија (30 часова) а затим врши напад на фронт од Припета до румунске границе (350 кл. мтр.). Његово десно крило (армија Каледина) заузимље Луцк, прелази Штир и наступа за читавих 50 километара; група Линзинген, и ако добија појачања од Хинденбурга, ипак не може да одоли овом силном нападу и повлачи се. Лево од Каледина наступа Сахаров, и заузимље Дубно и Броди. Центар са Шчербачевом наступа од Тарнопоља, прелази Стрипу и Злота Липу и наилазећи на врло јак отпор, наступа успорено. На крајњем левом крилу армија Лечицки, прешла Дњестар и Прут, опсела Черновиц, наступа на Коломеју. Наступање на Лавово и Ковељ би задржато, јер Немци довукоше нове дивизије (20) са западног, италијанског и балканског фронта. Брусиловљева офанзива је заустављен-а и од половине септембра почело да се стишава; она је резултирала са 217 000 аустро-немачких заробљеника, 420 000 избачених из строја и 600 заузетих топова; сем тога, што је у најкритичнијем моменту, потпомогла Савезнике, она је била и од врло великог моралног значаја.

Битка на Соми (јули — новембар 1916. год.).

Решење о овој операцији донето је било на међу-савезничкој конференцији 6. децембра 1915. год. у Шантији, стим да одпочне у јулу 1916. год. Битка код Вердена променила је и план и време почетка, јер је она прогутала велике резерве, а сем тога она је хитно условљавала потребу какве секундарне операције, ради олакшања, те се није могло чекати на утврђени датум; овом битком је требало да се помогне Вердену, Русима и Италијанима, а сем тога да се слаби немачки фронт. Главни удар су имали да изврше Енглези са својих 55 дивизија а Француска војска имала је да им кооперише и то: VI. армија (Фајол) са 15 дивизија, имајући при томе у резерви још 4 пешадијске и 4 коњичке дивизије. На случај успеха X. фр. армија (Мишле), која је била јужније (према Шолнеу) требала је такође да прими учешће.

Немци су имали на овом делу фронта II. армију (фон Билов) са 7 дивизија (5 северно и 2 јужно од Соме) и 12—13 дивизија у резерви. Приметивши благовремено припреме код Француза, Немци су почели да се и сами спремају и ојачавају положаје.

24. јуна 1916. год. почела је артилеријска припрема и трајала је до 1. јула; нарочита пажња је била управљена противу препречних средстава; ватра је била тако страшна, да су многе немачке трупе морале бити смењене пре него што су Савезници кренули у напад. Битка на Соми трајала је $4^1/_2$ месеца; за време њене 1. фазе (1. до 12. јула) VI. француска армија (Фајол) заузимље Флокур и Бијаш према Перону и пробија фронт од 15 клмтр. у дубину од 9 клмтр., заробљава 12000 људи и 85 топова; IV. енглеска армија (Роленсон) својим десним крилом наслоњена на Французе, успева да заузме Мамес и Монтобан, али њено лево крило наилази на страшан немачки одбор и трпи велике губитке због чега се повлачи на своје полазне положаје, а Дглас Хег наређује, да се оба лево-крилна корпуса извуку из борбе и да се замене са два свежа корпуса, који формирају V. армију (Гох) са задатком да методично и опрезно наступају; при даљем наступању Енглези воде тешке борбе, нарочито око шуме Мамеса и Тронеса, при чему заробише око 9000 Немаца и 50 топова; 17. јула допреше до шуме Делвила и заробише још 2000 Немаца. Ради појачања фронта Немци довукоше из резерве још 11 дивизија а сем тога овај део фронта разделише у три групе, које крајем јула обједине под командом фон Галвица.

За време друге фазе (половина јула – крај августа) са обзиром на знатна немачка појачања Француска X. армија (Мишле) рокира северније до Барлеа а VI. армија држи обе обале Соме, помажући левим крилом акцију Енглеза; напредовање је био слабо, но због врло јаке артилеријске ватре губитци са обе стране врло велики (Савезници до краја августа имају 28000 мртвих и 40000 евакуисаних, Немци далеко више).

Прилике су захтевале нове борбе, јер Руси наступају у Галицију, на Солунском фронту се изводе последње припреме за неступање, Румунија се колеба, Италијани наступају.

Немци су међутим до сада ангажовали и изнурили 39 дивизија, док су код Вердена водили битку са 41 дивизијом; Савезници пак овде имају 30 дивизија, у резерви 15 дивизија поред тога 1200 топова од којих 130 преко 240 мм.

За време треће фазе (од 3. до 30. септембра) потпомогнути јаком артилеријском ватром, а енглеске армије и тенковима (прва њихова појава) Савезници наступају на целом фронту и заузимљу линију Тјепвал (овај су фор Немци упорно бранили три месеца), Курслет, Гедекур, Бушавен, Биаш, Барле, Берни, Вермандовилер, Шили.

За време четврте фазе (октобар – новембар) допунила се је линија северно од Соме на линију до испред Сера, Сарса, иза Гедекура, Саји-а до Бушавена и јуж. од Соме од Барлеа испред Шолнеа на Шили.

И ако по захвату ови сви бојеви нису дали готово никакве резултате (200 кв. клмтр.) ипак су се они, с'обзиром на жестину, којом су вођени и на снаге, које су биле постепено увођене, слили у једну битку од великог значаја јер је њоме спашем Верден и тамо повраћено за неколико дана, све оно, што је противник са великим жртвама и за четири месеца освојио.

У овој битци која је већим делом вођена по кишовитом и магловитом времену и у блатњавом и мочарном терену, противник је исто тако био исцрпљен као на Вердену, јер је имао најмање 500000 људи избачених из строја и преко 100000 заробљених; на крају септембра противник је већ имао овде 67 дивизија, што представља већу половину његових армија. Немци су овде први пут осетили солидност и силу енглеске војске, коју су дотле као неискусну и недовољно обучену потцењивали, околност од великог деморалишућег дејства, пошто је сада и сваки немачки војник осећао неуспешни свршетак; сем тога Савезници су задобили и преко 350 топова и 1500 митраљеза.

Колики је значај имала артилерија за време ове битке најбоље илуструје околност, да је на дан 3. септембра само Француска армија имала на овом малом фронту 1200 тешких топова (од којих 130 преко 240 мм. и 1200 роговских топова, те је на сваких 38 метара фронта долазио по један топ од 75 мм., на сваких 20 метара по један тешки топ и на сваких 22 метара по један роговски топ, или просечно на сваких 8 метара по један топ.

Надмоћност ваздужних сила, употреба загушљивих гасова и тенкова, као и огромно увећање аутомобила (за транспорт муниције и маневровање трупа) почињу да играју врло значајну улогу, а сем тога веза авијатике са артилеријом, тактика контр-батеријског дејства, тесна веза између артилеријске ураганске ватре и непосредног налета пешадије, као и методичност напада се све више усавршавају; осећа се све јача потреба, да се тежина одбране пребаци са прве на задње линије; да би се трупе поштедиле од страховите припремне ватре, оне се својом главнином повлаче на задње линије; положаји се утврђују по дубини (за 15—20 километара) са неколико прихватних линија, а резерве држе ван домета непријатељске ватре (за 5 до 8 километара иза прве линије).

Операције у Румунији (крај 1916. год.).

Румунија објављује рат Аустро-Угарској 27. августа, што с обзиром на слабе припреме, које беше предузео, као и на неуспех код Вердена и на Соми изазва потребу да Фалкенхајн би смењен и Врховну Команду предузе фон Хинденбург, који доведе као помоћника Лудендорфа, а Фалкенхајн предузе IX. армију, одређену против Румуније.

Положај Румуније према источном немачком фронту био је због свога бочног става врло опасан, те је било врло нужно са њом најхитније ликвидирати, захватајући је из Трансилваније и Бугарске; да би Дунавској армији (Кош) омогућили прелаз Дунава из Бугарске; потребно је било претходно притиснути Румунију са севера и ослободити Бугарску од Руско-Румунског притиска из Добруџе.

Удружена аустро-немачка војска (Фалкенхајн, Ерцхерцог Јозеф и Арц фон Штраусенберг) имали су да нападају са Севера а Макензен, који је био у Бугарској, да напада са југа и у Добруџи; за ову опе-

рацију Немци су имали 16 пешадијских и 6 коњичких дивизија, Аустријанци 7 пешадијских дивизија и једну коњичку бригаду, Турци 3 пешадијске дивизије и Бугари 5 пешадијски дивизија и 1 коњичку дивизију; од ове снаге Макензену су били стављени под команду: III. бугарска армија (Тошев) састављена из 5 пешадијских и 1 коњичке бугарске дивизије, посада Варне, одред Кауфмана (1 пешадијска и 1 коњичка немачка дивизија), Дунавска аустријска флотила и VII. турски корпус (из 3 дивизије). Према њему у Добруџи дејствује III. румунска армија (Аслан) и XXXXVII. руски корпус (Зајончковски), у који улази и I. Српска добровољачка дивизија.

Остала Румунска војска распоређена је према северној граници овако: I. румунска армија (Кулчер) заузимље фронт од Оршаве до Црвене Куле (прелаз на Карпатима), II. армија (Греничану затим Авереску) од Камполунга до изнад Фокшана; Северна војска (IV армија—Презан) у Молдави до Дорна Ватре; Јужна војска једна дивизија од Турн-Северина Дунавом до Александрије и југо-западно од Букурешта на простору Александрија–Ђурђу–Зимча једна слабија група од три дивизије, као стратегијска резерва. Главни заповедник Краљ, начелник штаба генерал Илијеску; мобилисана војска износила је укупно око 900000 људи, од којих 500000 у борбеним формацијама.

28. августа северне армије прелазе Карпате, упадају у Трансилванију, спуштају се у долину Мароша и Олте и без великих тешкоћа заузимљу (око 10. септембра) линију Дорна Ватра–Сибију (Херманштат)–Оршова, дугачку 600 километара; у ово време Макензен заузимље Тутракан и Силистрију (6. до 11. септембра) и после борбе код Добрича принуђује румунску војску као и руско-српски корпус на повлачење до иза линије Чернавода–Костанца; за овим предузима припреме за извршење прелаза преко Дунава.

Напавши I. румунску армију код Сибију, Фалкенхајн је принуђује на повлачење, ово условљава повлачење и II. рум. армије; 15. октобра Румуни се задржавају на Карпатским прелазима од Оршаве до Предеала; у ово доба Французи упућују у Румунију генерала Бертло-а са мисијом, енглези ратни материјал а Руси помоћ но све је доцкан! Фалкенхајново десно крило (фон Кине) продире 14. новембра преко Вулкана, туче Румуне код Тургу Џуа (15.—16. новембра) и 25 заузимље Крајову; румунски одред из Оршаве капитулира; 24. Немци прелазе Олту и 26. код Александрије ступају у везу са Макензеновом коњицом, док његова армија прелази Дунав западно од Зимнице, код саме Зимнице, Свистова и Ђурђу-а; удруживши обе групе и обједињени под командом Макензеновом, Аустро-Немци и Бугари наступају на Букарешт; и 30. новембра, док они наступајући са севера и југоистока прелазе реку Аргеш, њихове остале колоне прешав Карпате преко прелаза Црвена Кула (Крафт фон Делмензинген) наступају на Питешти и преко Предеала (фон Морген) на Плојешти и даље на Букурешт; Генерал Авереску потпомогнут Русима организује одбрану на Аргешу пред Букурештом и у намери да изврши пробој одбацивши Макензена на Дунав и десно немачко крило на Карпате води крваву борбу од 1. до 5. децембра но без успеха, те собзиром на опасност, која му прети десном боку и позадини, бива принуђен да се брзо повуче на Ремникул-Серет, где бива прихваћен јачим руским силама, и успева да се прикупи и реорганизује. Падом Браиле и Фокшана као и Добруџе до Дунава, завршена је и ова операција; Руско-Румунски фронт се изравњује преко линије Дорнаватра, иза Путне и Серета, Галаца и Дунавом до мора.

И ако је изгубила преко 200 000 људи и велика слагалишта хране спреме и петролејске изворе, ипак је Румунија спасла војску од 450 000 људи. У ово време спада образовање солунског фронта и заузимање Битоља. (19. новембра 1916. год.).

*

Немачка објављују самосталност Пољске, но наде да ће тиме добити много више помоћи од Пољака изјаловише се. 25. новембра умире Франц Јозеф и на престо долази Цар Карло а са њиме и партија помирљивости. 1. фебруара 1917. год. Немци уводе неограничену подводну војну, на што Америка реагира прекидом дипломатских односа а 6. априла 1917. год. објављује рат. У Русији избија револуција од 9. до 15. марта, Цар се одриче престола, књаз Љвов образује Владу.

Савезничка Пролећна офанзива 1917. год.

Осећајући да Савезници врше припреме за напад великога стила, и сматрајући ситуацији својих трупа врло тешком, нарочито због и сувише испадних углова према Лилу и од Араса преко Мондидијера јужније Ноајона, Шато Тијерија и Ремса, Хинденбург, да би скратио фронт за 40 километара наређује у половини марта 1917. год. повлачење на линију Лил — Камбре, ла Фер, Ремс, но стим, да се цела напуштајућа територија са свима важнијим комуникацијама и објектима разори; села и вароши и све растиње бише сравњени са земљом.

Да би пробили немачки фронт, пре него што Немци скину своје дивизије за руског фронта и пребаце на запад, Савезници предузимљу 9. априла напад од Артоа на Скап и то: I. енгл. армија (Хорн) северно и III. енгл. армија (Аленбе) јужно, зашто је претходно била извршена артилеријска припрема из 4000 топова, као и бомбардовање из ваздуха; овом приликом би заузета линија до испред Ленса, Ашвила, Реа, Шеризи и Билекура; јужно IV. енгл. армија (Роленсон) напада северно од Сен Кантена и незнатно напредује, V. енгл. армија (Гох) садејствовала је крилима суседним армијама; око 5. маја борбе се стишавају.

16. априла нападоше Французи на Ен и источно од Ремса: околности, што напад није вршен једновремено са Енглезима што је план истог пао у руке Немцима (још за време фебруарских борби нађен код једног француског официра), што је вођен у терену тешком и испресецаном долинама (према Французима за читавих сто метара узвишеном) допринеле су, да овај напад није могао да да велике резултате и поред тога, што је био нарочито припреман и вођен са великим силама. Распоред трупа: у првој линији, на левом крилу, две француске армије и то: лево VI. армија (Манжен), и десно V. армија (Мазел) позади њих X. армија (Мишле) и још даље I. армија (Фајол) укупно 53 дивизије са 1000000 људи; број оруђа само код армија прве линије 1800 топова, 75 мм., 1700 тешких топова, 1650 рововских оруђа и 200 тенкова; 24 милијона метака за пољску и 5 милијона метака за тешку артилерију; напад је био извршен између Саосона и Ремса. Артилеријска припрема трајала је 10 дана, но после првог пешадијског налета, увидело се је, да је противник био јако утврђен, јер је, и ако иза порушених објеката, дочекао нападне колоне многобројним митраљезима (постављеним готово на отвореном пољу и иза порушених објекта); IV. армија (Антоен) садејствовала је нападајући Моронвилер. Око 20. маја ова пролећна офанзива се стишава. За време ове офанзиве, сем тога што је уклоњен упадни угао код Соасона, у терену се готово није добило ништа. Због непостигнутог циља и ако се има још 30 свежих неупотребљених дивизија, и ако Енглези предлажу даље наступање, ипак француска Влада и Парламенат затевају, да се ове крваве и тешке операције обуставе и генерал Нивел смени; Врховну Команду предузимље Петен. Губитци француски у априлу износили су 96000 људи, у мају 175000 људи а крајем јула 256000; за то време у позадини фронта се усиљено развија дефетизан и пацифизан а такође и дезертерство. Петен решава да се сачекају амерички контингенти и да се побољша стање војске; да би противника што више слабио наређује примену система подвојених напада; пошто је, за време ових бојева увео 90 дивизија непријатељ је био исцрпљен, да је већ био доведен у критично стање.

Операције у лето и јесен 1917.

Операције код Вердена (20. до 26. августа) предузели су Французи, да би заузели последње осматрачнице, које су биле изгубљене у прошлој години, на линији шума Авокур—Безонво; напад врши друга армија (Гијома), подпомогнута са 600 батерија, од којих 300 тешких (2200 топова); Немци су имали 260 до 280 батерија. Ватра је била страховита, јер је просечно на сваких 8 метара фронта долазио по један топ на извесним секторима је било више топџија но пешака; избачено је било за 10 дана 3 милијона зрна од 75 мм., један милијон тешких, (урачунавајући и 300000 са отровним гасовима, што чини 110000 тона укупно, 6000 тона по километру или 6 тона по једном метру фронта (код Вердена и на Соми у прошлој години није никад пређено више од једне тоне по метру); Вредност утрошка износи 700—800 милијона франака. За време ових напада Французи успеше, да поврате шуму Де Фос, Самоње, Мортом, и Коту 304.

У октобру (23.—26.) X. армија (Метр) подпомогнута ватром од 1850 топова на фронту од 20 километара (што чини један топ на 7 метара фронта) заузе фор Малмезон и неколико мање важнијих тачака.

Борбе у Фландрији. (Од јуна до новембра) Подпомогнута са I. армијом (Антоен), 7. јуна енглеска II. армија (Пламар) врши напад на фронт од 16 километара на положај Месин-Вичет, којим је противник до сада фланкирао сваки напад од мора; 1200 пољских топова, 400 пољских хаубица и 800 тешких топова, укупно 2400 топова (на 6,70 м. по један топ), обасипали су пакленом ватром од 21. маја до 7. јуна непријатељске положаје а затим су биле запаљене 20 минских галерија, којима су смишљено и систематски за две године, били поткопани непријатељски положаји. Страховито је било дејство, које је учинила једновремена експлозија од преко 500 000 кила експлозива; означени положаји су заузети готово без икаквог отпора, јер је противник био потпуно ошамућен и пренеражен.

Од 31. јула почиње друга битка у Фландрији и траје преко 4 месеца. За време њено врше Енглези секундарно бојеве код Араса

(5. августа) и Ленса (15. увгуста) а Французи код Вердена (12. августа) и код Лафарексека (22. октобра). За време ових борби у Фландрији Савезници (I. француска и V. енглеска армија) успевају да исправе угао код Ипра, заузевши све три линије противничких окопа и то на простору од 30 километара, при чему заробише преко 35000 људи; и ако су Савезници и сами претрпели велике губитке, ипак је противник био формално изцрпљен, јер је морао да уведе у фронт око 90 дивизија (милијон људи) и то на фронту где су Савезници имали на свака три и по метра фронта по један топ). Како се крајем октобра борбе на овом фронту утишавају, то Енглези предузимљу офанзиву на Камбре (од 2. новембра до 6. децембра) на простору од 15 километара (између путова који воде од Перона и Бапома за Камбре) подпомогнути са 1000 топова (од којих 300 тешких), 360 тенкова и преко 1000 аероплана. Тајна напада је била тако сачувана, да су Французи сазнали за напад тек у очи дан напада; за сваки случај они су одмах упутили генерала Дегута са одредом од 4 дивизије код Перона, да се нађе за сваки случај, било ради искоришћавања пробоја, било ради подржавања Енглеза; после врло брзог енглеског успеха и заузимања положаја (по дубини за 8 километара), Немци предузеше контранапад и повратише изгубљени терен.

*

У ово доба спада и јака пропаганда за мир, афера Бонеруж, Малви, Боло, Далмереида, Шарл Ембер и Кајо, образовање владе са Клемансо-ом; по предлогу Лојд Џоџ-а образује се међусавезнички ратни комитет у Версању (Генерали Фош, Вилсон и Кадорна). Покушај Немаца, да помоћу социјалистичке конференције у Штокхолму (Шајдеман), спроведу мир без анексије и без накнада не успе, а исто тако и интервенција за мир Папе Бенедикта XI. (у августу 1917. год.).

Италијански фронт (1917.).

У октобру 1917. год. овај фронт био је поседнут овако: На крајњем десном крилу у Карсту према Истри (јужно од Горице) III. армија (Кнез од Аосте), до ње, северно од Горице, II. армија (Капело), у Доломитима и у Кадори IV. армија (Робиланте) и у Трентину I. армија (Пекори Џералди).

Немци пак образују XIV. армију (Ото фон Белов) и групу Краус и постављају их на најслабији део италијанског фронта: Плецо–Капорето–Толмино; аустро-немачки распоред на овом фронту је следећи: лево крило Ерцхерцог Евген, са једним резервним корпусом, групама фон Бојевића (I. и II. Изонцо-армија) и фон Белова; центар и десно крило (фон Хецендорф) имајући у Доломитима и Кадоре X. армију (Кробатин) XX. корпус, XI. армију (Шојхенштил) и групу Ерцхерцога Петра Фердинанда.

Благодарећи пропаганди за мир и братимљењу италијанских и аустро-немачких војника, Аустро-Немци успеше да сазнају све појединости фронта и 24. октобра после силне артилеријске припреме и напада загушљивим гасовима предузеше снажну офанзиву; до 27. октобра фронт је био пробијен и планински прелази са обе стране Чивидале заузети; две бригаде II. италијанске армије бацише оружје и са узвицима „спасавај се ко може“ повукоше у бегство и остали фронт; до Таљамента Аустро-Немци надирући на југозапад заробише 60000 људи. Генерал Кадорна наређује повлачење до Пијаве и ту образује фронт подпомогнут француско-енглеским трупама (X. армија — Генерал Дишен, доцније Метр, са 4 француске дивизије и генерал Пламар са 6 енглеских дивизија, оба под командом Фајола); фон Хецендорф пошто је заузео Асиаго, покушава да заузме Грапу и Томбу, које бране француско-британске трупе, но бива одбијен после чега настаје затишје на овом целом фронту. У овим операцијама Италијани су изгубили око 37000 мртвих, 91000 рањених, 335000 заробљених и 3000 топова. После овог пораза Генерала Кадорну смењује Диац.

Руски фронт, јули 1917. год.

У пролеће Керенски постаде Министар Војни и Брусилов као главни командант наређује офанзиву и то са VII. армијом нападом на Злоту Липу у правцу Лавова а VIII. армијом (Корнилов) на Халич и Калиш; обе армије успешно напредују и заробљавају 36000 људи. 15. јула Принц Леонолд Баварски, подпомогнут ватром из 136 батерија, напада у правцу Тарнопоља, II. руска армија одступи и повуче за собом и VII. и VIII. армију; заражени бољшевичком агитацијом, војници напуштају фронт, предају без борбе Станислав, Тарнопољ и Коломеју; у присуству Кајзеровом, немачка војска прелази Серет. Ерцхерцог Јозеф предузимље офанзиву у правцу Черновица; Керенски примивши Председништво Владе од Љвова смењује Брусилова и одређује Корнилова за Врховног Заповедника; и ако је цела Галиција и Буковина пала Немцима у руке, ипак Корнилов успева, да задржи противнике на границама Бесарабије; Макензенов напад крајем августа на правцу Текучио — Фокшани, уз садејство румунске војске бива одбијен. Да би најкраћим путем натерали Русе да закључе мир, Немци, користеће разорно дејство бољшевизма, предузимљу напад са VIII. армијом (фон Хутијер) на утврђену Ригу и прешав Двину код Уксхула, опкољавајући дејством, нападају са обеју обала Двине. Страховита ватра из 157 батерија и 550 миномета, коју су употребили Немци само на месту прелаза, на простору од свега четири и по километара, растроји са свим већ бољшевизирану одбрану Риге и она се делимично повуче на северо — исток остављајући варош без одбране те у њу уђе Кајзер са својим трупама 6. септембра 1917. год.; за овим Немци заузеше Езел, Мон и Даге, острва која бране ово важно пристаниште.

Корнилов увиђајући пропаст, која прети земљи и народу креће са војском на Петроград, али Керенски у том времену свемоћни диктатор, проглашује га издајником и наређује, да се затвори. 7. новембра Лењин и Бољшевици извршавају државни удар, узимљујући власт у своје руке; Керенски бега из земље, Бољшевици нуде мир, Украјина, Курландија и Финландија се одвајају од Русије, проглашујући своју независност. Бољшевици потписују 15. децембра примирје, а 3. марта и срамни капитулациони мир у Брест Литовску. Румунија доведена у тешку ситуацију, нехтевши да се и даље бори, имајући дубоку и богату руску позадину или да попут српског и чехословачког добровољачког корпуса пребаци војску на друге савезничке фронтове, врши капитулацију и потписује мир 5. марта, при чему изгуби Добруџу (у корист Бугарске) и све прелазе на Карпатима (у корист Аустро-Угарске), изврши разоружање војске и стави на расположење Аустро-Немцима своје богате петролејске изборе као и велике количине хране.

*

12. јуна 1917. год. абдицира грчки краљ Константин у корист млађег сина Александра, 13. јуна Венизелос образује владу и објављује рат Централним Силама, блокада Грчке би дигнута и грчка војска упућена на Солунски фронт.

Немачка офанзива у пролеће 1918 год.

Ослободивши своје масе са Руског фронта Немачка намерава да зада главни удар Савезницима, пре него што Америка успе да пребаци веће контингенте војске у Европу. Најосетљивији део, савезничког фронта била је линија између Араса и Сен Кантена, т. ј. линија, која дели Французе од Енглеза; пробити тај део фронта и одбацити Енглезе ка мору био је задатак, који немачка Врховна Команда намерава да првенствено изврши и 20. марта, у очи немачке офанзиве савезнички фронт био је овако поседнут: На крајњем левом крилу, од мора до близу Ипра (35 километара) Белгијска армија (12 дивизија); од више Ипра до спрам Сен Гобена (200 километара) енглеска армија са 59 својих и 2 португалске дивизије; одавде па до швајцарске границе Француска војска 99 дивизије (530 километара) укупно дакле на целом фронту 172 дивизије од којих 111 у линији, а 61 у резерви.

Према њима Немци подељени на 4 групе армија и то: Р. фон Бајерн на крајњем десном крилу, имајући као ударну групу XVII. армију (фон Белов) и II. армију (фон Марвиц); Кронпринц Вилхелм имајући на десном крило XVIII. армију (фон Хутијера); група армија фон Галвиц са (V. армија и армијски одред Мудра); група армија Херцог фон Виртемберг; укупно 150 дивизија, од којих 80 у резерви.

Напад на Сому (21. марта 1918. год.) Немци су предузели напад на Сому са фронта Камбре–Ла Фер у правцу Амијена и то са 40 дивизија у првој линији против 21 дивизије III. и V. енглеске армије. Да би једновремено морално дејствовали на јавно мнење у Паризу, гађу ново конструисаном топовима са невероватне даљине са фронта Ла Фер–Лан (120 километара) на сам Париз (ових топава било је израђено свега 7, калибра су 350 милиметара са дужином цеви од 15,75 м); 23. марта једна граната из ових топова пада у цркву Сен Жерве у Паризу и убија масу света; Немци успеше да пробију фронт и заузеша за неколико дана Бапом, Комбл, Несл, Мондидије и Ноајон. Французи довукоше хитно из резерве III. армију (Ембер) да подржи Енглезе на Соми и да попуни празан простор, који се појављује према Мон Дидијеру; Генералу Фајолу, команданту групе армија резерве, би наређено, да попуни празнину, која се појављује између Француске VI. и енглеске V. армије; I. француска армија (Дбенеј) довучена из Лотарингије продужује лево крило III. француске армије. У овом тешком моменту, јавном мнење у Енглеској и Француској јако је узбуђено; на седници у Дуленсу, под председништвом Клемансоа би решено, да генерал Фош координира акцијом свих савезничких трупа на француском фронту, а после месец дана на конференцији у Бовеу он би назначен за директора операција на свима фронтовима. Отпор који сада би организован уз припомоћ трупа из резерве примора противника, да

прекине напад на Амијен. На овај начин и ако противник проби фронт и зароби преко 70000 људи и 1000 топова, многобројну спрему, продре у дубину за 60 километара и приђе ближе Паризу и Калеу, ипак његова офанзива на овом месту била је сломљена; непријатељски напад на Ласињи и Арас бише одбачени славним борбама, које су водиле група генерала Пеле, I. и III. француска армија под командом генерала Фајола. Колико је било велико напрезање у погледу добацивања трупа и материјала, може се ценити по факту, да је само на дан 31. марта у близини Компијена саобраћало 180 возова и 3000 камиона.

Офанзива на Лис (9. априла 1918. год.) предузета од IV. немачке армије (Сикст фон Арним) и VI. немачке армије (фон Кваст) са циљем да заузму висове Кемела, који доминирају Фландријом и приморају Савезнике да напусте Ипр и Изер, би и ако по цену великих губитака задржана (Месин и Арментијер су при томе изгубљени). Брзом интервенцијом француске помоћи би ситуација поправљена (на овом месту су биле постављене изнурене енглеске трупе и две недовољно спремне португалске дивизије).

Противнички **напад на Амијен** (24.—26. априла) слабо је напредовао, јер би париран француским контранападом те и у првим данима изгубљени терен би повраћен.

За време ових бојева Савезници су били јако исцрпљени, јер поред великих губитака непријатељ је зарobио 125000 људи и 1600 топова, но и сам противник се није боље осећао пошто није успео ни по цену страховити жртава да створи брешу између Енглеза и Француза, и да избије на море према Калеу.

Међутим америчанска војска почела је да ужурбано пристиже у Европу, јер у фебруару стижу 48 000 људи, у априлу 100 000 људи, у мају 250000 људи, и даље све више.

Напад на Ен (од 27. маја до 8. јула) извршава група Кронпринца између Ремса и Ноајона са 42 дивизије, подпомогнута са 4000 топова (4 пута више но што имађаху Французи на том сектору); после три сата бомбардовања она врши снажан налет и заузимље Шмен де Дам и Малмезон, прелази преко Ена, заузимље Фиме; у Паризу паника, код савезног јавног мнења велико узбуђење; V. француска армија се поставља према Ремсу. И сами изненађени оволиким успехом Вилхелм, Хинденбург и Лудендорф решавају, да продуже наступање до Марне и већ 29. маја заузимљу Соасон, а 30. маја стижу на Марну код Жолгоне, заузимљу и Шато Тијери; 10. француска армија повучена са фронта Арас–Дуленс убацује се између III. и VI. француске армије; Немци се труде да створени цеп што јаче прошире и нападају на целу линију од Шато Тијери до Оазе; и ако се овде боре готово један противу тројице, ипак Французи успевају и поред најжешћих немачких напада, да одрже шуму Вилер Котре. 8. јуна немачка офанзива је била потпуно задржана, но и губитци француски били су велики (55000 заробљених, 650 топова, 2000 митраљеза и небројени магацини спреме и хране); противник заузео терен до Марне и дошао у близину самога Париза; држи под ватру железничку артерију Париз–Шалон, што у вези са прекинутим саобраћајем на линији Париз–Кале чини велики минус у погледу маневровање са трупама и резервама.

Да би продужили свој успех, XVIII. немачка армија (фон Хутијер) напада у правцу **Компијена**, али генерал Фајол упућује генерала Манжена са 5 дивизија, које 11. јуна ударају у десни бок XVIII. немачке армије и одбацују је на неколико километара; изненађени овим нападом Немци увиђају, да им је маневр пропао и одустају од даљег напада на Компијен; напад VII. немачке армије (фон Бем) 12. јуна на шуму Котре и северније од ње би такође одбијен.

Аустријска офанзива на Пијави (15. до 23. јуна 1918.).

Да би притисли Италијане и у случају већег успеха приморали савезнике да одвоје већи део војске за помоћ Италијанима, Аустријска Врховна Команда предузима напад на италијански фронт; довукавши са руског фронта најбоље своје трупе и тешку артилерију, генерал Боројевић дели фронт: на крајњем десном крилу на Бренти поставља XI. армију (Шојхенштил) са 20 дивизија; до њега на Пијави VI. армију (Ерцхерцог Јозеф) са 8 дивизија; даље V. армију (фон Вирм) са 15 дивизија на Пијави и IV. армију у резерви и Фриолу. Генерал Диац поделио је фронт овако: На крајњем левом крилу I. армија (Пекори–Жиралди); до ње на платоу Асиаго Енглези (Лорд Калван) и око Бренте Французи (Грациани); даље IV. армија (Робилант између Бренте и Пијаве на Грапи и Томби; на крајњем десном крилу III. армија (кнез од Аосте) на Пијави до мора. Напад предузет 15. јуна, после јаке артилеријске припреме, свуда би одбијен и крај мора, где Аустријанци извршише прелаз према Меолу, бише одбачени са великим губитцима; Италијани зарobише 23000 људи и 60 топова.

Друга битка на Марни (15. јула—4. августа 1918.).

У ово време се и француска Врховна Команда спрема да искористи незгодан положај немачке групе армија у цепу до Шато Тијерија и да нападне њене бокове. Прикупљене ударне силе (57 француских, 7 америчанских, 2 италијанске и 4 енглеске дивизије, укупно 70) распоређује овако: на лево крило од Соасона до Урка X. армија (Манжен), који је примио ову армију од Метра јер је овај примио групу армија центра (од Франше д'Еспереја, упућеног да смени Гијому на Солунском фронту); VI. армија (Дегут) од Урка до Шато Тијери и IX. армија (д'Митри) се поставља јужно од Марне, стим да према потреби буде убачена између IV. и V. или V. и VI. армије; IV. армија (Гуро) на фронту десно од Ремса.

Немци пак у жељи да што пре изађу из незгодне ситуације предузимљу 15. јула (после месец дана) снажну артилеријску ватру са свима могућим калибрима; Париз узбуђено слуша страховиту грмљавину ове судбоносне битке. Немачки понтонири, производећи вештачке димове и под густом маглом подигоше мостове на Марни, на простору од 20. километара (између Гланда и Марej ле Пор-а); Напад источно од Ремса одби IV. армија наневши противнику велике губитке. Под заштитом ватре из 500 батерија Немци прелазе Марну западно од Ремса и заузимљу терен по дубини за 5 километара нагињући стално у правцу према Еперне-у. Но и овде даље наступање би сломљено; ситуација пребачених 10 немачких дивизија преко Марне постаде критична, јер без подршке артилерије, без уређеног транспорта муниције (мостове непрестано руши француска артилерија) оне су приморане да се повуку и Лудендорф увиђајући неуспех, решава да сада нападне у Фландрији на Енглезе, у ком циљу наређује, да се дивизије из друге линије пребацују за Фландрију а такође и тешка артилерија. Но у овом моменту Фош цени да је судбоносни час куцнуо и наређује контра офанзиву; V. армију (Бертло) и IX. армију (д'Митри) ставља под команду генерала Метра, а VI. армију (Дегут) и X. армију (Манжен) под команду Фајола.

18. јула изјутра крену X. армија (Манжен) у напад предвођена са многобројним тенковима и без артилеријске припреме, при чему у свом првом налету пробија фронт од 7 километара ударајући у бок немачке војске; VI. армија (Дегут) наступа у продужење X. армије; бој се развија и на фронту IX. и V. армије; непријатељ обухваћен са три стране брани се очајно; да би спасао и себе и своју спрему; Кронпринц враћа послате дивизије и тражи нове. 30. јула X. армија заузимље Соасон, 4. августа непријатељ би потпуно пребачен преко Реке Весле на почетни фронт од 15. јула при чему би зароблено 35 000 људи и 800 топова.

Савезничка офанзива (од 8. августа до 25. септембра 1918.).

Фош решава, да првенствено ослободи железничку линију Париз—Амијен, Париз—Аврикур и Рудну област Брије—Бетим.

У том циљу он наређује, да IV. енглеска армија (Ролензон) I. француска (Дбенеј) и III. француска (Ембер) армија нападну на противника на простору између Албера и Оазе. За време од 8. до 15. августа ове армије успеше да заузму Мондидијер, и одбаце Немце на линију Бре—Ласињи; на овај начин железничка линија Париз—Амијен би ослобођена. Благодарећи притиску на оба противничка крила и то: X^{ом} француском армијом (Манжен), I^{ом} (Хорн) и III^{ом} (Бинг) енглеском армијом, непријатељ би принуђен у борбама од 17. до 29. августа, да се повуче на линију Кроазил—Бапом, Перон, Сому и Канал ди Нор; продуженим и систематским нападима од 30. августа до 6. септембра генерал Манжен успева да продре до Сен Гобена и Хинденбургове линије (из 1917. год.). Енглеска армија на другом крилу новом офанзивом на Кеан принуђује противника, који се боји обухвата, да се повуче (8. септембра) целим фронтом на Хинденбургову линију.

На северу на Лису, непријатељ да би скратио фронт повлачи се из цепа Белела и на тај начин се ослобођава и угљени базен Брије—Бетим.

У овим операцијама од 8. августа до 8. септембра зароблено је 150000 људи (од којих 3000 официра), 2000 топова и 13000 митраљеза.

Од постављеног задатка остаде још да се уклони цеп код светог Михијела и тиме ослободи линија Париз—Аврикур.

Сен Михиел. На овом фронту налазила се је прва америчанска армија (Першинг) са 14 дивизија и једним француским корпусом; ова група имала је 250 батерија од којих 150 тешких (укупно 2900 топова), 275 тенкова и многобројну ваздушну ескадрилу. У борбама од 12. до 15. септембра они успевају, да заузму и Сен Михиел и уклоне цеп; на овај начин би ослобођена и железничка линија Париз—Аврикур, која је годинама била зароблена.

Аустријска нота за мир.

Осећајући свој брзи свршетак и немоћ да даље ратује, Аустрија објављује на сам дан пробоја солунског фронта (14. септембра 1918. год.) апел свима зараћеним државама да приступе међусобном споразуму ради закључења мира — што Савезници одбише.

Борбе са Турцима.

Као што смо раније рекли Турска је објавила рат 1. новембра 1914. Главни заповедник турске војске је Енвер Паша, а турске флоте немачки адмирал Сухон. Турска је имала за задатак да спречи везу Русије са Савезницима преко Дарданела и да штити своју територију. Султанова и Шеих-Ул-Исламова прокламација Мухамеданцима за борбу противу Савезника не даде никакве резултате. Турска војска би подељена на два фронта и то: на Кавкаски фронт и Сујецки канал. 12. новембра 1914. год. Руси продреше до Керикоја али нападнути далеко јачим силама (III. турском армијом) морадоше се повући, при чему Турци прећоше границу и продреше до Карса; како у томе Русима пристигоше нова појачања то они потукоше III. турску армију до ноге (4. јануара 1915. год.); напад IV. турске армије против Суецког канала Енглези такође успешно одбише; ускоро затим Руси продреше и поседоше северо западну Персију. Да би нанели Турцима знатан удар Енглези искрцавају једну дивизију (генерал Вилсон) у Персијски залив код Ковајта, туку Турке и заузимљу Басру (22. новембар 1914.); једновремено са овим они образују самосталну Краљевину Арабију под управом Шерифа од Мекe. 1915. год. тежа операција лежи у Месопотанији, јер у јануару Енглези искрцавају нове трупе под генералом Таунсхендом и продужавају напад од Басре на Багдад, но овај одред би нападнут код Ктесифона (22. новембра 1915.) од 2 турска корпуса, којим командује пуковник Нуредин (а доцније фон дер Голц-Паша), и Енглези у моменту (када Турци потпуно исцрпљени предузимљу мере за повлачење) повукоше се на Кут-ел-Амара, но овде буду цернирани од Турака, који сада предузеше гоњење и како послана војска да их ослободи и сувише доцкан дође, они бише принуђени на капитулацију (29. априла 1916. год.) т. ј. на 10 дана по смрти ф. д. Голц-Паше, команданта опсаде, који умре од пегавца.

Када Николај Николајевич предузе Кавкавски фронт у јесен 1915. год., Турци су били приморани да се повуку из Азербејцана; Руси заузеше затим Техеран (а Турци у октобру 1915. Хамадан). У почетку 1916. год. нападају Руси на Јерменску и заузимљу 16. фебруара Ерзерум, 19. фебруара Муш, 18. априла Трапезунт; Турци потучени, и ако добише појачања са Европског војишта, губе и Ерзинцан (у јулу 1916. год.); руско наступање под Баратовом, који достиже линију Шаникин према Тигру, Турци ипак успеше да задрже.

На Сујецком каналу држали су се Турци до краја 1916. год. када их енглеска офанзива (Ачиболд Марej, начелник штаба британске војске на француском фронту) одбаци на линију Ел-Ариш—Ел-Акаба. После револуције марта 1917. год. они пребацују војску на румунски и галицијски фронт. На Тигру и у Палестини Енглези под генералом Модом предузимљу нападе и приморавају Турке, да се повуку из Кут-ел-Амара на Багдад, но енергично гоњени од Енглеза напуштају и сам Багдад у који улазе енглеске трупе у марту 1917. год.; Турци принуђени напуштају персијску границу и повлаче своје трупе у Месопотамију на линију Хит-Текрит—Ревандус. Генерал фон Фалкенхајн, који командује немачком армијском групом Ф. (Јилдирим) покуша да ослободи Багдад али без успеха. Енглези у ово доба наступају у Палестину и прете позадини Месопотамијског фронта; Турци намеравају да нападну на Египат, али генерал Аленбе (раније командант III. енглеске армије на француском фронту) већ располаже са војском од 200 000 људи и потпомогнут флотом, користећи железничку линију Порт Саид, Ел-Ариш (коју Енглези убрзаним темпом претворише у нормалну) заузе 7. новембра 1917. год. Газу а 17. новембра Јафу и наступи даље ка Јерусалиму, који и заузе 9. децембра 1917. год.; Турци се повукоше на линију Арсуф—Ел-Салт где се добро утврдише; у ово време Енвер Паша пребацује трупе на Кавкавски фронт и када ускоро затим 19. септембра 1918. год. Енглези предузеше офанзиву, Турски фронт на Јордану (којим сада командује Лиман фон Сандерс) би пробијен и турско-немачке трупе потпуно потучене повукоше се на север. Енглези заузимљу 1. октобра Дамаск. До овог доба Бугарска је већ била потписала примирје (29. септембра) Аустро-Угарска потпуно исцрпљена тражила да се рат што пре заврши, а Немачка Врховна Команда захтевала од Државног Канцелара, да се мир што пре закључи, и Државни Канцелар, Макс фон Баден (који је образовао чисто демократску владу), упутио 5. октобра Вилсону предлог за мир, који су једновремено потписале и Аустрија и Турска. 5ог октобра Енглези заузимљу Бајрут а 26ог Алепо и Александрету; потпуно растројени и потучени Турци су принуђени да закључе примирје а њихове трупе у Арабији, Сирији, Месопотамији и код Мозула да положе оружје.

Пробој Хинденбургове линије (26. септембра—15. октобра 1918.).

Знајући да се не може дуго задржати ни на Хинденбурговој линији, Немачка Врховна Команда је наредила, да се велике масе материјала постепено евакуишу за Немачку да се припреме све потребе за рушење путова, мостова, железница и угљених мајдана, да се позади десног крила изради нова прихватна утврђена линија (Херманова), и даље за њом још једна прихватна линија (Антверпен-Мас.)

Да би Немцима нанео одсудни удар и спречио их у даљем утврђивању прихватних положаја Савезнички Врховни Командант (Фош) предвиђа три операције: Прва, у Шампањи и по обадвема странама Аргона, управљена на Мезијер, при чему француско десно крило наступа између Аргона и Сипе, а Американци између Мезе и Аргона; овом би операцијом имала да се пробије Брунхилд–Хундингова линија и расцепи немачки фронт на обе стране Ардена; ова операција има да отпочне 26. септембра;

Друга, са Централном Групом напада на простор Камбре–Сен Кантен, са задатком да заузме Хинденбургову линију; њу имају да изврше I. енгл. армија (Хорн), III енг. армија (Бинг), IV. енг. армија (Роленсон) и I. фр. армија (Дбенеј); француски центар (X. армија, Манжен, и V. армија Бертло) има да пребаци противника преко Ена; ова операција има да отпочне 27. септембра;

Трећа операција са крајњим левим крилом (у Фландрији), које чине Белгијска војска (Краљ Алберт, Начелник штаба Дегут) VI. фр. армија и II. енгл армија (Пламар); имају задатак да одбаце немачко десно крило и експлоатишу успех у правцу на Бриц, Тил и Ган; ова операција имала је да отпочне 28. септембра.

И од 26. септембра до 13. октобра Савезници успевају да на целој дужини од Вердена па до мора освоје противничку утврђену Хинденбургову линију, заузевши на југу до линије Вузијер, Атињи, Лан (би ослобођен), Ла Фер, испред Ле Като (ослобађавући Сен Кантен и Камбре), Арле, па иза Ленса и Арментијера (који бише такође ослобођени), затим испред Менина и иза Пашендала на Изер иза Диксмида.

Од 13. до 20. октобра, у даљем наступању левокрилне групе на Брисел, централне на Самбру и деснокрилне на Мезијер достиже се по готову свуда друга утврђена линија: Херман–Хундинг–Брунхилд, која с малим исправкама линије од 13. октобра јужније од Катоа иде на Куртре, Деинце (ослоњавајући Ла Фер, Дуе, Лил, Тил, Остенде и Бриц).

Пробој друге немачке утврђене линије (од 20. октобра до 4 нов.).

19. октобра Фош издаје последњу директиву: Фландријска група (Алберт I) наступа на Брисел са десним крилом на Лесин и Хал; Енглеска група (Дглас Хег) наступа између Самбре и Шелде, стим да лево потпомаже Фландријску војску а десно да набаци противника на непролазан терен у Арденима; Француска војска левим крилом да потпомаже наступање Енглеза а десно да набаци противника на линију Сер–Сисион. V. и VI. армија са Америчанском војском, да пошто левим крилом доспеју на висину Мезијера–Седана, дејствују на противника тако да га поцепају и то V. армија у правцу Шато Порсијен, а IV. фр. са I-ом амер. армијом у правцу Бисанси–Шен. Генералу Петену наређује, да припреми офанзиву по обадвема обалама Мозела, на Луксембург и у Сарску област.

Противник покушава, да се задржи на другој линији, како би добио у времену, да спасе што више материјал и утврди трећу линију, али под силни притиском савезничке офанзиве и општом катастрофом, која сналази све фронтове, он је принуђен да се и даље повлачи.

Италијанска офанзива (24. октобра—4. новембра 1918.).

У ово време на Италијанском фронту било је 51 италијанска, 3 енглеске, 2 француске, и 1 чехословачка, и једна коњичка дивизија, осем тога и 1 амерички пук. Фронт је био подељен у 3 групе: на крајњем десном крилу на Пијави почињајући од мора III. армија (Кнез од Аосте), затим централна ударна група са X. армијом (Енглез Лорд Калван) лево од њега VIII. итал. армија (Кавиља у области Монтела, са правцем наступања на Виторио Венето; даље од ње XII. армија (фр. генерал Грациани) између Томбе и Монтела са правцем наступања на Белуно; на левом крилу од Грапа до Астика, IV. и VI. армија; на крајњем левом крилу I. армија између Астика и Адиђе и VII. армија код прелаза Тонале (ове последње са правцем наступања на Трento–Боцен).

Од 26. до 28. октобра потпомогнуте са 4750 топова ове армије врше напад на цео фронт (при чему XII. армија прва прелази Пијаву),

јашећи на леђима противничке деморалисане војске, они у брзо заузимљу линију Монтикана–Виторио Венето–Фелтре), заробљавају 80000 Аустријанаца и 1600 топова. И у времена док Савезници проучавају услове мира, савезничке трупе на Италијанском фронту, гоне аустријске трупе, које се повлаче без отпора и заузимљу Роверето, Тренте Удину а одред упућен морем поседа Трст и Лису (такође без отпора); 3. новембра би потписано примирје у Падови. За време овог безотпорног наступања, Савезницима падоше у руке преко 400000 војника, 10000 официра, 6850 топова и безбројна спрема.

Немачка капитулација (7.—11. новембра 1918.).

Ситуација за Немачку била је безизлазна: Бугарска и Турска побеђене положиле оружје, Аустро-Угарска потучена молила за мир; Угарска и Пољска проглашују самосталност; формирају се Чехо-Словачка и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, као нове самосталне државе; сама Немачка до 4 новембра приликом повлачења изгубила 250000 људи, и 4000 топова; Лудендорф као главни кривац војничке и политичке несреће смењен (Гренер); 5. новембра избила револуција са побуном флоте у Килу; ситуација налаже да се најенергичније ради и земља спасе катастрофе, те се већ 7. новембра појављују код Хандроја (с. и. од Капела) на фронту IV. армије (Гуро), немачки пуномоћници за закључење примирје, којима Фош ставља следеће услове:

1. Прекид непријатељства у међувремену од 6 сати по потпису примирја; 2. напуштање поседнутих области Белгије Француске, Елзаса, Лотарингије и Луксембурга у року од 14 дана; 3. напуштање леве обале Рајне у року од 30 дана; 4. дозвола за поседање мостобрана (од 30 километара у пречнику) код Мајнца, Кобленца и Келна; сва војна уређења да се предаду неповређена; животне намирнице за цивилно насељење имају да остану где су; индустријска предузећа се не смеју штетити; 5. имају се предати Савезницима 5000 локомотива, 150000 вагона, 5000 аутомобила; 6. имају се предати сви заробљеници без права замене; 7. Аустро-Угарску, Румунију и Турску да напусте одмах немачке трупе; раније Руске Области имају се уредити према нахођењу Савезника; 8. одрицање од Брест-Литовског и Букурешког мира; 9. напуштање Источне Африке у року од месец дана; 10. новчане рекомпензације и репарације имају се накнадно утврдити; 11. имају се предати 166 подводних лађа у року од 14 дана; 12. имају се интернирати у савезничким пристаништима 10 линијских лађа, 6 убојних крстарица, 8 лаких крстарица, 50 лађа рушилица; све у року од 7 дана; једновремено да се изврши разоружање свих бродова; 13. блокада има да траје и даље; 14. примирје има да траје 35 дана, са правом продужења и правом отказа (48 часова), ако услови не буду испуњавани; Има се одредити једна међународна комисија за регулисање питања о прекиду рата и закључењу мира.

Одговор је имао бити предат за 62 сата.

Међутим 8. новембра резервне немачке трупе у Минхену проглашују републику; 9. новембра у Берлину трупе одричу послушност; Кајзер и Кронпринц бегају у Холандију. Савезници су и даље наступали и 10. новембра у очи немачке капитулације генерал Гуро улази у Седан; Меза је заузета до више Мезијера; V. армија (Гијома, јер је Бертло упућен за команданта Дунавске армије у Румунију) достигла линију Шарлвил и Ревен; III. армија (Ембер) прешла шуму Сињи ле Пети и стиже у Реро; I. армија (Дбене) прешла границу у правцу Шиме; IV. енг. армија (Роленсон) иза шуме Трелон; III. енг. армија (Бинг) ушла у Мобеж; I. енг. армија (Хорн заједно са генералисимом Дглас Хегом) стиже у Монс; Фландријска група је већ на линији Ат-Ган. На југу пак на крајњем десном крилу са нестрпљењем очекује група армија Кастелно, да крене на Мец и Сар, да би прекинула одступницу немачке главнине — но 11. новембра у 11 сати преподне Немци потписаше капитулацију и Маршал Фош, Врховни Заповедник свих савезничких војсака поздравља све трупе следећим телеграмом (од 12. новембра): „Официри, подофициири и војници, савезничких војсака, пошто сте одлучно зауставили непријатеља, ви сте га са једном бескрајном енергијом месецима неуморно нападали. Ви сте извојевали највећу битку у историји и спасли најсветију ствар Слободу Света. Будите горди, јер сте окитили бесмртном славом ваше заставе; потомство ће Вам бити благодарно.“

До овог момента, а у међувремену од 15. јула до 11. новембра Савезници су добили на западном фронту око 400000 заробљеника, 7000 топова и 40000 митраљеза и многобројну другу спрему, сем тога што су 600000 Немаца били избачени из строја.

ПОМОРСКА ВОЈНА.

Паралелно са операцијама на копну вођена је и војна на води; благодарећи својој флотној надмоћности, Савезници су били у стању да осигурају своје међусобне комуникације, везу са колонијама, трговачке веза са неутралним државама, и да пребацују на фронт огромне количине сировина за снабдевање војске и индустрије; транспортовање и маневровање са трупама по разним фронтовима, било ради помоћи, било ради изненадних напада, било је могуће благодарећи овој надмоћности; сем тога Савезници су блокирали приступе ка противничким обалама и на тај начин га откинули од његових колонија као и од осталог света.

Брзо пребацивање два милијона Американаца, извођење Дарданелске експедиције, пребацивање Српске војске на Крф, Бизерту и Солун, Енглеске војске у Египат и Месопотамију, Руске и Португалске војске на Француски фронт, као и непрегледних контингената франко-британских колонијалних трупа, кидање непријатељских подморских каблова и освајање његових колонија су искључива заслуга савезне флоте.

Стање флоте у почетку рата било је следеће:

Врста ратних лађа:	Енглеска	Франц.	Русија	Немачка	Аустрија
оклопњача дреденота	31	7	8–10	20	4
оклопњача осталих	30	18		20	9
оклопних крстарица	34	22	6	9	3
убојних крстарица	11	–	–	7	—
крстарица заштитница, објавница и др.	62	22	?	16	6
модерних крстарица (лаких)	36	–	9	41	4
рушилица-торпедњача и контра-торпедњача	314	88	311	177	25
обичних торпедњача	100	141		32	73
сумарена (подводних лађа)	98	69	29	42	14

Овде није ушла Јапанска флота, чије је дејство било усамљено као и Турска флота, која је имала неколико старих оклопњача, три модерне крстарице и десетину торпедњача. Енглеском флотом командовао је адмирал Џелико и она је била размештена код Скапа Фло (северна обала Енглеске) и у Ламаншу; Атлантском флотом командовао је Крадок; Француском средиземно-морском флотом Буе де Лаперер а Енглеском-Трубриџ. Две трећине Руске флоте биле су у Балтичком а једна трећина у Црном мору.

Немачка флота под адмиралом Шером налазила се је у Килу и Вилхелмсхафену, сем тога две крстарице у Средиземном мору, једна ескадра (фон Шпе) у Кинеском мору код Кианчау и Каролинских острва, неколико крстарица према Мексику, Бразилији и Источној Африци. Аустријска флота једним делом у Поли, а једним у Которском заливу.

Операције у 1914. год.: Одмах по објави рата Енглеска флота затвара Ламанш и улаз у Атлантски океан; 28. августа адмирал Бите туче Немце код Хелголанда, потопивши две њихове крстарице; у октобру док се бригада маринаца бори у Диксмиде, Савезничка флота под командом Енглеза Худа садејствује својим великим топовима. У Средиземном мору немачке крстарице Гебен и Бреслау повлаче се у Дарданеле и улазе у састав Турске флоте. Аустријска флота је повучена у Поли и у Боци Которској; Енглеска флота (Карден) бомбардује Дарданеле, где јој се убрзо придружује дивизија француских крстарица (Гепрат). У Индијском океану налазе се две немачке крстарице, код Антила једна, на југу Атлантског океана једна, и дивизија фон Шпе у Тихом океану. Адмирал Крадок са три оклопњаче старијег система, пролазећи поред Чилске обале сусрета се са флотом фон Шпеа код Коронела 1. новембра; у неједнакој борби (јер Немци имају 5 крстарица новог типа) 2 енглеске оклопњаче бише изгубљене а једна се спасе; 5 недеља доцније (8. децембра) код Факланда, адмирал Штурдел туче фон Шпеа и топи 4 његове крстарице, дета се спасава, но и она у марту 1915. год би потопљена на западној Кинеској обали.

Операције у 1915. год. У јануару се сукобљавају код Догербанка у Северном мору (између Енглеске и Норвешке) нем. дивизија Хипера (4 крстарице) и енглеска дивизија Бите (5 крстарица); изгубивши „Блихера“, Немци се повукоше са великим повредама. На Дарданелима (фебруар—март) удружена британско-француска флота (Карден и Гепрат) бомбардује улазне форове, неуспевши да исте заузме, она се повуче са знатним губитцима; ускоро за овим британско-француски експедициони кор (Хамилтон) би превезен са Лемноса и подпомогнут ојачаном флотом (Робек), би искрцан на Галипољском полуострву, које су Турци уз припомоћ Немаца дотле били јако утврдили. И ако савезнички сумарени пролазе кроз Мраморно море до Цариграда, ипак с обзиром на велики отпор и губитке као и бесциљност даље акције од момента уласка Бугарске у рат и пада Србије, Савезници обустављају даљу борбу и пребацују трупе са Галипоља у Солун (крај 1915. год.).

Уласком Италије у рат: (мај 1915. год.) њена флота (Херцог од Абруце) концентрисана у Бриндизи и Таренту, предузимље обезбеђење Јадранског мора и држи у шаху Аустријску флоту. Крајем 1914. год. Немачка предузимље подводну акцију противу свих лађа, које се налазе у Савезничким водама, без обзира да ли исте припадају Савезницима или Неутралним државама; Америка протествује а Енглеска реагира објавом да трговину са Централним силама сматра као контрабанду. Једно за другим крајем 1914. и у 1915. год. Немци потопише велики број (470) трговачких и путничких лађа, међу којима и параброд „Адмирал Гантом“ са 2500 белгијских избеглица и „Лузитанију“ (друштва Кунард) на путу из Њујорка, близу Енглеске са 1250 путника; у мају се појављују немачки сумарени и у Средиземном мору. Савезници организују специјалне патролне ескадриле, које се подпомогнуте са хидро-авијонима и апаратима за ослушкивање подводног саобраћаја као и нарочитим минским заградама, боре одлучно против ове подводне немани.

Операције у 1916. год. У почетку 1916. год. удружена Итало-француска флота пребацује Српску војску из Св. Јована ди Медуа, Драча и Валоне на Крф и у Бизерту а од 16. априла до 27. маја одтуда у Солун. Од 31. маја до 1. јуна вођена је код Јитланда у Скагераку највећа светска поморска битка, између Енглеске- и Немачке флоте, у којој је учествовало 64 оклопњача, 50 крстарица и преко 170 рушилица и других мањих убојних лађа. Енглеском претходницом командовао је Бите а главнином Џелико, немачком претходницом фон Хипер а главнином фон Шер; изгубивши 19 потопљених и са 17 јако оштећених великих као и знатним бројем изгубљених и оштећених мањих лађа, Немци се повукоше на своју базу а Енглези и сами јако оштећени, јер и они имају 14 потопљених и 11 јако оштећених лађа, не предузеше гоњење, већ се вратише такође на своју базу; од овог доба Немачка флота осећајући се слабијом није се више никако упуштала у одсудниј бој.

Када Грци, чије је држање према Савезницима било и сувише непријатељско, дозволише Бугарима да поседну Кавалу (августа 1916. год), то Савезници ради своје заштите послаше флоту у Грчке воде и почеше да воде контролу над грчком поштом и телеграфима, и обезбедивши се од Грчке флоте врше једновремено и извесну блокаду; када Венизелос образова Привремену Владу, Савезници ставише ултиматум Краљу Константину и поседоше Атину. На дан истицања ултиматума (1. децембра) Грчке трупе у Атини мучки нападају на Француске маринце, при чему многи погибоше; бој се утиша када Француска ескадра отпоче да бомбардује Краљевски Двор; изазвани оваквим држањем Савезници блокираше Грчку и разоружаше њену војску, што ускоро изазва и абдикацију Краља Константина. И у току ове године Немци потопише много лађе а њихови се сумарени почеше појављивати, како у Калеу тако и по Енглеским пристаништима, код Малте и Бајрута, дуж Мароканске и Америчке обале, па чак и код Архангелска; несигурност на мору постаде врло велика, месечни губитци у потопљеној тонажи расту невероватном брзином.

Операције у 1917. год. Под командом немачког адмирала Шмита 11. до 13. октобра Балтичка флота од 10 дреднота и толико исто крстарица, са 50 транспортних бродова натоварених трупама поседа Острово, Езел и Даге (који доминирају улазе у Ришки и Фински залив; Руска флота готово без икаког отпора повлачи се Финским заливом за Петроград; одмах по доласку фон Капела на чело Немачке марине, Немци у јануару извештавају Америку, да ће потапати све лађе, које се нађу у водама енглеским, француским и италијанским. На ово Америка објављује рат 6. априла. Немци предузимљу неограничено подморску војну и поред многобројних осталих лађа они потапају од марта до јуна 1917. и 7 енглеских санитетских бродова са свима рањеницима.

Савезно јавно мнење узбуђено тражи, да се злу стане на пут, што доведе к сазиву Међусавезничке конференцији, која утврђује следеће мере: прецизира линије циркулације бродова, патролирање линија, спровођење транспортних лађа, патролирање у ваздуху аеропланима и балонима везаним за велике лађе, организовање ескадрила гонилица за ништење непријатељских сумарена. Резултати предузетих мера показаше се у брзо и то велики, јер 800000 тона, који су дотле месечно потапани сведоше се за неколико месеци на половину, сем тога би уништено зато време и 66 немачких сумарена.

Операције у 1918. год. У почетку ове године енглески адмирал Вемис, који је сменио Целико-а, решава да уништи немачке сумаренске базе у Зебрицу и Остенди и пошто су припремљене сва модерна средства и напад био смишљено и прецизно организован, Енглеска флота успева у времену између 22. до 23. априла да очисти од непријатељских сумарена Зебриц, а између 9. и 10. маја Остенде.

КОЛОНИЈАЛНИ РАТ.

Того, немачку афричку колонију заузеше Енглеско-француске трупе од 7. до 28. августа 1914. год. готово без икаквог отпора.

Камерун, који је по пространству готово три пута већи него Енглеска би заузет од стране Савезника од августа 1914. па до фебруара 1916.; у њега продреше: са севера једна француска колона, са истока две француске колоне (генерал Емрих), са југа 2 француске и са запада 1 енглеска и 1 енглеско-француска колона; трупе су имале да се боре, не само са противником, који је био јак 2500 Немаца и 6000 урођеника, подпомогнутих са преко 40 армираних утврђења, већ и са веома тешким климатским тропским тешкоћама, грозницама, беспутним пределима и непреходним шумама. Северна колона после четворо-месечне опсаде заузе Гару. Десна источна колона крајем децембра 1914., заузе Берту-у и око половине јуна појављују се пред Јаундеом, где у ово време стиже и суседна лева колона; јужна колона у ово време заузела је Битам и Акоафим, а западна Енглеско-француска колона заузимље Диалу, Бареу и Едеу и појављују се такође пред Јаундеом; Енглеска колона сјединивши се са северном Француском колоном код Гару-е, наступила је са њом такође на Јаунде. 1. јануара 1916. Французи заузимљу Јаунде а остатак немачке посаде се повуче у Шпанску Гинеу (где бива разоружан); Камерун би потпуно заузет око половине фебруара.

Немачка Југо-западна Африка, која је три пута веће од Енглеске, би заузета у међувремено од августа 1914. до 12. јула 1915. Бурски генерал Бота, председник Јужно-Африканског савеза, на челу експедиционог енглеског кора, заузимље целу ову колонију и под називом Боталанд присаједињује је Јужно-Африканској савезној држави; при овоме бише заробљени бурски генерали Девет и Берген, који покушаше да дигну Трансвал и Оранж, ради кооперације са Немцима.

Немачка Источна Африка, која је два пута већа од француске, би поседнута већ крајем јануара 1917. год.; у овој колонији организоване немачке силе износиле су преко 40000 људи, од којих 12% Немаца, остало урођеници; немачком одбраном командује фон Летов-Форбек. Под командом енглеског генерала Смоца, удружене колоне: 1 енглеска (са севера), 3 белгијске (са запада), 1 енглеска и 1 савезно-африканска (са југо-запада), 1 португалска (са југа) и флота (са истока) предузеше око 1. марта 1916. год. офанзиву. После прелаза Килиманџара (6000 м) опсаде и заузећа Таборе, преласка језера Тангањике, заузећа Бизмаркбурга и са мора Дар-ес-Салама, колоне се све концентрисаше према Махенже, куда се беху повукле све противничке силе; у јануару би заузет и овај последњи отпорни пиво, а немачке трупе се растурише у разне правце, водећи од тада па до свршетка рата усамљену герилу.

Кианчау, ову колонију су Немци узели од Кине (1897) под најам за 99 година и ако по пространству износи свега 500 кв. кмтр. ипак с обзиром на њено пристаниште Тсингтао и многобројне комуникације, које бише спроведене за кратко време, она је служила као важна база за немачке флотне аспирације на Крајњем Истоку и економну експлоатацију северне Кине; 15. августа 1914. Јапан захтева да Немачка напусти ову колонију, а када то она неучини, Јапан објави рат и упути три своје ескадре, које у заједници са једном мањом енглеском ескадром блокираше пристаниште и у њему један део немачке флоте фон Шпе-а као и једну аустријску крстарицу; 21. новембра искрцаше се на копно једна и по јапанска дивизија и 1300 Енглеза, и поседоше Тсингтао а ускоро затим и целу колонију.

Колоније у Тихом океану: Немачку Нову Генеу, Бизмарково острво и Саломон-архипелаг (у пространству 250 кв. клм.) као и два острва Самоа поседоше Енглези, а Маршал, Каролинска и Маријанска острва Јапанци, у међувремену од августа до октобра 1914. год.

На овај начин заврши се велики светски рат 1914—1918. год., у коме су сви учасници поднели страховите жртве, јер Француска је изгубила 1370000 људи, што чини један човек на сваких 27 људи, Немачка 2000000 (1 на 35), Аустро-Угарска 1 000 00 (1 на 50), Русија 2500000 (1 на 107), Енглеска 870 000 (1 на 57), Италија 500 000 (1 на 78), Србија 369 000 (1 на 13), Румунија 200 000 (1 на 37), Америка 114000 (1 на 1000), Грчка 12000 (1 на 310), Португалија 9000 (1 на 600), Белгија 50000 (1 на 150), Бугарска 65 000 (1 на 75), Турска 325 000 (1 на 25). Рачунајући и Државе чија статистика овде није указана свега је пало 12 милиона људи; губитци због слабијег рађања и увећане смртности за време рата износе 28 милиона укупно дакле 40 милиона.

Епилог целога рата добио је завршну форму у Версаљском Уговору потписаном са Немачком 28. јуна 1919. год.; Сан Жерменском Уговора са Аустријом 10. септембра 1919. год.; Нејском Уговору са Бугарском 27. новембра 1919. год.; Тријанонском Уговору са Угарском 4. јуна 1920. и Севрском Уговору са Турском 10. августа 1920. год.

КРАЈ

SVETSKI RAT 1914—1918 GOD.

I. KRATAK ISTORIJSKI PREGLED DOGADJAJA OD NAŠEG DOLASKA U EVROPU DO DANAS.

Mi **Srbi, Hrvati i Slovenci**, govorimo od pamtiveka jednim istim jezikom, **jedan smo i isti narod** no sa tri imena.

Sastavni smo deo velike Slovenske Nacije, koja broji **160 miliona duša**, a koju sačinjavaju još **Rusi** (Veliko- Malo- i Belo-Rusi), **Cesi, Moravci, Slovaci**, Gornji i Donji **Lužički Srbi** (zvani Vendi), **Poljaci, Kasabi** i **Bugari**. Prepotopili su se i potpuno iščezli: Polabski Srbi (zvani Sorbi), Vilice, Veleti, Ljutice i Bodrice, koji su živeli u predelima izmedju Elbe i Odre u Severnoj Nemačkoj.

Od celokupnog broja, Slovena, **vere pravoslavne** su 125 miliona, (ovde se uračunavaju i Srbi), **katoličke 30 miliona** (ovde dolaze i Hrvati, Slovenci i mali broj Srba), **protestantske** 2 miliona i **muhamedanske** oko 1 miliona (ovde dolaze Srbi-Muslimani iz Bosne i mali deo Bugara).

Stabla smo indo-evropskog; počeli smo dolaziti iz Azije u Evropu još u I stoleću posle Hrista i već u IV stoleću smo bili naselili prostorije izmedju Azovskog i Crnog mora i Karpata, na obalama Odre, Elbe i Dnjestra, Galiciju i Panoniju.

Danasnje naše zemlje naselili smo krajem VI veka.

Interesantno je napomenuti, da u **Münchenskom rukopisu** (iz IX veka) piše, da su Srbi bili veliki i mnogobrojni narod i da su se po opštem tvrdjenju **svi Sloveni, u svom početku, Srbima zvali.**

Naš **narod** je po svome slovenskom mentalitetu, dobrodušan, miroljubiv, radan, inteligentan, do krajnosti častoljubiv, gostoljubiv i pravdoljubiv. Vredno je napomenuti da su, gotski istoričar **Jordanes** i vizantijski **Prokopios** (oba iz VI stoleća) još tada za naše pretke pisali da od pobedjenih naroda nisu oduzimali ni zemlje ni imanja ni poreze ni ucene; jednovremeno vele da medju plemenima nije postojala nikakva harmonija, živeli su u rasprama i borili se podvojeno.

I blagodareći našim **separatističkim osobinama** toga doba, nije ni čudo, sto su naša i ako jaka no nesložna plemena **postepeno potpala pod tudju vlast**, i to:

Slovenci, ne uspevši ni da obrazuju svoju državu, potpadoše prvo pod Avare, a zatim pod Franke, docnije Austro-Madžare, Turke, Francuze i na kraju opet Austro-Madžare sa promenljivim slobodama u domaćoj samoupravi, koje su im davali prema potrebi i prilikama njihovi gospodari i do svršetka svetskog rata nalazili su se pod tudjinskim igom.

Hrvati, koji u IX stoleću obrazovaše svoju Kneževinu pod Trpimirom u X veku Kraljevinu pod Tomislavom, već krajem XI veka, po smrti Zvonimirovoj, zbog nesloge svoje vlastele, potpadoše pod vlast madžarskog kralja Kolomana i od tada pa do svršetka svetskog rata bili su gotovo iste sudbine kao i Slovenci.

Srbi, koji u X. veku obrazovaše svoju kneževinu, od XII—XIV veka preživeše sjajnu epohu pod Nemanjićima, od kojih se najsilniji Car Dušan krunisa, kao Kralj Srba, Grka, Bugara i Arbanasa, izgubiše zbog nesloge svoje vlastele Carstvo, jer posle bitke na Kosovu Polju 28. juna 1389. god. podpadoše pod pet-sto letnji ropski turski jaram; za vreme ovog ropstva, **Srbi, naslednici rimsko-vizantijske kulture, nekada najprosvećeniji i najbogatiji narod na Balkanu**, biše i ekonomno i intelektualno, formalno iscrpljeni; **Turci**, kao divlje i surove azijatske horde, **oteli su od Srpskog naroda sve do gole duše**, uništili su kulturne i narodne tekovine, **poubijali su sve narodne prvake**, a povremeno su zalazili po narodu, **oduzimali roditeljima najzdraviju i najnapredniju** decu i odvodili ih u Aziju i vaspitavali ih u turskom duhu, formirajući od njih najstrašniju tursku vojsku—janičare.

I u ovom crnom dobu, koje je trajalo 500 godina, **gusle**, narodne junačke **pesme** i viteške borbe slobodne, srpske, Crne Gore, održavale su u Srpskom Narodu veru na bolje dane.

U proleće 1804. god., kada dodje duša u podgrlac, usled strahovitog janičarsko-dahijskog nasilja i pokolja, narodni genije **Vožd Karadjordje**, diže ustanak, koji bi krvavo ugušen tek u 1913. god., no stim da u proleće 1815. god. pod **Milošem Velikim** ponova plane. Upućenih 10.000 turskih nizama, da ustanak uguše i ceo kraj stave pod nož, potuče **jataganska legija Crnogorskih Uskoka**, koji priskočiše braći u pomoć; ovo jos većma podiže veru u uspeh i silu srpskog oružja, te ustanak po put stihije zatalasa mase izmučenog i poslednjim pokoljima ozlojedjenos naroda.

Za vreme **Miloša** Turci napustiše sela po Srbiji i povukoše se u gradove; za vreme **Mihajla** napustiše i gradove i predadoše i sam Beograd (1867); pod **Milanom** bi oslobodjen Niški, Pirotski, Leskovački i Vranjski okrug (1878); proglas Kraljevine (1882); a pod vladavinom **Petra Velikog Oslobodioca** i Vrhovnim Komandovanjem Njegovog sina **Aleksandra**, Srbi oslobodjavaju Staru Srbiju i Makedoniju (1912), tuku Bugare (1913) i u velikom Svetskom Ratu (1914—1918), uz oduševljenu bratsku potporu Hrvata i Slovenaca izvode veliko delo Oslobodjenja i Ujedinjenja našeg troimenog Naroda, stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, u kojoj žive **13 miliona stanovnika na 250.000 km²**.

Pisući o našem norodu i našoj zemlji Dr. Alexander Szana (Länder und Völkerkunde Jugoslaviens) veli: „Žilava gvozdena volja, nesalomljivi osećaj slobode, žarka ljubav prema domovini, granitna vera u sopstvenu silu, istinodemokratsko osećanje, koje ne podnosi apsolutizam ni jednog vladara, niti ijedne društvene klase, su vrline, koje u prkos svima nasiljima, intrigama i izdaji stvoriše na Balkanu jednu silu, kako u ekonomnom tako i u političkom smislu, silu, koja je pozvana da u životu Evrope igra veliku ulogu."

E da bi dao dobri Bog, da naš narod, pošto je posle tako dugih i krvavih naprezanja i iskušenja, sa malim izuzetkom, postigao svoje plemenske i etnografske ideale, da od sada **u jednom nizu mirnih godina nadoknadi izgubljeno** i postigne svoj ideal na ekonomnom, kulturnom i naučnom polju, te da zaista bude jedan ugledan član u evropskoj državnoj zajednici.

II. EVROPSKA POLITIKA I SLOVENSKO PITANJE.

Pitanje evropskog rata visilo je kao Damaklov mač nad glavom Evrope; **oslobodjenje centralnih i južnih Slovena ispod germanskog iga**, bio je problem, koji je bio sve akutniji u koliko je kultura i civilizacija Evrope napredovala, i saobraćaj medju evropskim narodima bio veći.

I ako su centralni i deo južnih Slovena, blagodareći samo svome i suviše **miroljubivom karakteru** i svojoj karakterističnoj **medjusobnoj podvojenosti** u davnoj prošlosti, izgubili svoju samostalnost i potpali pod igo Germana, ipak je pitanje o njihovom oslobodjenju neprestano odlagano samo stoga, što je **bauk o panslavizmu ili neoslavizmu** majstorski razduvan, i evropski narodi, na sramotu kulture i civilizacije, gledali su mirne savesti, kako se ti narodi s godine u godinu guše i dave u velikom germanskom moru; a blagodareći samo njihovoj urodjenoj jakoj otpornosti **proces asimiliranja** je išao vrlo sporo, jer i posle mnogobrojnih vekova, mi vidimo, da su Germani uspeli da potpuno progutaju samo nekoliko naših manjih plemena kao sto su Polapski Srbi i delimično Gornjo i Donjo Lužički Srbi.

Da je potreba slobodnog nezavisnog kulturnog razvitka slovenskih naroda postala neodoljiva, u dobu, kada se čak **divlja afrička plemena** dižu i bore za svoju nezavisnost sa svim je pojmljivo.

Ovako dugo ropstvo Slovena u srcu prosvećene i kulturne Evrope mogli su uslovljavati i omogućiti samo **suprotni politički odnosi evropskih sila**, koje su u njegovom rešavanju gledale poremećaj ravnoteže i mira, te su ga izbegavale, dokle je god bilo moguće, prezajući od rata, za koji se je unapred znalo da će biti veliki i krvav i da će morati stvoriti potpuno novu kartu Evrope.

No istorija gredi svojim tokom za rešenje svega pa i ovog pitanja. **Germani, koji su ga u davnoj prošlosti postavili**, prouzrokujući ga nasilnim zahvatom i podjarmljivanjem slovenskih zemalja i naroda, **doprineli su sami njegovom rešenju** — no razume se na svoju štetu, jer im je zahvat isto tako nasilnim putem otrgnut.

Posle uspešnih ratova 1864 (protivu Danske), 1866 (protivu Austrije) i 1870/71 (protivu Francuske), **Nemačka je postigla svoje narodno ujedinjenje**, no jednovremeno poslednjom svojom pobedom, nepravednim svojim aktom prema pobedjenoj Francuskoj (otimanje Elzasa i Lotaringije sa Metz-om i Strasburgom, kontribucijom od 5 milijarda franaka i paradom kroz Pariz nemačke vojske od 30.000, kao i samim aktom proglasa nemačkog ujedinjenja u Versaljskom zamku kod Pariza), **ona je stvorila nemoguće odnose sa svojim zapadnim susedom**, koji je od tada potpuno opravdano bio obuzet i živeo duhom revanša.

Nemačka sa svoje strane uložila je bila sve sile radi **snaženja** vojničkog, politčkog, industrijskog i ekonomnog, čemu su na prvom mestu mnogo doprinele dobro smišljene **reforme i organizacije u Upravnom i Socijalnom zakonodavstvu** — i rezultati su bili za kratko vreme sjajni. **Vojska**, a naročito **flota**, koja se osniva tek 1897. g., dostižu maksimum svoje sile i tehničke spreme; **u politici** Nemačka igra prvenstvenu ulogu, **u industriji**, vrlo veliki višak a

НАРОДНА И УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

u rasi, veliki priraštaj. Smišljenom trgovačkom taktikom zahvata sve više strana tržista na štetu ostalih država. Sve ovo uslovljava teritorijalno proširenje, kako za naseljavanje suficita stanovništva, tako i za dobijanje industriji nužnih sirovina i ona je, smišljenom kolonizatorskom politikom, izašiljanjem raznih privatnih trgovačkih misija i subveniranih društava (koji su neprestano pojačavani novim nemačkim kolonistima) počela oko 1884. god. naseljavati razne kolonije (Togo, Kamerun, Nemačka Nova Gineja, Nemačka Istočna Afrika i Nemačka Zapadna Afrika), a zatim je posle izvesnog broja godina, radi zaštite svojih podanika, posedala cele te oblasti uzimaljući ih potpuno pod svoju upravu.

1897. god. Nemačka poseda Kiau-tschau, 1899. g. Knez Bülow javno izjavljuje, da u slučaju novih teritorijalnih podela Nemačka mora dobiti svoj deo i iste godine ona dobija veći deo Samoa ostrva. 1905. g., čim se pojavi Marokanska kriza, Kaiser izjavljuje u Tangeru svoje simpatije za Sultana i na konferenciji u Algesirasu (1906. g.) zastupa njegova prava; 1911. g., kada Francuzi posedoše Fez, Nemačka demonstrira ratnim brodom u Agadir i uspeva da se zaključi Marokansko-Kongoški Ugovor, po kome ona dobija, kao rekompenzaciju, za francuski zahvat Maroka, jedan deo francuskog Konga, i prisajedinjuje ga Kamerunu.

U svojoj kolonizatorskoj politici ona je uspela da za nepunih 30 god. t. j. do početka svetskog rata raspolaže sa kolonijama koje su ukupno imale: blizu 3 miliona km² i 15½ miliona stanovnika (koje je razume se posle svršenog rata sve izgubila).

Jednovremeno sa ovim Nemačka potpomaže Austro-Ugarsku ekspanziju, smatrajući je kao filijalu svoje istočne politike. Pomoću srodničkih veza sa Ruskim Dvorom i ogromnog uticaja svojih ljudi, koje je vešto ubacila na najviše položaje u državnoj ruskoj upravi, ona je umela gotovo u svima vremenima da odstrani ruski interes za sudbinu podjarmljenih Slovena; pomoću rodbinskih i rasnih veza sa Rumunskim, Bugarskim, Crčkim i najzad Albanskim Vladarima (Princ Wied) ona teži da izoluje Srbiju kako bi na taj način omogućila Austriji njeno ekonomno i političko uništenje (pošto ista troši ogromne sume na propagandu protivu Srbije, eda bi u svoje vreme kompromitovanu i od sviju napuštenu zemlju, bez ikakvih zapleta mogla napasti i okupirati). Da bi se osigurao izlaz na Solun i Sredizemno more, pomaže Austriji da zaključi ugovor sa Turskom za vezu Bosanskih železnica sa jednom linijom uskog koloseka preko Mitrovice i Skoplja sa Solunom a jednovremeno vrši smišljenu kolonizaciju u Bosni. Paralelno sa ovim, a da bi u zgodnom momentu mogla vršiti pritisak na Englesku, stvara i održava sve tešnje veze sa Turskom, reorganizuje njenu vojsku (v. d. Goltz, 1919. g., L. v. Sanders 1913. g.), dobija koncesiju žel. linije Bagdad—Persijski zaliv i nebrojene druge industrijsko-ekonomne eksploatacije u Azijskoj Turskoj. Uspeva da odobrovolji Tursku, da za sumu od 54 miliona kruna pristane, da Austrija izvrši aneksiju Bosne i Hercegovine (1908. god.).

Na ovaj način Nemačka, sa svojom filijalom Austrougarskom, dostiže vrhunac svoje sile, no jednovremeno ugrožavajući svoje velike susede, i pored sve suprotnosti njihovih interesa, dovodi ih u savez protivu sebe, jer:

Francuska, ne gubeći iz vida izgubljeni Elzas-Lotaringiju, ugrožena u Marokanskom pitanju, dolažeći u sve tešnju borbu za osvajanje svetskog tržišta i ugrožena porastom nemačke vojne sile, videći pri tome neprestano povećavanje železničkih linija ka Luxemburgu i Belgiji, oseća svu težinu svoga položaja, užurbano preduzimlje vojne pripreme, i radi uvećanja vojnog sastava uvodi trogodišnji rok službe, što i suviše opterećuje njene finansije.

Engleska, koja u ogromnom uvećanju nemačke flote vidi svoju flotnu hegemoniju ugroženu, isto tako u izvodjenju Kielskog Kanala i proširenju pristanišnih uredjenja, ofanzivni smer iste; sem toga nemačka kolonizacija u Jugoistočnoj Africi je stalna ugroza zamišljenom sprovodjenju direktne železničke linije od Cap-a, krajnjeg afričkog juga, pa do Kaira, koji postaje čvor svih Evropskih, Afričkih i Azijskih medju-kontinentalnih komunikacija; posle zauzeća Egipta, snaženje Turske ugrožavalo je sferu njenih interesa na Persijskom zalivu i Crvenom moru — a medjutim Nemačka je sa izvesnim planom potpomagala Tursku vršeći jednovremeno njen ekonomni zahvat;

Rusija u zauzimanju Balkana i propasti Srbije videla je ugrožene rasne interese a sem toga i svoje davnašnje nade zauzimanje Carigrada i Dardanela (radi slobodnog izlaza u Sredizemno more). U pomaganju snaženja Turske, koja je bila stalni protivnik ruske politike na Istoku, osećala je Rusija takodje jedan akt neprijateljstva uperenog protivu sebe, jer pošto je ona sa Engleskom 1907. god. izvršila podelu interesnih sfera u Persiji pri čemu Rusija dobi sever, Engleska jugoistok, a jugozapad ostade neutralan, sa naročitim engleskim pravima na Persijskom zalivu to tursko-nemačka ekspanzija ugrožavaše rusku interesnu sferu u Jermenskoj i Tigrisu.

Sve ovo, učinilo je, da su označene tri Velike Sile u zaštitu svojih životnih interesa sklopile prijateljski sporazum, i da se je moglo sa sigurnošću računati da će rat sa ma kojom od njih povući i ostale.

Nemačka pak izgleda nije htela da gleda realnosti u oči, i u nadi da će sa jednom od njih moći posebno i uspešno da ratuje i da će onda ostalima diktovati svoju volju, nije imala u svom odnosu nužne obzire, a kako su sprema vojske i njeno brojno stanje kulminirali, a izdaci na vojsku dostigli takodje i svoj maksimum, to, da bi se sve opravdalo, ona nije prezala od rata, verujući, da su novi uspesi osigurani i da će oni još više doprineti njenoj moći a kako se je reforma u naoružanju Rusije imala da završi tek 1917. god. ona, do zuba naoružana, nalazila je, da je momenat za ma kakvo razračunavanje sa Rusijom najpovoljniji, pre njenog potpunog naoružanja te, ne samo sto nije ništa preduzela da rat spreči, već je podržavanjem Austrije, doprinela njegovoj objavi.

III. ISTORIJA SRPSKO-AUSTRIJSKOG KONFLIKTA.

Austrija je u srednjem veku bila najmoćnija evropska država; njena vlast se je prostirala sem na sadanje nemačke države povremeno i na Elzas-Lotaringiju, Švajcarsku, Gornju Italiju, Niske Zemlje (Belgija, Holandija i Luxemburg), Spaniju, deo Poljske, Češku, Moravsku, Slovačku, Galiciju, Madžarsku, Transilvaniju, Hrvatsku, Kranjsku, Korušku i Dalmaciju.

U 1521. god. ona se odriče direktne uprave u Španiji, 1648 god. ustupa Elzas-Lotaringiju Francuskoj, u revolucionim ratovima (1797) gubi Lombardiju i Niske Zemlje, 1806. g. odriče se Nemačkih Carskih prava, u ratu sa Napoleonom gubi Donju Austriju, Tirol, Veneciju i Dalmaciju, koje po porazu Napoleonovom (1814. g.) ponovo vraća; Revolucioni ustanak 1848. god. u Milanu i Veneciji (za dobijanje liberalnih reformi), ugušuje Radecki (borbom kod Kustoce) a ustanak u Pragu knez Windischgraetz; Košutov ustanak (za nezavisnost Madžarske) ugušuje 1849. g. pomoću Jugoslovena i Rusa; u borbama za oslobodjenje i ujedinjenje Italije 1859. god., potučena od udruženih Italijana i Francuza (kod Magente i Solferina), gubi Magentu, Toskanu, Parmu Modenu i svu Lombardiju; u savezu sa Pruskom osvaja 1863/4. g. Schleswig-Holstein od Danske, ali zbog nesuglasica u podeli i upravi istog, dolazi sa Pruskom do rata 1866. g., koji se svršava njenim potpunim i dvojnim porazom i to, kod Sadove na Königgrätz-u u Češkoj i kod Langensalza u z. Nemačkoj; kao posledica ovoga bilo je ustupanje vladavine nad južnom i jugozapadnom Nemačkom Pruskoj, a sem toga morade se odreći Venecije u korist Italije; 1867. g. obrazuje sa Ugarskom dualizam i njen Car postaje jednovremeno i Ugarski Kralj.

Od ovoga doba izbačena iz Nemačke i Italije, celokupna njena politika okreće se k jugu i u svemu podaje direktivama, koje joj se daju iz Nemačke. Izgubivši Veneciju i zapadnu obalu Jadrana, a imajući u Dalmatinskom primorju i suviše slabo zaledje za svoju flotnu politiku, ona je po svaku cenu imala da zauzme Bosnu i Hercegovinu a docnije, u koliko su više rasle nemačke aspiracije za zahvat novih kolonija i tržišta, i Nemačka više osećala potrebu da drži Englesku u šahu, ugrožavajući njenoj najosetljivijoj komunikaciji sa Indijom (preko Crvenog mora, Kaira i Sredizemnog mora) i njenim zahvatima na Persijskom Zalivu i u Mesopotamiji, u toliko se je jasnije ispoljavala potreba austrijskog zahvata Balkana i zauzimanja Soluna i Carigrada. Ovo je pak išlo na štetu ruskih aspiracija, i Rusi su morali iz napred navedenih razloga, sprečiti njegovo izvodjenje, u toliko pre, što su zahvat Carigrada, Bosfora i Dardanela i izlazak na Sredizemno more smatrali kao životno pitanje i cilj, koji je postavila još Ekatarina Velika.

Engleska, podjednako ceneći opasnost od strane Rusije, kao i od Germanske Austrije, zastupala je gledište što dužeg održavanja Turske na Balkanu, odlučno se odupirući zahvatu ili širenju uticaja, ma koje od pomenutih dveju sila.

Videći i sami da zahvat ne mogu jedna drugoj odobriti, Rusija i Austrija 1872. god. zaključe dogovor, da bar zajednički brane i podržavaju postojeće stanje.

Medjutim život hrišćana pod upravom Turske bio je nesnostan, njihov lelek parao je srca susedne slobodne braće i rat izmedju Turske i Balkanskih država bio je neizbežan; ustanak u Hercegovini 1875. g. bio je samo preteča rata.

Da nebi bili stavljeni pred svršenim činom, koji bi bio neprijatan i štetan jednoj ili drugoj Velikoj Sili, vladari Rusije i Austrije sastaju se odmah posle objave rata 1876. g. u Reichstadt-u i regulišu svoje odnose na slučaj uspeha ili poraza Srbije i Crne Gore; u prvom slučaju, poslednje bi imale da se u nekoliko prošire na Drini, Limu i Hercegovini, no tako da ih Sandžak i dalje deli, u drugom slučaju imalo bi da se vaspostavi predratno stanje. Austrija bi imala da dobije kao rekompenzaciju srpsko crnogorskog zahvata, Bosnu i Herzegovinu, a Rusija Besarabiju (oduzetu joj posle Krimske vojne na Pariskoj konferenciji 1856. god.) kao i neka proširenja u Azijskoj Turskoj. Bugarska, Rumelija i Albanija imale su postati autonomne, Grčka da dobije Tesaliju i Krit, a Carigrad da postane slobodan grad.

Osećajući da će Srbija i Crna Gora rat izgubiti, i potrebu da se i sama umeša, Rusija poziva Austriju da zarate sa Turskom, i to da Austrija zauzme Bosnu i Hercegovinu a Rusija Bugarsku. Kako je ovo bilo u suprotnosti sa Parisko-Krimskom odlukom, po kojoj je Turskoj zagarantovan integritet i Crno-morska obala neutralizovana, to Austrija početkom 1877. g. zaključi sa

Rusijom samo ugovor o neutralnosti, no sa pravom da može zauzeti Bosnu i Hercegovinu; ovaj ugovor je i bio razlog da je Austro-Ugarska odbila predlog Engleske, da Rusiju zaustave u toku samoga rata sa Turskom.

Posle duge i krvave opsade Plevne, gde je pomogoše i Rumuni, i posle pobede na Šipki i Rozaliti, Rusija primora Turke da zaključe primirje u Jedrenima i usvoje izdiktirane im uslove mira u San Stefanu 3. marta 1878. god.

Videći jasnu tendenciju Rusije, da **ogromnim granicama nove Bugarske, stvara jednu rusku guberniju na Balkanu**, radi osiguranja zahvata Carigrada i moreuzina, i videći na taj način ugroženu glavnu **germansko-austrijsku liniju Berlin—Beograd—Sofija—Carigrad—Bagdad—Persijski zaliv**, Austrija, i ako joj je dato pravo okupacije Bosne i Hercegovine, plaši se od ruskih smerova i traži konferenciju za **reviziju San-Stefanskog ugovora**, što je bilo potencirano i **našim protestom**, zbog davanja Bugarskoj, ne samo bezsporno čisto srpskih teritorija, koje su pod Turcima, već i onih oblasti koje smo krvlju oslobodili u toku toga samoga rata. Na **Potsdamskoj konferenciji**, koja je ovome posledovala, San-Stefanski ugovor je anuliran, **mi smo dobili nova 4 okruga** (Niški, Vranjski, Leskovački i Pirotski), **državnu i crkvenu samostalnost, Bugarska** se prostire do Balkana, postaje vazalna Kneževina sa izbornim Knezom; **Rumelija** dobija turskog guvernera i autonomiju; **Austrija Bosnu i Herzegovinu na tridesetogodišnju vladavinu**, radi uvodjenja reda, a zatim da je opet preda Turskoj; dozvoljeno joj je da **u Sandžaku** drži garnizone i sprovodi nužne joj putove; **Crna Gora** da se pusti na Jadransko more i da dobije Barsko pristanište.

Od ovog momenta Austrija postaje **Balkanska** sila i sve svoje sile upire da osnaži svoj uticaj, kako bi lakše izvršila prodiranje kroz Sandžak za Solun i preko Srbije i Bugarske za Carigrad.

1879. g. Austrija uspeva da, protivno ruskim željama, **Bugari izaberu za kneza Alexandra Battenberga** a ne jednoga ruskog kneza; no kada ovaj rukovodjen ipak ruskom politikom **organizuje ustanak u Rumeliji i ulazi sa vojskom u Plovdiv**, koga mu predaje dotadanji guverner Gavril Paša, gotovo bez otpora, i proglašuje **prisajedinjenje Rumelije Bugarskoj**, tada, a da se nebi otvoreno zamerila Rusiji, pošto **Turska ne reagira** zbog ovog otudjivanja njene teritorije, ona **nagovara Kralja Milana, da on napadne Bugare** i spreči prisajedinjenje, koje je kvarilo dotadanju ravnotežu sila. **On pak brz i plahovit naredjuje mobilizaciju, ne čeka njeno potpuno izvodjenje, već samo sa prvim pozivom, sa vojskom od nepunih 60.000 ljudi, podeljenih na dva fronta (Sofijski i Timočki), udara na Bugarsku**, i dok se severna vojska uspešno kreće i zauzimlje Kulu i Belogradžik, južna vojska zauzimlje Dragoman i stiže pred Slivnicu.

Kada se uzme u obzir, da je osamnajest godina pre toga **Knez Mihajlo sa bugarskim poglavarima i emigrantima** zaključio bio **dogovor o oslobodjenju Bugarske i njenom ujedinjenju sa Srbijom**, da su **bukvari i prosvetne školske knjige za bugarski narod štampane u Beogradu u Državnoj Štampariji**, da je bila u našem narodu razvijena jedna velika patriotska propaganda za oslobodjenje braće Srba i Bugara od turskog ropstva, onda nije ni čudo, što naša vojska, u kojoj se je svako pitao: „Zar na braću Bugare?" i osećao duševnu depresiju, što ne pomaže već odmaže oslobodjenje Krsta od Nekrsta, da naša vojska nije imala niti volje niti elana, da ratuje, te nije ni čudo, da kada su Bugari, videći tursku **neaktivnost sa velikom vojskom, koju su ruski djenerali bili spremili za borbu sa Turskom**, i prebacivši je većim delom protivu Srba, **uspeli da naše nastupanje zaustave**, i blagodareći onda još slabo organizovanoj saobraćajnoj službi, zbog **izvesne pometnje** u našoj Vrhovnoj Komandi, izazvane netačnim izveštajima, **primorali našu vojsku na povlačenje**, i to do samog Pirota, gde je ona, tek tada, videći da počinje da gubi svoju rodnu grudu, počela da daje krvave otpore.

Austrija, videći Kralja Milana u teškom položaju, a imajući prema njemu obavezu iz famozne Tajne Konvencije, koju je on 1881. god. radi zaštite svoje dinastije, a protiv interesa svoga naroda bio zaključio, stavlja ultimatum da se rat odmah prekine.

Bugari zavedeni i rukovodjeni neprijateljima Slovena, u pasivnom držanju našeg naroda, u mesto saosećanja vide slabost, koriste ovu grešku Kralja Milana i trube na sve strane, čak unose i čitave pasuse po svojim narodno-vaspitnim knjigama, kako su neobučeni i slabo opremljeni bugarski novobranci, tukli stare srpske veterane, a nedoučeni mladi oficiri tukli oprobane i iskusne srpske generale. — **No ova njihova razduvana zabluda postala je za njih fatalnim miražom, jer pri prvom oružanom susretu sa Srbima na Bregalnici, i ako su bili i brojno nadmoćniji i u daleko povoljnijem strategijskom obuhvatu, oni su bili potučeni isto onako, kao i za vreme Dušanovo na Velbuždu.**

No eho slivničke **nazovi pobede** bilo je za nas vrlo nepovoljno jer je štetno uticalo na naše ljude koji su se nalazili pod Turcima. Bugarska je tada **veća prostorno i brojno, a prividno i vojnički jača, potpomognuta više od Rusa i Egzarhije, tolerirana bolje od Turaka** (jer imaju i svoje vladike i svoje skole, a srpske knjige u to doba bile su zabranjene i mi nismo imali ni jednog vladiku niti školu) **davala je više nada na brže oslobodjenje i zaštitu, nego Srbija, koju** razdiru dinastijske i partijske razmirice, — sem toga **Bugari, osećajući da će u daljem snaženju Srbije, broj slobodnih Srba, koji je u to doba bio manji od slobodnih Bugara, rasti priraštajem iz oslobodjavajućih oblasti** i da će se uskoro naći u jednoj mnogostrukoj manjini, razvili su sve svoje sile da **što veći deo Makedonije ugrabe pre našeg nacionalnog ujedinjenja**, a ovo u toliko pre što je tamošnjem hrišćanskom životu bilo gotovo svejedno, dali će ga osloboditi Srbi ili Bugari, **glavno mu je bilo samo da se što pre oslobodi turskog zuluma** — u toliko pre, što su mu i po religiji i po jezičnom dijalektu bili gotovo podjednako bliski i Srbi i Bugari, a nacionalno osećanje bilo je dugogodišnjim ropstvom, i ako u srcu Dušanovog Carstva, i suviše otupilo. Turci pak, trvenje izmedju Srba, Bugara i Grka gledali su sa blagovoljenjem, jer za njih je bilo u toliko bolje u koliko se „djauri" medjusobno više kolju.

Pošto je ruskim uticajem **Knez Battemberg** zbačen, to je opet austrijskim zauzimanjem doveden na bugarski presto **Ferdinand Koburg, nemački prinz a austrijski oficir**. Ova okolnost je sada još više pogoršala naš položaj u Makedoniji, jer sada Austrija, koja uživa jak uticaj kod Turske, pomaže daleko više Bugare no do sada.

Da bi parirali rad Bugara, mi uspevamo da dobijemo **u Skoplju i Prizrenu dve vladike** i kada smo otvorili **srpske škole u Kosovskom, Skopskom i Solunskom vilajetu**, naš uticaj u narodu počeo je veoma da se oseća, a Bugari videći da svakim danom sve više gube i da se na kulturno-nacionalnom polju sa nama ne mogu nositi, pribegavaju skrivenoj četničkoj akciji „kami i martinci".

Da bi se popravilo stanje hrišćana, Rusija i Austrija izradile su **reformni program u Mürtzstegu** i Turska, i ako ga je u početku odbila, ipak ga krajem 1903. g. odobrava i uvodi **pod rukovodstvom Italije reformnu Makedonsku žandarmeriju** sastavljenu od oficira Velikih Sila; u Skoplju i prema našoj granici bili su austrijski oficiri, što je našem nacionalnom radu i četničkoj akciji, kojom smo, i mi i Grci, Bugarima reagirali, nanelo velike štete, jer su oni udruženi sa Bugarima i Turcima ometali svaki naš rad i sprečavali svaki pokret. — Ovo je još većma bilo potencirano „Carinskim ratom" Srbije sa Austrijom, koji je izbio 1906. god.

Osećajući da jugoslovenska ideja zauzimlje sve više maha, Austrija se nosi mišlju da uguši slobodnu Srbiju i da onda uvede **trijalizam** u svojoj Državnoj upravi. Da bi ovo lakše izvela, ona stupa u pregovore sa Turskom, da joj dozvoli, da sprovede **železničku liniju kroz Sandžak**, i da na taj način veže Bosanske železnice sa Solunom. Ceneći vojnički značaj te austrijske težnje, Srbija odnah traži kao rekompenzaciju **sprovodjenje Jadranske železnice** za vezu sa morem i Rusijom; **Rusija i Engleska traže sprovodjenje reformi**; u ovo vreme **Arbanasi su u ustanku** protiv centralne vlasti, jednovremeno **besni velika četnička akcija**.

Sve se je u ovo doba okomilo na slabu Tursku Upravu, koja je srljala u propast — radi njenog spasa, a u strahu od **„smrtnog udara"**, koji su Turskoj pripremile na sastanku u Revalu 9. i 10. juna 1908. g. Engleska i Rusija, a sa njihovim **reformnim programom**, koji je bio bezobziran u predstojećoj **podeli Turske**, izbila je i **Mladoturska Revolucija**, koja je imala karakter zapadno evropske demokratije, dajući ravnopravnost svima. Car Abdul Hamid dao je **državi ustav**. Pitanje o sandžačkoj železnici reformama, žandarmeriji, sve je otišlo u zaborav, a četničke organizacije se, kao izlišne, raspuštaju. 1919. g. **kontrarevolucija** ne uspeva da obori režim, no Abdul Hamid, zbog učešća biva zbačen i interniran u Solunu, a na njegovo mesto doveden njegov brat Muhamed V.

Austrija, uplašena od mladoturske reorganizacije i prividne stabilizacije, **rešava da izvrši aneksiju**. Sporazumevši se sa Rusijom i Italijom u Buhlavi 5. oktobra 1908. g. **izvršava aneksiju**; istog dana **Bugarska zbacuje Tursko vazalstvo i proglašuje Kraljevinu. Turska** se protivi, no **za sumu od 54 miliona kruna** odobrava aneksiju. **Srbija ogorčeno protestvuje**, Austrija smatra zgodan momenat da napadne i uništi Srbiju, ali joj ne odobravaju Velike Sile, i ona se zadovoljava **iznudjenom od Srbije izjavom** „da aneksijom srpska prava nisu povredjena, da će prestati sa protestima i opozicijom i da će promeniti pravac politike prema Austriji." Srbija je pod pritiskom Velikih Sila morala ovo da ispuni.

Da bi Srbiju pokazala u očima sveta kao zemlju nemira, zavera, revolucija i ubistava, za koju je propagandu trošila velike sume, i na taj način lakse dobila mandat da je okupira, Austrija je stvorila i **dva veleizdajnička procesa** i to od marta do decembra 1909. g. **Fridjungov-bečki, a u maju, 1919. g. Nastićev-zagrebački proces**, koji se oba svršavaju njenim javnim blamažom. **Arnautski ustanak** u leto 1909. g. zauzeo je velike razmere; poslane vojske sa Džavid i Turgut Pašom ne uspevaju da ga uguše, već se on sve više razvija u 1910. i 1911. g., i tek kada na kraju Velike Sile vrše presiju na Crnu Goru, uspeva se likvidiranje istog.

Za vreme aneksione krize **Krit se je odmetnuo od Turske** i objavio prisajedinjenje sa Grčkom, no Turci, uspevaju da ga ipak održe. Nemačka, da bi pomogla i više obvezala Tursku, šalje 1909. god. **v.d. Golza** radi reorganizacije turske vojske. 1911. g. **Turska vodi neuspešan rat sa Italijom u Tripolisu**. Sve ovo kao i okolnost da mladoturski režim vodi jednu **pan-islamsku nacionalnu politiku**, bezobzirnu u muhamediziranju stanovništva, dovelo je Balkanske države do odluke da medjusobno obrazuju **Balkanski savez** i izvrše deobu Evropske Turske. Rusija je ovaj savez po gotovu i sazdala, jer **Srbiji** je pretila

Austrija, a jednovremeno za nju je izlaz na more bio ekonomno životno pitanje; Bugarskoj je pretila Rumunija, koja je imala tajnu konvenciju sa Austrijom, sem toga i njoj i Grčkoj (Krit) preti opasnost od snaženja Turske, a svima se sve više izmiče mogućnost da oslobode podjarmljenu braću; 29. februara 1912. g. potpisan je izmedju nas i Bugara ugovor o savezu, u maju izmedju Bugarske i Grčke, a mi i Crna Gora smo sa Grčkom potpisali samo sporazum za zajedničku akciju. Crna Gora je objavila rat 8. oktobra 1912. g.; Srbija postavila istog dana ultimatum a 13. oktobra objavila rat.

Da bi parirala očigledne namere Srbijine i eventualan uspeh, Austrija sa Italijom na nekoliko dana po objavi rata zaključuju u San Rossiore sporazum o autonomiji Albanije, a kojim se je Srbiji sprečavao izlaz na more.

Potpuno naoružana i finansijski jaka, sa neopisanim oduševljenjem, krenula je srpska vojska u Sveti Rat za oslobodjenje, i u neodoljivom naletu u velikoj bitci na Kumanovu i Bitolju potukla tursku vojsku i oslobodila za nepun mesec dana svu Staru Srbiju i Makedoniju; do 16. novembra zauzimlje Lješ i Drač, svu severnu Albaniju, dolazi pred Skadar, koga Esad Paša, posle duge i uporne odbrane, najzad predaje Crnoj Gori, no ipak po svršetku rata Konferencija Ambasadora, po upornom zahtevu Austrije, Italije i Nemačke, odbila je Srbiju i Crnu Goru od Albanije, sa obavezom da će se Srbiji odobriti ekonomni izlaz (San Giovanni) a Crnoj Gori finansijska pomoć. Jednovremeno sa opsadom Skadra, vršena je i obsada Jedrena.

Za vreme pomenutih pregovora, a da bi izazvala Srbiju i napala je, Austrija razduva izmišljenu aferu o uvredi njenog konsula Prohaske iz Mitrovice; kada ovo nije uspelo, onda nagovara Bugare, da u spornom pitanju o podeli Makedonije ne popuštaju i ne prime arbitražu Ruskog Cara, već da nas napadnu; spor izmedju nas i Bugara, bio je u tome, što su se Bugari za kooperaciju u oslobodjenju Makedonije, koje je jedino i bilo našim ugovorom predvidjeno, obavezali, da nam upute 100.000 vojnika, u mesto toga oni, odmah po objavi rata, izjavljuju, da ovu vojsku ne mogu poslati, već upućuju jednu slabu diviziju (Rilsku), koja se fiktivno vodi pod komandom naše II. armije, a u stvari ona izvršava samo političko-okupaciona naredjena svoje Vrhovne Komande i poseda teritoriju, koju smo mi oslobadjali; a za to vreme Bugarska, sa glavnom svojom silom, oslobodjava Trakiju i dvojno uveličava bugarsku teritoriju; ne mogući da zauzme sama svojim silama Jedrene, ona od nas još trazi pomoć i mi joj upućujemo u pomoć II. armiju (50.000 ljudi) i svu tešku artileriju.

Prema tome, jasno je da Bugarska, ne ispunivši obaveze predvidjene ugovorom i ne davši ni jednu žrtvu za oslobodjenje Makedonije, gubila je i pravo na sve one koristi, koje je ugovor predvidjao, a sem toga pošiljkom vojske na Jedrene mi smo izvršili jednu preko-ugovornu operaciju, koja nam je davala pravo na izvesne rekompenzacije, ovo u toliko pre, što nije predvidjao ogromno širenje Bugarske u Trakiji, za koje su naše pobede u Makedoniji bile od presudnog značaja, a što je iz osnove menjalo odnos naših sila. I sada, u mesto kao i mi, da prime bezuslovno arbitražu Rusije, što je bilo predvidjeno i ugovorom za slučaj nesporazuma, oni nas iznenada napadaju 30. juna 1913. g. U krvavoj bitci na Bregalnici, koja je trajala ravno mesec dana, oni su i ako brojno jači i u povoljnijem strategijskom obuhvatnom položaju, bili do noge potučeni, a da bi im razočarenje bilo što veće, Turci su iskoristili ovaj momenat bugarskog poraza i ponovo zauzeli Jedrene, Kirkilise i dobar deo Trakije; Grci, koji su takodje bili napadnuti, zauzeli su dobar deo Makedonije, a izazvana Rumunija, sa vojskom prelazi Dunav i ne nailazeći nikakav otpor zaustavlja svoj marš za Sofiju; na Bukureškoj konferenciji, koja je izvršila rekapitulaciju balkanskog rata, i pored svega zauzimanja Austrije, Bugarska je izgubila Dobrudžu u korist Rumunije, a Makedonija bi podeljena izmedju Srbije i Grčke. Isto onako kako je na Bukureškoj konferenciji radila protivu nas, isto tako je Austrija radila i na revizionoj Londonskoj konferenciji za odredjivanje granica nove Albanske države. U jesen 1913. god. izbija Albanska pobuna i njihov napad na našu teritoriju; mi ga odbijamo posedajući strategijske granične tačke. U ovo doba spada dolazak nemačke reformatorske misije Liman von Sanders-a u Carigrad, što izaziva intervenciju sila sporazuma; 7. marta 1914. g. dolazak princa Wied-a na Albanski presto, u maju on se spasava na jednoj italijanskoj ladji od nacionalnih ustanika a u septembru iste godine napušta zemlju, da se više u nju ne povrati.

Balkanski ratovi podigli su visoko ugled Srbije, a kod potištene braće u granicama Austro-Ugarske zasvetlela je nada na oslobodjenje jače nego ikada, i dok se u Srbiji skupljaju kongresi jugoslovenskih književnika i konferencije kulturnih i nacionalnih radenika, dotle značaj srpsko-hrvatske koalicije narodnih poslanika iz Hrvatske, Slavonije i Dalmacije ima sve veći uticaj a paralelno sa ovim počinje po svima slovenskim mestima naglo otvaranje omladinskih nacionalnih organizacija. I ako je sve ovo bio rezultat opšte narodnog osećanja i poleta, koje se nije moglo ugušiti nikakvom akcijom ni zvanične Austrije, ni zvanične Srbije, ipak Austrija osećajući da je propustila dva pogodna momenta da nas napadne (aneksionu krizu i našu borbu sa Bugarima), tražila je sada i morala naći ma kakav povod da nas napadne i uništi, jer je za nju bilo u pitanju biti ili ne biti, a sem toga veliki novčani izdaci činjeni zbog delimične mobilizacije za vreme aneksione krize i balkanskog rata trebali su se opravdati i pokriti; u spremanju da nas napadne, slučaj joj je povod servirao.

U leto 1914. g. Austro-Ugarska izvodi manevre u Bosni sa manevarskom predpostavkom rat sa Srbijom i na terenu prema Srbiji. Da bi nacionalno osećanje najčistijeg srpskog naroda u Bosni još više unizio, Franz Ferdinand dolazi u Sarajevo, da na sam Vidovdan, 28. juna, drži revi austro-ugarskim trupama i to na najsvetiji praznik Srbinove žalosti, dan koga je Srbin, nekada, pre 500 godina, izgubio svoje Carstvo na Kosovu, dan, koga se tamo preko Drine u slobodnoj Srpskoj Kraljevini, po svima crkvama drže crkveni parastosi i smotra srpske slobodne vojske — tog dana Franz Ferdinand, ignorišući najsvetije narodno osećanje, u srcu srbinovom, u Sarajevu, svojim prezirućim gospodarskim stavom ukazuje svu bedu narodnog ropskog položaja.

Da su hiljade srpskih srca krvavile od uvredjenog nacionalnog častoljublja, i da će se naći neko, kod koga će planuti varnica osvete i prezrevši smrt, odati oduške svome nacionalnom gnjevu, i ubiti mrskog nasilnika, moglo se je bez dubokog razmišljanja pretpostaviti, jer je u to doba, kada se je saznalo o manevrima i odlasku Franza Ferdinanda u Sarajevo čak i najprostiji seljak iz Kraljevine Srbije, osećajući strahoviti i bez-zaštitni položaj ratovima iscrpljene svoje otadžbine, obuzet rasnim saosećanjem i predosećanjem, svestan komplikacija i strašne opasnosti koja preti Srbiji od Austrije sa zebnjom i brižno izgovarao „ubiće ga, Boga mi"!

Da je Kraljevska Vlada, da je ceo narod iz Kraljevine Srbije u to doba bio protiv ma kakvih zapleta i ratnih komplikacija, očigledno je svakome, jer narod, koji je 1912. i 1913. g. izdržao dva teška rata i jednu kolernu epidemiju i odbio Albanski napad, bio je iscrpljen i materijalno, fizički i finansijski, bio je bez oružja, orudja i municije, osećao se je potpuno nesposoban za rat, ma sa kime, a najmanje sa jednom velikom i odmornom silom, koja je do zuba bila naoružana i u svakom pogledu spremna. No sudbina je htela da bude drukčije i kada bomba jednog narodnog osvetnika — Čabrinovića — nije oborila mrskog nasilnika, onda je to učinila revolverska kugla njegovog druga — Gavrila Principa — i Franz Ferdinand je bio ubijen (pukim slučajem od iste kugle i njegova supruga).

I ako su atentatori bili iz samog Sarajeva i atentat izvršen na austro-ugarskoj teritoriji i pred očima austro-ugarske policije i ako su atentatori austro-ugarski podanici, i ako je samom austrijskom istragom utvrdjeno da Vlada i narod iz Kraljevine Srbije sa njime ne stoji ni u kakvoj vezi, ipak je ovaj slučaj trebao da se iskoristi protiv Srbije i ona napadne i okupira, jer srpski narod je kriv što je živ.

Na sednici održanoj u Beču 2. jula 1914. g. pod predsedništvom grafa Berchtolda, a kojoj su prisustvovali graf Stürgkh, graf Tisza, ministri Billinsky i Krobatin, v. Hetzendorf i admiral Keil, doneta je odluka, da se Srbiji objavi rat a Velike Sile obaveste, da on neće biti ni osvajački ni aneksioni, no izvesne korekture granice ili smanjenje granica Srbije u korist neke druge države nisu isključene, isto tako, da će okupacija biti prelazna. Da bi pak rat bio objavljen, trebao je Srbiji biti dan takav ultimatum, koji ona ne bi mogla primiti, te je na toj sednici i redigovan tekst ultimatuma, koji je 25. jula predao našoj vladi austro-ugarski poslanik u Beogradu baron Giesl.

Ovaj ultimatum je jedinstven po svojoj bezobzirnosti i nasilničkom omalovažavanju, jer zahteva, da naša Vlada bezuslovno i bez izmene objavi poslati joj tekst izjave, da je ona, da su srpski oficiri i činovnici, srpske prosvetne i nacionalne organizacije, svi oni saučesnici u izvodjenju Sarajevskog zločina, osem toga, da zabrani sve publikacije, koje bi ma u čemu neprijatno tangirale Austro-Ugarsku, da se raspuste sve nacionalne organizacije, unište i zabrane sve knjige, koje bi ma u čemu nepovoljno tangirale njene interese, da se iz vojske i državne službe otpuste Austriji neprijatni oficiri i državni činovnici, koje bi ona naknadno imenovala, a kao kulminacija svega traži da ona, Austrija, drži stalno u Srbiji svoje državne organe, radi ugušivanja prevratničkih pokreta protivu njenog teritorijalnog integriteta, drugim rečima da Srbija kapitulira na svagda sa svojom nezavisnošću. Odgovor je tražen za 24. sata.

Teškog srca, sa strašnim duševnim revoltom, Srpska Vlada vrši prinudnu kapitulaciju i daje izjavu da će ispuniti sva trebovanja, sem poslednjeg, koje negira državno dostojanstvo i nezavisnost Kraljevine, no da bi i po ovoj tački umirila Austro-Ugarsku, ona izjavljuje, da je voljna da se pokori rešenju Medjunarodnog Suda u Hagu ili Velikih Sila, kojima bi se ovaj spor imao da preda na obavezno rešenje. Odgovor je predat na vreme.

Austrija rešena da Srbiju uništi, opoziva svoga Poslanika i radiogramom od 28. jula 1914. g. nam objavljuje rat, navodeći da joj naša Vlada nije dala povoljan odgovor i da je prinudjena, da silom oružja zaštiti svoja prava i svoje interese; avizo za mobilizaciju ona je bila već izdala 21. jula.

I u ovom strašnom i očajnom času, po srpskom narodu od usta do usta postavljalo se je jedno pitanje: „šta će reći Rusi?" — I plemeniti naš veliki ruski brat odgovorio je na to svojim carskim telegramom od 27. jula: „Dokle god bude i najmanje nade, da se izbegne prolivanje krvi, svi moji napori težiće tome cilju. Ako pak ne uspemo, u prkos naše najiskrenije želje neka Vaše Veličanstvo bude uvereno, da ni u tom slučaju Rusija neće napustiti Srbiju". I. srpski narod saznavši da neće biti sam, a svestan da je u pitanju ne

samo njegovo biti ili ne biti, već i sudbina sve njegove pod Austrijom podjarmljene braće, hvata se oružja sa čvrstom i jedinom odlukom **pobeda ili smrt.**

Svi pokušaji engleski i francuski, da se austrijski uslovi ublaže, ostali su bez uspeha, jer **Nemačka uporno zastupa gledište da Austriji treba ostaviti odrešene ruke u pogledu rešenja spora sa Srbijom.** 26. jula engleski poslanik u Berlinu predlaže konferenciju Engleske, Nemačke, Francuske i Italije u Londonu, da se sporno pitanje reši, ali Nemačka ponovo odbija mešanje u ovaj spor, a kada Rusija 29. jula naredjuje mobilizaciju 4 pogranična vojna okruga prema Austriji, Edward Grey, radi umirenja javnog mnjenja, izjavljuje, **da se i u slučaju okupacije Beograda, može uspešno posredovati,** a jednovremeno **poziva Nemačku, da ona sama ukaže put za mirnu likvidaciju ovog spora;** Nemačka ostavlja Velike Sile bez odgovora do 31. jula, kada **Austrija,** koja je zbog objave rata Srbiji naredila delimičnu mobilizaciju, kao odgovor na rusku delimičnu mobilizaciju, **naredjuje svoju opštu mobilizaciju; Rusija** na ovo odgovara istoga dana takodje **opštom mobilizacijom,** jer joj je sada jasno, da su Nemačka i Austro-Ugarska rešene da vode rat; **Nemačka,** koja je već kao odgovor na rusku mobilizaciju, **naredila pripremnu mobilizaciju** (Kriegsgefahrzustand), stavlja **Rusiji istoga dana ultimatum,** da u roku od 12 sati obustavi mobilizaciju u protivnom objaviće rat, a kada Rusija na ovaj drski ultimatum i ne odgovori, Nemačka **1. avgusta objavljuje Rusiji rat.** Jednovremeno sa ruskim, Nemačka je poslala bila **i Francuskoj ultimativan zahtev,** da joj u roku od 18 sati odgovori, da li će ostati neutralna u slučaju nemačkog rata sa Rusijom; **Francuska,** kao saveznica Rusije, **naredila je i sama mobilizaciju odmah posle Nemačke** i pošto Nemačka dobija nepovoljan odgovor, to pod izmišljenim povodom, da su francuske trupe 2. avgusta na više mesta povredile nemačku granicu, **objavljuje rat i Francuskoj 3. avgusta;** istog dana Nemačka **zauzimlje Luxemburg i ultimativno traži od Belgije dozvolu, da sa svojom vojskom posedne u prelazu njenu teritoriju** (da bi sa severa upala u Francusku, pošto je francuski granični front prema neutralnoj Belgiji bio slabo utvrdjen) i obavezuje se, da će nadoknaditi sve ratom prouzrokovane štete i po svršetku rata evakuisati posednute oblasti, u protivnom preti da će smatrati Belgiju kao neprijatelja i silom oružja sebi zauzeti ono, što sada lepim traži. Belgija odbija zahtev i **Nemačka 4. avgusta upada u Belgiju.**

Engleska, koja je još 26. jula **tražila izjavu** od Francuske i Nemačke, da će obe poštovati neutralnost Belgije, ne dobivši dotle izjavu Nemačke, zahteva od nje da ultimatum povuče, a kada ova izjavljuje da to ne može da učini, onda joj Engleska, verna svojim tradicijama, u zaštitu Belgije i radi ispunjenja svečano datih pismenih ugovornih obaveza, **4. avgusta objavljuje rat „i to samo zbog jednog parčeta hartije",** kako se je izrazio nemački kancelar v. Bethmann-Hollweg **ogorčen postupkom Engleske.**

Na ovaj način u medjuvremenu od 28. jula do 4. avgusta zaratiše s jedne strane: **Austro-Ugarska i Nemačka,** a s druge strane: **Srbija, Crna Gora, Rusija, Francuska, Engleska i Belgija,** uskoro zatim (23. avgusta) **Japan** se pridružuje Sporazumu; **Turska** objavljuje rat Rusiji 1. novembra 1914. g.; **Italija** Austro-Ugarskoj 23. maja 1915. g.; **Bugarska** napada Srbiju 14. oktobra 1915. g.; Nemačka **Portugaliji** 9. marta 1916. g.; **Rumunija** Austro-Ugarskoj 1915. g.; 27. avgusta 1916. g.; Nemačka Rumuniji 28. avgusta 1916. g.; Italija Nemačkoj 28. avgusta 1916. g.; **Amerika** Nemačkoj 6. aprila 1917. g.; Kuba Nemačkoj 7. aprila 1917. g.; Siam Nemačkoj 23. jula 1917. g; Liberia Nemačkoj 6. avgusta 1917. g.; **Kina** Nemačkoj 14. avgusta 1917. g.; Brazilija Nemačkoj 26. oktobra 1917. god.; Amerika Austriji 7. decembra 1917. god.; Panama Austriji 11. decembra 1917. god.; Cuba Austriji 12. decembra 1917. god.; Nicaragua Nemačkoj 7. maja 1918. god.; Costa Rica Centralnim Silama 25. maja 1918. god.; Haiti Nemačkoj 17. jula 1918. god.; Honduras Nemačkoj 21. jula 1918. god. i Rumunija Nemačkoj 12. novembra 1918. god.

IV. RAT NA BALKANU.

A. OPERACIJE 1914. GODINE.

Srpska vojska završavala je koncentraciju 10. avgusta 1914. god. ovako:

Vrhovna Komanda u Kragujevcu.

Vrhovni Komandant Nj. Kr. V. Prestolonaslednik **Aleksandar.**
Načelnik Štaba vojvoda Radomir Putnik.
Pomoćnik Načelnika Štaba djeneral Živojin Mišić.

I. armija, djeneral Bojović, sa glavnom snagom od 3. pešad. divizije na prostoru: Ralja—Palanka—Topola, a sa detašmanima od 1 peš. divizije kod Požarevca i od jedne, pešadijom ojačane, konjičke divizije kod Smedereva.

II. armija, djeneral Stepanović, sa glavnom snagom od 3 peš. divizije na frontu: Arandjelovac—Lazarevac, a sa detašmanom od 1 peš. divizije kod Beograda.

III. armija, djeneral Jurišić, sa glavnom snagom od 1 peš. divizije kod Valjeva, a sa detašmanima — združenim odredima — kod: Obrenovca, Šapca, Lješnice i Loznice.

Užička vojska, djeneral Božanović, sa glavnom snagom od 1 peš. divizije kod Užica, a sa detašmanima — združenim odredima — kod: Bajine Bašte, Mokre Gore i Priboja.

Austro-Ugarska vojska imala je završiti koncentraciju 14. avgusta ovako:

II. armija, djeneral Ermolli, sa 7. korpusom na Dunavu od Bazjaša do Pančeva; sa 4. i 9. korpusom na Savi od Zemuna do Mitrovice.

V. armija, djeneral Franck, sa 8. i 13. korpusom i 1 brdskom brigadom na donjoj Drini od Beljine do Zvornika.

VI. armija, Feldzeugmeister Potiorek, sa 15. korpusom na frontu: Vlasenica—Višegrad, a sa 16. korpusom na frontu: Goražda—Foča i prema Crnoj Gori. Sve trupe 6. Armije bile su brdske formacije.

Strategijska rezerva od 1 peš. divizije u Sarajevu.

Prvi operacijski plan srpske vojske bio je ovakav: **I. armija** brani dolinu Velike Morave; **III. armija** štiti pravce sa Save i Drine ka Valjevu; **II. armija,** kao manevarska, dejstvuje u bok glavne austrijske snage, koja bi sa Dunava preduzela nastupanje ka I. armiji, odnosno sa Save ka III. armiji: **Užička vojska** prikiva što jače austrijske snage za gornju Drinu i brani dolinu Zapadne Morave, ako bi bila primorana na odstupanje.

Prvi operacijski plan austrijske vojske bio je ovakav: II. i V. armija obuhvatno nastupaju ka Valjevu, a zatim ka Kragujevcu: **VI. armija** nastupa ka Užici, a zatim ka Kragujevcu.

Ali, 4. avgusta stupa Rusija u rat protiv Austro-Ugarske, koja, usled toga, abjavljuje opštu mobilizaciju svoje vojske i ispravlja svoj operacijski plan prema Srbiji ovako: **II. armija** demonstrira na Dunavu i Savi do 18. avgusta, a zatim se prebacuje na Ruski front: V. i VI. armija obrazuju „Balkansku vojsku" pod komandom Potioreka koji i dalje ostaje Komandant VI. armije. „Balkanska vojska" dobija zadatak da preduzme ofanzivu i to: **V. armija** ka Valjevu, a **VI. armija** ka Užici, zaštićavajući se prema **Crnoj Gori,** koja je 5. avgusta takodje stupila u rat protiv Austro-Ugarske.

I. Cerska bitka.

Po gornjem planu, a da bi se iskoristilo i demonstrativno dejstvo II. Armije do njenog odlaska na Ruski front, Austrijska **„Balkanska Vojska"** preduzima ofanzivu i to: **V. armija** prelazi Drinu prema Loznici i Lešnici 12. avgusta, i ako još nije bila potpuno završila koncentraciju; **II. armija** istog dana preduzima strahovito bombardovanje: Beograda, Obrenovca i Šapca, prebacujući 1 peš. puk preko Save kod Šapca; **VI. armija** produžava kocentraciju ka frontu Višegrad—Foča, prema kome su se pojavili već prednji delovi srpske Užičke vojske i Crnogorci.

Srpska glavna snaga, pod zaštitom **III. armije** preduzima maršmanevar u severo-zapadnom pravcu i to: II. armija, ostavljajući detašman kod Beograda, kreće svoje 3 peš. divizije sa fronta Arandjelovac—Lazarevac u pravcu Šapca; **I. armija,** ostavljajući detašman kod Požarevca i Smederva (sem konjičke divizije) kreće svoje 3 peš. divizije na front Arandjelovac—Lazarevac, upućujući Konjičku diviziju ka Ubu u sastav II. armije: **Užička vojska** preduzima ofanzivni pritisak na gornjoj Drini prema Višegradu.

Pošto se uvidelo, da **II. austrijska armija** na Dunavu i Savi demonstrira i da se njen odred, koji je zauzeo Šabac dalje ne kreće, medju tim **V. austrijska armija** nadire sa Drine ka Valjevu, Srpska Vrhovna Komanda preduzima grupisanje glavne snage za bitku ovako: **II. armija,** sa 1 peš. divizijom prikiva austrijsku snagu kod Šapca; Konjičku diviziju upućuje u Mačvu u cilju rasvetljavanja situacije i osiguranja boka glavne snage, a sa 2 pešad. divizije preduzima pokret od Uba preko Vel. Bošnjaka ka Tekerišu u cilju udara u levi bok. V. austrijske armije. I. armija kreće se ka Valjevu kao strategijska rezerva; detašmani kod Obrenovca, Beograda i Požarevca ostaju na svojim mestima za zaštitu severnog fronta.

Još noću 15/16. avgusta, prethodnica, 1 divizija iz II. srpske armije, napala je iznenada na prenoćištu kod Tekeriša (na Ceru), 1 diviziju V. austrijske armije tako, da se u celini, nije više pojavljivala u toku ove bitke.

U toku 16., 17., 18. i 19. avgusta vodjena je znamenita Cerka bitka, prvo na liniji: Šabac—Tekeriš—Jarebice—Krupanj, a zatim na liniji: Šabac—Tekeriš—Zavlaka. Najjače nadiranje V. austrijske armije bilo je na pravcu od Krupnja na levi bok III. srpske armije, koja je davala snažan otpor na frontu, prvo kod Loznice, zatim kod Jarebice i najzad kod Zavlake, kuda je bila primorana na povlačenje zbog ugroženosti svoga levog boka, dok najzad nije stigla 1 divizija iz srpske armije od Valjeva preko Pecke, i uspela da parira ovu opasnost po III. armiju.

Raspored obostranih snaga 19. avgusta u rešavajućoj fazi Cerke bitke bio je ovakav:

Kod Šapca: 1½ pešad. divizija II. austrijske armije protiv 1 pešadijske i 1 konjičke divizije II. srpske armije.

Kod Tekeriša (na Ceru): 1½ divizija V. austrijske armije protiv 2 divizije II. srpske armije.

Kod Zavlake: 3 divizije V. austrijske armije protiv 2 slabe divizije III. i jedne sveže divizije I. srpske armije.

U ovoj veoma krvavoj bitci. V. austrijska armija pretrpela je poraz usled bočnih udara kod Tekeriša i Zavlake i povukla se hitno na levu obalu Drine i ako još 2 divizije I. srpske armije nisu bile upotrebljene. Delovi II. austrijske armije preduzimaju jaču ofanzivu sa 2 divizije kod Šapca, tek posle propasti V. austrijske armije. Blagovremenim pojačanjem srpskih trupa kod Šapca sa 1 divizijom I. srpske armije, neprijatelj je i ovde potučen i prebačen na levu obalu Save; VI. austrijska armija uspela je da potisne srpsku Užičku vojsku od Višegrada, ali nije mogla iskoristiti ovaj uspeh usled propasti V. armije, kojoj je morala hitati u pomoć, u cilju zaštite severne Bosne.

24. avgusta nije bilo ni jedne organizovane jedinice austrijske vojske na srpskoj teritoriji. Pored mnogobrojnih zarobljenika, u ruke pobedonosne srpske vojske palo je: 50 topova raznog kalibra sa 86 municijskih kara i dosta drugog ratnog materijala.

Za zasluge stečene u ovoij bitci, Komandant II. armije djeneral Stepanović, unapredjen je u čin vojvode.

Za vreme ove prve austrijske invazije u Srbiji, austro-ugarska vojska počinila je bezbrojna strahovita zverstva i svirepstva u Mačvi i Jadru.

2. Bitka na Drini.

Posle Cerske bitke II. austrijska armija prebačena je sa srpskog na ruski front, ostavivši samo 1 diviziju na Savi pod komandom djenerala Krauss-a; V. armija uredjivala se je na levoj obali Drine na frontu Beljina—Batar, a VI. armija, ostavivši samo 1 brdsku brigadu na gornjoj Drini, prebačena je bliže V. armiji, na prostor: Zvornik—Srebrnica—Vlasenica, gde je dovedena i strategijska rezerva (1 divizija) iz Sarajeva.

Saveznici Srbije, a naročito Rusija, zahtevali su da srpska vojska produži ofanzivu, i onemoguci austrijskoj vojsci odlazak na ruski front.

Verna svojim Saveznicima, i ako veoma oskudna u ratnom materijalu koji je u mnogome bio utrošen još u Balkanskom ratu 1912. i 1913. g., srpska Vrhovna Komanda izlazi na susret savezničkom zahtevu i stvara ovakav plan: I. armija, sa 2 peš. i 1 konjičkom divizijom prelazi Savu prema Kupinovu i nastupa u Srem. Ovu operaciju potpomaže II. armija sa 1 pešad. divizijom demonstrativnim dejstvom kod Mitrovice. Užička vojska, prelazi gornju Drinu kod Višegrada i nastupa u Bosnu.. Za ovo vreme II. armija brani donju, a III. armija brani srednju Drinu sa po tri svoje pešad. divizije. Detašmani kod Beograda i Požarevca, svedeni većinom na trupe 3. poziva, ostaju na svojim mestima.

Ofanziva je otpočela 6. septembra. Po cenu poraza 6 bataljona i 3 topa, koji su, iz 1 divizije II. srpske armije u cilju demonstracije, prebačeni na levu obalu Save istočno od Mitrovice, I. srpska armija uspela je da predje Savu prema Kupinovu i da preduzme uspešnu ofanzivu u Sremu.

Ali, komandant austrijske „Balkanske Vojske" Potiorek, u cilju pariranja ofanzive srpske vojske u Sremu, preduzima 8. septembra snažnu ofanzivu na Drini i to: sa V. armijom protiv II. srpske armije, a sa VI. armijom protiv III. srpske armije.

Usljed ovoga, srpska Vrhovna Komanda obustavlja uspešnu ofanzivu I. Armije u Sremu i prebacuje obe njene pešad. divizije preko Valjeva ka Krupnju na ugroženo levo krilo III. armije, a konjičku diviziju upućuje na pojačanje II. armije, i ako je ova uspela da V. austrijsku armiju zaustavi na obalama Drine.

Ofanziva austrijske „Balkanske vojske" zaustavljena je, ne samo upornim i krvavim borbama na frontu ojačane III. i II. armije, već i nastupanjem srpske Užičke vojske, uz sadejstvo sa Crnogorcima, ka Vlasenici i Sarajevu u pozadinu VI. austrijske armije.

Videći opasno dejstvo po desni bok i pozadinu VI. armije, a nemajući snage da Srbe potisne na glavnom frontu, Potiorek zahteva hitnu pomoć od Vrhovne Komande celokupne austrijske vojske. Brzo došavšim pojačanjima iz unutrašnjosti Monarhije, organizovana je, ne samo zaštita boka VI. armije, već je srpska Užička vojska potisnuta natrag ka Višegradu. U ovom vremenu od trupa u Sremu, posle odstupanja I. srpske armije, Austrijanci su formirali Kombinovani Korpus, pod komandom generala Kraussa i prebacili ga preko Save severno od Šapca, u cilju udara u desni bok i pozadinu II. srpske armije. Nastale su ogorčene borbe na jednom dugačkom frontu: Šabac—Mitrovica—Lešnica—Loznica—Krupanj—Ljubovija—Bajina Bašta—Višegrad, koje su prešle u jednu dugotrajnu „pozicijsku bitku".

Kod srpske vojske, za vreme ove bitke, nastala je velika iscrpljenost u ljudstvu, jer rekruti još nisu mogli biti uvedeni u stroj, a zatim u materijalu svake vrste, naročito u artilerijskoj municiji, koja se je očekivala svakoga dana, da preko Soluna stigne iz Francuske.

Videći, da će pod ovakim okolnostima bitku izgubiti, srpska Vrhovna Komanda, naredjuje postepeno povlačenje I., II. i III. armije za odbranu Valjeva, nadajući se da će u tome vremenu moći popuniti redove novim ljudstvom i da će dotle stići očekivana municija iz Francuske. Opšte povlačenje ka Valjevu pruduzeto je 8. novembra, ali pod vrlo teškim okolnostima, jer se sa vojskom kretalo i svo stanovništvo, koje nije smelo čekati po drugi put austrijsku invaziju.

Do 14. novembra sve tri srpske armije bile su prikupljene za odbranu Valjeva i delimično popunjene rekrutima, ali očekivana municija još nije dobivena. Usled ovoga srpska Vrhovna Komanda naredjuje povlačenje sve tri armije na: desnu obalu Kolubare, njene pritoke r. Ljiga i planinu Suvobor.

3. Kolubarska bitka.

Srpska vojska zauzela je ovakav raspored: II. armija, vojvoda Stepanović, 3 pešadijske i 1 konjička divizija na frontu: Konatica—Lazarevac; III. armija, djeneral Jurišić, 3 pešadijske divizije na frontu: Lazarevac—Gukoši; I. armija, djeneral Mišić (koji je zamenio djenerala Bojovića, obolelog od pozledjene rane, zadobivene u boju kod Šapca), 4 divizije na frontu: Gukoši—Suvobor—Maljen.

Do dolaska na ovaj front, vodjene su uporne zaštitničke borbe. Sa vojskom je odstupala i masa stanovništva, koja je u znatnoj meri ometala pravilnost povlačenja vojske.

Na desnom krilu II. armije, a na frontu: Konatica—Obrenovac, bio je Obrenovački odred; trupe „Odbrane Beograda" na frontu: Ostružnica—Beograd—Grocka; Braničevski odred na frontu: Smederevo—Golubac, a Užička vojska kod Užice.

Austrijska vojska, goneći oprezno glavnu snagu srpske vojske, izbila je 24. novembra i to: V. armija, djeneral Franck, Kombinovani, 8. i 13. korpus na front: Obrenovac—Lazarevac; VI. armija, Feldzeugmeister Potiorek, 15. i 16 korpus, na front: Gukoši-zapadne padine Suvobora—Maljen.

Od 24. novembra otpočele su ogorčene borbe na celom frontu.

Najjači pritisak vršila je VI. austrijska armija na I. srpsku armiju. Situacija je bila veoma kritična, s toga se srpska Vrhovna Komanda odlučuje da napusti Beograd, da pojača I. armiju i da skrati front. U ovom cilju Trupe „Odbrane Beograda" povučene su na položaje Kosmaj—Varovnica; desno krilo II. armija sa Obrenovačkim odredom povijeno je ka položajima kod Sibnice; III. armija zauzela je položaje na zapadnim ograncima Rudnika; I. armija, po predlogu komandanta armije, povučena sa Suvobora na položaje zapadno od G. Milanovca; Užička vojska povučena na položaje kod Ovčarsko—Kablarske klisure.

30. novembra, levo krilo V. austrijske armije, ne naišavši ni na kakav otpor, kreće se preko Kolubare. A saznavši da su 2. decembra austrijske trupe iz Zemuna ušle u napušteni Beograd, komandant V. austrijske armije, djeneral Franck, hita ka Beogradu da izvede svečan doček svojih pobedonosnih trupa u srpsku prestonicu.

Lako zauseće Beograda, stvorilo je kod komandanta austrijske „Balkanske vojske" Potioreka, ideju o promeni osnovice i naslonu na Savu, na koju izbijaju železničke pruge iz Monarhije, jer je, usled daljine osnovice na Drini i provaljenih u jesenjem vremenu puteva, vojska vrlo rdjavo snabdevana, da je nastupilo veoma kritično stanje.

U ovom cilju naredjuje, da V. armija sa kombinovanim i 8. korpusom izbije na položaje južno od Beograda, te da ne samo osigura držanje ove važne tačke, već i da ofanzivom u pravcu Arandjelovca snažno napadne u bok srpsku vojsku „i da je kao jednu zavesu savije u rolnu"; a 13. korpus ove armije da se pomeri severno od Lazarevca. U isto vreme Potiorek naredjuje da VI. armija rokira 15. korpus ka Lazarevcu, a 16. korpus da se sa zauzetog Suvobora, koga su Srbi blagovremeno napustili, krene ka G. Milanovcu.

Situacija srpske vojske u ovom vremenu bila je znatno poboljšana: municija iz Francuske stigla i već razdana divizijama; trupe su popunjene rekrutima, a izbeglo stanovništvo upućeno u dalju pozadinu. Medju tim, saznalo se o veoma teškom stanju austrijske vojske. Stoga se Vrhovna Komanda odlučuje da preduzme opštu ofanzivu na celom frontu, što i naredjuje za 3. decembar.

Nastao je sudbonosan dan za srpsku vojsku: pobediti ili izginuti. Sve tri srpske armije i Užička vojska, 3. decembra u jutru prelaze u energičan napad, neočekivan od strane austrijske vojske, koja je u to vreme proslavljala zauzeće Beograda i hitno vršila rokadu svojih trupa ka severu.

Odlučan napad I. srpske armije na 16. austr. korpus uspešno je napredovao. U toku 4. decembra zauzet je Suvobor. Izvršen je odlučan proboj, koji je dao sjajne rezultate: 16. austr. korpus u paničnom begstvu odstupa ka Valjevu, što povlači odstupanje i susednog 15. korpusa na levu obalu Kolubare. Snažno gonjenje oba ova korpusa od strane I. srpske armije ka Valjevu, ubrzo ih je nateralo, da se spasavaju preko Save kod Šapca; 13. korpus V. austr. armije preduzima povlačenje ka severu, da bi došao u tešnju vezu sa 8. i kombinovanim korpusom, koji vrše ofanzivu od Beograda ka Sopotu, protiv srpskih trupa.

Videći poraz VI. austrijske armije, Vrhovna Komanda srpske vojske naredjuje promenu fronta II. i III. armije ka severu te da, uz sadejstvo trupa „Odbrane Beograda", koje su držale položaje prema 8. i kombinovanom korpusu V. austrijske armije, preduzme snažnu ofanzivu. 11. decembra preduzet je energičan napad na V. austr. armiju, koja je posle upornih borbi prebačena preko Save i Dunava.

15. dec., pobedonosna srpska vojska oslobadja svoju prestonicu Beograd

Za zasluge stečene u ovoj bitci, komandant I. armije, general Mišić, unapredjen je u čin vojvode.

Sa ovim su završene operacije u 1914. g., u kojima je srpska vojska pokazala veličinu moralne snage, izdržavši ne samo stojički petomesečnu strašnu krizu, već uspevši da je pretvori u jedan veličanstven uspeh, koji je uzdrmao temelje A. Ugarske monarhije i u svakom Srbinu stvorio veliku nadu, na oslobodjenje, ne samo Srba, već Hrvata i Slovenaca ispod vekovnog austrijskog i madjarskog ropstva.

B. OPERACIJE 1915. GODINE.

Da bi podigla svoju saveznicu Austriju, koja posle poraza u Srbiji beše moralno jako posrnula, Nemačka pridobija Bugarsku, da udruženom austro-nemačkom-bugarskom snagom pregazi Srbiju i dobije vezu sa Turskom.

U septembru 1915. g. preduzeta je prema Srbiji koncentracija nemačke vojske, uzete sa rukog fronta. Bugarska objavljuje 22. septembra mobilizaciju celokupne svoje vojske, motivišući ovaj postupak potrebom prelaska „iz obične u oružanu neutralnost". Medju tim, po sklopljenom ugovoru i vojnoj konvenciji, Bugarska je imala izvršiti koncentraciju svoje vojske na istočnom frontu Srbije i preduzeti ofanzivu, kada austro-nemačka vojska predje Savu i Dunav i ovlada Beogradom.

Udružena austro-nemačka vojska stavljena je pod komandu maršala v. Mackensena, koji je dobio zadatak, da srpsku vojsku, uz pripomoć bugarske vojske, odlučno potuče; da uspostavi što pre vezu izmedju Centralnih Sila i Turske i da ovu vezu osigura.

U ovom cilju izvršena je ovakva koncentracija:

Austro-Nemačka vojska:

XI. nemačka armija, djeneral v. Gallwitz, 3., 4. i 10 nemački korpus na Dunavu od Bažjaša do Pančeva.

III. austro-nemačka armija, djeneral v. Kövess, 8., 19. austr. i 22. nemački korpus na Savi od Zemuna do Boljevca, sa detašmanima kod Mitrovice na Savi i kod Beljine i Višegrada na Drini.

Obe ove armije bile su snabdevene najmodernijim sredstvima za borbu, a naročito mnogobrojnom artilerijom svih kalibara, zaključno sa 420 mm.

Bugarska vojska:

I. armija, djeneral Bojadžijev, od 4 pešad. divizije na frontu Vidin—Belogradčik—Caribrod.

II. armija, djeneral Todorov, od 2 pešad. i 1 konjičke divizije na frontu Ćustendil—Džumaja.

Za održavanje veze ovih armija, postavljeni su združeni odredi kod Trna, Klisure i Bosiljgrada.

Ostala bugarska vojska, bila je rezervisana za držanje u šahu Rumunije i Grčke, odnosno za pojačanje I. i II. armije na srpskom frontu.

Srpska vojska:

Posle izdržanih teških borbi u 1914. g., ne računajući borbe u Balkanskom ratu 1912.—1913. g., srpskoj vojsci bio je potreban izvesan odmor. Ali, odmah posle odstupanja austrijske vojske iz Srbije, pojavila se je u Valjevu jaka epidemija (pegavi tifus), koja se strahovitom brzinom širila ne samo po stanovništvu, već i u redovima vojske. Ova epidemija kosila je stanovništvo Srbije i proredjivala, inače retke redove, srpske vojske. Od slabog sanitetskog kadra, propala je ¼ lekara ukazujući pomoć obolelom stanovništvu i vojsci. U ovakvoj situaciji, srpska Vrhovna Komanda, već je ošećala austrijske pripreme za revanš. Iz Bugarske su dobijane veoma uznemiravajuće vesti, da se i ona sprema napasti Srbiju iz osvete za njen poraz na Bregalnici.

Za svaki slučaj, srpska Vrhovna Komanda spremila je ovakav plan: Odmah, čim Bugarska naredi mobilizaciju svoje vojske, potreban deo srpske vojske ima se prebaciti na istočni front, a čim Bugarska preduzme koncentraciju svoje vojske protiv Srbije, srpska vojska ima preći u odlučnu ofanzivu ka Sofiji, razbiti bugarsku vojsku na tome pravcu i odbaciti je što dalje na istok, **u cilju osiguranja svoje životne komunikacije: Niš—Skoplje—Solun.**

U vremenu mobilizacije bugarske vojske, srpska vojska bila je ovako grupisana:

I. armija, vojvoda Mišić, 3½ divizije na frontu: Obrenovac—Šabac—Lješnica—Višegrad.

„Odbrana Beograda", djeneral Živković, 20 bataljona sva tri poziva, na frontu Ostružnica—Grocka.

III. armija, djeneral Jurišić, 2½ divizije na frontu: Smederevo—Golubac.

Krajinski odred, pukovnik Dimitrijević, 13 bataljona sva tri poziva narodne vojske, na frontu: D. Milanovac—Tekija.

Timočka vojska, djeneral Gojković, 2 divizije, na frontu: Negotin—Zaječar—Knjaževac.

II. armija, vojvoda Stepanović, 3 pešadijske i 1 konjička divizija, na frontu: Pirot—Kalna.

Vlasinski odred, pukovnik Plazina, 9 bataljona sva tri poziva narodne vojske, na frontu: Vlasina—Patarice.

Trupe Novih Oblasti, djeneral Popović, a zatim **djeneral Bojović**, 29 bataljona na frontu prema Bugarskoj od Krive Palanke do Dorjana, a 14 bataljona prema Albaniji.

Na raspoloženju Vrhovne Komande, 1 divizija od 12 bataljona, kod Sopota, pozadi trupa Odbrane Beograda.

Čim se utvrdilo, krajem septembra 1915. g., da Bugarska preduzima koncentraciju svoje vojske prema Srbiji, Vrhovna Komanda srpske vojske htela je izvršiti svoj plan: **napasti Bugarsku vojsku u pravcu Sofije i osigurati time jedinu životnu komunikaciju Srbije i njene vojske Niš—Skoplje—Solun.** Ali, Saveznici Srbije nisu bili saglasni sa ovim planom, navodeći da će se time izazvati Bugarska i uveravajući srpsku Vrhovnu Komandu, da Bugarska nesme napasti Srbiju, ako ne bude izazvata ničim od strane Srbije.

Verna svojim Saveznicima, srpska Vrhovna Komanda naredjuje komandantima armija na istočnom frontu, da se drže najstrožije defanzive na srpskoj teritoriji i da se svaki vojnik **kazni smrću**, ako bi prešao bugarsku granicu, ili bi pucao na bugarsku stranu, izuzev slučaja samoodbrane na srpskoj teritoriji.

5. oktobra, austro-nemačka vojska na severnom frontu preduzima odlučnu ofanzivu protiv Srbije. Nastale su veoma ogorčene borbe na obalama Save i Dunava.

Srpska pešadija svuda je tukla i austrijsku i nemačku pešadiju, gde god je došlo do sudara, ali je austro-nemačka artilerija i brojem i kalibrom bila daleko nadmoćnija od srpske artilerije, te je borba bila i suviše neravna. Pa ipak, austro-nemačke snage nisu mogle stati čvrstom nogom na desnu obalu Save i Dunava pre 10. oktobra, kada su zastale radi utvrdjivanja i prebacivanja teške artilerije sa leve na desnu obalu pomenutih reka, kao i u cilju očekivanja burgarske ofanzive.

Sve do 14. oktobra, Bugarska je ćutala, te je srpska Vrhovna Komanda uzela sa istočnog fronta, 1 pešad. diviziju iz **Timočke vojske** i konjičku diviziju iz **II. armije** i prebacila na pojačanje **III. armije** na severnom frontu.

14. oktobra, bugarska vojska, verna svome urodjenom mentalitetu-**mučkom napadu**, preduzima odlučnu ofanzivu protiv Srbije, bez objave rata.

Nastupili su sudbonosni dani, ne samo za srpsku vojsku već i za celu Srbiju. Naročito je nastalo kritično stanje, kada su Bugari, u reonu Vranje, uspeli da preseku životnu arteriju Srbije — komunikaciju: Niš—Skoplje—Solun.

Od ovog momenta, **snabdevanje** srpske vojske i naroda severne Srbije imalo se vršiti sopstvenim sredstvima, koja nisu bila velika. Organizovana je na brzu ruku pomoćna osnovica na Kosovu, kuda je evakuisana hrana iz pojedinih slagališta severne Srbije, u koliko je to bilo moguće.

Saveznička pomoć nije se mogla očekivati u kratkom vremenu, jer su tek tada prebacivane trupe sa Dardanela u Solun. Ono pak, što se već nalazilo u Solunu, bilo je i suviše slabo za kakvu ozbiljniju akciju sa juga protiv Bugarske.

Grčka kao saveznica Srbije, ne samo da nije bila voljna priteći Srbiji u pomoć, već je njen Kralj Konstantin činio i velike smetnje iskrcavanju francuskih i engleskih trupa na teritoriju Grčke u Solunu.

Nastalo je opšte povlačenje srpske vojske pod borbom sa sviju frontova, ali pod neverovatno teškim okolnostima, jer se trebalo boriti ne samo na tri fronta, već je trebalo povlačiti vojsku izmešanu sa masom stanovništva, kroz, tako reći, **„otvor od levka"** i dovesti na Kosovo.

Trupe Novih Oblasti, po padu Skoplja i Kumanova, povlačile su se za odbranu Kačaničkog i Končulskog tesnaca, na pravcima ka Kosovu. Komandant ovih trupa, djeneral Bojović, formirao je 2 slabe divizije, sa kojima je, pojačavajući ih postepeno odstupajućim trupama iz severne Srbije, davao snažan otpor Bugarima, sve do 20. novembra, kada su i poslednje trupe iz severne Srbije odstupile na Kosovo.

22. novembra, austro-nemačke trupe ušle su u Prištinu, usled čega je srpska vojska preduzela koncentraciju na levoj obali r. Sitnice, što je i izvršeno do 24. novembra.

U ovom vremenu raspored srpske vojske bio je ovakav:

a) Trupe u rejonu Kosova:

Timočka vojska: 2 pešad. divizije, zatvara pravce od Kačanika i Uroševca ka Prizrenu.

Trupe novih oblasti: 4 pešadijske i 1 konjička divizija, zatvaraju pravce od Štimlja i Lipljana ka Prizrenu i Djakovici.

II. armija: 2 pešad. divizije, zatvara pravac od Prištine ka Djakovici i Peći.

III. armija i Trupe Odbrane Beograda: 2 divizije, zatvaraju pravce od Vučitrna i Mitrovice ka Peći.

I. armija: 2 pešad. divizije, zatvara pravce od Novog Pazara i Sjenice ka Andrijevici.

Ovde su računate sve trupe 1., 2., 3. poziva i poslednje odbrane.

b) Trupe u rejonu Bitolja:

Vardarski odred: 3. pešad. puka, zatvara pravac Prilep—Bitolj.

Tetovski odred: 1 pešad. puk, zatvara pravce Prilep—Kičevo i Tetovo—Gostivar.

Savezničke tupe zatvaraju pravac Djevdjelija—Solun.

Srpska vojska na ovim položajima imala je osnovicu za snabdevanje samo u svojoj komori, koja je uspela da se prebaci na liniju: Prizren—Djakovica—Peć—Andrijevica. Pod ovakvim okolnostima dalja borba bila je apsolutno nemoguća, te se Srpska Vrhovna Komanda odlučuje na jednu neverovatno sudbonosnu, ali u isto vreme, na jedino časnu i spasonosnu operaciju — **na povlačenje trupa iz rejona Kosova preko besputne i potpuno siromašne Crne Gore i Albanije ka Jadranskom moru, u nadi, da će tamo biti prihvaćena Saveznicima; da će tamo moći reorganizivati vojsku i spremiti je za nove operacije.**

U ovom cilju naredjeno je 25. novembra opšte povlačenje i to:

a) I., II., III. armija povlače se pravcem: Peć—Andrijevica—Podgorica—Skadar. Ovo povlačenje štiti I. armija na položajima kod Rožaja; II. armija koristi put: Peć—Rugovo—Andrijevica; III. armija sa trupama „Odbrana Beograda", koristi put: Peć—Rožaj—Berane—Andrijevica, kojim će zatim odstupiti i I. armija.

b) Trupe novih oblasti, povlače se preko Prizrena i Djakovice ka Vezirovom mostu, a zatim preko Oroša i Puki ka Lješu i Skadru. Ove trupe imaju prvenstveno zaštititi povlačenje Timočke vojske.

v) Timočka vojska sa konjičkom divizijom povlači se pravcem: Prizren—Ljum Kula—Piškopeja—Debar sa zadatkom, da u vezi sa trupama u rejonu Bitolja ogarantuje što duže vezu Bitolj—Solun, a u slučaju nemogućnosti izvršenja ovog zadatka da se povlači ka Elbasanu.

Pošto od Ljum Kule i Djakovice ka Skadru i od Peći ka Andrijevici vode samo pešačke i konjičke staze, to je naredjeno da se sve trupe koje ovim pravcima odstupaju, preformiraju prvenstveno na brdsku formaciju, uništavajući zatim sva komorska kola, kao i svu artileriju, koja se nebi mogla dalje kretati, odnosno zakopavati, ako je i što je moguće.

Neprijatelj je već nadirao sa Kosova naročito u pravcu Prizrena, te je trebalo davati i otpor i vršiti preformiranje jedinica na brdsku formaciju; sakrivati odnosno uništavati materijal, koji se ne može preneti preko Albanije i Crne Gore.

Prizren, Ljum Kula, Djakovica i Peć, predstavljaju „**Krematorium**" onog srpskog slavnog oružja, koje se nije moglo preko besputne Albanije i Crne Gore nositi, a koje bi bilo **oskrnavljeno** padom u ruke neprijatelju.

Od 28. novembra nastaje napuštanje poslednje stope krvlju natopljene teritorije Kraljevine Srbije—srpska vojska sa masom izbeglog naroda prelazi Albaniju . . .

Šta je sve pretrpljeno u prelazu preko krševite i siromašne Albanije i Crne Gore do Jadranskog mora, na kome srpska vojska nije mogla biti prihvaćena od Saveznika onako kako se je očekivalo, a šta opet, pri marševanju duž neverovatno barovitog jadranskog primorja, do Drača i Valone, teško je naći pero, koje bi to u nekoliko reči opisalo. . .

Srpska vojska ginula je na ovom putu od umora i gladi; srpski vojnik davao je košulju sa sebe Albancu za parče tvrde kore kukuruznog hleba, jer se za papirni novac ništa nije moglo kupiti, a drugog novca nije bilo. . . .

V. OPERACIJE 1916. GODINE.

Grupisanje i reorganizacija srpske vojske na Krfu.

Usled nagomilanosti većeg dela srpske vojske i izbeglog stanovništva u okolini Skadra i Lješa, nastala je vrlo kritična situacija u pogledu ishrane, jer su brodovi sa hranom, koji su se imali iskrcavati u Meduanskom pristaništu, bili jako ugroženi sumarenima i hidroplanima iz austrijske ratne luke—Boke Kotorske.

S toga je srpska vojska, i ako jako iznurena, morala produžiti marš duž besputnog i podvodnog jadranskog primorja ka Draču, gde je jedan deo ukrcan u brodove i transportovan na Krf, a drugi deo je produžio marš ka Valoni, odakle je brodovima prebačen, takodje na Krf.

Marševanje trupa duž primorja ka Draču i Valoni, bilo je skopčano sa neverovatnim teškoćama, kako u pogledu ishrane, tako, i još više, u pogledu savladjivanja podvodnog terena i reka, na kojima nigde mosta nije bilo. . . .

U toku meseca januara, celokupna srpska vojska, koja je uspela da preživi prelaz preko Albanije, prikupljena je na Krfu, gde je prihvaćena, u koliko je to bilo moguće, od strane Saveznika. Ali, umiranje iznurenih vojnika nije odmah prestalo. Ostrvo Vido kod Krfa, na kome su vojnici sumnjivog zdravlja izdrzavali karantin, nazvato je „**Ostrvo smrti**", usled strahovite smrtnosti, koja je na njemu dugo vladala.

Dobivši od Saveznika, većinom Francuza, hranu, odelo, obuću i logorsku spremu, srpski vojnici počeli su, ne samo „vaskrsavati iz mrtvih", već su divno uredili svoje logore, u kojima su čak počeli i pevati. A, kada se pronela vest, da se uredjuje Solunski Front, sa koga će srpska vojska, preduzeti ofanzivu, uz pripomoć savezničkih vojsaka, počeo se naglo dizati moral srpske vojske i razbuktavati nada na skoro oslobodjenje Srbije.

Već 19. februara 1916. g. otpočela je reorganizacija srpske vojske, koja je završena 26. aprila iste godine. Sastav vojske bio je ovakav:

Vrhovni Komandant Nj. K. V. Prestolaslednik Aleksandar.

Načelnik Štaba, djeneral Bojović, koji je još u Skadru zamenio obolelog vojvodu Putnika:

I. armija, vojvoda Mišić, Moravska i Vardarska divizija.

II. armija, vojvoda Stepanović, Šumadijska i Timočka divizija.

III. armija, djeneral Vasić, Drinska i Dunavska divizija.

Sem toga formirana je i konjička divizija.

Ukupna jačina srpske vojske bila je 147.000 ljudi.

Dobivši izveštaj iz Rusije, da srpski vojni izaslanik pukovnik Lontkijević formira dobrovoljačke jedinice u Odesi, od zarobljenih na ruskom frontu južnih Slovena—austrijskih vojnika, Srpska Vrhovna Komanda upućuje 16. marta pukovnika Hadžića sa stotinu oficira i podoficira, da se preko Italije, Francuske i Engleske prebaci u Rusiju i da u Odesi formira **1. Srpsku dobrovoljačku diviziju.**

SOLUNSKI FRONT.

Izvesne savezničke trupe, pod komandom francuskog djenerala Sarrail-a, već su se nalazile na Solunskom frontu i smenjivale postepeno sumnjive grčke trupe, koje su bile na srpsko-grčkoj granici.

12. aprila 1916. g. preduzeto je prebacivanje srpske vojske sa Krfa u Solun. Srpska Vrhovna Komanda stigla je 16. maja, a sve trupe, već krajem maja bile su u logorima istočno od Soluna, gde su izvodile vežbu. Krajem istog meseca upućen je srpski dobrovoljački odred od 1700 ljudi da zatvori put Korča—Lerin, u cilju sprečavanja špijunaže i kontrabande iz Grčke ka neprijatelju.

Izmedju 21. juna i 1. avgusta 1916. g., sve tri srpske armije izašle su na front, a 15. avgusta došla je i konjička divizija, sa jednom brigadom na konjima a jednom bez konja.

Na Solunskom frontu, **srpska vojska** zauzela je ovakav raspored: **I. armija,** desno krilo, od Vardara, preko Bohemice, Izvora do Fuštana; **II. armija,** centar, preko Kožuha i Vetrenika do Dobrog polja i **III. armija sa konjičkom divizijom,** levo krilo, od Dobrog polja, preko Kajmakčalana do puta Banjica—Lerin.

Saveznička vojska bila je u produženju 1. srpske armije u dolini Vardara i prema Dojranu.

Glavni komandant svih srpsko-savezničkih trupa na solunskom frontu bio je francuski djeneral Sarrail.

Bugarsko-nemačka vojska u jačini oko 160.000 ljudi, držala je glavne tačke na srpsko-grčkoj granici od Vardara, preko Dudice, Kožuha, Vetrenika, Dobrog Polja, Kajmakčalana, pa izmedju Kenali i Lerina na Prespansko i Ohridsko jezero.

Još 23. jula, srpsko-saveznička vojska pripremala je jedan demonstrativan plan napada u cilju saznanja jačine neprijateljske vojske, ali je ovaj napad nekoliko puta odlagan, u očekivanju Rumunije da stupi na stranu sporazumnih sila.

Medjutim, **bugarsko-nemačka vojska** preduzima 17. avgusta ofanzivu protiv **III. srpske armije** na pravcu: Kenali—Banjica. I ako je III. armija potisnuta, ipak neprijatelj nije mogao postići odlučan uspeh, jer se, pretrpevši ogromne gubitke, zaustavio na liniji: Kostur—Vlahoklisura—Novi grad—Gorničevo—Malko Nidže—Čeganska pl.

27. avgusta Rumunija stupa na stranu sporazumnih sila, objavljujući rat samo A. Ugarskoj.

Od 28. avgusta do 11. septembra na soluskom frontu vladalo je zatišje. Za ovo vreme srpsko-saveznička vojska pripremala je ofanzivu. U ovome cilju, **I. srpska armija** prebacuje se na front: Ostrvo—Valandovo, obrazujući levo krilo; **III. armija** tada je obrazovala centar, a **II. armija** desno krilo srpskog fronta. Francuske jedinice pojačale su I. i III. srpsku armiju i konjičku diviziju.

12. septembra preduzeta je ofanziva sa ovakvim planom: **II. armija** napada na front: Kozjak—Nidže; **III. armija,** pošto ovlada grebenom Malka Nidže, da dejstvuje u bok neprijatelja kod Gorničeva i Banjice; **I. armija** napada severno od Gorničeva. Zapadno od I. srpske armije, grupisana je **francusko-ruska armija** sa zadatkom da dejstvuje pravcem: Lerin—Kenali—Bitolj.

Od 12.—16. septembra srpske trupe razbijaju neprijatelja na položajima kod Ostrovskog i Petrskog jezera, a od 18.—30. septembra, odbijajući mnogobrojne neprijateljske protivnapade, u najogorčenijoj borbi **izbijaju** i na **Kajmakčalan.**

3. oktobra, srpske trupe zauzimaju Starkov grob, prelaze Crnu reku i uspevaju, uz sadejstvo francuskih trupa, da zauzmu jake položaje u luku Crne reke — ključ odbrane Bitolja — kote: 1212 i 1378, a 19. novembra, I. srpski konjički puk prelazi Crnu Reku zapadno od s. Novaka i **ulazi u Bitolj,** u koji su već ušle i savezničke trupe.

Za vreme ove ofanzive zarobljeno je na srpskom frontu: 64 oficira sa 5474 vojnika; a zaplenjeno: 50 poljskih i 32 brdska topa, 10 haubica, 51 municijska kara, 76 topovskih prednjaka, 4 bacača mina, 42 mitraljeza, 1 bugarski i 1 nemački pionirski park, mnoštvo municije i ostalog materijala.

Od 6. decembra, nastalo je zatišje na solunskom frontu.

Operacije 1. Srpske dobrovoljačke divizije u Dobrudži.

Pod komandom pukovnika Hadžića, koji je još u maju mesecu 1916. g. stigao sa Krfa u Odesu, formirana je krajem juna iste godine 1. srpska dobrovoljačka divizija, u jačini oko 18.000 ljudi, u čijem je sastavu bilo oko 90% Srba. Ostalo su bili Hrvati i Slovenci i nešto Čeho-Slovaka.

Kada je Rumunija stupila u rat protiv A. Ugarske u avgustu 1916. g., formiran je **kombinovani rusko-srpski korpus**, pod komandom ruskog djenerala Zajončkovskog. U sastavu ovog korpusa bila je i **1. Srpska dobrovoljačka divizija**. Korpus je dobio zadatak da operiše u Dobrudži protiv Bugarske.

Operacije ovog korpusa, u početku, bile su veoma uspešne, ali, kada je rumunska vojska bila razbijena na Karpatima od strane austro-nemačke vojske, a rusko-srpski korpus bio pritisnut kod Dobriča jakim nemačko-bugarskim silama, nastalo je povlačenje iz Dobrudže, a zatim i njeno definitivno napuštanje.

U ovoj operaciji **1. Srpska dobrovoljačka divizija** pokazala je jedinstvenu hrabrost, i ako je zapadala u vrlo kritičnu situaciju, usljed naglog povlačenja jedne rumunske divizije, koja je operisala na njenom desnom krilu.

Rumunska vojska, izgubivši i Bukurešt, povlačila se je ka ruskoj granici, gde je prihvaćena ruskim trupama, a **1. Srpska dobrovoljačka divizija** koja je imala oko 6.000 gubitaka, koje mrtvih, koje ranjenih, povučena je u pozadinu severno od Odese, radi odmora. Jednovremeno sa popunjavanjem ove divizije, preduzeto je i formiranje **2. Srpske dobrovoljačke divizije u Rusiji** i stvaranje **Srpskog dobrovoljačkog korpusa**.

G. OPERACIJE 1917. GODINE.

Sve do 8. maja 1917. g., obe zaraćene strane držale su se defanzive. Usled velikih gubitaka kod srpske vojske, a nemanja nikakvih izvora za popunu, ukinuti su četvrti pukovi u divizijama, koje su formirane u 2 armije ovako: **I. armija, vojvoda Mišić**, Moravska, Drinska, Dunavska i Konjička divizija, na levom krilu od Crne reke do Sokola; **II. armija, vojvoda Stepanović**, Šumadijska, Timočka i Vardarska divizija, na desnom krilu od Sokola do Fuštana. Obe armije snabdevene su teškom artilerijom, municijom i ostalim potrebama za ofanzivu.

Prebacivanje dobrovoljačkih divizija iz Rusije za pojačanje srpske vojske na solunskom frontu.

U martu mesecu 1917. god. buknula je u Rusiji revolucija. Na prostranum ruskom frontu od Baltičkog do Crnog mora, nastalo je bratimljenje izmedju ruskih i neprijateljskih vojnika. Ruski vojnik nije hteo više da se bori, već je odlazio kući. Nastala je opasnost, da se srpske dobrovoljačke divizije ne upletu u ovu revoluciju i ne rasture, naročito kada su nekolicina oficira dobrovoljaca-Hrvata, na čelu sa rezervnim potporučnikom Milanom Banićem, tražili da se u dobrovoljačke jedinice uvedu „**komiteti**", podobno komitetima, koji su se tada uvodili u rusku vojsku.

U cilju spasavanja dobrovoljačkih divizija od ove opasne zaraze, kao i besciljnosti daljeg ostanka u Rusiji, otpočeto je 30. avgusta prebacivanje dobrovoljačkih organizovanih jedinica na Solunski front, gde su bile veoma potrebne za popunu proredjenih redova srpske vojske.

Transportovanje dobrovoljaca iz Rusije u Solun izvedeno je ovim pravcima:

a) Preko Arhangelska brodovima u Englesku i zatim železnicom, odnosno brodovima preko Francuske, Italije i Grčke, i

b) Preko Sibira na Daljni, železnicom, a zatim brodovima do Sujeca, pa železnicom do Aleksandrije i najzad brodovima u Solun.

Od prispevšeg prvog transporta dobrovoljaca preko Arhangelska formirano je 16 četa, koje su u decembru 1917. g. pojačale divizije srpske vojske, a od dobrovoljaca iz ostalih transporta i Vardarske divizije formirana je 14. januara 1918. g. „**Jugoslovenska divizija**".

Krajem decembra 1917. g. na mesto djenerala **Sarrail-a**, pastavljen je za komandanta savezničkih vojsaka na Solunskom frontu, francuski **djeneral Guillaumat**.

D. OPERACIJE 1918. GODINE.

Uskoro po prijemu dužnosti komandanta Savezničkih vojsaka na Solunskom frontu, djeneral Guillaumat tražio je od srpske Vrhovne Komande, da proširi front svoje vojske. Medju tim, Načelnik Štaba srpske Vrhovne Komande, djeneral Bojović, tražio je, naprotiv, da se srpski front još više skrati.

Usljed ove nesuglasice nastale su ove promene: na mesto djenerala Guillaumat, došao je djeneral **Franchet d'Espérey**, a na mesto djenerala Bojovića došao je **vojvoda Mišić**, čiju je I. armiju primio djeneral Bojović.

Proboj Solunskog fronta.

Od 1. januara do 13. septembra 1918. g., bio je zastoj na Solunskom frontu. Ovo vreme upotrebljeno je na pojačanje fronta i na pripremu odlučne ofanzive. U ovom cilju, Komandant savezničkih vojsaka na Solunskom frontu djeneral Franchet d'Espérey, sazvao je 3. jula konferenciju, kojoj je pristustvovao i Načelnik Štaba srpske Vrhovne Komande vojvoda Mišić. Već 6. jula počinju pripreme za odlučnu ofanzivu na celom frontu, koje traju sve do 13. septembra. Osnovna ideja plana za ofanzivu bila je ovakva: **Napadom na frontu srpskih armija u planinskom predelu izmedju r. Sušice i Lešnice izvršiti prolom neprijateljskog fronta na širini od 30 km., a zatim brzom eksploatacijom uspeha, proširiti front proloma i energičnim gonjenjem doći do linije: Demir Kapija—Kavadarci.**

Raspored trupa na frontu srpske vojske:

II. armija vojvoda Stepanović, na frontu Sušica—Soko (17 km). **U prvoj liniji**: Šumadijska divizija (desno krilo), 17. francuska kolonijalna divizija (centar) i 122. francuska divizija (levo krilo). **U drugoj liniji**: Timočka divizija, pozadi 17. francuske divizije i Jugoslovenska divizija pozadi 122. francuske divizije. Na frontu ove armije plasirano je ukupno 351 orudje.

Prema frontu ove armije bila je cela 3. i deo 2. bugarske divizije.

I. armija, djeneral Bojović, na frontu Soko—Lešnica (16.5 km). **U prvoj liniji**: Drinska divizija (desno krilo), Dunavska divizija (levo krilo). **U drugoj liniji**: Moravska divizija, pozadi sredine fronta. Na frontu ove divizije plasirano je svega 203 orudja.

Prema frontu ove armije bio je deo 2. i cela 4. bugarska divizija.

Na raspoloženju srpske Vrhovne Komande bila je Konjička divizija, koja je stojala pozadi Moravske divizije i 12. teških orudja na Flcci.

Plan napada: Izvršiti prolom na delu fronta II. armije izmedju Kamena i Sokola (9.5 km), a zatim širiti front proloma u desno i levo. Eksploataciju uspeha vrši Jugoslovenska i Timočka divizija energičnim gonjenjem u pravcu Demir Kapije i Kavadara. I. armija potpomaže napad II. armije i energično goni u pravcu Crne reke.

Trećeg dana po preduzetom napadu na frontu srpskih armija, izvršiti napad savezničkim trupama kod Dojrana, a devetog dana kod Bitolja, te da se front proloma na srpskom frontu proširi na obe strane.

Izvršenje proboja Solunskog fronta.

14. septembra od 8 časova, vršena je artileriska priprema na celom frontu. Na odseku II. armije, rušeće artil. dejstvo izvedeno je vrlo dobro, a na odseku I. armije, bilo je zadovoljavajuće.

15. septembra: II. armija vršila je napad sa ovim uspehom: **Šumadijska divizija** zauzima **Slonovo uvo, Vetrenik i Golu Rudinu**; **17. francuska divizija** osvojila je **rovove oko „Kravice"**. Neprijatelj, pojačan jednim pukom vrši tri protivnapada na ovu diviziju, ali su svi odbijeni sadejstvom Šumadijske divizije napadom na **Borovu čuku**, koju i zauzima, i napadom **Timočke divizije** na **Oblu čuku**, koju takodje osvaja. Pri kraju dana 17. francuska divizija potpuno zauzima **Kravicu**; 122. francuska divizija zauzela je **Dobro polje** i došla u podnožje Sokola. I. armija, sa desnom kolonom Drinske divizije uz sadejstvo 122. francuske divizije, napadala je na Soko, ali u toku dana bez uspeha. Kada je leva kolona Drinske divizije podišla neprijateljskim rovovima na frontu: Soko—Gradešnica, tada je, u toku noći 15./16. septembra, **Drinska divizija** sa 122. francuskom divizijom izvršila zauzeće **Sokola**.

Na taj način, **za prvih 24 časa napada, zauzeta je cela prva linija neprijateljkih rovova na srpskom frontu**, sem malog dela na krajnjem levom krilu I. armije.

Pred veče 15. septembra obe divizije iz druge linije II. armije (Jugoslovenska i Timočka) izašle su ispred divizija prve linije.

Srpsko-saveznički avijatičari, i pored nepovoljnih okolnosti, izvršili su svoj zadatak potpuno.

16. septembra postignut je ovaj uspeh:

II. armija zauzima sa Jugoslovenskom divizijom **Kozjak** (K. 1810), najvažniju tačku druge neprijateljske linije. Neprijatelj preduzima protivnapad i uspeva da povrati Kozjak, ali je ubrzo sledovao snažan juriš **Jugoslovenske divizije** koja je definitivno zauzela ovu važnu tačku. Ostale divizije ove armije utvrdjivale su zauzete položaje.

I. armija napreduje po terenu izvanredno teškom, osvaja jednu za drugom neprijateljsku utvrdjenu liniju rovova i prodire za 15. km. Moravska divizija izbija iz druge linije I. armije na Kozjačku kosu i hvata vezu sa Jugoslovenskom divizijom II. armije. Konjička divizija, koja je bila pozadi Moravske divizije, izbija u toku noći 16./17. septembra kod Labinice iza sredine Drinske i Dunavske divizije.

17. **septembra** postignut je ovaj uspeh:

II. **armija**, savladjujući ogorčen neprijateljski otpor izbija sa Jugoslovenskom divizijom, uz sadejstvo Moravske divizije iz 1. armije, na **Kučkov kamen** i produžuje nastupanje ka Djurovom kamenu. Timočka divizija osvaja Topolac i podilazi Studenoj vodi; 17. francuska divizija kretala se pozadi Jugoslovenske, a Šumadijska pozadi Timočke divizije; 122. francuska divizija zadržata je u rejonu Dobrog polja na raspoloženju komandanta savezničke vojske.

I. **armija**, goneći energično neprijatelja izbija na liniju: Kučkov kamen—s. Melnica—s. Bešište. Konjička divizija stigla do s. Polčiste.

18. **septembra**, postignut je ovaj uspeh:

II. **armija**, osvaja sa Timočkom divizijom Blatac i nadire ka Golupcu; Jugoslovenska divizija dopire do linije: Mrežinče—Konopište; 17. francuska divizija dolazi na Kozjak, a Šumadijska na Topolac.

I. **armija**, izbija prednjim delovima na Crnu reku cd s. Položko do mosta Razim beja; Drinska divizija većim delom dolazi u armijsku rezervu kod s. Vigališta; Konjička divizija vrši gonjenje sa jednom brigadom ispred Dunavske divizije u pravcu Bešište—Razim bej. Ovog dana, cela Konjička divizija, stavljena je na raspolozenje komandantu II. armije.

19. **septembra**, postignut je ovaj uspeh:

II. **armija** izbija na liniju: Radnja—Bohul—Moklište.

I. **armija** zauzima prelaze na Crnoj reci od Razim beja do Položko. Protiv ove armije, Bugari su doveli znatna pojačanja, ali nisu bili u stanju da poprave po njih kritičnu situaciju.

20. **i 21. septembra**, obe srpske armije preduzimaju snažno gonjenje i to:

II. **armija** ka Vardaru, uspevši da preseče komunikaciju: Djevdjelija—Skoplje i Prilep—Gradsko.

I. **armija** levom obalom Crne reke i dalje na zapad.

Na taj način napravljen je u centru neprijateljskog fronta tako dubok proboj, da su i krila počela da popuštaju. Neprijatelj, koji se u masi nalazio u rejonu severno od Bitolja, naglo je otstupao, da bi se dohvatio komunikacije Prilep-Veles. Isto tako, neprijatelj je počeo popuštati i u rejonu Dojranskog jezera.

22. **septembra** postignut je ovakav uspeh:

II. **armija** zauzima Krivolak, upućujući Konjičku diviziju u gonjenje neprijatelja ka Štipu.

I. **armija** energično napada na neprijateljsku komunikaciju: Prilep—Drenovo—Gradsko.

Neprijateljske trupe, u hitnom povlačenju, palile su svoja slagališta, pa ipak su neka od njih u dobrom stanju pala u ruke I. armije.

23. **septembra** postignut je ovaj uspeh:

II. **armija** osvaja Gradsko na pruzi Skoplje—Solun (glavno slagalište neprijateljske vojske) i iz Krivolaka nadire ka Štipu.

I. **armija** zauzima tesnac severno od s. Drenova, i preseca neprijateljsku komunikaciju: Prilep—Gradsko, a sa prednjim delovima izbija na komunikaciju Prilep—Veles.

24. **septembra**: II. **armija** podilazi ka Štipu, a I. **armija** izbija na greben planine Babune i nadire ka Velesu.

25. **septembra**: Konjička divizija zauzima Štip i nastupa ka Kočanima; II. **armija** izbija na Ovče polje, a I. **armija** nastupa ka Velesu.

26. **septembra**: Konjička divizija osvaja Kočane i goni neprijatelja ka Carevom selu; II. **armija** ostaje na Ovčem polju, a sa jednim odredom iz Timočke divizije poseda planinu Gradec u cilju osiguranja desnog boka, jer savezničke trupe još nisu bile tamo stigle.

I. **armija** zauzima Veles i kreće se ka Ovčem polju radi tešnje veze sa II. armijom.

Ovoga dana **došao je jedan bugarski major**, upućen od strane Todorova, da moli komandanta savezničke vojske za obustavljanje operacija u toku 48 časova. Djeneral Franchet d'Espérey vratio je parlamentara sa odgovorom da se operacije ne mogu prekidati, a Bugari, ako žele, mogu poslati svoje delegate sa svojim ponudama za mir.

27. **septembra**: Konjička divizija vodi borbu kod Carevog Sela, a sa jednom patrolom izbija na srpsko-bugarsku granicu; II. **armija** i dalje drži Ovče polje, a I. **armija** liniju Veles—Sv. Nikola.

28., 29. **i 30. septembra**: Obe srpske armije nastupaja ka srpsko-bugarskoj granici na komunikaciju: Kumanovo—Kriva Palanka—Custendil.

Bugari, bojeći se invazije srpske vojske na svoju teritoriju, jer im savest za počinjena strahovita zverstva u Srbiji za vreme trogodišnje okupacije nije bila mirna, mole za mir, pretpostavljajući i sramnu kapitulaciju ulasku srpske vojske u Bugarsku.

Bugarska je, vidi se, cenila **moral srpske vojske**, po moralu svoje vojske, a **dostojanstvo Srbije** prema svome dostojanstvu, što je van komparacije. Srpska vojska tukla se riterski od prvog do poslednjeg dana rata, a Srbija je uvek pretpostavljala vernost svojim Saveznicima separatnom zaključenju mira, i ako je bila u neverovatnim teškim situacijama.

Bugarska je 29. septembra u 23 časa potpisala konvenciju primirja, te su 30. septembra u podne prema ovoj obustavljena neprijateljstva.

NASTUPANJE SRPSKE VOJSKE KA NIŠU.

I. **srpska armija** dobija zadatak, da goni austro-nemačke trupe, koje su otstupale ka Nišu, ali ovaj zadatak nije mogao biti odmah preduzet, jer je u Kumanovu trebalo razoružavati bugarske trupe, koje su kapitulirale i u masi stizale sa pravca Tetovo—Skoplje. Bugarima se nije moglo verovati ni posle potpisane konvencije o primirju.

Iz istih razloga zadržata je i II. armija na srpsko-bugarskoj granici na frontu: Carevo Selo—Kriva Palanka, do dolaska savezničkih trupa. Na taj način izgubljen je 1. i 2. oktobar.

3. **oktobra**, I. **srpska armija** sa francuskom konjičkom brigadom Gambette nastupa ka Vranji, goneći 9. austrijsku diviziju i 5 nemačkih bataljona, koji su u odstupanju rušili sistematski železničku pruga ka Nišu.

4. **oktobra**, I. **armija** osvaja Vranju, zadobivši veliki ratni plen i nekoliko stotina zarobljenika. Stanovništvo uzima zaplenjeno oružje i bori se protiv neprijatelja. I. armija sa francuskom konjičkom brigadom produžava gonjenje dolinom Južne Morave, a srpska konjička divizija dobija zadatak da dejstvuje dolinom Veternice u obilazak Grdeličke klisure ka Leskovcu.

5. **oktobra**, I. **armija** zauzima Vladičin Han.

6. **oktobra**, I. **armija** probija se pod borbom kroz Grdeličku klisuru i osvaja Grdelicu, gde zadobija 10 mitraljeza, dosta ratnog plena i nekoliko stotina zarobljenika. Od Grdelice francuska konjička brigada dobija samostalan zadatak, da goni neprijatelja preko Svodja ka Pirotu, i da preseče železničku prugu Niš—Pirot—Sofija.

7. **oktobra**, I. **armija** zauzima Leskovac u koji izbija srpska Konjička divizija iz doline Veternice; II. armija, predavši Saveznicima bugarsku vojsku, kreće se sa 2 divizije ka Velesu, a sa 1 divizijom ka Skoplju.

8. **oktobra**, I. **armija** zauzima Brestovac i Žitni potok i upućuje jedan eskadron ka Kuršumliji; francuska konjička brigada osvaja Svodj.

9. **oktobra**, I. **armija** priprema se za napad na položaje južno od Niša, gde je bila prikupljena ova neprijateljska snaga: 9. austrijska divizija sa tri nemačka puka koji su odstupali ispred I. srpske armije; 217. nemačka divizija, koja je iz Sofije prebačena zeljeznicom i 219. nemačka divizija koja je sa ruskog fronta dovežena u Niš.

10. **oktobra**, I. **armija** napada na planinu Seličevicu, koju je neprijatelj jako poseo. Francuska konjička brigada nadire ka Babušnici, a eskadron srpske konjice ka Kuršumliji. Posle vrlo jake borbe kod Niša, u kojoj je neprijatelj nekoliko puta preduzimao bezuspešne kontra napade, srpske trupe zauzimaju Seličevicu. Francuska konjička brigada osvaja Babušnicu, a eskadron srpske konjice Kuršumliju.

11. **oktobra**, I. **armija**, obuhvatnim manevrom nateruje neprijatelja da napusti Niš (koji je usled srdite nemoći bacao iz aeroplana bombe na varoš, u koju još nisu bile ušle srpske trupe).

12. **oktobra**, I. **armija** izbija kroz Niš na visove severno od varoši, u kojoj je zadobiven ogroman ratni materijal. Francuska konjička brigada zauzela je Belu Palanku, a 1. konjički puk, upućen iz srpske konjičke divizije, zauzeo je Prokuplje.

Združeni savezнički odred: 2 francuska i 2 grčka pešad. puka, sa 1 francuskim konjičkim pukom, izbio je na Kosovo i tu čekao dolazak II. srpske armije da ga smeni.

Porušena železnička pruga, isprovaljivani putevi u vezi sa brzim napredovanjem I. armije, jako su otežavali snabdevanje trupa. Hrana i municija dovlačena je volovskim kolima, te su trupe većinom nabavljale hranu na terenu. Patriotsko srpsko stanovništvo sadejstvovalo je vojsci ne samo sa oružjem u ruci već i iznošenjem pred vojsku hrane, koja je u toku trogodišnje okupacije brižljivo prikrivana.

13. **i 14. oktobra**, I. **armija** nastupa ka Aleksincu i prikuplja se za napad na položaje kod Ražnja, koje je neprijatelj jako bio poseo.

15. **oktobra**, I. **armija** zauzima Aleksinac i rasporedjuje se za napad. Francuska konjička brigada osvaja Pirot; II. srpska armija prikuplja se kod Skoplja.

Od 16.—21. **oktobra**, I. **armija** napada na položaje kod Ražnja. Neprijatelj, dobivši pojačanja u artileriji, branio se uporno i to više radi spasa časti svoga oružja nego iz kakvih viših operativnih razloga. Francuska konjička brigada za ovo vreme zauzela je Knjaževac i Carevo Selo; a srpski konjički puk zauzeo je Trstenik i Kruševac; II. armija izbila je na Kosovo, smenila savezničke trupe i posela Mitrovicu, Prizren, Djakovicu i Peć.

Noću 21/22. **oktobra**, neprijatelj je napustio odbranu Stalaćske klisure, položaje kod Ražnja i hitno se povlačio dolinom Vel. Morave ka Dunavu, kvareći sistematski železničku prugu.

Od 22. **oktobra**, I. **armija** energično goni neprijatelja dolinom Morave, oslobodjavajući jednu po jednu varoš, a 1. novembra u 10.30 časova ulazi **u napaćenu srpsku prestonicu—Beograd**.

Neprijatelj je definitivno prebačen preko Save i Dunava, a u ovom vremenu i Turska kapitulira, potpisujući konvenciju o primirju.

II. armija izbila je sa Timočkom divizijom na bosansku granicu kod Višegrada, ostavivši Šumadijsku diviziju u Čačku, a Jugoslovensku na Kosovu.

Od 1 pešad. puka i 1 brdskog divizijona Jugoslovenske divizije formirane su „Jadranske trupe", sa zadatkom, da izbiju na Jadransko more kod Skadra i Bara. Posle uporne borbe zauzet je 30. okt. Skadar, a 31. okt. Podgorica.

Do 3. novembra cela Kraljevina Srbija bila je oslobodjena.

OSLOBODJENJE JUŽNIH SLOVENA.

Ispod madžarskog i austrijskog ropstva.

3. novembra, prva srpska četa prelazi Dunav kod Vel. Gradišta i napada kod Divči bare na nemačke čete, koje odstupaju ka Beloj Crkvi. Ovo je bio početak prelaza I. armije u Srem i Banat. Oduševljeni meštani presretali su srpsku vojsku, moleći pojedine komandante da dodju i u njihovo mesto, te da uspostave red, jer se je A.-Ugarska carevina već počela raspadati.

Delovi II. armije ušli su ovog dana u Višegrad.

4. novembra, Bosansko „Narodno Veće" proklamuje ujedinjenje sa Srbijom, moleći da srpska vojska sto pre dodje u Sarajevo. „Jadranske trupe" ušle su u Cetinje, gde ih je stanovništvo oduševljeno dočekalo.

Ovoga dana došli su madžarski parlamentari, da mole za primirje.

5. novembra, oko 16. časova došli su ladjom do donjeg Beogradskog grada madžarski delegati: grof Károlyi i Bakon, da vode pregovore o zaključenju mira.

Od 6.—13. novembra, I. armija je produžavala nastupanje na pravcima: Vršac—Temišvar i Novi Sad—Subotica.

13. novembra u 20 časova ušao je 1 bataljon srpske vojske u Suboticu, a u 23.30 časova potpisana je konvencija o primirju sa Madžarskom.

Od 14.—22. novembra, trupe srpske vojske bile su u stalnom pokretu u cilju posedanja odredjene demarkacione linije na severu: do r. Maroša i Novog Arada.

Na zapadu, srpske trupe su izbile na Jadransko more i posele sva pristaništa od Bakra do Skadra, izuzev Zadra, koji su zauzeli Italijani.

1. decembra, opunomoćeni delegati svih „Narodnih veća" iz oslobodjenih oblasti dolaze u Beograd i izjavljuju Srpskoj Kraljevskoj Vladi narodnu želju za teritorijalno i nacionalno ujedinjenje sa Kraljevinom Srbijom pod dinastijom Nj. V. Kralja Petra I. Karadjordjevića. Ovoga dana proglašeno je oslobodjenje i ujedinjenje i stvorena je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca.

Ovo veliko narodno delo izvedeno je pod mudrom vladavinom Nj. V. Kralja Petra I., koga svi slavimo kao Velikog Oslobodioca, a koga je na prestolu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, nasledio Nj. V. Kralj Aleksandar I., koji je kao Vrhovni Komandant celokupne srpske vojske svojom mudrošću, odlučnošću, energijom i besprimernom istrajnošću, uz pripomoć Velikih Saveznika, izvojevao konačnu pobedu srpskog oružja nad silnim neprijateljima i omogućio ostvarenje ovog velikog dela.

Iz ovoga kratkog istorijskog opisa, priloženog uz ovaj Ratni Album, vidi se, sa kakvim je teškoćama srpska vojska izvojevala oslobodjenje i ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca u jednu moćnu Kraljevinu, te, neka bi to bio podstrek i sadašnjoj i svima budućim generacijama, da jedna drugoj predaju zajedničku domovinu ne samo vojnički još snažniju, već i kulturno, i u svakom pogledu, napredniju.

V. KRATAK PREGLED NAJVAŽNIJIH OPERACIJA I DOGADJAJA ZA VREME SVETSKOGA RATA.

Čim je izmedju Francuske i Rusije bio zaključen vojni savez (1891. g.) i Engleska mu uslovno prišla (1901. g.), Nemačkoj je bilo jasno, da će budući rat imati da vodi na dva fronta; ova okolnost uslovljavala je i neophodnu potrebu da, koristeći se svojim centralnim položajem, najbržom akcijom po unutrašnjim strategijskim pravcima potuče protivnika na jednom frontu, a za to vreme slabim zastorom brani drugi front, pa se zatim okrene i tuče protivnika na drugom frontu.

Kako je bilo jasno, da se prostrana i ljudima bogata Rusija, sa poznatom njenom taktikom povlačenja ne može tako lako i brzo likvidirati, a medjutim pretpostavlja se, da će njena mobilizacija i koncentracija trajati najmanje dva meseca, to je prvenstveni napad na Francusku i njeno uništenje samim tim bio uslovljen, i to u toliko pre, što bi na taj način i Engleska bila sprečena, da se docnije razvije jačim silama, a odmah u početku njene sile, s obzirom na udaljenost i sporu mobilizaciju, nisu mogle biti ozbiljne.

Napasti pak Francusku frontalno i izložiti se dugim borbama oko zauzimanja utvrdjenog fronta Belfort—Toul—Verdun i terena brežuljkastog i planinskog, ispresecanog obalama Meuse i Mosella, značilo bi izgubiti i u snazi i u vremenu, dozvoliti francuskoj vojsci, da se povlači u svoju duboku pozadinu i dobije nužna pojačanja iz zemlje i iz Engleske, sem toga, ovo bi dalo vremena Rusiji da izvrši mobilizaciju i koncentraciju, upadne u istočnu Prusku, ugrozi samome Berlinu i postavi Nemačku u bezizlazan položaj.

Kako je pak utvrdjena granična linija prema Francuskoj u Elzasu i Lotaringiji: Diedenhofen—Metz—Strassburg—Mülhausen mogla da se štiti od jačeg francuskog napada sa malim snagama, kako je prostor izmedju Verdun-a i neutralne Belgije i suviše mali (30 km) za razvijanje većih sila, to nije ostala nikakva druga kombinacija, do da se u Francusku izvrši upad ili iz neutralne Švajarske ili Belgije, ito u toliko pre što je trebalo iskoristiti preimućstvo u ranije naredjenoj pripremnoj mobilizaciji (Kriegsgefahrzustand) i izvršenoj brzoj koncentraciji trupa, upasti u Francusku sa frontova, koji su malo ili nikako utvrdjeni, i na taj način koristiti se iznenadjenjem i zabunom oko stvaranja novog nepredvidjenog plana dejstva i rokiranja celog ratnog rasporeda trupa.

Upad iz Švajcarske bio je nepovoljan zbog ispresecanog planinskog terena kao i nedovoljnog broja železničkih komunikacija; sem toga i dobro opremljena švajcarska vojska od preko 200.000 ljudi, bila bi jaka prepona toj okupacionoj operaciji.

Prolaz kroz Belgiju bio je daleko povoljniji, jer je ona bila vrlo prolazna, operacijski pravac kroz nju bio daleko kraći, njena vojska dvojno slabija, a sem toga davala se je i mogućnost, da se docnije, zauzimanjem njenih pristaništa, proširi nemačka flotna baza i neposredno zagrozi Engleskoj.

I Nemačka, i ako je to bilo protivno medjunarodnim obavezama i moralu, rešava se na ovo poslednje.

U tom cilju ona rasporedjuje pet svojih armija (I—V) na prostoru: Crefeld—Diedenhofen, sa zadatkom, da pregaze Luxemburg i Belgiju i, zauzevši energičnim udarom Liège, Bruxelles, Namur, Valenciennes, upadnu u Francusku sa severo-istoka, izmedju Lille-a i Verdun-a, pri čemu desno nemačko krilo (I. i II. armija) ima da se stalno povija i, zahvativši levo krilo francuskog fronta, neprestano, ugrožavajući njegovoj pozadini, zbija ga ka jugo-istoku u pravcu iznad Pariza i Fontenebleau-a i da onda, zajedno sa centrom (III., IV. i V. armija), koji bi imao da se prema njemu ravnja na kraju uspeju, da celu francusku vojsku skotrljaju ka Juri i švajcarskoj granici i nateraju je na kapitulaciju ili na spasavanje preko granice. Levo pak nemačko krilo (VI. i VII. armija) imalo je da štiti Lotaringiju i Elzas naslanjajući se na utvrdjenu liniju: Metz—Strassburg i Mülhausen, pri čemu je u prvom periodu svojom ofanzivnom akcijom imalo da privuče na sebe što jače francuske sile i onda da ih stalno prikiva, očekujući izvršenje pomenutog obuhvata i cerniranja celokupne francuske vojske.

Vredno je ovde napomenuti, da je Nemačka, koja je za vreme mira raspolagala sa kadrom od 847.000 ljudi mobilisala odmah u pocetku 2,5 miliona od kojih je 1.600.000 upućeno protiv Francuske.

Protivu ove nemačke invazije Francuska, čija je mirnodopska sila iznosila 884.000 ljudi, mobilisala je 3.781.000 ljudi, od kojih je 2.689.000 formirano u armijske sastave i odbrane utvrdjenja i bilo neprosredno pod Vrhovnim Komandantom (Joffre), a 935.000 ljudi u pozadini pod Ministrom Vojnim i 157.000 u Alžiru, Tunisu i Maroku.

Mobilisana francuska vojska trebala je da se koncentriše na frontu Belfort—Mézières, u nameri da ofanzivno preduhitri nemački napad, i to: I. armija (Dubail) na frontu Belfort—Epinal—Luneville, II. armija (Castelnau) u predelu Toul—Nancy, III. armija (Ruffey) gornja Meuse i Verdun, V. armija (Lanrezac) predeo Verdun-a i Mézières-a i IV. armija (de Langle de Cary) u rezervi; konjički korpus (Sordet) prema Mézières-u.

No, čim se saznalo 2. avgusta (u oči dana objave rata Francuskoj), da su nemačke trupe zauzele Luxemburg i prodiru u Belgiju, to Francuska menja svoj raspored u toliko što IV. armiju iz rezerve uvlači izmedju III. i V. a ova poslednja se plasira na prostoru Carignan—Givet pa onda sa sve tri preduzima ofanzivu prema belgijskom Luxemburgu.

Engleska vojska, koja je imala za vreme mira 647.000 ljudi, trebala je da odmah uputi tri korpusa, sa po dve pešadijske divizije i jednu konjičku diviziju; no iskrcavanje je išlo dosta sporo, jer do 20. avgusta bilo je prebačeno svega 4 pešadijske i jedna konjička divizija ukupno 70.000 ljudi; njena vojska trebala je da se koncentriše na levom krilu u predelu Valenciennes—Maubeuge—Hirson, sa zadatkom da kooperiše francuskoj vojsci.

Belgija je imala mirnodopske vojske 48.000 ljudi, a mobilisala je 118.000 formiranih u 6 divizija; od ovih 3. i 4. imale su da brane Liège i Namur, ostale su koncentrisane pozadi La Gette na liniji Tirlemont—Louvain—Wavre—Pervez, t. j. na dva dana marša iza Liège-a. Koncentracija je bila izvršena već 6. avgusta, blagodareći jakom i urednom železničkom saobraćaju. Njen plan bio je čisto defanzivni a docnije identičan sa francuskim.

Odnosno istočno-ruskog fronta, sem garnizona u Königsberg-u—Graudenz-u—Thornu—Poznanju i Breslavi, Nemci su istavili prema njemenskom frontu VIII. armiju (von Prittwitz), koja sa severnom grupom štiti Königsberg a južnom kod Allenstein-a, Danzig; sem toga na južnoj granici istočne Pruske istavljen je bio XX. Landwehr-sko—Landsturm-ski korpus (Woyrsch), koji je imao da stupi i održava vezu sa levim austrijskom krilom. Ukupna jačina ovoga fronta iznosila je oko 400.000 ljudi.

Austrija, čija je mirnodopska jačina iznosila 494 000 ljudi računala je sa 4 miliona mobilisanih obveznika od kojih 1.820.000 aktivnih trupa, 2.000.000

Landsturm-a i Ersatzreserve, no zbog budžetskih i administrativnih razloga, polovina ovog broja je iščezavala. Ona je imala za zadatak da sa glavnom silom nastupa na Ljubljin i, ugrožavajući neprestano ruskom levom krilu i pozadini, privuče na sebe što veće njihove sile i zadrži ih što duže od upada u istočnu Prusku. Levo austrijsko krilo imalo je da se oslanja na Vislu, desno na Dnjestar.

U tom cilju ona sa polovinom svoje vojske obrazuje **Severni front** (Erzherzog Friedrich), čija I. armija (Dankl) ima da nastupa prema liniji Tarnov—Jaroslav, IV. armija (Auffenberg) prema liniji Jaroslav—Lavov, III. armija (Brudermann) na liniju Lavov—Galič, odred Kövess (XII. korpus) da se koncentriše u Stanislavu, a odred Kummer (Landwehrski korpus) kod Krakova.

Rusija, čija je mirnodopska formacija u raznim godinama bila razna, u 1914. g. imala je 1.499.000 ljudi; odnosno ratne formacije postojale su razne pretpostavke, predvidjajući razne opšte i delimične mobilizacije, jer je očigledno da Rusija, koja se graniči sa 10 raznih država retko može doći u položaj da zarati sa svima. Njena ratna sila iznosila je 12—15 miliona.

Mobilizacija za rat protiv Nemačke i Austrije bila je opšta po uputu № 18 i trebala je da da 2,5—3 miliona ljudi, od koga se broja formiraju 7 armija. Mobilizacija i koncentracija izvršene su preko očekivanja brzo i to tako, da je već posle 16 dana bilo sve mobilisano a posle 12 dana koncentrisana vojske bila spremna za operacije i na ovaj način rasporedjena: **Severozapadni front** (Žilinski), čija I. armija (Rennenkampf) sa prostora Kovno—Druzeniki, nastupa u istočnu Prusku obilazeći Mazurska jezera sa severa; II. armija (Samsonov) nastupa sa linije Grodno—Bjelostok u istočnu Prusku, obilazeći Mazurska jezera sa juga. **Zapadni front** (Ivanov), čija III. armija (Ruski) sa prostora Dubno—Rovno nastupa na Lavov; VIII. armija (Brusilov) u Podoljskoj kod Proskurova nastupa na Lavov; IV. armija (Everth) u predelu Rajovec Ljubljin—Ivangorod—Lukov sa nastupnim pravcem na Przemysl i V. armija (Plehwe) u predelu Kovelj, Holm, Brest-Litovsk, nastupa na Lavov—Przemysl; VI. armija (Vanderflit) u Petrogradu, radi osmatranja obale Baltičkog mora i osiguranja prestonice; VII. armija (Nikitin) u Odesi osigurava Crnomorsku obalu i granični front prema Rumuniji.

Ruska vojska je trebala svom silinom da napadne na Nemačku u istočnoj Pruskoj i natera je da radi zaštite povuče što veći deo trupa sa francuskog fronta; s druge strane da tuče austrijsku vojsku i upadne u Monarhiju, što bi olakšalo operacije srpske vojske i eventualno izazvalo revoluciju slovenskih elemenata.

Pada u oči jedna krupna greška **da Rusi nisu odmah iskoristili svoje mnogobrojne konjičke divizije** (31), koje su delom bile već 4. do 6. dana gotove za upotrebu, i koje bi sa jednim upadom u istočnu Prusku izazvale paniku, od čega je još u mirno doba narod strahovao, i o čemu se je tako mnogo pisalo pa, čak i sama konjica u tome duhu vaspitavala.

Prema Srbiji, po nemačkom planu, Austrija je trebala da se drži defanzivno, bacajući se svom silom protivu Rusije, ali i ona, računajući sa zadocnjenom ruskom mobilizacijom i koncentracijom, smatra za povoljnije da sa polovinom svojih snaga ugrožava Ruse a sa drugom polovinom se baci odmah protivu Srbije i pregazi je, pre nego što bi se veće ruske sile i mogle pojaviti na njenom ili pruskom frontu.

U tom cilju ona obrazuje južni front (Potiorek), čija II. armija (v. Böhm Emolli) zauzima front na Dunavu i Savi od Bazjaša do Mitrovice, sa zadatkom, da sa desnim krilom zauzme Šabac i demonstrativno kooperiše armijama, koje upadaju iz Bosne u Mačvu, no stim, da čim bude srpska vojska potučena, ona svoje trupe povuče na sever; V. armija (Frank) na liniji Beljina—Zvornik i VI. armija (Potiorek) Vlasenica—Herzeg Novi, prema levom srpskom krilu i Crnoj Gori imale su da upadnu u Srbiju i Crna Goru i pošto potuku njihovu vojsku zadrže nužan broj radi posedanja garnizona a ostalu vojsku da prebace na ruski front.

Srpska vojska, za vreme mira, iznosila je oko 50.000 ljudi, mobilizacijom ona se je uvećala samo na 371.000, čemu je doprinela iznenadna pojava rata, koja je zatekla mnoge vojne obveznike van zemlje (naročito pečalbare) sem toga, kako je ovaj rat došao neposredno u produženju dva teška rata (1912. i 1913. g.), koji su zemlju i ljudstvo i u spremi i u saobraćajnim sredstvima iscrpli, formacijom predvidjene jedinice bile su jako reducirane, no ipak mobilizacija i koncentracija izvršena je za 6 dana i ako su prevozna sredstva bila jako oštećena.

Pošto je Srbiji rat bio nametnut, i kako su se elementi za sastav ratnog plana neprestano menjali novim razvijanjem vojno-političke situacije, to se je i osnovni plan odbrane zemlje morao u nekoliko menjati, i kako se je Načelnik glavnog djeneralštaba, vojvoda Putnik, u momentu objave rata, nalazio u Nemačkoj na lečenju, to su izmene u mobilizacijskom planu izvršene u savetu generala. Glavna ideja je bila u prvom momentu **defanziva, sa iščekivanjem momenta za prelaz u nastupanje**. Srpska vojska je u tom cilju imala da se koncentriše sa svojom glavnom snagom od tri armije na frontu: Palanka—Arandjelovac—Lazarevac—Valjevo, i sa sporednom snagom Užičkom vojskom na frontu: Bajina Bašta—Mokra Gora. Mobilizaciju i koncentraciju štitili su nekoliko graničnih odreda, koji su bili izbačeni na najvažnijim graničnim tačkama. Rezervne trupe koncentrisale su se u Kruševcu i u Nišu.

Crna Gora je za vreme mira imala 2.000 vojnika a za vreme rata mobilisala je ukupno 60.000 ljudi. Ona je imala da jednim delom svoje snage osigura svoju teritoriju i da dâ najmanje 20.000 ljudi radi kooperacije sa Užičkom vojskom od Plevalja prema Bosni.

Prema svemu izloženom Centralne sile su izbacile prvih dana rata na front 143 pešadijskih i 25 konjičkih divizija; sile Sporazuma 186 pešadijskih i 45 konjičkih divizija, što znači, da su sile Sporazuma bile u nekoliko brojno nadmoćnije; okolnost pak da su nemačke divizije bile materijalno spremnije i u artileriji jače, što je Centralnim silama centralni položaj davao slobodu manevrovanja i zbog kratkoće operacijskih pravaca veću brzinu dejstva, a potpuna davnašnja identičnost u interesima i vojno-političkom zadatku stvorila im odmah i jedinstvo komandovanja, i to ih sve i stavljalo u daleko povoljniji položaj nego što je to bio slučaj kod raznih naroda Sporazumnih sila, koji su do rata jedan drugome bili tudji, u ratu velikim prostorijama razdvojeni i u komandovanju do pred sam svršetak rata neobjedinjeni.

Upad u Belgiju i granične borbe.

Za zauzeće Liège-a i graničnih belgijskih forova Nemci su formirali Mesku armiju (von Emmich); i ako je varoš pala 7. avgusta (posle dva dana opsade (ipak su njeni poslednji forovi pali tek 17. avgusta; odbrana je imala svega 40.000 ljudi i njom je komandovao general Leman; Belgijska vojska se je medjutim bila povukla na reku la Gette i hrabro odbiljala napade nemačkih konjičkih masa (korpusi v. d. Marwitz i Richthofen) sve dok je nisu napale i trupe nemačkog desnog krila (I. armija von Kluck i II. armija von Bülow), koje su krenule odmah po padu Liège-a t. j. 18. avgusta.

U nadi da zaštiti svoju prestonicu Bruxelles i svoju ekonomno-materijalnu bazu, utvrdjeni Antwerpen, a videći da mu Saveznici ne mogu pomoći, jer se Englezi tek sada koncentrišu kod Maubeuge-a, a Francuzi prema Somme-i, **Belgijski Kralj rešava, da se povuče na Antwerpen**, verujući, da će ipak pomoći Saveznicima, jer će vezati izvestan deo protivničke vojske. Kada je 20. avgusta pao Bruxelles a 24. avgusta i Namur, koga je branila jedna belgijska divizija (Micheler), **Nemcima je bio otvoren put za Francusku** i njihove armije su se kretake pode zaštitom i gustom zavesom konjičkih masa, snabdevenih velikim brojem auto-mitraljeza i praćenih sa pešadijom na kamijonima, što je sprečavalo svako izvidanje i unosilo, zbog nemačkih drakonckih mera, strah i trepet kod stanovništva.

Pravac nastupanja nemačkih armija bio je ovaj: I. armija nastupa na Bruxelles i Lille, II. na Valenciennes, III. (von Hausen) na Dinant i Hirson, IV. (A. v. Württemberg) na Neufchateau, Mézières i Montmedy, V. armija (Kronprinz) preko Luxemburg-a na Longwy i Montmédy—Verdun, VI. armija (R. v. Bayern) protiv francuskog napada od Pont à Mousson (južnije Metz-a) pa do Luneville; odavde pa do Mülhausen i Švajcarske granice VII. armija (von Heeringen).

Nemajući dovoljno podataka o protivniku a smatrajući da je njegov napad **na Belgiju demonstracija za glavni napad na francusko desno krilo u Elzasu i Lotaringiji**, general Joffre ga pojačava, formiranjem (10. avgusta) Elzaške armije (Peau). Da bi iznenadio protivnika on preduzima ofanzivu (14. avgusta sa I. i II. armijom iz Elzasa i Lotaringije u pravcu Saarbrücken—Saarburg i Elzaškom armijom na Colmar; **sa centrom i levim krilom očekuje** razvoj **dogadjaja**, spreman da preduzme ofanzivu ili da primi boj. I ako su Elzaška i I. armija uspešno nastupale, jer ova prva osvaja Altkirchen i Mülhausen, prebacujući Nemce preko Rajne, a ova druga Saarburg i okolinu, ipak, zbog neuspheha II. armije u njenom napadu na utvrdjenog neprijatelja na ograncima Vogeza (kod Morhange—Bernsdorf—Fenestrange-a), koji je obasiplje teškom artiljerijom sa oba krila VI. i VII. armije, Vrhovna Komanda povlači svoje armije i to II. na liniju Grande Couronne (istočno Nancy-a) pa preko visova Saffais i Belchamps do šume Charmes, odakle I. armija povija svoj front pod pravim uglom preko Bacarrat, visa Salles do St. Marie-aux-Mines.

Nemci pak računajući da su ovde potukli Francuze upućuju svoje sile, sa oba unutrašnja krila, prema čuvenoj dolini Charmes-u, no ovde došavši pod unakrsnu vatru oba unutrašnja krila I. i II. francuske armije i odbijeni, povuku se na zadnje položaje sa velikim gubitcima.

Još 19. avgusta, a da bi osigurala slobodu dejstva III. armiji i levom krilu II., Vrhovna Komanda formira Lorraine-sku armiju (Mounoury), sa zadatkom da štiti ili dejstvuje prema Metz-u.

Nemajući još potpune i **tačne podatke o snagama protivničkim**, ali prozrevši njegovu nameru i glavni udarni pravac, Joffre, 21. avgusta naredjuje nastupanje i ostalim armijama i to III. ka Luxemburgu, IV. preko Sedan-a i Semoy-e, a V. sa Sambre na Charleroi; Engleze moli da nastupaju na Mons.

Pošto su **III. i IV. armija** vodile nebrojene „borbe u susretu" sa protivnikom u Ardennes-ima, a naročito kod Longville i na Semoy, u terenu ispre-

secanom i šumovitom, pri čemu je zbog pomeranja celog rasporeda u levo, front ovih armija bio neprestano flankiran od neprijatelja, one su se, i ako ne pobedjene, zbog stanja kod V. armije, povukle na granični front.

V. armija, koja se je nalazila kod Dinant-a i branila mostobrane izmedju Namur-a i Fumay-a, posle, vodjenih upornih borbi 21., 22. i 23. avgusta, bi prinudjena da se povuče na desnu obalu Sambre i evakuiše Charlerci.

Usled toga što Nemci zauzimlju 23. avgusta Namur, što se kod Dinant-a, na desnom boku pojavljuje prethodnica III. nemačke armije i preti pozadini i što se engleska armija od Mons-a pritisnuta jačim silama, koje dolaze od Bruxelles-a, povlači na liniju Valenciennes—Maubeuge, V. francuska armija se povlači ka liniji Givet— Philippeville—Maubeuge. Engleska armija težeći da se osloni na prirodnu barijeru, kao što je Somme ili Oise, naredjuje 25. avgusta dalje povlačenje na liniju Vermand—St. Quentin.

Nemci cerniraju Maubeuge (no tek 7. septembra kapitulirala je njegova mala posada).

Na ovaj način **francuska ofanziva je bila slomljena i granična bitka izgubljena**; VI. i V. armija su bile razdvojene, levo francusko-englesko krilo je bilo u opasnosti od zahvata daleko jačeg protivnika a belgijska vojska odbačena na sever (Antwerpen).

Povlačenje do Marne.

Osećajući svu težinu stvorene situacije i potrebu da svoje trupe prikupi i uredi na povoljnijim položajima, **Joffre se rešava da odstupi i od graničnog fronta** i da se povuče na liniju: Amiens, Ham, Laon, Vouziers i Verdun i 25. avgusta izdaje naredjenje za povlačenje, naredjujući jednovremeno da se obrazuje kod Amiens-a nova — VI. armija (Mounoury), koju imaju da formiraju divizije upućene iz Elzasa, Lotaringije i Pariza.

Verujući da su Francuzi definitivno potučeni, a s obzirom što su Rusi u bitci kod Gumbinna potukli nemačku VIII. armiju i nastupaju u istočnu Prusku, **nemačka Vrhovna Komanda**, u ovom momentu, kada stoji pred samim izvršenjem svoga glavnog zadatka, **čini grešku i odvaja šest armijskih korpusa i jednu konjičku diviziju**, upućujući ih na ruski front; sem toga bili su već detašovani **dva korpusa za opsadu Antwerpena i jedan korpus** za Maubeuge; ovo slabljenje oseća se u toliko više, što francuska vojska u povlačenju neprestano nanosi velike gubitke, a umor trupa, u vezi sa hrdjavim snabdevanjem, slabi sve više njihov pobedni elan.

Kako je francusko levo krilo bilo sve većma ugroženo jakim nadiranjem I. nem. armije, kako je prostor izmedju V. i IV. fr. armije pretio da bude sve veći i iskorišćen od protivnika, i kako je i veza izmedju Engleza i V. armije prekinuta, **Joffre se rešava da još dalje odstupi te naredjuje**, da se ceo front povuče na liniju: od mora (ušće Somme), pa Somme-om preko St. Quentin-a—Laon-a- pozadi Aisne-a—Vouzier-a—Grand Pré-a do Verdun-a. Konjički korpus Sordet na r. Anthie radi osiguranja levog krila, sem toga VI. armija, koja se formira u okolini Amiens-a ima da otkloni opasnost od cepanja na levom krilu; levo od nje do mora da se plasira grupa d'Amade.

Pošto Englezi vode boj kod Cateau-a, V. fr. armija da bi ih pomogla, vodi bojeve kod Guise-a i St. Quentin-a, čime se uspeva, da se izmedju nemačke II. i III. armije pocepa veza i da se engleska vojska oslobodi pritiska; I. nem. armija odustaje stoga od daljeg kretanja na jug i od sada **menja pravac na jugo-zapad**, radi održavanja veze sa II. nem. armijom. Jednovremeno sa ovim vodi na Meuse-i IV. fr. armija boj sa IV. nem. armijom, koja debušuje od Sedan-a. Usled toga što se ona bori protiv protivnika frontom prema severu a V. armija sa Englezima protiv I. i II. nem. armije, frontom prema severozapadu, veza izmedju nje i V. armije, ne samo da je prekinuta, već je stvoren **prazan prostor od 50 kilometara**, što ju je i prinudilo, da pohita sa povlačenjem; Vrhovna Komanda formira novu grupu od 3 korpusa i jedne konjičke divizije, koju ubacuje i sa njima zatvara prazan prostor izmedju IV. i V. fr. armije; ova grupa od 4. septembra postaje IX. armija (Foch).

Kako I. nem. armija vrši silan natisak i upada u zonu u kojoj je imala da se formira VI. armija, kako su Englezi bili odbačeni od operacijskog pravca daleko na jug, **to se Joffre još jednom rešava na dalje povlačenje** i 30. avgusta naredjuje: da VI. armija odstupi na Paris i pod komandom Guvernera, štiti prestonicu (zapovest od 2. septembra glasi: „armija treba da požuri u svom povlačenju, glavno je biti u Parizu pre neprijatelja"); za pariranje opasnosti razmaka engleske i V. armije uzimlje iz Elzasa dva konjička korpusa i upućuje ih kod Bray-a; umoljava da se engleska vojska plasira severno od Melun-a; naredjuje da V. armija posedne front na Seine-i od Bray-a do Nogent-a; IX. armija da posedne reku Aube-u sa centrom kod Arcis-a; IV. i III. armija da prekinu dodir sa neprijateljem i održavajući medjusobnu vezu povuku se i posednu forove i to: IV. armija istočno Vitry-a III. sa levim krilom Bar-le-Duc a desnim da se osloni na Verdun, s tim da se obezbedi i od Metz-a; I. i II. armija da ostanu na svojim položajima. Na ovaj način **Joffre obrazuje front u vidu jednog džepa, kome otvor čini linija Paris—Verdun**, a dno Seine, Aube i linija Arcis—Bar-le-Duc. Postojalo je pri ovome rasporedu preimućstvo, da se neprijatelj **ulovi u klopku i obuhvatno tuče**, sa trupama koje bi imale vremena da se prikupe i ojačaju, no s druge strane **pojava protivnika u neposrednoj blizini prestonice i dugo odstupanje** mogli su katastrofalno dejstvovati na moral trupa, postojala je opasnost **da protivnik, osetivši zamku, preduzme kakav drugi manevar** (n. p. da desnim krilom nastupi dolinom Oise do Pariza, i Pariz uvuče u mrežu svoga manevra), ili da uspe da izvrši centralni proboj.

Nemačka Vrhovna Komanda u želji **da zauzme Pariz** naredjuje 27. avgusta da prva njena armija maršuje zapadno od Oise-e prema donjoj Seine-i i štiteći bok celog fronta, sadejstvuje akciji II. armije; ostale armije da **napadnu protivnički front na Marne-i**, pri čemu, a da bi VI. i VII. nem. armija bile zgodno upotrebljene za nastupanje preko Moselle-a, obe ove armije i posadu Metz-a sajedinjava pod komandom komandanta VI. nem. armije, a oslobodjena dva korpusa od opsade Antwerpen-a upućuje radi pojačanja desnog krila (I. armije).

2. septembra nemačka Vrhovna Komanda već menja svoj plan i sada u nameri, da po osnovnom (Schlieffen-ovom) planu **nabaci francusku vojsku na švajcarsku granicu**, tukući je jugo-istočno od Pariza, naredjuje I. armiji, da se ešalonira iza II. armije i da joj štiti bok, a njena konjica da se pojavi pred Parizom i poruši železničke pruge, koje vode u njega. Kako je I. nem. armija u svom maršu za Pariz odmakla od II. armije **za dva dana marša** i pojavljivala se gotovo kao prethodnica iste, to komandant I. armije (von Kluck), smatrajući da je rad njegove armije najglavniji u celom rasporedu, da je on dužan, da jaše na ledjima (po njegovom nahodjenju) potpuno potučenog i demoralisanog protivnika a računajući pri tome da je uništena i VI. fr. armija kod Amiens-a drži da je on jedino u stanju da otvori II. armiji prelaz preko Marne-e, te u mesto da izvršava izdato mu naredjenje ili da bar **usporava rad svoje armije**, do pojave II. nem. armije, **naredjuje prelaz preko Marne** na liniji la Ferte—Château Thierry, stavljajući u dužnost konjičkom korpusu v. Marwitz-a osiguranje od strane Pariza; ovaj, pak, ostavljajući **prema Parizu izmedju Oise i Marne samo jednu diviziju**, sa drugim dvema divizijama traži preko Marne-e levo francusko krilo. v. Kluck, ne samo što odobrava ovo, već naredjuje, da se ove dve divizije i dalje kreću ka Provence, a sa četiri petine svojih snaga se upućuje na jug za prelaz Grand Morin-a (kod Esternay i Coulommiers-a), pri čemu samo IV. **rez. korpus ostavlja kod Meaux-a radi osiguranja od Pariza**. U ovom momentu, t. j. 4. septembra uveče nemačka Vrhovna Komanda naredjuje da I. i II. armija zajedno dejstvuju protiv istočnog fronta Pariza i to: I. armija izmedju Oise i Marne, držeći prelaze na Marne-i zapadno od Château Thierry, a II. armija prelaze na Seine-i izmedju Nogent-a i Mery-a; III. armija da nastupa na Troyes.

von Kluck ne izvršava ni ovo naredjenje, već izveštava da, izvršujući ranija naredjenja, **nastupa i dalje preko** Robais i Montmirail-a ka Seine-i. Na ovo Vrhovna Komanda 5. septembra naredjuje, da, pošto se po svima podacima vidi, da se **francuska vojska grupiše prema Parizu** povlačeći delimično i trupe sa fronta Toul—Belfort i kako se **ne može više misliti na nabacivanje francuske vojske na švajcarsku granicu**, to se naredjuje, da: I. i II. nem. armija ofanzivno i uzajamno odbijaju ispade iz Pariza, III. armija da nastupa na Troyes—Vandeuvre i prema potrebi pomaže desno ili levo krilo; IV. i V. armija da stalno potiskuju protivnika ka jugo-istoku i omoguće prelaz VI. i VII. armije preko Moselle-a (koje bi dotle imale da ostanu na svojim mestima).

Dakle sada se cilj ocrtava u **frontalnom proboju francuskog centra**, raspoloženog u šampanjskoj ravnici, posle čega bi se desno francusko krilo nabacilo na izvorne delove Marne, Meuse i Moselle i pristupilo zauzeću Pariza.

Saveznicima se je pružala zgodna prilika, da pogreške djenerala von Kluck-a iskoriste i **nezaštićeno desno krilo nem. rasporeda obuhvate i napadnu.** Kod francuske vojske priprema za napad, kako u pogledu moralnom tako i u pogledu pregrupisavanja, bila je potpuno izvršena, jer su bila dovedena i nova pojačanja sa desnog krila; za komandanta V. armije odredjen je Franchet d'Espérney, a III. Sarrail.

Obe protivničke vojske stajale su na jednom frontu od 280 km. (Chantilly—Verdun) i gotovo paralelno jedna prema drugoj.

Da bi pak našao levo francusko krilo, **ne vodeći računa o VI. armiji i Englezima, von Kluck nastupa i dalje ka reci Velikom Morin-u**; u ovo vreme II. nem. armija prešav Marne-u čelom izbija na put Montmirail—Chalons, III. armija, krećući se od Chalons-a dolazi prema frontu IX. fr. armije na visini Gondskog Blata; IV. nem. armija prema IV. fr. armiji na visini Vitry—Revigny a V. nem. armija spušta se obema stranama Argonne-a sa čelom na visini Triancourt-a.

Guverner Pariza (Gallieny) pratio je pažljivo pokret I. nem. armije i u koliko je želeo da većma zahvati njen bok i pozadinu, u toliku je imao više da računa sa njenim napadom izmedju Oise i Marne, te stoga moli, da se naredi napad za 5. septembar.

Bitka na Marni (5.—12. septembra 1914. god.)

Pošto je ispitao okolnosti i sporazumeo se sa engleskim komandantom armije (French-om), Vrhovni Komandant (Joffre) **naredjuje 4. napad za 6. septembar**, po kome: VI. armija ima da udari u bok i pozadinu desnog

nemačkog krila i nastupa na Château Thierry, Englezi u pravcu Montmirail-a, V. armija takodje u pravcu Montmirail-a, IX. armija štiti front a docnije da nastupi na Epernay, IV. armija da zaustavi povlačenje radi davanja otpora a III. armija da napadne na protivnika, koji se spušta sa Argonne-a; II. i I. armija da ostanu na svojim mestima. 7. septembra Joffre objavljuje vojsci i proklamaciju: „U momentu kada počinje bitka, od koje zavisi spas zemlje, važno je podsetiti svakog, da se ne može više gledati u nazad . . . zato neka sazna svaki vojnik, da je zaista nastao odlučni čas, te neka bude spreman pre da pogine nego što odstupi."

Medjutim, VI. fr. armija (Monoury) u izvršenju svoga rasporeda još 5. septembra uveče (što je bila jedna velika pogreška), naišla je na predstraže IV. rez. nem. korpusa, severo zapadno od Meaux-a, i sudar, koji je bio i mali, ipak je bio dovoljan za okretnog von Kluck-a, da ga upozori na strašnu situaciju u koju je bio zapao, te on odmah opoziva dva korpusa da se vrate na Ourcq a jednovremeno ubedjuje i komandanta II. armije (von Bülow-a) o kritičnosti situacije, te mu ovaj upućuje u pomoć jedan korpus; 6. septembra razvija se boj na Ourcq-u, pri čemu oba protivnika teže, da nadkrile jedan drugog; 6., 7., 8. i 9. septembra vode se sa obe strane očajni bojevi, pri čemu Nemce potpomaže silna teška artilerija (u kojoj Francuzi oskudevaju) i oni uspevaju da zauzmu Betz i Nanteuil i odbace VI. fr. armiju na Silly le Long, pored svega toga, sto general Gallieny ubacuje na front i uvodi u borbu sve što i kako stiže (61. rezervnu i 7. aktivnu diviziju prebacio je do samih položaja pomoću pariskih varoških automobila i omnibusa). Pojačana sa 8. Tuniskom divizijom i prikupivši i ćeo 4. korpus sprema se VI. armija da 10. septembra opet preduzme kontra-napad, ali je te noći I. nem. armija ugrožena i sa levog boka (od engleske i V. armije), napustila položaj i odstupila u pravcu Soissons-a; VI. armija preduzima gonjenje i 12. septembra stiže zaštitnicu I. nem. armije na Aisne-u na liniji Compiègne—Soissons.

Engleska armija 6. septembra prešla je takodje u nastupanje i razbivši nemačku zaštitnicu, koju čini ojačana pešadijom konjica von Marwitz-a, uspeva da predje 8. septembra Marne-u, južno od la Ferté-sur-Jouarre; 9. septembra nastupa dalje i stiže prema Ourcq-u, otvarajući jaku artilerijsku vatru na levo krilo I. nem. armije, koja se i dalje povlači; 12. septembra Englezi stižu takodje na Aisne, istočno od Soissons-a, prema Vailly-u. Dosta smotreno i suviše sporo gonjenje od strane Francuza a naročito Engleza, omogućilo je ipak I. nem. armiji da se povuče bez velikih gubitaka.

V. armija (Franchet d'Espérey) nastupajući na Montmirail imala je da izdrži mnogo veće borbe, jer 6. septembra nailazi na jak otpor levog krila I. nem. armije, na položaju Grand Morin-a, 7. septembra zauzimlje Esternay i zbog već preduzetog povlačenja nemačke I. armije ka Ourcq-u- nastupa forsirano na Montmirail. U ovom momentu se je već pojavila velika praznina izmedju I. i II. nem. armije, koju pokriva i u nekoliko održava vezu samo konjica; primetivši ovo Vrhovni Komandant naredjuje, da centar i levo krilo V. armije prodru u taj rascep, pri čemu uslovljava održavanje veze levo sa Englezima i desno sa IX. fr. armijom, koja se još bori oko Gondskog Blata; boreći se bez prekida i danju i noću V. armija uspe da 9. septembra zauzme levim krilom Château Thierry i desnim Veauchamps; produžujući i dalje svoje gonjenje i razbivši severno od Marne-e nemačke zaštitnice, V. armija izbija 12. septembra na liniju Filmes—Reims.

IX. armija (Foch) vodila je do 10. septembra jaku i krvavu borbu. Jer, da bi spasla svoje desno krilo i izigrala francuski manevar, nemačka Vrhovna Komanda hoće po svaku cenu, da sa II. armijom sastavljenom od garde i najboljih trupa izvrši proboj francuskog centra. U očajnim borbama, u kojima je bila napadnuta. IX. armija, oslanjajući se desnim krilom na sv. Gondsko Blato a levim preko Montdement-a na St. Prix, njene su divizije po nekoliko puta gubile i ponovo zauzimale položaje, pri čemu, 9. septembra, kada je nemačka garda zauzela Fére Champenoise i Courgançon, odbacivanjem 9. i 11. fr. korpusa i situacija postala vrlo kritična, Foch, ne gubeći ni za trenutak prisustvo duha i veru u uspeh, telegrafiše Vrhovnoj Komandi: „Situacija odlična, naredjujem da se ponovo preduzme ofanziva" i pomoću 10. korpusa, koji dobija od V. armije, i izvlačeći svoju najbolju diviziju (42) iz same borbe, uspeva da kontra napadima spase levo krilo 11. korpusa a sledećeg dana sjajnim jurišem ove gvozdene divizije (42.) bi povraćen izgubljeni Fére Champenoise. Za ovim, a sa produženim kontra napadima uspeva da primora Nemce na dalje povlačenje i goneći ih stiže 12. septembra na Marne-u, izmedju Epernay i Chalons-a.

IV. fr. armija (de Langle de Cary), posle povlačenja od nekoliko dana, a prema dobijenom naredjenju, zaustavila se je bila na visini Vitry, gde je snažno napada IV. nem. armija, koja teži ka St. Dizier-u i obilasku desnog krila francuskog borbenog fronta; Nemci pri ovome zauzimlju Sermaize i ugrožavaju vezu izmedju IV. i III. fr. armije. Da bi ovo otklonila III. armija šalje u pomoć IV. armiji 15. korpus; ova armija 8. i 9. septembra vodi krvave borbe, i na zahtev Vrhovnog Komandanta, a da bi olakšala desnom krilu 9. armije, prikupivši na svoje levo krilo sve rezerve i pojačana sa 21. korpusom iz Lorraine-a, preduzima energičnu i snažnu ofanzivu, zauzima Vitry i nadirući protivu desnog boka nemačke armije, sa pravca Vitry—Châlons, ugrožavajući joj pozadinu, prinudjuje je na odstupanje; preduzetim gonjenjem ka Dammartins-Yevre teži da zauzme visove, koji dele dolinu Aisne od Champagne, kako bi sadejstvovala operacijama III. armije.

III. armiju (Sarrail) preduhitri u napadu V. nem. armija, napavši je 5. septembra; u borbama do 7. septembra ona je uspela da odbije sve napade; 8. septembra napadnuta na celom frontu od Nemaca, III. armija se povlači, no sledećeg dana snažnim kontra-napadom iz centra i pojačanim desnim krilom uspeva da odbaci Nemce, koji su se već pojavili u njenoj pozadini kod St. Mihiel-a, pri čemu su Nemci pretrpeli velike gubitke; preduzeto bombardovanje fora Troyon-a V. nem. armija prekida saznavši za poraz ostalih armija i 13. septembra preduzima odstupanje.

II. armija (Castelnau) do 4. septembra vodila je krvave borbe sa VI. nem. armijom, te ju je nemačka ofanziva od 5. septembra na Pont à Mousson zatekla vrlo iscrpljenu; njen 20. korpus u borbama od 6. i 7. septembra bi prinudjen na povlačenje i napuštanje ove važne tačke; 7. i 8. septembra Nemci napadaju šumu Champenoux da bi se dočepali Nancy-a i Toul-a ali Francuzi uspeju da održe zapadnu ivicu šume; 11. septembra II. armija, potpomognuta trupama levog krila I. armije, uspeva da ponovo zauzme šumu, a 12 septembra i Pont à Mousson i Luneville. U kritičnom momentu kada je bio pao Pont à Mousson Nemci su bili uputili jednu diviziju da napada na front Troyon i St. Mihiel, i prešavši Meuse-u ugrozi pozadini III. fr. armije, no napadnuta trupama ove armije bude potučena i odbačena nazad.

I. armija (Dubail) je za sve vreme borbe na Marne-i imala da izdržava napade VII. nem. armije, pri čemu je morala u jedno vreme zalomiti svoje desno krilo na visove izmedju Meurthe i Mortagne, no 11. septembra i ona preduzima ofanzivu i posle upornih borbi 12. i 13. septembra prinudi VII. nem. armiju na povlačenje i povrati svu dotle izgubljenu oblast.

Bitka na Marni, u kojoj su se sukobili 900.000 Nemaca sa u njenom početku 850.000, a pri kraju ukupno milijon Francuza i Engleza, dobijena je 10. septembra, pri čemu glavni razlog nemačkog neuspeha leži: u nestalnosti u izvodjenju ratnog plana kod same Vrhovne Komande (česte promene glavnog napadnog objekta, cepanje i slabljenje glavnih sila), u preteranoj udaljenosti Vrhovne Komande od fronta (Luxemburg, na nekoliko stotina kilometara) što je dalo povoda komandantima da naredjenjima Vrhovne Komande, koja su često bila u zadocnjenju, ne pridaju nužnu važnost već da se sami sporazumevaju i rade po svom nahodjenju, u nedovoljnoj obaveštajnoj službi, baziranoj na nemačkom podcenjivanju francuske vojne sile i dotle dobijenim pobedama, u fatalnim greškama komandanta I. armije, koje se mogu pripisati njegovom upornom i do nedisciplinovanosti samostalnom karakteru.

Bitka na Marni je rešila Svetski Rat u korist Saveznika, jer je u njoj nemački plan o pobedi pretrpeo katastrofu i od tada je bilo samo pitanje vremena kada će Nemačka biti pobedjena.

Bitka na Marni spasla je ne samo Evropu nasilja i ropstva već i ceo svet od opasnosti nemačke grube i bezobzirne militarističke hegemonije.

Od Marne Nemci su se povukli iza Aisne-a i utvrdili na prirodno jakim položajima na liniji Noyon—Soissons—Reims, i nalsonivši se na svoje levo krilo prema Verdun-u obrazovali su jedan front do Vogeza i Švajcarske.

Pokušaji Saveznika, da ih sa ove linije odbace dalje bili su bezuspešni a takodje i nemačka kontraofanziva sa centrom i levim krilom bi slomljena svuda, sem u Woëvre-u, gde Bavarski odred (von Strantz) uspe, da zauzme St. Mihiel, predje na levu obalu Meuse i zauzevši Chauvoucourt bio je u stanju da od sada drži pod svoju vatru železničku liniju Toul—Verdun i glavnu železničku arteriju Paris—Nancy (na delu Bar le Duc—Commercy) i to za pune četiri godine (oslobodiše je američke trupe tek u septembru 1918. god.).

Zbog neuspheha na Marni general Moltke bi smenjen i na njegovo mesto bi postavljen von Falkenhayn.

Trka ka moru i borbe u Flandriji (septembar—novembar 1914. god.).

Težnja Saveznika da levim krilom (VI. armijom) natkrile i obuhvate nemačko desno krilo (I. armiju), kao i težnja Nemaca da osiguraju svoje desno krilo, a uskoro zatim i da zauzmu Calais i ugroze engleskoj komunikaciji i Londonu (proširujući svoju morsku bazu), doveli su do niza bojeva u fazi „Trka ka Moru", medju kojima se naročito ističu oni u Pikardiji i Artois-i; za vreme ovih bojeva i jedna i druga strana skidaju sa dosadanjeg fronta skoro po jednu trećinu svojih snaga i prenose na novi front.

26. oktobra bila je postignuta jedna neprekidna linija od mora (ušće Ysere-a) pa do švajcarske granice; ona je bila posednuta na ovaj način: na krajnjem levom krilu Belgijska armija od 6 divizija, imajući jednu francusku diviziju na samoj obali morskoj kod Newport-a zauzimala je front od Newport-a do Dixmude- (posle pada Antwerpen-a, 9. oktobra, belgijska vojska, koja je otstupila preko Ostende i sjedinila se sa ostalim svojim divizijama obrazovala je zasebnu armiju pod komandom Kralja Alberta); u Dixmude-u jedna bilgijska brigada i francuski marinski strelci; odavde do prema Langenmarck-u tri pešadijske divizije (Brugère) i jedan francuski konjički korpus (de Mitry); dalje na

jug do la Basse niže Armantières-a Engleska armija (3 korpusa); odavde do niže Bapaume-a novo formirana grupa Maudhui-a u jačini od tri pešadijska i jednog konjičkog korpusa i jedne pešadijske divizije (docnije je ova grupa preformirana u X armiju); odovde na jug do ispod Compiègne-a grupa Castelnau (docnije II. armija, u jačini tri korpusa; dalji front zauzimala je VI., V., IV., III. i I. armija, po već poznatoj nam frontovoj liniji, sa razlikom, što je I. armija proširila svoj front u levo zauzevši i onaj deo, koji je drzala II. armija (preformirana i prebačena kod Amiens-a), a IX. armija rasformirana i Foch bio odredjen, da kao pomoćnik Vrhovnog Komandanta koordinira dejstvo armija Castelnau-a, Maudhui-a i Brugère-a.

Nemci pak zauzevši 5. oktobra Antwerpen i oslobodivši opsadnu vojsku kao i mnogobrojnu tešku artileriju preformiraju IV. armiju (dopunivši je sa novih 6 rezervnih korpusa) i upućuju je na Ostende—Dixmude (gde je dotle dejstvovao konjički korpus Marwitz-a); od linije Ypres—Courtrai do Armentières-a odred von Fabeck; odavde do iznad Bapaume-a VI. armija (prebačena iz Lotaringije); dalje do Oise preformirana II. armija (sastavljena osim iz dva bavarska još i iz 16. rezervnog korpusa, dovedenog od Antwerpen-a, 16. korpusa iz Elzasa i 18. korpusa); dalje prema Soisson-u I. armija, prema Reims-u VI. (iz Elzasa) prema Châlons-u III. i prema Verdun-u V. armija; prema Toul—Nancy grupa von Strantz, prema Nancy—Maricourt-u grupa Falkenhausen i južnije od nje do švajcarske granice grupa von Gaede.

Nemci, koji su bili već zauzeli Ostende, napadnu i na front Newport—Dixmude, da bi odbacili belgijske divizije i zauzeli ušće Ysere-a ne mogući ih odbaciti pored svih kontranapada general d'Urbal (komandant francuskih trupa celog regiona od mora do engleskog fronta, naredi, u sporazumu sa belgijskom Vrhovnom Komandom, da se upotrebi i poslednje sredstvo, t. j. da se otvore brane kod Newport-a i poplavi ceo predeo izmedju Ysere-a i železničke pruge, pri čemu su se belgijske trupe blagovremeno povukle iza pruge i utvrdile. Posle teških i krvavih napora Nemci uspeju da zauzmu Dixmude; ovaj napad na Ysere koštao ih je preko 200 000 ljudi, od kojih 100 000 mrtvih.

Da bi zaustavili englesko nastupanje ka Courtrai-a Nemci izvrše napad na Ypres-ki ispadni ugao i posle krvavih borbi, vodjenih jednovremeno i sa Francuzima (koji pritekoše u pomoć Englezima, prinudjenim jedno vreme da se povuku), Nemci su bili odbačeni; po žestini kojom su vodjeni, naročito se ističu bojevi oko Messines-a i Wytchel-a; no kada 11. novembra Nemci zauzeše Dixmude, usled ugroženosti sa levog boka, Francuzi i Englezi se povukoše do iza kanala.

Za vreme ovog vrlo krvavog boja, ništavnog po rezultatima, Nemci su izgubili oko 300.000 ljudi, Saveznici isto toliko. Za vreme bombardovanja Ypres-a zapaljivim granatama, Nemci su potpuno razorili ovu lepu varoš, čuvenu zbog mnogobrojnih spomenika u čisto gotskom stilu.

Posle ovoga bojevi se stišavaju i prelazi se u fazu rovovske vojne.

Ruski front (upad u i. Prusku avgusta 1914. god).

Kao sto je ranije kazano, nemački plan je predvidjao zajedničku akciju nemačko-austro-ugarske vojske u pravcu ka Varšavi, čijim bi zauzimanjem i pobedom bila otklonjena opasnost od istočne Pruske i dobilo se u vremenu za tučenje protivnika na zapadnom frontu; medjutim Rusi iznenadjuju svojom brzom mobilizacijom; Austrija deli na pola svoje snage (jednu polovinu za Srbiju), u mesto da preduzmu ofanzivu Austro-Nemci, napadaju Rusi, i to sa I. armijom od Kovna preko Njemena na Königsberg, II. armijom od Nareva na Allenstein, pri čemu imaju jednu grupa za vezu kod Grodna i formiraju IX. armiju u Varšavi kao rezervu; ostale četiri armije napadaju na Austro-Ugarski front od Wisle do Dnjestra.

Rennenkampf tuče kod Gumbina dva nemačka korpusa i zauzimlje Insterburg, Samsonov Ortelsburg; Opasnost da se dve ruske armije za sada još rastavljene Mazurskim jezerima ne sastave i ne cerniraju nemačku VIII. armiju kod Königsberg-a, dovode von Pritwitz-a do odluke, da odstupi na Wislu, no sa ovim se ne slaže Vrhovna Komanda i zamenjuje Pritwitz-a sa Hindenburg-om, dajući ovom poslednjem za načelnika štaba Ludendorf-a.

Novi komandant vidi mogućnost da tuče razdvojene ruske armije svaku posebice i ostavljajući prema Rennenkampf-u samo slab konjički zastor, svima svojim silama baca se na Samsonova; kod Tannenberg-a južno od Allenstein-a 26. do 29. avgusta obuhvativši je sa oba krila i bacivši je u Mazurska blata, Nemci gotovo cerniraju II. rusku armiju i potpuno je unište (zarobljeno je oko 90.000 ljudi, 70.000 je palo na bojištu a ostatak se je jedva spasao; sam Samsonov, videći strahoviti slom, završi samoubijstvom).

Rennenkampf je za sve to vreme bio potpuno neaktivan. Okolnost da on dozvoljava VIII. nem. armiji, da se skine sa njegovog fronta i pred njegovim očima prodefiluje na jug, okolnost, da on sa vojskom od 250.000 ljudi ne preduzima ništa, pa ni onda, kada mu protivnik izlaže ne samo svoj bok već i pozadinu, okolnost, da se on ograničava teatralnim posmatranjem jedne četvorodnevne kravave bitke, u kojoj se ništi njemu najbliža susedna ruska armija, podižu strahovitu optužbu protivu ovog generala; optužbu, koja je još većma potencirana okolnošću, što su Nemci pri preduzetim svima merama i izdatim zapovestima za odstupanje od jedared i neočekivano promenili i odluku za povlačenje i samog komandanta i prešli u nastupanje protivu gotovo dva puta jačeg protivnika. Postupak generala Rennenkampf-a ne može se ničim opravdati, pa ni predpostavkom, da su njegove trupe posle Gumbinske bitke bile iznurene, da on nije blagovremeno saznao za rokiranje nemačkih trupa, da je on mogao računati da je broj tih protivničkih trupa bio mali, a najmanje okolnošću, što je lično bio u zavadi sa Samsonovom; pretpostavka da Nemci ne bi smeli ni da izvrše ovakav jedan manevar, da nisu bili uvereni da neće biti napadnuti, potpuno je umesna. Okolnost pak da Nemci često hvataju ruske otvorene radio izveštaje i naredjenja, i da znaju telegrafsku tajnu šifru, ne mogu otkloniti strahovitu sumnju izdajstva, koje je sistematski vršeno u korist Nemačke.

Završivši sa Samsonovom, Hindenburg se okreće protiv Rennenkampf-a rokirajući trupe dolinom Alle ka Insterburg-u, pri čemu dobi i pojačanja (dva korpusa i jedna divizija sa zapadnog fronta) i u nameri da zahvati rusko levo krilo i da ga nabaci na Njemen, on napada obuhvatno na front I. armije; 8. i 9. avgusta vodjene su jake borbe; kada 10. avgusta Nemci zauzeše Gerdauen, Rusi se povukoše na Njemen, pri čemu ipak izgubiše preko 80.000 ljudi.

Poljska i Galicija (u 1914. god.).

Austrijska vojska u rosporedu kako je to ranije izloženo (str. 412 kol. I) preduzima ofanzivu tek posle mesec dana (25. avgusta) i to: I. armija (Dankl) zauzimlje Krasnik i nastupa na Ljubljin; IV. armija (von Auffenberg) zauzimlje Komarov i nastupa na Holm; desno austrijsko krilo, III. armija (Brudermann), Odred Kövezs-a sa delovima II. armije, povlačeći se pred silnom ruskom ofanzivom, napuštaju Brody i Tarnopolj, koje zauzimlju III. (Ruski) i VIII. Brusilov) ruska armija; posle četvorodnevne borbe na Zlatnoj Lipi, austro-ugarska vojska je prinudjena da se i dalje povlači; III. ruska armija zauzimlje 3. septembra Lavov. U ovo doba formirane i kompletirane IV. (Everth) i V. (Plehwe) ruske armije preduzimlju ofanzivu od Ljubljina i Holm-a i izbivši na visinu fronta III. armije na liniju Krasnik—Grodek—Rava Ruska preduzimlju sve ukupno generalni napad i tuku austrijsku vojsku, koja se povlači u Karpate i iza Wisloke; Rusima padaju u ruke 100.000 zarobljenika i 400 topova. Rusi prodiru dalje u Galiciju, i dok njihov centar opsadjuje Przemisl, desno krilo napada Krakovo, levo krilo prelazi Karpate i upada u Madžarsku; u ovo doba spada i poraz Rusa na Mazurskim jezerima i odredjivanje Hindenburga za zajedničkog komandanta VIII. i IX. armije (koja je po njegovom zahtevu formirana radi operacija iz Gornje Šlezije prema Krakovu); IX. armijom komanduje on lično a VIII. preko svoga pomoćnika von Schubert-a. Da bi naneo Rusima odsudan udar, namera mu je da zajedničkom akcijom sa austro-ugarskom vojskom upadne u Poljsku i zauzme Varšavu, u toj celji vrši sa VIII. armijom demonstrativan napad prema Njemenu, no kako je Rennenkampf već bio ojačao svoju armiju, to u četvorodnevnoj bitci kod Avgustova (30. septembra do 4. oktobra) nemačka armija potučena i odbačena povlači se na granični front.

U nameri da sada obuhvati sa austrijskom vojskom levo krilo ruskog rasporeda na Sanu, jer protivu desnog krila prema Lodz-u ne može da preduzme ništa (zbog jakih ruskih rezervi u Varšavi) Hindenburg, sporazumno sa austrijskom Vrhovnom Komandom preduzima ofanzivu: dvema kolonama obema obalama Wisle na Varšavu; sa dvema kolonama u pravcu Lodz-a i Petrikova na Varšavu i jednom kolonom preko Radoma na Ivangorod; austrijski korpusi prikupljeni u Ugarskoj prelaze Karpate za pojačanje armija radi oslobodjenja Przemisla od blokade i radi ponovnog zauzeća Lavova.

Nicolaj Nikolajevič, glavno-komandujući, smatrajuci da mu je desno krilo ugroženo, naredjuje, da se front povuče do iza Visle i Sana i tu sačekaju pojačanja koja se skupljaju oko Brest-Litowska; naišavši na napuštenu teritoriju Austro-Nemci su nastupali bez ikakvih teškoća. Videći pak nemačko levo krilo ogolićeno, Rusi preduzimlju svojim desnim krilom ofanzivu sa Wisle (na prostoru Waršava—Ivangorod) a sa jednom armijom iz doline Bzure; 24. oktobra nemačko levo krilo (Mackensen) se povlači i sa sobom povlači ceo front, te tako Rusi ponovo zauzeše front od Warte preko Krakova i Karpata (na kojima zauzeše i prelaze). Hindenburg naznačen za glavnokomandujućeg svih trupa na istočnom frontu, predaje IX. armiju Mackensen-u a svoj štab postavlja u Poznanju. Videći da je desno rusko krilo, koje nastupa na Šleziju otkriveno, Hindenburg prevlači železnicom glavninu VIII. armije ka Tornu, i baca je u pravcu Visle, da bi obuhvatio rusko desno krilo. Posle uspešne borbe kod Wlozlavska, ova armija nastupa na Bzuru; 11. novembra IX. armija (Mackensen) nastupajuci od Kališ-a preko Warthe produžuje njeno desno krilo; Grupa Woyrsch nastupa od Wieluna u pravcu na Lodz; Rusi se povlače zalamajući prema Lodz-u; Mackensen preduzima frontalni proboj i uspeva kod Stryckova, pri čemu ubacuje u brešu dva korpusa za njeno proširenje; Rusi napuštaju Lodz i povlače se na liniju ispred Waršave, iza Petrikova i iza Krakova t. j. na levu obalu reke Bzure, Rave, Pilice i Nide. Austrijanci pri svim svojim napadima neuspeše probiti front na Wisloki te i oni pošto su zadržali rusku ofanzivu u borbama Limanova—Lapanov, prelaze i sami u utvrdjivanje i fazu pozicijske borbe.

Na ovaj način krajem decembra 1914. god. ruski front polazeći od **Njemena**, preko Avgustova spušta se na pomenute reke i dalje na jug na **Dunajec i Bjalu do Karpata**; ovaj front bi zatvoren neprekidnom linijom okopa i dalja vojna i ovde prelazi u fazu rovovskih borbi.

Od ovog momenta Centralne sile su svesne svoga teškog položaja da im preduzetom savezničkom blokadom i neprestanim napadima preti gladna smrt, iznurenje i na kraju kapitulacija, ali nada na nepredvidjene promene držala ih je i dalje.

Jedina olakšica u ovom dobu za Centralne sile je **ulazak Turske u rat** (na njihovu stranu); blagodareći bezobzirnom radu Enver Paše i Mlado—Turaka, koji su bili vrlo obavezni Nemcima, oni su brzo improvizovali uzrok ratu, i to napadom turske flote na dve ruske ladje u Crnom moru (koje su potopljene) i bombardovanjem jednog francuskog parobroda. Saveznici su objavili rat Turskoj 1. novembra i odmah uputili protivu nje svoju **flotu na Dardanele**; 7. novembra **ruske trupe prelaze granicu preko Kavkaza** i tuku dve turske divizije kod Erzeruma; istog dana **engleske trupe zauzimlju Bassoru** u vrhu Persijskog zaliva a uskoro za ovim, 17. decembra, **Engleska objavljuje svoj protektorat nad Egiptom.**

Operacije na Zapadnom frontu u 1915. godini.

Krajem 1914. god., a da bi **olakšao rusku ofanzivu**, preduzimlje Joffre napad sa X. armijom **iz predela Arras-a** prema Cambrais-u i sa IV. armijom u **Champagne-i** pravcem na Attigny, isto tako i nekoliko sporednih napada na Lys, izmedju **Argonne i Meuse** (od Thiancourt-a) i u **Gornjem Elzasu**; svi ovi napadi bili su posle kratkih uspeha obustavljeni, jer se je videlo da su položaji protivnički jako utvrdjeni i to ne samo po frontu, već i po dubini.

Preduzeti napadi u proleće 1915. god. u **Champagne-i** i u **Woevre-u** u cilju iscrpljavanja protivnika, završeni su neznatnim uspesima, napad Engleza **istočno od Chapelle-a** u **Artois-a**, bi takodje likvidiran (sa neznatnim zahvatom fronta od 800 metara na dužini od tri kilometra); 22. aprila Nemci **preduzimlju napad** protivu Engleza od Ypres-a i prvi put upotrebljavaju **zagušljive gasove**, pri čemu iznenadjeni i potrešeni, Englezi odstupe nekoliko kilometara no podpomognuti francuskim trupama ubrzo povrate izgubljene položaje.

Blagodareći pridolasku britanskih trupa i novim kontigentima, kao i jako utvrdjenom frontu (od 800 km), Francuzi uspevaju ne samo da ga još gušće posednu i ojačaju, već i da stvore izvesnu strategijsku rezervu, koja je već u ovo doba iznosila 36 divizija i preko šest stotina teških topova; da bi što bolje sačuvali trupe od bombardovanja, glavnina je bila povlačena prema drugoj liniji i prema potrebi uvodjena u prvu liniju radi pojačanja i odbrane.

Savezнički front krajem jula 1914. bio je ovakav: na krajnjem levom krilu **Belgijska armija** (Willmans) na kanalu Ysere-a, imajući levo kod Newport-a i desno do Langemarck-a trupe 36. fr. korpusa (Hely d'Oissel), dalje od njih **Engleska vojska** (French) sa **II. armijom** (Smith Dorrien) od Langemarck-a do Armentiers-a i **I. armijom** (Douglas Haig) od Armentiers-a do Vermelles-a odavde **Francuska vojska**, i to: **X. armija** (d'Urbal) od Vermelles-a do Somme; **II. armija** (Pétain) u Picardie-ji, od Somme do Oise; **VI. Armija** (Dubois) od Oise do Vesle; **V. armija** (Franchet d'Espérey) od Vesle do Reims-a; **IV. armija** (De Langle de Cary) u Champagne-i; **III. armija** (Sarrail) u Argonne-i i severnije Verdun-a; **I. armija** (Roques) na visovima iznad Meuse i u Woevre-u; **Lorenski** armijski odred (Humbert) u Lotaringiji i **VII. armija** (Maud'hui) u Vogezima i Elzasu. Ceo ovaj francuski front, bio je podeljen na tri grupe armija, i to: **Severna** (Foch), **Centralna** (Castelnau), i **Istočna** (Dubail).

Nemci pak u ovo doba imaju na zapadnom frontu oko 50 korpusa i njihov raspored bio je sledeći: na krajnjem desnom krilu u predelu Yser-a i Ypres-a **IV. armija** (A. v. Württemberg); u predelu Lille-a i Arras-a **VI. armija** (R. v. Bayern) u predelu Somme **II. armija** (v. Bülow); u predelu Aisne-a **I. armija** (v. Kluck); u predelu Reims-a **VII. armija** (v. Heeringen); u predelu Champagne **III. armija** (v. Einem); u Argonne-i i prema Verdun-u **V. armija** (Kronprinz Wilhelm); na visinama prema Meuse-i armijski odred **„Stranz"**, u Lotaringiji armijski odred **„von Falkenhausen"** i u Elzasu armijski odred **„Gaede"**.

Borbe u Karpatima i Mazurskoj oblasti u 1915. godini.

Falkenhayn, i ako pobornik prvenstvene pobede na zapadnom frontu, s obzirom na slabost austrijskih trupa, rusku ofanzivu u Karpatima i neopredeljeno držanje Italije, Rumunije i Bugarske, kao i potrebu da potpomogne i Turke, reši se u početku 1915. god. da svoju akciju upravi protivu istočnog fronta, a prema zapadnom da se drži defanzivno (osim toga što Nemci preduzeše mnogo jaču **akciju podvodnim ladjama**).

U početku 1915. god. (januar—februar) Rusi su preduzeli ofanzivu u Karpatima. Da bi podigli moral austrijskih trupa Nemci obrazuju Južnu Nemačku armiju (von Linsingen) i ubacuju je na karpatski front prema Stanislavu; da bi primorali Ruse da svoja pojačanja upućuju na sever, Nemci postavljaju novo formiranu X. armiju (von Eichhorn) na krajnje levo krilo i ona uz sadejstvo levog krila VIII. armije (Otto v. Below) uspeva, da u borbama kod Avgustova (koje traju nedelju dana) nanese velike gubitke X. ruskoj armiji, koja se stoga povuče na Bobru i Njemen; VIII. nem. armija ubrzo posle zauzeća Prasnysz-a bila je tučena i prinudjena da se povuče, pri čemu Rusi zarobljavaju 10 000 ljudi.

Pošto se borbe na desnom krilu stišavaju, Rusi preduzimlju ofanzivu preko Karpata, prelaze preko **Dukle, Lupnowa i Uzkowa** i već krajem aprila spuštaju se u Ugarsku; **Przemysl**, koji je bio opsadjivan već 4 meseca predaje se i Rusi zarobljavaju 150 000 i 1050 topova, od kojih 300 teških; sem toga oslobodjava im se za operacije opsadna vojska od 200 000 ljudi; Turci vode teške borbe na Dardanelima i Kavkaskom frontu; Bugarska i Grčka neprestano prezaju, da se izjave u korist Centralnih Sila.

Da bi oslobodila Austriju stalnog ruskog pritiska, da bi uzdržala Italiju i Rumuniju od ulaska u rat, da bi privolela Bugarsku i Grčku da joj se pridruže, nemačka Vrhovna Komanda preduzimlje **snažnu ofanzivu na celom austro-nemačkom frontu**, izvodeći glavni udar od Krakova u pravcu Tarnov—Gorliče (sa Mackensen-ovom grupom), protivu ruskog slabo posednutog fronta (150 000 ljudi); počinjući od Černovica, gde se nalazi VI. austr. armija (Pflanzer v. Baltin), ostale grupe razmeštene su ovako: prva (u levo) **Južnonemačka armija** (von Bothmer) s tim da nastupa na Tarnopolj; **II. armija** Boehm Ermolli) na Przemysl—Lavov; **Mackensen-ovo desno krilo i centar** (XI. armija sam Mackensen) na Gorliče—Holm i **levo krilo** (IV. austr. armija, von Puhalo) na Kovel, i Bug-armija von Linsingen na Brest-Litovsk); **grupa L. von Bayern** sa svojim desnim krilom (armijska grupa Woyrsch) na Ivangorod i glavninom (IX. armija, sam L. v. Bayern) na Waršavu; na levom krilu celog rasporeda **Grupa Hindenburgova**, čija XII. armija (v. Gallwitz), nastupa na Ostroljenku, VIII. armija (von Scholz) na Bjelostok; X. armija (von Eichhorn) na Kovno—Grodno i na krajnjem levom krilu Njemenska armija (von Below) na Dvinsk.

Sama nemačka vojska bila je jaka 61. diviziju, a sa austro-ugarskom vojskom bilo je na ovom frontu **dva miliona ljudi sa 4 000 topova** (od kojih 1 500 teških); prema njima na frontu od ušća Njemena do Černovica, stajala je vojska od **2 000 000 Rusa**. Hindenburg je i ovom prilikom težio da izvede obuhvatni krilni manevar. I ako pod vrlo teškim okolnostima, naročito u pogledu snabdevanja sa municijom, koju Rusi dobijaju iz Francuske, sa daljine od preko 2 000 km (preko Arhangelska), ipak Rusi se povlače stopu po stopu i Nemci uspevaju da tek posle mesec i po dana stignu pred Waršavu; Rusi su primorani da evakuišu i Lavovo i Przemysl; videći da Waršava ne može da se brani bez riska, **da Nemci mogu i ovde da izvrše cerniranje ruskih trupa**, Nikolaj Nikolajevič naredjuje povlačenje i 15. avgusta napušta Waršavu i do kraja septembra uspeva da se zadrži i utvrdi na liniji **Riga, Dvinsk, Pinsk, Dubno, Tarnopolj i Černovic**; Nemci zauzimlju 17. avgusta Kovno, 19. Novo Georgijevsk, 23. Osovjec, 26. Brest-Litovsk i na taj način pada im u ruke cela Poljska, Galicija, Kurlandija i Litovska.

I ako je ovim povlačenjem bila spašena ruska armija, i ako se prema prilikama ništa bolje korisnije nije moglo izvršiti, ipak Nikolaj Nikolajevič bi smenjen i upućen za komandanta Kavkaskog fronta a **sam Car preduzima vrhovno komandovanje.**

Srpsko vojište (1914.—1916. god.)

U 1914. god. spada **prva austrijska invazija** u Srbiju i njihov poraz u Cerskoj bitci, zatim **druga invazija** sa dugim borbama na Drini, Kolubari, i Rudniku i njihovo povlačenje preko Drine i Save.

Od oktobra do decembra 1915. god. udruženi Nemci, Austro-Madžari i Bugari (koji im se pridružiše 5. oktobra), sa ukupnom vojskom od 550 000 ljudi, pod objedinjenom komandom Mackensenovom prinudjuju srpsku vojsku da evakuiše **Srbiju** i da se povuče delom na Bitolj, delom preko Albanije i Crne Gore na obale Jadranskog Mora, odakle je bila prebačena na Krf i u Bizertu; tamo prihvaćena i reorganizovana, bila je zatim prevezena i rasporedjena na Solunskom frontu.

Direktna veza izmedju Berlina, Beča, Sofije i Carigrada bila je ostvarena i Centralne sile uspevaju da što bolje snabdeju i organizuju sboje bugarske i turske saveznike.

6. januara 1916. god. Engleska uvodi opštu, vojnu obavezu, čime manifestuje svoju tvrdu odluku da vodi rat do kraja.

Dardaneli (februar 1915.—januar 1916. god.)

Da bi naneli Turskoj osetan udar, da bi se vezali sa Rusijom preko Crnog i Mramornog mora i da bi imali jači uticaj na Rumuniju i Bugarsku, saveznici su bili rešili još u početku 1915. god. da zauzmu moreuzine i Carigrad i u tom cilju uputili u Dardanele **zajedničku flotu** (admiral Robeck), koja je 19. februara bombardovala forove Sedoul Bahr i Koum Kaleh; pri ovom napadu Francuzi izgubiše jednu oklopnjaču a dve druge bile su jako povredjene, Englezi

pak izgubiše takodje tri oklopnjače, ubrzo zatim Saveznici formiraju i jednu **ekspediciju** (Hamilton) od četiri engleske i jedne francuske divizije; ekspedicija se iskrcava 25. aprila jednim delom u Seddul Bahr a drugim (Englezi) u Silvi i Gaba Tepe; francuskim trupama komanduje general d'Amade, koga smenjuje Gouraud a kad ovaj bi ranjen smeni ga Bailloud.

Pošto **nikakvi rezultati** nisu bili postignuti, a videći da je Srbija okupirana, Saveznici povlače svoju vojsku sa Dardanela i prebacuju je na Solunski front. U Dardanelskoj operaciji Saveznici su izgubili oko 250 000 ljudi, od kojih 30 000 mrtvih; Turci pak izgubiše oko 200 000 ljudi.

Italija.

Do rata u **odbranbenom savezu sa Austro-Nemačkom** Italija je, čim Nemačka objavi Rusiji rat, izjavila da izlazi iz saveza; pošto Austro-Ugarska, u **pregovorima koje je vodila sa Salandrom**, nije mogla zadovoljiti sve njene preterane zahteve, to se ona okreće Saveznicima i ugovorom od 26. aprila 1915. god. one joj bez znanja i pristanka Srbije obećavaju Trientin i Istru, ostrva Dalmatinskog Primorja, Valonu, interesnu sferu u južnom primorju Male Azije i finansijsku pomoć. Pustivši prethodno **D'Annunzia** da svojim govorima raspali narodne mase, Italija 23. maja objavljuje rat Austro-Ugarskoj a već 24. njena vojska prelazi granicu nastupajući u Trient i Istru.

Italija je za vreme mira imala vojsku od 800 000 ljudi; za vreme rata mobilizacijom se je ista uvećala na 2 miliona; generalisim bio je general **Cadorna**. Prva težnja italijanskih pokreta bila je zauzeće graničnih dominirajućih tačaka, a zatim zauzeće važnijih gradova kao što su Trst, Gorica, Toblah, Trient i Rovereto; posle prvog naleta ona je uspela da zauzme samo granične tačke, ali dalje nastupanje bilo joj je sprečeno brzim pridolaskom austrijske vojske, koja je u momentu objave rata na italijanskom frontu raspolagala svega sa 45 bataljona a već posle dve nedelje sa 280 bataljona (450 000) i raspoređena ovako: armija Dankl u Tirolu i na Adige-u, armija Rohr u predelu Karnijskom, a na Izoncu armija Borojevića; glavni zapovednik celoga fronta bio je Erzherzog Eugen.

U prvim četiri borbama na Izoncu, koje su vodile I. ital. armija (Herzog od Aoste) i II. ital. armija (Frugoni), a koje su trajale sa većim prekidima od 30. juna do 30. novembra, zauzeti su samo Monfalcone i Gradiška, a Gorica je bila jako bombardovana; pokušaj Italijana da zauzmu prelaz Schluderbach—Tolbach i prekinu glavnu arteriju za snabdevanje Tirola, liniju Villah—Franzensfeste nije uspeo; za vreme pete **borbe na Izoncu** (marta 1916. god.) Italijani uspevaju da zauzmu Doberedo; da bi ugrozili frontu na Izoncu Austrijanci preduzimlju u maju 1916. god. snažnu ofanzivu izmedju Adige-a i Brente u pravcu Vicenza—Venetia, zauzimlju forove Tararo—Campomolon, Campolongo i Verena i napad bi produžen na liniju Arsiero—Asiago; usled pritiska Brusilovljeve ofanzive, koja spada u ovo doba, Austrijanci obustavljaju ofanzivu bacajući sve rezerve na ruski front povlače se na liniju Posubio—Cima Dieci; avgusta 1916. god. preduzimlju Italijani **šesti napad na Izoncu**, pri čemu zauzeše Goricu, u **sedmom, osmom i dvetom** napadu proširiše se na liniju Brestovica—Biglia (14. septembra do 31. oktobra 1916. god.); u **desetom** prodreše u Karst prema Trstu (maj 1917. god.) i zauzeše Monte Kuk; u **jedanaestom** (avgust 1917. god.) koji bi preduzet na dužini od 70 km. Italijani prodreše svega 7 km. vodeći krvave borbe za zauzeće visa San Gabriele; neprestano, ma i lagano napredovanje Italijana, i gubitci koje oni nanose, slabe moral austrijske vojske i dovode u pitanje držanje fronta, te se austrijska Vrhovna Komanda obraća za pomoć Nemačkoj.

Ovo je momenat kada je situacija za Centralne Sile izgledala najpovoljnije, jer na zapadnom frontu se drže jako utvrdjeni, na istoku Rusi odbačeni i zauzete velike prostorije, na jugu Srbija okupirana i preko Bugarske došlo se u direktnu vezu sa Carigradom i Turskom. Saveznička ekspedicija na Dardanelima pretrpela neuspeh, nastupanje Engleza i Rusa protivu Turaka na Kavkazu i u Mesopotamiju zadržano, italijanska ofanziva takodje.

Saveznici medjutim sve većma pojačavaju svoje sile i organizuju sve bolje produkciju oružja i municije. Sem toga srećno rešavaju i princip jedinstva akcije i jedinstva fronta.

Borbe oko Verdun-a. (Februar—decembar 1916. god.).

Saznavši da Saveznici pripremaju ofanzivu, Nemci reše da ih preduhitre i to jednim **snažnim napadom na Verdun**, računajući ga kao najpovoljniji napadni objekt, iz razloga što je udaljen od engleske vojske i engleske baze, što u njegovoj pozadini Francuzi raspolažu samo dvema prugama (jedna normalnog a druga uskog koloseka), što je Verdun u ispadnom uglu i mogao se je obuhvatno tući. Za ovu operaciju Nemci povukoše sa istočnog fronta i iz Srbije 17 divizija, podigoše fabrike za izradu municije u neposrednoj blizini fronta; pored mnogobrojnih topova od 380 mm uputiše još i 12 topova od 420 mm. razviše još veću mrežu poljskih železnica i sa 15 pruga vezaše front sa glavnom artilerijom, koja vodi u Nemačku; da bi odstranili pažnju sa ovog fronta preduzimlju niz demonstrativnih napada u Champagne-i, na Newport, u oblasti Ypres-a, u Arras-u i t. d. No u koliko se vreme napada više primiče u toliko se više otkriva ova nemačka namera, jer francuski poslanik iz Danske saopštava o velikim transportima nemačke vojske ka Meuse-i. Aeroplanski izvidjači izveštavaju o pojavi novih municijskih depoa i fabrika, izradi železničkih linija i transportovanju trupa. Sve ovo ukazuje Francuzima na potrebu hitnog utvrdjivanja Verdun-skog utvrdjenog logora i ojačanje njegove posade; sva trebovanja komandanta odbrane Verdun-a (Herr) su ispunjena i već u momentu napada (21. februar) on raspolaže sa 9 pešadijskih divizija, šest pukova i dve grupe teške artilerije (388 poljskih i 444 teških topova); general Castelnau je upućen pred sam napad da pregleda izvršene i preduzete radove kao i da ukaže na nedostatke.

Napad na Verdun imala je da izvrši IV. armija (Kronprinz) pojačana sa 4 nova korpusa, a 6. rez. korpus sa leve obale Meuse i 5. iz Woevre-a, imali su da sudeluju; jačina nemačkih napadnih sila na Verdun iznosila je $18\frac{1}{2}$ divizija, dakle snage protivničke su bile brojno podjednake.

Posle strahovitog bombardovanja od 9 časova, **Nemci su prešli u napad samo sa severne strane** (desna obala Meuse), i pošto su naneli Francuzima velike gubitke uspeli su prvih 5 dana da osvoje prve tri linije na desnoj obali Meuse; da bi stvorili jače rezerve, videći da neprijatelj ne preduzimlje nikakav drugi veći napad na ostalom frontu, Francuzi predaju sektor Arras engleskoj armiji i oslobodjavaju na taj način X. armiju. **Pétain-u naredjuju da sa svojim štabom (II. armija) primi upravu nad celokupnom odbranom** Verdun-a. Došavši u Verdun, 26. februara, i primivši izveštaj od generala Herr-a, sporazumevši se sa Castelnau-om, Pétain deli odmah Verdun-sku utvrdjenu oblast u 4 sektora; levi Avocourt—Meuse (Bazelaire), Meuse—Douaumont (Guillaumat), Douaumont—Eix (Balfourier) i Eix—St. Mihiel (Duchesne); vrši raspored pojačanja i artilerije, izdaje naredjenja za utvrdjivanje posednutih položaja, posedanje i naoružanje svih važnijih prihvatnih tačaka i forova, izradu mnogobrojnih mostova preko Meuse, reguliše saobracaj na putu Verdun—Bar le Duc, kojim su za punih sedam meseci od tada jurili svakodnevno po tri hiljade auto-kamiona, prenoseći svako nedeljno po 50 000 ljudi i po 50 000 tona materijala; jednovremeno naredjuje da se izradi železnička linija duž leve obale Meuse; 20. korpus, koji stiže 26. februara uveče, baca odmah na protivnika, koji napada Douaumont i prinudjujega da se povuče, no posle strašnih napada i nebrojnih kontranapada, Nemci uspevaju 4. marta da zauzmu gotovo ruševine ovog fora. **Kronprinz naredjuje 6. marta napad i svojim krilima** i to na položaj Mort Homme i kotu 304 na levoj obali Meuse, a 8. marta fort Vaux i pozadinu Douaumont-a, na desnoj obali Meuse; posle 15. dnevne borbe na levoj obali, i pored **upotrebe zapaljivih tečnosti**, Nemci ne uspeše da zauzmu označene važne tačke a takodje i na desnoj obali bili su odbijeni. U ovim napadima (od 6. do 22. marta) Nemci izgubiše 120 000 (60 000 mrtvih), Francuzi isto toliko.

Od 22. marta do kraja aprila Nemci dovlače još 4 nove divizije, i pošto su preduzeli nove napade i bili odbijeni kako na levoj abali Meuse, tako i na desnoj (kod Douaumont-a Mangin), **Kronprinz naredjuje generalni napad za 9. i 10. april na celom frontu sa obe strane Meuse**; no ovaj napad bi takodje slomljen i u njemu izgubiše Nemci preko 300 000 ljudi; u maju i junu odbranom rukovodi general Nivelle, pošto je Pétain-u naredjeno da primi grupu armija centra; pokušaj Nemaca, da zauzmu Mort Homme bi neuspešan; za ovo vreme general Mangin zauzimlje Douaumont, no sledećeg dana Nemci pojačani dvema svežim bavarskim divizijama ponovo ga zauzimlju; 22. maja Nemci uspeše da zauzmu Mort Homme; u mesecu junu Nemci usiljeno i žurno napadaju, jer na istočnom frontu Rusi spremaju ofanzivu. U Italiji Austrija je bila slaba da izdrži dvanajestu ofanzivu na Izoncu, te stoga, produžujući napad na levoj obali Meuse, oni snažno napadaju na fort Vaux (od 2. do 7. juna) i zauzimlju ga; zatim jednim strahovitim naletom (od 22. do 23. juna), **kome je prethodila jedna dotle nikad ne bivala artilerijska vatra**, u kojoj su izbačeni više od 200 000 samo ugušljivih granata, Nemci zauzimlju Thiaumont—Flery—Souville; preduzetim kontra napadima Francuzi uspeše da 30. juna ponovo povrate Thiaumont. Osam dana posle ovoga počinje velika ofanziva na Somme-i i prinudjuje Nemce da postepeno prevlače trupe sa ovog fronta. U julu mesecu uspeva general Mangin da uredjenim smišljenim kontra napadima slomi svaku težnju daljih nemačkih napada a u borbama od 24. oktobra do 3. novembra uspeva da povrati forove Diaumont i Vaux a u ofanzivi od 12. do 18. decembra Louvemont i Bezonvaux pri čemu Francuzi zarobiše 12 000 Nemaca i 284 topova. I u momentu, kada general Nivelle napušta Verdun da primi od Joffre-a Vrhovnu Komandu, frontova linija od 25. februara bila je ponova povraćena.

Na ovaj način svršila se je **najkrvavija perioda svetskog rata**, svršila se je bitka, koja je trajala 131 dan i koja je progutala 950 000 ljudi i to 600 000 Nemaca i 350 000 Francuza, ubijenih ranjenih i zarobljenih, — bitka, koja je svršila onde gde je i počela.

Brusilovljeva ofanziva (u leto 1916. god.).

Na ruskom frontu traje zatišje (do meseca juna), koje Rusi iskorišćuju za formiranje novih korpusa i popunu starih (u početku su imali 35 a sada već

60), da stvore nove fabrike za topove, oružje i municiju; za bolju vezu sa Amerikom i Japanom spravode dupli kolosek Sibirske železnice (do Baikala); podižu Murmansku železnicu (1400 kilometara) za vezu sa Kolom, čije pristanište se ne smrzava preko cele godine (što nije slučaj sa pristaništem u Arhangelsku). Svoj front dele na Severni (Kuropatkin), Centar (Everth) u predelu Pinska i Pripeta i Južni (Brusilov).

Nemci i Austrijanci, računajući da su Rusi za dugo vreme onesposobljeni, povukli su dobar deo trupa sa ruskog fronta (naročito tešku artileriju) i uputili za Verdun i u Trient. Na ruskom frontu njihove sile u ovo doba iznosile su 127 pešadijskih i 21 konjičku diviziju, koje su bile podeljene u 4 grupe: Hindenburg na severu, L. v. Bayern u centru (prema Pripetu), Linsingen na visinama prema Dubnu i Erzherzog Friedrich na jugu (sa tri austrijske armije).

Da bi se olakšalo Italijanima, koji su napadnuti iz Trijenta i Francuzima, koji se bore na Verdun-u, Brusilov sa svojom grupom armija preduzimlje u junu 1916. god. strahovito bombardovanje protivničkih linija (30 časova) a zatim vrši napad na front od Pripeta do rumunske granice (300 kilometara). Njegovo **desno krilo** (armija Kaledina) zauzimlje Luck, prelazi Styr i nastupa za čitavih 50 kilometara; grupa Linsingen, i ako dobija pojačanja od Hindenburga, ipak ne može da odoli ovom silnom napadu i povlači se. Levo od Kaledina nastupa Saharov i zauzimlje Dubno i Brody. Centar sa Ščerbačevom nastupa od Tarnopolja, prelazi Strypu i Zlota Lipu no nailazeći na vrlo jak otpor, nastupa usporeno. Na krajnjem **levom krilu** armija Lečitski, prešla Dnjestar i Prut, opsela Černovic i nastupa na Kolomeju. Nastupanje na Lavovo i Kovel bi zadržato, jer Nemci dovukoše nove divizije (20) sa zapadnog, italijanskog i balkanskog fronta. Brusilovljeva ofanziva je zaustavljena i od polovine septembra počelo da se stišava; ona je rezultirala sa 217 000 austro-nemačkih zarobljenika, 420 000 izbačenih iz stroja i 600 zauzetih topova; sem toga što je u najkritičnijem momentu potpomogla Saveznike, ona je bila i od vrlo velikog moralnog značaja.

Bitka na Somme-i (juli—novembar 1916. god.)

Rešenje o ovoj operaciji doneto je bilo na medju-savezničkoj konferenciji 6. decembra 1915. god. u Chantilly, stim da odpočne u julu 1916. god. Bitka kod Verduna promenila je i plan i vreme početka, jer je ona progutala velike rezerve, a sem toga ona je hitno uslovljavala potrebu kakve sekundarne operacije radi olakšanja, te se nije moglo čekati na utvrdjeni datum; ovom bitkom je trebalo da se pomogne Verdun-u Rusima i Italijanima, a sem toga da se slabi nemački front. Glavni udar su imali da izvrše Englezi sa svojih 55 divizija a Francuska vojska imala je da im kooperiše i to: VI. armija (Fayolle) sa 14 divizija, imajući pri tome u rezervi još 4 pešadijske i 4 konjičke divizije. Na slučaj uspeha X. armija (Micheler), koja je bila južnije, prema Chaulnes-u trebala je takodje da primi učešće.

Nemci su imali na ovom delu fronta II. armiju (von Bülow) sa 7 divizija (5 severno i 2 južno od Somme) i 12—13 divizija u rezervi. Primetivši blagovremeno pripreme kod Francuza, Nemci su počeli da se i sami spremaju i ojačavaju položaje.

24. juna 1916. god. počela je artilerijska priprema i trajala je do 1. jula; naročita pažnja je bila upravljena protivu preprečnih sredstava; vatra je bila tako strašna, da su mnoge nemačke trupe morale biti smenjene pre nego što su Saveznici krenuli u napad. Bitka na Somme-i trajala je 4½ meseca (jula do novembra 1916. god.); **za vreme 1. faze ove bitke** (1. do 12. jula) VI. francuska armija (Fayolle) zauzimlje Flaucourt i Biaches prema Peronne-u i probija front od 15 klmtr. u dubinu od 9 klmtr., zarobljava 12 000 ljudi i 85 topova; IV. engleska armija (Rawlinson) svojim desnim krilom naslonjena na Francuze, uspeva da zauzme Mametz i Montauban, ali njeno levo krilo nailazi na strašan nemački otpor i trpi velike gubitke, zbog čega se povlači na svoje polazne položaje, a Douglas Haig, naredjuje da se oba levokrilna korpusa izvuku iz borbe i da se zamene sa dva sveža korpusa, koji formiraju V. armiju (Gough) sa zadatkom da metodično i oprezno nastupaju; pri daljem nastupanju Englezi vode teške borbe; naročito oko šume Mametz-a i Trones-a, pri čemu zarobiše oko 9 000 Nemaca i 50 topova; 17. jula dopreše do šume Delvilla i zarobiše još 2 000 Nemaca. Radi pojačanja fronta Nemci dovukoše iz rezerve još 11 divizija a sem toga ovaj deo fronta razdeliše u tri grupe, koje krajem jula objediniše pod komandom von Gallwitza.

Za vreme druge faze (polovina jula kraj avgusta) sa obzirom na znatna nemačka pojačanja Francuska X. armija (Micheler) rokira severnije (do Barleux-a) a VI. armija drži obe obale Somme, pomažući levim krilom akciju Engleza; napredovanje je bilo slabo no zbog vrlo jake artilerijske vatre gubitci sa obe strane vrlo veliki (Saveznici do kraja avgusta imaju 28 000 mrtvih i 40 000 evakuisanih, Nemci daleko više).

Prilike su zahtevale nove borbe, jer Rusi nastupaju u Galiciju, na Solunskom frontu se izvode poslednje pripreme za nastupanje, Rumunija se koleba, Italijani nastupaju.

Nemci su medjutim do sada angažovali i iznurili 39 divizija dok su kod Verdun-a vodili bitku sa 41 divizijom; Saveznici pak ovde imaju 30 divizija, u rezervi 15 divizija, pored toga 1 200 topova od kojih 130 preko 240 mm.

Za vreme treće faze (od 3. do 30. septembra) potpomognuti jakom artilerijskom vatrom, a engleske armije i tenkovima (prva njihova pojava), Saveznici nastupaju na celom frontu i zauzimlju liniju Thiepval (ovaj su for Nemci uporno branili tri meseca), Courcelette, Gaieudecourt, Bouchavesne, Biache, Barleux, Berny, Vermandovilliers, Chilly.

Za vreme četvrte faze (oktobar i novembar) dopunila se je ova linija severno od Somme na liniju do ispred Serre-a, Sars-a, iza Gueudecourt-a, Sailly-a do Bouchavesnes-a i južno od Somme do Barleux-a ispred Chaulnes-a na Chilly.

I ako po zahvatu svi ovi bojevi nisu dali gotovo nikakve rezultate (200 km²) ipak su se oni s obzirom na žestinu, kojom su vodjeni i na snage, koje su bile postepeno uvodjene, slili u jednu bitku od velikog značaja, jer je njome spašem Verdun i tamo povraćeno za nekoliko dana sve ono, što je protivnik sa velikim žrtvama i za četiri meseca osvajao.

U ovoj bitci koja je većim delom vodjena po kišovitom i maglovitom vremenu i u blatnjavom i močarnom terenu, protivnik je isto tako bio iscrpljen kao na Verdun-u, jer je imao najmanje 500 000 ljudi izbačenih iz stroja i preko 100 000 zarobljenih; na kraju septembra protivnik je već imao ovde 67 divizija, što prestavlja veću polovinu njegovih armija. Nemci su ovde prvi put osetili solidnost i silu engleske vojske, koju su dotle kao neiskusnu i nedovoljno obučenu potcenjivali, okolnost od velikog demorališućeg dejstva, pošto je sada i svaki nemački vojnik predosećao neuspešni svršetak; sem toga Saveznici su zadobili i preko 350 topova i 1500 mitraljeza.

Koliki je značaj imala artilerija za vreme ove bitke najbolje ilustruje okolnost, da je na dan 3. septembra samo francuska armija imala na ovom malom frontu 1200 teških topova (od kojih 130 preko 240 mm) i 1200 rovovskih topova, što čini da na svakih 38 metara fronta dolazi po jedan top od 75 mm, na svaki 20 metara po jedan teški top i na svakih 22 metara po jedan rovovski top, ili prosečno na svakih 8 metara po jedan top.

Nadmoćnost vazdušnih sila, upotreba zagušljivih gasova i tenkova, kao i ogromno uvećanje automobila (za transport municije i manevrovanje trupa) počinju da igraju vrlo značajnu ulogu, a sem toga veza aviatike sa artilerijom, taktika kontra-baterijskog dejstva, tesna veza izmedju artilerijske uraganske vatre i neposrednog naleta pešadije, kao i metodičnost napada se sve više usavršavaju; oseća se sve jača potreba, da se težina odbrane prebaci sa prve na zadnje linije; da bi se trupe poštedile od strahovite pripremne vatre, one se svojom glavninom povlače na zadnje linije; položaji se utvrdjuju po dubini (za 15—20 km) sa nekoliko prihvatnih linija a rezerve drže van dometa neprijateljske vatre (za 5 do 8 km) iza prve linije.

Operacije u Rumuniji (kraj 1916. god.).

Rumunija objavljuje rat Austro-Ugarskoj 27. avgusta, što s obzirom na slabe pripreme, koje beše preduzeo, kao i na neuspeh kod Verduna i na Somme-i izazva potrebu da Falkenhayn bi smenjen i Vrhovnu Komandu preduze von Hindenburg, koji dovede kao pomoćnika Ludendorfa, a Falkenhayn preduze IX. armiju, odredjenu protivu Rumunije.

Položaj Rumunije prema istočnom nemačkom frontu bio je zbog svoga bočnog stava vrlo opasan, te je bilo vrlo nužno sa njom najhitnije likvidirati, zahvatajući je iz Transilvanije i Bugarske; da bi Dunavskoj armiji (Kosch) omogućili prelaz Dunava iz Bugarske, potrebno je bilo prethodno pritisnuti Rumuniju sa severa i osloboditi Bugarsku od rusko-rumunskog pritiska iz Dobrudže.

Udružena austro-nemačka vojska, Falkenhayn, Erzherzog Josef i Arz von Straussenberg imali su da napadaju sa severa a Mackensen, koji je bio u Bugarskoj da napada sa juga i u Dobrudži; za ovu operaciju Nemci su imali 16 pešadijskih i 6 konjičkih divizija, Austrijanci 7 pešadijskix divizija i jednu konjičku brigadu, Turci 3 pešadijske divizije i Bugari 5 pešadijskih divizija i jednu konjičku diviziju; od ove znage Mackensen-u su bili stavljeni pod komandu III. bugarska armija (Tošev sastavljena iz 5 pešadijskih i 1 konjičke bugarske divizije), posada Varne, odred Kaufmanna (1 pešadijska i 1 konjička divizija), Dunavska austrijska flotila i 7. turski korpus (iz 3 divizije). Prema njemu u Dobrudži dejstvuje III. rumunska armija (Aslan) i 47. ruski korpus (Zajončkovski) u koji ulazi i 1. Srpska dobrovoljačka divizija.

Ostala rumunska vojska rasporedjena je prema severnoj granici ovako: I. rumunska armija (Culcer) zauzimlje front od Oršave do Crvene Kule (prelaz na Karpatima); II. armija Graniceanu zatim Averescu) od Campolunga do iznad Focšana; **severna vojska** IV. armija, Pressan u Moldavi do Dorna Vatre; **južna vojska** jedna divizija od Turnu Severina Dunavom do Alexandri-e; jugo zapadno od Bukurešta na prostoru Alexandria—Giurgiu—Zimnice jedna slabia grupa od 3 divizije, kao strategijska rezerva. Glavni zapovednik Kralj, načelnik štaba general Iliescu; mobilisana vojska iznosila je ukupno oko 900 000 ljudi, od kojih 500 000 u borbenim formacijama.

28. avgusta severne armije prelaze Karpate, upadaju u Transilvaniju, spuštaju se u dolinu Maroša i Olte i bez velikih teškoća zauzimlju (oko 10. sep-

tembra) liniju Dorna Vatra—Sibiu (Hermannstadt)—Oršava, dugačku 600 km; u ovo vreme Mackensen zauzimlje Tutrakan i Silistriu (6. do 11. septembra) i posle borbe kod Dobriča prinudjuje rumunsku vojsku kao i rusko-srpski korpus na povlačenje do iza linije Černa Voda—Konstanca, za ovim preduzima pripreme za izvršenje prelaza preko Dunava.

Napavši I. rumunsku armiju kod Sibiu, Falkenhayn je prinudjuje na povlačenje, ovo uslovljava povlačenje i II. rumunske armije; 15. oktobra Rumuni se zadržavaju na Karpatskim prelazima od Oršave do Predeala; u ovo doba Francuzi upućuju u Rumuniju generala Berthelot-a sa misijom, Englezi ratni materijal a Rusi pomoć, no sve je dockan! Falkenhaynovo desno krilo (von Kuehne) prodire 14. novembra preko Vulkana, tuče Rumune kod Turgu—Jiu-a (15.—16. novembra) i 25. zauzimlje Craiovu; rumunski odred iz Oršave kapitulira; 24. Nemci prelaže Oltu i 26. kod Alexandrie stupaju u vezu sa Mackensenovom konjicom, dok njegova armija prelazi Dunav zapadno od Zimniče, kod same Zimnice, Svistova i Giurgiu-a, i udruživši obe grupe i objedinjeni pod komandom Mackensenovom, Austro-Nemci i Bugari nastupaju ka Bukureštu, i 30. novembra, dok oni nastupajući sa severa i jugo istoka prelaze reku Argesch, njihove ostale kolone prešav Karpate preko prelaza Crvena Kula (Kraft von Delmensingen) nastupaju na Pitesti i preko Predeala (von Morgen) na Ploesti i dalje na Bukurešt; general Averescu potpomognut Rusima organizuje odbranu Argescha pred Bukureštom i u nameri da izvrši proboj odbacivši Mackensena na Dunav i desno nemačko krilo na Karpate vodi krvavu borbu od 1. do 5. decembra no bez uspeha, te s obzirom na opasnost, koja preti desnom boku i pozadini biva prinudjen, da se brzo povuče ka Rimniku Sarat, gde biva prihvaćen jačim ruskim silama, te uspeva da se prikupi i reorganizuje. Padom Braile i Focšana kao i Dobrudže do Dunava završena je i ova operacija; rusko-rumunski front se izravnjuje preko linije Dorna Vatra, iza Putne i Sereta, Galatza i Dunavom do mora.

I ako je izgubila preko 200 000 ljudi i velika slagališta hrane, spreme i petrolejske izvore, ipak je Rumunija spasla vojsku od 450 000 ljudi. U ovo vreme spada obrazovanje Solunskog fronta i zauzimanje Bitolja. 5. novembra 1916 Nemačka objavljuje samostalnost Poljske, no nade, da će time dobiti mnogo više pomoći od Poljaka izjaloviše se. 25. novembra umire Franz Joseph i na presto dolazi Karlo a sa njime i partija pomirljivosti. 1. februara 1917. god. Nemci uvode **neograničenu podvodnu vojnu**, na što Amerika reagira prekidom diplomatskih odnosa a 6. aprila 1917. god. objavljuje i rat. U Rusiji izbi revolucija od 9.—15. marta, Car se odriče prestola, Knez Lvov obrazuje vladu.

Saveznička prolećna ofanziva 1917. god.

Osećajući da Saveznici vrše pripreme za napad velikoga stila, i smatrajući situaciju svojih trupa vrlo teškom, naročito zbog i suviše ispadnih uglova prema Lille-u i od Arras-a preko Montdidier-a južnije Noyon-a, Château Thierry-a i Reims-a, Hindenburg, da bi skratio front za 40 km naredjuje u polovini marta 1917. god. povlačenje na liniju Lille—Cambrai, La Fère, Reims no s tim, da se cela napuštajuća teritorija sa svima važnijim komunikacijama i objektima razori; sela i varoši i sve rastinje biše sravnjeni sa zemljom.

Da bi probili nemački front, pre nego što Nemci skinu svoje divizije sa ruskog fronta i prebace na zapad, Saveznici preduzimlju 9. aprila napad od Artois-a na Scarpe i to: I. engl. armija (Horne) severno i III. engl. armija (Alenby) južno, za što je prethodno bila izvršena artilerijska priprema iz 4 000 topova, kao i bombardovanje iz vazduha; ovom prilikom bi zauzeta linija do ispred Lensa, Acheville-a, Roeux-a, Cherisy-a i Bullecourt-a; južnije postavljena IV. engl. armija (Rawlinson) napada severno od Saint Quentin-a i neznatno napreduje; V. engl. armija (Gough) sadejstvovala je krilima susednim armijama; oko 5. maja borbe se stišavaju.

16. aprila napadoše Francuzi na Aisne i istočno od Reims-a, okolnosti što napadad nije izvršen jednovremeno, sa Englezima što je plan istog, pao u ruke Nemcima (još za vreme februarskih borbi nadjen kod jednog francuskog oficira) što je vodjen u terenu teškom i ispresecanom dolinama (prema Francuzima za čitavih što metara uzvišenom) doprinele su da ovaj napad nije mogao da dâ velike rezultate i pored toga što je bio naročito pripreman i vodjen sa velikim silama. Raspored trupa: u prvoj liniji, na levom krilu, dve francuske armije i to: levo VI. armija (Mangin), i desno V. armija (Mazel), pozadi njih X. armija (Micheler) i još dalje I. armija (Fayolle) ukupno 52 divizije sa 1 400 000 ljudi, broj orudja samo kod armija prve linije 1 800 topova 75 mm, 1 700 teških topova, 1 650 rovovskih orudja i 200 tenkova; 24 milijona metaka za poljsku i 5 milijona metaka za tešku artileriju; napad je bio izvršen izmedju Soisson-a i Reims-a. Artilerijska priprema trajala je 10 dana, no posle prvog pešadijskog naleta uvidelo se je, da je protivnik bio jako utvrdjen, jer je i ako iza porušenih objekata dočekao napadne kolone mnogobrojnim mitraljezima (postavljenim gotovo otvoreno); IV. armija (Anthoine) sadejstvovala je napadajući Moronvilleur. Oko 20. maja ova prolećna ofanziva se stišava. Za vreme ove ofanzive, sem toga što je uklonjen upadni ugao kod Soisson-a, u terenu se gotovo nije dobilo ništa. Zbog nepostignutog cilja i ako se ima još 30 svežih neupotrebljenih divizija i ako Englezi predlažu dalje nastupanje, ipak Francuska Vlada i Parlamenat zahtevaju, da se ove krvave i teške operacije obustave i general Nivelle smeni; Vrhovnu Komandu preduzimlje Pétain. Gubitci francuski u aprilu iznosili su 96 000 ljudi, u maju 175 000 ljudi a krajem jula 256 000; zato vreme u pozadini fronta se usiljeno razvija defetizam i pacifizam a takodje i dezerterstvo. Pétain rešava da se sačekaju amerikanski kontingenti i da se poboljša stanje vojske; da bi protivnika što više slabio, naredjuje primenu sistema podvojenih napada; pošto je za vreme ovih bojeva uveo 90 divizija, neprijatelj je toliko bio iscrpljen, da je već bio doveden u kritično stanje.

Operacije u leto i jesen 1917. god.

Operacije kod Verdun-a (20.—26. avgusta).

Da bi zauzeli poslednje osmatračnice, koje su bile izgubljene u prošloj godini, preduzeli su Francuzi napad na liniju šuma Avocourt—Bezonvaux, napad vrši II. armija (Guillaumat), podpomognuta sa 600 baterija, od kojih 300 teških (2 200 topova); Nemci su imali 260 do 280 baterija. Vatra je bila strahovita, jer je prosečno na svakih 8 metara fronta dolazio po jedan top, na izvesnim sektorima je bilo više topdžija no pešaka; izbačeno je bilo za 10 dana 3 milijona zrna od 75 mm, jedan milijon teških, uračunavajući i 300 000 sa otrovnim gasovima, što čini 110 000 tona ukupno, 6 000 tona po km ili 6 tona po jednom metru fronta (kod Verdun-a i na Somme-i u prošloj godini nije nikad predjeno više od jedne tone po metru); vrednost utroška iznosi 700—800 milijona franaka. Za vreme ovih napada Francuzi uspeše, da povrate šumu des Fosses, Samogneux, Mort'Homme i Kotu 304.

U oktobru (23.—26.) X. armija (Maistre) podpomognuta vatrom od 1 850 topova na frontu od 20 km (što čini jedan top na 7 metara fronta) zauze For Malmaison i nekoliko manje važnijih tačaka.

Borbe u Flandriji (od juna do novembra). Podpomognuta sa I. armijom (Anthoine) engleska II. armija (Plumer) vrši 7. juna napad na frontu od 16 km na položaj Mesines—Wytschaete, kojim je protivnik do sada flankirao svaki napad od mora; 1 200 poljskih topova, 400 poljskih haubica i 800 teških topova, ukupno 2 400 topova (na 6,70 m po jedan top) obasipali su paklenom vatrom od 21. maja do 7. juna, neprijateljske položaje a zatim su bile zapaljene 20 minskih galerija; kojima su smišljeno i sistematski za dve godine, bili potkopani neprijateljski položaji. Strahovito je bilo dejstvo koje je učinila jednovremena eksplozija od preko 500 000 kila eksploziva; označeni položaji su zauzeti gotovo bez ikakvog otpora, jer je protivnik bio potpuno ošamućen i prenerażen.

Od 31. jula počinje **druga bitka u Flandriji** i traje preko 4 meseca. Za vreme njeno vrše Englezi sekundarne bojeve kod Arras-a (5. avgusta) i Lens-a (15. avgusta) a Francuzi kod Verdun-a (12. avgusta) i kod Lafarexeck-a (22. oktobra). Za vreme ovih borbi u Flandriji Saveznici (I. fr. i V. engl. armija) uspevaju da isprave ugao kod Ypres-a, zauzevši sve tri linije protivničkih okopa i to na prostoru od 30 km, pri čemu zarobiše preko 35 000 ljudi; i ako su Saveznici i sami pretrpeli velike gubitke, ipak je protivnik bio formalno izcrpljen, jer je morao da uvede u front oko 90 divizija (milijon ljudi) i to na frontu gde su Saveznici imali na svaka tri i po metra fronta po jedan top). Kako se krajem oktobra borbe na ovom frontu stišavaju, to Englezi preduzimlju ofanzivu na Cambrai (od 2. novembra do 6. decembra) na prostoru od 15 km (izmedju putova koji vode od Peronne-a i Bapaume-a za Cambrai), podpomognuti za 1 000 topova (od kojih 300 teških), 360 tenkova i preko 1 000 aeroplana. Tajna napada je bila tako sačuvana, da su Francuzi saznali za napad tek u oči dana napada; za svaki slučaj oni su odmah uputili generala Degoutte-a sa odredom od 4 divizije kod Peronne-a, da se nadje, bilo radi iskorišćavanja proboja, bilo radi podržavanja Engleza; posle vrlo brzog engleskog uspeha i zauzimanja položaja (po dubini za 8 km), Nemci preduzeše kontranapad i povratiše izgubljeni teren.

*

U ovo doba spada i jaka propaganda za mir, afera Bonnet-Rouge, Malvy, Bolo, d'Almereyda, Charles Humbert i Caillaux, obrazovanje vlade sa Clemenceau-om; po predlogu Lloyd George-a obrazuje se medjusaveznički ratni komitet u Versailles-u (Generali Foch, Wilson i Cadorna). Pokušaj Nemaca da pomoću socijalističke konferencije u Stockholmu (Scheidemann) sprovedu mir bez anexije i bez naknada ne uspe, a isto tako i intervencija za mir Pape Benedicta XV (u avgustu 1917. god.).

Italijanski front (1917. god.).

U oktobru 1917. god. ovaj front bio je posednut ovako: Na krajnjem desnom krilu u Karstu prema Istri (južno od Gorice) III. armija (Knez od Aoste) do nje, severno od Gorice, II. armija (Capello) u Dolomitima i u Cadori, IV. armija (Robilando) i u Trentinu I. armija (Pecori-Geraldi).

Nemci pak obrazuju XIV. armiju (Otto von Below) i grupa Krauss i postavljaju je na najslabiji deo italijanskog fronta: Plezzo—Caporetto—Tolmino; austro-nemački raspored na ovom frontu je sledeći: levo krilo Erzherzog

Eugen sa jednim rezervnim korpusom, grupama von Borojevića (I. i II. Isonzo-armija) i von Belowa; **centar i desno krilo** (von Hoetzendorf) imajući u Dolomitima i Cadore X. armiju (Krobatin) 20. korpus, XI. armiju (Scheuchenstuel) i grupu Erzherzog Petra Ferdinanda.

Blagodareći propagandi za mir i bratimljenu italijanskih i austro-nemačkih vojnika Austro-Nemci uspeše da saznaju sve pojedinosti fronta i 24. oktobra posle silne artilerijske pripreme i napada zagušljivim gasovima preduzeše snažnu ofanzivu; do 27. oktobra front je bio probijen i planinski prelazi sa obe strane Cividale zauzeti; dve brigade II. italijanske armije baciše oružje i sa uzvicima „spasavaj se ko može" povukoše u begstvo i ostali front; do Tagliamenta Austro-Nemci, nadirući na jugozapad, zarobiše 60 000 ljudi. General Cadorna naredjuje povlačenje do Piave i tu obrazuje front podpomognut francusko-engleskim trupama (X. armija general Duchesne, docnije Maistre, sa 4 francuske divizije i general Plumer sa 6 engleskih divizija, oba pod komandom Fayolla); von Hoetzendorf, pošto je zauzeo Asiagio, pokušava da zauzme Grappu i Tombu, koje brane francusko-britanske trupe, no biva odbijen posle čega nastaje zatišje na ovom celom frontu. U ovim operacijama Italijani su izgubili oko 37 000 mrtvih, 91 000 ranjenih, 335 000 zarobljenih i 3 000 topova. Posle ovog poraza general Cadornu smenjuje Diaz.

Ruski front, juli 1917. god.

U proleće Kerenski postade Ministar Vojni i Brusilov kao glavni komandant naredjuje ofanzivu i to sa VII. armijom napadom na Zlotu Lipu u pravcu Lavova, a VIII. armijom (Kornilov) na Halič i Kališ; obe armije uspešno kapreduju i zarobljavaju 36 000 ljudi. 15. jula Prinz Leopold Bavarski, podpomognut vatrom iz 136 baterija, napada u pravcu Tarnopolja; II. ruska armija odstupi i povuče za sobom i VII. i VIII. armiju; zaraženi boljševičkom agitacijom vojnici napuštaju front. Predaju bez borbe Stanislav, Tarnopolj i Kolomeju; u prisustvu Kaiserovom, nemačka vojska prelazi Seret. Erzherzog Josef preduzimlje ofanzivu u pravcu Černovica; Kerenski primiviši Predsedništvo Vlade od Lvova smenjuje Brusilova i odredjuje Kornilova za Vrhovnog zapovednika; i ako je cela Galicija i Bukovina pala Nemcima u ruke, ipak Kornilov uspeva, da zadrži protivnika na granicama Besarabije; Mackensenov napad krajem avgusta na pravcu Tecucio Focšani, uz sadejstvo rumunske vojske biva odbijen. Da bi najkraćim putem naterali Ruse da zaključe mir, Nemci koristeći razorno dejstvo boljševizma, preduzimlju napad sa VIII. armijom (von Hutier) na utvrdjenu Rigu i prelazeći Dinu kod Uxhulla, opkoljavaćim dejstvom, napadaju sa obeju obala Dine. Strahovita vatra iz 157 baterija i 550 minometa, koju su upotrebili Nemci samo na mestu prelaza na prostoru od svega četiri i po km rastroji sa svim već boljševiziranu odbranu Rige i ona se delimično povuče na severoistok ostavljajući varoš bez odbrane te u nju udje Kaiser sa svojim trupama 6. septembra 1917. god. Za ovim Nemci zauzeše Oesel, Moon i Dagoe, ostrva koja brane ovo važno pristanište.

Kornilov uvidjajući propast, koja preti zemlji i narodu, kreće sa vojskom na Petrograd, ali Kerenski u tom vremenu svemoćni diktator, proglašuje ga izdajnikom, i naredjuje, da se zatvori. 7. novembra Lenin i Boljševici izvršavaju državni udar, uzimljujući vlast u svoje ruke, Kerenski bega iz zemlje, Boljševici nude mir, Ukrajina, Kurlandija i Finlandija se odvajaju od Rusije, proglašujući svoju nezavisnost. Boljševici potpisuju 15. decembra primirje, a 3. marta i sramni, kapitulacioni mir u Brest-Litovsku. Rumunija dovedena u tešku situaciju, nehtevši da se i dalje bori, imajući duboku i bogatu rusku pozadinu, ili da poput srpskog i čehoslovačkog dobrovoljačkog korpusa, prebaci vojsku na druge savezničke frontove, vrši kapitulaciju i potpisuje mir 5. marta, pri čemu izgubi Dobrudžu (u korist Bugarske), i sve prelaze na Karpatima (u korist Austro-Ugarske), izvrši razoružanje vojske i stavi na raspoloženje Austro-Nemcima svoje bogate petrolejske izvore kao i velike količine hrane.

12. juna 1917. god. abdicira grčki kralj Konstantin u korist mljadjeg sina Alexandra, 13. juna Venizelos obrazuje vladu i objavljuje rat centralnim silama, blokada grčke bi dignuta i grčka vojska bi upućena na Solunski front.

Nemačka ofanziva u proleće 1918. god.

Oslobodivši svoje mase sa ruskog fronta Nemačka namerava da zada glavni udar Saveznicima, pre nego što Amerika uspe da prebaci veće kontingente vojske u Evropu. Najosetljiviji deo savezničkog fronta je bila linija izmedju Arras-a i Saint Quentin-a, t. j., linija, koja deli Francuze od Engleza; probiti, taj deo fronta i odbaciti Engleze ka moru bio je zadatak, koji nemačka Vrhovna Komanda namerava da preventsveno izvrši; 20. marta, u oči nemačke ofanzive savezнički front bio je ovako posednut: Na krajnjem levom krilu, od mora do blizu Ypres-a (35 km) **belgijska armija** (12 divizija); od više Ypres-a do spram Saint Gobaina (200 km), **engleska armija** sa 59 svojih i 2 portugalske divizije; odavde pa do švajcarske granice **francuska vojska** 99 divizija (530 km); ukupno dakle na celom frontu 172 divizije od kojih 111 u liniji, a 61 u rezervi.

Prema njima Nemci podeljeni na 4 grupe armija i to: **R. von Bayern**, na krajnjem desnom krilu, imajući kao udarnu grupu XVII. armiju (von Below) i II. armiju (von Marwitz); **Kronprinz Wilhelm** imajući na desnom krilo XVIII. armiju (von Hutier); **grupa armija von Gallwitz** (V. armija i armijski odred Mudra) i **grupa armija Herzog von Württemberg** (ukupno 150 divizija, od kojih 80 u rezervi).

Napad na Somme-u od 21. marta 1918. god.

Nemci su preduzeli napad na Somme-u sa fronta Cambrai—La Fère, u pravcu Amiens-a i to sa 40 divizija, u prvoj liniji protiv 21 divizije III. i V. engleske armije. Da bi jednovremeno moralno dejstvovali na javno mnenje u Parizu, gadju novo konstruisanim topovima, sa neverovatne daljine sa fronta la Fère—Laon (120 km) na sam Pariz (ovih topova bilo je svega 7, kalibra 350 mm sa dužinom cevi od 15,75); 23. marta jedna granata iz ovih topova pada u crkvu St. Gervais u Parizu i ubija masu sveta; Nemci uspeše da probiju front i zauzeše za nekoliko dana Bapaume, Combles, Nesles, Montdidier i Noyon. Francuzi dovukoše hitno iz rezerve III. armiju (Humbert) da podrži Engleze na Somme-i i da popuni prazan prostor, koji se pojavljuje prema Montdidier-u; generalu Fayolle-u, komandantu Grupe armija rezerve, bi naredjeno, da popuni prazninu, koja se pojavljuje izmedju francuske VI. i engleske V. armije; I. francuska armija (Debeney) dovučena iz Lotaringije produžuje levo krilo III. francuske armije. U ovom teškom momentu, javno mnenje u Engleskoj i Francuskoj jako je uzbudjeno; na sednici u Doullens-u, pod predsedništvom Clemenceau-a bi rešeno, da general Foch koordinira akcijem svih savezničkih trupa na francuskom frontu, a posle mesec dana na konferenciji u Bauvais-u on bi naznačen za direktora operacija na svima frontovima. Otpor koji sada bi organizovan uz pripomoć trupa iz rezerve primora protivnika da prekine napad na Amiens. Na ovaj način i ako protivnik probi front i zarobi preko 70 000 ljudi i 1000 topova, mnogobrojnu spremu, podre u dubinu za 60 km i pridje bliže Parizu i Calais-u, ipak njegova ofanziva na ovom mestu bila je slomljena; neprijateljski napadi na Lassigny i Arras biše odbačeni slavnim borbama, koje su vodile grupa generala Pellé, I. i III. francuska armija, pod komandom generala Fayolle-a. Koliko je bilo veliko naprezanje u pogledu dobacivanja trupa i materijala, može se ceniti po faktu, da je samo na dan 31. marta u blizini Compiegna saobraćalo 180 vozova i 3 000 kamiona.

Ofanziva na Lys-u (9. aprila 1918. god.) preduzeta od IV. nemačke armije (Sixt von Arnim) i VI. nemačke armije (von Quast) sa ciljem da zauzmu visove Kemmel-a, koji dominiraju Flandrijom i primoraju Saveznike da napuste Ypres i Yser, bi i ako po cenu velikih gubitaka zadržana (Messines i Armentiers pri tome biše izgubljeni). Brzom intervenicijom Francuske pomoći bi situacija propravljena (na ovom mestu su bile postavljene iznurene engl. trupe i dve nedovoljno spremne portugalske divizije).

Protivnički napad na Amiens (24.—26. aprila) slabo je napredovao, jer bi papiran francuskim kontranapadom te i u prvim danima izgubljeni teren bi povraćen.

Za vreme ovih bojeva Saveznici su bili jako iscrpljeni, jer pored velikih gubitaka, neprijatelj je zarobio 125 000 ljudi i 1600 topova, no i sam protivnik se nije bolje osećao pošto nije uspeo ni po cenu strahovitih žrtava da stvori brešu izmedju Engleza i Francuza, i da izbije na more prema Calais-u.

Medjutim amerikanska vojska počela je da užurbano pristiže u Evropu jer u februaru stižu 48 000 ljudi, u aprilu 100 000 ljudi u maju 250 000 ljudi i dalje sve više.

Napad na Aisne (od 27. maja do 8. jula), izvršava grupa Kronprinza izmedju Reims-a i Noyon-a sa 42 divizije, podpomognuta sa 4 000 topova (4 puta više no što imadjahu Francuzi na tom sektoru); posle tri sata bombardovanja oni vrše snažan nalet i zauzimlju Chemin des Dames i Malmaison, prelaze preko Aisne-a, zauzimlju Fismes; u Parizu panika, kod saveznog javnog mnenja veliko uzbudjenje; V. francuska armija se postavlja prema Reims-u. I sami iznenadjeni ovolikim uspehom, Wilhelm, Hindenburg i Ludendorf rešavaju, da produže nastupanje do Marne i već 29. maja zauzimlju Soisson, a 30. maja stižu na Marnu kod Jaulgonne, zauzimlju i Château Thierry; X. francuska armija povučena sa fronta Arras—Doullens ubacuje se izmedju III. i VI. francuske armije; Nemci se trude da stvoreni džep što jače prošire i napadaju na celu liniju od Château Thierry do Oise; i ako se ovde bore gotovo jedan protivu trojice, ipak Francuzi uspevaju i pored najžešćih nemačkih napada, da održe šumu Viller Cotterêts. 8. juna nemačka ofanziva je bila potpuno zadržana, no i gubitci francuski bili su veliki (55 000 zarobljenih, i izgubljeno 650 topova, 2000 mitraljeza i nebrojeni magacini spreme i hrane), protivnik zauzeo teren do Marne i došao u blizinu samoga Pariza. Drži pod vatru železničku arteriju Pariz—Chalons, što u vezi sa prekinutim saobraćajem na liniji Pariz—Calais čini veliki minus u pogledu manevrovanje sa trupama i rezervama.

Da bi produžili svoj uspeh XVIII. nemačka armija (von Hutier) napada u pravcu Compiègne-a, ali general Fayolle upućuje generala Mangin-a sa 5 divizija, koje 11. juna udaraju u desni bok XVIII. nemačke armije i odbacuju je na nekoliko km; iznenadjeni ovim napadom Nemci uvidjaju da im je manevar proprao i odustaju od daljeg napada na Compiègne; napad VIII.

nemačke armije (vom Boehm), 12. juna na šumu Cotterêts i severnije od nje bi takodje odbijen.

Austrijska ofanziva na Pijavi (15. do 23. juna).

Da bi pritisli Italijane i u slučaju većeg uspeha primorali Saveznike da odvoje veći deo vojske za pomoć Italijanima, Austrijska Vrhovna Komanda preduzima napad na italijanski front; dovukavši sa ruskog fronta najbolje svoje trupe i tešku artileriju, general Borojević deli front: na krajnjem desnom krilu na Brenti postavlja XI. armiju (Scheuchenstuel) sa 20 divizija, do njega na Piavi VI. armiju (Erzherzog Josef) sa 8 divizija, dalje V. armiju (von Wuerm) sa 15 divizija na Piavi i IV. armiju u rezervi u Friolu. General Diaz podelio je front ovako: Na krajnjem levom krilu I. armija (Pecori-Giraldi) do nje, na platou Asiago, Englezi (Lord Calvan) i oko Brente Francuzi (Graziani); dalje IV. armija (Robilant) izmedju Brente i Piave na Grappi i Tombi; i na krajnjem desnom krilu na Piavi do mora III. armija (Knez od Aoste). Napad preduzet 15. juna posle jake artilerijske pripreme svuda bi odbijen a kraj mora, gde Austrijanci izvršiše prelaz prema Meolu, biše odbačeni sa velikim gubitcima; Italijani zarobiše 23 000 ljudi i 60 topova.

Druga bitka na Marni (15. juli do 4. avgust 1918. god.).

U ovo vreme se i francuska Vrhovna Komanda sprema da iskoristi nezgodan položaj nemačke grupe armija u džepu do Château Thierry i da napadne njene bokove. Prikupljene udarne sile (57 francuskih, 7 amerikanskih, 2 italijanske i 4 engleske divizije, ukupno 70), rasporedjuje ovako: na levo krilo od Soissona do Ourcq-a X. armija (Mangin), koji je primio ovu armiju od Maistra, jer je ovaj primio Grupu armija centra od Franchet d'Espérey-a (upućenog da smeni Guillaumat-a na Solunskom frontu); VI. armija (Degoutte) od Ourcq do Château Thierry i IX. armija (de Mitry) se postavlja južno od Marne, stim da prema potrebi bude ubačena izmedju IV. i V. ili V. i VI. armije; IV. armija (Gouraud) na frontu desno od Reims-a.

Nemci pak u želji, da što pre izadju iz nezgodne situacije, preduzimlju 15. jula (posle mesec dana) snažnu artilerijsku vatru sa svima mogućim kalibrima; Pariz uzbudjeno sluša strahovitu grmljavinu ove sudbonosne bitke. Nemački pontoniri, proizvodeći veštačke dimove i pod gustom maglom podigoše mostove na Marni na prostoru od 20 km (izmedju Glanda i Mareuil le Port-a).

Napad istočno od Reims-a, odbi IV. armija nanevši protivniku velike gubitke. Pod zaštitom vatre iz 500 baterija **Nemci prelaze Marnu zapadno od Reims-a** i zauzimlju teren po dubini za 5 km; naginjući stalno u pravcu prema Epernay-u. No i ovde dalje nastupanje bi slomljeno; situacija prebačenih 10 nemačkih divizija preko Marne postade kritična, jer bez podržke artilerije, bez uredjenog transporta municije (mostove neprestano ruši francuska artilerija) one su primorane da se povuku i Ludendorf uvidjajući neuspeh, rešava da sada napadne u Flandriji na Engleze, u kom cilju naredjuje da se divizije iz druge linije prebacuju za Flandriju a takodje i teška artilerija. No u ovom momentu Foch ceni da je sudbonosni čas kucnuo i naredjuje kontra ofanzivu; V. armiju (Berthelot) i IX. armiju (de Mitry) stavlja kod komandu generala Maistre-a, a VI. armiju (Degoutte) i X. armiju (Mangin) pod komandu Fayolla.

18. jula izjurta krenu X. armija (Mangin) u napad predvodjena sa mnogobrojnim tenkovima i bez artilerijske pripreme, pri čemu u svom prvom naletu probija front od 7 km udarajući u bok nemačke vojske; VI. armija (Degoutte) nastupa u produženje X. armije; boj se razvija i na frontu IX. i V. armije, neprijatelj obuhvaćen sa tri strane brani se očajno; da bi spasao i sebe i svoju spremu, Kronprinz vraća poslate divizije i traži nove. 30. jula X. armija zauzimlje Soisson, 4. avgusta neprijatelj bi potpuno prebačen preko reke Vesles na početni front od 15. jula, pri čemu bi zarobljeno 35 000 ljudi i 800 topova.

Saveznička ofanziva (od 8. avgusta do 15. septembra).

Foch rešava, da prvenstveno oslobodi železničku liniju Paris—Amiens, Paris—Avricourt i rudnu oblast Briay—Béthume.

U tom cilju on naredjuje, da IV. engleska armija (Rawlinson), I. francuska armija (Debeney) i III. francuska armija (Humbert) napadnu na protivnika na prostoru izmedju Albert-a i Oise. Za vreme od 8. do 15. avgusta ove armije uspeše da zauzmu Montdidier, i odbace Nemce na liniju Bray—Lassigny; na ovaj način **železnička linija Paris—Amiens bi oslobodjena.** Blagodareći pritisku na oba protivnička krila i to: X.-om francuskom armijom (Mangin), i I.-om (Horne) i III.-om (Byng) engleskom armijom, neprijatelj bi prinudjen u borbama od 17. do 29. avgusta, da se povuče na liniju Croisilles, Bapaume, Peronne, Somme-u i Canal du Nord; produženim i sistematskim napadima od 30. avgusta do 6. septembra general Mangin uspeva da prodre do St. Gobain-a i Hindenburg-ove linije (iz 1917. god.). Engleska armija na drugom krilu novom ofanzivom na Qeant prinudjuje protivnika, koji se boji obuhvata, da se povuče (8. sept.) celim frontom na Hindenburg-ovu liniju.

Na severu na Lys-u, neprijatelj da bi skratio front povlači se iz džepa Bailleul-a i na taj način se **oslobodjava ugljeni bazen Briay—Béthune.**

U ovim operacijama od 8. avgusta do 8. septembra je zarobljeno 150 000 ljudi, od kojih 3000 oficira, 2000 topova i 13 000 mitraljeza.

Od postavljenog zadatka ostade još da se ukloni džep kod Saint Mihiel-a i time oslobodi linija Paris—Avricourt.

Saint Mihiel. Na ovom frontu nalazila se je I. amerikanska armija (Pershing) sa 14 divizija i jednim francuskim korpusom; ova grupa imala je 250 baterija od kojih 150 teških (ukupno 2900 topova), 275 tenkova i mnogobrojnu vazdušnu eskadrilu. U borbama od 12. do 15. septembra oni uspevaju, da zauzmu i Saint Mihiel i uklone džep; na ovaj način **bi oslobodjena i železnička linija Paris—Avricourt**, koja je godinama bila zarobljena.

Austrijska nota za mir.

Osećajući svoj brzi svršetak i nemoć da dalje ratuje, Austrija objavljuje na sam dan proboja solunskog fronta (14. septembra 1918. god.) apel svima zaraćenim državama da pristupe medjusobnom sporazumu radi zaključenja mira — što Saveznici odbiše.

Borbe sa Turcima.

Kao što smo ranije rekli Turska je objavila rat 3. novembra 1914. god. Glavni zapovednik turske vojske je Enver Paša, a turske flote nemački admiral Souchon. Turska je imala za zadatak da spreči vezu Rusije sa Saveznicima preko Dardanela i da štiti svoju teritoriju. Sultanova i Šeih Ul Islamova proklamacija Muhamedancima za borbu protivu Saveznika ne dade nikakve rezultate. Turska vojska bi podeljena na dva fronta i to: na Kavkaski i Suezki. 12. novembra 1914. god. Rusi prodreše do Köprikoi-a ali napadnuti daleko jačim silama (III. turskom armijom) moradoše se povući, pri čemu Turci predjcše granicu i prodreše do Karsa; kako u tome Rusima pristigoše nova pojačanja to oni potukoše III. tursku armiju do noge (4. januara 1915. god.), napad IV. turske armije protiv Suezkog kanala Englezi takodje uspešno odbiše; uskoro zatim Rusi prodreše i posedoše severo zapadnu Persiju. Da bi naneli Turcima znatan udar Englezi iskrcavaju jednu diviziju (General Wilson) u Persijski Zaliv kod Koviet-a, tuku Turke i zauzimlju Bassor-u (22. novembra 1914. god.); jednovremeno sa ovim oni obrazuju samostalnu Kraljevinu Arabiju kod upravom Cherif-a od Meke. 1915. god. teža operacija leži u Mesopotamiji, jer u januaru Englezi iskrcavaju nove trupe pod generalom Townshend-om i produžavaju napad od Bassor-e na Bagdad, no ovaj odred bi napadnut kod Ctesiphon-a (22. novembra 1915) od 2 turska korpusa, kojim komanduje pukovnik Nuredin (a docnije von der Goltz Paša) i Englezi, u momentu, kada Turci potpuno iscrpljeni preduzimlju mere za povlačenje, povukoše se na Kut-el-Amara; ovde budu cernirani od Turaka, koji preduzeše gonjenje i kako poslana vojska da ih oslobodi i suviše dočkan dodje, oni biše prinudjeni na kapitulaciju (29. aprila 1916. god.), t. j. na 10 dana, po smrtu v. d. Goltz-Paše, komandanta opsade, koji umre od pegavca.

Kada Nikolaj Nikolajevič preduse kavkaski front u jesen 1915. god., Turci su bili primorani da se povuku iz Azerbeidžan-a; Rusi zauzeše zatim Teheran (a Turci u oktobru 1915. god., Hamadan). U početku 1916. god. napadaju Rusi na Jermensku i zauzimlju 16. februara Erzerum; 19. februara Musch, 18. aprila Trapezunt; Turci potučeni, i ako dobiše pojačanja sa evropskog vojišta, gube i Ersindžan (u julu 1916. god.); rusko nastupanje pod Baratovom, koji dostiže liniju Chanikin prema Tigru, oni ipak uspeše da zadrže.

Na Suezkom kanalu držali su se Turci do kraja 1916. god. kada ih engleska ofanziva (Archibald Murray, načelnik štaba britanske vojske na francuskom frontu) odbaci na liniju El-Arisch—El-Akaba. Posle revolucije marta 1917. god. oni prebacuju vojsku na rumunski i galicijski front. Na Tigru i u Palestini Englezi pod generalom Maude-om preduzimlju napade i primoravaju Turke, da se povuku iz Kut-el-Aamara na Bagdad, no energično gonjeni od Engleza napuštaju i sam Bagdad u koji ulaze engleske trupe u martu 1917. god.; Turci prinudjeni napuštaju persijsku granicu i povlače svoje trupe u Mesopotamiju na liniju Hit—Tekrit—Revandus. General von Falkenhayn, koji komanduje nemačkom armijskom grupom F (Yildirim) pokuša da oslobodi Bagdad ali bez uspeha. Englezi u ovo doba nastupaju u Palestinu i prete pozadini Mesopotamijskog fronta; Turci nameravaju da napadnu na Egipat, ali general Allenby (ranije komandant III. engleske armije na Francuskom frontu) već raspolaže sa vojskom od 200 000 ljudi i potpomognut flotom, koristeći železničku liniju Port Said—El-Arisch (koju Englezi ubrzanim tempom pretvoriše u normalnu) zauze 7. novembra 1917. god. Gaz-u a 17. novembra Jaffu i nastupi dalje ka Jerusalimu, koji zauze 9. decembra 1917. god.; Turci se povukoše na liniju Arsif—El-Salt, gde se dobro utvrdiše; u ovo vreme Enver Paša prebacuje trupe na Kavkaski front i kada uskoro zatim (19. septembra 1918. god.). Englezi preduzeše ofanzivu, Turski front na Jordanu (kojime sada komanduje Liman von Sanders) bi probijen i tursko-nemačke trupe potpuno potučene povukoše se na sever. Englezi zauzimlju 1. oktobra Damask, do ovog doba Bugarska je već bila potpisala primirje (29. septembra), Austro-Ugarska, potpuno iscrpljena tražila da se rat što pre završi, a Nemačka Vrhovna

Komanda zahtevala od Državnog Kancelara, da se mir što pre zaključi, Državni Kancelar Max von Baden (koji je obrazovao čisto demokratsku Vladu, uputio 5. oktobra Wilson-u predlog za mir, koji su jednovremeno potpisale i Austrija i Turska. 5. oktobra Englezi zauzimlju Beyrout a 26. Alepo i Aleksandretu; potpuno rastrojeni i potučeni Turci su prinudjeni da zaključe primirje a njihove trupe u Arabiji, Siriji, Mesopotamiji i kod Mozula da polože oružje.

Proboj Hindenburgove linije (26. septembra—15. oktobra 1918. god.).

Znajući da se ne može dugo zadržati ni na Hindenburg-ovoj liniji, nemačka Vrhovna Komanda je naredila, da se velike mase materijala postepeno evakuišu za Nemačku, da se pripreme sve potrebe za rušenje putova, mostova, železnica i ugljenih majdana, da se pozadi desnog krila izradi nova prihvatna utvrdjena linija (Hermannova) i dalje za njom još jedna prihvatna linija (Antwerpen—Maass).

Da bi Nemcima naneo odsudni udar i sprečio ih u daljem utvrdjivanju prihvatnih položaja saveznički Vrhovni Komandant (Foch) predvidja tri operacije: **Prva**, u Champagne-i i po obadvema stranama Argonne-a upravljena na Mézières, pri čemu Francusko desno krilo nastupa izmedju Argonne-a i Suippe, a Amerikanci izmedju Meuse i Argonne-a, ovom bi operacijom imala da se probije Brunhild-Hundingova-linija i rascepi nemački front na obe strane Ardene-a; ova operacija ima da otpočene 26. septembra;

Druga, sa Centralnom grupom napada na prostor Cambrai—Saint Quentin, sa sadatkom da zauzme Hindenburg-ovu liniju; nju imaju da izvrše I. engl. armija (Horne); III. engl. armija (Byng); IV. engl. armija (Rawlinson) i I. fr. armija (Debeney); francuski centar (X. armija, Mangin i V. armija, Berthelot) ima da prebaci protivnika preko Aisne-a; ova operacija ima da otpočne 27. septembra i

Treća operacija sa krajnjim levim krilom (u Flandriji), koje čine Belgijska vojska (Kralj Albert, Načelnik štaba Degoutte) VI. fr. armija i II. engl. armija (Plumer) imaju za zadatak da odbace nemačko desno krilo i eksploatišu uspeh u pravcu na Brugges, Thielt i Gand; ova operacija imala je da otpočne 28. septembra.

I od 26. septembra do 13. oktobra Saveznici uspevaju da na celoj dužini od Verdun-a pa do mora, osvoje protivničku utvrdjenu Hindenburg-ovu liniju, zauzevši na jugu do linije: Vouziers, Attigny, Laon (bi oslobodjen) La Fère, ispred le Cateau (oslobodjavući St. Quentin i Cambrai) Arleux, pa iza, Lens-a i Armentièrs-a (koji biše takodje oslobodjeni), zatim ispred Menina i iza Paschendale na Yser, iza Dixmude-a.

Od 13. do 20. oktobra, u daljem nastupanju levokrilne grupe na Bruxelles, centralne na Sambre-u i desnokrilne na Mezières dostiže se po gotovu svuda druga utvrdjena linija Hermann—Hunding—Brunhild-ova koja s malim ispravkama linije od 13. oktobra južnije od Cateau-a ide na Courtrai, Deynze (oslodjavajući La Fère, Douai, Lille, Thielt, Ostende i Brugges).

Proboj druge nemačke utvrdjenje linije (od 20. oktobra do 4. novembra).

19. oktobra Foch izdaje poslednju direktivu: **Flandrijska grupa** (Albert I) nastupa na Bruxelles sa desnim krilom na Lessines i Hal; **Engleska grupa** (Douglas Haig) nastupa izmedju Sambre i Schelde, stim da levo potpomaže Francusku vojsku a desno da nabaci protivnika na neprolazan teren u Ardenima; **Francuska vojska** levim krilom da potpomaže nastupanje Engleza a desno da nabaci protivnika na liniju Serre—Sission. V. i VI. **armija** sa **Amerikanskom vojskom**, da pošto levim krilom dospeju na visinu Mézières—Sedan-a dejstvuju na protivnika tako, da ga pocepaju i to V. armija u pravcu Château Porcien-a, a IV. fr. sa I. amer. armijom u pravcu Buzancy—Chesne-a. Generalu Pétain-u naredjuje, da pripremi ofanzivu po obadvema obalama Mosel-a, na Luxemburg i u Sarsku oblast.

Protivnik pokušava, da se zadrži na drugoj liniji, kako di dobio u vremenu, da spase što više materijala i utvrdi treću liniju, ali pod silnim pritiskom savezničke ofanzive i opštom katastrofom, koja snalazi sve frontove, on je prinudjen da se i dalje povlači.

Italijanska ofanziva (24. oktobra—4. novembra 1918. god.).

U ovo vreme na Italijanskom frontu bilo je 51 italijanska, 3 engleske, 2 francuske i 1 čehoslovačka, i jedna konjička divizija i 1 amerikanski puk. Front je bio podeljen u 3 grupe: na krajnjem desnom krilu na Piavi počinjujući od mora **III. armija** (Knez od Aoste), zatim centralna udarna grupa sa **X. armijom** (Englez Lord Calvan), levo od njega **VIII. ital. armija** (Caviglia) u oblasti Montella, sa pravcem nastupanja na Vittorio-Veneto; dalje od nje **XII. armija** (fr. general Graziani) izmedju Tombe i Montella sa pravcem nastupanje na Bellune, i na levom krilu od Grappa do Astica **IV. i VI. armija**; na krajnjem levom krilu **I. armija** izmedju Astica i Adige i **VII. armija** kod prelaza Tonale (ove poslednje sa pravcem nastupanja na Trente—Bozen).

Od 26. do 28. oktobra potpomognute sa 4750 topova ove armije vrše napad na ceo front (pri čemu XII. armija prva prelazi Piavu) i jašeći na ledjima protivničke demoralisane vojske oni ubrzo zauzimlju liniju Monticano—Vittorio Veneto—Feltre, zarobljavaju 80 000 Austrijanaca i 1600 topova. I u vremenu dok Saveznici proučavaju uslove mira, savezničke trupe na Italijanskom frontu, gone austrijske trupe, koje se povlače bez otpora i zauzimlju Rovereto, Trente, Udinu a cdred upućen morem poseda Trst i Lissu (takodje bez otpora); 3. novembra bi potpisano primirje u Padovi. Za vreme ovog bezotpornog nastupanja, Saveznicima padoše u ruke preko 400.000 vojnika, 10 000 oficira, 6850 topova i bezbrojna sprema.

Nemačka kapitulacija (7.—11. novembra 1918. god.)

Situacija za Nemačku bila je bezizlazna, Bugarska i Turska potučene položile oružje Austro-Ugarska potučena molila za mir; Ugarska i Poljska proglašuju samostalnost; formiraju se Čehoslovačka i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, kao nove samostalne države; sama Nemačka do 4. novembra prilikom povlačenja izgubila 250 000 ljudi, i 4000 topova; Ludendorf kao glavni krivac vojničke i političke nesreće smenjen (Groener); 5. novembra izbila revolucija sa pobunom flote u Kiel-u; situacija nalaže da se najenergičnije radi i zemlja spase katastrofe, te se već 7. novembra pojavljuju kod Handroye-a (s. i. od Capelle-a) na frontu IV. armije (Gouraud), nemački punomoćnici za zaključenje primirja, kojima Foch stavlja sledeće uslove:

1. prekid neprijateljstava u medjuvremenu od 6 sati po potpisu primirja; 2. napuštanje posednutih oblasti Belgije, Francuske, Elzasa, Lotaringije i Luxemburg-a u roku od 14 dana; 3. napuštanje leve obale Rhein-e u roku od 30 dana; dozvola za posedanje mostobrana (od 30 kilometara u prečniku) kod Mainz-a, Koblenza i Koeln-a; 4. sva vojna uredjenja da se predadu nepovredjena; životne namirnice za civilno naseljenje imaju da ostanu gde su; industrijska preduzeća se ne smeju štetiti; 5. imaju se predati Saveznicima 5000 lokomotiva, 150 000 vagona, 5000 automobila; 6. imaju se predati svi zarobljenici bez prava zamene; 7. Austro-Ugarsku, Rumuniju i Tursku da napuste nemačke trupe odmah; ranije Ruske Oblasti imaju se urediti prema nahodjenju Saveznika; 8. odricanje od Brest-Litovskog i Bukureškog mira; 9. napuštanje Istočne Afrike u roku od mesec dana; 10. novčane rekompenzacije i reparacije imaju se naknadno utvrditi; 11. imaju se predati 166 podvodnih ladja u roku od 14 dana; 12. imaju se internirati u savezničkim pristaništima 10 linijskih ladja, 6 ubojnih krstarica, 8 lakih krstarica, 50 ladja rušilica, sve u roku od 7 dana; jednovremeno da se izvrši razoružanje svih brodova; 13. blokada ima da traje i dalje; 14. primirje ima da traje 35 dana, sa pravom produženja i pravom otkaza (48 časova), ako uslovi ne budu ispunjavani. Ima se odretiti jedna medjunarodna komisija za regulisanje pitanja o prekidu rata i zaključenju mira.

Odgovor je imao biti predat za 62 sata. Medjutim 8. novembra rezervne nemačke trupe u Muenchen-u proglašuju republiku; 9. novembra u Berlinu trupe odriču poslušnost; Kaiser i Kronprinz begaju u Hollandiju. Saveznici su i dalje nastupali i 10. novembra u oči nemačke kapitulacije general Gouraud ulazi u Sedan, Meuse je zauzeta do više Mézière-a; V. armija (Guillaumat (jer je Berthelot upućen za komandanta Dunavske armije u Rumuniju) dostigla liniju Charleville i Revin; III. armija (Humbert) prešao šumu Signy le Petit i stiže u Roeroy; I. armija (Debeney) prešla granicu u pravcu Chimay, IV. engl. armija (Rawlinson) iza šume Trelon, II. engl. armija (Byng) ušla u Maubeuge, I. engl. armija (Horne) zajedno sa generalisimom Douglas Haig-om stiže u Mons, i dalje Flandrijska grupa je već na liniji Ath-Gand. Na jugu pak na krajnjem desnom krilu sa nastrpljenem očekuje grupa armija Castelnau, da krene na Metz i Saar, da bi prekinula odstupnicu nemačke glavnine — no 11. novembra u 11 sati prepodne Nemci potpisaše kapitulaciju i Maršal Foch, Vrhovni Zapovednik svih savezničkih vojsaka pozdravlja sve trupe sledećim telegramom (od 12. novembra): „Oficiri, podoficiri i vojnici, savezničkih vojsaka, pošto ste odlučno zaustavili neprijatelja, vi ste ga sa jednom beskrajnjom energijom mesecima neumorno napadali. Vi ste izvojevali najveću bitku u istoriji i spasli najsvetiju stvar Slobodu Sveta. Budite gordi, jer ste okitili besmrtnom slavom vaše zastave; potomstvo će vam biti blagodarno."

Do ovog momenta a u medjuvremenu od 15. jula do 11. novembra Saveznici su dobili na zapadnom frontu oko 400 000 zarobljenika, 7 000 topova, 40 000 mitraljeza i mnogobrojnu drugu spremu, sem toga što su 600 000 Nemaca bili izbačeni iz stroja.

POMORSKA VOJNA.

Paralelno sa operacijama na kopnu vodjena je i vojna na vodi; blagodareći svojoj flotnoj nadmoćnosti, Saveznici su bili u stanju da osiguraju svoje medjusobne komunikacije, vezu sa kolonijama, trgovačke veza sa neutralnim državama, i da prebacuju na front ogromne količine sirovina za snabdevanje vojske i industrije; transportovanje i manevrovanje sa trupama po raznim frontovima, bilo radi pomoći, bilo radi iznenadnih napada, bilo je moguće blagodareći ovoj

nadmoćnosti; sem toga Saveznici su blokirali pristupe ka protivničkim obalama i na taj način ga otkinuli od njegovih kolonija kao od ostalog sveta.

Brzo prebacivanje dva milijona Amerikanaca, izvodjenje Dardanelske ekspedicije, prebacivanje Srpske vojske na Krf, Bizertu i Solun, Engleske vojske u Egipat i Mesopotamiju, Ruske i Portugalske vojske na francuski front, kao i nepreglednih kontingenata franko-britanskih kolonijalnih trupa, kidanje neprijateljskih kablova i osvajanje njegovih kolonija su isključiva zasluga savezne flote.

Stanje flote u početku rata bilo je sledeće:

Vrsta ratnih ladja:	Engl.	Franc.	Rusija	Nem.	Austrija
oklopnjača dredenota	31	7	8—10	20	4
oklopnjača ostalih	30	18		20	9
oklopnih krstarica	34	22	6	9	3
ubojnih krstarica	11	—	—	7	—
krstarica zaštitnica, objavnica i dr.	62	22	?	16	6
modernih krstarica (lakih)	36	—	9	41	4
rušilica-torpednjača i kontra-torpednjača	314	88	311	177	25
običnih torpednjača	100	141		32	73
sumarena (podvodnih ladja)	98	69	29	42	14

Ovde nije ušla Japanska flota, čije je dejstvo bilo usamljeno kao i Turska flota, koja je imala nekoliko starih oklopnjača, tri moderne krstarice i desetinu torpednjača. Engleskom flotom komandovao je admiral Jellicoé i ona je bila razmeštena kod Scapa Flow (severna obala Engleske) i u la Manche; Atlantskom flotom komandovao je Cradock; Francuskom sredizemno-morskom flotom Boué de Lapeyrère a Engleskom-Troubridge. Dve trećine Ruske flote bile su u Baltičkom, a jedna trećina u Crnom moru.

Nemačka flota pod admiralom Scheer-om nalazila se je u Kiel-u i Wilhelmshaven-u, sem toga dve krstarice u Sredizemnom moru, jedna eskadra (von Spee) u Kineskom moru kod Kiau-Tschau i Karolinskih ostrva, nekoliko krstarica prema Mexiku, Braziliji i Jstočnoj Africi. Austrijska flota jednim delom u Poli, a jednim u Kotorskom zalivu.

Operacije u 1914. god.

Odmah po objavi rata Engleska flota zatvara La Manche i ulaz u Atlantski okean; 28. avgusta admiral Beatty tuče Nemce kod Helgolanda, potopivši dve njihove krstarice; u oktobru dok se brigada marinaca bori u Dixmude, Saveznička flota pod komandom Engleza Hood-a sadejstvuje svojim velikim topovima. U Sredizemnom moru nemačke krstarice „Goeben" i „Breslau" povlače se u Dardanelle i ulaze u sastav turske flote. Austrijska flota je povučena u Poli i u Bocci Kotorskoj; Engleska flota (Carden) bombarduje Dardanelle, gde joj se ubrzo pridružuje divizija francuskih krstarica (Guépratte). U Indijskom okeanu nalaze se dve nemačke krstarice, kod Antilla jedna, na jugu Atlantskog okeana jedna, i divizija von Spee u Tihom okeanu. Admiral Cradok sa tri oklopnjače starijeg sistema, prolazeći pored Čilske obale susreta se sa flotom von Spee-a kod Coronela 1. novembra; u nejednakoj borbi (jer Nemci imaju 5 krstarica novog tipa) 2 engleske oklopnjače biše izgubljene a jedna se spase; 5 nedelja docnije (8. decembra) kod Falklanda, admiral Sturdel tuče von Spee-a i topi 4 njegove krstarice, peta se spasava, no i ona u martu 1915. god. bi potopljena na zapadnoj Kineskoj obali.

Operacije u 1915. god.

U januaru se sukobljavaju kod Dogger-Bank-a u Severnom moru (izmedju Engleske i Norveške) nem. divizija Hipper-a (4 krstarice) i engelska divizija Beatty (5 krstarica); izgubiši „Bluecher-a", Nemci se povukoše sa velikim povredama. Na Dardanellima (februar-mart) udružena Britansko-francuska flota (Carden i Guépratte) bombarduje ulazne forove; neuspevši da iste zauzme, ona se povuče sa znatnim gubitcima; uskoro za ovim britansko-francuski ekspedicioni kor (Hamilton) bi prevezen sa Lemnosa i podpomognut ojačanom flotom (Robeck), bi iskrcan na Galipoljskom poluostrvu, koje su Turci uz pripomoć Nemaca dotle bili jako, utvrdili. I ako saveznički sumareni prolaze kroz Mramorno more do Carigrada, ipak s obzirom na veliki otpor i gubitke kao i bezciljnost dalje akcije, od momenta ulaska Bugarske u rat i pada Srbije, Saveznici obustavljaju dalju borbu i prebacuju trupe sa Galipolja u Solun (kraj 1915. god.)

Ulaskom Italije u rat (maj 1915. god.) njena flota (Herzog od Abruzze) koncentrisana u Brindisi i Tarentu, preduzimlje obezbedjenje Jadranskog Mora i drži u šahu Austrijsku flotu. Krajem 1914. god. Nemačka preduzimlje podvodnu akciju protivu svih ladja, koje se nalaze u Savezničkim vodama, bez obzira, da li iste pripadaju Saveznicima ili Neutralnim državama; Amerika protestvuje a Engleska reagira objavom da trgovinu sa Centralnim silama smatra kao kontrabandu; jedno za drugim krajem 1914. i u 1915. god. Nemci potopiše veliki broj (470) trgovačkih i putničkih ladja, medju kojima i parabrod „Admiral Ganteaume" sa 2500 belgijskih izbeglica i „Lusitaniju" društva Kunard na putu iz New-York-a blizu Engleske sa 1250 putnika; u maju se pojavljuju nemački sumareni i u Sredizemnom moru. Saveznici organizuju specijalne patrolne eskadrile, koje se podpomognute sa hidro-avijonima i aparatima za osluškivanje podvodnog saobraćaja kao i naročitim minskim zagradama, bore odlučno protiv ove podvodne nemani.

Operacije u 1916. god.

U početku 1916. god. udružena Italo-francuska flota prebacuje Srpsku vojsku iz San Giovanni di Medua, Drača i Valone na Krf i u Bisertu a od 16. aprila do 27. maja odtuda u Solun. Od 31. maja do 1. juna vodjena je kod Juetland-a u Skagerak-u najeveća svetska pomorska bitka, izmedju Engleske-i Nemačke flote, u kojoj je učestovalo 64 oklopnjače, 50 krstarica i preko 170 rušilica i drugih manih ubojnih ladja. Engleskom prethodnicom komandovao je Beatty a glavninom Jellicoé, nemačkom prethodnicom von Hipper, a glavninom von Scheer; izgubivši 19 potopljenih i sa 17 jako oštećenih velikih kao i znatnim brojem izgubljenih i oštećenih manjih ladja, Nemci se povukoše na svoju bazu a Englezi i sami jako oštećeni, jer i oni imaju 14 potopljenih i 11 jako oštećenih ladja, ne preduzeše gonjenje, već se vratiše takodje na svoju bazu; od ovog doba Nemačka flota osećajući se slabijom nije se više nikako upuštala u odsudniji boj.

Kada Grci, čije je držanje prema Saveznicima bilo i suviše neprijateljsko, dozvoliše Bugarima da posednu Kavalu (avgusta 1916. god.), to Saveznici radi svoje zaštite poslaše flotu u Grčke vode i počeše da vode kontrolu nad grčkom poštom i telegrafima, i obezbedivši se od Grčke flote, vrše jednovremeno i izvesnu blokadu; kada Venizelos obrazova Privremenu Vladu, Saveznici staviše ultimatum Kralju Konstantinu i posedoše Atinu. Na dan isticanja ultimatuma (1. decembra Grčke trupe u Atini, mučki napadaju na Francuske marince, pri čemu mnogi pogiboše; boj se utiša kada Francuska eskadra otpoče da bombarduje Kraljevski Dvor; izazvani ovakvim držanjem Saveznici blokiraše Grčku i razoružaše njenu vojsku, što uskoro izazva i abdikaciju Kralja Konstantina. I u toku ove godine Nemci potopiše mnoge ladje a njihovi se sumareni počeše pojavljivati kako u Calais-u tako i po Engleskim pristaništima, kod Malte i Beyrut-a, duž Marokanske i Američke obale, pa čak i kod Arhangelska; nesigurnost na moru postade vrlo velika, mesečni gubitci u potopljenoj tonaži rastu neverovatnom brzinom.

Operacije u 1917. god.

Pod komandom nemačkog admirala Schmidt-a 11. do 13. oktobra Baltička flota od 10 dredenota i toliko isto krstarica, sa 50 transportnih brodova natovarenih trupama poseda ostrva Oesel i Dagoe (koja dominiraju ulaze u Riški i Finski zaliv; ruska flota gotovo bez ikakvog otpora povlači se Finskim zalivom za Petrograd; odmah po dolasku von Capella na čelo Nemačke marine, Nemci u januaru izveštavaju Ameriku, da će potapati sve ladje, koje se nadju u vodama engleskim, francuskim i italijanskim, na ovo Amerika objavljuje rat 6. aprila. Nemci preduzimlju neograničenu podmorsku vojnu i pored mnogobrojnih ostalih ladja oni potapaju od marta do juna 1917. god. i 7 engleskih sanitetskih brodova sa svima ranjenicima.

Savezno javno mnenje uzbudjeno traži, da se zlu stane na put, što dovede k sazivu Medjusavezničke konferencije koja utvrdjuje sledeće mere: precizira linje cirkulacije brodova, patroliranje linija, sprovodjenje transportnih ladja, patroliranje u vazduhu aeroplanima i balonima vezanim za velike ladje, ogranizovanje eskadrila gonilica za uništenje neprijateljskih sumarena. Rezultati preduzetih mera pokazaše se u brzo i to veliki, jer 800 000 tona, koji su dotle mesečno potapani, svedoše se za nekoliko meseci na polovinu, sem toga bi uništeno zato vreme i 66 nemačkih sumarena.

Operacije u 1918. god.

U početku ove godine engleski admiral Weymiss, koji je smenio Jellicoé-a rešava da uništi nemačke sumarenske baze u Zeebrugge-u i Ostendi i pošto su pripremljena sva moderna sredstva i napad bio smišljeno i precizno organizovan, Engleska flota uspeva u vremenu izmedju 22. do 23. aprila da očisti od neprijateljskih sumarena Zeebrugge a izmedju 9. i 10. maja Ostende.

KOLONIJALNI RAT.

Togo, nemačku afričku koloniju zauzeše Englesko- francuske trupe od 7. do 28. avgusta 1914. god. gotovo bez ikakvog otpora.

Kamerun, koji je po prostanstvu gotovo tri puta veći nego Engleska bi zauzet od strane Saveznika od avgusta 1914. god. pa do februara 1916. god.; u njega prodreše sa severa jedna francuska kolona, sa istoka dve francuske kolone (General Aymerich), sa juga 2 francuske i sa zapada 1 engleska i 1 engleskofrancuska kolona; trupe su imale da se bore, ne samo sa protivnikom, koji je bio jak 2500 Nemaca i 6000 urodjenika, podpomognutih sa preko 40 armiranih utvrdjenja, već i sa veoma teškim klimatskim tropskim teškoćama, groznicama, beputnim predelima i neprehodnim šumama. Severna kolona posle četvoro mesečne opsade zauze Garoua-u. Desna istočna kolona krajem decembra 1914. god. zauze Bertoua-u i oko polovine juna pojavljuju se pred Yaoundé-om, gde

u ovo vreme stiže i susedna leva kolona; južna kolona u ovo vreme zauzela je Bitam i Akoafim, a zapadna Englesko-francuska kolona zauzimlje Duala, Baré-u i Ede-u i pojavljuju se takodje pred Yaoundé-om; Engleska kolona sajedinivši se sa severnom Francuskom kolonom kod Garoue, nastupila je sa njom takodje na Yaoundé. 1. januara 1916.god. Francuzi zauzimlju Yaoundé a ostatak nemačke posade se povuče u Špansku Guinéu (gde biva razoružan); Kamerun bi potpuno zauzet oko polovine februara.

Nemačka Jugo-zapadna Afrika, koja je tri puta veće od Engleske, bi zauzeta u medjuvremenu od avgusta 1914. god. do 12. jula 1915. god. Burski general Botha, predsednik Južno-Afrikanskog Saveza, na čelu ekspedicionog engleskog kora, zauzimlje celu ovu koloniju i pod nazivom Bothaland prisajedinjuje je Južno-Afrikanskoj saveznoj državi, pri ovome biše zarobljeni burski generali De Wett i Bergen, koji pokušaše da dignu Transval i Orange radi kooperacije sa Nemcima.

Nemačka Istočna Afrika, koja je dva puta veća od Francuske, bi posednuta već krajem januara 1917. god.; u ovoj koloniji organizovane nemačke sile iznosile su preko 40 000 ljudi, od kojih 12% Nemaca, ostalo urodjenici; nemačkom odbranom komanduje von Lettow-Forbeck. Pod komandom engleskog generala Smuts-a, udružene kolone: 1 engleska (sa severa), 3 belgijske (sa zapada), 1 engleska i 1 savezno-afrikanska (sa jugo-zapada), 1 portugalska (sa juga) i flota (sa istoka) preduzeše oko 1. marta 1916. god. ofanzivu. Posle prelaza Kilimanjara (6000 m) opsade i zauzeća Tabore, prelaska jezera Tanganyke zauzeća Bismarckburga i sa mora Dar-es-Salam-a kolone se sve koncentrisaše prema Mahengé, kuda se behu povukle sve protivničke sile; u januaru bi zauzet i ovaj poslednji otporni pivo, a nemačke trupe se rasturiše u razne pravce, vodeći od tada pa do svršetka rata usamljenu gerilu.

Kiau-Tschau, ovu koloniju su Nemci uzeli od Kine (1897) pod najam za 99 godina; i ako po prostranstvu iznosi svega 500 kvklmtr. ipak s obzirom na njeno pristanište Tsing-Tau i mnogobrojne komunikacije, koje biše sprovedene za kratko vreme, ona je služila kao važna baza za nemačke flotne aspiracije na Krajnjem Istoku i ekonomnu eksploataciju severne Kine; 15. avgusta 1914. god. Japan zahteva da Nemačka napusti ovu koloniju, a kada ona to ne učini, Japan objavi rat i uputi tri svoje eskadre, koje u zajedinici sa jednom manjom engleskom eskadrom blokiraše pristanište i u njemu jedan deo nemačke flote von Spee-a, kao i jednu austrijsku krstaricu; 21. novembra iskrcaše se na kopno jedna i po japanska divizija i 1300 Engleza, i posedoše Tsing-Tau a uskoro zatim i celu koloniju.

Kolonije u Tihom okeanu: Nemačku Novu Guiné-u, Bismarck-ovo ostrvo i Salomon-arhipelag (u prostranstvu 250 km²) kao i dva ostrva Samoa posedoše Englezi, a Marshall, Carolinska i Marianska ostrva Japanci, u medjuvremenu od avgusta do oktobra 1914. god.

Ina ovaj način završi se veliki svetski rat 1914.—1918. god. u kome su svi učasnici podneli strahovite žrtve, jer Franzuska je izgubila 1 370 000 ljudi, što čini jedan čovek na svakih 27 ljudi, Nemačka 2 000 000 (1 na 35), Austro-Ugarska 1 000 000 (1 na 50), Rusija 2 500 000 (1 na 107), Engleska 870 000 (1 na 57), Italija 500 000 (1 na 78), Srbija 369 000 (1 na 13), Rumunija 200 000 (1 na 37), Amerika 114 000 (1 na 1000), Grčka 12 000 (1 na 310), Portugalija 9000 (1 na 600), Belgija 50 000 (1 auf 150), Bugarska 65 000 (1 na 75), Turska 325 000 (1 na 25), — svega je palo 12 miliona ljudi. Računajući i države čija statistika ovde nije ukazana, gubitci zbog slabijeg radjanja i uvećane smrtnosti za vreme rata iznose 28 miliona, ukupno dakle 40 miliona.

Epilog celoga rata dobio je završnu formu u Versailleskom Ugovoru potpisanom sa Nemačkom 28. juna 1919. god.; Saint Germainskom Ugovoru sa Austrijom (10. septembra 1919. god.); Neuillyskom Ugovoru sa Bugarskom (27. novembra 1919. god.); Trianonskom Ugovoru sa Ugarskom (4. juna 1920. god.) i Sèvreskom Ugovoru sa Turskom (10. avgusta 1920. god.).

K R A J

LA GUERRE MONDIALE 1914—1918

I. APERCU DES ÉVÉNEMENTS DEPUIS NOTRE ARRIVÉE EN EUROPE JUSQU'AUJOURD'HUI.

Nous Serbes, Croates et Slovènes, nous parlons de tout temps la même langue, nous sommes **un même peuple** avec trois noms.

Nous sommes une partie de la grande Nation Slave qui compte en tout 160 millions, et à laquelle appartiennent encore: les Russes (Grands, Petits et Blancs), les Tchèques, les Moraves, les Slovaques, les Serbes de la Lausitz (sup. et inf.), appelés Wendens, les Polonais, les Kassubans et les Bulgares. Fondus entre eux et complètement disparus sont les Polabes-serbes (appelés Sorbes), les Vilices, les Vélètes, les Ljutices et les Bodrices qui vivaient dans le nord de l'Allemagne, entre l'Elbe et l'Oder.

De tous les Slaves, il y a 125 millions **d'orthodoxes** (y compris aussi des Serbes), 30 millions de **catholiques-romains** (y compris tous les Croates et les Slovènes et un petit nombre de Serbes), 2 millions de **protestants**, et environ 1 million de **mahométans** (les Serbes musulmans de Bosnie et un petit nombre de Bulgares).

Notre origine est indo-européenne. Nous avons commencé à venir en Europe au Ier siècle après J. C., et déjà au IVme siècle, nous nous sommes établis dans les plaines sablonneuses, entre la Mer d'Azow et la Mer Noire et les Carpathes, sur les bords de l'Oder, de l'Elbe, du Dnjestre, dans la Calicie et la Pannonie.

Dans **nos pays d'à présent**, nous nous sommes établis à la fin du VIme siècle.

Il est intéressant de mentionner que dans **le manuscrit de München** (IXme siècle), il est écrit que les Serbes sont une nation grande et populeuse, et que d'après l'opinion générale, **tous les Slaves auparavant se nommaient Serbes.**

Notre peuple a les qualités suivantes qui lui sont innées: il est cordial, paisible, laborieux, intelligent, ambitieux, hospitalier et juste au plus haut degré. Il faut mentionner que l'historien goth **Jordannes**, et l'historien byzantin **Prokopios** (tous deux au VIme siècle) ont alors déjà écrit de nos aïeux, qu'ils n'ont pris ni terre, ni biens, ni impôts, ni tribut des peuples vaincus; en même temps on raconte qu'il ne régnait aucune harmonie entre les tribus; elles vivaient constamment en dissension et se battaient séparément.

Et grâce à nos **qualités séparatives** de jadis, il n'est pas étonnant que nos tribus puissantes, mais en désaccord, **tombent sous le joug étranger**, principalement:

Les Slovènes qui n'ont pas réussi à former leur propre Etat alors qu'ils étaient tombés sous le joug des Avares, puis des Francs, plus tard des Austro-Hongrois, des Turcs, des Français, et finalement de nouveau des Austro-Hongrois. De leurs souverains ils avaient reçu des libertés inconstantes dans leur administration indigène. Ces libertés leur avaient été données selon la nécessité et les circonstances. Jusqu'à la fin de la Guerre Mondiale, ils étaient sous la domination étrangère.

Les Croates, qui formaient au IXme siècle une principauté sous Trpimir, un royaume sous Tomislav au Xme siècle, tombent déjà à la fin du XIme siècle, après la mort de Zvonimir, sous la domination du roi de Hongrie, Koloman, grâce aux dissensions qui existaient entre les princes, et depuis ils partagèrent le sort des Slovènes, jusqu'à la fin de la Guerre Mondiale.

Les Serbes qui formaient déjà au Xme siècle leur principauté, ont eu leur époque la plus brillante du XIIme au XIVme siècle sous les Nemanjić, dont le tzar Dušan a été le plus puissant; il se fit couronner roi des Serbes, des Grecs, des Bulgares, des Albanais. Mais par les querelles de leurs princes, ils perdirent leur royaume, et après la bataille de Kosovo Polje, ils tombèrent sous le joug turc et y restèrent pendant cinq cents ans! Pendant ce temps d'esclavage, **les Serbes qui étaient les héritiers de la culture romano-byzantine et en même le peuple le plus cultivé et le plus riche sur les Balkans**, furent horriblement exploités sous le rapport économique et intellectuel. Les Turcs, hordes asiatiques sauvages et barbares, **volèrent au peuple serbe tout**, anéantirent les richesses nationales, **assassinèrent les hommes les plus remarquables**. De temps en temps il se mêlaient au peuple, **enlevaient de force aux parents les enfants les mieux-portants et les plus forts**; ils les envoyaient en Asie, où ils furent élevés dans l'esprit turc, et c'est avec eux qu'ils formèrent l'armée la plus redoutée, les Janissaires.

Pendant ce temps de terreur qui dura 500 ans, « **Gusle** » (sorte de balalaika), **la poésie nationale**, et **la résistance héroïque du Monténégro serbe** toujours libre, ont conservé dans le peuple serbe l'espoir d'un temps meilleur.

Au printemps 1804, lorsque le tourment des horreurs et des actes de viclence et de massacre des Janissaires et des Dachiés étrangla pour ainsi dire le peuple serbe, le génie du peuple, le commandant en chef **Kara-Djordje**, souleva une révolte qui ne fut étouffée qu'en 1813 avec beaucoup de sang. Mais au printemps 1815, une nouvelle révolte éclata sous Miloš le Grand. Tous les 10.000 soldats turcs qui devaient étouffer la révolte et tenir toute la contrée sous leur épée, furent anéantis par **la Légion jatagane des Hajducks monténégrins**, venus au secours de leurs frères. Ces exploits réveillèrent de nouveau la confiance dans le succès et la force des armes serbes, et la révolution, comme un ouragan, s'empare du peuple si tourmenté, et par les derniers massacres si exaspéré.

Du temps de **Miloš**, tous les Turcs quittèrent les villages de la Serbie et s'établirent dans les villes; du temps de **Mihailo**, ils quittèrent toutes les villes, même Beograd (1867). Sous Milan les districts de Niški, Pirotski, Leskovački et Vranjski (1878) furent libérés, et en 1882 on proclama la royauté. Sous le règne de **Petar le Grand, le Libérateur**, et sous le commandement de son fils **Aleksandar**, les Serbes libèrent l'Ancienne Serbie et la Macédonie (1912), battent les Bulgares (1913), et dans la grande Guerre Mondiale (1914 à 1918), avec le secours enthousiaste et fraternel des Croates et des Slovènes, ils accomplissent la grande œuvre de la libération et l'union de notre peuple de trois noms, en fondant le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes dans lequel, **sur une étendue de 250.000 km.^2^ habitent 13 millions d'hommes.**

Dans le livre: « Länder und Völkerkunde Jugoslaviens », dans lequel le Dr. Alexandre Szana s'occupe de notre peuple et de notre pays, il dit entre autre ce qui suit:

« **Une volonté opiniâtre, de fer, un désir impétueux et inflexible pour la liberté, un brûlant amour pour sa propre tribu, une confiance sans borne dans sa propre force, un caractère honnête et démocratique qui ne souffrait l'absolutisme d'aucun souverain et d'aucune classe, telles étaient les vertus qui, malgré toutes les oppressions, toutes les intrigues, les trahisons, ont fondé la nouvelle puissance sur les Balkans, une véritable puissance au point de vue économique et politique, qui est encore appelée à jouer un grand rôle dans la vie de l'Europe.**

Que Dieu donne que notre peuple, qui après tant de sanglants efforts et beaucoup d'épreuves a atteint, **à peu d'exceptions près**, son idéal ethnographique d'origine, puisse regagner, **pendant un nombre de paisibles années**, tout ce qu'il a perdu, et atteindre son idéal au point de vue économique, intellectuel et scientifique, pour devenir véritablement un membre honorable parmi les Etats européens.

II. LA POLITIQUE EUROPÉENNE ET LA QUESTION SLAVE.

La question de la guerre européenne était comme l'épée de Damoclès suspendue au-dessus de la tête de l'Europe.

La libération des Slaves du centre et du sud du joug germanique était un problème qui devenait plus aigu, à mesure que la culture et la civilisation de l'Europe faisaient des progrès, et que les rapports entre les peuples européens devenaient plus vifs.

Et quoique les Slaves du centre et du sud, **grâce à leur caractère paisible et leur séparatisme caractéristique**, aient perdu l'indépendance dans le passé lointain et soient tombés sous le joug germanique, la question de leur libération a toujours été ajournée, parce que **le fantôme du panslavisme et du néoslavisme** a été partout perfidement propagé, et c'est à cause de cela que les nations européennes pouvaient regarder, au préjudice de la culture et de la civilisation, la conscience tranquille, comme ces peuples étouffaient et se noyaient dans la grande mer germanique. Seulement grâce à leur force de résistance naturelle, **le procès d'assimilation n'a marché que très lentement**, et seulement après plusieurs siècles, nous avons vu que les Germains ont réussi à engloutir complètement quelques-unes de nos petites tribus, comme les Serbes-Polabes, et partiellement les Serbes de la Lausitz (sup. et inf.).

C'est compréhensible que la nécessité d'un développement libre et intellectuel était devenu irrésistible chez les peuples slaves à une époque où **des tribus sauvages d'Afrique** se révoltent et se battent pour leur indépendance.

Un si long esclavage des Slaves au cœur de l'Europe civilisée et intellectuelle, ne pouvait être possible que grâce aux contrastes et aux **rapports politiques opposés des puissances européennes**, qui craignaient de déranger l'équilibre et la paix de l'Europe par la résolution de ce problème, et autant qu'il

était possible, elles ont éludé cette question, terrifiées par la guerre qu'on prévoyait forte et sanglante, et qui devait former une carte géographique toute nouvelle de l'Europe.

Mais l'histoire suit son cours dans les solutions de toutes les questions, de même dans celle-ci. Les Germains qui, dans le passé, ont posé cette question, et qui, par la conquête et l'assujettissement des pays et des peuples slaves l'ont occasionnée, ont eux-mêmes contribué à la résoudre, mais naturellement à leur détriment, car leur conquête leur a été, de la même manière, arrachée de force.

Après les guerres victorieuses de 1864 contre le Danemark, de 1866 contre l'Autriche et de 1870 à 1871 contre la France, l'Allemagne a atteint son Union nationale. En même temps, avec sa dernière victoire par des agissements injustes contre la France vaincue (en s'appropriant l'Alsace et la Lorraine, avec Metz et Strasbourg, en prenant une contribution de 5 milliards de francs, en faisant traverser Paris par 30.000 hommes, en proclamant l'Union de l'Allemagne dans le château de Versailles, près Paris), l'Allemagne a créé des relations insupportables avec sa voisine de l'Ouest qui, depuis ce temps, n'était animée que d'une pensée: la revanche, et cette pensée était complètement justifiée.

L'Allemagne, de son côté, a mis tous ses efforts pour développer les forces militaires, économiques, politiques, industrielles, auxquelles ont contribué avant tout, de bonnes réformes et les organisations dans l'administration et des lois sociales. En peu de temps les résultats en ont été brillants. L'Armée, et principalement la Flotte qui n'a été créée qu'en 1897, atteignit le maximum de sa force et de sa préparation technique. En ce qui concerne la politique, l'Allemagne joue un des principaux rôles, de même dans l'excédent de l'industrie et même dans le surcroît de la race. Avec une tactique commerciale bien étudiée, elle a conquis le marché du monde au désavantage des autres Etats. Tout cela est la conséquence de son étendue territoriale qui convient à l'établissement de l'excédent de la population ainsi qu'à l'acquisition des matières premières nécessaires à l'industrie. Par une politique coloniale bien étudiée, par l'envoi de différentes missions commerciales privées, par des sociétés subventionées par l'Etat, par de nouveaux colons allemands qui ont été continuellement renforcés, elle a commencé à fonder en 1884 différentes colonies: Togo, Kameroun, la Nouvelle Guinée allemande, l'Afrique orientale allemande, l'Afrique occidentale allemande; après quelques années, elle s'y est établie solidement pour protéger ses sujets et a pris tous ces territoires sous son administration.

En 1897 l'Allemagne prend Kiau Tschau, en 1899 le prince Bülow déclare publiquement que dans le cas de nouveaux partages territoriaux, l'Allemagne doit recevoir sa part, et la même année elle reçoit la plus grande partie de l'Ile de Samoa. En 1905, lorsque la crise de Maroc se produit, l'Empereur témoigne à Tanger sa sympathie pour le sultan, et à la conférence d'Algésiras 1906, il défend ses droits. En 1911, lorsque la France occupe Fez, l'Allemagne fait une démonstration avec un vaisseau de guerre devant Agadir, et elle réussit à faire signer le traité de Maroc et de Congo. Comme compensation pour l'occupation du Maroc par les Français, elle reçoit une partie du Congo français qui fut incorporée à Cameroun.

Grâce à sa politique coloniale, l'Allemagne a réussi après une trentaine d'années, c'est-à-dire jusqu'au commencement de la Guerre Mondiale, à posséder des colonies qui ont eu presque 3 millions de kilmtr. car. et 15½ millions d'habitants. Naturellement, à la fin de la Guerre, elle les a toutes perdues.

En même temps l'Allemagne aide l'Autriche dans sa politique d'expansion en considérant cette dernière comme une succursale de sa politique de l'Orient. Grâce aux relations de parenté avec la Cour de la Russie et à la puissante influence de ses gens qu'elle a su placer adroitement aux plus hauts postes de l'Administration russe, elle a su, presque toujours, désintéresser la Russie pour la cause des peuples slaves assujettis. Avec l'aide des relations de parenté et de race avec la famille royale roumaine, bulgare, grecque et aussi avec le souverain d'Albanie, elle désire ardemment l'isolation de la Serbie pour aider l'Autriche à la détruire sous le rapport économique et politique. C'est pour cette raison que l'Autriche emploie de grandes sommes pour la propagande contre la Serbie, pour pouvoir, à la première occasion, envahir et occuper, sans aucune complication, ce pays compromis et maintenant abandonné de tous. Pour se garantir une issue sur Salonique et la Mer Méditerranée, elle aide à l'Autriche à signer un traité avec la Turquie pour la jonction aux chemins de fer de la Bosnie par une voie ferrée étroite qui les liera par Mitrovica et Skoplje avec Salonique, et en même temps elle exécute en Bosnie une colonisation bien étudiée. En même temps pour pouvoir exécuter dans un moment convenable une pression sur l'Angleterre, elle ouvre et entretient des relations toujours plus étroites avec la Turquie, réorganise son armée (Mission von der Goltz, L. v. Sanders 1913), reçoit la concession de la ligne de chemin de fer Bagdad—Golfe de Perse, beaucoup d'autres exploitations industrielles économiques dans la Turquie d'Asie. En outre l'Allemagne réussit à décider la Turquie à l'annexion à l'Autriche de la Bosnie et de la Herzégovine pour une somme de 54 millions de couronnes.

De cette façon, l'Allemagne, avec sa succursale l'Autriche, atteint le point culminant de sa puissance. En même temps, elle menace ses grands voisins, et malgré l'antagonisme de ses intérêts opposés, elle les pousse à signer un traité contre elle, car la France ne pouvait oublier l'Alsace et la Loraine, et de plus, dans la question du Maroc, elle se voit de plus en plus menacée, prévoyant un combat difficile pour la conquête du Marché du Monde, et menacée au même temps par l'agrandissement de la puissance militaire allemande. Elle voit le continuel accroissement et l'agrandissement des Lignes de Chemin de fer vers le Luxembourg et la Belgique, sent tout le poids de sa position. En hâte elle entreprend les préparatifs nécessaires, et pour augmenter les contingents militaires, introduit le service de trois ans, ce qui pèse fort sur ses finances.

L'Angleterre voit sa propre flotte menacée dans son hégémonie par l'agrandissement de la flotte allemande, par l'exécution du Canal de Kiel, par l'élargissement des constructions des ports ainsi que par l'intention offensive. Outre cela, la colonisation allemande dans l'Afrique sud-est est un danger continuel pour l'exécution projetée de la Ligne de chemin de fer directe du Cap, le point le plus méridional de l'Afrique jusqu'au Caire, qui devient le point de jonction de toutes les communications inter-continentales européennes, africaines et asiatiques. Après la conquête de l'Egypte, chaque amélioration de la force de la Turquie menace ses intérêts dans le Golfe Persique et la Mer Rouge. Par contre l'Allemagne, avec un plan déterminé, soutient la Turquie en exécutant au même temps ses conquêtes économiques.

La Russie, dans la conquête du Balkan et dans la ruine de la Serbie, voyait menacés ses intérêts de la race, puis depuis des années elle rêve la prise de Constantinople et des Dardanelles pour avoir une libre issue sur la Mer Méditerranée. Tout cela est menacé.

Comme l'Allemagne soutient le développement des forces de la Turquie qui a été continuellement un adversaire de la politique russe en Orient, la Russie pressent un acte ennemi contre elle, car en 1907 il y a eu un partage des sphères intéressées de la Perse, et la Russie reçut le nord, l'Angleterre la partie sud-est. La partie sud-ouest resta neutre avec des droits particuliers de l'Angleterre sur le Golfe Persique. C'est ainsi que l'expansion turco-allemande menace les intérêts russes en Arménie et à Tigris.

Tout cela a pour conséquence que les trois grandes puissances ci-dessus nommées ont formé une alliance pour protéger leurs intérêts qui étaient pour eux une question vitale. On pouvait être sûr, que si la guerre n'était faite que par une d'elles, les autres nations alliées y prendraient part.

Mais il paraît que l'Allemagne ne voulait pas voir la réalité; elle espérait pouvoir faire une guerre glorieuse avec une seule nation et ensuite dicter ses volontés aux autres. Elle n'a eu aucun égard dans ses exigences, et comme les préparatifs militaires et la force de son armée avaient atteint le point culminant, et que les dépenses pour l'armée étaient à leur maximum, pour justifier tout cela, elle ne craignait pas la guerre, espérant que les nouveaux succès étaient assurés, et que la guerre augmenterait encore sa puissance. Comme la réforme des préparatifs de la Russie ne devait être terminée qu'en 1917, et que l'Allemagne était prête jusqu'aux dents, cette dernière a pensé que le moment était favorable pour commencer quelque liquidation avec la Russie avant que celle-ci ait fini ses préparatifs. Elle n'a donc rien entrepris pour empêcher la guerre; en soutenant l'Autriche, elle a, au contraire, contribué qu'elle éclatât.

III. CAUSE DU CONFLIT ENTRE LA SERBIE ET L'AUTRICHE.

Au moyen âge l'Autriche était l'Etat le plus puissant de l'Europe. Sa puissance s'étendait non seulement sur l'Allemagne d'aujourd'hui, mais aussi pendant quelque temps sur l'Alsace-Lorraine, la Suisse, l'Italie sup., les Pays-Bas (Belgique, Hollande et Luxembourg), l'Espagne, une partie de la Pologne, Bohème, Slovaquie, Moravie, Galicie, la Hongrie, la Transilvanie, la Croatie, la Carinthie, la Carniole, et la Dalmatie.

En1521 elle renonce à l'administration directe en Espagne, en 1648 elle cède l'Alsace-Lorraine à la France, pendant les guerres de la révolution 1797 elle perd la Lombardie et les Pays-Bas, en 1806 elle renonce aux droits impériaux allemands, dans la guerre avec Napoléon elle perd la Basse-Autriche, le Tyrol, Venise et la Dalmatie, qu'elle reçoit de nouveau après la défaite de Napoléon 1814. L'insurrection révolutionnaire à Milan et à Venise, pour obtenir des réformes libérales, est étouffée par Radetzky (Bataille de Kustozza) celle de Prague, par le prince Windischgraetz; celle de Kossuth, pour l'indépendance de la Hongrie, est étouffée en 1849 avec l'aide des Jugo-slaves et des Russes. Dans les combats pour la libération et l'union de l'Italie en 1859, elle fut vaincue par les Italiens et les Français la même année à Magenta et à Solferino, et elle perd Magenta, Toscane, Parme, Modène et toute la Lombardie. Alliée à la Prusse, elle conquiert (1863/4) le Schlesvig-Holstein du Danemark, mais le partage et l'administration de ce pays amènent une guerre avec la Prusse en 1866 qui finit par une complète, même double défaite près

de Sadowa à Kœniggrætz en Bohème, et près de Langensalz dans l'Allemagne occidentale. La suite en a été la renonciation de sa souveraineté dans Allemagne sud-ouest au profit de la Prusse, outre cela elle a cédé Venise à l'Italie. En 1867, elle forme un dualisme avec la Hongrie, et son empereur devient en même temps roi de Hongrie.

A partir de cette époque, chassée de l'Allemagne et de l'Italie, la politique de l'Autriche se tourne vers le sud, et dans tout elle reçoit les directions de l'Allemagne. En perdant Venise et la côte occidentale de la Mer Adriatique, et n'ayant qu'un faible soutien dans le Littoral de la Dalmatie pour sa politique maritime, elle doit à tout prix occuper la Bosnie et la Herzégovine. Lorsque plus tard les aspirations de l'Allemagne pour s'approprier de nouvelles colonies et des marchés du monde, grandirent, pour tenir l'Angleterre en échec en menaçant ses communications les plus sensibles avec les Indes (par la Mer Rouge, le Caire et la Méditerranée) et ses prétentions sur le Golfe Persique et la Mésopotamie, l'Allemagne trouva que la conquête du Balkan, la prise de Constantinople et de Salonique devinrent une nécessité pour l'Autriche. Mais cela était au détriment des aspirations de la Russie, et les Russes, pour des causes déjà mentionnées, étaient obligés de l'empêcher, d'autant plus qu'ils ont vu menacées leurs aspirations sur Constantinople, le Bosphore ainsi que sur l'issue sur la Mer Méditerranée, ce qui était déjà le but posé par Catherine la Grande.

L'Angleterre évalue le danger du côté de la Russie ainsi que du côté de l'Autriche germanique, et à son point de vue, il faut conserver le plus longtemps possible la Turquie sur le Balkan. Résolument elle s'oppose à toute conquête ou expansion de l'influence de n'importe lequel des deux Etats.

Comprenant qu'elles ne pourront accorder la conquête ni à l'un ni à l'autre, la Russie et l'Autriche signent un traité en 1872, qu'elles défendront le status quo ensemble et qu'elles le maintiendront. Cependant la vie des chrétiens était devenue impossible sous l'administration turque; leurs cris de souffrance déchiraient les cœurs des frères libérés voisins, et la guerre entre les Etats du Balkan contre la Turquie était inévitable. L'insurrection de la Herzégovine 1875 n'était que le précurseur de la guerre.

Pour ne pas être mis devant un fait accompli, ou devant le dernier acte qui aurait pu être désagréable et préjudiciable pour l'une ou l'autre grande puissance, les souverains de la Russie et de l'Autriche eurent une entrevue à Reichstadt, immédiatement après la déclaration de la guerre en 1876, et réglèrent leurs relations réciproques dans le cas d'un succès ou d'une défaite de la Serbie et du Monténégro. Dans le premier cas, les derniers pourraient prendre de l'expansion sur les lignes de la Drina et dans la Herzégovine, à la condition que le Sandžak les séparât; dans le deuxième cas, la position d'avant la guerre devrait de nouveau être rétablie.

Comme compensation, l'Autriche devait recevoir la Bosnie et la Herzégovine, la Russie — la Bessarabie (qui lui été reprise après la guerre de la Crimée à la conférence de Paris 1856) ainsi que d'autres agrandissements dans la Turquie d'Asie. La Bulgarie, la Roumaine et l'Albanie devaient recevoir l'autonomie, la Grèce devait recevoir la Thessalie et la Crète, et Constantinople devait rester une ville libre.

Prévoyant que la Serbie et le Monténégro perdraient la guerre et qu'elles seraient forcées de s'en méler, la Russie invite l'Autriche à déclarer la guerre à la Turquie, pour que l'Autriche puisse occuper la Bosnie et la Herzégovine, et la Russie — la Bulgarie. Comme c'était contre la convention de Paris—Crimée, dans laquelle on garantissait l'intégrité à la Turquie, et que les côtes de la Mer Noire étaient devenus neutres, l'Autriche conclut au commencement de 1877 un traité de neutralité avec la Russie avec le droit d'occuper la Bosnie et la Herzégovine.

Ce traité était aussi la cause pour laquelle l'Autriche-Hongrie a refusé la proposition de l'Angleterre, de forcer la Russie, au milieu de la guerre, de cesser les opérations contre la Turquie.

Après un long et sanglant siège de Plevna, auquel les Roumains prirent aussi part, et après la victoire de Šipka et Rosalita, la Russie force la Turquie à signer les préliminaires d'Adrianople et d'accepter les conditions dictées à la paix de San Stefano le 3 mars 1878.

Comprenant la claire tendance de la Russie de créer avec les larges frontières de la nouvelle Bulgarie une province russe sur le Balkan, pour une plus sûre conquête de Constantinople et du détroit, et voyant que de cette façon la principale ligne germano-autrichienne Berlin—Beograd—Sofia—Constantinople—Bagdad—le Golfe Persique est menacée, l'Autriche quoiqu'elle eût reçu le droit d'occuper la Bosnie et la Herzégovine, craint des intentions russes et demande une conférence pour la revision du traité de San Stefano, ce qui a été soutenu par notre protestation, à cause de la remise à la Bulgarie des territoires incontestablement purs serbes qui avaient été sous les Turcs, ainsi que les territoires que nous avons libérés nous-mêmes dans le cours de cette guerre. A la conférence de Potsdam qui suivit, le traité de San Stéfano fut annulé; nous reçûmes 4 arrondissements nouveaux — Niški, Vranjski, Leskovački et Pirotski, l'indépendance de l'Etat et des Eglises; la Bulgarie s'agrandit jusqu'au Balkan, devient une principauté vassale avec un prince choisi; la Roumélie reçoit un gouverneur turc et devient autonome; l'Autriche reçoit la Bosnie et la Herzégovine, où elle doit gouverner 30 ans pour y établir l'ordre, et la rendre plus tard aux Turcs. On permet à l'Autriche d'avoir des garnisons à Sandžak et de faire les chemins dont elle a besoin; le Monténégro peut s'étendre jusqu'à la Mer Egée et reçoit le port de Bar.

De ce moment l'Autriche devient un Etat du Balkan, et elle emploie toute sa force pour affermir son influence pour pouvoir mieux exécuter son expansion par Sandžak à Salonique, et par la Serbie et la Bulgarie à Constantinople.

En 1877 l'Autriche réussit à ce que les Bulgares choisissent pour prince Alexandre de Battenberg et non un prince russe; mais lorsque celui-ci est tout de même dirigé par la politique russe et organise une révolte en Roumélie, et entre avec une armée dans Plovdiv, que le gouverneur d'alors, Gavril Pacha, lui remet presque sans résistance, et qu'il proclame l'union de la Bulgarie avec la Roumélie, pour ne pas rompre ouvertement avec la Russie, et les Turcs n'ayant pas réagi contre l'expropriation de leur territoire, l'Autriche engage le roi Milan à attaquer la Bulgarie, à cause de cette union, qui dérange l'équilibre. Milan, en toute hâte et plein de tempérament, décrète la mobilisation. et sans en attendre le complet achèvement, avec une armée de 60000 hommes à peu près, partagée sur deux fronts (Sofijski et Timočki) attaque la Bulgarie. Pendant que l'armée du nord avance avec succès et prend Kula et Belogračik, l'armée du sud prend Dragoman et arrive devant Slivnica.

Si on prend en considération qu'il y a 18 ans, le prince Mihajlo avec les chefs bulgares et les émigrés a signé un traité pour la délivrance de la Bulgarie et pour son union avec la Serbie, que les abécédaires et les livres à l'usage des écoles pour le peuple bulgare ont été imprimés dans l'imprimerie de l'Etat à Beograd, que dans notre peuple il y a eu une grande propagande patriotique pour la libération des frères serbes et bulgares du joug turc, il n'est pas étonnant, que dans les rangs de notre armée, chaque soldat se disait: « Comment, sur les frères bulgares? » Il avait l'âme navrée de ne pas aller aider au lieu de nuire à la libération des chrétiens contre les musulmans.

Nos soldats n'avaient ni envie ni élan de se battre, et lorsque les Bulgares virent l'inaction turque, ils jetèrent la plus grande partie de leur armée, que les généraux russes avaient organisée pour combattre les Turcs, sur les Serbes. Ils réussirent à arrêter notre marche, et grâce à certains malentendus, causés par les inexacts renseignements dans notre Quartier Général (le service de communications à cette époque était mal organisé), la Bulgarie força notre armée à la retraite jusqu'à Pirot, où elle reconnut pour la première fois, qu'il y allait de sa terre natale; c'est pourquoi elle fit preuve d'une résistance sanglante.

L'Autriche vit que la position du roi Milan était fort critique, et en considération du fameux traité secret qu'il avait signé en 1881 avec l'Autriche pour protéger sa dynastie, même au détriment de son peuple, cette dernière avait des engagements contre la Serbie et posa donc un ultimatum de terminer la guerre. Les Bulgares, égarés et dirigés par l'ennemi des slaves, dans l'attitude passive, voient la faiblesse (au lieu la compassion), utilisèrent adroitement à leur profit cette faute du roi Milan. Ils publièrent à son de trompe à l'Etranger et dans leur propre pays, ainsi que dans leurs livres, que les recrues bulgares mal équipées et pas encore exercées avaient battu les vieux vétérans serbes, et que les jeunes officiers bulgares mal instruits, avaient vaincu les généraux serbes bien expérimentés. Mais leur fictif éblouissement devint leur fatamorgana fatale, car à la première rencontre armée avec les Serbes, près de Brégalnica, malgré leur supériorité en nombre et leur position stratégique très favorable, ils furent battus comme au temps de czar Dušan près de Velbužd.

L'écho de Slivnica sur les victoires fictives nous à été nuisible et eut une mauvaise influence sur nos gens qui se trouvaient sous les Turcs. La Bulgarie dans ce temps là était plus grande et avait aussi un plus grand nombre d'habitants. Sa force militaire donnait le change. Ce pays était soutenu par les Russes et l'exarque et était toléré par les Turcs. La Bulgarie avait ses evêques et ses écoles, tandis que nos livres serbes étaient alors défendus et que nous n'avions ni évêques, ni écoles; il était à espérer qu'elle serait bientôt la libératrice et qu'elle offrirait une meilleure protection que la Serbie, dévorée par des querelles de dynasties et de partis. Puis les Bulgares sentaient que le nombre des Serbes libres, quoique en ce moment plus petit que celui des Bulgares, augmenterait peu à peu par les territoires libérés et qu'ils se trouvaient bientôt dans grande minorité. Les Bulgares donc ont réuni toutes leurs forces pour s'emparer de la plus grande partie de la Macédonie avant que notre union nationale ne fût atteinte, d'autant plus que c'était égal à notre population d'être libérée par des Serbes ou des Bulgares, le principal c'était d'être libérée aussitôt que possible du joug de terreur turc; d'ailleurs les Serbes et les Bulgares avaient la même religion et à peu près la même langue, et par le long assujettissement, les sentiments nationaux chez la population en Macédoine quoiqu'au milieu du Royaume du tzar Dušan étaient devenus moins sensibles et moins vifs. Les Turcs voyaient avec plaisir les querelles entre les Serbes, les Bulgares et les Grecs, car pour eux c'était mieux que les « infidèles » se massacrassent entre eux.

Lorsque le prince de Battenberg, grâce à l'influence russe fût détrôné, les

intrigues de l'Autriche mirent sur le trône Ferdinand Cobourg, prince allemand, mais officier autrichien. Cette circonstance a aggravé notre position en Macédoine; car à partir de ce moment, l'Autriche, qui a une grande influence en Turquie, aide aux Bulgares plus qu'auparavant.

Pour parer au travail de la Bulgarie, nous réussissons à avoir deux évêques à Skoplje et à Prizren, et lorsque nous ouvrons des écoles serbes dans les arrondissements de Kossovo, Skoplje et de Salonique, notre influence est facile à sentir. Les Bulgares, voyant qu'ils perdaient chaque jour davantage et qu'ils ne pouvaient pas se comparer à nous dans le domaine de la culture, formèrent des bandes secrètes, comitadžis, armées de coutelas et du fusil « Martini ».

Pour améliorer la situation des chrétiens, la Russie et l'Autriche ont fait un programme de réformes à Mürzstegg, que la Turquie après l'avoir refusé d'abord, a cependant accepté à la fin de 1903. Sous la direction de l'Italie, elle a réformé la gendarmerie macédonienne, composée d'officiers des grandes puissances. A Skoplje et à notre frontière, il y avait des officiers autrichiens, ce qui causait de grands dommages à notre œuvre nationale et à l'action des Komitadžis (dans laquelle, avec les Grecs, nous réagissions contre les Bulgares), car ces officiers s'étaient mis ensemble avec les Bulgares et les Turcs, embrouillaient notre travail et empêchaient chaque mouvement. Cela fut encore empiré par la guerre de douane entre la Serbie et l'Autriche, qui éclata en 1906.

Sentant que l'idée jugoslave prend un essor de plus en plus grand, l'Autriche rêve d'étrangler la libre Serbie, et après, d'introduire dans son Etat le Trialismus. Pour pouvoir le faire plus aisément, elle entre en négociations avec la Turquie, pour que celle-ci permette à l'Autriche de construire par le Sandžak une ligne de chemin de fer qui unira les chemins de fer bosniens avec Salonique. Comprenant l'importance militaire de cette action autrichienne, la Serbie demande immédiatement, comme compensation, l'exécution d'une ligne de chemin de fer adriatique, pour s'unir avec la Russie et la mer. La Russie et l'Angleterre exigent l'accomplissement des réformes. Pendant ce temps, il y a une révolte en Albanie contre l'Etat turc, et en même temps se déchaîne une grande action des Komitadžis.

Tout cela s'est amassé sur l'administration faible de la Turquie, qui court à sa perte. Pour se sauver, et craignant « le coup de mort » que la Russie et l'Angleterre lui ont préparé à Reval le 9 et le 10 juillet 1908, avec leur programme de réformes manquant d'égards, même prévoyant le partage de la Turquie, une révolution jeune-turque éclate. Elle avait le caractère d'une démocratie européenne occidentale donnant à tous les mêmes droits. Le sultan Abdul Hamid donna à l'Etat une constitution. La question des chemins de fer de la Sandžak, les réformes et la gendarmerie tombèrent dans l'oubli, et les organisations des Komitadžis furent congédiées comme inutiles. En 1909 la contre-révolution ne réussit pas à renverser le régime, mais Abdul Hamid y ayant pris part, fut déposé et interné à Salonique. Son frère Mahomed V fut nommé à sa place.

L'Autriche, déconcertée par la réorganisation jeune-turque, se résout à l'annexion. Ayant gagné le consentement de la Russie et de l'Italie (à Buhlava), elle exécute l'annexion le 5 octobre 1908 (ce même jour la Bulgarie s'affranchit de sa vassalité et proclame la royauté). La Turquie s'y oppose, mais pour une somme de 54 millions de couronnes, elle consent à l'annexion. La Serbie aigrie, proteste. L'Autriche pense que c'est le moment favorable d'attaquer la Serbie et de la détruire, mais les grandes puissances le lui défendent. Elle se contente de la déclaration arrachée à la Serbie, que par l'annexion, les droits serbes n'ont pas été violés, que ses protestations et ses oppositions cesseront, qu'elle changera la direction de sa politique envers l'Autriche. La Serbie, sous la pression des grandes puissances, devait accomplir cela.

Pour pouvoir dire au monde que la Serbie est le pays des désordres, des complots et des meurtres, la propagande a dépensé de grandes sommes, et pour recevoir de cette manière plus facilement le mandat d'occuper la Serbie, l'Autriche a mis en scène deux procès de haute trahison, du mois de mars jusqu'en décembre 1909, celui de Friedjung à Vienne, et en mai 1909 le procès de Nastić à Zagreb; tous les deux se terminèrent avec un grand blâme pour l'Autriche. L'insurrection Albanaise en été 1909, a pris de grandes dimensions. Les armées qu'on y avait envoyées avec Džavid et Turgut Pacha ne purent l'étouffer, au contraire elle se développe de plus en plus (1910 à 1911), et seulement lorsque les grandes puissances exécutèrent une pression sur le Monténégro, on parvint à y mettre fin.

Pendant la crise de l'annexion, la Crète s'est séparée de la Turquie et a déclaré son union avec la Grèce, mais la Turquie réussit à la retenir. L'Allemagne, pour aider à la Turquie et pour l'engager davantage, y envoie en 1909 v. der Goltz. Il doit réorganiser l'armée turque. En 1911 la Turquie est engagée dans une guerre sans aucun succès contre l'Italie dans Tripolis. Tout cela, ainsi que le fait, que le régime des jeunes Turcs faisait une politique pan-islamique nationale pour répandre le mahométisme dans la population, obligea les Etats des Balkans à prendre la résolution de former une alliance des Etats Balkaniques et à faire le partage de la Turquie européenne. La Russie avait déjà préparé cette alliance, parce que l'Autriche menaçait la Serbie, et pour cette dernière une issue sur la mer était une question vitale économique. La Bulgarie était menacée par la Roumanie qui avait signé un traité secret avec l'Autriche, outre cela la Bulgarie et la Grèce (Crète) étaient menacées si la Turquie devenait plus forte. Pour tous ces Etats, disparaît de plus en plus la possibilité de libérer leurs frères assujettis. En 1912 le traité entre nous et la Bulgarie a été signé, et au mois de mai celui de la Bulgarie et de la Grèce. Avec le Monténégro et la Grèce nous n'avions signé qu'une entente pour une action commune. Le 8 octobre 1912 le Monténégro a déclaré la guerre; la Serbie a posé le même jour un ultimatum, et le 13 octobre elle déclare la guerre.

Pour parer aux intentions évidentes de la Serbie, et peut-être à un succès, l'Autriche, quelques jours après la déclaration de la guerre, signe un traité avec l'Italie à San Rossiore pour l'accord de l'autonomie de l'Albanie, par quoi on ferme à la Serbie la sortie sur la Mer.

Complètement équipée et forte financiellement, l'armée serbe, avec un enthousiasme indescriptible, commence la guerre sainte pour la libération. Dans un élan irrésistible, elle a complètement défait l'armée turque dans les grandes batailles près de Kumanovo et de Bitolj. En moins d'un mois, elle a libéré toute l'ancienne Serbie et la Macédoine; jusqu'au 16 novembre elle prend Lješ et Drač, toute l'Albanie du nord, arrive devant Scutarie que Esad Pacha, après une longue résistance, donne enfin au Monténégro. Mais après la fin de la guerre, à la conférence des Ambassadeurs, sur le pressant désir de l'Autriche, de l'Italie et de l'Allemagne, on obligea la Serbie et le Monténégro à quitter l'Albanie, avec la promesse qu'on permettrait à la Serbie de recevoir une sortie économique (San Giovanni) et qu'on aiderait financiellement au Monténégro. En même temps que le siège de Scutari, il y a aussi celui d'Adrianople.

Pendant les négociations mentionnées pour provoquer la Serbie et l'attaquer, l'Autriche sème l'affaire inventée de l'offense de son consul Prohaska à Mitrovica; comme cela n'aidait à rien, elle persuade la Bulgarie de ne pas céder dans la question du partage de la Macédoine, et ne pas accepter l'arbitrage du tzar de Russie, mais de nous attaquer. Le différend entre nous et la Bulgarie consistait en ce que les Bulgares, pour les secours de la délivrance de la Macédoine, qui seule était prévue dans notre traité, s'engageaient à nous donner 100.000 soldats. Au lieu de cela, ils déclarent immédiatement après la déclaration de la guerre, qu'ils ne peuvent pas envoyer cette armée, mais ils nous font parvenir une faible division (division de Rilo) qui est fictivement conduite par notre IIme armée, mais celle-ci n'exécute que les ordres politiques de l'occupation de son commandant en chef et occupe les territoires que nous avons libérés. En même temps, la Bulgarie libère avec ses forces principales la Thrace et agrandit son territoire du double. Comme il lui est impossible, avec ses forces seulement de prendre Adrianople, elle exige de nous des secours, et nous lui envoyons la IIme armée (50.000 hommes) et toute la lourde artillerie.

Il est clair que la Bulgarie n'a pas rempli ses obligations qui étaient prévues dans le traité, et n'ayant fait aucun sacrifice pour la libération de la Macédoine, elle a perdu tous les avantages qu'elle devait recevoir d'après le traité, outre cela, par l'envoi de nos troupes devant Adrianople, nous avons exécuté une opération dont il n'était pas question dans le traité. C'est pourquoi nous avions le droit de recevoir certaines compensations, d'autant plus que la Bulgarie s'étendait fortement dans la Thrace, ce qui n'était pas prévu dans le traité, et qui ne pouvait être que le résultat décisif de nos succès en Macédoine, mais ce qui changeait complètement l'équilibre de nos forces.

Et maintenant encore, au lieu d'accepter sans conditions, comme nous, l'arbitrage de la Russie, ce qui était prévu dans le traité dans le cas de dissension, les Bulgares nous attaquent perfidement le 30 juin 1913. Dans la bataille sanglante près de Bregalnica qui dura juste un mois, ils furent complètement défaits, quoiqu'ils fussent en plus grand nombre et dans une position stratégique plus favorable. Pour que leur déception devînt encore plus grande, les Turcs profitent du moment de la défaite bulgare, pour reprendre Adrianople, Kirkilisse et une grande partie de Thrace. Les Grecs qui avaient aussi été attaqués, occupent une bonne partie de la Macédoine, et la Roumanie provoquée, traverse avec ses troupes le Danube. Ne trouvant aucune résistance, elle interrompt sa marche sur Sofia. A la conférence de Bukarest, qui exécuta la récapitulation de la guerre Balkanique, la Bulgarie perdit la Dobrudža en faveur de la Rumanie; la Macédoine fut partagée entre les Serbes et les Grecs. Tout à fait comme à la conférence de Bukarest, l'Autriche a travaillé contre nous, elle le fit aussi à la conférence de Londres, lorsqu'on régla les frontières du nouvel Etat, l'Albanie. L'automne 1913, une révolte éclate en Albanie et son attaque sur nos territoires. Nous les forçons à reculer en occupant les points stratégiques de la frontière.

Dans ce temps là, il y a aussi l'arrivée à Constantinople de la mission allemande réformative avec Liman v. Sanders, ce qui suscite l'intervention de l'Entente. Le 7 mars 1914 le prince de Wied monte sur le trône d'Albanie; au mois de mai il se réfugie sur un bateau italien, car il craint les révoltés nationaux, et au mois de septembre, il quitte le pays pour ne plus y retourner.

Les guerres des Balkans ont augmenté la haute considération de la Serbie, et chez les frères assujettis au-dedans des frontières de l'Autriche-Hongrie,

la pensée de l'espoir de la libération brillait de plus en plus; pendant qu'en Serbie se multiplient les congrès des hommes de lettres et les conférences des personnes éminentes et publicistes, l'influence de la coalition serbo-croate des députés de la Croatie, de la Slavonie et de la Dalmatie devient de plus en plus grande. En même temps, dans toutes les localités slaves, on fonde en hâte des organisations de la jeunesse. Aucune action, soit du côté de l'Autriche, soit du côté de la Serbie officielle, ne put étouffer cela; l'Autriche sent qu'elle a laissé passer le moment favorable de nous attaquer (pendant la crise des annexions et notre différend avec la Bulgarie). A présent elle cherchait et devait trouver des moyens et des causes pour une excuse de nous attaquer et de nous anéantir, car pour l'Autriche aussi c'était « être ou ne pas être ». En outre, les grandes dépenses faites pour une mobilisation partielle pendant la crise d'annexions et la guerre des Balkans, devaient être couvertes et justifiées. Pendant qu'elle se prépare à nous attaquer, le hasard lui donne un prétexte:

En 1914 l'Autriche fait ses manœuvres en Bosnie, avec le problème des manœuvres: « Guerre contre la Serbie » et même sur un terrain vis-à-vis de la Serbie. Pour blesser les sentiments du plus pur peuple serbe en Bosnie encore davantage, Franz Ferdinand arrive le 28 juin, le jour de Vidovdan, à Sarajevo, pour passer la revue des troupes austro-hongroises. Juste le jour de deuil le plus sacré de tous les Serbes; jour, où 500 ans auparavant, ils perdirent leur royaume à Kosovo, jour où de l'autre côté de la Drina, dans le royaume libre de Serbie, il y eut des Requiems et des services funèbres dans toutes les églises, et des revues de la libre armée serbe. Ce jour Franz Ferdinand, avec sa tenue de despote méprisante, à Sarajevo, dans le cœur des Serbes, montre toute la misère de la position nationale esclave.

Que des milliers de cœurs serbes ont saigné de l'honneur national blessé, que quelqu'un devait se trouver chez qui l'étincelle de mépris et de vengeance prendrait feu et qui voudrait alléger sa haine nationale en tuant les despotes détestés, on pouvait sans beaucoup réfléchir, facilement le supposer, car quand on apprit la présence de Franz Ferdinand aux manœuvres, à Sarajevo, chacun sentit, même le dernier paysan du royaume de Serbie, combien la position de sa patrie, épuisée par les guerres, était terrible et sans protection. Rempli de mauvais pressentiments, comprenant l'affreux danger et les complications qui menacent la Serbie du côté de l'Autriche, il dit avec crainte et plein de soucis: « Ils le tueront, aussi vrai que nous avons un Dieu. »

Que le gouvernement royal et tout le peuple du royaume de Serbie n'étaient alors dans aucune complication guerrière, est compréhensible à chacun, car un peuple qui en 1912 et 1913 a fait des guerres difficiles, a eu une épidémie de choléra, a étouffé l'insurrection de l'Albanie, était épuisé sous le rapport matériel, physique et financiel, qui n'avait ni munition, ni armes, se trouvait incapable de faire la guerre avec qui que ce fût, surtout avec une grande puissance reposée, armée jusqu'aux dents, et préparée sous tous les rapports. Le sort le voulut autrement; et lorsque la bombe d'un vengeur national, Čabrinović, ne tua pas le prince héritier, la balle du révolver de son ami, Gavrilo Prinzip, ne manqua pas son but. C'était un vrai hasard que le prince héritier et sa femme furent tués par la même balle.

Quoique les auteurs de l'attentat fussent de Sarajevo, que l'attentat fût commis sur le territoire austro-hongrois sous les yeux de la police austro-hongroise, que les auteurs de l'attentat fussent sujets austro-hongrois, que la propre enquête autrichienne eût déclaré que le gouvernement et le peuple du royaume de Serbie n'avaient aucun rapport avec cet attentat, cet événement devait être exploité contre la Serbie. L'Autriche devait l'attaquer et l'occuper, car le peuple serbe en est la cause même par son existence.

Dans la séance de Vienne le 2 juillet 1914, sous la présidence du comte de Berchtold, ont pris part le comte Stürgkh, le comte Tisza, les ministres Billinsky et Krobatin, v. Hœtzendorf et l'admiral Keil. On y prit la résolution de déclarer la guerre à la Serbie, et on communiqua aux grandes puissances que ce n'était pas une guerre de conquête ni une guerre d'annexion; il y aura probablement des changements de frontière ou des diminutions de frontières au profit d'autres Etats. Quant à l'occupation, elle ne sera que passagère. Pour que la guerre puisse être déclarée, la Serbie doit recevoir un ultimatum qu'elle ne peut accepter. Dans cette séance, le texte de cet ultimatum a été rédigé. Le 25 juillet l'ambassadeur austro-hongrois, le baron Giesl, le remet à notre gouvernement à Beograd.

Cet ultimatum est unique par son manque d'égards et par sa grande dépréciation, car l'Autriche exige que notre gouvernement le signe sans hésitation et sans changement, en déclarant que le gouvernement, les officiers et les employés serbes, les organisations nationales serbes ont tous pris part au crime de Sarajevo, en outre les publications qui ne plaisent pas à l'Autriche-Hongrie seront défendues, que toutes les organisations nationales patrotiques seront dissoutes, tous les livres détruits et défendus, dans le cas qu'ils touchent l'Autriche désagréablement ou pourront nuire à ses intérêts, que la Serbie renvoie de son armée et du service de l'Etat, les officiers et les employés désagréables à l'Autriche, et dont elle donnera les noms plus tard, et comme point culminant, elle exige que l'Autriche ait constamment en Serbie ses organes de l'Etat, pour étouffer le mouvement révolutionnaire contre son intégrité territoriale. En un mot, que la Serbie renonce pour toujours à son indépendance. La réponse doit être donnée dans 24 heures.

Le cœur brisé et plein d'une révolte intérieure, la Serbie exécute cette capitulation forcée, et déclare remplir tous les points, excepté le dernier qui nie la dignité de l'Etat et l'indépendance de la royauté. Pour que l'Autriche se tranquillise même sur ce point, la Serbie déclare qu'elle se soumettra à la décision du tribunal international de la Haye ou des grandes puissances à qui en devra envoyer cette question à résoudre. La réponse a été rendue à temps.

L'Autriche-Hongrie résolue à détruire la Serbie, rappelle son ambassadeur, et par télégramme-radio elle déclare le 28 juillet 1914 la guerre, sous prétexte que notre gouvernement n'a pas donné de réponse satisfaisante, et qu'elle est forcée de protéger ses droits et de défendre ses intérêts par les armes. Le 21 juillet on avait déjà tout disposé pour la mobilisation.

Et dans cette heure terrible et désespérante, dans le peuple serbe cette phrase unique va de bouche en bouche: « Que dira la Russie? » Et notre noble frère russe répond par son télégramme impérial du 21 juillet: « Aussi longtemps qu'il y a l'espoir d'empêcher de verser du sang, j'emploierai toutes mes forces pour atteindre ce but. Mais si nous ne pouvous réussir, malgré nos souhaits les plus sincères, je puis assurer à Votre Majesté que la Russie n'abandonnera pas la Serbie. » Lorsque le peuple apprend qu'il ne sera pas seul, et qu'il comprend que non seulement la question: « Etre ou ne pas être » existe, mais qu'il y va aissi du sort de ses frères assujettis de l'Autriche, il prend les armes d'une main ferme, avec la résolution unique « de vaincre ou de mourir ».

Tous les moyens du côté de l'Angleterre et de la France de modifier les conditions autrichiennes restent sans résultat.

L'Allemagne, au point de vue de la question de dissension, scutient opiniâtrement qu'il faut laisser l'Autriche agir à sa guise. Le 26 juillet, l'ambassadeur d'Angleterre à Berlin propose une conférence, qui doit avoir lieu à Londres entre l'Angleterre, la France, l'Allemagne, l'Italie; mais l'Allemagne refuse de se mêler dans cette dissension. Lorsque la Russie décrète le 29 juillet la mobilisation de 4 circonscriptions près de la frontière contre l'Autriche, Edward Grey, pour tranquilliser l'opinion publique, dit que même dans le cas d'une occupation de Beograd, on pourrait intervenir avec succès. En même temps, il engage l'Allemagne à montrer le chemin pour une paisible liquidation de cette question; mais elle laisse les grandes puissances sans réponse jusqu'au 31 juillet. L'Autriche-Hongrie ayant décrété tout de suite après la déclaration de la guerre à la Serbie une mobilisation partielle, comme réponse à la mobilisation partielle de la Russie, elle ordonne maintenant une mobilisation entière. Le même jour la Russie répond aussi par une mobilisation complète, car elle voit que l'Autriche et l'Allemagne sont résolues à faire la guerre. L'Allemagne qui, comme réponse à la mobilisation russe, a déjà ordonné les préparatifs de la mobilisation, (Kriegsgefahrzustand) pose à la Russie le même jour un ultimatum, dans lequel est dit, qu'elle doit arrêter la mobilisation dans 12 heures, sinon on lui déclarera la guerre. Comme la Russie ne répond pas à cet audacieux ultimatum, l'Allemagne lui déclare le 1 août la guerre. En même temps que l'ultimatum envoyé à la Russie, l'Allemagne en a envoyé un à la France, dans lequel on lui demande de répondre dans 18 heures, si elle reste neutre dans le cas d'une guerre entre l'Allemagne et la Russie. La France, comme alliée de la Russie, a ordonné sa mobilisation immédiatement après la mobilisation allemande. Comme l'Allemagne reçoit une réponse défavorable, et aussi profitant d'une occasion inventée, que les troupes françaises ont déjà le 2 août attaqué en différents endroits la frontière allemande, l'Allemagne déclare le 3 août la guerre à la France. Le même jour elle prend le Luxemburg et exige de la Belgique de permettre l'occupation et le passage de ses troupes (pour pouvoir pénétrer en France par le nord, car la frontière française n'est que faiblement fortifiée du côté de la Belgique qui est neutre); elle s'engage à réparer tous les dommages causés par la guerre et d'évacuer, après la guerre, tous les territoires occupés. En cas de refus, elle considérera la Belgique comme ennmie et prendra avec les armes ce qu'on lui demande en bons termes. La Belgique refuse, et l'Allemagne fait irruption en Belgique le 4 août.

L'Angleterre, déjà le 26 juillet, a demandé une déclaration de la France et de l'Allemagne, qu'elles respecteraient toutes les deux la neutralité de la Belgique. Comme elle n'a pas reçu de réponse de l'Allemagne, elle exige qu'elle rétracte l'ultimatum. Comme celle-ci répond qu'elle ne peut le faire, l'Angleterre, fidèle à sa tradition d'exécuter tout ce qu'elle a promis pour la protection de la Belgique, déclare le 4 août la guerre à l'Allemagne, et comme a dit le Reichskanzler allemand v. Bethmann-Hollweg, furieux de la démarche de l'Angleterre: « A cause d'un bout de papier ».

De cette manière, entre le 28 juillet jusqu'au 4 août, se trouvaient en état de guerre: l'Autriche-Hongrie et l'Allemagne; de l'autre côté: la Serbie, le Monténégro, la Russie, la France, l'Angleterre et la Belgique. Le 23 août, le Japon se joint à la Triple Alliance; la Turquie déclare la guerre à la Russie le 1 novembre 1914; l'Italie à l'Autriche-Hongrie le 23 mai 1915; la Bulgarie

attaque la Serbie le 14 octobre 1915; l'Allemagne au Portugal le 9 mars 1916; la Roumanie à l'Autriche le 27 août 1916; l'Amérique à l'Allemagne le 6 avril 1917; Cuba à l'Allemagne le 7 avril 1917; le Siam à l'Allemagne le 23 juillet 1917; le Libéria à l'Allemagne le 6 août 1917; la Chine à l'Allemagne le 14 août 1917; le Brésil à l'Allemagne le 26 octobre 1917; les Etats-Unis à l'Autriche le 7 décembre 1917; le Panama à l'Autriche le 11 décembre 1917; Cuba à l'Autriche le 12 décembre 1917; le Nicaragua à l'Allemagne le 4 mai 1918; Costa Rica aux Empires Centraux le 25 mai 1918; Haïti à l'Allemagne 17 juillet 1918; Honduras à l'Allemagne 21 juillet 1918; le Brésil à l'Autriche le 15 septembre 1918, et la Roumanie à l'Allemagne le 12 novembre 1918.

IV. LA GUERRE DES BALKANS.

A. LES OPÉRATIONS EN 1914

L'armée serbe acheva la concentration le 10 août 1914 de la manière suivante:

Le Grand Quartier Général à Kragujevac.

Commandant en Chef S. A. R. le Prince Héritier Aleksandar.

Chef de l'Etat-Major, le voïvode Radomir Putnik.

L'Aide du Chef de l'Etat-Major, le général Živojin Mišić.

La Ire armée, général Bojović, avec les forces principales de 3 divisions d'infanterie disposées sur le terrain Ralja—Palanka—Topola, avec les détachements d'une division d'infanterie près de Požarevac, et une division de cavalerie, renforcée par des troupes d'infanterie, près de Smederevo.

La IIme armée, général Stepanović, avec les forces principales composées de 3 divisions d'infanterie sur le front d'Arandjelovac à Lazarevac et avec un détachement d'une division d'infanterie près de Beograd.

La IIIme armée, général Jurišić, avec les forces principales composées d'une division d'infanterie près de Valjevo et les détachements mixtes près de Obrenovac, Šabac, Lešnica et Loznica.

L' armée d'Užice, général Božanović, avec les forces principales composées d'une division d'infanterie près d'Užice et avec les détachements mixtes près de Bajina Bašta, Mokra Gora et Priboj.

L'armée austro-hongroise devait achever la concentration le 14 août comme suit:

La IIme armée, général v. Ermolli, avec le 7me corps disposé le long du Danube, de Bazjaš à Pančevo et avec le 4me et le 9me corps le long de la Sava, disposés de Zemun à Mitrovica.

La Vme armée, général Franck, avec le 8me et le 13me corps et une brigade de montagne sur le bas de la Drina, de Beljina à Zvornik.

La VIme armée, Feldzeugmeister Potiorek, avec le 15me corps sur le front de Vlasenica à Višegrad et avec le 16me corps sur le front de Goražda à Foča et en même temps contre le Monténégro. Toutes les troupes de la VIme armée étaient des formations de montagne.

La réserve stratégique, comprenant une division d'infanterie restée à Sarajevo.

Le Ier plan d'opération de l'armée serbe était le suivant: la Ire armée défend la vallée de la Grande Morava; la IIIme armée protège les directions de la Sava et de la Drina vers Valjevo; la IIme armée comme troupes de manœuvre, agit contre le flanc des principales forces autrichiennes, si ces dernières voulaient marcher contre la Ire armée du Danube ou contre la IIIme armée de la Sava; l'armée d'Užice tient clouées les forces considérables autrichiennes autant qu'il est possible sur la Drina supérieure et défend la vallée de la Morava à l'Ouest, dans le cas où elle serait obligée de reculer.

Le Ier plan d'opération de l'armée autrichienne était comme suit : la IIme et la Vme armée avancent en entourant vers Valjevo, puis vers Kragujevac; la VIme armée avance dans la direction d'Užice, ensuite vers Kragujevac.

Mais le 4 août, la Russie commence la guerre contre l'Autriche-Hongrie, ce qui fait que cette dernière décrète la mobilisation générale de son armée et change son plan d'opération contre la Serbie de la manière suivante: la IIme armée fait une démonstration sur le Danube et la Sava jusqu'au 18 août, puis elle doit être transférée sur le front russe; la Vme et la VIme armée forment «l'Armée des Balkans» sous le commandement de Potiorek qui reste en même temps commandant de la VIme armée. « L'Armée des Balkans » doit entreprendre l'offensive, principalement : la Vme armée vers Valjevo, et la VIme armée dans la direction d'Užice, se protégeant du Monténégro en même temps. Ce pays, le 5 août, entre aussi en guerre contre l'Autriche-Hongrie.

1. La bataille de Cer.

D'après le plan cité plus haut et afin que l'on utilisât l'action démonstrative de la IIme armée jusqu'au moment de son départ pour le front russe, « l'Armée des Balkans » autrichienne entreprend l'offensive comme suit: la Vme armée, quoique n'ayant pas encore achevé la concentration, passe la Drina en face de Loznica et Lešnica, le 12 août; ce même jour la IIme armée entreprend le terrible bombardement de Beograd, d'Obrenovac et de Šabac, faisant passer un régiment d'infanterie sur l'autre côté de la Sava près de Šabac; la VIme armée continue la concentration vers le front de Višegrad—Foča, devant lequel apparaissent déjà les premiers détachements de l'armée serbe d'Užice et les Monténégrins.

Les forces principales serbes, protégées par la IIIme armée, entreprennent une marche-manœuvre dans la direction nord-ouest comme suit: la IIme armée laissant un détachement à Beograd, dirige ses trois divisions d'infanterie du front d'Arandjelovac—Lazarevac, dans la direction de Šabac; la Ire armée, laissant un détachement près de Požarevac et Smederevo (sans la division de cavalerie), dirige ses trois divisions d'infanterie sur le front Arandjelovac—Lazarevac, envoyant la division de cavalerie vers Ub, dans la composition de la IIme armée ; l'armée d'Užice entreprend une pression offensive sur la Drina supérieure en face de Višegrad.

Lorsqu'on s'aperçut que l'action de la IIme armée autrichienne sur le Danube et la Sava n'était qu'une démonstration, et que le détachement qui avait occupé Šabac n'avançait plus, pendant que la Vme armée autrichienne avançait de la Drina vers Valjevo, le Grand Quartier Général Serbe entreprit de grouper les forces principales pour la bataille comme suit: la IIme armée, avec une division d'infanterie, cloue les forces autrichiennes près de Šabac; la division de cavalerie se dirige vers Mačva dans le but d'éclaircir la situation et d'assurer le flanc des forces principales, et, avec 2 divisions d'infanterie, commence le mouvement de Ub par Veliki Bošnjak vers Tekeriš pour attaquer le flanc gauche de la Vme armée autrichienne. La Ire armée se dirige vers Valjevo comme réserve stratégique; les détachements près d'Obrenovac, Beograd et Požarevac restent sur leurs positions pour protéger le front du nord.

Encore dans la nuit du 15/16 août, l'avant-garde d'une division de la IIme armée serbe attaquait à l'improviste au bivouac près de Tekeriš (à Cer) une division de la Vme armée autrichienne, et l'effet en fut tel, que celle-ci ne parut plus au cours de cette bataille comme unité complète.

Les 16, 17, 18, et 19 août eut lieu fameuse bataille de Cer, d'abord sur la ligne Šabac—Tekeriš—Jarebice—Krupanj, et puis sur la ligne Šabac—Tekeriš—Zavlaka. Les plus fortes tensions de la Vme armée autrichienne ont été dirigées dans la direction de Krupanj contre le flanc gauche de la IIIme armée serbe, qui fit preuve d'une résistance puissante sur le front, d'abord, près de Loznica, ensuite près de Jarebica, et enfin près de Zavlaka, par où elle fut forcée de reculer, parce que son flanc gauche se trouvait menacé jusqu'au moment de l'arrivée d'une division de renfort, détachée de la Ire armée serbe, venant de Valjevo par Pecka. Cette division réussit à détourner le danger couru par la IIIme armée.

Les distributions des forces des deux combattants le 19 août, dans la phase décisive de la bataille de Cer étaient les suivantes:

Près de Šabac: 1½ division d'infanterie de la IIme armée autrichienne contre 1 division d'infanterie et 1 division de cavalerie de la IIme armée serbe.

Près de Tekeriš (à Cer): 1½ division de la Vme armée autrichienne contre 2 divisions de la IIme armée serbe.

Près de Zavlaka: 3 divisions de la Vme armée autrichienne contre 2 divisions incomplètes de la IIIme et 1 division fraîche de la Ire armée serbe.

Pendant cette sanglante bataille, la Vme armée autrichienne subit une défaite à cause des attaques de flanc près de Tekeriš et Zavlaka, et se replia rapidement sur la rive gauche de la Drina, quoique les 2 divisions de la Ire armée serbe n'eussent pas encore pris part à la bataille. Les unités de la IIme armée autrichienne n'entreprennent l'offensive plus violente avec 2 divisions près de Šabac qu'après la défaite de la Vme armée autrichienne. Les troupes serbes renforcées à temps par une division de la Ire armée serbe près de Šabac, battent l'ennemi aussi sur cette position et le forcent à se replier sur la rive gauche de la Sava; la VIme armée autrichienne réussit à repousser de Višegrad l'armée serbe d'Užice, mais elle ne profita pas de ce succès, vu la défaite de la Vme armée. Elle dut aller immédiatement à son secours pour protéger le nord de la Bosnie.

Le 24 août, il n'existait plus une seule unité organisée de l'armée autrichienne sur le territoire serbe. Outre un grand nombre de prisonniers qui étaient tombés entre les mains de la victorieuse armée serbe, furent pris aussi 50 canons de divers calibres avec 86 caissons de munition, ainsi qu'une grande quantité d'autre matériel de guerre.

Pour les mérites montrés dans cette bataille, le commandant de la IIme armée, le général Stepanović, reçut le grade de Voïvode.

Pendant cette première invasion autrichienne en Serbie, l'armée austro-hongroise fit preuve d'actes de terrible férocité et de sauvagerie envers la population, partout où elle passait, surtout en Mačva et en Jadar.

2. La bataille sur la Drina.

Après la fameuse bataille de Cer, la IIme armée autrichienne fut transférée du front serbe sur le front russe, laissant seulement une division sur la Sava, sous le commandement du général Krauss; la Vme armée se reconstituait sur la rive gauche de la Drina, sur le front Beljina—Batar; la VIme armée ne laissant qu'une seule brigade de montagne sur la Drina supérieure, fut rapprochée de la Vme armée, dans la région de Zvornik—Srebrnica—Vlasenica, où fut aussi amenée la réserve stratégique (une division) de Sarajevo.

Les Alliés des Serbes, et surtout la Russie, exigeaient que l'armée serbe continuât l'offensive pour empêcher le départ de l'armée autrichienne sur le front russe.

Resté fidèle à ses alliés, et quoique privé du matériel de guerre nécessaire, déjà en grande partie épuisé pendant les guerres des Balkans en 1912—1913, le Grand Quartier Général Serbe répondit au désir de ses Alliés et entreprit le plan suivant: la Ire armée avec 2 divisions d'infanterie et une division de cavalerie passe la Sava en face de Kupinovo et avance en Srem. Cette opération est soutenue par une division d'infanterie de la IIme armée, par une action démonstrative près de Mitrovica. L'armée d'Užice passe la Drina supérieure en face de Višegrad et avance en Bosnie. Pendant ce temps-là, la IIme armée défend le cours inférieur de la Drina, tandis que la IIIme armée défend le milieu de ce fleuve, chacune avec trois de ses divisions d'infanterie. Les détachements près de Beograd et de Požarevac, réduits pour la plus grande partie aux troupes du 3me ban, gardent leurs positions.

L'offensive commença le 6 septembre. Au prix de la défaite de 6 bataillons et de la perte de 3 canons engagés par une division de la IIme armée serbe dans un but démonstratif sur la rive gauche de la Sava, à l'est de Mitrovica, la Ire armée serbe réussit à passer la Sava près de Kupinovo et à commencer une offensive bien réussie en Srem.

Mais le commandant de « l'Armée des Balkans » autrichienne, Potiorek, dans le but de parer l'offensive de l'armée serbe en Srem, commence le 8 septembre une grande offensive sur la Drina avec la Vme armée contre la IIme armée serbe, et avec la VIme armée contre la IIIme armée serbe.

A cause de cela, le Grand Quartier Général Serbe suspend l'offensive de la Ire armée si bien réussie en Srem et transporte ses deux divisions d'infanterie par Valjevo vers Krupanj pour aider l'aile gauche de la IIIme armée fort menacée, et envoie la division de cavalerie comme renfort à la IIme armée, bien que cette armée ait réussi à retenir la Vme armée autrichienne sur les rives de la Drina.

L'offensive de « l'Armée des Balkans » autrichienne était retenue, non seulement par les combats bien durs et sanglants, sur le front de la IIIme et de la IIme armée renforcées, mais encore par la marche de l'armée serbe d'Užice en coopération avec les Monténégrins, vers Vlasenica et Sarajevo dans l'arrière de la VIme armée autrichienne.

En remarquant l'action menaçante pour le flanc droit et l'arrière de la VIme armée et n'ayant pas les effectifs indispensables pour repousser les Serbes sur le front principal, Potiorek demande un renfort urgent au Grand Quartier Général Autrichien. Grâce aux renforts arrivés bien vite de l'intérieur de la Monarchie, on organisa non seulement la protection du flanc de la VIme armée, mais encore on repoussa l'armée serbe d'Užice vers Višegrad. En même temps, et après la retraite de la Ire armée serbe, les Autrichiens forment un corps combiné des troupes de Srem, sous le commandement du général Krauss, et le transfèrent, par la Sava, au nord de Šabac dans le but d'attaquer le flanc droit et l'arrière de la IIme armée serbe.

C'est alors que commencent des combats terribles sur un front très étendu Šabac—Mitrovica—Lešnica—Loznica—Krupanj—Ljubovija—Bajina Bašta—Višegrad, combats qui se transforment en une longue et durable « bataille de position ».

L'armée serbe, pendant toute cette campagne, ressent un grand épuisement quant aux hommes, car les recrues ne pouvaient pas encore être mises en ligne, et puis le matériel, en général épuisé aussi, surtout les munitions d'artillerie, dont l'arrivée de France par Salonique était attendue chaque jour.

Voyant que dans des circonstances pareilles l'armée serbe allait subir une défaite, le Grand Quartier Général Serbe prescrivit une retraite progressive des Ire, IIme et IIIme armées pour la défense de Valjevo, croyant que, pendant ce temps-là on pourrait mettre en ligne des forces nouvelles et que les munitions si attendues de France allaient arriver.

La retraite générale vers Valjevo commença le 8 novembre, mais dans des circonstances terribles, car l'armée était suivie par toute la population, qui craignait une deuxième fois une invasion autrichienne.

Le 14 novembre toutes les trois armées serbes étaient réunies pour la défense de Valjevo, complétées en partie par les recrues, mais les munitions attendues n'arrivaient pas, et c'est pourquoi le Grand Quartier Général Serbe prescrivit la retraite des trois armées sur la rive droite de la Kolubara, son affluent la Ljig et la montagne Suvobor.

3. La bataille de Kolubara.

L'armée serbe prit les dispositions suivantes: la IIme armée, le Voïvode Stepanović, 3 divisions d'infanterie et 1 division de cavalerie sur le front: Konatica—Lazarevac. La IIIme armée, général Jurišić, 3 divisions d'infanterie sur le front Lazarevac—Gukoši ; la Ire armée, général Mišić (qui a remplacé le général Bojović, souffrant d'une plaie rouverte, reçue pendant la bataille près de Šabac) 4 divisions sur le front: Gukoši—Suvobor—Maljen.

Avant l'arrivée sur ce front, on menait de durs combats de protection. Avec l'armée, se retire aussi une masse de population, ce qui rend beaucoup plus difficile la retraite régulière des troupes.

Sur l'aile droite de la IIme armée, savoir: sur le front Konatica—Obrenovac se trouve le détachement d'Obrenovac; les troupes de « la Défense de Beograd », sur le front : Ostružnica—Beograd—Grocka; le détachement de Braničevo sur le front : Smederevo—Golubac et l'armée d'Užice près d'Užice.

L'armée autrichienne, poursuivant avec précaution le gros de l'armée serbe, parut, le 24 novembre dans l'ordre suivant: la Vme armée, général Franck, le 8me et le 13me Corps Combiné sur le front : Obrenovac—Lazarevac; la VIme armée, Feldzeugmeister Potiorek, les 15me et 16me corps sur le front Gukoši, la pente ouest de Suvobor—Maljen.

Dès le 24 novembre commencent les terribles batailles sur tout le front.

La plus grande pression fut opérée par la VIme armée autrichienne contre la Ire armée serbe. La situation était bien critique, et c'est pourquoi le Grand Quartier Général Serbe résolut de renoncer à Beograd, de renforcer la Ire armée et de raccourcir le front. Dans ce but, les troupes de « la Défense de Beograd » furent retirées des positions : Kosmaj—Varovnica; l'aile droite de la IIme armée, avec le détachement d'Obrenovac se replie vers les positions près de Sibnica; la IIIme armée occupe les positions sur les embranchements montagneux de l'ouest de Rudnik; la Ire armée, sur la proposition du commandant de l'armée, retirée de Suvobor sur les positions à l'ouest de G. Milanovac; l'armée d'Užice retirée sur les positions du defilé Ovčar—Kablar.

Le 30 novembre, l'aile gauche de la Vme armée autrichienne, ne trouvant aucune résistance, se dirige de l'autre côté de la Kolubara. Apprenant que le 2 décembre les troupes autrichiennes de Zemun étaient entrées à Beograd abandonnée, le commandant de la Vme armée autrichienne, le général Franck, marche en hâte sur Beograd pour préparer une réception solennelle à ses troupes victorieuses dans la capitale serbe.

L'occupation de Beograd qui n'avait coûté aucune peine, donne l'idée au commandant de « l'Armée des Balkans », Potiorek, de changer la base et l'appui à la Sava vers laquelle aboutissent les voies ferrées de la Monarchie, car, vu la distance de la base sur la Drina et les routes enfoncées pendant l'automne, l'armée était très mal approvisionnée, et en raison de tout cela, la situation était devenue bien critique.

Dans ce but, il prescrit que la Vme armée, le Corps Combiné et le 8me corps poussent sur les positions au sud de Beograd pour assurer non seulement le maintien de ce point important, mais encore, que par une offensive dans la direction d'Arandjelovac, ils attaquent vigoureusement le flanc de l'armée serbe « et qu'ils la plient comme un rideau en rouleau »; il prescrit aussi que le 13me corps de cette armée se déplace au nord de Lazarevac. En même temps Potiorek donne l'ordre à la VIme armée, de pousser le 15me corps vers Lazarevac, ordonne que le 16me corps se dirige vers G. Milanovac, après être decendu de Suvobor, que les Serbes avaient quitté à temps.

La situation de l'armée serbe, à ce moment, était devenue meilleure: les munitions de France étaient arrivées et déja distribuées aux divisions; les troupes étaient complétées par des recrues, et les réfugiés envoyés bien loin, derrière les troupes. En même temps, on apprend que l'armée autrichienne se trouve dans un état déplorable. C'est pour cela que le Grand Quartier Général Serbe prend la résolution de commencer l'offensive générale sur tout le front et la fixe au 3 décembre.

Pour l'armée serbe ce fut un jour décisif : vaincre ou mourir.

Toutes les trois armées serbes et l'armée d'Užice, le 3 décembre, dès le matin, commencent une attaque énergique, inattendue du côté de l'armée autrichienne, qui célébrait à ce moment l'occupation de Beograd et poussait promptement ses troupes vers le nord.

L'attaque énergique de la Ire armée serbe contre le 16me corps autrichien se développe avec succès. Dans le combat du 4 décembre Souvobor était repris. On avait réalisé une percée hardie qui avait donné des résulats magnifiques : le 16me corps autrichien, dans une fuite panique, se retire vers Valjevo, et le 15me corps voisin est forcé de se replier sur la rive gauche de la Kolubara. La poursuite énergique de ces deux corps par la Ire armée serbe vers Valjevo les force à fuir au delà de la Sava, près de Šabac; le 13me corps de la Vme armée autrichienne commence à se replier vers le nord pour venir en contact plus étroit avec le 8me corps et le Corps Combiné, qui menaient l'offensive de Beograd vers Sopot contre les forces insignifiantes des troupes serbes.

En voyant la défaite de la VIme armée autrichienne, le Grand Quartier Général Serbe prescrit le changement du front de la IIme et de la IIIme armée vers le nord, pour que, aidées par les troupes de « la Défense de Beograd », qui tiennent les positions contre le 8me Corps et le Corps Combiné de la Vme armée autrichienne, elles commencent une offensive vigoureuse; le 11 décembre commence une attaque énergique sur la Vme armée autrichienne, qui, après de durs combats, fut rejetée de l'autre côté de la Sava et du Danube.

Le 15 décembre, la victorieuse armée serbe **délivre sa capitale Beograd.**

Pour la gloire de cette bataille, le commandant de la Ire armée, le général Mišić, reçut le grade de Voïvode.

Maintenant les opérations de 1914 étaient finies, dans lesquelles l'armée serbe montra **la grandeur de sa force morale.** Après avoir enduré stoïquement une crise terrible de cinq mois, elle réussit à la transformer en un succès magnifique, qui fit tressaillir les fonds de la Monarchie Austro-Hongroise. Ce succès fit espérer à chaque Serbe la libération, non seulement des Serbes, mais aussi des Croates et des Slovènes, qui, pendant des siècles, se trouvaient sous le joug austro-hongrois.

B. LES OPÉRATIONS EN 1915

Pour aider l'Autriche, son alliée qui était après la défaite en Serbie, moralement bien tombée, l'Allemagne gagne la Bulgarie à sa cause, afin que les forces réunies Austro-Allemandes-Bulgares envahissent la Serbie et viennent en contact avec la Turquie.

Au mois de septembre 1915 commença la concentration contre la Serbie de l'armée Allemande, enlevée du front russe. La Bulgarie décréta le 22 septembre la mobilisation de toute son armée, motivant ce fait par le besoin de passer « **de l'état d'une neutralité habituelle à l'état d'une neutralité armée** ». Cependant, d'après le traité conclu et la convention militaire, la Bulgarie devait faire la concentration de ses armées sur le front oriental de la Serbie, et commencer l'offensive au moment où l'armée austro-hongroise passerait la Sava et le Danube et occuperait Beograd.

L'armée réunie austro-hongroise était sous le commandement du maréchal v. Mackensen. Celui-ci devait, aidé par les Bulgares, battre définitivement l'armée serbe et rétablir au plus vite le contact entre les puissances centrales et la Turquie et aussi l'assurer.

Dans ce but s'opéra la concentration suivante:

L'armée Austro-Allemande:

La **XIme armée allemande**, général v. Gallwitz, le 3me, le 4me et le 10me corps allemand sur le Danube, de Bazjaš à Pančevo.

La **IIIme armée austro-allemande**, général **Kövess**, le 8me, le 19me corps autrichiens et le 22me corps allemand sur la Sava de Zemun à Boljevac avec des détachements près de Mitrovica sur la Sava et près de Beljina et de Višegrad sur la Drina.

Ces deux armées avaient été munies des armes les plus modernes, et surtout d'une grande quantité de canons de tous les calibres, jusqu'au 420 mm.

L'armée Bulgare:

La **Ire armée**, général Bojadžijev, composée de 4 divisions sur le front Vidin—Belogradčik—Caribrod.

La **IIme armée, général Todorov**, composée de 2 divisions d'infanterie et d'une division de cavalerie sur le front Custendil—Džumaja.

Pour maintenir le contact de ces armées, les détachements mixtes furent disposés près de Trn, Klisura et Bosiljgrad.

Le reste de l'armée bulgare était en réserve pour tenir en échec la Roumanie et la Grèce, et pour renforcer la Ire et la IIme armée sur le front serbe.

L'armée Serbe :

Après avoir soutenu les durs combats de 1914, sans compter les guerres des Balkans en 1912—1913, l'armée serbe avait besoin d'un certain repos. Mais aussitôt après la retraite de l'armée autrichienne de la Serbie, surgit à Valjevo une forte épidémie (le typhus exanthématique) qui se répandit incroyablement vite, non seulement parmi la population, mais encore dans les rangs de l'armée. Cette épidémie a fauché la population de la Serbie et clairsemé les rangs de l'armée serbe déjà assez affaiblie. Du petit cadre sanitaire, un bon quart des médecins, venus en aide à la population et à l'armée, a péri. Dans une telle situation, le Grand Quartier Général Serbe apprit les préparatifs des Autrichiens pour la revanche. De la Bulgarie on recevait des nouvelles bien alarmantes, et qu'elle se préparait, elle aussi, à attaquer la Serbie. Elle était avide de venger sa défaite de Bregalnica.

En tout cas, le Grand Quartier Général Serbe prépara le plan suivant: aussitôt que la Bulgarie prescrira la mobilisation de son armée, une partie de l'armée serbe devra être transportée sur le front est, et au moment où la Bulgarie entreprendra la concentration de son armée contre la Serbie, l'armée serbe devra passer en une offensive vigoureuse sur Sofia, battre l'armée bulgare dans cette direction, la rejeter au plus loin à l'est dans **le but d'assurer ses communications vitales : Niš—Skoplje—Salonique.**

Au moment de la mobilisation de l'armée bulgare, l'armée serbe était groupée ainsi :

La **Ire armée, voïvode Mišić**, composée de 3½ divisions sur le front Obrenovac—Šabac—Lješnica—Višegrad.

Les troupes de « la Défense de Beograd », général Živković, compsées de 20 bataillons des trois bans, sur le front Ostružnica—Grocka.

La **IVme armée, général Jurišić**, composée de 2½ divisions sur le front Smederevo—Golubac.

Le détachement de Kraina, colonel Dimitrijević, composé de 13 bataillons des trois bans sur le front D. Milanovac—Tekija.

L'armée de Timok, général Gojković, composée de trois divisions le front Negotin—Zaječar—Knjaževac.

La **IIme armée, voïvode Stepanović**, composée de trois divisions d'infanterie et d'une division de cavalerie, sur le front Pirot—Kalna.

Le détachement de Vlasina, colonel Plazina, composé de 9 bataillons de tous les bans, sur le front Vlasina—Patarica.

Les troupes des Nouveaux Territoires, général Popović et plus tard général Bojović, composées de 29 bataillons, sur le front contre la Bulgarie, disposées de Kriva Palanka à Dorjan, et 14 bataillons contre l'Albanie.

A la disposition du Grand Quartier Général une division de 12 bataillons près de Sopot derrière les « Troupes de la Défense de Beograd ».

Aussitôt qu'on fut assuré, à la fin du mois de septembre 1915, que la Bulgarie commençait la concentration de ses troupes contre la Serbie, le Grand Quartier Général Serbe voulut réaliser son plan : **Attaquer l'armée bulgare dans la direction de Sofia, et s'assurer avec cela, l'unique communication vitale de la Serbie et de son armée : Niš—Skoplje—Salonique.** Mais les Alliés de la Serbie n'étaient pas d'accord quant à ce plan, évoquant la raison, que la Bulgarie serait provoquée par cela. Ils assuraient au Grand Quartier Général Serbe que la Bulgarie n'oserait pas attaquer la Serbie, à moins qu'elle ne fût provoquée de la part de la Serbie.

Resté fidèle à ses Alliés, le Grand Quartier Général Serbe prescrit aux commandants des armées sur le front oriental, de se tenir le plus strictement sur la défensive sur le territoire serbe, et décrète que tout soldat sera condamné à mort, s'il passe la frontière bulgare ou s'il tire contre les Bulgares, excepté dans le cas de légitime défense sur le territtoire serbe.

Le 5 octobre, l'armée austro-allemande commence une forte offensive sur le front nord contre la Serbie. Des combats très acharmés ont lieu sur les rives de la Sava et du Danube.

L'infanterie serbe bat partout l'infanterie austro-allemande. Mais l'artillerie austro-allemande était beaucoup plus nombreuse et de calibre plus grand que l'artillerie serbe; le combat était bien inégal. Mais nulle part les forces austro-allemandes ne pouvaient mettre le pied solidement sur la rive droite de la Sava et du Danube avant le 10 octobre. A cette date, l'ennemi s'arrêta pour se fortifier et transférer l'artillerie lourde de la rive gauche sur la rive droite des fleuves mentionnés, et aussi pour attendre l'offensive bulgare.

Pendant tout le temps, jusqu'au 14 octobre, la Bulgarie ne bouge pas. Grâce à cela, le Grand Quartier Général Serbe enlève du front oriental une division d'infanterie de **l'armée de Timok**, ainsi que la division de cavalerie de la **IIme armée**, et les envoie comme renfort à la **IIIme armée** sur le front du nord.

Le 14 octobre, l'armée bulgare, fidèle à son caractère insidieux d'attaquer traîtreusement, entreprend une offensive énergique contre la Serbie, sans lui avoir déclaré la guerre.

Des jours décisifs commencent, non seulement pour l'armée serbe, mais encore pour toute la Serbie. Et la situation devient critique surtout au moment où les Bulgares parviennent dans le rayon de Vranja à couper l'artère vitale de la Serbie, la communication Niš—Skoplje—Salonique.

De ce moment, **le ravitaillement** de l'armée serbe et de la population de la Serbie du nord devait être fait par les propres moyens qui n'étaient pas si abondants. On organisa vite une base auxiliaire à Kosovo, où étaient réunis les vivres évacués de certains dépôts de la Serbie du nord, pour autant que cela était possible.

On ne pouvait pas compter sur le **secours des Alliés** dans un délai bien court, car à ce moment-là, on transférait les troupes des Dardanelles à Salonique. Et les forces qui se trouvaient déjà à Salonique, étaient bien insignifiantes pour commencer au sud une action quelconque contre la Bulgarie.

La Grèce, alliée de la Serbie, non seulement ne voulut pas secourir la Serbie, mais encore son roi Konstantin mettait des obstacles au débarquement des troupes Franco-Anglaises sur le territoire grec à Salonique.

La retraite générale de l'armée serbe commença en combattant sur tous les fronts, mais dans des circonstances terribles, car on ne se battait pas seulement **sur trois fronts**, mais encore l'armée, mêlée de population, devait se retirer à Kosovo par, on peut dire, **une ouverture d'entonnoir.**

Les troupes des Nouveaux Territoires, après la perte de Skoplje et de Kumanovo, se repliaient pour la défense des défilés Kačanik et Končul, dans la direction de Kosovo. Le commandant de ces troupes, le général Bojović, forma 2 divisions peu considérables, successivement renforcées par les troupes en retraite venant de la Serbie du Nord, et avec ces forces il développa une résistance inouïe aux Bulgares jusqu'au 20 novembre, jour où les dernières troupes de la Serbie du Nord furent évacuées à Kosovo.

Le 22 novembre les troupes austro-allemandes font leur entrée à Priština; pour cette raison l'armée serbe commence sa concentration sur la rive gauche de la Sitnica; elle dura jusqu'au 24 novembre.

A ce moment, la disposition de l'armée serbe était la suivante:

a) Les troupes dans le rayon de Kosovo :

L'armée de Timok, composée de 2 divisions d'infanterie ferme les directions de Kačanik et Uroševac vers Prizren.

Les troupes des Nouveaux Territoires : 4 divisions d'infanterie et 1 division de cavalerie, ferment les directions de Štimlje et de Lipljan vers Prizren et Djakovica.

La IIme armée : 2 divisions d'infanterie ferment la direction de Priština vers Djakovica et Peć.

La IIIme armée et les troupes de la défense de Beograd : 2 divisions ferment les directions de Vučitrn et de Mitrovica vers Peć.

La Ire armée : 2 divisions d'infanterie ferment les directions de Novi Pazar et de Sjenica vers Audrijevica.

Dans ce nombre se trouvent les troupes du 1er, 2me et 3me ban, ainsi que celles du dernier ban.

b) Les troupes dans le rayon de Bitolj :

Le détachement de Vardar : 3 régiments d'infanterie ferment la direction Prilep—Bitolj.

Le détachement de Tétovo : 1 régiment d'infanterie ferme les directions Prilep—Kičevo et Tétovo—Gostivar.

Les troupes Alliées ferment la direction Djevdjelija—Salonique.

L'armée serbe, sur ces positions, était ravitaillée seulement par ses troupes du train, qui avaient réussi à se transférer sur la ligne Prizren—Djakovica—Peć—Andrijevica. Dans des circonstances pareilles, il était absolument impossible de continuer à se battre, et le Grand Quartier Général Serbe se décida à faire une opération incroyablement dangereuse, mais la seule honnête et salutaire : **Il décida de retirer ses troupes du rayon de Kosovo par le Monténégro, l'Albanie vers la mer Adriatique, par des pays très pauvres avec leurs chemins si impraticables. Il espérait que là-bas elles seraient aidées par les Alliés, et qu'il y pourrait réorganiser son armée et la préparer pour de nouvelles opérations.**

Dans ce but on prescrivit le 25 novembre la retraite générale, savoir :

a) La Ire, IIme et IIIme armée se retirent dans la direction Peć—Andrijevica—Podgorica—Skadar. Cette retraite est protégée par la Ire armée qui se trouve sur les positions près de Rožaj; la IIme armée profite de la route Peć—Rugovo—Andrijevica; la IIIme armée avec les « Troupes de la Défense de Beograd » prend la route Peć—Rožaj Berane—Andrijevica où se retire ensuite aussi la Ire armée.

b) Les troupes des Nouveaux Territoires se retirent par Prizren et Djakovica vers le pont de Vezir, et ensuite par Oroši et Puki vers Lješ et Skadar. Ces troupes ont la priorité de protéger la retraite de l'armée de Timok.

c) L'armée de Timok, avec une division de cavalerie, se retire par Prizren—Ljum Kula—Piškopeja—Debar ayant pour mission, en liaison avec les troupes du rayon de Bitolj, de garantir, le plus longtemps possible la liaison Bitolj—Salonique, et dans le cas où elle ne pourrait pas accomplir cette mission, de se retirer vers Elbassane. Mais comme de Ljum Kula et de Djakovica vers Skador et de Peć vers Andrijevica il n'y a que des sentiers pour les fantassins et les cavaliers, on prescrivit que toutes les troupes qui se retireraient dans ces directions se reformeraient d'abord en formations de montagne, détruisant ensuite tous les trains des équipages militaires, ainsi que le matériel d'artillerie qui ne pourrait pas être transporté ou qui ne pourrait pas être enterré.

L'ennemi avançait déjà de Kosovo surtout dans la direction vers Prizren, et grâce à cela, on devait tâcher de résister, reformer l'armée en unités de montagne, cacher ou détruire le matériel qui ne pouvait pas être transporté par l'Albanie et le Monténégro.

Prizren, Ljum Kula, Djakovica et Peć représentent un « Crématorium » de ces glorieuses armes serbes, qu'on ne pouvait transporter par les impassables chemins de l'Albanie et du Monténégro, et qui auraient été souillées si elles étaient tombées entre les mains des ennemis.

Le 28 novembre commence l'abandon du dernier pouce de territoire du Royaume Serbe si trempé de sang. L' armée serbe, avec une grande partie de la population, traverse l'Albanie.

Il est impossible de dépeindre les souffrances endurées par l'armée serbe dans cette pénible marche par l'Albanie et le Monténégro, pays pauvres et montagneux, jusqu'à la Mer Adriatique. Elle n'avait pas encore reçu les secours des Alliés qu'on avait espérés. Et combien a-t-elle souffert en marchant le long de la côte horriblement marécageuse de Drač et de Valona.

Dans cette marche, l'armée serbe succomba de faim et de fatigue. Le soldat serbe donnait sa chemise à l'Albanais pour se procurer une croûte dure de pain de maïs, car on ne pouvait rien acheter pour l'argent en papier, et d'autre argent manquait . . . .

C. LES OPÉRATIONS EN 1916

Le groupement et la réorgnisation de l'armée serbe à Corfou.

A cause de l'entassement d'une grande partie de l'armée serbe et des réfugiés aux environs de Skadar et de Lješ, la situation était devenue bien critique quant au ravitaillement, car les bateaux chargés de vivres, qui devaient débarquer leur charge au port de Medua, étaient bien menacés par les sous-marins et les hydroplanes du port de guerre autrichien—Boka Kotorska.

Grâce à cela, l'armée serbe, quoique très épuisée, dut continuer sa marche le long de la côte Adriatique, impraticable et marécageuse, vers Drač où une partie fut embarquée et transportée à Corfou. L'autre partie dut continuer sa marche vers Valone, d'où elle fut de même transportée à Corfou.

La marche des troupes le long de la côte vers Drač et Valone était incroyablement difficile, tant au point de vue du ravitaillement, tant et plus encore au point de vue de maîtriser un terrain marécageux et de traverser des rivières sur lesquelles il n'y avait pas un seul pont.

Dans le cours du mois de janvier, l'armée serbe qui avait réussi à survivre au trajet par l'Albanie, fut réunie à Corfou où elle fut secourue, autant qu'il était possible, par les Alliés. Mais la mort, qui guettait continuellement les soldats épuisés, ne disparut pas si vite. L'île de Vido près de Corfu, où les soldats devaient faire la quarantaine, est appelée « L'île de la Mort » à cause d'une mortalité inouïe, qui régna dans l'île bien longtemps.

Recevant des Alliés, en majeure partie des Français, tout ce qu'il fallait pour le ravitaillement et les autres choses nécessaires, les soldats serbes non seulement se sentaient « ressuscités des morts », mais encore ils arrangeaient leurs camps et commençaient même à chanter. Et quand on apprit qu'on préparait le front Salonique d'où l'armée serbe allait commencer l'offensive, secourue par les armées des Alliés, le moral de l'armée serbe et l'espoir que la Serbie serait délivrée en peu de temps, ressuscitèrent tout d'un coup.

Et déjà, le 19 février 1916 commence la réorganisation de l'armée serbe, qui fut achevée le 26 avril de la même année. La composition de l'armée etait la suivante :

Commandant en Chef: Son Altesse Royale le Prince Héritier Aleksandar.

Chef de l'Etat-Major, le général Bojović qui avait remplacé encore à Skadar le voïvode Putnik, tombé malade.

La Ire armée, voïvode Mišić, composée des divisions: Moravska et Vardarska.

La IIme armée, voïvode Stepanović, composée des divisions: Šumadijska et Timočka.

La IIIme armée, général Vasić, composée des divisions Drinska et Dunavska.

Outre cela, la division de cavalerie fut formée.

La force globale de l'armée serbe était de 147000 h.

Après avoir reçu rapport de Russie que l'envoyé militaire serbe, le colonel Lontkijević, formait des détachements de volontaires à Odessa, composés de soldats Autrichiens-Jugoslaves, faits prisonniers sur le front Russe, le Grand Quartier Général Serbe y envoya le 16 mars le colonel Hadžić avec une centaine d'officiers et de sous-officiers. Ils passent par l'Italie, la France et l'Angleterre, arrivent en Russie et forment à Odessa **une division de volontaires serbes.**

Le front de Salonique.

Certaines troupes des Alliés, sous le commandement du général français Sarrail, étaient déjà sur le front de Salonique et remplaçaient successivement les troupes grecques suspectes, qui se trouvaient à ce moment à la frontière serbo-grecque.

Le 12 avril 1916, on commença à transporter l'armée serbe de Corfou à Salonique. Le Grand Quartier Général Serbe y arriva le 16 mai, et toutes les troupes, déjà à la fin du mois de mai, étaient campées à l'est de Salonique où elles furent exercées. A la fin du même mois, on envoya le détachement des volontaires serbes composé de 1700 hommes, fermer le chemin de Korča—Lerin, dans le but d'empêcher l'espionnage et la contrebande de la Grèce au profit de l'ennemi.

Entre le 21 juin et le 1 août 1916, toutes les trois armées serbes étaient sur le front, et le 15 août y arriva la division de cavalerie avec une brigade à cheval et une autre à pied.

Sur le front de Salonique l'armée serbe avait cette disposition: la **Ire armée**, l'aile droite, de Vardar par Bohemice, et Jzvor à Fuštan; la **IIme armée**, le centre, par Kožuh et Vetrenik jusqu'à Dobro Polje et la **IIIme armée** avec la **division de cavalerie**, l'aile gauche, de Dobro Polje, par Kaimakčalan jusqu'au chemin Banjica—Lerin.

L'armée des Alliés continuait le front de la Ire armée serbe dans la vallée de Vardar et vers Dojran.

Le Commandant en Chef de toutes les troupes serbo-alliées sur le front de Salonique était le **général Sarrail.**

L'armée bulgare-allemande, forte de 160 000 hommes, tenait les points principaux sur la frontière serbo-grecque partant de Vardar, par Dudice—Kožuh—Vetrenik—Dobro Polje—Kajmakčalan et après, entre Kenali et Lerin jusqu'aux lacs de Prespa et d'Ohrid.

Déjà le 23 juillet, l'armée serbo-alliés préparait un plan démonstratif d'attaque pour connaître la force de l'armée ennemie, mais cette attaque fut ajournée plusieurs fois; on attendait que la Rumanie se rangeât du côté de l'Entente.

Cependant **l'armée bulgaro-allemande** commença le 17 août l'offensive contre la **IIIme armée serbe** dans la direction Kenali—Banjica. Bien que la IIIme armée reculât, l'ennemi n'eut toutefois pas un succès définitif, car après avoir supporté de grandes pertes, il s'arrêta sur la ligne : Kostur—Vlahoklisura—Novi Grad—Gorničevo—Malko Nidže—Čeganska Planina.

Le 27 août, la Roumanie se range du côté de l'Entente et déclare la guerre, mais seulement à l'Autriche-Hongrie.

A partir du 28 août jusqu'au 11 septembre, le calme règne sur le front de Salonique. Pendant ce temps, l'armée serbo-alliés prépare l'offensive. Dans ce but on transfère la **Ire armée serbe** sur le front Ostrvo—Valandovo, formant ainsi l'aile gauche, la **IIIme armée** forme le centre, et la **IIme armée** le flanc droit du front serbe. Les unités françaises renforcent la Ire et la IIIme armée serbe ainsi qu'une division de cavalerie.

Le 12 septembre commence l'offensive avec le plan suivant : La **IIme armée** attaque sur le front Kozjak—Nidže. La **IIIme armée**, après avoir occupé la crête Malko Nidže, doit opérer contre le flanc de l'ennemi près de Gorničevo et de Banjica; la **Ire armée** attaque au nord de Gorničevo. A l'ouest de la Ire armée serbe se trouve groupée **l'armée franco-russe** avec la mission d'attaquer la direction Lerin—Kenali—Bitolj.

A partir du 12—16 septembre, les troupes serbes battent l'ennemi sur les positions près des lacs d'Ostrovo et de Petrsko, et du 18—30 septembre, ayant repoussé de nombreuses contre-attaques de l'ennemi dans un combat très acharné, **apparaissent sur le Kajmackčalan.**

Le 3 octobre les troupes serbes occupent Starkov Grob, passent la Crna Reka et réussissent, aidées par les troupes françaises, à occuper les positions fortifiées dans l'arc de la Crna Reka, la clef de la défense de Betolj, les côtes 1212 et 1378, et le 19 novembre, le Ier régiment de cavalerie serbe passe la Crna Reka à l'ouest du village de Novak et **entre à Bitolj** où étaient déjà entrées les troupes alliées.

Pendant cette offensive, on fit prisonniers sur le front serbe : 64 officiers avec 5474 soldats, et on prit 50 canons de campagnes et 32 canons de montagnes, 10 mortiers, 51 caissons de munition, 76 avant-trains, 4 jeteurs de bombes, 42 mitrailleuses, 1 parc de sapeurs bulgare et un parc de sapeurs allemand, beaucoup de munitions et d'autre matériel.

A partir du 6 décembre le calme règne sur le front de Salonique.

Les Opérations de la Ire division de volontaires serbes à Dobrudža.

Sous le commandement du colonel Hadžić, qui était arrivé encore au mois de mai 1916 de Corfou à Odessa, fut formé, à la fin du mois de juin de la même année, **1 division de volontaires serbes**, forte de 18 000 hommes, dans laquelle il y avait à peu près 90% de Serbes. Le reste étaient des Croates, des Slovènes et quelques Tchéco-Slovaques.

Au moment où la Roumanie entra en guerre contre l'Autriche-Hongrie, au mois de mai 1916, fut formé un Corps Combiné Russo-Serbe, sous le commandement du général russe Zajončkovski. Dans la composition de ce corps se trouvait aussi la **Ire division de volontaires serbes.** Le corps avait pour mission d'opérer à Dobrudža contre la Bulgarie.

Au commencement, les opérations de ce corps réussissaient très bien, mais quand l'armée roumaine fut battue dans les Karpathes par l'armée austro-allemande, le corps russo-serbe, pressé près de Dobrič par les forces considérables allemandes-bulgares, commença à se retirer de la Dobrudža et fut obligé de la quitter définitivement.

Pendant cette opération, la **Ire division de volontaires serbes** se battait incroyablement bien, quoiqu'elle fût quelquefois dans une situation très critique, à cause de la retraite subite d'une division roumaine qui avait opéré sur son aile droite.

L'armée roumaine, après avoir perdu Bucarest, se retira vers la frontière russe, où elle fut secourue par les troupes russes; et la **Ire division de volontaires serbes**, qui avait environ 6000 morts et blessés, se retira à l'arrière au nord d'Odessa pour se reposer. En même temps qu'on complétait cette division, on commença à former la **2me division de volontaires serbes** en Russie et le corps **volontaire serbe.**

D. LES OPÉRATIONS EN 1917

Jusqu'au 8 mai 1917 toutes les deux parties combattantes étaient en défensive. A cause des grandes pertes subies par l'armée serbe et du manque de ressources pour les remplacer, les 4me régiments dans les divisions étaient supprimés. Les forces serbes étaient formées de deux armées comme suit : la **Ire armée**, voïvode Mišić, composée des divisions Moravska, Drinska, Dunavska et de la division de cavalerie, disposée sur l'aile gauche de la Crna Reka à Sokol, la **IIme armée**, voïvode Stepanović, composée des divisions Šumadijska, Timočka et Vardarska à l'aile droite de Soko à Fuštan. Toutes les deux armées étaient munies d'artillerie lourde, de munitions et de tout ce qu'il fallait pour une offensive.

Le transport des divisions volontaires de Russie pour le renforcement de l'armée serbe sur le front de Salonique.

Au mois de mars 1917 éclate tout d'un coup la révolution en Russie. Sur le front russe très étendu de la Mer Baltique à la Mer Noire, les soldats russes fraternisent avec l'ennemi. Le soldat russe quitte le front et retourne chez lui. Il existait un grand danger : les divisions de volontaires serbes ne se mêleront-elles pas à cette révolution et ne se disperseront-elles pas? Ce danger devenait de jour plus grave, surtout au moment où quelques officiers volontaires croates, ayant à leur tête le sous-lieutenant de réserve Milan Banić, demandèrent d'organiser les « comités » dans les unités volontaires, pareils à ceux qu'on organisait alors dans l'armée russe.

Comme les divisions des volontaires étaient menacées de cette contagion, et comme il n'y avait plus de raison de les laisser en Russie, on commença le 30 août le transport des unités de volontaires, encore solidement organisées, sur le front de Salonique, pour compléter les rangs vides de l'armée serbe.

Le transport des volontaires, de Russie à Salonique, fut fait par ces directions :

a) Par Arhangelsk, par bateaux, en Angleterre, et puis par chemin de fer et par bateaux par la France, l'Italie et la Grèce, et

b) Par la Sibérie jusqu'à Daljni par chemin de fer, et puis par bateaux jusqu'à Suez, par chemin de fer jusqu'à Alexandrie, et ensuite par bateaux jusqu'à Salonique.

Du premier transport de volontaires arrivé par Archangelsk, on forma les 16 compagnies avec lesquelles en décembre 1917, furent renforcées les divisions de l'armée serbe. Des autres transports de volontaires et de la division de Vardarska, on forma le 14 janvier 1918, « La Division Jugoslovenska ».

A la fin du mois de décembre 1917, le **général français Guillaumat**, remplace le **général Sarrail** comme commandant des armées Alliées sur le front de Salonique.

E. LES OPÉRATIONS EN 1918

Peu de temps après avoir pris le commandement des armées alliées sur le front de Salonique, le général Guillaumat demanda au Grand Quartier Général Serbe d'élargir le front de son armée. Cependant, le Chef de l'Etat-Major du Grand Quartier Général Serbe, le général Bojović, proposa au contraire, le raccourcissement le plus possible du front.

A cause de ce désaccord, arrivent les changements suivants; le général Guillaumat est remplacé par le général **Franchet d'Espérey**, et le général Bojović par le voïvode Mišić, dont la Ire armée sera sous le commandement du général Bojović.

La Percée du front de Salonique.

Le calme régnait sur le front de Salonique du 1 janvier au 13 septembre 1918. Pendant ce temps on renforça le front en se préparant pour une offensive décisive. Dans ce but le commandant des troupes alliées, le général Franchet d'Espérey, convoqua le 3 juillet une conférence à laquelle assistait aussi le Chef de l'Etat-Major du Grand Quartier Général Serbe, le voïvode Mišić. Déjà le 6 juillet commencent les préparatifs pour une offensive décisive sur tout le front. Ces préparatifs durent jusqu'au 13 septembre. L'idée fondamentale de ce plan offensif était la suivante : **Le front des armées serbes, qui se trouve dans une contrée montagneuse entre les rivières Sušica et Lešnica, doit attaquer et percer le front ennemi en une largeur de 30 km et, profitant promptement de son succès, élargir le front percé. Par une poursuite énergique, aller jusqu'à la ligne Demir Kapija—Kavadarci.**

La distribution des troupes sur le front de l'armée serbe.

La **IIme armée**, voïvode **Stepanović**, sur le front: Sušica—Soko (17 km). Dans la **première ligne** : la division Šumadijska (l'aile droite), la 17me division coloniale française (le centre) et la 122me division française (l'aile gauche). Dans la **deuxième ligne** : la division Timočka derrière la 17me division française, et la division Jugoslovenska derrière la 122me division française. Sur le front de cette armée étaient placés en tout 351 canons.

Vis-à-vis du front de cette armée, se trouvaient toute la 3me division bulgare et une partie de la 2me.

La **Ire armée, général Bojović**, sur le front Soko—Lešnica (16,5 km). Dans la première ligne : la division Drinska (l'aile droite), la division Dunavska (l'aile gauche). Dans la deuxième ligne : la division Moravska, derrière le centre du front. Sur le front de cette division étaient placés en tout 203 canons.

En face de ce front étaient une partie de la 2me division bulgare et la 4me division tout entière.

A la disposition du Grand Quartier Général Serbe se touvaient la division de cavalerie, derrière la division Moravska et 12 canons lourds à Floka.

Plan d'attaque : Faire la percée sur la partie du front de la IIme armée, entre Kamen et Soko (9,5 km) et puis élargir le front à gauche et à droite. Les divisions Jugoslovenska et Timočka profiteront de ce succès et poursuivront énergiquement l'ennemi dans la direction Demir Kapija et Kavadar. La Ire armée devra seconder l'attaque de la IIme armée et poursuivre énergiquement dans la direction de la Crna Reka. Le troisième jour, après avoir entrepris l'attaque sur le front des armées serbes, exécuter une attaque avec les troupes des Alliés près de Dojran, et le neuvième jour, près de Bitolj; afin que la ligne percée sur le front serbe s'élargisse à gauche et à droite.

Accomplissement de la percée du front de Salonique.

Le 14 septembre dès 8 heures, les préparatifs d'artillerie commencèrent sur tout le front. Sur le rayon de la IIme armée, l'artillerie détruisit très bien et sur le rayon de la Ire assez bien.

Le 15 septembre: la IIme armée exécuta l'attaque avec le succès suivant: **La division Šumadijska occupe Slonovo Uvo Vetrenik et Golu Rudinu, la 17me division française occupe les tranchées autour de « Kravice »**. L'ennemi, renforcé par un régiment, fait trois contre-attaques sur cette division, mais sans succès, grâce à la division Šumadijska qui attaque **Borova Čuka** et l'occupe, et grâce aussi à l'attaque de la **division Timočka à Obla Čuka**, qu'elle occupe aussi. A la fin du jour, la 17me division française occupe définitivement **Kravica**; la 122me division française prit **Dobro Polje** en arrivant au pied de Soko. La Ire armée avec la colonne droite de la division Drinska, aidée par la 122me division française, attaqua Soko, cependant sans succès. Mais quand la colonne gauche de la division de la Drina arriva au-dessous des tranchées ennemies sur le front Soko—Gradešnica, alors, pendant la nuit du 15—16 septembre, **la division Drinska** avec la 122me division française occupa **Soko**.

De cette manière, dans les premières 24 heures, la première ligne des tranchées ennemies qui se trouvaient en face du front serbe, était tout à fait occupée, excepté une petite partie à l'aile gauche de la Ire armée. Le 15 septembre, avant le soir, les deux divisions de la deuxième ligne de la IIme armée (les divisions de Jugoslovenska et Timočka) prirent le devant des divisions de la première ligne.

Les aviateurs serbo-alliés, quoique le temps fût peu favorable, accomplirent leur mission comme il faut.

Le 16 septembre le succès était le suivant :

La **IIIme armée** occupe avec la division Jugoslovenska **Kozjak** (la côte 1810), le point le plus important de la deuxième ligne ennemie. L'ennemi contre attaque et réussit à reprendre Kozjak, mais après un fort assaut de la division Jugoslovenska, celle-ci parvint à occuper définitivement ce point important. Les autres divisions de cette armée fortifièrent les positions prises. La Ire armée avance sur le terrain excessivement pénible, envahit l'une après l'autre les lignes des tranchées fortifiées, avançant par 15 km. La **division Moravska** passe devant la deuxième ligne de la Ire armée sur la pente de Kozjak et vient en contact avec la division Jugoslovenska de la IIme armée. La **division de cavalerie** qui était derrière la division de la Moravska, avance pendant la nuit du 16—17 septembre et arrive près de Labinice derrière le milieu des divisions de la Drinska et du Dunavska.

Le 17 septembre le succès était le suivant:

La **IIme armée** ayant vaincu la résistance acharnée de l'ennemi, pousse avec la division Jugoslovenska, secourue par la division de Moravska de la Ire armée sur **Kučkov Kamen**, et continue sa marche vers Djurov Kamen. La division Timočka s'empare de **Topolac** et se rapproche au-dessous de la Studena Voda; la 17me division française marche derrière la division Jugoslovenska, et la division Šumadijska est derrière la division Timočka, la 122me division française resta dans le rayon de Dobro Polje à la disposition du commandant des troupes alliés.

La **Ire armée** poursuivant énergiquement l'ennemi, arrive sur la ligne Kučkov—Kamen près du village de Melnici et du village de Bešište. La division de cavalerie arrive au village de Polčište.

Le 18 septembre le succès était le suivant :

La IIme armée avec la division Timočka s'empare de **Blatac** et pousse vers Golubac, la division Jugoslovenska arrive jusqu'à la ligne : Mrežinče—Konopište; la 17 division française s'installe à Kozjak, et la division Šumadijska à Topolac.

La Ire armée, avec son avant-garde, pousse sur la Crna Reka près du village de Pološko, jusqu'au pont de Razim Bej; la division Drinska pour la plus grande partie, reste en réserve près du village de Vitalište; la division de cavalerie poursuit avec une brigade devant la colonne gauche de la division Jugoslovenska et avec une brigade devant la division de Dunavska dans la direction de Bešište—Razim Bej. Ce jour-là toute la division de cavalerie avait été mise à la disposition du commandant de la IIme armée.

Le 19 septembre le succès était le suivant :

La **IIme armée** pousse sur la ligne : Radnja—Bohul—Mokliste.

La **Ire armée** occupe les passages de la Crna Reka, en partant du point Razim Bej jusqu'à Pološko. Les Bulgares avaient amené des renforts considérables contre cette armée, ils ne pouvaient réussir à améliorer leur position critique.

Le 20 et le 21 septembre, les deux armées serbes commencent une poursuite vigoureuse, savoir:

La **IIme armée** vers Vardar, et réussit à couper la communication Djevdjelija Skoplje et Prilep—Gradsko.

La **Ire armée** le long de la rive de la Crna Reka et plus loin à l'ouest.

De cette manière, on fit au centre du front une percée si profonde, que les ailes commencèrent à céder. L'ennemi, qui se trouvait amassé dans le rayon au nord de Bitolj, se retira à la hâte, afin de gagner la communication Prilep Veles. De la même façon l'ennemi commença à céder dans le rayon du lac de Dojran.

Le 22 septembre le succès était le suivant :

La **IIme armée** occupe Krivolak et envoie la division de cavalerie à la poursuite de l'ennemi vers Štip.

La **Ire armée** attaque énergiquement la communication ennemie : Prilep—Drenovo—Gradsko.

Les troupes ennemies se retirant à la hâte, mirent le feu à leurs dépôts, mais, tout de même, quelques-uns en bon état encore, tombèrent dans les mains de la Ire armée.

Le 23 septembre le succès était le suivant :

La **IIme armée** s'empare de Gradsko sur la voie ferrée Skoplje—Salonique (le principal dépôt de l'armée ennemie) et de Krivolak pousse vers Štip.

La **Ire armée** s'empare du défilé au nord du village de Drenovo et coupe la communication ennemie Prilep—Gradsko, et avec son avant-garde pousse sur la communication Prilep—Veles.

Le 24 septembre: la IIme armée arrive sous Štip, et la Ire armée apparaît sur la crête de la montagne Babuna et pousse vers Veles.

Le 25 septembre: la division de cavalerie s'empare de Štip et avance vers Kočane; la IIme armée pousse vers Ovče Polje et la Ire armée avance vers Veles.

Le 26 septembre : la division de cavalerie occupe Kočane et poursuit l'ennemi vers Carevo Selo. La **IIme armée** reste à Ovče Polje, et avec un détachement de la division Timočka prend la montagne Gradec dans le but d'assurer le flanc droit, car les troupes alliées n'y étaient pas encore arrivées.

La **Ire armée** s'empare de Veles et avance vers Ovče Polje, pour être plus étroitement en contact avec la IIme armée.

Ce même jour **arriva un commandant bulgare**, envoyé de la part de Todorov, prier le commandant des armées alliées de suspendre les opérations pendant 48 heures. Mais le général Franchet d'Espérey renvoya le parlementaire avec la réponse que les opérations ne pouvaient être suspendues, et que les Bulgares, s'ils voulaient, pouvaient bien envoyer leurs délégués avec des propositions de paix.

Le 27 septembre : la division de cavalerie mène le combat près de Carevo Selo et avec une patrouille pousse sur la frontière serbo-bulgare; la **IIme armée** tient encore Ovče Polje, et la **Ire armée, la ligne Veles—Sveti—Nikola.**

Le 28, le 29 et le 30 septembre: les deux armées serbes avancent vers la frontière serbo-bulgare par la communication: Kumanovo—Kriva Palanka—Custendil.

Les Bulgares, craignant une invasion serbe dans leur territoire, car la conscience les tourmentait à cause des terribles atrocités commises en Serbie pendant les trois ans d'occupation, demandent la paix, et préfèrent même une honteuse capitulation à l'entrée de l'armée serbe en Bulgarie.

On voit bien que la Bulgarie taxait le moral de l'armée serbe d'après le moral de son armée, et la dignité de la Serbie, d'après la sienne, ce qu'on ne peut pas comparer. L'armée serbe s'est battue bravement du premier jusqu'au dernier jour de la guerre, et la Serbie a toujours préféré conserver la fidélité à ses Alliés, que de conclure une paix séparée, bien qu'elle fût dans des situations incroyablement difficiles. Le 29 septembre, à 23 heures, la Bulgarie signa la convention de l'armistice, d'après laquelle les hostilités furent suspendues le 30 septembre à midi.

L'avance de l'armée serbe vers Niš.

La **Ire armée serbe** reçut pour mission de poursuivre les troupes austro-allemandes qui se retiraient vers Niš, mais elle ne put se charger de suite de cette mission, car elle devait désarmer à Kumanovo les troupes bulgares qui avaient capitulé et qui arrivaient en masse de la direction Tetovo—Skoplje. On ne pouvait pas avoir confiance dans les Bulgares, bien qu'ils eussent signé les conventions de l'armistice.

Pour les mêmes raisons, la IIme armée serbe était retenue à la frontière serbo-bulgare, sur le front : Carevo Selo—Kriva Palanka jusqu'à l'arrivée des troupes alliées. C'est pour cela que le 1 et le 2 octobre furent des journées perdues.

Le 3 octobre la Ire armée serbe avec une brigade de cavalerie française de Gambetta avance vers Vranje et poursuit la 9me division autrichienne et les 5 bataillons allemands, qui, en se retirant, détruisent systématiquement la voie ferrée vers Niš.

Le 4 octobre la Ire armée serbe s'empare de Vranja, d'un grand butin de guerre et fait quelques centaines de prisonniers. La population prend les armes prises aux ennemis et prend part au combat. La Ire armée avec une brigade de cavalerie française continue la poursuite par la vallée de la Morava du sud, et la division de cavalerie serbe a pour mission de passer par la vallée de Vetrenica pour tourner le défilé de Grdelica vers Leskovac.

Le 5 octobre, la Ire armée occupe Vladičin Han.

Le 6 octobre, la Ire armée perce, en combattant, le défilé de Grdelica et s'empare de 10 mitrailleuses, d'un grand butin et fait quelques centaines de prisonniers. De Grdelica, la brigade de cavalerie française reçoit la mission de poursuivre l'ennemi par Svodj vers Pirot et de couper la voie ferrée Niš—Pirot—Sofia.

Le 7 octobre, la Ire armée, s'empare de Leskovac où pénètre aussi la division de cavalerie serbe arrivant de la vallée de Vetrenica; la IIme armée laissant la frontière bulgare aux Alliés, part avec 2 divisions vers Veles et avec une division vers Skoplje.

Le 8 octobre, la Ire armée occupe Brestovac et Žitni Potok et envoie un escadron vers Kuršumlija; la brigade de cavalerie française occupe Svodj.

Le 9 octobre, la Ire armée se prépare à attaquer les positions au sud de Niš, où étaient massées les forces ennemies suivantes : la 9me division autrichienne avec 3 régiments allemands qui s'étaient retirés devant la Ire armée serbe; la 217me division allemande, transportée de Sofia par chemin de fer, et la 219me division allemande venue du front russe à Niš.

Le 10 octobre, la Ire armée attaque la montagne Selič evica fortement possédée par l'ennemi. La brigade de cavalerie française pousse vers Babušnica, et un escadron de cavalerie serbe vers Kuršumlija. Après de durs combats près de Niš où l'ennemi entreprenait plusieurs contre-attaques, mais toutes sans succès, les troupes serbes s'emparent de Selič evica. La brigade de cavalerie française occupe Babušnica, et l'escadron de cavalerie serbe — Kuršumlija.

Le 11 octobre, la Ire armée par une manœuvre dans les flancs, force l'ennemi à quitter Niš, sur laquelle l'ennemi, sans force, mais rempli de colère, jetait des bombes des aéroplanes avant que les troupes serbes y fussent entrées.

Le 12 octobre, la Ire armée passe par Niš sur les hauteurs au nord de la ville, dans laquelle on prend un matériel de guerre considérable. La brigade de cavalerie française s'empare de Bela Palanka et un régiment de cavalerie, envoyé par la division de cavalerie serbe, occupe Prokuplje.

Un détachement des Alliés associés, composé de 2 régiments français et de deux régiments grecs avec un régiment de cavalerie français pousse à Kosovo où il attend l'arrivée de la IIme armée serbe qui doit le remplacer. La voie ferrée détruite, les routes défoncées, l'avancement rapide de la Ire armée rendaient le ravitaillement très difficile. Les munitions et les vivres étaient apportés dans des chariots traînés par des bœufs; de cette façon les troupes, pour la plus grande partie, trouvaient les vivres sur le terrain. La population patriotique serbe venait en aide à l'armée, non seulement les armes à la main, mais encore elle apportait à l'armée les vivres soigneusement cachés pendant trois ans d'occupation.

Le 13 et le 14 octobre, la Ire armée avance vers Aleksinac et se dispose pour attaquer les positions près de Ražanj, aux mains de l'ennemi.

Le 15 octobre, la Ire armée s'empare d'Aleksinac et se prépare pour attaquer. La brigade de cavalerie française délivre Pirot; la IIme armée serbe se rassemble près de Skoplje.

Du 16 au 21 octobre, la Ire armée attaque les positions près de Ražanj. L'ennemi après avoir reçu des renforts en artillerie, se défend opiniâtrement, plus pour sauver l'honneur, que forcé par quelque raison opérative. Pendant ce temps, la brigade de cavalerie française s'empare de Knjaževac et de Carevo Selo; et le régiment de cavalerie, serbe, de Trstenik et de Kruševac; la IIme armée arrive à Kosovo, remplace les troupes alliées et prend Mitrovica, Prizren—Djakovica, Peć.

Dans la nuit du 21—22 octobre l'ennemi cesse de défendre le défilé de Stalać, les positions près de Ražanj, et se retire en hâte par la vallée de la Grande Morava vers le Danube, détruisant systématiquement la voie ferrée.

Le 22 octobre, la Ire armée poursuit énergiquement l'ennemi par la vallée de Morava, délivrant plusieurs villes les unes après les autres, et le **1 novembre à 10 h 30 m entre dans sa capitale bien tourmentée — Beograd.**

L'ennemi était définitivement rejeté de l'autre côté de la Sava et du Danube. A ce moment aussi **la Turquie capitule** et signe la convention de l'armistice.

La IIme armée pousse avec la division Timočka vers la frontière bosniaque près de Višegrad, laissant la division Šumadijska à Čačak, et la division Jugoslovenska à Kosovo.

Du premier régiment d'infanterie et d'une division d'artillerie de montagne de la division Jugoslovenska, on forma « **Les Troupes Adriatiques** » qui eurent pour mission de déboucher vers la Mer Adriatique près de Skadar et près de Bar. Après une bataille acharnée, Skadar est prise le 30 octobre, et Podgorica le 31 octobre.

Le 3 novembre le Royaume de Serbie était tout à fait libéré.

LA LIBÉRATION DES JOUGOSLAVES
de l'esclavage austro-hongrois.

Le 3 novembre la première compagnie serbe passa le Danube près de Veliko Gradište et attaqua près de Divči les compagnies allemandes qui se retiraient vers Bela Crkva. C'était le commencement du passage de la Ire armée par la Sreme et par la Banate. La population exaltée alla au-devant de l'armée serbe priant les commandants de venir dans leurs villages pour rétablir l'ordre, car la monarchie austro-hongroise commençait à tomber en pièces.

Les détachements de la IIme armée entrèrent ce jour-là à Višegrad.

Le 4 novembre, « **La Diète Bosniaque** » proclame l'Union avec la Serbie, priant que l'armée serbe vienne au plus vite à Sarajevo.

« **Les Troupes Adriatiques** » **entrèrent à Cetinje**, acclamées par la population enthousiaste. Ce jour-là les parlementaires Magyars vinrent demander l'armistice.

Le 5 novembre vers 16 h arrivèrent par bateau jusqu'à la base forteresse de Beograd les délégués Magyars: le comte Károlyi et Bakon pour conférer sur la conclusion de la paix.

Du 6—13 novembre, la Ire armée continua sa marche dans les directions : Vršac—Temišvar et Novi Sad—Subotica.

Le 13 novembre à 20 heures un bataillon de l'armée serbe entra à Subotica, et **à 23 h 30 m la convention de l'armistice avec la Hongrie était signée.**

Du 14—22 novembre les troupes de l'armée serbe étaient encore en marche dans le but de prendre les lignes démarcatives au nord: jusqu'au fleuve de Maroš et Novi Arad.

A l'ouest les troupes serbes **poussèrent vers la Mer Adriatique** et prirent tous les ports de Bakar à Skadar, excepté Zadar, pris par les troupes italiennes.

Le 1 décembre des délégués plénipotentiaires de toutes « Les Diètes » des Territoires Libérés arrivent à Beograd. **Ils expriment au Gouvernement Royal serbe les vœux des peuples qui désirent s'unir au point de vue national et territorial avec le Royaume de Serbie sous la dynastie de Sa Majesté le Roi Petar I Karadjordjević.**

Ce jour-là on déclara la Libération et l'Union nationale, et le **Royaume des Serbes, Croates et Slovènes fut créé.**

Ce grand fait national s'est accompli sous le règne sage de **Sa Majesté le Roi Petar I**, que nous glorifions tous comme le **Grand Libérateur**, auquel succéda sur le trône du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes, **Sa Majesté le Roi Aleksandar I** qui en qualité de commandant en chef de toute l'armée serbe, par sa sagesse, sa décision, son énergie et avec une persistance sans exemple, aidé par les grands Alliés, a fait que l'armée serbe ait vaincu définitivement de puissants ennemis et a rendu possible l'accomplissement de ce grand fait.

De cette courte description historique, jointe à cet Album de Guerre, on peut voir avec quelles difficultés l'armée serbe a réussi à libérer les Serbes, les Croates et les Slovènes, et les a unis en un puissant Royaume. Que cela soit l'impulsion pour la génération d'aujourd'hui et les suivantes, et que l'une lègue à l'autre la patrie commune, non seulement plus puissante au point de vue militaire, mais aussi au point de vue de la culture et dans tous les sens plus progressive.

THE WORLD WAR 1914—1918

I. AN ABRIDGED HISTORICAL EPITOME FROM THE TIME OF OUR ARRIVAL IN EUROPE TILL TO-DAY.

We Serbians, Croatians and Slovenians speak one and the same language from time immemorial, are on people, but, with three names.

We are an essential part of the great Slav Nation, which has a total population of 160 millions, and to which belong, besides the Russians (great, small, and white Russians), Czechs, Moravians, and Slovakians, upper and lower Lausitz Serbians (called Wenden), Poles, Cassubans and Bulgarians. Amalgamated together and now entirely disappeared are: Polab-Serbians (called Sorbens), Vilices, Veletis, Ljutices and Bodrices, who dwelt in the district between the river Elbe and the Oder in North Germany.

Of the entire number of Slavs 125 millions are orthodox, this includes also the Serbians; 30 millions Roman-Catholics (also including all the Croatians, Slovanians, and a small number of Serbians), 2 millions Protestants, and about 1 million Mohammedans (the Serbians-Musulmen from Bosnia, and a small number of Bulgarians).

We are of Indo-European origin; we first came to Europe in the Ist century after Christ, and as early as the IVth century, we began to colonize the districts between the Sea of Azov, and the Black Sea and the Carpathians on the banks of the Oder, the Elbe and the Dniester, as well as Gallicia and Panonien.

We colonized our present country at the end of the VIth century.

A very interesting fact is worthy of mention, that in the Munich manuscript (of the IXth century) is written that the Serbians were a great and numerous nation, and that according to a general statement, all Slavs called themselves Serbians.

Our people in accordance with their slav temperament, are goodnatured, peaceloving, industrious, intelligent, excessively ambitious, hospitable and just. It is worthy of mention that the Gothic historian, Jordanes, and the Byzantine Prokopios (both of the VIth century) wrote even then about our people, that they would take neither possessions, nor taxes, nor tributes from the conquered tribes, at the same time we are told that no harmony existed among the tribes themselves; they lived amid discord, and continuous quarrels, and fought separately.

It is not to be wondered at, that thanks to our separistic qualities at that time, that the strong and disunited tribes came under foreign yoke.

The Slovanians, who were not even then successful in forming their own State, came under the yoke of the Avares, later of the Franks, after this of the Austro-Hungarians, the Turks and the French, and finally of the Austro-Hungarians again. They were allowed freedom in their native governments, which was granted to them according to their requirements, and their circumstances, and they remained under foreign rule till the end of the World War.

The Croatians—who under Trpimir in the IXth century formed a principality, and under Tomislav in the Xth century, a kingdom, after the death of Zwonimirs in the XIth century (because of the constant dis-union between the princes), came under the government of the Hungarian King Koloman, and since that time, until the end of the Great War, they shared the same fate as the Slovanians.

The Serbians, who had already in the Xth century formed their own principality, experienced their most splendid epoch from XIIth to XIVth century, under the Nemanjić, of whom the most powerful, Czar Dušan, crowned himself King of the Serbians, Grecians, Bulgarians and Albanians. They lost their kingdom, through the constant quarrels of their Princes, so that after the battle at Kosovopolje they fell under the yoke of the Turks for the space of five hundred years. During this period of slavery, the Serbians who were once heirs to Roman-byzantine culture, as well as the richest and most highly cultivated Nation on the Balkan, were now economically and intellectually entirely exploited. The Turks, wild and savage Aisiatic hordes, robbed the Serbian nation of everything but their bare souls, destroyed everything of national value, murdered the most prominent men, mixed from time to time with the people—robbing parents of their healthiest and most blooming children, tearing them away by force, dragging them to Asia, where they were educated and brought up according to Turkish customs, and of whom the greatly dreaded Turkish Janizary army was formed.

In this reign of terror, which lasted 500 years, the "Gusle" (a kind of Balalajka) national Epics, and heroic deeds of the ever free Serbian Montenegro raised hopes of better times in the breasts of the Serbian people.

In the Spring of 1804, when the tortures of the dreadful Janizary and Dahys deeds of violence and butchery wrung the hearts of the Serbian people. The people's good genius Kara-Djordje raised the Rebellion, which was only quelled in 1813 by much shedding of blood, and which began afresh in the Spring of 1815 under Miloš the Great. The 10.000 Turkish soldiers, who were to suppress the rebellion, and to keep the entire district at the point of the sword, were destroyed by the Jatagan Legion of the Montenegrin Hajduks, who came to the assistance of their brethren; and herewith restored the belief in the strength and success of the Serbian arms, and a rising, only to be likened to a hurricane, stirred the tortured population, embittered by the last atrocities.

During Miloš' government, the Turks retreated from the villages to the towns throughout Serbia. During Mihajlo's government, the Turks withdrew from all the towns, even from Beograd (in 1867); under Milan the districts Niški, Pirotski, Leskovački and Vranjski were liberated (1878) and in the year 1882 the Kingdom of Serbia was proclaimed. Under the rule of King Petar the Great, the Liberator, and under the leadership of his son Aleksandar, the Serbians liberated ancient Serbia and Macedonia (1912), defeated the Bulgarians (1913) and in the Great World War (1914—1918) with the enthusiastic and brotherly aid of the Croatians and Slovanians, they completed the great work of liberation and unity of our nations of three names, in the restoration of the Serbian, Croatian and Slovanian Kingdom in which 13 millions inhabitants dwell in a space of 250.000 km^2.

In his book "Länder und Völkerkunde Jugoslaviens", in which Dr. Alexander Szana occupies himself with our people, and our country—he says the following:

"A tenacious, iron will, an unyielding desire for freedom, deep love of their own tribe, and a strong belief in their own strength; honourable, democratic opinions, which did not permit of any absolutism on the part of the ruler, or of any class; were the virtues, which, in spite of all oppression, all intrigues and treason, created fresh powers on the Balkan and were a real power in economic and political matters, which was called upon to play a great part in the life of Europe."

God grant that our people, after having gone through such intense and bloody exertions, and temptations, and attained with few exceptions, the ethnographical ideal of their tribe, from now on, in a number of years of peace, have made good their losses, and on the basis of an economic, cultural and scientific range will attain their ideal, so that they can become really respected members of the European Community.

II. EUROPEAN POLITICS AND THE SLAV QUESTION.

The question of the European War hung like the sword of Damocles over Europe. The liberation of the central and southern Slavs from the German yoke was a problem, which became more and more difficult to solve as the culture and civilization of Europe progressed, and the intercourse between the European races became brisker.

Even in the central part of southern Slav, thanks to its peace loving character and its characteristic separatismus in the past, having lost its independence, and having fallen under German yoke, the question of liberation was postponed again und again. The tremendous phantom of Panslavism and Neoslavism had been propagated by a master hand, and the European races could look upon the disgrace of culture and civilization with an easy conscience, as well as upon the suppression of these races, and their increasing submersion every year in the sea of Germanism. It is only thanks to their strong native powers of resistance that the process of assimilation proceeded slowly, for after countless centuries we see, that the Germans only succeeded in completely subjugating, and taking possession of some our smaller tribes, such as the Polaben, Serbians, and partly of the upper and lower Lausitz Serbians.

It may easily be understood that a necessity for a free, independent and civilizing development of the Slav races had arisen, at a time when even savage African tribes rise and fight for their independence.

Such a long period of slavery for the Slavs, in the heart of civilized and cultured Europe, could only have been possible, through the conflicting political contrasts and relations of the European Powers who feared, that if this question were explained, that the balance and the peace of Europe would be endangered, and therefore anything which might lead to a crisis, should be avoided shrinking from the notion of a war, which as was foreseen from the beginning, would be a powerful and bloody one; and which would create an entirely new geographical map of Europe.

History pursues its own way in the decision of all questions, and this was no exception. The Germans, who in the past by the conquest and subjugation of the Slav countries and people, have caused (and themselves contributed) the solution of this question, to their own detriment, for that which they had conquered, was torn from them forcibly, in the same manner.

After the victorious wars in the year 1864 against Denmark, in 1866 against Austria and in 1870—1871 against France, Germany gained its National Union simultaneously with its last victory, due to the unjust proceedings against conquered France, the annexation of Alsace-Lorraine, together with Metz and Strassburg. Contributions of 5 milliards of francs and the festive march of 30.000 German soldiers through Paris, as well as the Proclamation of the Unity of Germany, in Versailles (Castle near Paris), created unbearable relations with its western neighbours, who from that time forward were filled with fully justifiable thoughts of revenge.

Germany on its part had tried with all its might to gain military, economic, political and industrial strength. To this end and aim, well thought-out reforms and organizations in the State Administration, and in the Social legislation, were in a short space of time the excellent results. The Army, and more especially the Navy, which was only founded in 1897, attained the height of its strength and its technical preparations. Politically Germany played a leading part in the industrial balance, and even in the balance of racial increase. It conquered the World market with well thought out commercial tactics to the disadvantage of the other countries. All this required territorial extension, as well as the colonization of the surplus population, and the attainment of the supply of raw material necessary for industrial purposes. By means of well thought out colonist politics, and by the sending out of various private commercial missions as well as companies subsidized by the State, German colonists, who were constantly reinforced, and who began to settle in various Colonies such as Togo, Kamerun, German New-Guinea, German East Africa, German West Africa, and who remained there as a protection for their subjects for a certain number of years took all these districts entirely under their own government.

In the year 1897 Germany took possession of Kiau Tschau. In 1899 Prince Bülow publicly declared, that in the case of new territorial divisions, Germany was entitled to a share, and in the same year, it received the greater part of the Island of Samoa. In the year 1905, at the time of the crisis in Morocco, in Tangiers the Kaiser expressed his sympathy in favour of the Sultan, and at the Conference in Algesiras 1906 he supported his interests. In the year 1911 when the French occupied Fez. Germany demonstrated, with its men-of-war, in Agadir, and succeeded in getting the Morocco Congo treaty signed; after which it received indemnity for the occupation of Morocco by the French (a part of French Congo which was incorporated in Kamerun).

Germany attained, by its colonization politics, that, after scarcely 30 years (that is, until the commencement of the World War), it had at its disposal colonies, which covered an area of nearly 3 square million km. and which were inhabited by 15½ millions, all of which of course Germany lost when the great war terminated.

At the same time, Germany aided Austria in its expansion, looking upon the latter as a branch of its Eastern politics. Thanks to the relationship and connection with the Russian Court, and the powerful influence of its people, whom they cleverly understood to place upon the most exalted Russian State Administration posts, they understood to divert Russian interest from the oppressed Slavs. With the help of relationship and racial connection with the Roumanian, Bulgarian and Grecian and finally with the Albanian Rulers, Germany longed for the isolation of Serbia, so as to enable Austria to cause further economic and political destruction. For this reason it employed large sums of money as a propaganda against Serbia, so that when the right moment should arrive, to be in a position to attack and occupy this country (compromised and deserted by all), without entanglements of any kind. That it might secure for itself the outlet on Salonica and the Mediterranean, it aided Austria to sign the treaty with Turkey, to connect the Bosnian railways by means of a narrow gauge railway line Mitrovica—Skoplje with Salonica, and simultaneously it carried out a colonization plan in Bosnia, that, at an auspicious moment they should be enabled to put pressure on England. It opened, and kept up more and more intimate and closer relations with Turkey, re-organized their army (Mission v. d. Goltz 1909—L. v. Sanders 1913), received the concession for the railway line Bagdad, the gulf of Persia, and innumerable other, industrial, economic exploitations in Turkey in Asia. Germany succeeded in making Turkey pliant, and further (for the sum of 54 millions Kronen) agree to the annexation of Bosnia and Herzegovina on the part of Austria.

In this manner Germany, together with its "succursal" Austria, attained the summit of its power, at the same time threatening its powerful neighbours, and in spite of antagnostic feelings caused an alliance against itself.

France could never forget Alsace Lorraine, nor the dangers attending the Morocco question, and thus entered into a constantly increasing struggle for the conquest of the World market. Threatened by German military powers, it saw the progress, and increase of the railway lines to Luxemburg, and Belgium, and feeling the whole weight of its situation, hurriedly undertook military preparations. So as to increase the military contingent it introduced the 3 years military service, which greatly burdened its finances.

England saw in the great growth of the German Fleet, the increasing power of its Navy, in the completion of the Canal at Kiel, and the extension and fitting out of the ports, the offensive intention. The German colonization in East Africa is another source of constant danger to the carrying out of a direct railway line from the Cape, the most southerly extremity of Africa, to Cairo, the junction of all European, Asiatic and African, Inter-Continental communication. After the conquest of Egypt, the reinforcement of Turkey threatened the range of British interests in the Persian Gulf and the Red Sea. On the other hand, Germany followed a certain plan, and aided Turkey and carried out its economic conquests.

Russia saw in the conquest of the Balkans, and the fall of Serbia, her racial interests threatened and her hopes of taking Constantinople and the Dardanelles as a free entrance to the Mediterranean. By the act of reinforcement aid given to Turkey (which was a constant opponent of Russian politics in the East), Russia felt that an inimical proceeding was being levelled against it: as England had taken part with them in a division of the Persian sphere (1907) in which Russia was given the northern, England the southeastern part, and the southwestern part remained neutral, with British rights to the Gulf of Persia. In this way the Turko-German expansion threatened the sphere of Russian interests in Armenia and Tigris.

The consequence was, that the three great powers mentioned, ratified a bond of friendship for their vital interests, and one could count positively on the fact, that if war were waged with only one of the powers, the other allies would all be drawn into it too.

It seemed as if Germany would not realize the gravity of the situation, and hoped to be able to wage war victoriously against only a single power, and afterwards, be able to dictate terms to the other powers; it took no consideration for them, in its desire. As the military equipments and the strength of the army had reached their culminating point, and the expenses of the army had attained their limit, it did not fear war, hoping that fresh success would be secured, and that through the war it would attain still greater power. The reformation in Russia's equipment was only to be terminated in 1917; Germany, armed to the teeth, found that the moment had come for a settlement of some kind with Russia, before its full equipment, which would be the most favourable time, and had therefore not done anything to hinder the war, on the contrary, by aiding Austria had contrived its outbreak.

III. THE CAUSE OF THE CONFLICT BETWEEN SERBIA AND AUSTRIA.

In the middle ages Austria had been the most powerful European Staate. Its power spread, not only over the Germany of to-day, but for a time, over Alsace-Lorraine, Switzerland, upper Italy, the Netherlands (Belgium, Holland and Luxemburg), Spain, a part of Poland, Bohemia, Moravia, the Slowakei, Galicia, Hungary, Transylvania, Croatia, Carinthia, Carniola and Dalmatia.

In the year 1521 it resigned the direct administration in Spain; in 1648 it resigned Alsace-Lorraine to France; in the Revolutionary wars in 1797, Lombardy and the Netherlands were lost to it; in the year 1806 it renounced its Imperial rights to Germany; in the war with Napoleon it lost lower Austria, Tyrol, Venice and Dalmatia (which it recovered after Napoleon's defeat 1814). The revolutionary rising at Milan and Venice in 1848 (to attain more liberal reforms), was suppressed by Radetzky (battle of Kustozza) and the insurrection in Prague was quelled by Prince Windischgraetz. The rising of Koszuth (for the independence of Hungary), was suppressed in 1849 with the aid of the Jugoslavs and Russians. In the combats for the freedom and

unity of Italy in the year 1859 it was beaten at Magenta and Solferino, and lost Magenta, Toscana, Parma, Modena and the entire Lombardy. Allied with Prussia, Austria won Schleswig-Holstein from Denmark in 1863/4, but the division and its administration led to a war with Prussia in 1866, which terminated in a double and entire defeat at Sadowa, near Königgrätz in Bohemia, and at Langensalza in West-Germany. The result was the renunciation of the sovereignity in Southwest-Germany in favour of Prussia, and besides, the renunciation of its right to Venice in Italy's favour. In the year 1867 Austria formed a dualism with Hungary, and its Emperor became King of Hungary at the same time.

From this epoch on, banished from Germany and Italy, Austria's politics turned southward, and received general instructions from Germany. After having lost Venice and the west bank of the Adriatic Sea, and on having too weak a reserve on the Dalmatian coast for its naval politics, it had to occupy Bosnia and Herzegovina at all costs. As later on the Germans aspired more and more to the annexation of fresh colonies and world markets, they found it more and more necessary to keep England in check, by threatening the safety of its best communication with India (via the Red Sea), Cairo and the Mediterranean, and its rights to the Gulf of Persia and Mesopotamia, the necessity for an Austrian conquest of the Balkans, and the taking of Constantinople and Salonica became clearer; although this was not advantageous to Russian aspirations. The Russians were compelled for reasons before stated, to hinder the carrying out of the plan, the more so because the conquest of Constantinople, the Bosphorus as well as of the mouth of the Mediterranean was considered as the most vital question of Katharine the Great.

England estimated the danger from the Russian side, as well as from the Austro-German side, and upheld the stand-point of keeping Turkey on the Balkan, for a long time. Resolutely it opposed every conquest or spreading of influence, no matter from which State.

Being themselves aware that they could not allow the one or the other to conquer, Russia and Austria ratified a treaty in 1872 that they would mutually defend and uphold the status quo.

In the meantime the life of the Christians was made unbearable under Turkish administration, their lamentations tore at the hearts of their liberated brethren, and thus war between the Balkan states against Turkey became unavoidable. The rising in Herzegovina in 1875 was the forerunner of the war.

So that they should not be face to face with the fait accompli, which might be unpleasant and disadvantageous for one or the other of the great Powers, the Russian and Austrian rulers met immediately after the declaration of war, at Reichstadt (1846) and regulated their mutual relations in case of success or defeat for Serbia and Montenegro, in the first case, the latter could extend on the Drina line, and in Herzegovina, under the condition that Sandžak should separate them further from one another. In the second case, the pre-war situation must be reinstated. Austria was to receive as a recompense, Bosnia and Herzegovina, and Russia, Bessarabia (which was taken from it after the Crimean war at the Paris Conference in 1856) as well as other extensions in Turkey-in-Asia. Bulgaria, Roumelia and Albania should get Autonomy; Greece should receive Thessalia and Crete; Constantinople should remain a free State.

Foreseeing that Serbia and Montenegro would lose the war, and considering the necessity for their intervention, Russia called upon Austria to declare war against Turkey, so that Austria might occupy Bosnia and Herzegovina and Russia Bulgaria. As this proceeding was contrary to the Paris-Crimean agreement, according to which, Turkey guaranteed integrity, and the Black Sea Coast was to be neutralised—Austria had at the beginning of 1877 only signed a treaty of neutrality with Russia, with the right to occupy Bosnia and Herzegovina. This treaty was the reason why Austria-Hungary refused England's proposal to bring Russia to a stand-still in the course of the war operations against Turkey.

After the long and bloody siege of Plevna, at which the Roumanians assisted, as well as after the victory at Šipka and Rosalita, Russia compelled Turkey to make peace at Adrianople, and to accept the conditions dictated at the peace of San Stefano (3rd march 1878).

The distinct tendency of Russia could easily be observed, which was to form, with the distant boundaries of new Bulgaria, a Russian province on the Balkan, so as to secure its conquest of Constantinople and the channel. Seeing that in this way the German-Austrian chief line Berlin—Beograd—Sofia—Constantinople—Bagdad—Gulf of Persia was threatened, Austria, even if it had gained the right to occupy Bosnia and Herzegovina, was afraid of the Russian designs. It demanded a conference for the revision of the treaty of San Stefano, which was strengthened by our protest against the delivery of the purely undeniable Serbian territories, to Bulgaria, which were under the Turkish rule, as well as the district which we, ourselves, liberated in a bloody struggle, in the course of this war. At the Potsdam Conference which followed; the treaty of San Stefano was annulled, we received 4 new districts: the Niški, Wranjski, Leškovački and Pirotski, and the independence of State and Church. Bulgaria was extended as far as the Balkans, and became a vassal principality with chosen Princes. Roumelia was given a Turkish Governor and became autonom. Austria got Bosnia and Herzegovina, over which it was to reign 30 years, to promote order there, and should later restore it to the Turks. Austria was permitted to keep up a garrison in Sandžak, and to make the roads which it might require. Montenegro might stretch as far as the Aegian Sea, and get the Harbour of Bar.

From this moment Austria became a Balkan State, and employed its whole power to strengthen its influence, so that it could more easily carry out an advance through the Sandžak to Salonica, and through Serbia and Bulgaria to Constantinople.

In the year 1879 Austria succeeded in influencing Bulgaria to choose Alexander of Battenberg, and not a Russian Prince, to be its ruler. When he, led by Russian politics, organized a rebellion in Roumelia and marched with the army into Plovdiv, which the then governor, Gavril Pasha, ceded to him almost without any resistance, he proclaimed the union of Bulgaria with East Roumelia. So as not to quarrel openly with Russia, after Turkey refused to respond to the expropriation of their territories, Austria persuaded King Milan to attack Bulgaria, and to hinder the annexation which disturbed its present equilibrium: But he, hasty, and full of temperament, ordered the mobilisation, and not waiting for it to be entirely carried out, with the first reserve, i. e. with an Army of not quite 60.000 men, divided over two fronts (Sofiski, and Timočki), attacked the Bulgarians. Whilst the northern army moved forward successfully and took possession of Kula and Belogradčik, the southern army took the Dragoman and arrived before Slivnica.

If we consider that 18 years ago, Prince Michael had made a treaty with the Bulgarian chief and emigrant, about the liberation of Bulgaria and its joining Serbia, and that the primers and lesson books for the Bulgarian people were to be printed in the State printworks in Beograd, which in the development of our people caused a great patriotic propaganda to be made for the liberation of the brethren, Serbians and Bulgarians, from Turkey's yoke, it is therefore not to be wondered at, that in the lines of our army, when every soldier asked himself "why against the Bulgarian brethren?" and felt a spiritual depression that he was not helping, but only harming the liberation of the Cross against the half Moon, so that our soldier had neither the desire nor the elan to fight; the Bulgarians, seeing the Turkish inactivity, sent the greater part of their army, which the Russian Generals had organized to fight against Turkey and set them against the Serbians. They succeeded in checking our advance, because of the badly organized traffic service, which on account of various misunderstandings arising from our Head Quarters, caused by false reports, Bulgaria forced our army to retreat even as far as Pirot, where the latter understood that it was a question of their native country, and therefore made a strong and bloody resistance.

Austria saw King Milan in a difficult situation, and taking into account the shameful secret treaty, which he ratified with Austria in 1881, for the protection of his dynasty, and to the detriment of his people, herewith the latter had obligations towards him and they set an Ultimatum to interrupt the war. The Bulgarians led astray by the enemies, saw in the passive attitude of our people, not pity nor weakness. They profited by the mistakes of King Milan and proclaimed in the country itself and in other countries and in all the popular lesson books, that the undrilled, badly equipped Bulgarian recruits had beaten the old Serbian veterans and that the undrilled young officers had beaten tried and experienced Serbian Generals. This fictitious delusion, became their fatal "Fata Morgana", for at the first armed encounter with Serbia, at Bregalnica, in spite of their greater numbers, and much more favourable strategical encompassing situation, they were beaten, as in the times of Dušan at Velbužd.

The Slivnica echo about fictitious victories was very detrimental to us, as it had a bad effect on those of our people, who were among the Turks. Bulgaria territorially larger, and with a greater number of inhabitants and deceptively stronger, from a military point of view, aided by the Russians and the Exarch, better tolerated by the Turks, had their Bishops and schools (whilst our Serbian books were forbidden at that time and we had neither a Bishop nor schools) therefore it was to be hoped that they would have a speedier liberation and a better protection from Bulgaria granted them than from Serbia, which was being destroyed by dynastical and party quarrels. The Bulgarians felt, that in further relation to the strengthening of Serbia, the number of liberated Serbians (which was less at that time than that of the liberated Bulgarians) through the gradual increase of the liberated districts would grow greater, and that they would find themselves in a large minority. The Bulgarians developed all their strength so as to take possession of the greater part of Macedonia, before our National Union had been attained, more so because, for our population there, it was the same whether they were liberated by Serbians or Bulgarians — the chief thing was, that they should be freed, as quickly as possible, from the tyrannical rule of the Turks. With regard

to religion and language it was the same to the Serbians and to the Bulgarians: and through the long years of subjugation (although at heart quite a Dušan state) their national feelings were entirely blunted. But the Turks well pleased, watched the friction among the Serbians, Bulgarians and Greeks; for them it was all the better the more the "unbelievers" killed each other.

After Prince Battenberg was deposed by means of Russian influence: Austrian machinations set **Ferdinand of Coburg, a German Prince, and at the same time an Austrian officer**, upon the throne; this circumstance made our position in Macedonia worse, for Austria, who had great influence in Turkey aided the Bulgarians much more than before.

So that Bulgaria's work should be opposed, we were successful in **Skoplje and in Prizren in getting two Bishops**, and when we opened **Serbian schools in Kosovski, Skopski** and in the **Salonica district**, our influence could easily be felt, and the Bulgarians, seeing that they were losing ground daily, and that they could not compare with us in the sphere of national culture they altered their work to secret activities ("comitadžis") of „Dagger and Martine rifles".

Russia and Austria worked out a **reform programme at Mürzsteg**, to ameliorate the situation of the Christians, which the Turks first refused, and finally accepted at the end of 1903, and **with the chief leader of Italy reformed the Macedonian police** force, made up of officers of the great powers in Skoplje. At our frontier were Austrian officers, which fact did great harm to our National work and Komitadži action, in which, we and the Greeks replied to the action of the Bulgarians, for they allied themselves with the Turks, and confused our work and hindered all our movements. This was still more powerfully increased by the war of the customs between Serbia and Austria, which broke out in the year 1906.

Feeling that the Jugoslavian idea was gradually growing greater from day to day, Austria seized on the idea of suppressing Serbia "the free", and introducing the trialismus into its State. So that this could be more easily accomplished, Austria entered into negotiations with Turkey, that the latter should permit them to build a **railway line through the Sandžak**, and in this way connect the Bosnian railways with Salonica. Appraising the military importance of this action on Austria's part, Serbia immediately demanded as recompensation, the transit of **Adriatic railway lines** to connect them with Russia and the sea.

England and Russia demanded **the execution of the reforms, a rising then took place in Albania** against the Turkish government and a great **Komitadži** action raged at the same time.

All these proceedings were heaped upon the weak Turkish Administration who courted its downfall. To save themselves, and for fear of "the death blow", which England and Russia had prepared for them, by their **reform programme** in Reval on July 9th and 10th 1908, which was inconsiderate, and prepared for **the division of Turkey, the "Young-Turkish Revolution"** broke out, which took the character of western European democracy—giving equality to all. Sultan Abdul Hamid presented a **constitution** to the State. The question of the Sandžak railways and the police soldiers was forgotten, and the Komitadži organisations were dispersed as being superfluous. In the year **1909 the contra revolution** was unsuccessful in overthrowing the government, but Abdul Hamid, because of his participation in the same, was deposed, and interned in Salonica, his brother Muhamed V was elected in his place.

Austria, dismayed at the Young-Turkish reorganization and its probable establishment, made up its mind to the annexation. With the understanding of Russia and Italy in Buchlau it carried out **the annexation on October 5th 1908**; on the same day Bulgaria threw off its vassalage and proclaimed itself a Kingdom. Turkey opposed, but for a sum of 54 million crowns it granted the annexation. Serbia greatly embittered, protested against it. Austria considered this to be the proper time to attack Serbia and to destroy it, but the great Powers did not permit it, and Austria had to be satisfied with **the declaration forced from Serbia**: „that its rights had not been affected by the annexation, and that it would cease its protestations and oppositions, and that it would alter its politics against Austria". Serbia had to fulfil all this under the pressure of the great Powers.

So that it could be publicly said, that Serbia was the country of riots, plots and murders, the propaganda had disbursed large sums and in this way to more easily attain the mandate for the occupation of Serbia, **Austria instituted two cases of High-Treason, from March till December 1909 Fridjungs in Vienna, and one in May 1909 Nastić in a Zagreb lawsuit**, both of which terminated in a great disgrace for Austria. The **Albanian rebellion** in the summer 1909 took on great dimensions; the armies sent, led by Džavid and Turgut Pasha could not bring it to a stand-still. On the contrary, it expanded more and more in 1910—1911, and only when in the end, the great Powers brought high pressure to bear on Montenegro, did its liquidation succeed.

At the time of the annexation crisis, **Creta fell away from the Turks**, and declared its incorporation with Greece; Turkey succeeded in restraining it. Germany so as to help and to put Turkey under greater obligations, sent v. d. Goltz in 1909 to reconnoitre the reorganization of the Turkish army. In 1911 Turkey waged **unsuccessful war in Tripolis against Italy**. All this, as well as the fact that the rule of Young Turkey, led Panislamic National Politics in the relentless mohammedanizing of the population, caused the Balkan States to resolve to form a **Balkan Union** among themselves, and undertake the division of European Turkey. **Russia** had already created this Union; Austria threatened **Serbia**, at the same time, an **outlet to the sea** was a question of the greatest economic importance. **Bulgaria** was threatened by Roumania who had a secret treaty with Austria. Danger threatened for **Bulgaria and Greece** (Creta) if Turkey got reinforcements; and all **these States** would in the future, be further and ever further removed from the possibility of liberating their subjugated brethren. In 1912 the treaty between us and Bulgaria was signed; in May, between Bulgaria and Greece; and we, Montenegro and Greece only signed an understanding for a mutual action. Montenegro declared war on October 8th 1912; Serbia placed an Ultimatum on the same day, and declared war on October 13th.

So that the real intentions of Serbia as well as its eventual success should be prevented, Austria, some days after the declaration of war, **signed a treaty with Italy, in San Rassiore, for the realization of the autonomy of Albania**, whereby Serbia's passage to the sea would be blocked.

Completely equipped and financially strong, Serbia entered the sacred war of liberation with indescribable enthusiasm. With irresistible force it beat the Turkish army in **the great battle at Kumanovo, and Bitolj**, and in less than a month, had liberated the whole of ancient Serbia and Macedonia. Until Nov. 16th it had taken Lješ and Drač, all north Albania, came, before Skutari, which, after a long and stubborn resistance, Esad Pasha yielded to Montenegro. At the end of the war, at the Ambassador's conference, at the urgent desire of Austria, Italy and Germany, Serbia and Montenegro were forced to evacuate Albania with the promise that **Serbia** should be permitted to have an **economic outlet** (San Giovanni), and **Montenegro** should receive **financial aid**. Simultaneously with the siege of Skadar, came the siege of Adrianople.

At the time of the negotiations mentioned, for the purpose of provoking and attacking Serbia, Austria spread abroad the invented report of the offence towards their **Consul Prohaska** in Mitrovica—as this proved to be useless, Austria persuaded Bulgaria not to cede anything at the controversy of the division of Macedonia, and not to accept the arbitration of the Russian Czar, but to attack us. **The controversy between Bulgaria** and us consisted in the fact, that the Bulgarians bound themselves, as their cooperation for the liberation of Macedonia (which alone was recorded in our treaty) to give us **100.000 soldiers**, instead of which they said, immediately after the declaration of war, that they were unable to send this army, but gave us a weak division (Rilo division) which was to be appointed fictitiously to our IInd army, but in reality it only carried out politic occupation-orders of its upper Command, and occupied the territory, which we alone had liberated. At the same time Bulgaria **liberated Trakien** with the aid of its chief forces, and doubly enlarged the territory. Finding it impossible to take Adrianople with its own forces alone, it demanded our help, and we sent them **50.000 men, and the entire heavy artillery**.

After this it may be clearly seen, that as **Bulgaria did not fulfil the obligations** which were notified in the treaty, nor make a single sacrifice towards the liberation of Macedonia, it had lost the right to all the advantages, which were mentioned in the treaty, and besides, **by sending a consignment of our troops to Adrianople, we had carried out an operation not provided for in the treaty**, and were therefore justified in receiving a certain compensation, the more so, as Bulgaria spread itself out greatly in Thrace, which was not in the treaty. It was only through our success in Macedonia, that the issue was decided, and this altered the relationship of our forces entirely. Even now, instead of **accepting the arbitration of Russia unconditionally**, as we did (and which was entered in the treaty in case of disunity), they attacked us treacherously on June 30th 1913. In a bloody combat at Bregalnica, which lasted exactly one month (although they were in the majority and in a favourable strategic enclosure), they were severely beaten, and so that their disappointment should be still greater, the **Turks** employed the moment of the Bulgarian defeat to repossess themselves of **Adrianople, Kirk-Kilisse, and a large part of Thrace**. **The Greeks**, who were similiarly attacked, occupied a **fair part of Macedonia**, **Roumania** provoked, crossed the Danube, and not finding any resistance, interrupted its advance on Sofia. At the **Bucharest Conference**, which carried out the recapitulation of the Balkan war, in spite of Austria's interference, **Bulgaria lost Dobrudža** in favour of Roumania, and **Macedonia was divided between the Serbians and the Grecians**. Exactly as Austria worked against us at the **Conference in Bucharest**, so it did at the revision of the **London Conference** at the regulating of the frontiers of the new Albanian State. **In the autumn of 1913 a rebellion broke out in Albania**, and it attacked our territory—we beat it back, by occupying the strategic frontier points.

At this time the arrival of the German reformatory Mission with Liman von Sanders in Constantinople took place, which called for the intervention of the Entente Powers. On the 7th March 1914 the arrival of Prince Wied to take possession of the throne of Albania took place. In May he fled to his Italian ship before the national insurgents, and in September he left the country to which he never returned.

The Balkan wars had raised Serbia's high standing, and the subjugated brethren in Austria-Hungary hoped more and more for their liberation. Whilst in Serbia the Congress of the men of letters as well as the conferences of the cultured classes, and the national scientific class increased the Serbian-Croatian coalition of the national representatives from Croatia, Slavonia and Dalmatia gained more and more influence, and parallel to this, organizations were hurriedly formed. This could not be suppressed by any action either on the part of official Austria or on the part of official Serbia. Austria felt it had missed the favourable moment in which to attack us, for which it had sought, (the annexation crisis and our quarrel with Bulgaria). Austria was now seeking, and had to find ways and means, by which it could attack and destroy us; for Austria, it was the question "to be or not to be"; besides, the enormous expense, which had been disbursed for the partial mobilization at the time of the annexation, and of the Balkan war, had to be covered, and justified, and whilst preparing to attack us, chance served them as a pretext.

In the summer of 1914 Austria-Hungary held manœuvres in Bosnia with the supposition war against Serbia, as the manœuvre problem, and on territory opposite Serbia. So that the feelings of the purest Serbian people should be still more hurt, Franz Ferdinand came to Sarajevo exactly on "Vidovdan" on June 28th, he reviewed the Austro-Hungarian troops and this, exactly on the most sacred day of mourning which the Serbians have. A day upon which, 500 years ago Serbia lost its Kingdom at Kossovo, on this day, there, across the Drina, in the free Serbian Kingdom, Requiems are chanted, and mourning services and reviews of the free Serbian army held; on this day Franz Ferdinand in his scornful attitude as despot entered the heart of Serbia, Sarajevo, which began the whole misery of the national Slav situation.

That thousands of Serbian hearts bled with a hurt national sense of honour, and that someone would be found with whom the spark of revenge and scorn would be set ablaze, that their national feeling must find relief in killing the hated despot, could be easily imagined without any very deep reflection on the subject; for from the moment, that Franz Ferdinand's presence at the manœuvres in Sarajevo was known, everyone, even the last peasant of the Serbian kingdom, felt in what a terrible and unprotected situation their country, exhausted by all the wars, was in, filled with the racial fellow-feeling, and in a presentiment of the terrible danger and complications which threatened Serbia on the part of Austria, they said fearfully and anxiously "they will kill him as sure as God lives".

That the Royal government and the entire population of the Kingdom of Serbia was, at that time, against any warlike complications will be understood by everyone, for a people, who in 1912 and 1913 had experienced two severe wars, and a cholera epidemic, and had beaten back the rebellion in Albania, was materially, physically and financially exhausted, and had neither ammunition nor arms, and felt itself quite incapable of waging war, no matter against whom, and least of all with a great Power which was well cared for, rested and armed to the teeth and in every way prepared for all emergencies. Fate willed it otherwise, and when the bomb of a nationalist avenger "Čabrinović" did not lay the Crown-Prince low, a bullet from his friend Gavril Princip's revolver did the deed (it was the merest chance, that the Crown-Princess was hit by the same bullet, which killed Franz Ferdinand).

Even if the murderers were natives of Sarajevo itself, and the outrage was committed on Austro-Hungarian territory, and before the very eyes of the Austro-Hungarian police, and the murderers were Austro-Hungarian subjects, and even if through their own Austrian examination it was an established fact that neither the government nor the people of the Kingdom of Serbia were in any way connected with the affair, this event had to be used as a weapon against Serbia, Austria attacked and occupied it, for the Serbian population was to blame that "they were alive and breathed!"

At a Conference held in Vienna on July 2nd 1914 under the Presidentship of Graf Berchtold there were present: Graf Stürgkh, Graf Tisza, the ministers Billinsky and Krobatin, v. Hoetzendorf and Admiral Keil, and there the resolution was formed, to declare war against Serbia. And the great Powers were informed that it would not be a war of conquests nor annexation, but that certain frontier corrections or frontier reductions, for the benefit of other States were possible, and the occupation would only be temporary. So that war might be declared, Serbia must be given an ultimatum which it could not accept; at this Conference the wording of the Ultimatum was composed and was handed over to our Government in Beograd by the Austro-Hungarian Ambassador, Baron v. Giesl.

This Ultimatum is unique in its consideration and its mighty contempt, in as much as the demand made was, that our government should unhesitatingly accept and sign the wording presented to it without any alterations, that they, the Serbian officers and officials, the Serbian cultural and national organizations had a part in the crime at Sarajevo. Besides, all publications were forbidden, which could in any way unpleasantly affect Austria-Hungary, that all national organizations should be dissolved, that all books were to be destroyed and prohibited, which might in any way be disagreeable to Austria, and could be harmful to its interests; that Serbia should dismiss from the Army and State service, the officers and State officials, who might not be pleasing to Austria, whose names were to be given later on, and the culminating point of its claims was, that Austria should constantly keep its organs of State in Serbia for the possible repression of the revolutionary movement against its territorial integrity; —in other words, that Serbia should capitulate for all time, giving up its independence. The reply was to be given within 24 hours.

With a heavy heart and strong spiritual revolt the Serbian government carried out the capitulation forced upon it and declared that it was prepared to fulfil all points except the last, which would not coincide with the dignity of the State and with the independence of the Kingdom. So that Austria could be at ease on this point too, Serbia declared its willingness, to abide by the decision of the International Court at the Hague, or that of the great Powers, who were to have the question laid before them, and whose decision should be binding for both parties. The reply was given at the appointed time.

Austria having made up its mind to destroy Serbia, recalled its Ambassador, and declared war on 28th July 1914 by wireless telegraphy, alleging that our government had given an unsatisfactory reply, and that it was forced to guard its rights with the sword. The aviso of the mobilization had already been arranged on 21st July.

And in this terrible moment of despair the one question from mouth to mouth was; "What will Russia say to it?" and our noble Russian brother replied with his Imperial telegram on July 21st as follows:

"As long as any hope exists of hindering bloodshed, I shall employ my entire strength towards this aim. But if we are not successful, in spite of our honest desires, I assure Your Majesty, that Russia will never desert Serbia". When the Serbians heard, that they would not be alone, and they remembered, that it was not only a question of „to be or not to be", but also of the fate of their brethren subjugated under the yoke of Austria they seized their arms with a firm hand, with the sole resolve, "Death or Victory".

All efforts on the part of England and France to ameliorate the Austrian conditions were unsuccessful. Germany obstinately pleaded Austria's cause, leaving Austria a free hand with regard to the controversy with Serbia. The British Ambassador in Berlin proposed a Conference on July 26th with England, France, Germany and Italy in London, but Germany again refused to interfere in the controversy. And when Russia on July 29th ordered the mobilization of 4 frontier districts against Austria; Edward Grey declared, for the reassurance of public opinion, that, even in the case of the occupation of Beograd, one could still successfully intervene. He, at the same time invited Germany itself, to show the way to a peaceful liquidation of this controversy. The latter left the Great Powers without a reply until 31st July. Austria, having ordered a partial mobilization, immediately after their declaration of war to Serbia, in reply to the Russian partial mobilization, ordered its entire mobilization. Russia also replied on the same day with an entire mobilization, for there was no doubt left, that Germany and Austria had resolved to go to war.

Germany had made preparations for the mobilization (War danger State); as a reply to the Russian mobilization, Germany gave Russia an ultimatum on that day, in which was said, that it was to check the mobilization in 12 hours, otherwise war would be declared against them, and when Russia sent no reply to this bold ultimatum, Germany declared war against Russia on August 1st 1914. Simultaneously with the Ultimatum sent to Russia, Germany sent an Ultimatum to France, demanding a reply from her within 18 hours, as to whether, in case of a war between Germany and Russia, France would remain neutral. France as an ally of Russia, had ordered its mobilization immediately after the German mobilization. As Germany received an unfavourable reply, and as a pre-meditated excuse that the French troops had already attacked the German frontier at various places on August 2nd, Germany declared war against France in August 3rd. On the same day Germany took possession of Luxemburg, and demanded of Belgium ultimatively the permission for the occupation by its military, and the passing of its troops through their territories—so that Germany could penetrate into France from the north (as France's border front against neutral Belgium is only slightly fortified); it bound itself to repair and make good any damage done by the war, and at the end of the war to evacuate the occupied districts; on the other hand, it threatened to look upon Belgium as an enemy, and would take with the power of arms, that which it now asked for in good faith, if Belgium refused. Belgium did refuse, and Germany invaded the country on August 4th.

England which had already demanded a declaration from France and Germany on July 26th that they would both respect Belgium's neutrality, not having yet received a reply from Germany, bearing upon this, demanded that it should recall its Ultimatum, and when Germany declared its inability to do this, England, faithful to its traditions, and for the protection of Belgium, and so as to keep to the solemnly given, written obligations in the treaty, declared war on 4th August, and all on account of "a scrap of paper" as the German Imperial Chancellor Bethmann v. Hollweg said, who was furiously angry at the step England had taken.

In this manner, in the meantime, from 28th July till 4th August the following Nations had gone to war: Austro-Hungary and Germany, and on the other side: Serbia, Montenegro, Russia, France, England and Belgium. Soon after, on August 23rd Japan joined the Triple Alliance; Turkey declared war against Russia on November 1st 1914; Italy—Austria-Hungary 23rd May 1915; Bulgaria attacked Serbia 14th October 1915; Germany—Portugal 9th March 1916; Rumania—Austro-Hungary 27th August 1916; Germany—Rumania 28th August 1916; Italy—Germany 28th August 1916; America—Germany 6th April 1917; Cuba—Germany 7th April 1917; Cuiam—Germany 23rd July 1917; Liberia—Germany 6th August 1917; China—Germany 14th August 1917; Brazil—Germany 26th October 1917; America—Austria 7th December 1917; Panama—Austria 11th December 1917; Cuba—Austria 12th December 1917; Nicaragua—Germany 7th May 1918; Costa Rica—the Central Powers 25th May 1918; Haiti—Germany 17th July 1918; Honduras—Germany 21st July 1918 and Roumania—Germany 12th Nov. 1918.

IV. THE WAR ON THE BALKAN.

A. THE OPERATIONS IN 1914.

The Serbian Army terminated the concentration on 10th August 1914 as follows:

The General Head-Quarters at Kagujevac.

Commander-in-Chief: H. R. H. Crown-Prince Aleksandar.
Chief of the Staff-Office: Field-Marshal Radomir Putnik.
Assistant to the Chief of the Staff-Office: General Živojin Mišić.

The Ist army, General Bojović, with the chief forces arranged in the following way: 3 infantry divisions on the territory Ralja—Palanka—Topola and with detachments of one infantry division near Požarevac, and one cavalry division reinforced by infantry, near Smederevo.

The IInd army, General Stepanović, with the chief forces consisting of 3 infantry divisions on the Arandjelovac—Lazarevac front, and of a detachment of one infantry division near Beograd.

The IIIrd army, General Jurišić, with the chief forces consisting of an infantry division near Valjevo, and of mixed detachments near Obrenovac, Šabac, Lešnica, and Loznica.

The Užice army, General Božanović, with the chief forces consisting of an infantry division near Užice, and with mixed detachments near Bajina, Bašta, Mokra Gora and Priboj.

The Austro-Hungarian army was due to terminate its concentration as follows on the 14th August:

The IInd army, General Ermolli, the 7th corps distributed along the Danube from Bazjaš to Pančevo and the 4th and the 9th corps along the Sava from Zemun to Mitrovica.

The Vth army, General Franck, with the 8th and the 13th corps and one mountain brigade at the base of the Drina from Beljina to Zvornik.

The VIth army, Feldzeugmeister Potiorek, with the 15th corps on the Vlasenica—Višegrad front and the 16th corps on the Goražda—Foča front simultaneously covering the Montenegrin frontier. The entire troops of the VIth army were of mountain formation.

The strategic reserve consisted of an infantry division remaining at Sarajevo.

The first operation plan of the Serbian army was as follows: The Ist army to defend the valley of the great Morava. The IIIrd army to protect the line of the Sava and of the Drina towards Valjevo; the IInd army, as manœuvre-troops, to act against the flanks of the chief Austrian forces, if the latter tried to advance against the Ist army from the direction of the Danube, or against the IIIrd army from the Sava. The Užička army was to keep the larger Austrian forces in check as much as possible on the upper Drina and defend the valley of the West Morava, in case they should be forced to retreat.

The first operation plan of the Austrian army was as follows: The IInd and the Vth armies advanced, encompassing towards Valjevo, then in the direction of Kragujevac; the VIth army advanced in the direction of Užice then towards Kragujevac.

But on August 4th Russia commenced war against Austria-Hungary, which caused the last decree, the general mobilization of its army, and changed its plan of operation against Serbia in the following way: The IInd army made a demonstration on the Danube and the Sava until the 18th August, then it had to be transferred to the Russian front. The Vth and the VIth armies formed "the Balkan Army" under the command of Potiorek, who remained at the same time Commandant of the VIth army. The "Balkan Army" had to undertake the chief offensive in the following way: the Vth army towards Valjevo and the VIth army in the direction of Užice, protected the front from Montenegro at the same time. This country went to war also against Austria-Hungary on 5th August.

1. The battle of Cer.

According to the plan quoted above, and in order that the demonstration of the IInd army be utilized up to the moment of its departure for the Russian front, "the Austrian Balkan Army" undertakes the offensive as follows; the Vth army not having as yet terminated the concentration, passed the Drina opposite Loznica and Lešnica on 12th August, on the same day the IInd army undertook the terrible bombardment of Beograd, of Obrenovac and of Šabac causing an infantry regiment to pass unto the other bank of the Sava near Šabac; the VIth army continues the concentration towards the Višegrad-Foča front, before which the first detachment of the Serbian army of Užice and the Montenegrins already appeared.

The chief Serbian forces, protected by the IIIrd army, undertook a manœuvre-march in a north-west direction as follows: the IInd army leaving a detachment at Beograd, led its three infantry divisions from the Arandjelovac—Lazarevac front, in the direction of Šabac; the Ist army leaving a detachment near Požarevac—Smederevo (without the cavalry division) led its three infantry divisions to the Arandjelovac—Lazarevac front, sending the cavalry division towards Ub, in the constitution of the IInd army. The Užička army undertakes the offensive on the upper Drina opposite Višegrade.

When it was seen, that the action of the IInd Austrian army on the Danube and Sava was only a demonstration, and that the detachment which had occupied Šabac did not advance further, whilst the Vth Austrian army advanced from the Drina towards Valjevo, the Serbian General Head-Quarters undertook to form the chief forces for the battle as follows: the IInd army with the one infantry division detained the Austrian forces near Šabac; the cavalry division advanced towards Mačva with a view to reconnoitre the situation and to secure the flank of the chief forces with 2 infantry divisions, commenced the movement of Ub via Veliki Bošnjak towards Tekeriš, to attack the left flank of the Vth Austrian army. The Ist army, taking the direction towards Valjevo as strategic reserve; the detachments near Obrenovac, Beograd and Požarevac retain their positions so as to protect the north front.

In the night of 15th to 16th of August the Advance-Guard of one division of the IInd Serbian army attacked and took one division of the Vth Austrian army unawares in bivouac, near Tekeriš (à Cer) and the effect was such, that they appeared no more during that battle as an entire unit.

On the 16th, 17th, 18th and 19th of August the famous battle of Cer took place, first on the line Šabac—Tekeriš—Jarebice—Krupanj and then on the line Šabac—Tekeriš—Zavlaka. The strongest pressure of the Vth Austrian army was made in the direction of Krupanj, against the left flank of the IIIrd Serbian army, which showed proofs of a powerful resistance on the front, at first near Loznica, then near Jarebice, and lastly near Zavlaka, where it was forced to retreat, because its left flank was threatened until the moment of the arrival of a division of reinforcements detached from the Ist Serbian army coming from Valjevo via Pecka. This division succeeded in averting the danger which threatened the IIIrd army.

The distribution of the two fighting forces on August 19th in the decisive phase of the battle of Cer was as follows:

Near Šabac: 1½ infantry division of the IInd Austrian army, against 1 infantry division and 1 cavalry division of the IInd Serbian army.

Near Tekeriš (at Cer): 1½ division of the Vth Austrian army against 2 divisions of the IInd Serbian Army.

Near Zavlaka: 3 divisions of the Vth Austrian army against 2 incomplete divisions of the IIIrd and one fresh division of the Ist Serbian army.

During this bloody battle the Vth Austrian army suffered defeat caused by the flank attacks near Tekeriš and Zavlaka, and rapidly withdrew to the left bank of the Drina, although the 2 divisions of the Ist Serbian army had not yet taken part in the battle. The units of the IInd Austrian army did not undertake a more violent offensive with 2 divisions near Šabac until after the defeat of the Vth Austrian army. The Serbian troops, reinforced in time by a division of the Ist Serbian army near Šabac defeated the enemy in this position as well, and compelled them to withdraw on the left bank of the Sava. The VIth Austrian army succeeded in repulsing the Serbian Užička army from Višegrad, but it did not benefit by this success, seeing the defeat of the Vth army; it was compelled to go immediately to its aid to protect north Bosnia.

On the 24th of August not one single organized unit of the Austrian army existed on Serbian ground. In addition, a large number of prisoners who had

fallen into the hands of the victorious Serbian army, 50 guns of various calibres with 86 ammunition waggons, as well as a large quantity of other material of war were taken.

As a reward for bravery shown in this battle the Commandant of the IInd army, General Stepanović, received the rank of Field-Marshal.

During this first Austrian invasion in Serbia, the Austro-Hungarian army was guilty of terrible acts of cruelty and savagery towards the population wherevever they passed, more especially on the Mačva and on the Jadar.

2. The battle on the Drina.

After the famous battle of Cer, the IInd Austrian army was transferred from the Serbian to the Russian front leaving only one division on the Sava under the command of General Krauss; the Vth army re-constituted itself on the left bank of the Drina, on the Beljina—Batar front. The VIth army, leaving one sole mountain brigade on the upper Drina, was approached by the Vth army in the region of Zvornik—Srebrnica—Vlasenica to where the strategic reserve (one division) of Sarajevo was also led.

The Serbian Allies and above all the Russians, demanded that the Serbian army should continue the offensive so as to hinder the departure of the Austrian army to the Russian front.

Remaining faithful to its Allies, and although short of the necessary equipments of war and greatly exhausted during the Balkan wars in 1912 to 1913, the General Serbian Head-Quarters responded to the desire of its Allies, and undertook the following plan: The Ist army with 2 infantry divisions, and one cavalry division passed over the Sava in front of Kupinovo and advanced to Srem. This operation was assisted by an infantry division of the IInd army in a demonstrative action near Mitrovica. The Užička army crossed the upper Drina opposite Višegrad and advanced into Bosnia. During this time, the IInd army guarded the course of the lower Drina, whilst the IIIrd army defended the centre of the river, each with three of its infantry divisions. The detachments near Beograd and Pažarevac diminished great parts of the troops of the IIIrd reserve, keeping their positions.

The offensive commenced on September 6th, at the price of the defeat of 6 battalions and of 3 guns transferred from one division of the IInd Serbian army in the demonstrative manner on the left bank of the Sava, to the east of Mitrovica, the Ist Serbian army succeeded in crossing the Sava near Kupinovo and in commencing a very successful offensive in Srem.

But the Commandant of the Austrian "Balkan army" — Potiorek with the object of warding off the offensive of the Serbian army at Srem commenced a great offensive on the Drina on 8th of September with the Vth army against the IInd Serbian army and with the VIth army against the IIIrd Serbian army.

On this account the Great Serbian General Head-Quarters suspended the Ist army's offensive which had succeeded so well in Srem and transferred all the infantry divisions via Valjevo towards Kroupanj in aid of the badly threatened left wing of the IIIrd army; and sent the cavalry division as a reinforcement for the IInd army, though this army had already driven back the Vth Austrian army on the banks of the Drina.

The offensive of the Austrian "Balkan army" was retarded, not alone by the severe and bloody battles on the front of the IIIrd and of the reinforced IInd army, but also by the march of the Serbian Užička army in co-operation with the Montenegrins, towards Vlasenica and Sarajevo in the rear of the VIth Austrian army.

On remarking the threatening action for the right flank and the rear of the VIth army, and not having the effective force indispensable for beating back the Serbians on the main front, Potiorek urgently demanded reinforcements from Austrian Head-Quarters. Thanks to reinforcements arriving immediately from the interior of the Kingdom, not only could the protection of the flank of the VIth army be organized, but the Serbian Užička army was driven back again towards Višegrad. During this period, and after the retreat of the Ist Serbian army, the Austrians formed a "Combined corps" of troops from Srem, under the command of General Krauss, and transferred them to the other bank of the Sava north of Šabac with the object of attacking the right flank and the rear of the IInd Serbian army.

Then began terrible battles on a very long front: Šabac—Mitrovica—Lešnica—Loznica—Kroupanj—Lubovija—Bajina Bašta—Višegrad which transformed itself into a stationary battle of long duration.

The Serbian army was greatly exhausted during these battles in regard to men, for the recruits could not enter the ranks as yet. As for the equipment, it was generally speaking exhausted, more especially the artillery ammunition which was daily expected to arrive from France via Salonica.

Seeing that under these circumstances the Serbian army would suffer defeat, the General-Staff preserved a progressive retreat of the Ist, IInd and IIIrd armies for the defence of Valjevo, believing that, during that time fresh forces could be placed in the ranks and the eagerly awaited ammunition would arrive from France.

The general retreat towards Valjevo began on the 8th of November, but under terrible conditions, for the army was followed by the entire population, who feared a second Austrian invasion.

On November 14th all the three Serbian armies were united in defence of Valjevo, partly completed by the recruits, but the expected ammunition did not arrive, for this reason the Serbian Head-Quarters ordered the three armies to retreat to the right bank of the Kolubara, its tributary Ljig, and to climb Suvobor.

3. The battle of Kolubara.

The Serbian army made the following dispositions: The IInd army, Field-Marshal Stepanović, three infantry divisions and one cavalry division on the front Konatica—Lazarevac. The IIIrd army, General Jurišić, three infantry divisions on the Lazarevac—Gukoši front. The Ist army, General Mišić (who replaced General Bojović suffering from a reopened wound received in battle near Šabac), four divisions on the front Gukoši—Suvobor—Maljen.

Before arriving at the front, hard retreat fights were fought. A great number of the population drew back with the army which rendered the regular retreat of the troops much more difficult.

On the left wing of the IInd army i. e.: on the Konatica—Obrenovac front, was found the Obrenovac detachment; the troops of the "Defence of Beograd" on the Ostružnica—Beograd—Grocka front; the Braničevo detachment on the Smederevo—Golubac front and the Užička army near Užice.

The Austrian army cautiously pursuing the main body of the Serbian army, appeared on 24th of November in the following order: The Vth army, General Franck, the 8th and the 13th Combined corps on the Obrenovac—Lazarevac front; the VIth army, Feldzeugmeister Potiorek, the 15th and 16th corps on the Gukoši front—the declivity west of Suvobor—Maljen.

From the 24th of November the terrible battles all along the front commenced.

The greatest pressure was exercised by the Vth Austrian army against the Ist Serbian army. The situation was very critical, therefore the General Serbian Head-Quarters resolved to surrender Beograd, to reinforce the Ist army and to curtail the front. To this end the troops of the "Defence of Beograd" were withdrawn from the Kosmaj—Varovnica positions; the right wing of the IInd army with the Obrenovac detachment fell back towards the positions near Sibnica. The IIIrd army occupied the positions on the mountainous branch roads to the west of Rudnik; the Ist army at the proposal of the Commandant of the army, withdrew from Suvobor unto the positions to the west of G. Milanovac; the Užička army withdrawn on to the positions, was obliged to defile from Ovčar—Kablar.

On the 30th November the left wing of the Vth Austrian army meeting with no resistance took its way to the other side of the Kolubara. Hearing that on the 2nd December the Austrian troops from Zemun had entered abandoned Beograd, the Commandant of the Vth Austrian army, General Franck marched in haste to Beograd to prepare a ceremonial reception for his victorious troops in the Serbian Capital.

The occupation of Beograd which had been easily achieved, gave the Commandant of the Balkan army, Potiorek, the idea of changing the basis, and keeping on the Sava, on which the railway lines of the Monarchy bordered, for taking into account the distance of the basis on the Drina and the roads sunk during the autumn, the army was very badly supplied with necessities. By reason of all this the situation had become extremely critical.

At this crisis, he ordered the Vth army, the Combined corps and the 8th corps to push on to the positions to the south of Beograd, not only to ensure the maintenance of this important point, but also by a vigorous offensive in the direction of Arandjelovac they could attack the flank of the Serbian army "and they would be thus made to give way, like a curtain which is drawn aside". He further ordered that the 13th corps of that army should place itself north of Lazarevac; at the same time Potiorek gave the order to the Vth army to direct the 15th corps towards Lazarevac, and the 16th corps was to go towards G. Milanovac, after descending from Suvobor, which the Serbians had left in time.

The situation of the Serbian army had now improved, the ammunition from France had arrived, and was already distributed among the divisions, the troops were completed by the recruits, and the refugees sent far behind the troops. At the same time news came that the Austrian army was in a deplorable state; on this account the Great Serbian Head-Quarters resolved to commence a universal offensive on the entire front, and fixed the 3rd December for it.

This proved a decisive day for the Serbian army: death or victory!

All the three Serbian armies and the Užička army commenced an energetic attack, from the morning of the 3rd December, unexpected by the Austrian army, who were at this moment, celebrating the occupation of Beograd, and promptly moved their troops towards the north.

The energetic attack of the I[st] Serbian army, against the 16th Austrian corps developed successfully. In the fight on the 4th December, Suvobor was retaken. A bold opening had been made which had yielded splendid results: the 16th Austrian corps fled in a panic towards Valjevo, and the 15th neighbouring corps was forced to retreat unto the left bank of the Kolubara. The energetic pursuit of these two corps by the I[st] Serbian army towards Valjevo, forced them to flee beyond the Sava near Šabac; the 13th corps of the Vth Austrian army began to retreat northwards so as to come into closer contact with the 8th corps, and the combined corps who led the offensive of Beograd towards Sopot, against the unimportant forces of the Serbian troops.

On seeing the defeat of the VIth Austrian army the Great General Serbian Head-Quarters ordered a change of front for the IInd and IIIrd army towards the north, so that they could begin a vigorous offensive aided by the troops of the Beograd defence (who held the positions against the 8th corps and the combined corps of the Vth Austrian army). An energetic attack against the Vth Austrian army was begun on 11th of December; after severe combats they were thrown back unto the other side of the Sava and the Danube.

On Dec. 15th the victorious Serbian army liberated their Capital Beograd.

On account of the glory of this battle, the Commandant of the I[st] army, general Mišić received the rank of Field-Marshal.

Now the operations of 1914 were terminated, in which the Serbian army showed the greatness of its moral force. After having stoically endured a terrible crisis for five months, they succeeded in transforming it into a splendid success, which made the foundation of the Austro-Hungarian Monarchy tremble. This success made each Serbian hope for the freedom, not only of the Serbians, but also of the Croatians and the Slovanians, who for centuries past had been under the Austro-Hungarian yoke.

B. THE OPERATIONS IN 1915.

In order to aid Austria, its Allies who, after its defeat in Serbia had fallen greatly in a moral sense. Germany won Bulgaria for its cause so that the united Austro-German-Bulgarian forces invaded Serbia and came into contact with Turkey.

The concentration against Serbia began in the month of September 1915 by the German army, removed from the Russian front. Bulgaria decreed the mobilization of its entire army on the 22nd of September, motifying the fact by the need of altering "the State, from a simple neutrality, to a state of armed neutrality. Notwithstanding, after the treaty was concluded, and after the military convention, Bulgaria had to make the concentration of its armies on the eastern front of Serbia, and start the offensive the moment when the Austro-Hungarian army should cross the Sava and the Danube and would occupy Beograd.

The united Austro-Hungarian army was under the command of Marshal v. Mackensen, who, aided by the Bulgarians, was definitely to defeat the Serbian army and to re-establish, as quickly as possible, the contact between the Central Powers and Turkey, and reassure as to their aid them as well.

To this end the following concentration was effected:

The Austro-German Army:

The XIth Germany army, General v. Gallwitz, the 3rd, the 4th and the 10th German corps on the Danube from Bazjaš to Pančevo.

The IIIrd Austro-German army, General Kövess, the 8th, the 19th Austrian and the 22nd German corps on the Sava from Zemun to Boljevac, with detachments near Mitrovica on the Sava and near Beljina and Višegrad on the Drina.

These two armies were equipped with the most modern arms and above all with a large quantity of guns of every calibre up to 420 mm.

The Bulgarian Army:

The I[st] army, General Bojadžijev, consisting of 4 divisions on the Vidin—Belogradčik—Caribrod front.

The IInd army, general Todorov, consisting of 2 infantry divisions and of 1 cavalry division on the Čustendil-Džumaja front.

To maintain the contact of these armies, the mixed detachments were placed near Trn, Klisura and Bosiljgrad.

The remainder of the Bulgarian army was in reserve to hold Roumania and Greece in check, and to re-inforce the I[st] and the IInd army on the Serbian front.

The Serbian Army:

After having experienced severe fighting in 1914, not to speak of the Balkan Wars 1912—1913, the Serbian army required a rest. But immediately after the retreat of the Austrian army from Serbia, a terrible epidemic (spotted fever) broke out at Valjevo, which spread with great rapidity not alone among the population, but in the ranks of the army besides. This epidemic did not alone cut down the population of Serbia but also thinned the ranks of the already somewhat weakened Serbian army. Of the small list of medical officers, more than a quarter of the doctors who had come to help the people and the army had perished. In the midst of such a situation as this, the General Staff Head-Quarters got news of Austria's preparations for revenge. From Bulgaria very alarming accounts were received, that it was preparing to attack Serbia as well. It being eager to avenge its defeat at Bregalnica.

In any case the Great Serbian General-Staff prepared the following plan: As soon as Bulgaria ordered the mobilization of its army against Serbia, a part of the Serbian army should be transported to the East front and in the moment when the Bulgarians undertook the concentration of its army against Serbia, it should enter into a vigourous offensive against Sofia, defeat the Bulgarian army in this direction, throw them back as far as possible to the east with the object of securing their important communications: Niš—Skoplje—Salonica.

At the moment of the mobilization of the Bulgarian army, the Serbian army was grouped as follows:

The I[st] army, Field-Marshal Mišić, consisted of 3½ divisions on the Obrenovac—Šabac—Lešnica—Višegrad front.

The troops of "the Beograd defence", General Živković, consisted of 20 battalions of all three reserves on the Ostružnica—Grocka front.

The IIIrd army, General Jurisić, consisted of 2½ divisions of the Smederevo—Golubac front.

The Kraina detachment, Colonel Dimitrijević, consisted of 13 battalions of all the three reserves on the front D. Milanovac—Tekija.

The Timok army, General Gojković, consisting of 2 divisions on the Negotin—Zaječar—Knjaževac front.

The IInd army, Field-Marshal Stepanović, consisting of three infantry divisions and 1 cavalry division on the Pirot—Kalna front.

The Vlasina detachment, Colonel Plasina, consisting of 9 battalions of all the reserves on the Vlasina—Patarice front.

The troops of the new territory, General Popović and later General Bojović, consisting of 29 battalions on the front against Bulgaria placed from Kriva Palanka to Dojran, and 14 battalions against Albania.

1 division of 12 battalions near Sopot behind the "Troops of the Beograd defence" was at the disposal of the Great General Head-Quarters.

As soon as there was a certainty at the end of the month of September 1915 of Bulgaria commencing the concentration of its troops against Serbia, the Great Serbian Head-Quarters wished to realise its plan: To attack the Bulgarian army in the direction of Sofia, and so by this to secure for themselves the sole important means of communication with Serbia and her army Niš—Skoplje—Salonica. But Serbia's Allies did not agree to this plan, arguing that Bulgaria would be incensed by it. They assured the Serbian Great General Head-Quarters that Bulgaria would not dare to attack Serbia, at least if it were not provoked by Serbia.

Remaining faithful to its Allies, the Serbian Chief Head-Quarters ordered the Army Commandants on the east front to keep themselves strictly on the defensive on Serbian territory, and that each soldier would be condemned to death if he crossed the Bulgarian frontier, or if he fired on the Bulgarians, except in a case of legitimate defence, on Serbian ground.

On October 5th the Austro-German army began a strong offensive on the north front against Serbia. Desperate combats took place on the banks of the Sava and the Danube.

The Serbian infantry defeated the Austro-German infantry everywhere. But the Austrian artillery being much more numerous and of greater calibre than the Serbian, the fight was most unequal. But nowhere could the Austro-German forces find a sure footing on the right bank of the Sava and the Danube before October 10th. On this date the enemy stopped to fortify itself, and to transfer the heavy artillery from the left to the right bank of the rivers mentioned, and also to await the Bulgarian offensive.

During the time until October 14th Bulgaria did not stir. Thanks to this, the Serbian Head-Quarters removed an infantry division of the Timok army from the east front, as well as a cavalry division of the IInd army, and sent them as reinforcements for the IIIrd army to the north front.

On October 14th the Bulgarian army, in keeping with its very insidious character, in always making perfidious attacks, began an energetic offensive against Serbia without having first declared war against her.

Decisive days now commenced, not only for the Serbian army, but for the whole of Serbia as well. And the situation became critical, more especially at the moment when the Bulgarians had succeeded in interrupting the chief artery of Serbia, in the neighbourhood of Vranja, the line Niš—Skoplje—Solun.

From this moment the provisioning of the Serbian army and of the population of northern Serbia should have been done by own means, which were not very plentiful. An auxiliary provisioning basis was speedily organized at Kosovo, where the provisions, evacuated by certain depots of Northern Serbia were collected, and as great a quantity as possible.

The help of the Allies could not immediately be counted upon for just then, the troops were being transferred from the Dardanelles to Salonica. And the forces which were already at Salonica were very few, to begin an action in the south, against Bulgaria.

Greece, allied with Serbia, not only did not wish to aid Serbia, but moreover, King Konstantine hindered the landing of Anglo-French troops on Grecian territory at Salonica.

The general retreat of the Serbian army began with fighting on all the fronts, but under terrible circumstances, for not only was fighting going on, on three fronts, but the army, mixing with the population as well, had to withdraw to Kosovo, so to say "through a funnel".

The New Territory Troops after the loss of Skoplje and of Kumanovo retreated in the direction towards Kosovo to defend Kačanak, and Končul defiles. The Commandant of these troops, General Bojović, formed 2 inconsiderable divisions, successively reinforced by the retreating troops coming from North Serbia. With these forces they made a powerful resistance against the Bulgarians until November 20th, the day when the last troops from the north of Serbia were evacuated at Kosovo.

On 22nd November the Austro-German troops entered Priština, on this account the Serbian army commenced its concentration on the left bank of the Sitnica, it lasted until November 24th.

During this time the disposition of the Serbian army was as follows:

a) The troops within the radius of Kosovo.

The Timočka army consisting of 2 infantry divisions shut off the direction of Kačanik and Kruševac towards Prizren.

The troops of the new territories with 4 infantry divisions and 1 cavalry division shut off the directions of Štimlje and of Lipljan towards Prizren and Djakovica.

The IInd army with the 2 infantry divisions shut off the direction from Priština towards Diakovica and Peć.

The IIIrd army and the Beograd defence troops with 2 divisions shut off the direction from Vučitrn and from Mitrovica towards Peć.

The Ist army with 2 infantry divisions shut off the direction from Novi Pazar and Sjenica towards Andrijevica.

In this number were to be found the troops of the Ist, IInd and IIIrd reserves, as well as those of the last reserves.

b) The troops in the radius of Bitolj.

The detachment of Vardar with 3 infantry regiments shut off the direction Prilep—Bitolj.

The detachment of Tetovo with 1 infantry regiment shut off the directions Prilep—Kičevo and Tetovo—Gostivar.

The allied troops shut off the direction Djevdjelija—Salonica.

The Serbian army on its positions, was re-victualled only by its train of military waggons, which had succeeded in transferring itself to the line Prizren—Djakovica—Peć—Andrijevica. Under such circumstances it was absolutely impossible to continue fighting, and the Serbian General Head-Quarters decided to undertake an incredibly dangerous operation, but the only proper and beneficial one: They decided to withdraw their troops from the radius of Kosovo via Montenegro and Albania towards the Adriatic, through very poor country with almost impassable roads. They hoped that down there they would be aided by the Allies and that they could reorganize their army, and prepare for fresh operations.

With this aim they ordered a general retreat on November 25th:

a) the Ist, IInd and IIIrd armies withdrew in the direction Peć—Andrijevica—Podgorica—Skadar. This retreat was protected by the Ist army which was on the positions near Rožaj; the IInd army would profit by the way Peć—Rugovo—Andrijevica; the IIIrd army with the "troops of the Beograd defence" took the route Peć—Rožaj—Berane Andrijevica, where they as well as the Ist army withdrew.

b) The troops of the new territory withdrew via Prizren and Djakovica towards the Vezir bridge, and after via Oroši and Puki towards Lješ and Skadar. These troops had the priority to protect the Timok armys' retreat.

c) The Timok army with a cavalry division withdrew via Prizren—Ljum Kula—Piškopeja—Debar, having as their mission in connection with the troops of the radius Bitolj, to guarantee for the connection Bitolj—Salonica, the longest possible time and in case of their not being able to accomplish this mission, they were to retire towards Elbassane. But as from Ljum Kula and from Djacovica towards Skadar and from Peć towards Andrijevica there were only footpaths, orders were given that all the troops which retreated in this direction, should form again, at first in mountain formations, afterwards destroying all the waggons of the military train and of the artillery which could neither be transported or buried.

The enemy advanced from Kosovo, more especially in the direction towards Prizren and it was necessary at the same time to reform the army in mountain unity, and to hide or destroy the material which could not be transported via Albania and Montenegro.

Prizren, Ljum, Kula, Djakovica and Peć represented a "Crematorium" of the glorious Serbian arms, which could not be transported by the impassable roads of Albania and of Montenegro, and which would have been polluted if they had fallen into the enemies' hands.

The 28th of November began the desertion of the last inch of ground in the Serbian Kingdom drenched so deeply with blood—the Serbian army with a great quantity of the population crossed Albania.

It is quite impossible to paint in a few words the sufferings endured by the Serbian army during this laborious march through Albania and Montenegro (a poor and mountainous country) to the Adriatic Sea. They had not yet received the help from the Allies for which they had hoped. And how dreadfully had they suffered, in marching along the horrible swampy coast of Drač and of Valona.

During this march the Serbian army succumbed to hunger and to fatigue. The Serbian soldier gave his shirt to an Albanian to procure a hard crust of maize bread, for nothing could be bought with paper money and there was no other kind.

C. THE OPERATIONS IN 1916.

The grouping and reorganization of the Serbian army in Corfu.

Because of the accumulation of a great part of the Serbian army and of the refuges round about Skadar and Lješ, the situation was becoming very critical, as regards the commissariat, for the vessels laden with food, which should unload their cargo at the port of Medua were greatly endangered by submarines and hydroplanes from the Austrian harbour of war—Boka Kotorska.

Thanks to this the Serbian army, although greatly exhausted, was obliged to continue its march along the Adriatic coast, impassable and swampy, towards Drač where one part was shipped and sent to Corfu. The other part had to continue its march towards Valona from where it was also shipped to Corfu.

The march along the coast towards Drač and Valona was extremely difficult for the troops, from the stand-point of the commissariat as well as from the stand-point of mastering a swampy district and crossing rivers over which there was not one single bridge.

During the month of January the Serbian army which had been successful in surviving the journey through Albania was reunited at Corfu where they were relieved as much as possible by the Allies. But death which continually lay in wait for the exhausted soldiers, did not disappear so quickly. The island of Vido near Corfu, where the soldiers had to go into quarantine, is called "the Island of Death" because of the unheard of number of deaths which took place there for a long time after the arrival of the troops.

Receiving from the Allies, for the most part Frenchmen, all that they could, to re-victualise themselves, as well as clothing, boots, camp necessities requisite for them, the Serbian soldiers not alone felt themselves as it were, raised from the dead, but took heart and began to settle their camps, and even began to sing. And when it was known that the Salonica front, from where the Serbian army was to commence the offensive, was being organized aided by the armies of the Allies, the moral of the Serbian army and the hope that Serbia would be shortly liberated, suddenly revived them.

On February 19th 1916 the reorganization of the Serbian army began, which was terminated on 26th of April in the same year. The army was formed as follows:

Commander-in-Chief: H. R. H. the Crown-Prince Aleksandar.

The Chief of the Staff, General Bojović, who had at Skadar already taken the place of Field-Marshal Putnik who was ill.

The Ist army, Field-Marshal Mišić, consisting of the Moravska and Vardarska divisions.

The IInd army, Field-Marshal Stepanović, consisting of the Šumadijska and Timočka divisions.

The IIIrd army, general Vasić, consisting of the Drina and Danube divisions.

Besides this a cavalry division was formed.

The entire force of the Serbian army was 147000 men.

After having received a report from Russia that the Serbian military attaché, Colonel Lontkijvić, had formed a volunteer detachment at Odessa, composed of Austro-Jugoslavians, made prisoners on the Russian front, the Serbian Great Head-Quarters sent Colonel Hadžić which a hundred officers and non-commissioned officers, there on the 16th March so that they should pass through Italy, France and England, to Russia and from the Ist Serbian volunteer division at Odessa.

The Salonica Front.

Some of the Allies' troops under the commandership of the French General Sarrail was already on the Salonica front and successively replaced those suspected Greek troops who were to be found at the moment on the Serbian-Greek frontier.

On the 12th of April 1916 the transfer of the Serbian army from Corfu to Salonica was begun. The Great General Serbian Head-Quarters arrived on May 16th and the entire troops at the end of the month of May were encamped at the East of Salonica where they were drilled. At the end of the same month a detachment of Serbian volunteers consisting of 1700 men, was sent to shut off the way Korča—Lerin, to try and hinder spying and smuggling on the part of the Greeks to benefit the enemy.

Between June 21st and August 1st 1916 all the three Serbian armies were on the front; and on August 15th a cavalry division with a mounted-brigade, and a foot-brigade besides.

On the Salonica front the Serbian army was disposed as follows: the **Ist army**, the right wing from Vardar by Bohemica, from Izvor to Fuštan; the **IInd army**, the centre, via Kožuh and Vetrenik to Dobro Polje and the **IIIrd army with a cavalry division** the left wing from Dobro Polje via Kaimakčalan to the Banjica—Lerin road.

The Allies' army continued the front of the Ist Serbian army in the Vardar valley and towards Dojran.

The Commander-in-Chief of the entire Allied-Serbian troops on the Salonica front was General Sarrail.

The Bulgarian-German army of 169000 men, held the principal points on the Serbo-Greek frontier, from Vardar via Dudice—Kožuh—Vetrenik—Dobro Polje—Kajmakčalan and afterwards between Kenali and Lerin till the Prespansko and Ochridsko Lakes.

Already on 23rd of July the Serbo-Allied troops planned a demonstration so as to become acquainted with the strength of the enemies' army, but this attack was postponed several times. It was expected that Roumania would range itself on the side of the Entente.

Notwithstanding this, the Bulgarian-German army, in the meantime, began the offensive against the IIIrd Serbian army on August 17th in the direction Kenali—Banjica. Although the IIIrd army had to retreat, the enemy had no definite success for after having suffered great losses, they halted on the line Kostur—Vlahoklisura—Novi Grad—Gorničevo—Malko Nidže—Čeganska Planina.

On August 27th Roumania went over to the Entente and declared war, but only against Austria-Hungary.

From the 28th of August until 11th September there was a lull on the Salonica front. During this time, the Serbo-Allied army prepared the offensive. To this end the Ist Serbian army was transferred to the Ostrvo—Valandovo front, thus forming the left wing; the IIIrd army formed the centre, and the IInd army the right flank of the Serbian front. The French reinforced the Ist and the IIIrd Serbian army as well as a cavalry division.

On September 12th the offensive began with the following plan: the IInd army attacked on the Kosjak Nidže front; the IIIrd army after having occupied the Malka Nidže ridge should operate against the enemies' flank near Gorničevo and Banjica. The Ist army was to attack the north of Gorničevo. To the west of the Ist Serbian army the Franco-Russian army was grouped, with the mission to attack the direction Lerin—Kenali—Bitolj.

From the 12th—16th September the Serbian troops defeated the enemy on the positions near the lakes Ostrovo and Petrsko, and from the 18th—30th September, having repulsed numerous counter-attacks on the part of the enemy in a very furious fight, appeared on the Kajmakčalan.

On October 3rd the Serbian troops occupied Starkov Grob, passed the Crna Reka and succeeded (being aided by French troops), in occupying the fortified positions in the arch of the Crna Reka, the key of the Bitolj defence, the height 1212 and 1378, and on the 19th of November the 1st regiment of the Serbian cavalry passed Crna Reka to the west of the village Novak and entered Bitolj where the allied troops were stationed.

During this offensive, prisoners had been taken on the Serbian front. 64 officers with 5474 other ranks, 50 field guns, 32 mountain guns, 10 mortars, 51 ammunition waggons, 76 limbers, 4 trench mortars, 42 machine guns, 1 Bulgarian and 1 German pioneer park, and a large quantity of ammunition and other material.

After December 6th everything was quiet on the Salonica front.

The Operations of the 1st Serbian Volunteer Division at Dobrudža.

Under the command of Colonel Hadčić who had already arrived in the month of May 1916 from Corfu to Odessa, the **1st volunteer Serbian division** was formed at the end of the month of June in the same year, strong by 18000 men, of whom 90% were Serbians. The remainder were Croatians, Slovenians, and some Czecho-Slovakians.

At the moment when Roumania went to war against Austria-Hungary in the month of August 1916, a **combined Serbo-Russian corps** was formed under the command of the Russian General Zajončkovski; the **1st volunteer Serbian division** belonged: to the formation of this corps.

The mission of the corps was to operate at Dobrudža against Bulgaria. At the beginning, the operations of this corps were very successful; but when the Roumanian army was defeated in the Carpathians by the Austro-German army, the Serbo-Russian corps, hard-pressed near Dobric by the strong German-Bulgarian forces, commenced to retreat from Dobrudža and were obliged to leave it definitely.

During this operation, the **1st Serbian volunteer division** fought very well, although they sometimes found themselves in a very critical position, because of the sudden retreat of a Roumanian division which had operated on their right wing.

The Roumanian army after losing Bucuresti, retreated towards the Russian frontier, where they were aided by the Russian troops, and the **1st Serbian volunteer division** who counted about 6000 dead and wounded, withdrew to the rear, north of Odessa, to rest. At the same time, with the completion of this division, the organization of the **2nd Serbian volunteer division** in Russia took place, and the volunteer Serbian corps was formed as well.

D. THE OPERATIONS IN 1917.

Until May 8th 1917, both the fighting parties were on the defensive. Because of the great losses suffered by the Serbian army, and the want of resources to replace them, the 4th regiment on the divisions were abolished. The Serbian forces were formed by 2 armies as follows; **the Ist army, Field-Marshal Mišić**, composed of the divisions Moravska, Drinska, Dunavska and of the Cavalry division placed on the left wing of the Crna Reka to Sokol; **the IInd army, Field-Marshal Stepanović**, composed of the Šumadijska, Timočka and Vardarska division; at the right wing of the Sokol to Fuštan. Both armies carried heavy artillery munition, and everything requisite for an offensive.

The transport of the volunteer divisions from Russia for the reinforcement of the Serbian army on the Salonica front.

In the month of March 1917 the Russian revolution suddenly broke out. On the very long front of the Baltic and the Black Sea, Russian soldiers and those of the enemy fraternized. The Russian soldier left the front, not wishing to fight any more, and returned home. A great danger existed, that the Serbian volunteer divisions would mix themselves up in this revolution, and that they would disperse. The danger grew daily graver and graver, especially at the moment when several officers of the volunteer Croatians, having at their head the sub-lieutenant of the reserves, Milan Banić, demanded the organization of "comittees" in the voluntary units, resembling those formed in the Russian army.

To save the volunteer divisions from this dangerous contagion, and as there was no sense in leaving them any longer in Russia, the transport of the volunteer units organized for the Salonica front was begun on August 30th; they were very necessary to fill the thinned ranks of the Serbian army.

The transport of the volunteers from Russia to Salonica was made according to the following directions.

a) Via Archangelsk by ship to England, and then by train and by steamer via France, Italy and Greece.

b) Via Siberia to Daljni by train, and then by steamer to Suez, by train to Alexandria and by steamer to Salonica.

Of the first transport of volunteers arrived at Archangelsk, 16 companies were formed, with which the divisions of the Serbian army were reinforced in December 1917. From the other transports of volunteers and of the Vardarska division "the Jugoslovenska division" was formed on 14th of January 1918.

At the end of the month of December 1917 the French General Guillaumat replaced General Sarrail as Commandant of the allied armies, on the Salonica front.

E. THE OPERATIONS IN 1918.

A short time after having taken over the command of the allied armies on the Salonica front, General Guillaumat demanded from the Serbian General Head-Quarters the enlargement of the front of his army. General Bojović on the contrary proposed the greatest possible curtailment of the front.

On account of this disagreement the following changes took place: General Guillaumat was replaced by General Franchet d'Espérey and General Bojović by Field-Marshal Mišić, and the Ist army was to be under the command of General Bojović.

The breach of the Salonica Front.

Quiet reigned on the Salonica front from January 1st to September 13th 1918. During this period the front was reinforced in preparation of a decisive

offensive. To this end the Commandant of the allied troops, General Franchet d'Espérey convoked a Conference on the 3rd of July at which the Chief of the Staff-Office of the Great Serbian General Head-Quarters, Field-Marshal Mišić, was present. On the 6th of July preparations were already commenced for a decisive offensive on the entire front. These preparations lasted till the 13th of September. The fundamental idea of this plan for the offensive was the following: the front of the Serbian armies, which was in a mountainous country between the rivers Sušica and Lešnica, was to attack and break through the enemies' front on a breadth of 30 km. And profiting promptly by its success enlarge the gap thus made. By means of an energetic pursuit they would go as far as the Demir Kapija—Kavadar line.

The Distribution of the Troops on the Serbian Army Front:

The IInd army, Field-Marshal Stepanović, on the front: Sušica—Soko (17km) in the first line: the Šumadijska division (right wing), the 17th division French colonials (the centre) and the 122nd French division (left wing). In the 2nd line: the Timočka division behind the 17th French division, and the Jugoslovenska division behind the 122nd French division. On the front of this army 351 guns in all were placed.

Opposite the front of this army, the entire 3rd and a part of the 2nd Bulgarian division was to be found.

The Ist army, General Bojović, on the Soko—Lešnica front (16,5 km) in the first line: the Drinska division (right wing), the Dunavska division (left wing). In the 2nd line: the Moravska division behind the centre of the front. In all 203 guns were placed on the front of this division.

Opposite this front was placed a part of the 2nd and the entire 4th Bulgarian division.

The cavalry division was placed at the disposal of the Great General Serbian Head-Quarters, behind the Moravska division, and 12 heavy guns at Floka.

The plan of attack: To break through the part of the front of the IInd army, between Kamen and Soko (9,5 km) and then to enlarge the front to right and left. The Jugoslovenska and Timočka divisions profited by this success and energetically pursued the enemy in the direction of Demir, Kapija and Kavadar. The Ist army had to assist the IIIrd army's attack and follow energetically in the direction of Crna Reka.

The third day after the attack was to be undertaken on the front of the Serbian army, an attack with the allied armies near Dojran was to begin, as well as on the ninth day near Bitolj in order that the opening on the Serbian front could extend on both sides.

The Accomplishment of the breaking through of the Salonica Front.

On September 14th from 8 o'clock the artillery preparations began along the entire front. The artillery caused great destruction on the sector of the IInd army and had moderately good effect on the sector of the Ist army.

On September 15th the IInd army carried out the attack with the following success: the Šumadijska division occupied Slonovo uvo, Vetrenik and Gola Rudina; the 17th French division occupied the trenches around "Kravica". The enemy reinforced by a regiment, carried out 3 counter-attacks but without success, thanks to the help of the Šumadijska division, which attacked and occupied Borova čuka; and thanks as well, to the attack of the Timočka division at Obla čuka which they occupied too. At the end of the day the 17th French division definitely occupied Kravica; the 122nd French division had conquered Dobro Polje and reached the base of Soko. The Ist army with the right column of the Drina division with the co-operation of the 122nd French division had attacked Soko, although unsuccessfully on this day. But when the left column of the Drina division arrived below the enemies' trenches on the Soko—Gradešnica front, then during the night of the 15th to 16th September the Drinska division with the 122nd French division occupied Soko.

Thanks to this, during the first 24 hours of the attack, the entire first line of the enemies' trenches which were situated opposite the Serbian front, was occupied except for a small part on the left wing of the Ist army. The 15th September: before evening the two divisions of the IInd army which were in the second line (the Jugoslovenska and Timočka divisions) appeared before the front of the first line.

The Serbo-allied aviators, although the weather was unfavourable, accomplished their mission very well.

On September 16th the result was as follows:

The IInd army with the Jugoslovenska division occupied Kozjak (height 1810), the most important point of the enemy's second line. The enemy made a counter-attack, and succeeded in retaking Kozjak, but shortly after, a strong attack on the part of the Jugoslovenska division followed, they attained a definite occupation of this important point. The other divisions of this army fortified the taken positions. The Ist army advanced on excessively difficult ground, encroaching one after the other on the lines of the fortified trenches, advancing 15 km. The Moravska division passed out of the second line of the Ist army on the Kozjak slope, and came in contact with the Jugoslovenska division of the IInd army. The cavalry division advanced during the night of the 16th to 17th September, and arrived near Labinice behind the centre of the Drinska and Dunavska divisions.

On the 17th September the result was as follows:

The IInd army having conquered the enemy's desperate resistance pushed on with the Jugoslovenska division aided by the Moravska division of the Ist army on Kučkov Kamen, and continued to advance towards Djurov Kamen. The Timočka division took possession of Topolac and approached it from below Studena Voda; the 17th French division marched behind the Jugoslovenska division, and the Šumadijska division is behind the Timočka division; the 122nd French division remained in the sector of Dobro Polje, at the disposition of the Commandant of the Allied troops.

The Ist army pursuing the enemy with great energy, arrived on the line Kučkov Kamen—near the villages Melnici and Bešište. The cavalry division arrived at the village of Polčište.

On September 18th the result was as follows:

The IInd army with the Timočka division took possession of Blatac and pushed on towards Golubac; the Jugoslovanian division arrived at the line Mrežinče—Konopište; the 17th French division installed itself at Kozjak, and the Šumadijska division at Topolac.

The Ist army with its Advance Guard pushed on to Crna Reka near the village of Polosko, until the Razim Bej bridge; the Drinska division remained in reserve for the most part near the village Vigalište; the cavalry division pursued, with a brigade, before the left column of the Jugoslovenska division, and with a brigade before the Dunavska division in the direction of Bešište—Razim-Bej. On that day the entire cavalry division was placed at the disposal of the Commandant of the IInd army.

On the 19th of September the result was as follows:

The IInd army pushed on to the line Radnja—Bohul—Moklište.

The Ist army occupied the Crna Reka Passes, starting from the point Razim Bej till Pološko. The Bulgarians had brought large reinforcements against this army but they could not succeed in improving their critical position.

The 20th and 21st September, both the Serbian armies began a vigourous pursuit.

Especially the IInd army towards Vardar which succeeded in cutting off the communication Djevdjelija, Skoplje and Prilep—Gradsko.

The Ist army advanced along the bank of the Crna Reka, and further to the west.

In this way such a deep gap was made in the centre of the hostile front, that the wings began to yield. The enemy, which was to be found collected in the district to the north of Bitolj speedily withdrew, so as to get into communication with Prilep Veles. In the same manner the enemy began to yield in the district of Dojran lake.

The 22nd of September the result was follows:

The IInd army occupied Krivolak and sent the cavalry division in pursuit of the enemy towards Štip.

The Ist army energetically attacked the hostile communication: Prilep—Drenovo—Gradsko.

The hostile troops hastily withdrew, setting their depots on fire, but nevertheless several of them still in good condition, fell into the hands of the Ist army.

The 23rd September the result was as follows:

The IInd army took possession of Gradsko on the railway track Skoplje—Salonica (the chief depot of the hostile army) and of Krivolak advancing towards Štip.

The Ist army took possession of the defile to the north of the village of Drenovo, and cut the hostile communication Prilep—Gradsko, and with its advance guard appeared on the communication Prilep—Veles.

The 24th September the IInd army arrived below Štip and there the Ist army appeared on the ridge of the Babuna mountain and pushed on towards Veles.

The 25th September the cavalry division took possession of Štip and advanced towards Kočane; the IInd army pushed on towards Ovče Polje and the Ist army advanced towards Veles.

The 26th of September the cavalry division occupied Kočane and pursued the enemy towards Carevo Selo. The IInd army remained at Ovče Polje and with a detachment of the Timočka division took the Gradec mountain with the aim of securing the right flank, as the allied troops had not arrived yet.

The Ist army occupied Veles and advanced towards Ovče Polje to be in closer contact with the IInd army.

On the same day, a Bulgarian Major sent by Tordov arrived to ask the Commandant of the allied armies to suspend hostilities for 48 hours. Our

General Franchet d'Espérey sent the Parlamentair back, with the reply that operations could not be suspended, but, that if the Bulgarians wished, they could sent delegates with peace proposals.

The 27th September the cavalry division led the fight near Carevo Selo and together with a patrol advanced to the Serbo-Bulgarian frontier. The IInd army still held Ovče Polje, and the Ist army the line Veles—Sveti Nikola.

The 28th, 29th and 30th of September: both Serbian armies advanced towards the Serbo-Bulgarian frontier on the communication Kumanovo—Kriva Palanka—Čustendil.

The Bulgarians, fearing a Serbian invasion of their territory, for their conscience tormented them, on account of the terrible atrocities committed in Serbia during the 3 years occupation, demanded peace, and preferred a shameful capitulation to the entrance of the Serbian army into Bulgaria.

One could easily see that Bulgaria judged the morals of the Serbian army according to their own, and the Serbian dignity according to theirs, to which it cannot be compared. The Serbian army fought bravely from the first day of the war to the last, and Serbia always preferred to keep faith with allies rather than conclude a separate peace, even though it found itself in almost incredibly difficult situations.

On September 29th at 23 o'clock Bulgaria signed the Armistice Convention, after which the hostilities were suspended at noon on September 30th.

The Advancement of the Serbian Army towards Niš.

The Ist Serbian army received the mission to follow the Austro-German troops who withdrew towards Niš; but they were obliged to disarm the Bulgarian troops at Kumanovo who had capitulated, and who arrived in great crowds in the direction of Tetovo—Skoplje. The Bulgarians, although they had signed the Armistice Convention, were not to be trusted.

For the same reasons the IInd Serbian army was retained on the Serbo-Bulgarian frontier, on the front Carevo Selo—Kriva Palanka until the arrival of the allied troops. On this account the Ist and the IInd of October were lost days.

The 3rd October, the Ist Serbian army with a Brigade of French cavalry from Gambetta advanced towards Vranja and pursued the 9th Austrian division and the 5 German battalions, who on retreating, systematically destroyed the railway tracks towards Niš.

October 4th the Ist Serbian army left Vranja with great booty and made several hundred prisoners. The population seized the arms taken from the enemy and took part in the fight. The Ist army with a French cavalry Brigade continued the pursuit via the valley of south Morava, and the Serbian cavalry division had as their task to follow through the Vetrenica valley so as to avoid the defile from Grdelica towards Leskovac.

The 5th October the Ist army occupied Vladičin Han.

The 6th October the Ist army broke through the defile of Grdelica whilst fighting, and took possession of 10 mitrailleuses, great booty and several hundred prisoners. From Grdelica the French cavalry brigade received the mission to follow the enemy via Svodj towards Pirot and to cross the railway line Niš—Pirot—Sofia.

October 7th the Ist army took possession of Leskovac where the Serbian cavalry division arrived from the Vetrenica valley, the IInd army left the Bulgarian frontier to the Allies, departed with 2 divisions towards Veles and with one division towards Skoplje.

October 8th the Ist army occupied Brestovac and Žitni Potok and sent a squadron towards Kuršumlija; the French cavalry brigade occupied Svodj.

October 9th the Ist army prepared to attack the positions south of Niš, where the following hostile forces were collected: the 9th Austrian division with 3 German regiments who had retreated before the Ist Serbian army; the 217th German division which was transported from Sofia by rail and the 219th German division which came from the Russian front to Niš.

October 10th the Ist army attacked the Selič evica Mountain strongly occupied by the enemy. The French cavalry brigade advanced to Babušnica and a squadron of Serbian cavalry towards Kuršumlija. After hard fighting near Niš where the enemy undertook several counter attacks, all of which were unsuccessful, the Serbian troops took possession of Selič evica. The French cavalry brigade occupied Babušnica and a squadron of Serbian cavalry—Kuršumlija.

October 11th the Ist army by a manœuvre in the flank forced the powerless and furious enemy to leave Niš on which aeroplanes, threw bombs before the Serbian troops had entered.

October 12th the Ist army passed via Niš unto the heights to the north of the town in which a considerable amount of war material was taken. The French cavalry brigade left Bela Palanka and occupied Prokuplje.

A mixed allied detachment composed of 2 French and 2 Greek regiments with a regiment of French cavalry advanced to Kosovo where they awaited the arrival of the IInd Serbian army which was to replace them.

The destroyed railway line, the broken down ways, the rapid advance of the Ist army, made commissariat very difficult. Munition and provisions were carried in waggons drawn by oxen; in this way, for the most part the troops found their food in the district. The patriotic Serbian Population came to the aid of the army, not alone with weapons in their hands, but they brought food to the army as well, which had been very carefully hidden during the three years of the occupation.

October 13th and 14th the Ist army advanced towards Aleksinac and placed themselves in readiness to attack the positions near Ražanj, which were largely occupied by the enemy.

October 15th the Ist army occupied Aleksinac and prepared to attack. The French cavalry brigade liberated Pirot; the IInd Serbian army assembled near Skoplje.

October 16th—21st the Ist army attacked the positions near Ražanj. The enemy after receiving artillery reinforcements, defended themselves resolutely, more to save their honour at arms, than for any other operative reasons. During this time the French cavalry brigade left Knjaževac and Carevo Selo; and the Serbian cavalry regiment—Trstenik and Kruševac; the IInd army arrived at Kosovo, replaced the Allied troops and took Mitrovica, Prizren, Djakovica, Peć.

In the night of 21st to 22nd October the enemy ceased to defend the Stalać defile, i. e. the positions near Ražanj and hastily retreated through the valley of the great Morava towards the Danube, systematically destroying the railway tracks.

October 22nd the Ist army energetically pursued the enemy through the Morava valley, liberating several towns, one after the other, and on November 1st at 10,30 a. m. entered Beograd, their severly harassed Capital.

The enemy was definitely thrown back unto the other side of the Sava and the Danube. At this time Turkey capitulated as well, and signed the Armistice Convention.

The IInd army advanced with the Timočka division towards the Bosnian frontier near Višegrad, leaving the Šumadijska division at Čačak and the Jugoslovenska division at Kosovo.

"The Adriatic troops" were formed of one infantry regiment, and by one artillery mountain division of the Jugoslovenska division, these "Adriatic troops" had for their mission to break through towards the Adriatic Sea and near Skadar and near Bar. After a desperate battle, Skadar was taken October 30th and Podgorica on October 31st.

On November 3rd the Kingdom of Serbia was entirely liberated.

THE LIBERATION OF THE JUGOSLAVS FROM AUSTRO-HUNGARIAN SLAVERY

November 3rd the 1st Serbian company crossed the Danube near Veliko Gradište and attacked the German companies near Divči, who retreated towards Bela Crkva. It was the beginning of the Ist army's passage by the Sreme and the Banat. The enthusiastic population walked before the Serbian army, entreating the Commandants to come to their villages and re-establish order there, for the Austro-Hungarian Monarchy had commenced to break down.

The detachments of the IInd army entered Višegrad on that day.

November 4th "the Bosnian Diet" proclaimed the Union with Serbia, entreating the Serbian army to come to Sarajevo as speedily as possible. "The Adriatic troops" entered Cetinje, enthusiastically welcomed by the population.

On that day Magyar Parlamentaires prayed for an Armistice.

November 5th at 16 o'clock the Magyar delegates arrived by boat as far as the Lower Fortress of Beograd. Counts Karolyi and Bakon came to confer about the conclusion of the Peace.

From November 6th to 13th the Ist army continued its march in the direction Vršac—Temišvar and Novi Sad—Subotica.

On November 13th at 20 o'clock, a battalion of the Serbian army entered Subotica and at 23,20 o'clock the convention of the Armistice with Hungary was signed.

From 14th to 22nd November the troops of the Serbian army were still marching with the purpose of taking possession of the demarcative lines at the north, till the river Maroš and Novi Arad.

To the west the Serbian troops advanced towards the Adriatic Sea and took possession of all the ports of Bakar to Skadar except Zadar which was taken by Italy.

On December 1st the Plenipotentiary Delegates of all "the Diets" of the freed territories arrived at Beograd, and they explained to the Royal Serbian Government the wishes of the people, who desired to be united from a national and territorial stand-point with the Kingdom of Serbia, under the Dynasty of his Majesty King Petar I Karadjordjević. On that day, the liberation and the National Union was proclaimed and the Kingdom of Serbians, Croatians and Slovanians was created.

КРАЉЕВИНА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
KRALJEVINA SRBA, HRVATA I SLOVENACA
ROYAUME DES SERBES, CROATES ET SLOVENES
KINGDOM OF THE SERBIANS, CROATIANS AND SLOVENIANS

Аустро-мађарски, немачки и бугарски напад и инвазија од 5/IX -30

Победоносно наступање с. Солун. Фронта, ослобођење и уједињење (15/IX - 1/XI 1918)

AUSTRO-MADŽARSKI, NEMAČKI I BUGARSKI NAPAD I INVAZIJA OD 5/IX-28/IX 1915)

POBEDONOSNO NASTUPANJE S. SOLUN. FRONTA, OSLOBOĐENJE I UJEDINJENJE (15/IX - 1/XI 1918)

ATTAQUE ET INVASION DES AUSTRO-HONGROIS DES ALLEMANDS ET DES BULGARES (5/IX - 28/IX 1915)

MARCHE VICTORIEUSE DU FRONT DE SALONIQUE, LIBERATION ET UNION (15/IX - 1/XI 1918)

THE AUSTRO-HUNGARIAN, GERMAN AND BULGARIAN ATTACK AND INVASION (5/IX - 30/IX 1915)

VICTORIOUS ADVANCE OF THE SALONICA FRONT, LIBERATION AND UNION (15/IX - 1/XI 1918)

1:1875000

Битка на Церу
Bitka na Ceru
La Bataille de Cer
The Battle of Cer
16-19 VIII 1914
Srbi
Serbes
Serbians
1:1875000

Битка на Дрини
Bitka na Drini
La Bataille sur la Drina
The Battle of Drina
Srbi
Serbes
Serbians
1:1875000

Битка на Колубари
Bitka na Kolubari
La Bataille de Kolubara
The Battle of Kolubara
Srbi
Serbes
Serbians
1:1875000

1:1250000

Пробој солунског фронта и коначна победа. Proboj solunskog fronta i konačna pobeda. The breach of the Salonica front and definite victory. Percée du front de Salonique et victoire definitive.		Odnos sila The proportion of the forces	Ratnici Effectifs	Bajonete Bayonets	Topovi Guns	Mitraljezi Machine guns
15-29 Sept 1918	Solunski front 450 km	Saveznici Allies	252	50	1271	765
		Neprijatelj Enemies	219	21	1176	833
	Srpski front 90 km	Saveznici Allies	75	18	580	750
		Neprijatelj Enemies	46	3	225	800

ФРАНЦУСКИ ФРОНТ
ОД ПРВЕ БИТКЕ НА МАРНИ ДО СВРШЕТКА РАТА

FRANCUSKI FRONT
OD PRVE BITKE NA MARNI DO SVRŠETKA RATA

1:1750000

ФРАНЦУСКЕ АРМИЈЕ ЗА ВРЕМЕ ПРВЕ БИТКЕ НА МАРНИ IX-1914
FRANCUSKE ARMIJE ZA VREME PRVE BITKE NA MARNI IX-1914

FRANCUSKE ARMIJE CENTRA (MAISTRE)
AMERIKANSKA VOJSKA (PERSHING)

ИТАЛИЈАНСКИ ФРОНТ
ОД КАПОРЕТО (ИЗОНЦО) X-1917
ДО ВИТОРИО-ВЕНЕТО XI-1918

ITALIJANSKI FRONT
OD CAPORETTO (IZONZO) X-1917
DO VITTORIO-VENETO - XI-1918

1:1400000

БОРБЕ НА ДАРДАНЕЛИМА
ОД 15 ФЕБРУАРА 1915 ДО 8 ЈАНУАРА 1916
BORBE NA DARDANELIMA
OD 15 FEBRUARA 1915 DO 8 JANUARA 1916

1:750000.

РУСКИ ФРОНТ
НЕМАЧКА ОФАНЗИВА ОД МАЈА-СЕПТЕМ. 1915 И БРУСИЛОВЉЕВА ОФАНЗИВА ОД VI-IX-1916.

RUSKI FRONT
NEMAČKA OFANZIVA OD MAJA-SEPTEMBRA 1915 I BRUSILOVLJEVA OFANZIVA OD VI-IX-1916.

1:5000000

РУСКА И АУСТРО-НЕМАЧКА ВОЈСКА У ПОЧЕТКУ РАТА И БИТКА КОД ТАНЕНБЕРГА
RUSKA I AUSTRO-NEMAČKA VOJSKA U POČETKU RATA I BITKA KOD TANNENBERGA

РУМУНСКИ ФРОНТ
ОФАНЗИВА, ПОВЛАЧЕЊЕ НЕМАЧКО-АУСТРО-УГАРСКА И БУГАРСКО-ТУРСКА ИНВАЗИЈА И КАПИТУЛАЦИЈА
1:4000000

RUMUNSKI FRONT
OFANZIVA, POVLAČENJE, NEMAČKO-AUSTRO-UGARSKA I BUGARSKO-TURSKA INVAZIJA I KAPITULACIJA
1:4000000

ТУРСКИ ФРОНТ КАВКАЗ, МЕСОПОТАМИЈА СИРИЈА И ПАЛЕСТИНА
TURSKI FRONT KAVKAZ, MESOPOTAMIJA SIRIJA I PALESTINA
1:750000

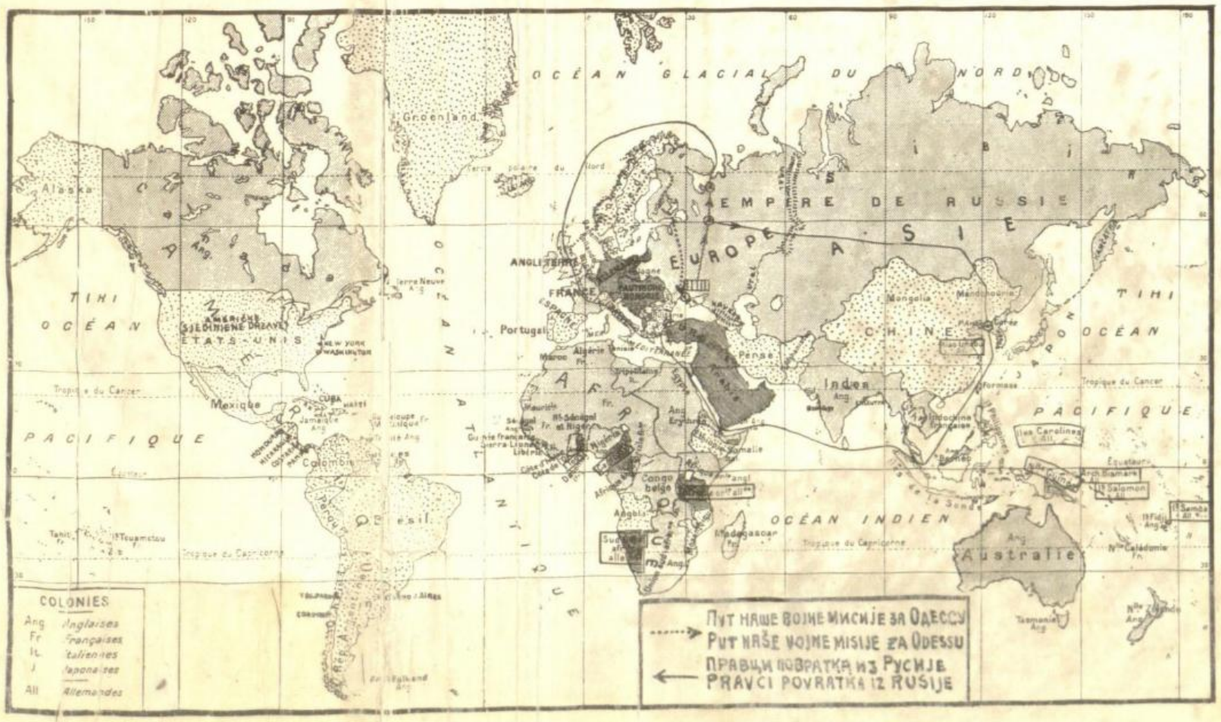
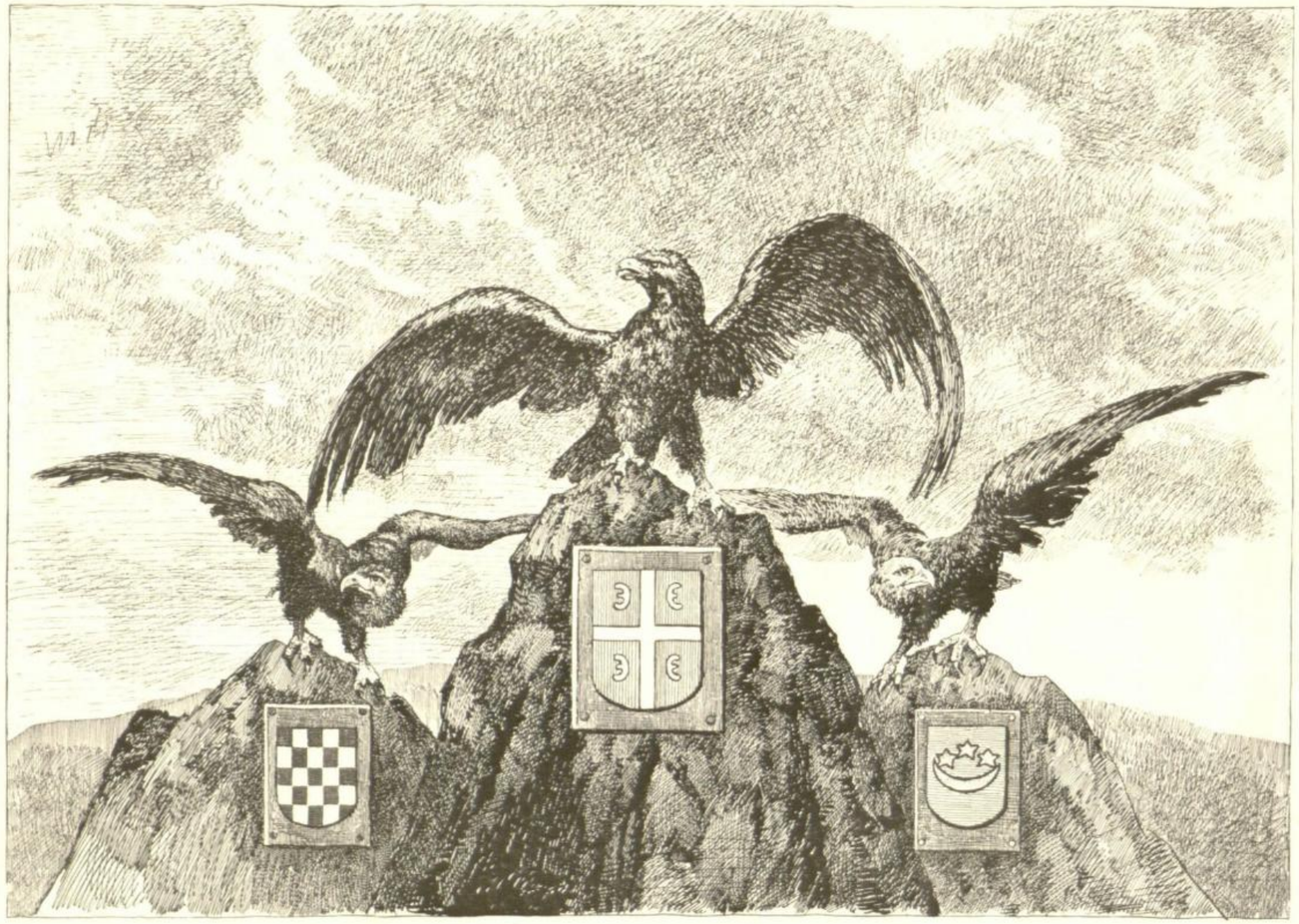
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА